МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
Географічний факультет
Кафедра країнознавства та туризму

ТУРИСТСЬКЕ КРАЄЗНАВСТВО З ОСНОВАМИ БЕЗПЕКИ В ТУРИЗМІ

Хрестоматія до вивчення дисципліни
(для здобувачів ОР Бакалавр спеціальності 242 «Туризм»)

Укладач: к.геогр.н. Винниченко Ігор Іванович

Київ- 2022

УДК 908-029:338.48(072)-614.883(045)

Рецензенти:

Смирнов Ігор Георгійович – д.геогр.н., професор кафедри країнознавства та туризму географічного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Шпарага Тетяна Іліодорівна – к.геогр.н., доцентка кафедри країнознавства та туризму географічного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Затверджено до друку рішенням Вченої ради географічного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка (протокол № 1 від 19 серпня 2022 р.)

Туристське краєзнавство з основами безпеки в туризмі: хрестоматія до вивчення дисципліни (для здобувачів ОР Бакалавр спеціальності 242 «Туризм») / укл. Винниченко І.І. – 2022. – 1113 с.

Хрестоматія містить інформацію з друкованих і електронних джерел, рекомендовану для виконання практичних і семінарських завдань, самостійної роботи студентів та здійснення контролю знань. Створена для здобувачів ОР «Бакалавр» спеціальності 242 «Туризм».

УДК 908-029:338.48(072)-614.883(045)
© Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2022
© Винниченко І.І., 2022

У хрестоматії міститься інформація з друкованих і електронних джерел, рекомендована для виконання практичних і семінарських завдань, самостійної роботи студентів та здійснення контролю знань. Вона призначена для студентів закладів вищої освіти, які готуються працювати в індустрії туризму чи царині освіти, викладачів ЗВО, учителів і активних членів громадських краєзнавчих інституцій, а також усіх, хто цікавиться питаннями розвитку туризму в рідному краї.

Оглав

Переднє слово 3

Туристсько-краєзнавчі принади регіонів України 5

Вінницька область…… 5

Волинська область…… 56

Дніпропетровська область…… 105

Донецька область…….. 141

Житомирська область…… 149

Закарпатська область…… 192

Запорізька область…… 238

Івано-Франківська область…….. 273

Київська область…… 290

м.Київ……. 318

Кіровоградська область……. 381

Автономна Республіка Крим…… 437

Луганська область……. 458

Львівська область…….. 500

Миколаївська область……... 551

Одеська область……. 596

Полтавська область……... 635

Рівненська область…… 662

Сумська область…… 705

Тернопільська область…….. 751

Харківська область…… 789

Херсонська область……... 829

Хмельницька область…… 871

Черкаська область…….. 913

Чернівецька область…….. 989

Чернігівська область……. 1030

Безпека в туризмі 1074

Переднє слово

Знайомство з навколишнім світом розпочинається – самоочевидно – з вивчення рідного краю. Це невід'ємна частина шкільної освіти та спеціалізованої підготовки в закладах вищої освіти (ЗВО). Пропонована увазі читача хрестоматія – це лапідарний опис реґіонів України, який має на меті висвітлити їхню краєзнавчу унікальність та туристську привабливість і спонукати до відповідних фахових студій. Певну увагу приділено також питанням безпеки в туризмі.

Хрестоматія «Туристське краєзнавство з основами безпеки в туризмі» є навчальним посібником, матеріали якого можна використовувати як на практичних та семінарських заняттях, так і під час підготовки до них, у роботі туристських та краєзнавчих гуртків, а також для організації різноманітних заходів відповідної (туристсько-краєзнавчої тощо) тематики.

Навчальні дисципліни «Туристське краєзнавство з основами безпеки в туризмі» та «Туристське краєзнавство з основами туризмології» посідають одне з провідних місць у структурі підготовки фахівців з менеджменту туристської індустрії. Вони органічно пов'язані з базовими дисциплінами природничо-наукового та гуманітарно-економічного циклів, що викладаються у закладах вищої освіти України туристсько-рекреаційного профілю, та з відповідними предметами спеціалізації. Зокрема, «Туристське краєзнавство з основами безпеки в туризмі» має найтісніші логічні зв'язки з дисциплінами: «Організація екскурсійних послуг», «Музейний туризм», «Географія населення і розселення», «Музеї світу і туризм» тощо.

Мета пропонованого посібника полягає у формуванні в студентів фахового розуміння геопросторових особливостей створення та промоції на національний ринок місцевого туристського продукту, а також винятковості реґіонів України на ринку туристсько-рекреаційних послуг. Саме тому в усіх джерелах йдеться про реґіони нашої держави та їхні унікальності – природні, історичні, культурні, економічні, соціальні тощо.

Одним із завдань хрестоматії є виховання у юні почуття патріотизму та усвідомлення відповідальності за долю Української держави – країни наших батьків і дітей.

Маю милу надію, що хрестоматія «Туристське краєзнавство з основами безпеки в туризмі» стане в добрій нагоді всім, хто прагне пізнати самобутність й винятковість рідного краю й збагатитися інформацією про її історичні, географічні та етнокультурні особливості. Саме ця (краєзнавча) інформація створює «образ» локальної території, привабливий для розвитку на ній туризму, екскурсійної діяльності та рекреації на основі розробки відповідного

продукту. І саме туристське краєзнавство узагальнює цю інформацію та представляє її в формі цього продукту.

Туристсько-краєзнавчі принади регіонів України

Вінницька область

Бар. Храми та залишки замку

Хто зна, чи пощастило цьому місту із назвою, чи може навпаки. Можливо стара була краще – Ров – як звучить? Ого-го-го!.. Та ні, і Ров особливо не звучить… А що тут такого, якби місто називалося, наприклад Шинок, або Стара Корчма, чи щось типу того – ніхто б не сміявся, все було б зрозуміло зразу – там колись стояла корчма, а навколо неї виросло місто. І шинок, і корчма, і бар – усе це одне й те саме – різновид «пітєйного завєдєнія», але насправді, назва «Бар» ніякого відношення до цього не має – це примха польської королеви Бони Сфорци – захтілося їй Ров перейменувати в Барі (любила вона те італійське місто), ну а народ не зрозумів. Барі перетворилось на Бар.

Костьол Святої Анни. 1811, 1906 рр.

Покровський монастир (колишній кармелітський та єзуїтський).
1616, 1701, 1787, 1908 рр.

Жарти жартами, але Бар відіграв помітну роль в історії і України, і Польщі. Перша документальна згадка про Ров датується 1401 роком, і вже тоді він був містом, яке мало свій замок. Змінювались власники, замок то руйнувався то відбудовувався. У 1533 році, у воєводи Станіслава Одровонджа, замок купує дружина короля Сигизмунда І, Бона Сфорца, а у 1537-му місто перейменовується у Бар.

У 1538 році Барський замок починають відбудовувати в камені – він перетворюється на потужну твердиню, із ровами та баштами, того ж року стає центром староства, а у 1540 році отримує Магдебурзьке право.

Барський замок весь час зазнавав нападів татар, але особливо важкі часи почалися для нього із 1648 року – саме тоді почалася Хмельниччина. Скільки

раз переходив він із рук поляків у руки козаків, і навпаки – порахувати важко. А із 1672 по 1699 роки Бар був під владою Османської імперії (із незначною перервою).

Із 1659 року Бар був у власності Івана Виговського, а його нащадки отримали дідичне право на Барське староство. У 1698 році (тоді Поділлям ще османи правили), нащадки Виговського продали староство Любомирським.

У 1768 році Бар став відомим, мабуть, на всю Європу – в місті почалося польське повстання, яке отримало назву Барська конфедерація. Але конфедерати недовго перебували у Барі – фортеця була оточена, запрошеними королем Станіславом-Августом Понятовським, російськими військами, якими керував Ксаверій Браницький, і взята штурмом. Замок значно поруйнували й потому більше не відбудовували. А із 1793 року Бар у складі Російської імперії – це позаштатне місто Могилівського повіту Подільської губернії.

Залишки замку (праворуч)

Ось що колись писав про Барський замок турецький мандрівник Евлій Челебі:

Кам’яний Бар – справді могутня фортеця. Вона набагато краща за інші польські фортеці, має арсенал і гармати

Нині від Барського замку не лишилося нічого крім невеликих підмурків стін та залишків валів-ровів. Але і без замку у місті збереглося немало цікавих пам’яток архітектури. В першу чергу це неоготичний костьол Святої Анни, який збудували у 1811 році, але неоготичних рис він набув у 1906-му. Храм діючий і доглянутий. Як і більшість неоготичних будівель – він головна родзинка відвідин Бару туристами.

Недалечко стоїть православна церква – Успенська. Храм збудували у 1757 році. Трьохярусну дзвіницю прибудували аж 1851 році.

Ще у 1531 році, до Бони Сфорци, у Рову з’явились кармеліти, які заснували монастир. Спочатку вісі будівлі були дерев’яними, але із 1616 року починається кам’яне будівництво нового монастиря. Обитель зводить вже інший римо-католицький орден – єзуїти. У період Хмельниччини монастир частково зруйнували, а монахів вигнали із міста. Відбудова почалася лише у 1701 році і тривала аж до 1787 року. Будували довго, але збудували таке собі – корпус келій та храм (Покровську церкву) об’єднали в одну непоказну будівлю, хоч і барокову.

Покровський монастир

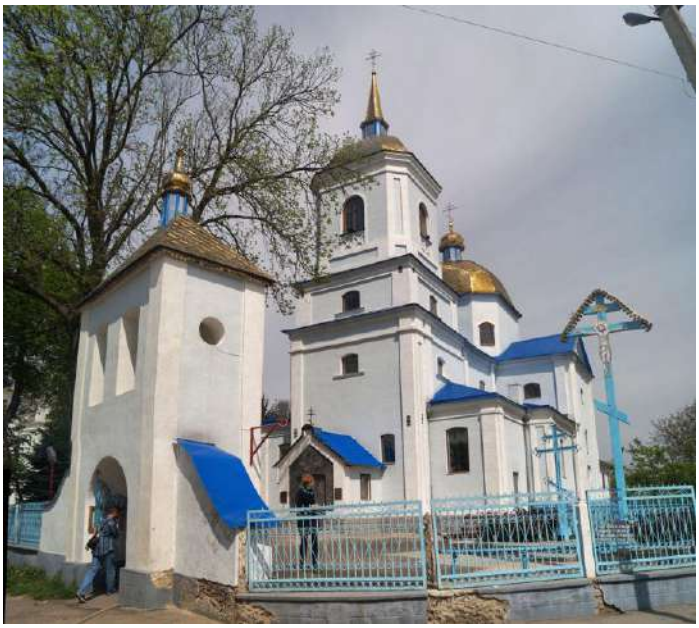

Успенська церква. 1757 р.

В 1838 році монастир перевели в православ'я. Спочатку він чоловічий, а із 1881 року – жіночий. Дзвіниця, яка нині є прикрасою монастирського комплексу, була зведена у 1908 році. Із 1917 року тут знову католицький монастир – сестер бенедиктинок-місіонерок, заснований Ядвігою Кулєша. В радянський період обитель не функціонувала, нині відновлена.

У Барі є й старовинні житлові будинки, зокрема така собі руїна, яка колись була єврейським прибутковим будинком, а потім родинним гніздечком Коцюбинських. Видатний письменник, разом із батьками, три роки прожив тут. Пізніше Коцюбинські (тоді Михайлу було 12 років) перебралися у Вінницю. А в будинку поселились гімназійні вчителі. Зараз він у страхітливому стані – от розвалиться. Він на балансі монастиря, але монахиням видно не до нього.

Бар залишає подвійне враження – ніби провінційність тут лізе з усіх дірок, а поглянеш з якогось кращенького ракурсу – так і на Європу схоже.

https://ukrainaincognita.com/vinnytska-oblast/barskyi-raion/bar/bar-khramy-ta-zalyshky-zamku

Влад В**. Невідомі факти про Українську Галицьку Армію на Тиврівщині**

Нещодавно був неабияк приємно здивований та одночасно засмучений деякими подіями, що відбуваються у Тиврові. Це збіглося з бажанням написати про деякі власні дослідження та думки, дотичні до історії Тиврова та мого рідного міста Гнівань.

Отож, по порядку…

Не так давно на офіційній сторінці Тиврівської територіальної громади прочитав рішення депутатів селищної ради про перейменування (згідно з законами України) деяких назв вулиць на території громади. Справа потрібна, і у нинішній час навіть уже досить буденна.

Однак пропонована назва однієї з вулиць викликала цікавість та, повторюсь, приємне здивування. Мова йде про вулицю Некрасова, яку пропонується перейменувати на вулицю Галицької Армії.

Таким чином Тиврів – перший та єдиний населений пункт в Україні, де з'явилася вулиця з таким іменем!

Скажу чесно – займаючись кілька років дослідженнями про перебування воїнів Української Галицької Армії у Тиврівському районі, пересвідчився у тому, що подвиг її воїнів навіть не те щоб недооцінений, а й часто навіть невідомий широкому загалу мешканців. Власне через це і відбуваються події, про які я напишу пізніше.

Українська Галицька Армія (УГА) – унікальне поєднання любові до України, самопожертви, стійкості та навіть самозреченості в ім'я вищої цілі.

Нагадаю, а декому, можливо, відкрию, коротку історію боротьби та бойового шляху УГА.

У жовтні 1918 року, внаслідок поразки у Першій світовій війні, розпадається Австро–Угорська імперія. На її території постає декілька нових держав. Українці Галичини та Буковини теж не втрачають нагоди для самовизначення і у жовтні 1918 року скликають Українську Національну Раду, яка 19 жовтня приймає Прокламацію Української Національної Ради, у якій йшлося про утворення Української держави на українських етнічних землях у складі Австро-Угорщини. Однак австрійський намісник відмовився передавати владу представникам Ради, натомість готуючись передати її 1 листопада 1918 року у Львові представникам відроджуваної Польской держави.

Час ішов на хвилини.

І в ніч з 31 жовтня на 1 листопада 1918 року українські бійці захоплюють львівські адміністративні будівлі, телефон, телеграф, вокзали… Над містом піднято жовто-блакитний прапор. Австрійський намісник у таких умовах вимушений був передати владу Українській Національній Раді, яка оголосила про створення Української держави – Західноукраїнської Народної Республіки. Ці події відомі нині в історії як «Листопадовий зрив». Однак із цим не змирилися поляки, і фактично відразу 1 листопада розпочалася польсько–українська війна.

Для захисту нової Української держави було проведено мобілізацію і утворено Українську Галицьку Армію, що мала в основі формування етнічних українців з колишньої Австро-Угорщини.

У боях з чисельно переважаючою та підтримуваною фінансово та технічно з боку західних держав польською армією УГА стійко боролась дев'ять місяців, потерпаючи від браку боєприпасів та спорядження, і навіть у таких умовах проводячи блискучі воєнні операції. Тим не менш, притиснута польськими військами до прикордонної річки Збруч, у липні 1919-го УГА переходить на територію УНР, де, об'єднавшись з армією Української Народної Республіки, одразу включається у боротьбу з більшовицькою навалою та бере участь у поході об'єднаних армій на Київ і здобуває його.

Однак пізніше, через недолуге керівництво верхівки УНР, армія залишає Київ і відходить переважно на терени Поділля. Район перебування УГА пізніше буде названо "Чотирикутником смерті".

Оточена з заходу польською армією, з півночі та сходу – більшовицькою червоною армією та з півдня – армією Денікіна, УГА стійко трималась, аж поки не з'явився новий, фатальний ворог.

Саме тут, на Поділлі, від осені 1919 до лютого 1920-го розігрується справжня трагедія, яка практично знищила Українську Галицьку Армію та відіграла надзвичайно важливу роль у втраті державності Української Народної Республіки.

Ім'я трагедії – тиф.

За короткий час майже вся УГА перетворилась на один великий шпиталь. За різними даними, тільки у Вінниці та околицях епідемія тифу забрала життя близько 18-20 тисяч солдатів. І у квітні 1920-го Українська Галицька Армія практично припинила своє існування.

У Тиврові знаходилась польова лічниця 2-ї бригади УГА. Протягом листопада 1919-го і до січня 1920-го на старому кладовищі Тиврова з'явилося поховання воїнів, що загинули від страшної хвороби. Точне число похованих солдат достеменно поки що невідоме, пошукові роботи тривають. На цей момент із багатьох похованих відомі імена лише трьох воїнів: Осип Трембецький, бунчужний, Іван Мартинець, поручник, Крушельницький, четар.

Ці імена збереглися, оскільки старші офіцери були в окремому списку. Набагато більший список рядових стрільців поки що не віднайдено, однак надія не втрачається.

Приміром, довга дослідницька робота із встановлення осіб загиблих у Гнівані дала імена уже 194 воїнів, похованих на чотирьох місцях поховання.

Слід сказати, що УГА була злагодженою, дисциплінованою армією, яка не займалась мародерством та не брала участі в погромах. Більш того, маючи в складі багато освічених вояків, організовувала своїми силами навчальні гуртки для дітей та дорослих, а у Вінниці навіть ставлячи вистави українською мовою у місцевому театрі. Через форму австро-угорської армії, яка залишилася у

вояків, населення часто називало галичан «австрійцями». Деякі зі спогадів старожилів про «австрійців» у Тиврові довелося чути і мені. Окремі стрільці після одужання залишилися проживати у Тиврові, Кліщеві, Шершнях.

На рідкісних світлинах до допису – воїни 2-ї Коломийської бригади УГА, зокрема 2-го куреня,що дислокувався в Тиврові.

Українська Галицька Армія – без сумніву, видатний приклад прагнення до боротьби за свою державу. Боротися без надії, з переважаючим у чисельності та оснащені ворогом, зберегти честь воїна та не опуститися до грабежів та мародерств у лихі часи, покинути власний дім та пройти тисячі кілометрів у боях заради ідеї єдиної України і припинити боротьбу лише не встоявши перед смертельною пошестю.

Чи заслуговує це хоча б на пам'ять? Питання ніби риторичне. Звісно, так!

Однак, на моє здивування, деякими жителями Тиврова уже подана скарга на зміну назви вулиці. Аргументи – не хочемо Галицької Армії, хочемо Козацьку.

Складається абсурдна ситуація – не підходять людям Герої! Краще Герої звичні, загальні, ніж Герої конкретні, які билися тут, віддали життя та поховані саме в Тиврові.

І в голові крутиться питання: ЧИ ПОТРІБНІ БУДУТЬ НАМ ГЕРОЇ НИНІШНІ, ЯКЩО НАМ НЕ ПОТРІБНІ ГЕРОЇ МИНУВШІ?

Вінниччина. – 2022, 13 липня.

Палац Тора Ланге

Палац у Нападівці був закладений польським поміщиком Валеріаном Прилуцьким про якого є не дуже багато інформації, відомо лише що палац встиг змінити кілька власників до того як він потрапив у власність Наталії Протопопової.

Палац наразі несе назву видатного данського поета-перекладача Тора Неве Ланге який приїхав до російської імперії на запрошення уряду у 1870-х роках до Москви, вивчав російську мову та багато мандрував по територіях Росії, України та Бессарабії. В одній з цих подорожей він знайомиться зі своєю майбутньою дружиною Наталією Протопоповою, і з 1883 року палац стає його другим домом, куди він спочатку приїжджає майже щоліта, а потім оселяється до кінця своїх днів.

За своє життя Тор Ланге перекладає багато українських творів, віршів, пісень та історичних нарисів на

данську мову, частина з яких стає потім данськими народними піснями та віршами.

Вийшовши у відставку, Тор Ланґе до кінця життя мешкає в Нападівці, де віддається, крім літератури, своєму давньому захопленню - ботаніці та вирощуванню різних сільськогосподарських культур, дивуючи місцевих агрономів. В одному з листів на батьківщину він описує, що вирощує в подільському селі цитрусові та навіть... ананаси. Щоправда, “під склом”.

Помер Тор Ланге 22.02.1915 та був захований у фамільному склепі Протопових, але згодом його перевезли до Копенгагену.

Під час радянського союзу будівлю використовували як приміщення школи, а в кінці коли він прийшов в аварійний стан закинули. Хоч палац і має охоронний статус він потроху руйнується і можливо незабаром від нього нічого не залишиться…

https://travel.camon.pro/palats-tora-langhie/

Стрижавка – це не тільки Вервольф

Хоча моє знайомство зі Стрижавкою таки розпочалось із ставки Гітлера Вервольф, але і без неї у селищі є багато цікавого. Все-таки тут була шикарна резиденція вельможного роду Грохольських, отже свого часу Стрижавка була непоганим містечком.

Тож я і спробував з’ясувати, що у Стрижавці зберіглось дотепер від колишньої величі

Взагалі то, найвідоміший стрижавський об’єкт – Вервольф – насправді з самого початку був зовсім не Стрижавським. Це вже потім Стрижавка розкинулась на обидва береги Бугу, поглинувши в себе лівобережну Коло-Михайлівку (яка свого часу також була двома окремими селами – Коломиївкою і Михайлівкою). Тож переходжу мостом на праву сторону річки, знайомитись із історичною частиною селища.

Біля сучасного моста видніються опори його зруйнованого попередника. Якщо вірити Історії міст і сіл УРСР, то старий міст зруйнували іще Петлюрівські війська на початку XX сторіччя. Наскільки я зрозумів, радянська влада впродовж всього свого панування так і не спромоглась звести нову переправу через Буг. Теперішній же міст було збудовано лише на початку 90-х років, та й то на кошти заможної емігрантки з Америки.

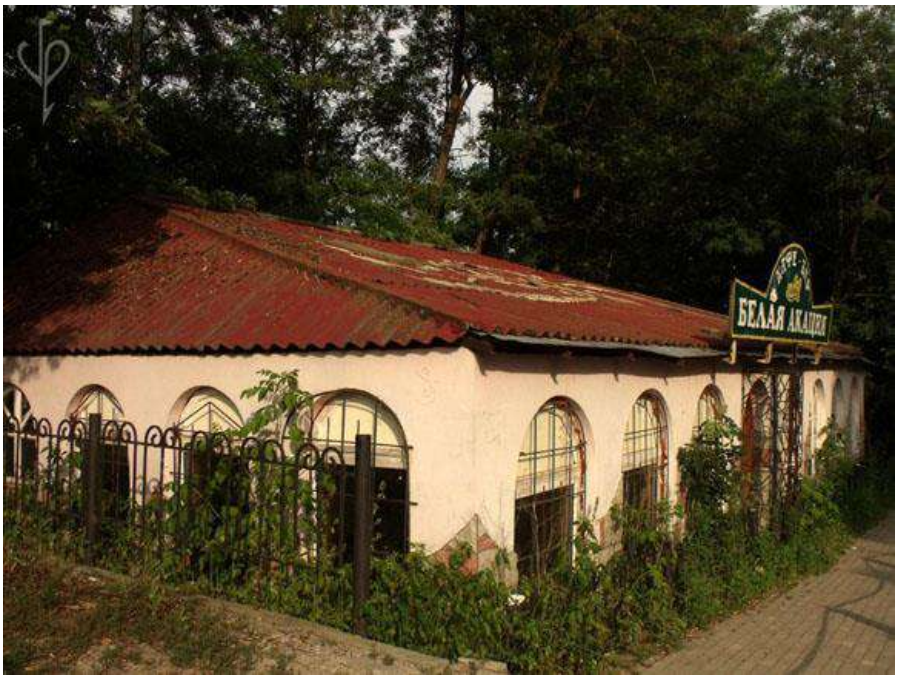

Одразу за мостом натикаюсь на колишній млин (і колишній бар за сумісництвом).

Трішки далі розташувалась найвизначніша стрижавська пам’ятка – костьол Матері Божої Скорботної. Розкішна в минулому католицька святиня нині має зовсім непрезентабельний вигляд. Мало того, що від колишнього декору, за роки непрофільного використання костьолу під клуб та магазин, практично не лишилося й сліду. Так ще й новітні добудови страшенно спотворюють храм…

Особливо безглуздо виглядає теперішня відбудована дзвіниця. Ну як, маючи старі фотографії костьолу, можна було збудувати теперішній фалічний символ?

До революції костьол виглядав ось так. А взагалі його було збудовано іще 1827-го року на кошти Миколая Грохольського.

Неподалік від костьолу збереглись руїни православної святині – храму Успіння Пресвятої Богородиці. Судячи із каплички поруч із рештками старовинної церкви, храм потроху відбудовують. За деякими даними, церкві вже мало не півтисячі років, а звели її протягом 1552-1572 років.

Знов таки, зовсім поруч із церквою розташувалась чергова місцева пам’ятка – Півньова Могила. Тут покоїться козацький отаман Півненко (Півень), який загинув в нерівному бою з татарами у XVII сторіччі.

А це іще одна будівля, якою “славиться” Стрижавка – в’їзний корпус виправної колонії. Саму колонію було збудовано на місці вже згаданого маєтку Грохольських. Тож цілком імовірно, що ця споруда колись належала до панського палацового комплексу. Я впевнений, що на території колонії ще й досі збереглись двірцеві служби, а можливо й сам палац, переобладнаний на в’язницю. Але за стіни колонії для перевірки своєї здогадки потрапляти якось не хочеться. Краще згадати, яким палац був в позаминулому сторіччі.

За теперішньою колонією розташована іще стара дерев’яна Миколаївська церква.

https://ukrainaincognita.com/vinnytska-oblast/vinnytskyi-raion/stryzhavka/stryzhavka-tse-ne-tilky-vervolf

Зеленюк В. **Сьомий постріл завис у повітрі…**

79 років тому мужня Зоя Данилюк подарувала друге життя Михайлу Курцману

На старому сільському кладовищі села Обухів покоїться прах єдиної в колишньому вже Мурованокуриловецькому районі жінки, посмертно нагородженої грамотою та медаллю «Праведник народів світу». Її звали Зоя Афанасіївна Данилюк і прожила вона 83 роки, увійшовши в історію країни Ізраїль як рятівниця переслідуваних під час фашистської окупації євреїв. Ім'я мужньої подолянки висічено на Стіні пошани на Алеї праведників Яд-Вашем, а в рідному селі мало хто знає про її подвиг, і ніщо про нього тут не нагадує. Хіба що табличка на могилі, яку встановила правнучка Алла Лебідь, де виділено слова «Праведник народів світу».

«Це були найжахливіші миті…»

Трагічні події Другої світової війни звели на сплетінні доль українську жінку і маленького єврейського хлопчика влітку 1942 року. У той період на Поділлі відбувалися масові розстріли мирних жителів єврейської національності. На очах Михайла Курцмана безжально знищили його тата, маму, братиків і сестричок, а він, дев'ятирічний, сповнений величезної тяги до життя, відважився на відчайдушний крок – втечу з-під дула автомата…

Михайло Курцман (1965 рік)

Коли колона приречених на страту людей вийшла за Летичів, кілька підлітків відірвалися від неї і побігли в бік лісу. Навздогін посипалися кулі. За якусь хвилину все стихло. Захеканий конвоїр взявся довершувати свою жахливу роботу контрольними вистрілами – один, другий… п'ятий, шостий, а сьомий… завис у повітрі. Він призначався для нього, Михайлика, який лежав під трупами своїх друзів. Маленьке дитяче сердечко розривалося від жалю і вискакувало від страху з грудей, а якась невидима сила притиснула хлопчика до землі, змусила заціпеніти і не подавати ознак життя…

– Це були найжахливіші миті мого земного існування, – через багато років згадував Михайло Курцман. – Гріло сонце, співали пташки, а я мокнув у чужій крові, не відчуваючи затерплого тіла… Тільки пізно вночі виліз із страшної схованки. Не знав, куди йти, що роботи, та ноги самі кудись понесли. Під ранок надибав на пастухів, які грілися біля вогнища. Вони нічого не розпитували, мабуть, здогадалися, хто я, принесли води, щоб вмився, пригостили шматочком хліба… У селі, куди прийшов з пастухами, мені дали добрі люди другий одяг і порадили йти подалі від цих місць.

Так почалося жебрацьке поневіряння Михайлика. Господь Бог змилостився над ним і довів його до села Обухів тодішнього Копайгородського

району. Це сьогодні можна ту відстань легковиком подолати за годину-другу, а дитині треба було кілька тижнів йти в повному невіданні.

Ні про який подвиг вона не думала…

Галина Лебідь із сином Сергієм

– В Обухові я приєднався до гурту хлопчиків, які бавилися на вигоні. У цей час по воду до криниці вийшла жінка. Вона одразу мене запримітила і когось запитала: чий я, звідки? Їй відповіли, що це син лісника… А ввечері я постукав у двері її хати і попросився переночувати у копиці сіна, що була складена на подвір'ї… Вона мене не просто прихистила, а вислухала мою розповідь, нагодувала, викупала, вичесала від вошей голову, перевдягнула, привела дідка-цирульника і сказала: тепер будеш моїм внучком…

Селом швидко розлетілася звістка, що до Зоні, так її називали в Обухові, прибився чорнявий кучерявий єврейський хлопчик. Жінка знала, чим це її загрожує, та все ж не здригнулася перед каральним мечем можливої розправи і не відправила від себе Михайлика.

– Вона, звісно, ні про який подвиг ніколи в житті не думала, а з Божим милосердям рятувала чужу дитину, – розповідає внучка Зої Афанасіївни 81-річна Галина Дмитрівна Лебідь, жителька Мурованих Куриловець. – Бабуся у мене була бойовою жінкою, сміливою і дуже набожною. В Обухові стояли румунські вояки. Вони не знищували мирних людей, але коли їх заносило на обійстя, то забирали геть все, що потрапляло на очі. Серед місцевих шуцманів був такий собі фашистський прихвостень на прізвище Фартушняк. Одного разу він прийшов до бабусі і настрашив: «Завтра в село заступлять німці, то я тебе їм здам, якщо не виженеш цього жидка, інакше і тебе разом з ним розстріляють, і твою сім'ю порішать…». Та замість того, щоб впасти на коліна та вимолювати пощаду, якої дуже прагнув запроданець, бабуся різко відрубала: «Я нікому Мишка не віддам, затям собі! Він молоденький і хоче жити! А мене можеш вбивати, я вже нажилася на цьому світі, і до дітей моїх не доберешся, бо вони далеко звідси…».

Але інстинкт самозахисту в Зої Данилюк таки спрацював. Тієї ж ночі вона вимастила обличчя хлопчика сажею і прийшла з ним на залізничний вокзал, де якраз стояв товарняк в напрямку Жмеринки та впросилася «підкинути» до міста. А там якось добралася до Києва та напитала дорогу до дочки Ганни, яка проживала в одному з приміських районів…

– Залишила бабуся у нас маленького гостя, а сама повернулася додому. Я зараз не пам'ятаю, в якому селі на Київщині ми жили, але добре знаю з розповіді мами, що коли, бувало, до хати хотіли заглянути німці, то вона встигала закручувати мене, братика Валеру і Мишка в хустки й казати, що в дітей тиф. Це відлякувало окупантів краще за будь-яку зброю. Потім приїхала

знову бабуся і забрала хлопчика назад до себе, щоб не наражати на біду нашу сім'ю… А «прогноз» шуцмана не справдився, тоді фашисти не робили облави в Обухові – все так поволі котилося до переможного березня сорок четвертого. А там і ми з мамою повернулися в село, бо батько, працюючи директором радгоспу, погнав стадо худоби на Схід і не повернувся звідти. Тяжко нам жилося, бідно, голодно. Одного дня літа 1947 року бабуся дізналася, що в Летичеві Михайлика Курцмана розшукує рідна тітка, яка проживала в Ташкенті. Він дуже не хотів від нас їхати, бо бабусю Зоню називав мамою, а мою маму тьотею. І тут знову проявився врівноважений та вдумливий характер бабусі. Вона переконала його дорослими аргументами, мовляв, вони тебе вивчать, а ми нічого тобі не зможемо дати, і він погодився…

Дуже хочеться, щоб світ став добрішим…

У шістдесятих роках Михайло Сімонович Курцман знайшов свою рятівницю. Спочатку з Ташкента, а потім з Ізраїлю приходили листи в Обухів на ім'я Зоні Данилюк. Коли жінки не стало, переписку продовжила її дочка Ганна Степанівна Дядинюк, а потім вже й внучка Галина і правнучка Алла. Михайло відновив у пам'яті дитячі спогади і добився, щоб мужню жінку представили до високої нагороди, яку отримали Галина Дмитрівна і Алла Анатоліївна.

– Це сталося в грудні 1998 року. Я тоді працювала заступником директора банку в Мурованих Курилівцях. Зателефонували з Вінниці і сказали, що треба приїхати на зустріч з послом Ізраїлю в Україні Анною Азарі. Хоч і минуло з того часу багато років, але хвилюючі миті гордості за мужній вчинок своєї бабусі я й досі переживаю. І дуже хочеться, щоб світ добрішим став, щоб не було зла, війни, хвороб, нещастя, щоб ніхто нікого більше не вбивав, і люди посміхалися тільки від щастя…

Про сьогоднішню долю Михайла Курцмана моїм співрозмовницям нічого не відомо. Востаннє з ним спілкувалася по телефону Галина Лебідь п'ять років тому. Можливо, ця публікація допоможе відновити контакти.

Вінниччина. – 2021, 28 квітня

Вінниця. Її варто відвідати

Вінниця змінилася. Тепер тут ходить жовто-червоний туристичний паровозик, центральною вулицею, яка нагадує європейські. Тут найкращий в Україні фонтан, який може виконувати роль кінопроектора. Тут є своя фортеця – «Мури», своя ратуша – водонапірна башта, тут є палаци та палацики. Нинішня Вінниця туристичне місто, і мало того – його у 2013 році журнал

«Фокус» визнав кращим для життя в Україні. Ось тобі й Вінниця. А я пам’ятаю як ми провели колись півдня у цьому, тоді, брудному й нецікавому місті, із якимось суперпровінційним автовокзалом, забитими вщерть тролейбусами, похмурим, байдужим населенням. Але часи змінюються, і Вінниця змінюється разом з ними. Лише автовокзал залишився таким само страшним, як у часи розвалу союзу (принаймні так він виглядає вночі).

Мури монастиря єзуїтів

Водонапірна башта – нинішній символ Вінниці

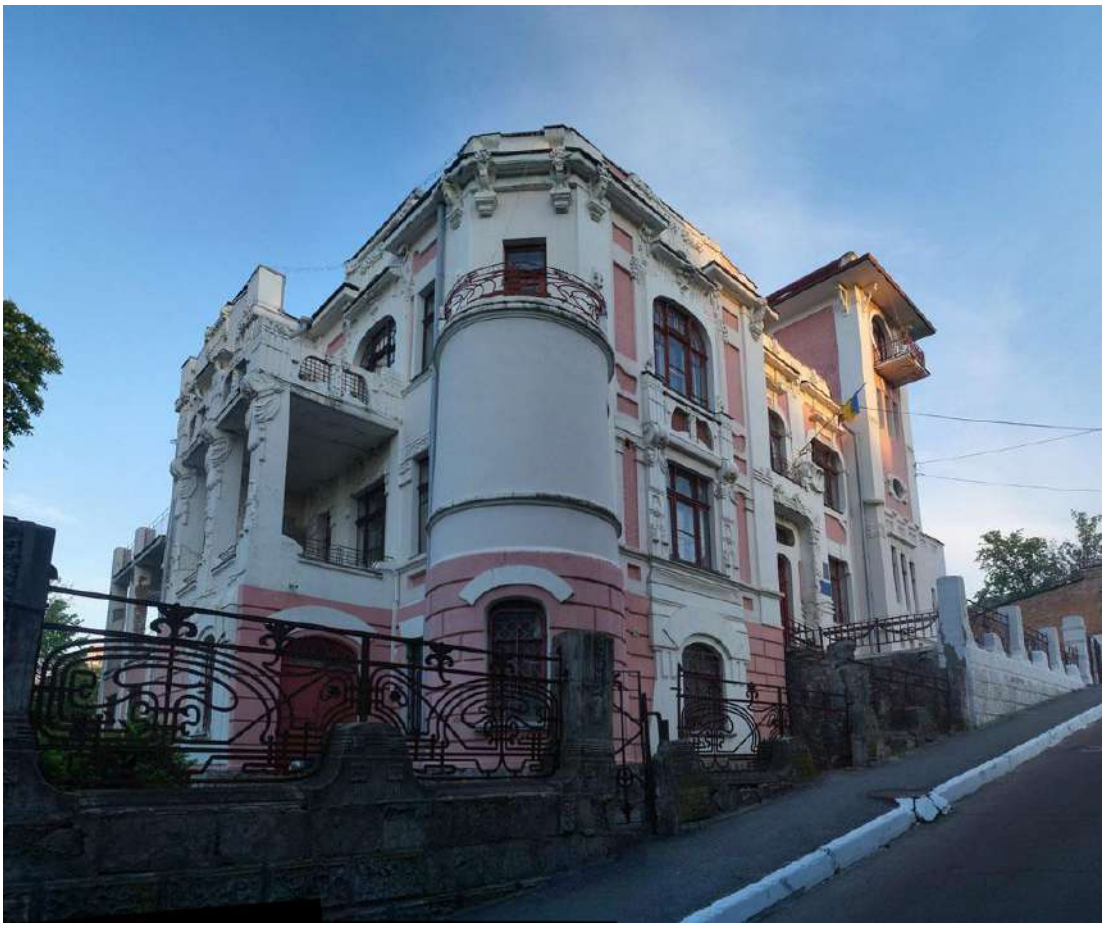

Будинок Четкова

Від чого лише не виводять дослідники назву «Вінниця»: це і винокурня, і весільний посаг (давнє слово «віно»), і притока Південного Буга Вінничка. Але не будемо колупатись у топонімічних особливостях назви, а коротко пробіжимося історією Вінниці. Отже, вперше назва міста зустрічається у документах 1360-х років, і пов’язана із будівництвом тут укріплення Федором Коріятовичем, племінником Великого Литовського князя Ольгерда. Цього Коріятовича доля потім заслала у Закарпаття – його ми всі добре знаємо у зв’язку із розбудовою ним замку у Мункачі (Мукачевому). Але перша письмова згадка з’явилася, звичайно, пізніше, ніж з’явилося саме місто. Археологи знайшли у Вінниці рештки забудови першої половини 13 століття.

До 1569 року Вінниця входила у склад Великого князівства Литовського. Це був дерев’янно-земляний замок, який стояв на шляху у кочівників. Ну а після 1569-го (це була Люблінська унія) місто ввійшло у Брацлавське воєводство Речі Посполитої, хоча ще раніше власниками Вінниці стали найбагатші магнати України – князі Острозькі, які перенесли замок, а разом з ним і місто, в інше місце, яке вони вважали більш придатним для оборони.

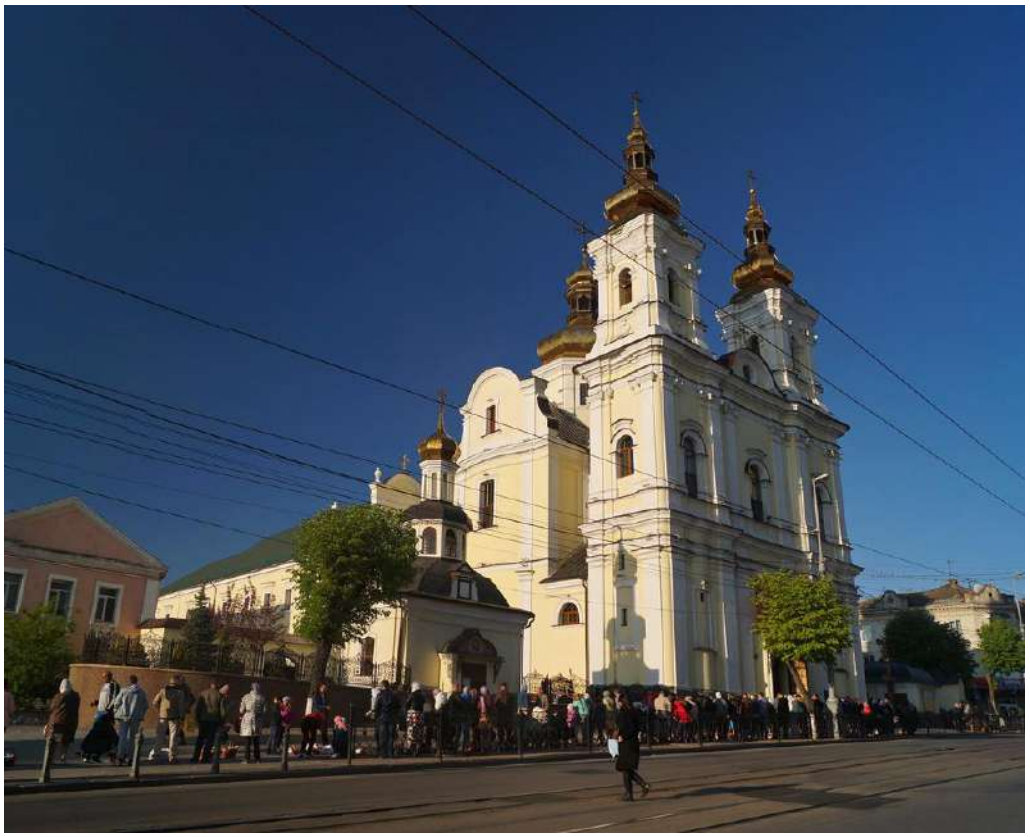

Спасо-Преображенський собор (колишній монастир домініканців)

У 17 столітті Вінниця отримує Магдебурзьке право й потихеньку перетворюється у найбільше місто Брацлавщини, хоча перипетії козацької війни та подальшої Руїни досить сильно зменшили кількість населення у Вінниці. А із 1672 по 1699 роки майже усе Поділля, а разом з ним і Вінниця, були під владою Османської імперії. Турки називали цю територію Сарматським князівством.

Потім знову була Польща, доки у 1793 році на ці землі не прийшли росіяни. Вінниця перетворилася на центр повіту у Подільській губернії, центром якої став Кам'янець-Подільський.

У радянський період в 1932 році було створено Вінницьку область – Вінниця набула нових для себе рис адміністративного центру. А німецькі окупанти взагалі зробили місто столицею України (рейхскомісаріату).

Трьохсоттисячна Вінниця – одне із найбільших міст Правобережжя. Вона асоціювалася із промисловістю та русифікованим населенням, але ніколи раніше вона не асоціювалася із туризмом. В радянський період взагалі практично не існувало поняття туризм – його чахлими паростками були мандрівки по місцях життєдіяльності та поховання відомих людей. У Вінниці теж було (і є) таке місце – музей-садиба та мавзолей лікаря Миколи Пирогова. Радянська пропаганда приписувала йому купу світових відкриттів у медицині, але нині вже відомо, що це така собі напівправда, навіть стосовно наркозу або гіпсу. Музей-садиба, разом із гарним парком, розташований на одній із околиць

Вінниці (вул. Пирогова, 155). Єдина туристична атракція Вінниці періоду торжества комунізму нині є не найцікавішим вінницьким об’єктом. Безперечно таким є фонтан, до якого в теплий сезон ломляться тисячі туристів.

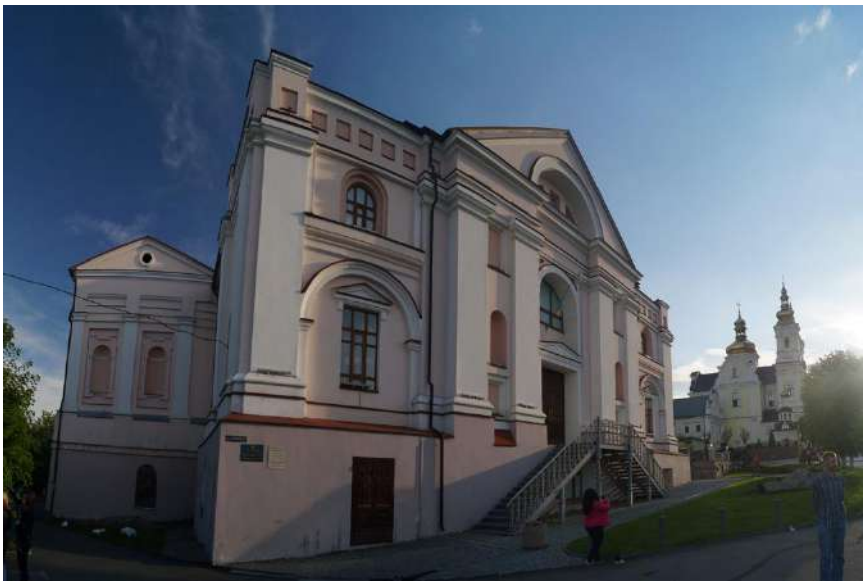

Єзуїтський монастир

Костьол Святої Діви Марії Ангельської будувався як монастир капуцинів

Фонтан «Рошен» було відкрито у 2011 році. Його збудував Фонд Петра Порошенка і витратив на нього 37 млн. грн. (це тоді долар ще по 8 був). Нині це найбільший плавучий фонтан в Європі. Пишуть, що цей диво-фонтан входить у десятку найбільш видовищних фонтанів світу. Я дивився, слухав – дійсно цікаво і красиво, а жінки й дівчата, які часто більш емоційні, взагалі у захваті від цієї штуки.

Фонтан «Рошен» розташований у руслі Південного Буга, навпроти острова Кемпа. Навпроти фонтану влаштовано бетонні трибуни, на яких є дерев'яні лавки, але не на всіх, тому якщо прямуєте скоротати вечір споглядаючи чудо-картини, видані фонтаном – врахуйте що біля нього прохолодно навіть улітку – річка, сирість, бетон… Найкращі видовиська рошеновський фонтан видає на свята, але займати місця потрібно заздалегідь, бо будете стояти (годину-дві).

Вінниця не була центром губернії, але у 19 столітті тут жило багацько багатих купців, які часто вкладали грошики у будівництво, тому тут є чимало прекрасних старовинних будівель: готелів, доходних домів, адмінустанов, вілл та міських садиб. Місцева буржуазія тут навіть театр збудувала, на 700 місць (немаленький) – ця чудова будівля і нині функціонує.

Є малюнок Наполеона Орди, який показує Вінницю у 19 столітті – цікаве таке місто на картинці, як же його попаскудила радянська влада. Зараз відбувається складний процес реанімації, не останню роль в якому відіграють

земляки-вінничани (Гройсман, Порошенко та ін.) – чого одна водонапірка варта – прекрасна будівля початку 20 століття, яка нині є одним із символів Вінниці. Колись вона була основою міського водогону й спостережною каланчею, в радянські часи в ній дали людям квартири, але у 80-ті роки в ній розташовують частину експозицій обласного краєзнавчого музею, який міститься тут і нині. Башта стоїть в центрі Європейської площі і щоночі гарно підсвічується. Її висота 28 метрів.

Одним із найпомітніших будинків Вінниці є модерновий палацик Четкова – відставного офіцера, який працював у Вінниці вчителем фізкультури. Мабуть не на вчительську зарплатню звів він один із найдорожчих особняків міста: у 1910 році він сплатив за будинок півмільйона рублів – йому ці гроші дісталися в спадок. Проектував розкішну будівлю київський інженер Листовичий, власник прибуткового будинку, в якому деякий час квартирував Булгаков.

Микільська церква

Музей-садиба Пирогова

Будинок Четкова розташований на вулиці Пушкіна. Свого часу це була така собі віп-зона Вінниці. Тут є й інші цікаві будівлі, але із будинком Четкова ніякі зрівнятись не можуть. Вулиця котиться до заплави Південного Бугу, вздовж якої пролягла вулиця Коріятовичів.

На іншому боці Бугу стоїть ще одна вагома вінницька пам'ятка – Микільська церква. Це пам'ятка дерев'яної подільської архітектури, яку почали будувати у 1746 році на кошти багатого міщанина Антона Постельника. Якраз тут було місце, де починалася Вінниця, нині це передмістя – Стара Вінниця. Микільська церква – найстаріший православний храм міста. А головним православним храмом є розкішний бароковий шедевр – Спасо-Преображенський собор. Його збудували католики – монахи-домінікани, які на цьому ж місці раніше мали дерев'яну церкву та монастир. Будівництво тривало із 1758 по 1779 роки. Домініканським, щоправда, монастир після цього був недовго, всього 28 років, доки у 1817 році російська влада не передала його православним.

Замовником храму був Міхал Грохольський, який хотів розкішну усипальню для свого роду. Грохольський не пошкодував грошів і найняв видатного архітектора італійського походження – Паоло Фонтану (він звів величезну купу відомих споруд, наприклад єзуїтський монастир у Кременці, або палац Сангушків у Ізяславі).

Спасо-Преображенський собор розташований на вулиці Соборній. Поряд розмістилися будівлі колишнього монастиря єзуїтів, в яких нині міський архів. Це найстаріше, з того що збереглося у Вінниці.

Музично-драматичний театр

Монастир єзуїтів почали будувати у 1610 році (приблизно одночасно із подібними монастирями Львова та Луцька). Його обнесли потужними стінами

(1611 р.), які зараз вважаються головною фортифікаційною пам’яткою Вінниці. Просто Мури – так називають у Вінниці фортечні стіни єзуїтів, які найкраще проглядаються в районі Монастирської вулиці.

Комплекс монастиря єзуїтів складався із костьолу, келійного корпусу, конвікту та, традиційного для єзуїтів, колегіуму. В період війни 1648-1654 рр. єзуїтів з монастиря вигнали, й вони повернулись лише після відходу звідси османів у 1699 році. Відбудова ж будівель монастиря відбулася у 1740-1750-х роках, а у 1773 році Папою Климентом орден єзуїтів було скасовано.

На Соборній вулиці зберігся ще один костьол – Святої Діви Марії Ангельської. Його протягом 1746-1761 рр. збудували отці-капуцини. У 1888 році росіяни їх попросили звідси: костьол зробили єпархіальним, хоч і залишили його католицьким. У корпусі келій тоді розмістили казарми. Нині тут знову діючий римо-католицький храм.

Будинок Четкова

Палац Грохольських у П’ятничанах

Центральна частина Вінниці, зокрема Соборна вулиця, «вилизана». Багато що вже переставровано, дещо в процесі. Найрозкішніша некультова будівля – готель «Савой». Про нього ми вже згадували на своїх сторінках.

Якщо вам набридло в центрі й хочеться знову на околиці – прямуйте в колишній палац Грохольських, який звели ще у першу половину 18 століття. Його навіть називають замком, за його контрфорси і башти. Він і дійсно міг виконувати функції замку, адже зводився у період татарських нападів. Нині у спорудах лікарня – ендокринологічний центр.

Про кожну із видатних споруд Вінниці ми ще розповімо окремо, а загальну картину описали. От тільки з автовокзалом щось треба робити.

https://ukrainaincognita.com/vinnytska-oblast/vinnytsya/vinnytsya-ii-varto-vidvidaty

Семен Якерсон – сотник Армії УНР і соратник Симона Петлюри

6 грудня, у День Збройних сил України, на стіні будівлі Вінницького торговельно-економічного інституту відкрили меморіальну дошку сотнику Армії УНР Семену Якерсону. Цього року виповнилося 120 років від його народження. Соратник Симона Петлюри, бойовий офіцер, який пройшов усі фронти Української революції. Народився і виріс у Вінниці в російськомовній єврейській родині на вулиці Івана Шиповича (колишня Соколова) і все життя був відданий ідеї незалежної України.

Семен Якерсон стояв біля витоків формування української армії, відстоював державність і незалежність України в часи Української революції 1917–1921 років. Саме тоді закладалися основи українського війська.

– Символічно, що саме в День Збройних сил України ми відкриваємо меморіальну дошку людині, яка сто років тому брала активну участь у формуванні українського війська і боронила українську державу під час визвольних змагань початку ХХ ст., – сказав міський голова Сергій Моргунов. – І сьогодні, й тоді люди різних національностей захищали незалежність і територіальну цілісність нашої держави. Це там, на сході України, намагаються внести розбрат у національну єдність українського народу. Семен Якерсон свого часу писав: «За національністю я – українець, за віросповіданням – іудей». У нас є ще багато історичних постатей, про яких ми не знаємо, але вони доклали багато зусиль у становлення України. Історики мають заповнити білі плями в історії України і показати силу українського народу.

Заступник голови обласної адміністрації Ігор Івасюк зазначив, що неможливо побудувати сучасну патріотичну армію без історичних знань. Нагадаємо, що 2017-й був оголошений Президентом України роком відзначення революційних подій 100-річної давності. Тож у Вінниці відбулося чимало заходів на відзначення цієї дати, зокрема й відкриття пам’ятника

Симону Петлюрі, створення Центру історії Вінниці, реконструкція подій часів УНР, коли наше місто було українською столицею.

ДОВІДКА

Семен Якерсон закінчив Одеське артилерійське училище, з якого вийшов прапорщиком. Служив в Одеській гайдамацькій бригаді військ Центральної Ради. З 17 листопада 1918-го – в 1-му полку ім. В. Винниченка Дієвої армії УНР. 23 січня 1919 р. поранений у бою під Дубровицею. Після лікування повернувся до свого полку, з рештками якого 24 травня 1919 р. влився до 8-го Чорноморського полку 3-ї (пізніше — Залізної) дивізії Дієвої армії УНР. 18 липня 1919-го був знову поранений у бою під Комаргородом. Після одужання служив у Корпусі кордонної охорони УНР. Під час спільного українсько-польського наступу на Київ 1920 року воював у 6-му запасному гарматному курені та гарматному курені 1-ї Кулеметної дивізії Армії УНР. У 1920-х роках жив в еміграції у Польщі. 1927 року закінчив гідротехнічний відділ Української господарської академії у Подєбрадах, працював інженером у Празі. Загинув від рук нацистів у 1944 році в Празькому гетто.

Вінницька газета. – 2017, 8 грудня

На Вінниччині встановили пам’ятник річковій мідії, яка врятувала село від голоду

На Вінниччині у неділю в с. Оксанівка Ямпільського району відкрили пам’ятник річковій дністровській мідії, споживання якої рятувало місцевих людей від смерті під час повоєнного голоду.

Про це кореспонденту Укрінформу повідомила письменниця і краєзнавець, автор книги про село Оксанівку Галина Собко.

«Це була спільна ініціатива громадських діячів села і районної влади – встановити пам'ятник річковій мідії, яка рятувала життя місцевих селян під час голодомору 1946-1947 років. Часто це було чи не єдиним джерелом їжі, доступним людям. Тому й вирішили встановити пам'ятник, як подяку річці і молюску-рятівнику», - розповіла Собко.

За її словами, пам'ятник у вигляді напіврозкритої білої мушлі, всередині якої, як в утробі матері ховається малятко, виготовили з місцевого ямпільського пісковику молоді скульптори зі Львова. Місцеві підприємці допомогли з матеріалами та технікою для встановлення скульптури на центральній площі села. На пам'ятнику міститься напис: «Згадай, як зійшли дари дністрових вод» та вказані роки голодомору - 1946-1947.

Презентували громаді пам'ятник у межах міжнародного фестивалю «Дністрові передзвони». Відкрили його найстарша мешканка села – 93-річна Ольга Харевська та на наймолодша дитина вихідців із Оксанівки.

Село Оксанівка міститься на півдні Вінниччини, у Ямпільському районі. Воно розташоване на українсько-молдовському кордоні. В селі мешкає усього 47 осіб, здебільшого пенсійного віку. Утім, вони спільно з місцевими громадськими діячами активно розвивають зелений туризм, аби зберегти своє село на карті.

Укрінформ. – 2019, 9 вересня

"Метеоритний" туризм

Спільний туристичний проєкт "Астроблема – мандруємо до метеорита палеозойської ери" почали реалізовувати на Вінниччині на території Іллінецького і Липовецького районів. Проєкт має на меті створення туристичного центру відпочинку на природі на базі двох сіл Іванька (Липовецький р-н) і Лугова (Іллінецька ОТГ). Окрім цього передбачається проведення науково-дослідних експедицій, наукових семінарів, конференцій, "зелених уроків", екскурсій та інших заходів.

– Щоб зробити цю місцевість туристично привабливою, плануємо розбудувати інфраструктуру, інженерні мережі, комунікації, санітарні зони, облаштувати місця для відпочинку та фотозони. Загальний кошторис складає від 5-ти до 24 мільйонів гривень. Для наших бюджетів це не підйомна сума, тому подамо його на конкурс Євросоюзу. Іллінецька ОТГ виступатиме подавачем проєкту, Липовецька райдержадміністрація та Іваньківська територіальна громада – як партнери, – прокоментувала плани перша заступниця голови Липовецької райдержадміністрації Ольга Дмитрів.

Громади вже підписали меморандум про об’єднання зусиль щодо реалізації спільного туристичного проєкту. Для реалізації задуму створена спільна робоча група, яка працюватиме над підготовкою грантового проєкту та розробленням детальних заходів щодо його втілення.

Наразі внесяться пропозиції, створюються ескізи, мініпроєкти, які включатимуть до загального.

Нагадаємо, що Іллінецький метеоритний кратер – це одна з найстаріших астроблем Землі (астроблеми – давні структури на поверхні Землі, що утворилися внаслідок падіння космічних об’єктів. – Ред). Її вік – близько 400 млн років. Вона виникла внаслідок зіткнення космічного тіла (за оцінками з масою близько 40 млн тонн і діаметром 230-300 м) із твердими породами Українського кристалічного щита. Вивільнену під час цього енергію, як стверджується у деяких публікаціях, можна порівняти з вибухом 120-мегатонної бомби. Температура сягала 4-5 тисяч градусів. Метеорит, який уже від тертя об атмосферу розігрівся до температури плавлення, після удару об землю вибухнув. Первісний кратер був діаметром близько 7 км і глибиною до

600-800 м. Це місце на Поділлі несе на собі відбиток події планетарного масштабу.

В Україні налічується сім підтверджених астроблем, до яких, зокрема, зараховують Бовтиську (діаметром 25 км), Оболонську (12 км), Іллінецьку (7 км) та Ротмістрівську (5 км). Вік Бовтиської астроблеми – 80 млн років, а Іллінецької – 400 млн років. Майже всі вони (за винятком Іллінецького кратера) поховані під товстим шаром осадових порід і їхнє вивчення здійснювалося за кернами свердловин.

Місто. – 2019, 20 листопада

На сім теляток поповнилася родина зубрів на Вінниччині

У родині вінницьких зубрів – поповнення. Зимовий облік 2020 року засвідчив, що найчисельніша в Україні вінницька популяція зубра європейського поповнилася на сім теляток. І тепер родина зубрів нараховує 101 особину.

“Щорічно взимку хмільницькі лісівники проводять облік чисельності зубра європейського на території його проживання. Це Уладівське та Широкогребельське лісництва Хмільницького лісгоспу (лісові угіддя площею 8,4 тисячі га), а також польові угіддя площею близько 10 тис га, які знаходять на території Калинівського, Літинського та Хмільницького районів”, — інформує Вінницька облдержадміністрація.

Нині на Вінниччині найбільша за чисельністю популяція в Україні – зимовий облік 2020 року зафіксував 101 особину. У минулому році було 95 зубрів. Усього в Україні зафіксовано близько трьох сотень червонокнижних тварин.

Самка зубра народжує малюка один раз на три роки. У стаді панує матріархат. Однак у вінницькій популяції зубрів зафіксовано збільшення кількості самців (на два самці три самки). Для повноцінного відновлення популяції має бути співвідношення один самець на три-чотири самки від загальної кількості особин. Адже збільшення чисельності стада відбувається, звісно, за рахунок самок.

«Наразі популяція зубрів умовно розділилась на два стада: одне велике, кількістю понад 80 голів, це основний табун, і окремо 17 особин самців різного віку, – розповідає мисливствознавець Хмільницького лісгоспу Володимир Ткач. – Поки що ми не маємо пояснення таких змін у популяції. Проте точно на збільшення кількості самців вплинуло варварське масове вбивство 17 зубрів (узимку 2016 року біля с.Трибухи Літинського району Вінницької області»

Додамо, що у минулому столітті у лісах Вінницької області зубри не проживали. У 1979 році шість тварин завезли із державного мисливського господарства «Цуманське», що на Волині. Зусиллями лісівників та єгерського складу вдалось досягти такого позитивного результату у зростанні поголів'я червонокнижних тварин. І Вінниччина гордиться тим, що має таку потужну родину зубрів! Більше того, їхня щільність у лісових угіддях перевищує норму. Тому хмільницькі лісівники за наявності відповідних дозволів навіть здійснюють відлов зубрів для переселення в інші регіони України. Усього з Вінниччини переселено 34 особини зубра європейського.

Місто. – 2020, 28 січня

Правляча королева Бельгії має вінницьке коріння!

Як вам така посмішка Кліо?

Хто поєднує нас з бельгійською монаршою династією?

Окремої статті про нашу героїню в Інтернеті ви не знайдете. Довелося по крихтах збирати інформацію з різномовних джерел.

Тереза Собанська народилася 20 жовтня 1891 року у Варшаві. Її батьком був Міхал Марія Собанський (народився 15.07.1858 року у с.Василівці Тиврівського району). Його назвали у честь прадіда - співзасновника Чорноморської компанії, власника «Ладижинського ключа» та палацу в Ободівці Тростянецького району. Саме там юна Тереза провела перші 14 років свого життя. У 1905 році вони переїжджають на постійне проживання до Варшави. 10 грудня 1918 року у Кракові вона бере шлюб з Адамом Зігмундом Сапегою (1892 р.н.). Її чоловік був одним з перших австро-угорських військових льотчиків під час Першої світової війни.

Після Другої світової родина емігрує до Бельгії. У щасливого (припустимо, що саме таким воно і було) подружжя було восьмеро дітей. І майже всі вони теж переїхали до Бельгії (їхня третя дитини – красуня Ружа – загинула у 1944 році під час Варшавського повстання (була санітаркою у повстанців)). Але нас цікавить їхня старша донька Софія (1919 р.н.). Вона вийшла заміж в окупованій Варшаві в 1942 році за Леона Коморовського (1907р.н.). Разом з ним, після війни, переїхали до Бельгії. У них було п’ятеро доньок (всі мали друге ім’я Марія) та син. Їхня третя дитина – Анна Марія Коморовська – народилася 24.09.1946р. у західній Польщі. У 1971 році вона повінчалася з Patrickem d'Udekem d'Acoz. У шлюбі мають п’ятеро дітей (4 доньки ?). І ось кульмінація – їхня старша донька Мадильда (1973 р.н.) є правлячою королевою Бельгії. У 1999 році вона взяла шлюб з герцогом Брабантським Філіпом, який три роки тому став королем Бельгії Філіпом І, а вона, відповідно, королевою. Voila (як говорять у франкомовній частині Бельгії)! Батько Матильди і два його брати отримали графські титули. Мати є графинею - і польською, і бельгійською. Бабуся трагічно загинула на 78-му році життя у автокатастрофі (разом з сестрою королеви). А наша героїня – Тереза Собанська – померла у Брюсселі у 1975 році за тиждень до свого 84 дня народження, переживши чоловіка на 5 років. Але два останні роки вона встигла побавити старшу онуку. І хто знає, може вона їй співала українські колискові, що вивчила у дитинстві в мальовничому подільському селі.

www.facebook.com/groups/969854133111968/posts/1076126259151421

У Гнівані на костелі встановили аналог сторічного годинника

На вежі костелу св. Йосипа у м. Гнівань Вінницької області встановили аналог оригінального годинника з курантами першої половини XX століття.

Про це кореспонденту Укрінформу повідомив голова Гніванської міської ОТГ Володимир Кулешов.

"Реалізувати цей проект нам вдалося завдяки ініціативі депутатів Гніванської міської ради, прихожан Гніванського костелу св. Йосипа і настоятеля храму Кшиштофа Бузіковського. Зробили ми це спільно – залучали гроші меценатів, членів громади, а також нам допомогли польські партнері з гміни Сухи Ляс. Ну і міський бюджет також долучився", - повідомив Кулешов.

За його словами, найбільше коштів на встановлення годинника надали члени громадської організації "Гніванчани", які внесли близько 30 тисяч гривень. Загалом же проект коштував близько 150 тисяч гривень.

Годинник для костелу виготовили в Польщі, встановили його на вежі храму й відкрили у вихідні, під час святкування Дня міста.

Костел св. Йосифа у Гнівані був відкритий у вересні 1906 року. На той момент він був одним з найбільших у Європі храмом неоготичного типу. У 1940-50 роках храм був порожній і занепадав, а в 1958 році тут почали будувати завод, будівля храму втратила первозданний вигляд, з нього зробили чотириповерхове приміщення. У 1988 році була зареєстрована Гніванська римо-католицька громада. Саме її парафіяни почали домагатися у місцевої влади повернення костелу. З 1990 року його почали відновлювати.

Укрінформ. – 2019, 24 вересня

Спадщина. Муровані Курилівці. Палац. Частина 1.

Перша згадка цього місця в письмових джерелах відноситься до 1493 року, але тоді воно називалося Чурилівцами - засновниками поселення стали члени славної в ті часи на Поділлі родини Чурилів гербу Корчак (Czuriłow h. Korczak). Мурованими вони стали в XVI столітті, коли на схилі Жвана був побудований кам'яний замок - мурований (від латинського murus - стіна) з місцевого вапняку. Цікаво, що будівельники місцями обійшлися без розчину, для кращого зв'язку укладали камені виступом верхнього в поглиблення нижнього. Відомо, що у 1493 році тут вже налічувалося 9 будинків. 1493 рік прийнято вважати датою заснування містечка, хоча зустрічається наприклад 1453.

Десь в середині XVII ст. Зофія, дочка саноцького стольника Миколая Чурили і Зофії Лянцкоронської, вдова князя Януша Четвертинського, отримала

від батьків Чурилівці в дарунок до свого другого шлюбу з Казімєжем Миколаєм Коссаковським (Kazimierz Mikolaj Kossakowski). Так започаткувалася нова гілка старого роду, "Коссаковських на Твіржі і Богородчанах", яким Курилівці належали протягом наступного століття. Правнук Казімєжа Миколая, Станіслав Коссаковський (1721-1761), який так і не мав дітей з дружиною Катериною з Потоцьких (1722-1803), заповідав їй всі свої галицькі маєтки, а от Курилівці - лише на "dozywocie".

Катаріна Коссаковська, уроджена Потоцька, що складалася в графському Священної Римської імперії гідності, доброчесна і дотепна, відома опозиціонерка політиці Станіслава Августа, одна з субсіденток Барської конфедерації, не захотіла по приєднанню Поділля до Росії присягнути своїй тезці - російській імператриці, і маєток її конфіскували. Катерина II віддала Муровані Курилівці графам Комарам.

У 1805 році Станіслав Комар на подвір'ї старого замку звів новий палац. Кам'яні стіни-ескарпи з низькими широкими амбразурами стали своєрідним стилобатом, а ділянку куртини, відкритої в бік Жвана, переробили під оранжерею. Її дахом служить рівний, вимощений великими прямокутними плитами майданчик, що підступає до масивних опорних стовпів, які несуть балкон, що простягнувся вздовж усього пятнадцатіоконного фасаду будівлі. Нависаючий над цокольним поверхом балкон перш мав ажурні ковані перила, а його виніс давав глибоку тінь, різко виділяючу два світлих поверху над балконом. Парковий фасад відзначений приставним чотирьохколонним портиком іонічного ордера і двома ризалітами, візуально скорочує довжину витягнутої паралельно куртині будівлі. Парадний під'їзд прикрашений виносним портиком з чотирма колонами тосканського ордера, що несуть трикутний фронтон.

Планування – анфіладне, з парадними покоями на першому поверсі і житловими – на другому. Зал декорований спареними пілястрами, багатою ліпниною антаблемента, ошатною розеткою з акантових лист’їв, вставлених в

квітковий вінок. І тут багато що нагадує тижневий Величин, однак все більш органічно, крупніше, стилістично чистіше. Тут повністю панує класицизм. Величезна світла будівля велично панує над парком і глибокою долиною Жвана, загаченого зовсім недавно в велике озеро. Розкішний пейзажний парк, закладений ще в XVIII столітті, з будівництвом палацу перероблявся під керівництвом Д.Макклера в 1814 році. Як і в інших подільських парках - своїх дітищах, - відомий садівник продовжував роботи і спостереження за рослинами довгі роки.

https://m-a-d-m-a-x.livejournal.com/471635.html

Збігнєв Пронашко

(пол. Zbigniew Pronaszko)

Художник, скульптор, графік, один із найбільш відомих представників польського авангардизму народився 15 травня 1885 р. у с.Деребчин Ямпільського повіту (тепер Шаргородський район). Від 1895 р. Збігнєв навчався у Вінницькому реальному училищі, після закінчення якого повернувся до родинного дому в Деребчин. Там почав малювати, передусім портрети членів родини.

Через деякий час навчався в Школі мистецтв у Києві, у 1906-1911 рр. — у Краківській АМ у майстерні Т. Аксентовича.

Улітку 1907 р. виїхав у першу закордонну подорож через Відень до Мюнхена, де в пінакотеці копіював портрети Веласкеса, Тиціана, Веронезе, та Парижа, де оглядав роботи імпресіоністів і Матісса. Весною 1910 р. відвідав Венецію, Флоренцію, Мілан, Рим, звертаючи особливу увагу на творчість Джотто, Мазаччо, Рафаеля.

У 1907-1912 рр. написав низку картин (частково втрачені): «Відвічна пісня», «Золотий тілець», «Останній акомпанемент», «Меланхолія» (1909), «Старий рибалка» (1910), «Діди» (1910), портрети матері та брата Анджея. У них застосував анатуральний колорит з домінуванням фіолетового й зеленого кольорів.

У 1909 р. брав участь у II виставці групи «Zero» в Палаці мистецтв у Кракові. Ініціював разом з братом Анджеєм і Т. Чижевським I і II Виставки Незалежних під патронатом Союзу польських митців у Кракові (1911, 1912), які оголошували бунт проти рутини в мистецтві. В обох узяв участь, зокрема на першій виставив картину, сьогодні невідому навіть з репродукції, — «На снігу».

Автопортрет

У 1912 р. розпочав проект малярсько-скульптурного оформлення костьолу місіонерів у Кракові (як гонорар зажадав лише повернення коштів за малярські матеріали). Однак проект Пронашка, який став предтечею польського формізму, був визнаний за скандальний і відхилений ченцями, а потім знищений автором. Свою реакцію на різку оцінку проекту Пронашко опублікував у статті «Przed wielkim jutrem» («Перед великим завтра», «Rydwan», 1914), яка закликала до творення в царині ідей, вражень і переживань.

У травні-червні 1914 р. взяв уперше участь у Театральній виставці в Кракові, на якій представив 4 проекти декорацій, опрацьовані спільно з братом, до п'єси «Judasz z Kariothu» Кароля Губерта Ростворовського, у серпні — у черговій Виставці Незалежних.

На початку І світової війни у зв'язку з важкими матеріальними умовами й відсутністю австрійського паспорта виїхав з братом Анджеєм до Закопаного. Залишався там до 1917 р., користуючись гостинністю В. Оркана, у домі якого познайомився зі С. Жеромським і Я. Каспровичем. Заробляв на життя, працюючи влітку на лісопильні, узимку ж копаючи льодовий жолоб для швидкісного спуску на санках. У Закопаному дебютував як сценограф 1915 р.: для театру в залі «Morskie Oko» спроектував разом з братом декорації до фрагментів п'єс «Lilla Weneda» Ю. Словацького й «Legion» С. Виспянського, режисером яких був С. Жеромський. З того ж часу походить сценографія Пронашка до опери «Aida» Верді, балету «Taniec ognia», п'єси «Dziady» А. Міцкевича (остання має характер монументальної сценографії). У закопанський період захопився підгальським народним мистецтвом — різьбленням по дереву й малярством на склі, натхненність яких буде використана пізніше формізмом. Тоді ж виникли перші різьбярські праці Пронашка (портрети Жеромського, Ростворовського, С. Бистроня) і фреска на фасаді Торгової спілки Замойського,

на якій у зображенні Мадонни кубістичні й екпресіоністські елементи поєднувалися з декоративністю, близькою народним картинам на склі (обурені ґуралі замалювали її вже через кілька днів після завершення).

У 1916 р. Пронашко повернувся до Кракова. Там у театральному сезоні 1916/17 р. співпрацював з театром ім. Ю. Словацького, проектуючи спільно з братом костюми до п'єси «Akropolis» Виспянського та сценографію до п'єси «Niebieskі ptak» М. Метерлінка (нереалізована), а також спільно із З. Вєрцяком декорації та самостійно костюми до прем'єри п'єси «Powrot Odysa» Виспянського.

Від лютого 1917 р. був головним реквізитором Народного театру в Кракові. Того ж року створив разом з братом і Т. Чижевським авангардну мистецьку групу формістів, яка в розширеному складі організувала в Товаристві друзів мистецтва в Кракові в листопаді 1917 р. першу виставку під назвою «Польські експресіоністи». Того ж року Пронашко надіслав свої роботи на виставку Польського мистецького клубу у Варшаві. З 1917 р. походить картина Пронашка «Христос скорботний», з 1918 р. – різьби «Pieta» («Скорбота»), «Сибілла», «Христос у саду», «Христос благословляє», виконані під виразним впливом підгальського різьблення по дереву, а також картини з рисами польського формізму, зокрема «Жінка з книгою на фоні краєвиду». В опублікованій на сторінках часопису «Мазкі» статті «O ekspresjopiztie» («Про експресіонізм») Пронашко дав визначення цієї течії та зробив синтез її основних принципів.

У 1918 р. взяв участь у Виставці польської графіки й експресіоністів у Львові та в II Виставці польських експресіоністів у Кракові.

У 1919 р. перебував у Варшаві, де брав участь у мистецькому житті, зокрема експонував свої роботи на виставці Товариства сприяння мистецтву та на I Виставці формістів, під час I з'їзду художників увійшов до виконавчого комітету Союзу художників. Крім того, влаштовував з В. Лєонгардом кав'ярню «Ziemianska» на вул. Кредитовій, для театру «Reduta» виконав сценографію до п'єси «Ponad snieg» Жеромського. Того ж року створив картину «Музикант», портрети І. Сольської й архітектора Васільковського. Брав участь у Виставці формістів у Познані (1919—1920). З 1920 р. походять кілька важливих формістичних робіт Пронашка: цикл пейзажів з Вадовіц, монументальний портрет його дружини, різьба «Погруддя Титуса Чижевського» і проект (нереалізований) пам'ятника Болєславу Сміливому.

У 1921 р. Пронашко експонував свої малярські роботи та різьби на IV Виставці формістів у Кракові та на Виставці формістів у варшавській галереї «Zacheta». У той період в малярстві Пронашка відбувався поступовий відхід від формізму й пошук нових форм, що проявилося, зокрема, у щораз частішій

участі Пронашка в офіційних виставках, які влаштовувалися Товариством друзів мистецтва, в його зближенні з членами Товариства польських митців «Sztuka» (показував свої роботи з ними на виставках у Кракові: XXIV (1922), XXVI (1923) і XXXVI (1926)). У червні 1922 р. Товариство сприяння мистецтву навіть влаштувало виставку Пронашка. Того ж року він брав участь у Виставці польського мистецтва в Музеї Крільйон у Парижі та проектував ляльки до сатиричного вертепу в мистецькому кабаре «Pikador» у Варшаві, який мав великий успіх. У 1924 р. повернувся до Кракова, де розпочав педагогічну працю у Вільній малярській школі. Його творчість у 1925—1932 рр. характеризували відхід від формізму, зацікавлення кольором, відображення форми виключно кольором, у моделюванні перехід від гострого, кубістичного до округлого та спокійного. З 1925-1926 рр. походять картини Пронашка «Дівчина з фруктами» і «Каролька», портрет Л. Сервіна, натюрморти, краєвидні композиції та жанрові сцени, зокрема «Пиятика» і «Партія шахів», з 1929 1932 рр. — портрети дружини, матері і дружини, д-ра Сльончека з дружиною. У 1929 р. в малярських композиціях Пронашка з'явився мотив портрету з мандоліною чи гітарою, який часто повторювався аж до 1946 р.

Помер 8 лютого 1958 р. у Кракові.

www.facebook.com/groups/969854133111968/posts/4658836377547040/

ДЕРЖАВНИЙ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНИЙ ЗАПОВІДНИК «БУША»

Державний історико-культурний заповідник «Буша» - визначна пам’ятка національного масштабу. Вона вражає кожного великою кількістю археологічних пам’яток, легенд і таємниць, що огортають цю місцевість.

Заповідник створено на основі комплексу об’єктів культурної спадщини. На території заповідника знаходяться 2 пам’ятки національного значення:

скельний храм II-V-XVI ст., підземні ходи та оборонна фортеця XVI - XVII ст., міська ратуша XVI ст., а також багатошарові поселення трипільської, скіфської, пеньківської та давньоруської культури, середньовічне кладовище, Гайдамацький яр - геологічний пам'ятник та унікальна каньйоноподібна долина.

Своїх гостей заповідник зустрічає найбільшим у Європі музеєм історичних скульптур під відкритим небом, де щорічно проводяться міжнародні пленери скульпторів-каменотесів. Це місце відоме своїми гранітними кар'єрами. На території заповідника знаходиться близько двохсот робіт з каменю і граніту на різну тематику, в основному це козаччина і релігійна тема.

Символом Буші та її візитною карткою стала кам’яна вежа. Буша увійшла в історію України як одна зі славних віх визвольної війни 1648-1654 років, що проходила під проводом Богдана Хмельницького. На той час це було велике місто Брацлавщини з замками, підземними ходами та баштами. Одна з них зберегла ту епоху для нас і до сьогодні.

https://busha.com.ua/

Тимко Падура: польський кобзар із українським серцем

8 вересня виповнилося 145 років з дня смерті відомого польсько-українського поета, композитора Томаша Падури, життя і діяльність якого тісно пов’язані з козятинським краєм.

Самобутня постать Томаша Падури – мандрівного поета-торбаніста та лірника – назавжди об’єднала польську та українську культури. Українець за походженням вніс неоціненний вклад у літературу та музику Польщі, доповнивши її чудовими ліричними піснями, що їх і досі співають у всіх воєводствах країни.

Народився поет у містечку Іллінці наприкінці 1801 року. Закінчив парафіяльне училище, Подільську гімназію у Вінниці та Кременецький ліцей. У 1828-29 рр. подорожував як лірник Україною, оспівуючи козацтво. Брав участь у повстанні польської шляхти (1830-1831 рр.). Його поезія українською мовою «Рухавка» стала бойовою піснею повстанців. Потім мешкав переважно у Махнівці. Був учасником Слов’янського з’їзду в Празі (1848 р.).

Писав «думки» та «українки», думи про ватажків козаччини популярні серед молоді. Перша поетична збірка «Пісні Томаша Падури» вийшла у Львові 1842 року, друга – «Українки з нотою» - у Варшаві 1844 року. Посмертна збірка творів «Письма Тимка Падури» вийшла у Львові 1874 року. Переклав українською твори Джорджа Байрона, Томаса Мура та поему Адама Міцкевича «Конрад Валленрод». Пісня Падурри «Hej sokoly» стала своєрідним народним гімном Польщі, та й український слухач міг почути її у фільмі Єжи Гофмана «Вогнем і мечем» або у виконанні «Пікардійської терції».

Помер у 1871 році у Козятині в маєтку свого друга М. Васютинського, похований у Махнівці.

Тривалий час місце поховання видатного земляка залишалося невідомим. Неодноразово громадою села Махнівка проводились пошуки славетної могили.

Пошукова група, ініційована знаним дослідником-краєзнавцем Купчиком Миколою Мусійовичем, його родиною та небайдужими до історії краю

жителями Махнівки Шевчуком Віктором Броніславовичем з дружиною Ларисою Петрівною та внучкою Петрушкевич Анею, вдалося віднайти місце захоронення.

У зв'язку з цим 8 вересня 2016 р. вперше відбулося вшанування пам'яті поета біля могили. Покладено квіти заступником голови Козятинської РДА Ігорем Булавським, начальником організаційного відділу Ольгою Гуменюк, начальником відділу культури та туризму Володимиром Вороновим, головою села Махнівка Павлом Кузьмінським, директором Козятинської ЦБС Тетяною Дячук.

Дослідженням життєдіяльності Тимка Падурри під час його перебування на Козятинщині та шляхом проведення пошукової роботи поділився Микола Купчик.

Ігор Булавський відзначив, що щире вболівання поета за свободу польського та українського народів дозволило йому залишити свою неповторну сторінку в історії незалежності. Необхідність облаштування поховання відмітив сільський голова. Вклонилися пам'яті земляка працівники культури та жителі громади.

http://irp.vn.ua/index.php?page=0&action=52&k=1024

ВІННИЦЬКА ОБЛАСНА РАДА
РІШЕННЯ №449

Про підсумки обласного конкурсу „Сім чудес Вінниччини"

8 грудня 2007 р. 14 сесія 5 скликання

Відповідно до пункту 24 частини 1 статті 43 Закону України „Про місцеве самоврядування в Україні", на виконання розпорядження голови обласної Ради від 27 вересня 2007 року №165 „Про обласний конкурс „Сім чудес Вінниччини" та враховуючи висновки комісії з визначення переможців обласного конкурсу „Сім чудес Вінниччини", обласна Рада ВИРІШИЛА:

1. Визнати переможцями обласного конкурсу „Сім чудес Вінниччини" такі об'єкти:

-Браїлівську скарбницю: Свято-Троїцький жіночий монастир XVIII ст. Української Православної Церкви, Державний музей П.І.Чайковського і графині фон-Мекк, пам'ятка архітектури XIX ст. (смт Браїлів Жмеринський район);

-Історико-культурний комплекс: „Буша” та „Гайдамацький яр” (V-XVI ст., Ямпільський та Чернівецький райони).

-Історико-культурний центр духовності та злагоди (Костел Святого Флоріана XVIст., Свято-Миколаївський чоловічий монастир XVIII-XIX ст., синагога XVIIIст., м.Шаргород);

-Національний музей-садибу М.І.Пирогова (м. Вінниця);

-Немирівське городище-Великі вали (VII-VI ст. до н.е., с.Сажки Немирівський район);

- Палац Потоцьких (пам’ятка архітектури XVIIIст., м.Тульчин);

- Свято-Усікновенський скельний чоловічий монастир XI ст. Української Православної Церкви (с. Лядова Могилів-Подільський район);

2. Затвердити список об’єктів, віднесених до номінації „Перлини Поділля”, що додається.

3. Рекомендувати районним державним адміністраціям, органам місцевого самоврядування всіх рівнів:

3.1. Розробити заходи щодо збереження і використання об’єктів „Сім чудес Вінниччини”, „Перлини Поділля” та включити їх в програми соціально-економічного розвитку територіальних громад на 2008 рік.

І квартал 2008року

3.2. Передбачити у відповідних бюджетах на 2008 рік кошти на благоустрій територій та ремонт під’їзних доріг до об’єктів „Сім чудес Вінниччини”, „Перлини Поділля”.

І квартал 2008року

4. Обласній державній телерадіокомпанії (Коваленко Л.Г.) створити цикл радіо-, телепередач та відеофільм про переможців обласного конкурсу „Сім чудес Вінниччини”

ІІ квартал 2008 року

5. Обласному краєзнавчому музею (Кароєва Л.Р.) провести фотовиставку „Сім чудес Вінниччини”, „Перлини Поділля”.

І квартал 2008року

6.Управлінню культури та туризму облдержадміністрації (Левицький А.І.):

6.1.Розробити та видати фотоальбом, буклети, CD-диски „Сім чудес Вінниччини”, „Перлини Поділля”.

І квартал 2008року

6.2.Включити до обласних туристичних маршрутів об’єкти „Сім чудес Вінниччини”, „Перлини Поділля”.

ІІ квартал 2008року

6.3. При формуванні обласного бюджету на 2008 рік внести пропозиції щодо фінансування заходів, зазначених у пунктах 4 - 6.
до 1 січня 2008року

7. Прес-службі обласної Ради (Чорний Ю.О) створити інформаційний сайт туристичної привабливості області.

І квартал 2008року

8. Контроль за виконанням цього рішення покласти на постійні комісії обласної Ради з питань: освіти, культури та духовного відродження (Яковенко Т.В.); роботи з молоддю, спорту та туризму (Ковальчук М.А); бюджету (Козодой Л.К.);

Голова обласної Ради Г. Заболотний

ЗАТВЕРДЖЕНО
рішенням 14 сесії
обласної Ради 5 скликання
від 8 грудня 2007 року №449

Список об'єктів, віднесених до номінації
„Перлини Поділля"

1.Архітектурно-парковий комплекс „Маєток Грохольських-Можайських" (пам'ятка архітектури XVIII ст., смт Вороновиця Вінницького району)

2.Батозька битва (історичні місця села Четвертинівка Тростянецького району)

3.Грушкінська свита (геологічна пам'ятка, с.Грушка Могилів-Подільського району)

4. Кармелітський монастир (пам'ятка архітектури XVII ст. м.Бар)

5.Комплекс пам'яток архітектури і містобудування національного значення „Мури" (Домініканський та Єзуїтський монастирі XVII ст., м.Вінниця)

6.Кратер астероїда-Іллінецька астроблема(с.Лугова Іллінецького району)

7.Літературно-меморіальний музей М.М.Коцюбинського (м.Вінниця)

8.Літературно-меморіальний музей М.Стельмаха (с.Дяківці Літинського району)

9.Михайлівська церква (пам'ятка архітектури XVIII ст., с.Дашів Іллінецького району)

10. Місто-курорт „Хмільник- радонова скарбниця"

11.Музей гончарного мистецтва (с.Новоселівка Гайсинського району)

12. Музей просто неба (с.Круподеринці Погребищенського району)

13.Музей-садиба академіка Д.К.Заболотного (с.Заболотне Крижопільського району)

14.Одвічна Русава („Сонна поляна”, урочище „Глибокий яр”, ”Яланецька скеля”, мурована церква, кладовище кінця XIX ст.,будинок лісника та млин кінця XIX- початку XXст., с.Стіна Томашпільського району)

15.Олександрівський парк (с.Благодатне Томашпільського району)

16.Палац та парк графа Львова (пам’ятка архітектури XVIII ст., с.Чернятин Жмеринського району)

17.Палац та парк княгині Щербатової (пам’ятка архітектури кінця XIX ст., м.Немирів)

18.Пам’ятні місця М.Д.Леонтовича (меморіальний музей у м.Тульчин, музей у с.Марківка Теплицького району, музей „Літературна Немирівщина” у м.Немирів)

19.Свято-Преображенська церква (пам’ятка архітектури XVII ст., с.Поличинці Козятинського району)

20.Урочище „Устянська дача” (ботанічний заказник загальнодержавного значення, с.Поташня Бершадського району)

21.Храм Покрови Пресвятої Богородиці (пам’ятка архітектури XVIII ст., с.Каташин Чечельницького району)

https://vinrada.gov.ua/sim_chudes_vinnichchini.htm

Історія села Олександрівка

Немає в світі нічого кращого за рідний край. Край, де народився, живеш. Де поряд з тобою живуть батьки, друзі, прості люди. Саме вони творять історію. І саме вони найбільша гордість України - є частиною цієї історії.

Батьківщина – це з дитинства рідні серцю куточки, де ми народилися, росли, живемо. А який куточок землі, яке село без доріг, без стежок, без річки, без історії.

На території Олександрівської сільської ради знаходяться чотири населені пункти, які колись були великими селами.

Кожне із сіл: Олександрівна, Голово-Русава, Благодатне, Ізабіляни, має свою історію.

Назва села Олександрівна походить від імені першого поселення. Ця назва дуже поширена в області.

Голово- Русава дістала свою назву з легкої руки князів Любомирських, на відміну від Великої та Малої Русави, які володіли цими землями до 1780 року.

Саме в цьому селі брала початок річка Русава і тут було головне русло. Місцевість була надзвичайно мальовничою. Все потопало в зелені садків та лісів.

В селі було багато ставків. Село від села знаходилося дуже близько.

До цього тут було два хутори – Добрушівка і Мазурівка, які були заселені виходцями з Царгорода.

Благодатне дістало свою назву від мальовничого куточка нашого краю, який було створено людськими руками в кінці 19 ст., коли тут поселилась поміщиця Ганна Павлівна Бенет. Інша назва цього поселення – Ставки. Саме тут було створено 5 ставків – окраса території.

Найбільш загадкова назва останнього населеного пункту. Сучасна назва Забіляни. Але ще в 60-х роках 20 ст. воно називалось Ізабіляни. З тих розповідей, які збереглися до нашого часу його назвали на честь жіночого імені – Ізабелла. Можливо це була перша поселенка цього села.

З усіх названих сіл саме в Ізабелянах компактно проживають католики, хоч католицького храму тут не було.

Олександрівну і Голово-Русаву з давніх-давен розділяла річка Русава, яка мала свої притоки Коршмянка, Левківка, Кадібка. Остання брала свій початок в Ізабелянах. На даний час річки зникли. Початок річки Русава перенісся в низ по течії в село Велика Русава. З розповідей старожилів відомо, що ширина річки сягала 14 саженів, глибина до 2 сажнів. Ширина джерела була 2 на 2 сажні. Витік води був такий потужний, що його було чути за багато кілометрів. Про повноводність річки свідчить те, що колись уверх по течії піднімались козацькі чайки, які перетягували у річку Сільниця, яка починалась у селі Юрківка.

Навколишні землі в різні роки були власністю великих і малих землевласників.

В 17-18 ст. навколишня земля належала родині князів Любомирських, а з 1810 року князям Дзедушицьким. В 1880 році Голово-Русавське помістя на публічних торгах було куплене присяжним повіреним Ніженцевим. Крім цих власників на Голово-Русаві мав маєтність поміщик Шаргородський, садиба якого була на місці теперішньої тракторної бригади.

В Олександрівні жив поміщик Сабанський, садиба якого була навпроти лісника при візді з Томашполь. В Сабанського, крім Олександівки, де було 310 душ кріпосних, були володіння в інших місцях. Загальна кількість його кріпосних налічувала 7014 душ.

В селах Олександрівна і Голово-Русава біли споруджені церкви.

Згадка про Голово-русавську церкву датується серединою 18 ст., де вказується, що вона була деревяною. В 1808 році церква згоріла. У 1826 році на цьому ж місці побудована мурована церква, яка існує по теперішній час. Саме

сюди у листопаді 1911 року переїхав визначний композитор, диригент, педагог та визначний діяч К.І.Стеценко разом з дружиною та доньками та прийняв парафію.

К.Стеценко з дружиною

Біля добротної оселі прибулих зустріли сільський староста Василь Соляр і соцький Демян Завалій. Арсен Семко, що паламарював у церкві й водночас звонарював, заліз на дзвіницю і селом понісся розтяжний гук. То було вітання новому священику. Розпочалася щоденна праця. Після служби Божої новий батюшка прийшов до школи, яка датується 1864 р. і була поруч з церквою. Тут вчителював приїжджий вчитель Степан Каплун, А Закон Божий став викладати Кирило Григорович.

В той час на селі нараховувалось 360 хат, було близько 700 дітей, що повинні відвідувати школу. 25 дітей було записано до журналу, а відвідувало школу лише 9 дітей. Школа на той час була тільки трикласна і містилася в одній кімнаті, де по різних кутках одночасно займалися всі тир групи.

Колишній учень К.Г. Стеценка Олексій Левчишин так описує прихід нового священика до школи: „Коли вперше зайшов до школи, то ми ,як і раніше, схопилися з місць. Він велів нам сісти і замість Закону Божого почав розмовляти з нами про співи народних пісень та про музику взагалі.”

Дуже часто співанки проводились на шкільному подвір’ї на чистому повітрі. Із старших дітей Стеценко організував шкільний хор, що виконував народні пісні, переважно місцеві, які у той час співалися в Голово-Русаві та сусідніх селах.

В школі за розпорядженням Г.К.Стеценка учнів було забезпечено підручниками, зошитами. Взагалі він дуже любив дітей і вживав всяких заходів, щоб вони мали змогу гарно вчитися.

Кирило Григорович зібрав людей у церкві і сказав, що треба обовязково збудувати хори, а потім зібрав любителів співу і звернувся до людей з гарною і щирою промовою, де наголосив, що саме музика просвітлює і підносить людські душі, - розповідав старожил села Н.І.Сандрак.

Напередодні різдвяних свят вже вивчили чимало колядок і щедрівок. „Вони співали „Ой на річці, на Ордані", „Нова радість стала", „Чи дома, дома пан господар" та ін."

Окрім основної роботи, не полишає композиторської праці, написав обробки для хору „Ой, на ставу, на ставочку", „Сльозами змита Україна", „Зійшов місяць високо", солоспів „Фата Моргана" на текст М.Вороного та реквієм, присвячений світлій памяті Миколи Лисенка. Він надіслав у київську газету „Рада" розповідь про Якова Степового, збирав документи та матеріали до „Історії української музики". В цей час у львівському видавництві „Торбан" видруковані його кантати „Шевченкові" та „Єднайтеся".

У Голово-Русаві народився у родині Стеценків син Вадим. У щоденній праці потяглися дні в мальовничому подільському селі.

Стеценко К.Г. весь був пройнятий турботою про селян. Часто провідував їх житла і подовгу вів задушевні розмови. Люди сприймали його не як попа, а як розумну освічену людину, яка може допомогти і порадою, і грішми.

Від селян він довідався, що ціни в місцевій крамниці Балабанів надто високі. Щоб якось полегшити важке становище бідняків і припинити здирство, Кирило Григорович переконав селян організувати „громадське потребтовариство".

Були труднощі, грошей для будівництва крамниці не було, домовилися орендувати повітку в Андрія Родзивіла, частину якої прилаштували для торгівлі. Перші товари завезли аж із Києва. У крамниці працювало два торговці: Іван Німиць та Демян Сохань. Допомагав їм Йосип Левчишин. За скарбника вибрали Чорнописького Ананія. А щоб в лавці не було ніяких зловживань, Кирило Григорович сам контролював її діяльність.

Чутки про Кирила Григоровича швидко по навколишніх селах. З ним заприятелювала сімя Івана Конського з сусідньої Юрківки та священиків Погорілка, а пізніше Семена Лісовського з Жолобів. В цих селах також будували храму і ходом будівництва Стеценко постійно цікавився. Він у Жолобах організував хор.

В цей час композитор дуже захворів. Лікар з Комаргорода визнав у нього виразку шлунку. Газета „Рада" 5 січня 1914 року писала: „Стеценка, як музику-композитора, доведеться вже, мабуть, поховати. Обставини зовсім заїли талановиту людину..."

Крім того, він дізнався, що припинено друкування українських газет та часописів. Розпочалася імперіалістична війна. Чоловіків забирали до війська. Батюшка благословляв новобранців, бажаючи їм щастя та повернення до рідних домівок.

Кирила Григорович тяготився своїм становищем і гаряче вірив у повернення до активної громадської діяльності, до творчості. До композитора у цьому ж році звертається група людей з київського підпільного Червоного Хреста зробити хорові обробки революційних пісень: „Варшавянка", „Ми жертвою впали в бою", „Сльозами злита Україна" і Стеценко погодився.

В кінці 1914 року він зустрічається в Тульчині з композитором Леонтовичем, який працював учителем співів у жіночому єпархіальному училищі. Ця зустріч повертає натхнення і надію Стеценку.

На початку березня 1915 року у Голово-Русаву надійшов лист з Києва від драматурга Спиридона Черкасенка з проханням написати музику до історичної трагедії „Про що тирса шелестіла" (про Івана Сірка). Черкасенко насилає у село тексти кожної пісні, що звучать у п'єсі, яка мала йти у Києві в театрі Садовського.

Працював композитор, на маючи втоми, і створив глибоко художню музичну композицію, яка посіла чільне місце в історії української музики і знаменувала новий етап в історії її розвитку.

Свій новий твір Кирило Григорович показав Леонтовичу в Тульчині. Музика йому дуже сподобалась.

Поряд з музичною діяльністю К.Стеценко займається громадською діяльністю. Він виступив 25 квітня 1917р. на зїзді учителів народних шкіл Ямпільського повіту з яскравою доповіддю „Українська пісня в народній школі", де наголосив, що: „Пісня нашого народу – це історія його, це багатство духовне його, це гордість його. Пісня є одним із могутніх факторів національного відродження й виховання, бо людина, що існує поза межами національної стихії, є мара, привид. Бо народ, що не мислить себе живим членом в сімї людяності, - не нація. Без народного характеру, без національного обличчя і будь-яка держава не живий організм, а механічний препарат."

Повернувшись із Ямполя у Голово-Русаву, Стеценко пише дві лекції „Українська музика та її представники", що власне були не лекціями, а розвідками в історію рідної музи.

На замовлення Подільської губернської народної управи композитор готує до видання для шкіл Поділля підручники – „Початковий курс навчання дітей нотного співу", „Шкільний співалик", а також брошуру „Українська пісня в народній школі".

Почалася революція. Стеценко цю подію зустрів з великою радістю і надією. В сусідньому селі Олександрівна зявився матрос Наум Хребтій, котрий організував демонстрацію селян. Демонстранти йшли з червоним прапором і співали „Марсельєзу". Кирило Григорович не брав участі в демонстрації, але колону зустрів із своїм хором. Після цього він сказав: „Тепер вже я у вас попом не буду."

Стеценка не можливо було вдержати довше на селі, він прагнув їхати до міста, де кипіло громадське життя. У вересні 1917р. сімя композитора переїздить до Вінниці, а трохи згодом - до Києва. Тут він домагався здійснення своїх мрій, які виношував на подільській землі. Зокрема, ставив питання про заснування кафедри народної музики при Київській консерваторії, необхідність Кобзарської школи, диригентського інституту, численних хорових курсів. Деякі Стеценкові заходи були втілені у життя, а окремі з них здійснилися у наші часи.

В селі було створено музей композитора. Обладнанням музею займався великий любитель хорового співу, вчитель історії, ветеран Великої Вітчизняної Війни – Пшеничнюк Петро Мойсейович. Він багато років був незмінним керівником хору в селі. Хористи неодноразово виступали на святах хорового співу, присвячених дню народженню композитора. Стеценкові свята збирали велику аудиторію слухачів. Вже двічі виступав на Томашпільський землі син композитора, професор Київської консерваторії Вадим Кирилович Стеценко. Побував на Томашпільщині і внук композитора, відомий скрипаль Кирило Вадимович Стеценко.

В честь відомого композитора вулиця, де він проживав і працював, переіменовано на вулицю К. Стеценка.

В роки радянської влади церква, в якій служив К.Стеценко, використовувалась не за призначенням, а слугувала складським приміщенням. В перші роки незалежності за кошти громади та колгоспу „Радянська Україна" її було відремонтовано. Вона називається Свято-Приображенська церква. ВЖЕ 15 років служить в ній священик Сергій (Урсу С.В.)

Трагічна доля Олександрівської церкви. Вона була збудована до 1796 року з дерева. Проіснувала до 1931р. саме в роки колективізації та боротьби з релігією її було розібрано. Сільські активісти з Гнатком Некіфорчаком з церкви хрести знімали, ікони палили. За словами очевидців – ніхто з ним своєю смертю не помер, а лише в муках та стражданнях. Віруючі люди заховали по домівках деякі ікони та церковне знаряддя, яке повернули у храм майже через 70 років…

В кінці 19 ст. 966 десятин землі Олександрійських чорноземів придбала поміщиця Ганна Павлівна Бенет. З її приїздом починається будівництво палацу і впорядкування навколишньої території. Було облаштовано 5 ставків, почалася

закладка парку, плодо-ягідного саду. Для парку привозили рідкісні дерева з усього світу. Частина дерев збереглася до нашого часу. Власниця більшу частину року проживала в Благодатному, хоча вона мала маєток в Одеській губернії.

Для управління господарством був керуючий. Місцеві жителі теж працювали в парку. Панні Ганна, за переказами, до населення відносилась доброзичливо. Любила квіти та екзотичні дерева. Це місце перетворилось на райський куточок з рукотворними ландшафтами.

В 1919 році поміщиця виїзджає вже остаточно в Одесу. Садибу почали розбирати та грабувати. Основний палац був знищений. Залишилась лише прибудова та господарчі будівлі.

Земля в 1920р. була передана Томашпільському цукровому заводові для вирощування цукрового буряка.

В 1922 році на Благодатному було організовано артіль-кооператив.

В 1924 році влада рад закінчила розбирати палац пані Ганни. З матеріалів, що залишились почали будувати конюшню та вівчарик.

Починалася нова сторінка в історії села. Попереду була колективізація. Колгосп „Червоне поле" утворився в селі Олександрівна.

Колгосп „13-річчя Жовтня" утворився в селі Голово-Русава.

Колгосп „Перемога" утворився в селі Ізабеляни в 1929р.

Не всі селяни добровільно записувались в колгосп. Хто мав поле, худобу, реманент – не хотіли віддавати в колективну власність, хотіли самі господарювати на своїй землі.

З розповіді Демчик-Подоляк Марії Савівни, 1924 року народження:

- Ця хата з того року, що я. Мої мама Дарка Тимофіївна і батько – Сава Сильйонович з допомогою своїх батьків будувалися. А вони були добрими господарями. Було і поле, і худоба, яку мала сімя віддати в колгосп. Батьки відмовились. Кожна сімя, що не була в колгоспі, обкладалася великими податками, доводився план обов'язкових платежів. Батько продав трохи худоби, а коней і вівці таки забрали в колгосп. Нас розкуркулили. Відібрали поле, розвалили стодолу. З матеріалу стодоли почали будувати конюшню на тому місці, де тепер клуб. Мій батько був 4 роки на громадянській війні. Чесно трудився на своїй землі і все що мав, заробив важкою працею. Та це не врятувало його від в'язниці.

Розкулачені на початку колективізації були такі сімї: Соловея Омеляна, Пшеничнюка Ілька, Хребтія Назара, Уськова Романа, Кавуна Мефодія, Кавуна Івана, Мартинко Івана, Уськова Тараса і наша сімя.

Кого вислали до Сибіру і в інші міста, а мого батька забрали в Дніпропетровськ. Саме тоді через Дніпро будували міст. То була каторжна робота по пояс у воді. І так протягом 5 років.

Я з мамою і бабусею була вдома. Мама в колгосп не пішла. У нас вже позабирали все майно. Була голодовка. Мама зібрала заховане по родичах добро і поїхала на Західну Україну міняти на харчі.

По дорозі додому, в Олександрівні, голова колгоспу наздогнав її і видер той нехитрий скарб, що вона виміняла. Це було 2 хлібини, 5 кг якихось круп і трохи муки. Лише хліб передати вдалось мамі додому. Її і Параску Стоян відправили в Томашпіль. Відбувся суд. За „спекулянство" і ухиляння від роботи моїй мамі дали 4 роки відпрацювати в Херсоні на фабриці.

Важко нам прийшлося з бабусею. Потім повернувся батько. Я підросла і вже обробляла на Галяві 45 соток буряків. Відношення від влади до нас, куркулів, було дуже погане. Мені порадили написати листа до Надії Крупської з проханням допомогти мамі швидше повернутися додому. Маму звільнили на рік раніше. В Херсоні було легше жити, ніж у нас. Мама привезла трохи грошей і одягу. Так вони знову „розжилися" на господарство. Вже й мали такий-сякий достаток. Та почалася війна. Нас, молодих дівчат, брали копати окопи в село Бабинці, стоянки під літаки у Тульчин. І скрізь я була куркулькою. Всю важку роботу робили жіночі руки, бо чоловіки були на війні...

http://irp.vn.ua/index.php?page=3&action=52&k=219

Волинська область

Хомич П.М. «МАНЕВИЦЬКИЙ ЧОВЕН-МОНОКСИЛ» – ОБ'ЄКТ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ЗНАЧЕННЯ

Маневицький краєзнавчий музей нині є головним музейним осередком Маневицького району, туристично-екскурсійним та науководослідницьким і культурно-освітнім центром. Чи не єдине сховище пам'яток матеріальної культури краю, яке відіграє значну роль у зборі, збереженні, вивченні та пропаганді історичних, художніх та культурних пам'яток.

Фондові зібрання музею налічують сьогодні 12 тисяч оригінальних пам'яток матеріальної і духовної культури Полісся, речових і документальних джерел, археології і природи, зразків образотворчого мистецтва, виробів народних умільців.

З початку створення незалежної України Маневицький краєзнавчий музей розпочав нову справу – наукове дослідження району з проведенням наукових

конференцій, він став організатором трьох обласних, чотирьох всеукраїнських та чотирьох міжнародних наукових конференцій; це є свідченням того що музей виконує найбільшу наукову роботу в регіоні, проводячи наукові конференції з виданням наукових збірників.

Працівники музею проводять пошукову роботу по вивченню культурних та історичних цінностей краю. Зокрема, проведено ряд етнографічних експедицій по дослідженню, виявленню і збору експонатів по селах та культових спорудах району, які складуть основу майбутнього, який створюється на базі Маневицького краєзнавчого музею науково – дослідницького центру «Музею Волинського Полісся».

Саме тому на даний час основна увага приділяється створенню нової експозиції. Основою повинно стати відродження традиційного народного мистецтва та народних художніх промислів, розвиток туристичної інфраструктури регіону «Волинського Полісся». Центр «Музей Волинського Полісся» має відобразити той незайманий куточок України, в якому ми бачили б наше минуле, наше сьогодення і нашу перспективу.

Адже віднедавна до об’єктів культурної спадщини європейського значення ствердно можна віднести сенсаційну знахідку пам’ятку підводної археології човен-довбанку (однодеревко) – «Маневицький човен-моноксил», довжиною 12 метрів 20 сантиметрів, яку випадково виявили місцеві жителі під крутим берегом річки Стир між селами Копилля та Старосілля Маневицького району, що виглядав майже на метр і над яким було до чотирьох метрів грунту.

Зовні корпус має природну округлу форму, це вказує, що він був виготовлений із суцільного стовбура діаметром 1,15м. Висота від днища до верхнього краю борта – 0,95 м. Човен має декілька значних тріщин і пошкоджень, але взагалі його форма добре збереглась. Щоб зберегти цей унікальний об’єкт підводної археологічної спадщини 2 вересня 2015 року були проведені рятівні роботи по підйому човна та перевезення його у Маневичі для зберігання.

При поверхневому огляді човна можна відзначити його морехідні основні якості: плавучість, остійність, ходовість та керованість. На давній вік човна вказує те, що він був знайдений під чотириметровим шаром грунту, а також, що він був виготовлений у ті часи, коли видовбати човен із цілого стовбура дерева було легше, ніж розпиляти стовбур на дошки, а потім їх скріпити. Висловлюється лише припущення, що можливий час експлуатації човна – пізнє середньовіччя. Точний вік човна потрібно досліджувати шляхом проведення радіовуглецевого та дендрологічного аналізу. Ця унікальна знахідка таких розмірів і морехідних якостей свідчить про розвинуте суднобудівництво у нашому краї та розвинуте судноплавство на річці Стир. Човен такої

збереженості і таких розмірів єдиний на Волині в Україні, а на підтвердження литовських науковців і в Європі. Неофіційно він отримав назви «Поліський «Титанік», «Старосільський човен-довбанка», «Поліський моноксил», а згідно рішення Громадської ради затверджено назву «Маневицький човен». Поліський – означає історико-географічний регіон де був знайдений човен. Старосільський – територія села Старосілля, де було виявлено знахідку. Моноксил – (з грецької «одно» і «дерево» – загальноприйнятий термін для означення човнів такого типу. Маневицький – Маневицький краєзнавчий музей, основний експонат постійного експонування.

Щодня всередині і зовні працівниками Маневицького краєзнавчого музею судно зрошувалося спецрозчином, на це йшло кілька годин. Протягом року його обробляли двічі в день, тепер один раз на добу, а починаючи з липня 2017 року виникнуть проблеми, кому проводити консервування.

Після фахової консервації, реставрації та музеєфікації човен має стати головним експонатом нового музею – Музею одного експоната, а головний експонат має експонуватись в контексті супроводжуючої експозиції. Бажано, щоб новостворюваний музей мав перспективу розвитку. Перспективний тематичний вектор експозиції: «Полісся – географічні і історичні витоки морської держави України».

Отримавши підтримку органів місцевого самоврядування було закуплено консервант. З самого початку процес консервації почали здійснювати розчином поліетиленгліколю (ПЕГ) шляхом зрошення (оприскування з поступовим насиченням деревини консервантом і набуття стійкості до атмосферних умов). Процес консервації за попередніми розрахунками триватиме півтора-два роки.

Для встановлення віку терміново провели радіовуглецевий аналіз. Проаналізувавши та прислухавшись до науковців Хортиці, які запропонували провести два аналізи, в державній установі «Інституті геохімії навколишнього середовища НАН України» – це провідний український інститут з питань геохімії, рудоутворення, металогенії і проблем поводження з радіоактивними відходами, та в науковій установі ближнього зарубіжжя, зокрема в Польщі.

Наразі ця суцільна деревина налічує щонайменше сімсот літ. Перші дослідження радіовуглецевого аналізу в Київській радіовуглецевій лабораторії інституту геохімії навколишнього середовища, проведеними науковими співробітниками під керівництвом Вадима Скрипкіна вказують, що човен був зроблений в 11-14 століттях, науковці цієї установи після перших досліджень встановили дату створення човна 1350 рік, але хочу наголосити, що на даний час в цьому ж інституті проводяться більш детальні аналізи.

Знайдений човен має всі властивості археологічної сенсації. Наразі він зберігається в непристосованому приміщенні в приватному секторі, що

причиняє великі незручності та немає надійної охорони. У подальшому ця надзвичайна археологічна знахідка має стати предметом вивчення і знайти своє місце в Маневицькому краєзнавчому музеї. Зважаючи на розміри човна розміщення в рамках існуючої експозиції нашого музею є проблематичним. Цей велетень потребує специфічних умов збереження та відповідного масштабу експозиційного простору.

Човен нині зберігається в напівпідвішеному стані, всередині закріплені невеликі дошки, які бережуть його від деформації. На даний момент сенсаційна знахідка перебуває в ангарі у приватного підприємця, який безкоштовно (на декілька місяців) надав місце для артефакту. Однак умови далекі від ідеальних – запорошений ангар не пристосований для зберігання музейних цінностей. Підприємець, як і я, розраховував, що скоро для древньої реліквії знайдеться більш підходяще місце. Однак уже майже два роки справа не може зрушитися з мертвої точки, хоч до всіх органів влади від міністерських до громадських були надіслані звернення, поки що лишень відписки, за винятком придбання консерванта.

Процес консервації, який ми проводимо нині, триватиме ще протягом 2017 року, а потім почнеться реставрація. Човен підлатають, відновлять втрачені деталі. До того моменту, поки можна буде виставити артефакт на огляд публіки, може пройти від трьох до п'яти років. За цей час необхідно придумати, куди подіти човен, знайти йому «будинок». В ідеалі потрібно побудувати музей одного експоната, таке практикується в Європі. Наш човен цього вартує. На будівництво такого музею, згідно проектного кошторису, потрібно 5 мільйонів гривень. У нас ще є два човни завдовжки близько чотирьох метрів, які можна було б уявити поруч з головним, 12-метровим, експонатом.

20–21 травня 2016 р. на базі Маневицького краєзнавчого музею відбулася міжнародна науково-практична конференція «Маневицький човен: перспективи дослідження, збереження, музеєфікації». В Маневичі приїхали та взяли участь в конференції, спеціалісти з морської гідрології Балтійського Українського академічного Консорціуму зокрема – ректор Каунського (Литва) університету Вітовта Великого та науковці цієї установи, які провели ідентифікацію (сканування) човна, Тарас Певний спеціаліст з гідро археології дослідник проекту Мері Роуз (Франція), науковці університету Клайпеди (Литва) та представники польських університетів, з української сторони спеціалісти з археології історичного факультету Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки та науковці «Волинських старожитностей».

При проведенні сьомої обласної рейтингової акції „Музейна подія року на Волині – 2015", резонансним явищем у музейній галузі Волині стало наукове відкриття «Віднайдення човна 11–14 ст.», а Маневицький краєзнавчий музей зайняв перше місце. 20 – 21 квітня 2017 року на Міжнародній науковій конференції «Археологічні знахідки в центральній частині східної Польщі, Західній Україні та Білорусії в 2016 році», яка проходила в інституті археології Університету Марії Кюрі-Склодовської міста Любліна учасники конференції переглянули відео презентацію про сенсаційну знахідку Європи «Маневицький човен – моноксил», а в дискусії європейські археологи висловили що це – «Сенсаційна знахідка», «Знахідка – БОМБА», «Суперзнахідка».

В науковому вивченні перспектив реставрації, музеєфікації та експонування будуть розглядатися під час проведення Міжнародної наукової конференції, яку плануємо провести на базі Маневицького краєзнавчого музею за участі міжнародних спеціалістів в скорому часі, а буквально 20 – 21 квітня інститут археології Університету Марії КюріСклодовської міста Любліна запросив мене для участі в Міжнародній конференції «Археологічні знахідки Польщі, Білорусії та України в 2016 році». Отже це й є підтвердженням, що у перспективі знахідка являтиме значний інтерес для вивчення не тільки історії Волині, України, але і Європи.

В подальшому знахідка являтиме значний інтерес для вивчення не тільки історії Волині, але і для дослідження історії суднобудування. Проведення кваліфікованої консервації, документування та музеєфікація судна уможливлює реалізацію цілого ряду наукових проектів, пошуку фінансової підтримки для цих проектів, налагодження наукових контактів волинських науковців з провідними фахівцями інших країн…

Всеукраїнський Музейний Форум. Матеріали науково-практичної конференції. – Переяслав-Хмельницький, 2017. – С. 326-330

Стамбульський А., Котис О. **Від Земана до Матіци: про 150-річне життя луцьких чехів**

Незамінна частина луцької (і волинської) полінаціональності – чехи. Сьогодні в місті діє Товариство волинських чехів «Матіце Волинська», яке об'єднує до сотні членів. Як вони живуть, чи плекають національні традиції, чи пам'ятають історію, чим займаються і які стосунки мають з Чехією?

«ЗА ХАЛУПУ НА БАТЬКІВЩИНІ – ЗЕМЛЯ НА ВОЛИНІ»

Коли ж і звідки взялися чехи на волинських землях? Їхня історія тут сягає XIX століття, коли царський уряд Російської імперії активно займався «соціальною інженерією» на просторах імперії.

Доцент кафедри всесвітньої історії історичного факультету СНУ імені Лесі Українки, член Товариства волинських чехів Світлана Шульга знає про історію життя чехів на територіях західної України дуже багато. Жінка розповіла, що причини масової міграції чехів до України були соціальними, політичними та економічними.

«У середині XIX століття на Волині склалися сприятливі умови для міграції багатьох національностей. Відміна кріпосного права 1861 року і поява великої кількості земель були привабливими для людей, які мали можливість придбати цю землю. Міграція дворянства на Волинь не була помітною і чисельною, адже існувала небезпека як для власного життя дворян так і для їхньої власності», - розповіла науковець.

«Польське повстання 1863 року загострило політичну ситуацію в державі. Російський уряд жорстко відреагував на повстання. Він обмежив у володінні землею та в політичних правах учасників заколоту. А як відомо, поляків на Волині жило чимало, більшість із них були землевласниками», - додала вона.

Листівка початку XX століття про повтсання

У зв’язку із тим, що вільних земель на території тодішньої Волинської губернії ставало більше, ціни на них були низькими. Натомість у Чехії, яка перебувала у складі Австро-Угорщини, земля була значно дорожчою.

Коли царський уряд проголосив репресії проти поляків, які брали участь у повстанні 1863 року, то люди, які сповідували католицизм, теж опинились під загрозою репресій. Тодішня російська влада шукала соціальну групу, яка могла бути протиставленою полякам-католикам. Знайшли чехів. Вже у 1860 роках почалася міграція чехів на Волинь. У той час у чехів був вдалий вислів: «За халупу на Батьківщині – земля на Волині».

Родина Гофманів. Одруження Франца Гофмана та Франтішки Голової. Теремно, 1870 рік. З родинного альбому

«Чехія - католицька держава, більшість чехів-емігрантів називали себе «гуситами». Вони були послідовниками відомого чеського реформатора Яна Гуса. Чехи, які мігрували на Волинь, називали себе представниками «Гуситської братської церкви». Для царського російського уряду це була ідеальна етнічна група, яка могла протистояти полякам-католикам. Метою царату було повне витіснення поляків-католиків і насадження на українських територіях іншого слов’янського елементу, який міг бути керований російським урядом», - розповіла Світлана Шульга.

У Волинській губернії і по усій тодішній Україні чехи-переселенці мали неабиякі привілеї. 10 липня 1870 року Олександр ІІ підписав постанову Кабінету міністрів «О водворении чеховъ на Волыни», яка надавала чехам значні пільги у купівлі землі, їх звільняли від сплати податків, від обов’язкової служби у війську, надавали право на свободу віросповідання і створення

ческих волостей. За словами Світлани Шульги, ця постанова і стала причиною посилення міграції чехів на Волинські землі.

Волинські чехи

«Перші чеські поселення з’явилися поблизу Глинська і під Квасиловом. На відміну від німців, чехи були заможніші і колективно купували землі. А німці певний час орендували, а лише згодом викупляли території. Поселялись чехи і в українських селах, у яких жили лише українці. Тому назва багатьох українських сіл містила слово «чеський»: Губин Чеський, Новостав Чеський, Гульча Чеська тощо. У 1897 році під час всеросійського перепису населення було зафіксовано, що на Волині проживає 55% від загальної чисельності чеського населення у Російській Імперії», - розповіла Шульга.

Родина Ковалкових. Позаду - брама Свято-Троїцького собору.
Родинне фото 1920-х років

Волинські чехи засновували свої найбільші поселення біля залізничних та адміністративних центрів. А саме навколо Дубна, Рівного, Здолбунова, Гульча і

навколо Луцька. Але в 90-х роках царському уряду стало зрозуміло, що чехів не вдається використати як противагу польському елементу, і вони були позбавленні усіх привілеїв.

ЧЕСЬКИЙ СЛІД В ІСТОРІЇ ЛУЦЬКА

Чехи жили не тільки у волинських селах, а й у самому Луцьку. А дехто з них навіть відіграв вагому роль в освітній та економічній галузях міста.

Ще в 1869 році на Волинь переселилася родина Земанів. Голова сім'ї Йозеф Земан був пивоваром, а його син Вацлав продовжив традиції. Через деякий час родина переселилася в Луцьк, де чоловік заснував пивоварний завод. Історія зберегла цікавий факт: коли Вацлав Земан з'явився в місті, то тут було дві броварні – одну з них він купив, щоб позбутися конкуренції, а інша – броварня Шнайдера – продовжувала діяти.

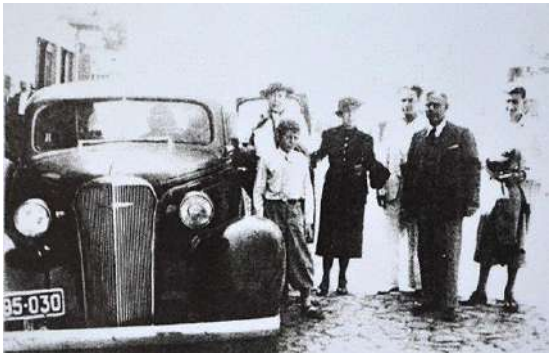

Родина Земанів

Пиво Земана ставало все більш популярним через свої смакові якості. Секрет виробництва – використання тільки високоякісних матеріалів. Зокрема – богемський та баварський сорти хмелю, які вирощували чехи у Боратині.

Проте в 1906 році завод чеха згорів. Припускають, що підпал міг організувати конкурент Шнайдер.

Це не стало причиною занепаду чеського пивоваріння в Луцьку. Край яровицьких полів Йозеф збудував новий завод і став виробляти там ще більше пива. Приміщенні це збереглося. На його фасаді – напис V.J.Z. 1908.

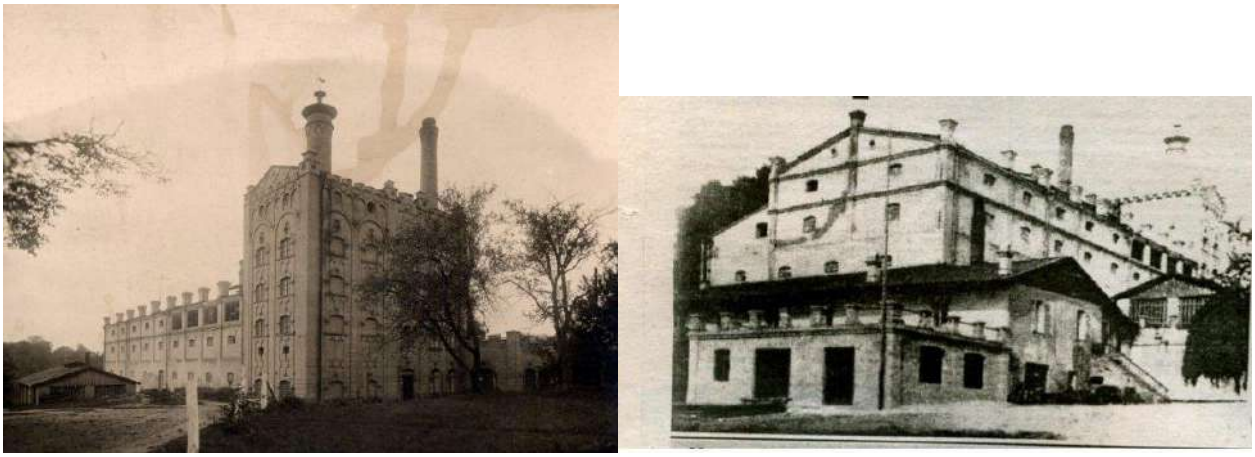

Новий завод Земана

Будинок, де жила родина Земанів

Пива Земана оцінювали на різних міжнародних виставках, його продавали навіть у великих містах імперії, також продавали його у Франції.

Етикетки земанівського пива

Відзначився Вацлав Земан для Луцька й іншими справами. Під час Першої світової війни він був членом сформованого австрійцями магістрату. Цей орган був своєрідним посередником між окупаційною владою і місцевим населенням. Крім того, Вацлав Йозефович був членом Товариства християнської благочинності, яке займалося благодійністю та організацією освіти під час окупації.

На перетині нинішніх вулиць Кафедральної та Драгоманова знаходиться один із корпусів Медичного коледжу. Як пише краєзнавець Вальдемар Пясецький, колись ця будівля належала чеській родині Прайзлерів.

За описами краєзнавця, будівлю звели наприкінці XIX століття. Чех Володимир Прайзлер придбав його і зробив тут «Чеський клуб та ресторан». Потім зробив прибудови і влаштував Заїжджий двір.

Будинок Прайзлерів

У міжвоєнний період головна пристань луцьких човнів розташовувалась обабіч нинішньої вулиці Ковельської – на старому руслі річки Стир. Поряд із

пристанню були судноремонтні майстерні чеха Юзефа Шпачека. Коли прийшла радянська влада, майстерні Шпачека відібрали, доля ж самого чеха невідома.

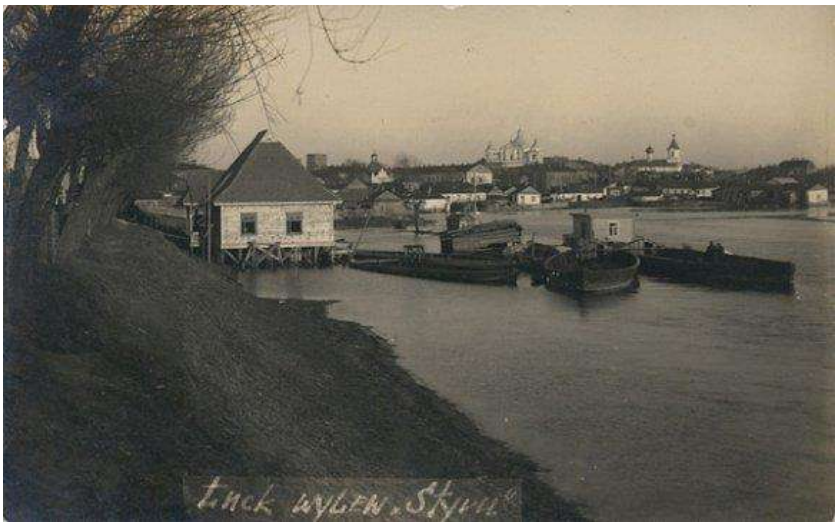

Пристань і майстерні Шпачека

Завдяки ще одному чеху в Луцьку постав публічний сад, який потім перетворився на міський парк. Коли на початку XX століття переносили ярмарки з Парадного майдану, то однією із пропозицій благоустрою території було влаштування саду. Це мало покращити не тільки вигляд тодішнього майдану, а й його санітарний стан, оскільки поряд із влаштування саду планувалося замостити велику частину майдану бруківкою.

Як пише краєзнавець Вальдемар Пясецький, у 1907 році була створена комісія, яка розглядала проекти для будівництва саду. Фінальний проект включав пропозиції двох фахівців: київського ландшафтного пейзажиста Рудольфа Троцке та садівника Всеволода Влка із Боратина Чеського. Через рік взялися до будівництва саду.

Публічний сад на місці нинішнього драмтеатру в центрі Луцька

В центрі Луцька стоїть будівля, яка перед самою Другою світовою війною належала чеху **Себастьяну Подовжику**. Це була комерційна будівля, яку власник здавав в оренду. Після війни її перебудували, додавши радянського декору. Тут був готель.

Святкова хода вулицею Ягеллонською (Лесі Українки) на День Незалежності Польщі 11 листопада 1937 року. Будинок Себастьяна Подовжика позначений стрілочкою

Як розповіла дослідниця чеського життя на Волині Світлана Шульга, у 20-30 роках XX століття спостерігається особливий розвиток чеської общини у Волинському воєводстві. Громада чехів розростається і починає свою активну громадську, культурну та освітню діяльність. У 1923 році виникає культурно-освітнє товариство «Чеська матіце шкільна», яке засновувало приватні школи і фінансувалось за рахунок чеського уряду, польської держави та місцевої чеської громади.

Будівля Чеської шкільної матіци

«Оскільки у Луцьку не було середніх чеських шкіл, то постала проблема заснувати такий освітній заклад. І Луцька чеська середня школа була заснована у 1929 році. Приміщення і земля були придбані за рахунок чеської громади, але значний внесок у придбання школи зробив відомий місцевий пивовар Вацлав Земан. Приміщення школи збереглося і до наших днів і саме там зараз збирається наша громадська організація «Волинська матіце». Колись при цій школі існувала театральна аматорська студія, а також вокальна група. Хор і нині існує, він виконує як чеськомовоні так і україномовні композиції» , - мовила науковець.

За її словами, чимало документів, які свідчать про місце розташування чеських будинків у Луцьку, зникли. Збережені відомості – далеко не єдині чеські сліди в Луцьку. Жінка розповіла, що в районі Київського майдану можна віднайти ще старі чеські будинки, поряд з якими колись були майстерні відомого луцького слюсаря Йозефа Прокупека.

Після війни більшість підприємств чехів на Волині націоналізували. Суднoремонтні майстерні Шпачека, пивзавод Земана відійшли до радянської влади. Саму ж родину Земанів репресували, правда, потім реабілітували.

ЧЕСЬКИЙ УРЯД ПІДТРИМУЄ ВОЛИНСЬКИХ ЧЕХІВ

За словами Світлани Шульги, сьогодні на Волині залишилося дуже мало етнічних чехів, які входять до Волинського обласного чеського товариства і вивчають культуру та мову.

Голова Волинського обласного товариства чехів «Матіце Волинська» Світлана Кратофіл розповіла, що створення чеського товариства у Луцьку розпочиналося приблизно у 90-их роках із трьох чоловіків. Спочатку товариство було чесько-словацьким, а потім тільки чеським, до якого могли входити некорінні чехи. Нині чисельність членів чеського товариства приблизна – 80 людей. Ця цифра коливається, адже інколи українці, які мають чеське коріння, виїжджають у Чеську Республіку.

«Наше товариство переживало свій розквіт і занепад. Але ми і надалі існуємо і приємно те, що до нас приходять люди, які не мають ніякого стосунку до Чехії, але цікавляться культурою і традицією цієї країни. Люди цікавляться вивченням мови, розучують і співають чеські пісні», - розповіла Кратофіл.

Волинське обласне товариство чехів підтримує тісні стосунки також із іншими чеськими організаціями по всій Україні. Волинське товариство входить до складу загальноукраїнського чеського товариства – «Чеська рада», яке знаходиться у Києві. Кожного року чеські громади зі всієї України з'їжджаються на етнофестифаль «Чеський плес», який відбувається у різних містах країни.

За словами Світлани Шульги, уряд Чеської республіки не залишається осторонь і всіляко допомагає чеським товариствам у різних країнах світу.

«Наше товариство, а також ті, що є в Україні, отримують фінансову допомогу від консульства Чехії і від Міністерства зовнішньої політики. Звичайно, вона не є такою великою, але все ж вона нам необхідна. Проведення

конференцій, фестивалів теж не обходиться без підтримки чеської сторони. Також у нашому товаристві кожен член сплачує символічні внески, за які ми утримуємо керівника нашого хору «Чеська піснечка з Волині»», - мовила Шульга.

Правда, підтримка з-за кордону не дозволяє легше отримати візи. Члени громади не мають суттєвих пільг в отриманні шенгенських, або національних чеських віз. У товаристві є люди, котрі мають чеське коріння, і люди, які його не мають. Ті і інші можуть розраховувати на те, що у консульстві їм швидше зроблять візи, але не більше.

«Ми їздимо у Чехію на так звані «краянські» фестивалі, куди з'їжджаються усі етнічні чехи світу. Наші члени товариства їздять також на безкоштовні мовні курси у місто Добрушка і в Прагу. Нащадки чехів, які можуть підтвердити своє коріння, мають змогу безкоштовно навчатись у чеських університетах, але при цьому вони мають добре знати чеську мову. Освіта там на високому рівні, але більшість молодих людей обирає середню освіту. У них престижніше мати робітничу професію, аніж закінчувати вищий навчальний заклад», - мовила член товариства.

Світлана Кратофіл зазначила, що у товаристві нині існує два напрямки роботи – фольклорний хор і викладання чеської мови.

«Уряд Чехії забезпечує товариство навчальною літературою, завдяки якій навчають українців чеській мові. Окрім фінансової підтримки, чеська влада організовує для наших дітей табори відпочинку в Чехії. За власний кошт батьки дітей оформлюють усі документи на виїзд. Ніяких пільг для членів чеського товариства в оформленні віз не існує. Хіба що ті люди, які мають підтверджене чеське походження, сплачують меншу суму коштів за візу», - розповіла вона.

«Чеська влада набагато доступніша, як українська. Якщо я відправлю лист чеському чиновнику, то впродовж лічених днів мені обов'язково прийде відповідь. Проводячи різні фестивалі, конкурси, конференції чехи завжди присилають нам запрошення на участь у таких заходах. У більшості випадків

сторона, яка нас приймає, оплачує усі витрати. Влада Чеської республіки розуміє, що ми є продовжувачами їхньої національної культури за кордоном», - зазначила очільниця товариства.

Не забувають волинські чехи і про національні та релігійні свята. Зокрема, 28 жовтня відзначають День Незалежності, або ж День Республіки, 6 липня - День Яна Гуса, 11 жовтня вшановується Святий Вацлав, який вважається заступником і небесним оборонцем Чехії, а Різдво і Великдень вони святкують так, як і весь католицький світ.

«У нашому товаристві є люди різних конфесій і віросповідання. Але зазвичай на Різдво усі члени громади збираються за святковим столом, обмінюються привітаннями і співають пісні. Цього року наша вокальна група мала взяти участь у фестивалі колядок, який мав проводитись у костелі святих Петра і Павла в Луцьку, але організатори вирішили віддати кошти, які заплановані були для проведення фестивалю, на потреби учасникам АТО. Наша вокальна група під час різдвяних свят ходила по домівках наших найстарших членів товариства, дарувала їм подаруночки і співала колядки», - розповіла Шульга.

VEPŘO KNEDLO ZELO: ЧЕСЬКІ КУЛІНАРНІ ТРАДИЦІЇ НА ВОЛИНІ

Чехія славиться не вибагливою, але ситною їжею. Волинські чехи особливо на свята готують національні страви і пригощають ними членів свого товариства. Світлана Шульга розповіла, що однією із найпопулярніших

національних страв серед туристів є кнедлики - невеликі кульки з тіста, картоплі чи сиру. Їх вважають ідеальним доповненням до різних страв.

Попри те, що Чехія є однією із країн, яка славиться своїм пивоварінням, для волинських чехів на першому місці серед культових національних напоїв є Becherovka. Міцний лікер, який настоюється на травах, у свій час почав виготовляти фармацевт із Карлових Вар Йозеф Бехер.

Спочатку, цей лікер виготовляли як шлункові ліки, а його рецепт був засекречений аж до середини XX століття. Незважаючи на те, що у наш час Becherovka асоціюється лише з алкогольним напоєм, лікарі все ж радять вживати його у лікувальних цілях, коли порушується робота органів травлення.

Чехи не люблять вживати Бехеровку. Це українці, які перебувають у Чехії, полюбляють смакувати цей напій. За словами жінки, чехи п'ють або пиво, або нічого не вживають.

«Чехи так само, як і українці, полюбляють в домашніх умовах виготовляти алкогольні напої. Сливовиця – це самогонка зі слив, яку «женуть» переважно у селах Чехії. Цей напій розповсюджений у всіх балканських країнах, а також у Словаччині. Справжні гурмани в готуванні напою використовують сливи спеціальних сортів, причому плоди не зривають із гілок, а стрясають. Адже так з дерева впадуть тільки найспіліші з них. Міцність цього напою досягає 45%. Вино у чехів не таке, як у нас, воно в них дійсно сухе. У них немає таких класифікацій вин як напівсухе, напівсолодке, десертне, тощо. Але наші знайомі чехи, коли куштують наші українські вина, то смак їм подобається. Також вони полюбляють вітчизняне шампанське», - зазначила Кратофіл.

Голова Волинського обласного товариства чехів «Матіце Волинська» Світлана Кратофіл зізнається, що приїжджаючи у Чехію, їхня громада пропагує і українську культуру і традиції. Чехи з цікавістю слухають українські тематичні лекції і цікавляться нашою кухнею. Жінка розповідає, що чеська кухня є смачною, але дуже калорійною. Однією із найвідоміших страв у Чехії є пироги бухти із різним начинням.

Vepřo knedlo zelo

«Чехи дуже полюбляють смажені сири. Традиційно для смаження використовують м'які сири - чеський «гермелін». Такий смажений сир може бути не тільки прекрасною закускою , але й смачним, поживним сніданком. Цю страву можна поєднувати з будь-якими овочами та рибою. Також культовою стравою для чехів є Vepřo knedlo zelo – запечена свинина з кнедликами і капустою. Люблять чехи також і куштувати випічку, зокрема «трдельнік», який часто можна купити на вулиці, а також «моравський фаргал». Рибу чехи рідко вживають, лише на різдвяні свята і лише карпа», - зазначила жінка.

www.volynpost.com/articles/507-vid-zemana-do-maticy-pro-150-richne-zhyttia-luckyh-chehiv

Луцьк – портове місто: історія судноплавства на річці Стир.

Нещодавно Луцьк сколихнула новина - на річці Стир відновили судноплавство. Довгий час працювали над розчищенням русла, привезли туристичний прогулянковий кораблик - і враз місто знову стало судноплавним, яким було упродовж багатьох століть.

Востаннє Луцьк вважався портовим містом у 1990-х. До того десятки барж і катерів, пароплави і теплоходи возили вантажі та пасажирів. А сама історія судноплавства у Луцьку тягнеться ще з князівських часів, - пише Олександр Котис на сайті «Хроніки Любарта».

Перші спроби великого судноплавства

Перші плавальні приспособи на Стиру з’явилися, мабуть, як тільки територію Луцька стали заселяти люди. Зародження міста від перших поселень відбулося ще в VII-VIII столітті. Але про достовірні археологічні знахідки, які б свідчили, що у цей час річка Стир активно використовувалася для судноплавства, невідомо.

Загалом же у давні часи для пересування річковими шляхами найчастіше використовували човен-довбанку. Це судно видовбували із суцільного стовбура дерева, тому корпус був грубим і важким. Човен робили під зріст весляра, який займав центральну його частину. Відтак довжина довбанки могла сягати і трьох і восьми метрів.

Вже з XI століття на річці Стир стали ходити більші судна, якими керували кілька чоловік. Їх називали ком’яги – дерев’яні судна, довжина яких могла сягати 25 метрів, а ширина – 10.

Тоді активно возили сіль з Прикарпаття до Києва. В районі Луцька з возів сіль перевантажували на ком’яги і везли вниз за течією до Прип’яті і далі.

Замок збудували за допомогою суден

Починаючи з XII століття Луцьк став виходити на самостійну політичну арену. Це спричинилося згодом і до суттєвого економічного пожвавлення. І водні шляхи відігравали тут чимале значення: звідси на північ плисти треба було за течією, а отже транспортування вантажів у цьому напрямку було доволі зручним. На північ від Луцька відправляли сіль і деревину до європейських країн. Великим попитом на заході користувалися плетені волинські меблі, які також доставляли водними шляхами.

Для будівництва замку Любарта з півдня по річці справляли матеріали. В тому числі деревину, яку використовували для різних типів риштувань. Хоча цеглу для будівництва замку виготовляли на місці – в районі сучасної вулиці Плитниці, але матеріал, імовірно, доставляли саме водним шляхом на тих же ком'ягах. Сам замок був оточений ровом із водою. На місці, де зараз стоїть ресторан «Корона Вітовта», була пристань, куди довозили матеріал.

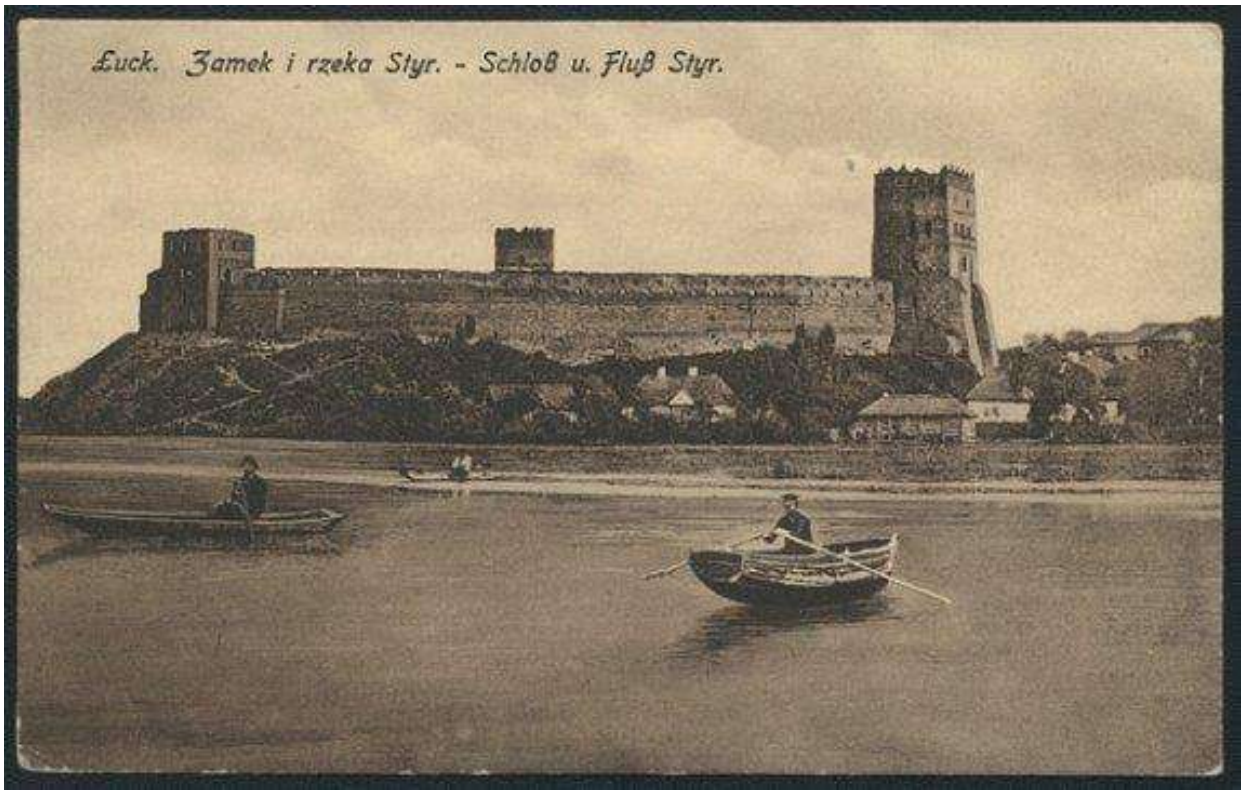

Замок Любарта над річкою Глушець. Поштова листівка початку XX століття.
Зображення з Національної цифрової бібліотеки Польщі

В XIV-XV столітті Луцьк дуже активно торгував із містами Європи та Сходу. Певна частина торгівлі залежала від водних шляхів. Чи не перша велика торгова пристань Луцька – біля так званого Глушецького мосту. Знаходився він на теперішньому майдані Братський Міст – над річкою Глушець, якої тепер немає.

Баржі тягали вручну

Вантажні судна ходили Стиром і в пізніші століття – щонайменше до кінця XVIII століття. Проте не тільки цим характеризувалося судноплавство в Луцьку. Раніше велику частину Луцька вкривали болота. Вистачало боліт і води й навколо міста. Через які, втім, люди прокладали шляхи. Часто-густо це робили за допомогою перевізників-човнярів.

Човняр - одна з найдавніших луцьких професій, яка передавалася у спадок. Бути човнярем вважалося і престижно, і прибутково. Зазвичай перевізники працювали на річці. А коли під час повеней Луцьк затоплювала вода (а траплялося це нерідко), човрнярі перевозили людей і вантажі й самим містом. Більшість авторів, які тим чи іншим способом зображали на своїх роботах Луцьк, обов'язково показували і човнярів.

На малюнку Миколи Кулеші 1852 року, де на полотні видно Глушець на місці теперішнього Старого ринку, зображено кілька таких перевізників.

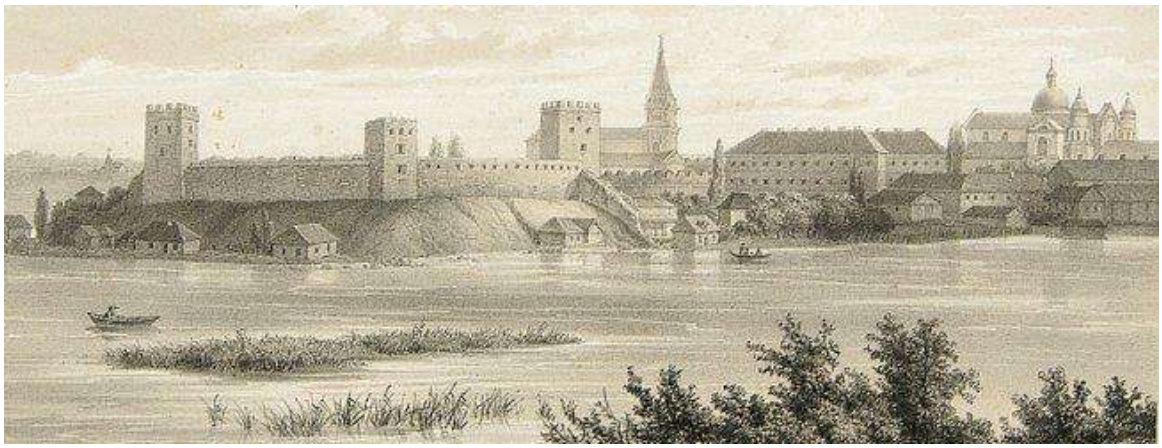

Якщо по водних шляхах міста ходили човни, то очевидно, десь мусили бути місця їхнього відстою - пристані. Човнярський бізнес був приватним, тому човни тримали, хто де міг, загального місця відстою не було. Пристані все ж існували. На них човнярі вантажили товар.

Чи не найстаріша пристань знаходилася на річці Стир попід нинішньою вулицею Ковельською. Тоді це був відтинок вулиці Шосейної. Там періодично стояли перевізники, які могли відвезти пасажирів у будь-яку іншу точку міста чи ближнього села. На поштовій листівці 1915-1917 років зображена ця пристань з будиночком на ній. Поштівка луцького видавництва **Шмуля Гроховського** зроблена дуже цікавим методом – вона кольорова, що було рідкісним на ту пору.

Пристань на Стиру. Поштівка видавництва Шмуля Ґроховського, 1915-1917.
З Національної цифрової бібліотеки Польщі

У 1913 році на Волині судноплавними були 6 річок – Стир, Іква, Прип’ять, Турія, Горинь, Случ. Більшість матеріалів відправляли на експорт. Найчастіше возили ліс, який іноді доставляли аж у порт міста Данціг. Ще до середини двадцятих років була практика тягання барж вручну. Тобто кілька людей запрягалося і, йдучи берегом, тягнули навантажене судно.

«Запряжеться чоловік у полотняну шлею, пригнувшись, бреде берегом і тягне за собою страшний тягар. Ноги в’язнуть по коліна в болоті, у прибережному баговинні. Калічать ноги густі колючі кущі. Піт тече з лоба, з поранених ступнів сочиться кров. Чотири чоловіки, зігнувшись, волочать баржу, течія відносить її, затягує на поворотах річки. Ніколи хребет випрямити, немає хвилини для відпочинку», - писала письменниця Ванда Василевська про те, що бачила на річці Стир.

Порт збудували на честь 500-річчя з'їзду монархів

З 1920-х років ситуація стала вирівнюватися, коли буремні військові події минули і місто отримало спокій на найближчі 20 років.

Увага до з’їзду монархів 1429 року в Луцьку – це справа не нова. Кожен автор ще з XIX століття, який брався навіть коротко оповісти у своїх книжках історію міста, ніколи не оминав увагою цю подію. У 1929 році була дуже кругла річниця – 500-річчя з’їзду монархів. Тож не могли оминути її і на владних рівнях.

І в Луцьку збиралися її як слід відсвяткувати. А що раніше відзначення великих дат розумілося як щось більше, ніж набивання черева, то й запланували в Луцьку провести цілий ряд заходів. А почали готуватися ще за кілька років до події.

У 1925 році президент міста Луцька писав волинському воєводі про наближення великої дати – 500-річчя з’їзду монархів у Луцьку. Він виклав свої ідеї, що такий почесний факт треба відзначити так, аби й сьогодні (тобто тоді)

підтвердити важливість Луцька і гідні умови проживання його мешканців. Воєвода ідеї підтримав, і почали складати детальніший план.

Ідея була проста. Продовжувати працювати в уже намічених напрямках, але ще активніше. 500-та річниця з'їзду монархів стала додатковою мотивацією прикласти більше зусиль для розвитку міста. І, як думали тоді, показати на всю країну, велике значення Луцька в історії.

Зважаючи на особливість доби, не минулося і без ідеологічного підґрунтя. Заплановані заходи в рамках святкування такої події, мали не стільки звернути увагу на історію самого міста, як її значення для історії Польщі. А частина запланованого прямо мотивувалася «для підтвердження польськості». Хоча в нашому сьогоденні це дещо дражливий момент, все ж його реалізація не принесла, як буде видно нижче, жодного негативу ані самому Луцьку, ані конкурентному погляду.

У Плані реалізації програми заходів до відзначення 500 річниці був розділ про комунікацію, де зокрема ішлося: «…Створити Товариство пасажирсько-торгового судноплавства по Стиру і зв'язати Луцьк з чинною магістраллю Варшава-Рівне через річку Прип'ять».

Так і сталося. Вже наприкінці двадцятих років по Луцьку на річці Стир стали ходити пароплави.

Розвиток модерного плавання

Всі луцькі пароплави перебували у приватній власності. Їх було щонайменше три – Herold, Gdynia, Orzeł. Є непідтверджені дані і про ще два кораблі – Nieszawa (Niszawa) та Castor. Деякі з них зафіксовані на фотографіях того часу. Це були судна довжиною по 20 метрів, шириною 3-5 метрів, які рухалися за допомогою парового двигуна. Паливом могло бути будь-що, аби добре горіло. Зазвичай – деревина, вугілля.

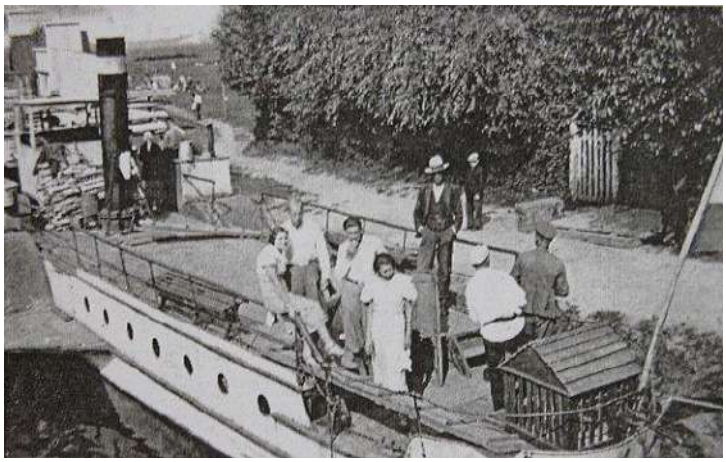

Пароплав на річці Стир. Фото міжвоєнного часу.
З книги «Вулиці і майдани Луцька» В. Пясецького, Ф. Мандзюка

Уже вкінці двадцятих пасажирське сполучення з Луцька вниз і вверх за течією було досить далеким. Відомий і шанований мандрівник, краєзнавець, географ, автор великої кількості путівників деякими територіями Східної Європи доктор Мєчислав Орлович у «Путівнику по Волині» 1929 року згадує, що з Луцька плавали пароплави до Колок через Рожище. Є відомості і про маршрути вверх за течією – до Торговиці і, можливо, Берестечка.

Люди з навколишніх сіл та містечок приїжджали в Луцьк у різних справах, але найчастіше – на ринок. Одна з базарних пристаней знаходилася біля мосту Бена. Її вигляд зафіксували фотографи.

Пристань біля мосту Бена.
Зображення з книги «Луцьк у старовинній листівці,
гравюрі та фотографії» Віктора Літевчука

Була пристань і з іншого кінця міста – під єврейським та караїмським цвинтарями на Вульці – в районі тодішньої вулиці Валової, зараз тут Тещин Язик. Пароплави зупинялися неподалік дамби, яку збудували в 1920-х роках. Інша – прямо під колишніми стінами Окольного замку, на вулиці Замковій.

Нікуди не зникала пристань, заснована ще «за царя» - неподалік Красненського мосту, приблизно під сучасним будинком Інституту мистецтв СНУ імені Лесі Українки. Це було основне місце стоянки луцьких кораблів. Тут же розташовувалася суднoремонтна майстерня, яка належала чеху **Юзефу Шпачеку**.

Головна пристань Луцька.
Зображення з Національної цифрової бібліотеки Польщі

Була в Луцьку і військова пристань – в районі старого вокзалу на теперішній вулиці Стрілецькій (тоді це була північна частина вулиці Пілсудського). У 1937 (1938) році в Луцьку відбувся військовий парад Пінської річкової флотилії, які прибули в місто на військових катерах.

У міжвоєнному Луцьку плавали не тільки важкі кораблі. Розвивалося і спортивне веслування. На території нинішнього міського пляжу знаходилася пристань Веслярського товариства. Тут охочі могли займатися на байдарках, орендувати звичайні човни і навіть плавати на більших парусних суднах.

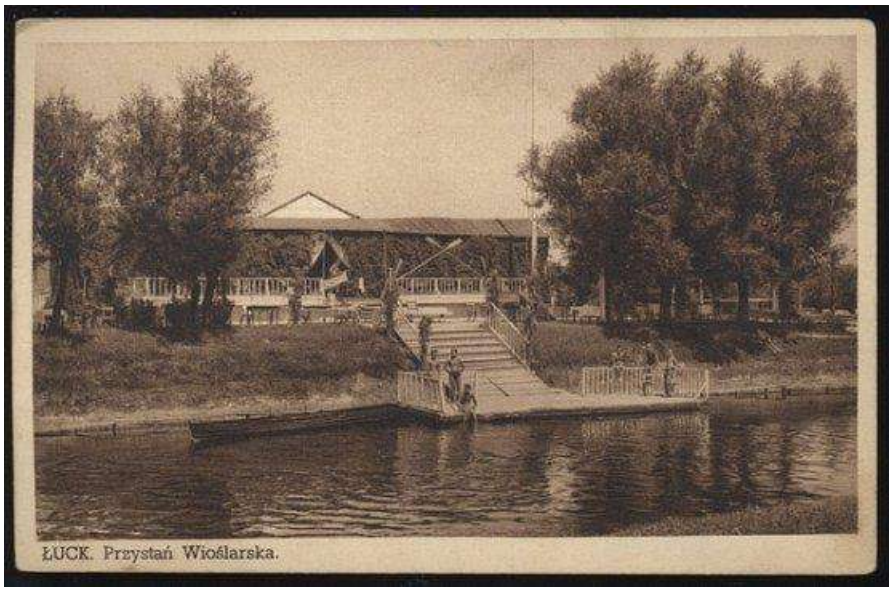

Веслярська пристань. Була на місці нинішнього міського пляжу.
З національної цифрової бібліотеки Польщі

Міжвоєнна молодь Луцька дуже любила відпочивати на річці Стир. Найулюбленіше місце відпочинку – біля Красненського мосту. Туди сходилися хлопці та дівчата з Красного, центру і навіть із віддалених міських околиць. Тут

вони відпочивали на сонці, грали в футбол, тягали один одного на човнах, плавали.

«Разом із тим, ми організовували цілий ряд імпрез, аби урізноманітнити життя й одночасно додати до нього пригод», – писав у спогадах учасник подій **Ришард Лисаковський**.

Спокійними і цікавими «пасажирсько-веслярськими» темпами луцьке судноплавство дотягнуло до 1939 року.

Після війни створили Волинське обласне управління з транспортного освоєння малих річок. Саме воно прийняло на свій баланс кораблі, баржі та інші рухомі і нерухомі об’єкти луцького судноплавства.

Для нового управління стали набирати людей. Кваліфікованих працівників знайти було неможливо. На пристань наймалися люди з сіл, які мали по 3-12 гектарів поля. В теплий сезон їх часто доводилося відпускати додому на польові роботи. У 1946 році вдалося зібрати сяких-таких 15 робітників. Купили на потреби управління і 4, правда, не нові автомобілі: легковий трофейний Horch, трофейний артилерійський тягач Krupp, трофейний Steyr та радянську «полуторку». Лише австрійський «Штейр» був на ходу, інші не працювали.

У 1947 році відновили кілька моторних агрегатів, катер, човни, баржі. Всі роботи виконувалися кустарним методом, бо бракувало інструментів та фахівців. Тільки в 1948 році організували перші курси на 30 людей. Там їх навчали на шкіперів та технічних працівників. Закінчували курси не всі, але навіть ті, хто залишався працювати, протримувався там недовго. Бо зарплата на пристані була дуже маленька.

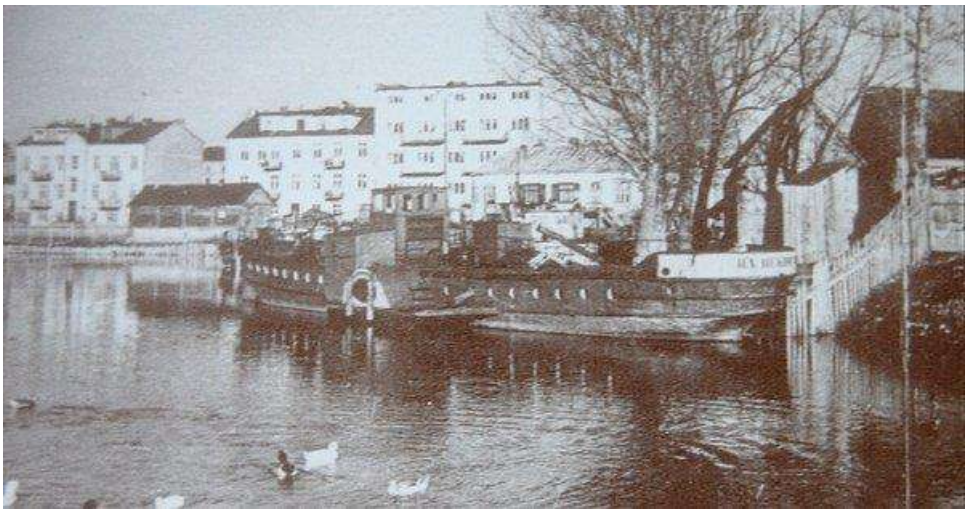

Пароплав «Некрасов» на старій пристані.
Фото 1950 року з книги Ірини Левчанівської «Луцьк колись і тепер»

Пасажирське сполучення відбувалося тільки вверх по течії до Берестечка. План на 1949 рік – відновити сполучення аж до Колок. Після розчищення берегів та дна від техногенних предметів, постала природна перешкода – водорості. Одного разу під час рейсу з Луцька до Берестечка працівник «Некрасова» 136 разів занурювався в холодну воду, щоб очистити гвинт від намотаних водоростів. Після цього він зліг із хворобою на 20 днів.

Крім пароплава, на водних лініях працювали 3 катери та 8 барж, було кілька понтонів. Найчастіший вантаж – дрова, борошно та хліб, торф, будівельні матеріали.

З Луцька до Пінська - водним шляхом

Всі річковики міста знали, що в них залишається подія must be – підняти досить потужний пароплав, який лежав на дні в районі урочища Білі Води на Маневиччині. На підняття «Маршала Тимошенка» знайшли гроші аж у 1949 році. У липні цього року виділили 30 тисяч рублів. Це закупівля тросів, цвяхів, інших матеріалів, пального, зарплата працівникам.

Проте підняти корабель із дна річки було не так просто. Планували завершити акцію десь наприкінці серпня, але щось ішло не за планом. Пароплав підняли аж 19 листопада. Він був 22 метри в довжину, 3,5 – в ширину. Потужність – 76 кінських сил.

З правого борту він мав дві дірки. Дерев’яна палуба в носовій частині була зруйнована. Пошкодженим виявився і машинний відділ, проте вузлові частини двигуна були в нормі, їх треба було тільки відчистити після довгого лежання в воді.Наступного року пароплав уже робив вантажно-пасажирські рейси. Коли минула післявоєнна відбудова, сполучення по водних лініях було достатньо налагоджене, почалося спокійне життя річкового флоту Луцька, поступовий розвиток, виконання планів, звітування про успіхи перед взятими соціалістичними зобов’язаннями.

У 1950 році по річці ходили 4 катери, пароплави «Некрасов» та «Маршал Тимошенко», 13 барж, 2 металеві понтони. Возили ними хліб, вугілля, сіно, овочі, дрова та інші товари. Цього року вже перевезли 4,2 тисячі пасажирів.

Катер №91 у п'ятдесятих роках. Фото з газети «Радянська Волинь»

У 1952 році утворили Стир-Горинське управління річкового транспорту. Фактично, це була просто реорганізація того, що вже було. Управління мало дві дільниці – Стирську та Горинську. Збільшилася і довжина судноплавної лінії по річці Стир. Тепер вона становила 455 кілометрів і простягалася від Берестечка до Пінська. Сьогодні це здається фантастичним, але колись можна було купити квиток, сісти на кораблик у Луцьку і мальовничими водами допливти до Пінська.

Поява пароплава біля якогось населеного пункту справді іноді сприймалася як свято. Була традиція в луцьких річковиків – подавати сигнал наближення до чергової пристані. Навіть той, хто не поспішав пливти, здалеку чув чарівні звуки корабельного свистка.

Пасажирів перестали возити у сімдесятих

Пароплави, які ходили ще з міжвоєнних часів, вичерпували термін придатності. У 1957 році на брухт списали «Некрасова». «Маршала Тимошенка» вдосконалили – перевели на дизельне паливо, завдяки чому збільшилася його потужність удвічі. Проте і він довго вже не прослужив. У 1960 році пішов у небуття.

На зміну їм у річковому порту Луцька стали служити нові радянські катери. Вкінці п’ятдесятих років буксирних та пасажирських катерів у Луцьку було вже до 20. Вони тягали 40 барж. При управлінні продовжували діяти курси навчання шкіперів та капітанів, а спеціальна техніка і далі розчищувала русло. Порт приносив чималі прибутки.

У 1957 році кораблі перевезли у 12 разів більше вантажів, ніж у 1947. Усі шістдесяті роки флот дуже активно розвивався – з’являлися нові катери, збільшувалася кількість перевезень вантажів та пасажирів, постійно підчищували і поглиблювали русло. Пасажирські теплоходи були просто таки переповнені людьми.

Теплохід на річці Стир у шістдесятих. Поштова картка

Але на початку сімдесятих років із пасажироперевезеннями щось пішло не так. Їхній об’м став різко зменшуватися. Можливо, однією із причин цього стала зручність і швидкість добирання автобусом. А вже у 1974 році пасажирів на річці Стир перестали возити.

«В первую очередь очень необходимо заменять флот на участке пристани Луцк. В настоящее время спрос на перевозки водным транспортом удовлетворен только на 40%. Пассажирские перевозки в зоне деятельности райуправления не имеют перспективы и имеют очень малое значение. План пассажироперевозок на 1974 год составляет 15000 пассажиров и представляет перевозки только на озере Свитязь как прогулочные рейсы для отдыхающих», - писав у доповідній записці у транспортний відділ Волинського Обкому начальник Стир-Горинського райуправління річкового транспорту В. Сисько.

Отже, перевезення річкою завершилися, а ті, що організували для туристів на Світязі, були збиткові. Отримуючи прибутки 3,7 тисяч рублів з озерних перевезень, управління потратило 9,5 тисяч. Зменшилася кількість катерів – того року залишилося тільки 6 буксирних, 1 службовий та 1 пасажирський. Залишилося 17 барж. Серед інших вантажів стали возити камінь для будівництва доріг.

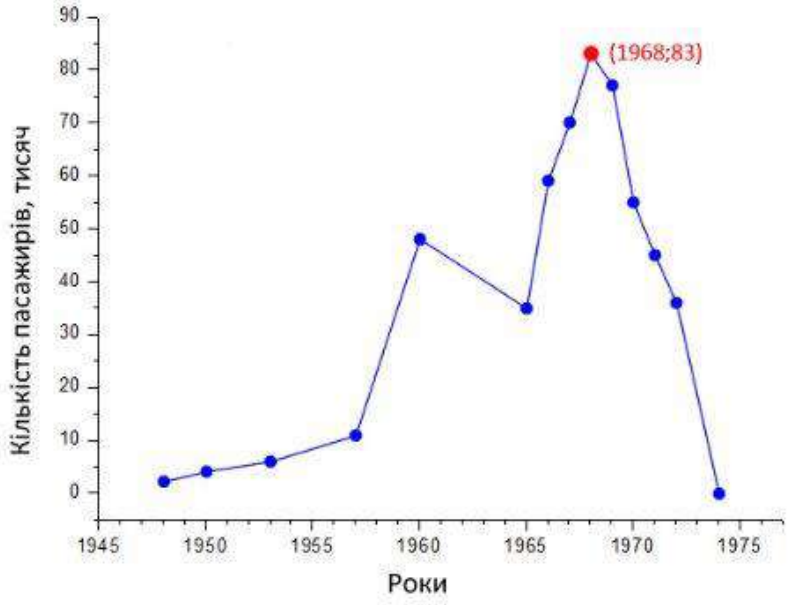

Динаміка перевезень пасажирів з кінця сорокових років Стир-Горинським управлінням

Попри застарілість техніки та відсутність попиту з боку пасажирів, луцький річковий флот завдяки перевезенням вантажів не тільки тримався на плаву, а й розвивався. В середині сімдесятих збудували новий адмінбудинок на 20 чоловік, трохи розширили територію пристані для зберігання піску, запланували купити 3 радіостанції для постійного зв'язку з суднами.

Ситуація погіршилася на початку вісімдесятих. Згідно зі статистичними та бухгалтерськими звітами, діяльність управління перестала бути рентабельною у 1981 році. Працівники флоту скаржилися, що вся техніка була дуже застарілою. Вантажі все частіше перевозили залізницею та автотранспортом, збитки ж флоту тільки наростали. Скорочувалася кількість працівників.

Але все це – внутрішня ситуація, про яку мало хто знав. Зовні все виглядало, як і раніше. По річці періодично курсували баржі, які перевозили будівельні матеріали. Піщана купа на березі річки в районі вулиці Шевченка наростала. Дітлахи часто мали таку розвагу – підпливали до барж і вилазили на них, на пісок, щоб потім стрибнути у воду, або просто пропливтися по річці. Баржі та катери працювали цілодобово.

***

Судноплавство на річці Стир припинилося в дев'яностих роках. Останній рейс здійснили у 1996 році. З того часу більше навігацію (тобто офіційний сезон судноплавства) не відкривали. До 2018 року! Як буде далі, покаже час. Поки що хочуть перевозити туристів одним катером. За планами – запустити більший.

www.volynpost.com/articles/1485-luck--portove-misto-istoriia-sudnoplavstva-na-richci-styr-foto

Поляк, який свідомо зрікся коріння і назвався українцем

У квітні 1882 року на Волині народився теоретик української політичної думки В'ячеслав Липинський.

Липинський народився у сім'ї заможного польського шляхтича. Їхній рід походив з Мазовії, однак ще в XVII столітті вони осіли на Волині. Трималися польськості, водночас шануючи українську культуру.

Вацлав був найстаршою і улюбленою дитиною. Через хворобливість початкову освіту здобував вдома. Як потім згадував Липинський, у їхньому домі розмовляли польською і французькою, але першою його мовою була саме українська, бо його виховувала няня-українка. А мама, яка любила грати на фортепіано, часто виконувала українські козацькі марші.

Українську ідентичність Липинський обрав, коли вчився у Київській гімназії. З того часу він просив називати його не Вацлавом, а В’ячеславом і розмовляв виключно українською мовою.

У 1909-му, будучи студентом Ягеллонського університету у Кракові, Липинський видав скандальну брошуру “Шляхта на Україні”, у якій стверджував, що польська шляхта перебуває у боргу перед українським народом, оскільки експлуатувала його століттями. Тож має не лише підтримувати українців, а й боротися за відродження української нації.

Після цього чистокровного поляка Липинського називають зрадником, зайдою з Малоросії і навіть шпигуном. Брошуру вилучили із книгарень та бібліотек. Його ім'я для польського суспільства безнадійно зіпсоване.

Тим часом Липинський, не звертаючи уваги на критику, вступив до Просвіти, став активним членом української громади у Кракові і продовжував відстоювати у своїх працях українські інтереси, заклавши основи українського консерватизму у політичній думці.

Під час Першої світової воював у складі російської армії, однак через туберкульоз був відправлений у резерв. Мешкаючи по українських селах, Липинський за власні кошти скуповував "Кобзар" і роздавав селянам, влаштовував літературні вечори. А за обробіток землі платив селянам удвічі більше, ніж сусідські поміщики.

За гетьманства Скоропадського його призначили послом України в Австрії. Перебував на цій посаді і за Директорії, допоки уряд не наказав стратити полковника Болбочана, з чим Липинський був категорично не згідний.

Останні роки життя прожив на еміграції у самоті і з хворими легенями. Тоді ж написав найвідомішу працю "Листи до братів хліборобів". Жив на гроші, які йому надсилали брати і митрополит Шептицький.

Помер у 1931-му, за заповітом йому пробили серце і поховали у селі Затуринці на Волині, де він народився. Під час Другої світової могилу було розгромлено.

Липинський - герой роману "Забуття" Тані Малярчук, який у 2016 було визнано Книгою року ВВС.

https://galinfo.com.ua/news/polyak_yakyy_svidomo_zriksya_korinnya_i_nazvavsya_ukraintsem_312824.html

Шацькі озера: 8 дивовижних перлин Шацького національного природного парку

Цей куточок України – найкраще місце для спокійного, тихого відпочинку на лоні озерної проди. Шацькі озера прекрасні і дивовижні, але повною мірою відчути їхній затишок можна, лише віддалившись від шуму, створюваного натовпами відпочиваючих. Тому ми радимо вам обирати менш людні місця, які не поступаючись красою Світязю (а деякі є навіть гарнішими), подарують вам найкомфортніші, найприємніші незабутні літні дні.

Як відомо, цей Національний природній парк складається з 24 унікальних озер. До речі, Шацькі – це простонародна їх назва. Насправді, кожне має свою романтичну назву: тут і Луки, і Озерце, і Кримне, і Чорне… Вода в озерах не тільки дуже чиста, але й трохи мінералізована. Її можна спокійно пити, навіть не очищаючи.

Неймовірна різноманітність риб в Шацьких озерах: окунь, плотва, щука, лящ, карась, короп, сом, в'юн, вугор, канадський сом, судак, сазан амурський і білий амур. В багатьох живуть також раки.

Прибережні ліси багаті всілякими ягодами: суниця, малина, лохина, чорниця, ожина, брусниця, журавлина. Є в місцевих лісах і гриби, причому високої категорії: боровики (білі), підосичники, підберезники, маслюки, лисички.

Шацькі озера – це єдиний водний комплекс. Насправді вони не мають чітких меж між собою, а ті, що на віддалі одне від одного – з'єднуються протоками і каналами.

Отож, віддаляючись від надто популярного вже Свитязя, відправляємось у пошуки інших мальовничих водойм.

Неподалік села Мельники розташовані відразу кілька чудових озер, кожне з яких гідне того, щоб його відвідати. Це досить велике озеро Кримно і дещо менші — Кругле, Красинець і Соминець.

Кримно

Неглибоке озеро з красивим піщаним дном. Розташоване не далеко від кордону з Білоруссю, тому з півночі в нього впадає білоруська річка Рита.

Озеро Кримно знамените соєю чистою водою і прекрасною довколишньою природою. Прикрашають його два струмки, що впадають, несучи цілющі води. Та особливою прикрасою озера є невеличкий острів серед води. Це надає Кримному миловидності та неповторності, тому його вважають одним з найкрасивіших озер всього «ансамблю».

Пологі піщані береги чергуються з високими крейдяними. Краї всипані симпатичними маленькими камінцями.

Ростуть тут і дуже гарні рідкісні квіти – орхідеї. У водах плавають понад 25 видів риб, а на берегах гніздяться кулики та дикі качки.

Озеро віддалене від цивілізації. Тому тут особливо затишно і спокійно. Кримно запрошує відпочити від міської метушні, розслабитись, насолодитись лісовими ароматами, що наповнюють повітря. Порибалити, поплавати, заснути під відкритим небом, а на ранок прокинутись від мелодійного пташиного співу.

Соминець

Видовжене, неправильної форми озеро. Живописні піщані береги, що подекуди переходять у болтянисті, порослі очеретом. Загалом Соминець невеличкий, та з чистою і прозорою водою. Вона тепла і приємна для купання. Середня температура води влітку — 18,5°С.

Особливо цікаво тут буде для любителів порибалити. В озері водяться карликові сомики, а ще є щука, верховодка, окунь, йорж, красноперка, карась, в'юн, лин. Особливо добре ловляться раки. У назві озера, безперечно, знайшла відображення його рибна фауна.

А ще тут у небі можна побачити дуже рідкісного великого хижого птаха орлана-білохвоста. Та не тільки його. Серед унікальних видів птахів водяться на приозерній території великий норець, лебідь-шипун, сіра гуска, крижень, чирок-тріскунок, червоноголова чернь, лиска, сизий мартин та звичайний мартин.

Соминець розташований у доступному та зручному для туристів місці. Від дороги, що веде в урочище Гряда, до Соминця рукою подати. Мешканці найближчих будинків охоче здають кімнати туристам і ціни значно нижчі, ніж на берегах Свитязя.

Пісочне

Озеро має незвичайну двоовальну форму.

Вода кришталево чиста та справді цілюща, адже в її склад входять срібло та гліцерин.

Пісочне причаровує розкішними піщаними пляжами, запашним повітрям, насиченим ароматами соснової живиці. Озеро добре прогрівається, тому пірнувши у прозору, наче живу, воду, отримаєте надзвичайні відчуття, що ні з чим не зрівняєте.

Попри берег на озерній воді плаває біле латаття, в очеретах гніздиться багато диких качок. Зранку можна побачити білих лебедів.

Їхати на Пісочне можна тим, хто звик до більшого комфорту, ніж відпочинок на двох попередніх озерах. Тут можна поселитись у приватній садибі, що обладнана всім необхідним для комфортного перебування на курорті. Як кажуть самі відпочивальники, місцеві мешканці тут винятково ввічливі і доброзичливі. Околиці – дуже чисті.

Пісочне — найкраще місце для сімейного відпочинку.

Чорне Велике

Власне, саме озеро займає крейдову котловину.

Невеличка, та досить глибока водойма (до 6 метрів) з романтичною назвою. А ще його називають “надією рибалок”. Широко розповсюджені тут такі види риб як плотва, карась сріблястий, лящ, йорж, в’юн, короп. Рідко, та може зустрітися сом та щука. З рідкісних завезених видів в озері Чорному Великому є білий амур та строкатий товстолобик — ці види тут не розмножуються.

На західному березі – місто Шацьк.

Нещодавно на березі Чорного Великого побудували містечко з найкращими умовами для відпочинку: з піщаним пляжем, великим пірсом, волейбольним майданчиком, альтанками.

Тепер озеро Велике Чорне стало улюбленим місцем відпочинку багатьох туристів не лише з Волині, а й сусідньої Білорусі.

Насолодитись красою озера можна і скориставшись екскурсією, в програму якої входить Чорне Велике. А таких на шацькому курорті проводиться чимало.

Пулемецьке

Своїми розмірами поступається тільки Свитязю.

На піщаному дні озера є дві продовгуваті западини, між якими розміщений підводний пагорб.

З півдня Пулемецьке щільною стіною обступають ліси. Саме в них в роки німецько-фашистської окупації діяв один з партизанських загонів.

На березі озера стоїть така собі вежа, з якої чудово спостерігати красу природи озера. Особливо чудовими виходять світлини, зроблені тут у час заходу сонця.

Тут завжди панує тиша. Лише час від часу в неї вривається пташиний крик, привертаючи увагу до безкрайого синього неба, що відбивається, ніби в дзеркалі, в чистій озерній воді.

Дивовижна природа, з якою ви досягнете душевної гармонії, сприятливо вплине на нервову систему, і додому ви повернетеся справді відпочилими, умиротвореними, спокійним, і готовим до подальшої праці.

Мошне

Реліктове озеро, його навіть називають еталоном реліктових озер. Із шацьких воно — найстарше (близько 9800 років).

Знаходиться за кілька сотень метрів від кордону з Білорусією. На берегах – дивовижні старовинні соснові ліси (до 140 років).

Поміж різноманітних видів моху можна зустріти навіть журавлину. Є тут і досить багато рідкісних рослин і тварин, занесених у Червону книгу. Якщо пощастить — можна побачити й лебедів.

Водяні лілії – жовті, білі, дрібні, великі, то самотньо розкидані, то квітучі цілими букетами. А навколо, як марево, погойдуються зарості з очерету і осоки. Ліс, тиша, чиста первозданна природа.
Озеро справді унікальне. І варте того, щоб, приїхавши, відчути, побачити його красу на власні очі.

Люцимер

Озеро дуже велике. Воно займає третє місце за площею серед групи Шацьких озер.

Розміщене серед лісних масивів, де ви знайдете досить санаторіїв, баз відпочинку і садиб. На північному березі Люцимера розташований районний центр Шацьк.

Озеро мальовниче. На синіх водах плаває біла лілія та жовта кувшинка.

Люцимер славиться багатством водоплавних птахів: лебеді, гоголі, крякви, гагари. Тут водиться близько 10 видів риб, у тому числі й вугор.

Цікаво, що кілька років тому на березі Люцимера археологи знайшли залишки житла поморської культури. На думку дослідників, саме тут колись знаходилось літописне місто Рай.

Люцимер – взагалі цікаве озеро у плані історій. Взяти хоча б його красномовну назву, про походження якої розповідають казки-легенди.

Дві легенди про Люцимер:

Давно-давно жив у Шацьку один недобрий пан. Коли наймав кого на яку роботу – не завжди платив, а як вже й заплатить, то його ж люди підуть слідом і пограбують робочого, повернувши панові гроші…

Якось задумав той пан збудувати замок собі на березі озера. Аби насипати гору для будівництва найняв він не тутешніх, а людей з інших сіл.

Чутка про те, що пан платить золото розійшлась далеко за межі Шацька. Люди почали прибувати звідусіль. Робота йшла. Та грошей ніхто не платив. Покинули люди панський замок та й розійшлись. З тих пір ніхто не звав пана інакше як Лицеміром.

От хто йде, скажімо, до озера, а його питають: «До якого озера?». «До озера Лицеміра» – відповість. От так Лицеміра та й Лицеміра…

****

У сиву давнину на місці озера стояло невеличке село, біля нього ріс ліс. А не далеко від лісу стояла собі хатинка. Жила у ній дівчина-красуня Людмила.

Одного дня, прогулюючись лісом, дівчина зустріла юнака, якого звали Люцимером. Молоді люди розговорились. Сподобались одне одному. Минуло небагато часу – і між ними спалахнуло кохання. Але батьки перешкоджали коханню молодих.

Гуляючи лісом, Людмила і Люцимер зайшли на галявину лісу і сказали такі слова: «На місці лісу стань озеро». Так і сталось. А дівчина назвала його у честь свого коханого – Люцимера.

Світязь

Найглибше озеро нашої країни.

Здається, це ідеальне місце для купання — надзвичайно прозора вода, чисте піщане дно, а глибина збільшується дуже поступово. На окраїнах можна знайти лікувальні грязі. Намазати цими чорними ліками тіло завжди знаходиться багато бажаючих.

Зі всіх шацьких озер цей курорт є найпопулярнішим. Відповідно і інфраструктура найрозвинутіша. Водних розваг тут — на всі смаки, а ввечері можна ще й сходити на місцеві дискотеки, які організовують у тому ж Світязі — селі із аналогічною до озера назвою.

Відпочинок тут – це, практично те ж, що й відпочинок на морі. Та кращий він тим, що тут значно чистіше, спокійніше, та і природа довкола…

Хочите вірте, хочите, ні, та найкрасивіший Світязь саме вночі. Скупайтесь у прохолодній спокійній воді, коли довкола чарівна тиша. Або просто посидьте на дерев’яній кладочці під світлом місяця з коханою людиною. Це неймовірне відчуття романтики…

Список озер, які входять в Шацький Національний Природний Парк

	Назва озера	Довжина берегової лінії, км	Довжина озера, км	Ширина озера, км	Глибина, м.		Площа, км²
					Середня	Максимальна	
1	**Світязь**	**30**	**9,5**	**5,3**	**7,1**	**68,4**	**28,7**
2	Пулемецьке	15,9	6,0	3,6	4,1	19,2	16,4
3	Луки	21,4	5,9	3,1	2,1	3,2	6,8
4	Перемут	5,0	1,8	1,3	2,2	6,8	1,5
5	Люцимер	6,5	3,1	1,9	4,4	11,0	4,5
6	Острів'янське	9,3	2,6	1,7	2,3	3,8	2,5
7	Пісочне	5,6	1,9	1,6	6,9	16,2	1,9
8	Кримне	6,3	2,2	1,0	2,9	6,5	1,5
9	Чорне Велике	3,7	1,4	0,8	3,0	5,0	0,8
10	Соминець	3,0	1,2	0,6	1,7	2,8	0,4
11	Мошне	2,2	0,3	0,3	2,0	3,0	0,3
12	Чорне Мале	2,1	0,9	0,6	1,2	2,5	0,5
13	Климовське	2,0	0,7	0,4	1,5	3,0	0,3
14	Озерце	2,0	0,9	0,9	1,6	3,0	0,2
15	Кара синець	1,5	0,6	0,5	1,1	1,8	0,2
16	Довге	2,7	1,2	0,4	1,4	3,0	0,4
17	Плотице	1,9	0,6	0,3	0,5	2,0	0,3
18	Линовець	1,4	0,5	0,2	1,6	3,7	0,1
19	Кругле	1,5	0,5	0,1	1,0	2,0	0,1
20	Герасимове	0,7	0,2	0,2	-	-	0,03
21	Пиявочне	0,2	0,1	0,1	-	-	0,01
22	Накраннє	0,5	0,2	0,3	-	-	0,02

https://vsviti.com.ua/nature/24940

Стамбульський А., Котис О. **Луцькі вірмени: історична частинка українського цілого**

У Луцьку проживає багато національностей і культурних груп. Деякі ведуть відлік своєї історії ще з «сивої давнини», як наприклад, євреї, інші з'явилися відносно недавно – наприклад, крішнаїти.

Є серед цієї мозаїки і вірмени. Увага до цієї групи в українському суспільстві дуже сильно зросла після подій «кривавого Майдану». Однією з перших жертв нової революції за свободу українців був **Сергій Нігоян**, вірмен за національністю.

Чим займаються сучасні вірмени в Луцьку, як вони живуть, чи добре себе почувають серед українців?

ВІРМЕНИ ВОЛИНІ ОБ'ЄДНАНІ В ОДНУ ГРОМАДУ

Нині у Волинській області проживає близько півтори тисячі вірмен. У Луцьку створений культурний центр вірмен у Волинській області, який

очолює **Каджик Даніелян**. Є ще одна громадська організація - Волинська обласна вірменська громада «Ані», яку очолює **Ншан Антонян**. За словами голови центру, сьогодні чи не в кожній області України є вірменські громади, які підтримують між собою тісні стосунки.

Він каже, що нині у луцьких вірмен немає приміщення, де б вони могли проводити зустрічі із членами общини. Тому для проведення якогось масового заходу вони орендують приміщення.

Інша ситуація у громади «Ані». За словами голови, влада виділили приміщення на Драгоманова, 1, де збираються члени організації. Планують там невдовзі започаткувати недільну школу для вірмен.

Каджик Даніелян приїхав в Україну на постійне місце проживання ще у 1982 році. З молодих років чоловік займався греко-римською боротьбою. У свої 50 років він і досі займається цим видом спорту і бере участь у різних змаганнях у категорії «ветерани».

Каджик Даніелян

Чоловік розповідає, що приїхавши до Луцька, він одразу ж знайшов роботу, одружився і почав ростити дітей. Каджик Даніелян переконує, що незважаючи на те, що у нього вірменська національність, він і багато його знайомих давно вже вважають себе українцями, які поважать національні традиції держави і намагаються брати участь у суспільному житті як усієї України, так і Луцька.

«Ми не відокремлюємося від життя українського суспільства. Ми живемо українськими та вірменськими традиціями і дотримуємось завжди українського законодавства. Наші діти ходять в українські школи, ми разом ходимо у православні церкви Луцька. Незважаючи на те, що більшість вірмен приїхали до Луцька ще в часи СРСР, коли не було ніяких кордонів, ми все одно цінуємо те, що Україна нас приютила і після проголошення Незалежності дала нам українське громадянство», - зазначив Даніелян.

ВІРМЕНИ БУДУВАЛИ ЗАМОК ЛЮБАРТА

Історики стверджують, що вірмени у Луцьку стали жити у XIII столітті. Тоді в місті начебто уже було 300 вірменських будинків.

Коли **Любарт** вирішив перебудувати луцький замок з дерева у цеглу, задіяли багато ресурсів, в тому числі людських. Деревину доправляли з Полісся водними шляхами, а цеглу випалювали тут же – поряд з замком.

Немає достеменних відомостей про участь цієї національності у будівництві замку, але науковці схиляються до того, що саме вірмени утворили багато будівельних бригад і мурували кам'яниці в Луцьку і замок Любарта в тому числі.

Луцькі замки у XVI столітті.
Реконструкція Дишка з книги Луцький замок в історії України

У часи розквіту міжнародної торгівлі Луцька вірмени активно брали участь у цій справі. Вони відіграли найвагомішу роль у Східному напрямі торгівельних зв'язків міста. Серед заможних лучан велику кількість становили вірмени. Вони внесли свій великий вклад у культуру Луцька поряд із іншими народами, які тоді проживали в місті: євреями, караїмами, татарами, німцями.

«Хто з купців багатший, ті вірмени», - писав у 1910 році дослідник Олександр Яблоновський про Луцьк XVI століття.

Головний економічний плацдарм Луцька часів пізнього середньовіччя – майдан Ринок. Зрозуміло, що вірмени як одна з найбагатших верств тогочасного міста проживали неподалік. Від ринку починалася вулиця, яка вела до вірменського кварталу, в центрі якого знаходилася церква з невеликим цвинтарем. Навколо неї – вірменські будинки.

Вулиця Галшки Гулевичівни (Вірменська)

В наступних століттях луцька вірменська громада то занепадала то відроджувалася. Зрештою, на початок XIX століття вона таки остаточно занепала. В переписах населення Луцька XIX-XX століть вірмен стали згадувати як дуже нечисленну групу, або і зовсім не згадували.

В ЛУЦЬКУ НЕ ХОЧУТЬ ВСТАНОВИТИ ІСТОРИЧНУ СПРАВЕДЛИВІСТЬ?

Після довгих століть вірмени Волині знову об'єдналися в громаду. Сьогодні вони свято бережуть і дотримуються своїх національних традицій. Одними із найважливіших днів для вірмен є День незалежності Вірменії 28 травня, траурний День геноциду 15 квітня і день землетрусу 7 грудня. Цього дня у 1988 році у Вірменії потужний землетрус призвів до великих людських жертв. Під час нього був зруйнований батьківський будинок Каджика Даніеляна.

У Луцькій спеціалізованій школі №5 заснували недільну вірменську школу. У ній і нині викладають вірменську мову, навчають дітей писати та читати, розповідають про історії Вірменії. Особливістю цієї школи є те, що її можуть безкоштовно відвідувати не тільки діти вірмен, але й інші лучани.

Каджик Даніелян каже, що відкриття недільної школи не було важким. Тоді влада пішла назустріч і допомогла з відкриттям класів.

Проте не йде вона назустріч в іншому питанні. Голова волинських вірмен розповів, що із 2004 року їхня громада просить місцеву владу перейменувати вулицю Галшки Гулевичівни, яка знаходиться біля Покровської церкви, на Вірменську.

Як пише Вальдемар Пясецький, вулиця здавна називалася Вірменська, проте назву змінили у 1916 році на Хлібну. Так її назвали, бо вулиця

починалася на так званому Хлібному ринку, що знаходився на перетині нинішніх вулиць Караїмської та Галшки Гулевичівни.

Під час Другої світової війни вулиці вернули назву Вірменська. У 1958 році її знову перейменували – тепер вона стала називатися іменем Мачтета. А через рік вулиця отримала нову назву – Паші Савельєвої.

«Скільки у Луцьку змінювались міські голови, стільки я ходив у міську раду і просив про перейменування вулиці. Усі необхідні документи давно подані у міськраду, але це питання ніяк не можуть внести до порядку денного сесії Луцької міської ради», - розповів голова вірменської общини.

Та за його словами, так було спочатку. За мера Богдана Шиби вулицю таки взялися перейменовувати, але вернути історичну назву депутати так і не спромоглися. Вони назвали її на честь Галшки Гулевичівни, а не вірмен.

У ЛУЦЬКУ Є ОКРЕМА ВІРМЕНСЬКА «ЦЕРКВА»

Назва вулиці «Вірменська» - це не єдина історична спадщина луцьких вірмен. На давній вулиці в історико-культурному заповіднику «Старий Луцьк» досі стоїть старовинна святиня – вірменська церква. Правда, історична доля внесла свої корективи – нині споруда не використовується як храм. Зараз це пристосований житловий будинок без сакральних ознак.

Давня вірменська церква

Сходи всередині будівлі

Історія свідчить, що вірменська церква у Луцьку існувала вже у XV столітті. Більше жодна національна меншина міста не може похвалитися такими глибокими коренями в луцькій минувшині.

Як пише історик архітектури **Богдан Колосок**, за різними історичними документами, вірменська церква в Луцьку була вже за часів **Вітовта**. Найцікавішою є дата 1427. Про цей рік як рік, коли вірменська церква була збудована, писав дослідник **Свіщовський**, який мав змогу ознайомитися з автентичними вірменськими архівами, яка зберігалися у бібліотеці колишнього костелу єзуїтів.

Великий князь Великого князівства Литовського **Свидригайло** у 1445 році надав вірменській церкві привілей – подарував ціле село. Це означало, що прибутки села мали йти на діяльність церкви. В пізніші часи храм трохи перебудовували.

Дуже цікаві відомості про церкву виявив дослідник архітектури 1930-х **Леонід Маслов**. У книзі «Архітектура старого Луцька» він пише, що церква збудована із двох типів цегли. Один тип – той, яким збудований Окольний замок. Інший – той, яким збудований костел єзуїтів. Це приблизно співпадає з документальними свідченнями про будівництво і перебудову вірменського храму.

Вірменська релігія своєрідна і не належить однозначно до православ'я чи католицизму, хоча на ці два напрями поділяється. Офіційна назва головної церковної структури у Вірменії – Вірменська апостольська церква. Вона належить до православ'я, але з вірменським обрядом. Є ще Вірменська католицька церква. Кількість її прихильників суттєво менша, ніж першої.

Цей поділ відображений і на історії луцького вірменського храму. У XVIII столітті церква стала підпорядковуватися Риму і її переосвятили на честь

святого Стефана. Такою вона й залишилася до занепаду вірменської громади міста.

У 1820 році костел святого Стефана забрали під військовий склад. Проте вже у 1845 році на загальноміській пожежі споруда постраждала від вогню. З того часу руїна давнього вірменського храму перебувала у приватній, або муніципальній власності, і були спроби кілька разів розібрати її на матеріал. Зрештою, храм так і простояв руїною до 1950-х років, коли його реконструювали під житлові приміщення.

Це зберегло пам'ятку як споруду, але не зберегло як храм. Зараз вона вважається пам'яткою архітектури місцевого значення, яка використовується як житловий будинок. Зараз він являє собою паралелепіпед шириною до 11 метрів та довжиною 22,25 метра. Висота до гребеня двосхилого даху — 14 метрів.

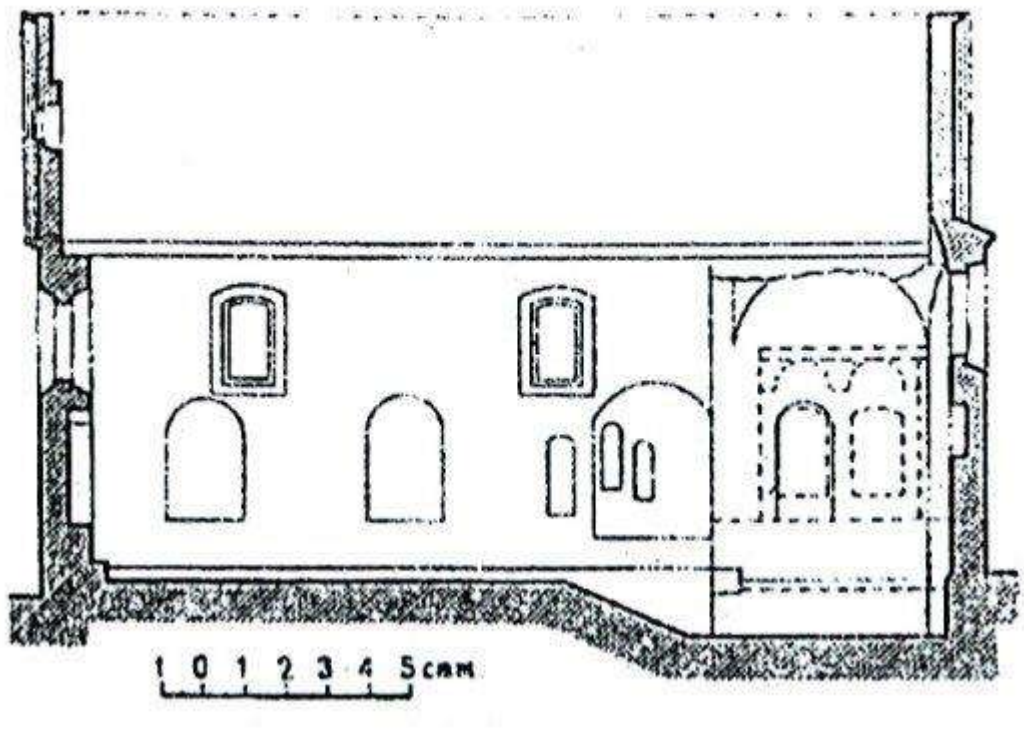

Церква у розрізі. Зображення з книги Втрачені християнські храми Луцька

Попри статус пам'ятки до неї за останні кілька років зробили ганебні прибудови. Цю проблему порушували не раз журналісти різних видань, але все завершувалося на поясненні ініціатора прибудови, мовляв, «нема де жити, от і прибудував».

ЧАМАН, УЦХО-СУНЕЛІ І МАЦУН: СМАЧНОГО ВІРМЕНСЬКОГО ЛУЦЬКА

Не нехтують вірмени також і своїми кулінарними традиціями. Знаходячись за тисячі кілометрів від своєї рідної країни, члени вірменської громади у Луцьку продовжують готувати різні національні страви.

Каджик Даніелян розповів, що найпопулярніша вірменська страва, яку можна зустріти в Україні – це бастурма. Технологія її приготування є не складною.

«Свіжу вирізку для бастурми спочатку засолюють, потім кладуть її під прес для видалення зайвої вологи і надання форми, зручної для нарізки. Потім перекладають в суміш з часнику, розчин чаману, меленого насіння червоного і чорного перцю, а також спеції уцхо-сунелі, що має консистенцію рідкого тіста. Утворені шматки вивішують для просушування», - розповів чоловік. Під час розмови із Каджиком Даніеляном з'ясувалось, що відомий для багатьох лучан сир чечель почали виготовляти у Вірменії декілька десятків років тому. Утім Каджик зазначив, що в Україні продають пародію на чечель.

Мацун

«Справжній чечель не коптять на відміну від того, який можна побачити у Луцьку. У Вірменії ніколи не було копченостей, а тому сир чечель має білий колір і його не заплітають у косички, а продають довгими смужками», - мовив голова вірменської общини.

Пасус толма – також одна із національних страв. Вона подібна до голубців, але замість листя капусти, в яке замотують фарш, вірмени використовують листя винограду.

«Пасус толма – пісна страва, бо замість м'ясного фаршу у ній використовують різні крупи, квасолю і навіть родзинки. Цю страву подають разом із часником та мацуном. Мацун – теж національна вірменська кисломолочна страва. Береться закваска, кип'ятиться молоко, це все

змішується, потім залишається на одну добу, після чого мацун готовий. Колись навіть японці хотіли купити технологію цієї страви, бо кажуть, що вона має лікувальні властивості», - розповів Даніелян.

Пасус толма

Серед вірменських алкогольних напоїв найвідомішими звичайно є вірменський коньяк, який всесвітньо відомий. А все через те, що майже сто років тому перший кон'ячний завод у Єревані очолював Шустов. Також Каджик Даніелян зазначив, що вина у Вірменії не гірші за французькі.

«Вірменські алкогольні напої здобули всесвітню славу завдяки тому, що клімат у цій країні сприяє багатим врожаям винограду», - мовив вірменин.

Абрикоси, які для українців не є делікатесом, почали вирощувати вперше теж у Вірменії. На латині слово абрикос звучить як «Armeniaca vulgaris» і Каджик Даніелян переконує, що абрикос завжди був і є вірменським фруктом.

«Такі абрикоси, які я їв у Вірменії, не їв у жодній країні світу. У мене в Луцьку на дачі теж є абрикосове дерево, але смак плодів все одно не такий. Сонце, повітря, погодні умови надають вірменським абрикосам особливого смаку, якого не передасиш словами», - мовив Даніелян.

ВІРМЕНИ ВОЮЮТЬ ЗА УКРАЇНУ В АТО

За словами голови вірменської общини, сьогодні у його рідної країни є великі фінансові проблеми. Зазвичай кожна країна світу всіляко допомагає своїм громадянам, які були змушені виїхати за кордон. Але Каджик Даніелян каже, що не Вірменія допомагає своїм емігрантам, а вони їй. Коли в 1988 році у Вірменії стався потужний землетрус, який призвів до великих жертв і руйнувань, то Союз вірмен України опікувався і фінансував відбудову водопостачання в одному із зруйнованих землетрусом районів країни.

«Так вже склалось, що російські общини отримують фінансування з Росії, польські общини з Польщі, а вірменські общини допомагають Вірменії. Хоча сама країна багата на природні ресурси, і якби не корупція у вищих органах влади, то народ не був би таким бідним», - зазначив чоловік.

Раніше вірмени мали можливість частіше їздити до своїх родичів на Батьківщину. Але зростання цін на транспортні перевезення унеможливив відвідування рідних у Вірменії.

«Мені сьогодні дешевше полетіти до Америки на змагання, ніж у Вірменію. Квиток до Єревану із Києва коштує 500 доларів США в одну сторону. А ще у нас прийнято обов'язково навідати усіх родичів, до яких із порожніми руками не прийдеш. Тому поїздка до Вірменії може обійтися більше, як у 3 тисячі доларів», - зазначив Даніелян.

Він заявив, що вірменський народ, який проживає в Україні, не залишається осторонь від того, що зараз відбувається на Донбасі. Він каже, що із Волині із вірменської громади ніхто не воює в АТО, але українські вірмени, які проживають в інших областях держави, беруть активну участь в бойових діях і також гинуть.

«Я хотів особисто поїхати на Донбас, але травми, які я зазнав після останніх змагань, не дають поки, що мені цього зробити. Щоправда мене здивував той факт, що коли я телефонував у військкомат і питав, чи можу я добровільно піти служити у регулярну армію, то мені сказали, що можу, але неофіційно. Тобто я ніяких паперів не підписую і у разі чого мене там ніхто і не шукатиме, а моя родина жодних виплат не отримуватиме», - мовив голова вірменської організації.

Для вірмен, які живуть у Україні, вона стала другою Батьківщиною, переконує Даніелян. Тому вони себе ідентифікують як українські вірмени і готові захищати Україну і працювати на її благо. Та, як і всі люди, вірмени хочуть почувати себе соціально захищеними і забезпеченими.

www.volynpost.com/articles/481-lucki-virmeny-istorychna-chastynka-ukrainskogo-cilogo

Дніпропетровська область

Грибовський В. **Нікополь: від запорозького селища до позаштатного містечка Російської імперії**

Початок опанування українською людністю території сучасного міста Нікополя припав на час розпаду Золотої Орди та просування Великого князівства Литовського до Нижнього Подніпров'я в XV ст. У війнах, усобицях і епідеміях добігала кінця епоха владарювання над краєм кочових народів. У 1552 р. згадані перші сезонні осідки вихідців з тогочасної України, котрі займалися тут переважно рибним промислом, – уходи «Бозовлук» і «Томаховка» [17, с. 84–85].

1594-м роком датована перша згадка топонімів, прямо пов'язаних із історією Нікополя – Микитиного Рогу та Лисої гори, розташованих на «руському боці» Дніпра, тобто правому, а також Кам'яного Затону на протилежному, лівому березі, котрий ряснів татарськими назвами [110, с. 223–224]. Про Микитин Ріг ідеться і в «Книге Большому Чертежу» [48, с. 111] – описі місцевостей Московського царства і дотичних до нього країн (складений у 1627 р., мав кілька редакцій до 1680 р.). В обох цих згадках зазначено географічні об'єкти без жодного натяку на поселення.

Розташування цієї місцевості біля найвужчої смуги дніпровських плавнів було зручним для влаштування тут переправи. Найдавніший перевіз у цій місцевості пов'язують з Кам'янським городищем (IV–III ст. до н.е.) [36, с. 58, 117–127], розташованим у межах сучасного м. Кам'янка-Дніпровська (Запорізька обл.). Однак, джерела не дають підстав для найменшого припущення щодо умов, необхідних для появи скільки-небудь сталого населеного пункту на території м. Нікополя раніше від 1730-их років. За традицією, витоки історії м. Нікополя пов'язують із Микитинською Січчю, заснованою, як вважають, після ухвали сеймом Речі Посполитої «ординації» Війська Запорозького 1638 р.

Однак теперішній стан знань про перші козацькі твердині не дає змоги додати багато нового до того, що М.І. Костомаров зауважив іще в 1884 р.: «Певного місця для Січі довго не було; ми зустрічаємо її то на Хортиці, то на Томаківці, то в Микитиному Розі, то на Базавлуку... Вже пізніше, коли місце Січі визначилося в гирлі Чортомлика, вона стала начебто постійним містом; до того часу це був військовий стан, який часто переносили з місця на місце, мешканці його здебільшого складалися з тимчасових відвідувачів – промисловиків» [50, с. 32]. Цей висновок перегукується із записом хроністів Мартина Бєльського та Олександра Гваньїні, котрі наприкінці XVI ст. посвідчили сезонні ритми життя перших козаків: улітку вони перебувають на Низу Дніпра, де «часом займаються рибальством, а рибу сушать на сонці без солі, влітку ж живляться рибою. На зиму вони розходяться до найближчих міст, як-от: Київ, Черкаси, Канів, Брацлав, Біла Церква та інші, а свої човни ховають десь у безпечному місці, на дніпровому острові. Залишають там же й кількасот

душ на курені, як вони кажуть, «при стрільбі». Вони мають і свої гарматки, котрих понабирали в турецьких землях і захопили у татар. Їх раніше не було багато, зате тепер налічується до кількадесяти тисяч» [30, с. 428; 108, с. 1358].

Посланець імператора Священної Римської імперії Еріх Лясота, котрий уперше документально посвідчив козацький осідок на Базавлуці в 1594 р., слово «січ» не вживав, натомість говорив про польовий табір («feldlager») і коші (Koczen) або «hütten» – хижки, зроблені з паліччя й обтягнуті конячими шкірами. За такого простого побуту низове козацтво тоді вже мало розвинуту організацію і складало грізне військо, спроможне відряджати 1 300 козаків на 50 галерах у похід; всього ж у «польовому таборі» на Базавлуці Лясота нарахував до 3 тис. козаків [110, с. 210–223].

Сезонний ритм перебування більшості козаків на Запорожжі – з весни до осені – та їхнє зимування «на волості», в Городовій Україні, зберігав чинність до середини XVII ст. і давався взнаки навіть у завершальні роки існування останньої Запорозької Січі. Взимку, коли вся мережа Дніпрових відгалужень у Великому Лузі вкривалася кригою, сюди приходили татари і вільно кочували по плавнях, багатих на деревину і сухий травостій [60, с. с. 22, 99]. Невелика дещиця козаків, що наважувалася провести зиму на Запорожжі, мусила остерігатися степовиків, облаштовуватися на островах, прорубуючи кригу й складаючи з неї «щось на кшталт греблі чи стіни», – свідчив папський нунцій Гамберіні (1586). І далі додав: «А влітку вони не потребують якогось іншого захисту, ніж той, що їм дає ріка, яку не можна перейти вбрід у їхньому напрямку» [106, с. 117]. Мартин Пашковський (1615 р.) теж не вживав слова «січ», натомість писав: «Табори козаки звуть куренями […], у своїх таборах [вони] криються, бо і взимку, і влітку над водами живуть» [26, с. 162].

С. Шимановський (до 1638 р.) говорив про Запоріжжя як про «козацьке мешкання, наймиліше осавулів усіх кочування», де запорожці займалися рибальством і мисливством, заходячи далеко та повертаючись до своїх куренів-наметів. Тут вони мали понад рікою вдосталь деревини («лип високих»), з якої будували човни для морських походів [27, с. 53]. Тобто, посвідчено рухливе перебування запорожців на Низу, як і в попередні часи. І, що найголовніше, – перебування чоловіків, які не мають сімей або відірвані від них на певний сезон. Сімейні поселення в краї з’явилися не раніше другої половини XVIII ст. У другій половині XVI ст. устійнилося називання низових козаків «молодцями» (молойцями). Це слово слід розуміти не лише у статевовіковому значенні, але й соціальному: неодружений, без уваги до біологічного віку.

Універсал короля Стефана Баторія від 6 липня 1579 р., адресований «молодцям запорозьким та їхнім старшим» (Moloyczom Zaporoznym y ych starssym) [52, с. 11], застосовує вікові позначення як соціальний ідентифікатор.

Сучасники називали Запорожжя «школою рицарства» не лише в стилі високої патетики, релігійно й ідеологічно інспірованої, але і в сенсі цілком прагматичному. Універсал Сигізмунда III від 12 грудня 1604 р. містить прикметний наказ усім мешканцям порубіжжя – без зазначення належності до соціального стану – «аби батьки синів своїх на козацтво до тамтешніх людей свавільних не відпускали, але затримували і гамували об'єднання їх з тим козацтвом, котре спокій посполитих і мир з панством сусідським порушують» [52, с. 26]. П.О. Куліш влучно прокоментував це джерело: «Палка молодь […] уходила […] в козацькі купи й надавала козакам характеру людей, не пов'язаних сімейними обов'язками (жонатий чоловік, і за теперішнього погляду українського простолюду, перестає бути молодиком, хоча ця назва надається й сивовусому холостякові). Звідси можна вивести висновок про те, що вся шляхта і всі осілі міщани в Україні були просякнуті, через свої нагальні потреби, молодецьким, юнацьким, інакше – козацьким елементом» [52, с. 26].

На відміну від Чортомлицької та Нової Запорозьких Січей, описаних сучасниками й досліджених археологами в 1941, 1951 та 1953 рр., козацькі «січі» кінця XVI – першої половини XVII ст. лишилися «невловимими» – можливо, саме через відсутність у них капітальних споруд, адже, ймовірно, це були сезонні табори, без стаціонарних укріплень. «Місце колишньої Микитинської Січі можна віднайти тільки за розповідями дідів», – писав Д.І. Яворницький у 1888 р. Як він припускав, ґрунтуючись на тих розповідях, «Січа і при ній кладовище знаходилася рівно на 350 сажнів нижче теперішньої пристані, біля правого берега Дніпра, проти того місця, де тепер стоять млини»; далі називав двори селян для точної локалізації. Однак при цьому зауважив: потужна повінь 1846 р. змила всі її залишки. Сліди фортифікацій, що їх нікопольський протоієрей і знавець місцевої старовини Іван Карелін вважав за рештки Микитинської Січі, Д. Яворницький визначив як укріплення, зроблені російським військом під час війни 1735–1739 рр. [100, с. 36–37]. За свідченнями старожилів, повені 1812 і 1813 рр. зруйнували старий козацький храм і цвинтар [84, с. 143].

У 1951 р. Б.Ф. Копилов занотував у своєму археологічному звіті: «На теперішній час від місця, де стояла Микитинська Січ, нічого не лишилося, воно цілком змите великим розливом 1842 р. Тут іде основне русло Дніпра» [49, с. 2]. У щоденнику тієї археологічної експедиції йдеться: «Місце, де була Січ на Микитиному Розі, зараз не існує – тут тече нова течія Дніпра, яка пішла по руслу колишньої р. Орлової, розмила цю протоку, зрізала місце, де стояла колись січова церква і відділила Орлів острів від правого берега Дніпра. Старе річище Дніпра за Орловим занесене піском, зараз не діє, крім весняного розливу. Таким чином, острів Орлов (на якому зараз пляж) – приєднаний до

лівого берега Дніпра» [91, с. 264]. Схоже твердження викладено й у звіті за 1941 р.: більшу частину намічених для дослідження пам'яток січей затопила вода, іншу зруйнували розливи і вони не становлять об'єкт для археологічних розкопок [33, с. 1]. Того року, напередодні війни, археологічні розвідки провадив М.Л. Макаревич, проте складена ним документація не збереглася [91, с. 260].

Питання про існування Микитинської Січі належить до кола найменш з'ясованих у науковій літературі. Російський військовий інженер С.І. Мишецький, перебуваючи на Запорожжі в 1736–1740 рр., записав від козаків звістку щодо Січі в Микитиному як наступної після Томаківської [63, с. 9]. Г.Ф. Міллер, котрий обіймав офіційну посаду «історіографа російського» і навесні 1775 р. склав історико-правове обґрунтування ліквідації Січі, за іронією, започаткував традицію називання тієї послідовності запорозьких січей, котра й досі є чинною в українській історіографії (про вплив праць Г.Ф. Міллера на українську історіографію кінця XVIII – першої половини XIX ст. див.: [10; 24; 104]; докладніше про Г.Ф. Міллера: [37]).

Н.В.Полонська-Василенко справедливо визначила твір С.І. Мишецького як підґрунтя, на якій Г.Ф. Міллер склав своє бачення минувшини Запорожжя [76, с. 17–18]. За точку відліку він узяв так звану Хортицьку Січ, що буцім з'явилася в середині XVI ст., а загальне число січей визначив як вісім [59, с. 2, 39, 50]. С. Мишецький зазначив 10 січей, перші три: «в Седнівці», що під Черніговом, «в Каневі», «в Переволочній», а далі – «на Хортиці» [63, с. 9–10]. Г. Міллер же відкинув ці три «січі», розпочав відлік з Хортиці та від себе додав ще одну – Базавлуцьку. Як бачимо, запис, зроблений на основі усних переказів близько 1740 р., став фундаментом для умоглядного узагальнення ранньої історії запорозького козацтва. На цьому непевному ґрунті виникла стійка анахронічна проекція, що наділила перші осідки запорожців рисами повноцінних січей, відомих за джерелами останньої третини XVII – передостанньої чверті XVIII ст.

Труднощів для розуміння цього питання додав відомий філолог і фольклорист І.І. Срезневський. Без посилань він навів свідчення якогось Дзевовича про те, що Микитинська Січ була «побудована під час відновлення Койдака (1639 р.– В.Г.) Федором Линчаєм, іменем якого і козаки його називалися линчаївцями. У часи війн Хмельницького з поляками її двічі руйнували татари» [83, с. 117]. Легендарний Ф. Линчай, буцім, очолював тих козаків, котрі були незгодні з гетьманом Іваном Барабашем, відокремилися від нього й осіли в Микитинській Січі, де перебували доти, доки Барабаш за допомогою поляків не розбив їх і «змусив бігти в степи й луки, інших впокоритися його волі». Богдан Хмельницький нібито заволодів листами

Барабаша, що викривали його зраду і потурання намірам поляків знищити «Військо та козаків», та прибув на «острів Бучий», тобто Томаківку, де отаборилися линчаївці. Аби розвіяти їхню недовіру, Хмельницький, мовляв, очолив штурм Січі на Микитиному Розі та «дозволив козакам вирубати ввесь гарнізон польський, що там був, і тим повернув довіру» запорожців [83, с. 5, 10–12]. Цю розповідь, не підтверджену жодним джерелом, некритично підхопили Микола Маркевич [57, с. 163, 164] та Дмитро Яворницький [102, с. 176–177]. Її піддав нищівній критиці М.С. Грушевський, визнавши за «апокрифічну» і взяту з «каламутного джерела», а виклад козацького літописця Самійла Величка про обставини обрання Б. Хмельницького в гетьмани на Січі, як і висвітлення деяких інших подій Хмельниччини, назвав «фантазіями» [41, с. 245–247].

Того Дзевовича, на якого покликався І. І. Срезневський, можна пов'язати або з Семеном Дівовичем (Дзівовичем), автором відомого полемічного твору «Разговор Великороссии с Малороссией» (1762), або його братом Олексою, котрий переписав і, можливо, доповнив «Описание Малой России» Григорія Покаса (1751) [65, с. 14– 22]. Цей самий твір використав і Семен у своєму «Розговоре…» [34, с. 19, 22]; однак у ньому і близько немає того, про що писав І.І. Срезневський.

Тож некритичне сприйняття викладеної ним інформації – ніким до М.С. Грушевського не перевіреної і належним чином досі не вивченої – спричинилося до ухвали виконавчим комітетом Нікопольської міської ради рішення від 24 квітня 2002 р. про визнання 1639 р. за «офіційну дату заснування міста». Формування січового центру за порогами Дніпра було пов'язане зі становленням реєстрового козацтва в Городовій Україні та поступового відмежування від нього запорожців. Куруківська угода 1625 р. визначила перебування 1 тис. з 6 тис. реєстрових козаків «як залоги на Запорожу» [39, с. 559]. Тобто, саме з цього часу можна говорити про регулярне цілорічне відбування козацької служби на Низу Дніпра, а не сезонне таборування запорожців у різних місцях Великого Лугу. «Ординація» Війська Запорозького, ухвалена сеймом Речі Посполитої в 1638 р., визначала той самий порядок почергового розташування одного з шести реєстрових козацьких полків на Запорожжі для сторожі від кримських татар і ногайців та запобігання скупченню непідвладних Варшаві козаків, карання на смерть тих, хто приходив туди без дозволу королівських урядовців [66, с. 287–288]. У цій «ординації» теж ішлося не про конкретне місце, а Запорожжя взагалі. У жовтні 1647 р. згадано перебування біля «Базавлуку і Скарбниці» Білоцерківського реєстрового полку «на сторожі» [68, с. 174]. Ця звістка дала М.С. Грушевському підставу вважати, що на той час Січ перебувала аж на Базавлуку

[40, с. 161], хоча джерело згадує розташування там лише табору Білоцерківського полку.

Повідомлення від 16 лютого 1648 р. прямо говорить про «Січ, у якій полк Черкаський, відповідно до повинності своєї і ординації Речі Посполитої, охорону чинив (excubias odprawował)»; у цій Січі зазначені човни, що їх могли використовувати як для сторожових роз'їздів, так і для переправи через Дніпро, в разі потреби [111, с. 497]. На початку березня того року згадано «січ черкаську» [42, с. 30], тобто форпост, де відбували свою чергу козаки Черкаського реєстрового полку. З огляду на чітку фіксацію табору Білоцерківського полку на Базавлуку й окремої «січі» з залогою Черкаського полку, можна вважати висновок І.С. Сторо-женка про те, що кожен із шести реєстрових полків мав власний осідок у Великому Лузі [85, 208, 258; 87, с. 226–229], за припущення, варте уваги. Втім його неможливо підтвердити чи спростувати на основі відомих на цей час джерел – досить фрагментарних. Чимало козаків, які не потрапили до числа реєстрового козацтва, щовесни прибували на Низ Дніпра, гуртувалися для походів та, в більшості, восени поверталися до Городової України.

Турецькі джерела першої половини XVII ст. чітко розрізняли реєстровців, або барабашівців (Barabaş hetmanı kazakları – «козаки гетьмана Барабаша», можливо, названі на честь гетьмана Дмитра Барабаша, котрий у 1617 р. очолив козацький морський похід і спалив передмістя Стамбула), та інших (Sarı-kamış kazağı – «козаки жовтого очерету», тобто ті, хто перебував в очеретяних заростях Великого Лугу) [79, с. 57–59]. Їхні табори, як можна з'ясувати з уривчастих джерел, були тимчасовими; їх створювали для певної мети, як-от збір для походу, і залишали порожніми по тому. Козацький табір біля Микитиного Рогу згаданий 16 червня 1637 р. Перед тим Павло Бут (Павлюк), обраний на гетьмана нереєстровими козаками і підтриманий частиною реєстровців, надіслав листа «з Коша против Микитиного Рогу», тобто протилежного щодо нього берега Дніпра, – Кам'яного Затону. В тому листі він пояснив керманичам реєстрового козацтва, що очолювані ним запорожці забрали козацьку артилерію з м. Корсунь «як свій власний клейнод і скарб військовий, і поставили на звичайнім місці, там звідки й пішла вона за предків наших, славної пам'яті старинних, добрих молодців війська Запорозького» [40, с. 247]. Польські вивідувачі свідчили, що тоді на Запорожжя прийшла «народу сила», але такого, що не має «ні самопала, ні жодної зброї, тільки поприходили на вість, що йтимуть на море». Павлюк намірявся прогнати беззбройних, однак запорожці заборонили йому те чинити, погрожуючи втопити його. Згадано й дорожнечу харчів (діжка борошна – 10 кіп) через велике скупчення людей у таборі [40, с. 250]. Малоймовірно, щоб така купа людей могла прогодуватися

тут узимку, коли жодного підвозу провіанту не було. Забезпечення ж зимового перебування реєстровців, як королівських вояків, не мало суттєвих перешкод.

Артилерію, що її Павлюк перевіз із Корсуня до свого табору, запорожці здобули в 1628 р. у бою з ногайським очільником Кантеміром, а той захопив її в коронного гетьмана Станіслава Жолкєвського в битві під Цецорою в 1620 р. У листопаді 1628 р. з тими гарматами козаки, «рушивши з Микитиного Рогудо Камінного затону, два дні переправлялися через Дніпро» [40, с. 45, 52]. Всіма цими гарматами заволоділи польські урядовці під час придушення збройного виступу Івана Сулими в 1635 р. За припущенням М.С. Грушевського, це діялося в Січі, де, як свідчить наведене ним джерело, урядові вояки «своєвільників добувши, човни попалили, кіш знищили, армату звідти забрали» [40, с. 224]. Але, знову ж таки, і це джерело не пов'язує згаданий кіш з певною місцевістю; тож, імовірно, мовиться про тимчасовий табір.

Що прикметно, Г.-Л. де Боплан, котрий 16 років провів в Україні, проплив по нижній течії Дніпра 1639 р. і востаннє брав участь у поході вглиб степу в 1647 р., не посвідчив Січі, як і не згадав Микитиного Рогу та переправи на ньому. Натомість вказав перевози в інших місцях, несистематичні збори козаків на Романовому кургані (колишнє с. Романкове, тепер у складі м. Кам'янське Дніпропетровської обл.), тобто перед порогами, для проведення Ради (Conceil) та гуртування у військо, а також їхню криївку серед «десяти тисяч […] островів і острівців, розкиданих вдовж і впоперек найбезладнішим чином […], всуціль порослих очеретом завтовшки в спис, що заважає бачити протоки, котрі розділяють їх». Тут він зазначив козацьку «Військову Скарбницю» – так козаки, вочевидь, іронічно називали свої численні схованки в різних місцях, потаємних від польських вивідувачів; тут переховували гармати, гроші та інші речі, добуті в походах. На цих островах вони робили човни для морських виправ, сюди ж поверталися і тут ділили здобич [25, с. 175, 191–193, 267]. Однак із відновленням Кодака в 1639 р. припинилося безконтрольне плавання козаків по Дніпру на Запорожжя. Навесні того року туди мали відрядити частину реєстрових козаків для того, щоб «вигнати з Запорожа своєвільників, попалити човни, зайняти залогою і сторожами ті дороги». На чолі тої залоги став канівський полковник Сєкежинський; він переслідував козаків, які ховалися «по лугах та очеретах, запасали борошно та порох» для морського походу в османські володіння, «вхопив кількох проводирів їх, котрих важнійших, а інші пішли в свої дніпровські уходи» [40, с. 27–28].

Джерело 1642 р. свідчить, що у Великому Лузі лише реєстровці з'являлися легально, приходили по черзі й вистежували татар [27, с. 53]. Чимало запорожців тоді подалося на р. Дон [28, с. 202–204], а також на Слобідську Україну [40, с. 27]. Отже, джерелознавчих підстав для твердження

про існування Микитинської Січі як центру запорозького козацтва з 1639 до 1648 року об'єктивно не існує. Висновок І.С. Стороженка про те, що тут «був обладнаний урядовий форпост для виконання реєстровими полками залогової служби на Низу Дніпра» є цілком коректним, хоча твердження цього дослідника про «Канівську полкову січ» основане на хибному витлумаченні листа великого коронного гетьмана Миколая Потоцького до канівського полковника від 13 лютого 1648 р. У тому листі йдеться лише про те, що «вашій милості довірена запорозька резиденція» [86, с. 16], тобто всі осідки на Запорожжі, але ж ні слова в документі не було про Січ як «резиденцію», тобто житловий об'єкт.

У джерелах того часу, як показано вище, маємо лише дві згадки про одну й ту саму «січ», де на початку 1648 р. несли сторожову службу реєстрові козаки Черкаського полку, а не Канівського. Локалізувати цю «січ» на Микитиному Розі можна лише на основі згаданого вище запису Семена Мишецького і не зовсім надійної звістки Григорія Граб'янки про те, що Хмельницький «спершу подався на острів Бучки, а потім втік на Микитин Ріг» [54, с. 889] (тут проступає та сама легенда про линчаївці, що її зазначив І.І. Срезневський). Згадки про Січ, утім без зазначення місця її розташування, подані Самовидцем [55, с. 49] і Самійлом Величком [77, с. 33]. Останній, хоч і детально зобразив дії Хмельницького на Січі, однак лише один раз згадав Микитин Ріг, однак хибно – як річку [78, с. 565]. Отже, географію Запорожжя він знав погано, тож, як і застерігав М.С. Грушевський, до його записів слід ставитися критично. Проте Д.І. Яворницький, перебуваючи під впливом хибної інформації І.І. Срезневського, без вагань поєднав її з описом С. Величка і, без коректних посилань, зауважив: «У південноруських літописах термін «Січ» вперше зустрічається в 1647 році і пов'язується з урочищем Микитине, Микитин Ріг» [101, с. 102]. Попри посилення контролю Речі Посполитої над Запорожжям, у Великому Лузі навіть узимку лишалося багато «пластунів, луговиків, лисичників», як про це згадано в повідомленні від 16 лютого 1648 р. [111, с. 497]. Вони охоче підтримали Хмельницького, адже були скривджені прикордонними урядовцями, які забирали собі значну частину здобичі: «від голови кожного козака по лису беручи, коли ж не зловить лиса, то самопали за лиса беручи, а для панів полковників – підводи, або плати їм» [109, с. 74]. За інформацією коронного гетьмана Речі Посполитої Миколая Потоцького, Богдан Хмельницький прибув на Запорожжя на чолі 500 реєстрових козаків [51, с. 74].

Свідчення росіянина Нікіти Грідіна, втікача з Криму, котрий півтора року жив «на куренях в Запорогах», уточнює: Хмельницький прийшов на Запорожжя «за три тижні до масниці», тобто, наприкінці січня 1648 р. [9, с. 231]. 4 лютого він зайняв Січ, реєстрові козаки Черкаського полку перейшли на його бік і

віддали йому свої припаси та човни [111, с. 497]. Отже, це сталося без «рубанини», про яку писав І.І. Срезневський (див. вище). 3 березня, тобто місяць по тому, запорожці пояснили М. Потоцькому, що «Хмельницький увійшов до Січі черкаської», бо «всі черкасці та сотники з нами (запорожцями – В.Г.) те погодили і нам казали, щоб ішли безпечно, чому нам і Січ з борошном віддали. Тож і вся чернь (прості реєстрові козаки – В.Г.) на них дивилася, на старшину свою, і віддавши нам корогви і та бубни в раді з нами постановила, що вдома [свої справи] зладнавши, до нас всі прибути мають» [42, с. 30].

Таким чином, 4 лютого (за новим стилем) 1648 р. запорожці, очолювані Богданом Хмельницьким, зайняли Січ на Микитиному Розі (слід ще раз наголосити: ця локалізація завдячує виключно усним переказам запорожців, записаним С.І. Мишецьким 90 років по тому, її неможливо перевірити, вдавшись до якогось іншого джерела). Однак свій табір Б. Хмельницький розмістив не тут, а на острові Томаківка (Буцьки; тепер селище Городище, що в складі м. Марганець Дніпропетровська обл.). Це посвідчено в листі коронного гетьмана М. Потоцького до короля Владислава IV від 21 березня (новий стиль) 1648 р.: Хмельницький «на Буцьках у Низі город собі готує і фортифікації з нього умислив собі міцні збудувати»; також зазначено, що під його орудою зібралося 3 тис. козаків [29, с. 16].

Г. Левассер де Боплан теж записав тогочасні звістки про о. Томаківка, що його «Хмельницький обрав за місце свого притулку, коли йому загрожувала облога. Саме в цьому місці вони [козаки] почали збиратися, коли піднялися для виступу в травні 1648 р.» [25, с. 189–190]. В.О. Голобуцький, говорячи про тодішню Січ без прив'язки її до певної місцевості, слушно зауважив стосовно того, що розташування табору Хмельницького на о. Томаківка завдячувало його близькості до о. Хортиця, де перебувала залога урядових військ на чолі з полковником Гурським; вона складалася з реєстрових козаків Черкаського або Корсунського полків та загону польських драгунів. Дослідник заперечив розташування цієї залоги «в самій Січі» [31, с. 360]. Археолог Б.Ф. Копилов у 1953 р. виявив на Томаківському острові залишки валу і рову, що на 6–7 м височіли над рівнем річища, а також кабиці – «примітивні печі, де готували їжу», поодинокі речові залишки і констатував відсутність культурного шару. З цього археолог зробив висновок про існування тут тимчасового козацького поселення, одночасного з Микитинською Січчю [91, с. 270–271], «невловимою» для археологічного дослідження. Детальний опис Самійлом Величком обрання Богдана Хмельницького в Січі на гетьмана 19 (29) квітня 1648 р. [77, с. 59] не підтверджується іншими джерелами. Дослідники порізному датують цю подію. В.А. Смолій і В.С.Степанков пов'язали її з початком лютого [82, с. 88], тобто 4 лютого 1648 р., коли реєстровці Черкаського полку передали запорожцям,

очолюваним Хмельницьким, клейноди, човни та саму Січ і провели в ній спільну раду. Отже, цю дату слід вважати за найбільш аргументовану точку відліку Національно-визвольної війни українського народу під проводом Богдана Хмельницького. Гетьман Б. Хмельницький зберіг систему контролю над Запорожжям, що склалася в часи польського урядування. В Січі він лишив залогу з 400 козаків, відряджуваних із полків Городової України, на чолі з кошовим отаманом, якого сам призначив [15, с. 15–17].

На початку 1650 р. Запорожжя охопило повстання на чолі з Худолієм, котрого запорожці обрали на гетьмана; Хмельницький стратив його [40, с. 269]. Останні роки Микитинської Січі та обставини започаткування Чортомлицької Січі не відображені в наявних джерелах. Єдину підставу для визначення часу появи Чортомлицької Січі дає документ 1672 р., що згадує її започаткування «тому 20 лет», тобто близько 1652 р. [101, с. 110]. Неможливо простежити і початок дії Микитиного перевозу. Протоієрей Іван Карелін написав хибне твердження про те, що Микитин Ріг «згідно з Андрусівським договором 1669 р. офіційно прийняв назву «Микитина перевозу» [47, с. 525]. Це твердження некритично підхопив Д.І.Яворницький [101, с. 125], а за ним і нікопольські краєзнавці. У тексті ж Андрусівського перемир'я між Річчю Посполитою та Московською державою 1667 р. йдеться лише про те, що «Запороги и тамошние козаки, в каких они там оборонах, островах и поселениях своих живут», тобто без конкретизації, мають бути «в послушании» обох монархів [73, с. 659].

«Вічний мир», укладений між цими державами в 1686 р., зафіксував російське підданство запорожців; цей документ не містить жодних згадок про селище та перевіз при Микитиному Розі. Натомість, у ньому йдеться про зобов'язання московського царя відрядити свої збройні сили проти Кримського ханства і турецьких фортець «в Сечу», розташувати їх «на переправах на Дніпрі, де кримські війська звикли переправлятися» [74, с. 774, 778]. Наслідком укладення цього договору стали так званні «кримські походи» російських і українських військ 1687 і 1689 рр., що охопили територію нікопольського краю. Втім, як не дивно, краєзнавціаматори вважають і цей документ за посвідчення існування сталого поселення та переправи на території сучасного м. Нікополя.

Під час першого кримського походу російського війська влітку 1687 р. в урочищі Кам'яний Затон став на «пост» великий загін генерала Г. Косагова [35, с. 13, 25]. У 1691– 1692 рр. тут неодноразово зупинявся гетьман Петро Іваненко (Петрик), маючи намір схилити козацтво до кримського підданства і спрямувати його проти Росії. Задля нейтралізації його планів гетьман Іван Мазепа запропонував московському цареві Петру І побудувати фортецю в цьому урочищі [103, с. 107, 114, 120].

Упродовж існування Кам'янозатонської фортеці (1696–1711) російський гарнізон стежив за Січчю [69, с. 83, 200] та контролював річкове сполучення з Микитиним Рогом. Це була одна з причин невдоволення запорожців, що спонукало їх підтримати антиросійський виступ гетьмана Івана Мазепи. Кам'яноза-тонська фортеця прислужилася цареві в ліквідації Чортомлицької Січі в 1709 р.; вона ж становила важливий опорний пункт під час Прутського походу Петра I [58, с. 719–720]. Тож її руйнація за результатами того походу, провального для царя, дозволила запорожцям відновити свою присутність на Микитиному Розі. Після переходу до кримського підданства Військо Запорозьке отримало від хана право володіння Микитиним перевозом [63, с. 21]. Імовірно, саме з цього часу почалося його постійне функціонування саме як козацької постійно діючої переправи.

Для вирішення питання про те, коли саме з'явився перевіз на Микитиному Розі, слід мати на увазі, що головні суходільні шляхи в XVI–XVII ст. (Чорний, Кучманський, Волоський і Муравський) пролягали на значній віддалі від цієї місцевості [101, с. 65–66; 105, с. 18– 19]. Тобто, потреби в регулярній дії перевозу до 1711 р. не було, а окремі випадки переправ у цьому місці, відображені в поодиноких документах (як-от 1628 р.– див. вище), самі по собі, звісно, не можуть бути доказом існування тут населеного пункту. Зважмо також, що сіль, зазвичай, доправляли по Дніпру на човнах, а брали – на виході з Дніпровського лиману, як це, зокрема, посвідчено в 1581 р. [107, с. 162].

Поява нових суходольних шляхів і пожвавлення руху торгових караванів по них простежується лише в першій третині XVIII ст. як наслідок виникнення стабільних кордонів Речі Посполитої та Московської держави з Кримським ханством і Османською імперією в 1699 –1705 рр., а також пов'язаної з цим систематичної протидії степовому здобичництву [38], що дуже шкодило торгівлі. До того часу головною і майже єдиною транспортною артерією, яка сполучала Запорожжя і Городову Україну, була ріка Дніпро, а пересування суходолом без військового супроводу наражало на великий ризик. У першій третині XVIII ст. з'явився Микитинський шлях, якийвів від Мишуриного Рогу через річки Солону і Базавлук до Микитиного перевозу, оминаючи дніпрові пороги, і був поєднаний із Саксаганським шляхом. Пізніше (1740-ві роки?) його доповнили Січовий Вищий та Січовий Нижчий шляхи [23, с. 120–121; 99, с. 164]. У період кримського підданства Війська Запорозького (1709–1734 рр.) через блокаду російським урядом, яка майже перервала його зв'язок із Лівобережною Україною та Слобожанщиною, низове козацтво спрямувало свою діяльність на Правобережну Україну та навіть Галичину [70, с. 86].

Запорозькі соляні та рибні промислові стани, якими в цей час зарясніло Північне та Східне Приазов'я, стали джерелом для жвавої торгівлі за

напрямком: північний захід – південний схід. Тож і потреба в Микитиному перевозі з'явилася власне тоді та за таких умов. Також зважмо на повідомлення купця Івана Ковальчука, котрий восени 1731 р. відплив із Переволочної по Дніпру і на восьмий день зійшов на «пристані» біля Кам'яного затону, щоб звідти суходолом їхати до Криму [1, арк. 1 зв.]. Це був тодішній типовий маршрут, визначений російськими урядовцями, котрі пильнували, щоб гетьманські козаки не заїжджали до Січі в Олешках. Наявність такого маршруту і царських настанов щодо нього зменшувала потребу користування Микитиним перевозом. Напередодні російсько-турецької війни 1735–1739 рр. запорожці повернулися до російського підданства. Царські урядовці відновили контроль над стратегічно важливим перевозом і створили систему ретраншементів (Новосіченський, Білозерський, що на лівому березі, Чортомлицький, що біля Старої Січі) та редутів по обох боках Дніпра [23, с. 240 – 242, 471].

Біля Чортомлицького ретраншементу діяла армійська верф [98, с. 138]. Був і Микитинський редут [76, с. 74] із постійним російським загоном, який контролював перевіз. Тоді ж згадано, що «против Каменного Затону на острове делается редут для перевозу правианта, артилерии и протчего в Сечю, дабы затем в выступлении отсюда армии остоновки не было» [43, с. 99]. Згаданий острів можна було б ідентифікувати з Орловим, найближчим до Кам'яного Затону, однак його виникнення зафіксоване як наслідок зміщення русла Дніпра в 1840-ві роки [91, с. 264].

Схожі розливи, що істотно змінювали конфігурацію води і суші у Великому Лузі, звісно, траплялися й раніше. «Плавня, мовою низовика, – писав П. З. Рябков у 1890 р., – це щось хитке, непостійне, мінливе, чому не можна довіритися; в минулому, приміром, році тут ще можна було ходити, а цьогоріч – тут уже або озеро, або річка, а то й трясовина» [цит. за: 95, с. 368]. То ж і докладне картографування дніпровських плавнів другої половини XIX – середини XX ст. майже нічого не дає для уявлення про заплавні острови в попередні століття. Втім, зрозуміло: в середині XVIII ст. цей острів перебував між Кам'яним Затоном і Микитиним Рогом. Із пізніших джерел (про це – нижче) видно, що той саме острів слугував за важливий елемент переправи і, можливо, не вкривався водою під час весняних повеней.

Згідно з Бєлградським мирним договором 1739 р., російські урядовці мусили прибрати свої військові укріплення, розташовані нижче порогів Дніпра. Однак, при Січі лишився ретраншемент з російською військовою залогою, а біля Микитиного Рогу з'явився російський контрольний пункт, що поєднував функції прикордонної застави і карантину [18, с. 265]. Микитинська застава, за повідомленням від 31 травня 1749 р., була розташована за дві версти від

Новосіченського ретраншаменту і за п’ять верст від Микитиного перевозу [19, с. 365, 505]. У вересні 1755 р. згадано, що «Никитинская застава от учрежденного чрез реку Днепр от Войска Запорожского перевоза состоит […] в отдалении чрез лес ростоянием не менее осми верст» [2, арк. 6 зв.]. Це, зрозуміло, дуже приблизне визначення, адже між Микитиним Рогом і Новою Січчю відстань по прямій (через плавні) складала не менше 20 км. Вірогідно, тут ідеться про, так звану, межову версту, що становила 2,134 км, а не звичайну версту – 1,067 км.

Виходячи з того, що цю заставу згадано біля «лісу» (себто плавнів) і на «воденом пути» [2, арк. 7 зв.], її можна локалізувати в межах старого селища Сулицько-Лиманське (тепер у складі м. Нікополь, його західна частина), де протікали річки Лапинка і Бистрик. Сама назва цього об’єкту – застава – вказує на його розташування у відлюдному місці. Призначення тої застави полягало в контролі водного шляху з Кам’яного Затону, що перебував у межах володінь Кримського ханства. Кожний, хто їхав звідти на підросійську територію, мусив пробути в микитинському карантині при тій заставі від 10 днів [19, с. 394] і до 3 [2, арк. 6] та 6 тижнів [20, с. 122, 128], залежно від епідеміологічної ситуації за кордоном і примх тамтешнього російського офіцерства. Найбільше це стосувалося українських солевозів, котрі верталися з Криму [15, с. 112].

Під виглядом протидії поширенню епідемічних хвороб, російські урядовці намагалися встановити контроль над зовнішньою торгівлею Запорожжя і непокоїлися тим, що «из Сечи ж, как запорожские казаки, так и малороссииские, приезжают к тому перевозу водою, лотками, и покупают у тех прибывъших ис Крымской облости купцов как соль, так и бакалию, и нагружаютъ те болшия лотки, провозят тем водяным несухим путем, где ненадлежит, миновав заставу, до Сечи и до помянутой слободы Копыловки, и так стало быть другое сообщение […]. Могут и заповедный товар, денги или какие вещи в обе стороны провести, а караулу того за долностию усмотреть и воспретить, по их волности, никак невозможно» [2, арк. 7]. Щойно згадана «слобода Копыловка» – сучасне с. Капулівка Нікопольського району – виникла на місці Чортомлицької Січі, зруйнованої російським військом у 1709 р. Утім, до кінця існування Нової Січі імперські чиновники не спромоглися запровадити митний облік ввезених товарів через протидію запорожців. Перші звістки про існування селища Микитине (Никитин) датовані 1740 р.; тоді ж згаданий і острів «между Каменкою и Никитиным», де кримські купці залишали свою худобу, що її гнали на продаж в Микитине [19, с. 227]. За станом на 1755 р. у «Никитиной слободе» йшла жвава торгівля харчами для подорожніх, які користувалися Микитиним перевозом [2, арк. 7]. Таким чином, Микитина застава і слобода Микитина – два різні об’єкти, котрі хоч і виникли майже

одночасно, але були пов'язані з різними процесами: перша – з прагненням імперії Романових поглинути Україну, друга – з економічним розвитком Запорожжя і його соціальними трансформаціями у XVIII ст. Тобто, виникнення Микитиного, що є прямим попередником м. Нікополяй основою його формування, завдячує стрімкому зростанню торговельного значення козацького Микитиного перевозу в 30–40-ві роки XVIII ст.

До останнього часу існування Війська Запорозького Микитине лишалося хоч і невеликим поселенням, однак важливим пунктом транзитної торгівлі зі значною інфраструктурою. У 1761 р. засвідчено: «оное Никитино есть урочище […], а живут там […] ха[т] до 30-ти запорожцов, ради шинкарства» [96, с. 32]. За звісткою 1774 р., у ньому «20 жилых запорожских изб составляют слободку»; згадана тут і «изрядная деревянная церковь» [90, с. 175] (докладніше про цю церкву: [93, с. 150–152]). За даними Д.І. Яворницького (мабуть, одразу після 1775 р.), ув Микитиному було до 40 хат сімейних мешканців, тут перебувало до 150 козаків на службі; до селища приписали близько 300 запорозьких зимівників [101, с. 527]. За таких, здавалося б, незначних розмірів селища, наявна непропорційно велика кількість шинків, що їх у 1770 р. нарахували аж 10 [81, с. 157]. Церква та шинки призначалися не лише для микитинців, але й значної кількості подорожніх, які проїжджали через селище, користуючись його перевозом. Навколо Микитиного, в плавнях, розсіялося кілька сотень зимівників, як-от Семена Скидана на р. Чортомлик (1759), Демка Легуші у Великому Лузі (1762), Павла Кудеми на Великому Лузі «в песках» (1762), Івана Христианина біля урочища Кам'яного (1762), Омелька Редька в «Великом Лузе в Малых песках в плавле» (1763), Тимоша Латаного в Святій плавні «по сю сторону Конской» (1763), Антона Сокура та Івана Шолудька в Басанській плавні (1759) [64, с. 110–112]. Плинність мешканців зимівників була значною. Так, пашківський козак Конон Маляр до вересня 1757 р. за три роки встиг пожити в Пашківському курені на Січі, в Носаківській плавні в ієромонаха Мелетія, на зиму повертався до свого січового куреня, рибалив у Криму, наймитував «в Русі», знов подався на Січ, наймався по зимівниках і куренях, зокрема – в Кам'яному, Базавлуку і Чортомлику, гайдамачив, продавав крадених коней у Капулівці, врешті, його спіймали на конокрадстві [5, с. арк. 1–2]. Інший випадок: Омелько Кулябка – походив із Лубенського полку, сирота, навчався сницарському ділу; будучи на службі в лубенського полкового обозного (згодом полковника) Івана Кулябки, «заехал з ватагою, посланною от оного […] Кулябки в Крым за соллю, и пришед с оною ватагою в Никитине, и тамо был при возах тиждень», відстав від ватаги і пішов у найми до запорожця Івана Куліша, наймитував і в інших куренях [20, с. 231]. Відстань від Микитиного до Нової Січі складала 30 верст [21, с. 433].

Найближчими до нього на кримському боці були урочища Кам'яне («через Дніпровські плавні або займища, верстах в шести») та Мамай-Сурка («від Кримської дороги нижче знаходиться в п'ятнадцяти верстах») [21, с. 427]. Навпроти Микитиного, в плавнях, був острів, зручний для постою: «в острове просто Никитиного […] для лошадей паша, а для огревания людей дров есть доволно, весма хороше и пристойно будет стоять» [21, с. 422].

На лівому боці Дніпра, навпроти Микитиного, в урочищі Кам'яний Затон, або Кам'яне, що належало Кримському ханству, виникло козацьке поселення, де були базар, 16 куренів, 10 кузень. З наказу російського уряду, через протести кримців, тих козаків розігнали в 1754 р., однак,уже наступного року в Кам'яному запорожці наповнили льодом 7 льохів, «даби в наступающее лето в тех татарских местах базару и кузницам быть» [64, с. 109–110]. У червні 1757 р. тут нарахували 15 «будок» – тимчасових будівель торговельного призначення – і 2 кузні; всі вони були зруйновані з наказу гетьмана Кирила Розумовського [3, арк. 62]. Та в наступні роки козаки відновили тут свою присутність. Микитине і Кам'яне, сполучені перевозом, складали єдину інфраструктурну систему, орієнтовану на транзитну торгівлю. Тож обидва поселення лишалися в одній економічній зв'язці до 1768 р., коли почалася нова російсько-турецька війна; на той час в обох цих пунктах посвідчено 28 торговельних будок і 5 шинків, котрі давали січовій скарбниці 86 руб. щорічного доходу [61, с. 119].

Отже, початок безперервного існування постійного поселення на території сучасного м. Нікополя слід пов'язати саме із запорозькою слободою Микитине, а не Микитинською Січчю. Нікопольський історик Г.С. Шапошников іще в 1931 р. звернув увагу на цезуру між нетривкими козацькими поселеннями біля Микитиного Рогу в XVII ст. та Микитиним: «лише в першій половині XVIII ст. […] існувало невелике оселище коло Микитиного Рога», – стверджував цей краєзнавець [96, с. 12]. Досі археологічні дослідження на території м. Нікополя не виявили культурного шару та слідів стаціонарних об'єктів XVII – першої третини XVIII ст., за винятком поодиноких речей. Для прояснення питання про його початок потрібно розрізняти два аспекти: історію території міста та, власне, історію міста.

До історії території міста можна відносити все, що на ній було від найдавніших часів. Історію ж міста слід починати від того моменту, з якого джерела дозволяють чітко простежити існування населеного пункту і його зв'язок з тим самим містом. Змішання цих двох аспектів спричиняє плутанину і штучні формалізації, що підміняють історичне знання довільними побудовами, зіпертими на упереджену вибірку джерел і імітацію фаховості в роботі з ними. Прибуток від Микитиного перевозу («НикитинскийКаменнозатонский перевоз» [12, с. 299]) складав помітну статтю надходжень до січової скарбниці. У 1743 р.

кримський хан облаштував перевіз біля Кизи-Кермена, що змінило напрям торговельних шляхів не на користь Січі. Запорожці протестували: «аще тот перевоз […] стане, то уже […] наш войсковой Никитинский перевоз в туне произведется» [12, с. 308–310]. Щоб витримати конкуренцію, Кіш збивав ціну. До цього спонукало й те, що російські офіцери Микитинської застави зловживали карантинними правилами і стягували з кожного воза від 5 до 10 коп. [61, с. 679–680]. У 1773 р. ціни за користування Микитиним перевозом були вкрай низькими: із завантаженого четверного возу – 5, пароволового – 3, порожніх – 2 і 1 коп., тоді як на Бугогардовому перевозі брали до 50 коп. з воза; річний прибуток складав: Микитиного – 1000 руб., Бугогардового – 300 руб. [15, с. 284–285], а от у Мишуриному Розі – 12 тис. руб. [71, с. 83]. Утім, річний обіг торгівлі Запорожжя з Кримом, що її в більшості провадили через Микитин перевіз, досягав 60 тис. руб. сріблом; близько 5% мешканців Запорожжя торгували сіллю [76, с. 90]. Перевіз на Микитиному Розі охороняла команда запорожців: у 1770 р. згадані «находящейся в Никитином козачьей ставки козаки» [18, с. 568]. На перевозі була лише одна будівля, яку можна пов’язати зі згаданим 1754 р. «на Днепре зимовником, которой против Каменной»; тут ханські представники пропонували провести комісію з розгляду запорозько-кримських прикордонних суперечок. Однак з’ясувалося, що «ни четирем человкам вместитца в такую малую и скверную землянку не можно, а болше ни одного шалаша не находится» [21, с. 430]. Можливо, в цій «землянці» запорозький шафар брав платню за перевіз, а писар вів документацію. Решта ж служб була розташована в Микитиному, де, ймовірно, була і згадана «ставка» козаків. Переправу чинили на «войсковых запорозских поронах» [19, с. 369], тобто кількох великих човнах, з’єднаних дерев’яним настилом із поручнями [71, с. 28]. Цим прилаштуванням переправляли худобу кримських татар і ногайців [19, с. 229], чумацькі валки з сіллю та купецьким крамом. Порядок переправи був зазвичай таким: «перевозят в полую воду сперва на остров, а переехав ево, опять водою, на берег, а летом с того самого острова к Никитину вброд дорога бывает» [цит. за: 96, с. 37]. Узимку потреби в перевозі не було, хоча, коли лід був крихким, його прорубували і переправу поновлювали. Так, кримський каймакан Фетте-ефенді у січні 1754 р. прохав Кіш «прополонить Днепр и зделать дорогу ездить в лотке» [21, с. 434]. Те, що проїзд не припинявся і взимку, посвідчили запорожці Василь Похил і Микита Зубенко, котрі в січні 1755 р. прибули в Микитине, везучи «пушной товар», пробули тут чотири дні та виїхали в Крим, попри «болшие стужи и снеговие заметы» [20, с. 23]. Навесні розливи Дніпра біля Микитиного досягали 3 км, що робило використання поромів проблематичним. Запорозьку адміністрацію на перевозі представляли шафар, котрий брав платню за перевіз, писар і підписарій.

Документи дали змогу відстежити микитинських шафарів: Григорій Федяй (1749) [19, с. 518], Семен Павлів (1751) [64, с. 110] та Іван Окатний (1755) [21, с. 627], писарів: Василь Рецетовий (до 1751), Артем Василів [64, с. 110], Лук'ян Микитів (1755), з підписаріїв – лише якогось козака Степана (1755) [21, с. 627, 628]. Писарі вели облік і чинили видачу документів запорожцям, які виїздили на промисли чи в торговельних справах до турецько-кримських володінь, складали реєстри збитків зі слів постраждалих запорожців, котрі верталися з-за кордону. Ці реєстри потім подавали на комісії з розгляду прикордонних суперечок. Писарі перевозу також доправляли листи Коша до ханських урядовців і очаківського паші, збирали розвідувальну інформацію. Таке доручення мав микитинський писар Ілько Гулий, який у 1754 р. їздив із листом від Коша до очаківського паші, а на зворотному шляху був пограбований і вбитий ногайцями [21, с. 454–455]. Вище зазначений Василь Рецетовий (Романовський), козак Канівського куреня, володів зимівником біля р. Томаківка [4, арк. 5], доводився сином значному запорозькому козакові Роману; з малих літ перебував на Запорожжі, писарював на Микитиному перевозі. Його неодноразово під виглядом купецтва відряджали в розвідку в Буджак, Очаків, ногайські орди, навіть до Стамбула; він відзначився й тим, що наймав кораблі для перевезення російських солдатів, звільнених з турецького полону.

У 1761 р. Василь Рецетовий одружився, звільнився із запорозької служби в чині полкового осавула й оселився в містечку Охтирка. Його брат, Дмитро Романовський, теж козак Канівського куреня, в 1750-ті займав посаду військового писаря [18, с. 494–497; 20, с. 745]. Василь Рецетовий заробив чималий статок на торгівлі кримською сіллю, був авторитетним посередником і завірителем торговельних угод [4, арк. 5], знавцем кримської та турецької торгівлі. У 1752–1754 і 1760 роки в Микитиному проводили комісії з розгляду запорозько-кримських прикордонних суперечок. Комісію 1754 р. обслуговували 10 місцевих козаків, для її роботи використовували шість будинків селища, зокрема, й «квартеру», котру, зазвичай, відводили для постою кримських татар і ногайців [21, с. 424–425, 427]. Інше джерело згадує тут «плетену будку», що її 1771 р. орендували для зберігання солі. Під час урочистого закінчення комісії 18 травня 1754 р. запорозькі депутати зустрілися з кримськими на Микитиному перевозі, вручили їм подарунки і частували їх чаєм, кавунами й медом; у бесіді, що тривала годину, дійшли згоди «все обиды […] предать забвению вечному» [21, с. 451–452]. Комісія того року постановила: задля обопільної безпеки з обох боків кордону запровадити регулярну караульну службу. Один із запорозьких караулів («пры полковниках и особливо определенных до того старшинах, в довольном числе козаков»)

розмістили в Микитиному [21, с. 611], в 1767 р. згадано запорозький пікет поблизу селища – в урочищі Лиса Гора [81, с. 103].

У листопаді 1754 р. до Микитиного прибув перекладач російської колегії іноземних справ Федір Семенов для офіційного пропуску через кордон, посвідченого «печатными билетами» [11, с. 135]. У Микитиному йому мали знайти «надлежащую квартиру» або «на первый случай […] перевезть туда хотя какой готовой из Запорожской Сечи покой»; на вимогу перекладача Кіш мусив надавати команду козаків [21, с. 617]. У 1760 р. штат перекладача збільшився, загострилися і його суперечки з Кошем, що мав власних досвідчених перекладачів, а також свій штат для видачі документів для виїзду за кордон. Дійсна ж мета російського перекладача полягала у відстеженні товаропотоку та нагляді за козаками. Тож і результат не забарився: з'явилися проекти створення біля Микитиного російської гавані й митниці задля підриву запорозької торгівлі. Їх готували той самий Ф. Семенов (1755) і член комерц-колегії Д. Лодигін (1761), у 1757 р.– цолнер Кременчуцької митниці, котрий радив забрати в запорожців дуби і човни та передати микитинській митниці [89, с. 93]. Гетьман К. Розумовський теж цікавився прибутками Микитиного перевозу [21, с. 160]. Однак запорожці вперто захищалися, бойкотували урядових ревізорів, заявляли: «москалей купцов не надобно» [96, с. 17]. Тому російська митниця в Микитиному з'явилася тільки після зруйнування Січі, у 1776 р. [32, с. 219]. Кіш знайшов спосіб заблокувати зазіхання імперських ділків. Після пожежі в Січі 1756 р. козаки зважили, що р. Підпільна справді невигідна для судноплавства і вирішили спорудити нову Січ біля Микитиного перевозу. Це рішення кошовий отаман Григорій Федоров проказав гетьманові Розумовському 12 березня 1758 р., той підтримав намір запорожців, про що і сповістив Сенат.

Катерина II в січні 1764 р. схвалила план перенесення Січі до Микитиного, однак з тим, щоб побудувати поруч російську фортецю, міцнішу за Новосіченський ретраншемент. Та всі плани щодо Микитиного мусили облишити після протесту турецького уряду, котрий послався на Бєлградський договір, який забороняв Росії мати фортеці біля кордону. Однак контроль імперського уряду з року в рік ставав прискіпливішим. У 1762 р. запорожці мусили скласти присягу на вірність новому російському імператорові Петру III. 21 січня того року з Січі до Микитиного надійшов наказ «зараз собравъшис всем никитинским, и кои близ Никитинского зимовниками сидят, козакам поитит в церков и отправит за здравие его императорскаго величества и благополучное […] [на] всероссийский импер[аторский] престол возшествие благодарственний молебен». По тому в микитинській церкві мали бити у дзвони й салютувати пострілами, опісля гучно зачитати маніфест про

сходження на престол Петра III і «присягу виконать». У тому мали брати участь «як свещенники, так и все ныкитинские и близ Никитина живущие козаки» і поставити свої підписи в надісланому документі [80, с. 27– 28.].

Під час російсько-турецької війни 1768–1774 рр. стрімко зросла російська військова присутність у краї. Микитинську заставу спершу посилили артилерією, втім, її згодом перевезли до Новосіченського ретраншементу. Микитин перевіз тепер працював задля потреб російської армії, переправляв війська і провіант без оплати [15, с. 118, 291; 44, с. 467, 474, 475, 480, 502, 630]. Втім, його захищали запорозькі команди. На початку війни в «урочище Лысой Горе» стала велика команда запорозького полковника Якима Величковського, що складалася зі 100 парокінних і 200 піших запорожців. У 1769 і 1770 рр. пост «в Никитской Лысой горе» тримали 50 запорозьких кіннотників. Запорожці ж мусили утримувати військову поштову лінію, що тягнулася від р. Синюхи до Микитиного, зі станціями на відстані 20–30 км [15, с. 238, 269, 296]. Микитинським козакам доводилося виконувати принизливі забаганки російського генералітету, як-от, у лютому 1771 р. доставляти свіжу рибу до столу кн. В.М. Долгорукова [8, арк. 2, 4–4 зв.]. Того ж року козаки Левушківського та Мінського куренів, що стояли постом у Микитиному, мусили заготовляти фураж для російських військових команд [6, с. 167–167 зв.]. Навіть в умовах виснажливої війни Микитин перевіз не втратив свого торговельного значення.

У серпні 1772 р. кошовий отаман П.І. Калнишевський відрядив до Криму для продажу своїх овець кущівського козака Плічка і наказав микитинським шафареві та писареві якнайшвидше ті вівці без оплати на той бік переправити; військовий писар І.Я. Глоба додав від себе ще 40 діжок горілки, теж для позачергового і безоплатного перевозу [7, арк. 91, 91 зв.]. Наявність черги, як випливає з джерела, посвідчує інтенсивну роботу перевозу. Після ліквідації Запорозької Січі в 1775 р. загарбницькі апетити російських урядовців були спрямовані на Крим; Микитин перевіз тепер мусив служити цій цілі. Указ Катерини II від 9 вересня 1775 р. про запровадження Слов'янської та Херсонської єпархії надав Микитиному назву міста Слов'янськ [72, с. 206–207]. Наступного року створили Слов'янську провінцію, що поділялася на Слов'янський, Саксаганський та Інгульський повіти [46, с. 56]. Втім, це місто існувало лише на папері; навіть місцева Свято-Покровська церква до 1777 р. зоставалась без священика [56, с. 172], а резиденція архієпископа Слов'янського і Херсонського перебувала в Полтаві. Окремі органи управління Слов'янською провінцією діяли в м. Покровську, на яке перетворили зруйновану Січ [76, с. 267]. Центр Новоросійської губернії лишився в м. Кременчуці. У 1778 р. затвердили проект будівництва в Слов'янську фортеці. У

1780 р. складено план його забудови як цивільного міста з назвою Нікополь [88, с. 65, 132]. На будівництво Слов'янської фортеці передбачено виділення 128 990 руб.; для порівняння, фінансування Херсонської фортеці тоді складало 460 103 руб., Св. Дмитрія (сучасний Ростов-на-Дону, Росія) – 128 354 руб., Керчі та Єнікале – 138 362 руб. [62, с. 132] Утім, імперські урядовці полишили плани розбудови фортеці та провінційного центру після ліквідації Кримського ханства в 1783 р.

У березні 1779 р. до м. Слов'янська постановили зігнати мешканців 188 зимівників «при річках Чортомлик, Червона Кам'янка в плавнях і за Дніпром», 650 осіб чоловічої статіта 32 жіночої статі [97, с. 152]. У жовтні 1781 р. мандрівник В.Ф. Зуєв став свідком насильного оселення запорожців і «новых переведенцев» у Нікополі [45, с. 236, 162–163]. З документів зникають позначення місцевих мешканців як козаків. Якщо в реєстрі парафіян Нікопольської Покровської церкви 1782 р. згадано 9 помешкань полкових старшин і їхніх товаришів [13, с. 13– 17], то в записах тієї ж церкви 1791 р. частішають згадки відставних офіцерів-поміщиків із кріпаками і «підданими» [14, с. 9]. У реєстрах зросла кількість прізвищ, записаних на російський кшталт. Утім, це завдячувало формі канцелярського запису, а не масовому припливу російського населення. Основну ж частину мешканців Нікополя склали запорожці, котрі поволі заводили сім'ї. Імперським урядовцям забракло можливості збільшити число мешканців за рахунок організованої міграції, що стало однією з причин позбавлення Нікополя статусу повітового центру в 1782 р. [88, с. 133] і перетворення його на позаштатне містечко. Покровськ теж не відбувся як місто. До 1780 р. у ньому припинила дію провінційна адміністрація, його мешканці розійшлися по різних слободах, двоє священиків переїхали до Нікополя [56, с. 173].

Полкові старшини, котрі, як згадано вище, мали в Нікополі 9 помешкань, служили в Чорноморському козацькому війську, сформованому з колишніх запорожців. Найбільш відомим із них був Мокій Семенович Гулик (Гуляк); він володів будинком, де жили його брат Мартин Гунка і товариші: Іван Червоний, Кирило Горкуша, Василь Сухий та 3 наймити («служители») [13, с. 15]. М.С. Гулик зробив кар'єру під час російсько-турецької війни 1787– 1791 рр., став військовим осавулом і суддею. Свій будинок у Нікополі він часто навідував з Кубані під час «домових» відпусток і лишавсь у ньому по кілька місяців, викликаючи гнів начальства; тут він мав «неразделенное имение» з К. Гаркушею, котрий згодом заповів йому частину свого майна [92, с. 134–137]. У 1789 р. армійський майор М.С. Гулик записував до Чорноморського козацького війська всіх, хто не хотів перетворитися на кріпака, і посвідчував, що «вони всі в Запорожжі служили і перебували в куренях» [67, арк. 143]. Що прикметно,

«передмістя Нікополя, яке лежить біля виходу річки Лапинка», зберігало назву Микитиного до середини XX ст. [49, с. 2]. Посвідченням запорозької традиції стала легенда про козака Микиту, котрий «оселився тут зі своєю сім'єю і робітниками в облаштованому курені, побудував тут дуби (човни з кілем і овальним дном, що піднімають від 1000 до 3 000 пудів вантажу…) і на цих дубах відкрив переправу через Дніпро на протилежний берег». З цим легендарним Микитою пов'язували назву Микитиного Рогу [84, с. 142]. Чоловіче населення в краї ще довго перевищувало жіноче. Та з часом козаки заводили сім'ї, більшало селян, з'являлися військові поселенці, купці, дворяни. Серед господарських занять мешканців містечка на перший план вийшло рільництво і товарне виробництво зернових. Однак у структурі зайнятості населення довго зберігався поділ: «піддані на ріллі, старожили управляються в скотарстві» [64, с. 164–165]. Тобто землеробством, здебільшого, займалися селяни, переселені поміщиками, а нащадки козаків вирощували худобу, рибалили, чумакували.

Розвиток чумацького промислу в краї визначався розташуванням Нікополя на перехресті великих доріг, що вели з Єлизаветграду (тепер м. Кропивницький), Катеринослава (тепер м. Дніпро) та Олександрівська (тепер м. Запоріжжя) до Криму. В Нікополі був і значний порт на Дніпрі; багато його мешканців, як і навколишніх сіл, залучилися до річкового і морського судноплавства. У 1834 р. започатковано Нікопольський цех вільних матросів, до якого набирали місцевих міщан, відпущених на волю кріпаків, казенних селян і різночинців [75, с. 83–85].

Упродовж усього XIX ст. Нікополь зберігав переважно сільський вигляд, складався з невеликого осередку міської забудови і слобід: Микитиної, Лапинки й Довгалівки; протяжність містечка досягала 10 верст. У 1860 р. у ньому нараховували 1 115 будинків, із них – 6 кам'яних, до 50 дерев'яних, гарно потинькованих, решта ж – звичайні українські білені турлучні хати під очеретом; усі будинки були одноповерховими, огородженими переважно тинами з хмизу. На той час кількість населення складала 7 329 осіб обох статей. З них: дворян – 83, православного духовенства – 42, єврейського духовенства – 8, купців – 716, міщан – 1256, цехових – 118, вільних матросів – 2 992, державних селян – 1866, колоністів – 99, відставних нижніх чинів – 112; за релігійним складом: православних – 5 290, католиків – 12, реформатів – 110, юдеїв – 1276, караїмів – 12. Нікопольські державні селяни, вільні матроси, міщани і деякі купці вважали себе за нащадків запорожців [84, с. 147–148].

1. Российский государственный архив древних актов.– Ф. 248.– Оп. 113. Д. 49.
2. Центральний державний історичний архів України в м. Києві (далі – ЦДІАК).– Ф. 59.– Оп. 1.– Спр. 2685.

3. ЦДІАК.– Ф. 229.– Оп. 1.– Спр. 30.
4. ЦДІАК.– Ф. 229.– Оп. 1.– Спр. 31.
5. ЦДІАК.– Ф. 229.– Оп. 1.– Спр. 43.
6. ЦДІАК.– Ф. 229.– Оп. 1.– Спр. 257.
7. ЦДІАК.– Ф. 229.– Оп. 1.– Спр. 278.
8. ЦДІАК.– Ф. 229.– Оп. 1.– Спр. 282.
9. Акты Московскаго государства, изданные Императорской академией наук / ред. Н.А. Попов.– Т. 2.– СПб.: тип. Императорской академии наук, 1894.
10. Андрєєв В.Історія однієї зниклої праці, або Про те, що відбувається зі знищеними рукописами (робота Д.Дорошенка «Дмитро М. БантишКаменський і його "Історія Малой Россіи"») // Ейдос. Альманах теорії та історії історичної науки. Вип. 2. Ч. 2 (appendix).– К.: Інститут історії України НАН України, 2006.
11. Андрєєва С.С. Російські перекладачі в Микитиному в часи Нової Запорозької Січі // Козацька спадщина. Альманах Нікопольського регіонального відділення НДІ козацтва Інституту історії України НАН України. Вип. 1. Нікополь; Запоріжжя: РА «Тандем-У», 2004.
12. Андриевский А.А. Дела, касающиеся запорожцев, с 1715–1774 г. // Записки Одесского общества истории и древностей.– Т. 14. Одесса, 1886.
13. Анцишкін І.В. Документи Нікопольської Свято-Покров-ської церкви у зібранні Нікопольського державного краєзнавчого музею // Козацька спадщина. Альманах Нікопольського регіонального відділення НДІ козацтва Інституту історії України НАН України / ред. В.В. Грибовський.– Вип. 1. Нікополь; Запоріжжя: РА «Тандем-У», 2004.
14. Анцишкін І.В. Документи Нікопольської Свято-Покровської церкви у зібранні Нікопольського державного краєзнавчого музею. Реєстр парафіян 1791 року // Козацька спадщина. Альманах Нікопольського регіонального відділення НДІ козацтва Інституту історії України НАН України / ред. В.В. Грибовський.– Вип. 2.– Нікополь; Дніпропетровськ: Пороги, 2005.
15. Апанович Е.М. Запорожское Войско, его устройство и боевые действия в составе русской армии во время русско-турецкой войны 1768–1774 гг. Дисс. канд. ист. наук.– К.: ЦГА УССР, 1949.
16. Апанович О. Українсько-російський договір 1654 р. Міфи і реальність.– К.: Варта, 1994.
17. Архив Юго-Западной России, издаваемый Временною комиссиею для разбора древних актов.– Ч. 7. Т. 1. Акты о заселении ЮгоЗападной России.– К.: Типография Г. Т. Корчак-Новицкого, 1886.
18. Архів Коша Нової Запорозької Січі. Корпус документів. 1734 – 1775. Т. 1.– К.: ІУАД, 1998.
19. Архів Коша Нової Запорозької Січі. Корпус документів. 1734 – 1775. Т. 2.– К.: ІУАД, 2000.
20. Архів Коша Нової Запорозької Січі. Корпус документів. 1734 – 1775.– Т. 4.– К.: ІУАД, 2006.
21. Архів Коша Нової Запорозької Січі. Корпус документів. 1734 – 1775.– Т.3.– К.: ІУАД, 2003.
22. Архімандрит Леонтій(Лука Яценко-Зеленський).Подорожі на Запорозьку Січ у 1749–1750 і 1751 рр. / упор.: В. Грибовський, В. Мільчев.– К.: ІУАД, 2012.

23. Баиов А. Русская армия в царствование императрицы Анны Иоанновны. Война с Турцией в 1736–1739 гг.– Т. 1.– СПб.: Тип. Н. Я. Стойковой, 1906.
24. Бовгиря А.М.Рукописні збірники Василя Ломиковського “Припасы для малороссийской истории” // Рукописна та книжкова спадщина України: Археографічні дослідження унікальних архівних та бібліотечних фондів.– Київ, 2003.– Вип. 8.
25. Боплан Г.Л., де. Описание Украины / пер. с фр. З.П. Борисюк; ред. пер. А.Л. Хорошкевич, Е.Н. Ющенко.– М.: «Древлехранилище», 2004.
26. Вирський Д. Війни українні: хроніки татарського прикордоння України (XVI – середина XVII ст.).– К.: Інститут історії України НАН України, 2016.
27. Вирський Д.С. Географія Запоріжжя: за описами М. Пашковського (1615) та С. Шимановського (1642) // Історико-географічні дослідження в Україні: Зб. наук. пр.– 2012.– № 12.
28. Воссоединение Украины с Россией. Документы и материалы в трех томах / ред. колег.: П.П. Гудзенко и др.– Т. 1.– М.: Изд-во АН СССР, 1953.
29. Воссоединение Украины с Россией. Документы и материалы в трех томах. Т. 2. 1648–1651 годы / сост. П.П. Гудзенко и др.– М.: Изд-во АН СССР, 1953.
30. Гваньїні О. Хроніка Європейської Сарматії / упорядкування та переклад о. Ю. Мицика. Вид. 2-ге.– К.: Видавничий дім «КиєвоМогилянська академія», 2009.
31. Голобуцький В. Запорозьке козацтво.– К.: Вища школа, 1994.
32. Головко Ю. Микитинська прикордонна митниця (1776–1778) // Матеріали науково-практичної конференції «Історико-культурна спадщина Нікопольського району та проблеми історії запорозького козацтва».– Нікополь: КП «Нікопольська друкарня», 2001.
33. Гончаров В. Рецензия на отчет Ф.Б. Копылова о работе отдельного отряда Никопольской археологической экспедиции 1951 г., по обследованию Запорожских памятников // Науковий архів Інституту археології України НАН України.– Фонд експедицій 1951–1952 рр.– Од. зб. 1527. Арк. 1.
34. Горбань М.Нариси з української історіографії.– Ч. 1: Новий список літопису «Краткое описание Малороссии».– Харків: «РУХ», 1923.
35. Гордон Патрик. Дневник, 1684–1689 / пер., ст., примеч. Д.Г. Федосова.– М.: Наука, 2009.
36. Граков Б.Н. Каменское городище на Днепре / Материалы и исследования по археологии СССР. № 36.– М.: Изд-во АН СССР, 1954.
37. Грибовский В.В.Г.Ф. Миллер и Запорожская Сечь: о роли личности историка в истории // Cogito. Альманах истории идей.– Вып. 6: Foundation.– Ростов-на-Дону: ЮФУ, 2015.
38. Грибовский В.В.От фронтира к линейной границе: разграничение степных владений Турции и России в 1704 и 1705 гг. // Границы и пограничье в южнороссийской истории. Материалы Всероссийской научной конференции (г. Ростов-на-Дону, 26–27 сентября 2014 г.).– Ростов-на-Дону: Изд-во Южного федерального ун-та, 2014.
39. Грушевський М.С. Історія України-Руси.– Т. 7.– К.: «Наукова думка», 1995.
40. Грушевський М. Історія України-Руси.– Т. 8.– Ч. 1.– Нью-Йорк: Книгоспілка, 1956.
41. Грушевський М. Одна з легенд Хмельниччини. Хмельницький і линчаївці // Його ж. Твори у 50 томах.– Т. 9.– Львів: Світ, 2009.
42. Документи Богдана Хмельницького. 1648–1657 / упор. І. Крип’якевич та І. Бутич.– К.: Вид-во АН УРСР, 1961.

43. Журналы Крымских походов российской армии 1735–1738 гг.: Сборник документов / сост., вступ. статья, археограф. введение, передача текста, комм. и указатели П.А. Авакова; отв. ред. И.О. Тюменцев.– Ростов-на-Дону: Изд-во ЮНЦ РАН, 2017.
44. Записки генерал-фельдмаршала кн.А.А.Прозоровского. 1756– 1776.– М., «Российский архив», 2004.
45. Зуев В.Ф. Путешественные записки Василья Зуева от С. Петербурга до Херсона в 1781 и 1782 году / подгот. текста, вступ. статья и комм. М.Э. Кавуна.– Днепропетровск: Герда, 2011.
46. Кабузан В.М. Заселение Новороссии (Екатеринославской и Херсонской губерний) в XVIII – первой половине XIX века (1719– 1858).– М.: Наука, 1976.
47. Карелин И.Материалы для истории Запорожья: Никополь // Записки Одесского общества истории и древностей. Т. 6. Одесса, 1867. С. 525.
48. Книга Большому Чертежу / сост. К.Н. Сербина.– М.; Л.: Изд.-во АН СССР, 1950.
49. Копылов Ф.Б. Отчет о работе отдельного отряда Никопольской археологической экспедиции 1951 года по обследованию запорожских памятников // Науковий архів Інституту археології України НАН України.– Фонд експедицій 1951 – 1952 рр.– Од. зб. 1527.
50. Костомаров М.І. Богдан Хмельницький. Історична монографія.– Дніпропетровськ: Січ, 2004.
51. Крип'якевич І.П. Богдан Хмельницький / ред. Ф.П. Шевченко, І.Л. Бутич, Я.Д. Ісаєвич. Вид. 2-ге, випр. і доповнене.– Львів: Світ, 1990.
52. Кулиш П.А. Материялы для истории возсоединения Руси.– Т. 1.– М.: тип. А.А. Гатцука, 1877.– 324 с.
53. Леп'явко С. Козацькі війни кінця XVI ст. в Україні.– Чернігів: Сіверянська думка, 1996.
54. Літопис гадяцького полковника Григорія Граб'янки / упор. та пер. Р. Іванченко // Збірник козацьких літописів. Густинський. Самійла Величка. Граб'янки.– К.: Дніпро, 2006.
55. Літопис Самовидця / упор. Я.І. Дзира.– К.: Наукова думка, 1971.
56. Макаревский (Феодосий). Материалы для историкостатистического описания Екатеринославской епархии. Церкви и приходы прошедшего XVIII столетия / упор. В.Г. Довгополий; вступ. ст., ком. Г.К. Швидько.– Дніпропетровськ: ВАТ «Дніпрокнига», 2000.
57. Маркевич Н. История Малой России.– М.: тип. Августа Семена, 1842.
58. Материалы Военно-ученаго архива Главного штаба / под ред. А.Ф. Бычкова.– Т. 1.– СПб.: тип. В.И. Головина, 1871.
59. Миллер Г.-Ф.Исторические сочинения о Малороссии и малороссиянах / сост. О. Бодянский.– М.: ИОИДР, 1846.
60. Михалон Литвин. О нравах татар, литовцев и москвитян / пер. В. И. Матузовой; отв. ред. А. Л. Хорошкевич.– М.: Изд-во МГУ. 1994.
61. Мірущенко О. Економічний розвиток Запорозьких Вольностей періоду Нової Січі.– К.: ІУАД, 2015.
62. Молдавський Р.Л. Джерела з історії Нової Дніпровської лінії укріплень (1770–1791 рр.). Дис. к. і. н.– Запоріжжя: ЗНУ, 2007.
63. Мышецкий С.И. История о казаках запорожских, как они издревле зачалися, и откуда свое происхождение имеют, и в каком состоянии ныне находятся, сочиненная от инженерной команды. Издана со списка, хранящегося в библиотеке князя М.С. Воронцова. Одесским обществом истории и древностей.– Одесса: Городская тип., 1851.

64. Нариси з історії Нікопольського району (від найдавніших часів до початку XX століття) / ред. В.І. Наулко, В.В. Грибовський, В.О. Євтушенко та ін.– Київ; Нікополь; Запоріжжя: РА «Тандем-У», 2002.
65. Оглоблин О. Люди старої України.– Мюнхен: Дніпрова хвиля, 1959.
66. Ординация Войска Запорожского реестрового, состоящего на службе Речи Посполитой // Мемуары, относящиеся к истории Южной Руси / пер. К. Мельник; под ред. В. Антоновича.– Вып. 2.– К.: тип. Г.Т. КорчакНовицкого, 1896.
67. Отдел рукописей Российской национальной библиотеки (СПб.).– Ф. 609: Попов В.С.Д. 10.
68. Памятники, изданные Киевской комиссией для разбора древних актов. 2-е изд., доп.– Т. 1.– К: тип. И.Т. Корчак-Новицкого, 1898.
69. Письма и бумаги императора Петра Великаго.– Т. 3: 1704–1705 гг.– СПб.: Государственная типография, 1893.
70. Пірко В.О. До питання про адміністративний устрій східних окраїн Нової Січі // Козацька спадщина. Альманах Нікопольського регіонального відділення НДІ козацтва Інституту історії України НАН України / ред. В.В. Грибовський.– Нікополь; Дніпропетровськ: Пороги, 2005.
71. Плецький С. Поїздки, подорожі та походи в Гетьманщині XVIII століття. К.: ІУАД, 2015.
72. Полное собрание законов Российской империи, с 1649 г. Собр. 1-е. Т. 20. 1775–1780. СПб.: Тип. 2-го отд. ЕИВ канцелярии, 1830. С. 206 – 207.
73. Полное собрание законов Российской империи. Собр. 1-е.– Т. 1.– СПб., 1830.
74. Полное собрание законов Российской империи. Собр. 1-е.– Т. 2.– СПб., 1830.
75. Полное собрание законов Российской империи. Собр. 2-е.– Т. 9. Отд. 1.– СПб., 1835.
76. Полонська-Василенко Н. Запоріжжя XVIII ст. та його спадщина.– Т. 1.– Мюнхен: Дніпрова хвиля, 1965.
77. Самійло Величко. Літопис / пер. В. Шевчук.– Т. 1.– К.: Дніпро, 1991.
78. Самійло Величко. Літопис / пер. В. Шевчук.– Т. 2.– К.: Дніпро, 1991.
79. Середа О. Османсько-українське порубіжжя в османо-турецьких джерелах XVIII ст.– Одеса: Астропринт, 2015.
80. Присяга Війська Запорозького Низового 1762 року / упор. І.Л. Синяк.– Чернігів: Видавець Лозовий В.М., 2015.
81. Скальковський А.О. Історія Нової Січі, або Останнього Коша Запорозького.– Дніпропетровськ: Січ, 1994.
82. Смолій В.А., Степанков В.С. Богдан Хмельницький (Соціальнополітичний портрет). 2-ге вид., доп. і перероб.– К.: Либідь, 1995.
83. Срезневский И.И. Запорожская старина.– Ч. 2.– Харьков: Университетская тип., 1835.
84. Статистическое описание местечка Никополя, составленное […] подполковником А. Чирковым в мае месяце 1860 г. / упор. І.В. Анцишкін. Опис містечка Нікополя 1860 року // Записки науководослідної лабораторії історії Південної України Запорізького державного університету: Південна Україна XVIII – XIX ст.– Вип. 7.– Запоріжжя: РА «Тандем–У», 2003.
85. Стороженко І.С. Богдан Хмельницький і Запорозька Січ кінця XVI – середини XVII ст. Кн. 2: Генезис та реформування організаційної структури Січі.– Дніпродзержинськ: Андрій, 2007.

86. Стороженко І.С. Чи була на Микитиному Розі Запорозька Січ // Придніпров'я: історико-краєзнавчі дослідження: зб. наук. пр. / голов. ред. С.І. Світленко.– Дніпропетровськ: Ліра, 2015.– Вип. 13.
87. Стороженко І.С. Чи була на Микитиному Розі Запорозька Січ? // Козацька спадщина: Альманах Нікопольського регіонального відділення НДІ козацтва при Інституті історії України НАН України / ред. В.В. Грибовський.– Вип. 3.– Дніпропетровськ: Пороги, 2006.
88. Тимофеенко В.И. Города Северного Причерноморья во второй половине XVIII века.– К.: Наукова думка, 1984.
89. Тіщенко М. Нариси історії торгівлі Лівобережної України з Кримом у XVIII ст. // Історично-Географічний збірник Комісії для складання ІсторичноГеографічного Словника України. Т. 2. К.: Друкарня ВУАН, 1928. С. 93.
90. Топографическое описание доставшимся по мирному трактату от Оттоманской Порты во владение Российской империи землям, 1774 года // Записки Одесского общества истории и древностей.– Т. 7.– Одесса, 1868.
91. Федорук Я.Археологічні експедиції 1951 і 1953 років з вивчення Запорозьких Січей перед затопленням Каховським водоймищем // Україна в Центрально-Східній Європі. Вип. 17 (Ювілейний збірник на пошану доктора історичних наук, професора Валерія Степанкова).– К.: Інститут історії України НАН України, 2017.
92. Фролов Б. Мокий Семенович Гулик – «войсковой есаул и кавалер» // Матеріали Всеукраїнської наукової конференції «Чортомлицька (Стара) Запорозька Січ в історико-культурній спадщині Нікопольського району».– Нікополь; Запоріжжя; Херсон: РА «Тандем-У», 2002.
93. Харлан О. Унікальна церква Нікополя // Моє Придніпров'я. Календар пам'ятних дат Дніпропетровської області на 2011 рік. 2-е півріччя / Упоряд. І. Голуб.– Дніпропетровськ: ДОУНБ, 2010.
94. Харлан О. Унікальне зображення Нікопольського дерев'яного Свято-Покровського храму 1796 року на портреті священика Г. Кремянського // Моє Придніпров'я на 2016 рік / Упоряд. І. Голуб.– Дніпропетровськ: ДОУНБ, 2015.
95. Черных Л.А., Дараган М.Н. Курганы эпохи энеолита-бронзы междуречья Базавлука, Соленой, Чертомлыка.– Киев; Берлин: Издатель Олег Филюк (серия «Курганы Украины». Т. 4.), 2014.
96. Шапошников Г.С. Як виникло місто Нікополь.– Нікополь, 1991.
97. Швайба Н.В. Запорозький зимівник у студіях Н. Д. ПолонськоїВасиленко // Козацька спадщина. Альманах Нікопольського регіонального відділення НДІ козацтва Інституту історії України НАН України / ред. В.В. Грибовський.– Вип. 1.– Нікополь-Запоріжжя: РА «Тандем-У», 2004.
98. Шпитальов Г. Донська і Дніпровська флотилії в російсько-турецькій війні 1736 – 1739 років.– К.: ІУАД, 2015.
99. Шпитальов Г. Запорозьке військо у другій половині 30-х років XVIII ст. // Матеріали науково-практичної конференції «Історико-культурна спадщина Нікопольського району та проблеми історії запорозького козацтва». 11–13 жовтня 2001 р., м. Нікополь.–Нікополь, 2001.
100. Яворницький Д.І. Запорожжя в залишках старовини і переказах народу / підготовка тексту і наук.–довід. апарату С.В. Абросимової, Н.Є. Василенко; заг. ред. Н.І. Капустіної. Вид. 3-тє, випр. і доп.– Ч. 2.– Дніпропетровськ: АРТ-ПРЕС. 2005.

101. Яворницький Д.І. Історія запорозьких козаків у трьох томах.– Т. 1.– К.: Наукова думка, 1990.
102. Яворницький Д.І. Історія запорозьких козаків у трьох томах.– Т. 2.– К.: Наукова думка, 1990.
103. Яворницький Д.І. Історія запорозьких козаків у трьох томах.– Т. 3.– К.: Наукова думка, 1991.
104. Ясь О.В. «Свій» серед «чужих», «чужий» серед «своїх». «История Малой России» Д. Бантиша-Каменського у світлі українськоросійського культурного перехрестя (до 220-річчя Дмитра БантишаКаменського) // Український історичний журнал.– 2009.– № 2.
105. Davies Brian L. Warefare, State and Society on the Black Sea Steppe, 1500 – 1700.– L.; N. Y.: Routledge Taylor & Francis Group, 2007.
106. Excerpts from the report on Cossacks by Gamberini (Appendices) // Habsburgs and Zaporozhian Cossacks. The diary of Erich Lassota von Steblau. 1954 / edited by Lubomyr R. Wynar; translated by Orest Subtelny.– Littleton: Ukrainian Academic Press, 1975.
107. Herby rycerstwa polskiego. Przez Bartosza Paprockiego zebrane i wydane r. p. 1584 / wydanie Kazimierza Józefa Turowskiego.– Kraków: Nakładem wydawnictwa Biblioteki Polskej, 1858.
108. Kronika Marcina Bielskiego.– T. 3 (Księga 6 wraz z kontynuacją).– Sanok: nakł. idrukKarolaPollaka, 1856.
109. Michałowski J. Księgapamiętnicza.–Kraków: wyd. A. Z. Helcel, 1864.
110. Tagebuch des Erich Lassota von Steblau. Nach einer Handschrift der von Gersdorff-Weichaschen Bibliothek zu Bautzen herausgegeben und mit Einleitung und Bemerkungen begleitet von Reinhold Schottin.– Halle: G. E. Barthel, 1866.
111. Z dziejów Ukrainy. Księga pamiątkowa ku czci Włodzimierza Antonowicza, Paulina Święcickiego i Tadeusza Rylskiego, wydana staraniem dr. J. Jurkiewicza, Fr. Wolskiej, Ludw. Siedleckiego i Wacława Lipińskiego.– Kijów, 1912.

Січеславщина: Краєзнавчий альманах. Вип. 8. – Дніпро: ДОУНБ, 2018.–С. 97-127

До зірок: як живе єдиний в Україні аерокосмічний центр

Саме тут готують молодь, яка ставатиме українським космічним майбутнім. У день космонавтики розповідаємо, як воно виглядає сьогодні.

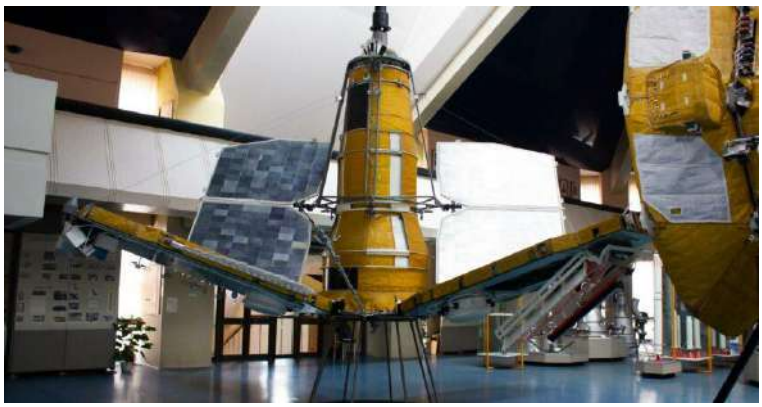

Доторкнутися до ракетного двигуна чи супутника, а ще вивчити астрономію, екологію космосу чи фізику Всесвіту. Єдиний в Україні та СНД – у Дніпрі працює Національний центр аерокосмічної освіти молоді імені О. Макарова. Відкрили його 25 років тому. За цей час через нього пройшли тисячі дітей, які марили підкоренням всесвіту.

Про те, чи цікавить космос сучасних дітей, як воно – виховувати космічні кадри у наших умовах, а також про унікальні експонати центру – у матеріалі до Дня космонавтики.

Коротко про минуле та сьогодення космічної галузі

З 1944 року – від заснування Південмашу та створення КБ "Південне" – у Дніпрі здали в експлуатацію сім типів космічних ракетних комплексів "Космос", "Космос-2", "Циклон-2", "Циклон-3", "Зеніт-2", "Зеніт-3SL", "Дніпро", а також 400 супутників. Втім, нині через брак фінансування та втрату контрактів Південмаш та конструкторське бюро "Південне" беруть участь лише у створенні американської ракети "Антарес" та європейської "Веги".

"Я з родини ракетчиків"

Батьки – ракетчики, прабатьки – теж. Тепер і сама пов'язана з космосом. Ірина Федоренко працює в центрі аерокосмічної освіти молоді заступницею генерального директора з науки та освіти. Згадує, як прийшла сюди 24 роки тому начальницею сектору, який ще не мав назви. Попервах маленький колектив із 10-15 людей навіть не знав, за що братися.

"Центр створювався для втілення аерокосмічної освіти, але поле було неоране. Ідей було забагато. Першою почала розвиватися аерокосмічна школа. Як вона працювала? Знаходили міську школу, з якою укладали договір. В обраний день до нас приїздили учні та слухали різні спецкурси за напрямками фізика космосу, історія створення ракетної техніки, космічна медицина".

Аерокосмічна школа є і зараз – вже у трьох форматах: очна, очна вихідного дня та заочна. Ходити до неї можуть учні 9-11 класів, а для молодших дітей та вже студентів є гуртки та спеціалізовані класи. Установа – державна, тому це безкоштовно. За рік через всі освітні програми центру проходить 800-850 учнів та студентів.

Головною метою створення центру була саме безперервна аерокосмічна освіта для створення молодих кадрів. Щоб ланцюг "школа-виш-підприємство" не переривався. Після навчання тут випускники обирають для себе інженерні спеціальності, потім працюють в КБ "Південне" та на Південмаші. Та є й такі, що нині в інших країнах. Ірина Федоренко розповідає, що інтерес до космосу у молоді не зникає. Втім, різниться з року в рік. Нині, впевнена жінка, він ростиме.

"Який рік менше інтерес, який – більше. Наше завдання – популяризувати цю сферу. Хоча зараз напевно підвищитися інтерес – після польотів Ілона Маска, а також майбутніх експедицій на Місяць та Марс".

Ірина Федоренко додає, що космос зараз – не такий, як раніше. Його слід розглядати набагато ширше. Можна бути фахівцем з фізики, медицини, математики, електроніки, а все одно разом із іншими відкривати Всесвіт.

Найважливіша галузь у світі

Під самою стелею тут супутники, а на підлозі – за склом і без – частини двигунів та ракет. Саме приміщення незвичної форми, наче великий корабель, у якому зібрані різні космічні скарби. Тут навіть повітря особливе – здається, що з присмаком зорь.

Головує у презентаційно-виставковому комплексі центру аерокосмічної освіти Віктор Мойса. Дідусь у свої 82 знає все про ці експонати, бо для нього космічна галузь найважливіша у світі.

"Я вчився у нас у Дніпропетровську. Хотів вступати на фізико-математичний факультет… Але хоч і закінчив школу із золотою медаллю, мене туди не взяли, бо разом з батьками перебував в окупації в Дніпропетровську. Через це став ворогом народу. Тому довелося закінчувати Металургійний інститут, потім був пропрацював у цій галузі три роки. А вже тоді поринув у космічну галузь, як і мріяв. Там теж потрібні були металурги. А через те, що я інженер-механік, був скрізь затребуваним".

Віктор працював у науково-дослідному інституті технологій машинобудування. Створення всіх ракет та супутників, що є у залі, проходили через нього та колег.

"Для організації виробництва що потрібно зробити? Якщо у вас немає нічого? Насамперед знадобиться директивна технологія, під неї треба обрати

обладнання, яке є, а того, що немає, слід створити. Процес повинен весь час удосконалюватися. Потім, як завершується випуск однієї ракети, приступаємо до нової".

Нині задача Віктора Мойси – щоб експонати у комплексі були в цілості. Їх тут близько півтори тисячі. Майже всі зібрали до відкриття закладу. Після – додалося лише декілька. Тут є справді унікальні речі – наприклад, справжні двигуни ракет або зменшені їхні моделі, які виробляли спеціально для музею.

"Є деталі складної форми, для них потрібно було виготовити штампи, спроектувати у зменшеному масштабі. Ці моделі нині коштують десятки тисяч гривень".

Головна проблема музейної частини, за словами Віктора Мойси, це дах. Він протікає. І навіть зараз поміж експонатами є невелика калюжа. Будівлю здали в експлуатацію у 80-ому році і відтоді капітально не ремонтували. Втім, вода зі стелі не надто шкодить експонатам. Більшого оновлення, як каже дідусь, потребують ті натурні зразки бойових ракет, що стоять надворі.

"Їх потрібно пофарбувати. Для цього необхідні колосальні гроші. Один кілограм фарби коштує сотні гривень, а потрібні сотні кілограмів. Слід здерти стару фарбу, проґрунтувати, промити, знову поґрунтувати, пофарбувати і ще раз пофарбувати для нанесення палетки. І хто ж буде дотримуватися правильної технології нанесення? Цих фахівців вже на нашому заводі та конструкторському бюро немає. Їх треба шукати".

Щотижня розповідаючи про всі ці експонати, улюблений Віктор Мойса обрати не може. Бо у кожному є щось цікаве. Для прикладу дідусь починає розповідати про перший ступінь ракети "Зеніт".

"Він має діаметр 4 метри, висоту 25 метрів. Внутрішня поверхня баку з паливом – понад півтори тисячі квадратних метрів. При заливці туди кисню її потрібно помити. А тут вам раптом стало цікаво, а як добре його помили? Ви туди пальчиком тиць. І все! Від цього бак брудний, жирові відкладення найстрашніші для кисню, відбувається самозаймання. Слід мити вдруге. У

Дніпрі технологію очистки шукали кілька років, нині вона засекречена. Сьогодні ми робимо перший ступінь для американського "Антаресу". Чому? Бо вони не вм Зацікавити дітей космосом складно, розповідає Віктор Мойса. Нині у центрі проводять до 12 екскурсій на тиждень, раніше стільки ж могло бути за день. Дідусь дуже чекає на закінчення пандемії, аби груп було більше. На це сподівається і Ірина Федоренко, бо через коронавірус школи неохоче йдуть на контакт. А є стійке бажання, щоб у стінах центру було більше молоді – як і раніше. іють мити".

https://rubryka.com/article/aerospace-center-ukraine/

Південмаш сьогодні: як живе найбільше ракетно-космічне підприємство України

Один офіційний робочий день, затримки зарплат і визнані світом розробки – як виглядають будні промислового гіганта.

Батько воєнної та мирної ракети. 744-гектарний гігант, що розкинувся у центрі Дніпра. Місто у місті та місце таємниць. Південний машинобудівний заводі імені Олександра Макарова – космічна візитівка України. Саме його вироби дозволили нашій країні змагатися у вивченні всесвіту.

У радянські часи кожен третій житель міста працював тут на заводі або мав таких родичів. У цехах трудилися 62 тисячі людей, а нині – не набереться і 5. Замість стандартного тижня тепер лише один офіційний робочий день – понеділок. У довісок – затримки зарплатні, скорочення та мітинги.

Що стало причиною того, що такий гігант опинився поза грою? Як нині живе найбільше ракетно-космічне підприємство країни? Чи справді живе або, може, стагнує? Наша журналістка побувала на Південмаші.

ДОВІДКА

Автомобільний завод у Дніпропетровську заснували у 1944-ому році. Першими його виробами були прості машини, машини-амфібії та автокрани. Через гонку озброєнь із США у СССР почали шукати, де виробляти оборонні ракети. Вибір пав на новостворене підприємство. У 1951-ому його перейменовують у Дніпропетровський машинобудівний завод №586. На території створюють Конструкторське бюро "Південне". "Космос", "Космос-2", "Циклон-2", "Циклон-3", "Зеніт-2", "Зеніт-3SL", "Дніпро" – це ракети-носії, зроблені у Дніпропетровську.

Нині тут займаються іноземними виробами – першим ступенем "Антаресу" та двигуном "Веги", для України збирають тролейбуси

білоруського виробництва, а також займаються виробленням трамваїв. Великих замовлень (оборонних чи космічних) від держави завод не отримує.

Із першими променями сонця під прохідними заводу вже копошаться люди. Біжать, чимчикують, шкутильгають – поспішають на свою робітничу зміну. Вхід займає у них кілька хвилин: лише необхідно показати своє посвідчення солдату-строковику.

Сторонні потрапити всередину не можуть. Для цього необхідні спеціальні дозвільні документи та спецперепустки – саме їх довелося оформити для створення цього матеріалу. Обов'язково на вході дають почитати інформацію з техніки безпеки. Наша провідниця Світлана коротко передає її зміст: фотографувати лише те, що дозволено, а білок не годувати.

За воротами простягається велика територія: простора площа, засаджена деревами та кущами, ліворуч за всім, що відбувається, спостерігає Олександр Макаров (головний інженер та голова заводу, при ньому підприємство розквітло), праворуч – ракета "Периметр" або, як називається по-іншому, "Рука із труни". Навколо площі натикані десятки будинків, вдалині видніються куполи церкви і всюди чистота: не побачити жодної обгортки чи обсмаленої цигарки.

Нас 10 хвилин ведуть вздовж кількох будівель. Ми шуткуємо, що якщо так ходити щодня, то зайвої ваги точно не буде.

"Попрацюємо – подивимось"

97 цех. Місце зборки. Під стелею у 30 метрів величезні баки – це скелети майбутніх ракет, де зберігатиметься їхня пекуча кров – паливо. Поряд – різні деталі, у яких ледь вгадуються інші частини носіїв. Тут вони стоять у прохолоді: під квітневим сонцем всередині +10 градусів.

Що ми із фотографинею легко вдягнені та маємо дуже пильно дивитися під ноги, бо підлога поцяткована коліями, по яким возять ракетні деталі, – нам каже Микола Ватаманюк, заступник начальника цеху з випробувань. Уже 36-ий рік він працює на Південмаші. Закінчив Національний університет кораблебудування у Миколаєві, у Дніпро потрапив за розподілом. "Попрацюємо – подивимось", – подумав тоді. Так і дивиться вже четвертий десяток.

"У ті роки і обсяги були великі, і замовлення різні, і людей було більше. Раніше працювали у дві зміни, зараз – одна. Лише додатково виводимо людей на окремі процеси. Найцікавіше у нас – співробітники та й взагалі колектив. Ми всі згуртовані".

Микола каже, що нам сьогодні пощастило – у цеху багато видовищних справ. Тому і фото вийдуть гарними. Перший процес – миття деталі ракети-носія.

Що нині виробляють на заводі?

17-метровий бак, наче пір'їнку, підіймає величезний кран. Контейнер для палива відправляється на знежирення. Спочатку його митимуть вручну, а потім секретною технологією – струменевою . На виході бак буде готовий для запуску.

Цей бак відправиться у США, де стане частиною ракетоносія "Антарес". Він – один із тих, що зараз виробляють на Південмаші.

Ракета-носій «Антарес»

"Нинішні обсяги виробництва за цим напрямком складають 2 ракети в рік. Працюємо над ними з конструкторським бюро "Південне" та кількома українськими підприємствами-суміжниками. Ми робимо конструкцію, відправляємо в Америку. Там її збирають та здійснюють місію з доставки вантажів на МКС", – розповідає Олександр Баранов, директор заводу з виготовлення та проведення випробувань рідинних ракетних двигунів.

Другий ракетоносій, у виробленні якого бере участь Південмаш, – це "Вега". Нею займається Європейське космічне агентство. Тут на заводі роблять двигун 4 ступеня.

"За останній рік ми зробили шість таких двигунів. І зараз запас пусків ЄК є роки на три. Очікуємо на новий контракт ще на 10 двигунів. Наше виробництво готується зараз до цього завдання

"Ще ведеться робота по відпрацюванню кількох типів рідинних двигунів – це розробка КБ "Південного". Все на екологічно чистих видах палива. Також почали наземне відпрацювання двигуна власної розробки, готується газогенератор до проведення перших випробувань. А також сподіваємось на реалізацію спільного проєкту з Канадою – "Циклону-4м"

Займаються тут не лише космічними замовленням. Для міста і України тут збирають тролейбуси та виготовляють трамваї. Рогаті їздять Дніпром, а ось останні відправляються за кордон – наприклад, до Туреччини, або у столицю. Один із таких нині випробовують вулицями міста.

"Нам не вистачає підтримки"

Найкращі часи для Південмашу були радянські та перші роки незалежності держави. А переломним став 2014.

Україна розірвала відносини з Росією. Через це згорнулась програма "Морський старт". За словами працівників Південмашу, пуск "Зенітів" для неї приносив близько 80% виручки. Втратили контракти з іншими країнами – США та Бразилією. Звідти і почалися затримки зарплатні та скорочення.

Якби не ці події, завод міг бути успішним, каже Олександр Баранов. Було б більше проєктів і більше можливостей. Останній удар підприємству нанесла пандемія.

"У нас повинні були розпочатись спільні проєкти з Індією, Саудівською Аравією та іншими країнами, але коронавірус розставив свої пріоритети. У цей час багатьом державам не до космосу. Тому деякі проєкти поставили на паузу, інші – відтермінували".

Нині на заводі не виплатили повну зарплату за жовтень 2020-го. Минулої осені держава виділила 210 мільйонів на погашення заборгованості. Та вони швидко закінчились. Олександр Баранов каже, що підприємство підтримує держава, але цього все одно замало для такого гіганта.

"Нам бракує державної підтримки в частині допомоги по таким глобальним питанням як пільгове оподаткування, пільгові тарифи на

енергоносії. Бракує популяризації таких професій як інженер, інженер-конструктор, інженер-технолог".

Не вистачає і космічної програми – плану розвитку галузі на наступні роки. Остання закінчилась у 2017-ому. У січні уряд ухвалив її концепцію на 2021-2025 роки, тож нині документ скерований на погодження до відповідних відомств і міністерств.

Зварка між поколіннями

Микола Ватаманюк показує на величезний зварювальний апарат. Він розташований на баці, який самотужки обертається, а шов з'єднує його частини. По боках робітники: ліворуч – Микола Єфімович, а праворуч – Максим Федорович. І різниця між ними – 62 роки. Бо дідусь народився у 1937-ому, а хлопець – 1999-ому.

Про пару розповідає Микола Ватаманюк, бо можливості особисто поспілкуватися з ними немає: займатимуться зварюванням 2 години.

"Микола Єфімович прийшов сюди, коли ще був неповнолітнім. А тепер свої накопичені знання передає молодому хлопцю. Він не побоявся почати працювати у нас. Гарний парубок, все схоплює на льоту і руки золоті. Але мало таких".

Дійсно, на заводі проблема з молодими кадрами: вони не хочуть йти працювати у цехи. Токарів, сантехніків, електриків чи зварника – як Максим – просто не знайти, каже Олександр Баранов.

"Це не престижно, це не дорого – в плані оплати праці. І перспектива дуже похмура. Південмаш не в силах це змінити. Щоб зробити перспективу більш райдужною, держава повинна намалювати дорожню карту. "Ось якщо ти вчишся на такого фахівця, ми тобі дамо класну роботу. Ти будеш дуже шанованою людиною в цій країні і в світі загалом". Поки дорожня карта не буде намальована, молоді люди будуть продовжувати їхати в Польщу збирати яблука".

Чому замовляють на Південмаші або Чотири дев'ятки надійності

Кілька людей товпляться біля столів. На столі – деталі. Мій провідник пояснює: це клапани, які стоятимуть на "Антаресі". Нині їх випробовують.

"Раз-два-три, відходимо!"

"Клапан, щоб потрапити на установку, проходить неодноразові випробування. Іноземні замовники ще на зорі укладення перших міжнародних договорів іноді були в шоці від того, скільки буває перевірок на всіх ділянках роботи", – розповідає Олександр Баранов.

Від виробів завжди вимагали високий ступінь надійності – 99,99%. Одну десяту частку відсотка залишали на долю.

"Більший ступінь надійності не знайдете ніде. В інших країнах ось по 99,3, а в нас завжди були чотири дев'ятки. А ціна, яка пропонує Південмаш, вона конкурентна на ринку. Завжди була і лишається, враховуючи наш рівень економічного розвитку".

Перевагою заводу Олександр Баранов називає колосальний досвід. Від техніки, яку тут виробляли, завжди вимагали високих характеристик. Права на помилку ніколи не було. Тому і слоган собі обрали відповідний: "Якість, перевірена космосом".

Попри проблеми, з якими доводиться стикатися щодня, тут на заводі продовжують свою роботу. Працівники впевнені: їхня праця важлива, тому не припиняють її. Олександр Баранов підсумовує: каже, що будь-яка ніч закінчується, а це значить, що колись буде світанок.

https://rubryka.com/article/yuzhmash/

Донецька область

Великоанадольський ліс

Історія

Коли в глибинку Приазов'я в 1843-ому був відправлений двадцятитрирічний випускник Петровського лісового та межового інституту в чині підпоручика Корпусу лісничих Віктор Єгорович Графф (1819 – 1867) для пошуку разом з відомим вченим-лісознавцем Федіром Карловичем Арнольдом (1819 – 1902) і освоєння земельної ділянки під розведення лісу в степових умовах, мабуть самі чиновники з Міністерства державного майна не вірили в позитивний результат цієї справи.

З двадцяти трьох запропонованих ділянок вибір Граффа зупинився на Великоанадольській оброчній статті Маріупольського повіту площею 2570 десятин. Завдання було перед проектом непросте – розведення лісу в посушливих степових умовах, визначення більш придатних для цих цілей деревних і чагарникових порід, при застосуванні найбільш доступного способу лісорозведення.

Так що Віктора Єгоровича, який фактично заснував Великоанадольский ліс (під його керівництвом висадили перші 157га) віддавши йому двадцять три роки свого життя, по праву можна вважати одним із засновників степового лісоводства. Його шлях спроб та помилок у виснажливому посушливому степовому кліматі гідний поваги – початкова висадка саджанців кленів гостролистого, татарського, польового, ясена, в'яза, липи, яблуні і берести по

суцільно обробленому грунту в ями давала не надто високі результати приживлюваності, тому до нині від тих перших дерев збереглися лише лічені одиниці.

Роботу Граффа продовжив його заступник Людвіг Генріх Барк (1835 – 1882), який очолив команду їх тридцяти восьми співробітників, що залишилися. Скасування кріпосного права і втрата дармовий робочої сили змусили завідувача лісництвом шукати шляхи здешевлення висадки та догляду через скорочення числа обробок грунту та створення більш густих насаджень (по чотирнадцять тисяч на одній десятині).

Старі насадження лісу в Графському

При цьому для висадки застосовувалися всі ті ж ясен, в’яз, берест, клен, і тільки наприкінці свого правління Барк прийшов до висновку про важливість дуба для степового лісонасадження, які пропонував для уникнення задернения розбавляти чагарниками під пологом. Зараз збереглися саме ділянки з дубами у вигляді основи деревостанів. В цей же період було висаджено 88 десятин чистих білоакаціевий насаджень.

Після з’їзду працівників степових лісництв 1884 року, на якому дуб був визнаний основоположною культурою для лісорозведення подібного типу, почався новий період в розвитку Велікоанадольського лісництва. Його фактичний початок пов’язують з ім’ям нового головного лісника Христофора Полянського, який за шістнадцять років роботи тут (з 1878-ого) змінив структуру насаджень – дубові становили не менше 25% деревостанів, тоді як раніше – менше 20%, що викликало швидке їх засихання поле двадцятирічного інтенсивного росу).

На посаді завідувача зразкового степового лісництва Полянського в 1894-ому змінив Микола Якович Дахнов (1862 – 1930). Працюючи в тісній зв’язці з Георгієм Миколайовичем Висоцьким (1865 – 1940), який прибув у складі Полтавської експедиції В.В. Докучаєва, він позначив стійкі типи

лісонасаджень, перевів степове лісорозведення в ранг науки, заснованої на знанні, розумінні і застосуванні законів природи.

Основною породою посадок у Велікоанадосьскому лісі при Данхнові стають дуби у зв'язку із їхьою потужною кореневою системою і стійкістю до посухи. Посадки того часу складалися на половину з дуба і клена польового (по 25%), а решта – чагарники. Іноді так само додатково висаджувалися липи та ясени. Крім того завдяки дослідженням Висоцького було обгрунтовано максимально можливу кількість дерев на гектар виходячи з аналізу запасу вологи в грунті.

Дослідження і висновки Висоцого вилилися в доповіді на черговому з'їзді діячів степового лісорозведення, який приймало Велікоанадолля в 1908 році. Тут же були встановлені основні принципи степового лісорозведення: деревно-чагарниковий тип (в кращих місцях деревно-тіньовий) і науковий підхід від обробки грунту до догляду за старими насадженнями. За період з моменту доповіді Висоцького до більшовицького перевороту 1917-ого лісництво значно збільшило свої площі та відновило всихаючі ділянки.

Радянський період характеризується для творіння поколінь лісників-садівників, яке з 1921 року знаходиться під захистом держави, вдосконаленням методів догляду за грунтом, використанням різних видів рубки, вироблення системи вирощування дубів з жолудів, створення чотирьох соснових ділянок (з 1965-ого), збільшення площі посадок за рахунок непридатних земель колгоспів і радгоспів.

Зараз Великоанадольський ліс (з 1974-ого в ролі державного заказника) є місцевою визначною пам'яткою і все також радує своїх гостей пишною зеленню і дзеркальної гладдю ставків в будь-який час року завдяки невсипущим турботам станції лісорозведення МарлНІС і лісотехнічному коледжу, а історію цього унікального творіння людських рук і природи тепер можна вивчити по експонатах Музею природи.

Архітектура

Великоанадольський став

Лісництво являє собою практично правильний прямокутник, що має 6км зі сходу на захід і 3км – 3,5км з півночі на південь, який розташований на увалистих пагорбах і міжбалкових вододілах до заплави річки Кашлагач на середньогумустих та важкоглинистих грунтах з потужністю гумусового горизонту до 100см, раніше зайнятих злаково-лучною рослинністю.

Від степових часів на незайнятих ділянках збереглися ковили Лессінга, типчак борознистий, тирса, тонконіг витончений, комірник шестипелюстковий, конюшина гірська, люцерна румунська, шавлія поникла, чебрець Маршалла, горицвіт волзький, півонія вузьколиста, півник низький, кермек татарський.

З фауни ліс за час свого існування обзавівся борсуками, козулями, єнотовидними собаками, кабанами, лисицями, зайцями і вовками, а також пернатими: щеглами, славками, солов’ями, зябликами, дятлами і зозулями.

Пам'ятний знак у лісі біля траси

Найстарішими деревами заказника зараз є висаджені ще Граффом за садовим принципом (розбивка площі на квадрати зі стороною 2м, ями 0,5мХ0,5мХ0,5м) ділянки дуба висотою до 24м (30%) з ясенем (50%) і кленами (20%). З інших варто відзначити в’язи, берест, липу звичайну, вербу, акацію жовту та білу, та чагарники клена татарського, жимолості татарської, глоду однокісткового, бузини чорної, бруслини європейської, гордовини. З екзотів в Великоанадоллі виростають сосни чорна, звичайна, кримська, Веймутова, їли звичайна та сибірська, ялиця кавказька, ялівець віргінський і китайський.

https://zabytki.in.ua/uk/2559/velikoanadolskii-lis

Апостолова П.М. **Настав час стати на захист румейської мови**

У 1780 році на території Нікольського району греки-християни, переселенці з Криму, заснували 2 перших села – Малоянисоль і Чердаклі

(зараз – Кременівка). Їх рідною мовою була румейська. Дослідники виділили 6 говірок (діалектів) румейської мови, серед яких і малоянисольська говірка (харахлотку глоса). Вже близько 240 років румейська мова є невід'ємною частиною самоідентифікації греків-румеїв, які оселилися в Надазов'ї і проживають в селах (Малоянисоль, Труженка, Катеринівка, Кременівка, Касянівка, Македонівка, Кирилівка та ін.).

Близько 70% населення зазначених сіл Нікольського району Донецької області складають румеї, більшість з яких володіють малоянисольського говіркою. Цією мовою в 20-30 рр. XX ст. володіли наші земляки Георгій Костоправ, Василь Галла, Данило Теленчі та багато інших людей творчості.

Згодом їх продовжувачами стали Донат Патрича, Дмитро Пенез, Георгій Левченко, Федір Шебаніц, Василь Папазов та інші талановиті носії мови своїх предків, які писали і видавали книги румейською мовою. Недоліком було те, що малоянисольська говірка не мала власного алфавіту. Для передачі мови на письмі користувалися літерами російського алфавіту.

В кінці 80-х початку 90-х років в кожному грецькому селі з'явилися ентузіасти, патріоти своєї нації, які були стурбовані тим, що кількість носіїв рідної мови поступово зменшується в результаті більш широкого використання в спілкуванні російської та української мов. Насторожував той факт, що найбільша кількість носіїв мови має вік 60-80 років.

Всіма можливими способами намагалися зберегти і популяризувати румейську мову, чудову, самобутню культуру героїчного народу, прищепити повагу до прекрасних традицій у молоді. Однак особливої активності в цих питаннях молодь не проявляла. В районі стали створюватися аматорські об'єднання на захист національної грецької культури і румейською мови. При будинках культури створювалися фольклорні колективи: «Талака» (с. Касянівка), «Пірнешу астру» (с.Малоянисоль), «Аникс» (с.Кременівка), «Пігад'» (смт Нікольське).

Жінки, учасниці колективу «Талака», з великим ентузіазмом стали відновлювати у своїй пам'яті і записувати вірші, колискові пісні, казки, які вони чули від своїх бабусь у дитинстві. Як виявилося, в пам'яті у багатьох залишилося безліч прекрасних пісень зі своєрідною мелодією, мудрих думок, міфів, казок, традицій, обрядів, що побутували в їх сім'ях. Надавало сил почуття обов'язку і готовність зберегти і передати все це багатство своїм нащадкам. Це були не найкращі часи в економічному і політичному сенсі, почався розпад країни. Ми поспішали зробити те, що було нам під силу. Але ніщо вже не могло погасити той вогник бажання і зацікавленості в прагненні відродити культуру грецького етносу і зберегти рідну мову.

З 1988 року в районній газеті «Зоря Приазов'я» виходить сторінка «Каліспера! Добрий вечір!" для грецької громади району.

Краєзнавчий музей Нікольського району вживає заходів для збереження і популяризації румейської мови серед всіх груп населення грецьких сіл. З цією метою велася робота по занесенню «харахлотку глоса» в національний реєстр об'єктів нематеріальної культурної спадщини з подальшим внесенням його в список ЮНЕСКО, як зникаючої мови. Ця робота ведеться в тандемі з районним товариством греків (голова С.С. Шамлі), яке є виразником національно-культурних інтересів греків у районі.

Нікольським районним товариством греків, завдяки її ініціативним членам, підготовлені і видані книги румейською мовою.

Серед видатних людей села Малоянисоль, які прославили село на весь світ, – ім'я Георгія Георгійовича Левченка, випускника школи, доктора фізичних наук, поета і автора книги «Аспру караві» («Білий корабель»). На одній із зустрічей зі шкільною молоддю він побажав учням: «Дорогі земляки! Завжди пам'ятайте, що ви є нащадками Платона, Аристотеля, Архімеда Гіппократа… Ви є послідовниками еллінізму – культури, яка є предтечею демократії. Ви – земляки Костоправа, Галла, Патричі. Цим ми всі повинні пишатися, але це зобов'язує нас бути гідними нашої історії, культури, долі. Вчіться і дерзайте, ростіть майбутніми поетами, філософами, лікарями!».

Спогади правнучки Пенез Дмитра Федоровича – Пупа Катерини: «Мій прадід – відомий грецький поет Приазов'я – Пенез Дмитро Федорович. Він був неперевершеним хранителем і знавцем грецької культури. Все життя викладав історію в школі, досконало знав історію Стародавньої Греції, історію переселення греків із Криму до Приазов'я. Прадід є одним з авторів «Історії села Куйбишево». Був одним із найкращих знавців румейською мови в селі. Він долучив всю рідню до читання і вивчення румейської мови.

До виданого ним збірника «Парамитъя пуя пратун меса ас Приазовски румейс» («Казки греків Приазов'я») увійшли казки, які почув і записав мій прадід: «Ашик – Гаріб» і «Мітрея мана». Думаю, що кожна людина, в чиїх жилах тече грецька кров, повинна діяти таким чином, потрібно залучати дітей до історії нашої праісторичної батьківщини – Греції, а головне боротися за збереження грецької культури, особливо мови.

… Іду по вулиці улюбленого села і з радістю чую, як мої односельці розмовляють рідною мені румейською мовою. Її можна почути в магазині, в школі, на вулиці – всюди. І дай Бог, щоб вона не зникла. Цього так хотів мій прадід. Так і має бути. Адже не випадково нас називають «двічі греками», бо ми зберегли давню грецьку мову, національну кухню, пісні, танці, але ніколи не забували, що наша Еллада – Україна.

https://uagreeks.com/archives/7481

Соляна шахта (Соледар)

Серед соленосних регіонів України особливе місце займає південно-східна частина Донбасу. У соляній шахті Соледара стіни, стеля, фігури та дерева – із солі.

Тут є підземний спелеосанаторій, який знаходиться на глибині 288 метрів, де успішно лікують бронхолегеневі та різноманітні алергічні захворювання у дорослих і дітей.

Своєрідним дивом шахти є її акустика. У жовтні 2004 року ній відбувся концерт Донбаського симфонічного оркестру «Соляна симфонія» під керівництвом австрійського диригента Курта Шміда за участи солістки Віденської опери Вікторії Лук'янець.

Про звучання оркестру в соляній шахті австрійський композитор та диригент сказав: «Я був просто вражений! Ноти злітали до стелі печери, а потім повільно – ніби хмари – спускалися вниз». На думку диригента, у світі існує всього 2-3 театри, які можуть зрівнятися з акустикою соляних шахт.

www.facebook.com/NevidomaUkraina/posts/pfbid029qX4feUEf4oV1GQXRWmbeAK2Vk6HoRpR4XamDWprUvnnTTjyqQYT5kfkC2rgHNHtl

Житомирська область

Камінне Село

Мрієте побачити Стоунхендж? Завітайте в урочище «Кам'яне село», що розташоване у Житомирській області, на схід від села Рудня-Замисловицька Олевського району. Його називають українським Стоунхенджем не лише на батьківщині, а й по всьому світу. Відноситься «Камінне село» до пам'яток природи України, славиться невимовною красою та містичною атмосферою, що витає у кожному куточку урочища. Заказник займає 15 га.

Існує декілька версій того, як з'явився заказник. Згідно першій, вчені вважають що брили по землі розкидав льодовик 20 тис. років тому. Проте це малоймовірно, адже на околицях немає ніяких льодовикових відкладень та відповідного рельєфу, а саме урочище розташоване поза зоною ймовірного поширення Дніпровського зледеніння. За іншими версіями кам'яні брили — то залишки підніжжя зниклих гір, з яких льодовик «зняв» нашарування ґрунту. Проте і це малоймовірно.

Найбільш реальною здається думка, що «Кам'яне село» — результат денудації, тобто руйнування гірських порід під дією води, вітру та інших зовнішніх факторів. Тобто це так звані останці, що поширені у межах Українського кристалічного щита. Підтверджують дану гіпотезу результати дослідження, які доводять однакову морфологію валунів з урочища та корінних порід, що належать до устинівського підтипу кишинської серії гранітів.

Навколо виникнення «Кам’яного села» ходить багато міфів та легенд. За однією з них, на місці урочища стояло багате село. Одного разу там проходив старий бідняк, який попросив хліба у господаря ошатного будинку, а той просто відмахнувся від нього. Старець лише посміхнувся та пішов геть. Тим бідняком був Господь, який спустився на землю. Вийшовши за межі села він озирнувся, і негостинні будинки було покарано — вони перетворились на брили каміння, що зберегли їх обриси й дотепер. А на одному з каменів, де відпочивав Господь, залишився слід стопи.

За іншим повір’ям на місці урочища відбувалась битва між Богом та Дияволом. Нечисту силу було переможено після довгої боротьби і Сатана відправився в пекло, ну а Бог вознісся на небо. Про це дійство свідчить той самий «Камінь Бога» з відбитками його стоп, що є в урочищі. Вода, яка заповнює сліди, тепла навіть взимку. За легендами, той хто ступить босоніж в ту воду, помолодіє та обов’язково здійснить мрії.

Цікаві факти

- Крім зцілення за допомогою «Божого каменю», кожен охочий може перевірити свою чистоту, спробувавши протиснутися крізь щілину між «Божим» і «Диявольським каменем». Вважається, що грішник може застрягти.
- Британський професор Е. Джонс знайшов зв’язок Стоунхендж з урочищем «Кам’яне село» і стверджує, що український заказник також має позаземне походження. За його словами, ці дві пам’ятки зв’язані та є своєрідною платформою для НЛО. Думка спірна, проте українські камені все ж таки

викликають багато питань у вчених з усього світу — до сих пір не вдається визначити їх вік, а взяті проби свідчать про наявність матеріалів, що характерні для метеорів.

- Є ті хто вважає, що в «Камінному селі» знайшов свою смерть Київський князь Ігор, якого древляни спіймали та стратили після того, як він прийшов до них по данину.

https://myukraine.org.ua/kaminne-selo/

Житомир. Чеський костьол

На півночі Житомира розташувалося передмістя із назвою Крошня. Частиною міста воно є лише із 1971 року, раніше це було окреме селище, а ще раніше, до 1958 року тут було три окремих села, одне з яких називалося Крошня Чеська. Ця назва ще й досі використовується в Житомирі, особливо актуальною вона стала після реставрації костьолу Святого Вацлава.

У 1867 році царський уряд видав указ, яким гарантував чеським переселенцям із Австро-Угорщини свободу віросповідання, звільняв їх на п’ять років від податків, земельних зборів та служби у війську. З наступного року в Україну посунула маса чехів. Найбільше їх осідало на Волині. У 1868 році 184 родини чеських селян прийшли на околиці Житомира – через кілька років з’явилося село Крошня Чеська.

Чехи започаткували на Волині традиції вирощування хмелю. З собою вони привезли насіння найкращого у Європі Гжатського хмелю й розбили для нього значні плантації. Також, кажуть, що саме вони привезли в Україну насіння люцерни та нові технології у вирощуванні великої рогатої худоби.

У Житомирі чехи заснували немало підприємств, зокрема завод Махачека і Янси (нині пивзавод на Мальованці), ряд пивних заводів братів Альбрехтів.

У 1874 році пільги для чехів були відмінені. Тоді ж для них ввели військовий обов’язок. Потік чеських переселенців значно зменшився. На початку 20 століття у Крошні Чеській їх мешкало більше тисячі (за даними

1923 року 1733 особи) – як для села – не так уже й мало. Тому вони хотіли власну католицьку парафію (мабуть раніше чехи молились в храмах Житомира). Влада надала дозвіл на створення парафії у 1905 році. Тоді ж було закладено костьол Святого Вацлава, який освятили у 1908 році.

Святий Вацлав – чеський святий. Присвята зайвий раз підкреслила національну приналежність храму. Вацлав був сином чеського короля (народився у 907 році). Усе життя він присвятив служінню Богу й за це зазнав мученицької смерті (прожив всього 22 роки, кому цікаво – гугліть). Мученика Вацлава визнали за святого, його ім'ям назвали найкращу площу в Празі і встановили йому пам'ятник (лицар на коні). На честь Святого Вацлава в Чехії побудовано 180 храмів та каплиць.

В радянський період храм чекала доля тисяч храмів України.Щоправда його не зруйнували, але у 1948 році зняли з реєстрації. В храмі створили клуб, який згодом перекваліфікували у бібліотеку. Остання проіснувала недовго – у 1957 році в будівлях храму облаштували Крошенське споживче товариство, а в 1960 р. – житомирський харчокомбінат облспоживспілки. Лише у 2001 році костьол Святого Вацлава повернули католицькій громаді. Адреса храму – провулок Луговий.

https://ukrainaincognita.com/zhytomyrska-oblast/zhytomyrskyi-raion/zhytomyr/zhytomyr-cheskyi-kostol

Копійченко Л.А., Тіміряєв Є.Р. **Реабілітовані історією. Як це було: шлях до Казахстану**

За даними перепису 1926 року, на Волині національні меншини складали понад 30% населення регіону, тоді як по Україні в цілому – 18%. Дослідження проблеми репресій показало, що на Житомирщині були піддані репресіям особи 40 національностей. За кількістю репресованих за національними ознаками на першому місці – українці, друге місце займають поляки, третє – німці.

На теренах Житомирщини функціонував створений у 1925 році єдиний в Україні Довбиський польський національний район, якому у 1926 році було присвоєно ім'я Юліана Мархлевського. Поляки становили тут 68,9% від загальної кількості населення. Пулинський німецький національний район створений у червні 1930 року.

Утворенню цих районів сприяла політика коренізації, яку з тактичних міркувань керівництво Радянського Союзу здійснювало у другій половині 20-х – на початку 30-х років минулого століття. Окрім того, значна частина німців і поляків проживала в інших місцевостях нашого краю.

Проводячи політику насильницької колективізації, влада застосовувала примусові заходи до тих, хто не виявляв бажання «розкуркулюватися» і вступати до колгоспів і тому автоматично ставав «антирадянським», «контрреволюційним» чи «соціально небезпечним елементом». Саме таких людей торкнулася перша хвиля репресій на початку 1930 року. Збереглися документи про масові виселення на Північ у 1930 році «соціально небезпечного елементу», що проводилися у Волинському і Коростенському округах.

Згортання курсу керівництва країни на відродження національно-культурних особливостей співпало з нагнітанням ворого- та шпигуноманії, пошуками внутрішніх і зовнішніх ворогів. Першими це відчули жителі прикордонних районів. У кінці лютого – на початку березня 1935 року з Мархлевського району за попередньо складеними списками було виселено 750 родин. Після розформування Мархлевського і Пулинського районів уже 5 жовтня 1935 р. приймається постанова Ради народних комісарів УРСР № 1321 /149 «Про переселення з бувшого Мархлевського району» до східних районів України ще 300 господарств. Списки на виселення складалися на основі компрометуючих матеріалів районного відділу НКВС на 350 сімей (50 сімей були в резерві), що простежується за приведеною таблицею.

Переселення охопило 22 сільради району, з яких у жовтні 1935 року було виселено 306 сімей (1668 чол.). Серед виселених – 432 особи чоловічої статі, 468 жіночої, 768 дітей. Усього 287 польських, 11 українських і 7 німецьких сімей.

Із довідки начальника окрвідділу НКВС про підготовчу роботу з переселення по Новоград-Волинському округу випливає, що проводилося методичне планове «очищення» населених пунктів, «забруднених польсько-німецьким контрреволюційним елементом та зарубіжними зв'язками», «надмірно насичених контрреволюційним елементом» та тих, що були в безпосередній близькості або прилягали до воєнно-оборонних об'єктів.

Переселення поляків і німців з районів, що нині входять до складу Житомирської області, до Казахстану проводилося у два етапи. На першому етапі для Житомирщини було виділено 24 ешелони, у яких розмістили 3317 сімей (з них польських – 2186, німецьких – 1131). Відправка відбувалася протягом 25 травня – 4 червня 1936 р. Було перевезено до Карагандинської області 16448 дорослих і 9147 дітей. На другому етапі протягом 15-24 вересня 1936 р. було перевезено 4204 сім'ї польської і німецької національності.

21 вересня 1936 р. нарком внутрішніх справ УРСР комісар держбезпеки 1 рангу В. Балицький підписав документ під грифом «цілком таємно», у якому інформує ЦК КП(б)У про проведення переселення 15000 польських і німецьких сімей з Вінницької і Київської областей до Казахстану.

Про так зване «добровільне» переселення поляків і німців до Казахстану свідчать документи.

Так, переселенка з с. Сусли Вікторія Єнжиєвська після оголошення про переселення заявила: «Краще тут померти, чим їхати туди. Ви нам зуби не заговорюйте своїми обіцянками про пільги. Ми знаємо, що радянська влада любить тільки обіцяти, якщо щось і дасть, то потім втроє забере. Нас гонять у Казахстан на вірну загибель».

Про умови, створені для переселенців у Казахстані, красномовно говорить цілком таємний документ, адресований у ЦК КП(б)У Косіору і Постишеву від 9 липня 1936 р.: «За последнее время в районы Киевской и Винницкой областей, из которых было проведено переселение в мае-июне, поступают письма от переселенных в Казахстан с жалобами на тяжелые жизненные условия в Карагандинской области. В основном отрицательные реагирования переселенных сводятся к жалобам на плохие бытовые условия.

"...Сгрузили нас в глухой степи, где только земля и небо. Третий день идет дождь, палатки протекают, поэтому очень холодно и мы все сидим в одежде. Здесь ничего не посеяно, появился тиф и многие дети умирают, бывает по 2-3 мертвеца в день" (от Йосипа Кеселевского в с. Майстрив Новоград-Волынского района — Березовскому.); "...Устроились в палатках по 7 семейств. В палатках большая теснота. Скот стоит под открытым небом. Школ здесь никаких нет и учиться негде. Хорошо только то, что много товара, но нет денег, чтобы его купить. Нам при переселении обещали выдать кредиты, но здесь ни одной копейки не дали..." (От Остринского в с. Каменний Майдан Освальду).

...Получаемые от переселенцев письма вызвали среди местного населення ряд отрицательных реагирований и послужили поводом к распространению различных провокационных слухов... Приняты меры к недопущенню писем переселенных в район».

Після прибуття першої партії переселенців на місця призначення починалося нове життя на далекій непривітній землі Казахстану. Як правило, просто неба декілька днів у будь-яку погоду. Якщо привозили намети, то туди втискали по декілька сімей, на всіх не вистачало. Плакали діти, ревла голодна худоба.

За виявленими документами жителі Житомирської області висилались до північних областей РРФСР, а також деяких областей Казахстану. Значну частину трудпоселенців становили колишні жителі із усіх 34-х районів Житомирщини: так звані куркулі, «неблагонадійні» і «соціально небезпечні елементи» різних національностей. Значну частину репресованих складали українці.

У спецкомендатурах на кожного поселенця була заведена «Особова справа спецпоселенця», заповнена анкета і складена довідка про взяття на спецоблік, де вказувалося, звідки він був висланий і по якому «забарвленню» проходить: виселенець, куркуль, репатріант, особа німецької, польської чи іншої національності тощо.

Незважаючи на репресії, багато спецпоселенців сумлінно працювали на різних підприємствах і в колективних господарствах, їхня самовіддана праця іноді відмічалася урядовими нагородами. Частина з них була навіть нагороджена двома медалями: «За відмінну працю» і «За доблесну працю в роки Великої Вітчизняної війни 1941-1945 рр.».

З різних причин багато сімей спецпоселенців виявилися роз'єднаними. Деякі, найноровливіші, були засуджені за різні «провини» і перебували у виправно-трудових таборах. Користуючись наказом ОДПУ № 0056 від 9 лютого 1933 р. «Про об'єднання в'язнів виправно-трудових таборів ОДПУ з їх сім'ями, висланими в порядку спецпереселення в спецпоселення», можна було подати прохання про об'єднання сім'ї. Час від часу виникало багаторічне листування між спецкомендатурами та органами МВС щодо возз'єднання членів однієї сім'ї для спільного проживання. Як правило, сім'ї возз'єднувалися через 2-3 роки після подання заяв.

Остаточно спецпоселенці були звільнені від спецпоселення і спецобліку в комендатурах взимку 1956 року. Основою для їхнього звільнення стали Указ Президії Верховної Ради СРСР від 13 грудня 1955 р. і Постанова Ради Міністрів СРСР № 62-41 сс від 17 січня 1956 року. Зустрічаються окремі факти, коли деякі спецкомендатури Казахстану затримували спецпоселенців аж до травня 1956 року.

На обліку в архіві Житомирського обласного управління МВС України на сьогодні перебувають 18 тисяч 399 справ спецпоселенців. Як сформувався цей архів? Згідно із вказівкою МВС УРСР від 2 лютого 1960 р., в архів ЖОУ МВС

України стали надходити особові справи спецпоселенців з ряду областей Казахстану, у тому числі: 658 справ з Актюбинської, 777 – з Акмолинської, 2201 справа з Карагандинської областей. Та це далеко не всі документи, за якими можна назвати загальну кількість репресованих. Слід зазначити, що не з усіх архівів колишніх союзних республік були повернені справи на уродженців і жителів нашої області. З різних причин у сім'ях репресованих була висока смертність: одні гинули від нестерпних умов життя і праці, інші – глави сімей – у 1937-1938 роках були повторно репресовані і розстріляні на чужині.

Що стосується уродженців і жителів Житомирщини, то значна частина з них не повернулася на Батьківщину.

Згідно зі ст. 3 Закону України від 17 квітня 1991 р., ця категорія репресованиих підлягає реабілітації.

https://zt.20minut.ua/Podii/reabilitovani-istorieyu-yak-tse-bulo-shlyah-do-kazahstanu-11137996.html

Ріхтер Святослав Теофілович

20.03.1915-1.08.1997

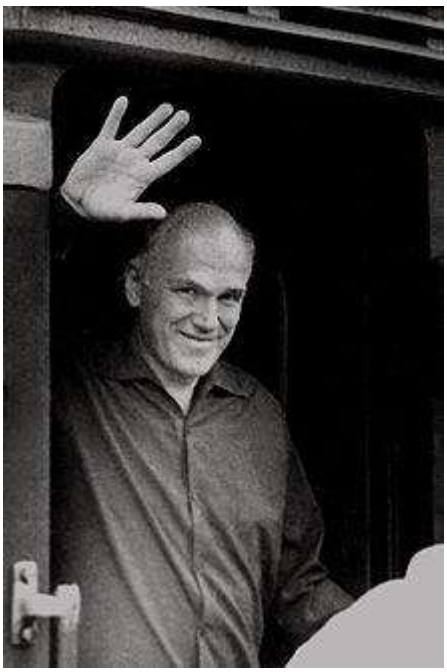

Святослав Теофілович Ріхтер – один з найвеличніших піаністів XX століття. Він належить до тієї малочисельної категорії людей, про яких можна сказати, що вони – частина світової культури.

Народився С.Т. Ріхтер в Житомирі в сім’ї, де були сильні музичні і театральні традиції. Дід, Данило Ріхтер, був органістом в лютеранській кірхі, батько – Теофіл Данилович був чудовим піаністом, займався приватною викладацькою діяльністю, давав концерти. Мати, Ганна Павлівна Москальова

мала чудові акторські здібності і часто виступала в аматорських спектаклях, грала на роялі.

Початкову музичну освіту Святослав Ріхтер отримав від батька. В 1916 році Теофіла Даниловича запросили до Одеси, де він став органістом місцевої кірхи й водночас викладачем консерваторії. Маленький Свєтік, так його звали рідні, залишився в Житомирі до 1922 року на піклуванні Москальових. Його виховували тітка Мері, а ще непоказна житомирська архітектура. На початку 20-х років в 15-річному віці Святослав Ріхтер переїжджає до батьків в Одесу, де навчається в загальноосвітній школі, а також починає працювати акомпаніатором Одеської філармонії. Майже щороку Святослав приїздить на літні канікули чи у відпустку до Житомира. Зазвичай бував у місцевому музичному училищі, де викладав його дядько Микола Павлович Москальов. Часто влаштовував тут імпровізовані музичні концерти.

В 1937 році Святослав Ріхтер вступає до Московської консерваторії до класу професора Генріха Нейгауза. Вже тоді починає активну концертну діяльність. В 1945 році він завоював першу премію на Всесоюзному конкурсі музикантів-виконавців і був сприйнятий як викінчений піаніст світового значення. Відтоді починається інтенсивна концертно-виконавська діяльність піаніста – спершу по СРСР, а від середини 50-х років у багатьох країнах світу.

Багато разів бував С. Ріхтер у рідному місті, де в 60-ті роки виступає з безплатними концертами перед музичною студентською молоддю. Своїми блискучими концертами Ріхтер продемонстрував перед земляками свою неперевершену майстерність, геніальне володіння технікою фортепіанної гри. Піаніст часто концертував в Києві, Львові, інших обласних центрах та невеликих містах України. Уже в 70-річному віці піаніст здійснив концертну програму, яка за масштабом не мала собі рівних: від Новгорода до Хабаровська, а звідти до Саратова, з липня по грудень у містах і невеликих містечках дав 150 концертів. В 1988 році С. Ріхтер здійснює турне по Україні, яке почалося у Львові. Українські газети рясніли схвальними вдячними відгуками слухачів.

Віртуозна майстерність С. Ріхтера відзначена найвищими званнями, преміями і нагородами. Будучи класиком світового фортепіанного виконавства XX століття С.Т. Ріхтер зайнявся активною діяльністю з організації регулярних літніх музичних фестивалів класичної музики у Франції, грудневих вечорах у державному музеї образотворчого мистецтва ім. О.С. Пушкіна в Москві, конкурсу молодих виконавців у Тарусі.

1 серпня 1997 року від серцевого нападу в Парижі легендарний піаніст С. Ріхтер помер. Його прах перевезено до Москви і поховано на Новодівочому кладовищі.

Житомиряни пишаються тим, що корені видатного генія житомирські.До наших днів зберігся будинок, де він народився. З 1998 року в Житомирі проводяться грудневі фестивалі пам'яті С. Ріхтера за участю відомих майстрів музики з багатьох країн. В березні 2004 року в Житомирі відкрито благодійний фонд імені С. Ріхтера.

www.lib.zt.ua/ua/outstanding/node/239

Мороз Р. **Легенди палацу Терещенків у Денишах**

Продовжуємо розповіді про цікаві історичні події минулого. Цього разу ми пропонуємо знову зануритися в історії сивої давнини, а саме відвідати палац цукрових магнатів Терещенків, який розташований за 20 км від Житомира по Старокостянтинівській трасі, на березі річки Тетерів біля села Дениші.

Старовинне село Дениші розташоване на березі мальовничої річки Тетерів, в 20 км від Житомира. Знамените воно тим, що в ньому була розміщена одна із садиб, яка належала представнику великої родині Терещенків – Федору Артемовичу. У XIX столітті Дениші належали дворянам Воронич, графу Августу Бєлінському. Після його смерті – графу Броніславу Дзялинскому і його родині, братам Дуриліна, купцеві Маврокордато.

Дениші у XIX ст. були значним промисловим центром. Тут були заводи з відливу чавуну і виробництву заліза, добувалася руда і вогнестійка глина для виробництва цегли, кварц для доменної печі та інша сировину для промислового виробництва. Мабуть, тому й привабив цей край Терещенків.

У 1903 році Терещенко купив у Денишах близько 3000 десятин землі. Палац, побудований у 1910-1911 роках (за іншою версією – наприкінці XIX століття) за проєктом архітектора П. І. Голландського, належав дружині Федора Артемовича Терещенка – Надії Володимирівні (у дівоцтві Хлоповій). Для неї у збудованих поруч теплицях вирощували екзотичні фрукти. Федора Артемовича до того часу вже не було в живих.

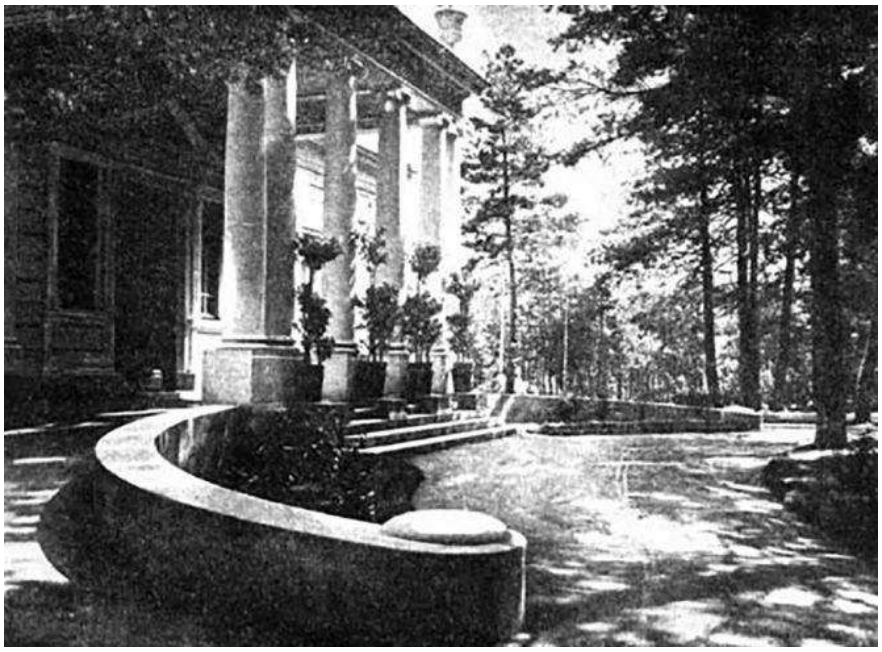

Палац в с. Дениші. Головний фасад. Фото не датоване. Сер. 1910-х рр

Цікавим є той факт, що навіть наші житомирські краєзнавці досить часто плутають, хто саме володів маєтком у Денишах. Якщо зайти в інтернет та вбити в пошукову систему запит про палац Терещенків у Денишах, то отримана інформація буде настільки суперечливою, що постає питання, кому з поважних авторів вірити, а кому – ні.

Так, на деяких туристичних сайтах зазначено, що маєток належав Надії Терещенко, дочці цукрозаводчика Федора Артемовича Терещенка. Насправді ж Надія було його вдовою. Біля палацу є табличка з інформацією, де написано, що до 1917 року ним опікувалася вдова Федора Терещенка Наталія, хоч ми вже зазначали, що його дружину звали Надією, а Наталією (графиня Уварова) була їхня дочка.

Також помилково дехто зазначає, що садиба належала промисловцю-цукрозаводчику Михайлу Івановичу Терещенку. Але згідно з родослівним довідником родини Терещенків, це не відповідає дійсності, однак ця інформація вперто продовжує поширюватися просторами інтернету.

Будівництвом палацу керував відомий архітектор Павло Іванович Голландський, замовлення на який він отримав восени 1910 року. Будівництво ускладнювалось тим, що замовник (Надія Володимирівна Терещенко) багато часу проводила за кордоном (Англія, Франція), тому, приїжджаючи на будівництво, бачила відмінності із затвердженими кресленнями, що сприяло конфліктам з архітектором.

Палац Терещенків в Денишах. Сучасний вигляд

Будівля була симетричною, двоповерховою, побудованою в стилі італійського ренесансу, налічувала 40 кімнат та триповерхові башти. Уздовж стін палацу були зроблені вікна овальної та прямокутної форми. Для оздоблення будівлі використовувався кольоровий світлий цемент з Італії. Фігурні елементи палацу виконані з використанням штукатурки по цеглі. Палац прикрашений фронтоном, ліпниною з рослинних орнаментів і античними колонами, барельєфами з немовлятами-музикантами. Поруч з палацом був розбитий парк за проєктом майстра Арнольда Регеля. Після завершення будівництва палац використовувався як заміський будинок.

У 1917 році після Жовтневого перевороту родина Терещенків вимушено емігрувала до Франції, після чого палац був повністю пограбований та зруйнований. Згодом протягом тривалого часу руйнувався місцевими жителями, які розбирали будівлю на цеглу.

Про розкіш денишівського маєтку цукрозаводчиків ходить багато легенд та чуток. Одна з легенд розповідає, що донька Федора Артемовича – Наталія – забажала влітку перевірити нові сани. Тоді турботливий батько наказав усипати галявину в парку цукровим піском, щоб догодити улюбленій доньці.

Існує легенда, що підлога у палаці виконувала функції верхньої частини величезного акваріуму. Уявить собі шок гостей, які під час прийомів у палаці дивилися на підлогу і бачили під ним плаваючих коропів.

Ще за однією легендою, підлога у палаці була викладена золотими монетами, покладеними на ребро. Спочатку монети планувалося просто покласти на підлогу, але коли про це дізнався цар, то був неприємно здивований, адже негоже ходити по державних гербах із його зображенням. І нібито тоді Терещенко наказав поставити монети на ребро. Куди потім поділися монети, невідомо нікому. Але багато хто вірить, що вони були закопані десь у саду за садибою. За розповідями місцевих жителів, палац був зруйнований в роки громадянської війни. Він постраждав від потрапляння

випадкового снаряду. Навіть після майже повної руйнації палацу й сьогодні багато хто намагається відшукати скарб багатого промисловця.

Місцеві жителі розповідають, що у 20-х роках минулого століття хтось знайшов в саду кілька золотих монет – напевно, це все, що випадково залишилося від величезного скарбу Терещенків. Також розповідають, що ці монети врятували життя людей у тих родинах, де вони зберігалися під час Голодомору. А ще пізніше, під час війни, служили оберегом від бід. І нібито в тих сім'ях, де зберігали монети, всі повернулися з війни живими і здоровими. А ось подальша доля монет залишається таємницею. Хоча все це тільки легенди, які вдалося зібрати місцевим краєзнавцям, звучать вони дуже інтригуюче. Особливо, коли приблизно раз у десять років знову з'являються чутки про те, що хтось все ж знайшов кілька золотих монет, «випадково» проходячи повз руїни замку.

Зараз в Україні діє благодійна організація «Фундація спадщини Терещенків», яка організована графом Мішелем Терещенком – онуком Михайла Івановича і праправнуком Артемія Яковича. Фундація займається вивченням, збереженням і популяризацією спадщини династії Терещенків. У Житомирі є регіональне представництво фонду. Мішель Терещенко неодноразово відвідував Україну і кілька разів приїзжав до Житомира, де в обласній науковій бібліотеці презентував проєкт реставрації маєтку в Денишах. Але цього, на жаль, так і не сталося.

Історична довідка

Після заснування у 1848 р. Артемієм Терещенком (1794-1877) першого на Житомирщині цукрового заводу він, а згодом його сини Федір (1832-1894) та Микола (1819-1903) почали скуповувати навколишні землі.

Дениші купував вже не сам голова родини, Федір Артемійович, що пішов з життя у 1894 р., а його вдова – Надія Володимирівна Терещенко (уроджена Хлопова, друга дружина). У 1910 р. вона заплатила чималу суму – 312 500 рублів. Для порівняння: за віллу в Каннах на поч. 1910-х рр. було витрачено 150 000 рублів. Існувало кілька цегляних флігелів 1870 року будівництва, теплиці (1899 р.) і декілька оранжерей, в тому числі ананасова та персикова (1910 р.). Крім садиби господарів, до денишівської економії входили казарма, школа, стайні, магазин, корівник, каретний сарай, цегельний завод, лісництво.

Палац побудований у стилі італійського аристократичного ренесансу XVI-XVII століть. Надія Володимирівна побажала побудувати палац у купленому маєтку, який і був зведений у 1910-1913 рр. Господиня спочатку хотіла бачити палац у французькому стилі кінця XIX століття з високими мансардними дахами і з високими трубами з боків мансарди. Однак архітектор Павло Іванович Голландський пояснив, що краще віддати перевагу для наших

кліматичних умов або стилю італійському, англійському або німецькому, але не французькому...». Заможна вдова погодилася і вибрала запропонований проєкт архітектора Голландського в італійському стилі.

https://zt.20minut.ua/kul-tura/legendi-palatsu-tereschenkiv-u-denishah-11278012.html

Тимошенко В.І. **Рахель-Янаіт Бен-Цві – дружина президента Ізраїля**

Один з авторів історії Ізраїлю вказує, що не було в історії сіонізму від Другої світової війни до 70-их років, в який би не брала дієву участь Рахель-Янаіт Бен-Цві, громадський лідер, вчений-ботанік, педагог, політик, боєць, дружина президента, мати – така Рахіль, сіоністка і соціалістка, що спиралася на фундамент єврейської традиції.

А між тим, Рахель-Янаіт Бен-Цві наша землячка. Вона народилася у 1886 році у Малині під іменем Голда Лишанська. Та згодом вона бере собі нове ім'я – Рахель-Янаіт, яке було співзвучне з іменем батька – Мейра-Йони і близьке до імен Олександра Яная і Шломпіон, давніх царів Хасмонейського царства. У своїх пізніших спогадах вона з ностальгією згадує про дитинство, навчання в місцевій хедері. Та це не задовільнило її бажання вчитися. У дванадцять років Рахель-Янаіт добре вивчила російську мову і вступила на навчання до Житомира. Щоб якось прожити, давала приватні уроки івриту.

Згодом вона переїздить до Києва, де стала одним із засновників партії «Поалей Ціон», програма якої засновувалася на ідеях сіонізму та соціал-демократії. Від того часу сіоністська діяльність стала центром життя Рахель-Янаіт. У 1905 році дівчина їде на навчання до Німеччини, де розпочала вивчати ботаніку і зоологію в Єнському університеті. Поряд з цим не залишила політичну і педагогічну діяльність і постійно їздила по містах та містечках Східної та Західної Європи. На сьомий сіоністський конгрес, який відбувся в 1905 році у Базелі, Рахель-Янаіт була направлена як делегат від громади містечка Малин.

Політична діяльність, яку здійснювала ця смілива дівчина, була заборонена в царській Росії, і їй кілька разів довелося переховуватися від властей, а одного разу її навіть арештували і посадили на короткий час до тюрми. В часи своєї діяльності в «Поалей-Ціон» вона зустріла Іцхака Бен-Цві (партійна кличка Авнер), який пізніше став її чоловіком.

У 1908 році Рахель-Янаіт переїздить до Ізраїлю. Тут вона незабаром приєдналася до єрусалимської комуни «Новий Єрусалим», заснованої Бен-Цві навколо художньої школи Бецалель. Її учасниками були митці, письменники, землевласники, робітники, громадські діячі і активісти «Поалей Ціон», які вели між собою гарячі ідеологічні та політичні дискусії.

Рахель зайнялася викладацькою діяльністю в Першій івритській гімназії в Єрусалимі. Та вона не боялася і іншої роботи. Її мати, що приїхала до Рахель з другою дочкою, що в майбутньому стала відомою як скульптор Батья Лишанська, були здивовані, що Рахель не лише проводила уроки, але й прибирала в шкільному приміщенні.

У цей час Рахель проводила і політичну діяльність. Вона брала постійну участь в засіданнях партії та була редактором партійної газети «Га-ахдут» («Єдність») разом з Бен-Цві та Давидом Бен-Гуріоном. Вона була одним з ініціаторів створення каси допомоги робітникам, з якої направлялися кошти для організації їдалень, дитячих ясел, і грошових ссуд для сімей робітників.

Для надання допомоги своїм співвітчизникам Рахель вирішили стати представником єврейської громади в османському меджлісі (парламенті). Однак для цього було необхідно здобути вищу освіту. Тому вона відправляється на навчання до Парижу, де отримала диплом аграрного інженера. Та після початку Першої світової війни повертається до Єрусалиму.

У 1920 р. Рахель відкрила тут невеликий ботанічний сад, у 1928 р. заснувала невелике господарство, де працювали жінки (з 1933 року це господарство стало навчальною фермою для дівчат).

Вона активно продовжує і політичну діяльність. У роки Другої світової війни її зусилля були спрямовані на вступ єврейських жінок-добровольців в жіночі бригади британської армії.

Боротьба за незалежність Ізраїлю забрала в Рахель найдорожче. Весною 1948 року в бою загинув її син Елі разом з шістьма товаришами. Це сталося під час нападу арабів на кібуць Бейт-Кешет, де він жив, всього за п'ять днів до дати, коли було призначене його весілля.

У 1952 році Іцхак Бен-Цві був обраний другим президентом країни Ізраїль. Він став єдиним президентом, який переобирався двічі. Щотижня Рахель проводила в президентській резиденції уроки Танаха для жінок. На свята двічі на рік їх будинок був відкритим для широкої публіки.

Рахель з чоловіком в президентській резиденції, 1962 рік.

Іцхак Бен-Цві помер весною 1963 року після свого переобрання на третій термін. Рахель прожила ще 16 років. Останні роки життя вона присвятила громадській і літературній діяльності, писала спогади, розвивала інститут «Яд Бен-Цві» (у 1985 році діяльність інституту була відмічена Державною премією Ізраїлю), і займалася увіковіченням пам'яті свого сина Елі.

Рахель користувалася повагою серед жителів Ізраїлю. У 1966 році їй було присвоєно звання почесного жителя Єрусалиму. На церемонії з нагоди цієї події мер Єрусалиму сказав, що «в серці Єрусалиму, який відроджується, ваша сім'я служила символом першопроходців, єврейської простоти і скромності, вірності нашому народу. Наш товариш Рахель Бен-Цві майже 60 років є невід'ємною частиною життя Єрусалиму, що відроджується. Ти і твоя сім'я брали участь у всьому, що переживав Єрусалим в ці часи. Сьогодні ти можеш дивитися з глибоким задоволенням на події життя твого покоління і твого власного життя».

https://history-malyn.in.ua/rahel-yanait-ben-tsvi-druzhina-prezidenta-izrayilya/

Обсерваторія "Липневий ранок"

Приватна обсерваторія "Липневий ранок" знаходиться у селі Гальчин, на південній околиці міста Андрушівка, була збудована у 2001 р. вченим-астрономом Юрієм Іващенком, дитинство якого минуло у цьому місті. Вченому вдалося згуртувати однодумців навколо себе та втілити свою мрію у життя. Щоб потрапити сюди, від центру міста слід рухатись мимо садиби Терещенків та цукрового заводу на південь.

Будівництво споруди розпочалося у 1998 р. згідно з домовленістю з Академією наук України. Міжнародний центр астрономічних та медико-екологічних досліджень, як складова частина НАН України забезпечив установу телескопом. Упродовж певного періоду часу тут здійснювався монтаж та налагодження обладнання. Спорудження Андрушівської обсерваторії було приурочено до сорокової річниці першого польоту людини у космос, її відкриття відбулося 12 квітня 2001 р. На урочисте відкриття прибула делегація вчених-астрономів, серед яких були – Ярослав Яцків, Ростислав Кондратюк, Клим Чурюмов та інші, в тому числі і директор Житомирського музею космонавтики ім. С. Корольова – Ольга Копил. Згодом Андрушівську обсерваторію було прийнято до складу Української астрономічної асоціації. Вона отримала назву "Липневий ранок".

Спочатку у закладі працювало кілька ентузіастів. У ніч на 19 вересня 2003 р. науковці побачили потік астероїдів, які не були раніше відомі науці, про що вони повідомили Міжнародний центр малих планет, який знаходиться у Гарварді. З наукового закладу США їм прийшла відповідь, що п'ять із цих об'єктів вже були відкриті американськими вченими, однак два об'єкти з потоку астероїдів зарахували нашим українським астрономам.

Упродовж 2005-2012 рр. обсерваторія увійшла до складу двадцяти найкращих обсерваторій світу за спостереженнями малих планет. До кінця січня 2013 р. тут було відкрито 97 астероїдів, кожен з яких отримав свій номер. Одній з цих малих планет Сонячної системи було присвоєно назву на честь обласного центру України – Житомира. За останніми даними науковців, до березня 2016 р. тут було відкрито 125 астероїдів. Нині в обсерваторії проводяться екскурсії, з цією метою на території закладу було збудовано окремий павільйон, у якому усі охочі мають можливість поспостерігати за небом в окуляр та отримати комп'ютерну фотографію побаченого.

Обсерваторія "Липневий ранок" поблизу Андрушівки на Житомирщині викликає захоплення у відвідувачів, вважається єдиною приватною астрономічною обсерваторією України і належить до визначних пам'яток сучасної інженерної думки.

https://drymba.com/uk/1045674-observatoriya-lypnevyy-ranok-andrushivka

Щербакова Н.М. **Особливості формування колекції меморіального фонду Музею космонавтики імені С.П.Корольова**

У 1966 році з некрологу про смерть Сергія Павловича Корольова, вміщеному в усіх центральних газетах СРСР, стало відомо, що Генеральний конструктор народився в Житомирі. Житомиряни надихнулися ідеєю створення меморіального будинку-музею свого прославленого земляка. Згідно з рішенням виконкому Житомирської міської ради «Про увічнення пам’яті академіка Корольова Сергія Павловича» на будинку, в якому він народився, було встановлено меморіальну дошку [1]. А у 1969 році була прийнята постанова «Про створення в Житомирі меморіального музею Двічі Героя Соціалістичної Праці, Академіка Корольова С.П.» [2].

При створенні меморіального будинку-музею академіка С.П. Корольова початок формування музейної колекції заклали спогади матері вченого Марії Миколаївни Корольової-Баланіної та речі, що були передані нею, його дружиною Ніною Іванівною Корольовою та дочкою Наталією Сергіївною Корольовою. Дещо пізніше, коли до музею приїжджали льотчики-космонавти, вчені, конструктори, академіки, до фондів почали надходити цінні музейні речі від підприємств: Науковиробничого об’єднання «Енергія», Науково-дослідного центру імені Бабакіна, заводу «Зірка», Науково-дослідного інституту медикобіологічних проблем та інш. Музей розширювався, і ці експонати заклали центральне ядро експозиції «Космос».

Музей космонавтики імені С.П. Корольова складається з двох відділів: меморіального будинку-музею академіка С.П. Корольова та експозиції «Космос». В музеї експонується частина меморіальної колекції, решта знаходиться на зберіганні у фондах і використовується під час формування тематичних експозицій та виставкових комплексів.

Фонди музею космонавтики нараховують більше восьми тисяч одиниць зберігання. Тут представлено всі види пам’яток науки та культури: колекції писемних, речових, образотворчих, фоно- та кіноджерел. Особливе місце в зібранні музею посідають меморіальні об’єкти. Серед них перш за все будинок, в якому народився Сергій Корольов і який власне став меморіальним будинком-музеєм академіка С.П. Корольова.

Найбільшою цінністю меморіального будинку-музею академіка С.П. Корольова є сам будинок на вулиці Дмитрівській, 5. Квартиру в ньому винаймала родина вчителя Першої житомирської чоловічої гімназії Павла Яковича Корольова з серпня 1906 по серпень 1908 року. Саме тут 12 січня 1907 року (за новим стилем) народився і майже два роки жив майбутній засновник практичної космонавтики.

Меморіальний фонд будинку-музею складають особисті речі батьків Корольова, та речі, якими користувався сам С.П. Корольов. Таких предметів в музеї нараховується 97 одиниць.

При подальших ремонтах музею та реекспозиціях зовнішній вигляд будинку (дах, стіни, вікна із ставнями, ганок), а також інтер'єр квартири (шпалери, гардини, меблі, люстри, покривало, серветки, підсвічники, тощо) відтворювалися з урахуванням найдрібніших деталей. Працівники намагалися дотриматися спогадів матері, що містились у листах до директора музею: «Дах будинку був залізним зеленого кольору. Це я точно пам'ятаю. У лівій половині будинку, якщо дивитись з фасаду, жили ми, а праву винаймала тоді родина теж вчителя гімназії…» [3]. Для музейників надзвичайно цінними були також спогади матері про інтер'єр квартири.

Мешканці Житомира з ентузіазмом і великою радістю долучились до створення музею. Вони активно передавали в його фонди меблі, люстри, інші предмети повсякденного побуту. І хоча ці речі не є меморіальними, адже вони не належали родині Корольових, проте вони репрезентують типову обстановку помешкання інтелігентних родинах кінця XIX – початку XX ст. В кімнатах будинку меблі розставлялися за спогадами матері.

Важливим джерелом інформації для створення інтер'єру музею було листування дирекції з матір'ю С.П. Корольова. Співробітники надзвичайно уважно вивчали листи М.М. Корольової-Баланіної, в яких вона згадувала про те, як виглядала квартира в Житомирі, вчитувались в опис кожної кімнати, зосереджувались на найменших дрібних деталях [4].

Серед речей, які мати С.П. Корольова передала музею: тарілочка для візитних карток, металева хлібниця та кофейник, фото малого Сергійка на руках у няні Маші, невеличке пасмо волосся Сергійка від першої стрижки. В одному з листів вона писала: «Ми з Наталкою переглянули усі старі речі та дещо знайшли, що я могла б передати музею… однин з вишитих рушників з моїм вензелем (теж з мого приданого) та декілька серветочок з тих, що я сама вишивала в Ніжині і потім у Житомирі…» [3]. Згодом ці речі посіли чільне місце в меморіальній експозиції.

Серед переданих Марією Миколаївною речей надзвичайно цінною є старовинна ручної роботи шаль. Її мати вченого отримала від своєї бабусі Євдокії Тимофіївни Фурса у якості весільного подарунка. Тепер вона зберігається у фондах музею і експонується на виставках серед особистих речей матері Головного конструктора. Поряд з нею коробка для капелюшка, книга Олени Молоховець для молодої господині, видана у Петербурзі 1904 року, та милі жіночі дрібнички: годинник, порцелянові чайничок, чашечка, блюдечка, а

також щипці для завивання волосся, чорнильниця з фігуркою собачки, підсвічники, вишиті та мережені серветки.

Співробітниками музею були враховані найменші деталі, що містилися в спогадах матері вченого. Це дало змогу відтворити меморіальну частину музею з найбільшою історичною точністю. Мати С.П. Корольова оцінила роботу музейників [5, 6].

У другій половині будинку, яку винаймала родина вчителя А.Г. Тітова, була створена біографічна зала. Тут представлені копії документів, які засвідчують життєвий та творчий шлях С.П. Корольова. У вітринах особисті речі Корольова, передані його матір'ю: глобус, який подарувала Сергію бабуся, коли він став студентом Київського політехнічного інституту, мідні чорнильниця та два підсвічники, які студент Корольов зробив власноручно. Відвідувачів вражають п'ять томів «Курсу фізики» О.Д. Хвольсона, виданого у 1923 році в Берліні (близько 800 сторінок кожний), за якими Корольов опановував премудрості цієї науки.

У вітрині «Штрихи до портрету» експонується чимало особистих речей, які передала в музей Ніна Іванівна Корольова. Це сірий костюм, краватка, капелюх, шкіряний портфель, механічна бритва «Супутник» та письмове приладдя академіка С.П. Корольова (авторучка, три кольорових олівці та олівці для креслення), а також листки з особистого блокноту члена-кореспондента академії артилерійських наук СРСР С.П. Корольова. У фондах музею зберігається посмертне пасмо волосся С.П. Корольова. Колекцію особистих речей вченого доповнює логарифмічна лінійка, передана першою дружиною Корольова Ксенією Вінцентіні.

Свого часу студент Корольов вирішив для себе, що потрібно «самому конструювати, самому будувати, самому літати». Тому вдень він працював на авіазаводі, а ввечері навчався, закінчив льотну школу, літав на апаратах власної конструкції. У вітрині, де висвітлюється навчання в МВТУ ім. Баумана (1926 –

1930 рр.), представлено льотні речі Сергія Корольова, які були передані в музей колишнім інструктором льотної школи генерал-лейтенантом А.В. Солдатовим.

Цінним документом, що зберігається у фондах музею, є оригінальний лист з новорічними вітаннями, написаний Корольовим Якову Матвійовичу Терентьєву, з яким він був знайомий з початку роботи в ракетній галузі у 30-ті роки, 31 грудня 1965 року за два тижні до смерті. «Мої плани та справи не дуже добрі, буду весь січень лежати в лікарні. Нічого особливого нема, але треба вилежати. Усе решта – як завжди в напруженому та стрімкому русі» [7].

Під час останнього ремонту і реекспозиції, що проводились у 2006 році, колекція музею поповнилась новими експонатами: піаніно та швейною машинкою, яку передала Наталія Корольова. Ця ручна машинка «Singer» була частиною приданого її бабусі Марії Миколаївни. Старовинне піаніно, яке передали музею мешканці Житомира, гармонійно вписалось в інтер'єр вітальні.

Таким чином, меморіальна колекція музею космонавтики вдало доповнює розповідь про життя родини Корольових у Житомирі, відображаючи побут учительської родини того часу, а також допомагає наочно продемонструвати життєвий та творчий шлях Головного конструктора першої ракетно-космічної техніки.

1. Про увічнення пам'яті академіка Корольова Сергія Павловича. Рішення виконкому Житомирської міської ради від 5 квітня 1966 року.
2. Про створення в Житомирі меморіального музею Двічі Героя Соціалістичної Праці, Академіка Корольова С.П. Постанова бюро міського комітету КП України та виконкому міської Ради депутатів трудящих від 18 вересня 1969 року.
3. Лист Марії Корольової-Баланіної від 20.08.1975 р. Фонди музею космонавтики імені С.П. Корольова Житомирської обласної ради.
4. Лист Марії Корольової-Баланіної від 29.04.1969 р. Фонди музею космонавтики імені С.П. Корольова Житомирської обласної ради.
5. Лист Марії Корольової-Баланіної від 10.05.1976 р. Фонди музею космонавтики імені С.П. Корольова Житомирської обласної ради.
6. Поштова листівка Марії Корольової-Баланіної від 13 березня 1976 року. Фонди музею космонавтики імені С.П. Корольова Житомирської обласної ради.
7. Лист С.П. Корольова Я.М. Терентьєву від 31 грудня 1965 року. Фонди музею космонавтики імені С.П. Корольова Житомирської обласної ради.

Всеукраїнський Музейний Форум. Матеріали науково-практичної конференції. – Переяслав-Хмельницький, 2017. – С. 355-359

Коломієць Л.В. **Банкірський дім Ефруссі**

Ефруссі — міжнародна банкірська династія, заснована в 1830 р. бердичівським купцем 1-ої гільдії Юхимом Айзиковичем Ефруссі (Хаїм Айзикович Ефруссі, 1793-1864). Базувалася спочатку в Одесі, потім у Відні і Парижі. Змагалася з Гінцбургами за право вважатися найбільшою банкірською

династією Європи російського походження. Йоахім (Хаїм або Юхим) Айзикович Ефруссі (1793-1864), який в подальшому став іменуватися Шарлем Іахімом, походив з житомирських міщан і був потомственим купцем 1-ої гільдії з Бердичева, яким залишався до грудня 1835 року. Йоахім Ефруссі двічі перебував в шлюбі — з Беллою Левенсон і Генрієттою Гальперсон. Він мав 6-х дітей — 2-х дочок: Терезу (1851-1911) і Марі (1853-1924); і 4-х синів: Ігнатія (Ігнаца) (1829-1899) (народився у Бердичеві), Леона (пом. 1877), Мішеля (1844-1914) і Моріса (1849- 1916) (народилися в Одесі). Всі його сини в подальшому брали участь у створенні сімейного торгового і банкірського бізнесу.

Спочатку основу комерційної діяльності Йоахіма Ефруссі становила торгівля зерном. У 1820-х роках із зростанням торгового обігу ділова активність поступово переміщалася з Житомирської губернії в Одесу, в якій він діяв як представник торгового дому «Манзон і Ефруссі», заснованого відомим в Бердичеві банкіром Давидом Манзоном спільно з Йоахімом Ефруссі. До 1829 р. торговий дім остаточно розташувався в Одесі, а основою його комерційної діяльності, як і раніше, залишався експорт зерна. Нарешті і сам Йоахім Ефруссі в 1835 р. переїхав з Житомира в Одесу. 19 грудня 1835 р. Йоахім Ефруссі став одеським купцем 1-ї гільдії і разом з Абрамом Рафаловичем заснував банкірську контору «Ефруссі, Рафалович і К°». Для розміщення банкірської контори був вибрано будівлю на Приморському бульварі, в будинку по сусідству від якого розмістилася родина Йоахіма. 1-а половина XIX століття відзначена зростанням впливу в Одесі єврейських банкірських домів. До середини 1860-х років вони практично повністю витіснили домінуючих до них в торгівлі італійців і греків. Цьому сприяла криза кінця 1850-х — початку 1860-х років, після якої багато їх конкурентів згорнули свої справи і покинули Росію: були ліквідовані 23 торгові доми. В цей же час обороти торгового дому «Ефруссі і К» неухильно росли, і він з часом зайняв провідне місце в експорті

та обслуговуванні поставок зерна. За неповні 20 років торговий оборот торгового дому виріс більш ніж в 100 разів: з 34,6 тис. руб. в 1846 році до 825,5 тис. руб. в 1853 році і 3,3 млн руб. в 1864 р.

До середини XIX століття Ефруссі (крім торгівлі зерном) були засновниками Товариства береговласників лиманів і КуяльницькоГаджібейського соляного промислу. У володіння Леона Ефруссі входили хутір під Одесою, велика нерухомість (7 будинків і дача) в Одесі, а також безліччю інших активів. У 1871 р. одеський торговий дім «Ефруссі і К°» виступив співзасновником Російського банку для зовнішньої торгівлі. Банкірський дім «Ефруссі і К°» брав участь і в створенні акціонерної компанії «Центральний банк російського поземельного кредиту» (спільно зі своїми одеськими партнерами «Рафалович і К°», «Ф.П. Родоканакі»). Сім'я Ефруссі внесла свій внесок у заснування Бесарабсько-Таврійського земельного банку (статут банку був затверджений 31 серпня 1872 р.) Крім Ефруссі серед співзасновників банку були Федір Рафалович, барон Г.О. Гінзбург, Ф.П. Родоканакі, П.Ф. Родоканакі та інші представники одеського великого бізнесу. Банкірський дім «Ефруссі і К°» брав участь у заснуванні Харківсько-Кременчуцької залізниці О.А. Абаза і К.К. УнгернШтернберга в 1868 р. Він також займався просуванням на іноземних біржах облігацій залізничних товариств, хоча в цілому вкладання грошей у розвиток залізничної інфраструктури для одеського банкірського дому не було характерно — основний їхній інтерес становила зовнішня торгівля зерном.

Згодом Й. Ефруссі відкрив численні контори в Європі, а незабаром, завдяки родинним зв'язкам з Ротшильдами, створив свої філії в Парижі і Відні. Це призвело до значного зростання кількості фінансових операцій і ролі очолюваного ним торгового дому в економічному житті цих країн. Беручи до уваги користь, яку Леон Ефруссі приніс Росії, імператор указом від 15 липня 1866 р. пожалував йому статус комерційного радника. Останні роки життя Йоахім Ефруссі провів у Відні, де і помер 12 листопада 1864 р.

Після смерті Й. Ефруссі продовжувачами сімейного бізнесу в Одесі стали його сини Леон, Ігнацій і Мішель. Старший син Йоахіма — Ігнацій (Ігнац) Ефруссі — був відомий як один з найбагатших людей Австрії. Як і батько, він народився в Бердичеві. 11 листопада 1855 р. він одружився на француженці Емілі Поргеса (1836-1900) — дочці банкіра празького походження Ефраїма Поргеса. У шлюбі народилося троє дітей: Віктор (1860-1945), Стефан (1856-1911) і Анна (1859-1889). У 1856 р. Ігнацій заснував у Відні банк Ephrussi & Co, який в наступні роки значно розширив свою ділову активність, відкривши філії в Парижі і Лондоні. У 1870 р. помер Леон Ефруссі, і до кінця 1870-х керівництво банкірським будинком в Одесі перейшло до Ігнація.

До цього часу практично все сімейство Ефруссі перебралося на постійне проживання в Європу і роль Одеси у їхніх справах поступово пішла на другий план. Внаслідок цього в 1882 р. брати Ефруссі вирішили завершити свою діяльність в Одесі і перевести свій торговий дім з Одеси в Відень. Однак ділові зв'язки і одеські партнери як і раніше продовжували відігравати велику роль в їх комерційних справах. При закритті одеського відділення банкірського дому всі його колишні співробітники отримали щедрі допомоги. Одеська преса повідомляла: «Вчора укладена ліквідація справ одного з найстаріших місцевих банкірських будинків «Ефруссі і К°». Всі, хто служили в конторі банкірського дому, отримують більш-менш значну винагороду, а ті, хто пропрацював не менше 15-20 років, отримують довічну пенсію, що дорівнює повному або половинному розмірі одержуваної ними платні».

У Відні складали легенди про багатство Ігнація Ефруссі. Городяни говорили, що він був неймовірно багатий навіть за мірками інших аж ніяк не бідних єврейських банкірів, а вони становили в Австрії 71% від їх загальної чисельності. Дійсно Ігнацій Ефруссі володів другими за величиною активами в Австрії [2].

Прагнучи виділитися серед своїх колег, Ігнацій Ефруссі звів розкішний палац на Рінгштрассе («Кільцева вулиця»), яку ще назвали Sionstrasse («Сіонська вулиця»). Ось як описує будівництво цієї будівлі Едмунд де Вааль, праправнук Ігнаца Ефруссі, в своїй книзі «Заєць з бурштиновими очима: прихований спадок»: «Контракт підписали 12 травня 1869 р., а дозвіл на будівництво міська влада видала в кінці серпня. До того часу, коли Теофіл Хансен почав працювати над палацом Ефруссі, він уже мав дворянське звання і називався барон Теофіл фон Хансен, а його клієнт, маючи уже рицарський титул, — рицар Ігнац фон Ефруссі. Ігнац і Хансен в самого початку разійшлись у поглядах відносно розмірів будівлі: креслення, які збереглися, свідчать про безкінечні перегляди задуму, які відбувались в міру того, як ці дві вольові людини старались придумати, як краще використати це виграшне місце. Ігнац вимагав конюшню для чотирьох коней, а також каретну для двох чи трьох екіпажів. Головною його вимогою були сходи для нього особисто, якими не могла б користуватися більше жодна жива душа. Все це перераховано у чудово ілюстрованій статті 1871 р., надрукованій в архітектурному журналі Allgemeine Bauzeitung. Цей палац повинен був стати трибуною, направленою до Відня: його балкони будуть споглядати місто зверху, а саме місто буде проходити мимо його величезних дубових дверей» [3].

По завершенню будівництва палацу його господарів обслуговувало 17 слуг. Його прикрашала величезна колекція творів мистецтва. Також відвідувачі палацу відзначали золотий обідній сервіз з вигравійованою подвійною «Е».

Одночасно йшло будівництво іншої комерційної і житлової нерухомості, в тому числі особняка на рю де Монсо. Крім палаців у Відні Ігнацій був власником кількох банківських будівель по всій країні. Згідно з бухгалтерськими документами від 1899 року, його віденські активи становили понад 3 мільйони флоринів, що відповідає приблизно 200 мільйонам сучасних доларів, з яких 70% — цінних паперів, 23% — нерухомість, 5% — твори мистецтва і ювелірні вироби і 2% — золото. Після затоплення австрійської столиці в 1862 р. Ігнацій позичив уряду необхідні кошти для будівництва набережних і мостів через Дунай.

Імператор Австрії Франц Йосип I, відзначаючи заслуги Ігнація Ефруссі, присвоїв йому титул барона. Після смерті Ігнація сімейний бізнес перейшов до його сина Віктора. Він був одружений на уродженці Англії Еммі Шей — дочці барона Пауля Шей фон Коромла і Евеліни Ландауер. Їх батьки дружили сім'ями і, крім цього, були діловими партнерами і сусідами по Рінгштрассе. Весілля відбулося незадовго до смерті батька Віктора 7 березня 1899 року. Таким чином Віктору перейшло керівництво банкірським будинком Ephrussi & Co у Відні з усіма його зобов'язаннями, які зв'язували Відень з Одесою, Санкт-Петербургом, Лондоном, Парижем та іншими містами Європи.

Торговий і банкірський будинок Ефруссі залишався найбільшим учасником зернового ринку аж до початку Другої світової війни, а його вплив (за рахунок зв'язків з братами в Парижі та Відні, а через них — з Ротшильдами) на біржі і ринок цінних паперів був дуже великий. Відомий випадок, коли у відповідь на утиски євреїв в Російській імперії Ефруссі разом з Ротшильдами за два тижні знизили на Паризькій біржі курс російських державних облігацій на 25 пунктів.

У березні 1938 р. німецькі війська перетнули австрійський кордон, і в Австрії почалися масові погроми євреїв. Віктор і його молодший син Рудольф були заарештовані. Їм вдалося отримати свободу лише після того, як Віктор підписав документи, за якими він відмовлявся від банку Ефруссі, всієї своєї нерухомості та інших сімейних активів. Віктор і Еммі отримали чеську візу. Це дозволило їм покинути Австрію та перебратися до батьків Еммі в невеликій чеське місто Ковексес, в якому дружина Віктора незабаром померла. У березні 1939 р. Віктор отримав британську візу і переїхав до Лондона. 12 серпня 1938 р. «Ефруссі і компанія» була викреслена з реєстру австрійських юридичних осіб. У записах було доповнено єдине слово — «знищена». Через три місяці її назва змінюється на Bankhaus CA Steinhausser. Примітно, що після переоцінки її вартість була збільшена в шість разів.

Після закінчення війни законні спадкоємці отримали п'ятдесят тисяч шилінгів в обмін на відмову від претензій на майно сім'ї Ефруссі. Ігнацій

Ефруссі похований в сімейному мавзолеї Ефруссі, побудованому в доричному стилі в єврейській частині віденського цвинтаря. Пізніше там же були перепоховані останки його батька — засновника роду Йоахіма [2].

Династія Ефруссі вирізнялася своєю благодійною діяльністю. В 1836 р. коштом шести бердичівських банкірів — М.Л Райциса, Давида Манзона, Хаима Ефруссі, Йосипа Гальперіна, І.Л. Камінке, Ісая Горовіца було засновано в місті єврейську лікарню [1]. Родиною Ефруссі в 1871 р. було пожертвувано 300 рублів для Одеського сирітського будинку, 1000 руб. бідним за заповітом померлої дружини Леона Ефруссі (1888 р.); 5000 руб. для побудови пам'ятника новоросійському і бессарабському генерал-губернатору М. С. Воронцову (1862-1869 рр.) та ін. Сімейство Ефруссі заснувало в Одесі училище, пожертвувавши з 1868 р більше 62 тис. руб. У 1881 р. імператор присвоїв Одеському 4-класному міському училищу найменування «Міське училище Ефруссі». У 1900 р. училище Ефруссі було вже 6-ти класним. У 2-поверховому будинку було 10 класних кімнат, фізичний кабінет, роздягальня, приймальня, вчительська і канцелярія, рекреаційні зали. Училищу належала ділянка в 424 кв.саж. У дворі — спортивні снаряди, двір поступово обсаджували деревами. У штаті училища складалося 18 викладачів, навчалося 533 учні. Багато років Ігнацій Ефруссі, а потім Юлій Леонович Ефруссі обиралися почесними доглядачами училища. У 1900 р сім'єю була заснована стипендія імені Ігнація Юхимовича Ефруссі для 4-х найбідніших і найбільш здібних учнів незалежно від віросповідань. Згадки про Ефруссі є в оповіданнях Бабеля і Шолом-Алейхема [2].

1. В ответ г. Блейхманну // Архів старих газет; Архив старых газет [Електронний ресурс] — Режим доступу: https://oldnewspapers.com.ua/node/853
2. Эфрусси (банкирская династия) [Електронний ресурс] — Режим доступу: https://ru.wikipedia.org/wiki
3. Руденко Ганна. Еврейская Украина [Електронний ресурс] — Режим доступу: https://evrejskaja-panorama.de/evrejskaja-ukraina-135852094/

Житомиру — 1135. Науковий збірник «Велика Волинь». Матеріали Всеукраїнської науково-краєзнавчої конференції (Житомир, 27-28 вересня 2019 р.). Вип. 59 / Упоряд. П.С. Скавронський — Бердичів : ФОП Мельник М.В., 2019. — С. 459-465

Петрухіна В**. Музей історії єврейства міста Бердичева**

Від редакції. Якщо чесно, їздили ми з подругою у Бердичів не для того, аби знайомитися з містом. Їхали на могилу Леві-Іцхака (хасидського цадика) за тиждень до Іловайська. Їхали просити захисту для тих, хто опинився там. Цілком нерелігійна єврейка й атеїстка. Але що поробиш, коли паралізує страх і в голові лише одна думка, аби залишився живим. Вдруге приїздили через рік –

подякувати і попросити за тих, кого ще не знайшли ні серед живих, ні серед мертвих.

Цього разу прогулялися містом, що очевидно назавжди втрачає цінні пам'ятки єврейської старовини, і несподівано потрапили до єврейського музею, розташованого у дитячій бібліотеці.

Якщо вам трапиться нагода бути у Бердичеві, не оминіть його. Рідкісно інтеліґентний музей. Власне три кімнати, де експонати на фоні світлин старого міста, тактовно і з великою повагою розповідають про колишню велич, життя євреїв, що дали світові видатних людей, про побут, повсякдення і трагедії. Хочеться дивитися довго до дрібничок, а потім пройти до розташованого неподалік будинку, де жив Василь Гройсман, і вже по-іншому уявити, як то було тут раніше.

Перша згадка про Бердичів, як місто, датується 1430 роком. На гербі міста розміщено чотири зірки, кожна з яких символізує українську, єврейську, польську та російську складову спільної культури. Зазвичай тут добре знають та долучаються до святкування єврейських і польських, українських і російських свят.

Національні свята єврейського народу шануються усіма бердичівлянами, незалежно від віросповідання та національної приналежності. Коли Бердичів запалює ханукальні свічки, сотні жителів міста долучаються до цієї події, а трагедія Голокосту й досі відзивається болем у серцях.. Ми разом святкуємо Рош а-Шана, Пурім, Песах, разом відзначаємо День міста, День незалежності України, разом молимося за мир в Україні й усьому світі.

Класик єврейської літератури Шолом Алейхем, який деякий час проживав у місті, назвав Бердичів – Волинським Єрусалимом.

Музей єврейства Бердичева на базі міської бібліотеки для дітей було відкрито у вересні 2015 року. Зауважу, що в бібліотеці є й українська світлиця і польський відділ, що складається з понад 15 тис. книг польською мовою.

Ініціатором створення Музею на базі бібліотеки був міський голова Василь Мазур. Реалізовано проект у співпраціз єврейською громадою та рабинами Моше Талером й Аківою Нємим. Експонати надали небайдужі жителі міста, а також євреї, які еміґрували до Америки, Німеччини та Ізраїлю. Вони надіслали документи та предмети, пов'язані з історією бердичівських євреїв.

У Музеї єврейства, який складається з трьох кімнат, розташовано стенди та експозиції, присвячені історії, релігії, побуту, культурі єврейського народу від XVII сторіччя до наших днів. Особливе місце займає зала, присвячена Голокосту, яка несе найбільше емоційне навантаження – вона є інсталяцією ґетто, з усіма його жахами та болем.

Першу згадку про єврея, який орендував млин у Бердичеві, зафіксовано в інвентарному описі власності Федора Тишкевича від 7 жовтня 1593 року, а ось про кагал згадується вже під 1712 роком, що свідчить про проживання значної кількості євреїв.

Відносний спокій, невеликі податки на іноземні товари сприяли бурхливому розвитку торгівлі, зростанню числа євреїв на Бердичівщині. До революції, за статистичними даними, серед загальної кількості населення євреї становили до 80 відсотків. Місто славилось єврейськими ремісниками, торговцями, перукарями, єврейськими банківськими установами. Зберігалися традиція і культура.

З перших днів окупації Бердичева почалося «остаточне вирішення єврейського питання». У місті було створено ґетто, а 25 серпня почалося масове знищення єврейського населення. 15–16 вересня 1941 року відбувся наймасовіший розстріл євреїв Бердичева та району – було знищено до 12 тис. чоловіків, жінок і дітей. Разом з липня до 2 листопада 1941 року було розстріляно 18 640 євреїв. 1942 року розстріляно близько 300 євреїв – висококласних спеціалістів. Після звільнення в місті лишилося 15 євреїв.

Вшановуючи пам'ять про загиблих, у селах Радянське, Хажин, Любомирівка, селищі Мирне та у Бердичеві на місцях розстрілу євреїв встановлено меморіали, пам'ятники та пам'ятні знаки.

Життя євреїв у Бердичеві – унікальна й особлива сторінка історії багатого культурним життям і красивою архітектурою міста, що ннині назавжди змінює своє обличчя. Від колишньої хоральної синагоги залишився декоративний елемент на фасаді. А це була одна з перших хоральних синагог у колишній імперії, побудована коштом громади. Окупанти не лише «стирали» євреїв з обличчя міста, а й знищили всі синагоги. Перед тим їх закривали більшовики, створюючи «клуби войовничих безбожників». Тепер у місті діють дві синагоги.

Головним об'єктом паломництва євреїв з усього світу є усипальниця одного з найвизначніших хасидських цадиків Леві Іцхака Бердичівського, похованого 1809 року на єврейському кладовищі.

Сьогодні ще можна побачити артефакти, пов'язані з єврейським життям, але їх дедалі менше. Як зауважив один із дослідників міста, якщо ви плануєте відвідати Бердичів, рекомендую не зволікати, адже багато з того, що можна побачити сьогодні, через 5-10 років може стати історією. В тому є особливий символізм, адже із «зникненням» євреїв зникає і «той» Бердичів.

І обов'язково відвідайте музей.

Форум націй. – 2016, № 1/158.

Яковлєва В.В., Власюк Л.Л. **МУЗЕЙ КОШТОВНОГО І ДЕКОРАТИВНОГО КАМІННЯ. ІСТОРІЯ ТА СЬОГОДЕННЯ**

Музей коштовного та декоративного каміння, розташований у Хорошеві, широко відомий серед фахівців, що працюють в аналогічних закладах України та світу. Зібрання унікальних мінералів та гірських порід з камерних пегматитів Волині викликає значний інтерес як у геологів, так і у широких верств населення.

Історію науково-просвітницького закладу можна поділити на два періоди.

Перший період – започаткування колекцій – нерозривно пов'язаний з освоєнням Волинського родовища камерних пегматитів.

Один з перших дослідників геологічної будови Волині Осовський Г.І. звернув увагу на скупчення кременів та кварцу біля села ГутаПотіївка Житомирського повіту. В опублікованому 1867 р. «Геологогеогностичному нарисі Волинської губернії» він писав про димчастий кварц: «Блиск на скабисто-раковистому зломі, рівність і густота його смоляно-чорного кольору мають переваги над найкращими з сибірських кварців. Димчастий кварц витримує порівняння з кращими богемськими так званими раухтопазами».

1931 року біля сіл Писарівка та Вишняківка розвідувальновидобувна партія Українського геологорозвідувального тресту вперше почала розробку пегматитів з метою видобутку топазів. В 1951 року зібрані геологами колекції започаткували мінералогічний музей, основоположниками якого стали В.Т. Клочков і О.І. Салманін. На той час це була одна велика кімната, експонати розташували на пірамідальної форми багатоповерхових постаментах,

виготовлених спеціалістами будівельного цеху Волинської експедиції. Слід згадати також ентузіастів музейної справи цього періоду: С.І. Перегуду, Л.П. Чернишкову, Л.А. Приказчикова.

1958 року Житомирське обласне управління культури зареєструвало мінералогічну колекцію як «Мінералогічний музей на громадських засадах». Музей став складовою частиною тематичної партії ВО «Західкварцсамоцвіти» МінГео СРСР.

Музей ставав все більш відомим в Радянському Союзі та світі. Сюди приїздили геологи, студенти і просто любителі каменів. Захоплені відгуки відвідувачів ледь поміщалися у декількох товстих книгах.

Починаючи з 1980 р., історія музею нерозривно пов'язана з процесом освоєння ВО «Західкварцсамоцвіти» покладів кварцсамоцвітного каміння України, Білорусі та Молдови. В цей період музей поповнюється великою кількістю зразків дорогоцінного каміння органогенного утворення – бурштину, гагату, а також опалу, родоніту, мармурового оніксу та інших. Фахівці підприємства привозили цікаві екземпляри з родовищ та покладів, на яких проводились геологічні роботи.

Новий період у історії музею розпочався 1996 року. Згідно з постановою Кабінету міністрів України (від 11 грудня 1996 року № 1485 «Про створення музею коштовного і декоративного каміння») вся колекція мінералів та гірських порід Мінералогічного музею підприємства «Західкварцсамоцвіти» була передана у Музей коштовного та декоративного каміння, підпорядкований Міністерству фінансів.

Основним завданням музею є забезпечення надійного збереження колекції, накопичення наукового мінералогічного матеріалу з Волинського родовища камерних пегматитів, а також із родовищ України та зарубіжних країн. Важливим напрямом діяльності закладу є пропаганда наукових знань та популяризація досягнень геологічної науки.

Теперішня колекція музею налічує більше 2000 зразків мінералів та гірських порід з геологічних утворень України, держав СНД, Європи, Америки, Африки тощо. Експозиція розташована у п'ятьох великих залах.

У першій залі представлено декоративно-облицювальне каміння (літотека), що видобувається на вітчизняних родовищах. Декоративне каміння України славиться унікальним за своєю насиченістю забарвленням, високою міцністю та витривалістю. В залі демонструються плитки та готові вироби з декоративного каміння.

У другій залі представлені типові зразки гірських порід, які вміщують камерні пегматити, а також кристали, друзи і зростки мінералів, характерних для різних структурних зон камерних пегматитів Волинського родовища

моріону. У вітринах виставлені породи, що містять пегматитові тіла, добре видно, з яких зон вони складаються. Можна зблизька роздивитися тонку «графіку» письмового граніту, величезні друзи польового шпату, блискучі «їжачки» гетиту, білі кристалики фенакіту.

Особливе місце серед камерних пегматитів у вітринах другої зали займають кристали кварцу – одного найцікавіших мінералів. Найбільший кристал кварцу, видобутий на Волині, важив 10 тонн.

Наступна, третя зала розповість про розмаїття кристалів кварцу: це і прозорі та білі кристалики, що нагадують навіки застиглий лід, і чорні, подібні до мініатюрних обелісків; золотисті цитрини з сонячним промінчиком всередині та світло-зелений празем. Викликають захоплення мармароські «діаманти» – дрібні (не більше 5 мм) водянопрозорі кристалики, які виграють на сонці безліччю блискучих граней.

У четвертій залі експонуються зразки дорогоцінних мінералів волинських камерних пегматитів: берили і топази.

Топаз з давніх часів приваблював до себе людей як ювелірний камінь. Цьому мінералу властива особлива внутрішня гра світла, блиск, небесна

блакить, золотистий сонячний відтінок, легкість і прозорість краплин вранішньої роси.

Рідкісним (ювелірним) кристалам топазу, які експонуються в музеї, за доброю традицією присвоюються власні імена: «Академік Олександр Ферсман», «Джерельце», «Казка», «Золоте Полісся». Ці унікальні, всесвітньо відомі камені, – гордість і краса поліського краю.

Є в музеї вітрини, які не залишають байдужими ні академіків, ні школярів. Це в першу чергу експозиція берилів. Один раз побачивши, забути ці кристали неможливо: вони прозорі та чисті, кожна грань призми має власний неповторний візерунок глибоких нерівних заглиблень – «фігурок травлення», які надають волинським берилам індивідуальності і цим ще більше приваблюють справжніх поціновувачів.

Для кристалів берилу Волині характерна багата гама зеленого кольору: оливково-зелений, трав'янисто-зелений тощо. Типовими є золотисто-жовті геліодори, ніби заповнені енергією сонця. Рідко зустрічаються кристали аквамарину ніжно-голубого кольору та безбарвні гошеніти. Одні з найпопулярніших серед відвідувачів музею є надзвичайної краси оливково-зелені прозорі берили «Апостоли Петро і Павло» та «Академік Лазаренко».

2001 р. шість іменних зразків колекції – чотири унікальні кристали топазу і два кристали берилу – занесені до Державного реєстру України, на них оформлені спеціальні свідоцтва. А 2004 року їх зарахували до Історичного фонду дорогоцінних металів і коштовного каміння України.

Не менший захват викликають мінерали та гірські породи, видобуті в різних куточках світу. В музеї демонструються голубі аквамарини з Бразилії та Пакистану, буро-жовтий гіпс з Польші, соковито-зелений уральський малахіт, яскраво-червоний рубін з Бразилії, зеленуватоблакитна бірюза з Середньої Азії. Заворожують погляд агати: тонкі пластинки з ритмічно-зональних шарів нагадують загадкові печери; руїнний агат схожий на старовинну гравюру з зображенням башт замку; агат-моховик навіює образи казкових рослин. Любителі каменів можуть помилуватися виставленими у вітринах різноколірними гранатами, зразками фіолетового чароїту та ніжно-зеленого амазоніту, небесного лазуриту, ісландського шпату та багатьма іншими представниками світу мінералів.

І нарешті завершальний акорд – п’ята зала, де експонуються прикраси та вироби з дорогоцінного та декоративного каміння: намиста з моріону, гірського кришталю, яшми, малахіту, оніксу, підсвічники з родоніту, маріуполіту; вази зі змійовика, селеніту, оніксу; скриньки з обсидіану, унакіту.

Особливе місце в залі займає сонячний камінь – бурштин. У вітринах музею виставлені вироби та зразки бурштину Клесівського родовища – першого промислового родовища сонячного каменю в Україні. Українському бурштину властива велика різноманітність розмірів (окремі зразків сягають до 200 мм), забарвлення – від безбарвного і білого через різні відтінки жовтого та червоного до майже чорного – і форм. Справжньою окрасою зали є вітрина, що демонструє вироби з самоцвітів Волинського родовища. Прекрасно огранові оливковозелені берили, унікальні топази, кварц різних кольорів. Відвідувачам важко відвести погляд від переливчастої гри світла на блискучих гранях.

Мінералогічний музей слугує базою для популяризації геологічних знань серед різних верств населення. Постійними його відвідувачами є учні середніх шкіл, гімназій, коледжів, вищих навчальних закладів як України, так і сусідніх держав (Польща, Росія), сюди часто приїздять учасники різних наукових форумів, іноземні делегації.

Тут не можна не згадати Книгу відгуків закладу. Читаючи її, проймаєшся гордістю за нашу державу, за геологів-ентузіастів, які протягом більше ніж півстоліття створили і зберегли цю унікальну колекцію, що сьогодні є однією з кращих в Україні.

І був правий визначний геолог, один із провідних спеціалістів по пегматитах О.Є.Ферсман, коли говорив, після відкриття топазів на Волинському родовищі, що «...те, що раніше становило гордість і єдину прерогативу Уралу, зараз у великій кількості є в Україні (на Волині)». Сьогодні з упевненістю можна стверджувати, що Волинське родовище відноситься до одних з найунікальніших покладів дорогоцінного каміння в світі.

Музей коштовного і декоративного каміння й нині продовжує наукову та навчально-просвітницьку діяльність. Розпочалася робота з перегляду музейних колекцій, комп'ютеризації каталогів, створення бази даних, триває модернізація музею. З кожним роком поповнюється експозиція.

Всеукраїнський Музейний Форум. Матеріали науково-практичної конференції. – Переяслав-Хмельницький, 2017. – С. 363-367

Цвік Г.В. **Історико-культурний комплекс «Замок Радомисль», історія та перпективи**

Початок XVII ст. в історію Радомисля (нині Радомишль) увійшов із знаменною подією — монахи Києво-Печерської лаври у монастирській вотчині збудували паперову фабрику. Це сталося за одними даними у 1606-1608 рр. [14], а за дослідженнями музею «Замку Радомисль» — у 1612 р. Папірня крім виробничих приміщень мала ще й оборонні споруди. Засновником першої в Центральній Україні паперової фабрики (папірні) став відомий релігійний та громадський діяч того часу архімандрит КиєвоПечерської лаври Єлісей

Плетенецький (1599-1624) [13]. Папірня у Радомислі мала завдання забезпечити потреби православного друкарства, одразу ставши важливим фактором розвитку книжкової справи в Центральній Україні. Саме на папері з Радомишльської папірні було надруковано в Києві книгу «Часослов» та інші [18]. На книжковому папері виявили філіграні із зображенням гербів архімандрита Є. Плетенецького та його наступника З. Копистенського [7]. За кількістю і якістю оформлення книжок друкарня Києво-Печерської лаври йшла попереду інших українських друкарень, завдячуючи своїй паперовій фабриці у Радомишлі [6]. На превеликий жаль папірня занепала через кілька десятків років і у XVIII-XIX ст. про неї забули (крім дослідників), хоча назва закріпилася серед місцевого населення та цією місциною. Тільки наприкінці XIX ст. про це місце згадали, 1902 р. споруду було відбудовано з червоної цегли інженером Пекарським [18] і колишня «папірня» почала працювати як млин. За часів радянської влади будівля млину не змінювала свого призначення. З розвалом СРСР припинив діяльність і млин. Будівля почала руйнуватися і перетворилася на стихійне звалище, а прилегла територія була занедбаною.

Зміни для млина прийшли у 2007 р., з появою нових власників — родини меценатів Шереметьєвих-Богомолець [4]. З цього часу починається відлік кількарічної реконструкції будівлі. Завершила ж відбудовчі роботи і продовжує розвивати музей О. Богомолець. Після реконструкції планувалося перетворити будівлю в історикокультурний комплекс [1]. За слушною думкою журналіста — краєзнавця В.Молодико, ця відбудова є важливою для України подією, коли заможні люди виявляють бажання вкласти свої гроші у матеріальний і духовний розвиток «провінції». Чинять це мудріше від більшості можновладців, бо слава і честь України проростають не хмарочосами, а такими реліквіями, яким стане оновлений Папірянський млин. Під час реконструкції млина, яка тривала чотири роки, виявлено, що будівля зведена на підземній гранітній скелі. Ремонти та реставраційні роботи велися з повним дотриманням стародавніх будівельних технологій, були відтворені інтер'єри XVII-XIX ст. У 2008-2009 рр. до основної будівлі була добудована вежа 35 метрів заввишки, на якій був встановлений дзвін. Щоб дістатися до дзвону потрібно піднятися по 158 сходинках замкової вежі та побачити неповторний пейзаж — парк, водоспади, острівці з'єднані кам'яними мостами, старовинні козацькі човни, околиці Радомишля. У 2009 р. поблизу млина було встановлено на течії річки Мики пам'ятник засновнику Радомишльської папірні архімандриту Є.Плетенецькому у вигляді монаха з книгою в човні [3]. Автор скульптури — українець канадського походження Влад Волосенко. Це єдиний в Україні монумент, що «пливе» по річці, маючи вагу понад чотири тони. 30 вересня 2011

р. історико-культурний комплекс «Замок Радомисль» було офіційно відкрито, але і після відкриття продовжують створюватися нові експозиції, що постійно поповнюються. Так, у серпні 2012 р. було презентовано Богородичну залу, а в листопаді відкрито відновлену лінію виробництва паперу за технологіями XVI-XVII ст. А у 2013 р. відкрилася нова музейна експозиція [12] на яку фундаторці музейного комплексу О.Богомолець знадобилося 14 місяців, щоб сформувати нову унікальну експозицію ікон Богоматері, де представлено понад 100 образів з усіх куточків України. Завдяки новим експозиціям і перетворенням, історико-культурний комплекс «Замок Радомисль» став перлиною королівського історичного шляху «Віа Регіа», що з'єднав вісім європейських країн —Іспанію, Францію, Нідерланди, Німеччину, Польщу, Литву, Білорусь і Україну[10]. Тому нині важко повірити у той складний початок, підйом з розрухи, перепони різного роду недоброзичливців до музею. Але О. Богомолець вдалося перетворити це місце в окрасу нашого терену. Дяка їй і шана. На 2013 р. до складу історико-культурного комплексу «Замок Радомисль» ввійшли: 1) Музей української домашньої ікони та старожитностей «Душа України», колекція якого нараховує більше 5 тисяч експонатів з усіх теренів України; 2) Обрядова зала (котра є частиною музею); 3) Концертна зала (камінна або Михайлівська), яка пройшла акустичнобалістичну експертизу і запам'ятовується неперевершеним звучанням; 4)Трапезна; 5) Ландшафтний парк із двома водоспадами, а також островами з рідкісними рослинами та старовинними скульптурами XVII-XIX ст.; 6)Пам'ятник засновнику Радомишльської папірні. У замку проводяться конференції, семінари, майстер-класи з виготовлення паперу за автентичними технологіями XVII ст., концерти, виставки, фестивалі, «Ночі у замку-музеї», укладаються шлюби та святкуються весілля. В останні дні вересня 2013 р. музейний комплекс «Замок Радомисль» відзначив другу річницю своєї діяльності [10]. Підсумувавши таким чином зроблене, а досягнення є і значні: «Диплом Культурного шляху» Ради Європи, 45 тисяч туристів; унікальні колекції ікон і старожитностей, що особисто побачили в той день гості музею: народні депутати України О. Кужель, Л.Оробець, Т. Слюз, історик і мистецтвознавець професор Д. Степовик, голова Радомишльської райради В. Тужик, міський голова Радомишля О. Ткачук та ін. Починаючи з дня відкриття історико-культурного комплексу «Замок Радомисль» його основним напрямком стає просвітництво і благодійність, що з часом стане невід'ємною традицією «Замок Радомисль» [16]. Велику увагу музей приділяє культурно-освітньому напрямку. Так, 8 червня 2012 р. у музеї відбулася всеукраїнська наукова конференція «Радомишль в історії Української церкви 1682-1840 рр.» зібравши відомих істориків України та краєзнавців Радомишля. У 2016 р. після Києва в «Замку Радомисль» продовжено всеукраїнську наукову

конференцію «Правобережна Україна на переломі XVII-XVIII ст.» на яку з'їхалися відомі історики, релігієзнавці, теологи, мистецтвознавці з різних куточків України [11]. У грудні 2016 р. у «Замку Радомисль» відзначено 400-ліття лаврському першодрукові «Часослов» [9]. Так як тут зародилося виробництво і друк паперу, та встановлено пам'ятник засновнику папірні. Наукова, церковна, мистецька та громадська спільнота прибула на цей захід з різних місць України, щоб відзначити знаменну подію в історії країни. Освятив цей захід предстоятель УПЦ київського патріархату Святійший Патріарх Київський і всієї Руси-України Філарет. За заслуги з відродження духовності в Україні та утвердження Помісної Української Православної Церкви Філарет нагородив засновницю музею О. Богомолець відзнакою Української православної церкви Київського патріархату — Орденом Рівноапостольної княгині Ольги, а музей старожитностей Орденом Святого Рівноапостольного князя Володимира Великого. З 2014 р. у музеї започатковується щорічний міжнародний фестиваль Шопен фест — «Музика Шопена просто неба». Кращі виконавці творів відомого польського композитора Ф. Шопена збираються з усієї України та зарубіжжя в Радомишлі. Цей захід відбувається під патронатом Посольства Республіки Польща в Україні. Фестиваль відвідують відомі люди України, зарубіжжя, також представники дипломатичного корпусу. Так, тільки у 2017 р. фестиваль відвідали Надзвичайний та Повноважний Посол Японії в Україні С.Шігекі, Надзвичайний та Повноважний Посол Сербії Р. Буталович, Надзвичайний та Повноважний Посол Туреччини Й. Джан Тезель, Надзвичайний та Повноважний Посол Молдови Р. Болбочан, Надзвичайний та Повноважний Посол Чорногорії Л. Мішуровіч та Надзвичайний та Повноважний Посол Румунії К. Леон Цуркану [16]. Також фестиваль відвідують творча інтелігенція та поціновувачі музичних вечорів. Для глядачів демонстрували в різні роки свої музичні таланти лауреати численних міжнародний конкурсів, такі як: Т. Шафран, Я. Кортус, П. Шиховський, солісти Національної філармонії України І. Порошина, О. Арендаровська, Л.Гаржан, Л. Деордієва та ін., студенти Національної академії ім. Чайковського, Єрусалимської музичної школи. Окремою частиною концертних програм стали виступи юних обдарувань — учні музичних шкіл Радомишля, Житомира, Києва, ІваноФранківська, Харкова, Хмільника, Фастова, Луцька, Краматорська, Вінниці, Андрушівки, Лугин. Фестиваль не обмежується лише музичною програмою. Кожен учасник потрапляє на спеціальні екскурсії найбільшим у Східній Європі музейним комплексом обрядового мистецтва. Фестиваль «Музика Шопена просто неба» носить і благодійний характер. Кошти, виручені від продажу квитків, передаються за сприяння громадської платформи «Люди допомагають людям» родинам загиблих під час Революції гідності та

військових дій на Сході України. З цією ж метою під час проведення фестивалю організатори влаштовують благодійний ярмарок [5]. З відкриттям музею «Замок Радомисль» започатковано виїзні семінари, збори з обов'язковим оглядом колекції рушників, ікон музею. Так, вже в листопаді 2012 р. відбулися у Радомишлі перші загальні збори Житомирського регіонального відділення Асоціації міст України — представники самоврядної організації, яка об'єднала міські громади [8]. У 2017 р. в «Замку Радомисль» О. Богомолець започаткувала щорічний Всеукраїнський фестиваль етнічного та стилізованого одягу і аксесуарів «Аристократична Україна» [15]. Фестиваль засновано задля знайомства з етнографічною й культурною спадщиною етносів і національних меншин, що проживають на теренах України та зміцнення міжнародного іміджу країни. Захід проходить як етнофешншоу, безпосередні учасники якого є жінки, які вперше вийшли на подіум. Серед них дружини загиблих Героїв АТО, якими опікується Громадська платформа «Люди допомагають людям». Також на подіумі були відомі в Україні жінки. Показ — дефіле відбувається в історичному та сучасному етнічному одязі, представляють моделі різноманітні аксесуари, які доповнюють жіночий образ — прикраси, віночки, сумочки, етно-пояси та інше. Гості фестивалю можуть побачити колекції одягу сучасних українських дизайнерів, народних майстрів та музеїв. Другий напрямок діяльності музею — благодійництво. З часу заснування Замку-музею до установи надходять десятки звернень, у яких люди найчастіше звертаються про благодійні екскурсії. Ці звернення-заявки задовольняються, тільки у 2016 р. на пільгове або безкоштовне екскурсійне обслуговування, за яким музей відвідало майже 700 екскурсантів [17]. Крім того, на території історико-культурного комплексу відбулося чимало інших благодійних заходів. Серед них: виставки художніх робіт бійців АТО «Я захищав свій світ» 2016 р., у 2017 р. відбувся міжнародний благодійний бардарт марафон «Краплі добра» на підтримку дітей-сиріт, чиї батьки загинули під час АТО. На музичних фестивалях є обов'язкова програма проведення благодійних ярмарок для дітей, батьки яких загинули в АТО. На благодійних засадах локації історико-культурного комплексу неодноразово надавалися для проведення конференцій, семінарів, випускних вечорів дошкільних та загальноосвітніх навчально-виховних закладів, зйомок серіалів, та інших новин для засобів масової інформації. Неодноразово у «Замку Радомисль» для дітей ветеранів АТО, малозабезпечених дітей Житомирщини та Київщини і самого Радомишля організовується вистава-вертеп про життя Св. Миколая, розваги з аніматорами, майстер-класи ліплення з глини та бодіарту, екскурсії музеєм, чаювання в трапезній [2]. Для радомишлян запроваджено безкоштовні відвідини музею у Дні відкритих дверей починаючи з відкриття музею [19]. Висновки. Підсумовуючи зроблене

музеєм потрібно відзначити, що перспективи подальшого розвитку «Замку Радомисль» є і в цьому неймовірну роль відіграє Ольга Богомолець. Відвідання музею багатьма відомими і цікавими людьми за такий короткий відлік часу говорить про талановитість творця цього музею та перспективи музею, що дає можливість доторкнутись до нашого минулого і задуматися про його збереження та поширення давніх традицій серед молодого покоління.

1. Березань А. Візит голови ОДА до Радомишля // Зоря Полісся. — 2007. — 21 липня.
2. Гайдук А. Святий Миколай завітав до Замку «Радомисль» де відбулося незабутнє свято для дітей // Зоря Полісся. — 2017. — 22 грудня.
3. Гладиш Л. Благословення від митрополита // Зоря Полісся. — 2009. — 13 листопада.
4. Денисюк Н. Кодекс честі родини Шереметьєвих-Богомолець // Зоря Полісся. — 2007. — 29 грудня.
5. Ільїн М. Ф. Шопен допомагає родинам українських героїв // Сімейні справи. — 2018. — № 6. — С. 5.
6. История Киева. — Киев, 1963. — С. 155.
7. Мацюк О.Я. Папір та філіграні на українських землях XVI-XX ст. — Київ, 1974. — С. 92.
8. Міські голови — у гості до нас // Зоря Полісся. — 2012. — 7 грудня.
9. Молодико В. На початку було слово // Зоря Полісся. — 2016. — 23 грудня.
10. Молодико В. Шість років подвижництва, два роки музею // Зоря Полісся. — 2013. — 18 жовтня.
11. Молодико В. Як долати історичні міфи // Зоря Полісся. — 2016. — 17 червня.
12. Нова музейна експозиція // Зоря Полісся. — 2013. — 17 травня.
13. Огієнко І. Українська церква. — Київ, 1993. — С. 226.
14. Очерки истории Киево-Печерской Лавры и заповедника. — Киев, 1992. — С. 53.
15. Саюк І. Свято культури і народних традицій //Зоря Полісся. — 2017. — 28 липня.
16. Саюк І. Свято музичного мистецтва в Замку «Радомисль» // Зоря Полісся. — 2017. — 23 червня.
17. Хоменко С. Просвітництво та благодійність — невід'ємні традиції Замкумузею // Зоря Полісся. — 2017. — 28 квітня.
18. Цвік Г. Історія Радомишля. — Житомир, 2015. — С. 18.
19. Шановні жителі міста Радомишля // Зоря Полісся. — 2013. — 12 липня

Музейна справа на Житомирщині: історія та сучасність. Науковий збірник «Велика Волинь». Матеріали Всеукраїнської науково-краєзнавчої конференції (Житомир, 8-9 жовтня 2020 р.). Вип. 60 — Бердичів: ФОП Мельник М.В., 2020. — С. 85-90

Макарчук О. **Українець Стадник - найвища людина в світі**

Книга рекордів Гіннеса назвала українця найвищою людиною у світі.

Титул найвищої людини буде надано мешканцю Житомирщини Леоніду Стаднику в наступному виданні книги рекордів. 36-річний пан Стадник, зріст якого становить 2 метри 54 сантиметри, й раніше претендував на звання найвищої людини в світі, проте через брак коштів для реєстрації рекорду той титул було передано китайцеві.

Ветеринар Леонід Стадник давно є помітною особистістю не лише рідного села Подоляни на Житомирщині, але й усього світу – насамперед, через свої габарити. Леонідові доводиться носити взуття 60-го розміру та костюми за спеціальним кроєм.

Один із таких костюмів йому подарував президент Віктор Ющенко, проте влада мало сприяє в отриманні медикаментів українському велетневі, який потерпає від хвороби ніг і зріст якого після операції продовжує збільшуватися.

Після репортажу про Леоніда Стадника на Бі-Бі-Сі у 2004-му до українця почала надходити допомога з усіх країн світу, проте губернатор Житомирщини навідався до нього вперше лише півроку тому.

Вже останні три роки пан Стадник є неофіційним рекордсменом Книги рекордів Гіннеса, та цього року найвищою людиною за книгою рекордів Гіннеса вважався китайський пастух Бао Сишунь, зріст якого на 18 сантиметрів нижчий. Реєстрація в Книзі рекордів Гіннеса передбачає сплату відповідних коштів рекордсменом, проте наразі не повідомляється, чи сприяла в тому Леоніду Стадніку українська влада.

www.bbc.com/ukrainian/entertainment/story/2007/08/070808_highest_person_sp

Заздрівка (Нойдорф). Німецька колонія на Житомирщині.

Мало хто знає, що на Житомирщині, у маленькому селі Заздрівка (Хорошівський район), зберіглася кірха німецьких колоністів-баптистів, закладена у 1896 році. Прекрасна будівля і нині виконує свої первісні функції – це дім молитви християн-баптистів. Ми всі звикли, що німецькі колонії – це десь на півдні, у степах, але щоб на Житомирщині, серед лісів.

Німецькі колоністи почали рух на Волинь у 1858-1859 рр., але масовості він набув після відміни кріпосного права у 1861 році. Це вже була третя хвиля міграції німців у Російську імперію. Їм надавали землю й на певний час позбавляли від податків. І німці пішли на Волинь. У другій половині 19 століття, тут, на малородючих, болотистих, заліснених землях, мешкало 10% від усіх німців імперії.

Село Нойдорф (нинішня Заздрівка) було засноване у 1862 році. У німецькій мові є слово neiden – заздрити й der Neider – заздрісник, а також neiderfult той, хто сповнений заздрощів. Цікаво, хто тут кому заздрив? Навряд чи спочатку тут було колоністам легко.

Перші німецькі поселенці, які купили тут землю, жили спочатку у наметах. Майже одночасно німці поселились у селах Сорочень та Горщик (нині там теж є старі кірхи), про тодішній стан німців-колоністів пише американець німецького походження Дональд Міллер у своїй книзі «Серед вовків».

Перші роки були для поселенців дуже складними, але вже через деякий час колоністів називали доволі заможними людьми. Також відмічали їхню дисципліну, порядок та зразкове ведення господарства.

Свої храми колоністи будували із міцного дубового дерева, але у Нойдорфі вирішено було поставити велику муровану будівлю. Її заклали у 1896 році, а освятили у 1907-му. Основний стиль храму – неоготика, щоправда без високих шпилів та дзвіниць, але із гарними стрільчатими вікнами.

Тихе спокійне життя Нойдорфу змінилося із початком Першої Світової війни. У 1915 році була заборонена німецька мова. Прихід більшовиків спочатку полегшив життя німців, але у 30 роки закрили церкву й перетворили її на зерносховище. Почалася депортація німців до Казахстану, частина з яких повернулася на ці землі вже під час Другої Світової війни. Окупаційна влада оголосила «фоксдойче» й мобілізувала чоловіче населення серед етнічних німців. Їх залучали до роботи в окупаційних установах, поліції, жандармерії й гестапо. Хоча існують свідчення, що далеко не всі німці-колоністи симпатизували окупаційній німецькій владі.

У 1943 році, із наближенням лінії фронту, всіх етнічних німців примусово вивезли до Німеччини. А у 1948 році Нойдорф (в перекладі Нове Село) перейменували у Заздрівку. Дуже дивна назва, особливо для СРСР – не Жовтневе, не Леніно, а Заздрівка.

Нині у Заздрівці, офіційно, мешкає 79 осіб. Але храм баптистів знову працює. Його реставрували. Він радує око й нагадує про німців Житомирщини.

https://ukrainaincognita.com/zhytomyrska-oblast/volodarsk-volynskyi-raion/zazdrivka-noidorf/zazdrivka-nofdorf-nimetska-koloniya-n

Закарпатська область

Пеняк П. «Лінія Арпада»: угорська спадщина на Закарпатті часів Другої світової війни

Як відомо, «лінія Арпада» – це оборонна споруда (лінія), що була побудована угорськими військами по Карпатському хребту протягом 1939 – 1944 років для протидії наступальним операціям Червоної Армії з подальшим виходом до Тисо-Дунайського басейну. Вона простягалася майже на 600 – 700 км, а її крайніми точками в українських Карпатах були перевал Дукля на заході (нині це територія Словаччини) та Яблоницький перевал на сході біля м. Рахів. В українських Карпатах лінія оборонних споруд була довжиною близько 300 км, приблизно 100-120 км вглиб, а ще майже на 400 км вона йшла по румунським Карпатам [5].

За своєю конфігурацією «лінія Арпада» не була суцільною, складаючись з окремих вузлів оборони. На сучасній території Закарпатської області це були ужгородський напрям (район Ужоцького перевалу – села Волосянка – Жорнава – Сіль); мукачівський (Майдан – Воловець - Нижні Ворота – Верхня Грабівниця – Уклин); хустський (Усть-Чорна – Лопухів – Колочава – Синевир – Міжгір'я); керешмезький (ясинянський) напрямки. Перед Ужоцьким перевалом було побудовано 4 ряди протитанкових перепон, 6 вузлів оборони, які закривали проходи в долину річки Уж, 30 дотів, 60 дзотів, багато вогневих позицій.

На Верецькому перевалі було споруджено 6 вузлів оборони, які закривали шлях в долину річки Латориці, дороги перекривали 8 рядів протитанкових надовбів, 6 рядів протитанкових ровів, лісних завалів, 4 смуги мінних полів, 37 дзотів й 95 дотів [1, с. 152]. На підступах до Ясіня на Яблуницькому й Татарському перевалах було 36 залізобетонних сховищ, 32 дзоти й доти, 53 кулеметні майданчики, 1900 погонних метрів надовбів, 8 км траншей, 12 км колючого дроту, який був під'єднаний до електромережі напругою в 3 тис. вольт [1, с. 152]. Всього на оборонних позиціях тільки в межах бойових наступальних дій IV Українського фронту було споруджено 99 опорних пунктів, 759 довготривалих залізобетонних споруд, 394 дерев'яно-земляних споруд, 439 відкритих вогневих позицій, близько 400 км траншей і стрілецьких окопів, 135 км протитанкових споруд [2, с. 54-55; 5].

На даний час окремі укріплення «лінії Арпада» на території Закарпаття залишилися не поруйнованими і від цього є унікальними. Якщо поглянути на сусідню Румунію, то там аналогічні об'єкти не збереглися. Не має жодного сумніву, що вони є хорошою основою для розвитку пізнавального й мілітари-

туризму, який приваблює поціновувачів історії воєнних та післявоєнних часів краю та суміжних регіонів. Залишки фортифікаційних споруд добре збереглися в селах Підполоззя, Верхня Грабівниця Мукачівського, Синевирська Поляна Хустського, селищі міського типу Усть-Чорна Тячівського, Ясіня Рахівського районів. Крім них, привертають увагу бліндажі на горі Лопушна на кордоні з Івано-Франківською областю, дерев'яна оглядова вежа між вершинами гір Берть і Побита в околиці села Лопухів Тячівського району.

Серед багатьох об'єктів «лінії Арпада» чільне місце займає історичний комплекс «Бункер лінії Арпада» в с. Верхня Грабівниця Мукачівського району. Це одна з найбільших в Україні військових споруд часів Другої світової війни, де були розташовані склади, шпиталь, казарма, контрольні виходи, вентиляційні шахти. Тунель із відгалуженнями на 30-50 м (товщина стін бункера сягає 1 м бетону і десятки метрів гірської породи) здатний витримати і повітряну атаку, а загалом об'єкт має довжину 1,5 км [4, с. 11]. На початку 2000-х підприємливі люди взяли бункер в оренду, перетворивши у привабливий туристичний об'єкт. Тут пропонують декілька видів екскурсій, зокрема, «Бункер у темряві» та дегустацію закарпатських вин.

У с. Гукливий Мукачівського району діє мілітари-садиба «Grun Hof», яку розмістили на залишках одного з бункерів «лінії Арпада». Кожна з десяти кімнат садиби присвячена історії будівництва й використання закарпатських і європейських оборонних ліній, окремим сторінкам давнього минулого краю [4, с. 11]. Крім цього, тут можуть запропонувати піші маршрути в гори, квести на природі, рибальство, пейнтбол, польоти на параплані, спуски на катамарані тощо. У с. Підполоззя того ж району збереглося ряд фрагментів «лінії Арпада». Це і залишки бункера. і декілька бетонних дотів [3, с. 170].

У селі Колочава Хустського району працює військово-історичний музей «Лінія Арпада», де представлена колекція військового спорядження часів

Другої світової війни. Тут відтворено чотири бункери, фундаменти, стіни й перекриття яких збереглися. Серед них командний, сторожовий, бункер-шпиталь, бункер-їдальня. Експозицію музею складають понад 2000 предметів [6]. Крім цього, відреставровано оборонну протитанкову лінію з бетонних пірамід довжиною 0,1 км, яка є однією з найдовших в Європі.

Дорогою до перлини Закарпаття – Синевирського озера, між селами Синевир й Синевирська Поляна Хустського району туристів запрошують взяти участь в історико-пізнавальному маршруті «Лінія Арпада» [7]. Тут знаходиться декілька залізобетонних бункерів як свідків тих буремних подій. Сьогодні на одному з них, який під час Другої світової війни використовувався як хлібопекарня для угорських військ, побудовано мотель «Бункер».

Нині переважна більшість об’єктів «Лінії Арпада» ще не в повній мірі задіяні для туристичних цілей, але, як свідчить міжнародний досвід, вміла організація їх показу та широка інформація дали б значний економічний ефект, сприяли б популяризації Закарпаття як туристичної перлини України.

1. Довганич О.Д., Пашкуй З.А., Троян М.В. Закарпаття в роки війни. – Ужгород: Карпати, 1990. – 171 с.
2. Історія міст і сіл УРСР. Закарпатська область. – К.: Головна редакція української радянської енциклопедії АН УРСР, 1969. – 786 с.
3. Кашуба Т. Воловець і Воловецький район // Срібна земля. – 2009, 26 серпня. – С. 14.
4. Федака С. Населені пункти і райони Закарпаття. Історично-географічний довідник. – Ужгород: Поліграфцентр «Ліра», 2014. – 264 с.
5. Штефаньо О. Туристична Воловеччина: залишки «Лінії Арпада», Верецький перевал та дерев’яна Гукливська церква // Новини Закарпаття. – 2018. - № 24. – С. 11.
6. Лінія Арпада. URL: uk.wikipedia.org

7. Лінія Арпада-Колочава. URL: www.karpaty.info
8. НПП « Синевир». Туристичний маршрут «Лінія Арпада». URL: www.npp-synevyr.net.ua

Психологія та туризм: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 27 травня 2022 р.) – К.:ТОВ «Геопринт»,2022. – С.196-199

Літераті Т. **Втрачений Ужгород: міські бомбосховища з історією**

Тема міських бомбосховищ зараз, на жаль, є дуже актуальною. Одна з найпоширеніших скарг у соцмережах останніх днів – відсутність в Ужгороді нормально обладнаних, безпечних і доступних для людей укриттів. Це наштовхнуло нас на думку: а як із цим в у місті було під час Другої світової війни, де тоді ховалися від авіанальотів і бомбардувань люди? Розкажемо про це далі.

Ми вже передбачаємо тут бажання кожного з читачів прокоментувати, що Ужгород під час Другої світової війни не бомбардували. Та це не зовсім так, кілька нальотів таки відбулися, спричинивши загибель мінімум 55 мешканців. У «Втраченому Ужгороді» ми вже писали про це докладно, згадували, як влітку 1944 року, коли літаки радянської армії лише почали залітати на територію нинішнього Закарпаття з розвідувальною метою, ужгородці, щойно почувши сигнал повітряної тривоги, одразу забігали до укриттів. Однак згодом, трохи звикнувши до того, що після оголошення повітряної тривоги нічого не стається, городяни осміліли й ховатися в укриття взагалі перестали. Це і стало причиною такої кількості смертей в подальшому, коли літаки почали скидати на місто бомби.

Найбільше руйнувань Ужгороду завдало бомбардування 27 серпня 1944 року, яке тривало 50 хвилин. Одинадцять літаків скинули на місто одинадцять важких 250-кілограмових бомб (5 із них не розірвалися) та, за даними різних газет, від 130-ти до 250-ти малих 8-10-кілограмових снарядів. Було багато убитих і поранених мирних жителів, загинуло п’ятеро поліцейських і один жандарм, без даху над головою залишилися чотири родини. Газети писали, що цей авіаналіт дуже сильно змінив місто: ужгородці зрозуміли всю серйозність ситуації, а щойно лунала сирена, усі одразу бігли до сховищ.

Облаштовувати їх в Ужгороді почали ще у 1941 році. Тоді жителів міста закликали підготувати підвали своїх будинків, пристосувавши їх під укриття. Підвали потрібно було поприбирати, занести туди 100 літрів води та пісок. Та оскільки фронт Другої світової війни був тоді ще дуже далеко від Ужгорода, більшість городян цей заклик проігнорувала. У 1942 році спеціально створена комісія провела перевірки 100 міських підвалів-укриттів. Виявилося, що маже ніхто належним чином не підготувався до можливих бомбардувань, власників

80-ти підвалів покарали великим штрафом у 3-5 тисяч пенґо, попередивши, що в разі повторного невиконання правил облаштування сховищ їм загрожуватимуть 100 днів ув'язнення. Будувати спеціальні бомбосховища у роки війни Угорщина не мала можливості, тож під них вирішили обладнати підвали та винниці (у ті часи рідко який будинок будувався без підвалу). Кожен власник визначеного великого підвалу мусив промаркувати його (виготовити та повісити табличку «Укриття на х осіб»), підготувати його та в разі повітряної тривоги одразу ж відкрити, давши можливість усім охочим зайти всередину. Були у нас облаштовані і укриття для більшої кількості людей. Зараз розкажемо про кілька з них.

«Совине гніздо»

Міцні стіни підвалів «Совиного гнізда» і у ці дні виконують важливу роль в історії міста: саме тут нині працює пункт допомоги вимушеним переселенцям. А у 1944-му в підвалах «Совиного замку» (угорською мовою «Боґойвара») облаштували велике бомбосховище, яке мало прихистити в разі авіанальоту мешканців цієї частини міста. Підвали ці були визнані міської владою дуже надійними, газети писали, що сховище розраховане на 500 осіб. Цікаво, що нині підвали «Совиного гнізда» не розглядаються як потенційне укриття, хоча справді могли би стати в разі нападу надійним прихистком для мешканців центральної частини міста.

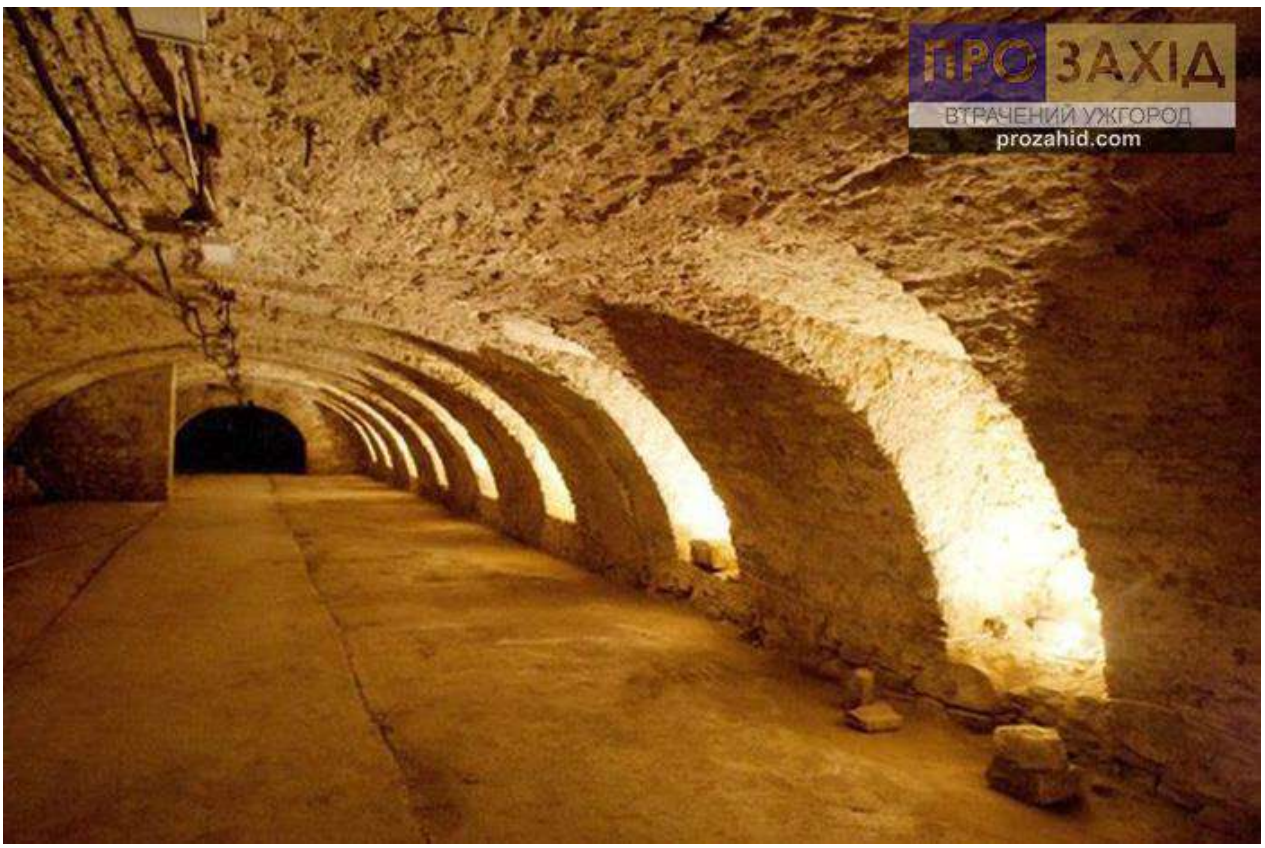

Королівський підвал

Чимало ужгородців пам’ятають нескінченні міцні підвали ресторану «Скала». Саме цю винницю Мора Браунфельда, яку в часи Другої світової війни називали «Королівським підвалом», визначили місцем сховку жителів Собранецької і прилеглих вулиць. Родину Мора Браунфельда на той час уже забрали до концтаборів, тож підвал фактично був нічийним. У ньому теж могли розміститися в разі авіанальоту 500 осіб. На жаль, сьогодні підвали колишньої «Скали» вже недоступні для того, аби стати сховком.

Винниці Підвального ряду

Старовинна вулиця Пінцешор або Підвальний ряд (нині – Ольбрахта) справді мала цілий ряд містких і глибоких підвалів, однак міська влада Ужгорода часів Другої світової війни не усі з них визнала придатними для сховку під час нальотів радянських літаків. Тутешнім жителям радили ховатися в разі тривоги до двох: під номером 39 та під номером 99. Тодішня нумерація будинків на вулиці дуже сильно відрізняється від нинішньої, тож важко достеменно сказати, про які саме підвали йшлося. № 39, скоріше за все, був одним із останніх в ряді нині закинутих або закритих підвалів навпроти Ботанічного саду УжНУ, а № 99 знаходився уже десь навпроти міського парку, на нинішній вулиці Шумній. Обидва ці сховки були розраховані на 100 осіб.

Крипта греко-католицького собору

Це ще одне місце, яке нині не розглядається як укриття, але у роки Другої світової війни не раз приймало мешканців Капітульної та прилеглих вулиць. Воно не було офіційно визнаним міським сховищем, однак церква завжди відкривала його в разі нальотів. На Капітульній досі проживає людина, котра пам’ятає, як воно: бігти під час повітряної тривоги до собору в надії на те, що стіни святині врятують і захистять. Тоді священники відкрили двері старовинної крипти, хоча це місце було для них особливим, там покоїлися останки єпископів та поважних членів капітули (розграбовані і пошкоджені ці поховання були вже пізніше, у радянські часи). Крипта знаходиться глибоко під землею, дослідники припускають, що вона є найстарішою частиною усього комплексу і збереглася в чудовому стані ще з тих часів, як над нею височів єзуїтський костел. Нині містяни можуть оглянути підземну частину собору раз на рік, коли там проводять день відкритих дверей. Можливо, й у ці важкі воєнні дні варто було би згадати вже випробувану раз практику, подумавши над можливістю в разі чого пристосувати крипту під потреби цивільного захисту.

Підвал під жупанатом

Стосовно цього підвалу у роки Другої світової війни точилися в газетах постійні суперечки, не раз наголошувалося на тому, що величезне підземелля під будівлею жупанату (нині – Художнього музею ім. Й.Бокшая) є надзвичайно надійним і містким, може прийняти велику кількість людей. Нам невідомо, чи внесли потім цей підвал до списку офіційних укриттів, чи ж використовували підвал жупанату для інших цілей – наприклад, сховку для чогось важливого.

Підвал гімназії

Нині у підвальному приміщенні хімічного факультету УжНУ розташовані навчальні кабінети, а в роки Другої світової війни керівництво гімназії, яка працювала у цих стінах, повідомляло владу, що підвал вимогам бомбосховища не відповідає, не має укріплених стін та вікон. Тож невідомо, чи встигли там облаштувати зрештою укриття для цивільних.

Скільки загалом в Ужгороді часів Другої світової війни було таких підвальних і винничних укриттів, тодішня преса не повідомляла. Але писали, що жодне з них не завалилося під час тих кількох авіанальотів, які пережило місто. Тоді місцевим жителям теж радили мати напоготові сумку з найнеобхіднішими речами. Газети перераховували, що має бути в тій сумці: документи, цінності, набори для написання та відправки листів, їжа (консерви, хліб, шинка чи м’ясо, сіль, перець, чай, кава, цукор, коньяк чи ром), посуд (тарілка, ложка, виделка, ніж для відкривання консерв, серветки), засоби гігієни (зубна паста, щітка, набір для гоління, туалетний папір, рушник), а ще свічка, ліхтарик, набір для шиття, запасний одяг, ковдра, подушка, газета, окуляри, сигарети, нотатник з олівцем тощо.

Наведемо вам також пам’ятку, надруковану в міській газеті:

Пам’ятай, що звук сирени не означає моментального початку бомбардувань, він означає початок протиповітряної оборони.

Зберігай спокій.

Спокій – це половина безпеки.

Будь готовий до повітряної тривоги, не збирай необхідні речі в останній момент.

Укриття – не корчма, поводься культурно.

Уникай лякливих балачок, перебуваючи в укритті, адже їх можуть почути люди зі слабкими нервами і діти.

Не намагайся забігти до укриття першим, паніка може бути небезпечнішою за бомбардування.

Пам’ятай: соромно боятися того, що може не статися.

Дбай не тільки про себе, а й про своїх ближніх.

Твій перший і основний обов’язок – не падати духом.

Крім цих заспокійливих правил, були ще й інші. В укритті не можна було палити, не можна було брати всередину дитячі візочки, заводити туди собак (про котів навіть не згадували). Задля економії повітря закривати двері радили, вже почувши гул літаків. Але головне – кожному слід було виконувати вказівки відповідальних осіб (представників влади, армії, поліції, жандармерії).

Ми дуже сподіваємося, що нинішня сторінка історії міста обійдеться без потреби знову використовувати свої підвали, укриття та бомбосховища. Хай усе це залишається в історії, а до нас прийде такий очікуваний мир.

https://prozahid.com/vtrachenyj-uzhhorod-miski-bomboskhovyshcha-z-istoriieiu-foto/

Приїздіть у Ясіня

Міжнаціональний табір «Джерела толерантності» проходив цього року у селищі Ясіня Рухівського району Закарпатської області. Щедрі, добрі, приязні люди цього мальовничого куточку українських Карпат у верхів'ях річки Чорна Тиса та її приток були неодмінною складовою нашого життя і зробили все для того, аби воно стало комфортним. З вдячною пам'яттю про всіх них і Ясіня, що так полюбилися нам, ми розповідаємо про цю місцевість. І хоч наша газета ніколи не друкує рекламних матеріалів, цей ми можемо вважати таким. Ми хочемо, щоб всі ви дізналися про Ясіня і взяли собі за мету, хоч раз у житті відвідати щедрий на людей і красу край.

Ясіня називають іноді столицею гуцулів. Селище, засноване 1583 р. (перша письмова згадка датується 1555 р.), розляглося в долині між Свидовецьким та Чорногорським хребтами на берегах річок Лазещина і Чорна Тиса і знаходиться на відстані 45 км від географічного пункту «Центр Європи». Ясіня обіймають три гірські масиви – Горгани, Свидовець та Чорногірський хребет, зелені ліси, полонини і вершини Карпат: грізний Петрос, ніжна Близниця і найвища гора в Україні – велична Говерла.

Гуцули Ясінів – волелюбний народ – підтримували опришків Олекси Довбуша. Збереглися спогади та назва урочища – Білі Хрести, де ясінянці бачили легендарного ватажка. 1918 р. після розпаду Австро-Угорської імперії тут було підтримано традиції свободи і утворено Гуцульську республіку, столицею якої стали Ясіня, де 8 листопада на віче було проголошено створення Української Народної Ради. Проіснувала вона до окупації краю румунськими військами (червень-липень 1919 р.). У селищі встановлено пам'ятник коменданту Гуцульської республіки Дмитру Климпушу, а його син Орест нині є народним депутатом України.

За Сен-Жерменським договором (1919) Закарпаття увійшло до складу Чехословаччини. Ясінянці були активними учасниками визвольних змагань, наслідком яких стала 1939 р. Карпатська Україна з центром у Хусті. Кілька міністрів в уряді Карпатської України було родом із Ясінів. Тут у родині лісоруба 1 вересня 1877 р. народився Олександр Кабалюк, нині більше відомий як преподобний Олексій Карпатський, нетлінні мощі якого зберігаються у Свято-Миколаївському монастирі с. Іза Хустського району.

Гордістю селища є дерев'яна (так звана Струківська) церква, перенесена на нинішнє місце 1824 р. Назагал гуцульські церкви мають хрестоподібну форму і складаються з п'яти зрубів. Центральний зруб ширше бічних (північної та південної), довжина яких трохи менша довжини західного та східного зрубів. Центральний зруб на середині своєї висоти переходить з прямокутної форми у

восьмигранну, внаслідок чого і шатрове перекриття його приймає таку ж форму. Однокупольний п'ятизрубний гуцульський храм відрізняється компактністю і стрункістю.

Про церкву Вознесіння існує місцева поетична легенда. Вона оповідає про те, що такий собі гуцул із Яремчі на ім'я Струк пас тут свої отари до пізньої осені. Несподіваний сніг заніс усі дороги. Зігнавши отару в стіг сіна, вівчар пішов додому, а навесні, коли повернувся до Ясінів, побачив не лише неушкоджену отару, а й приплід. В пам'ять цієї події Струк збудував храм, і відтоді в Ясінях почали селитися гуцули. Проте, очевидно, церква у селищі існувала і в давніші часи, про що свідчать ікони XVI ст., які збереглися тут і понині.

Церква Вознесіння займає особливе місце навіть серед гуцульських хрестових споруд і чарує своєю надзвичайною гармонією

Храм і дзвіниця органічно пов'язані із природою. Ні церква без оточення, ні ландшафт без церкви неможливі. В цьому і полягає гіпнотична чарівність цього витвору мистецтва ясінського гуцульського теслі. З барочним іконостасом XVIII ст. із соковитим позолоченим різьбленням неймовірно гармонізовано виглядають стіни церкви, шоколадно-брунатні рублені, гладко обтесані. В апостольскому ряду цікавою є икона «Деісус», де вседержителя написано у яскравому цвітастому одязі. Привертають увагу наївні, оригінальні за живописом ікони «Апостол Петро» і «Апостол Павло», «Параскева П'ятница з житієм». Ікона «Вознесіння» XVI ст., очевидно перша храмова ікона, створена ще на замовлення легендарного Струка.

В Ясінях є ще одна гуцульська церква пізнішого часу, вона розташована у присілку Плетоватому, є й церкви інших конфесій, а незабаром постане новий римо-католицький храм.

Тут живуть люди різних національностей: окрім українців, представлених гуцулами, є румуни, угорці, росіяни, роми. До війни було багато євреїв, про що свідчать єврейський цвинтар неподалік турбази «Високі Карпати», який вважається одним із найбільших у Закарпатті, і старе приміщення синагоги, в якому до недавнього часу містився кінотеатр. На братських могилах воїнів-визволителів у центрі селища багато прізвищ солдатів різних національностей, які навіки полягли у цій землі.

Найвідоміша серед любителів гірських лиж долина Українських Карпат – Драгобрат знаходиться у 18 км від селища, на стику хвойних лісів і альпійської зони, на початку Свидовецького гірського масиву, біля підніжжя гори Стіг. Єдиним населеним пунктом, через який проходять всі шляхи до підніжжя гори і є Ясіня. Проте туризм допоки не став прибутковим бізнесом. Для цього потрібні великі капіталовкладення, а на місцеві кошти покладатися не варто.

Багато ясінянців, не маючи роботи вдома, виїжджають на заробітки закордон. Проте надія на краще майбутнє є, адже ставить на березі Чорної Тиси на давньому дідовому ґрунті розкішну колибу пан Василь, колишній інструктор-гірськолижник. І ми сподіваємося, що цієї зими він прийматиме відвідувачів, а серед них обов'язково будуть наші діти.

У невеличких кав'ярнях Ясінів затишно, тут смачно готують і пригощають перфектною кавою максимальною вартістю в 1 гривню. Ну де ще скоштуєш такої? А бануш (гаряча страва з кукурудзяної крупи) у колибі за «Високими Карпатами», а бринза і смажене м'ясо, а житній хліб, пористий, смачний, і такий, що не черствіє, привезений у Київ, упродовж двох тижнів. А довга карпатська цибуля, що нині прикрашає наші кухні, а навесні буде посаджена в землю, і, сподіваємось, приживеться. Шкода лише, що ані в магазинах, ані на ринку немає у продажу виробів народних майстрів, які можна було б придбати на згадку.

На жаль, у селищі немає природного газу, що позначається на комфортності житла, проте на турбазах «Едельвейс» та «Високі Карпати», працюють котельні. Тут ви завжди отримаєте не лише гарячу воду і тепло, а й смачні страви місцевої кухні.

Про «Високі Карпати» скажемо окремо. Директор Іван Олексійович і всі, хто тут працює, люди приязні, доброзичливі, веселі, терпеливі. Вони привітно зустрічали наш інтернаціональний загін. Вони не зважали за складність готувати не лише звичні страви, а ліпити вареники або грецькі чір-чіри на дві сотні чоловік, буквально на ходу засвоювати рецепти народної кухні. А жили ми поруч зі звичайними туристами, яких на турбазі цього літа було багато, і їм теж було весело і цікаво, і вони із задоволенням дивилися на весь той різномовний і різнокультурний гармидер, який супроводжував життя табору. Дякуємо їм усім!

А ще сердечно вдячні пані Марії з історико-краєзнавчого музею, який займає звичайний п'ятикімнатний будиночок. Ціна в нього цілком символічна – 50 копійок. Експозиція зібрана кількома поколіннями. Саме там ми дізналися про багату історію Ясінів, про те чим пишаються і про зникнення чого (особливо народних промислів) дуже шкодують. Адже гуцули природжені будівельники, а їхні домівки свідчать про високий смак і знання народної традиції, а прикрашати інтер'єри орнаментами, кахлями, тканими і вишитими виробами вони вміють, як ніхто.

А що вже говорити про народні строї. Море цвіту, краси, вишуканості і в повсякденному, а найбільше у святковому вбранні. І все це пані Марія великодушно дала нам на український день разом із трембітою, піснею якої завершувалося це свято навколо нічної ватри.

Одне слово, приїздіть в Ясіня! Тут прекрасна природа і чудові люди. Ви відпочинете душею і не забудете цього куточка України ніколи.

Форум націй. – 2005, № 11/42. - С. 7 (http://forumn.kiev.ua/11-42-2005/42-9.htm)

Віднянський С. **Доля угорців та німців Закарпаття під час «радянізації» краю у 1944-1945 рр.**

Закарпаття (Карпатська Україна), як відомо, було останньою з українських земель, визволених Червоною армією від фашистської окупації і приєднаних до СРСР. Втім, з перших днів вступу на територію цього краю радянських військ у жовтні 1944 р. там розпочалися, по суті, протиправні, антидемократичні й антигуманні процеси «радянізації», що завершилися наприкінці 40-х років XX ст. його повним інтеґруванням у тоталітарно-комуністичну структуру та систему Радянського Союзу.

Знищення всіх елементів самоврядування й саморегулювання суспільного організму, притаманних демократичним державам Центральної Європи, зокрема Чехословаччині, до складу якої входило Закарпаття у міжвоєнні роки, нав'язування неприродних орієнтальних форм взаємостосунків між людьми та владою, насильницькі націоналізація та колективізація, репресії й іґнорування національно-культурних потреб національних меншин, їхня депортація, повна байдужість до історичних традицій і звичаїв місцевого населення, примусова українізація, а потім активна русифікація, брутальна й протиправна ліквідація греко-католицької церкви, хижацький грабунок природних багатств краю, безробіття та вимушена міграція населення, нарешті закриття державного кордону, що відрізало закарпатців від рідних, знайомих і друзів у багатьох європейських країнах, позбавлення їх звичного економічного, географічного та культурного простору, всебічних зв'язків із Заходом тощо – не тільки перетворили самобутню Карпатську (Закарпатську) Україну на звичайну радянську область, але вона стала свого роду форпостом розпочатого після Другої світової війни процесу «радянізації» всього центральноєвропейського регіону.

Одним із проявів і наслідків цих процесів у Закарпатті були масові репресії проти національних меншин краю, насамперед угорців і німців. Зокрема, у листопаді-грудні 2004 р. виповнилося 60 років трагічних подій, що мали місце наприкінці 1944 р. у Закарпатті після визволення краю радянськими військами стосовно закарпатців – представників угорської та німецької національностей. Йдеться про те, що згідно з постановою Військової ради 4-го Українського фронту № 0036 від 13 листопада 1944 р. та відповідно до наказу військового

коменданта, виданого наступного дня (14.XI.1944 р.), тилові служби НКВС мали виявляти, реєструвати та збирати на території Закарпаття й навколишніх районів Угорщини, Румунії й Чехословаччини військовозобов'язаних угорців і німців віком від 18 до 50 років під обманним приводом використання їх на «триденних відбудовчих роботах». Про розмах цієї акції свідчить хоча б той факт, що за період з 18 листопада по 16 грудня 1944 р., згідно з архівними даними, було затримано і направлено в табори військовополонених 22 951 особу, які добровільно прийшли на реєстраційні пункти. З них 14 202 чоловік – колишні солдати, сержанти й офіцери угорської або німецької армій, які на момент приходу радянських військ «проживали в тилових населених пунктах», тобто в своїх домівках на Закарпатті (більшість з них була насильно мобілізована до гортіївської армії саме напередодні вступу на територію Закарпаття радянських військ і не брала ніякої участі у воєнних діях). А 8564 інтернованих особи угорської та німецької національностей взагалі не мали ніякого відношення до військової служби: їхньою єдиною «провиною» була належність до зазначених національностей.

Окремою акцією 13-14 грудня 1944 р. військами НКВС було «вилучено» німців-чоловіків такого ж віку у Свалявському, Мукачівському, Севлюському (Виноградівському), Хустському, Рахівському округах Закарпаття, внаслідок чого ще 292 чоловіка стали «військовополоненими». Очевидці свідчать про непосильну рабську працю та жахливі умови утримання цих людей (угорців і німців) у Свалявському й Старосамбірському таборах, де значна частина інтернованих загинула. Інших під озброєним конвоєм було відправлено на відновлення шахт Донбасу, у Сибір, Казахстан. Додому з них повернулося менш як половина.

Слід зазначити, що крім радянських військових комендатур, у цих акціях проти людей, за якими не було помічено ніяких ворожих дій проти нового військового чи цивільного режиму, змушені були брати участь і місцеві органи народної влади Закарпаття, підконтрольні партійним й військовим радянським органам. Наприклад, за розпорядженням Рахівського окружного Народного комітету (№ 642) до 27 грудня 1944 р. мала бути завершена вся підготовча робота з інтернування німецького населення. Про те, що шлях перед ними лежав неблизький, свідчила вимога: «Мати з собою три пари черевиків...». В окремих районах Закарпаття органи місцевої влади самовільно вдалися до арештів осіб угорської та німецької національностей як «підозрілих і шкідливих для українського та руського народів», або «накладали контрибуцію» на угорські й німецькі родини «як ворогів народу» тощо.

Отже, в цілому впродовж зими 1944 – весни 1945 рр., тобто ще до підписання Договору між СРСР і Чехословаччиною про Закарпатську Україну

(її возз'єднання з Україною) від 29 червня 1945 р., військами НКВС за підтримки місцевих радянських органів влади в Закарпатті зазнали репресій за національною ознакою, за деякими даними, близько 40 тис. чоловік угорської та німецької національностей. Більш як половина з них загинула в радянських таборах.

Останніми роками тим, хто не повернувся додому, в угорських і німецьких селах Закарпаття за ініціативою громадськості на знак вшанування пам'яті жертв цих трагічних подій поставлено обеліски. Як свідчить, наприклад, відкритий наприкінці 1991 р. у селі Мужиєве Берегівського району Закарпатської області України такий пам'ятник. Тільки з цього невеликого угорського села 14 листопада 1944 р. на «триденні роботи» було вивезено 239 осіб: 131 з них не повернулася додому... А на фронтах Другої світової війни загинуло 19 жителів села.

Форум націй. – 2005, № 6/37 (http://forumn.kiev.ua/6-37-2005/37-9.htm#03)

Кобаль Й. **Граф Міклош Берчені та Графиня Крістіна Чакі**

Серед володарів Ужгородського замку граф Міклош Берчені та його дружина-красуня Крістіна Чакі посідають особливе місце. Саме вони перетворили його із звичайного провінційного укріплення у помпезний графський осідок, великосвітський центр культурного й політичного життя кінця XVII - поч. XVIII століття.

Міклош Берчені був родом із Задунав'я, проявив себе у війні із турками. У 1689 році отримав від цісаря Леопольда 1 Габсбурга (1640-1705 рр.) графський титул. Одружився з Крістіною Другет. Після її смерті та смерті останнього представника чоловічого роду Другетів - корбавського єпископа, графа Балінта Другета (1691 р.) добився посади наджупана комітату Унг, а в 1692 році й передачі собі у власність за величезну на той час суму (175000 форинтів) колишніх осідків Другетів на Ужанщині, в тому числі і їхнього родинного гнізда - Ужгородського замку. У цей час йому було всього 22 роки, а на руках він мав трьох дітей. Тому й не дивно, що восени 1694 року заручився із вже не молодою (сорокарічною), але ще свіжою, надзвичайно вродливою і, що важливо, багатою донькою державного судді Іштвана Чакі Крістіною. Як показав час, графиня виявилася чудовою дружиною, а граф - чоловіком. Попри значну різницю у віці між ними були найтепліші стосунки - коли Міклош Берчені після поразки визвольної війни 1711 року обрав долю вигнанця й

оселився в далекій Туреччині, Крістіна залишила все своє багатство на батьківщині й розділила з чоловіком нелегке життя на чужині.

Місцем проживання Міклош і Крістіна обрали древній Ужгородський замок. Граф відремонтував палац, захисні мури, палісад, житлові й господарські приміщення. Владнавши всі свої справи, до Ужгорода вирушила й графиня. Подорож була нелегкою: із її рідного Вейпа у Задунав'ї до Ужгорода під Бескидом треба було проїхати більше півтисячі кілометрів. До всього везла із собою чималий багаж – 13 великих підвод були завантажені меблями, картинами, дорогим одягом, білизною, особистими речами й величезною кількістю коштовностей. Крістіну в дорозі супроводжували її наречений, велика кількість придворних, слуг, музик і гусарів, які несли стяги з родовими гербами Берчені й Чакі.

Коли процесія прибула до Ужгорода, її зустрічало все дворянство Ужанщини, а при вході в замок до звуків музики додалися гарматні салюти з бастіонів. Після помпезного весілля на масницю 1695 року великосвітські прийоми, вечори, трапези і бали змінювалися один за одним. Для цього були створені всі умови. Граф і графиня перетворили замок у затишне родинне гніздо, яке нагадувало найкращі західноєвропейські замки. З північного сходу і півдня від замку, на схилах і біля підніжжя Замкової гори розкинулися численні парки й сади. Найбільшим серед них був так званий Звіринець: великий огороджений парк, де ще з часів Другетів утримували диких звірів. Окремі дерева парку збереглися й донині (парк Підградський). За ним у бік сучасного мікрорайону Радванка були сад Лугош, потім Бузковий і Голубиний. З лівого боку Замкової гори (тепер вулиці Капітульної) - Овочевий сад, а з правого - найкрасивіший Квітковий парк. Останній своїми тінистими деревами, рівними стриженими алеями, чудовими барвистими квітковими клумбами став прикладом найкращих зразків паркової культури англійського типу. У Квітковому парку залюбки проводили свій вільний час граф із графинею. Влітку тут відбувалися світські прийоми та деякі офіційні урочистості.

Перед кам'яними мурами замку розташувався дерев'яний паланок. Вхід захищав так званий Гусарський замок із двома вежами. До брами можна було підійти через міст, в кінці якого були підйомні ворота. Далі дорога вела зовнішнім подвір'ям біля церкви св. Юрія до центральної будівлі замку — палацу. Палац захищав ще один рів, через який до вхідних воріт вів дерев'яний міст. Ворота, як і брама зовнішніх мурів, теж були підйомними й охоронялися. Над воротами встановили старовинний герб родини Другетів, на якому було зображено сім шпаків. Сам палац являв собою масивну чотирикутну триповерхову споруду з вежами на кутах, кожна з яких мала назву - Бубнарська, св. Ісака тощо. На першому поверсі облаштували різноманітні складські приміщення й комори. На третьому - кімнати для гостей. У підвалах - склади із порохом, вином, а ще там облаштували тюрму із кімнатою катувань. У замку були два колодязі - великий, який мав глибину 50 м, у внутрішньому дворику та менший (в одному з казематів).

Граф із графинею жили на другому поверсі. Сюди можна було дістатися сходами, які спеціально прибудували до однієї із веж палацу. Кам'яні основи вікон і дверей виготовили на замовлення графа знамениті мецензефські каменярі. Опалювалися кімнати кахельними грубками, а їхні стіни прикрашали дорогі перські килими та голландські гобелени. Освітлення було природне (світло пробивалося через скляні вікна в олов'яних кільцевих рамах) і штучне - воскові свічки були закріплені на стінах у кованих залізних підсвічниках або звисаючих зі стелі канделябрах. Всі кімнати, переважно ті, в яких жили граф із графинею, мали надзвичайно багатий інтер'єр: заставлені меблями, які привезла із собою Крістіна Чакі. У кімнаті Берчені на стінах висіло 7 гобеленів і 12 картин, на дверях і вікнах були рожеві й зелені (улюблені кольори графа) занавіски, в одному із кутків стояла французька канапа. Неподалік - виготовлений у Лондоні стоячий годинник, а також п'ять стільців, невеликий столик й ебонітова шафа. Окрасою кімнати був письмовий стіл із шафою-бібліотекою, виготовлений із червоного палісандру. На полицях бібліотеки містилися сотні томів книг з історії, географії, літератури, політики, військової справи, архітектури, які відображали надзвичайно широкий спектр зацікавлень графа.

За кімнатою графа знаходилася не менш багата й зі смаком обставлена кімната його дружини - ті ж гобелени, килими, дорогі меблі й безліч картин. Далі йшла спальня, а поряд була невеличка кімната,так звана апотекула, в якій зберігалися ліки. Графиня добре розумілася на медицині, сама готувала лікарські засоби. Більше того, каже історик, написала медичний трактат.

Крім згаданих кімнат, на другому поверсі жили камергейстери, кілька слуг, син Берчені від Крістіни Другет Ласло та каштелян замку. В одному з

приміщень облаштували й архів. І нарешті дві найбільші кімнати слугували для трапез та прийомів. А от у лицарському залі, який займав усе північне крило, стіни були розписані картинами різних військових сцен з часів Другетів. До речі, граф мав у замку придворного художника. Згаданий зал використовували для проведення великих прийомів та бенкетів. Проте Берчені для цих цілей оформив ще й новий зал. Його стіни вкривали 6 голландських гобеленів, 36 різних картин. Посередині стояли два великі столи і 12 різьблених дубових стільців, далі - маленькі столики, величезний мідний котел для охолодження вина. Саме в лицарському залі відбувалися дипломатичні переговори між представником російського царя Петра І Давідом Корбе і Ференцом Ракоці ІІ наприкінці липня 1707 року. Граф Берчені, як господар, доклав чимало зусиль, щоб вони пройшли успішно. Для гостей влаштували пишні прийоми, трапези, гуляння. Берчені, який володів кількома мовами, пізніше й сам вів переговори з правителями сусідніх держав.

В роки угорської визвольної війни у 1709-1710 рр. Берчені з допомогою французьких військових інженерів та хорватського спеціаліста Стубіча востаннє перебудував замок, що надав йому сучасного вигляду. Що стосується облаштування палацу, то сміливо можна сказати, що Ужгородський замок за часів Берчені був своєрідним музеєм. Тільки художніх полотен у ньому нараховувалося 136, акварелей (на пергаменті) - понад 600, гравюр - ще більше. Шахи, французькі карти, придворні ансамблі та театр, піші й кінні прогулянки, полювання, велика бібліотека, танці й гуляння, дипломатичні прийоми - ознака дуже активного великосвітського життя, яким у той час мало хто міг похвалитися. Опісля замок вже ніколи не жив таким повнокровним життям, як при його останніх володарях, чудовій парі – графа Міклоша Берчені та Крістіни Чакі.

www.carpathiana.com/2022/08/Graf-Miklosh-Bercheni-ta-Grafynja-Kristina-Chaki.html?fbclid=IwAR0bd5eQulbUeNnxQQfZkcw76F7j_toPTPUT836rlhRwgX8TdhYvuoQqN-A

Палац Бетлена - Музей Берегівщини

Найстарішою світською будівлею Берегова є будівля навпроти римо-католицького костелу, яка нині називається "Графський двір" князя Габора Бетлена (або: колишній палац Бетлена-Ракоці). На перший погляд простий будинок був побудований за наказом трансільванського князя Габора Бетлена.

Палац Бетлена

У 1613 році Габор Бетлен отримав графство Берег разом з кількома повітами. Князь багато зробив для розвитку міста Берегова. Палац Габора

Бетлена був побудований (або перебудований) в 1629 році. На це вказує і кам'яна табличка зі скромним орнаментом на східному фасаді, на якій написані 1629 (рік смерті графа) і ім'я Бетлен. Колись під написом був герб сім'ї Бетлен і щит.

Його пізнішими власниками були Дьєрдь I Ракоці та Ференц Ракоці II. Він згорів під час війни за незалежність Текелі в 1686 році. Ймовірно, його відновив Ференц Ракоці II. Після війни за незалежність Ракоці в 1726 році будинок став власністю графів Шенборнів, які в 1857 році переробили його в стилі класицизму. Тоді перед центром південного фасаду спорудили портик із шістьма колонами та тимпаном в стилі епохи Відродження. Симетрично коротке крило розташоване в обох кінцях південного боку партерної видовженої прямокутної будівлі з підвалом. Простий північний фасад розділений лізенами, закритими невеликими тимпанами і стовпоподібними смугами, які трохи виступають із стіни. Напівзамкнутий, трапецієподібної форми двір оточений господарськими будівлями - комора, возівня, стайня. Підвальне приміщення збереглося в готичному стилі. Очевидно, воно є залишком розміщеного тут раніше монастиря.

Музей Берегівщини

З 2002 року тут відкрито Музей Берегівщини, який входить до Топ-10 найкращих музеїв Закарпаття. У залах музею утриманий хронологічний принцип розміщення експонатів (4 зали). Перший зал відноситься до стародавньої історії, тут багато рідкісних експонатів. В інших залах Ви побачите величезну кількість предметів (вже понад 2000), що є переконливими свідками історії краю.

www.carpathiana.com/2022/07/Palac-Betlena-Muzej-Beregivshhyny.html

ТОП-12 закарпатських страв

1. Бограч

Історія ситної та гострої угорської страви губиться десь в минулих тисячоліттях на просторах шляхів праугорських племен. Бограч-гуляш прийшов на сучасний стіл із зелених пасовиськ, де протягом багатьох століть чаклували над казанками (бограчами) угорські пастухи. Можна тільки уявити собі смак попередника сучасного бограча, який вбирав у себе аромати ватри, м'ясного асорті, м'яти, вербени, ялівцю. Рецепт класичного бограча зазнав з часом смакових удосконалень, проте, незмінним правилом приготування справжнього бограча лишається традиційне тріо – м'ясо, спеції, казан. Насичений та наваристий бограч містить декілька видів м'яса – яловичину, свинину, телятину, копчені реберця та сало, овочі – картоплю, моркву, солодкий перець, помідори та приправи – паприку, кмин, зелень кріп тощо. Гостроти страві додає перець чилі, а неповторного димного аромату – занурена наприкінці приготування палаюча палиця. Підсушені шматочки тіста – так звані «чипетке», гармонійно доповнюють смак бограча.

2. Дісно-перкельт

Назва угорської національної страви перкельт перекладається як «смажене». Основу дісно-перкельту складають свинина, цибуля, помідори, часник та паприка. Все смажиться та тушкується, розповсюджуючи запаморочливі аромати, а з потраплянням на стіл змітається в одну мить. Універсальність перкельту полягає в можливості його приготування як з різних видів м'яса рогатих та крилатих, так і з риби, раків, а також грибів та овочів.

3. Ріплянка

Ця традиційна поживна страва споконвіку служила закарпатцям другим хлібом. Її основу складають картопля («ріпа») та кукурудзяна мука. Ріплянка вариться в чавунному посуді до однорідної консистенції та вживається з бринзою, кислим молоком, смаженою цибулею, шкварками, м'ясними стравами.

4. Рокот-крумплі

Під цією загадковою назвою криється звичайна картопля, зварена в мундирах та запечена в сметані з яйцями, ковбасою та сиром. У кожної закарпатської господині – своя оригінальна варіація страви – одна смачніша за іншу. Дехто додає до рокот-крумплів сало, дехто – пікницю (див. нижче) чи шинку, хтось замість сметани заправляє наїдок підбиванкою. Проте, апетитна традиційна страва від цих експериментів зовсім не втрачає статусу народної улюбленіці.

5. Підбивані лопатки

Вважаєте, що лопатки – це щось з м’ясних викрутасів? Ой, як помиляєтесь. Лопатки – це спаржева квасоля. До складу традиційного запашного супу, окрім лопаток, входять копчені ребра, картопля, улюблена закарпатцями паприка та інші приправи. А підбивані вони тому, що підбиваються сметаною, кислим молоком або кефіром.

6. Лечо

Продовжуючи овочеву тему, включаємо до нашого хіт-параду популярне закарпатське лечо. Страва угорського походження дуже проста у приготуванні та досить демократична щодо інгредієнтів. Традиційне лечо готується з солодкого перцю, цибулі та томатів із додаванням яєць та сметани. Часом, до лечо додають ще домашньої ковбаски чи копченого м’яса, що, як розумієте, страву зовсім не псує.

7. Торгоня

Торгоня – домашні макарони – одна зі стародавніх угорських мучних страв. Процес приготування торгоні достатньо специфічний та потребує практики. Замішане круте тісто необхідно підсушити та натерти на тертці. Отримані кульки ще далі сушать, піджарюють, засипають меленим червоним перцем та тушкують в духовці з овочами та зеленню. Розсипчаста торгоня неймовірно пасує до наваристого перкельту.

8. Грибна юшка

Секрет неперевершеного смаку та аромату закарпатської юшки полягає у головному компоненті страви – білих грибах. Для приготування юшки використовуються свіжі чи сушені гриби, пасеровані цибуля та морква, часник, спеції. Для пом’якшення смаку юшка підбивається сметаною з борошном.

9. Лангоші

Рум’яний лангош – популярна закарпатська мучна страва. Для приготування лангошів використовується дріжджове тісто із додаванням олії та яйця. Підсмажені в великій кількості олії, змащені сметаною та посипані сиром, пухкі лангоші просто тануть у роті. До речі, в Угорщині традиційний лангош створює потужну конкуренцію усіляким гумовим фаст-фудам.

10. Кнедлики

Кнедлики – оригінальна страва чеського походження, відома безліччю варіацій. Апетитні кульки-кнедлики готують з дріжджового тіста, сирої чи вареної картоплі, м’яса, сиру та відварюють до готовності. Кнедлики відмінно смакують з соусами, бульйоном, смаженою цибулею, сметаною, а солодкі кнедлики, посипані подрібненими горіхами, вживають з різноманітними фруктовими сиропами.

11. Гомбовці

Закарпатські колобки – гомбовці – справжній смаколик національної кухні. Особливість рецептури цієї солодкої страви з дріжджового тіста з ароматною фруктовою начинкою полягає у її приготуванні на пару (добра новина для тих, хто рахує калорії). Присипані панірувальними сухарями гомбовці – справжня насолода для прихильників солоденького.

12. Бануш

Неможливо уявити собі карпатську кухню без поживного банушу. Бануш з кукурудзяного борошна, заправлений вершками або сметаною – бажаний гість на домашньому столі. Бринза, шкварки чи гриби додають страві виразних смакових акцентів.

Для тих, хто планує гастрономічний тур по Закарпаттю, стане у нагоді маленький словничок:

Пікниця – традиційна домашня ковбаса із додаванням паприки (деколи у дуже великих кількостях);

Гурка – закарпатська кров'янка (кишка) з рисом;

Шовдарь – свинячий окіст, копчений на вишневих або сливових гілках. Готується на великі свята. На Закарпатті кажуть, шо Шовдарь пишеться з великої букви, а москва – з маленької;

Страпачки – галушки з сирої або відвареної картоплі;

Баники – рулети з дріжджового тіста з різними начинками (мак, яблуко, сир, горіхи);

Кіфлики – традиційна випічка у вигляді рогаликів з різними солодкими начинками;

Палинка – міцний алкогольний напій (самогонка), який настоюється на фруктах або ягодах.

https://vidviday.ua/blog/12-zakarpatskykh-blyud/

Палац Ракоці в Мукачеві відомий за назвою як "Білий Дім" 1667 року

Резиденція князів Ракоці (або Білий дім) - колишній палац князів трансільванської династії Ракоці, що розташований у центрі міста Мукачева, в невеликому закритому дворику.

Будівництво одноповерхового палацу в стилі бароко розпочалося в 1667 році. Свою назву Білий палац (або дім) отримав через білосніжний колір фасаду.

Ференц II Ракоці

У кінці 17 століття будівля була однією із найгарніших та найбагатших у місті.

Палац побудували князі трансільванської династії, як міську резиденцію. Вони проживали в будівлі до 1711 року. Після придушення війни 1703 - 1711 років, палац спочатку переходить у власність імператора Австрії, а потім, в 1728 році, передається разом з величезними земельними угіддями в подарунок німецькому графу Шенборну-Бухгейму.

«Білий палац» використовувався у більшості для урочистих подій і прийомів. Свого часу у палаці князів Ракоці зупинялися майбутній імператор Габсбурзької імперії Йозеф II та імператор Франц Йосип I.

В XIX столітті у палаці розміщувалася експозиція Мукачівського краєзнавчего музею, заснованого відомим краєзнавцем Тиводаром Легоцьким. Там була розміщена поряд і канцелярія графа Шенборна, де працював юристом Т. Легоцький.

З 1945 року у стінах палацу розміщувався штаб радянської армії. Згодом тут розмістилась одна з середніх шкіл міста. У 1979 році в палаці було відкрито першу на Закарпатті дитячу художню школу імені Мігая Мункачі.

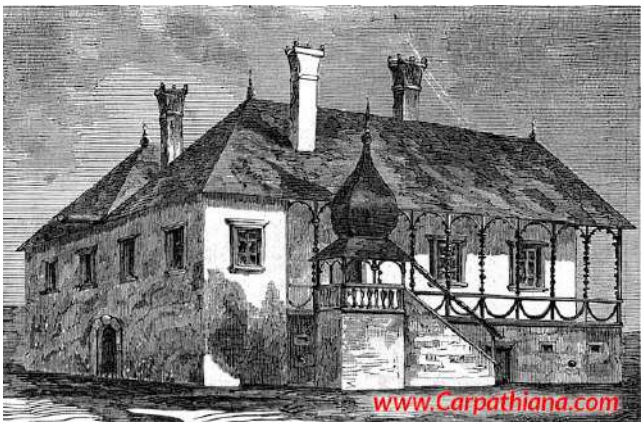

У 1881 році відомий юрист, історик, краєзнавець Т. Легоцький у своїй праці "Монографія Березького комітату" детально описав будівлю Білого дому. З цього опису можна зрозуміти всю велич і шарм будівлі.

За описом, первісний палац Ракоці був одноповерховий, розмір будівлі 26 х 19 м, з відкритим коридором завдовжки понад 3 метри. Зовнішні стіни були набіло побілені, краї покрашені широкими червоними квадратами величиною у фут. Вікна прикрашені кам'яними рамами. До будівлі з хрестоподібним склепінням можна було дістатися через сіни. У нижній частині будівлі з міцним склепінням були розташовані погрібні поміщення, кухні, кімнати прислуги. Чотирикутну будівлю покривав подвійний дах. Палац був просторим, стояв посередині двору, оточений господарськими будівлями, які були оточені великим розлогим садом. Палац становив середню частину сьогоднішньої будівлі».

Надалі у 1746 - 1747 роках, одноповерхова споруда була перебудована і значно розширена за проєктом одного з найкращих архітекторів в німецьких землях доби пізнього бароко - Йогана Балтазара Нойманна (Johann Balthasar Neumann). Варто згадати, що Нойманн є автором Вюрцбурзької резиденції - архітектурного шедевру, що стоїть в одному ряду з паризьким Версалем, та включеного до переліку Світової спадщини ЮНЕСКО.

Йоган Балтазар Нойманн (Johann Balthasar Neumann)

Це була досить складна реконструкція. Необхідно було використати старі елементи споруд, добудувати ще один поверх та новий корпус з дотриманням архітектурних пропорцій і симетрії. Так палац отримав форму букви "П". На фасаді розташовані два первісні вікна та ще 5 реконструйованих у стилі ренесанс. До головного входу ведуть мармурові відкриті сходи.

У XIX столітті було побудовано колонний, різьблений з каменю портал центрального входу. Посередині над входом красується ваза-прикраса. Вікна головного фасаду, склепіння приміщень палацу оздоблені ліпниною. Внутрішні простори середнього флігелю будівлі мають куполоподібне склепіння. Зараз там 21 кімната, 98 вікон, 91 двері й 10 старовинних печей.

Зліва від центрального входу, між двома вікнами розташована пишно обрамована меморіальна дошка на честь Ференца II Ракоці, встановлена у 1911 році, яка збереглася неушкодженою й під час радянської влади.

www.carpathiana.com/2022/07/Palac-Rakoci-v-Mukachevi.html?fbclid=IwAR3YzEJda2tKZmg8TeCH46H_pDSA9vnvAZptU3uinEiL_DNblaez3Wmls3g

В Мукачівський замок повернулися колишні його володарі

На території Мукачівського замку „Паланок” учора відкрили пам’ятник княгині Ілоні Зріні та її сину Ференцу Ракоці II

Сам замок, а нині музей, є цінною пам'яткою історії та військової архітектури 14-17 століть. За всю свою історію він належав багатьом правителям і витримав чимало облог. Найтриваліша з них – з 1685 по 1688 роки, яку організували австрійські імператорські війська. Саме тоді і відзначилась княгиня Ілона Зріні, яка відбивала наступи ворожих сторін. Княгиня хорватського походження Ілона Зріні прийшла до влади після смерті свого першого чоловіка Ференца Ракоці I, а потім і його матері Софії Баторі. Із часом вийшла заміж за молодого й енергійного графа Імре Текелі, який провадив антиавстрійську політику. Коли графа Текелі ув'язнили, Габсбурги вирішили повністю взяти під свій контроль Трансильванію. З 1685 року Ілона Зріні мужньо обороняла замок під час найтривалішої з його облог, що тривала три роки. Турецький султан за мужність, проявлену при обороні Мукачівського замку від габсбургських військ, нагородив трансильванську княгиню Ілону Зріні спеціальною грамотою – атмане. Це єдиний в історії Туреччини випадок нагородження жінки. Однак зрада підлеглих змусила княгиню капітулювати. Ілону Зріні насильно постригли в черниці і заточили в католицький монастир, а згодом надали можливість виїхати у Туреччину до свого чоловіка Імре Текелі. Пізніше Мукачево стає центром військового повстання, яке ввійшло в історію під назвою "війни куруців". Куруцами називали тоді всіх, хто був незадоволений австрійською монархією Габсбургів і її політикою. Це було унікальне явище, бо простим повсталим народом керував сам трансільванський князь Ференц II Ракоці.

Історик Сергій Федака, відповідаючи на запитання про доцільність встановлення цього пам'ятника, зазначив: „Ілона Зріні та її син Ференц II Ракоці, це ті дві постаті, які найбільше єднають угорську національну історію з українською. Це керівники двох послідовно проведених антигабсбурських повстань за національну Угорську державу, яку активно підтримало місцеве українське населення – повстанці куруци. Тому дуже логічно, що зараз, в момент, коли ми намагаємося зміцнювати відносини двох держав, відкривається пам'ятник оцим двом символічним фігурам, які з'єднують два народи".

Автор пам'ятника Пейтер Матле розповів, що скульптуру мало не знищили морози, тому її довелося відновлювати. Робота над нею тривала понад півроку, а кошти на виготовлення виділило Товариство угорської культури Закарпаття.

В урочистій церемонії відкриття пам'ятника „Ілона Зріні та її син Ференц II Ракоці" взяли участь голова обласної державної адміністрації Олег Гаваші, голова партії „ФІДЕС-Угорська громадянська партія" Віктор Орбан та інші.

https://zakarpattya.net.ua/News/131-V-Mukachivskyi-zamok-povernulysia-kolyshni-ioho-volodari

Палац графів Шенборнів-Бухгаймів

31 липня 1728 р. цісар Карл VI дарував домінію Фрідріху Лотару Шенборну, 75-річному архієпископу в Майнці, коронному канцлеру римської держави і бамберзькому єпископу. До речі, навічно. Однак архієпископ одразу доручив керівництво новими землями своєму кузену Фрідріху Карлу Шенборну — не так через вік, як через відсутність угорського громадянства. А маєтки були численні: 152 села, 15 присілків, 4 міста. Неначе цього мало, у княгинь Софії Баторі та Естергазщі купується ще 33 села навколо Чинадійового.

Вже в січні 1729 р. старший Шенборн помирає, а за маєтком слідкує його секретар Бауер. 30 січня Фрідріха Карла Шенборна обирають бамберзьким єпископом — і вся спадщина Фрідріха Лотара дістається його кузену. Довгий час на місці сучасного палацу стояв дерев'яний мисливський будиночок, його власники часто приїздили сюди на полювання. Цегляний п'ятикутний палац збудовано вже у 1890 р. в урочищі Берегвар (поселення "на берегах", у горах). Проект замкового комплексу був розроблений архітектором З.Грессерсоном.

Споруда є чудовим взірцем еклектичної архітектури, що поєднує елементи неоготики та неоренесансу.

Палац споруджений за астрономічним принципом: 365 вікон (як днів у році), одне з яких замуроване (на випадок високосного року), 52 кімнати (52

тижні в році), 12 входів (12 місяців), а також 4 вежі (як пори року). Тут є внутрішня капличка, де правляться богослужіння. На вежі замку встановлено дзвін, який б'є щогодини, а також куранти і флюгери на шпилях. Крім того, замок прикрашають тераси, герби та барельєфи, ковані ліхтарі. Всередині палацу можна побачити строгий камінний зал з люстрою "Мелюзина", лабіринтні переходи та сходи з кованими перилами.

Навколо палацу закладено парк, що мав створити сприятливий клімат для здоров'я хворої на туберкульоз графині Шенборн. Тут росте понад 40 видів рідкісних рослин, з-поміж яких найбільше старезних дубів та величних ясенів, є самшит, веймутові сосни, канадська ялина, японська вишня (сакура), рожевий бук, італійська гліцинія, а також тиси, магнолії, катальпи, оцтові і тюльпанові дерева, модрини та інші. Колись на клумбах паркової зони цвіло близько 30 видів троянд.

У центрі саду викопане декоративне озеро — варто звернути увагу на його обрис. Як і архітектурна композиція замку, озеро має символічне значення — його обриси відтворювали мапу тогочасної Австро-Угорської імперії. На жаль, зараз водойма втратила форму.

Закладаючи мисливську резиденцію, завбачливий граф Шенборн у першу чергу потурбувався про залізничне сполучення. До сьогодні поруч із замком міститься старовинна вокзальна будівля, яка стилістикою схожа на маленький замок.

Останній представник династії Шенборнів — граф Георг Ервін, був змушений покинути палац, і у 1944 році емігрував до Австрії. Напередодні війни розкішний палац мав намір придбати один із наймогутніших соратників Гітлера, рейхмістр авіації Третього Рейху Герман Герінг. Проте на заваді став президент Карпатської України Августин Волошин, який, не зважаючи на обіцяну німцями позику, відмовив їм.

З 1946 р. тут діє санаторій "Карпати" (тепер кардіо-неврологічного профілю).

Замок Шенборнів неодноразово цікавив кіномитців: тут проходили зйомки фільму "Снігова королева" та серіалу "Доярка з Хацапетівки".

www.karpaty.info/ua/uk/zk/mk/s.karpaty/sights/palace/

Невицький замок – одна із найстаріших споруд Закарпаття

Невицький замок – одна із найстаріших споруд Закарпаття, що має міжнародне значення. Будівля унікальна в усій Україні за своєю еліптичною конструкцією та нагадує ірландські замки. Навколишня природа Закарпаття посилює ефект від побаченої фортеці. Тут сплелися краса природи та холодна

неприступна кам'яниця. Не зважаючи на те, що більша частина споруди зруйнована, до неї тягнуться кожного року тисячі туристів з усієї Європи. В чому секрет, спитаєте ви?! Мабуть, у тому, що стіни Невицького замку уміють розмовляти.

Історія Невицького замку

Перші згадки про замок

Ще у далекому XII столітті на місці твердині була оборонна конструкція із земляними валами та ровами. Такі заходи були необхідними для того, щоб захистити угорські землі від монголо-татар. Так як угорці бажали торгівельних відносин з київськими та галицькими князями, оборонний вал став так званими воротями між сусідніми державами. «Ворота» ті були вщент зруйновані тими ж монголами.

Трансільванський період

Трохи згодом фортеця була у руках трансільванців. Працьовитий народ не тільки відбудував вали, а й розбудував територію. Додали колодязь, де збиралася дощова вода та донджон чотирикутної форми(так званий останній рятівний пункт оборони, житлова вежа). Тільки подумайте, глибина колодязя – 4,5 км! На той час замок переходить у спадок братові трансільванського воєводи Омодею Обо. Ярий прихильник короля Карла Роберта Анжуйського був вбитий противниками королівської політики.

Після втрати господаря фортеця стала осередком ополчення проти Карла Роберта Анжуйського. Це підштовхнуло владику до штурму укріплення, що закінчився успішно. Після чого задоволений перемогою король передаровує замок та навколишні землі своїм фаворитам. Саме з цього часу, з XIV ст., фортеця починає набувати схожого з сучасним вигляду.

Період володіння князів Другетів

З 1328 року замок в руках угорських магнатів Другетів. Спочатку планувалося, що власники будуть тимчасовими. Та в 1333 році король передумав і підписав документ про передачу замку в подарунок. Наступний король Людовик Великий підтвердив дарчу - і відтоді аж до XVII ст. єдиним власником замку був рід Другетів. З початком громадянської війни у 1440 році замок був єдиним в краю, тому для його укріплення та добудову доклали максимум зусиль. Пришвидшило процес швидке поширення вогнепальної зброї, гармат. Розкопки на місці доводять, що в той час активно використовували гармати з ядрами до 25 см. Для того, щоб краще боротися з гарматами, з південного боку була зведена ще одна вежа. Бійниці допомагали оберігати міст. Також було вирішено звести третю лінію оборони, яку створили використовуючи дерево та глину. Вчені припускають, що XIV-XV ст. – переломний період для замку, адже саме тоді бастіон набув свого остаточного вигляду. Фортеця за своїми стінами могла прихистити близько 1500 людей. У 80-х роках XVI ст. замок бере штурмом Дьордя Другий Другет. Він і стає наступним власником. Хоча володіти там не було чим – замок в процесі битви зруйнований, тому залишається пусткою на довгі роки.

Легенди замку

Те, що замок так довго стояв зруйнованим, породило в людській уяві страшні історії, пов'язані з цим місцем. Неймовірно наскільки людська уява безмежна. Від почутого не те, що мурашки, мороз по шкірі.

Найпопулярніша легенда про Погану Діву або злу чаклунку. Найголовніше, що прототип Поганої Діви дійсно існував, але про це згодом. Так от, тодішня володарка замку для того, щоб краще укріпити стіни муру, задумала домішувати у вапно яйця та молоко. І дійсно, це б допомогло. Та десь

почула жінка, що кращого за материнське немає молока. Тому в усіх, хто годував груддю, змушували віддавати їжу для немовлят. Ті, в свою чергу, помирали. Велике горе накрило поселення. Та на цьому чаклунка не зупинилася. Для того, щоб стіни набули магічної сили, до вапна разом з молоком вирішила додавати кров незайманих дівчат. Тих, хто ж не підкорявся волі Поганої Діви, жорстоко страчували. Здавалося б, ніщо не зможе покарати нечисту на руку та гнилу душею відьму. Та дійшли слухи про її діяння до селянина Іванка. І вирішив він стати королем та стратити поганку. Не повірив ніхто в його слова, тільки насміхалися з хлопця. Казали, що стане той королем тоді, коли залізо зацвіте. І для прикладу встромили залізного кийка в землі. І сталося диво - зацвів кий буйним цвітом. Вирішив Іванко, що то знак, і вирушив до Ужгорода. Там саме не могли вибрати короля. Довго сперечалися, поки не вирішили підкинути корону вверх, кому впаде на голову – той і буде новим володарем угорських земель. Тричі падала корона на голову Іванкові, як вельможі не хотіли робити з хлопа короля, але прийшлося. Так Іванко, вже як король, зумів зупинити злу чаклунку.

Прототипом Поганої Діви була нащадок роду Другетів угорська графиня. Дійсно, бажаючи укріпити стіни замку, його господиня веліла додавати до вапна молоко. За найменших огріх жорстоко карала. Не витримавши більше свавілля графині, люди пожалілися королю. Щоб не затівати війну, володар задумав хитрістю виманити вельможу із замку. Було зібрано стадо корів, до шиї яких було прикріплено дзвіночки, а до рогів сіно, яке було підпалене і створювало димову завісу. Вся ця купа корів успішно здолала зло. Серед ночі налякана страшним видовищем графиня спробувала втекти, але завбачливі військові короля її впіймали й стратили.

Інша легенда розповідає про трагічну долю молодої дівчини. Власник замку силою відбив наречену в мукачівського герцога. Розлючений вельможа почав грозити жорстокою розправою. Зрозумівши, що накоїв, господар фортеці запропонував обмін. Якщо дружина народить доньку, то тільки-но їй виповниться 16, вона вийде заміж за герцога. Так і сталося. Донька, дізнавшись про свою страшну долю, вирішила: краще ніж жити з старим нелюбом, кинутися з вежі в річку. Адже на той час кохала вона молодого та красивого юнака. Навіть природа повстала проти батька нещасної: після смерті дівчини блискавка, влучивши у вежу, зруйнувала її.

Ще одна легенда розкриває таємницю назви замку. Невицький він тому, що колись під час нападу ворогів охороняв молодих дівчат – «невіст»

https://karpaty.love/places-objects/zamky-ta-fortetsi-zahidnoi-ukrainy/66-nevytskyi-zamok.html

Австрійці України. Хто вони?

Представники австрійської громади в Україні мешкають на Закарпатті: в селах Усть-Чорна, Німецька Мокра та в інших селах долини річки Тересви, куди їхні пращури переселялися із Австрії у XVIII ст. за ініціативи імператриці Марії-Терезії. Сьогодні, попри свою малочисельність, громада підтримує давні традиції відзначення народних свят, серед яких найбільш яскравим є свято літнього сонцестояння, яке тут називають Шайблики.

Приїхавши на Закарпаття, австрійці привезли до Усть-Чорної давню традицію святкування періоду літнього сонцестояння — Sonnenwende. Це свято тут називається Шайблики і чимось нагадує традиційне українське свято Івана Купала. Наприклад, обов'язковим обрядовим елементом обох свят є ватра. Святкують Шайблики три дні: з 21 по 23 червня.

У Австрії традиція святкувати Sonnenwende і досі дуже поширена, а саме свято, яке щорічно збирає в різних регіонах країни чимало туристів, є нематеріальною спадщиною ЮНЕСКО. Та закарпатські австрійці мають свою, унікальну традицію святкування і зберігають її з давніх часів.

Надворі вечір, мешканці Усть-Чорної піднімаються на пагорб і чекають на початок дійства. У юрбі чути чоловічий голос:

— Дивіться, зараз це називається гора Подина. Тут більше як 420 років «б'ють» шайблики — з часу заснування села Усть-Чорна.

Шайблики. Петро

Голова Усть-Чорнянської селищної ради Петро Костяк підтримує традицію відзначення Шайбликів з дитинства. Його півторарічна донечка також витесала шайблики до цьогорічного свята:

— То не важко — підтримувати традиції, бо ми це розуміємо. Я намагаюсь допомагати всім національностям, бо не бачу розбіжностей ніяких, якщо людина йде по допомогу.

Петрові батьки та дід були українцями. Микола — двоюрідний брат Петра — німець, у якого мама — корінна німкеня, а батько — українець:

— Ми не хочемо ділити мадярів, німців та всіх інших. Ми всі устьчорнянці, просто вони — з родини мадярів або з родини німців. В когось — мама німкеня корінна. В когось — батько і мама німці, тому що їхні баба і дідо теж були німці.

В Усть-Чорній, за словами Петра, залишилося всього кілька десятків корінних австрійців. Чимало свого часу виїхало, але є ті, хто свідомо лишився тут:

— Ми всі одні. Просто вони (австрійці — ред.) підтримують свою традицію, а ми підтримуємо їхню і нашу, і вони також наші підтримують.

Різдво святкуємо і їхнє, і наше. Колядуємо і німецькою, і українською. Дуже добре, що так є.

До Шайбликів починають готуватися заздалегідь: на пагорбі закопують у землю два стовпці (один трохи вище за інший), на яких встановлюють дошку, спорудивши щось на кшталт трампліна.

З твердих порід дерева витесують шайблики. Мешканці Усть-Чорної самі інтерпретували слово «шайблик» зі слів пісні. У ній є словосполучення «scheiben schlag», яке дослівно перекладається з німецької як «бити шайбу». Шайблик — це дерев'яний квадратик 10х10 см, який витесують вручну. Він має всередині дірку. Шайблик надягають на палицю. Старші люди, молодь та діти запікають дерев'яні квадратики над вогнищем, а тоді під певним кутом запускають їх в повітря. Коли квадратик розжарюється і починає яскраво світитися у темряві, учасник дійства підходить до дошки-трампліна або ж лавиці (так на Закарпатті називають лаву), розмахується і б'є по ній палицею із шайбликом. Потрібно вдарити так, щоб шайблик злетів з палиці, пролетів якнайдалі у повітрі і впав на землю, залишаючи за собою яскравий слід з вогняних іскор.

Коли устьчорнянці б'ють шайблика, то співають таку пісеньку: «Сонен венде, сонен венде, Шайблен шлуг», а тоді називають ім'я когось, хто зараз б'є шайблик, наприклад: «Юзеф шлуг» (нім. Josef schlug). Якщо добре бив, то кажуть: «Гінг гут» (нім. Ging gut), тобто «Супер!». А якщо погано вдарив —

«Гінтен шлуг» (нім. Hinten schlug), що означає, що шайблик злетів погано і залетів під лаву.

Палиці, на які насаджують шайблик, роблять із різки, бо вона добре прогинається і сильно не прогорає. Запікати на вогні треба саме дерев'яний квадратик, а не палицю, інакше вона прогорить і при ударі зламається. Аби вогнище горіло добре і довго, на пагорб заздалегідь зносять скати (покришки від автомобільних шин) і палять їх разом із дровами.

Селищний голова Петро Костяк організовує турніри з биття шайбликів, щоби заохотити жителів села до святкування. Можна навіть отримати приз від селищної ради — наприклад, грамоту. Часом, коли до святкування, долучаються дорослі, також грають на пляшечку пива, солодкої води чи шоколадку.

Давніше на Шайблики в Усть-Чорній збиралася вся сім'я. Батько мав натесати шайбликів для сина, аби потім вихвалятися тим, як син хвацько і вправно ударив шайблика. Так відбувався живий процес передачі традиції, бо батько навчав сина, як все правильно зробити. Святкували як у колі своєї сім'ї, так і між сім'ями. Збиралася ціла хода, люди йшли з гармоніками, були змагання.

Поки хлопці ходили за шайбликами, дівчата на лавочках співали. За словами місцевих мешканців, раніше запалювання шайбликів тут мало трохи інший сенс. Основною метою свята була подяка природі за те, що день був триваліший, сонце довго стояло в небі і у селян було вдосталь часу для закінчення господарських робіт. На шайбликах досить часто записували свої бажання, здійснення яких залежало від сили та правильності удару шайбликом по дошці. Іноді удар присвячували комусь — наприклад, хлопець бив для дівчини, яка йому подобалась, і навпаки. Вдарити можна було лише раз.

Якщо розглядати свято з ритуального та дохристиянського боків, то багаття, де нагрівають шматочки деревини, — це символ сонця, а самі шайблики — його промені, відблиски яких повідомляють про те, що їхнє тепло є подарунком від небесного світила. Після цього починає скорочуватися тривалість дня.

Літні устьчорнянці не завжди мають сили відвідати свято. Наприклад, коли дощі вимивають дорогу на вершину гори, старші люди не можуть туди піднятися, хоч би і хотіли. Тому нині свято все більше схоже на молодіжну тусовку. Їх тут є навіть дві: одну організовує Петро Костяк на пагорбі, де шайблики били від перших австрійців, а іншу — місцевий бізнесмен на полонині, де свято перетворюється просто на ватру зі смаженим салом та піснями під гітару.

Горбаси

Чистокровних австрійських сімей чи окремих представників таких сімей в Усть-Чорній не залишилось. Таких, щоб в одній родині всі (дід, баба, тато, мама) були австрійці. Сім'ї переважно змішані.

Раніше тут були сім'ї з цікавими прізвищами: Гольцбергер, Швайгер, Райзенбергер. Швайгер — це «свинський пан»; можливо, це був різник або той, що розводив свині. Райзенбергер — «мандрівник горами». А Гольцбергер — це «володар гори дров», тобто лісник.

Зараз найпоширеніші прізвища в австрійських селах Закарпаття — це Кайси та Горбаси. Їх часто називають німцями, але це не зовсім правильно. Так трапилось через те, що під час Другої світової війни Німеччина надавала притулок для австрійців, а коли ті поверталися назад, то в паспорті писали — «німець».

В селі живуть два троюрідні брати — Йосип та Імре Горбаси, корінні австрійці. Під час Другої світової війни батьки одного дійшли до села Дубове, залишились там і згодом повернулись в Усть-Чорну, а батьки іншого виїхали до Німеччини, але потім теж повернулись на Закарпаття:

— Ми тут родились. Тільки його батько робив там вверху, в лісу. А він в гаражі робив. Знаємося змалку. Бо ми якась родня по батьках, далека родня. Фамілія одинакова. Муй дідо та твуй дідо — вони Горбаси. Якось так. Дідо Горбас та й твуй дідо були браття. В третьому-четвертому коліні. Факт того, шо Горбаси. Всі Горбаси високі.

Йосипу Горбасу 77 років. Він досі їздить на своїй синій «Волинянці» (народна назва радянського ЛуАЗу), посадив великий сад, має п'ятнадцять онуків та трьох правнуків. Його дід колись виїхав не до Німеччини, а неподалік, в селище Буштино, і там жив. Сім'я Йосипа виїхала, коли йому було півтора роки. Жили в Німеччині до 1948 року. За радянських часів їх та інші австрійські сім'ї не пускали сюди:

— В Німеччині добре, але наша душа тут. Тут привички ті, тутешні. То не можна забути.

Для Йосипа цінністю є природа. Йому тут любе повітря, вода та клімат:

— Не є дуже холодно зимою, а літом не дуже жарко. Не є всяких насікомих ядовитих. Не є тих змій, крокодил опасних. І тут ягоди любі ростуть, гриби. Тут в нас маленький рай.

Він все любить тут. Коли був молодий — ходив по горах, по полонинах. Його батько дуже любив ходити в походи:

— Є такий цвіток — едельвейс, наш, карпатський. Він росте далеко, треба йти по полонинах цілий день, там озера вверху. Ми кожен рік так ішли. Раненько встали і пішли. Там є чуство красоти. Отака петрушка.

Три сестри Йосипа Горбаса живуть у Німеччині. Він там також був. Але повернувся додому, на Закарпаття, де на той час все було розбите і потрібно було все будувати заново:

— Є така німецька пісня і в ній слова: «Де моя колиска стояла, там моя Батьківщина». Там (у Німеччині — ред.) прекрасно, але для мене — ні.

Австрійці Закарпаття традиційно працювали у лісі. Батько Йосипа Вільгельм працював там майстром. До лісу на роботу треба було діставатися за 20-30 кілометрів, а інколи навіть 40. Жили лісоруби так цілий тиждень: у понеділок йшли на роботу, а в суботу поверталися. Жили в гуртожитках, там собі варили їжу та спали. А сім'я залишалася в селі.

Йосип навчився лісового ремесла від батька. Почав працювати в 13 років, а після служби в армії перекваліфікувався з майстра у лісокомбінаті на майстра на телевізійному ретрансляторі.

В армії Йосип служив у радіотехнічних військах, тому знання в нього були. А ще йому дуже полюбилася професія інженера-електроніка. Коли прочитав в газеті, що в Ужгороді шукають такого працівника, пішов туди до начальника:

— Я не мав освіти, а там треба було бути майстром першого класу зі знаннями, як в технікумі. Поговорив з начальством, вони перевірили — та й всьо. Там лишився і пішов працювати. На тиждень — туди, а три тижні дома. Там я поробив 45 років підряд.

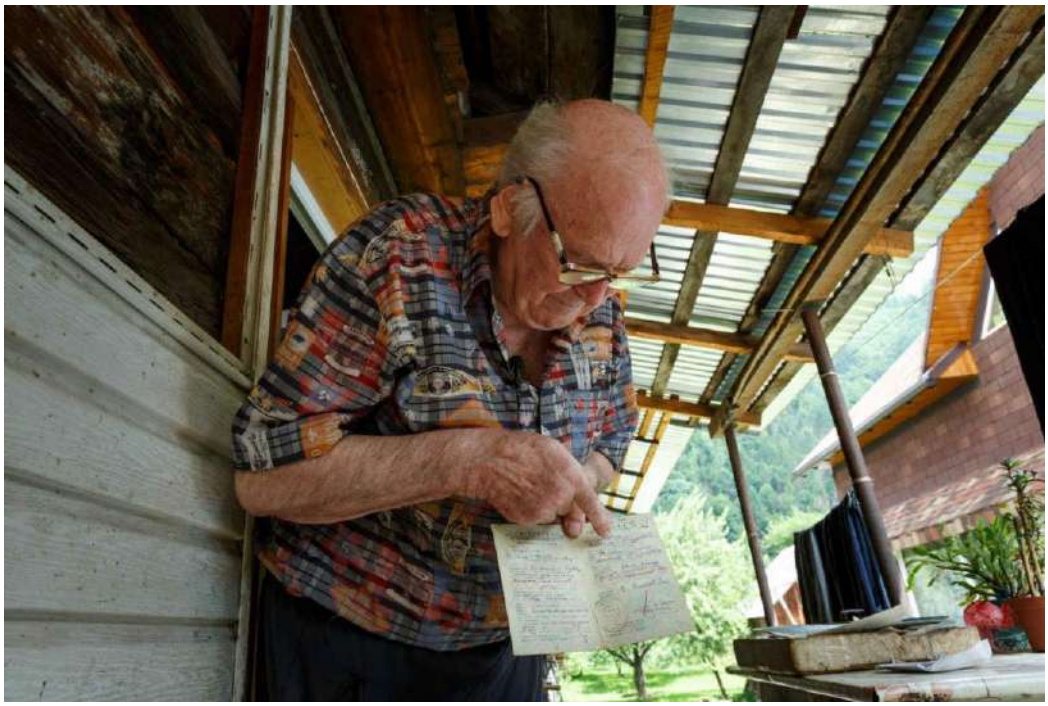

Глибоко в хаті чоловік шукає своє свідоцтво про народження без зазначення національності:

— Подивіться в моє свідоцтво: то там пише, що Горбас, а національність — прочерк. Мої батьки не мають національності.

Він вважає себе людиною, а інші вважають його чи то закарпатцем, чи німцем, чи австрійцем.

Не вказана національність — не єдина особливість його документів:

— Значить, написали мене «Вілємович». Не мене, а мого батька так перехрестили.

Це трапилось після того, як сім'я повернулась з Німеччини у 1948 році, коли видавали нові документи. Причиною того було, як каже Йосип, безграмотність і те, що колегам і друзям було важко вимовляти ім'я Вільгельм. То й казали: «Вілєм». Так і залишився: Вілєм Андрійович. Коли видавали паспорт, то так і сину записали — «Вілємович».

Австрійці часто мали клопоти з документами через те, що з ними, за словами Йосипа, працювали безграмотні люди з партійним квитком. Коли допомагали насильно вивезеним, то потрібно було довести, що ти дійсно австрієць. В архіві потрібно було взяти довідку, що ти такий існуєш. І лише тоді допомогали і старшим, і дітям:

— І тут ше худше, бо в архіві я не Йосип, а Юзеп. Мене зареєстрували як Юзеп. Я казав: як то так, мені не дадуть так. Кажуть, треба дати в суд.

Таких випадків було безліч. І ходили в суд доводити, що Юзеп і Йосип — одна й та ж людина.

На початку 90-х австрійці із Закарпаття повертались до Німеччини. Це була ще одна хвиля міграції. Після обвалу дороги місцева курортна зона зійшла нанівець. Люди продавали житло і не повертались. Дорогу досі не можуть поремонтувати, тож щоби дістатись до Усть-Чорної, потрібно чимало часу і неабияка мотивація.

Закарпатські австрійці між собою говорять староавстрійським діалектом, який з часом змішався із закарпатським говором. Місцеві розповідають, що австрійці, які приїздять до Усть-Чорної, часто з них сміються, тому що тут вживають слова, які самі австрійці вже давно не використовують:

— Ми говоримо по свойськи, по австрійськи, не чисто по німецьки. Така староавстрійська мова. Німці не дуже розуміють.

З дітьми Йосип Горбас розмовляє українською. Колись дітей лишали в його мами, яка говорила німецькою. Вона володіла також угорською, тож перекладаючи з різних мов, вони могли порозумітись. А тепер — ні:

— Я вже бачу, що я починаю забувати слова. Нема з ким говорити. В неділю деколи перекинемся словами. Треба думати. Нелегко виразитись. Але коли так з німцями, то маленько починаю згадувати.

З дружиною він також розмовляє українською. Діти з нею спілкуються російською, тому що жінка переїхала сюди з Росії й досі не вивчила мови.

Австрійці в Україні

Австрійці Закарпаття — вихідці з історичного регіону Зальцкаммергут (нім. Salzkammergut) що на перетині регіонів Верхньої Австрії, Штирії і Зальцбургу. У XVIII ст. австро-угорська імператриця Марія-Терезія переселила дві сотні австрійців на Мармарощину, зокрема на українську частину Закарпаття.

Австрійці налагодили лісозаготівельну промисловість в регіоні, створили інфраструктуру, привезли свої традиції і культуру. Вони пускали тут своє коріння, будували будинки і церкви. Ті, хто тут лишився жити, досі зустрічаються разом щонеділі, витягуючи із пам’яті те, що колись привело сюди їхніх предків.

Існує кілька версій, чому австрійці оселилися на Закарпатті. Офіційна версія звучить так: австрійська імператриця Марія-Терезія пригледіла закарпатські ліси і вирішила переселити кілька сотень австрійців, щоб провести гірськосоляні, лісові та інші розробки. Тобто, пообіцяла їм роботу. Однак є також і інша версія, за якою імператриця переселяла на ці землі порушників закону або тих, хто якимось чином не догодив австрійській короні.

Першим австрійським поселенням на Закарпатті стала колонія Дойч-Мокра (тепер — Німецька Мокра, в 1947–2016 роках — Комсомольськ). Спочатку австрійські колоністи поселились у селищі Дубове, а пізніше вихідці із Дойч-Мокрої заснували село Кьонігсфельд (нім. Königsfeld — Королівське Поле, тепер — Усть-Чорна) та почали заселяти долину річки Тересви.

Існує легенда про оригінальну назву села. Колись в сусідньому з Усть-Чорною селі Лопухове жила дуже гарна дівчина. Одного разу граф, їдучи на полювання, побачив її та й закохався. Дівчина подарувала йому квітку. Він підніс її до очей і сказав, що ця квітка схожа на корону. «Тому я це поле назву королівським». З того часу ця місцевість так і називається — Королівське Поле.

Після війни, в 1945 році, оригінальні назви населених пунктів змінювали на радянські. Німецька Мокра стала Комсомольськом, а Кьонігсфельд — Усть-Чорною. «Усть» (*рос*. устьє — гирло річки) — це місце, куди впадають річки Брустурянка і Мокрянка, а «Чорна» — через густі ліси, які здавалися темними на берегах потічка Чорний потік.

Австрійський дух Закарпаття

Найстаріша будівля в селі — костел Марії Магдалини — є центром місцевої римо-католицької громади. Біля вівтаря можна побачити закодований герб села — п’ять дубових листків. Це символ перших переселенців, які прийшли сюди. Він такий недарма, адже, подейкують, що у давнину ця місцевість була густо засаджена дубами.

Щонеділі в церкві правлять греко-католицьку і римо-католицьку служби. Римо-католицьку ведуть двома мовами: українською та місцевим варіантом німецької мови, тобто староавстрійською.

Старші священики правлять службу староавстрійською, а молодші — українською. Але прихожани, корінні австрійці, відповідають сумішшю німецької та староавстрійської мови, бо так звикли. Святкова служба — це можливість зустрітися всім нащадкам австрійців, а опісля випити пива чи зіграти в більярд.

Колись село Усть-Чорна вважали найкрасивішим на Закарпатті завдяки гарним будиночкам. Втім зараз багато із цих старих австрійських будинків стоять пустими та покинутими. Вони вистояли на своїх місцях приблизно двісті років.

Найдавнішими серед них є кам’яні будинки, де розміщувалися органи місцевої влади (а зараз — сільрада та лісгосп). Їх також можна впізнати за гербом із дубовими листками над входом.

Важливою частиною будинку був димар. Його будували нібито у формі єгипетської піраміди. Але насправді це була невеличка кімната, в яку збирався дим знизу, з печі. У димарі коптили м’ясо.

Веранда була своєрідною аватаркою будинку: саме тут виставляли квіти, відпочивали і спілкувалися. І біля кожного будинка були лавочки, тож село було відоме великою кількістю лавочок.

За давніх часів ще австрійської культури в селі був ресторан «Едельвейс», столики в якому замовляли аж із Ужгорода, причому за тиждень. В ресторані грала жива музика, яка колись називалася в народі «гармошка». І хоч золотий час ресторану давно минув, тут досі можна побачити бабусь, які п’ють каву, чи дідусів, що грають у більярд.

І це не дивно, адже раніше була така традиція: в п’ятницю люди працювали, у суботу — прибирали удома, а в неділю збирались на лавочках. І розклад недільного дня був такий: о десятій (за київським часом) йшли до церкви, після церкви — додому, варили обід, їли, лягали відпочити, а вже о другій всі збиралися на лавочках.

Традиційні свята. Борис

Святкування Шайбликів — це унікальна традиція на Закарпатті. Втім, і такі звичні свята, як Новий рік чи Великдень, тут святкують по-іншому. Звичайно, що не всі традиції дожили дотепер, але тим не менш є захопливими.

Борис Шпір працює практичним психологом в усть-чорнянській школі. І хоч сам він не є місцевим жителем, може провести екскурсію Усть-Чорною та розповісти про село найрізноманітніші історії:

— Моя мама — з Великого Березного, там живуть словаки з української частини Карпат. Родовід мого батька — з Новоград-Волинського, а баба — чистокровна гречанка.

Так склалось тому, що колись під час військової служби навмисно змішували населення. Закарпатців відправляли служити на Камчатку і навпаки. Тому Борис народився в Петропавловську-Камчатському.

Борис розповідає, що в школі у них була хороша вчителька німецької мови. Вона перша почала вчити їх правильної вимови, а також заснувала краєзнавчий гурток, і вони збирали в селі різні артефакти:

— Ми пішли по хатах, коли німці відбували. Ми ходили по подах (підгір'ях — *ред.*), по верхах (високогір'ях — *ред.*). Ми збирали коновки (кухлі — *ред.*), меблі, гроші, старі картини, статуетки, посуд. Так, що ми організували такий собі «музей села».

Згодом все це вивезли у Німеччину, у містечко Гайльдорф Карпатенштрасе (нім. Gaildorf Karpatenstrasse). Там є музей Усть-Чорної.

Колись на Сильвестра (День святого Сильвестра — *ред.*), розповідає Борис, — у ніч Нового року — знімали брами з воріт. Насправді знімали браму там, де була дівчина, яку готували до заміжжя. Хлопці приносили різне сміття в ніч з 31 грудня, а 1 січня спостерігали, «чи трібна, чи буде ґаздиня ся дівчина, чи вона встигне прибрати». Якщо вона не прибрала, то, вірогідно, довго спить. Для хлопця це означало, що брати її заміж не варто:

— Це був такий своєрідний сільський тест, тому знімали браму, щоб дівчина не могла закрити. А рано люди йшли і казали би: скільки там грязі накидано, а вона ще не прибрала.

Перед Великоднем тут розводять ватру. За традицією туди кидають дихлофос. Його підривають і він стріляє:

— Раніше проходили тільки дорослі, це десь років від 18 і вище, тобто старше покоління. Чому? Тому що раніше кидали газові балони, маленькі газові балони, і то так стріляло потужно, що вікна тряслись вдома.

Зв’язок із Австрією

У селі вивчають німецьку, яка є основною іноземною мовою. Але для кожного села характерні певні слова. Тому якщо ви з Лопухова, то в Усть-Чорній про це дізнаються через певну вимову слів.

Щоліта група місцевих дітей на два-три тижні їде на відпочинок до Австрії. Приймають їх австрійські сім’ї. Це хороша можливість для дітей відкрити для себе європейський стиль життя і практикувати мову. Але перед поїздкою кожна дитина повинна вивчити базові німецькі фрази та скласти іспит.

Спочатку у дітей, які не знали німецької, були проблеми у сім’ях, бо не могли елементарно порозумітися. І для того шукали перекладачів:

— Ми побачили, що це проблема, і поставили вимогу про іспит. Кожна дитина перебуває з нами, з модераторами груп, тобто ми маємо постійний контакт телефонами. Кожна дитина має мобільний від сім’ї і спеціальні номери.

Кожного вересня на Закарпатті у певному місці проводять фольклорний фестиваль. Там співають пісні, розважаються, спілкуються. Таким чином німецькомовні меншини зустрічаються одна з одною. Було це в Усть-Чорній, в замках Паланок та Шенборн і в інших місцях.

Уже 18 років поспіль на території Тячівського району працює благодійна організація з Австрії «Один світ — верхньоавстійська допомога землякам». Вони опікуються дітьми з дитячих будинків. Напередодні Нового року благодійники проводять акцію «Пакунок у коробці з-під взуття». Австрійські школярі запаковують дома різні речі: олівці, одяг, засоби гігієни тощо. (Були навіть фотоапарати, інші цінні подарунки.) Вони запаковують і підписують, для

кого це — хлопчика чи дівчинки і якого приблизно віку. І ці пакунки розвозять по школах, дитячих садках, дитбудинках і реабілітаційних центрах.

Австрійська община також допомогла облаштувати школи в селах Німецька Мокра, Руська Мокра, Усть-Чорна та повністю обладнала місцеву лікарню.

https://ukrainer.net/avstriitsi/

Запорізька область

Німецька кірха (церква) в селі Терсянка

На північно-східній частині Запорізької області, де одноманітність рівнинного пейзажу урізноманітнюється лише звивистим, місцями пересихаючим, руслом річки Верхня Терса та рідкісними острівцями невисоких дерев, розташувалося невелике село Терсянка. Своєю назвою Терсянка завдячує вищезгаданій річці, яка здавна називалася Терсою тому, що текла не на південь, як усі річки Північного Приазов'я, а в протилежному, північному напрямку («терс» з тюркського означає «протилежний, зворотній»).

Проїжджаючи вулицями Терсянки, неважко здогадатися, що минуле села нерозривно пов'язане з німцями — то тут, то там, серед звичайних сільських будиночків виростають добротні старовинні німецькі споруди: школа, сільрада та пошта (хоча, правду кажучи, приваблюють вони все ж таки більше краєзнавців та істориків, ніж звичайних туристів). А ось на околиці села, точніше при в'їзді до нього з боку Новомиколаївки, стоїть будівля, яка є головною архітектурною пам'яткою Терсянки та яскравою пам'яткою присутності німців у її минулому — лютеранська церква святих Петра та Павла.

Німецька історія

І хоч минуле Терсянки нерозривно пов’язане з німцями, які оселилися тут у 1859 році, історія села розпочалася набагато раніше, а якщо бути точніше, у 1780 році, коли князь Прозоровський заселив землі рангової дачі кріпаками зі своїх полтавських маєтків.

На картах 1790 року між двома невеликими закрутами річки Верхньої Терси вже значиться село Михайлівка. Варто зазначити, що це село значитиметься там аж до початку XX століття, проте жодної інформації про нього знайти не вдалося через те, що ні в метричних книгах, ні в інших доступних джерелах Михайлівка не згадується.

У 1859 році біля балки Куцої, що розташовувалася трохи північніше від Михайлівки, на землях, куплених у поміщика Устюка, виникло невелике німецьке село. Його засновниками були 14 вихідців із колонії Альт-Нассау (сьогодні село Виноградне скасованого Токмацького району).

Нове село отримало назву Фріденфельд, що в перекладі означає «Мирне поле». Згодом Мирне Поле, максимальна чисельність населення якого становила лише 329 осіб за переписом 1897 року, стало центром Канкринівської колонії. А вже на початку XX сторіччя у селі розпочалося будівництво лютеранської церкви, яка була єдиною на довколишні 60 верст

Будівництво храму велося на кошти лютеранської громади, яка на початку XX сторіччя вже налічувала 3000 осіб (це були не лише жителі Фріденфельда, а й інших німецьких сіл та хуторів). Комісію з будівництва кірхи очолював єпархіальний архітектор Полтавської губернії – Туровець. За рекомендацією архітектора церква була побудована із застосуванням залізобетонних конструкцій, а зовні викладена червоною цеглою (яка вироблялася в кількох навколишніх селах). Незважаючи на значний розмір будівлі (22 саженя завдовжки і 10 саженів завширшки) та дорожнечу граніту, останній використовувався в будівництві фундаменту та сходів храму. Прикрашала будівлю башта-дзвіниця зі шпилем (загальною висотою 26 метрів).

Будівництво великої та світлої церкви (а такою вона була тому, що освітлювали її 16 великих стрілчастих вікон), обійшлося громаді 90 000 царських рублів. До речі, віконні металеві рами, прикрашені синіми вітражами, виготовлялися за спецзамовленням у Катеринославі.

Внутрішнє оздоблення церкви не поступалося зовнішньому, а головною особливістю в оздобленні храму були ряди гарних рожевих мармурових колон, які тяглися вздовж церковних стін.

Багато предметів внутрішнього інтер'єру, у тому числі люстри, прикраси для вівтаря та кафедри, а також відомий орган фірми «Бах і Шунт», доставлений прямо зі Штутгарта, подарували благодійники.

Відкриття церкви стало довгоочікуваною подією для всієї лютеранської громади і являло собою грандіозне, за мірками того часу, видовище.

Вранці 5 червня 1911 року на всіх дорогах, що ведуть до села, вирувало життя. Катилися візки шевців, високі елегантні фаетони, пошарпані авто, прибували численні екіпажі. Люди незабаром стали заповнювати просторе – на 1200 місць, церковне приміщення. І вже неможливо було втиснутися навіть у проходи. Величний переспів дзвонів полився з дзвіниці в церковні зали.

Наступного дня після відкриття у церкві відбувся святковий благодійний концерт, який приніс лютеранській громаді значну суму – 603 рублі. На органі виконував духовну музику, запрошений із Одеси, маестро Гольц.

Німецька кірха в часи безбожжя

Але гучним дзвонам лютеранської кірхи дзвеніти судилося недовго … У 1934 лютеранську церкву святих Петра і Павла закрили, церковне добро вивезли, а високу вежу зі шпилем зруйнували. Пастора церкви, Симона Клодта, заарештували та розстріляли, а в гарній неоготичній будівлі відкрили сільський кінотеатр.

Восени 1941 року, за тиждень до початку німецької окупації, тутешніх обрусілих німців було депортовано до Казахстану, а на картах село, яке значно розрослося на той час, вже значиться Терсянкою. У післявоєнний час будівля колишньої церкви довгий час служила зерносховищем і тільки в 1980-і роки, після проведеного капітального ремонту, вона знову відчинила свої двері, тільки вже як сільський будинок культури, яким і залишається досі.

Кірха (церква) в Терсянці. Сьогодення

За 110 років існування, німецька кірха в селі Терсянка була значно змінена та перебудована, але незважаючи на це, в її стінах досі збереглися автентичні елементи внутрішнього оздоблення — на підлозі плитка Бергенгейма з центральним візерунком, мармурові колони вздовж стін (правда замість натурального мармурового візерунка їх «прикрашає» шар світло-синьої фарби), ребриста стеля та металеві віконні рами, які вже частково втратили скло.

Загалом зовнішній вигляд кірхи сьогодні красномовно говорить про необхідність термінового ремонту.

Але незважаючи на досить непоказний стан будівлі, німецька кірха в селі Терсянка є однією з найцікавіших пам’яток Запорізької області, яка протягом сторіччя дбайливо зберігає у своїх стінах не лише історію нашого краю, а й пам’ять про німців, що колись мешкали тут.

https://localtravel.com.ua/uk/nimetska-kirha-tserkva-v-seli-tersyanka/

Чорний серпень ДніпроГЕСу

18 серпня 1941 року радянські війська підірвали ДніпроГЕС. Внаслідок вибуху у греблі, загальна довжина якої становила близько 600 метрів, утворився гігантський 165-метровий пролом. Хвиля заввишки з дев’ятиповерхівку накрила прибережну міську смугу Запоріжжя, острів Хортиця та досягла міст Нікополя і Марганця.

За різними даними, загинуло до ста тисяч осіб – солдати Червоної армії, ополченці, місцеві жителі. Вермахт, як свідчать німецькі джерела, втратив близько півтори тисячі солдатів.

У радянській історіографії факт підриву греблі воліли замовчувати, а якщо вже й згадували, то говорили про величезні втрати ворога і вимушеність такого кроку. Хоча, як свідчать сучасні історики, стратегічної необхідності у підриві ДніпроГЕСу на той момент не було – місто Запоріжжя, розташоване на лівому березі Дніпра, успішно оборонялось, а німці атакувати його негайно не збирались. Та й для штурму Запоріжжя у Вермахту було замало сил – у цей район прорвалися всього дві дивізії, чого було явно недостатньо для масштабного наступу через річку, на якій залишився всього один міст.

Протистояли їм приблизно рівні сили – одна дивізія РСЧА, полк НКВС та два артилерійські полки, які прикривали ДніпроГЕС.

Як пише історик Валерій Мороко у статті “ДніпроГЕС: чорний серпень 1941 року”, “Виходом до Дніпра в районі Запоріжжя – Дніпропетровська гітлерівці завершили чергову операцію. Надалі свої зусилля вони зосереджували на подоланні оборони Південно-Західного фронту, що захищав Київ. Звичайно, ворог був не проти у разі відсутності опору просунутися далі і в полосі Південного фронту. Так, 25 серпня гітлерівці захопили Дніпропетровськ, який лежав на правому березі Дніпра і, отже, не був прикритий, як Запоріжжя, потужною водною перепоною.

Але надзвичайних зусиль противник докладати не збирався. Про це говорить і хроніка бою 18 серпня. Вийшовши до Запоріжжя двома дивізіями, позиції захисників правого берега німці вранці того дня мляво атакували декількома танками, за якими йшло до батальйона піхоти. З цим наступом справився лише батальйон НКВС. За радянськими даними, гітлерівці втратили декілька десятків солдат і два танки. Цифри самі собою дозволяють оцінити масштаб бою. Зробивши пізніше ще одну невдалу спробу збити оборонців з їх позицій, німці надалі заспокоїлися”.

Крім того, через Дніпро в цьому районі переправлялись величезні маси відступаючих сил Червоної армії та безліч цивільного населення, яке втікало від німців. Лівий, низький берег річки був буквально забитий людьми. Саме вони найбільше і постраждали від повені, яку викликав підрив греблі. Власне, командування радянського Південного фронту, штаб якого перебував на той момент у Запоріжжі, розуміючи стратегічну картину, не збиралося підривати греблю ДніпроГЕСу.

Як свідчать документи, ця подія для командування фронту була несподіванкою. Бойове донесення штабу Південного фронту за 19 серпня говорить, що особи, які віддали наказ про вибух – Олексій Петровський та Борис Єпов – заарештовані. Також говорилося, що підрив греблі ускладнив обстановку бою, полегшив противнику переправу через Дніпро та призвів до великих втрат.

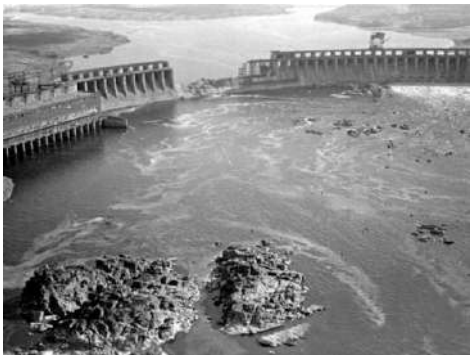

Але начальник відділу військово-інженерного управління штабу Південного фронту підполковник Олексій Петровський та представник Генерального штабу Червоної Армії, начальник окремого науково-дослідного воєнно-інженерного інституту воєнний інженер 1-го рангу Борис Єпов, які безпосередньо керували закладкою вибухівки та підривом ДніпроГЕСу через кілька днів були звільнені з-під варти. Пізніше стало відомо, що вони мали на руках шифрограму за підписом Йосипа Сталіна та начальника Генштабу Шапошникова з дозволом підірвати греблю.

Оскільки підготовка до вибуху велась у глибокій таємниці, військові та цивільне населення були зовсім не готові до його наслідків. Величезна маса води, яка обвалилася з висоти 35 метрів, вже за кілька хвилин затопила Хортицю та змела зі свого шляху все, що було нижче за течією.

“Водяний вал котився далі і дістався Каховки. Про силу повені нижче Запоріжжя говорить той факт, що аж до заповнення в середині 50-х років каховського водосховища в плавнях залишалися іржавіючі корпуси річкових суден, закинутих іноді на півтора кілометри в сторону від русла Дніпра. Далеко на сушу викинуло навіть броньований артилерійський корабель “Волочайовка”<…> Втрати серед цивільного населення по гарячих слідах ніхто в умовах воєнних дій не збирався фіксувати. Що ж до армії, то командування фронту, вже знаючи за чиїм наказом зруйновано ДніпроГЕС, теж не ризикувало повідомляти про жертви повені. Адже зрозуміло, що в такому разі воно й виявилося б винним як таке, що не забезпечило належних умов для захисту ввірених їм частин. Ну, а в подальшому до питання не поверталися з ідеологічних міркувань”, – пише у своєму дослідженні Валерій Мороко.

Якщо про втрати німців відомо досить точно – близько 1500 солдатів – то радянські втрати не підраховував ніхто. Цифра у сто тисяч виникла в часи перебудови, але, на думку істориків, вона завищена і використовується просто через свою “привабливість” – занадто вже вона видається жахливою. Насправді сучасні дослідники оцінюють втрати серед бійців РСЧА та мирних жителів у 10-30 тисяч. Ці цифри виглядають ймовірнішими.

Хоча цифра у тридцять тисяч нібито применшує масштаби трагедії, не варто нею втішатись. Насправді підрив греблі ДніпроГЕСу був жахливим злочином проти власної армії і народу. Скільки б не загинуло людей внаслідок дій командування РСЧА, катастрофі немає жодного виправдання. Вона стала ще однією наочною демонстрацією ставлення очільників СРСР до свого народу. Для них долі мільйонів людей були просто абстракцією, статистикою – вони нікого не цікавили. Підрив ДніпроГЕСу став рядовим епізодом війни, основною тактикою в якій були масові лобові атаки на ворога. Уже ні для кого

не секрет, що на фронтах “Великої вітчизняної” втрати радянських військ багаторазово перевищували втрати Вермахту.

Через два роки, при штурмі Києва, втрати Червоної армії склали, за різними підрахунками, від 417 тисяч до одного мільйона лише загиблих. Як і під час підриву ДніпроГЕСу, їх ніхто не рахував. Та й навіщо? Як сказав один із “геніальних стратегів” тієї страшної війни: “Бабы еще народют”.

P. S. Борис Єпов за ДніпроГЕС та всі інші свої “видатні діяння”, до яких належить і підрив храму Христа Спасителя у Москві, отримав Сталінську премію.

https://uain.press/articles/1072369-1072369

Астаф`єв Д., Ларіонова О**. У Запоріжжі відкрили "Меморіал Хортицьких менонітів"**

.

24 червня на острові Хортиця відкрили для відвідувачів «Меморіал Хортицьких менонітів».

Це надгробки менонітських поховань XIX-XX століття, знайдені співробітниками національного заповідника Хортиця протягом останніх трьох років, загалом 18 споруд. У реставраційному цеху заповідника зберігається 300 менонітських надгробків, та фрагментів поховальних плит.

Головний архітектор «Меморіалу Хортицьких менонітів» – Сергій Мусієнко. Лапідарій створено у рамках спільного українсько-канадського проєкту «Час збирати каміння». Після відкриття меморіалу, право бути гідом першої екскурсії для гостей надали старшому науковому співробітнику

національного заповідника «Хортиця» Максиму Штатському, який входить до пошукової та реставраційної групи у проєкті. Захід у режимі онлайн транслювали для менонітської громади у Канаді.

Для створення меморіалу відібрали пам’ятки з іменами представників найбільш відомих родів які проживали у колонії Хортиця. Зокрема Агнети Енцен, однієї з перших поселенців у колонії. Це найстаріший надгробок у меморіалі датований 1809 роком.

Також обеліск пастору, старшині хортицької громади Генріху Еппу, надгробок родини Гільдебрантів, голова родини Корнеліус Гільдебрант – хортицький годинникар, інженер і промисловець. Надгробок Анни Нібур, шестирічної доньки Германа Нібура, голови династії підприємців борошномелів, власника парових млинів. Пам'ятник Бернарду Шеленбергу, хортицькому Хірургу, та інші пам’ятки менонітських родів.

До створення меморіального комплексу на острові Хортиця долучилися запорізькі науковці, громадські діячі, представники менонітських громад міст Молочанська та Запоріжжя.

"Пращури мої прийшли в 1803 році. Відставний солдат пруської армії з міста Гданська. Йшли два роки пішки. У нього не було однієї ноги, на дерев'яній нозі йшов. Котив тачку попереду себе, а за ним йшли два сини й жінка.Коли вони прийшли, була осінь, йому сказали: це твоя земля, 20 гектарів, ось тут будеш жити", — розповідає представник менонітської громади Запоріжжя Борис Леткеманн.

До фінансування проєкту долучились нащадки менонітів із перших поселень, які зараз живуть у Канаді. На хортицьких надгробках — імена їхніх пращурів. "Потрібні були кошти, коли ці камені знайшли у фундаменті, і треба було спеціальну техніку, щоб діставати їх звідти. І ми оплачували частково роботу цієї техніки. Є, також, наша фінансова частка і в будівництві цього меморіалу", — розповіла представниця менонітського центру міста Молочанськ Ольга Рубель.

https://suspilne.media/142149-u-zaporizzi-vidkrili-memorial-hortickih-menonitiv/

Пасічник І. **Садиба Попова – забута «перлина» України**

Донедавна я не знав, що в Запорізькій області знаходиться унікальне диво архітектури, яке ще не розвідане широкому загалу громадськості. Так, мова йде про Садибу Попова – палацо-парковий ансамбль другої половини XIX ст., який знаходиться в м. Василівка Васильківського району. Нині цей архітектурний шедевр, що нічим не уступає іншим відомим пам'яткам України, відомий як Васильківський історико-архітектурний музей-заповідник «Садиба Попова».

Генерал В. С. Попов. Худ. Й-Б. Лампі

Містечко Василівка, що нині є вже райцентром, тісно пов'язане історією з дворянським сімейством Попових. Як відомо, після зруйнування Запорізької

Січі, Катерина II подарувала великі масиви нових земель своїм вірним дворянам. Землі ж навколо Олександрівська (нині м. Запоріжжя) з різними козацькими зимівниками та хуторами дісталися генералу Попову Василю Степановичу, який і став засновником поселення, що дало життя Василівці. Офіційна дата заснування Василівки – 1784 р., в статус міста було отримано в 1957 р.

Спочатку В. Попов був зайнятий військовою справою, однак за Павла I пішов у відставку та подався до свого маєтку, де непогано його облаштував. Павло, син Василя Попова, продовжив роботи по розвитку маєтку. Він, дійсний член московського Товариства сільського господарства, висадив численні сади та виноградники у Василівці.

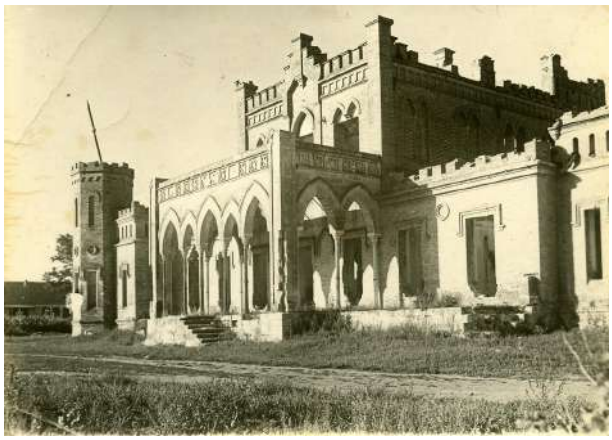

В 1860-ті роки вже третій представник Попових, відставний генерал Василь Павлович, побудував у Василівці власну цегляну резиденцію, окрасою якої був палац, який вважався одним із найбільших в Східній Україні. Архітекторів замку було декілька. Відомо, що точно серед них був мелітопольський зодчий Олександер Агеєнко. Споруди були еклектичними, тобто в собі мали елементи неоготики, романського стилю та бароко. Палац був чотириповерховий з 5 вежами периметром 42 на 45 м. Загалом весь комплекс споруджували із місцевих матеріалів на протязі 20 років(11864-1884). Цегла, як основний будівничий матеріал, була вибрана не випадково, бо В. Попов володів аж трьома цегельними заводами у Василівці. Внизу палац мав підвали, винні погреби, римські, фінські та російські лазні тощо. Вище розташовувались бальна зала, вітальна, дзеркальні кімнати, картинна галерея, колекція старовинної зброї, бібліотека. А в 1907 р. тут ще організували етнографічний музей, наповнений експонатами, що описували 15 національних культур. Також на початку XX ст. в палаці облаштували електро- та метеостанцію. Останню зарахували до мережі метеослужб Російської імперії. Замковий дах був

обладнаний обсерваторією з телескопом. Терасу з телескопом прикрасили скульптурами італійського митця Лангобарді.

Загалом до садиби входили ще службові приміщення, стайні, пейзажний парк з фонтанами. Юрій Попов, останній господар палацу, влаштував також тут симфонічний оркестр.

Таким чином із опису видно, що садиба Попова – дійсно була казковою. Однак Перша Світова війна та прихід до влади більшовиків змусили Попових покинути в 1917 р. свій маєток. Місцеві переказували, що останні власники садиби встигли врятувати частину свого майна. Зокрема, вони вивезли один вагон найцінніших предметів. Те що залишилось – книги, меблі, картини, культури, етнографічна колекція – було знищено та пограбовано більшовиками у 1918 р. Сам замок зазнав значних ушкоджень, а парк та діброву піддали вирубці. В 20-х рр. XX ст. місеві мешканці повідомляли, що замок ще зберігає зовні гарний вигляд. В 1925 р. сюди прибув відомий педагог А.Макаренко, міркуючи над можливим перенесенням сюди своєї школи-колонії. Але більшовицька влада вирішила тут влаштувати свинарник. В 1934 р., коли Україна оговтувалась від жахливого голодомору, місцева влад вирішила спорудити будинок культури. Матеріалом для цього виступили дерев'яні конструкції палацу(перекриття, дах). Таким чином до початку Другої Світової війни колись велична будівля перебувала в жалюгідному стані. Пізніше радянська влада офіційно все списала на фашистські війська, які нібито розібрали половину палацу для створення оборонних укріплень. В 1944-1945 р. залишки палацу пустили на будівництво доріг та корівників. Так Радянська влад знищила не один шедевр архітектури. Але на цьому вона не зупинилась.

В 1954 р. радянська влада наказала знищити Собор Святих Петра та Павла, який в свій час заснували Попові. В стайнях садиби влаштували школу для психічно хворих дітей. Пізніше на цій території спорудили гуртожиток місцевого гуртожитку.

Тривалий час садиба перебувала в занедбаному стані, поки її з 1989 р. не почали рятувати. Через чотири роки, в 1993 р. їй надали статус заповідника. В цьому зіграло свою важливу роль культурно-історичне товариство «Спадок». Реконструкція садиби продовжується і нині.

Наш час. Дійшли до сьогодення:

- три флігелі, серед яких виділяється Західний флігель («Англійський замок»)
- цегляна оглядова веж (донжон) – єдина збережена з п’яти,
- стайні (кінний двір) – стилізований під північноіталійські мотиви XVст.

З 1993 р. у приміщенні Північного флігеля влаштували музей із такими композиціями:

- зала історії замку Попова,
- зала етнографії,
- зала історії Другої світової війни,
- виставки творів місцевих художників,
- архітектурний макет зруйнованого палацу,
- деякі речі з колишнього палацу.

Нині садиба Попова входить до 100 чудесних замків, палаців та фортець України.

https://we.org.ua/malovnychi-kutochky-ukrayiny/zaporizka-oblast/sadyba-popova-zabuta-perlyna-ukrayiny/

Де реве Ревучий: 12 цікавих фактів про острів Хортиця

У квітні й травні російські окупанти двічі обстріляли заповідну Хортицю. Ми зібрали 12 фактів про це сакральне місце, які переконують: острів — 3D-втілення української історії в мініатюрі**.**

– Назва Хортиці походить, за однією версією, від імені слов'янського бога сонця Хорса, за іншою — від тюрксько-половецького «орт» — «середній» (лежить серед Дніпра).

– З півдня на північ острова представлені різні ландшафти України: різнотравний степ, луки, ліси. Тут росте кількадесят дубів віком 100–300 років. У балках і на узбережжі збереглася ковила. Разом на Хортиці налічують 165 видів тварин і 960 видів рослин.

– Острів населений з давніх часів, тут жили скіфи, хозари, печеніги, давні слов'яни. Найдавнішим сакральним об'єктам Хортиці — близько 5 тис. років.

– У VIII–XIII ст. повз острів пролягав шлях «із варягів у греки», і після проходження порогів мореплавці приносили офіру на Хортиці за вдалий спуск. Зараз біля острова — єдина збережена ділянка з фрагментами порогів.

– За легендою, у 972 році на Хортиці загинув князь Святослав — вважають, що виловлений у 2011 році біля острова рідкісний меч IX–XI ст. міг належати саме йому. А в 1103 і 1223 роках, згідно з літописами, тут збиралися дружини для битви з половцями й татаро-монголами.

– У середині XVI ст. на сусідньому острові Мала Хортиця князь Дмитро Вишневецький побудував укріплену фортецю, прообраз усіх майбутніх січей. Так Хортиця стала колискою козацтва. 1648 року звідси почалася визвольна війна під проводом Богдана Хмельницького.

– Не пройшла осторонь Хортиці й російсько-турецька війна: укріплення-редути, збудовані у 1735–39 роках, збереглися до сьогодні. На Малій Хортиці працювала суднобудівна верф. Біля островів перебувало понад 400 кораблів, частина з них по цей день залишається на дні Дніпра.

– У XVIII столітті Хортиця стала осередком дрібних козацьких «бізнесів». До самого руйнування Січі Катериною II тут були козацькі зимівники, вигони для худоби, козаки займалися мисливством, скотарством, землеробством, бджолярством і, звісно, рибальством.

– Острів Хортиця був і є сакральним місцем сили й натхнення для багатьох українських митців. 1843 року його відвідував Тарас Шевченко (зараз на острові є туристичний маршрут — стежка Великого Кобзаря), 1878-го — Микола Лисенко, 1880-го — Ілля Рєпін.

– Найістотніших змін навколишній ландшафт зазнав у 1932 році, коли було збудовано Дніпрогес і гребля підняла рівень води майже на 40 м. Користь для судноплавства тоді обернулася трагедією для простих людей: разом із порогами під воду пішли й півсотні сіл на обох берегах.

– Хортиця — найбільший острів на Дніпрі й один з найбільших річкових островів Європи, що має близько 12 км у довжину й до 2,5 км у ширину. Це оаза унікальної флори й фауни в середмісті, всемеро більша за Централ-парк й майже втричі — за Булонський ліс.

– Сьогодні на острові є історико-культурний комплекс «Запорозька Січ», театр козацького бою, Музей історії запорозького козацтва, Музей судноплавства, а також меморіально-туристичні комплекси «Скіфський стан» і «Протовче». Хортиця входить до списку семи чудес України.

https://vogue.ua/ua/article/culture/puteshestviya/de-reve-revuchiy-12-cikavih-faktiv-pro-ostriv-horticya.html

Скібіцька Ю. **Запоріжжя, якого немає. Заборона розповідає, чому в індустріальному місті мало хто помічає унікальну архітектурну пам’ятку**

Є такий мем – на картинці зображена дитина в утробі, яка ще не знає, де вона народиться. Дитя стискає кулачки і каже: «Тільки б не в Запоріжжі». Ця картинка багато говорить про Запоріжжя, яке в 1920–1930-ті було вітриною Радянського Союзу, а тепер стало містом, з якого стабільно їдуть геть. Заступниця головної редакторки Заборони Юліана Скібіцька народилася в Запоріжжі і прожила там 21 рік. Вона поговорила з людьми, які

залишаються в місті і змінюють його – вони розповіли, за що люблять Запоріжжя та як полюбити його іншим.

Якщо йти проспектом Металургів у бік колишнього Палацу культури імені Кірова, то на перетині проспекту і вулиці Рекордної ви побачите кафе «Перлина». Це радше навіть не кафе, а їдальня – і там досі можна добре пообідати щонайбільше за 50 грн. Всередині зберігся типовий радянський інтер'єр – скатертини з принтами вермішелі і ромашок, радянські картини з островами й очеретами.

Найчастіше сюди приходять перекусити заводчани. З «Перлини» якраз починається дорога до району Кічкас або «Кічман», як його називають місцеві. Там зосереджені всі головні заводи міста, і якщо подивитися на них із правого берега Дніпра, можна побачити смог. Заводи зараз – головна причина тутешнього забрудненого повітря. Але саме завдяки їм з'явилося те Запоріжжя, яке ми знаємо.

Будівництво Соцміста в Запоріжжі. Фото з архіву Романа Акбаша

У 1920-ті Запоріжжя задумувалося як місто майбутнього. Совєти створювали потужну промислову базу: побудували Дніпрогес і безліч заводів, а разом із ними з'явилося і місцеве Соцмісто – пам'ятник конструктивізму. Такі мікрорайони будували для робочих, вони з'являлися в багатьох містах Радянського Союзу. Але Запоріжжя було пілотним проєктом, і над цим працювали кращі архітектори СРСР. Утім, уже в другій половині 1930-х, коли сталінський режим почав закручувати гайки, експерименти закінчилися. Потім почалася війна, після неї – руїна, і до Запоріжжя втратили цікавість.

Від Олександрівська до Запоріжжя

Будівництво Соцміста в Запоріжжі. Фото з архіву Романа Акбаша

«Був собі Олександрівськ, повітове місто. Почали будувати, бо була потрібна фортеця, яка відділяла б Крим від материкової частини. Але війна [Кримська] закінчилася і вже начебто і фортеця не потрібна, тому що набігів не буде. Ось так Олександрівськ і жив – ні туди ні сюди», – так описує початок історії Запоріжжя громадська активістка і кураторка культурних проектів Наташа Лобач. Тривалий час Олександрівськ був містом трьох цегляних і одного салотопного заводів. Вже потім, перед революцією 1917 року, тут з'явилася залізниця, виникли нові заводи і фабрики. Старе місто зараз можна обійти за півгодини – воно починається від залізничного вокзалу «Запоріжжя-1», першої станції в місті, і закінчується студентською поліклінікою.

Колишня будівля Земської управи Олександрівська (зараз — краєзнавчий музей).
Фото: Google maps

Наташа Лобач ніколи не вчилася архітектурі. «12 років тому я гуляла містом і побачила будинок, який заокруглюється, – згадує вона. – Йду і думаю: як це так? Мене тоді це дуже вразило. Пройшлася ще, а там що далі, то крутіші [будинки]. Почала вивчати, що ще є із запорізької архітектури. Мені не подобається район старого Олександрівська, не резонує це зі мною. А тут все будувалося для наших бабусь і дідусів. Можна наочно вивчати, як саме [архітектура] впливала на людей».

“Круглий дім” у Соцмісті. Фото: Google maps

У 1921 році Олександрівськ перейменували на Запоріжжя, за історичною назвою. За рік до цього на Московській губернській конференції Ленін проголосив відому фразу: «Комунізм – це є радянська влада плюс електрифікація всієї країни». У Запоріжжі вирішили зводити Дніпрогес. Це була грандіозне й унікальне будівництво. Його будували разом із американцями, чехами та поляками.

Дослідник і працівник Запорізької міськради Павло Кравчук каже, що головна особливість була в тому, що на будівництві трудилися наймані робітники. «По суті, це єдине таке велике будівництво в Радянському Союзі, де працювали добровільно і отримували гроші як звичайні наймані робітники, — каже він. — Звісно, були й ентузіасти, велася активна пропаганда, але будь-хто міг піти — і йому нічого не було. Це вже потім радянська влада зрозуміла, що наймана праця — це дорого. І почала використовувати працю ув’язнених».

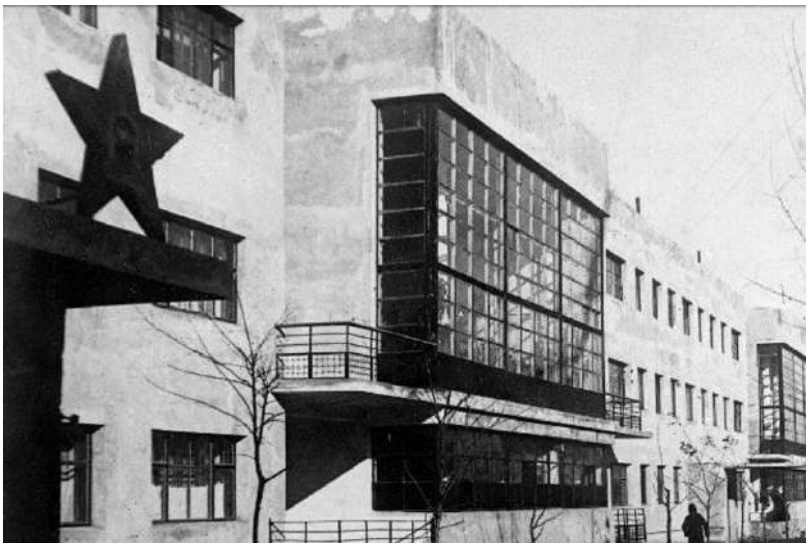

Соцміство в Запоріжжі. Фото з архіву Романа Акбаша

1920—1930-ті роки — золотий період для радянських художників, письменників і архітекторів. Молоді люди, охоплені романтикою революції, прагнули зруйнувати старий закостенілий світ і побудувати новий, пропонуючи свіжі та часом божевільні ідеї. Так, у мистецтві розвивався авангардизм, який подарував світу Казимира Малевича, в літературі панував футуризм, де сяяв Володимир Маяковський, а архітектори створювали конструктивізм.

«Це був кінець 20-х. Тоді було можливо ще конкурси проводити, — розповідає Наташа Лобач. — Типу: «Мені ось таке! А мені ось таке! А мені інше!» Це на той момент працювало».

Архітекторами Соцміста в Запоріжжі стали брати Весніни, на тоді одні з шанованих і визнаних майстрів не лише в СРСР, а й на Заході. Брати Весніни надихалися принципами архітектора Ле Корбюзьє, що розвинув функціоналізм.

Конструктивізм вирізняється простотою та функціональністю. Все було ретельно продумано для «радянської людини майбутнього». Людині потрібно житло — значить, слід побудувати зручні квартири. Людина має добре харчуватися — отже, треба спорудити окремий блок їдалень. Має відпочивати — тож потрібно створити клуб. І все це має бути розташоване компактно, щоб людина швидко пересувалася між своїми потребами. Так, наприклад, між будинками і клубами з’явилися спеціальні переходи — щоб просто з дому робітник міг піти і «просвітитися».

Як авангардисти в мистецтві і футуристи в літературі, конструктивісти відмовлялися від загальновизнаних норм. Наприклад, радянський архітектор Георгій Крутиков пропонував концепцію летючого Соцміста. За його задумом, землю потрібно використовувати для заводів і сільського господарства, а люди можуть жити в повітрі. Звісно, це був утопічний проєкт. Утім, саме в 20-ті роки такі проєкти взагалі могли народжуватися. Вже в середині 30-х Сталін

відмовиться від всіх експериментів, сміливі архітектори потраплять у немилість, а всі проєкти будуть іти суворо по лінії партії.

Соцмісто в Запоріжжі. Фото з архіву Артема Бородіна

Ворота Вавилона

Ми сидимо з запорізьким гідом Ромою Акбашем у кав'ярні на проспекті Металургів. І в минулому столітті, і зараз — це центр міста. Тут розташований єдиний в Запоріжжі Макдональдс, біля якого зазвичай всі і призначають зустрічі. Його, до речі, нещодавно відремонтували — і модерністська будівля перетворилася на звичайну коробку. Типова історія для Запоріжжя.

Рома показує на будинки через дорогу — вони завішані вивісками та оголошеннями. Ці будівлі побудував архітектор Георгій Лавров — радянський романтик-конструктивіст.

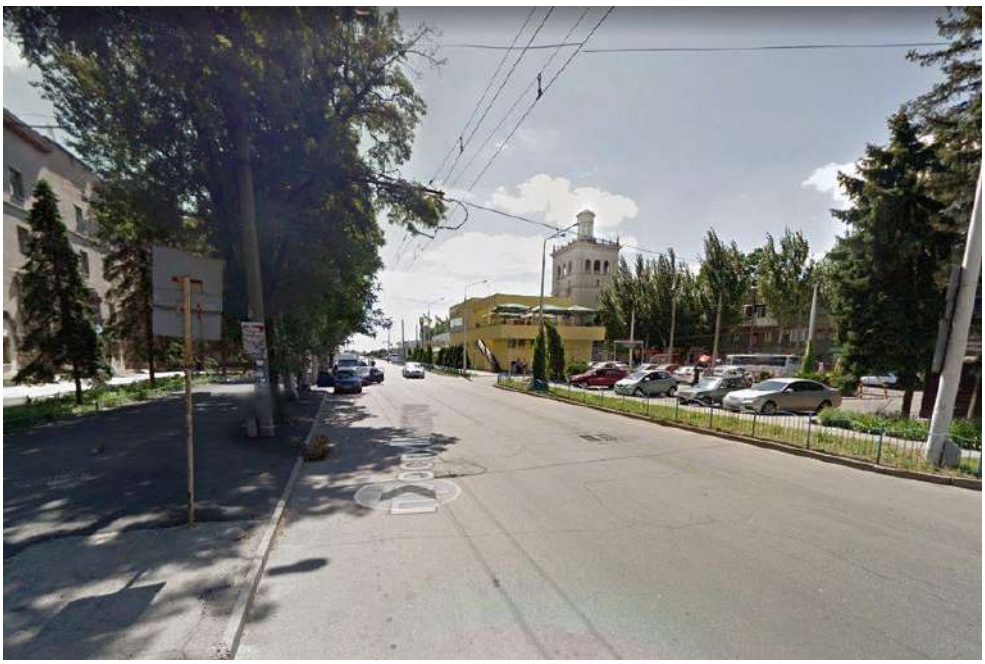

Проспект Металургів. Фото: Google maps

«Лавров надихався вавилонськими воротами ассірійських міст, так званою брамою Іштар, — показує Акбаш на будинки. — Вони за формами і обрисами бачаться дуже схожими. Тобто Лавров свій конструктивізм, який в ньому ще залишався, з'єднав із якоюсь античною, східною, близькосхідною архітектурою».

Рома Акбаш проводить екскурсії містом вже близько десяти років. Як і Наташа Лобач, він ніколи не займався і не захоплювався архітектурою. Просто в певний момент Роман зрозумів, що майже нічого не знає про історію рідного міста — і почав його вивчати. Ходив у бібліотеки, дивився архіви, спілкувався з колекціонерами.

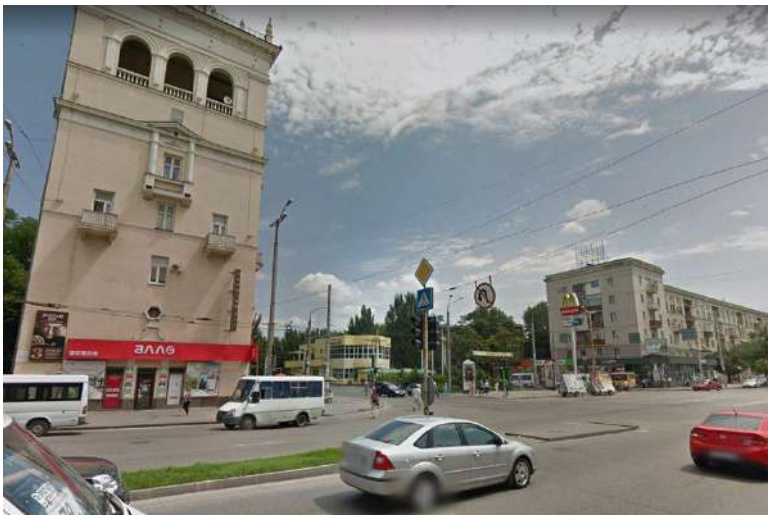

Старий вигляд запорізького МакДональдс (на фото жовта будівля).
Фото: Google maps

«Є цілі сайти про історію Києва, — каже він. — У Москві та інших містах це теж є. А у нас не було».

Одного разу, ще в «Однокласниках», Рома запропонував провести екскурсію Запоріжжям — відгукнулося близько десяти людей. Зараз він здійснює екскурсії регулярно — до нього часто приїжджають із інших міст. Прогулянка Запоріжжям охоплює близько трьох годин, і якщо на початку люди дивуються, що можна так довго обговорювати про місто, то ближче до кінця часто кажуть, що їм забракло часу.

«Ось вся ця частина Запоріжжя [Соцмісто] — це унікальний заповідник конструктивізму, — розповідає Рома. — Тут зібрані найяскравіші приклади архітектури 1930-х. А люди не знають, де вони живуть. Вони дивляться і думають — ну, будинки та й будинки. А потім, коли їм розкажеш історію, вони вже думають — вау, у мене на Металургів ворота Вавилона! Сприйняття змінюється відразу ж».

Будинок архітектора Лаврова та сучасний ТРЦ “Фортуна”. Фото: Google maps

Чесний конструктивізм

У 2006 році запорізький урбаніст і художник Юрій Баранник вирішив відкрити в своїй квартирі арт-галерею. Вона містилася в центрі так званого ленінського заповідника — на проспекті Леніна, навпроти площі Леніна, де стояв пам’ятник Леніну, за яким починався Дніпрогес імені Леніна, що веде в Ленінський район. Тому і свою галерею Баранник назвав «Ленін». У 2010 році він запросив на роботу Наташу Лобач. Тоді, та й потім, — це було єдине місце в місті, де можна було познайомитися з сучасним мистецтвом.

«У галерею ходило багато людей, — згадує Лобач. — Був один дядечко з «Мотора» [запорізького авіабудівного заводу]. Побачив оголошення про виставку, а потім почав постійно ходити. Мав вигляд типового заводчанина, а якось каже мені: «А ви ось читали листування Пушкіна з його братом, там є дуже цікаві речі». Ми потім із ним часто спілкувалися».

Будівництво Соцміста в Запоріжжі. Фото з архіву Романа Акбаша

У «Леніні» часто відбувалися виставки, присвячені Соцмісту. У 2019-му Юра Баранник помер, галерея відтоді не працює. Наташа іноді проводить Соцмістом екскурсії. Про нього вона завжди говорить із захватом.

«Це все будувалося за часів, коли не можна було робити якихось архітектурних виїбонів: арочки, ліпнину, що-небудь «гарненьке». Потрібно було зводити щось дуже просте, але ідеально красиве, — каже Лобач. — Був дуже гнучкий підхід: а давайте тут багато скла зробимо? А давайте тут взагалі нічого не робитимемо, буде глуха стіна. Це незрозуміло, і це живий експеримент. Конструктивізм дуже аскетичний. Але він водночас відкритий і чесний».

Три роки тому в Запоріжжі відбулася міжнародна виставка «Баухаус-Запоріжжя», присвячена модернізму. У місто приїхала делегація з Німеччини, Чехії та Польщі. Наташа Лобач згадує, що один із німців дуже цікавився Соцмістом — його дочка писала дипломну роботу по Дніпрогесу.

«Вони приїхали й охуїли від того, що побачили, ходили з роззявленими ротами, — згадує Лобач. — Йдемо ми довгою алеєю, а там жінка риється в смітнику. Кричить: «А шо ви тут робите? А ну йдіть звідси!» Потім наздоганяє і кричить вже матом: «Ідіть звідси нахуй до Путіна!» Я посміялася, що жінка політично підкута. Річ у тому, що там такі люди і живуть, не еліточка якась. І мені здається, це теж дуже по-чесному».

Побачити місто

На площі Фестивальній, яка вважається головною площею Запоріжжя, висить велика розтяжка, на ній написано: «Запоріжжя — колиска української державності». Прямо навпроти — типова радянська будівля Запорізької обладміністрації. Ця картинка, насправді, показує той конфлікт, який існує в презентації Запоріжжя. Офіційна влада більше концентрується на тому, що це місто козацької слави. Хоча, як каже Павло Кравчук, Запоріжжя — це ще й унікальний модерністський проєкт.

Колишній проспект Леніна (зараз проспект Соборний). На задньому плані — пам’ятник Леніну поблизу ДніпроГЕС. Фото з архіву Романа Акбаша

Із 2017 року історики й активісти працюють над тим, щоб домогтися статусу пам’ятки ЮНЕСКО для Соцміста.

«Це означає створити повноцінну самостійну адміністрацію на території міста, яка опікуватиметься цим об’єктом. Не окремим будинком або вулицею, а цілим районом, — пояснює Павло Кравчук. — У нас з’явиться точка тяжіння, яка пов’язує нас із Німеччиною, з Америкою, де пошуки громадського облаштування і художніх практик того періоду були дуже схожими. У тридцятих роках Запоріжжя і великі німецькі міста були на одному рівні».

Будинок Культури ім. Кірова. Фото: Google maps

В Україні зараз є сім пам’ятників ЮНЕСКО — це, наприклад, Києво-Печерська Лавра, історичний центр Львова, дерев’яні церкви в Карпатах. Однак жодна модерністська будівля не потрапила в цей перелік, хоча архітектурна спадщина піонера модернізму Ле Корбюзьє охороняється ЮНЕСКО. З 2017 року будинок харківського Держпрому міститься в попередньому списку

ЮНЕСКО, але все ще не потрапив до основного. Щодо запорізького Соцміста, то поки все перебуває на етапі погоджень із усіма рівнями влади. Павло Кравчук критикує Міністерство культури, яке затверджує подібні рішення — він вважає, в Києві відсутнє розуміння того, що відбувається в регіонах.

«Вони говорять: «Ну, це ж не українське бароко», — обурюється Кравчук. — Кажуть: «У вас якась не така спадщина». Що значить — «не така»? Тобто, для Ле Корбюзьє воно було таке, а для Вані з міністерства — не таке? Для Запоріжжя модернізм — це все, місто відбулося завдяки йому. І якщо чиновники цього не розуміють, вони дуже шкодять єдності країни таким підходом».

Будинок культури Металургів. Фото: Google maps

«У тридцяті роки Запоріжжя було головним туристичним центром Радянського Союзу, — каже Рома Акбаш. — Сюди приїжджало дуже багато іноземців, не кажучи про внутрішніх туристів з усього Союзу. Один чоловік розповідав мені, що в 1930-і жив у Казахстані, і їх, піонерів, привезли в Запоріжжя — показати Дніпрогес, заводи, будинки. Він каже, що потім ці діти мріяли жити в Запоріжжі. Чи багато ти знайдеш зараз людей, які скажуть те саме?».

Наташа Лобач каже, що на її екскурсіях Соцмістом побували тисячі людей, і всі виходили з іншим ставленням до цього району і міста. Рома Акбаш вважає, що Запоріжжю бракує місцевого патріотизму. Одного разу до нього на екскурсію прийшли кияни, які проїжджали повз. Вони були впевнені, що в місті ні на що дивитися — адже всі їхні знайомі мешканці Запоріжжя, які виїхали звідти, запевняли саме в цьому. Запоріжжя, каже він, зазвичай не люблять. «Мене іноді за божевільного мають, але я ж теж бачу всі ці проблеми. Я живу в звичайній хрущовці, їжджу на звичайних маршрутках, дихаю цим повітрям.

Але просто я ще бачу, що по інший бік. Я знаю, за що місто можна любити. А люди часто не хочуть цього розуміти».

https://zaborona.com/zaporizhzhia-yakoho-nema/

Микитинська фортеця біля села Жовтеньке

У селі Жовтеньке (до 2016 року – Червоний Жовтень, Красный Октябрь) Оріхівського району Запорізької області є Микитинська фортеця, яка входила в Дніпровську лінію. Неподалік, за рікою Конкою (притока Дніпра) починалося Кримське ханство.

Фортеця була споруджена у другій половині XVIII століття і входила до Дніпровської оборонної лінії. Укріплення знаходиться у 30 кілометрах на південний схід від міста Запоріжжя (біля Запоріжжя була ще одна фортеця Дніпровської лінії – Олександрівська) біля села Жовтеньке, яке до 2016 року називалося Червоний Жовтень.

Іноді вказують що фортеця знаходиться біля селища міського типу Камишеваха. Земляні укріплення добре збереглися, їх видно на супутникових фотографіях. Фортеця є на багатьох картах з другої половини XVIII до XX століття.

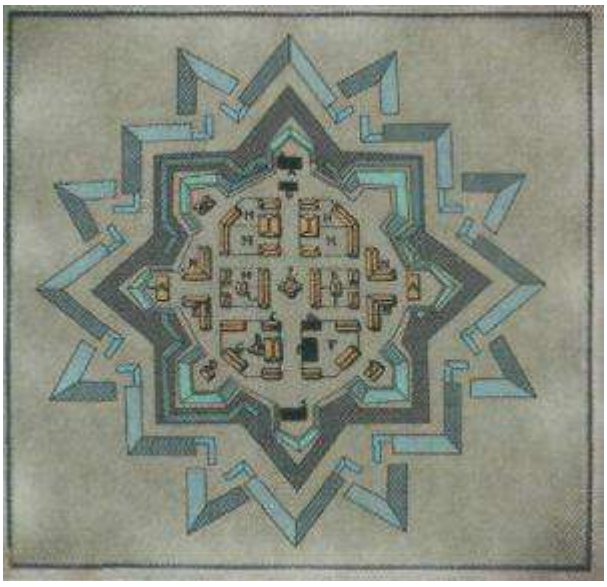

Початковий план фортеці, була споруджена тільки внутрішня лінія валів

Микитинська фортеця названа на честь князя, генерал-фельдмаршала Микити Трубецького (1699 – 1767). Він вчився за кордоном. Отримав звання генерал-майора і посаду головного інтенданта армії. Брав участь в російсько-турецькій війні, яка тривала з 1736 по 1739 рік. Був нагороджений орденом

Олександра Невського. Майже 20 років був на посаді генерал-прокурора Сената.

Дорога до фортеці спускається до однієї з безіменних балок в долину ріки Кінські Води, проходить через трав'яну луку. У зв'язку з приєднанням Південної України до Росії укріплення було споруджено по більш простому плану, ніж планувалося (перед укріпленнями планували зробити ще одну лінію валів) – головний вал, вісім бастіонів з капонірами і сухий рів. Крім оборонних споруд були збудовані кам'яні будинки для коменданта та інженерів та казарма.

Фортеця на карті 1775 року

Солдати, які були у фортеці, стали з часом селилися за чотири кілометри від укріплення, де ще в 1770 році була заснована солдатська слобода Павлівка або Камишеватка (за назвою ріки Камишеватської). Ця слобода стала одним із перших державних поселень, які виникали поблизу від фортець Дніпровської укріпленої лінії.

Інша частина солдат оселилася на старовинному запорізькому зимівнику біля ріки Жеребець (старана назва ріки – Мечетна), в радянський час село називалося Кірове, зараз – Таврійське. Біля цього села йдуть розкопки середньовічного міста Сім Мечетей часів Золотої Орди.

Для потреб Микитинської фортеці у 1775 році було виділено понад 7 тисяч гектарів землі, У 1805 році до фортеці було приписано понад 15 тисяч гектарів землі. На початку XIX століття у фортеці проживало 307 чоловік, які займалися сільським господарством.

Вали збереглися на висоту 3 – 5 метрів, огороджують площу розміром 192 на 197 метрів. Довкола валів йде неглибокий рів. В межах укріплень видно залишки фундаментів будівель, а в північно-східній частині видно ями підвалів.

www.zamky.com.ua/zaporizka-oblast/mykytynska-fortetsya-bilya-sela-zhovtenke/

Пам'ятник писанці на Хортиці

Час коли цивілізація в її нинішньому вигляді лише зароджувалася, коли на світ ще не з’явилася смертоносна зброя здатна знищувати мільйони, коли світ жив в гармонії з навколишньою природою і лише вдячно вчився використовувати її дари люди поклонялися зовсім іншим богам і їх символам.

Пам'ятник українській писанці на Хортиці

Острів Хортиця з його унікальними природними даними був тією землею обітованою, де людина в усі часи могла отримати хліб і притулок серед багатих дичиною земель балок в оточенні надійного захисту рибних дніпровських вод. Мабуть, саме тому в III – II тисячолітті до н.е. тут і з’явилися поселення людини ямної культури, яка залишила про себе нагадування нащадкам у вигляді яйцеподібного святилища.

Потім в грішний світ ступить нога Спасителя і на землі з’явиться християнство зі святом світлого Воскресіння Господнего, символом якого і стане прикрашене розписом яйце як першооснова всього сущого створеного небесами.

По українських землях вже під символом хреста прокотяться війни і революції в боротьбі за право називатися вільними, а древнє капище на острові все чекало свого часу, надійно приховане від очей людських покровом століть.

Стародавній народ пішов у Лету, як і багато після нього. Його сліди на хортицької землі чекали довгих чотири тисячі років, щоб явити світові свої таємниці, і лише в ході проведених на початку нового третього тисячоліття наукових пошуків під егідою Національного заповідника "Хортиця" було виявлено те давнє святилище у формі першоджерела життя на Землі.

А напередодні Пасхального свята (28 березня 2007 року) на святому місці був відкритий пам'ятник українській писанці, що став незабаром місцем жвавого паломництва тих, хто підносить свої молитви Господу в надії на потомство і щасливе сімейне життя.

Через п'ять років (2013) художником Леонідом Нікітіним писанка була заново пофарбована. Нові яскраві символізуючи довголіття, плодовитість і благополуччя під захистом вогню фарби в поєднанні з покривом містичної таємниці минулого і древнім запорізьким орнаментом — ось те, що зробило цей пам'ятник унікальним і відомим на всю Україну.

Архітектура

Древнє святилище на хортицької землі у вигляді вселенського символу світобудови являє собою виконане з янцевського граніту яйце вагою дев'ять кілограм встановлене в центральній частині острова. Його значні обсяг (обхват – 2,85м, висота – 1,35м), розфарбований у червоно-біло-чорній гамі з використанням традиційних візерунків місцевого розпису, спочиває на постаменті з дикого каменю з сакральною написом "Краса, добробут, родовід".

https://zabytki.in.ua/uk/1375/pam-yatnik-pisantsi-na-khortitsi

Запорізька О. **Мелітопольська черешня: бренд міста, народна годувальниця і просто райська насолода**

З 70-80 тисяч тонн черешні, яка щорічно продукується в Україні, приблизно чверть - родом з Мелітополя

На рубежі століть мелітопольську черешню імпортували в Париж у спеціальному розчині. Сьогодні вона - одна з візитівок Запорізького регіону і чи не головна годувальниця самого Мелітополя.

На плодах спеціалізуються місцеві професійні господарства, реалізуючи як саму черешню, так і саджанці, без цієї культури не обходиться жодна земельна домашня ділянка.

На ринках солодкий ранній вітамін іде нарозхват, тому спритні продавці часто видають за мелітопольську черешню товар з інших регіонів.

Однак мало хто знає, яким обставинам і кому зобов'язана своєю появою на мелітопольській землі "пташина вишня" (а саме так перекладається її назва). Сьогодні в проекті "Сім днів у регіоні" ми починаємо представляти Запоріжжя і розповімо про це.

ПРО РОЛЬ ОСВІТИ, МЕЦЕНАТСТВА І ЛЬОДОВИКОВОГО ПЕРІОДУ

Своєю появою в Мелітополі черешня зобов'язана далекому родичу угорського короля, нащадку гугенотів, які втекли з Франції і...льодовиковому періоду. Звучить парадоксально, але історичні документи і дослідження свідчать, що це саме так. Правда, до моменту появи на мелітопольській землі і закладання черешневих садів нащадок угорського короля став лікарем з народовольськими поглядами, а нащадок гугенотів, які втекли з Франції до Голландії, – відомим землевласником, що спеціалізувалися на торгівлі зерном і розведенні тонкорунних овець. Їх звали Андрій Корвацький та Луї Анрі Філібер. І їхні імена вписані в історію Мелітопольського краю, як імена людей, які до невпізнання змінили і сам край, і життя багатьох поколінь.

Наприкінці XIX століття мелітопольська земля була мало придатною для життя. Морози взимку. Спека влітку. Виснажливе безвітря, що чергувалося тривалими штормовими східними та північно-східними вітрами, які піднімають над розораним степом хмари пилу. Відсутність чистої питної води і повсюдний дефіцит взагалі будь-якої води. Плюс - безплідні піски, які залягають на значній території і через які край навіть називали «Маленькою Сахарою». Так виглядав Мелітополь всього 150 років тому. Сюди засилали революційно налаштованих представників інтелігенції. Тут через непосильну працю та убогу їжу люди масово страждали від авітамінозів, а в особливо посушливі роки - від цинги.

Поява на цій території Філібера і Корвацького дала засоби і знання, що дозволили мелітопольським землям змінитися до невпізнання і почати перетворюватися на край, який сьогодні справедливо називають «Черешневою столицею України».

За словами Людмили Толстолик – завідуючої відділом селекції та сортовивчення Мелітопольської дослідної станції садівництва імені М. Ф. Сидоренка Інституту садівництва Національної академії аграрних наук України, перший був меценатом, другий – ентузіастом-лікарем, який намагався полегшити життя мешканців Таврійських степів.

«Андрій Корвацький спочатку вступив до найкращого медичного вишу Російської імперії – Санкт-Петербурзької медико-хірургічної Академії, але його виключили через участь у народницькому русі та студентських заворушеннях.

Причому не просто виключили і вислали зі столиці, але й позбавили права вступу до вишів країни і проживання в університетських містах. Тому вищу освіту він здобував у Німеччині – закінчив медичний факультет найстарішого в Європі Вюрцбурзького університету, де спеціалізувався з хірургії, познайомився з працями з основ наукової гігієни і закінчив школу садівництва і виноробства, що працювала при університеті», - розповідає Людмила Толстолик.

Після повернення на батьківщину Корвацький був призначений на посаду земського лікаря у Мелітополі. Маючи освіту, яка дозволила не тільки оцінити природні особливості краю та його вплив на здоров'я і життя людей, лікар почав працювати над поліпшенням цих умов відповідно до своїх народницьких переконань.

Надані ним докази зв'язку захворюваності населення з низькою якістю води та дефіцитом вітамінів дали поштовх для геологічних пошуків, які призвели до появи перших артезіанських свердловин – провісників зрошувального землеробства. Вони ж стали поштовхом для розвитку садівництва на мелітопольських землях.

«Перші саджанці фруктових дерев, зокрема й черешні, привіз у степи Приазов'я Філібер, який пригледів їх за кордоном - на одній із сільськогосподарських виставок, які відвідував, рекламуючи своїх тонкорунних овець. А вивченням можливості забезпечити населення вітамінами, вирощуючи на землях у Мелітополі плодові дерева, зайнявся Корвацький», - розповідає Толстолик.

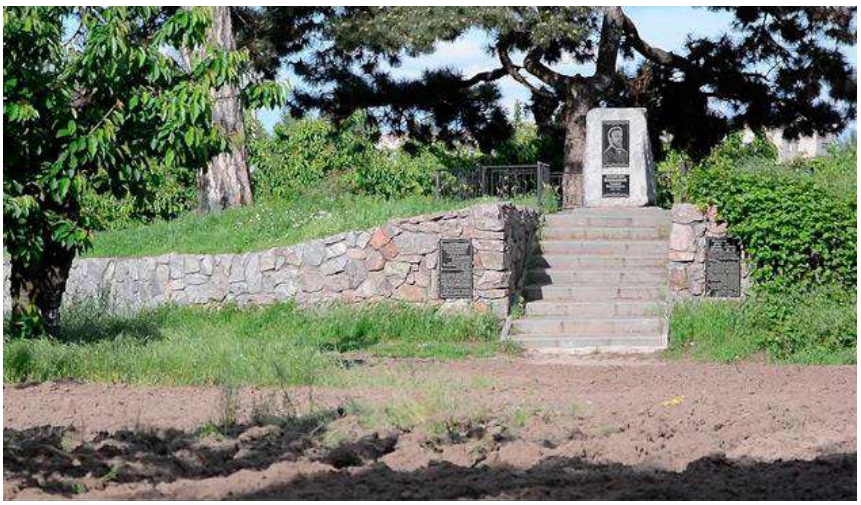

За її словами, перші дерева були висаджені у північній частині Мелітополя, на територіях, відомих як «Дача Філібера». І саме черешня на цих піщаних ґрунтах показала себе так добре, як жодна інша культура.

«Річ у тому, що на цій території - унікальний ґрунт - «похований чорнозем», який утворився, мабуть, під час танення льодовиків, що дійшли до наших широт у льодовиковий період. Він являє собою шар приблизно 70-90 сантиметрів піску, під яким ховається близько півтора метра найродючішого чорнозему. І саме такий абсолютно особливий ґрунт і виявився для теплолюбної черешні ідеальним: дав живлення її корінню на глибині, і забезпечив теплом за рахунок верхнього шару, що легко прогрівається і пропускає вологу. Саме цей ґрунт північної частини Мелітополя забезпечив черешні той унікальний смак, який більше практично ніде не формується. Саме звідси пішла слава мелітопольської черешні», - говорить завідувач відділу селекції та сортовивчення Мелітопольської дослідної станції садівництва імені М. Ф. Сидоренка ІС НААН України.

МЕЛІТОПОЛЬСКУ ЧЕРЕШНЮ ЕКСПОРТУВАЛИ В ПАРИЖ У СПЕЦІАЛЬНОМУ РОЗЧИНІ

За словами Людмили Толстолик, уже за кілька років мелітопольську черешню почали експортувати за кордон. Зокрема, у Францію, куди за відсутності холодильників ягоди доставляли в бочках зі спеціальним розчином. У Парижі довгий час навіть працював спеціалізований магазин з продажу мелітопольської черешні.

Для самого Мелітополя поява черешні виявилася воістину чудодійною, оскільки дозволила вирішити одразу кілька нагальних для краю проблем. З одного боку, висаджені на піщаний ґрунт дерева зупинили рух мелітопольських пісків, які доставляли місцевим мешканцям чимало бід. З іншого – забезпечили населення смачними та корисними плодами.

«Вирощуючи привезені з-за кордону сорти черешні, Корвацький займався відбором найбільш пристосованих до посушливих місцевих умов. Їхні саджанці безкоштовно роздавали людям. З часом це призвело до того, що черешня з'явилася практично у кожному дворі. І це справило дуже благотворний вплив на стан здоров'я населення, що отримало доступ до вітамінів, яких люди раніше не мали», - розповідає Людмила Толстолик.

Андрій Корвацький помер у 1907 році в Мелітополі і похований на території посаджених ним садів, які у народі досі називають садами Корвацького. Тільки нещодавно проїзд, який веде до них, отримав назву проїзду Корвацького.

А у 2005 році Андрію Корвацькому відкрили пам'ятник навпроти міського парку в Мелітополі. У написі на постаменті зазначаються його заслуги як хірурга, який побудував першу у місті лікарню з лабораторією, дослідника лікувальних властивостей води, засновника садівництва півдня України. А ще там є такий рядок: "Піонер насадження черешні на пісках Мелітопольщини".

Цікаво, що сам парк носить ім'я російського письменника Горького, хоч Олексій Максимович ніякого стосунку до міста не має.

БАР'ЄР ДЛЯ ХОЛЕСТЕРИНУ І ПРОСТО ДЖЕРЕЛО ЗДОРОВ'Я

З точки зору вітамінів і корисних для організму речовин, черешня – справжнє джерело здоров'я. До складу плодів входить потужний імуностимулюючий комплекс, що складається з вітамінів «А», «С», «Е», «РР».

А вітамін «РР», разом із пектином, який міститься в плодах черешні, створює подвійний бар'єр для холестерину.

З мінеральних елементів черешня багата на калій та кальцій, які необхідні для кровоносних судин і нормальної роботи серцевого м'яза, залізо, яке дозволяє організму насичувати кров гемоглобіном і справлятися з анемією, а також на йод, який поліпшує стан щитовидної залози.

За словами Людмили Толстолик, вживання черешні сприяє ефективному очищенню організму від токсичних продуктів обміну речовин.

Один із найкращих способів заготувати черешню на зиму – заморозити у сиропі. Зробити це нескладно – досить приготувати 35%-й цукровий сироп, опустити в нього плід, дати охолонути до кімнатної температури, а потім заморозити. Такий спосіб дозволяє не тільки зберегти частину корисних

властивостей черешні, але і значною мірою - природну консистенцію плодів. А також забезпечує приголомшливий смак!

Хоча до цукру загалом і його поєднання з фруктами зокрема експерти рекомендують підходити з великою обережністю.

Наша кров - не стерильна. У ній є грибки, протити, мікроорганізми. І коли її pH зміщується в кислий від оптимуму бік (а це буває при стресах, втомі та надлишковому вживанні м'ясної, борошняної, молочної та солодкої їжі) вся ця «живність» активізується. Солодке особливо «люблять» грибки, що, як відомо, дуже шкідливі для організму. Тому, якщо імунітет ослаблений, замість користі від споживання плодів з цукром можна отримати сплеск грибкової активності.

«Саме тому, щоби черешня принесла нам максимальну користь, її бажано їсти у правильному поєднанні з гострими продуктами, наприклад, із часником. Смак незвичний, але дуже цікавий. І, до речі, саме подібні сполучення – солодкого з часником, перцем, куркумою та іншими «гострими» спеціями радить аюрведа», - зазначає Людмила Толстолик.

МЕЛІТОПОЛЬСЬКА ЧЕРЕШНЯ – ЦЕ ПОНАД 40 РІЗНИХ СОРТІВ

Мелітопольська черешня – це не окремий сорт, хоча у назві кількох сортів черешні дійсно присутнє слово «мелітопольська». Сьогодні мелітопольська черешня – це результат роботи ентузіастів і меценатів XIXстоліття, продовжений професійними селекціонерами Михайлом Оратовським і Миколою Туровцевим, які працювали у Мелітополі над створенням нових сортів черешні протягом майже 80 років. Це 44 сорти, внесені в Державний реєстр сортів рослин, придатних для поширення в Україні, з яких 3 вже багато років районовані і вирощуються також у Росії та Молдові. Саме тут створені такі сорти, як «Рубінова рання», «Валерій Чкалов», «Мелітопольська чорна», «Великоплідна», «Талісман», «Казка», «Анонс» і безліч інших, які не потребують представлення.

Більшість із них вирізняється не тільки чудовим смаком, але й високою транспортабельністю, що свого часу дозволила поставляти вирощену в Мелітополі черешню по всій території СРСР, а зараз відкриває перспективи для виходу на європейський та азіатський ринки.

Ну, а якщо вийти за рамки торгівлі, можна сказати, що словосполучення «мелітопольська черешня» потроху з поняття «народного бренду» переходить в офіційний, хоч і не дуже швидко.

Так, у 2003 році квітка черешні була зображена на гербі міста. До його створення доклав руку київський геральдист Луїс Матяш. Він підготував два можливі варіанти герба міста - на одному у верхньому полі щита розміщувалася квітка черешеньки, на іншому - медові стільники. Спеціально створена комісія міськради обрала квітку, що й затвердила сесія.

Сьогодні назву «Мелітопольська черешня» має і група компаній, яка є засновником аматорського футбольного та міні-футбольного клубу з однойменною назвою.

Щороку в червні у Мелітополі на честь народної годувальниці проводиться фестиваль «ЧерешнЕво». Він включає в себе парад "Cherry-хода", обрання "черешневої королеви" і "черешеньок", дефіле у тематичних костюмах, виставку-ярмарок "Черешневий бульвар".

Просто під час фестивалю головний кухар зі своїми помічниками варять фірмове мелітопольське черешневе варення, яке учасники свята охоче смакують з морозивом.

До страв, де черешня йде вприкуску з часником, тут поки ще не дійшли. Не дозріли і до пам'ятника черешні, яка давно цього заслужила. Та й Париж доведеться заново завойовувати.

Будемо сподіватися - все ще попереду!

www.ukrinform.ua/rubric-regions/2357179-melitopolska-ceresna-brend-mista-narodna-goduvalnica-i-prosto-rajska-nasoloda.html

Івано-Франківська

Сукіль-Набивківський водоспад (с.Сукіль

Сукіль-Набивківський – найпотужніший із усієї ґрупи Сукільських водоспадів. Цей абсолютно дикий та невідомий широкому загалу об'єкт розташований на однойменному струмку (його витік з під гори Набивки (або Широка, 1265м, крайня вершина хребта Зелем'янка – одного з ключових у Сколівських Бескидах), звідси і назва потоку. Знаходиться на відстані приблизно півтора кілометри за околицею села Сукіль (Болехівська громада), в бік згаданої гори. Водоспад багатокаскадний, висота каскадів поступово зростає, починаючи від верхнього. Загалом їх чотири і найбільшим, головним є власне нижній каскад. Приблизно за 7 метрів нижче за течією є ще один невеликий каскадик. Загальна висота біля 5 м, і таким чином Сукіль-Набивківський хоча й не найвищий у селі, поступаючись за цим показником Плайському нижньому, та за рахунок розташування на головному потоці він має значно більшу потужність. У підсумку, власне два названі об'єкти є найбільш мальовничими з усієї групи, і тут важко виділити переможця.

Водоспад цей віддалений і добирання до нього можливе лише пішки. Він знаходиться на відстані 2.5км від центру села і приблизно півтора кілометри – від останньої хати. Доїзд легковими автомобілями до кінця села утруднений, тому краще зупинити авто за 300 метрів раніше і заодно оглянути водоспади

Хащуватий верхній та нижній. Далі продовжуємо рух пішки до останньої хати села. Дорога продовжується у загальному напрямку на захід-південний захід, відразу перетинаючи потік – один із більших допливів річки Сукіль. Ідемо галявинами з пасовищами, рідкими чагарниками і поодинокими старими яблунями не змінюючи напрямку ще 500метрів, де доріжка знову перетинає невеликий потічок і плавно перетворюється на стежку. Тут важливо не звертати вліво і йти аж до самого кінця галявини ще 200 метрів, де стежка повертає дещо лівіше і пірнає у ліс. Відразу необхідно буде перетнути глибоченний яр потоку (спуск і підйом – траверзом). Стежина повертає на південний захід, а згодом – просто на південь. У цій місцині посеред лісу бачимо невелику могилу вояків УПА з хрестом та дерев'яну капличку, тут можна і перепочити. (Доречі, місця УПА, цвинтар і криївка, є поблизу села Липа за 10 кілометрів звідси, однак похід туди значно довший – займе 5-7 годин).

Від каплиці до водоспаду залишається ще 300 метрів, напрямок – практично прямо на південь. Доведеться перетнути ще один глибокий звір (так у Карпатах називають вузькі, темні яри невеликих потоків), аналогічний до згаданого вище. Намагайтесь не згубити малопомітну стежку і йти загалом поперек схилу, не набираючи і не втрачаючи висоти. Врешті, стежка знову стає помітнішою і стрімко спускається вниз у долину головного потоку Сукіль, просто до верхнього кінця водоспаду. Лівіше можна спуститися до його основи, однак будьте обережні, особливо у вологу погоду! При орієнтуванні не розраховуйте на сильний шум води, його чути лише за 100метрів, не далі.

Сукіль-Набивківський водоспад особливо мальовничий весною під час танення снігів або після сильних дощів. У цей час у післяобідню пору над водоспадом здіймається легкий серпанок і навіть веселка. Однак, оскільки потік тече на північ, то більшу частину дня сонце світить у напрямку течії, заважаючи зробити якісне фото. Фотографувати його можна знизу "у фас", а ранньою весною чи пізньою осінню непоганий вигляд також і зверху, зі схилу (дивіться фотогалерею). Улітку густе листя на деревах не дозволить оглянути водоспад зверху. Доречі, поруч, на правому схилі долини, дзюркоче ще один міні-водограй. Якщо вам гідрологічна цікава тематика, неодмінно огляньте численні водоспади з іншого боку хребта – у селі Кам'янка на Львівщині, підніміться на гору Ключ.

https://drymba.com/uk/1057368-sukil-nabyvkivskyy-vodospad-sukil

Історико-архітектурний заповідник "Манявський скит", Хресто-Воздвиженський Манявський чоловічий монастир

На околиці мальовничого прикарпатського села Манява Богородчанського району Івано-Франківської області серед вічнозелених смерек височіють мури і вежі знаменитого православного чоловічого Хрестовоздвиженського монастиря, відомого як Скит Манявський. Жодна пам'ятка минулих століть не оповита такою кількістю легенд і переказів, як Скит. Він і нині вражає загадковістю і таємничістю кожного, хто переступив через Його браму.

Одна з легенд розповідає, що Скит засновано ще десь у XIII ст. монахами Києво-Печерського монастиря, які йшли вгору карпатськими річками, шукаючи святу воду, і нібито знайшли її біля великого каменя. Він і понині називається Блаженним, а вода, що витікала з-під нього, - святою і цілющою.

Іван Франко, очевидно, знав цю легенду, бо його Захар Беркут з однойменної повісті в молоді роки вчився лікування у скитських ченців.

Історичні джерела свідчать, що Скит засновано в 1606 р. Це був складний період в історії Західної України. Після Берестейського собору (1596 р.) тут точилася запекла боротьба між прихильниками унії і православ'я. Важливу роль у цій боротьбі відігравали монастирі.

Заснування Скиту пов'язано з іменем Івана Княгинецького (після постригу - Йова), сучасника і сподвижника відомого українського письменника полеміста Івана Вишенського.

Про авторитет Скиту свідчить той факт, що у 1628 р. Київський Собор надав йому звання прота - тобто головуючого. З часом до його протії належало 556 монастирів. Виступав Скит і своєрідним духовним трибуналом, і цензором церковної літератури. Так, за його присудом було спалено книгу Кирила Транквіліона Ставровецького "Зерцало Богословія".

Славився монастир школою хорового партесного співу з розвинутим п'ятилітнім нотописанням. Про це подає широкі дані дослідниця з Болгарії академік Єлена Тончева у книзі "Монастир Великий Скит - школа Болгарского распева", що вийшла з друку ще у 1981 р.

За майже 200-літній період свого існування Манявський скит був непримиренним противником унії, виступав за чистоту українського православ'я. Його підтримували київський митрополит Петро Могила, молдавські правителі, Львівське ставропігійне братство, українська шляхта і населення, що чинило опір унії і полонізації.

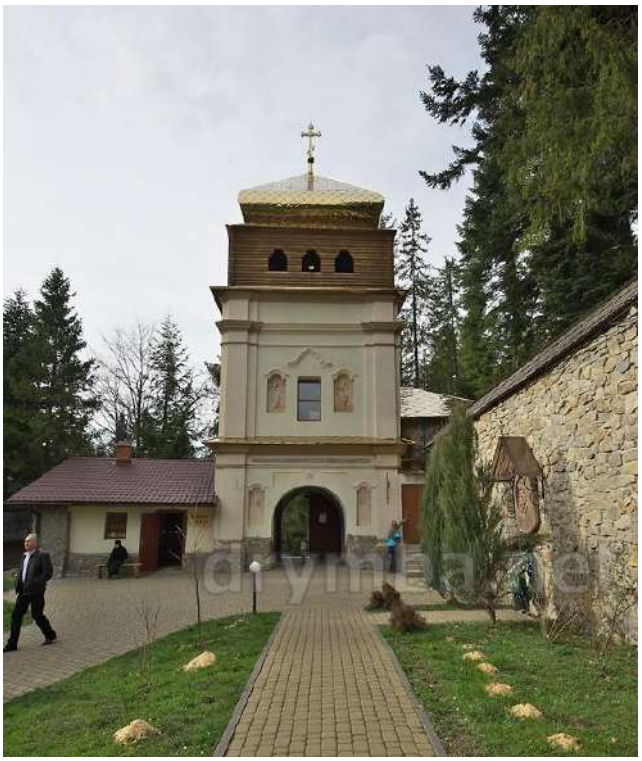

Особливо тісні зв'язки підтримували з львівськими братчиками, від яких монастир одержував грошову допомогу, богослужебні книги, що друкувалися у друкарні, заснованій першодрукарем Іваном Федоровим.

Скит підтримував також зв'язки з усіма православними країнами, зокрема з Московською державою. Вже у 1628 р. два монахи Іонакій і Гедеон їздили до Москви по милостиню. У 1643 р. монастир одержав від російського царя Олексія Михайловича богослужебні книги. Є відомості, що там бували й росіяни, і навіть оселялися тут. У 1646 р. постригся в монахи Матвій Григорович Доменков "рода й земля Московские", а вже у 1650 р. він як скитський чернець їздив до Москви по милостиню. У 1656 р. Богдан Хмельницький дав проїзні грамоти двом великоскитським ченцям Григорію та Івану, які їхали до Москви, їздили до білокам'яної монахи і в подальші роки.

Бути похованим на монастирському кладовищі вважалося за велику честь. Тож засуджений до страти поляками за участь у повстанні гетьман Іван Виговський у своєму заповіті просив поховати його у стінах Великоскитської обителі. Чи було виконано заповіт гетьмана, залишається таємницею. Деякі дослідники історії Скиту вважають, що герой розгрому 100-тисячної московської армії під Конотопом 8 липня 1659 р., разом з дружиною, яка померла, довідавшись про страту чоловіка, знайшли своє вічне пристановище на монастирському цвинтарі.

Монастирські будівлі розташуватися на невеличкій площині біля підніжжя стрімкої гори Вознесінки і понад скелястим обривистим берегом річки Багерс. Оборонні стіни з трьома вежами і численними бійницями для

ручної вогнепальної зброї змурували з місцевого каменю досвідчені львівські майстри. Головна триповерхова монастирська вежа, відома як "скарбниця" (висота 27.7 м), панувала над всіма будівлями і могла оборонятися самостійно. Всі монастирські споруди з'єднувались між собою численними підземними ходами. Схожа на неї, дещо менша надбрамна башта. Під стінами обителі не раз з'являлися татарські наїзники, але здобути її жодного разу їм не вдавалося. Однак Скит не уникнув лихої долі. Друга половина XVII ст. була часом численних польсько-турецьких війн. У 1672 р. турки захопили сильну Кам'янець-Подільську фортецю, що прикривала західноукраїнські землі з півдня. Через чотири роки Прикарпаття зазнало вторгнення 300-тисячної турецької армії.

Нападники облягли Станіславську фортецю і Пнівський замок, здобули 13 галицьких замків. Окремий турецький загін, відділившись від головних сил, напав на Скит. Майже всі, хто сховався за його стінами, загинули. Нападники пограбували і спалили обитель. Тоді у вогні загинула велика скитська бібліотека, заложена ще Йовом Княгинецьким, а в ній немало цінних книг і документів.

У 1772 р. відбувся перший поділ Польщі, згідно з яким Галичина перейшла під владу Австрії, й імператор Йосиф II запровадив низку реформ, спрямованій на зміцнення держави, зокрема обмежив привілеї й католицької церкви. Він закривав монастирі, проводив секуляризацію монастирських земель. Не оминула ця доля і Скиту Манявського, який залишився єдиним оплотом православ'я у всій Галичині і закриття якого католицьке духовенство вимагало постійно. Цісарським декретом 1785 р. монастир було закрито. Розповідають, що урядові комісари приїхали до Скиту, коли йшла Служба Божа у Вознесенській церкві. Перервавши богослужіння, зачитали братії цісарський декрет. Монахи, зібравшись разом, взяли лише хрест і Євангеліє й зі співом молитов покинули обитель.

Чи відновить колишню славу обитель - покаже час. Щодня сюди приходять туристичні групи, приїжджають екскурсійні автобуси. Приходять і прочани, щоб одержати духовне і фізичне зцілення.

Бо місце, де розташована обитель, вважається святим. За переказами тут двічі являлася Богородиця. Ще до Другої світової війни у Скиту на велике християнське свято Різдва Хрестителя (7 липня) відправлялися великі Богослужіння. В останні роки ця традиція відновлюється. І, що найдивніше, почала витікати вода з Блаженного каменя.

https://drymba.com/uk/1034240-manyavskyy-skyt-manyava-iv

Озеро Несамовите

Розташоване під вершиною гори Туркул, на північний схід від головного гребеня Чорногірського хребта. Що ж до адміністративного поділу, то це - територія Надвірнянського району Івано-Франківської області.

Це озеро льодовикового походження разом з прилеглою до нього територією – незвичайний, вражаючий куточок альпійської незайманої природи: високі кам'янисті вершини, глибокі долини, які утворені стародавнім льодовиком, круті ущелини, стежини і веселі потоки з кришталево чистою водою. Його довжина становить 88 м, ширина – 45 м, а глибина коливається у межах від 1 до 1,5м. Несамовите живиться переважно атмосферними опадами, а взимку замерзає. Біля південних берегів дно озера вкрите валунами, а у північній частині розташовані піщано-мулисті відклади. На південний і західний береги осипаються продукти розпаду скельного схилу.

Уся довколишня місцевість вражає своїми фантастичними доісторичними формами. У долину чашкоподібної форми, яка обмежена крутими і високими берегами, врізаються залишки гігантських скель і розрізають її на три частини. Ці скелі мають назву – Кізли (Козли) Малі і Кізли Великі, на хребтах яких стирчать нарости – гострі списи і башти. З гострими і голими скелями цікаво контрастує весела долина, яка встелена м'яким оксамитовим килимком некошених трав. Такий чудовий пейзаж не може нікого залишити байдужим.

Про озеро існує чимало легенд, воно вважається однією з наймістичніших водойм у Карпатах. Вважається, якщо сюди кинути камінь – воно закипить, а мандрівник у дорозі постраждає від негоди, саме тут затримуються атмосферні фронти, оскільки над озером наче живе сам громовержець. Місцеві жителі переконані, що негода на Чорногірському хребті розпочинається саме від цього озера: сонце може смалити, а якщо озеро потривожити реготом, музикою чи галасливою поведінкою, через 20 хвилин може здійнятися буря. За іншою легендою, біля озера збираються душі нечестивців на свої ігрища і горе тому, хто попадеться їм до рук, начебто їх прогнати спроможний лише звук трембіти, від якого вони тікають світ за очі. Ще одна легенда засвідчує, що хто вмиється водою з цього озера, до року знайде свою половинку. Туристи у цій місцевості часто губляться, тому необхідно триматися разом, потрапити сюди можна з боку гори Туркул або від бази "Зарослик". Від бази йти легше, однак прогулянка може затягтися до 7 годин, оскільки необхідно подолати приблизно 13км. Дві години ходи доброю стежкою відділяють озеро від гори Говерли - головної вершини Чорногори.

Колись біля Несамовитого була розташована фабрика, яка виготовляла ліки з високогірної альпійської вільхи, однак тепер на її місці утворилося ще одне невеличке озеро, яке заростає осокою.

Озеро Несамовите належить до найкращих куточків Чорногори, входить до складу Карпатського Національного Природного парку, за своєю формою дещо нагадує континентальну Антарктиду і належить до гідрологічних пам'яток природи. На жаль, велика популярність водойми серед туристів несприятливо відбивається на екологічному стані: вирубуються зарослі гірської сосни (хоча горить вона кепсько), навкруги багато сміття, витоптуються делікатні гірські трави і мохи.

https://drymba.com/uk/1031216-ozero-nesamovyte

Бернардинський монастир та костел

Бернардинський монастир та костел у селищі Гвіздець був зведений у 1723 – 1735 р. у бароковому стилі і знаходиться на північ від колишньої ринкової площі містечка. Зараз він оточений з усіх боків приватною забудовою, однак безпосередньо велика територія навколо самого комплексу поки що вільна. Перед фасадом проходить широка вулиця, а тильна частина території плавним спуском звернена до залізниці, власне там знаходиться залізнична станція селища.

Перші згадки про парафію у Гвіздці датуються 1475 роком, власне тоді був заснований перший дерев'яний католицький храм. Він проіснував близько 150 років, однак на початку 17 століття, коли почастішали руйнівні татарські

напади на наші землі, храм був зруйнований і занепав. Так тривало близько 100 років, поки на початку 18 століття не настала сприятлива ситуація для відновлення святині.

У 1715 р. господар містечка, князь Міхал Пузина отримав згоду Львівського архієпископа Яна Скарбка на поселення черниць у цій місцині. У тому ж році збудували дерев'яний костел. Згодом розбудовою монастиря опікувалася Софія Пузина з роду Потоцьких. У 1728 р. цей дерев'яний костел був знищений вогнем і в результаті вирішили спорудити новий мурований костел, який, з певними перебудовами, існує й нині. Будівництвом храму, яке завершилося у 1735 р., опікувався отець Яблоновський. Упродовж 1735 – 1742 р. у його інтер'єрі проводилися оздоблювальні роботи, у 1759 р. перед фасадом встановили колону зі статуєю св. Яна. Протягом 18 століття численні жертводавці з числа знаті жертвували кошти на оздоблення костелу, з'являлись нові вівтарі, робились розписи та позолота.

В середині 19 століття був заснований Городенківський деканат і в період 1870-1900 він інтенсивно розвивався і розширював свою діяльність. Зокрема, були споруджені храми у навколишніх селах, які обслуговували священики із Гвіздця. На жаль, більшість із цих костелів не збереглись, вони були знищені або повністю перебудовані у радянський час.

З історичних документів відомо, що у 1838 р., а також і у 1880 р. у костелі проводилися відновлювально-реставраційні роботи. Однак, у вересні 1888 р. храм сильно постраждав від пожежі. Як наслідок, було втрачено дахи і

барокову вежу, в результаті чого відновлювально-реставраційні роботи тривали аж до 1892 р. Зокрема, вівтарі були замінені новими, сучасний вхідний портал датується 1890 роком, а орган – 1896 роком. Долучилися до оздоблення і сестри із Язлівецького монастиря. На жаль, зовсім скоро, вже 1896 р. тут знову трапилася ще одна пожежа, внаслідок чого храм у черговий раз прийшлося відновлювати. Надбрамна дзвіниця, яку ми бачимо нині, була повністю відновлена у 1899-1902 році. Вежі і дахи костелу значно потерпіли під час Першої світової війни. Згодом після її завершення, вони були відбудовані за проектом Єжи Косинського, у той час костелу повернули первісні барокові завершення веж.

Костел без великих втрат пережив німецьку окупацію під час Другої Світової війни, однак були конфісковані на переплавку дзвони храму. Після закінчення Другої світової війни у приміщеннях монастиря розмістили будівельний склад, згодом – зерносховище, а у келіях – спочатку лікарню, потім – музичну школу і бібліотеку. З проголошенням незалежності України у червні 1992 р. костел наново освятили. Зараз це діючий храм, однак, станом на 2018 рік, майже ніяких відновлювальних робіт все ще не було проведено через брак коштів.

Бернардинський костел Непорочного Зачаття Діви Марії у Гвіздці – мурований, тинькований, однонавовий з коротким трансептом. В основному храм, розміром у плані 36х15м, складений із цегли, проте деякі елементи виконані із каменю. До презбітерія з південної сторони прилягає захристія і корпус монастиря. Найбагатше оздобленим зовні є, очевидно, фасад храму, з вигадливими бароковими вигинами. Нижні ярус фасаду містить невеличкі вікна, а найбільше притягає погляд невеликий, проте вишуканий портал-портик з чотирма коринфськими колонами. У верхній частині порталу, на невеликому фронтоні – ніша, де колись мабуть був розпис, рельєф чи таблиця. Також нижній ярус оздоблений ще кількома круглими та гранчастими колонами-пілястрами. Другий ярус фасаду, відмежований карнизом від першого – дещо простіший. Він повторює вигини та колони першого, проте має значно більші вікна, а на карнизі стоять невеликі кам'яні вазочки. Між вежами знаходиться невеликий фронтон, прикрашений зображеннями Всевидячого Ока та Євхаристійної Чаші. Також тут є центральна ніша, де колись стояла фігура Пресвятої Богородиці, а по краях – невеличкі волюти. Колись фасад прикрашали дерев'яні фігури, однак зараз там лише порожні ніші: фігуру Богородиці забрали всередину, а інші – знаходяться у художньому музеї у Івано-Франківську.

Дві однакові башти храму на даний час вкриті бляхою, мають складну багатоярусну форму і завершуються хрестами. Нижній ярус веж мурований,

чотирикутний із вгнутими сторонами, аналогічно до стін нижче. Бляха заіржавіла і потребує заміни. Оздоблення включає восьмикутні світлові барабани на дерев'яних колонах, глухі псевдолюкарни, і невеличкі овальні вікна. Завершення веж, хоча й додані значно пізніше, напрочуд гармонійно вписуються у загальний вигляд храму, адже відповідають первісним, бароковим верхам. З боку нави, яка суттєво вужча за фасадну частину (за вежами утворились ніші) костел виглядає могутньо і суворо. Він практично позбавлений оздоблення, лише невеликі пілястри дещо оживляють стіни. Кути трансепту дещо заокруглені, верхній ярус містить великі прямокутні вікна, а нижній – лише маленькі віконця. Таке компонування натякає на те, що у минулому цей храм не був позбавлений певних оборонних функцій, як і багато інших, трохи старіших костелів. Святилище підперто могутніми контрфорсами, а збоку до нього прибудоване велике допоміжне приміщення. Невисокий шатровий дах над навою, на щастя, у доброму стані, схоже бляху не так давно замінили на нову. Вежечка-сигнатурка на перехресті нави і трансепту відсутня, а можливо, була втрачена.

Інтер'єр храму небагато зберіг від колишньої величі. У трансепті та презбітерії стіни розділено численними пілястрами, які підтримують виступаючі над ними карнизи. У наві, презбітерії і трансепті розміщено прямокутні вікна, які оточені рамами, в той же час у нижній частині нави вікна досить невеликі та овальні. Біля святилища є двері, кудою можна перейти до келій, цей вхід оздоблений цікавим різьбленим порталом. Органні хори спираються на дві колони, від величного колись органу залишилась лише дерев'яна рама. Над фронтоном проглядається невеличке овальне вікно. Загалом, у храмі домінують вертикальні лінії, він ніби стремить угору, лише незліченні виступи карнизів ділять його на яруси як зовні, так і у інтер'єрі. Всередині збереглися залишки ліплення і стінописів, в основному геометричних, проте найціннішими є кілька дерев'яних вівтарів та дерев'яна казальниця. Найпримітнішим є головний вівтар, оздоблений численними колонами, зверху збереглися фігури святих, а в центрі на земній кулі очевидно колись була статуя Богородиці. Високомистецькими є і бічні вівтарі у трансепті, витримані у однаковому стилі з головним. Вівтарі зберегли залишки позолоти. Склепіння перехресні, помережані численними тріщинами...

Корпус келій бернардинського монастиря – розміром у плані 20х30м, мурований, тинькований, двоповерховий, разом з костелом утворює мініатюрний внутрішній дворик квадратної форми, де ростуть кілька невеликих дерев. Від цього дворика уздовж стін розміщені внутрішні коридори з вікнами, за якими вікнами назовні знаходяться келії. На першому поверсі у західній частині розміщене службове приміщення, а у південно-західному куті –

кімнати. У південному крилі кляштора знаходилися канцелярія, салон, архів тощо, у східному – кухня та сіни. Другий поверх займають переважно кімнати з передпокоями, а у східному крилі – комора і салончик. Всередині монастиря знаходяться вигнуті хрестоподібні склепіння. На заіржавілому даху корпусу досі вціліли кілька маленьких, проте симпатичних, люкарн. Станом на 2018 рік у приміщеннях, як раніше, знаходиться дитяча художня школа та різні установи. Другий поверх був суттєво перебудований, кімнати зазнали перепланувань, частину склепінь було знищено і замінено сучасними перекриттями.

Перед фасадом храму, по центру, стоїть відносно невисока, масивна колона з фігурою святого Яна із Дуклі (1759 рік). Колона двоярусна, встановлена на широкому ступінчатому постаменті, нагадує аналогічні, проте значно "струнκіші" споруди. наприклад у Підгірцях чи Підкамені. Вона містить кілька карнизів та капітелей з кам'яним різьбленням, сам же святий Ян стоїть у монашій одежі, у молитовній позі з розпростертими руками.

Невід'ємною частиною комплексу є надбрамна дзвіниця (1776 – 1778 р.), яку перебудували, як згадувалось вище, на межі XIX – XX ст. у стилі необароко. Вона мурована, двоярусна, з двома входами, причому верхня її частина є значно вужчою і розчленована пілястрами. На відміну від храму, дзвіниця складена з каменю. Нижній ярус має два невеличкі проходи арковими завершеннями, закриті кованими воротами. Він оформлений рустом, що, попри свою правильну форму, імітує "дикий" камінь. Справа і зліва на цьому ярусі знаходяться невеличкі волюти і одна декоративна ваза, інша не вціліла. Із внутрішнього боку споруди тут є ще два входи у вигляді порталів, один з яких веде гвинтовими сходами на балкончик, де стояли дзвонарі під час виконання мелодії. Інший портал глухий і зроблений суто для симетрії (ось таку увагу у давнину приділяли "незначним" деталям!) Другий ярус дзвіниці складений із прямокутних кам'яних блоків, які формують прямокутні пілястри та два високі прорізи для дзвонів. Дзвони розташовувались у два яруси. Звершується споруда розвиненим карнизом, у центрі стоїть кам'яна фігура Діви Марії, а по боках - два ангелики-путті. Богородиця стоїть на кулі, що символізує землю, біля її ніг – змій та півмісяць, а над головою – німб із зірок (більшість зірок на жаль не збереглись). Дзвіниця виглядає дуже гармонійно, і є фактично унікальним, довершеним архітектурним витвором.

Увесь монастирський комплекс оточений цегляним тинькованим муром вперемiш з металевою огорожею на колонах. Ліва, давня частина муру від півночі зведена з цегли, і містить ряд ніш. Раніше у них, очевидно, містились стації Хресної Дороги. По боках же від дзвіниці є кована металева огорожа на мурованих стовпчиках, на одному з яких досі вцілів

красивий кований хрест. Справа, з боку келій, знаходиться ще один заїзд, колись тут були ворота, а зараз від них залишились лише напівзруйновані колони. Велика територія кляштору розчищена від хащів, тут можна зустріти ще деякі артефакти, наприклад старовинні поховання чи кам'яну вазу. Загалом, подібне компонування монастирів є типовим для тих часів, варто лише згадати аналогічні споруди у Теребовлі, Тернополі, Раві-Руській, Збаражі та багатьох інших містечках України.

Комплекс бернардинського монастиря з костелом Непорочного Зачаття Діви Марії у Гвіздці Коломийського району є без перебільшення однією з найбільш вражаючих споруд не лише області, а й усієї держави. Зважаючи на їх видатну історичну та мистецьку цінність, а також поважний вік, монастир і храм, як і аналогічний комплекс у Городенці, належать до пам'яток архітектури національного значення. Нині костел і монастир потребують проведення невідкладних відновлювально-реставраційних робіт, мури комплексу – сильно пошкоджені і загрожують обвалами. Є інформація, що на ліву частину великого двору зазіхає розташоване поруч підприємство, чого у жодному випадку не можна допустити.

https://drymba.com/uk/1036590-bernardynskyy-monastyr-kostel-selysche-hvizdets#obj1036592

"Скелі Довбуша"

Унікальна геологічна та історична пам'ятка природи післяльодовикового періоду, яка знаходиться в урочищі Бубнище, неподалік від с. Бубнища Івано-Франківської області, що підпорядковане Болехівській міськраді. Від межі села і пропускного пункту до основного масиву скель - близько 2.5 км грунтової дороги. (Доречі, біля КПП варто спуститись до річки і оглянути мальовничий поріг-перекат). Скельно-печерний комплекс розташований на висоті 668м. над рівнем моря і є масивним скелястим виходом пісковиків, що мають висоту до 80м., які утворилися на дні палеогенового моря понад 70 млн. років тому. Ширина цього утвореного природою лабіринту становить до 200м і тягнеться він уздовж буково-смерекових лісів на цілий кілометр. У Карпатах розташовані аналогічні велетенські скелі: Скелі Довбуша або Тустань в с.Урич на Львівщині та Скелі Довбуша поблизу міста Яремче.

Цей унікальний природний комплекс названий на честь славетного опришка Олекси Довбуша (1700-1745), який був одним з найвідоміших керівників селянського повстанського руху. Опорним центром діяльності опришків завжди залишалися Карпатські гори. Згідно з народними переказами,

саме поблизу цих скель у XVII – XVIII ст. отаборилися опришки, які використовували печери з метою сховища від ворогів, тут також тримали відібране у магнатів і лихварів добро, яке згодом роздавали бідним. Таким чином, ця геологічна пам'ятка природи мала оборонно-фортифікаційне значення.

Гігантські скелі, нагромадження каменів нагадують химерних істот, а всередині можна натрапити на потаємні стежки, ходи, темні ущелини і навіть ями. Науковці детально вивчали цей комплекс, у тому числі вибиті пази, східці і зруби, що свідчать про те, що скелі і печери використовувалися ще тисячоліття тому давніми людьми як своєрідні фортеці. Три печери є рукотворними, вирубані у моноліті північно-західних скель. У цих приміщеннях-печерах відзначають правильні пропорції, чіткі геометричні форми, відшліфовані поверхні, обробку стелі, тут також є сліди валу, рову і навіть колодязя. Для забезпечення водою тут видовбали квадратну цистерну глибиною 4м., що вказує на можливість зберігання певної кількості води. За висновками дослідників четверта печера створена на основі природної ущелини. Вважається, що у X – XIII ст. у "скелях Довбуша" існувала своєрідна палеобсерваторія (язичницьке святилище). Згодом, у XII ст. на цьому місці галицький князь Ярослав Осьмомисл спорудив могутню фортецю, яка витримала навалу монголо-татар і проіснувала до XVI ст., а за свідченнями

невідомого автора "Слова о полку Ігоревім" підпирала Угорські гори. Пізніше у цих печерах знаходився скельний монастир.

З цим місцем пов'язано чимало легенд та переказів. Згідно з однією, тут заховане золото Олекси Довбуша, інша свідчить про те, що серед скель є такий камінь, який відсувається від магічного замовляння і відчиняє вхід у приховану печеру. За ще однією легендою, скелі утворилися від розпачу Карпат за загиблими опришками та їхнім ватажком Олексою Довбушем. Згідно з переказами мандрівників, праворуч від другої ущелини можна натрапити на зображення великої лев'ячої голови, що пов'язано з періодом князювання Данила Галицького, який мав сина Лева. Ще один переказ уславлює дівчину-втікачку, яку прихистили ці скелі, сховавши від татар, – під час загрози нападу вона виходить назовні і вдаряє в бубен, попереджаючи всіх про небезпеку. Зрештою, немає нічого дивного у тому, що ця велична пам'ятка природи надихає на створення усної народної творчості.

Скельно-печерний комплекс "Скелі Довбуша" неподалік від с. Бубнище Івано-Франківської області користується великою популярністю серед туристів. У цьому місці досить розвинута інфраструктура – на перепускному пункті облаштовано кафе, по дорозі – місця для відпочинку, для розведення багаття, різноманітні кіоски, альтанки тощо. Комплекс є доглянутим і насичує свіжістю чистого повітря Карпат. Крім того, скелі користуються значним попитом серед альпіністів та скелелазів як тренувальна база. Для всіх, хто цікавиться даним місцем, просто необхідно ознайомитися з фундаментальною роботою Степана Слуцького "Бубниські скелі".

https://drymba.com/uk/1037350-skeli-dovbusha-bubnysche#obj1037349

Караїмський цвинтар (зерет)

Караїмський зерет розмістився на пагорбі правого берега Дністра у селі Залуква. Саме тут знайшли свій вічний спочинок галицькі караїми. Це підтверджує копія документу конвенту францисканців (їх монастир існував у сусідньому селі Шевченкове при церкві св. Пантелеймона, у той час перебудованій на костел) знайдена у 1910 році в приходстві церкви святого Петра у Залукві. Відповідно до цього документа, датованого 1629 роком, підвищено чинш (річну плату) за "окописько караїмське", тобто цвинтар. Документ також свідчить про те, що цвинтар розміщений на францисканському полі і караїми платили 8 грош орендної плати в рік.

Сучасна територія цвинтаря складає 23 сотих гектара. І налічує на сьогоднішній день 223 поховання, на яких збереглися надмогильні пам'ятники чи їх залишки. Могили розміщені рядами зі сходу на захід. Лицева сторона надгробків орієнтована на північ. При похованні покійника місце для могили вибирали біля поховань родичів, тому поряд знаходяться різночасові поховання. Найстаріші пам'ятники датуються серединою XVIII століття. Є припущення, що до них належить надгробок на могилі очільника громади Йозефа, якого караїми називали Га-Машбір, тобто, "той, що роздає знання".

Епітафії на окремих пам'ятниках викарбувано давньоєврейською мовою, яка є мовою культу караїмів. На інших подається польський переклад імені померлого та зазначення років життя за григоріанським календарем. Зустрічаються епітафії українською, іноді російською та польською мовами, які повідомляють лише ім'я та роки життя. Є також написи караїмською мовою в українській та польській транскрипціях.

Цвинтар-зерет - унікальна пам'ятка історії і культури караїмів, єдиний зі збережених у Галичині. Детальніше з побутом караїмів можна ознайомитися у музеї, розташованому у місті Галич. Більшість же караїмських пам'яток знаходяться у Криму, зокрема у Євпаторії та Бахчисараї.

https://drymba.com/uk/1037446-karayimskyy-tsvyntar-zalukva

Меморіальний комплекс "Дем'янів лаз"

Меморіальний комплекс "Дем'янів лаз" в однойменному урочищі, яке розміщене поблизу м. Івано-Франківська - місце масових розстрілів в'язнів з тюрем НКВС, яке здійснили перед відступом радянських військ наприкінці червня 1941 р. спеціальні каральні органи радянської системи. Серед загиблих – студенти, представники інтелігенції, вчителі і священики, які були ні в чому невинними людьми. Дослідники вважають, що власна назва "Дем'янів лаз" походить від місцевої назви ділянки Пасічнянського лісу. Пізніше в народі його почали називати – прикарпатським Бабиним Яром або галицькою Биківнею.

У 1970 р. після виходу у світ передачі на "Радіо Свобода" про трагічні події 1941 р., за наказом радянської влади тут все переорали за допомогою бульдозерів та екскаваторів з метою приховати злочин, однак людська пам'ять виявилася набагато живучішою. Нині на території масових вбивств знаходяться могили, у які перепоховали останки понад 500 жертв комуністичного режиму (в тому числі 165 жінок) у жовтні 1989 р., що їх виявили під час розкопок представники місцевого відділення організації "Меморіал". Політичних в'язнів було розстріляно у в'язниці № 1 міста Івано-Франківська (тоді це місто мало назву Станіслав). Більшість з них загинули від пострілів у потилицю, а останки інших свідчать про нелюдські катування, які були застосовані жорстокими карателями. Внаслідок роботи з архівами було ідентифіковано знищених осіб.

Меморіальний комплекс "Дем'янів лаз" був заснований у 1998 р., а вже у жовтні 2009 р. відбулося урочисте відкриття музею. Основою меморіального комплексу є насамперед каплиця-дзвіниця, виконана за проектом архітектора Олега Козака і конструктора Миколи Матюшенка. У цій каплиці щонеділі відбуваються богослужіння, а у її підвальному приміщенні розміщена експозиція музею, яка розповідає про комуністичні репресії на Прикарпатті у 1939-1941 рр., а також про історію поховань жертв комуністичного режиму. У експозиції вперше подаються списки представників УНКВС 1939-1941 рр., які були причетні до масового терору місцевих мешканців у тій чи іншій мірі.

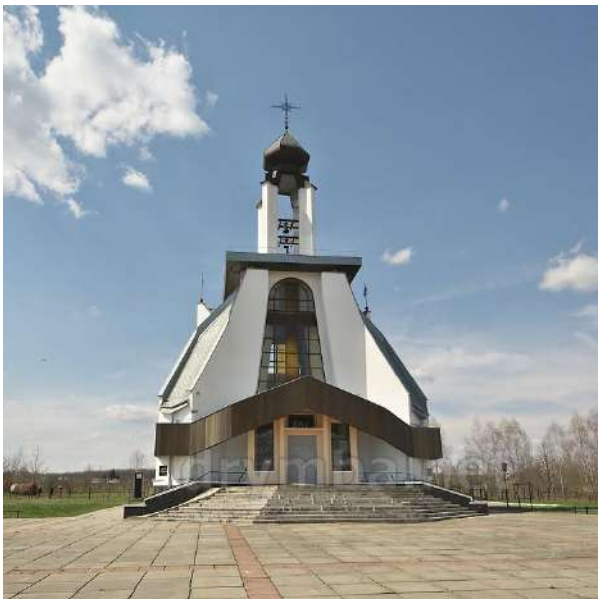

У цьому музеї можна оглянути велике художнє панно "Дем'янів лаз – відлуння золотого вересня", яке майстерно відтворює трагізм подій літа 1941 р. У музеї розміщене панорамне фото тюрми НКВС у Станіславі 1941 р. Неподалік можна ознайомитися з копіями кримінальних справ, заведених на розстріляних осіб, яких реабілітували у 1996 р. Кульмінацією меморіального комплексу вважається стела, на якій виписано прізвища і розміщено фотографії загиблих галичан, а під нею – інсталяція символічної могили у вигляді хреста.

До меморіального комплексу можна потрапити за допомогою двох асфальтованих доріг, однією можна добратися автомобілем, а інша – отримала назву "Хресна дорога", оскільки тут встановлено 13 хрестів на згадку про закатованих людей, яких сюди привозили вантажівками.

Нещодавно, у 2015 р., до річниці розстрілів людей на Майдані (які сталися у лютому 2014 р.) у меморіальному комплексі відбувся урок-реквієм для місцевих школярів, який розпочався з поминального богослужіння у церкві, згодом відвідувачі перейшли до музею, в якому проводилися основні заходи. Родичам розстріляних в урочищі учні третьокласники передали свої роботи, які були виконані у вигляді оберегів, пізніше дійство завершилося урочистим покладанням квітів до могил загиблих.

Меморіальний комплекс у Дем'яновому лазі є свідченням масштабної трагедії українського народу, жорстоких злочинів НКВС на території Галичини і належить до пам'яток історії України. Подібний, але менший меморіальний комплекс є у Щирці на Львівщині, також неодмінно відвідайте музей "Тюрма на Лонцького" у Львові.

https://drymba.com/uk/1036696-urochysche-demyaniv-laz-ivano-frankivsk#obj1050616

Київська область

Дендропарк «Олександрія »

Цікаві факти:

- найбільший дендропарк України – площа 400,67 га;
- найстаріший дендропарк України – заснований в 1788 році. Дендропарк є найстарішою установою подібного типу не тільки в Україні, але і в Європі. На його території зростає біля 5 тис. дерев віком понад 200 років (серед них біля 700 інтродукованих).
- унікальні колекції рослин нараховують більше 2500 видів та внутрішньовидових таксонів деревних та трав’янистих рослин, серед яких найбільша в Україні колекція тису (4 вида і 22 культивара), ялівцю (4 вида і 83 культивара), старовинних сортів яблуні (117 сортів);
- діброва парку є найбільшою із старовікових (середній вік дубів 250 років, максимальний — понад 500 років) і чистою із заплавних дібров України (можливо навіть Європи) — площа 44,6 га;
- Велика галявина (композиційне ядро парку) займає площу 10 га.
- на території парку ростуть найстаріші в Україні тюльпанове дерево і сосна Веймутова, сосна чорна, модрина європейська та ін.

Історія створення дендропарку:

Вважається, що будівництво парку „Олександрія” було розпочато у 1787 – 1788 рр. До складання проекту були залучені відомі в Європі архітектори-паркобудівники, зокрема Мюффо та італієць Домінік Ботані.

Особливо темпи будівельних робіт збільшилися після 1796 р. (рік смерті Катерини ІІ), коли Браницькі вимушені були переїхати у Білу Церкву на постійне місце проживання.

Територія парку має трохи видовжену конфігурацію, яка по формі нагадує неправильну трапецію. Вся територія має плавний нахил до р. Рось і характеризується перепадом висот, який складає 27 м. Парк перетинають три балки: Східна, Середня, Західна, які мають підземні виходи джерельних вод.

Майже по поперечній осі земельного клину, на підвищеній місцевості при Сквирській дорозі, розташований історичний осередок парку „Дідинець”. Тут влаштовано літню резиденцію графа Браницького „Аустерію” – комплекс павільйонів, залу для танців, допоміжні служби та зелені і водні оздоблення. На віддалі 500 м розташовано економічний двір – правління економа, що відав лише парковим господарством (управитель всіма маєтностями мав резиденцію у Білій Церкві). Тут містилося житло постійних працівників, майстерні, оранжерея та квіткове господарство, фруктовий сад, поруч рибні ставки.

Поряд з „Дідинцем” з західного боку розпланова сад у мурі (сад обведений мурованою стіною для захисту теплолюбних плодових дерев від холодних вітрів); зі східного боку – клини: сад Катерини ІІ та сад Потьомкіна, Російський сад, городи.

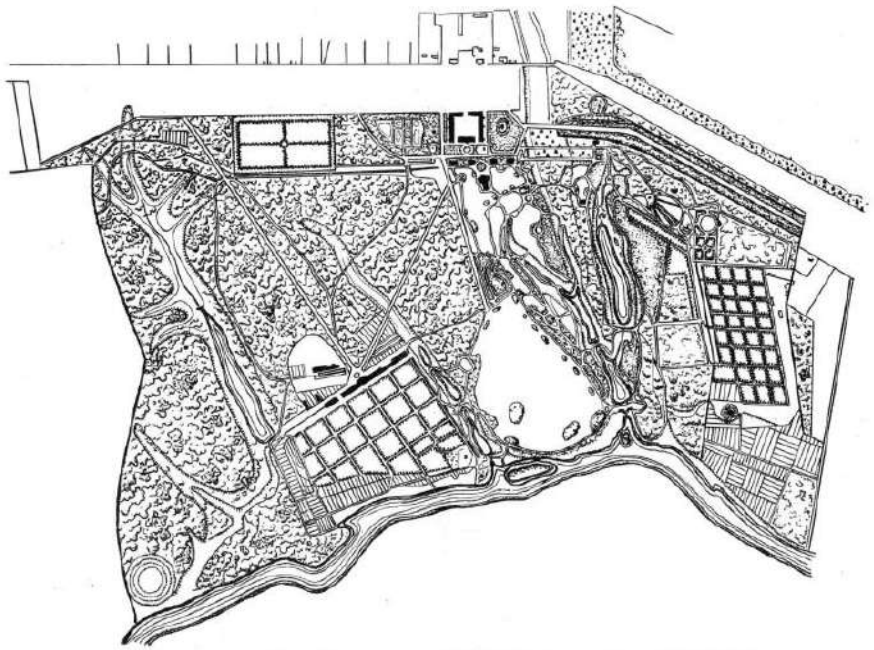

Рис. 1. Генплан Олександрії за картою Білої Церкви 1858 р.

Західна частина парку, третина всієї паркової території – відмежована дорогою, від економічного двору до Сквирського шляху, була відведена під мисливські угіддя – звіринець і служила лісопарком.

Решта території була визначена під художню частину паркових влаштувань. До них належить Мала і Велика поляни з прилеглими архітектурними спорудами: Колонада „Луна", „Руїни", „Китайський місток", „Арочний місток", острів „Марії", острів „Троянд", різного роду фонтани, водоспади та інші архітектурні форми. Разом з галявинами та дібровою, ставками та річкою Рось вони утворюють чудовий незабутній парковий ансамбль, який є одним з найкращих не тільки в Україні, а у Європі.

За первісним планом на території парку була запроектована діброва на базі існуючого дубового гаю. Як показує аналіз, архітектор-проектант стояв на творчих засадах ландшафтного принципу в паркобудівництві, який здобув визнання в той період по всій Європі.

Цей принцип полягає в тому, що всі паркові влаштування (поляни, галявини, зелені масиви, водні плеса й тощо) запроектовані у формі вільних природних конфігурацій, так само і алеї-дороги, що їх обрамляють, або зв'язують між собою. Такі в „Олександрі" – Діброва, Велика і Мали галявини, , пейзажі на „Клинах", ставки.

Однак в „Олександрії" поруч з елементами ландшафтного принципу значне місце посідають елементи принципу регулярного. Найперше, автор проекту розташував будівельне ядро палацової групи ні на периферійній території парку, або за його межами, не включаючи в чинники активного показу, як це було узаконено ландшафтним принципом, а майже по осі паркового клину. В доповнення до цього палацовій групі були підпорядковані алеї: Головна, Ялинова, Липова, Соснова, Грабова – всі прямі, крім того перед павільйонами було влаштовано партерний газон, поряд Мала та Велика галявини. Вони були оформлені стриженими та вільноростучими чагарниками, вазами та скульптурами. Всі ці елементи повністю притаманні регулярному стилю парків. Таким чином, „Олександрія" належить до мішаного стильового принципу.

Час значно змінив накреслення первісного проекту, сади Катерини II та Потьомкіна, сад „Мур", Російський сад у східній частині парку, Березова алея відмерли і на їх місці виникли масиви більше, чи менше організованих пейзажів і пейзажних фрагментів та самосіву. Однак частина композицій: Велика та Мала поляни, Ялинова алея, Діброва – ще несуть належне їм ландшафтне навантаження.

До 1861 року в парку були впорядженні та розпланованні лише східна та центральна частини. В цей період було відмінено кріпосне право та проведена

земельна реформа. Поступово розвиток парку призупинявся. Втративши безкоштовну робочу силу, Браницькі більше уваги приділяють розвитку господарської частини та отриманню прибутків від неї. В парку додатково обладнано декілька ставків по вирощуванню промислової риби, в східній та центральній частинах створені великі садові ділянки для вирощування овочів та фруктів. Кількість паркових композицій, що потребують постійного та дорогоцінного догляду, значно скоротилася, а деякі з них було замінено на простіші.

Під час громадянської війни на Україні у 1918-1921 рр. “Олександрія” сильно постраждала. Літня резиденція Браницьких, більшість архітектурних споруд були повністю або частково знищені. З парку було вивезено багато цінних мармурових та бронзових скульптур. Значної шкоди було завдано й парковим насадженням.

В 1920 році, після організації Білоцерківського сільськогосподарського технікуму, місцевими земельними органами парк передається йому в користування. Починаючи з 1921 р, він стає основною базою навчально-дослідного господарства технікуму. Виходячи з потреб відбудови господарства в перші роки Радянської влади, час від часу, поволі “на цеглу” розбиралися зруйновані або напівзруйновані споруди, вирубувалися дерева. Насадження парку використовувалися не з декоративною метою, як це мало бути, а задля добування деревини.

Ще більшої руйнації парк зазнав після рішення Білоцерківського окружного виконавчого комітету в лютому 1928 р. про побудову на його території водогону для міста. На таке рішення не вплинуло роз’яснення наркомату освіти, якому належав парк, про неможливість розташування водопостачальних споруд в центрі парку “Олександрія”. Незважаючи на це, зовнішній вигляд “Турецького будиночка” було змінено. Через весь парк у різних напрямах зроблено просіки під час чого знищено цінні породи дерев понівечено композиції. Посередині парку над р. Рось влаштовано водогін, від якого через увесь парк прокладено водогоні труби на глибині 2 м. Шлях вздовж Головної алеї парку цілком зруйновано під час доставки до водогону будівельних матеріалів.

Під час Великої Вітчизняної війни 1941-1945 рр. в „Олександрії” була пошкоджена значна частина дерев, а залишки архітектурних споруд майже повністю зруйновано.

У 1946 р. “Олександрія” ввійшла до складу Академії наук УРСР. В післявоєнні роки тут здійснювався лише догляд за насадженнями та проводилися підготовчі роботи по її реконструкції. У 1955 р. „Київоблпроект”

при активній участі архітектора Д.М. Криворучка приступив до створення проекту реставрації та розвитку парку.

Радою Міністрів УРСР 2 березня 1959 р. дендропарк віднесено до заповідних пам'яток природи та культури і взято під охорону держави.

За цей час проведено велику роботу з впорядкування зелених насаджень парку, які збереглися. Посаджено нові дерева у східній частині парку за проектом І.Г. Дерія, в західній частині насаджено колекційний горіховий сад, створено колекційну ділянку гарно квітучих чагарників. На території парку ліквідовані випадкові дороги та стежки, що з'явилися в результаті бездоглядності, а також проведено ремонт старої алейно-дорожної мережі.

За проектом і під керівництвом Д.М. Криворучко відбудовано ряд архітектурних споруд: Головний вхід, Ротонда, Колона „Суму", колонада „Луна", Китайський місток, Арочний місток, „Руїни", Великий водоспад та ін.

Постановою Ради Міністрів УРСР від 22 липня 1983 р. № 311 з метою збереження, вивчення та збагачення в штучних умовах рослинних ресурсів для їх найбільш ефективного наукового, культурного і господарського використання створено Державний дендрологічний парк "Олександрія" Академії наук України. Парк входить до складу природно–заповідного фонду України і охороняється як національне надбання, щодо відвідування якого встановлюється особливий режим охорони, відтворення і використання.

В останні роки колектив парку працює над питаннями збереження існуючих паркових насаджень, зокрема вікової діброви, та відновлення історичних композицій (сади Катерини II та Потьомкіна, Царський сад, „Клини", острови „Марії" та „Троянд", „Дідинець").

www.alexandria-park.com.ua/istoriya

Переяславський скансен – найкращий музей просто неба в Україні

З майже з усіх відвіданих в Україні музеїв просто неба, **Музей народної архітектури та побуту Середньої Наддніпрянщини** в **Переяславі** залишив найкращі враження. Він є дуже компактним, насиченим і різноманітним. Крім декількох шедевральних дерев'яних храмів і традиційних сільських хаток в Переяславському скансені можна побачити приклади житла часів Київської Русі і Козацької доби, а також декілька справді цікавих музеїв.

Найпопулярнішою і найвеличнішою з усіх храмів скансену вважається **дерев'яна церква Святого Георгія Переможця і Різдва**

Богородиці, збудована у 1769 році в селі **Андруші** біля Переяслава. У 1970-му це село було затоплене водами новоствореного Канівського водосховища.

Церква побудована у зруб, складений з щільно припасованих дубових тесаних колод. Установлена на масивних дубових підвалинах. Цоколь складений з цегли та кам'яних брил. Підлога на дубових лагах, дощана.

У 1858 році церкву відремонтували і прибудували бічні рамена, міжрукавні прибудови, дзвіницю. Висота церкви 27,5 метрів, одноверха, хрещата в плані, з прибудованою із заходу дзвіницею. Загальна площа церкви – 221,35 кв.м., складається з дев'яти дільниць. Зовні церква горизонтально обшита шалівкою.

З 30-х років XX ст. до 1947 р. споруда використовувалась як зерносховище, потім як клуб. У 1947 р. громада облаштувала церкву і відновила богослужіння у святкові дні. Ікони, які вдалося врятувати, прихожани повернули до церкви. У 1968-1970 рр. у зв'язку із затопленням території с. Андруші та навколишніх сіл водами річки Дніпра для будівництва Канівської гідроелектростанції церкву було перевезено і встановлено на території Музею народної архітектури та побуту Середньої Наддніпрянщини.

Вхід до церкви через троє дверей з ганками. Масивні прямокутні двері сягають висоти першого ярусу вікон. Двосхилі дахи ґанків із фронтонами підтримуються двома восьмигранними колонами.

Чи на найбільший за площею експонат музею - **садиба заможного селянина-промисловця**. У комплекс садиби входять: хата, повітка-олійниця, повітка, комора, саж, погрібник.

Хата збудована в 60-х рр.XIX ст. у с. Єрківці Переяславського повіту Полтавської губернії, місцевими майстрами. Хата займала центральне місце в садибі, знаходилася в глибині двору, вікнами виходила на південний схід.

Хата має одні двері посеред чільної стіни. Над дверима збудований невеликий напіввідкритий ганок на чотирьох пиляних фігурних стовпцях, вкритий бляхою.

Дах чотирисхилий на кроквах, критий очеретом по латах, гребінь придавлений дерев`яними «півзинами» з дощаним димарем. Крокви врубані у верхні вінця верхньої обв’язки. В сінях лаз на горище, закритий лядою. Підлога хати глинобитна, на ганку – дощана. Навколо нижніх вінців хати, оббита дошками глинобитна призьба з червоною підводкою.

Відразу за садибою стоїть **дерев'яна Трьоїсвятительська церква** з села **Пищики** Сквирського району Київської області, яка була збудована в 1651 році.

Церква дерев`яна, тридільна, триверха на основі трьох зрубів виповнених з дубових тесаних колод щільно припасованих. Зруби усіх трьох дільниць прямокутні, мають однакову висоту. Установлена на цегляному фундаменті з виступаючим цоколем. Зовні церква обшита горизонтальною шалівкою, виступаючі кути обшиті вертикальною дошкою по всій висоті. Освітлюється п’ятьма прямокутними вікнами розміщеними у верхній частині зрубу стін вівтаря та нави, а притвор (бабинень) – напівкруглим вікном, яке знаходиться над вхідними дверима. Двері двостулкові, дубові, оббиті зовні залізом. Верхи трьох частин церкви мають по два заломи на кожному ярусі, під залізним покриттям. З них виступають восьмерики (по три на кожному ярусі). Центральний восьмерик другого ярусу за розмірами ширший і вищий двох інших (притвор, вівтар), вони мають прямокутну форму. Восьмерики третього ярусу декоративні, глухі. Маківки вивершені хрестами складного профілю (ковані).

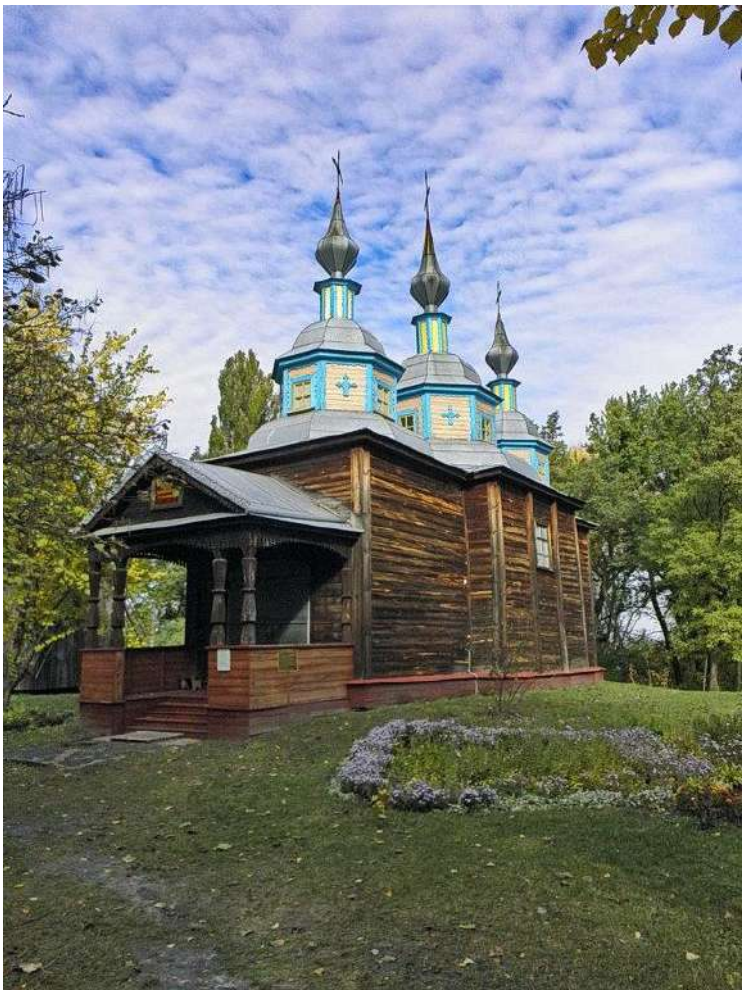

Паперть (ганок) з шістьма східцями; двосхилим дахом, який тримається на шести різьблених колонах. Фронтони у верхній та нижній частині ганку прикрашені декоративною накладною різьбою.

На території скансену є мальовниче озеро з альтанкою

Капличка на березі озера

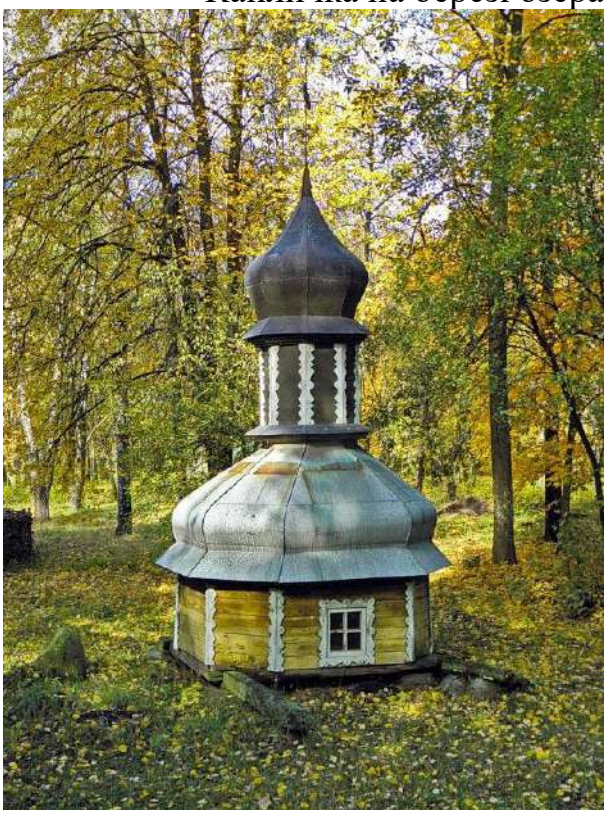

Дерев'яна церква Покрову Пресвятої Богородиці була збудована в селі **Острійки** Білоцерківського р-ну Київської обл. у 1606 році місцевими майстрами на кошти козацької громади.

Церква неодноразово ремонтувалася (1740, 1823, 1886 рр.). Після останнього ремонту храм було значно розширено бічними прибудовами, які були відкинуті після перенесення пам’ятки на територію музею. Використовувалась як парафіяльна церква 6 класу, при церкві діяла однокласна школа. У 30-х рр. ХХ ст. церква була зачинена і перетворена на зерносховище. Науковцями Переяслав-Хмельницького державного історичного музею виявлена у 1966 р. У 1967 р. у с. Острійки почалася руйнація пам’ятки. На захист церкви виступили відомий в Україні етнограф, художник, мистецтвознавець І.М. Гончар і директор Переяслав-Хмельницького державного історичного музею М.І. Сікорський. Завдяки організованості музейних працівників пам’ятка була в стислі терміни демонтована і перевезена на територію Музею і в тому ж 1967 р. реставрована. Це була одна з перших спроб на теренах України демонтажу і реставрації на території музею просто неба пам’ятки сакральної архітектури, хоча парафіяни досить часто переносили свої дерев’яні храми з одного місця на інше.
Церква тридільна, триверха, розміщена за віссю схід-захід. Будівля зрубна, з дубових тесаних пластин, ретельно припасовані вінці покладені без лишку, шальована горизонтально, крита залізом.
Стіни центрального зрубу вищі від зрубів вівтаря і бабинця. Бокові зруби мають по одному залому, середній – два заломи, завдяки чому домінує над боковими. Маківки вивершено кованими хрестами.

Інтер'єр Покровської церкви:

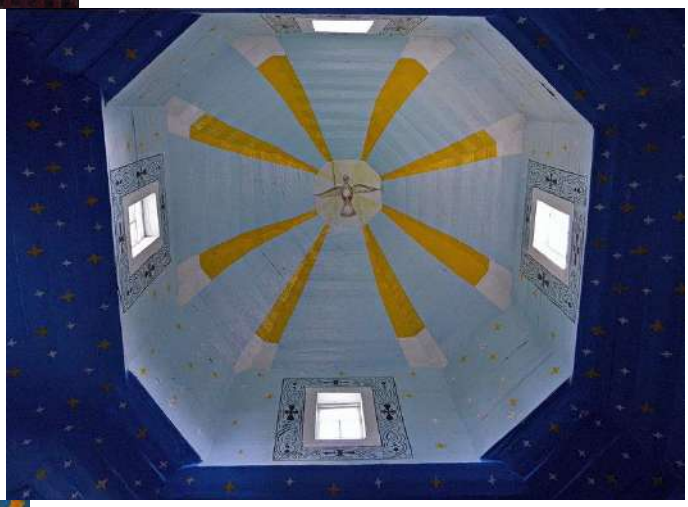

Поруч розташована **дзвіниця**, збудована у 1760 р. місцевими майстрами в **с. Бушеве (Пруси)** Рокитнянського р-ну Київської обл.

На цвинтарі представлено **хрести** з кладовищ козацьких сіл Переяславщини: кам'яні XVII-XX ст. та дерев'яні XIX-XX ст., перевезені на територію музею із зони затоплення Канівського водосховища та ряду населених пунктів Переяславщини.

Неподалік розташована **церковна сторожка** – типове наддніпрянське житло поч. XIX ст. типу хата + сіни. Будівля каркасна, соснові тесані плахи покладені в дубові шули. Стіни шпаровані, мазані, білені зовні і зсередини.

Зовні внизу довкола стін заплетена невисока широка глинобитна призьба. Дах 4-схилий, на кроквах, критий очеретом по латах. Освітлена трьома невеликими на чотири шибки вікнами.

Покровська церква збудована у **с. Сухий Яр** Ставищанського р-ну Київської обл. у 1774 році.

Належить до того типу церков, у яких зруби стін усіх дільниць мають однакову висоту. Кожен зруб завершується окремим верхом. Середній зруб ширший і довший за бабинець і вівтар. Центральний зруб і бабинець прямокутної форми, вівтар – п’ятистінний.

Зруб зовні шальований вертикально дошками. Кожен із трьох верхів має по два заломи. Перші заломи полегшують масу зрубів стін, переходять у

світловий восьмерик. Другі заломи переходять у видовжені глухі ліхтарі. Їх завершують чітко окреслені грушоподібної форми восьмигранні глави з кованими хрестами складного профілю.

Згідно з науковою концепцією, недалеко від церкви Покрови Пресвятої Богородиці було сформовано **двір сільського священика**. У дворі священика знаходяться хата, комора, повітка, саж. Всі споруди являються пам'ятками архітектури та містобудування місцевого значення. Хата – чотирикамерна будівля типу: кухня + сіни + світлиця + кімната (хрестильня). В плані прямокутної форми. Перед вхідними дверима облаштований напіввідкритий ганок на стовпцях.

Хата священика збудована в кінці XIX ст. у с. Рудяків Бориспільського р-ну Київської обл. місцевими майстрами. Належала настоятелю Миколаївської церкви Павлу Осьмоловському. В середині 30-х рр. XX ст. у хаті священика розміщувався сільський медпункт, а потім – лабораторія колгоспу.

Комора і повітка двору священика:

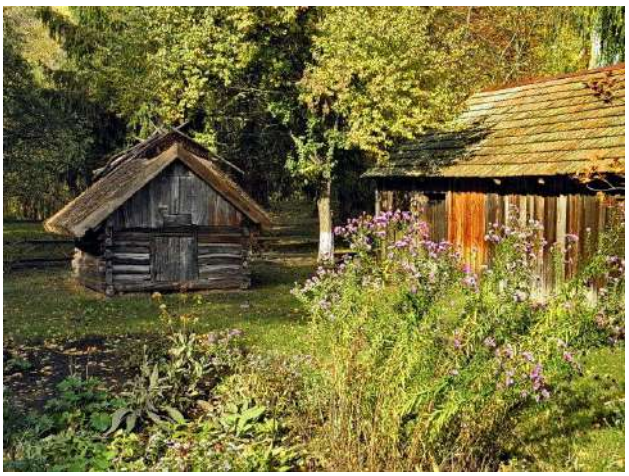

Традиційні **вітряки** на території скансену:

Дерев'яний млин з села Рудяків:

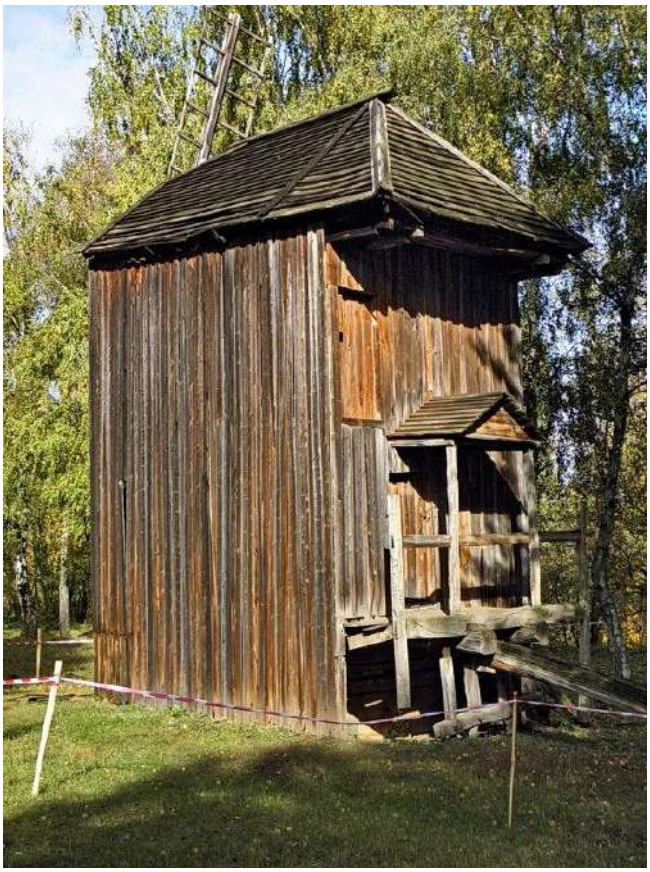

Садиба гончара збудована в кінці XIX ст. у с. Студеники Переяславського повіту Полтавської губернії.

Гамазей з с. Пристроми:

Церква св. Параскеви збудована у 1891 р. у нині затопленому **с. В'юнище** Переяславського повіту. У 1971 р. перевезена, а у 1973 р. встановлена на природному підвищенні рівнинного плато лесової тераси у межах скансену.

Історія церкви у с. В'юнище пов'язана із родиною ***Дараганів***. Наприкінці XVII ст. Федір Дараган оселився поблизу старого русла Дніпра за 9 верст від Переяслава. У 1708 р. він отримав у володіння всі угіддя, що розташовувались навколо хутора «В'юнищанського». У зв'язку із швидким збільшенням кількості населення у межах окресленої території, військові старшини Петро Дараган, Аксенфієв, Данько, Савенко та Бойко вирішили побудувати дерев'яну церкву. Вона була закладена на трисажневій відстані від першого поселення Савенка. Храм освятили в ім'я святої Великомучениці Параскеви.

Церква одноверха, у плані хрещата. Встановлена на кам'яних брилах, які покладені одна на одну на певній відстані, а вже потім навкруги викладено цоколь. Збудована разом з дзвіницею із соснових тесаних плах і вкрита шалівкою.

Усі рукави (притвори) у плані чотиригранники та мають однакову висоту. Ґанки влаштовані з трьох боків. Ганок з південно-східного рукава втрачений під час перевезення та встановлення споруди.

Баню церкви завершує невисокий і розширений до верху глухий ліхтар. На ньому утримується цибуляста главка з кулею і хрестом.

Шинок з с. Рудяки Бориспільського району, XIX ст.:

Церковнопарафіяльна школа з с. Велика Каратуль Переяслав-Хмельницького р-ну Київської обл., 1904 р.:

Будівля **сільської управи** з В’юнище Переяславського повіту Полтавської губернії:

Двір столяра перевезений з с. Циблі Переяслав-Хмельницького р-ну, Київської обл. (кін. XIX ст.).

Школа 1921 року з с. Студеники Переяславського повіту Полтавської губернії.

Музей «Поштова станція» знаходиться у приміщенні колишнього міщанського будинку XIX ст., який до 1987 р. знаходився по вулиці Жовтневій (нині Покровська) в місті Переяслав-Хмельницький.

Поліська хата з с. Вабля:

Половецьке святилище XII – поч. XIII ст.:

Ранньослов'янське житло:

Житлово-господарський комплекс X століття:

Козацький постій XVII ст.:

Хата селянина-хлібороба з с. Кунцеве Новосанжарського р-ну Полтавської обл.:

https://andy-travel.com.ua/pereyaslavskyy-skansen

Ракова О. **11 місць Київщини, які вас точно здивують**

Аутлет-містечко «Мануфактура»

Неподалік від Києва у 2013 році з’явилося невеличке торгове містечко «Мануфактура», побудоване в європейському, в основному голландському стилі. Тут знаходиться багато бутиків відомих брендів, у яких можна купити ексклюзивні речі. У центрі стоїть ратуша, дзвони якої б’ють щогодини.

У казкове містечко не обов’язково їхати за покупками. У «Мануфактурі» є розваги на будь-який смак: боулінг, більярд, кінотеатр, дитячий розважальний центр. У арт-галереї презентують твори сучасних митців. На території працюють готель і дитячі майданчики. Перекусити можна у затишних кафе і ресторанах, а сфотографуватися - біля голландських будиночків з черепичним дахом, скульптур, мостиків та доглянутих клумб з квітами.

Де знаходиться: Київська область, село Ходосіївка, Обухівське шосе-2, буд. 2.

Працює щодня з 10 до 20 години. Вхід - безкоштовний.

Затоплена церква та Лиса гора у Ржищеві

Неподалік Ржищева на невеликому острові стоїть напівзатоплена церква з дзвіницею. Її збудували у першій половині XIX століття у селі Гусинці, якого вже не існує. Під час створення Канівського водосховища воно пішло під воду.

У 2008 році благодійна організація відновила храм. А кількома роками пізніше до нього побудували міст.

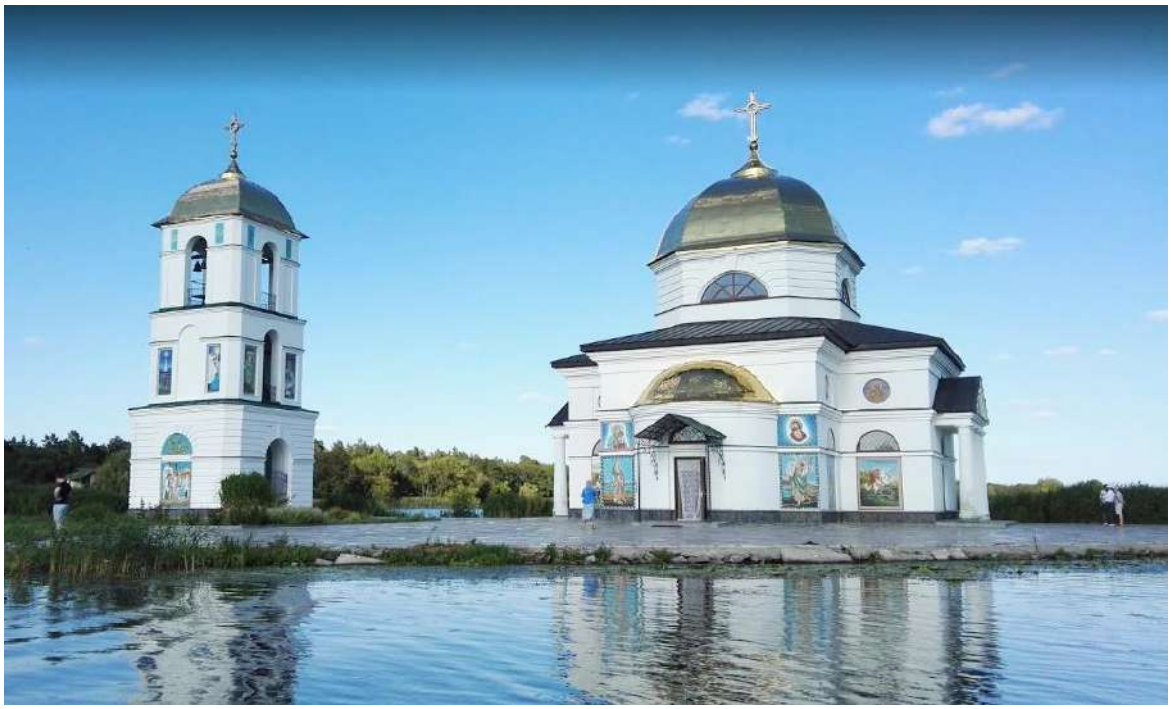

У самому Ржищеві теж є що подивитися. Поціновувачі історії повинні побувати у Трипільському парку. Там є збільшені скульптури, які повторюють основні артефакти трипільців.

Любителі містики захочуть побачити Лису гору. До неї доведеться добиратися на човні. За переказами, колись на пагорбі, де майже немає рослинності проводили язичницькі обряди та шабаші відьм. Люди й досі розповідають, що відчувають тут дивні емоції та своєрідну енергетику.

Біля міста розташована Іван-гора, з якої відкривається чудовий панорамний пейзаж. Колись на цьому місці була оборонна фортеця. На думку істориків, вона знищена монголо-татарами.

Де знаходиться: Київська область, місто Ржищів.

Скелі Богуслава

Богуславське гранітне оголення або, як його ще називають, «яма» – насправді залишки високих скель. На думку науковців, їх вік сягає близько двох мільярдів років. І зараз у каньйоні довжиною півтора кілометри залишилися брили до 12 метрів заввишки. Їх омиває річка Рось, яка має пороги, а серед них і знаходяться так звані «ями».

Це місце сподобається тим, хто любить скелелазіння або сплави на човнах.

У самому Богуславі є музеї, пам'ятники та ландшафтний парк. У місті можна зупинитися на ночівлю. Або ж поставити намети неподалік берега річки і насолоджуватися гарним пейзажем та купатися у водоймі.

Де знаходиться: Київська область, місто Богуслав, поблизу вулиці Богуславської.

Палац Хоєцьких у Томашівці

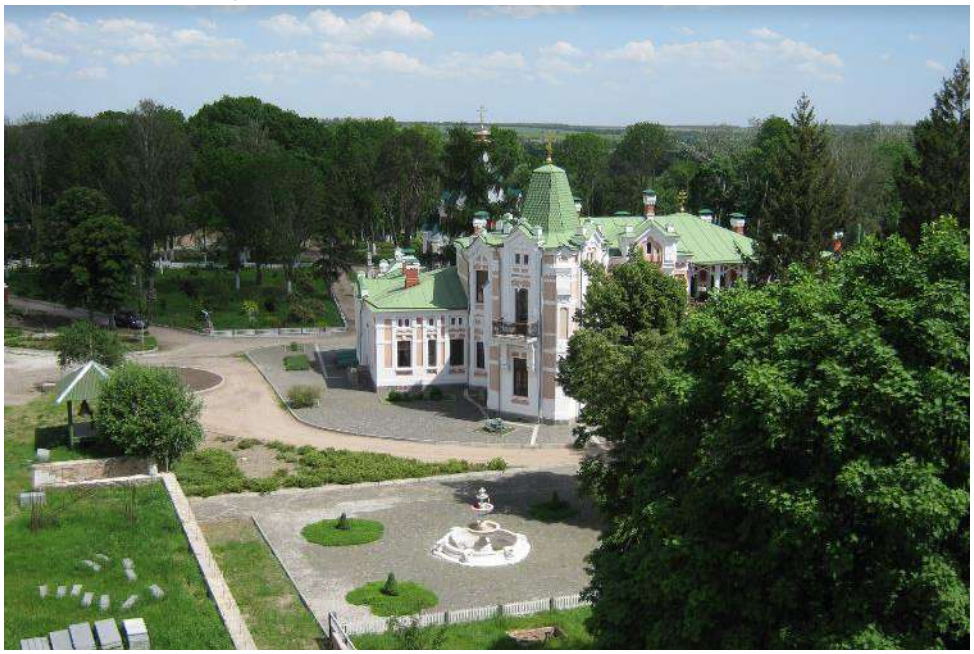

Вигадлива будівля, яка колись належала польським шляхтичам Хоєцьким, побудована у стилі модерн у 1903-1910 роках. У радянські часи її віддали колгоспу. Нещодавно палац відреставрували. Тепер будівля належить монахам: у ній знаходиться Ризоположенський чоловічий монастир.

Навколо палацу Хоєцькі створили парк, який з часом прийшов у занепад. Але нинішні власники відновлюють його: збудували паркан з баштами, будують дзвіницю, облаштували алеї та квіткові клумби. Поставили скульптури і мозаїки-ікони, збудували вольєри, де живуть страуси, фазани та альпаки.

Де знаходиться: Київська область, Фастівський район, село Томашівка.

Вхід на територію для туристів – вільний. Але є обмеження – не можна фотографувати, а заходити треба у скромному одязі.

«Парк Київська Русь»

Якщо ви хочете поринути в атмосферу стародавнього Києва, можна поїхати у «Парк Київська Русь». На вихідних тут проводять різноманітні культурно-історичні фестивалі, шоу-програми, покази етно-моди, театралізовані дійства, концерти етномузики. Відтворюються середньовічні бої та лицарські змагання.

У Парку можна побачити обладунки і зброю середньовічних воїнів, познайомитися з культурою та побутом столиці Київської Русі V-XIII століть. Покататися на конях, політати на повітряній кулі та взяти участь у численних майстер-класах.

Де знаходиться: Київська область, Обухівський район, село Копачів.

Парк працює з 10:00 до 19:00.

Резиденція «Межигір'я»

Колишній маєток Віктора Януковича називають «музеєм корупції». Основною спорудою на території є клубний будинок «Хонка», побудований з екологічно чистої деревини. Його назвали як фінську компанію «Honka», яка займалася будівництвом. Вважають, що на матеріали витратили більше 76 млн гривень.

Національний парк займає 140 гектарів. Тому, щоб обійти навіть найцікавіші місця, не вистачить й дня. Тут можна помилуватися водоймами з фонтанами, у яких плавають риби та качки, побачити вуличні скульптури та рідкісні рослини. У зоопарку, який займає велику територію резиденції, живуть страуси, косулі, олені, муфлони та багато інших тварин.

Де знаходиться: Київська область, Вишгородський район, село Нові Петрівці, вулиця Івана Франка, 21.

Працює з 8 до 22 години.

Етнографічний комплекс «Українське село»

Зазирнути у стародавні сільські хати XIX століття, познайомитися з побутом, архітектурою та ремеслами українців можна у комплексі «Українське село».

На території є невеликий зоопарк, де живуть свійські тварини, працює ресторан- колиба та готель, здаються в оренду альтанки та мангали. А перлина комплексу - церква св. вмч. Димитрія Солунського, побудована зі смереки, де у вихідні і святкові дні проходять служби.

Сюди приїжджають подихати свіжим повітрям, зануритися у стародавню історію України та відпочити з родиною і друзями.

В «Українському селі» проводять квести та майстер-класи, на яких вчать гончарству, лялькарству, соломоплетінню, ковальству, а також випікати хліб у печі та самогоноварінню.

Де знаходиться: Київська область, Києво-Святошинський район, с. Бузова, вул. Дмитрівська, 1.

Комплекс працює щоденно з 10:00 до 21:00.

Ландшафтний парк в селі Буки

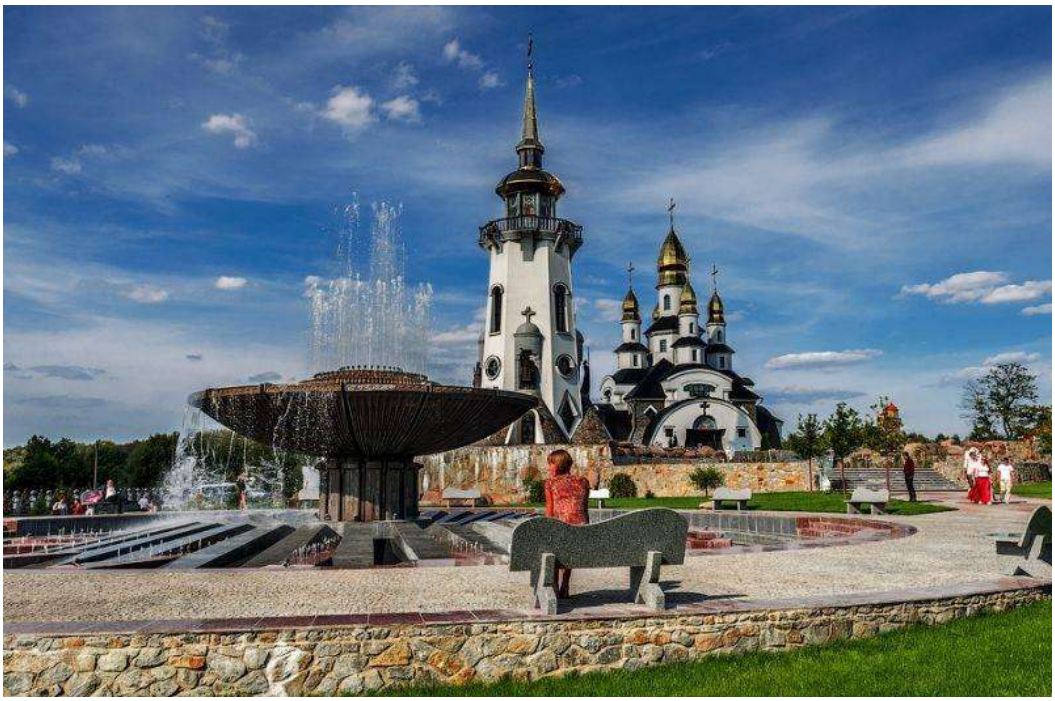

Парк у селі Буки створений підприємцем Іваном Сусловим у 1996 році. На території знаходиться маєток засновника, де він проживає з родиною.

Біля входу гостей зустрічає великий фонтан, який колись прикрашав Майдан Незалежності. За ним височіють церква Святого Євгена і каплиця.

У парку є мальовничі башти і мостики, оригінальні скульптури, біля яких можна загадати бажання, Поляна казок, де відтворені казкові герої, і доглянуті квітники. У маленькому зоопарку живуть лев, поні, павичі та ведмеді.

Проте територія невелика, щоб оглянути всі цікаві місця достатньо однієї-двох годин.

Якщо бути спостережливим, у парку можна знайти численні цифри сім. Суслов вважає це число щасливим. Адже ініціали бізнесмена українською мовою (Суслов Іван Миколайович) звучать як СІМ. Крім того, він сьома дитина в сім'ї.

Де знаходиться: Київська область, Сквирський район, село Буки.

Працює з п'ятниці по неділю з 9 до 17 години.

Кийлівська Асканія

Заповідник знаходиться серед лісу. На огородженій території вільно пересуваються майже ручні тварини, яких тут розводять.

На фермі є страуси, фазани, павичі, коні, породисті свині, кролики та камерунські кози. З вихованцями заповідника дозволяють фотографуватися та гладити їх.

На території знаходиться п'ять водойм, тому гості мають нагоду ловити рибу та годувати лебедів і качок.

Дорослі можуть покататися на конях, а діти - на возику, запряженому осликом.

Де знаходиться: Київська область, Бориспільський район, село Кийлів, вулиця Лісова, 6.

https://fastivnews.city/articles/83148/11-misc-kiivschini-yaki-vas-tochno-zdivuyut

Київ

Нечай В. **Київський Хрещатик — не про хрещення: походження назви вулиці та початок історії**

ТАКА КРАСНОМОВНА НАЗВА ЗВОДИТЬ НА МАНІВЦІ

Вона так і підштовхує сплести її з хрещенням Русі та давньою історією. Насправді вулиця відносно молода, а у часи хрещення там був ліс та полювали звіра.

Головна вулиця Києва починає відлік своєї історії з 1797 року. Тоді там вперше провели контрактовий ярмарок, а вулиця… А вулиці не було — не було жодної будівлі! Хрещатик почали забудовувати в 19 столітті, і дарма фантазії розуму ведуть нас у сиву давнину.

НЕ ТОЙ ХРЕЩАТИК

Є у Вікіпедії стаття з таким описом: «Вулиця є однією з найдавніших вулиць Києва, мала назву Велика Хрещатицька, Хрещатик, Хрещатицька, оскільки, за переказами, саме цією вулицею кияни у 988 році йшли на хрещення»… Це опис Набережно-Хрещатицької вулиці.

Сучасну назву вулиця отримала в 1869 році. ЇЇ перейменували, щоб уникнути плутанини з новим Хрещатиком, який стрімко розвивався та став центром ділового життя.

Водночас старий Хрещатик повільно відбудовувався після пожежі 1811 року, мав переважно одноповерхову забудову та суцільні склади для розвантаження суден — така собі «промзона».

То ж очевидно, де хрестили Русь, і пов’язати це з вулицею яку виникла у 19 століття можна хіба що побічно.

Орієнтовно 1850-ті. Хрещатик до початку кам’яної забудови

«ДЕЯКІ ДОСЛІДНИКИ» ПРО НАЗВУ ХРЕЩАТИК

Відразу — однозначної відповіді нема і малоймовірно, що вона буде. Дослідники тримаються своєї лінії, яких є три, а опонентів називають політкоректно «деякими», які, мовляв, помиляються.

Український історик і мистецтвознавець, автор найкращого довоєнного путівника по Києву (1930) Федір Ернст так описує Хрещатик:

«Сучасна головна вулиця міста Києва являє собою долину між Старим містом та Печерським. Долина ця була перехрещена іншими долинами, або балками. Звідси назва: перехрещена, або Хрещата долина, Хрещатик. За давніх часів вона була покрита лісом, де кияни полювали та розвішували своє приладдя, щоб ловити звірів („перевісище“)».

Тож Федір Ернст за Хрещату долину — за рельєф. Прибічників у цього варіанту найбільше. Хрещатик є скороченням від Хрещатої долини.

Не голосною є версія про хрещення дітей великого київського князя Володимира в струмку, який протікав у Хрещатому яру.

Поодинокою, але вагомою є версія києвознавиці Лідії Пономаренко. Назва сучасного Хрещатика перетекла від назви місцевості. На думку Лідії Пономаренко там, де Хрещатицький потік впадав в Почайну і було хрещення Русі Володимиром Великим. Відтоді вся навколишня місцевість, включаючи Поштову площу і частину Михайлівської гори, стала відома як Хрещатицьке урочище.

До того ж, як стверджує краєзнавиця, на місці Поштової площі була Хрещатицька брама, до якої здавна торували шлях по землях нинішнього Хрещатику і назва перекинулася на дорогу.

Коло замкнулося — або стакан наполовину повний, або він наполовину пустий. Або, що перше, курка, чи яйце? Кожен може вибрати версію до вподоби й жити з нею в сумнівах

ХРЕЩАТИК ЗВ’ЯЗАВ МІСТО ВОЄДИНО

У Києві не рідкість — назва одна, а насправді й ради не даси, як от з Борщагівками, яких було аж п’ять. І Хрещатиків вже маємо два, що не край. Так було і з давнім Києвом, який складався з трьох окремих міст: Старого міста (Верхнього), Подолу (Нижнього) і Печерська.

Поселення були віддалені один від одного й з’єднувалися узвозами та шляхами. А десь поміж ними чекав свого часу Хрещатик…

«У кінці Печерського передмістя находиться вузька дорога (Хрещатицька), але її не можна оминути, тому що вона собою з’єднує всі три міста», — писав у своїх щоденниках лікар-мандрівник Йоган Лерхе.

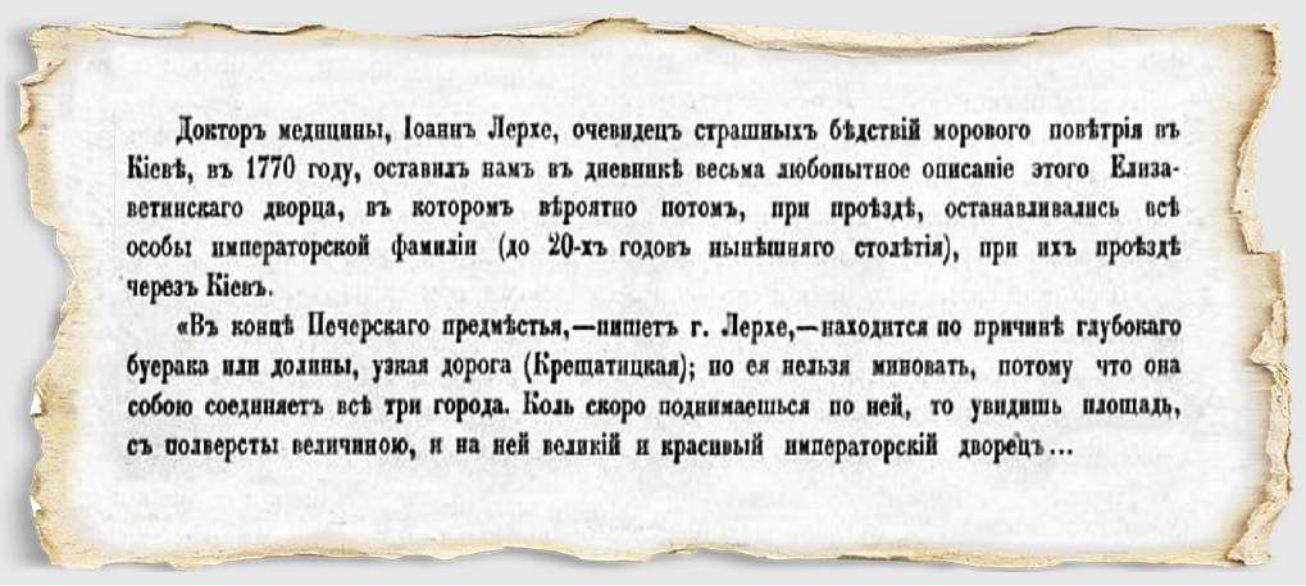

Докторъ медицины, Іоаннъ Лерхе, очевидецъ страшныхъ бѣдствій морового повѣтрія въ Кіевѣ, въ 1770 году, оставилъ намъ въ дневникѣ весьма любопытное описаніе этого Елизаветинскаго дворца, въ которомъ вѣроятно потомъ, при проѣздѣ, останавливались всѣ особы императорской фамиліи (до 20-хъ годовъ нынѣшняго столѣтія), при ихъ проѣздѣ черезъ Кіевъ.

«Въ концѣ Печерскаго предмѣстья,—пишетъ г. Лерхе,—находится по причинѣ глубокаго буерака или долины, узкая дорога (Крещатицкая); но ея нельзя миновать, потому что она собою соединяетъ всѣ три города. Коль скоро поднимаешься по ней, то увидишь площадь, съ полверсты величиною, и на ней великій и красивый императорскій дворецъ...

Живописная Россия: Отечество наше в его земельном, историческом, племенном, экономическом и бытовом значении. 1897

Тож Хрещатик у 1770 році — дорога, яку не можна оминути.

А ось, що пише Федір Ернст (у цитаті назви вулиць зазначені станом на 1930 рік):

«Важливим чинником у розвитку Хрещатика було те, що сполучення Києва з Заходом ішло саме через Хрещатик та його продовження — Васильківський шлях (пізніше Велика Васильківська, нині Червоноармійська вулиця). На Басарабському майдані були шляґбавми, де перевіряли пашпорти, тут же містилися заїзди тощо. Також особливу вагу мало центральне положення Хрещатика поміж Подолом, Печерським та Старим Києвом і не надто високе розташування».

Розбори Польщі, перенесення кордону від Києва на захід, перенесення Контрактового ярмарку з Дубна до Києва (1797 р.) сприяють розвиткові Києва. Починається поширення міста та забудування порожніх місць».

Тож основний чинник, який сприяв забудові Хрещатика — ліквідація Речі Посполитої. Кому зло, а кому й добро.

Початок вулиці. Вид з Європейської площі на Хрещатик. 1870-ті.
Фото Франца Мезера

ПОЧАТОК ЗАБУДОВИ

На плані Києва 1790-х років у районі Хрещатика не зазначено жодного будинку й помічені вони лиш на дорозі до Лаври, які були будинками шинкарів, що жили з придорожнього промислу.

Перший контрактовий ярмарок все змінив. Торговий люд пригледів місце, як дуже потенційне.

«Тоді то (1797— 1803 рр.) і в районі Хрещатика починають одводити ділянки для заселення. Дістають їх, головне, київські магнати та урядовці» — пише Федір Ернст у своєму «провіднику».

Лише третина ділянок — найменших та найгірших дісталася «середньому класу» — міщанам та купцям.

Варто зазначити, що забудова Хрещатика йшла дуже поволі аж до 1837 року, коли затвердили новий план Києва. Разом з новим планом на розвиток Хрещатика впливає і будівництво фортеці на Печерську, мешканців якого виселили на інші місця.

У 1830-50-х роках на Хрещатику виникає низка ампірних будинків, незрідка з крамницями. Крамниці, контори тощо надають йому характеру торговельної вулиці. З поширенням міста, на Хрещатику будують нові будинки, головним чином триповерхові.

Наприкінці 1870-х років Хрещатик вже остаточно придбав значіння головної вулиці міста і, не вважаючи на опозицію мешканців Подолу, тут будують міську думу.

Ратуша (Міська Дума) на Козиному болоті — сучасний Майдан Незалежності. Згодом над прибудовам додали третій поверх.

ЗЕМЛЯ, НА ЯКІЙ ПОСТАВ НОВИЙ ХРЕЩАТИК

Тепер сплетемо в купу давні топоніми на які й лягла вулиця для кращої образності.

Умовно Хрещатик можна поділити на частини за історичними місцями — Хрещатий яр, Перевісище, Євсейкова долина, Піски. Поокремо — Козине болото.

Хрещатий яр (долина) — історична місцевість простягалася уздовж сходів що сполучають Володимирський узвіз та Набережне шосе. У яру було джерело та струмок, який впадав у Почайну.

Перевісище — історична місцевість, яка простягалася вздовж теперішнього Хрещатика та по схилах його улоговин між сучасними Європейською площею та Майданом Незалежності. Назва — від перевісів, тобто тенетів, які ставили для полювання на дичину та птахів.

Євсейкова долина — охоплює ділянку між Володимирським узвозом та Майданом Незалежності. Згадується у записах 1523 року (як володіння Михайлівського монастиря), у записах 1646 й 1746 років. Назва походить від імені або прізвища власника цих земель Євсейка (Євсея).

Піски — долина, яка простягалася вздовж і обабіч сучасної вулиці Хрещатик між Майданом Незалежності та Бессарабкою. Згадується в документах 17–18 століть.

Козине болото — історична місцевість у центрі міста межі якої збігаються із сучасним Майданом Незалежності. Відоме з часів Київської Русі. Через Козине болото пролягав шлях від старого Києва на Печерськ. З півночі до нього підходили старокиївське укріплення з Лядською брамою. Саме тут увірвалися до Києва орди хана Батия.

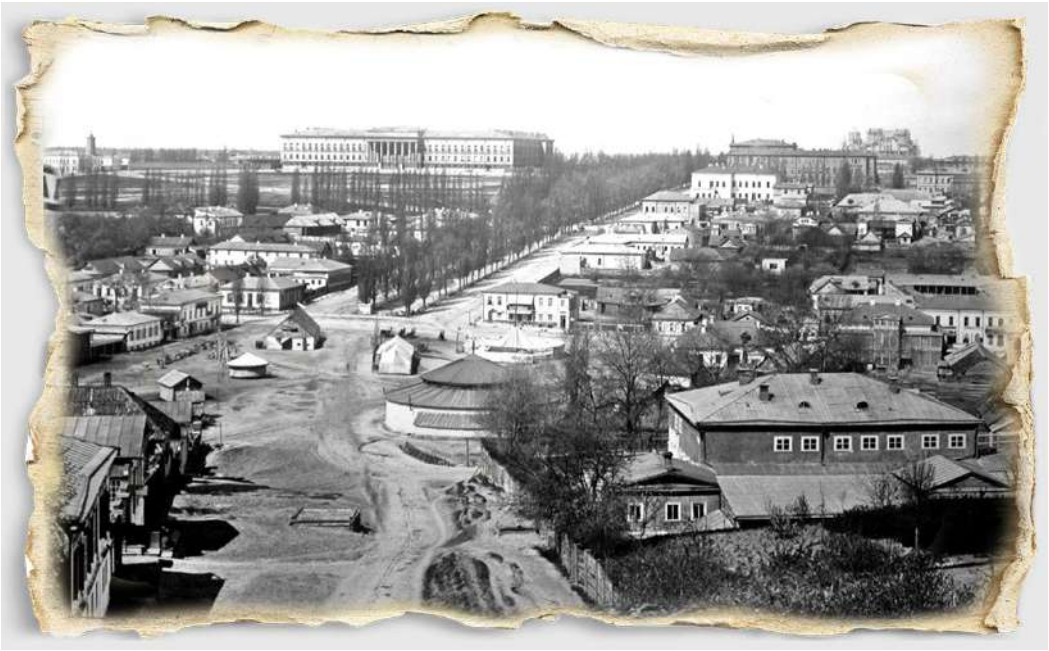

Бессарабка — край Хрещатика. Вид з Круглоуніверситетської вулиці.

Хрещатик — це одна з найкоротших (1.3 км) та найширших (75 м) вулиць Києва. Бере початок на Європейській площі та завершується Бессарабською площею. Поміж ними знаходиться головна площа країни — Майдан Незалежності.

«А КАК ТАМ ВАШ КРЕЩАТИК?» — ЗАПИТАВ СТАЛІН

1923 році Хрещатик перейменували на вулицю Воровського. Історичну назву вулиці було відновлено 1937 року. Не так поталанило площам — перейменування були нескінченними.

План-схема 1909 року. Сучасні та попередні назви хрещатицьких площ

З вулицею Хрещатик, яку перейменували на Воровського, пов'язаний один казус. Про це розповідала згадувана Лідія Антонівна Пономаренко в одному з інтерв'ю газеті «Україна молода».

«Колись один із членів ЦК мені розповів, що на з'їзді в Москві, який відбувся після перейменування головної вулиці міста, Сталін запитав у секретаря ЦК Компартії України: «А как там ваш Крещатик?» — розповідала вона.

Того ж дня до Києва передали телеграму, а вже тут до кінця дня видали постанову, в якій повідомлялося, що вулиця Воровського «переноситься» на Кудрявську, а Хрещатик лишається Хрещатиком, як і раніше. Сталін так і не дізнався, що Хрещатик перейменовували, таблички на будинках поміняли за одну ніч.

ПРОЛЕТАРСКАЯ ПРАВДА

Ежедневная газета Киевского Губкома К. П. б. У. и Губпрофсовета.

№ 110 (525) Суббота, 19 мая 1923 г.

Хроника.

В ГУБИСПОЛКОМЕ.

Переименование улиц. Постановлением Губисполкома подтверждено переименование Крещатика в улицу имени Воровского. Кадетское Шоссе переименовано в Воздухофлотское шоссе.

Санитарное состояние. Допров. В

ПЕРЕЙМЕНУВАННЯ ВУЛИЦЬ

Президія київської міської ради ухвалила повернути вулиці ім. Воровського її стару історичну назву — Хрещатик. Ім'ям Воровського названа вулиця Нероновича. Арсенальній вулиці, на Печерську, надано ім'я легендарного героя громадянської війни — командира Богунського полку М. О. Щорса.

Виділений під головуванням тов. П. Д. Христича комісії доручено до наступного засідання президії міської ради подали матеріали про перейменування ще ряду київських вулиць: Борохова, Герщуні і т. д.

Більшовик : вечірня газета. — Київ, 1937. — № 161 (1283). — 15 липня. — С. 4.

Туди сюди… Гра в прейменування Хрещатика

Занепад, якого зазнавав Київ майже до кінця 18 століття, позначився на тому, що відомостей про нього та назви вулиць збереглося обмаль. На нечисленних планах 18 століття назв вулиць або зовсім не було, або називалися тільки головні.

На плані 1784 р. та у «Відомості» до нього головними вулицями Печерська були: Московська, Москотиньєва, Фрейцгольцова. З них зберегла свою назву і напрям на місцевості тільки Московська, інші зникли при забудові Києво-Печерської фортеці.

У Старому місті центральними вулицями були Васильківська, Львівська, Михайлівська, Навізна, Подільська, Софійська, Львівська.

На Подолі були Андріївська, Велика Хрещатицька (сучасна Набережно-Хрещатицька), Биківська (раніше Бидлогонна), Борисоглібська, Василівська, Введенська, Волоська, Грецька, Іорданська, Духівська, Єпископська, Кожум'яцька, Костянтинівська, Межигірська, Микільська, Петропавлівіська, Софійська, Спаська.

Після великої пожежі на Подолі у 1811 року цю частину міста було повністю перепланновано. Старі назви були перенесені на нові вулиці. Биківська, Грецька, Василівська, Духівська, Іорданська, Єпископська зникли.

Першим детальним планом Києва початку XIX ст. варто вважати рукописний план архітектора Андрія Меленського.

На плані Хрещата долина ще не забудована, тільки на її початку з обох боків було по три невеликих садиби з дерев'яними будиночками та чітко позначені оборонні вали понад нею.

Вечірній Київ. – 2022, 10 липня

Смирнов І., Митькевич О. **Ментально-психологічні аспекти містичного туризму (на прикладі Лисої гори в Києві)**

В Україні немає свого лох-неського чудовиська або йєті, але український фольклор заповнений містикою, а про місцевості з особливою силою та енергетикою в Україні давно розказують легенди. До одного з найбільш таємничих міст України перш за все відноситься Київ, а у Києві – Лиса гора. Вона однозначно лідирує серед таємничих місць Києва. Лиса гора або Девіч-гора знаходиться на території Голосіївського району, на південний захід від Видубичів, на правому березі річки Либідь. Це древній ритуальний пагорб, верхівка якого постійно спалювалась блискавками. Тут, за думкою багатьох дослідників паранормальних явищ відбувається невидима битва між темними силами та тринадцятим громом. Згідно древніх традицій магії, громи та блискавки – мислячі істоти. Тринадцятий гром, підвласний архангелу смерті, діє під землею, відкриваючи її таємниці і перетворюючи ворожі для людини сили у сприятливі. За думкою деяких авторів, народи, що населяли українську землю – скіфи, кіммерійці, слов'яни, - здавна використовували Лису гору як містичне місце. Гора була прикрашена олтарем та статуями, що мали ритуальне значення, її здавна обрали для себе жерці древніх слов'ян – різноманітні волхви, маги та чарівники, які вирили тут підземні ходи. У підземеллях вони зберігали священні книги, таємні знаки та дорогоцінні реліквії. Коли князь Володимир наказав хрестити Русь, волхви повстали проти цього, а біля 300 з них спалили себе на Лисій горі. З тих пір на горі постійно відбуваються дивні речі. А в ніч на 1 травня на пагорбі збираються прихильники нечистої сили. Дуже древня слов'янська легенда говорить про те, що землю опоясує змій, який кусає себе за хвіст. Цей символ називається уроборос і означає нескінченність всього сущого. З'єднання голови та хвоста змія – уробороса припадає на Київ, а точніше на Лису гору. Тому не дивно, що ще з древніх часів у такому знаковому місці облаштувались волхви. Тут, у таємних печерах, вони зберігали свої книги, золото у надії з часом поєднати старослов'янське та християнське вірування. Пройшли століття і на Лису гору прийшли православні монахи. Вони розширили стародавні підземелля і створили дійсне місто-монастир, що був з'єднаний з Печерською лаврою системою підземних ходів. Багато років на схилах Лисої гори монахи Печерського монастиря вирощували овочі, розводили сади, збирали мед на пасіках. Посівні поля знаходились на рівнинних ділянках під горою. Увесь цей час Лиса гора була святилищем спочатку язичницької, а потім православної релігії, яке допомагало віруючим духовно з'єднатися з світлими силами. Але згодом відбулося перетворення древнього містичного центру. Свята гора поступово перетворилась у місце

зв’язку з «диявольськими» силами. Як припускають, це відбулося через вбивства людей у підземеллях гори, що осквернило святиню. Так, з початком татаро-монгольського нашестя Лиса гора стала одним з форпостів охорони Києва. Коли воїни хана Батия захопили Київ, жителі міста знайшли порятунок від пограбувань та вбивств у Зверинецьких та Китаївських печерах. За думкою вченого Д.Лаврова, Батий, щоб не залишати в тилу ворогів наказав печери замурувати, в результаті загинуло багато людей, а їхня страшна смерть та неупокоєні душі сильно вплинули на енергетику цієї місцевості. А за часів Петра І на Лисій горі була споруджена фортеця, що стала одним з найважливіших елементів зовнішнього кільця оборони Києва. В горі збудували величезні підземні резервуари, до яких закачувалась вода з Дніпра та збирались дощові опади. У випадку захоплення фортеці ворогом її підземелля можна було швидко затопити і у такий спосіб знищити неприятеля. Але ця пастка могла спрацювати тільки при суворому збереженні таємниці фортеці. Тому, за наказом князя Меншикова, кріпаків, що споруджували резервуари (біля 3 тис. осіб) «про всяк випадок покидали живцем в колодязі». У 1860-х рр. у військовому відомстві Російської імперії був розроблений план з створенням мережі укріплених міст, і Київ повинен був стати одним з цих міст-фортець. Роботи з спорудження форту на Лисій горі почалися 1872 р. під керівництвом генерала Едуарда Тотлебена. Після завершення робіт форт являв собою складну систему практично неприступних споруд, при цьому план фортеці тримався у суворій таємниці. Але це укріплення жодного разу не використовувалось за прямим призначенням. У 1897 р. Лисогірський форт отримав статус фортеці-складу, певний час тут навіть зберігався піроксилін – надзвичайно потужна вибухова речовина. А Київ між тим і не знав, що живе буквально на пороховій бочці .

З початком ХХ ст. київські оборонні споруди стали використовуватись як в’язниці, де виконували і страти державних злочинців. Так, 12 вересня 1911 р. на Лисій горі був повішений Дмитро Богров – терорист, який поцілив у Київській опері прем’єр-міністра Російської імперії Петра Столипіна. Оскільки Богров був сином заможного київського єврея, то місцеві мешканці захвилювались щоб не була зроблена підміна. І коли злочинця страчували, то переконатися у цьому прийшло біля 30 спостерігачів і вони переконалися, що підміни не було. Зауважимо, що засуджені позбавлялись права на християнське поховання: їхні тіла просто закопувалися, а могили зрівнювалися з землею. На Лисій горі, згідно підрахунків дослідників, знаходиться біля 300 таких могил.

Страти, але вже таємні, відбувалися у підземеллях Лисої гори і після більшовицької революції. В.Кулинич, директор комплексу «Київська фортеця», якось провів журналістів галереями, спорудженими за проектом ген. Тотлебена.

До широких коридорів висотою до 7 м, які зовсім не нагадували вузькі ходи печер Києво-Печерської Лаври, примикали приміщення з бійницями, переробленими на невеликі вікна з проіржавівшими гратами. За словами В.Кулинича, «ці підвали, як і Жовтневий палац, використовувалися НКВС». В одному з підвалів робітники знайшли металеву трубу великого діаметру, що провадила в інші підземелля. В.Кулинич вважає, що «не виключено, що чекісти відправляли цією трубою трупи страчених безпосередньо до Дніпра» [1].

За часів Російської імперії комендант фортеці надав своєрідну інструкцію: перед виходом в караул офіцер повинен попереджати солдатів, щоб вони не лякалися незрозумілих звуків – це всього лиш пориви вітру та крики нічних птахів. Але, думається комендант був неправий. Щось жахливе таки відбувалося в підземеллях Лисої гори. Недарма під час німецької окупації Києва у 1918 р. на складах гори, що надійно охоронялися, за незрозумілою причиною відбувся грандіозний вибух. У 30-х рр. минулого століття тут збудували підземний військовий завод, де під час німецької окупації Києва розміщувалась база танків «Тигр». Як доводять дослідники, їм неодноразово зустрічалися рапорти німецьких солдатів, в яких ті доповідали про свої зустрічі на горі з незвичними паранормальними явищами. Після Другої світової війни на Лисій горі розмістили військову ракетну частину, яка існувала до 1985р., коли цю місцевість оголосили природно-ландшфтним парком в ознаменування 1500-річчя Києва: встановили пам'ятний камінь, підправили земляні вали. Найбільш загадковим об'єктом гори є так званий радіооб'єкт №7. Спочатку він планувався як Центр зв'язку Київського військового округу та глушник західних радіопередач. Пізніше виявилося, що в глибині гори під Центром зв'язку розміщувались секретні лабораторії з дослідження феноменів магії та окультизму, уфологічні центри та лабораторії, пов'язані з дослідженнями космосу. Екскурсоводи нині водять сюди екскурсії, детально розповідаючи про це історичне місце, при цьому не забуваючи про легенди [2].

На перший погляд немає жодних підстав вважати Лису гору таємничим поганим місцем. Тим не менше в народі вважають саме так. Ще за часів, коли у Київській Русі зберігалося ідолопоклонство, тут стояв великий дерев'яний ідол язичницького бога Перуна, який князь Володимир Святий 988 р. наказав скинути до Дніпра. І до сьогоднішніх часів дійшли легенди, що в цьому ідолі сидів нібито сам диявол. Скинутий з Володимирської гірки ідол Перуна з нечистим всередині, пропливши Дніпром, випірнув біля підніжжя цієї гори, де і залишився. До речі, саме сюди на Лису гору, ставши відьмою літала на шабаш булгаківська Маргарита. Згідно віруванням сюди споконвіку прилітали чаклуни і відьми, а також давно померлі жінки легкої поведінки. Кожна відьма з'являлася на свято зі своїм кавалером-дідьком. Там їх вже чекав сатана, який

урочисто сидів на високому стільці, або на великому кам'яному столі. Всі з повагою віталися з своїм господарем, впавши на коліна, після чого відьми з різних країн доповідали, що вони зробили поганого за весь минулий рік і про нові підступи. Якщо сатана був не задоволений звітом, то він бив винних палкою по спині. За словами авторки роману «Київські відьми» Лади Лузіної, «відьми здійснюють тут шабаш три рази на рік: у Вальпургієву ніч (30 квітня), у Петрів день (29 червня) та на Івана Купала (7 липня). Але саме канун 1 травня вважається Міжнародним днем відьом». Важко сказати, що тут правда, а що вигадка. Однак на вершині Лисої гори археологи знайшли древню яму з спаленими там церковними книгами, а поблизу багато обезголовлених скелетів півнів. І нині тут здійснюють свої обряди різноманітні сектанти, сатанисти, язичники та інші люди з неформальними поглядами [3].

Бувший керівник спеціалізованої біолокаційної партії при Міністерстві геології, геофізик В.Стеценко стверджує, що в районі Лисої гори проходить найпотужніша гепатогенна зона в Києві. Вона тягнеться від гори по краю Центрального ботанічного саду, далі пагорбами, де знаходиться музей Другої світової війни, та через Дніпро йде на лівий берег. Одного разу після від'їзду військової частини, яка розміщувалася на Лисій горі, один з завідуючих відділом ЦК компартії України, попросив вченого піти з ним на Лису гору. Він розказав, що з солдатами, які служили у цій частині, не раз траплялися дивні речі, особливо погано вони себе почували опівдні та опівночі. Коли В.Стеценко разом з групою з декількох осіб піднявся на гору, тримаючи в руках біолокацій ну рамку то відчув щось несамовите: його пальці звело потужними судомами, так що він не міг розтиснути руки, а його самого стало буквально трясти. З останніх сил В.Стеценко наказав супутникам негайно вибити рамку з його рук. Прийшовши до тями, геофізик пішов далі. І знову шалено закрутилася рамка в його руках, руки звело судомами, і він, як дзиґа почав крутитися навколо своєї осі. При цьому невідома сила настирливо підштовхувала його до відкритого люку. Коли Стеценко прийшов до тями, його одяг був розірваний на шматки, так як і у його супутника, якому довелось збити вченого з ніг, щоб той не впав до ями. Також розказують, що у 1990 рр., коли збройне протистояння Тибету та Китаю досягло своєї вершини, далай-лама Тибету надіслав на Лису гору буддійських монахів, щоб вони молили тут вищі сили про припинення війни. Монахи старанно молились і несподівано, на третій день їхньої молитви на 93 році життя помер китайський лідер Ден Сяопін. Новому керівництву Китаю вже було не до залагоджування релігійних проблем Тибету.

А тепер повернемося до тринадцятого грому. Ця містична істота, схоже діє під землею. Особливо важлива діяльність тринадцятого грому у підземеллях Лисої гори. Адже, як свідчать моління буддийських монахів, ритуальна зона

може реально вплинути на довільну точку земної кулі. А вплив диявольськими силами у місці такої енергетичної потужності може призвести до гибельних для людства наслідків. На Обухівській трасі, одразу після виїзду з Києва, в пагорбах хутора Вільний, знаходиться стародавній підземний монастир, про існування якого тільки недавно взнали українські дослідники. Експедиції, що вивчали лабіринти монастиря, виявили багато цікавого. Так, монастир складався з сотен вертикальних шахт, горизонтальних ходів та підземних залів. На стінах збереглися залишки фресок, на яких зображені незвичайні істоти, привиди, подібні до людей, якісь квадратні створіння. Дослідники знайшли і древні літописи, у яких сповіщалося, що «православній церкві був відкритий секрет привидів і її керівництво наказало збудувати підземний монастир, що був ізольований від зовнішнього світу. Цікавим був процес посвячення до громади: посвяченому слід було йти темним ходом, а верхнім ходом ішов настоятель; у тому місці, де обидва ходи з'єднувалися вертикальним колодязем, настоятель простягав руки і душив посвяченого; останній повинен був оволодіти собою, не піддатися страху і почати діяти. Отже, до чого готували монахів у такий спосіб. Відповідь можна знайти на одному з езотеричних форумів: «Ще Д.Андреєв у книзі «Роза Миру» наполягав на тому, що демонічні істоти із аду можуть легко переходити у тримірний фізичний простір, особливо в підземеллях, глибоко під землею. Ось яку функцію виконували монахи – вони намагалися стримати ад». Підземний монастир на пагорбах хутора Вільний сьогодні не існує. Але таємна громада монахів збереглася, за думкою деяких авторів, збереглася, тільки стала ретельніше приховувати факт свого існування. Імовірно, таємною діяльністю громади і можна пояснити те, що Лиса гора, будучи «вікном» до інших, іноді ворожих людям світів, є місцем, з якого «можна управляти подіями на усій планеті», не здійснює згубного впливу на людство [4].

1. Бурлешин М. Дверь в иные миры // Тайны XX века. – 2016. – №34. – С.30-31.
2. Супруненко Ю., Троицына М. Вальпургиева ночь на Лысых горах // Тайны XX века. – 2014. – №17. – С.26-27.
3. Дворецкий П. Киев – город мистический // Тайны XX века. – 2015. – №35. – С.8-9.
4. Загадочная Украина: мистика, тайны, легенды // Фокус спецпроект. – 2015. – №4. – 66 с.

Психологія та туризм: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 27 травня 2022 р.) – К.:ТОВ «Геопринт»,2022. – С. 42-48

Нечай В**. Пуща-Водиця: «Дачі пішли за високою ціною, настільки кияни розчаровані різними Боярками й Мотовилівками»**

Річку Котурку загатили та перетворили на озера

«У кіевлянъ существуеть еще одна розовая мечта — о городскихъ дачахъ, гдѣ протекаетъ какая-то загадочная Котурка и существуетъ какая-то Пуща-Водица…»

У другій половині XIX століття економічний розвиток Києва і пов'язане з ним забруднення навколишнього середовища поставили на порядок денний питання про створення дачних селищ у приміській зоні.

Користуватися ними мали заможні люди: буржуа, дворяни, чиновництво, купецтво. У 1882 році для дач орендували 93 ділянки у Боярці, у 1896 році виникло дачне селище «Нова Дарниця», а незабаром — «Святошин». У 1893-ому член міської управи Микола Іванович Чоколов запропонував думі створити ще одне дачне селище — у Пущі-Водиці…

Та спочатку зробимо короткий екскурс в історію «міського лісу».

Пуща-Водиця здавна служила киянам місцем полювання, заготівлі деревини та випалювання вугля, збору лісових дарів. Ця місцевість згадується у 1571 році у грамоті польського короля Сигізмунда II Августа, де йдеться про право київських міщан «в те пущи… входити и дерево к потребе их на будованье и дрова добровольно брати». Це право підтверджувалося польськими королями та російськими царями у 1615, 1726 та 1743 роках.

У першій половині XVII ст. територія Пущі-Водиці була захоплена ченцями Київського домініканського монастиря, а в 1651 році — передана Богданом Хмельницьким Братському монастирю.

У документах XVII-XIX ст. неодноразово зустрічаємо назви річок Водиці, Горенки (Горень, Горинка, Горенька), Котурки (Котор, Котір, Котура, Котир).

За ліс «пущу», розташований між цими річками, площею понад 3000 десятин, й млини на річці Котурці постійно сперечалися Братський та Межигірський монастирі.

Котурка з притокою Горенкою була межею між володіннями монастирів.

У XVIII століття на ці землі поклав око ще й київський магістрат. За рішенням Сенату від 1793 року «Міську лісну дачу» віддали Києву, а в 1798 році за наказом Павла I територію виміряли — площа її складала понад 3180 десятин.

Назву «Пуща-Водиця» пояснити нескладно: «пуща» — це густий ліс, а «Водиця» — назва річки, що протікала у цьому лісі.

Раніше обидві назви не були поєднані, вживались окремо: «пуща», «магістратська пуща», «Котурська пуща», «міський ліс», «лісна дача Пуща». У документах другої половини XVIII ст. з'являється назва «земля Пущи, называемой Водицы», а в 60-х роках XIX ст. — «Київська міська лісна дача Пуща-Водиця».

Та не все гладко було в лісі. Слабкий єгерський нагляд, самовільні порубки та лісові пожежі призвели до поступової загибелі унікального природного комплексу Пущі-Водиці.

Ліси Пущі нещадно експлуатувались

Про катастрофічне становище міського лісу йдеться у повідомленні лісничого губернатора у 1834 році: «Дача сия найдена совершенно в расстроенном состоянии… Восточная сторона опустошена так, что во многих местах сквозят площадки истребленного леса…, а с западной довольно уже лесной земли обращено в распашки».

У 1840 році управління лісом перейшло до міської думи, яка лише через 30 років почала вживати заходи для збереження Пущі.

Тепер повернемося до задуму Миколи Чоколова. Його ідея полягала в тому, щоб зробити в Пущі-Водиці елітне та висококомфортне дачне селище.

План дачного поселення був розроблений в 1894 році

Пуща-Водиця на фрагменті карти 1902 року

Аби зрозуміти актуальність комфорту, наведемо опис тогочасного «дачного вопроса» зі шпальт газети «Кіевлянинъ» (1900 рік):

«*О, rus! — воскліцалъ еще Горацій, помышляя о деревенскомъ житьъ; большинству кіевлянъ, однако, приходится довольствоваться только платоническими мечтами о деревне и скрепя сердце заменять ее темъ сомнительнымъ сурогатомъ, который именуется у насъ дачами.*

Боярка, Мотовиловка, Дарница, Святошинъ — все эти имена звучатъ для слуха кіевлянъ, какъ имя Ватерлоо для Наполеона. Сколько различныхъ «пораженій» выдержали кіевляне на сихъ местахъ, начиная чуть

не съ голодной смерти, пыли и комаровъ, и кончая отсутствіемъ воды, ибо жалкіе прудишки лужицы съ зелеными лягушками и пьявками способны довести до отчаянія даже купающуюся лошадь.

Но и въ эти курорты попасть далеко не такъ просто: если, напримеръ, вы поедете въ Святошинъ, то по дорогъ почувствуете себя такъ, будто вы состоите членомъ городской садовой комиссіи: васъ окутаютъ тучи пыли, набьются въ носъ и въ ротъ, проникнуть за одежду, сиѣшаются съ вашимъ потомъ и покроютъ васъ слоемъ липкой грязи, родныя дети въ ужасъ отшатнутся отъ васъ, а верный Трезоръ или Казбекъ зальется отчаяннымъ лаемъ».

Лише у 1899 році територію між річками Котуркою і Горенкою, площею у 220 десятин, поділили на 600 ділянок і здали в оренду.

Проклали 7 вулиць, які перетиналися 16 лініями. Так виникло дачне селище «Пуща-Водиця». До 1901 р. забудували 126 ділянок, до 1904 — 246. Річку Котурку загатили та перетворили на озера.

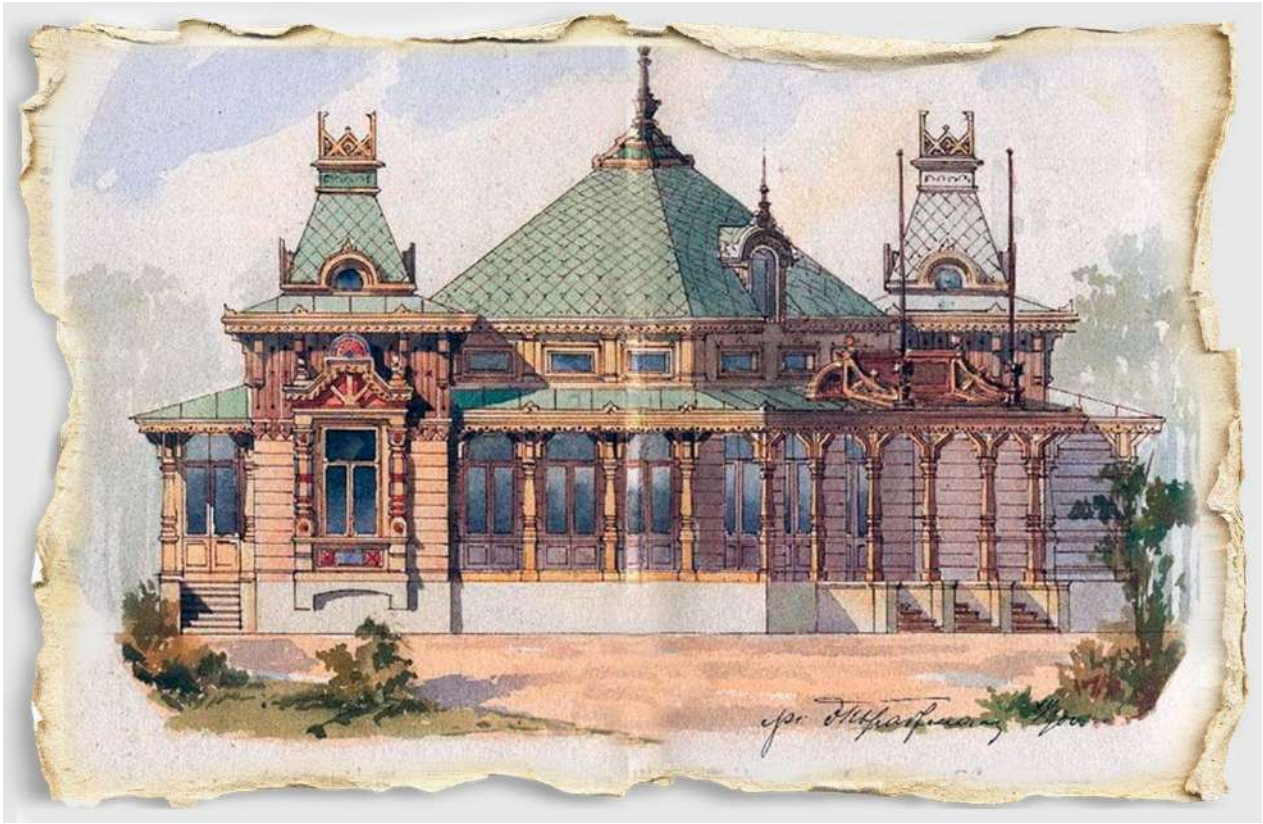

Проєкт літнього ресторану архітектора Едуарда Брадтмана.
Всі будинки у Пущі-Водиці вирізнялися багатим декором із дерева

Питання розбудови гальмувалося транспортними проблемами зв'язку Пущі-Водиці з містом. Та згодом і його вирішили, хоч і немалим коштом. «Нєізвєстний», оглядач газети «Кієвлянін», у 1900 році іронічно так описував ситуацію: «*Говорятъ, что все кіевскіе носы собираются сделать складчину, чтобы собрать на покупку дороги, хотя и безъ чуднаго аромата, но зато более короткой…*»

Річ у тому, що для прямого шляху на Пущу-Водицю потрібно було викупити землю з приватного володіння за 20000 карбованців. Інший варіант — через Пріорку, де «аромати», а час руху міг займати до трьох годин.

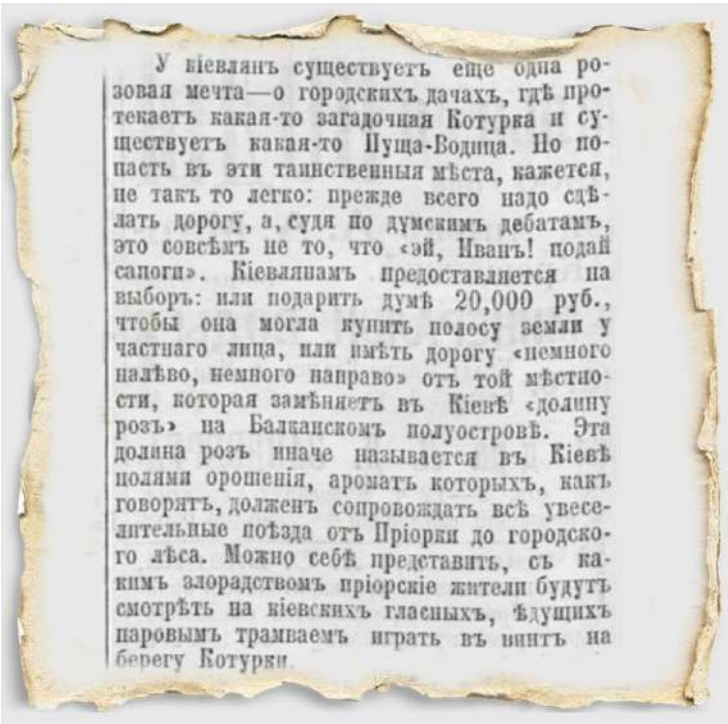

У кіевлянъ существуетъ еще одна розовая мечта—о городскихъ дачахъ, гдѣ протекаетъ какая-то загадочная Котурка и существуетъ какая-то Пуща-Водица. Но попасть въ эти таинственныя мѣста, кажется, не такъ то легко: прежде всего надо сдѣлать дорогу, а, судя по думскимъ дебатамъ, это совсѣмъ не то, что «эй, Иванъ! подай сапоги». Кіевлянамъ предоставляется на выборъ: или подарить думѣ 20,000 руб., чтобы она могла купить полосу земли у частнаго лица, или имѣть дорогу «немного налѣво, немного направо» отъ той мѣстности, которая замѣняетъ въ Кіевѣ «долину розъ» на Балканскомъ полуостровѣ. Эта долина розъ иначе называется въ Кіевѣ полями орошенія, ароматъ которыхъ, какъ говорятъ, долженъ сопровождать всѣ увеселительные поѣзда отъ Пріорки до городского лѣса. Можно себѣ представить, съ какимъ злорадствомъ пріорскіе жители будутъ смотрѣть на кіевскихъ гласныхъ, ѣдущихъ паровымъ трамваемъ играть въ винтъ на берегу Котурки.

Газета «Кієвлянинъ». Травень 1900 року

Тут зазначимо, що тогочасна Пріорка спеціалізувалася на вирощування городини чи не для всього Києва і мала запахи не стільки свіжих огірків та помідорів, як «покращувачів» росту.

ДАЧИ.

Въ Кіевскомъ городскомъ лѣсу «Пуща-Водица», между рѣчками Котурка и Горенка, нарѣзано въ 1899 г. 600 участковъ, сданныхъ въ долгосрочную аренду для застройки дачами.

Въ настоящее время выстроено болѣе 120 дачъ, отдающихся въ наймы на лѣтній сезонъ 1901 года.

Дачный поселокъ находится **въ сосновомъ лѣсу** и занимаетъ площадь 150 десятинъ, составляя часть городского лѣса, простирающагося на 3,128 десятинъ.

На благоустройство дачнаго поселка и предоставленіе дачникамъ жизненныхъ удобствъ обращено серьезное вниманіе Городского управленія, ассигновавшаго на 1901 годъ 15,000 руб.

Сообщеніе съ городомъ и въ районѣ поселка при помощи парового трамвая, проѣздъ по абонементу изъ центра города—отъ Царской площади—20 коп. въ конецъ. №2-3Р7613

ПАРКЪ

Пуща Водица, Паркъ

Реклама в газеті «Кієвлянинъ»

Серед інших дачних поселень Пуща-Водиця виділялася цілющими властивостями. Лікарі вважали її природним інгаляторієм. У селищі відразу збудували дитячий санаторій та санаторій для пацієнтів з хворими легенями. Зі 125 ліжок — 85 були платними, причому найменша плата була 22 карбованців на місяць. Багато заможних людей знімали дачі саме для оздоровлення.

Краса місцевих пейзажів надихала митців. У Пущі селилися представники всіх творчих професій — письменники, художники, архітектори. Театрали проводили репетиції, а згодом тут знімали фільми.

Цікаво що поєднання лісу й цивілізації уподобали революціонери всіх мастей. На початку 1900-х років тут проводили таємні зустрічі та ховалися від переслідувань поліції.

Одним словом, Пуща-Водиця вабила — як загалом й інші околиці Києва. Ось як писали у 1909 році автори книги «Дачник»: «*Киев находится в исключительно счастливых условиях в смысле развития дачной жизни: он со всех сторон окружен лесами. Такое топографическое положение Киева, с одной стороны, и все более проникающая в общественное сознание мысль восстанавливать расшатанные городской жизнью силы при помощи естественных сил природы в связи с дороговизной городской жизни, с другой стороны — способствовали быстрому росту дачных поселков в окрестностях Киева, которых насчитывается в настоящее время свыше 20*».

Трамвай до Києва

Принагідно нагадаємо, що на межі XIX–XX століть, окрім згадуваної Пущі-Водиці до міста приєдналися території Солом’янки, Святошина,

Шулявки, Караваєвих дач, Катеринівки, Рубежівки, Чоколівки, хуторів Нивок, Берківця, Діхтярів, Галаганів, Відрадного, Грушок та інших. Сьогодні це добре відомі райони Києва.

Вечірній Київ. – 2022, 12 червня

Асадчева Т. **Георгій Шлейфер — зодчий, який перетворив міську садибу на Київський Париж**

Нещодавно виповнилося 167 років з дня народження видатного київського зодчого, громадського діяча, підприємця та колекціонера Георгія Шлейфера (1855-1913). Він відіграв надзвичайно важливу роль у забудові Києва на зламі минулих століть.

Завдяки прибуткам від підприємницької діяльності, видатний зодчий не мав потреби у постійному проєктуванні та працював для власного задоволення над найбільш ефектними спорудами.

ПРОФЕСІЯ У СПАДОК

Лютеранська кірха. Фотоательє Гудшона та Губчевського

Георгій-Олександр Шлейфер походив з німецької родини, яка оселилася у Києві на початку XIX століття. Його батько — Павло Іванович — був також архітектором та художником-портретистом.

Свого часу Шлейфер-старший навчався у Петербурзі. Там його роботи експонувалися на академічних виставках разом з творами Тараса Шевченка.

Обидва митці були добре знайомі між собою. У творчості Шевченка Павло Шлейфер згадується у повісті «Близнюки».

А у 1846-1847 роках вони брали участь у конкурсі на заміщення вакантної посади викладача малювання Київського університету…

Після завершення навчання Павло Шлейфер повернувся до Києва та викладав малювання в Інституті шляхетних дівчат. Серед його кращих творів — портрети Зейделя, професора Академії Ф. Йордана, літньої жінки (1836), портрет родича (1842) та інші.

У 1849 році Павло Шлейфрер одружується з Кароліною Шнауфферт. ЇЇ портрет, що належить пензлю чоловіка, є окрасою колекції Національного художнього музею України. Хоча про саму Кароліну відомостей майже не збереглося. Відомо лише, що подружжя мало сім дітей, серед яких Георгій був третім.

Для забезпечення родини батько влаштовується на роботу архітектором Київського Навчального округу. За час роботи він збудував другу Київську та Житомирську гімназії, здійснював нагляд за будівництвом Чернігівського благородного пансіону.

Серед найбільш відомих проєктів Павла Шлейфера — будівництво Лютеранської кірхи, збудованої у 1855-1857 за проєктом архітектора Івана Штрома.

Діяльність батька була гарним прикладом для юного Георгія. Тому, вважається, що вибір професії став для нього визначеним заздалегідь.

Тож після завершення Першої гімназії юний нащадок київського зодчого їде на навчання до Петербурзького будівельного училища.

ВДАЛИЙ ДЕБЮТ

Будівля Біржі тривалий час вважалася окрасою рогу вулиць Хрещатика та Інститутської

У 1882 році Георгій Шлейфер знову повертається до Києва та оселяється у батьківському домі на Тарасівській, 12.

Перший гучний успіх чекатиме молодого зодчого того ж року: за декілька місяців він здобуває перемогу у конкурсі на будівництво Київської біржі. На цей момент молодому архітектору було лише 28 років.

Монументальна споруда у стилі пізнього неоренесансу тривалий час вважалася окрасою рогу вулиць Хрещатика та Інститутської.

Київська Біржа стає важливим центром не лише ділового, але й культурного життя міста. У залі будівлі часто відбувалися художні виставки, зокрема, щорічні експозиції Товариства пересувних виставок.

До речі, в цьому приміщенні у грудні 1908 р. проходила ІІ Міжнародна фотовиставка, на якій високу нагороду отримала сестра архітектора, Анна Шлейфер, власниця рентгенкабінету. Її відзначили за власні знімки, виконані за допомогою Х променів.

ГРОМАДСЬКИЙ ДІЯЧ ТА УСПІШНИЙ ПІДПРИЄМЕЦЬ

Талановитий архітектор швидко здобув професійний авторитет та визнання колег. У 1883 році він успішно балотується до Міської Думи.

З того часу, Георгій Шлейфер впродовж чотирьох десятиліть брав участь у розв'язанні питань розвитку та забудови Києва. За рік він очолить будівну комісію. Без його дозволу у Києві фактично не зводилася жодна будівля.

У 1885–1894 роках як член Київської міської управи відповідав за будівельні справи, з 1882 по 1911 рік — неодноразово обирався гласним до міської думи.

Брав участь у вирішенні низки питань щодо муніципального господарства. Зокрема, у 1886–1887 роках надавав свою садибу на Подолі для дослідів у справі артезіанського водопостачання.

У 1885 році Георгія Шлейфера обрали одним з директорів Київського кредитного товариства; у 1897 році він став головою правління товариства і цю посаду обіймав до кінця життя. Під його керівництвом кредитне товариство виросло і зміцніло.

На честь 25-річної діяльності архітектора при київській 1-й гімназії стипендію була заснована стипендія. За положенням, вибір стипендіатів належав Шлейферу, а після його смерті право перейшло до педагогічної ради гімназії.

ВІД ТИХОЇ САДИБИ ДО КИЇВСЬКОГО ПАРИЖУ

Садиба Мьорінга та вид на вулицю Банкову у 1880-х. Фото з відкритих джерел

Одним з найбільших гучних будівельних проєктів кінця XIX — початку XX століття стала забудова величезної садиби професора Фрідріха Мьорінга, що займала площу понад 10 га між Хрещатиком та Липками.

Після смерті професора, його спадкоємці продали київському домобудівному товариству, яке очолював Георгій Шлейфер, цю ділянку за 800 тисяч карбованців.

Саме він займався плануванням, трасуванням вулиць та забудовою величезного кварталу. У досить стислий термін на ділянці облаштували вулиці: Миколаївську (архітектора Городецького), (Мьорингівську) Марії Заньковецької, Станіславського (Нову), Ольгинську та площу Івана Франка (Миколаївську).

Нові вулиці забудували розкішними прибутковими будинками, збудованими за проєктами провідних тогочасних зодчих: Едуарда Братдмана, Владислава Городецького, Миколи Казанського, Мартина Клуга, Олександра Вербицького, Миколи Яскевича та інших.

«Київський Париж» одразу здобув величезну популярність серед киян, ставши своєрідною візитівкою міста. Місцевість часто з’являлася на поштових листівках поруч зі стародавніми сакральними пам’ятками стародавнього зодчества.

Театр «Соловцов» — окраса київського Парижу. Фото з відкритих джерел

Ключові споруди нових кварталів зводилися переважно у творчому німецькому тандемі Шлейфера та Брадтмана. Завдяки їхній спільній праці на ділянці з'явилися розкішний п'ятизірковий готель «Континенталь», прибутковий будинок Гінзбурга, драматичний театр «Соловцов» (Івана Франка) та цирк Крутікова або Гіппо-палас.

Як вияв найбільшої вдячності до праці видатного архітектора, у день відкриття театру Соловцова, у 1896-ому, Георгій Шлейфер одержує у театрі свою персональну ложу…

На жаль, не всі будівлі збереглися до нашого часу. У вересні 1941 року від вибуху міну була зруйнована будівля цирку. Обидві наріжні будівлі, які були окрасою «Київського Парижу» були розібрані для розширення непарної частини вулиці.

Київський Париж на листівці початку XX ст. Фото з відкритих джерел

Деякі будівлі відбудовувалися наспіх та зі значними втратами у декоруванні та інтер'єрах. На жаль, своє первинне розкішне оздоблення фасаду втратила також будівля Театру Франка, яка після радянської реконструкції та перебудови зараз має досить невиразну архітектуру.

НАЙБІЛЬША ГОРДІСТЬ АРХІТЕКТОРА

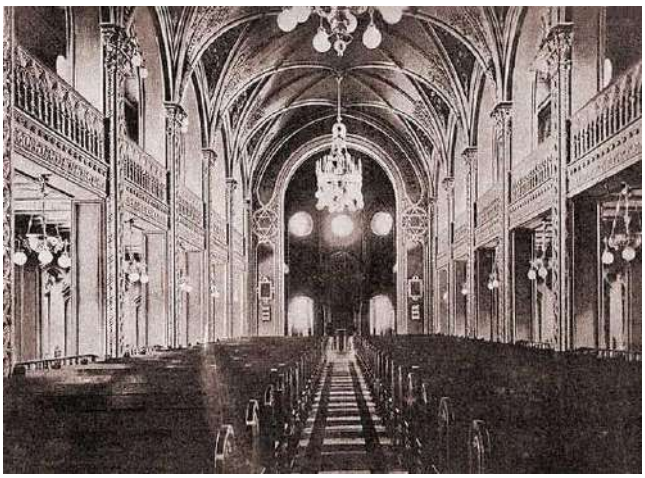

У 1897 році київський мільйонер та власник цукрових заводів Лазар Бродський замовляє Георгію Шлейферу проєкт власної хоральної синагоги. Для будівництва обрали найрозвиненішу будівельну компанію Льва Гінзбурга.

Вартість цього проєкту була просто захмарною та складала 150 тисяч карбованців. Синагогу відкрили у 1899 до дня народження замовника.

«Велика кам'яна будівля нової молебні, яка обернена фронтом до вулиці Малої Васильківської, збудована у романському стилі у формі базиліки. Великий високий зал для молитов, окреме приміщення для жінок, та кімната для звершення таїнства шлюбів. Перед залою для молебню є передня та бічні кімнати, з яких ведуть сходи на балкони. Вівтар молебні, як і лавки для вірян, горіховий», — детально описує інтер'єр синагоги відома тогочасна газета «Кієвлянін»

У радянський час будівлю синагоги націоналізували. З 1955 року в ній розташовувався Лялковий театр. Синагогу повернули Єврейській громаді на початку 1990-х років. Зараз це центральна синагога Києва, яку також називають Синагогою Бродського.

МАЄТКИ ТА ГАЛЕРЕЯ ЖИВОПИСУ

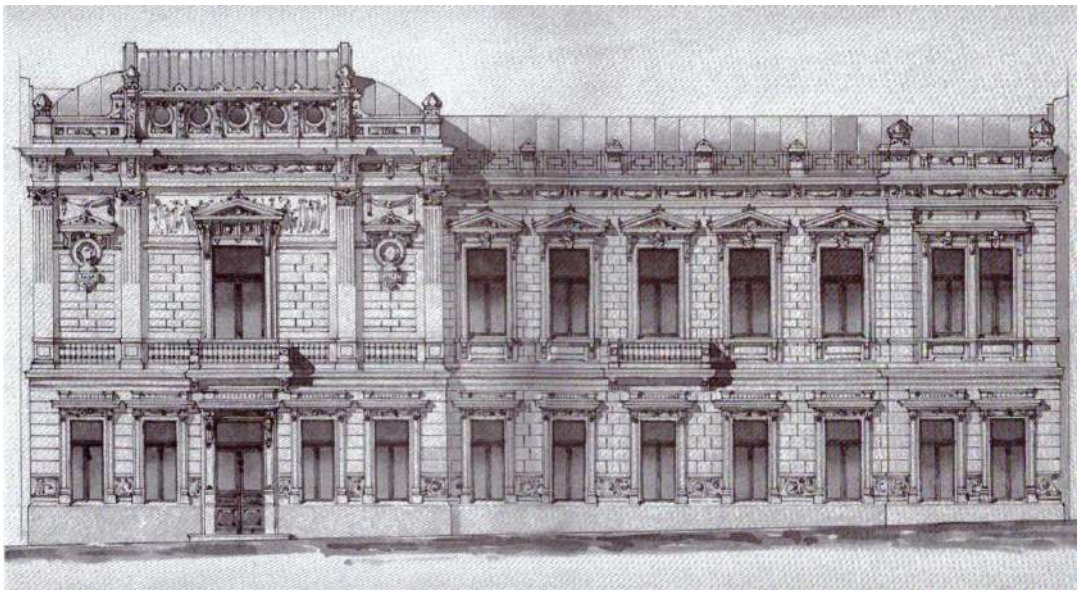

Маєток Шлейфера на Інститутській на кресленнях автора. Фото з відкритих джерел

За життя Георгій Шлейфер мав у власності кілька будинків та був відомим міським домовласником.

У 1909 році для власних потреб він зводить собі розкішний двоповерховий маєток на вулиці Інститутській, де проживав з дружиною Ольгою та донькою Аріадною.

За спогадами нащадків архітектора, вулиця Ольгинська отримала свою назву не на честь знаменитої Княгині, а на честь дружини архітектора Ольги Георгіївни.

На жаль, на сьогодні він зберігся у перебудованому вигляді. Також наступного року архітектор зводить поруч і розкішний п’ятиповерховий будинок у стилі модерн.

На рівні другого поверху обидві будівлі сполучалися між собою та слугували апартаментами для членів його родини.

У своєму особняку архітектор розробив спеціальне освітлення та скляну стелю для власної галереї живопису. За спогадами нащадків зодчого, на свята він гостинно відкривав двері для відвідувачів, а також часто надавав свої картини для різних виставок.

Після революції колекція картин була розділена між музеями Києва. Понад 20 картин, серед яких також і портрет матері Кароліни Шлейфер, знаходяться у колекції Національного художнього музею.

ОСТАННІ РОКИ ЖИТТЯ

Впродовж багатьох років Георгій Шлейфер опікувався охороною пам'яток. У лютому 1912 року він був одним з фахівців-істориків та аматорів, які при Київському художньо-промисловому та науковому музеї заснували відділ «Давній Київ».

Якось на засіданні комісії він запропонував власним коштом видати перший том «Матеріалів з історії та топографії давнього Києва», а також надати допомогу в перегляді старовинних планів Києва, що зберігалися в губернському архіві.

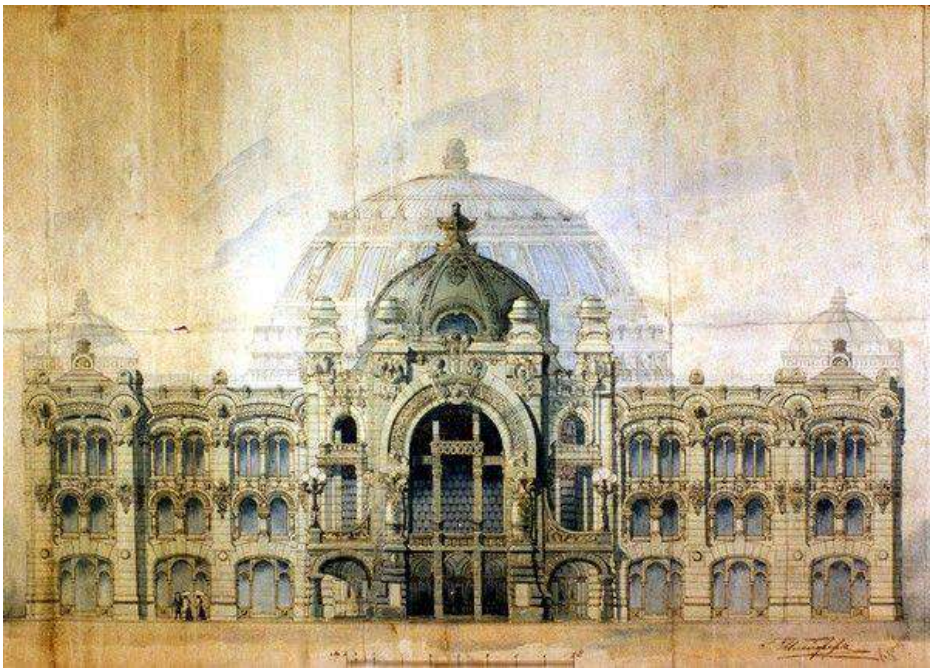

Нереалізований проєкт Бессарабського ринку Георгія Шлейфера.
Фото звідкритих джерел

Помер Георгій Шлейфер 9 квітня 1913 року від шлункової кровотечі у віці 58 років. Похорон відбувся з надзвичайною пошаною до нього як видатного київського діяча, зодчого, мецената. Церемонія прощання була у картинній галереї.

Поховали Георгія Шлейфера на цвинтарі біля Аскольдової могили (надгробок зруйнований у радянські часи)…

Пам’ять архітектора вшанували німецькі офіцери під час окупації нашого міста у 1941-1943 роках, перейменувавши на честь Шлейфера площу біля театру Франка, де колись Шлейфер насолоджувався виставами у свій власній ложі…

Вечірній Київ. – 2022, 17 червня

Нечай В. **Похилевич помилявся: Борщагівка — не від «борщу»**

Не кожна птиця, яка долітає до середини Дніпра, розбереться, де і яка Борщагівка…

Схоже, у Києві з Борщагівками, як у тому радянському анекдоті: «Виявляється Карл, Маркс, Фрідріх та Енгельс не чотириі людини, а дві! Тому наша скульптура буде називатися Карл Маркс і товариші!…» Розберемося на пальцях.

У давнину біля Теремків починалася річка Желань або Борщагівка, яка текла на північний захід від села Желань (Жупяни). Вона перетинала Брест-Литовське шосе і, разом зі своєю правою притокою — річкою Нивкою — впадала у річку Ірпінь.

На цій річці, вище села Желань, розташовувалися монастирські хутори, які постачали ченцям городину і мали назви від монастирів, котрим належали: Михайлівський, Микільський, Братський, Софійський, Петропавлівський.

Згодом хутори перетворилися на невеликі села, найбільшим з яких була Петропавлівська Борщагівка.

Сьогодні Петропавлівська та Софіївська Борщагівки є окремими селами в передмісті Києва, а Михайлівська, Микільська й Братська Борщагівки давно стали частиною міста.

У давніх документах зустрічаються різні назви Борщагівок. Михайлівська звалася «земля по реке Борщовке», Софійка — «земля Праведницька, або Мильковщина», а також «Кафедральна Слобідка», Братська — «село Борщувка».

Звідки ж походить топонім «Борщагівка»? Відомий краєзнавець другої половини XIX ст. Лаврентій Похилевич вважав, що «Борщаговкою же названа въ последствіи от-того, что по ней были расположены ближайшіе къ городу монастырские хутора снабжавшіе монаховъ огородними продуктами для борща нобходимими».

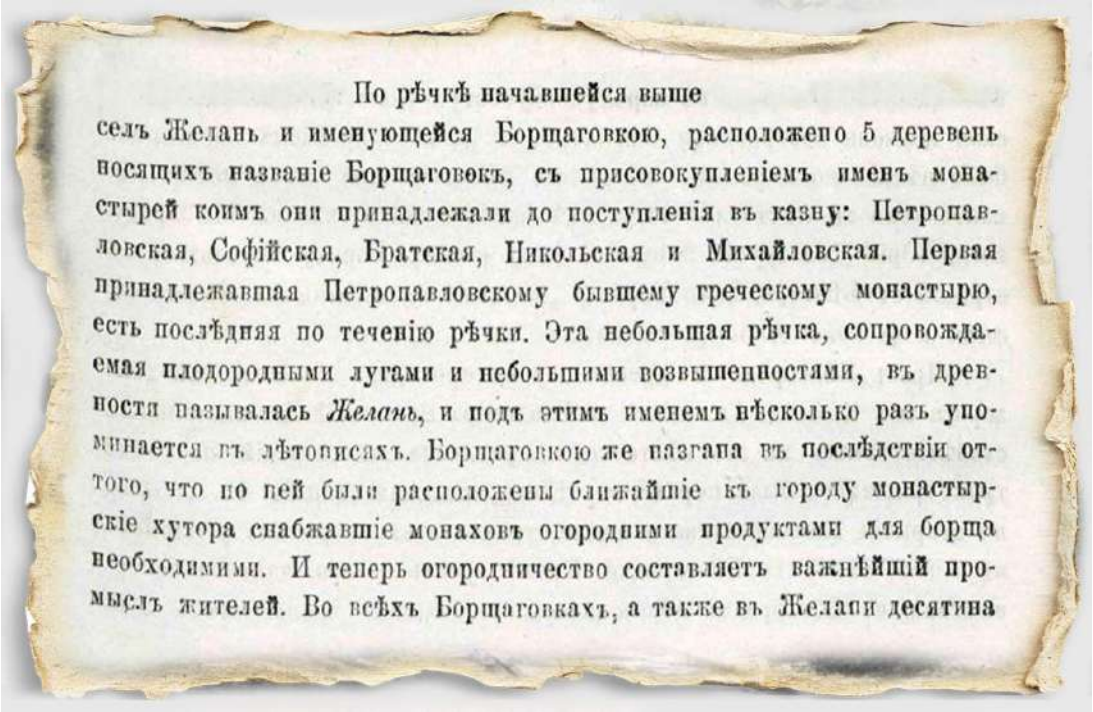

По рѣчкѣ начавшейся выше
селъ Желань и именующейся Борщаговкою, расположено 5 деревень носящихъ названіе Борщаговокъ, съ присовокупленіемъ именъ монастырей коимъ они принадлежали до поступленія въ казну: Петропавловская, Софійская, Братская, Никольская и Михайловская. Первая принадлежавшая Петропавловскому бывшему греческому монастырю, есть послѣдняя по теченію рѣчки. Эта небольшая рѣчка, сопровождаемая плодородными лугами и небольшими возвышенностями, въ древности называлась *Желань*, и подъ этимъ именемъ нѣсколько разъ упоминается въ лѣтописахъ. Борщаговкою же названа въ послѣдствіи оттого, что по ней были расположены ближайшіе къ городу монастырскіе хутора снабжавшіе монаховъ огородными продуктами для борща необходимыми. И теперь огородничество составляетъ важнѣйшій промыслъ жителей. Во всѣхъ Борщаговкахъ, а также въ Желани десятина

«Уезды Киевский и Радомысльский», Л. Похилевич

Але сучасні вчені заперечують його версію. Вони вказують на те, що річка Борщагівка згадується в документах раніше, ніж селище Борщагівка. Колись на берегах цієї річки було багато рослини, відомої під назвою «борщівка». Це слово праслов'янського походження колись означало «кислий». Таким чином, від назви рослини утворилася назва річки, а вже від неї — назва поселення, а не навпаки…

Та борщ невідступний. У щоденнику німецького купця Мартіна Груневега, який відвідав Київ у 1584 році, згадується «борщовий майдан», про який йому розповіли місцеві жителі. Груневег з недовірою поставився до оповідей — мов далеко від Києва, щоб робити закупи для дешевого борщу:

«*Нічліг був у лісі біля річки Борщівка… Русини знають, яким могутнім містом був Київ і те, що він був столицею їхніх князів, що місто часто згадується в Хроніці у зв'язку з війнами і важливими подіями. Ще й сьогодні вони мають перед очима величну будову Софійської церкви, а за кілька миль навколо видно зруйновані мури. Тому вони говорять, що місто простягалося на 7 німецьких миль (прим. 1 нім. миля — від 7,5 до 9 км), багато з них також вірить, що Троя стояла на тому самому місці.*

І у зв'язку з цим вони ще говорять, що ця річка (Борщівка) дістала таку назву, бо біля неї, на місці нашого нічлігу, був борщовий торг. Я вважаю, що Київ був великим містом, але не на стільки миль, як говорять русини. Німецька миля, коли її взяти у квадрат, утворила б простір для великого міста і навряд чи Гданськ займає таку площу.

Напевне, тодішній Київ не був більшим всього сучасного Гданська. І хоч це місце було так само далеко від міста, як і тепер, воно могло називатися борщовим майданом чи торгом, незалежно від того, чи там торгували борщем. До того ж русини рідко або швидше ніколи не купують борщу, а кожен робить його у себе вдома, бо це їхня щоденна їжа і напій. І щоб люди їздили кілька миль за борщем, який коштує гріш, це також видається недоречним.

Отже, це груба помилка простих людей (що не повинно нас дивувати), начебто Київ мав площу 7 миль і начебто ніде не було торгу борщем, лише на цьому місці, яке в наш час віддалене від Києва на півтори милі. Відомо також, що Троя лежить в Малій Азії, близько 300 миль від Києва».

Фрагмент карти кінця 19 століття

Розглянемо трохи докладніше відомості про Борщагівки.

МИХАЙЛІВСЬКА БОРЩАГІВКА

Згадується раніше від усіх інших. Між 1108 і 1113 рр. була подарована Михайлівському Золотоверхому монастирю її титарем — київським князем Святополком-Михайлом, онуком Ярослава Мудрого.

Ця давня належність Борщагівки монастиреві підтверджується історичними джерелами. У 1526 році ігумен Макарій, перераховуючи монастирські давні маєтки, називає «возле Борщовки поле звечное»; в документі 1570 р. йдеться про «именю нашом церковном Борщовьце, которое с давних часов церкви Божой прислужает».

У 1578 р. польський король Стефан Баторій підтверджує монастиреві «иже дей земля Борсчовька к тому монастырови належить, которое завьжди з старо давня в покойном держаню продков его были»; в 1646 р. — підтверджувана грамота короля Владислава, 1700 р. — Петра I й таке інше.

У 1686 р. Михайлівську Борщагівку згадують як пусте селище. На початку XVIII ст. починається нове залюднення села: від двох хат на початку століття до 26 — у 1723р.

З часом дворів меншає (1756 р. — 1414; 1766 р. — 99), але джерела не розкривають причин цього. У 1766 р. в селі мешкало 65 жителів, які займалися переважно хліборобством, утримували багато худоби — 219 голів.

МИКІЛЬСЬКА БОРЩАГІВКА

Відомо, що великий литовський князь Олександр у 1497 р. дав грамоту київському Микільському монастиреві: »…тую землю пашенку на Борьщовце дали им, к монастырю и пашут со всим…». Але як оселю її згадують у XVIII ст. У 1730 р. тут було п’ять дворів, 1756 р. — 28, 1766 р. — 96. Жителів у 1788 р. — 88 (худоби в них — 120 голів), жили вони переважно з городництва, хліборобство мало тут значно менше значення.

Біля Микільської Борщагівки колись існували залишки артилерійської батареї, встановленої тут у 1819 р. під час маневрів у присутності Олександра I й Барклая де Толлі.

Село Микільська Борщагівка. Худ. Де ля Фліз, 1854 р

СОФІЙСЬКА БОРЩАГІВКА

У 1590 р. київський митрополит Михайло Рагоза дав грамоту «земянину Євфиму Олешковичу» на «ленное владение земли со всеми угодьями»,

що належали Софійському монастирю: «селище Химоновское над рекою Борщовкою…»

У XVIII ст. місцевість ця звалася с. Борщагівка на р. Борщагівці. В описі 1686 р. вона згадана як пусте селище. На початку XVIII ст. тут було три хати, в 1766 р. — 10 дворів, 91 житель, сіножаті на 20 кіп, землі — 23 дні ріллі, худоби — 197 голів. Мешканці селища, як і сусіди, жили переважно з городництва та розведення дрібної худоби. У селі був монастирський двір і шинок.

БРАТСЬКА БОРЩАГІВКА

За однією версію, назва селища з'явилася після 1633 р., коли митрополит київський Петро Могила прибув до Київської митрополії, і козацький гетьман Петрижицький віддав Борщагівку Братському монастиреві в довічне володіння.

За іншою — за часів Речі Посполитої селище належало церкві Воздвижения Хреста Господнього, потім — попові Моїсею Івановичу, а в 1638 р., з дозволу польського короля Владислава IV, — «на особу Софрония, игумена Братского монастиря уступленное», що потім підтверджувалось королівськими грамотами 1640, 1650, 1670 рр.

Як і інші Борщагівки, в описі 1686 р. воно згадане як пусте селище. Заселення починається з XVIII ст. У цей час тут налічувалося чотири двори, в 1723 р. — 16, 1756р. — 8, 1766 р. — 13. Людності у 1766 р. — 56 жителів, землі — 25 днів ріллі, худоби мало — 54 голови. Населення жило переважно з городництва, дехто — з заробітків.

У селі був монастирський двір з пасікою при ньому, шинок, млин, ліс, будинок з садом, ставком. Тут відпочивали ченці, а влітку — студенти Київської духовної академії.

У 1740 р. був побудований храм Живоносного джерела Пресвятої Богородиці (не зберігся) з дзвіницею при ньому (1811 р.). У храмі знаходилась широковідома чудотворна ікона Божої матері, яка привертала до Братської Борщагівки велику кількість богомольців.

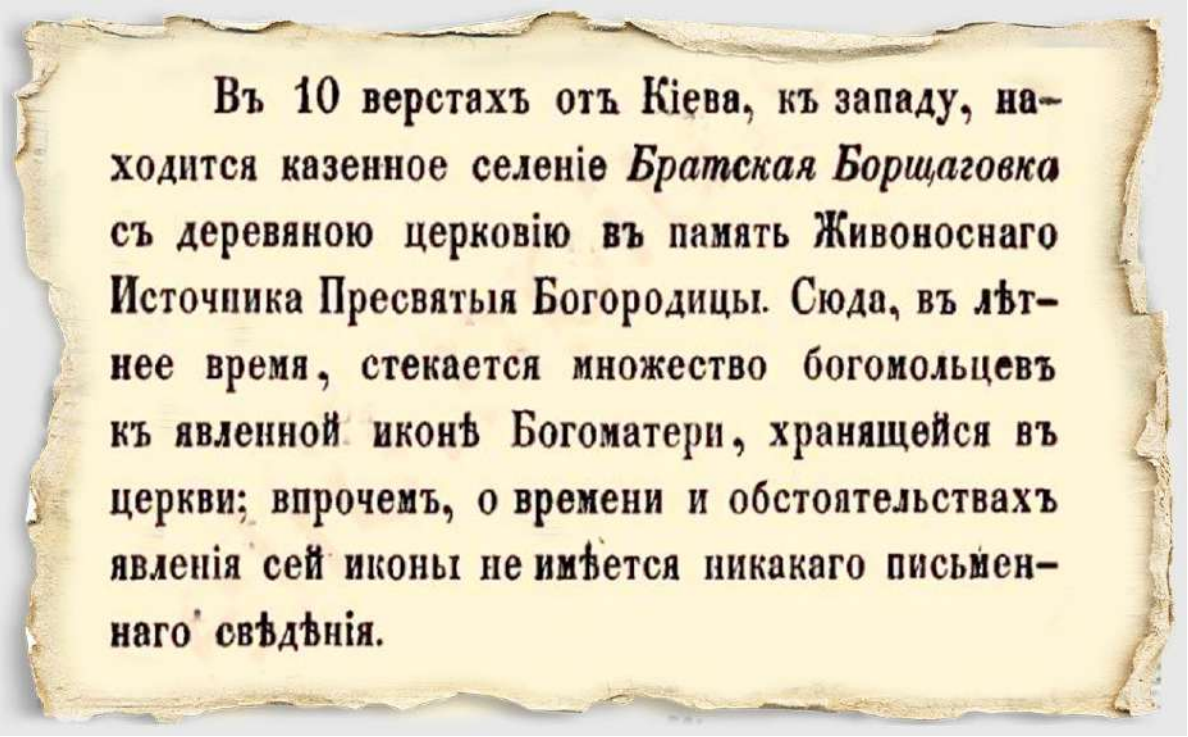

Въ 10 верстахъ отъ Кіева, къ западу, находится казенное селеніе *Братская Борщаговка* съ деревяною церковію въ память Живоноснаго Источника Пресвятыя Богородицы. Сюда, въ лѣтнее время, стекается множество богомольцевъ къ явленной иконѣ Богоматери, хранящейся въ церкви; впрочемъ, о времени и обстоятельствахъ явленія сей иконы не имѣется никакаго письменнаго свѣдѣнія.

«Путеводитель по монастырямъ и церквамъ Кіевскимъ, для богомольцевъ, посещающихъ святыню Кіева». 1884 рік

Частина села мала назву Болгари, тому що з 1767 р. тут оселилися переселенці з Болгарії, які довгий час зберігали свої звичаї й мову.

ПЕТРОПАВЛІВСЬКА БОРЩАГІВКА

В описі 1686 р. вказано як пусте селище. Петропавлівський домініканський монастир одержав від Софійського монастиря «в милостиню» частину його борщагівських земель «для пропитания». Тому селище отримало назву Борщагівка Петропавлівська.

З XVIII ст. почалося його заселення. На початку століття в ньому налічувалося 6 дворів, у 1723 р. — 18, 1756 р. — 24, 1766 р. — 14. Населення у 1766 р. — 100 жителів, 1787 р. — 200; сіножаті — 250 кіп, худоби — 153 голови. Селяни жили переважно з хліборобства, було два ткачі.

Монастирський двір — чимала економія: два млини, ґуральня — 360 відер на рік, рибні лови, пасіка, сіножаті на 200 кіп (1 копа — 60 снопів), ліс, худоби — 22 голови. Попівський двір мав сіножаті на 9 кіп, худоби — 9 голів, було дві робітниці. Церкву в селі збудовано в 1755 р., при ній школа, де жив дячок з родиною.

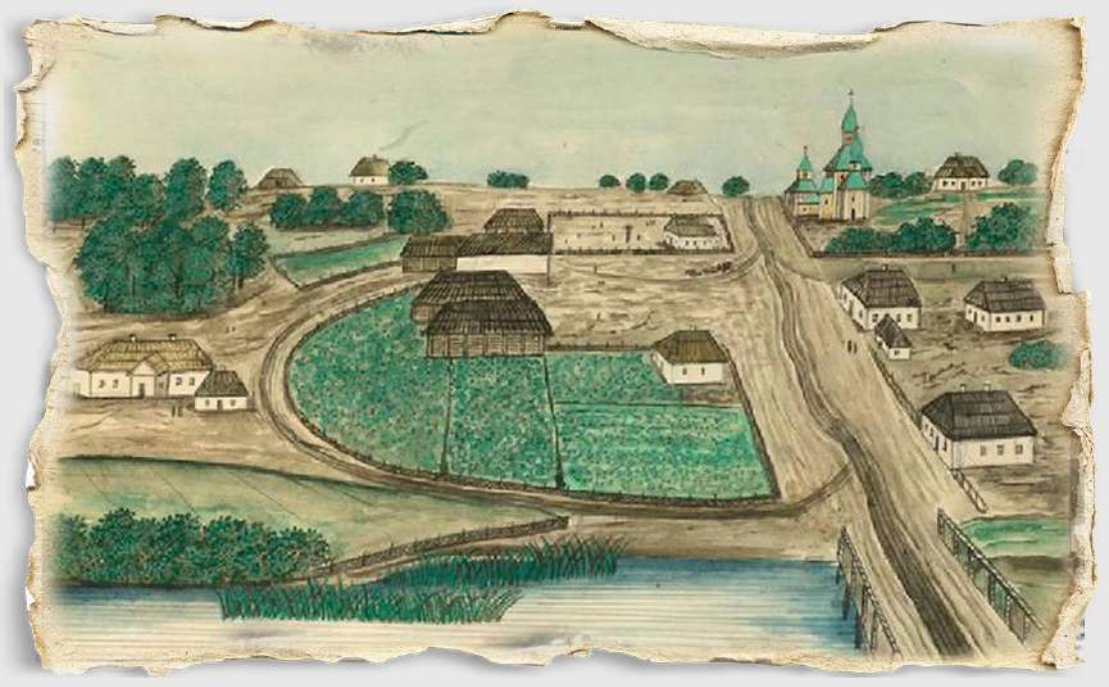

Петропавлівська Борщагівка. Худ. Де ля Фліз, 1854 р

Варто пам’ятати, що під час передачі монастирям земель під назвою Борщагівки, мабуть, ще не існувало поселень з тією ж назвою. Дослідник історії київської сотні Сергій Шамрай вказує, що в опису 1686 р. всі Борщагівки згадуються як «пусті селища».

На початку XVIII ст. тут нараховувалось тільки 22 двори. Лише з цього часу починається справжнє заселення Борщагівок (до того мова йтиме тільки про маленькі хутори).

Ймовірно, Борщагівки під час татаро-монгольської навали були повністю знищені, і назва ця зовсім зникла з пам’яті людської. Колись навкруги Борщагівок росли густі ліси. У XIX ст. їх уже не було, лишилися тільки чагарники, які жителі викорчовували, а землю переорювали.

Населення займалося в основному городництвом, менше — хліборобством, розведенням дрібної худоби, промислів ніяких не було (у всіх Борщагівках у 1766 р. було 3 ткачі), сіяли жито, овес, просо, а в неурожайні роки йшли на заробітки до Києва. Після секуляризації церковних земель у 1786 р. селяни, що жили на монастирських землях, перейшли до казни й стали державними.

У XIX ст. населення Борщагівок невпинно зростало. У середині століття тільки в Микільській, Братській та Софійській Борщагівках нараховувалось 117 дворів та 954 жителі.

Помітні зрушення спостерігаємо в пореформений час: у 1885 р. в усіх Борщагівках вже 2233 жителів, через п’ять років — 3512; у 1896 р. — 414 дворів та 4218 жителів.

У 1913 р. у Борщагівках — 5702 жителі (у Братській — 1675, Микільській — 546, Михайлівській — 609, Петропавлівській — 1675, Софійській — 1197), земське двокласне училище, однокласне приходське училище, аптека, 13 бакалійних та мануфактурних лавок, чотири склади пива.

У Микільській Борщагівці — одна бакалійна крамниця та склад пива Корнілії Францівни Марр, власниці пивоварного заводу в Києві на Куренівці.

У 20-ті роки Борщагівки входили до трьох сільрад. Микільсько-Борщагівська охоплювала села Микільську Борщагівку (1925 р. — 146 господарств, 669 жителів), Братську та Михайлівську, хутори Відрадний, Пост-Волинський та три залізничні будки. До Петропавлівсько-Борщагівської сільради входили однойменне село та хутір Ґалаґани.

Софійсько-Борщагівська сільрада охоплювала однойменне село. Отже, в усіх Борщагівках у 1925 р. нараховувалося 1364 господарства та 6419 жителів.

Щодо адміністративного підпорядкування, то до 1923 р. Борщагівки входили у Микільсько-Борщагівську волость Київського повіту та губернії, у 1923-1927 рр. — до Будаївського району, у 1927-1930 рр. — до Київського району Київського округу, у 1930-1937 рр. — в Київську приміську смугу, а з 1937 р. — до Києво-Святошинського району Київської області.

За сільськогосподарською спрямованістю у 30-ті роки Борщагівки входили до 1-го Приміського (городнього) району.

У 1932 р. у них налічувалось 1242 господарства та 6719 жителів. У цей час у Борщагівках було п’ять городньо-молочних радгоспів з земельною площею 2707 га (майже 40 % яких — під городиною) і близько 700 голів корів, понад 1000 кролів. Ці радгоспи постачали городину і молоко до Києва.

Офіційно село Микільську Борщагівку включили до меж міста за рішенням Президії Верховної Ради УРСР від 30 серпня 1971 р. До Києва увійшли також колишні села Братська та Михайлівська Борщагівки, а з утворенням 12 квітня 1973 р. Ленінградського району міста, ці селища приєдналися до його складу. Села ж Петропавлівська та Софіївська Борщагівки залишаються у складі Бучанського району Київської області — хоч фактично злилися з Києвом.

Вечірній Київ. – 2022, 19 червня (https://vechirniy.kyiv.ua/news/67894)

Архипова Л. **Грецька мапа столиці України**

У 2001 р. киянами були 901 греків. Для міста, в якому на той час мешкало понад 3 мільйони осіб, ця частка є доволі непоказною. Проте в багатовіковій

історії «матері міст Руських» «вага» синів і дочок Еллади була значною й розмаїтою.

З Київським університетом (Володимирська, 60) пов`язані долі кількох визначних осіб грецького походження. Упродовж 1862-1866 рр. на медичному факультеті навчався *Микола Бенардос* (1842-1905) – винахідник, творець дугового електрозварювання та різання металів, автор майже 120 винаходів. У 1859 р. студентом 2 курсу цього навчального закладу був *Феоктист Хартахай* (1836-1880) – педагог, історик, етнограф, засновник перших середніх навчальних закладів у Маріупольському повіті, перший дослідник історії греків Приазов`я. Отримували освіту в цьому навальному закладі і *Дем`ян Богадіца* (1850-1906) – поет, громадський діяч, *Микола Харіто* (1886-1918) – композитор, автор відомого романсу «Хризантеми», *Янніс Мочос* – поет, літературознавець, перекладник. *Георгій Челпанов* у 1892-1907 рр. виконував посаду професора філософії та психології, був керівником психологічного семінару, заснував першу лабораторію психології (1907). Професор *Франц Стефаніс* заснував перший в Києві рентгенівський кабінет, він же першим почав використовувати на лекціях епідіаскоп (для демонстрації знімків). [1]

Вулиця Богдана Хмельницького у 1869-1919 рр. мала назву *Фундуклеївська*. І не дарма. Київський цивільний губернатор (уподовж 1839-52 років) Іван Фундуклей був одним із двох губернаторів у Російській імперії (загалом очільників губерній було 56), які не брали хабарів навіть із відкупників. Син мільйонера і сам мільйонер, він був вихований на хлібові та воді. Згідно з волею батька, що виховував в синові працелюбність, старанність та чесність, довгі роки працював на невисоких чиновницьких посадах. У подальшому ж на всіх високих посадах дивував оточення поєднанням досвіду, щедрости до нужденних і особистої простоти. Зокрема, 1842 р. за його кошти було закінчено будівництво і були освячені Олександрівський костьол і Десятинна церква. Ще за життя І.Фундуклея кияни ратували за встановлення пам`ятника цьому дивакуватому благодійнику. Що ж до ініціативи стосовно найменування вулиці, то в поясненні завважувалось, що «І.І.Фундуклей заснував на ній жіночу гімназію та пожертвував для цього свої будинки». [2]

Будинок-палац митрополита Софійського собору (вул. Володимирська, 24) – найбільша пам’ятка світської архітектури в Києві, колишня резиденція київських митрополитів. Від початку носіями найвищих титулів української Церкви були чимало греків з походження. Перший єпископ київський – православний священик *Анастас Корсунянин* (? – після 1018), що походив з Херсонеса Таврійського – старогрецького міста-держави (тепер у межах м.Севастополь). 988 р. брав участь у хрещенні киян, сприяв поширенню

християнства. Ймовірно, фактичний очільник Давньоруської церкви упродовж 979-992 років.

Митрополитами Київськими були греки з походження *Леонтій* (у 992-1008 роках) та *Іоанн I* (1008/1019-1035), митрополитами Київськими та всієї Руси – *Феопемпт* (1038-?), *Єфрем I* (1055-1061), *Георгій* (1062-1073), *Іоанн II* (1076-1089), *Іоанн III* (1089-1091), *Єфрем II Переяславський* (1091-1096; відомий й як фундатор лікарняної справи на Русі), *Миколай* (? – 1102; його називали київським чудотворцем), *Никифор I* (1103/1104-1021), *Микита* (? – 1126), *Михаїл II* (1129-1145), *Феодор* (1161-1163), *Іоанн IV* (1164-1166), *Костянтин* (1167-1177), *Никифор II* (1182-1198), *Кирило I* (1224 - ?; у літописах його часто називають «блаженним»), *Кирило II* (1233-1236), *Йосиф* (1237-1240), *Максим* (1283-1305), *Феогност* (1328-1353), *Фотій* (1408-1431), *Ісидор Київський* (1433-1458). [3]

На території некрополю Видубицького манастиря (вул. Видубицька, 40) – одного з найдавніших у Києві, пам`ятки архітектури національного значення – знаходиться могила *Костянтина Ушинського* (1824-1871). Правник, педагог, основоположник вітчизняної наукової педагогіки і народної школи, автор праць з теорії та історії педагогіки, підручників для початкового навчання. Його мати – Любов Капніст – походила з роду венеційського полковника грецького походження Петра Христофоровича Капніссі (уродженця острова Закінф/Занте) та його сина Василя Капніста, який 1711 р. оселився в м.Ізюм (сотник Ізюмського полку, полковник миргородський і київський; засновник козацького й, по тому, графського роду Капністів). Вона виховала сина, навчала його грамоти та виплекала йому інтерес до читання. Вона ж навчала його вдома за програмою перших двох класів гімназії. Іменем К.Ушинського названо провулок (1955 р.) та вулицю (1957 р.) у Солом`янському районі столиці, сквер, а також спеціалізовану школу Ч. 187. Погруддя видатного педагога встановлено у сквері його імені на розі Чоколівського бульвару та вулиці Пітерської. [4]

Вулицу Аркасівську названо 2007 р. на честь письменника, композитора, історика, громадського діяча *Миколи Аркаса-старшого* (1852-1909). Син адмірала Чорноморської фльоти М.А.Аркаса. Один із засновників і незмінний Голова «Просвіти» в Миколаєві, фінансові потреби якої значною мірою покривав як меценат. Допомагав часопису «Рада», М.Грушевському надіслав гроші для будівництва студентського гуртожитку у Львові, на власні кошти відкрив народу школу з українською мовою навчання (яку – за наказом влади – було нагло заборонено). Його опера «Катерина» (написана за поемою Тараса Шевченка), що мала великий успіх у Москві, Мінську, Вільнюсі та Києві, започаткувала оперну шевченкіану і стала першою українською ліричною народно-побутовою оперою. Автор Автор «Історії України-Русі» – популярного

нарису історії України (який Є.Чикаленко назвав «найкориснішою» після «Кобзаря» Тараса Шевченка) та поеми «Гетьман Пилип Орлик». У подорожах Миколаївщиною та Полтавщиною занотував майже 400 українських народніх пісень. Листувався з багатьма видатними українськими особистостями (М.Грушевським, М.Лисенком, Лесею Українкою, Б.Грінченком, М.Кропивницьким, М.Садовським, Г.Хоткевичем, Є.Чикаленком та ін.). Захоплювався мистецтвом козарів та бандуристів, яких запрошував до Миколаєва з усієї України й оселяв у власному будинку. Одягався лише в українські народні строї: улітку – вишита сорочка та солом`яний бриль, узимку – смушкова шапка та свитка. [5]

У будинку Ч. 13 на вулиці Кавказькій у 1970-1993 рр. мешкала *Марія Ростиславівна Капніст* (спр. Маріетта Капніст-Сірко) (1914-1993). Актриса, у творчому доробку якої ролі у понад 120 художніх фільмах і ґалерія гострохарактерних образів у кіно, близько 20 років безневинно каралась у сталінських таборах. Була членкинею Спілки кінематографістів України. Заслужена артистка України. [6]

На вул. Толстого, 9 знаходиться будинок, який належав Київському міському Голові (у 1884-1887 рр.), купцю, статському раднику, уродженцю Одеси *Івану Толлі* (1825-1887). У місті, в якому замешкав від початку 1850-х, він 1859 р. купив 3100 сажнів землі і побудував на ній пивоварню – першу з найбільших у Києві. Від 1871 р. – гласний Київської міської Думи. Очолював правління Київського земельного банку, у 1882 р. став Головою Київського комітету торгівлі та мануфактур. Відомий своєю доброчинністю, був членом (у тому й почесним) кількох благодійних товариств. Його доробок в комерційній та благодійній діяльності були поціновані званнями спадкового почесного громадянина та комерції радника, а також золотою медалею «За старанність». [7]

Рибальська вулиця в Печерському районі міста у середині позаминулого століття названа на честь київського війта (очільника міського магістрату) *Георгія Рибальського* (1745-1813), який на початку того ж століття спорудив на ній двоповерховий цегляний будинок. Рибальські – вихідці з грецької громади Ніжена, які оселилися на Подолі на початку XVIII ст. [8]

Кам`яний храм святого пророка Іллі – тепер *Свято-Іллінська церква* (вул. Почайнинська, 2) – на місці дерев`яного (першого на Русі, в якому представники київського князя Ігоря заприсяглись з нагоди підписання миру з греками) було зведено 1692 р. коштом райці Київського магістрату *Петра Левковича Гудими*. Його внучатий небіж полковий осавул *Павло Гудима* у 1755 р. відновив постраждалу від пожежі церкву, прибудувавши Іоанно-Предтеченський приділ. А брат Павла *Федір (Феодор)* прийняв сан священика

та здійснював службу в Іллінському храмі у 1740-х роках. З-поміж священиків церкви у різний час були й інші члени цієї родини – ієреї *Іаков* та *Григорій*. Члени багатого роду Гудим упродовж більш ніж двох століть були ктиторами храму святого пророка Іллі.

Сучасна церква вважається наступницею храмової споруди візантійсько-романського стилю, будував яку «майстер од грек». Увесь церковний комплекс є одним із кращих ансамблів архітектури українського бароко. [9]

1. Терентьева Н.А. Греки в Украине: экономическая и культурно-просветительская деятельность (XVII-XX вв.). – К.: Аквилон-пресс,1999. – С. 124; Чикирисов Ю. Що про нас знають греки? // Літературна Україна. – 2001, 29 березня; Винахідник електрозварювання // Урядовий кур`єр. – 2002, 20 липня; Гаврилюк Л.О. Бенардос Микола Миколайович // Енциклопедія історії України. – К., 2003. – Т. 1. – С. 219; Микола Бенардос у Фастові // Кравченко Н.М., Чиговська Л.Г., Неліна Т.В. Фастівщина. Сторінки історії (від давнини до 20 років XX століття). – Фастів, 2004. – С. 162-169; Челпанов Георгій // Енциклопедія українознавства. Словникова частина. – С. 3699; http://greeks.ua/ru/default/index/persons?id=62&persons=fharatay; http://bigkiev.com.ua/content/kogda-kiev-byl-kak-shelkovyy
2. Долженко Г. Щоб нащадки пам`ятали // Урядовий кур`єр. – 2005, 11 січня.
3. Ричка В.М. Анастас Корсунянин // Енциклопедія історії України. – К., 2003. – Т. 1; Плахонін А.Г. Іоанн II. // Енциклопедія історії України. – К., 2005. – Т. 3; Русина О.В. Ісидор // Енциклопедія історії України. – К.,2005. – Т. 3; Плахонін А.Г. Іоанн III Скопець // Енциклопедія історії України. – К., 2005. – Т. 3; о.Федорів Ю. Історія Церкви в Україні. – Львів, 2007; Плахонін А.Г. Михаїл І. // Енциклопедія історії України. – К., 2009. – Т. 6; Плахонін А.Г. Микита // Енциклопедія історії України. – К., 2010. – Т. 7; Плахонін А.Г. Никифор І // Енциклопедія історії України. – К., 2010. – Т. 7; Плахонін А.Г. Николай // Енциклопедія історії України. – К., 2010. – Т. 7; https://uk.wikipedia.org/wiki/Леонтій_(митрополит_Київський); https://uk.wikipedia.org/wiki/Іоанн_I_(митрополит_Київський)#cite_note-1; https://uk.wikipedia.org/wiki/Феопемпт_(митрополит_Київський); https://uk.wikipedia.org/wiki/Єфрем_(митрополит_Київський); https://uk.wikipedia.org/wiki/Георгій_(митрополит_Київський); https://uk.wikipedia.org/wiki/Єфрем_Переяславський; http://dic.academic.ru/dic.nsf/enc_biography/28007/Феодор; https://uk.wikipedia.org/wiki/Іоанн_IV_(митрополит_Київський); https://uk.wikipedia.org/wiki/Костянтин_II_(митрополит_Київський); https://uk.wikipedia.org/wiki/Никифор_II_(митрополит_Київський); https://uk.wikipedia.org/wiki/Матфей_(митрополит_ Київський); www.rulex.ru/01111206.htm; https://uk.wikipedia.org/wiki/Кирило_II_(митрополит_Київський); http://history.vn.ua/journal/journal_2013_5/5.html; https://uk.wikipedia.org/wiki/Галицька_митрополія_(1302-1401); https://uk.wikipedia.org/wiki/Фотій_(митрополит_Київський)
4. Вулиці Києва. Довідник. К.,1995. С. 232-233; Дем`яненко Н.М. Ушинський Костянтин Дмитрович // Енциклопедія історії України. – К., 2013. – Т. 10. – С. 257-258; https://uk.wikipedia.org/wiki/Ушинський_Костянтин_Дмитрович
5. Жадько В. Син адмірала, землі своєї син // Народна газета. – 1991. – Ч. 3; Самойленко Л. Слідами родини Аркасів // Вісті з України. – 1991. – Ч. 32; Пришутов Е. «Осміливсь і я свого додати» // Народна армія. – 2003, 9 січня; Нерод В.О. Аркас Микола Миколайович // Енциклопедія історії України. – К., 2003. – Т.1. – С. 120-121; Хорунжий Ю. Грек із душею українця // Робітнича газета. – 2003, 18 листопада; Антонюк В. Таємниця Миколи Аркаса // Урядовий кур`єр. – 2004, 3 квітня; Микола Аркас. 1852-1909. Культурно-освітній і громадський діяч, композитор, історик, військовий // Сіверщина (Чернігів). – 2005, 11 квітня; https://uk.wikipedia.org/wiki/Аркас _Микола_Миколайович_(старший)

6. Спілка кінематографістів України. – К., 1985. С. 68-69; Митці України. – К., 1992. –С. 287; Кочевська Л. Марія Капніст. – К., 1994; Мистецтво України: Біографічний довідник. К.,1997. С. 286; УСЕ: Універсальний словник-енциклопедія. – К.,1999. – С. 607; Капков С.В. Эти разные, разные лица: Легенды советского кино. – М., 2001. – С. 355-368; Недашківська Р. Бронзовий птах зі світлою відзнакою // Дзеркало тижня. – 2005, 12 листопада. С. 18; Журавльова Л. Капніст таємно знялася в Голлівуді // Дзеркало тижня. – 2005, 12 листопада. С. 18; https://uk.wikipedia.org/wiki/Капніст_Марія_Ростиславівна; http:// chtoby-pomnili.com/page.php?id=289
7. Екскурс в історію // Українське слово. – 2003. – Ч. 3; https://uk. wikipedia.org/wiki/Толлі_Іван_Андрійович; https://ru.wikipedia.org/wiki/Улица_Льва_ Толстого_(Киев)
8. Киев. Энциклопедический справочник. – К., 1982; Вулиці Києва. Довідник. – К., 1995; https://uk.wikipedia.org/wiki/ Рибальська_вулиця_(Київ); https://uk.wikipedia.org/wiki/ Рибальські
9. Берлинський М.Ф. Історія міста Києва. – К., 1991; Ильинская церковь // Киев. Энциклопедический справочник. – К., 1982; Голобуцький П.В., Зорька О.В. Іллінська церква // Енциклопедія історії України. – К., 2005. – Т. 5; http://bigkiev.com.ua/ content/kogda-kiev-byl-kak-shelkovyy; https://uk.wikipedia.org/wiki/Гудим-Левковичі; http://uk.rodovid.org/wk/Запис:581271

Психологія та туризм: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 27 травня 2022 р.) – К.:ТОВ «Геопринт»,2022. – С. 199-204

Асадчева Т. **Пекельна пустеля на Печерську: перша техногенна катастрофа у Києві**

Дим від здетонованих снарядів на Звіринці зафіксували пілоти німецького аероплана

За свідченнями краєзнавців, вибухи були найстрашнішими за історію Києва та тривали близько семи годин.

6 червня 1918 року пролунали кілька потужних вибухів на Звіринці. Причиною жахливої трагедії стали детонація 2 мільйонів боєприпасів військових складів Звіринецького форту, який розташовувався у районі Національного Ботанічного саду імені Миколи Гришка.

Того дня о 10:00 густий чорний дим охопив майже всю центральну частину міста, а дощ зі шрапнелі та уламків снарядів накрили весь Печерськ, прилеглі вулиці, знищивши близько 900 будинків.

Унаслідок вибухів загинули 200 людей. Фото: Emil.architect

Були повністю зруйноване військове містечко, приватна одноповерхова забудова, кладовище, пошкоджені будівлі монастирів.

За офіційними даними, під руїнами загинуло близько 200 киян, ще понад 1000 людей одержали поранення різного ступеня тяжкості. Хоча, вважається, що кількість могла бути значно більшою.

З перших вибухів місцеві мешканці не одразу зрозуміли причину катастрофи, ховаючись у підвалах та льохах будинків. Не всі усвідомлювали, що головне джерело небезпеки — артилерійські склади з потужним арсеналом боєприпасів, які розташовувалися поруч.

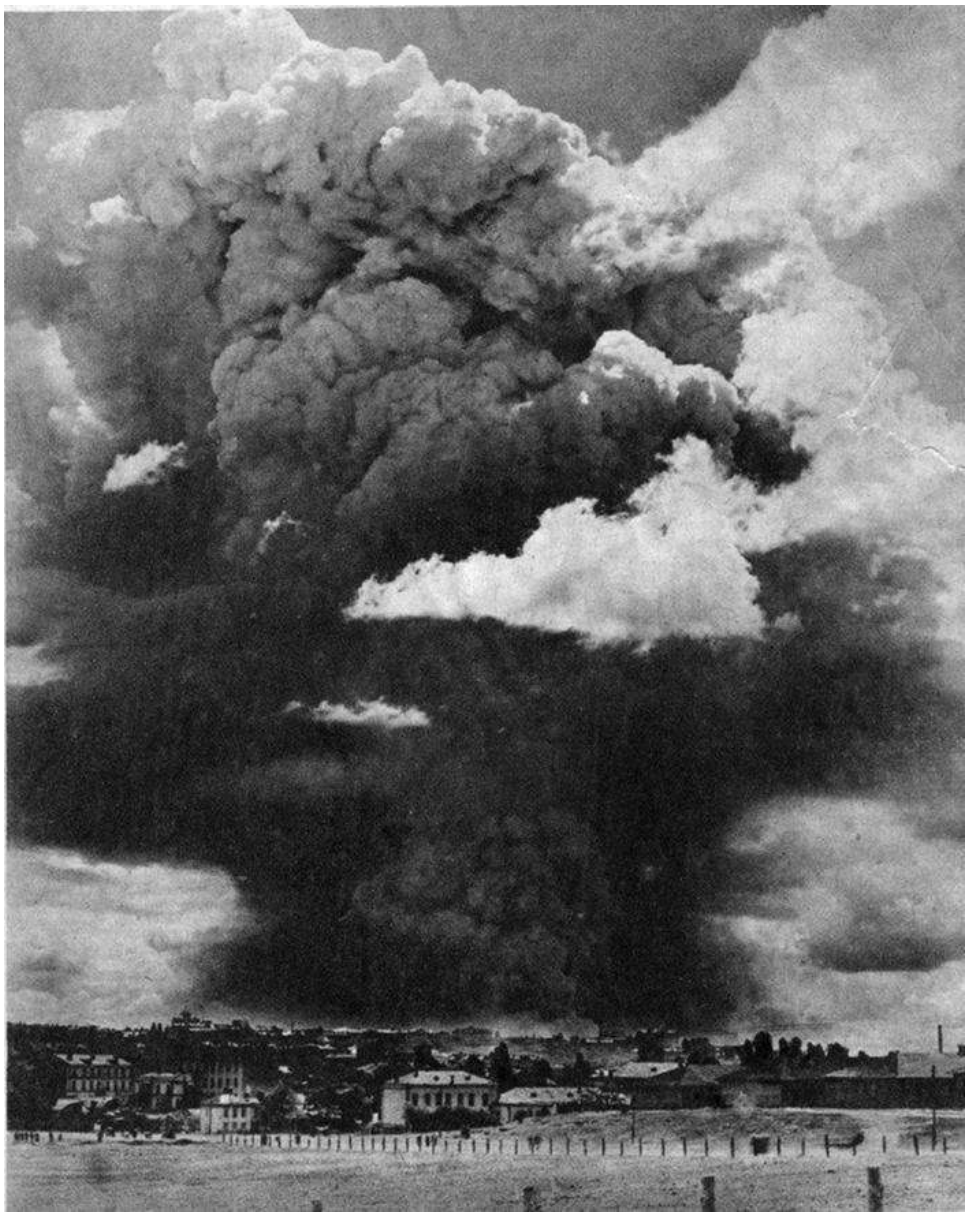

Світлина для лейпцизької газети, зроблена за 7 верст від епіцентру вибухів

Люди спочатку сприйняли канонаду за наступ більшовиків, яким на початку лютого того ж року вдалося тимчасово захопити Київ.

Газета «Киевская мысль» так описувала ті страшні події: «*Люди, які всіяли Печерські пагорби, падають від струсу на землю, над головами, розсікаючи повітря, пролітають дрібні снаряди, які падають тут таки на складах, і рвуться, зариваючись у землю*…».

Забудова Звіринця була зруйнована майже вщент. Очевидці стверджували, що гігантське попелище було схоже на пустелю.

Однією з небагатьох споруд, яка дивом уціліла є недобудована церква Миколи Чудотворця 1917 року (сакральна пам’ятка спотворена перебудовою у радянський час, служить вже багато років лабораторією Інституту проблем міцності).

Детонація була настільки потужна, що вибуховою хвилею вибило шибки у будинках на Хрещатику та на Інститутській, а у Київському університеті, за 12 кілометрів від епіцентру розривів, зірвало з петель зачинені парадні двері. На Дніпрі через вибухові хвилі перекинулися човни…

За спогадами ідеолога українського націоналізму Дмитра Донцова, який тоді був директором Українського телеграфного агентства, усього було 15 сильних детонацій: «*Скло в бюро з вікон, які виходили на Хрещатик, все вилетіло. Мене й секретарів ледь не збило з ніг, коли ми, підбігши до вікон, визирнули на вулицю, засіяну товченим склом*».

Забудова району перетворилася на руїни. Фото: Emil.architect

Киянин Володимир Михальнюк знає про цю трагедію зі слів матері, яка працювала у крамниці на вулиці Антоновича. За її розповідями, від вибухів зривало навіть листя з дерев:

«*Власники крамниці забрали цінні речі та побігли до вокзалу. Була велика метушня…Вже по обіді їздили поліціянти заспокоювали містян, щоб поверталися по домівках. Мама перечекала цю ситуацію у сквері навпроти університету*».

Очевидицею катастрофи стала також онука драматурга Михайла Старицького, Вероніка Черняхівська. У своєму щоденнику за 6 червня 1918 року вона зафіксувала:

«*…Сьогодні знов прийшлось пережити жахливі хвилини — вибух порохового складу… Нещасний Звіринець — скільки жертв, скільки горя!…Яке дивне життя: от в цю саме хвилину умирають люди на Звіринці, а ми будемо*

обідати, а десь в Америці яка-небудь мільярдерка їде на бал. І так все. Кулемети, рушниці, арешти, голодування — це все не так страшно, як вибухи. Не так боїшся за життя, як цього грохоту. Звикнуть до нього я не можу. Тепер кожен маленький стук примушує здригатись. Тільки до Бога, до доброго Бога можна звернутись в такі хвилини…».

Жахливі багатогодинні вибухи спричинили неабияку паніку серед місцевого населення. Багато киян намагалися залишити місто, виїжджаючи до передмість: Боярка, Святошин, Пуща Водиця або в інші безпечні місця.

За свідченнями очевидців, впродовж 7-8 червня потяги, що відходили з перонів вокзалу були переповнені. Аналогічна ситуація відбувалася з трамваями, що курсували до київського передмістя.

На місце трагедії вирушили медики та рятувальники. За спогадами киян, їм довелося не лише надавати допомогу постраждалим, але й боротися з мародерами. Лише за першу добу після вибуху правоохоронці затримали за мародерство 11 осіб, ще одного злочинця застрелили під час невдалої спроби втечі.

«*Виявляється, що і тут, у цьому царстві жаху, знайшлися негідники, які до того втратили всяке людське обличчя, що у них вистачило духу ритися в зруйнованих квартирах і розкиданих під парканами вузлах*», — констатували журналісти газети «Киевская мысль».

Після перших повідомлень про вибух влада скерувала в бік Звіринця пожежні частини, санітарні бригади, співробітників державної охорони, військових і цивільних керівників різних рівнів.

На місце трагедії особисто прибув навіть сам гетьман Скоропадський, якого супроводжував прем’єр-міністр Федір Лизогуб. Гетьман розпорядився, щоб уряд виділив 500 тис. карбованців для надання першої допомоги постраждалим.

Міська влада облаштувала для потерпілих пункти безоплатного харчування. Вони розміщувалися у Києво-Печерській лаврі, Видубицькому монастирі, громадській їдальні в Контрактовому будинку на Подолі, на печерському базарі та в інших місцях.

Того ж дня під патронатом Скоропадського створили комітет для збору коштів на користь жертв вибухів. До нього ввійшли представники більшості громадських організацій Києва.

Розслідуванням злочину займалися одразу чотири установи: німецьке командування, українська військова влада, прокуратура та міліція. Але справжніх винуватців трагедії так і не знайшли.

За офіційною версією, причиною вибухів стала недбалість. У ході Першої світової війни на Звіринці без особливих заходів обережності військові

зберігали величезні партії боєприпасів, що здетонували за ланцюговим принципом через самозаймання.

Однак багато тогочасних киян були переконані, що до вибухів причетні більшовики для подальшої дестабілізації ситуації в Києві.

«*Мабуть, не випадковий вибух. Проти німців? Більшовики? Так чи інакше, це лягає на цю нову владу*», — написав того вечора Володимир Вернадський, вчений, засновник Української академії наук.

Микола Ковалевський, міністр продовольства УНР, згадував, що вибухи згодом записували на свій рахунок як київські більшовики, так і якась секретна польська військова організація, що діяла за дорученням європейських противників Німеччини в Першій світовій — об'єднання Антанта.

«На німців вибух справив глибоке враження — це був перший сигнал недалекої бурі», — резюмував Ковалевський.

Вибухи ускладнили ситуацію для Гетьманату. В листопаді німці стали виводити війська з України, а Павло Скоропадський, втративши їхню підтримку, в грудні 1918 року відмовився від посади та емігрував до Німеччини.

Вечірній Київ. – 2022, 6 червня

Асадчева Т. **За берлінським часом: як жили кияни у роки німецької окупації**

Руїни Хмарочоса Гінзбурга у 1942 році. Фото з відкритих джерел

У час російської війни проти України, жорстокі дії держави-агресора щодо мирного населення часто порівнюють зі злочинами часів Третього Рейху, а самого очільника кремля — із сумнозвісним Адольфом Гітлером.

«Вечірній Київ» згадує життя у Києві під німецькою окупацією часів Другої Світової війни, яка тривала 778 днів. За цей трагічний час населення нашого міста скоротилося майже втричі, а багато унікальних київських пам’яток були втрачені назавжди.

НОВА ВЛАДА ВСТАНОВЛЮЄ ПОРЯДКИ

Німецькі війська ввійшли до Києва 19 вересня 1941 року. З цього моменту всі годинники міста почали показувати новий час «за Берліном», а кияни звикали жити за новим розпорядком дня.

Одним із перших наказів вводилася сувора комендантська година: з 18:00 до 5:00 не можна було виходити на вулицю, а людей, яких в нічний час затримували, розстрілювали на місті.

Німецькі офіцери біля табличок з надписами на Хрещатику. Фото з відкритих джерел

Для зменшення впливу радянської пропаганди серед населення, нова влада починає забирати у населення радіоприймачі. Пунктом для приймання став магазин «Дитячий світ» на розі Хрещатика та Прорізної.

Захопивши владу у місті, німці облаштували там контору, де кияни могли одержувати різні перепустки та документи. Верхні поверхи будівлі віддали під житло німецьким офіцерам.

24 вересня близько 16 години у будівлі пролунав перший потужний вибух на Хрещатику, що спричинив велику пожежу та масову руйнацію забудови вулиці.

Відповідь німців на дії радянських диверсантів була страшною: винними у цих злочинах визнали місцеве єврейське населення, що невдовзі було знищене у Бабиному Яру. Лише за 29-30 вересня вбили 51 тисячу людей — половина розстріляних за весь час перебування у місті німецької влади.

Також з'явився наказ про вилучення у населення та знищення у місті усіх голубів до 26 жовтня 1941 року. Це розпорядження було спільним для усіх окупованих територій: нацисти боялися використання цих птахів у якості засобів нелегального військового зв'язку.

ДЕКОМУНІЗАЦІЯ ТА НОВІ ВУЛИЦІ

Німецькі вказівники поблизу Філармонії. Фото з відкритих джерел

Для кращої орієнтації в окупованих містах німецькі військові швидко перейменовували вулиці та встановлювали детальні таблички та вказівники. Також в місті з'явилися величезні плакати з детальною мапою Києва, тож німецькі офіцери швидко опанували середмістя Києва.

Усі вулиці, перейменовані на честь більшовицьких діячів, одержали німецькі назви. Переважна більшість з них були новими, хоча іноді німці прагнули зберегти назву-прив'язку до історичної місцевості.

Німецька мапа біля Бесарабського ринку. Фото з відкритих джерел

Так вулиця Хрещатик стала називатися Айхгорнштассе, вулиця Інститутська — Берлінською (Берлінерштрассе), а вулиця Банкова одержала ім'я видатного німецького політика Отто фон Бісмарка.

Деякі німецькі назви були пов'язані з відомим будівлями, що там розташовувалися: Лютеранська — Лютерштрассе, Богдана Хмельницького — Театральна або Театерштрасе, вулиця Симона Петлюри одержала назву Вокзальної (Бангофштрасе).

Площа Шлейфера. Фото: з відкритих джерел

Цікавим фактом, зафіксованими дослідниками історії міста є те, що площа біля театру Франка за німецької окупації мала ім’я видатного київського архітектора німецького походження Георгія Шлейфера (1855-1913), який відіграв значну роль у забудові цієї частини міста, що кияни люблять називати Київським Парижем.

НІМЦІ НА БАНКОВІЙ

Гітлерівська адміністрація на Банковій. Фото з колекції Штефана Машкевича

Генеральний комісаріат або Гітлерівська адміністрація розмістилася у приміщенні нинішньої Адміністрації Президента на Банковій, 11. Будівлю збудували у 1936-1938 роках для Київського військового округу за проєктом Сергія Григор’єва.

За свідченнями істориків, Гітлерівський окупаційний апарат опікувався «німецькими» проблемами, а «українськими» справами відала Київська міська управа — орган місцевого врядування, створений у вересні-жовтні 1941 року й укомплектований «благонадійними» прихильниками окупантів. Це відомство розташувалося в приміщенні Другої гімназії за адресою Ровноверштрассе (бульвар Шевченка), 18. Зараз будівлю займає Укртелеком.

КИЇВ У РУЇНАХ

Страшна пожежа у вересні 1941 року. Фото з відкритих джерел

Роки війни та окупації завдали непоправних втрат українській культурній спадщині. Як свідчать історики, саме у Києві радянська армія вперше використала тактику «випаленої землі», зруйнувавши у вересні 1941 року історичний центр міста: головну вулицю Хрещатик та прилеглі вулиці.

Газета «Українське слово» у жовтні того ж року писала: «Повністю зруйновані й спалені Хрещатик, Миколаївська (Архітектора Городецького), Мерингівська (Марії Заньковецької), Ольгинська вулиця та частина Інститутської, Лютеранської, Прорізної, Пушкінської, Фундуклеївської (Богдана Хмельницького) вулиць і Думський (Незалежності) майдан».

Німці огородили зону пожежі та виставили навколо неї охорону. Киянам категорично заборонявся доступ до своїх помешкань, вони втратили усі свої заощадження та документи.

Проблему із розселенням мешканців, що опинилися восени просто неба, вирішувала Міська Управа, яка повідомляла, що погорільці можуть одержати ордери на нове житло.

Однак, за спогадами тогочасних киян, переважна більшість квартир належала страченим у Бабиному Яру євреям, тож містяни не дуже хотіли оселятися у таких помешканнях, тому частіше знаходили прихисток у родичів або ж в інших місцях.

Однією із найбільших втрат у роки війни став підрив Успенського собору Києво-Печерської Лаври у листопаді 1941 року. За словами видатного київського краєзнавця Дмитра Малакова, пам’ятку було знищено радянською вибухівкою. Підривати його німцям не було жодного сенсу.

Велика київська пожежа повторилася восени 1943 року, при відступі німців з міста. Серед найбільш постраждалих споруд була Міська бібліотека та Київський Університет, який невдовзі після завершення війни було повністю відновлено завдяки видатному київському архітектору Павлу Альошину (1881-1961).

БЕЗ ЇЖІ, ВОДИ ТА СВІТЛА

Киянам доводилося міняти на продукти усе, що було вдома. Фото з відкритих джерел

За спогадами багатьох киян, що пережили важкий час окупації міста, найгостріша проблема поставала із харчами, водою та світлом. Магазини працювали переважно для німців, звичайне населення виживало виключно завдяки ринкам на Львівській площі, Євбазі, Лук'янівці та Подолі.

На базари з околиць приїжджали селяни та починався товарообмін, де можна було виміняти власні речі на харчові продукти. На обмін йшло майже усе: скатертини, простирадла та навіть фіранки. Часто доходило, що з дому вже не було чого виносити.

«Ціни були просто нереальні, а якість продуктів — жахлива. Хліб пекли з каштанів, борошна у місті майже не було. Усе забрала або радянська армія під час евакуації або німці», — згадує очевидець тих страшних подій.

Воду пили та набирали просто з Дніпра. У якості світла кияни використовували керосинові лампи та лягали спати з настанням сутінок. Виходити на вулиці ввечері було заборонено, в місті продовжувала діяти сувора комендантська година.

ТРАМВАЙ — ЄДИНИЙ ВИД ТРАНСПОРТУ

У часи німецької окупації ситуація з громадським транспортом також була досить складною. Усі автобуси з початком війни відправили на фронт, а тролейбуси не могли виїхати на маршрути через відсутність енергопостачання.

Тому, головним надійним видом транспорту залишався трамвай, де німецька влада також «встановила» свої правила. За спогадами Дмитра Малакова, за проїзд мали сплачувати виключно містяни.

«Німці їздили безплатно, крім того, на передньому майданчику біля перших дверей та кондуктора», — згадує Дмитро Малаков.

МІСТ РЕЙХЕНАУ — ПОПЕРЕДНИК МОСТУ ПАТОНА

Будівництво тимчасової переправи через Дніпро. Фото з відкритих джерел

При відступі з міста, радянська влада знищила усі мости через Дніпро. Взимку 1941-1942 років угорські та німецькі сапери будують на биках недобудованого до війни Наводницького міста дерев'яну переправу через Дніпро.

Міст названий на честь німецького офіцера Вальтера фон Рейхенау, першого німецького фельдмаршала, що загинув у Другій світовій війні. Будівництво завершили, ймовірно, весною 1942 року, а вже влітку рейхсміністр з окупованих територій Сходу Альфред Розенберг в'їхав через нього до Києва.

Руїни Русанівського мосту, знищеного при відступі більшовиками. Фото: ДАКО

Життя мосту виявилося недовгим — його зруйнували німці восени 1943 року при підготовці до оборони Києва. На цих же биках Наводницького мосту у 1953 році збудували сучасний міст імені Євгена Патона.

КУЛЬТУРНЕ ТА ДУХОВНЕ ЖИТТЯ

Національний художній музей у роки війни. Фото з відкритих джерел

На противагу більшовикам, німці більш приязно ставилися до релігії, тому деякі київські храми відновили богослужіння та відкрили двері для вірян. Серед найбільш популярних сакральних місць були Покровський монастир, Покровська церква на Подолі, Трапезна Михайлівського монастиря та Андріївська церква. Німці не виявляли особливого інтересу до православних святинь, тож відвідували переважно Лютеранську кірху.

Всупереч важким часам, культурне життя Києва продовжувало жити власним життям. Працювали декілька театрів, Українська хорова капела,

музичні та хореографічна школа. Для відвідування були відкриті зоопарк та ботанічний сад.

У 1943 році у Києві відбулися навіть дві художні виставки, де представили свої твори 216 митців. Однак твори мистецтва скуповували переважно німці.

Також у місті активно проводили спортивні змагання, особливо з футболу. Київські краєзнавці та історики давно спростували міф радянської пропаганди про жорстокі репресії щодо спортсменів та відомий фейк про «Матч смерті», що не відповідав дійсності.

Вечірній Київ. – 2022, 20 березня.

Косова О**. Відомі та невідомі будівлі Владислава Городецького у Києві: фото**

Пам’ятник Городецькому в Пасажі. Фото: Ольга Косова

Сьогодні, 4 червня, виповнюється 159 років з дня народження легендарного київського зодчого. Найвідоміші з його творінь, як-от Будинок з химерами та Костел святого Миколая, давно є візитівками Києва. Але про інші столичні проєкти Городецького кияни знають небагато.

Лєшек Дезидерій Владислав Городецький народився 4 червня 1863 року на Поділлі. Після навчання у Петербурзі Городецький перебрався до Києва, де прожив майже 30 років і подарував місту справжні архітектурні «перлини».

Давайте насолодимося творіннями майстра, які навіть через сотню років після побудови захоплюють подих. І розпочнемо ми з найзнаковіших.

***

Будинок з химерами

(вул. Банкова, 10)

Ця будівля є, напевно, найвідомішим «дитям» Городецького. Прибутковий будинок автор побудував у 1903 році для своєї родини: на першому поверсі жили Городецькі, квартири на інших поверхах здавалися в оренду.

Особливість будинку — це скульптурний бестіарій. Він виготовлений із цементу — досить дорогого на той час матеріалу — постійним партнером Городецького, італійським скульптором Еліо Салем. Оскільки архітектор був пристрасним мисливцем, то всередині будинок прикрашений скульптурами-мисливськими трофеями — черепами, рогами, опудалами тварин і птахів.

Іронічно те, що на фасаді та всередині будинку немає жодної химери. Але для киян початку XX століття реальні африканські тварини були такими ж дивовижами, як і химери — відповідно й прозвали будинок Городецького.

У мирні часи споруда використовувалась для прийомів Президента України.

***

Караїмська кенаса
(вул. Ярославів Вал, 7)

У 1898 році Владислав Городецький, вже як дуже популярний архітектор, отримав пропозицію від «тютюнового короля» та очільника громади київських караїмів Соломона Когена спроєктувати караїмську кенасу.

Будівлю в мавританському стилі спорудили за 4 роки. Її особливістю став гофрований купол з ліпними прикрасами роботи майстерні Еліо Саля. Ефектна верхівка кенаси була покрита оцинкованим залізом і над нею височив шпиль. Але купол був втрачений у результаті реконструкції 1968-го року.

Під час Другої світової війни у кенасі правилася римо-католицька служба, потім діяв лялковий театр та кінотеатр, а з 1981 року і дотепер тут розміщується Будинок актора. Час від часу виникає суспільна дискусія, щодо повернення кенаси вірянам, але на сьогодні за останнім переписом, київська громада караїмів налічує менше ніж 100 осіб. Втім, кенаса вже давно потребує реставрації — востаннє її планували провести протягом 2019-2020 років.

***

Костел святого Миколая

(вул. Велика Васильківська, 75)

Одна з двох римо-католицьких церков у Києві (друга — Олександрівський костел). Її історія почалася наприкінці XIX століття, коли група католиків звернулася до губернатора Києва за отриманням дозволу

на будівництво костелу в пам’ять про перебування у столиці імператора Миколи II.

Був оголошений конкурс на створення проєкту костелу. Переможцем став 24-річний студент, який не мав досвіду спорудження таких будівель, тому керувати проєктом доручили вже відомому на той час Владиславу Городецькому. Храм зводили 10 років виключно на пожертви приватних осіб. Роботи велися довго через поганий стан ґрунту, на який впливала річка Либідь. Зрештою храм відкрили і освятили у 1909 році.

Довгий час костел Святого Миколая ділили між собою католики та Національний будинок органної та камерної музики України. Але у вересні 2021 року будівля сильно постраждала від пожежі, а орган був повністю знищений. Перший етап протиаварійних робіт з ліквідації наслідків пожежі був завершений в січні 2022 року. Сам костел цьогоріч передали в користування парафії святого Миколая.

***

Національний художній музей України
(вул. Михайла Грушевського, 6)

Величну споруду в неокласичному стилі з самого початку будували як перший в Києві загальнодоступний музей.

У 1896 році в комісію надійшли 13 проєктів із варіантами майбутнього музею, кожен зі своїм девізом. Серед них виграв проєкт «К сроку» московського архітектора Петра Бойцова, але детальну розробку планів

зведення музею робив саме Владислав Городецький. Він доопрацьовував проєкт та безпосередньо керував роботами.

Скульптурними оформленням головного фасаду знову займався давній знайомий Городецького Еліо Саля. Але з плином часу будівля почала критично потребувати оновлення — і зовні, і всередині. У Національному художньому музеї України вже декілька років триває реставрація будівлі. Минулого року, в межах програми «Велика реставрація», на відновлення історичної та культурної пам'ятки виділено кошти в обсязі 40 мільйонів гривень.

На час війни музей зачинений, а експонати спаковані та переміщені у безпечні місця.

***

Готель «Континенталь»
(вул. Городецького, 3)

Чотириповерховий готель «Континенталь» Городецький створив разом із архітекторами Георгієм Шлейфером і Едуардом Брадтманом у 1887 році. Загальна його вартість у результаті становила майже мільйон рублів, а вартість

доби проживання коштувала 15 рублів, тобто половину місячного заробітку простого робітника. Таким чином готель вважався найдорожчим у Києві — і не дарма!

Всередині будівлі було сто номерів, великий ресторанний зал, зимовий сад, розкішні кабінети, більярдні, два електричні ліфти — пасажирський і багажний, комори для зберігання багажу та дорогоцінних речей, ванні кімнати та літній сад із фонтаном, що світиться. У підвалі готелю збирався знаменитий клуб «ХЛАМ» (Художники, Літератори, Артисти, Музиканти), в якому можна було зустріти Осипа Мандельштама, Костянтина Паустовського та Михайла Булгакова.

Через велику пожежу на Хрещатику 1941 року від будівлі залишилися лише стіни. Тепер тут розташований будинок Консерваторії ім. П.І. Чайковського, а колишні номери готелю перетворилися на класи.

***

Прибутковий будинок Кімаєра

(вул. Городецького, 13)

У 1895 році Владислав Владиславович спроєктував будівлю на замовлення австрійського підприємця Йосифа Кімаєра для торгового дому меблевої фірми. На фабриці виготовлялися крісла для київської опери та театру Соловцова (теперішня назва — театр імені Франка), гарнітури для готелю «Континенталь» та готелю Гладинюка (тепер — будівля інформагенства «Укрінформ»). Також меблі розвозили у найкращі оселі по всій Російській імперії.

Над фронтоном будівлі зберігся напис — «1884». Це не дата побудови будинку, а рік заснування меблевої фабрики. До слова, після меблевої тут розміщувалась взуттєва фабрика.

В 1941 році масштабна пожежа на Хрещатику сильно пошкодила фасад будинка Кімаєра і повністю знищила інтер'єри. Зараз він використовується як головна будівля Міністерства юстиції України. Також тут облаштований вхід до станції метро «Хрещатик».

***

Сільськогосподарський кооператив «Робітник»
(вул. Городецького, 11А)

Впритул до будинка Кімаєра розташоване ще одне творіння Городецького. Він спорудив перші два з половиною поверхи у 1895-1897 роках для контори та складу сільськогосподарського кооперативу «Робітник». У 1911 році була проведена друга частина робіт, коли під керівництвом архітектора Едуарда Брадтмана будівля стала вищою на кілька поверхів.

Через деякий час після спорудження будинку, в ньому розмістився літературно-артистичний клуб, а пізніше — профспілка митців. Тут мешкав український актор Мар'ян Крушельницький, який грав на сцені розташованого

неподалік театру імені Івана Франка. Зараз на першому поверсі будівлі працюють магазини та офісні приміщення.

***

Прибутковий будинок Бендерського

(вул. Велика Васильківська, 25)

У 1897 році Городецький створив проєкт грандіозного будинку для Лева Бендерського — купця першої гільдії, виноторговця і старости Купецької синагоги (розташовувалась на місці колишнього кінотеатру «Кінопанорама»). Протягом двох років було зведено п’ятиповерховий прибутковий будинок.

Споруда була пишно декорована у ренесансно-бароковому стилі. Приміщення тут орендувало, зокрема, Київське шахове товариство, а у 1919 році тут розташовувалась редакція журналу «Українська кооперація». На першому поверсі було чимало магазинів.

За радянських часів будинок став поступово руйнуватися. У 1930-ті тут зробили ремонт, під час якого прибрали всі декоративні елементи, також змінилося і внутрішнє планування. Найбільше будинок значно постраждав під час підриву середмістя радянськими диверсантами у 1941 році. 1948 року споруду відновили без первісного оздоблення.

Сьогодні, як і сто років тому, на першому поверсі знаходяться елітні магазини, а верхні поверхи займають офіси та житлові приміщення.

Вечірній Київ. – 2022, 4 червня

Кіровоградська область

Юганова Т. **Церква святих Косьми і Даміана**

Дерев'яна церква стоїть в історичному центрі Салькового. Місцевій реліквії півтора століття, але коли постукати по її стінах — дерево дзвенить, як живе. Тут нема фресок, як у кам'яних храмах, — ікони написані теж на дереві.

Селище Салькове Заваллівської селищної ради Голованівського району

ІСТОРИЧНА ДОВІДКА

З XVIII до початку XX століття село називалося Салькова. Таке найменування воно отримало від свого засновника, пастуха Салька, який першим поселився у цій місцевості.

Першими жителями були селяни. Але коли с.Салькова стало власністю поміщика Підгорського, то він переселив селян у сусідні села Могильне і Завалля, а з цих населених пунктів переселив у Салькову шляхту — одноосібників і віддав їм в оренду орну землю, сінокоси і пасовища.

Перший храм на честь святих безсеребреників Косьми і Даміана збудували у 1783 році на кошти парафіян.

Через те, що церква була тісною і низькою, у 1897 році її розібрали і з придатного матеріалу збудували усипальню на цвинтарі. А в селі з'явився новий храм, який спорудили завдяки наполегливості священника А.Брадучана. Благодійні кошти на будівництво у сумі 4 тисяч карбованців надав селянин Дмитро Максименюк та парафіяни. Священик Брадучан поклопотав, щоб у 1892 році в селі була відкрита церковно-парафіяльна школа.

У роки більшовицького тоталітарного режиму православний храм закрили, куполи зняли.

У будівлі церкви відкрили клуб, з часом перепрофілювали на радгоспний склад для зберігання бурякового насіння. У роки перебудови почали

створювати музей хліба, зібравши тут старовинні предмети для випічки хліба, одяг селян минулих років і навіть затягли... трактор «Універсал».

Громада брала участь у релігійних обрядах у пристосованому молитовному будинку аж до кінця 80-х років XX століття. У 1988 році завдяки наполегливості протоієрея Анатолія Козачука та вірян храм повернули громаді. Тепер, як і має бути, тут проводять богослужіння.

Храмове свято відзначають 14 листопада — у день святих безсеребреників Косьми і Даміана, які були лікарями в Римській імперії і лікували людей безкоштовно усе своє земне життя.

СЬОГОДЕННЯ

Церква є пам’яткою архітектури місцевого значення. У церкві планують встановити куполи і дзвони, як це було первісно.

ЦІКАВІ ФАКТИ

Коли храм закривали, сальківчани розібрали ікони по домівках, а коли будівлю нарешті знову передали під храм, ікони повернули. Збереглися тут і книги церковнослов’янською мовою 40-50 років XIX століття.

У селі багато представників католицької віри (сюди переселяли поляків-однодворців), багато православних, є храм свідків Ієгови, та усі вони живуть дружно.

ЯК ДІСТАТИСЯ

Дістатися до Салькового можна власним авто та рейсовим автобусом Кропивницький–Гайворон.

Вісник Кіровоградщини (https://vk.kr.ua/putivnyk/tourist-objects/religious/9106-kosmy-damiana.html)

Пам’ятний знак «Географічний центр України»

Зараз в Україні можна побачити два пам’ятні знаки «Географічний центр України»: поблизу села Мар’янівки Шполянської міської ради Звенигородського району Черкаської області та поблизу селища Добровеличківки Новоукраїнського району Кіровоградської області. І хоч на сьогодні географічним центром вважається точка поблизу Мар’янівки, а точку поблизу Добровеличківки називають геометричним центром України, та жителі Добровеличківщини вважають географічним центром саме свою точку, оскільки вона була визначена першою хронологічно, про що свідчать офіційні документи.

Північно-східна околиця селища Добровеличківки
Новоукраїнського району

ІСТОРИЧНА ДОВІДКА

Ініціаторами дослідження Кіровоградщини і зокрема Добровеличківщини як географічного центру України були перший директор Добровеличківського районного краєзнавчого музею Василь Якович Нога та відповідальний секретар районного товариства охорони пам’яток історії і культури, а згодом головний зберігач фондів музею Дмитро Дмитрович Проскаченко. Їх підтримав Віктор Олексійович Шевченко, доктор географічних наук, професор, який у 1989 році визначив точку географічного центру України — селище Добровеличківка Кіровоградської області. Про це зазначено в листі Українського географічного товариства: «Вчена рада Українського географічного товариства, вивчивши

питання про точку географічного центру України і розглянувши всі можливі варіанти, вважає, що такою слід вважати північно-східну околицю смт Добровеличківка Кіровоградської області.

Ця точка, визначена доктором географічних наук Шевченком В.О. ще в 1989 році за його власною методикою, найбільш повно враховує конфігурацію території України, сферичність її поверхні, а також саму суть поняття «географічний центр».

Президент Українського географічного товариства, член-кореспондент Академії педагогічних наук України, доктор географічних наук, професор П.Г. Шищенко».

У липні 1991 року у точці географічного центру України встановили тимчасовий пам'ятний знак з написом «Тут буде встановлено пам'ятний знак «Географічний центр України». 24 серпня 2002 року, в День Незалежності України, на цьому місці урочисто відкрили пам'ятний знак: 24-тонна стелоподібна брила із сірого граніту, видобутого у місцевому кар'єрі, на лицевій стороні брили табличка з чорного граніту, на якій викарбовано Державний герб України (тризуб), нижче напис «Географічний центр України», ще нижче картографічне зображення: контури України в рамці з картографічною сіткою (позначені та підписані мередіани та паралелі); також позначено м.Київ, р.Дніпро та спеціальними значками і підписами крайні точки території України (мис Сарич, Петровське, Червона Зірка та Чоп), точка географічного центру — Добровеличківка та герб Добровеличківського району.

Задля справедливості необхідно зазначити про перебіг дискусій щодо точності визначення географічного центру України та крайніх точок території України. У 1993 році вперше було встановлено, що географічний центр України знаходиться на території Черкаської області — на північній околиці села Мар'янівки між колишнім райцентром Шпола і селом Матусів. Добровеличківку ж рекомендували називати геометричною серединою України. Уся справа в тому, що в 1989 році обрахунки щодо Добровеличківки здійснювали без допомоги комп'ютерної техніки, а вже обрахунки щодо Мар'янівки здійснювали за допомогою комп'ютерної техніки. Утім жителі Добровеличківщини вважають, що як географічний центр України Добровеличківка визначена хронологічно першою.

Велика група дійсних членів Українського географічного товариства, вчителів географії, викладачів географії різних навчальних закладів України здійснили у 2002 році науково-практичну експедицію «Географічний центр України» за маршрутом: Київ–Добровеличківка–Кіровоград–Олександрія–Кам'янка–Шпола–Ватутіне–Київ.

Одним з перших туристів, який цілеспрямовано відвідав географічний центр у Добровеличківці, є відомий український журналіст і мандрівник Микола Хрієнко, котрий реалізовував авторський проєкт і написав про подорож через Добровеличківку в газеті «Столиця» (№27 за 2002 рік) у статті «Три кроки через центр України». Микола Хрієнко зробив великий внесок у популяризацію географічного центру України в Добровеличківці. Під час реалізації чергового журналістського проєкту «Українці за Уралом» (2004-2010 роки) символічний старт брав саме від географічного центру України під час всіх трьох етапів виконання проєкту, кожного разу повертаючись в Добровеличківку зі звітом про подорож, картами, фото, сувенірами. Микола Іванович — справжній патріот (народився на Кіровоградщині), під час подорожі на вершинах 17-ти найвищих перевалів Колимської траси і на Чукотці, а також на мисі Дежньова та в бухті Командор на острові Беринга він розсипав землю, взяту біля пам'ятного знака «Географічний центр України» у Добровеличківці, а в листопаді 2010 року розсипав землю з мису Дежнєва (Чукотка) і селища Черський (Нижня Колима), з Норильська, Воркути, Архангельська, Соловецьких островів і Мурманська біля центру України. Це була остання крапка в маршрутній частині «Українці за Уралом».

У 2006 році в київському видавництві «Ніка-Центр» вийшла друком книга Віктора Олексійовича Шевченка «Центризм і центричність у географії», в якій розглядається комплекс питань, які стосуються географічних центрів, зокрема докладно висвітлено історію становлення поняття «Географічний центр України», проаналізовано методики його визначення. Один із розділів книги розповідає про Добровеличківщину та її географічний центр.

СЬОГОДЕННЯ

З метою популяризації центру України (Добровеличківка) виготовлено буклети, керамічні сувеніри, магніти із зображенням пам'ятного знака. У 2009 році започатковано фестиваль «Співочі зорі в центрі України» (авторський проєкт Миколи Середенка, на той час начальника відділу культури і туризму), тепер це фестиваль «Ми — українці» (с.Скопіївка, Добровеличківська селищна рада).

Уже стало доброю традицією гостей у Добровеличківці зустрічати з хлібом-сіллю біля знака «Географічний центр України». Біля нього розпочинаються усі значні селищні, районні, міжрайонні та обласні заходи, що проводяться на Добровеличківщині.

Працівники краєзнавчого музею проводять екскурсії для школярів та всіх охочих відвідати центр України. Пам'ятний знак відвідують авто- та велотуристи. Тут зупиняються майже всі, хто проїздить через Добровеличківку.

Жителі селища приходять до пам’ятного знака з рідними під час сімейних свят, організовують фотосесії.

Відвідування географічного центру України як одного з об’єктів для огляду туристів було включено до туристичного маршруту в межах Добровеличківського району, а тепер в туристичний маршрут по території Добровеличківської територіальної громади.

ЯК ДІСТАТИСЯ

До Добровеличківки з міста Кропивницького можна доїхати приватним транспортом або автобусами Кропивницький–Побузьке, «Кропивницький–Вільшанка», «Дніпро–Умань». З міста Умані Черкаської області до Добровеличківки автобусами «Умань–Дніпро» та «Умань–Помічна».

Директорка Добровеличківського краєзнавчого музею
Валентина Грінченко, Тетяна Юганова

Вісник Кіровоградщини (https://vk.kr.ua/putivnyk/tourist-objects/historical/9035-pamyatniy-znak-geografchniy-centr-ukrayini.html)

Меморіальна дошка композитору Михайлу Калачевському

Михайло Калачевський — український композитор, піаніст, громадський діяч, юрист. Народився 26 вересня 1851 року на хуторі Федорівці поблизу Попівки, хрестили його у попівській Петропавлівській церкві, а коли немовля після хрестин везли у родинний маєток у Калачівці, місцеві говорили, що жаби на берегах Сухого Омельничка співали особливо мелодійно.

Село Попівка Онуфріївського району

ІСТОРИЧНА ДОВІДКА

Михайло Миколайович Калачевський народився 26 вересня на хуторі Федорівці поблизу села Попівки Кременчуцького повіту — нині Онуфріївського району Кіровоградської області у маєтку свого діда Федора Івановича, який брав участь у багатьох військових кампаніях, пішов у відставку у майорському чині і заснував хутори Федорівку (від імені засновника) і Калачівку. Батько Михайла — Микола Федорович — теж був військовим, брав участь у турецькій кампанії і в чині штабс-ротмістра пішов у відставку в 1835 році, поселився у Федорівці.

Михайло від народження був хворобливим. З дитинства виховувався в атмосфері музики і народної творчості. Любив відпочивати у селі Рокитному Полтавської області, де жив його дідусь. Вони їздили до міста Кременчука слухати духовий оркестр, чи у їхню садибу приходили музиканти. Коли хлопцеві було вісім років, помер батько, після чого Михайло жив у селі Кочубеївці на Херсонщині та у власному селі Михайлівці на Миколаївщині (нині село Калачеве).

Інтерес до народної музики був таким же сильним і під час навчання в Одеській приватній Другій класичній гімназії, коли він мав змогу слухати хори, які виконували українські твори, і під час навчання в Одеському, а згодом Київському університетах, куди він перевівся. (Юнак отримав не лише музичну, а і юридичну освіту). Потім навчався у Лейпцізькій консерваторії, виїхавши у Німеччину для лікування. Там Калачевський продовжив започатковану його попередником Миколою Лисенком справу: озброївшись наукою, творити свою національну професійну музику. Найвидатнішим твором композитора стала побудована на основі народних мелодій «Українська симфонія» — дипломна робота, вперше виконана у Лейпцигу в 1876 році.

Після повернення на батьківщину Михайло Калачевський жив і працював у Кременчуці. Про те, чи відвідував Калачевський Федорівку та Калачівку у дорослому віці, згадок не зустрічається.

У 1880-ті роки Калачевський був почесним земським суддею, пізніше — ще й губернським. З 1890 року, впродовж десяти років, керував виконавчим органом Кременчуцької земської управи. На громадських засадах обіймав

посади голови комісій з питань поліпшення шкільної справи, з питань поліпшення освіти народу, був членом повітової училищної ради, опікунські ради жіночої гімназії.

Незважаючи на зайнятість громадською роботою, йому вдалося створити значний музичний доробок. Але частина творчої спадщини, що дійшла до нас, невелика. Це фортепіанні п'єси, реквієми, серенади, романси, зокрема «Не зваблюй ти мене красою», «Бажання», «Зови надію сновидінням», «Заступом копана яма глибокая» та інші.

Окрім написання творів Калачевський займався популяризацією світових музичних здобутків, вихованням у кременчужан інтересу до серйозної музики. З цією метою створив оркестр, у якому грали місцеві аматори: чиновники, лікарі, вчителі. До репертуару оркестру входили камерні твори Бетховена, Моцарта, Мендельсона, Шумана, Глинки, Чайковського, Даргомижського та інших. У селі Рокитному під Кременчуком Михайло Калачевський спорудив маєток, що вражав довершеністю архітектурних форм. А ще заклав унікальний парк, де росли десятки різновидів дерев і кущів. У садку, біля маєтку, були збудовані підмостки для оркестру, і там щонеділі можна було безкоштовно слухати музику. Сам Калачевський був ансамблістом, акомпаніатором, диригентом, лектором.

Восени 1903 року хронічна хвороба Михайла Калачевського перейшла у прогресуючий параліч. Останні роки свого життя він провів у Рокитному. Помер 26 вересня 1907 року, похований у Рокитному, у власній садибі.

У роки встановлення радянської влади садиба садиба Калачевських була пограбована і спалена, парк захаращено; склеп, де був похований великий композитор, зруйновано у 1945 році. Могилу творця було надовго загублено. Минув час. Нащадки знайшли місце поховання композитора, встановили надгробну плиту у вигляді кришки роялю. Парк оновили і присвоїли йому ім'я господаря.

З метою увічнення пам'яті видатного земляка, талановитого композитора Кременчуцькій дитячій музичній школі №3 у 2008 році присвоїли ім'я Михайла Миколайовича Калачевського.

СЬОГОДЕННЯ

Архів композитора був знищений, тому дані щодо його біографії суперечливі, навіть щодо прізвища: Калачевський чи Колачевський — немає одностайної думки. Але виписка з метричної книги Петропавлівської церкви, яка збереглася, доводить, що саме Калачевський.

Маєтки у Калачівці (колишній Петропавлівській церкві) не збереглися. У Попівці до 150-річчя з дня народження великого земляка на сільському Будинку культури встановили меморіальну дошку.

Ще 50 років тому цікавість до постаті композитора була активною: у Попівку, на батьківщину Калачевського, приїздили музиканти, які давали концерти класичної музики. Останнім часом подібних заходів у селі не відбувається.

ЦІКАВІ ФАКТИ

2 березня 1901 року в Кременчуці, вперше в Україні, оркестр Дмитра Ахшарумова виконав «Українську симфонію» Михайла Калачевського. Публіка викликала автора після кожної частини на сцену і вітала гучними оплесками.

Оригінальний рукопис «Української симфонії» був знайдений музикознавцем Миколою Грінченком у 30-х роках минулого століття. Молодшого брата Михайла Калачевського — Сергія, який теж народився у Федоровці, сьогодні називають «українським Нобелем, який не відбувся». Він отримав медичну освіту і відомий передусім як хірург, що здійснив першу в Російській імперії успішну операцію резекції шлунку. Згодом чоловік зайнявся рудною справою у Кривбасі й отримав значні статки: сучасники називали його «залізним королем». Оскільки подружжя дітей не мало, то весь свій багатомільйонний статок вони заповіли на доброчинні справи. Але виконати заповіт не встигли, до влади внаслідок жовтневого перевороту прийшли більшовики. У радянському Кривому Розі знищили буквально все, що зробив доброго для міста Сергій Миколайович: маєток, сад, робітниче селище, навіть могили подружжя. Лише рудник під назвою «шахта ім. Орджонікідзе» працює й досі.

ЯК ДІСТАТИСЯ

Добратися до Попівки можна автобусом Млинок – Кременчук та Деріївка – Кременчук або власним транспортом.

Вісник Кіровоградщини (https://vk.kr.ua/putivnyk/tourist-objects/historical/8889-memoralna-doshka-kompozitoru-mihaylu-kalachevskomu.html)

Юганова Т. **Музейна кімната історії села та пам’ятний знак на честь 250-річчя села**

Зибкове – село з великою історією. На честь250-річчя з дня його заснування у центрі населеного пункту встановили пам’ятний знак, а спогади, фотоматеріали і старовинні речі зібрали у музейній кімнаті, яка знаходиться у школі.

ІСТОРИЧНА ДОВІДКА

У радянські часи у школі діяла кімната бойової слави. Зі зміною підходів у пошуковій і краєзнавчій роботі приміщення залишалося, але над матеріаламий експонатами слід було працювати.

У 2001 році розпочали роботу з оновлення музею.Систематизувала матеріали нині покійна вчителька історії Світлана Андріївна Огієнко.Над оновленням експозицій працювали і вчителі, й учні,фінансову допомогу надав випускник 1967 року Володимир Колесник.

У 2003 році музейна кімната знову запрацювала. Після того відбулося ще декілька реконструкцій, остання – чотири роки тому. Діють три експозиції: «Історія села»,«Друга світова війна» та «Народознавчий куточок».

«Історія села».У цій експозиції зібрано багато безцінних матеріалів з історії Зибкового, яке заснували переселенці-старообрядці з Брянщини (РФ). Школярі, які приходять сюди на уроках історії, завжди з цікавістю розглядають фото чоловіків в унікальному одязі – косоворотках, з довгими бородами. Багато фактів і фотознімків було віднайдено, коли до 250-річчя села працівники кожної установи підготували стенд про історію установи.

«Друга світова війна».Тут можна взяти в руки снаряд чи каску, прочитати про земляка – Героя Радянського Союзу Кузьму Антоновича Гаврилова чи замислитися над копією щоденника жителя села Степана Афанасійовича Набойщикова, який детально, по днях описував події окупації та визволення Зибкового.

«Народознавчий куточок». Збереглося багато фото, речей та інформації про побут жителів села в різні роки. Зибківчани передали до музею вишиті рушники, бандуру, прядки, праски, качалки та інші старовинні речі.

Поповнюються експозиції і зараз:односельці знають про діяльність музею і приносять сюди свої знахідки.

Пам’ятний знак – кам’яну брилу із зображенням старообрядницької православної церкви Покрови Пресвятої Богородиці та інформаційним написом – встановили до 250-річчя села (засноване у 1766 році). Варто знати, що на місці нової школи, яку відкрили у 1973 році, стояв пам’ятний знак з нагоди 200-річчя села.

СЬОГОДЕННЯ

Нині музеєм опікується вчителька історії Любов Різниченко. Земляки, які живуть далеко і давно не були в Зибковому, намагаються потрапити у музейну кімнату: хочуть побачити свої фотографії чи фотографії своїх рідних, доторкнутися до знайомих речей, почути призабуті історії. Щоб односельці знали своїх захисників, які боронили і боронять країну у наші дні, стенд із фотографіями учасників АТО розмістили у фоє школи.

ЦІКАВІ ФАКТИ

У братській могилі загиблих за визволення села покоїться Самуіл Цікало із Валок Харківської області. Протягом 10 років у Зибкове приїздив син Самуіла Матвійовича Віталій з родиною, а після смерті сина традицію продовжують онуки та правнуки. Віталій Самуілович був немов Святий Миколай: у переддень 19 грудня і просто так учні школи отримували посилки з Валківщини з літературою, новорічними іграшками, дидактичними матеріалами для уроків трудового навчання тощо. Подарунки надходять і зараз.

Педагоги та учні підтримують зв'язок із валківським музеєм, яким керує онука полеглого визволителя Наталія Віталіївна Губська.

ЯК ДІСТАТИСЯ

Адреса Зибківської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів, в якій розміщена музейна кімната: Кіровоградська область, Онуфріївський район, село Зибкове, вулиця Шкільна, 70.

Добратися до Зибкового можна рейсовим автобусом Олександрія–Онуфріївка та Кременчук–Мар’ївка.

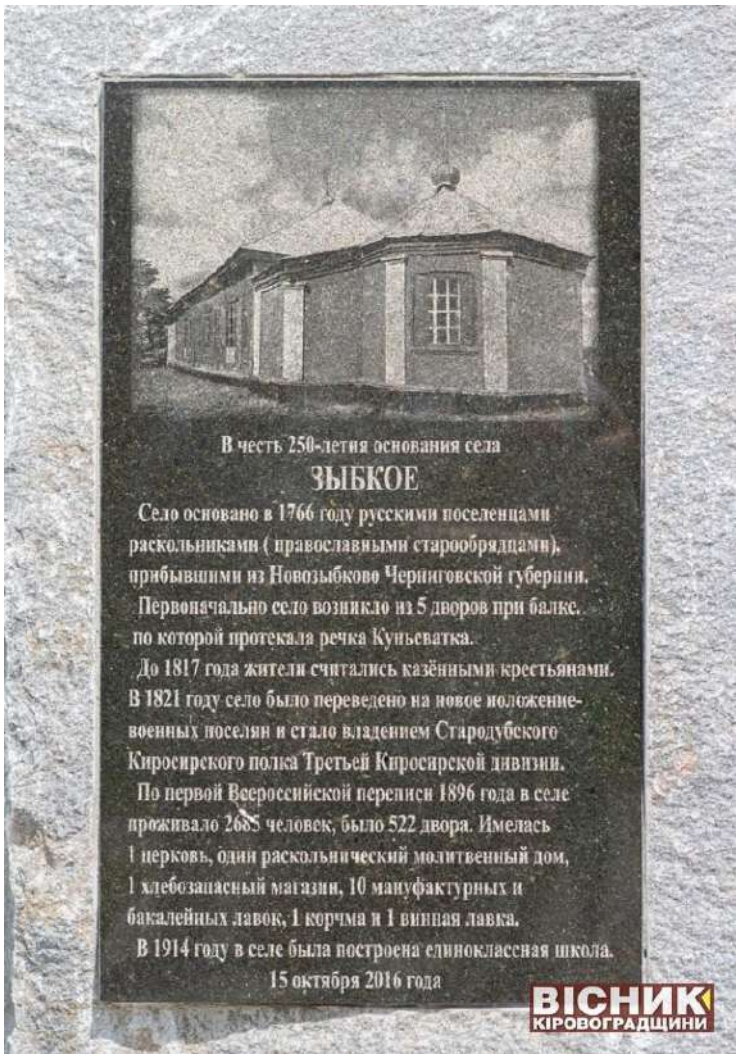

Вісник Кіровоградщини (https://vk.kr.ua/putivnyk/tourist-objects/museums/8820-muzeyna-kmnata-storyi-sela-ta-pamyatniy-znak-na-chest-250-rchchya-sela.html)

Юганова Т. **Орнітологічний заказник «Редчине»**

Орнітологічних заказників загальнодержавного значення в Україні 22, з них два на Кіровоградщині, один — на Олександрівщині. «Редчине» — це мальовниче лісове урочище зі ставком. У лісі не можна проводити рубки, тут заборонене полювання, а от відпочивати на березі водойми можна усім охочим, головне — не залишати після себе сміття.

Ставидлянська сільська рада Олександрівського району

ІСТОРИЧНА ДОВІДКА

Статус заказника «Редчиному» надано у 1983 році. Площа заказника становить 118 га. Перебуває об’єкт у віданні ДП «Олександрівський лісгосп», зокрема Бірківського лісництва.

Територія заказника є місцем гніздування багатьох видів птахів, серед яких орлан-білохвост. Улітку через спеку вильоти орланів нечасті, а ось навесні і восени красивими польотами можна милуватися досхочу. Також гніздяться й інші рідкісні хижі птахи, зокрема орел-карлик, шуліка рудий, занесені до Червоної книги України.

З тварин трапляються дика свиня, лисиця звичайна, заєць-русак, куниця лісова, кілька видів качок, канюк звичайний. Деревні насадження представлені кленово-липовою та грабовою дібровами, також росте дуб, ялина, біла акація. У підліску зростають свидина, ліщина, бруслина бородавчата, бруслина європейська, глід.

Трав'яний покрив утворюють яглиця, медунка темна, осока волосиста тощо.

Місцевість є охоронною зоною. У лісі не проводять жодних (навіть санітарних) рубок, навпаки, за необхідністю заліснюють територію, як це зробили наприкінці 90-х років минулого століття, посадивши ліс на узвишші навпроти водоймища. На березі ставу облаштована зона відпочинку зі столиками. Тут можна засмагати, купатися, займатися фізкультурою і спортом або просто милуватися красою і слухати тишу.

ЦІКАВІ ФАКТИ

Заказник знаходиться між селами Ставидла і Світова Зірка Ставидлянської сільської ради. Назва «Ре́дчине» (Редьчине) походить від другої назви села Нової Оситняжки, яке колись розташовувалося поруч з урочищем. Цього населеного пункту вже нема на карті. Тепер же місцеві жителі називають свою улюблену зону відпочинку «Зіркою»: «відпочивати на Зірці»; ліс називають Зірчанським — за назвою найближчого населеного пункту Світова Зірка, у якому, на жаль, на сьогодні немає жодного жителя.

Старожили розповідали, як раніше, коли став був у володінні місцевого пана Гревса, чистили ставки. У водойму біля греблі захо- дило до 300 чоловіків з лопатами і починали копати мул, щоб вода стала аж густою. Тоді піднімали заставки — і каламуть виносило в річку. Родючий мул покривав береги, які заростали травою, а став залишався чистим.

ЯК ДІСТАТИСЯ

До Ставидел можна дістатися автобусом Олександрівка–Ставидла або приватним транспортом.

GPS координати об’єкту: 48.821667, 31.937778.

Вісник Кіровоградщини (https://vk.kr.ua/putivnyk/tourist-objects/natural/8773-orntologchnii-zakaznik-redchine.html)

Лутай О. **Церква Максима Сповідника**

У 1753 році на правому березі річки Аджамки та її притоки Сріблянки виникло військове поселення. Назва пішла від першого поселенця села — Суботова. За іншою версією у 1752-1764 роках тут була розквартирована 14 рота новосербського Гусарського полку (кінного). У той час його називали Аджамський шанець, Субботиц, Суботиц (сербський аналог — Суботиця). Тобто назва має сербське коріння. Місцеві жителі ворожо сприйняли прийшлих сербів, бо вони принесли у село «свій устав». Це були озброєні люди, які хотіли закріпачити місцеве населення. Тож деякий час у поселенні відчувалася напруга. Та згодом все притерлося, і розбіжності залишилися у минулому.

Село Суботці Знам’янського району

ІСТОРИЧНА ДОВІДКА

Церква Стрітення Господнього, яка існувала в Суботцях близько 175-ти років (1755 — початок 1930-х років), відображала спільну віру, мир та згоду трьох православних народів, які стояли біля витоків села, — українського, сербського та молдавського. Храм тричі руйнували, в тому числі і під час спустошення села кримсько-татарською ордою 1769 року. Але жителі села відбудували його як символ своєї незламної віри. «Дзвони Стрітенської церкви було чути за тридцять верст», — згадували сторожили.

У перекладі з давньослов'янської слово «стрітення» означає «зустріч», а одними із символів свята Стрітення в православ'ї вважаються два білі голуби, що несуть в собі ідею миру, очищення та згоди.

Це була дерев'яна однопрестольна церква, священиком у якій з 1758 року був Григорій Цинтилович, котрий отримав грамоту від преосвященного Гервасія Переяславського. Підпорядковувалася церква Новомиргородському духовному правлінню. Станом на 1886 рік у селі Суботець Дмитрівської волості Олександрійського повіту Херсонської губернії проживала 2791 особа, налічувалось 460 дворових господарств, православна церква, школа, 2 лавки, відбувалося 4 ярмарки на рік: 2 лютого, 9 травня, 20 липня та 1 жовтня.

За переписом 1897 року кількість мешканців зросла до 3828 осіб, з яких 3795 — православної віри.

За часів радянської влади храм було зруйновано, а на його місці побудували сучасний Будинок культури.

До 1991 року у селі не було храму, а потім православні об'єдналися у громаду і почали молитися у приміщенні книжкового магазину, у якому облаштували церкву.

Початок будівництва церкви преподобного Максима Сповідника Української православної церкви Олександрійській єпархії припадає на 2001 рік. Храм на території сільського кладовища в пам'ять про загиблого сина Максима Москаленка споруджувався коштом сім'ї Миколи Івановича Москаленка, уродженця Чернігівської області, який вже більше сорока років проживає у Суботцях.

Будівництвом храму займалася бригада будівельників з міста Київ. Уже 2002 року церква, що збудована у стилі українського бароко, була освячена і відкрита для відвідування парафіянами. Храм має квадратну форму, розрахований на 50 коліннопреклоненних прихожан. Його висота більше двадцяти метрів. Сині куполи із золотавими хрестами виграють сонячним сяйвом, запрошуючи на відвідини подорожуючих Кіровоградщиною.

ЦІКАВІ ФАКТИ

Настоятель храму протоієрей Євгеній Жабковський (за фахом інженер-будівельник) із тих, хто в позитивному сенсі не зовсім вписується в уявлення про священнослужителів. І не тільки тому, що очолює в області одну з найбільших у світі міжнародних молодіжних волонтерських організацій — Християнську асоціацію молоді (YMCA) та згуртовує молодь довкола цікавих благодійних проектів.

Він розповів про свою організацію і про те, як через її посередництво можна допомогти молодим людям прийти до церкви: «Я маю трьох дітей різного віку (25 років старшій дочці, 16 — сину і 5 — молодшій донечці) і бачу, як важко молодій людині прийти у храм і там залишитися, воцерковитися. Тому церква повинна йти до людей. І одним з таких нейтральних місць для зустрічей з молоддю і є YMCA. Нам допомагають наші друзі з YMCA у країнах Європи та США. Не все з їхнього досвіду нам потрібно, не все для нас прийнятно, але багато що можна адаптувати до наших умов, українського менталітету і православного віровчення. Присутність священства у таких громадських організаціях є гарантією для православних батьків, що тут все буде здійснюватися у рамках нашої християнської культури. Іншими словами, ми стоїмо на варті загальноцерковних і навіть загальнодержавних інтересів.

Тут зустрічаються люди різних конфесій. Час від часу ми обговорюємо питання, які стосуються загальнохристиянських інтересів, що сприяє зняттю напруги в суспільстві. Ми допомагаємо молоді зрозуміти, що таке християнські цінності, намагаємося керуватися у своїй діяльності перш за все Євангелієм. І ми можемо привернути молодь на свій бік, показати, що крім цінностей, які рекламує телебачення, є й інші.

Наша молодіжна організація не ставить своїм завданням підмінити церкву або об'єднати церкви. Наша мета — відірвати молодих людей від пляшки з пивом, від комп'ютера, залучити їх до участі у спортивних, розвиваючих програмах. І ненав'язливо, спокійно поговорити про Христа, про моральні цінності.

Зустрічаючись з молоддю інших релігійних традицій і культур, ми вчимо наших дітей, насамперед, поважати свою культуру і зберігати свою віру, але водночас з розумінням ставитися до людей, які відрізняються від нас. Ми можемо вказати дорогу до храму. Адже храми зараз зовсім не переповнені молодими людьми. Молодь не йде, бо не розуміє. Але ж можна, наприклад, організувати екскурсію храмом для певної групи».

Розповів Євгеній Григорович і про добру щорічну різдвяну традицію на Кіровоградщині: «Вперше з Ісландії подарунки привезли в Україну в 2004 році. Запропонував таку традицію молодий хлопець з Ісландії Пйор. Коли він був

маленький, то отримував гостинці з Америки, і це його надихнуло започаткувати подібну справу в Україні. Насправді, в Ісландії триває велика робота зі збору подарунків, адже цю акцію підтримують на телебаченні, в газетах, соцмережах. Майже кожна родина збирає подарунки, до того ж люди дають кошти на пересилку сюрпризів. У пакунках речі, іграшки, канцелярське приладдя тощо.

Цього року отримали подарунки багато українських дітей. І важливо, що жителі Ісландії не лише на свята підтримують нас. Зокрема, вони надіслали нам під час благодійної акції «Ходити своїми ніжками» більше 50 пар ортопедичного взуття для дітей, які хворі на ДЦП».

СЬОГОДЕННЯ

У гербі Суботців поєднано історичні, духовні та географічні особливості села: розташовані на зеленому полі два срібні голуби, які утворюють між собою силует церковного купола, та золотий хрест над голубами означають церкву Стрітення Господнього, яка існувала в Суботцях. Хрест є стародавнім символом життя, істини і спасіння. Образ святого Архангела Ієгудіїла зображено виходячи з назви Суботців, яка походить від дня тижня — субота. У православ'ї святий Архангел Ієгудіїл є Архангелом суботи, він покровитель і захисник всіх християн, які старанно трудяться, що відповідає якостям жителів села різних поколінь. Фігура золотого лева, що спинається, та синє поле в гербі перегукуються із символікою сербського міста Суботиця автономного краю Воєводина, в гербі якого також зображений золотий лев. Він у геральдиці символізує силу, мужність, відвагу та справного господаря. Зображення святого Архангела Ієгудіїла та лева на гербі символізують відповідно небесного покровителя і земного захисника Суботців і його мешканців.

У храмі постійно проводяться богослужіння, обряди хрещення, вінчання. Красиве оздоблення церкви не лишає байдужими туристів: відвідування церкви вільне для всіх охочих. Настоятель храму протоієрей Євгеній Жабковський завжди радо поспілкується з відвідувачами.

ЧАСИ БОГОСЛУЖІНЬ

Напередодні свят і в суботу вечірнє богослужіння у храмі звершується з 15:00, а в неділю і свята ранкове богослужіння розпочинається о 6:00, божественна літургія о 9:00.

ЯК ДІСТАТИСЯ

Село Суботці розташоване на відстані 25 км від міста Кропивницький та 11 км від міста Знам'янка, тож дістатися до храму можна рейсовими автобусами, що курсують цими напрямками, домовившись з водієм про зупинку на горі біля храму.

Адреса: село Суботці, вул. Яблунева 58.

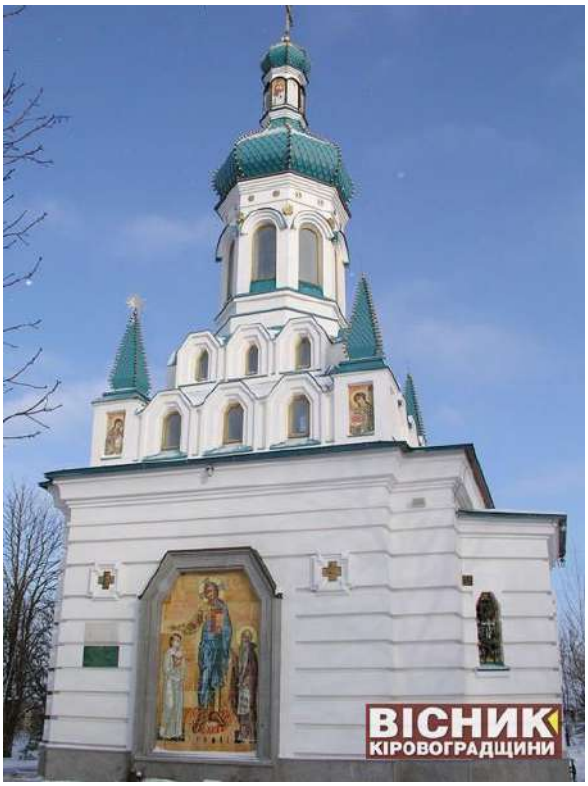

Вісник Кіровоградщини https://vk.kr.ua/putivnyk/tourist-objects/7510-cerkva-maksima-spovdnika.html

Чорноліський отаман Кібець-Бондаренко

2017 рік в Україні проголошено Роком Української революції 1917-1921 років. Наш сьогоднішній матеріал присвячується пам'яті славного героїчного земляка отамана Миколи Кібця-Бондаренка та його родини.

Там, де гуляє лише вітер, перегукуються у повній тиші цвіркуни, пугач у нічній імлі прокричить на самоті, високо на кручі серед старого цвинтаря — одинокий хрест. Його видно здалеку кожному подорожньому, туди веде добре витоптана стежка.

Відомий український письменник Роман Коваль розповідає: «Ось тут було село Чорноліска, а 1975 року його загребли тракторами як неперспективне. А он за ним, під отим пагорбом, де пасуться корови, один з центрів Чорноліської культури. Там щороку навесні з ріллі викопують рештки посуду, мечів, ядра... Тут скарбниця чорноліської культури. А довкруж — широкі лани й смуги лісів, ген — ліс Чута. А он — Нерубай-ліс. А у протилежний бік — Чорний ліс. Усі вони були базою партизанів у 1918-1920-х роках. Тут діяли отамани Загородній, Гупало, Голик-Залізняк, Хмара, Микола Кібець-Бондаренко, його двоюрідний брат Архип Бондаренко».

Саме тут, біля колишнього села Чорноліска, на околиці села Цибулеве Знам'янського району, за часів Української національної революції 1917-1921 рр. було захоронено замордованих більшовиками маленького синочка та дружину нашого героїчного земляка, чорноліського отамана Кібця-Бондаренка.

Знам'янські козаки на чолі з курінним Віктором Мазуренком відновили могилу отаманової дружини Євгенії Трихманенко та півторарічного сина Миколки. На ньому — слова: «На цьому кладовищі сплять вічним сном дружина та син чорноліського отамана Кібця-Бондаренка Миколи Степановича — Євгенія Олексіївна та її син Бондаренко Микола Миколайович, замордовані більшовицькою бандою в жовтні 1920 року».

ЛЕГЕНДА

— Більшовики, коли не могли зловити повстанця, помстилися його родині, — розповідає Роман Коваль, — отамановому синові було півтора рочки... Кібець, коли дізнався про загибель дружини й сина, одразу кинувся в Чорноліску. Коли тесть (Олекса Трихманенко) вийшов на ґанок, отаман впав на коліна. — Тату, простіть! Я винен за смерть вашої дочки, а моєї дружини, й сина... — Кріпись, сину! — відповів той. — Що скоїлось, того вже не повернеш. Їм тепер однаково, а ти знаєш, що робити...»

ІСТОРИЧНА ДОВІДКА

Микола Степанович Кібець-Бондаренко народився у волосному селі Цибулевому на кутку Пшеничівка. Про життєвий шлях Миколи Кібця-Бондаренка до літа 1920 року відомо мало. Перша згадка про нього як про повстанського ватажка припадає на початок серпня 1920 року, коли він на чолі кінного загону у сто шабель, сформованого із хліборобів Цибулевого та навколишніх сіл, взяв участь у Знам'янському повстанні.

У Знам'янці та на інших залізничних станціях, на які здійснював нальоти Кібець, восени 1920 року більшовики вивісили десятки плакатів, на яких було зображено хижого птаха-кібця, що ширяв над червоноармійськими загонами. У своїх пазурах кібець ніс двох червоноармійців, які стікали кров'ю, і, витягнувши шию, клював дзьобом інших. Під малюнком напис: «Бандит — Кобец».

Уславився Кібець надзвичайно вмілими засідками і несподіваними нальотами на більшовицькі гарнізони, під час яких роззброював цілі військові підрозділи ворога, здійснював диверсії на залізниці.

ЦІКАВІ ФАКТИ

10 серпня 1920 року на перегоні між залізничними станціями Хирівка та Цибулеве його бійці розібрали залізницю, внаслідок чого розбився ешелон червоної кінноти Семена Будьонного. Повстанці здобули трофеї: 92 коней, 5 кулеметів, рушниці, набої.

Старшина Чорноліського полку Михайло Дорошенко так описував Кібця: «Невеличкого росту чоловік з великим носом та чорними гострими очима».

«Партизани Кібця виглядали імпозантно: хлопці мали добрих коней, сідла й зброю, всі добре одягнені, в шинелях і рогатих будьонівках. А Кібець був у шкіряному комплекті зі шкіряним летунським шоломом на голові. Та завжди на височенному вороному коні, малого зросту, з розставленими в їзді ліктями, гострим носом і гострим поглядом, Кібець справді нагадував малого степового хижака кібця, який був пострахом мирних пернатих мешканців степу…» — згадував ад'ютант командира 1-го куреня Холодного Яру Юрій Залізняк (Горліс-Горський).

У жовтні 1920 року між Веселим Кутом і с.Чорноліска у засідку Кібця потрапив червоноармійський загін. Точну кількість убитих не з'ясовано, але полонили 11 осіб. Їх Кібець відправив до отамана Пилипа Хмари, якому підлягав. Серед здобутих трофеїв — кулемети «Максим» і «Льюїс», набої до них, гранати.

Наприкінці жовтня (можливо, на початку листопада) 1920 р. Микола Кібець у формі червоного командира з трьома перевдягнутими у будьонівську форму козаками поїхав до Цибулева, де стояв загін «по борьбе с бандитизмом» (ББ). Представивши документи на ім'я «товаріща Хлєбова», відрекомендувався

червоному командирові, який жив у хаті Лимаря — знайомого Кібця, і домовився про спільний виступ проти «банд Хмари і Кобця». Отаман виманив півсотні ББ з Цибулевого у повстанську засідку, де їх було знищено. Після смерті найрідніших людей (дружини і сина) загін Кібця на станції Знам'янка хитрощами роззброїв ескадрон червоної кінноти, захопив у полон і розстріляв комісара ескадрону Якова Ґалембу, який закатував його рідних.

До кінця листопада 1920 року отамани Хмара і Кібець діяли біля Знам'янки — здійснювали диверсії на залізницях, зупиняли потяги, знищували відділи червоноармійців і ЧК. Це підтверджує інформаційне зведення Кременчуцької губернської ЧК від 29 листопада 1920 року: «В Знаменском районе ежедневно появляются бандиты, терроризирующие население и совработников. Работать совершенно нет возможности, так как приходится прятаться очень часто, ввиду налетов… В селе Цыбулево во время проведения-выполнения разверстки бандитами изрублено 4 красноармейца. Из окон домов бандитов все время производилась стрельба. Бандой кавалеристов в 70 чел. разобран путь и перерезан телеграфный провод. По-видимому, это сделала одна из шаек банды Кипчика».

3 січня 1921 року отаман Кібець загинув у бою з червоними. «Тієї нещасливої хвилини ворожа куля вирвала з повстанських лав найхоробрішого і найсміливішого лицаря — Миколу Степановича Бондаренка-Кібця. Упав із коня мертвим, але шаблі із своїх міцних та відважних рук не випустив. Він її символічно передавав і доручав живим борцям, щоб продовжували боротьбу за волю і незалежність України», — згадував колишній повстанець Михайло Дорошенко.

У тому ж бою повстанці вбили командира 14-ї дивізії 1-ї Кінної армії Олександра Пархоменка, захопили армійську скарбницю червоних і багато цінних документів.

Отамана Кібця поховали біля церкви села Надлак (тепер Новоархангельський район, Кіровоградська область). Пам'ять про героїчну постать в історії визвольної боротьби українського народу 1917-1921 років завжди буде у наших серцях.

ЯК ДІСТАТИСЯ

Рейсовим автобусом з автовокзалу м.Знам'янка до с.Цибулеве, або ж електричкою до станції Мамаїв Яр. А далі пішки або ж на власному транспорті, слухаючи захопливі розповіді про минуле нашого краю від краєзнавця, власника зеленої садиби «Гайдамацька Січ» Володимира Вознюка.

Вісник Кіровоградщини (https://vk.kr.ua/putivnyk/tourist-objects/historical/6826-chornolskiy-otaman-kbec-bondarenko.html)

Лутай О. **Пам’ятний знак на честь Кароля Шимановського**

Між густого лісу та пшеничних полів, на берегах колишньої річки Скельової (Орловки) купається у сонячному ласкавому промінні село Петрове Знам’янського району. Саме тут, з 1882 по 1892 роки, пройшло дитинство відомого польського композитора та піаніста Кароля Шимановського.

село Петрове Знам’янського району

ІСТОРИЧНА ДОВІДКА:

У 1975 році, на честь перебування в Петровому Кароля Шимановського, у мальовничому центрі села, біля сільської ради, було встановлено пам’ятний знак. Рішенням Кіровоградської обласної ради від 16 травня 1985 року №281 пам’ятку взято під охорону.

БІОГРАФІЯ КОМПОЗИТОРА

Ім’я видатного польського композитора Кароля Шимановського увійшло в історію польської музики, як одне з найзначніших після Шопена, як ім’я композитора, чия творчість стала врівень з найбільш цікавими явищами музичного життя нашого століття. Інтерес до його музики виник буквально з перших кроків, коли на початку сторіччя з’явився у Варшаві двадцятилітній юнак, виходець із глухої української провінції. Він вразив варшавських музичних арбітрів тонкістю смаку і культури, талановитістю привезених на їх суд творів.

Музика Шимановського не викликала ні суперечок, ні навіть двох думок. Ясно було, що вона прекрасна, і що у її колиски перебував Шопен. Але не тільки Шопен. Щось насторожене, тривожне звучало в дев'яти невеликих прелюдіях: якісь нові гармонії, несамовиті недомовлені фрази, крихкість форми, яку саме так, ледве торкаючись клавіатури, і можна було донести до слухачів.

«Провінційність» Шимановського була тільки номінальною. Він дійсно народився і виріс в глухому кутку тодішньої України, в маєтку Тимошівка, у 1882 році, неподалік від Єлисаветграда. Провів своє дитинство у родинному маєтку в селі Орлова Балка (нині село Петрове Знам'янського району), протягом 1882-1892 років. Тут же, у 1884 році народилася молодша сестра композитора Станіслава. Вона виступала як оперна й концертна співачка у містах Польщі та Росії, країнах Західної Європи. У 20-30-х рр. викладала у Катовіцькій та Варшавській консерваторіях, володіла голосом з винятковою майстерністю, відзначалася високою виконавчою культурою, артистизмом та

сценічним хистом. Саме вона була першою виконавицею партії Роксани в опері «Король Рогер» К. Шимановського (1926, Варшава), створила високохудожні образи Джильди, Віолетти, Лакме та ін.

Будинок Шимановських завжди був наповнений музикою. Ось найближче родинне оточення Шимановських: Густав Нейгауз, його син Генріх, пам'ятний кожному з нас дивовижний піаніст і педагог, дочка Наталія, теж піаністка, брати Фелікс, Зигмунд і Станіслав Блуменфельди, брат і сестра Шимановського — піаніст і співачка. У цьому колі музикантів декількох поколінь, навчаючись у Густава Нейгауза грі на фортепіано, і ріс Кароль.

Зі спогадів моєї прабабусі Чайки Устини Кузьмівни, яка служила у панів Шимановських, це були люди інтелігентні, освічені і культурні. Нині від колишнього панського маєтку залишилися лише кущі бузку по периметру садиби, які щовесни чарують своїми пахощами мешканців села.

ВШАНУВАННЯ ПАМ'ЯТІ

Майже кожного року восени відвідують територію Петрівської сільської ради учасники Міжнародного музичного фестивалю імені Кароля Шимановського. Гостей, за українським добрим звичаєм, радо зустрічають Петрівський сільський голова Леонід Михайлович Шульга та громадськість села.

Приїздять на «малу батьківщину» представники польської діаспори (на фото), гості зі Львова, Києва, Кропивницького. І линуть до зоряного неба над Орловою Балкою українські та польські народні пісні!

З ІСТОРІЇ ПЕТРОВОГО

Село Петрове до 1958 року було поділене на три окремі населенні пункти: Петрове, Суслове, Орлова Балка. За історичними даними, вони виникли у XVIII

столітті, причому мали вони інші назви: Петрове називалось Требинське, Суслове — Хвощеватка, Орлова Балка — Кадигрибка.

Орлова Балка (частина сучасного села Петрове) — назва невеликого поселення в долині р.Скелеватки (Скельової) на південному кордоні міста Знам'янки і на терені с.Петрового. У XVIII і першій половині XIX століття цю назву мала вся долина Скелеватки. У деяких документах річка Скелеватка мала паралельну назву — Орловка. За давніми переказами, зафіксованими у друкованих виданнях, тут був зимівник запорізького козака Орла, який під час гайдамацького руху на Правобережжі у XVIII ст. керував загоном повстанців. Документи 1775 року фіксують тут село Орлову Балку польського полковника Івана Мервенського.

До складу Петрівської сільської ради входять села: Ново-Олександрівка і Сокільники. Вони виникли в XIX ст. внаслідок переселення селян із сіл Орлова Балка і Троянка. В минулому Ново-Олександрівка — Дейнегівка. Село ж Сокільники виникло в XVIII ст. на правому березі річки Бешки і мало тоді назву Станишино, а потім Костянтинівка. В цьому селі був також невеличкий маєток панів Шимановський — «Затишок».

ЦІКАВІ ФАКТИ

Петрівчани пишаються своєю історією, бо саме тут жили і творили у 80-х роках XIX ст. видатний композитор Микола Лисенко і письменник-драматург Михайло Старицький. Влітку 1892 року Микола Віталійович закінчив роботу над оркестровкою до опери «Тарас Бульба», а Михайло Петрович писав тут «Марусю Богуславку».

Також в селі Орлова Балка народився Герой Радянського Союзу Осадчий Олександр Петрович — генерал авіації, учасник боїв з фашистами в Іспанії.

ЯК ДІСТАТИСЯ

До Петрового можна доїхати рейсовим автобусом №4, що курсує містом Знам'янка до кінцевої зупинки «Водолікарня». Вичерпну інформацію про пам'ятний знак можна отримати у Знам'янському краєзнавчому музеї. Контактний телефон: (066) 52 95 409 (директор музею Оксана Олександрівна Лутай).

Вісник Кіровоградщини (https://vk.kr.ua/putivnyk/tourist-objects/historical/6105-pamyatniy-znak-na-chest-karolya-shimanovskogo.html)

Пам'ятні знаки Семену Климовському

Три пам’ятні знаки Семену Климовському встановлені вдячними нащадками на території Мошоринської сільської ради: два на місці проживання відомого земляка та у центрі села, біля сільської ради.

село Мошорине Знам’янського району

ІСТОРИЧНА ДОВІДКА

Семен Климовський — наш видатний земляк, автор відомої не лише в Україні, а й у всій Європі, пісні «Їхав козак за Дунай». Тривалий час він був напівлегендарною особистістю. Легенда розповідає, що після зустрічі з російським царем Петром І у 1720 році, Семен Климовський, великий знавець латинської, грецької та багатьох мов і літератур, автор пісні «Їхав козак за Дунай», змушений був переїхати жити в маленьке село Припутні (нині околиця села Мошорине) до свого друга. Царю не сподобались філософські роздуми «О правосудии и бодрости» та «О смирении височайших». Обидва твори написані у віршованій формі, де освічений козак висловив своє ставлення до подій у російській державі, коли кривда перемагала правду.

Дослідник Михайло Левицький у нарисі «Деревня Припутни» (1818р.) зокрема писав так: «Автор відомої пісні на самоті пише прості, але ніжні вірші, навчає своїх пісень сільських пастушків, а вечорами до його хати сходяться люди, аби послухати мудрої поради та нові вірші. У Климовського велика пасіка, і він на цьому добре знається. Має чималеньке господарство. Рано прокидається, пізно лягає, трудиться з піснею».

Перша згадка про Семена Климовського, як автора книги про державний лад, зустрічається у 1772 році у словнику російського письменника Миколи Новикова. Згодом Микола Карамзін стверджує, що Климовський — автор популярної тоді пісні «Їхав козак за Дунай», і навіть подає його портрет. Його ім'я потрапляє у працю Миколи Греча про історію російської літератури, про нього пишуть Михайло Максимович, Павло Житецький, Володимир Перетц. Лише на початку XX століття постать та діяльність Семена Климовського підтверджується достовірними фактами. У 1905 році Ізмаїл Срєзнєвський безапеляційно стверджує на основі рукопису, котрий до того зберігався в Імператорській бібліотеці, таке: «Тепер можна цілком певно сказати, що харківський козак Семен Климовський — не міфічна особа…».

ЦІКАВІ ФАКТИ

Вірогідно, що час створення пісні «Їхав козак за Дунай» припадає на першу половину XVIII ст. Цей музичний твір потрапляє до різних збірників популярних пісень, навіть закордонних. На початку XIX століття пісня стає такою популярною, що на її основі створюють нові твори. Текст і мелодія за понад 200 років суттєво не змінилися, чому посприяли різноманітні збірки пісень, котрі друкувалися досить часто. Як уже зазначалося, пісня стала популярною і за кордоном. Вона була перекладена на декілька мов й увійшла навіть до фольклору деяких народів Європи. Наприклад, у Німеччині, де пісня «Їхав козак за Дунай» стала улюбленою не лише у світських колах, а й у військовому середовищі. Це спричинило до того, що вона була записана як німецька народна, німецькі ж композитори та музиканти створюють музичні варіації на її тему, зокрема, видатний композитор і диригент Карл Вебер. Популярність пісні поступово зросла настільки, що її навіть було включено до збірки «Музикальні скарби німців»! Проте повсюди її названо «російська». Лише з 30-х років XIX століття, внаслідок частих подорожей німецьких діячів культури по Україні, європейці дізнаються про її справжнє національне походження. Відомою стає обробка мелодії пісні, здійсненою Людвигом ван Бетховеном. А завдяки тому, що пісня виконувалася багатьма відомими хоровими колективами, згодом вона стає загальновідомою й у інших країнах Європи. З 1812 року — у Чехії, у 20-х роках — в Італії, у 30-х — у Франції, де вона з'являється у збірниках французьких пісень під назвою «Прощання наречених».

Слова і мелодія пісні — прості, проте дуже щирі та душевні, справжні та чуттєві, торкаються глибин серця кожного, хто їх прослухає… Поряд зі змістом — хоч і чутлива, проте з бадьорим ритмом, мелодія, що надало їй популярності серед солдат різних армій Європи, надихаючи на ратні подвиги задля Батьківщини. Проте насамперед — це твір генія українського народу, у якому

бачимо як інтимні, особисті драматичні почуття, так і героїку славетної доби козаччини. Недарма ж українські народні пісні так захоплювали багатьох діячів культури Росії та Європи. Наприклад, російський поет Олексій Толстой писав: «Вони вразили моє серце. Ніякий інший народ не виявив себе так яскраво і гарно, як народ український». Польський письменний і критик Михайло Грабовський, знайомий Миколи Куліша, з приводу виходу збірки українських народних пісень, зауважив, що «українська народна поезія серед інших у світі займає одне з перших місць». Великий чеський учений-славіст Павло-Йосип Шафарик, писав: «Усі у нас цінять українські пісні, а жіночі ставлять найвище з-поміж усіх слов'янських пісень. Українці дуже багаті, може й найбагатші серед усіх слов'ян різноманітними піснями…». Німецький поет Фрідріх Боденштедт, видаючи збірку перекладених на німецьку мову українських пісень, у передмові зазначає: «У ніякій країні дерево народної поезії не видало таких величних плодів, ніде дух народу не виявився у піснях так живо й правдиво, як серед українців».

Вшановуючи пам'ять нашого земляка, видатного філософа та поета, традиційно щороку 14 жовтня у селі Мошорине проводиться районне свято козацької пісні імені Семена Климовського.

ЯК ДІСТАТИСЯ

До Мошориного можна доїхати автобусом з автостанції м.Знам'янка: Знам'янка-Мошорине. Інформацію про те, як добратися до пам'ятних знаків можна отримати в Знам'янському районному краєзнавчому музеї. Контактний телефон 066 529 54 09 (директор районного музею Оксана Лутай).

Перебуваючи у селі Мошорне, ви маєте можливість відвідати громадський музей історії села, який знаходиться у місцевій школі. В музеї зібрані матеріали, що розповідають про відомих земляків та історію

Мошоринської землі. Очолює музей людина творча, закохана у свою справу, історик за фахом, знавець фольклору, справжній професіонал — Наталія Сергіївна Димешко.

Години роботи: музей працює по буднях, з 8:00 до 15:00. Адреса музею: Знам'янський район, с.Мошорине, вул. Центральна, 1а.

https://vk.kr.ua/putivnyk/tourist-objects/historical/5815-pamyatn-znaki-semenu-klimovskomu.html

Онуфріївський дендропарк

Онуфріївка знаходиться за 6 км від селища Павлиш, що лежить на трасі Олександрія – Кременчук – Полтава.

Історія селища

Засноване селище ще у 17 столітті відставним козаком Онуфрієнком, від імені якого й пішла назва населеного пункту. В часи визвольної війни 1648 — 1654 років тут була вже чимала слобода, мешканці якої брали участь у походах Богдана Хмельницького. Населення Онуфріївки зростало за рахунок селян — утікачів з Волині, Галичини, Бессарабії, яких приваблювали великі масиви незайманого степу, ліси, річки та розкішні луки.

У 1752 році із створенням військових поселень Онуфріївка увійшла до складу Нової Сербії і стала власністю Івана Хорвата — Откуртича, а у 1870-их роках нащадки Хорвата – Откуртича продали Онуфріївку Михайлу Івановичу Камбурлею, який був радником, сенатором, цивільним губернатором Волині.

Взимку 1805 року поміщик І. Камбурлей переселив із своїх маєтків Орловської та Тамбовської губерній частину селян-кріпаків. Пізніше десять сімей він виграв у карти у одного поміщика із Куртини, а інших кріпаків виміняв у якогось князя за породисту собаку, цих переселенців він розмістив на своїх землях, заснувавши села Камбурліївка (на честь свого прізвища) та Зибкове.

З 1821року після смерті М. Камбурлея вся його маєтність перейшла у володіння графа Михайла Дмитровича Толстого, який був одружений на донці

Камбурлея Катерині Михайлівні. Михайло Дмитрович Толстой був великим землевласником і впроваджував на своїх землях передові методи господарювання.

Історія дендопарку.

Дендропарк колись був маєтком родини Толстих. Щоправда, заснував парк, як і конезавод, Михайло Камбурлей.

Онуфріївський дендропарк — історичний парк у селищі міського типу Онуфріївка на Кіровоградщині; пам'ятка садово-паркового мистецтва XIX століття, один з визначних туристичних об'єктів краю.

У 1876 році було розроблено другий генеральний план садиби. Вже на початку 1880-х років розпочалась комплексна реконструкція Старого парку, яким керував дендролог Іван Базилевич. У цей час на південь від річки було споруджено оранжерею, теплицю, стайню, водонапірну вежу, сторожку водокачки з паровим локомотивом, човнову станцію, літній танцювальний майданчик, винний льох та оригінальні малі архітектурні і скульптурні форми (альтанки, містки тощо).

На території парку налічувалося понад 100 видів дерев та кущів, було 6 ставків, на яких жили лебеді. Облаштовано насипний острів з альтанкою та купальнею (тепер відомий як «Острів кохання»). Біля будинку Толстих розташовувалось два басейни з фонтанами та розарій.

Алеї парку розміщувались за класичним англійським зразком. Селянам суворо заборонялося заходити до панського парку. Перепустки мали тільки робітники, які розчищали алеї, доглядали за деревами та численними квітниками, а також за лебедями на паркових ставах. Пізніше селянам дозволили брати воду для своїх потреб з одного із ставків. Дотепер він зберіг свою назву — Селянський. Весь парк було обнесено двометровою цегляною огорожею з декоративними ґратами.

Композиція зелених насаджень Нового парку була визначена стильовими рисами натуралістичних садів, близьких до природного ландшафту. Тут були

сінокісні луки, пасовища для тонкорунних овець, вольєри для павичів. Галявини оформлені дендрологічними групами, картинами дерев, що виразно розкривалися крізь ажурні прорізи головної каштанової алеї.

До 1917 року Онуфріївський парк був невід'ємною частиною маєтку графів Толстих. Вони постійно проживали в Одесі, а садиба слугувала їм літньою резиденцією.

Вхід до парку безкоштовний. Сам парк знаходиться в кінці селища. Збереглась брама. На жаль, палац не зберігся.

https://zlatopil.com/all-news/nevidoma-kirovogradshhyna-onufriyivskyj-dendropark-foto

Пам'ятний знак на честь Чорного Ворона та його бойових побратимів

Про борців за незалежність України, які мріяли бачити свою Батьківщину вільною, заможною і незалежною, в нашій країні довго мовчали, а Холодноярська республіка залишалася маловідомою сторінкою в історії України. Лише в останні десятиріччя імена Холодноярських отаманів були заслужено вписані в історію України, як героїв визвольної боротьби. Серед них і ім'я легендарного отамана Миколи Скляра — Чорного ворона.

с.Розумівка, Олександрівський район

БІОГРАФІЧНА ДОВІДКА

Микола Скляр народився у місті Жовті Води Дніпропетровської області (наприкінці XIX ст. — селище Жовта Ріка Катеринославської губернії), навчався у Катеринославському гірничому інституті. З травня по липень 1919 року брав участь у повстанні отамана Матвія Григор'єва. Аби вберегти свою родину від репресій, Микола Скляр, колишній офіцер царської армії, узяв собі псевдонім «Чорний Ворон».

У серпні 1919 року він стає сотником Повстанської армії Нестора Махна, згодом другим помічником командувача Кримського корпусу Повстанської армії, а потім командиром кавалерійського полку.

У середині 1920 року Чорний Ворон приєднався до Степової дивізії Костя Блакитного (справжнє ім'я Костянтин Юрійович Пестушко) в якості командира ударно-розвідувального загону. Це був один із найкращих підрозділів Степової дивізії.

24 вересня 1920 року на раді отаманів в Медведівці Костя Блакитного було обрано Головним отаманом Холодного Яру. Тоді ж обговорювалася

можливість походу на Київ. Чорний Ворон особисто наполягав на цій ідеї, але більшість отаманів її не підтримали, не бажаючи відриватися далеко від своїх околиць.

Невдовзі до степовиків дійшли чутки, що будьонівці палять їхні села, тож козаки почали вимагати від отамана вести їх назад — виручати рідних. У жовтні 1920 року Кость Блакитний склав повноваження Головного отамана та вирушив до Катеринославської губернії.

ОСТАННІЙ БІЙ

У середині жовтня 1920 року маршрут Степової дивізії перетнувся з маршрутом Кінної армії Будьонного. Командир ударно-розвідувального загону Чорний Ворон першим зустрів ворога і зумів відволікти близько двох тисяч будьонівців від основних сил Степової дивізії. У лісі Раєвських, що під Розумівкою, Чорний Ворон разом зі своїми козаками дав нерівний бій будьонівцям, рятуючи основні сили дивізії. У цьому бою і сам отаман Чорний Ворон і 300 його бійців загинули.

ВШАНУВАННЯ ОТАМАНА

З великим запізненням на місце бою прибули побратими Миколи Скляра — один з найближчих помічників Головного отамана Василя Чучупаки Юрій Горліс-Горський та отаман Пилип Хмара (наш земляк, уродженець села Цвітного). Разом з місцевими жителями вони поховали Чорного Ворона та його бійців, встановивши на їх братській могилі дерев’яний хрест.

З часом цей хрест зруйнувався. Він був відновлений лише у 1942 році, коли ці місця відвідав Юрій Горліс-Горський.

За часів радянської влади про легендарного отамана навіть не згадували. Лише у 2005 році, до 85-річчя з часу загибелі Чорного Ворона та його

побратимів, за ініціативи Олександрівської районної організації Спілки краєзнавців України, яку очолює почесний член Національної спілки краєзнавців України Василь Білошапка та за підтримки сільської ради і райдержадміністрації, тут було встановлено новий дерев'яний хрест.

Навесні 2006 року його замінив дубовий хрест, створений за ескізом краєзнавця Івана Петренка, який і нині височіє на схилі лісу, що в народі носить назву урочище Чорний Ворон.

У 2010 році біля пам'ятного знака було викопано криницю, яку назвали «Козацька».

Щороку, щонайменше двічі на рік — у квітні, на день народження Василя Чучупаки та на свято Покрови, 14 жовтня, приїздять сюди козаки з усієї України, аби вшанувати пам'ять легендарного отамана.

ЦІКАВІ ФАКТИ

Отаманів під псевдонімом «Чорний Ворон» було аж п'ять. Найбільш відомі з них два — герой роману Василя Шкляра «Чорний Ворон» Іван Якович Чорноусенко та Микола Скляр.

До речі, за ствердженням краєзнавця Василя Білошапки, Василь Шкляр надумав написати свого знаменитого «Чорного ворона» саме у Розумівці і основним його героєм мав стати саме Микола Скляр, але в результаті вийшов спільний образ кількох отаманів. У 2013 році була надрукована книга Романа Коваля «Чорний Ворон. П'ять біографій», окрема глава якої присвячена Миколі Скляру.

ЛЕГЕНДИ

За часів радянської влади була вказівки зруйнувати хрест на могилі Чорного Ворона, але під час спроби це зробити раптово вдарила блискавка, тож могилу залишили у спокої.

СЬОГОДЕННЯ ПАМ'ЯТНОГО ЗНАКУ

За останні 10 років цей пам’ятний знак відвідало багато відомих українців — Левко Лук’яненко, Василь Шкляр, Роман Коваль. Він став одним із найбільш популярних туристичних об’єктів Олександрівського району. Нині сюди приїздять екскурсійні автобуси з різних куточків України, у тому числі учні навчальних закладів. Щоправда, дорогу до пам’ятного знаку так і не зробили, тож доводиться йти пішки вздовж дубового лісу. Однак, як стало відомо «Віснику Кіровоградщини», проект на будівництво дороги вже розроблений. Планується на цьому місці і встановлення пам’ятного знака Юрію Горліс-Горському.

ЯК ДІСТАТИСЯ

Пам’ятний знак Чорному Ворону знаходиться у лісовому масиві на околиці села Розумівка. Знайти його можна за покажчиками, які встановлені на трасі Олександрівка-Кропивницький, на перехресті, що веде до села Розумівка, та неподалік в’їзду до села, на вулиці Центральній.

КОНТАКТНА ІНФОРМАЦІЯ

Довідкову інформацію можна отримати у народному музеї історії села Розумівка за адресою: вул. Шкільна, 1.

https://vk.kr.ua/putivnyk/tourist-objects/historical/5094-pamyatniy-znak-na-chest-chornogo-vorona-ta-yogo-boyovih-pobratimv-srozumvka-oleksandrvskiy-rayon-krovogradskoyi-oblast.html

Білошапка В. **Церква Різдва Пресвятої Богородиці**

Дерев’яна церква Різдва Пресвятої Богородиці — пам’ятка архітектури місцевого значення. Вона споруджена в середині XIX століття. Храм — однин з п’яти найдавніших православних храмів, що збереглися в Олександрівському районі після часів радянської влади.

с. Іванівка Староосотської сільської ради, Олександрівський район

Церква височить в центрі Іванівки і до неї сходяться вулиці з різних куточків села. З усіх боків біля церкви ростуть старезні дерева білої акації, немов оберігаючи храм-красень.

ІСТОРИЧНА ДОВІДКА:

Церква Різдва Богородиці, що й нині стоїть в Іванівці (раніше — Янівка), споруджена на кошти тодішнього власника села, київського цивільного губернатора Івана Івановича Фундуклія в 1855 році. Церква ця з’явилась на місці ще давнішої, збудованої в середині XVIII століття.

Найдавніша метрична книга церкви, що збереглась до нашого часу в архівах, датована 1786 роком.

У середині XIX століття церква належала до 5-го класу і мала 37 десятин землі.

У 1930-х роках радянська влада храм закрила. Окупаційна влада в 1941 році знову дозволила вести службу у церкві Різдва Пресвятої Богородиці.

На початок 1980-х рр. іванівський храм залишився одним з двох діючих в Олександрівському районі. До церкви Різдва Пресвятої Богородиці з'їжджались і сходились віруючі з усіх навколишніх сіл Кіровоградщини і Черкащини.

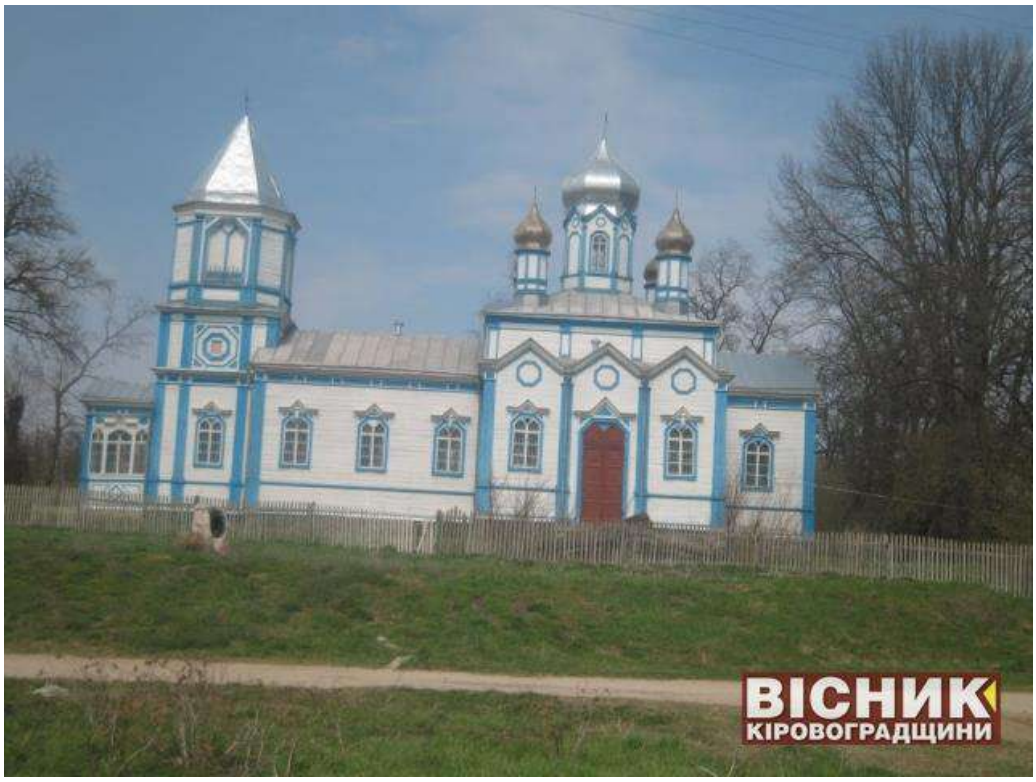

ЦІКАВІ ФАКТИ:

Засновник іванівського храму Іван Іванович Фундуклій (1804-1880 рр.) залишив добрий слід на землі. У період свого губернаторства він чимало зробив для перетворення Києва у великий губернський центр. При ньому було завершено будівництво корпусів університету Святого Володимира, закладено ботанічний сад, засновано обсерваторію, створено за його кошти першу в Росії жіночу гімназію, що отримала назву Фундукліївської, зведено Ланцюговий міст, завершено будівництво костьолу.

Це була працьовита людина, уважна в ставленні до підлеглих. Чиновники губернської канцелярії понад передбачену їм за штатом платню отримували гроші ще й з приватної каси Фундуклія. Сам губернатор платні не одержував.

Іван Фундуклій щедро жертвував на потреби дитячих притулків, лікарень, училищ, допомагав малозабезпеченим, сприяв поліпшенню побуту ув'язнених у в'язницях. За свої кошти Іван Іванович вимостив Андріївський узвіз. Після великої повені 1845 року, коли в Києві вода піднялась у Дніпрі на 779

сантиметрів вище звичного рівня, постраждало багато киян. Кілька місяців Фундуклій утримував їх, допоміг з будівництвом нового житла.

На території Чигиринського повіту Київської губернії Івану Фундуклію належало 16916 десятин землі з 3000 ревізьких душ. Його володіння складалися з містечка Медведівка, сіл Головківка, Мельники (тепер територія Чигиринського району Черкаської області), Янівка (тепер Іванівка), Стара Осота, Нова Осота (тепер територія Олександрівського району Кіровоградської області). Південним рубежем його маєтку була річка Тясмин на території сучасної Олександрівки. Крім церкви в Іванівці за його кошти були зведені храми в Новій Осоті (1839 р.), Старій Осоті (1844 р.), Медведівці (1861 р.) та багатьох інших населених пунктах нинішньої Кіровоградщини і Черкащини. Ім'я мецената — київського цивільного губернатора в 1876 році увіковічене в назві залізничної станції Фундукліївка в Олександрівці.

У травні 2007 року на кошти відомого доброчинця сучасності Бориса Миколайовича Кузика розпочався ремонт церкви в Іванівці.

Будівельники на чолі з бригадиром Віктором Миколайовичем Готькіним з міста Кропивницького спромоглися максимально зберегти архітектурне оздоблення церкви. Навіть дах вкрили таким же способом, як це робили колись. Замінили майстри і дерев'яні хрести, що стояли на куполах і перегнили від негоди, пофарбували храм.

На одному з куполів Іванівського храму будівельники знайшли напис «1851», що може вказувати на рік початку будівництва церкви. Майстри, які колись фарбували храм Різдва Пресвятої Богородиці, завели традицію: залишати на стінах у приміщенні дзвіниці написи про час фарбування. Піднявшись на дзвіницю, автор цих рядків побачив ті записи. Найдавніша дата — 1855 рік — рік освячення храму. Фарбували церкву в 1909 та 1926 роках. Навіть після голодного 1933 року вже наступного, 1934 року, знову оновлювали храм. Далі церкву фарбували в 1951, 1954 та 1984 роках.

Кілька кованих цвяхів, що використовувались при будівництві церкви, після її реставрації 2007 року передані в Олександрівський районний краєзнавчий музей.

У день Різдва Пресвятої Богородиці в Іванівці відзначають «храм». Храмове свято припадає на 21 вересня.

СЬОГОДЕННЯ ЦЕРКВИ:

Нині церквою Різдва Пресвятої Богородиці опікується настоятель храму отець Юрій Малетич. Батюшка, крім давнього храму, обслуговує ще й нові церкви в Старій Осоті та Поселянівці. Священик мріє і молиться Богу, щоб знайшлась добра людина і допомогла замінити старі вікна у церкві Різдва Пресвятої Богородиці.

ЯК ДІСТАТИСЯ:

До села Іванівки з Олександрівки у вівторок, четвер і неділю відправляється автобус Олександрівка-Іванівка. Це 17 км від районного центру. До села власним автотранспортом можна доїхати з Олександрівки від посту ДАІ на автомагістралі Н-01 Київ-Знам'янка по автомобільній дорозі обласного значення О-121501 Олександрівка-Медведівка до села Поселянівка. Там, біля клубу, звернути направо і проїхати 3 км прямо до церкви.

Інформацію про церкву Різдва Пресвятої Богородиці можна отримати в Олександрівському районному краєзнавчому музеї та безпосередньо у настоятеля храму.

Контактні телефони: (05242) 3-27-39 (районний краєзнавчий музей), (098) 937-21-98 (настоятель церкви).

https://vk.kr.ua/putivnyk/tourist-objects/religious/5047-cerkva-rzdva-presvyatoyi-bogorodic.html

Єрунова О. **Обласна Знам'янська бальнеологічна лікарня**

КП «Знам'янська обласна бальнеологічна лікарня» – заклад дійсно унікальний. Він не має аналогів не лише в області, але й за межами Кіровоградщини.

Місто Знам'янка, вулиця Героїв Чорнобиля, 6.

Завдяки цілющим властивостям радонових джерел, якими багата знам’янська земля, тут успішно лікують різні захворювання і травми опорно-рухового апарату, а також інші хвороби. До того ж сама лікарня, розташована в гарному, екологічно чистому місці, далеко від промислових об'єктів, вже давно стала однією з головних туристичних візитівок Знам’янщини.

ЛЕГЕНДА ПРО ЦІЛЮЩЕ ДЖЕРЕЛО:

З сивої давнини дійшла до наших часів легенда про плем'я, люди якого не знали ніколи хвороб, і жили у доброму здоров’ї до двохсот років. Мешкали вони якраз на місці сьогоднішньої Знам’янщини – у верхів'ях межиріччя Інгульця та Тясмину, на берегах річки Скельової.

Говорять, що міцне здоров’я і сили ці світлочолі велетні черпали з чудодійного джерела, кришталево-прозора вода якого не замерзала в найлютіші морози і не втрачала своєї сили найспекотнішого літа. Жителі плем'я називали це джерело священним, тож купалися в ньому самі і обов’язково купали своїх немовлят, загартовуючи їх від самого народження.

Відтоді спливло чимало років і навіть століть, а про життєдайне джерело у цих місцях згадують і донині. Говорять, саме на його водах і була збудована Знам’янська бальнеологічна лікарня.

ЦІКАВІ ФАКТИ ПРО РАДОН:

Радон – радіоактивний хімічний елемент, що належить до групи інертних газів і вважається одним із рідкісних елементів. Він утворюється в результаті процесу розпаду радію, з сильним альфа-випромінюванням, яке, в помірних дозах, і використовується для оздоровлення людини.

Природні радонові води утворюються внаслідок проходження води крізь пласти порід з підвищеною концентрацією урану та радію. Ще у 1548 році дослідник мінеральних джерел Каспар Брушиус, описуючи Фіхтельгебірг – місцевість у Німеччині з високим вмістом радону, зазначав: «*Тут люди живуть до глибокої старості, і якщо хворіють – видужують швидко»*.

Але тривалий час ані медики, ані хіміки не могли науково обґрунтувати цілющі властивості деяких мінеральних вод, і тільки з відкриттям у 1896 році явища радіоактивності, стало можливим наукове пояснення терапевтичних ефектів різних мінеральних джерел світу.

Помірні дози радіації, а отже і радонові процедури, стимулюють імунну систему, зокрема роботу клітин-кілерів, знищуючих ракові клітини, які постійно утворюються в організмі. Саме до таких висновків прийшла медицина на початку XX століття. Цей ефект отримав назву «радіаційного гормезису».

Було встановлено, що радон легко проникає в кров, завдяки чому посилюється її рух, відбувається стимулювання роботи імунної системи і здатність організму протистояти вірусам та інфекційним захворюванням.

Як виявилося, радонова мінеральна вода покращує вуглеводний та мінеральний обмін, регулює водно-сольовий баланс в організмі людини, сприяє виведенню шкідливих речовин, нормалізує функцію щитовидної залози, артеріальний тиск, поліпшує роботу серця і знижує больові відчуття, благотворно впливає на уражені ділянки шкіри, усуває запальні явища, сприяє процесам загоєння.

ІСТОРИЧНА ДОВІДКА:

Перший «офіційний» радоновий курорт у світі був збудований у 1906 році у невеличкому чеському місті Яхімов.

У Знам'янці джерела лікувальної мінеральної води буди відкриті на південно-східній околиці міста у 1953 році. Згідно з висновками Українського інституту курортології, ця вода має багатий хімічний склад і відноситься до води з середнім вмістом радону і містить також вуглекислоту, сірководень, розчинений кисень, сульфати, гідрокарбонати та з'єднання кремнієвої кислоти, залізо, йод, бром, мідь та марганець.

27 травня 1968 року відбулося урочисте відкриття Знам'янської бальнеологічної лікарні. Тоді ж були прийняті її 10 перших хворих. Та вже через рік, після завершення будівництва спального корпусу, лікарня могла приймати до 200 осіб.

11 листопада 2003 року Кіровоградською обласною радою було прийняте рішення «Про визнання природної території Знам'янського родовища мінеральних радонових вод (Петрівська дільниця) та території обласної бальнеологічної лікарні м. Знам'янка курортною територією місцевого значення».

СЬОГОДЕННЯ ЛІКАРНІ:

Сьогодні Знам'янська бальнеологічна лікарня – це багатопрофільний лікувальний реабілітаційний заклад, який за бальнеологічними та кліматичними факторами, а також методами комплексної терапії не поступається відомим світовим курортам.

Тут забезпечується високоефективне лікування захворювань і травм опорно-рухового апарату, серцево-судинної та нервової систем, гінекологічних захворювань, захворювань шлунково-кишкового тракту, шкіри, ендокринної системи та захворювань, викликаних порушеннями обміну речовин.

До послуг хворих – радонові, перлинні, хвойні, морські, двокамерні контрастні та чотирикамерні гальванічні ванни, ванни з підводним ручним душем-масажем, підводне витягування хребта, кишкові та гінекологічні

зрошення, різноманітні лікувальні душі, механотерапія та механомасаж, інгаляції з використанням різноманітних ліків та бальзамів.

Лікувальний комплекс включає в себе також лікувальну фізкультуру, раціональне харчування і психоемоційну корекцію, а чисте, насичене фітонцидами та ефірними сполуками повітря посилює лікувальний ефект та забезпечує чудовий відпочинок і гарний настрій.

Наразі Знам'янська бальнеологічна лікарня може прийняти одночасно 220 осіб. У комплекс її будівель входять: корпус з однокімнатними і двокімнатними номерами для розміщення в номері однієї або двох осіб; лікувально-діагностичний корпус; їдальня та Клуб з бібліотекою, танцювальним і кінозалами.

Електронна адреса: kpzobl@gmail.com.

Адреса сайту: http://zobl.in/

Контактні телефони: (05233) 7-11-08, (05233) 7-11-04, (067) 52 04 606.

https://vk.kr.ua/putivnyk/tourist-objects/natural/5895-oblasna-znamyanska-balneologchna-lkarnya.html

Білошапка В. **Свято-Параскевська церква**

Свято-Параскевська церква — пам’ятка архітектури місцевого значення. Ця мурована церква початку XX століття — один з двох цегляних давніх

православних храмів, що збереглися в Олександрівському районі і їх, попри всі намагання, не вдалося зруйнувати атеїстам.

с.Кримки Голиківської сільської ради, Олександрівський район (05242) 3-27-39 (районний краєзнавчий музей), (096) 755-18-44 (староста церкви).

Церква збудована з червоної цегли. Особливо гарно вона виглядає при заході сонця. Хрести на куполах здаються срібними. Не намилуватись красою храму!

ІСТОРИЧНА ДОВІДКА:

У Кримках спочатку була дерев'яна Троїцька церква. Її збудував у 1787 році колишній комісар польського князя Ксаверія Любомирського Іван Дембовський. 1820 року церква відремонтована поміщицею Пеньковською.

На початку XX століття замість дерев'яної спорудили красиву цегляну церкву. Заклали храм в 1906 році на кошти місцевої поміщиці Марії Чорнолуської. Церкву будували вісім років і освятили в 1914 році.

Напередодні німецько-фашистської окупації церква у Кримках була єдиною діючою на теренах Олександрівського району, хоча 1937 року з неї скинули дзвони.

Та в 1963 році храм таки закрили і перетворили на комору. Була в красуні-церкві й забігайлівка для любителів оковитої. А біля храму пасли кіз…

Без дерев'яних куполів і хрестів, які за відро колгоспного вина зірвали місцеві хлопці-«молодці», церква простояла до кінця 1990-років. Уже в роки перебудови районна влада вирішила підірвати цегляний храм, збудований, як тоді водилось, на розчині з додаванням свіжих курячих яєць. Підривники прибули з Одеси, оглянули церкву, зробили підрахунки і …відмовились виконувати роботу, бо потрібно було стільки вибухівки, що з церквою могли впасти і школа, і дитячий садок, і клуб, і магазин, а, можливо, ще й половина хат у селі.

З 1989 року місцеві віруючі почали їздити по стольних градах у пошуках дозволу на ремонт храму Божого і передачу його для потреб духовних. В 1991 році кошти на ремонт храму виділили ігуменя Покровського монастиря Маргарита, районне відділення Фонду милосердя і здоров'я, колгосп «Зоря комунізму» (голова Володимир Савченко). Не залишились осторонь і жителі Кримок.

У 2014 році парафіяни Свято-Параскевської церкви відзначили сторіччя свого храму. Службу Божу разом із священиками з усього благочиння відправив єпископ Олександрійський і Світловодський Боголєп.

ЦІКАВІ ФАКТИ:

Свято-Параскевська церква збудована за проектом, що є аналогом храму в Харкові.

Освячував церкву в 1914 році Григорій Миколайович Грушевський — один з представників роду Грушевських. Отець Григорій доводився троюрідним братом першому керівникові нашої держави, видатному українському історику Михайлу Грушевському, був його приятелем і кумом. Служити у Кримках він розпочав 1899 року. Григорій Грушевський писав невеличкі оповідання з життя українського села, а також твори для дітей, які друкував у галицьких виданнях. Про долю Григорія Грушевського у радянський час дізнаємось із анкети, складеної в 1925 році головою Кримківської сільради Л.П.Цупренком (зберігається у Державному архіві Кіровоградської області). Там міститься інформація, що батюшка «в роки громадянської війни вів агітацію за незалежну Україну, розповсюджував літературу». Потім отець Григорій був розкуркулений і виселений з села. Згодом отця Григорія ще й репресували, розстрілявши у 1938 році в Омській області.

Біля церкви поховані мирні жителі Кримок, розстріляні німецько-фашистськими окупантами наприкінці грудня 1943 року.

В 60-х роках минулого століття на металобрухт здали чавунний надгробок, як тоді сказали, «одного царського генерала». А то був батько засновниці церкви Марії Чорнолуської Павло Парфенович Заблоцький-

Десятовський (1814-1882 рр.) — учень видатного хірурга М.І.Пирогова і перший голова Хірургічного товариства імені М.І.Пирогова, доктор наук, професор Санкт-Петербурзької медико-хірургічної академії, основоположник російської судмедекспертизи, гоф-медик російського імператора, ботанік, етнограф, музейник, автор багатьох праць із хірургії та стоматології, анастезіолог-новатор. Згідно заповіту вченого, який володів землями у Кримках, його поховали за алтарем церкви. Сама ж засновниця храму, Марія Чорнолуська, закінчила земний шлях у Санкт-Петербурзі. Після революції вона померла з голоду.

На храм у Кримки потрібно їхати 10 листопада — у день великомучениці Параскеви.

СЬОГОДЕННЯ ПАМ'ЯТКИ АРХІТЕКТУРИ:

Незабаром біля Свято-Параскевської церкви почне працювати жіночий монастир. Він розміститься зовсім поруч із храмом у приміщенні старої колгоспної контори, відбудованому зусиллями парафіян та доброчинців. Нині у церкві немає свого батюшки. Службу Божу в окремі дні тут за сумісництвом править настоятель церкви з Несваткового отець Василь.

ЯК ДІСТАТИСЯ:

До села Кримки з райцентру Олександрівки у вівторок, четвер, п'ятницю і неділю курсує автобус Олександрівка-Родниківка. Відстань Кримок від Олександрівки — 22 км. До села власним автотранспортом можна доїхати з Олександрівки від автомагістралі Н-14 Олександрівка-Кіровоград-Миколаїв по автомобільному шляху територіального значення Т-1209 Новомиргород-Олександрівка до Голикового, а далі — автомобільною дорогою районного значення С-121520 Голикове-Кримки.

Інформацію про Свято-Параскевську церкву можна отримати в Олександрівському районному краєзнавчому музеї та у старости церкви Олександри Миколаївни Сугак.

https://vk.kr.ua/putivnyk/tourist-objects/religious/4920-svyato-paraskevska-cerkva.html

Єрунова О. **Гайдамацька Січ – духовний заповідник на Знам'янщині**

Є на Знам'янщині унікальне місце під назвою «Гайдамацька Січ». Його називають зеленою садибою, музеєм під відкритим небом, а господар і засновник – поет і краєзнавець Володимир Вознюк – іменує духовним заповідником.

Село Цибулеве, Знам'янський район, вул. Центральна, 29; (067) 287 8744; www.facebook.com/groups/166099067126640/?fref=ts

Для нього ця садиба – справжня віддушина, якою він охоче ділиться з людьми, що мріють пізнати і відчути особливий історично-козацький дух та поринути у вирій незабутнього історично-поетичного спілкування.

Сьогодні це справжня туристична родзинка краю, до якої приїздять гості звідусіль. А все завдяки особливій енергетиці цього незвичайного місця та щирій гостинності господарів – Володимира Вознюка та його дружини Любові Крилової. Тут тобі і унікальні експонати, і захоплюючі екскурсії, і екскурси в історію козацтва, і смачні частування козацькими стравами.

Історія створення: Як розповів нам господар садиби Володимир Вознюк, історія «Гайдамацької Січі» розпочалася сім років тому, коли разом зі своїм товаришем вони вирішили створити цілий комплекс зеленого туризму з історичним спрямуванням. Щоправда, на той час підтримки від місцевої влади ентузіасти не отримали, натомість виникли проблеми з орендою землі, тож далі Володимиру Анатолійовичу довелося продовжувати справу самотужки.

Буквально з кількох каменів він почав створювати свою зелену садибу, в якій власними силами втілював в життя свої оригінальні дизайнерські задумки. Чого варте лише облаштування багаття для приготування їжі, створене у вигляді підкови, виготовленої з піщаника і знайденої магми, оздобленої підковами і люшнями (ключами від возів). Упродовж кількох років тривали ці роботи, і ось уже три роки садиба відкрита для туристів.

Експонати музею під відкритим небом: Наразі у музеї зібрано близько сотні унікальних кам'яних, дерев'яних та глиняних експонатів, які розповідають про історію, культуру і побут наших пращурів. Особливе місце з-поміж них займають жорна. Їх тут чотири десятки – від маленьких ручних зернотерок до великих кам'яних жорен і навіть вітряного млина.

Серед експонатів музею під відкритим небом – знахідки часів скіфської і чорноліської культури, раритетні вироби декоративно-ужиткового мистецтва. Є в колекції господаря і багато інших експонатів – як-то колекція вишиванок та керамічних виробів, однак презентувати їх просто неба не можна, тож зберігаються вони в окремому приміщенні і демонструються любителям української історії і культури лише за їх проханням.

Козацькі курені: Особливої уваги варті козацькі курені, яких сьогодні на території садиби збудовано вже два. Це – гордість господарів. Тут може одночасно розміститися до 50 гостей. У цих спеціальних альтанках, вкритих очеретом, гостей частують смачними козацькими стравами – кулішем та тетерею, які з любов'ю готує особисто дружина господаря.

Екскурсійні тури: Окрім «Гайдамацької Січі» Володимир Вознюк проводить цікаві екскурсії навколишніми землями. А подивитися тут дійсно є що! Це і знаменита Перунова скеля, на якій у минулому знаходилося старовинне капище, і мальовничі Лисячі яри з піщаниками, і скелясті береги розломів гранітного кар'єру у поймі Інгульця. Приваблюють туристів і три криниці , що мають різний смак води, і стрімка Гайдамацька криниця, яка протікає крізь пласти блакитної глини і розташована на відстані двох кілометрів від садиби.

Проводить екскурсії краєзнавець і до Чорного лісу, і до пам'ятника козаку Мамаю, біля якого обладнано оглядовий майданчик з видами на Мамаїв яр. Під час цих екскурсій, нащадок чигиринського козацького року Володимир Вознюк розповідає про історію гайдамацтва і козацтва.

Години роботи: Чітких обмежень в роботі садиби не має, адже господарі мешкають на її території. Але на відвідування музею та на екскурсії треба записуватися заранні.

Вартість відвідування: Відвідування самої садиби коштуватиме 20 гривень, а разом із частуванням – повноцінним комплексним обідом з козацьких страв обійдеться усього в 45 гривень з людини.

Як дістатися: Дістатися до «Гайдамацької Січі» можна власним транспортом, рухаючись трасою Н-01. Відстань від Знам'янки до Цибулевого – усього 21 кілометр, тож дорога займе трохи більше 20 хвилин. Можна доїхати до Цибулевого і рейсовим автобусом зі Знам'янки, і електричкою (зупинка Мамаїв Яр).

https://vk.kr.ua/putivnyk/tourist-objects/museums/4449-gaydamacka-sch-duhovniy-zapovdnik-na-znamyanschin.html

Автономна Республіка Крим

Фортеця і "печерне місто" Мангуп-Кале

Печерне місто-фортеця "Мангуп-Кале" (власне, його забудова) виникло, як вважають дослідники, в 5 столітті, а найбільшого розквіту місто зазнало в 15 столітті.

"Мангуп-Кале" вважається найбільшим печерним містом-фортецею Криму та після занепаду Ескі-Кермен отримує статус центра південно-західної Тавриди. При заснуванні місто носило іншу назву - Дорос (Феодоро), оскільки воно було столицею одноіменного князівства.

Розташоване місто Мангуп-Кале на горі Баба-Даг, що в перекладі означає "батьківська гора", ця гора знаходиться неподалік від Бахчисараю, на висоті двісті метрів над рівнем навколишньої місцевості. Виникнення міста-фортеці також пов'язане з Херсонесом, оскільки на початку воно служило його сторожовим укріпленням. В 5-6 століттях на території сучасного Мангуп-Кале жили алано-готи, в 6 столітті місто стає столицею кримської Готії. Залишки споруд розташувались на чотирьох скельних мисах: Чамни-Бурун, Чуфут-Чоарган-Бурун, Тешклі-Бурун і Елі-Бурун, які розташовані поруч з урочищем Меган, і усі дивляться на північ. Таким чином, плато формою нагадує лапу великого звіра.

Місто захищене майже з усіх боків скелями, які обриваються додолу сімдесятиметровими урвищами, а з тих невеликих ярів між мисами, котрі не мають природного захисту - товстими і високими мурами. Також важливою, життєво необхідною умовою фортечних міст була наявність води. Мангуп-Кале

з цим не мало великих проблем, оскільки в місті було два природних джерела і криниця, яка розташовувалась всередині цитаделі.

На мисі Тешклі-Бурун знаходилась цитадель, яка була захищеною товстим оборонним муром. За муром була розташована вежа - Донжон, поруч з якою розміщувалась брама, що вела до міста. Донжон складався з двох поверхів та мав стіни понад два метри завтовшки, в яких були розташовані вікна-бійниці. Вежа славилась своїм вишуканим внутрішнім інтер'єром та різьбленим оздобленням. Навпроти вежі розташована церква, теж захищена муром. Окрім вже згаданих споруд на території міста знайдені також залишки палацу який датується приблизно 6 століттям, цей палац належав князівському роду Теодорів. Загальна довжина усіх споруд, що знаходились в місті-фортеці становила понад півтори тисячі метрів. На нижньому рівні укріплення в самій скелі було облаштовано печери, які відігравали переважно господарське та військове значення, але були серед них також келії і навіть храми.

В грудні 1475 року неприступне місто Феодоро, після півріччної боротьби було захоплене турками, власне після цього місто і отримало свою сучасну назву Мангуп-Кале. В перекладі "Мангуп" означає "злощасний", таку назву місто отримало тому, що під час його захоплення полягло багато відважних турків. Однак приблизно через три століття, в 1774 році турки залишили фортецю і місто почало занепадати. У 18 столітті Мангуп-Кале покинули його

останні мешканці (кримські караїми) і воно фактично припинило своє існування.

В 1996 році наскельне місто-фортеця було занесене в список історичних пам'яток світового значення ЮНЕСКО. Печерне місто Мангуп-Кале (Тодор, Феодоро) приваблює численних туристів не лише своєю багатою історією та архітектурою, але й прекрасними краєвидами.

https://drymba.com/uk/1052862-fortetsya-pecherne-misto-manhup-kale-zalisne

Бацак Н. **Зраджені батьківщиною**

Шістдесят років тому стихли останні постріли, вщухли тяжкі стогони найжахливішої в історії людства війни; відгриміли її переможні залпи. Мільйони скромних звитяжців, що дивом вижили, зранені і понівечені в тому пеклі, щасливі незбагненною перемогою, та – відтоді вже повік – несучи у собі біль випаленої душі, повернулися в мирне життя, до рідних домівок... а багато хто – до їхніх згарищ. Та далеко не всім, хто з честю пройшов крізь воєнне лихоліття, довелося справедливо нести по життю вінець слави. Серед них, неправдиво позбавлених права на гідність, були десятки тисяч наших співвітчизників – українців-націоналістів, татар, вірменів, німців, болгар, греків, поляків, італійців... Не порівнюючи нічиї долі, зазначимо, що кожна спільнота зазнала страшних випробувань, пов'язаних із проявами імперської політики радянського уряду. «Нерівна усім рівність», – зауважив великий український філософ (щоправда, про більш гармонійні стосунки людини зі світом – та дозволимо собі розуміти ці слова і так). На долю кримських народів, у тому числі греків, випало стати жертвою реалізації державного курсу на «злиття націй», а насправді – репресивно-терористичної політики сталінського керівництва, спрямованої на поступове знищення культур національних меншостей та їх самих.

Задовго до нападу нацистської Німеччини на СРСР і початку всенародної війни греки Криму, як радянські громадяни, так й іноземні піддані, у більшості своїй ненавиділи гітлерівців, що вже на той час захопили землю їх предків, Грецію, потопили в ріках крові мужній опір її народу. Агресію нацистів 22 червня 1941 р. греки сприйняли як ескалацію навали на свою батьківщину й стали на її захист. Відомі імена грецьких героїв: командира 505-го гвардійського полку Д.Ф. Асланова, льотчика-винищувача Д.І. Триандафілова, командира окремого стрілецького батальйону О.С. Канакі, легендарного

розвідника 140-ї стрілецької Сибірської дивізії В.Д. Фісатіді. Багато їх, славних солдатів і офіцерів – безвісних звитяжців.

Пройшовши всю війну, кілька тижнів не дожив до перемоги один з шести братів – греків із Севастополя – командир штурмового загону майор Георгій Целіо, якому посмертно було присвоєне Звання Героя Радянського Союзу. Тим часом в горах і лісах Криму вели героїчну, часто нерівну боротьбу з ворогом партизани, серед яких, лише за офіційними даними, було 122 греки. Однак ця цифра не є навіть приблизною, оскільки ще у передвоєнні роки, рятуючись від репресій, спрямованих проти представників національних меншостей, багато греків Донбасу і Криму змінювали не лише прізвища, а й національність. Відомо, що до лав кримських партизанських загонів і підпільних груп з 1941 по 1944 рік стала більшість грецького населення містечок і сіл Гірського та Степового Криму, а також узбережних міст Керчі, Феодосії, Алушти, Ялти, Севастополя, Євпаторії.

Серед легендарних оборонців Севастополя відзначилися партизани загону О.В. Кермеджиді; грецькі рибалки-севастопольці понад 8 місяців облоги міста під ворожим обстрілом доставляли його мужнім захисникам питну воду та добуту ними рибу, перевозили на своїх човнах розвідників. У південноузбережних лісах Криму успішно діяло партизанське формування під командуванням М.А. Македонського, до складу якого входило багато греків-кримчан, у тому числі начальник розвідки цього партизан-ського об'єднання Ф.А. Якустиді та командир четвертої бригади Х.К. Чуссі. Разом з кримськими греками в рядах партизанських загонів боролися з ворогом на смерть їхні одноплемінники-іноземці.

За активну допомогу партизанам було закатовано й страчено сотні мирних жителів, у тому числі грецьких дітей, жінок, літніх людей. Серед них – мешканці грецьких сіл Лаки, Тавель, Пойляри та ін. Найжахливішою стала доля жителів села Лаки, відомого тісними зв'язками з партизанським опором: усіх їх було спалено живцем у власних домівках 23 березня 1942 р. За воєнні роки кримські греки втратили майже третину своїх синів та доньок (понад 6,3 тис. з 20,6 тис. греків, що мешкали в Кримській області за переписом 1939 р.) – наслідки трагічні, однак тоді ще не фатальні для спільноти в цілому. Несподівано більш небезпечне, майже непоправне для долі самобутнього етносу лихо спіткало греків одразу ж після визволення. Виснажений і знекровлений ворогом грецький народ разом з іншими малими народами-компатріотами піддався геноциду з боку власної держави, точніше, її уряду. Цього разу керівництво неприховано спрямувало репресії проти цілих народів – національних меншин, вдавшись до практики переселення, тобто викорінення їх з одвічної землі. Як формальний привід для цього були використані зазначені

Л. Берія в доповідній записці Сталіну від 29 травня 1944 р. факти торгової та дрібнопромислової діяльності, яку провадила певна частина грецького населення Криму під час його нацистської окупації. В цьому ж документі було наведено і кількість греків, що на той час проживали на півострові, – 14 300 осіб. Усіх їх, разом із членами родин, та ще понад 12 тис. болгар і близько 10 тис. вірменів було оголошено «німецькими прислужниками». В ході негайного виконання ряду сталінських постанов щодо «народів-ворогів» (травень-червень 1944 р.) на початку літа у фантастично стислий термін їх було депортовано з території Криму. Виселенців, яким на збори мінімуму необхідних речей давали кілька годин, у супроводі автоматників доставляли на залізничні вокзали й, загнавши у товарні ешелони, вивезли у невідомому для них напрямку. Через декілька днів, на початку липня 1944 р., коли операцію НКВС було завершено, Крим примусово залишило, разом з іншими виселенцями, 15 040 греків (у тому числі й іноземні піддані). Беріївський апарат не обминув і тих, хто служив у той час у лавах Червоної Армії. Так, згідно з офіційними даними, на початок весни 1949 р. серед «спецпоселенців»-греків нараховувалося 559 колишніх бійців Червоної Армії, у тому числі 8 офіцерів, 86 сержантів і 465 рядових, серед них і уславлений герой-розвідник В.Д. Фісатіді разом з родиною. Майже всі відзначені орденами і медалями, гвардійськими значками, багато хто – комуністи, вони раптово були позбавлені водночас військової честі, людської гідності й предківщини. Просто з фронту їх спочатку вивезли до сибірських таборів на лісозаготівлі, а пізніше, згідно з директивою «О соединении разрозненных семей крымских татар, болгар, греков и армян», доправили до їхніх родин, які на той час уже знаходилися на спецпоселенні. У прагненні «знешкодити ворога» і нейтралізувати його можливий антирадянський вплив органи подбали про розпорошення етнічної спільноти малими групами (по кілька осіб) на величезній території Казахської, Киргизької та Узбецької РСР, Башкирської, Каракалпацької, Марійської, Татарської, Якутської АРСР, а також Свердловської, Пермської, Кемеровської, Тульської, Костромської, Куйбишевської, Кіровської, Іркутської, Тюменської, Томської областей та у Красноярському і Хабаровському краях РРФСР. Принижених, ошуканих, розчавлених раптовою жорстокістю «рідної» влади, їх розселяли у непристосовані для помешкання приміщення, покинуті комори і підвали, по 3-4 сім'ї в одну «кімнату». Лише через деякий час соціальні умови у спецпоселеннях були поліпшені.

Радянський уряд цілком свідомо прирік греків на поступове «розчинення» в іноетнічному середовищі, втрату національної культури та ідентичності. І хоч цим нелюдським програмам не судилося здійснитися, на довгі десятиліття грецьку спільноту було вилучено з контексту історії Криму й України.

Назавжди в серцях цих людей оселився біль пережитого горя, незаслуженої образи, розтоптаної гідності та сплюндрованої віри.

Нині громадські об'єднання кримських греків основним завданням сьогодення вважають вирішення складних суспільно-політичних проблем, пов'язаних з їх поверненням та облаштуванням у Криму.

Стійкий і мужній народ, греки, як і раніше, вірять, що попри все виживуть, адже на цій землі, освяченій і їхньою пролитою кров'ю, вони ніколи ні перед ким не завинили.

Форум націй. – 2005, № 5/36 (http://forumn.kiev.ua/5-36-2005/36-8.htm)

Лівадійський палац

Білокам'яний Лівадійський палац розташований в одному з найкращих парків узбережжя. Вік Лівадії невеликий, але біографія її цікава. Історія Лівадійського палацу починається з 1834 р. - тоді Лівадію купив польський магнат Лев Потоцький, який за проектом ялтинського архітектора Ешлімана збудував для себе палац, а навколо на одному гектарі розбив парк.

1860 року, коли маєток перейшов у власність дружини Олександра II, було збудовано Малий палац для майбутнього імператора Олександра III. Він дуже нагадував Ханський палац. Малий палац було зруйновано під час Другої світової війни.

Лівадійські палаци - Великий та Малий - на початку XX ст. вже не могли задовольнити потреб царської сім'ї. Малий палац був справді малим, а Великий - стояв напівзруйнований. 1904 р., після обстеження палацу, було вирішено знести його до фундаменту і побудувати новий.

Проектуванням та будівництвом палацу зайнявся ялтинський архітектор Микола Петрович Краснов. У квітня 1910 р. почалося будівництво. Одночасно будували ще два палаци - для міністра барона Фредерікса та для царського оточення. Лівадійський палац став літньою резиденцію усіх російських царів.

Завдяки видатному таланту майстра, Лівадійський палац володіє незвичайною властивістю - всі сторони будівлі максимально відкриті сонцю. Урочисто-ошатний палац прекрасний! Головний вхід, як ніби майстерно витканий з легкого мережива, оформлений блакитно-білими мармуровими колонами і прикрашений тонким художнім різьбленням по каменю. У медальйонах колон - ініціали царської сім'ї. А по обох сторонах арки - великі вази з уральських самоцвітів.

Після революції Лівадію перетворили на санаторій. У квітні 1925 р. в Білому Лівадійському палаці готувалися до прийому незвичайних гостей - 150 селян-курортників. Ще 230 осіб планували розмістити в корпусі для царського оточення та в інших будівлях. На брамі, де колись було написано «Лівадія - маєток його імператорської величності», з'явилася нова вивіска: «Селянський курорт «Лівадія». Це був перший у радянській країні і світі селянський санаторій.

У лютому 1945 р. саме тут проходила історична Ялтинська (Кримська) конференція керівників трьох союзних держав, глав урядів коаліції - СРСР, США та Великобританії.

У 1953 р. на території палацевого ансамблю відкрили санаторій на 400 осіб. І тільки в липні 1974 р. до Білого палацу увійшли перші екскурсанти.

https://kolokray.com/uk/f/livadiyskiy-dvorets.html

Балаклава

Звичайно, про Балаклаву я чув і читав вже дуже давно. Хотілося відвідати, але справжнє бажання з'явилося після «Листригонів» Купріна – так глибоко і мальовниче описав він це місто, навіть не саме місто, а життя в ньому. Тому, під час цьогорічної мандрівки до Криму (2011 р.) просто не зміг не завітати до Балаклави.

Балаклавська бухта

Набережна Назукіна

Фортеця Чембало

Нинішня Балаклава – частина Севастополя (Балаклавський район) із населенням у 20 тисяч осіб. До 1957 року це було самостійне місто. А потім сюди прийшли радянські підводні човни… Але про військову доктрину й потужність СРСР мені не дуже цікаво, тому цей фрагмент пропущу повністю. І про філію Центрального музею Збройних Сил України ви тут не знайдете.

Балаклава – поселення дуже давнє. Греки сюди прийшли у 422-421 рр. до н.е., але вже застали у бухті (яку називають найтихішою в Криму) село таврійських піратів. Останні, щоночі палили вогнища на березі й заманювали у бухту човни торгівців… Це було місце грабунку і вбивств, адже моряків убивали, приносячи жертви головній богині таврів – Деві. Можливо, нічні вогнища спонукали греків назвати бухту Сюмболон-лімне (бухта знаків). Як довго до греків мешкали у бухті таври – невідомо, але, навіть якщо вести літочислення від 422 року – то Балаклаві нині майже 2,5 тис. років.

Греки витіснили таврів і заснували свій поліс, який був незалежним до 1 століття н.е. Тоді місто захопили римляни. А далі – біла пляма в історії Балаклави.

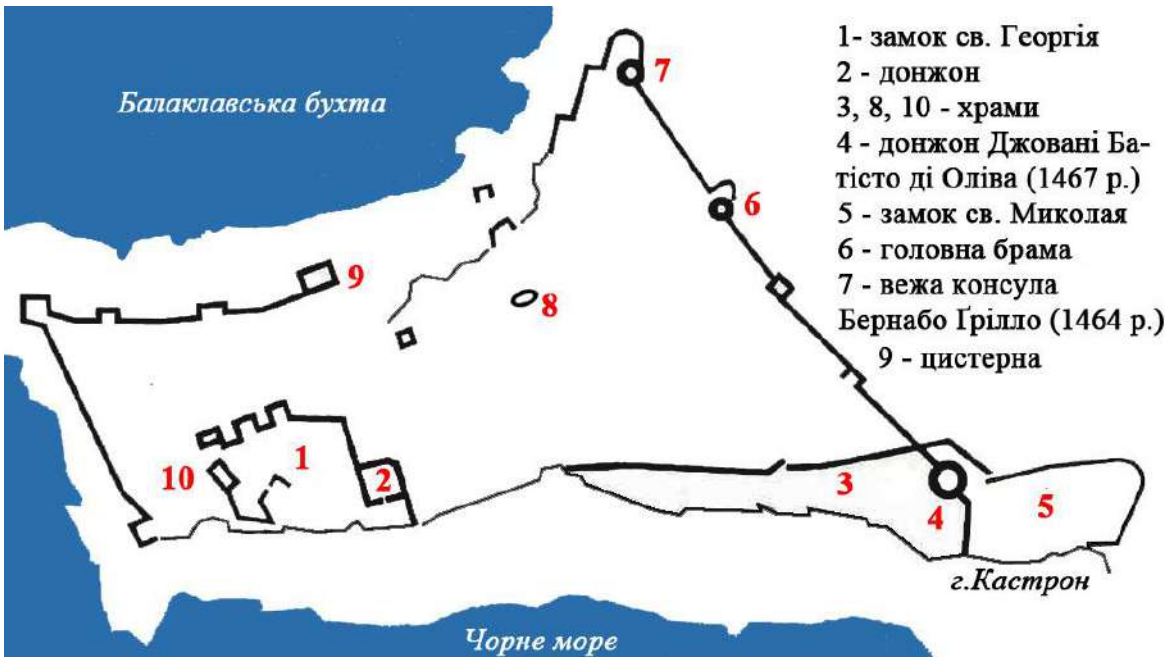

Схема фортеці Чембало

Коли тут оселились генуезці – точно невідомо, але відомо, що у 1357 вже існувала генуезька колонія Чембало (похідна назва від Сюмболон) і її спалив татарський хан Джанібек. Науковці припускають, що саме після захоплення Чембало Джанібеком почалося будівництво фортеці, руїни якої ми нині бачимо на Фортечній горі (інша назва гори – Кастрон).

Башта з обручами

У 1383 році кримські татари визнали за генуезцями право володіння Чембало та рядом інших населених пунктів південного узбережжя Криму. Фортеця перетворилася на повноцінне місто, верховна влада в якому належала консулу.

Технічне озброєння фортеці Чембало було найкращим, серед усіх генуезьких фортець Криму. Це пояснювалось стратегічно важливим положенням поселення на заході південного узбережжя. Поселення тоді складалося із двох частин: Нижнього міста (оточена муром фортеця Святого Георгія) та Верхнього (Консульський замок, або замок Святого Миколая, ратуша і церква).

Фортеця будувалася із міцного бутового каменю (мармуроподібний вапняк) на вапняному розчині. Про її міцність свідчить той факт, що у 1927 році, під час кримського землетрусу, більшість будівель Балаклави сильно постраждали, а от руїни Чембало не зронили жодного каменю.

У 1475 році Чембало захопили турки. Вони укріпили фортецю й розташували тут свою залогу. Поселення отримало назву Балик-юве (Риб’яче гніздо), звідси і трансформована сучасна назва – Балаклава. До 18 століття використовували турки колишню генуезьку фортецю. Часто вона була місцем вислання неугодних татарських ханів. Але потім фортеця занепала і нова влада – росіяни, знайшла лише руїни.

Нинішня фортеця Чембало – це скоріше пам’ятка археології, ніж архітектури. Мурів практично не залишилося, башти стоять напівзруйнованими. Перша башта стоїть на початку гірського схилу. Перед

баштою збереглися залишки барбакану. Це був елемент фортифікацій, призначений для захисту підступів до брами, зведений навколо башти. В ньому був проїзд у фортецю та цистерна для зберігання води. В генуезькі часи у барбакані стояли дві гармати, а на башті висіла геральдична плита із датою 1463 та ім'ям консула Бернабо Грілло. Тому нижню башту нині часто називають баштою Бернабо Грілло. Свого часу вона мала два поверхи із дерев'яним перекриттями та відкритий бойовий майданчик із зубцями.

Краєвид із вершини гори Кастрон

Від нижньої башти вгору по схилу простяглися залишки фортечних мурів та підмурків генуезьких міських будинків, прибудованих безпосередньо до мурів. Вище стоять залишки наступної башти, яку називають «Башта з обручами» (у стіну колись були вмуровані дерев'яні бруси, від яких залишились борозди – обручі). Ця башта теж мала барбакан і окрему браму. Нині вони частково зруйновані, але наступні дві напівбашти (вгору по схилу) зруйновані значно більше (від них залишились фактично лише фундаменти).

На вершині гори розташована башта-донжон – останній рубіж оборони захисників фортеці. Вона збереглася найкраще. Навколо башти була розташована цитадель фортеці – замок Святого Миколая. Від нього залишилось небагато.

Башту-донжон називають баштою Джовані Батісто ді Оліва – існують припущення що саме цей консул збудував її. Навколо башти стояла стіна, залишки якої збереглися відносно непогано. Стіна з одного боку впоперек перетинає гору й упирається в урвище над морем, з іншого боку – простягається вздовж гори. Підходи до башти обороняла напівбашта, яка фланкувала браму, влаштовану в мурі.

Башта-донжон була трьохярусною. Нижній цокольний ярус виконував функції цистерни з водою. Майже 5 століть башта стояла у відносно непоганому стані, але під час сильної зливи 17 липня 2008 року частина донжону впала. На щастя нині зруйновану частину башти майже відновили (2011 р.) й вона виглядає так само, як і до обвалу.

В південно-західній частині фортеці розміщувався замок Святого Георгія. В 14-15 століттях саме тут мешкала основна частина міщан. Всього на території фортеці було 14 башт та напівбашт, з'єднаних потужними мурами. Дві башти стояли за межами мурів. Також у фортеці було три церкви, жодна з яких не збереглася.

Можливо мандрівка серед залишків фортеці Чембало комусь може видатись нецікавою, але морський краєвид, який відкривається від башти-донжону компенсує зусилля, витрачені на підйом. Це просто казковий краєвид, тому рекомендуємо підйом на гору навіть нелюбителям фортифікацій та архітектури. Глибоке смарагдово-синє море й мальовничі скелі мису Айя нікого не залишать байдужим.

Поряд із фортецею Чембало до головних пам'яток Балаклави варто віднести її набережну, яка розкинулася навколо вузької звивистої бухти. Збудували її англійські окупанти у 1854 році. Тоді вона була дерев'яною. Звичайно забудова набережної з того часу сильно змінилася (майже повністю), але планування залишилось англійським. У 1880-1890 роки набережну забудували кам'яними будинками. Більшість населення міста тоді становили греки, тому не дивно, що більшість будівельних робіт виконувались місцевим підрядчиком грецького походження – Христосопуло.

Нинішня балаклавська набережна носить ім'я Назукіна. Іван Назукін очолював революційний комітет більшовиків у Балаклаві у 1917 році. В курортний сезон балаклавська набережна (Назукіна) – це суцільна сувенірна розкладка, де лотки торговців чергуються із глашатаями, які кличуть на морську прогулянку.

Бухта, вздовж набережної, густо заставлена різноманітними судами. Є тут великі яхти, а є і зовсім дрібні човники. Цікаво, що більшість судів, пришвартованих у Балаклавській бухті, в курортний сезон займаються морськими прогулянками. Такої пропозиції відправитись у морську мандрівку, я не бачив у жодному іншому кримському місті. Дух листригонів тут видно ще досить живий.

На набережній збереглися цікаві старовинні будівлі. Серед них колишній готель «Гранд-Отель» (№ 3, зведений у 1887 р., у 1904 році тут зупинявся Олександр Купрін), колишній прибутковий будинок Христосопуло (№6, 1890-і

рр.), колишня дача Мерецької (№23), колишня дача Соколової (№26, у 1907 році тут гостювала Леся Українка, нині дача в руїнах) та інші.

Балаклава – місто із складною долею й заплутаною історією. Незліченну кількість разів змінювала вона своїх господарів (господарі її про згоду не питали). Таври, греки, римляни, генуезці, турки, татари, росіяни, англійці, французи, німці… Хто тільки не володів цим містом за його понад двохтисячолітній вік. Двічі опинялася Балаклава у вирі великих битв. Під час другої оборони Севастополя Балаклава, як його сателіт, тримала оборону до 30 червня 1942 року. А під час першої оборони Севастополя (в період Кримської війни) Балаклаву захопили англійці. Бухта була базою їхнього флоту. Вони збудували дерев'яну набережну, а також звели першу у Криму залізницю. Залізниця мала довжину 12,8 км і з'єднувала бухту із військовим депо на Сапун-горі.

Дача Мерецької

Битва, що відбулася під Балаклавою у жовтні 1854 року, стала однією із найкрупніших битв Кримської війни. Під час цієї битви сталися два епізоди, які навіки закріпилися у канонах історії воєн та перетворились на крилаті вислови. Героїчне відбиття невеликим загоном шотландських горців атаки переважаючих сил російської кавалерії отримало у історії назву «Тонка червона лінія». Шотландські піхотинці, щоб перекрити широкий фронт атаки, стали у тонку шеренгу по двоє (замість чотирьох), ну а форма у них була червона – от вам і тонка червона лінія. Шотландці зробили три залпи: із 800, 500 та 350 ярдів і цим зупинили росіян та заставили відступити. Занадто тонка шеренга шотландців переконала командира гусар та козаків, що це відволікаючий маневр і пастка – тому він розвернув військо. Один із англійських кореспондентів написав потім, що шотландський полк нагадував «тонку червону смужку, яка наїжачилася сталлю». Із часом цей вираз перейшов у

стійкий мовний оберт, який означає оборону з останніх сил. Цей вислів став символом британської холоднокровності у боях.

Інший епізод Балаклавської битви – атака легкої бригади – символ безглуздості. Елітна кавалерійська бригада із 673 вояків (складена переважно із нащадків відомих аристократичних британських родів) виконуючи безглуздий наказ командувача (лорда Раглана) атакувала надійно захищені російські артилерійські позиції. Із шаблями проти гармат. Втрати були величезні. Кожен із вояків розумів безглуздість задуму, але всі стійко атакували і… гинули.

Після Кримської війни Балаклава перетворилася на курорт. А у 1947—1955 рр. у товщі північного схилу Балаклавської бухти збудували «Об'єкт 825 ГТС» – завод із обслуговування підводних човнів. Місто ввійшло до складу Севастополя і стало закритим. Нині у приміщеннях заводу працює філія Центрального музею Збройних Сил України. Але про нього я обіцяв мовчати.

https://ukrainaincognita.com/krym/sevastopol/balaklava/balaklava

Потайний об`єкт

«Об'єкт 825 ГТС» (або К-825) – підземна база підводних човнів, розташована у Балаклавській бухті.

Об'єкт являє собою споруду протиатомного захисту першої категорії (захист від прямого влучення атомної бомби потужністю 100 Кт), що становить комбінований підземний водний канал із сухим доком, цехи для ремонту, склади ПММ, мінно-торпедну частину. Розташовується в горі Таврос, по обидва боки якої розташовані два виходи. З боку бухти - вхід у канал (штольню). У разі потреби він перекривався батопортом, вага якого сягала 150 тонн. Для виходу у відкрите море був обладнаний вихід на північному боці гори, який також перекривався батопортом. Обидва отвори у скелі було майстерно закрито маскувальними пристосуваннями і мережами.

Був призначений для укриття, ремонту та обслуговування підводних човнів 613-го та 633-го проєктів, а також для зберігання боєприпасів, призначених для цих субмарин. В його каналі (довжина 602 метра) могло розміститися 7 підводних човнів зазначених проєктів. У мирний час спорядження завантажували – з огляду на супутники-шпигуни вірогідного противника – на пристані. При ядерній загрозі завантаження повинне було здійснюватися всередині бази через спеціальну штольню. У комплекс входила також ремонтно-технічна база (об'єкт 820), призначена для зберігання та обслуговування ядерної зброї. Температура всередині бази тримається близько 15°С…

Після Другої світової війни СССР та США збільшували свій ядерний потенціал, «погрожуючи один одному превентивними ударами і ударами помсти». Саме тоді почався пошук місця, в якому могли б базуватися підводні човни для завдання у відповідь ядерного удару. Після кількох років пошуків вибір зупинили на Балаклаві: місто відразу ж засекретили і поміняли статус – місто Балаклава перетворилось на закритий район міста Севастополь. Балаклава була обрана для будівництва підземного комплексу не випадково. Вузька звивиста протока завширшки 200-400 м ховає гавань не тільки від штормів, але і від сторонніх очей: з боку відкритого моря вона не проглядається під жодним кутом.

У 1953 р. було створено спеціальне будівельне управління № 528, яке безпосередньо займалося будівництвом підземної споруди. Підземний комплекс будувався 8 років (1953-1961 рр.). При будівництві було вивезено близько 120 тисяч тонн породи. Для забезпечення секретності вивезення здійснювалось вночі на баржах у відкрите море. Будували об'єкт спочатку військові, а по тому метробудівці, що було обумовлено складністю буріння породи.

Після закриття в 1993 р. велика частина комплексу не охоронялася. У 2000 р. об'єкт був переданий Військово-Морським Силам Збройних Сил України.

У період з 1993 по 2003 р. колишня база була розграбована, демонтовані всі конструкції, що містили кольорові метали.

Севастопольське «Морское собрание» на чолі з В.Стефановським запропонувало балаклавській мерії проєкт створення в протиатомному укритті підводних човнів історико-заповідної зони «Підземелля „холодної війни“», до якої були б включені тематичні експозиційні зали, розміщені в колишніх цехах та арсеналах, підводний човен, що стоїть біля підземного причалу, туристський центр, кінозал із хронікою часів активного військового протистояння двох політичних систем, підземний меморіал, де була б увічнена пам'ять підводників, які загинули в океанських глибинах.

Згідно з наказом Державного секретаря Міноборони України від 30 грудня 2002 р. «Про створення філії Центрального музею ЗС України Військово-морського музейного комплексу «Балаклава», військовий об'єкт було перетворено на музей. Відкриття філії відбулося 1 червня 2003 року. До Військово-морського музейного комплексу входить підземна частина заводу, арсенал, а також морський причал і кілька будівель. До огляду відкриті зони навколо штучного каналу, який проходить крізь гору, декілька цехів заводу й арсенал, де зберігалися торпеди і ядерні боєголовки. Залізобетонні конструкції мають високу довговічність, але стан металевих конструкції комплексу в аварійному стані.

www.facebook.com/permalink.php?story_fbid=pfbid0kf9gBN49k4jSGhy1GrK6zZ46gPzQZMPyUnAtmULBo7NLCopyzFgJXPvgrxVuUzP8l&id=102687232293681

Верховський В. **Кояське озеро та мис Опук**

Уперекладі з кримськотатарської назва цього озера на сході Керченського півострова означає «сонячне». Численних туристів вабить його незвичайний колір – п'ятдесят відтінків червоного. Його кольори змінюються в залежності від погоди, варто озеру трохи висохнути, то більш насиченим стає забарвлення. І це на тлі розквіту рослин заповідного степу й близького моря. Такого різнобарв'я кольорів не побачиш у жодному іншому місці.

Це Кояш, або Кояське озеро (ще Опуцьке, Альчина, Елкенське, Солоне; кримськотатарського Qoyaş gölü – "сонце") — солоне озеро морського походження на південному узбережжі Керченського півострова, розташовується в межах території Ленінського району. Площа – 5,01 км. Походження – лиманове. Група гідрологічного режиму – безстічне.

Належить до Керченської групи озер. Довжина – 3,84 км. Ширина максимальна – 2,81 км, середня – 1,2 км. Площа водозбору – 23 км, середня глибина – 0,75 м, найбільша – 1,0 м. Довжина берегової лінії – 10 км. Найближчі населені пункти: села Борисівка і Яковенково розташовані на північний схід від озера. Озеро є лікувальним і використовується для рекреації.

Озеро має незвичайне рожеве забарвлення. Це тому, що на його дні розташований сплячий грязьовий вулкан, у якому знайшла собі ідеальне життєве середовище водорість Дуналіелла Саліна, в процесі життєдіяльності якої виробляється бета-каротин і яка насичує воду йодом. Саме від неї червоніють вода і сіль Кояського озера. Другою причиною називають поширення рачків Артемія, що мешкає у солоних озерах, здатен вижити навіть за високого вмісту солі у воді, й саме йому треба завдячувати лікувальними властивостями грязей озера.

Концентрація солі в озері становить у середньому 36 проміле, що в двадцять разів більше за солоність Чорного моря. Наприкінці липня мінералізація стає ще більшою, і доходить до 390 грам солі на літр води. Кояш – найсолоніше озеро Криму.

За оцінками науковців, запаси цінного мулу на дні цього озера становлять 1,7 мільйона кубічних метрів.

Водна рослинність тут поширена переважно на опріснених ділянках – в лагунах пересипів, у прилеглих до озера балках, у зонах виходу підземних вод. Середньорічна кількість опадів – 400-450 мм. Живиться озеро водами нечисленних малих річок, що впадають у нього та підземними водами.

Це одне з 6 озер Криму, що має природоохоронний статус.

Кояське озеро відокремлена від Чорного моря вузьким перешийком. Озерна улоговина має неправильну круглу форму, витягнута з півночі на південь. Коса відгороджує південно-західну частину озера від основної – це Мале Елькенське озеро. На захід від озера Кояш розташоване Узунларське озеро та гора Приозерна (44 метри). На південний схід – гора Опук (185 метрів) і однойменний мис.

Озеро разом з прилеглими об’єктами входять в Опуцький природний заповідник і до водно-болотного угіддя міжнародного значення «аквальний-прибережний комплекс мису Опук», що створене в 1998 році, із загальною площею 1 592,3 га.

На території заповідника живуть дрохви, зайці, змії, павуки, сколопендри. Десять видів птахів, що водяться тут, занесені до Червоної книги. Тут місце гніздування рідкісних птахів, таких як рожевий шпак, сапсан, баклан чубатий, боривітер степовий, журавель степовий.

Квіти й трави ростуть в заповідному степу навколо озера: іриси, крокуси та дикі тюльпани. Озеро є джерелом цілющих грязей. Корисним для дихальної системи є навіть аромат приозерного різнотрав’я, у сполученні з солоним вітром Кояша. Однак набір грязей і солі в природному заповіднику заборонено, за це передбачене покарання.

До Опуцького заповідника належать і розташовані в 4 кілометрах від берега Скелі-Кораблі – чорноморський міні-архіпелаг. Їх добре видно з берега, зі смуги суходолу, що відокремлює Кояське озеро від моря. Раніше, у дуже

давні часи, цієї перемички не існувало, а озеро являло собою затоку Чорного моря.

Щодо походження назви гори Опук існує легенда про двох жорстоких сестер-цариць, яких добрий чарівник (на численні прохання трудящих) перетворив на самок одуда, які й досі нібито живуть тут і їх можна зустріти на цій горі. Кричать одуди так: «О-Пук, О-Пук!».

Водночас на мисі Опук у безпосередній близькості від Кояського озера розташувався військовий полігон Опук. Окупація Криму негативно позначилася навіть на цій унікальній пам’ятці природи. Щороку на ньому відбуваються широкомасштабні військові навчання із залученням авіації, кораблів, танків, це дійство супроводжується вибухами, артилерійськими стрільбами, висадкою повітряних десантів, залпами ракет РСЗВ типу «Град», а також навіть застосуванням хімічних військ. Такі військові навчання ставлять під загрозу безпеку фауни та екосистеми озера в цілому. Доступ туристів до озера фактично регулюється тепер не вимогами екології, а потребами військовиків Росії.

І вже геть в останню чергу окупанти думають про занесених у Червону книгу птахів, задля захисту й збереження яких і було утворено «комплекс болотяних угідь», що перебуває під охороною Рамсарської конвенції, учасником якої є й Російська Федерація.

https://culture.voicecrimea.com.ua/uk/koiaske-ozero-ta-mys-opuk/

Ай-Петрі - зуби гігантського дракона з мальовничим видом на Крим

Найвідоміша і наймальовничіша гора Кримського півострова приваблює туристів своєю таємничістю і величчю.

Гора Ай-Петрі є однією з найпопулярніших визначних пам'яток Криму. Від туристів тут протягом усього сезону немає відбою.

Якщо ви коли-небудь влітку піднімалися на цю вершину канатною дорогою з Місхора, від подорожі якою захоплює дух, то напевно вам запам'яталась довга багатогодинна черга, у якій на спеці доводиться стояти туристам, щоб побувати на Ай-Петрі.

Але, чесно кажучи, ця гора, незважаючи на свою порівняно невелику висоту (1233 метра), варта зусиль. З Ай-Петрі відкривається запаморочливий вид на більшу частину південного узбережжя Криму, околиці Ялти, а також мальовничі пейзажі природи гірського Криму.

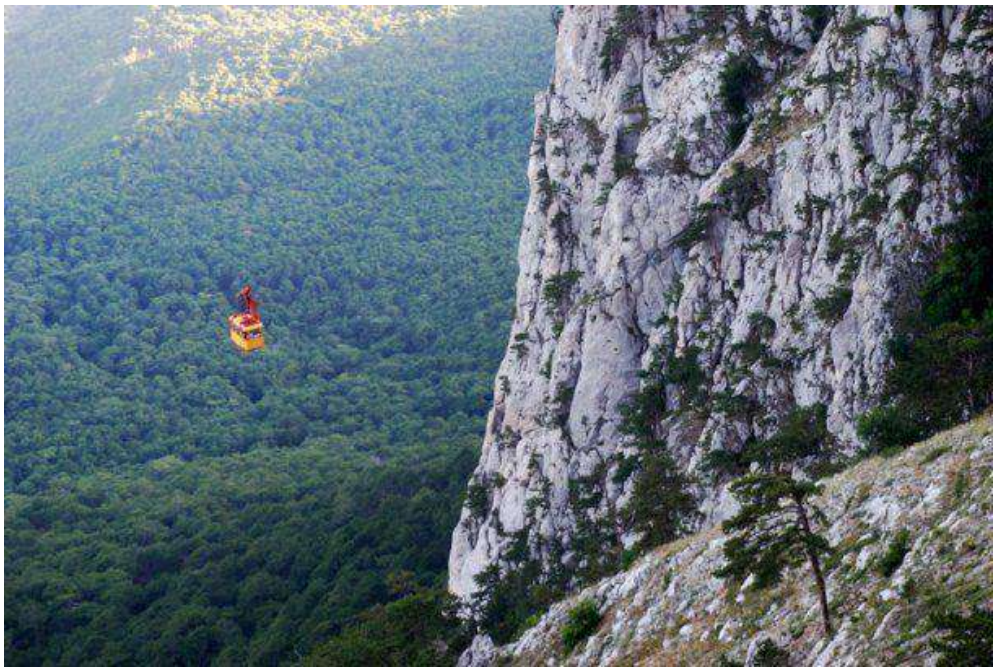

Подорож на Ай-Петрі канатною дорогою

Правда, далеко не всі туристи, які піднімаються на Ай-Петрі, мають можливість споглядати цю красу. Адже ця вершина - найбільш туманне місце не тільки в Криму, але і у всій Україні: більше 200 днів на рік тутешні гори оповиті туманом.

Ай-Петрі - це і вершина, і величезне плато площею понад 300 квадратних кілометрів. Назва Ай-Петрі з грецької перекладається як "святий Петро", на честь якого тут навіть був споруджений храм.

Скелі Ай-Петрі, які видно з морського узбережжя усієї округи і нагадують зуби гігантського дракона, підносяться і над самим плато. Ці зубці і є найвищою точкою Ай-Петрі, вони є справжнім символом південного берега Криму.

На Ай-Петринське плато можна дістатися канатною дорогою або автомобілем, але от далі, до зубців, доведеться підніматися пішки крутим схилом через прохолодний буково-грабовий ліс.

З вершини Ай-Петрі лінію морського горизонту видно на відстані близько 135 кілометрів, тут виразно відчувається політ, безмежність і простір. З вершини в ясну погоду можна роздивитися чимало пам'яток південного берега - і Ялту, і мис Ай-Тодор з Ластівчиним гніздом, і Ведмідь-гору, і Воронцовський палац з парком, і курорт Сімеїз з горою Кішкою і скелею Дівою.

Це звучить неймовірно, але колись вершина Ай-Петрі ховалася під водою. Близько 200 мільйонів років тому територія сучасного Криму була дном стародавнього океану. А Ай-Петрі, відповідно, це не гора в прямому сенсі, а викопний кораловий риф. На її поверхні досі можна розгледіти цікаві скам'янілості у вигляді трубочок і гілочок.

Вид з Ай-Петрі відкривається просто незабутній

Ай-Петрі - не тільки найтуманніше, але і найбільш вітряне місце в Україні. Тут зареєстрована рекордна для України швидкість вітру - 50 м/с. На плато навіть є вітряна електростанція, проте через сильний вітер було зірвано лопаті, і зараз вона не працює.

На верхньому плато Ай-Петрі налічується понад 300 печер, шахт і колодязів, а дві печери - Ялтинська і Триока - відкриті для туристів і обладнані для екскурсій.

Триока - печера з трьома провалами-"очницями", обладнаним входом і спуском сходинками у величезний карстовий зал. Вхід у печеру знаходиться приблизно в 700 метрах від верхньої станції канатної дороги на Ай-Петрі. Температура в печері цілий рік не перевищує +10 С, а на самому дні лежить великий замет зі скрижанілого снігу. Стародавні мисливці тут зберігали свою здобич, а граф Воронцов використовував печерний лід для охолодження вин, напоїв і продуктів. Його пиляли і у величезних замотаних баддях доставляли на волах крутими звивистими дорогами вниз.

Ялтинська печера була відкрита тільки в 1997 році. Через 10 років у печері проклали екскурсійний маршрут: очистили і відновили вхід, проклали доріжки, зробили освітлення. В Ялтинській печері збереглися сталактити і сталагміти, натічні утворення і кам'яні квіти.

Також дорогою на Ай-Петрі обов'язково варто заїхати до найвищого водоспаду Криму і України - Учан-Су, який знаходиться всього в 18 кілометрах від гори, у мальовничій ущелині. Висота водоспаду складає цілих 99 метрів, що дорівнює висоті приблизно 40-поверхової будівлі.

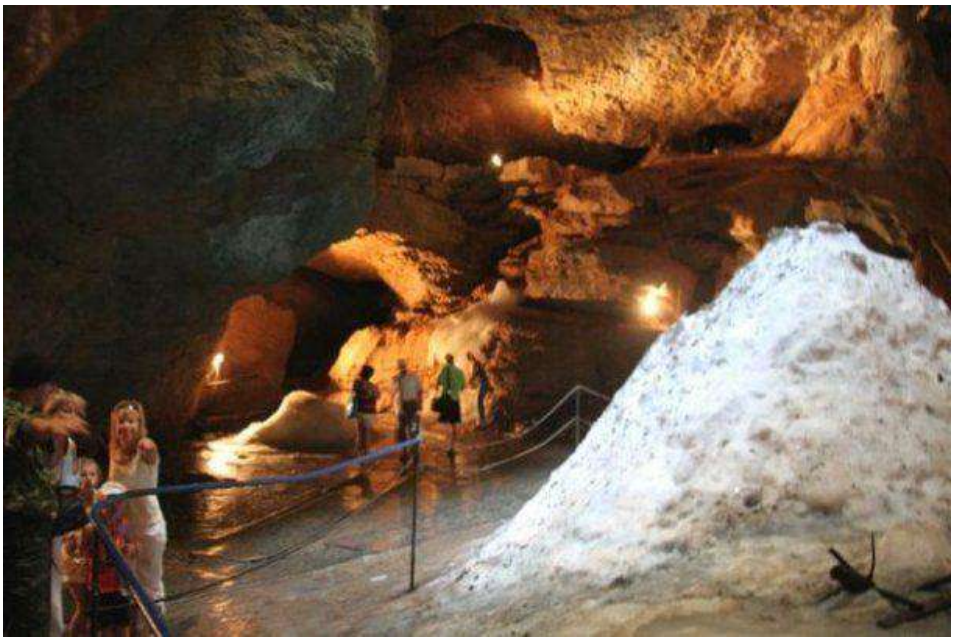

Допитливі туристи можуть побувати в печері на Ай-Петрі

Правда, повноводним він є далеко не завжди, оскільки в спекотні літні місяці водоспад значно всихає і перетворюється на невеликий струмінь води, а в особливо спекотні періоди пересихає зовсім.

Учан-Су найбільш повноводний навесні,
влітку він може повністю пересихати

https://tsn.ua/osoblyva_ukraina/ay-petri-zubi-gigantskogo-drakona-nad-pivdennim-beregom-krimu-307886.html

Тарханкут

Тарханкутська височина займає майже всю західну частину Кримського півострова. Тарханкутський півострів має втричі меншу площу, але я не знаю точно, де проходить його межа. Скоріше за все, він обмежений на півночі озером Джарилгач, а на півдні озером Донузлав. Але для мене він почався із селища Міжводне – саме тут я прокинувся у спробах випростати занімілі під час довгої автобусної поїздки члени. І саме тут побачив довжелезні піщані пляжі, всіяні численними наметовими містечками, трейлерами, різноманітними водними атракціонами на фоні просторів Каркінітської затоки та Ярилгацької бухти.

Мис Тарханкут

Заснув я десь між Армянськом та Красноперекопськом – мене приспали нудні краєвиди обпаленого сонцем брудно-жовтого степу. А пробудили емоційні зойки пасажирів: “Море”. Завжди приємно розплющити очі й побачити спокійне безкрає море, що купається у сонячному сяйві…

Відразу ж я почав озиратись, шукаючи поглядом те, що раніше бачив на фотографіях: скелясті береги Джангуля та мальовничі руїни поліса з назвою Калос Лімен. Але не побачив ні того, ні іншого. Проминувши Чорноморське, дорога (а з нею й наш автобус) знову пірнула в степ.

Приблизно опівдні ми дістались кінцевої точки – висохлої ділянки солоного озера Лиман, навколо якої і розташовано переважну більшість наметових містечок курортників. А вже за якихось півгодини ми купались у лагідних теплих водах Караджийської бухти.

Морська вода на Тарханкуті найчистіша в Криму

Море, сонце та пляж

Що потрібно звичайному курортникові в Криму? Море, сонце та пляж. Всього цього виявилось у достатній кількості. Навіть в надмірній.

Море чисте (кажуть, одне з найчистіших у Криму) і тепле. Пляж хоч і вузький, але довгий і приємний на дотик. Фактично, це пісок вперемішку з дрібними залишками черепашок молюсків. Де-не-де валяються невеликі плоскі камінці. По дну повзають піщані краби та раки-самітники, яких видно навіть без маски. Загоряй, купайся, пірнай. По пляжу туди-сюди соваються торговці-татари, що закликають купити пахлаву, “муравейнікі”, в’ялену рибу (серед якої найбільшої уваги заслуговує кефаль) та інший їстівний дріб’язок. Світить сонечко… Я сказав світить – ну, це брехня. Пече, палить, смажить – це вже більше схоже на правду. Такої страшної спеки я на собі раніше не відчував. І найгірше те, що сховатись нема де. Жодного вартого уваги дерева поблизу пляжу не спостерігається. Хіба що далеко на горизонті проглядається буйна зелень парку “Сонячної долини”.

Парасоля, яку ми взяли з Києва, відчутно не допомагала. Довелося спорудити своєрідний тент з чотирьох палок та великого шматка тканини. Але зробили ми це вже після того, як добряче попеклися. Саме тоді і вирішили проводити найспекотливіші післяполуденні години в Оленівських кафе, за келихом холодного пива.

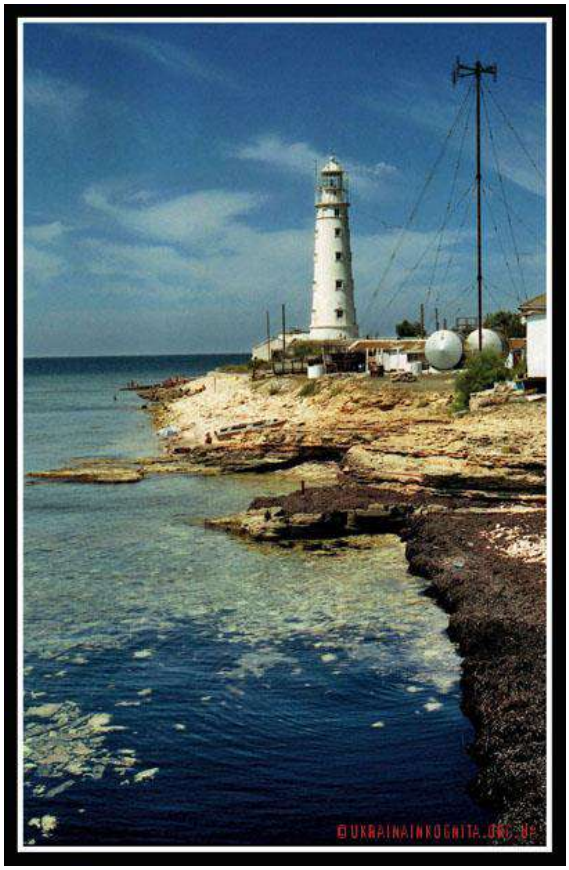

Тарханкутський маяк

Різноманітних кафе у Оленівці, яка розташована поряд з озером Лиман і раніше мала назву Караджа, досить багато. Як багато в ній і будинків відпочинку, турбаз, приватних готелів та інших закладів рекреації, що супроводжують справжнє курортне поселення. Найбільша їх кількість розміщена на березі озера Лиман та у північно-західній, новій, частині села. Неподалік від пансіонату

“Сонячна долина” розрослося невеличке курортне містечко, яке уособлює в цьому куточку Криму своєрідний заклик одного з російських веб-порталів – “Крим для росіян”. Тут стоять нові шикарні вілли та палаци, які, за словами місцевих жителів, саме росіянам і належать. Біля одного з таких палаців, оточеного фруктовим садом-парком та химерними скульптурами, мені навіть заборонили фотографувати. А найбільшим палацом є головна споруда пансіонату “Сонячна долина” – палац генерала Попова, який є однією з найвидатніших пам’яток архітектури XIX століття, споруджених в цьому регіоні. Але от чи має він статус пам’ятки? Загальнодержавного не має точно. Можливо місцевий.

Скеля Катерина

Маєток, в якому зараз розташована “Сонячна долина”, звів колись граф Воронцов – один з найбільших землевласників півдня України. Потім маєток перейшов у власність до його прес-секретаря – таємного радника ще при кабінеті Катерини II, начальника канцелярії князя М.Долгорукого, генерала В.С.Попова. Попову на Тарханкуті належало 22,5 тисяч десятин землі. Сюди, в околиці татарського села Караджа, на початку XIX століття він переселив понад дві тисячі кріпаків з іншого свого маєтку – Василівки (зараз райцентр в Запорізькій області). Було зведено палац – оригінальну та ефектну споруду – та розбито парк, який і зараз захоплює відвідувачів різноманіттям південних деревних культур (особливо це актуально на фоні навколишнього степу). Але не кожен може відвідати парк та маєток, а лише ті, кому довелося відпочивати у пансіонаті – найдорожчому, але не найкомфортнішому закладі Оленівки.

Палац генерала Попова

Мені, з горем пополам, вдалося пробратись на територію поповського маєтку, де, під наглядом охорони, я оглянув парк та палац. Всередину палацу мене правда не пустили – в ньому розміщувалася ізраїльська делегація, що прибула сюди з приводу якогось єврейського свята. Але і ззовні палац, який відреставрували у післявоєнні роки (кажуть, що німці його зруйнували), виглядає велично і ефектно.

Озеро Лиман

Озеро поблизу Оленівки називається Лиман (хоча дехто його називає Тарханкут). Це відносно велика водойма, що має солоність значно більшу, ніж море. Її дуже поважають любителі вінд-серфінгу. Тут завжди гарний вітер та спокійна вода. А в Оленівці є декілька закладів, в яких можна взяти напрокат все необхідне для занять цим, поки що досить екзотичним для України, видом спорту. Крім того, в селі можна найняти інструктора.

Пляж в урочищі Атлеш

Озеро Лиман надає Оленівці статусу своєрідного бальнеологічного курорту. Грязі цієї водойми мають дуже гарні лікувальні властивості. Крім того, у озері гарно ловляться бички та креветки, але, на жаль, вони дуже невеликі й ловити їх не дуже комфортно – заважає спекотливе сонце.

Раніше озеро було майже вдвічі більшим, але земляна дамба, якою відпочиваючі прямують з Оленівки до моря, порушила гідродинаміку водойми, і значна частина озера пересохла.

Висохла плоска частина озера нагадує справжню пустелю. Вона вкрита кіркою засоленого грунту і абсолютно не має рослинного покриву. Але дуже до вподоби ця ділянка для любителів кінних прогулянок (коней сюди приводять татари для дрібного заробітку), для одинокого мотодельтоплана (10 хвилин прогулянки на ньому коштує 100 гривень), для картингу та для автомобілістів, які задля показухи влаштовують тут міні-перегони. Я сам був свідком, як невеликий джип застряг у багнюці на краю озера. Довелося викликати трактор із села.

Озеро Лиман в останні кілька років стало центром розвитку нового екзотичного виду спору – кайт-серфінгу (дехто його називає просто кайт).

Коротко його можна охарактеризувати як плавання на дошці за парашутом. Причому дошка схожа на свою родичку для віндсерфінгу, але не має парусу, а парашут має з одного боку надувну рамну конструкцію, що дозволяє йому постійно знаходитись у розгорнутому стані – це своєрідний параплан. Кажуть, що спорт цей досить небезпечний та травматичний, але мені розповідали самі спортсмени, що це значно цікавіше, ніж вінд-серфінг.

На березі озера (в його північно-східній частині) ведуться археологічні розкопки. Не сказав би, що розкопані руїни виглядають дуже романтично. Але все одно цікаво.

Атлеш

Від Оленівки до Атлешу ми вирішили мандрувати берегом моря. Для цього довелося обігнути мис Тарханкут. Хоча існує й значно коротший шлях – навпростець через степ – година-півтори нудної прогулянки під пекучим сонцем.

Вздовж берега, який, до речі, поступово перетворився з піщаного на кам'янистий, до самого мису тяглися намети і трейлери відпочиваючих. Як же вони тут без води? Хоча що вода, туалети – оце проблема. Вони звичайно саморобні. Просто видовбані у грунті ями, над якими споруджено обтягнуті брезентом специфічні халабуди. Добре, що вітер майже завжди дме з моря, відганяючи неприємний запах у степ.

На самому краєчку Тарханкутського півострова, на однойменному мисі височить маяк. Цю споруду звели ще в 1816 році. Не буду заводити дискусію з приводу сучасних власників маяка (ця тема вже оскомину набила, та російські зазіхання все одно не підтримую) але стороннім вхід на його територію заборонено. Хоча невідомо, що за пляжники окупували берег поряд з маяком прямо на забороненій території. Мабуть не сторонні. Можливо, жителі поселення, розташованого навколо цієї гідронавігаційної споруди.

Відразу за маяком почався обривистий скелястий берег. Спочатку він був невисоким. У прозорій до неймовірності воді лежали велетенські пласкі брили, які частково виходили на поверхню. На брилах (і в воді, і над нею) знаходилась величезна кількість "купальщиків" і "загоряльщиків". А кам'яниста стіна берега темніла пустотами гротів і печер.

Атлеш. Скеля Крокодил

По мірі нашого просування на південний схід берег ставав все вище, аж поки прямовисна стіна не досягла сорокаметрової висоти. Я раніше бачив цю частину чорноморського узбережжя лише на фото і в кіно. Пам'ятаєте фільми "Людина-амфібія" і "Пірати XX сторіччя"? Вони знімались саме тут. Атлеш взагалі вирізняється фото- та кіногенічністю. Крім того, від його прозорих, населених різноманітною живністю, глибоких вод, гротів та печер у захваті дайвери всього "совка". Тут навіть створили підводний музей – своєрідну галерею бюстів та скульптур відомих в СРСР людей: революціонерів, письменників, поетів, композиторів. На прибережних скелях Атлешу багато пам'ятних табличок, встановлених аквалангістам, що знайшли свій останній спочинок у морі.

Дуже люблять Атлеш спелеологи. Особливою популярністю у цих мужніх людей користуються печери, вхід до яких схований під водою. Одна з таких розташована поряд з тунелем на Малому Атлеші. Вона має довжину понад 150 метрів і є найнижчою в Криму. Вхід до неї знаходиться на глибині 10 метрів.

До води в середній частині заповідного урочища Атлеш не скелелазу дістатись неможливо. Хіба що стрибнути вниз (але цього робити я не рекомендую, як і підходити до краю урвища). Можна, правда, орендувати якийсь плавзасіб і підпливти знизу. Так роблять численні натуристи (вони, мабуть, прямо в печерах і живуть), екскурсанти та дайвери.

Неможливо описати те захоплення, що пройняло мене під час перших відвідин Атлешу. Без упину хотілось клацати фотоапаратом, знімаючи все. Прямовисну стіну, що, звиваючись, утворює численні миси. Різноманітні химерні скелі. Гроти та печери, наскрізні тунелі й арки. І все це на тлі глибокого, найпрозорішого в Криму, безкрайнього синьо-зеленого моря.

Заповідне урочище ділять на дві частини – Великий і Малий Атлеш. Головною пам'яткою Малого Атлешу є великий уступ із величезним наскрізним тунелем (кажуть, що його довжина 98 метрів, а висота склепіння 8,5 метрів). У склепінні тунелю свого часу було видовбано колодязь, через який рибалки піднімали рибу до будівництва рибопідйомного заводу. Завод цей збудували на Великому Атлеші й використовують зараз. Поряд із заводом розташована візитівка Атлешу – величезна арка. Зараз до арки ведуть залізні сходи, споруджені зовсім недавно. Але є ще й інші сходи, видовбані в породі дуже давно місцевими рибалками. Вони вже частково зруйновані.

Взагалі ця місцевість здавна поважалася риболовами. Справа в тому, що біля Атлешських берегів спостерігається прекрасний весняний та осінній хід кефалі та скумбрії. Ще у XVIII-XIX століттях тут ловили рибу. Для цього використовували оригінальні механізми для підняття сіток – каравії.

Незважаючи на всі красоти заповідного урочища, найпопулярнішим (просто попсовим) місцем у туристів є не Великий Атлеш, а місцина за ним. Тут берег значно нижчий, і є пляж. Крім того, тут розташована ще одна пам’ятка, біля якої вже зранку повно курортників. Це “Чаша любви”, утворення, схоже на великий вертикальний підводний грот. Воно має шестиметрову глибину і сполучається тунелем з відкритим морем.

Атлеш. Ванна кохання

Декілька днів блукав я вздовж Атлеша. Це вартувало мені збитих ніг та спеченого (ледь не до кісток) носа. Але думаю ця місцевість варта значно більшого. І розповісти про неї можна значно більше. Але не буду. Додам краще про те, що мене неприємно здивувало. В першу чергу, це слабка розрекламованість (розкрученість) цього куточку Криму і практична відсутність інфраструктури. Хоча, можливо, це і краще для збереженості пам’ятки природи. Атлеш, безперечно, достойний значно ретельнішого заповідання й іншого статусу, ніж заповідне ландшафтне урочище місцевого значення. Навіть без реклами Атлеш дуже сильно засмічений. Санітарно-гігієнічна ситуація в таборах відпочиваючих залишає бажати кращого. Що казати, коли навіть молоді жінки тут можуть справляти свої природні потреби прямо біля стежки, на відкритому місці, не звертаючи увагу на перехожих (сам був свідком).

Джангуль

Джангуль мені рекламували не менше, ніж Атлеш. Це ландшафтний заказник, що простягнувся північніше Оленівки морським узбережжям і має довжину близько п’яти кілометрів. Він не настільки ефектний як Атлеш і дещо схожий на прибережні місцевості гірського Криму. Але для степу це унікальне утворення.

Верхня частина Джангуля – банальна (не для ботаніка) степова полого-хвиляста територія, розчленована балками, які, по мірі наближення до моря, перетворюються на каньйони та формують ландшафт, дуже схожий на гірський. В нижній частині, біля моря, Джангуль зовсім інший. Це вже зсувний масив із скупченням скельних хаосів та великою кількістю химерних вапнякових фігур, створених вивітрюванням та абразією.

Джангуль спускається до моря кількома, оперезаними звивистими стежками, терасами. Відносна захищеність від палючого сонячного проміння, прохолодний вітер з моря та близьке залягання ґрунтових вод посприяли формуванню на цих терасах унікальних рослинних угруповань. Навіть в спекотливі літні місяці Джангуль дивує яскравою зеленню, що разюче контрастує з жовтизною спаленого степу.

Море біля Джангуля таке ж прозоре, як і біля Атлеша. Тіні від прибережних скель, підводні брили, рослини та сонячне проміння створюють дуже оригінальну гаму кольорів води. Є тут і сині, і зелені, і жовті, і червоні відтінки. Ці води дуже популярні серед дайверів та простих любителів попірнати, наплив яких на Тарханкут створив останнім часом гарні умови для функціонування дайвінг-шкіл та клубів.

В гирлах джангульських балок починаються підводні каньйони, в межах яких розташовані численні печери та гроти. Найбільш відомими є карстові порожнини: Бурун-Коба, Пляжна, Громихало, Южная. Печера Бурун-Коба є найбільшою серед них. Її довжина 17 м, а площа – 75 м кв.

Урвисті терасовані береги Джангуля

Затишні тераси Джангуля популярні серед любителів тихого відпочинку наодинці з природою. Особливо до вподоби Джангуль для натуристів, які ставлять тут свої поодинокі намети, або невеличкі табори. Незручно робиться, коли, прогулюючись узбережжям Джангуля, заважаєш цим антиурбаністам у їхньому відпочинку. Але в силу своїх

уподобань вони змушені терпіти подібні незручності – не можна ж узурпувати узбережжя цього екскурсійно привабливого регіону.

Влітку сюди щоденно привозять численні екскурсійні групи. Поїздка на автобусі запиленою (стільки пилу я ще ніколи не ковтав) ґрунтовою дорогою в спекотливу літню днину – процедура малоприємна. Але 17 км, що відділяють Джангуль від Оленівки, – не така вже велика відстань. Крім того, враження від величі цього мальовничого куточку Криму компенсують будь-які дорожні негаразди.

Атлеш і Джангуль – головні пам'ятки природи Тарханкутського півострова. Разом з приємним пляжем та чистим теплим морем вони притягують відпочиваючих на самий захід Криму. Причому відпочити на Тарханкуті можуть дозволити собі туристи з різним достатком. Якщо ви не маєте змоги оселитись в комфортабельному будинку відпочинку, до ваших послуг кемпінги та наметові табори. Також слід зазначити, що курортно-рекреаційна інфраструктура цього регіону досить швидко розвивається.

Прекрасні (чи не найкращі в Україні) умови для занять вінд-серфінгом, кайт-серфінгом, дайвінгом, наявність феноменальних екскурсійних об'єктів, гарні пляжі, лікувальні грязі і т.п., – формують величезний рекреаційний потенціал Тарханкуту, який в недалекому майбутньому може досягти рівня південного берега Криму. Але зараз це трохи не те. Головні проблеми: вода, спека і пил.

https://ukrainaincognita.com/krym/chornomorskyi-raion/tarkhankut/tarkhankut

Луганська область

Луганськ, меморіальний комплекс "Борцям революції"

У 1938 р. тут були встановлені 2 танка Mk-V. Важкий танк Mark V (Mk-V) став останнім масовим танком Першої світової війни (усього було створено 400 бронемашин). Їх виробництво розпочалось на заводах "Метрополітен Керрідж" та "Вегон воркс" у Бірмінгемі фірмою "Віккерс-Армстронг" у грудні 1917 р. і тривало до кінця ПСВ.

Довжина танка - 8,05 см, висота - 2,49 - 2.64 м, ширина - 4.1 м, маса - 29 тонн, екіпаж - 8 осіб, швидкість - 7,5 км/год, двигун "Рікардо" потужністю 150 к.с., товщина броні - 8-16 мм, озброєння: 2/0 гармати фірми "Гочкінс" - 57 мм,

4/6 кулеметів "Гочкінс" ("Льюїс") - 8 мм. Гармати та більша частина кулеметів містилась у спонсонах (бокових баштах).

Випускались у 2-х модифікаціях - "самці" (2 гармати та 4 кулемети) та "самки" (6 кулеметів).

Після бою з німецькими танками конструктори в "самках" один кулеметний спонсон зробили гарматним. Така модифікація отримала назву "композит". У Луганську встановлені саме "композитні" танки і це робить їх ще більш цінними та унікальними.

Танк за Ч. 9186 "Зухвалий", який у травні 1920 р. входив до складу Першого танкового загону 1-го дивізіону Російської армії генерала Врангеля, брав участь в боях побіч Перекопу.

У 1938 р. нарком оборони К.Ворошилов підписав документ про передачу 14 танків "Рікардо" (так називали в СССР танки Mk-V) по два в міста: Смоленськ, Ростов-на-Дону, Харків, Ленінград, Київ, Ворошиловград та Архангельськ) для використання їх в якості пам*ятників громадянської війни.

У 1958 р., під час розвінчування "культу особи" Сталіна, "перепало" й луганським пам*ятникам: уночі їх перевезли на одне з підприємств міста й присипали землею.

2009 року (від травня) було здійснено демонтаж, експертизу та реставрацію танків. 22 вересня того ж року вони повернулись на своє (історичне) місце.

Башкирцева О.С., Шевченко П.М. Неизвестная страница известного памятника. - Луганск, 2009. - 8 с.;
www.facebook.com/milhistory.knu/posts/1622037321491339

Козак Луганський

10 листопада 1801 р. у селищі Луганський завод (тепер м.Луганськ) прийшов у цей світ Володимир Даль (літературний псевдонім – Козак Луганський) (1801-1872) – прозаїк, лексикограф, етнограф, фолкльорист, письменник. Його батько – данець, Йоганн Христіян Даль, мати – Марія Христофорівна Фрейтаґ.

Дитинство провів у рідному селищі та в Миколаєві (від 1805 р.; у 1808-14 роках мешкав у будинку на розі Наваринської та Спаської). Мічманом служив у Миколаєві. Від 1829 р. – лікар в Умані та Кам'янці-Подільському. Автор "Толкового словаря великорусского наречия русского языка" (1840) та праці "Пословицы русского народа" (1861–62), до якої увійшло понад 30 тис. прислів'їв, приказок (у тому і українських), повістей, казок, нарисів, оповідань.

Кілька творів присвятив українській тематиці. Перекладав з української мови художні твори. Був знайомий з Т.Шевченком. У Петербурзі був учасником літературних вечорів Є.Гребінки.

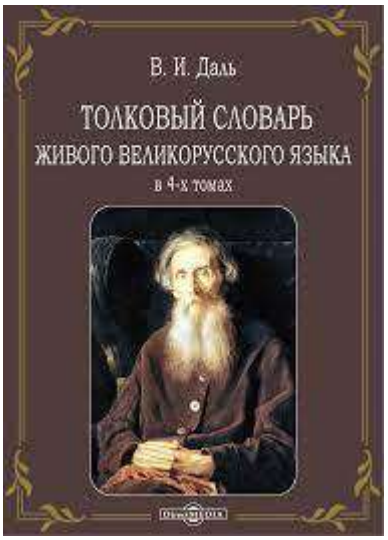

Наприкінці життя вчений писав: "Будучи родом з Новоросійського краю, я з рідним почуттям живлю і згадую все, що стосується Південної Русі і України".

У Луганську іменем Даля названо вулицю; на ній в будинку, в якому він народився та мешкала його родина (Ч. 12), тепер меморіальний музей; у музеї відроджені "Далівські вечори". Поруч із музеєм – пам'ятник Далю (1981).

www.facebook.com/search/top/?q=Луганськ

ЯК НЕ СЛІПІ, ТО ЯКІ?

У с.Олексіївка (тепер Михайлівка; Перевальський район Луганської области) у місцевій школі продовжив свою викладацьку роботу (після чотирьох

років вчителювання у сумських та харківських російськомовних селах) автор першого словника української мови, редактор кількох українських періодичних видань Борис Грінченко. Дослідники життєвого шляху популяризатора української мови зазначають, що на пропозицію вчителювання на Луганщині 24-річний педагог пристав з радістю, оскільки оселя на той час була україномовною.

Школу ж (на той час – Народну), відкриту 1879-го, було збудовано коштом Олексія Алчевського, за сприяння його дружини Христини Данилівни.

Тепер у селі діє Народний меморіально-літературний музей Бориса Грінченка, побіч якого – перший в Україні пам`ятник видатному українцеві (відкритий 1988 р.).

Я.Ярошук завважує: «У Меморіального музею Б.Д.Грінченка є усі шанси стати містом паломництва туристів, як місцевих, так і дальніх. На користь цієї тези говорить по-перше, близькість до великої траси «Луганськ-Донецьк», по-друге, сусідство із старовинною пам'яткою архітектури – храмом Архангела Михайла, і по-третє, дивовижна природа навкруги, якій присвятила не один рядок вірша молодша донька Христини Алчевської.

Перетворити музей на туристську Мекку цілком можливо, треба тільки воля місцевої влади. Розробити маршрути зеленого туризму, створити зони відпочинку, поінформувати населення, потурбуватися про позитивний імідж грінченкових просторів – ця програма-мінімум вдихнула б життя у село Олексіївка» (https://h.ua/story/359557)

Самоочевидно, що потенційних «туристських магнітів» село та його околиці (у тому й дальні) має набагато більше. І про них, певне ж, знають ті, хто роками «гризе граніт» туризмології. Проте цих фахівців не «бачить» ні влада (у тому й місцева – на «рівні» ОТГ), ні мас-медійники, ні представники турбізнесу. І хто від цього втрачає – питання риторичне…

www.facebook.com/permalink.php?story_fbid=10215511397857638&id=1819815019

Українських прапорів у продажу не було. Їх шили власноруч із двох шматків тканини — про зародження руху за Незалежність у Луганську в 90-рр

Наприкінці 80-их років у західних і центральних областях України пройшли хвилі протесту проти радянської влади. Почали утворюватися проукраїнські політичні сили. Популярність набирав “Рух за Незалежність”. До нього входили різні об'єднання та політичні партії. Серед найвідоміших - Українська Гельсінська спілка, Українська Республіканська партія (УРП),

Спілка української молоді та Українська народна самооборона.

В Луганський області найперша виникла Українська Республіканська партія 1989 року.

На сході революційні настрої завжди підтримувало менше людей, ніж в інших регіонах. Луганськ був більше російський ніж український. Північ області — Сватово, Старобільск, Кремінна — етнічно проукраїнські міста, де населення хотіло змін. У той час люди з шахтарських міст на півдні вважали себе ледь не росіянами. Довгий час на їхній території були донські козаки. Місцеве населення з ними майже асимілювалося. Гірники за союзу заробляли гарно, але більшу частину заробітку пропивали. У багатьох життя було від забою до пляшки. Мали “совкову” ідеологію й “ковбасну” психологію. Це коли на країну начхати, аби платили зарплату. — розповідає тодішній громадський діяч Сергій Сушков. Очолював УРП з 1992 по 1996 рік.

Початком активних дій “Руху” в Луганську став 1989-ий. Тоді розпалася громадська організація Гельсінська спілка. Дехто з її членів утворили більш радикальні політичні сили. У грудні був створений Луганський осередок УРП.

По всій області до нього приєдналося не більше тисячі людей. Радикально налаштованих активістів — до сотні.

Мали великі проблеми з фінансуванням і приміщенням для зборів. Спершу радянська влада надавала нам кімнату в будинку політпросвіти. Дозволяли двічі на тиждень приходити. Вигнали після того, як стали в жорстку опозицію до комуністичної партії. Збиралися біля стадіону “Авангард”, ставили свої плакати. Увечері засідали в мене на квартирі. Обговорювали ідеї, плани дій, малювали патріотичні плакати, листівки.

Свідоме населення жалілося на дефіцит якісної української преси. Люди хотіли свіжого ковтка інформації. Колеги й однодумці із західних осередків партій передавали нам стоси газет через всю Україну поїздом “Львів-Луганськ”. Ми їх розповсюджували містом. Я ходив із рупором і проголошував українські гасла, роздавав пресу.

Через політичну позицію від мене відмовився батько. Був військовим, довгий час жив у Москві. Вважав себе росіянином. Був запеклим комуністом.

Ми, свідомо налаштована молодь, організовували акції непокори, страйки. Уперше за радянської влади підняли український стяг над Луганським. Першого травня рухівець Петро Білоус натяг на рибальську вудку жовто-блакитний прапор і вийшов на радянську демонстрацію. У вільному продажу українських прапорів в місті тоді не було. Його з двох шматків тканини пошила на машинці дружина активіста.

Наприкінці серпня чи на початку осені 1990-го року організували акцію протесту на місці склепу “Дружби народів”, навпроти будівлі СБУ. На пагорбі встановили хрест пам'яті жертвам Голодомору. Його за власний кошт виготовив УРПівець Микола Дураков — корінний Луганчанин. Скільки грошей витратив, не зізнавався. Дерев'яний хрест був заввишки понад три метри. Майже такий, як у Христа в “Біблії”. Піднімали і вкопували його кілька чоловік. На акцію зібралося понад ста людей. Приєднувалися звичайні перехожі. Радянська влада не давала дозволу на встановлення хреста. Це суперечило ідеології. Комуністи всіляко приховували факти голоду в 30-их роках. Хотіли на місці поховання розпочати будівництво нового центру Луганська. Вислали до нас наряд міліції. Ті настирно крутилися поруч, але нікого не чіпали. Не очікували побачити стільки ідейних людей. Погрожували, що прийде час, яйця нам повідкручують. Вночі ми по-троє, четверо ходили охороняти хрест. Три дні він точно простояв. Повалили його вдень, коли ми всі були на роботі.

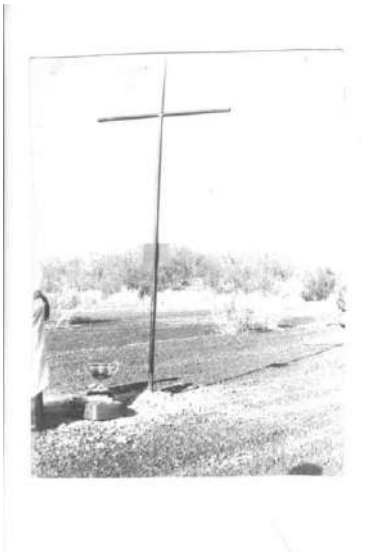

У лютому 90-го встановили ще один хрест на околиці міста в “Сучій балці”. На цей раз із берези, заввишки в людський зріст. Балка в Луганську — аналог Київського Бабиного-Яру, де поховані жертви сталінських розстрілів у 1937-42 роках. Комуністи запевняли, що в “Сучій балці” поховані розстріляні дезертири. Знав, що це брехня. Трактором зачерпнули ківш землі. У ній — багато людських кісток. Підняв дитячий череп. Куля застрягла в отворі. Хрест у балці простояв довше, але його влада теж повалила. Хотіли на кістках побудувати гаражний кооператив. Та ніби-то виявили “сибірку”, тож територію засипали хлоркою і заасфальтували. Хрест на тому місці українська влада з п'ятої спроби таки встановила в 2005 році - металевий, поруч - обеліск. Й досі стоїть.

Того ж року приїхали громадським транспортом на південь області. Ходили по вулицях із прапором й українським гербом. Місцева жіночка питала:

“Це ви нас цим тризубом колоти будете?”. В інших містах ситуація відрізнялася не сильно. Набирали шахтарських дітей в групи для відпочинку в Карпатах. Усе оплачувала діаспора з Канади. Дізнався, що гірники потім хизувалися серед знайомих, як “надули” державу. Мовляв, оздоровили дитину за рахунок України, а на Референдумі проголосували проти її Незалежності.

- Хоча конфліктні випадки були й у проукраїнських містах. У Старобільську до нас підійшов керівник міліції. Сказав, щоб ішли за ним, купить нам квитки додому. Мовляв, забирайтеся звідси “по-хорошему”. Ми відмовилися. Після цього до нас “раптово” підійшли хулігани, на кшталт нинішніх “тітушок”. Провокували, але в бійку не лізли. Сипали погрозами. Казали, щоб ми показали свої руки. Типу, приїхали “бєздєльніки”, яким нічого робити. Іншого разу міліція таки затримала десятьох активістів. Відпустили наступного дня. Боялися, що вчинимо розголос. Ми ж співпрацювали з “Радіо Свобода”, мали ефірний час.

19 серпня 1991 року уночі членами УРП зібралися на квартирі. Нас було шестеро. Планували дії на випадок оголошення військового стану в Україні. Домовилися, що кожен набере собі п'ятірку довірених осіб. Зв'язок із ними триматимемо лише через когось одного. Ніхто з набраних не повинен знати решти учасників. Так убезпечували себе й інші п'ятірки. Збиратися мали в будь-якому місті, де ГКЧП введе надзвичайний стан. Мали допомагати місцевим активістам. Зброї не тримали. У разі заворушень, планували робити коктейлі “Молотова”. Тоді все обійшлося.

Активну політику проводили до здобуття Незалежності. Після цього ейфорія минула. Думали, що найважливіше зроблено. Почалися розколи в межах партії. У 92-му році Степан Хмара через конфлікти з іншими керівниками вийшов з УРП. Згодом створив УКРП - Українську консервативну республіканську партію. Значного впливу вона не мала. Сама УРП ослабла. У 97-му році через конфлікт із Левком Лук'яненком партію покинув один із її засновників — Михайло Горинь. Його не влаштовувала позиція Лук'яненка. Той щойно повернувся з Канади й вважав, що УРП має діяти якомога радикальніше. Горинь, навпаки, виступав за збереження демократичного руху партії. Кожен тягнув ковдру на себе, через що страждала ідея.

Ніколи не розглядав УРП як джерело заробітку. До середини 90-их років мали значний вплив. У Луганську співпрацювали з міською владою, мали там своїх членів. Згодом у партію почали йти задля лобіювання своїх інтересів. Ніколи цього не розумів. У 96-му році склав повноваження голови й пішов із політики.

Серед населення було багато розчарувань. Люди уявили ідеальну державу із золотими горами. Ми ж у 90-му під час мітингів обіцяли, що жити в

суверенній державі буде краще, ніж у радянській. А цього не сталося. Майже всі комуністи вступили до лав українських партій. Обійняли керівні посади на місцях і в уряді, хоча в їх ідеології нічого не змінилося. Наслідок цього — нинішні ДНР і ЛНР.

ЦИФРИ:

5 разів встановлювали хрест пам'яті жертв Голодомору в Луганську: 1990 (неофіційно), 1991, 1994, 1997, 2005 роках. 4 рази він ставав об'єктом вандалізму.

Розповів Сергій Сушков (колишній громадський активіст, політичний діяч, із 1992 до 1996 року очолював осередок УРП у Луганській області)

Текст Сергій Нагорний

https://bastion.tv/ukrayinskih-praporiv-u-prodazhu-ne-bulo-yih-shili-vlasnoruch-iz-dvoh-shmatkiv-tkanini-pro-zarodzhennya-ruhu-za-nezalezhnist-u-lugansku-v-90_n23362

Станиця Луганська

Станиця Луга́нська (Станиця; 1688-1719 — Луганське, 1719-1923 — Луганська, 1923-2007 — Станично-Луганське) — селище міського типу в Україні, є однією з двох станиць, населення котрих частково складається з нащадків донців, на землях сучасної України (друга — станиця Новомиколаївська) і центром Станично-Луганського району Луганської області. Розташоване на Сіверському Донці. Населення: 15 700 осіб (1975), 14 543 осіб (2001), 13600 осіб (2016).

Промисловість: підприємства з обслуговування залізничного транспорту, промислові і харчові комбінати, піщаний кар'єр, рибне господарство. Центр великого сільськогосподарського району Луганщини.

На околицях і поблизу селища було знайдено залишки давніх майстерень з обробки каменю VI—IV тисячоліття до н. е., а також поселення епохи бронзи I тисячоліття до н. е. і могильники VIII—X ст. до н. е. Тут і сьогодні постійно працює археологічна експедиція, на розкопках якої можна побачити сліди найдавніших поселень.

Станиця Луган була заснована козацтвом у другій половині XVII ст. Цей топонім зокрема згадується в листі до Петра I, написаному 1711 р. молдавським господаром Д. Кантеміром: «От Бахмута даже до Лугану, понеже суть места пустые…». Ослов'янений варіант назви — Городок-Луганський. 1684 року було знищене татарами, але невдовзі було відновлене і згодом отримало назву Станиця Луганська.

Офіційною датою заснування вважається 1688 рік.

В 1923 р. селище стає центром новоствореного Станично-Луганського району Донецької губернії. У 1938 році Станично-Луганське отримує статус смт.

У 1932—1933 роках жителі Станиці Луганської постраждали від Голодомору. За свідченнями очевидців кількість померлих склала щонайменше 101 особу.

У центрі невеликого містечка знаходиться музей історії й етнографії, де зібрані документи, колекції предметів побуту і бойової слави козаків. У залах музею постійно оновлюються виставки народних промислів: живопису, декоративно-прикладного мистецтва.

Постановою ВРУ № 1155-V від 7 червня 2007 року селищу було повернено назву Станиця Луганська.

18 серпня 2014 року українські збройні сили увійшли до окупованого терористами селища, 21 серпня селище було звільнене від терористів і над будівлею районної ради піднято український прапор. Протягом 2014—2015 поблизу та в Станиці Луганській відбувалися бойові зіткнення із застосуванням автоматів, кулеметів, мінометів, артилерії, танків, «Градів».

http://st-luganska.gromada.org.ua/stanicya-luganska-12-45-20-27-07-2017/

Лисичанськ, Сіверськодонецьк і Рубіжне ледь не стали одним містом Менделєєв

В кінці 1970-х - початку 1980-х роках в СРСР існував проект про об'єднання Лисичанська, Сіверськодонецька і Рубіжного в одне місто хіміків Менделєєв. Ці міста знаходяться дуже близько одне від одного, а також мають спільну промислову історію. Цей проект радянська влада поховала. До того ж кількість населення в Менделєєвє була б більшою, ніж в обласному центрі Ворошиловграді (Луганську).

https://dn.depo.ua/ukr/severodonetsk/luganshchini-83-roki-10-faktiv-pro-lugansku-oblast-yaki-vi-tochno-ne-znali-202106041329382

Бублик М. **Загадкова Луганщина: факти та припущення**

Чи не найбільшою загадкою області завжди була олімпійська байдужість місцевого начальства до історичних, культурних та природних перлин краю. Природно, що т.зв. «комсомольці» дивились на переданий їм у кормління регіон як на дійну корову. Але ж скільки державного «бабла» можна було «розпилити», скажімо, на реставрації маєтку Костянтина Юзбаша в Олександрівську! Та бригадирський дім, схоже, був приречений на остаточне руйнування ще до того, як Луганськ окупували суворі адепти «рускава міра» із завузькими черепами

ПАЛАЦ ДЛЯ МЮРАТИХИ

Місто Олександрівськ розташоване впритул до обласного центру, і тому не знати про існування маєтку не міг жодний з «губернаторів», не кажучи вже про мерів Луганська. І жоден пальцем не поворухнув, аби бодай законсервувати пам’ятку. Але я – про загадковість. Так от. Сам собою маєток – не царський

палац, просто типове тургенєвське «дворянське гніздо», яке не вартувало б згадки, якби на одному з фронтонів двоповерхового панського дому не збереглися цифри: «1772». Бронзова таблиця, ще часів УРСР, підтверджує: «Будинок 1772 р. Охороняється державою».

Останнє «прижиттєве» призначення пам'ятки – туберкульозний диспансер (фото автора)

Що тут видатного? Та обставина, що будівництво ливарного заводу на Луганці (кілометрів шість нижче за течією), від якого шанувальники російських імператриць ведуть літосчислення Луганська, розпочалось 23 роки потому, в 1795-му. Які бали сподівався влаштовувати тут Юзбаш, коли найближче скільки-небудь значне місто (Старобільськ) відстояло звідси на добру сотню верств – наразі невідомо.

Занедбана садиба Юзбаша в Олександрівську

І ще одна цікава деталь. З 1768 по 1774-й тривала чергова російсько-турецька війна в Причорномор'ї. Останній рейд кримських татар в напрямку Донбасу стався 1765-го. Запорожці разом із гусарами Бахмутського полку (недавніми українськими слобідськими козаками) «дружно» зупинили його в районі нинішньої Дружківки, але хто ж міг виключити, що татарська кіннота не спробує ще раз рвонути, тепер вже в рамках військової операції? Невже бригадира із тюркським прізвищем (серб на російській службі) отримав якісь гарантії від кримського хана?

Загалом Юзбаш і його син Олександр (тому – Олександрівськ) володіли маєтком років тридцять, не більше. Потім у нього змінилося ще кілька власників. У Обласному краєзнавчому музеї мені показали якийсь рідкісний довідник, з якого можна було дізнатись, що серед власників Олександрівки фігурувала така собі «принцеса Мюрат», без згадування імені. Що воно за принцеса і чи має вона якесь відношення до наполеонівського маршала і короля

Неаполітанського Іоахіма Мюрата – цього мені не змогли сказати ні в музеї, ані в обласній бібліотеці. Невідомі й роки, коли саме Мюратиха вступила у права власності. До речі, якщо це дочка чи більш віддалений нащадок «того» Мюрата, в ній могла б текти кров Бонапартів. Адже уславлений маршал був одруженій на сестрі імператора французів. Загадки, загадки…

ШЛЯХОМ АРІЇВ

«Луганську піраміду» відкрили школярі Алчевська, члени місцевого Клубу шанувальників археології. Пройшлися степом у сусідньому Перевальському районі і поблизу села Степанівки звернули увагу на незвичайний курган…

Добре, що в керівника Клубу був вихід на відомого земляка, професора, а на той час ще й радника Міністера культури Віктора Клочка. Наукової ваги (і, слід гадати, адміністративних важелів) Віктора Івановича вистачило, аби розпочати розкопки. І з’ясувалось, що серед широкого степу розкинувся цілий древній комплекс, скоріш за все культового призначення. Або астрономічного. Хоча хто в часи його будівництва розділяв ці споріднені сфери...

Шкода, більша частина фотоархіву автора цих рядків залишилась в окупованому Луганську. Зокрема– знімки степової «піраміди» і професора Клочка на фоні розкопів. Власне, кому цікаво, як вони виглядають – можуть знайти їхні зображення в Інтернеті. Раджу зайти на «Гугл. Планета Земля»: там зображення поєднані із топографією, і можна скласти уявлення про рельєф місцини.

«Мергелеве пасмо» – перевальський Стоунхендж

«Піраміду» журналісти назвали комплекс тому, що професор порівняв обсяги виконаних тут робіт з такими, що були затрачені на будівництво середньої за розмірами єгипетської піраміди. А от за віком «наша» культова споруда виявилась на двісті з гаком років старшою за піраміду Джосера Нечерихета, найстаршу серед відомих єгипетських. Професор послався при цьому на дані радіовуглецевого аналізу.

…Ледь не забув. На думку Віктора Клочка, «Луганську піраміду» побудували легендарні арії, які саме мігрували звідкись із Задніпров'я в Іран. І затримались в наших степах на пару-трійку століть. Напевне, створивши тут, як кажуть науковці, протодержаву. Бо навіщо пересічним кочовикам така капітальна споруда? І в будь-якому випадку здійснити будівництво в таких обсягах під силу лише високоорганізованому суспільству із чітким соціальним і професійним поділом. Хтось мав створити архітектурний проект, хтось – забезпечити видобуток та обробку брил, хтось – їхню доставку з кар'єру та монтаж… А хтось мав примусити усіх цих фахівців все це виконувати.

Сьогодні за комплексом закріпилась усталена, але якась тьмяна назва: «Мергелеве пасмо». Мергель – це такий різновид крейди – у наших краях можна зустріти скрізь, причому в промислових масштабах, і все пасмами. Тож ніяких яскраво індивідуальних ознак це ім'я не містить. Боюсь, невипадково. Як невипадково й те, що місцеві археологи якось дружно заволали про «природний феномен». Хоча не треба бути фахівцем, аби здогадатись: при всій своїй всемогутності не могла природа вистелити пісковикову в основі гору ВАПНЯКОВИМИ брилами правильної форми. Які важать від кількасот кілограмів до двох тонн кожна. І не просто вистелити (на площі кілька квадратних кілометрів!), а й покласти їх на шар глини. Це не кажучи вже, що в процесі розкопок були знайдені фрагменти кам'яної кладки.

Та, думаю, головна «загадка» Мергелевого пасма має просту розгадку. Приблизно в ті часи, коли школярі наштовхнулись на «піраміду», Перевальщина саме починалащільно вкриватись т.зв. копанками – нелегальними кар'єрами з видобутку вугілля. Ведеться цей високомеханізований видобуток відверто варварськими методами, тож зайва увага до місцевості геть непотрібна ні тим, хто копає, ані тим, хто їх «кришує». Ну і просту людську заздрість до успіхів колег ніхто ще не відміняв

ТРОЯ ПІД КРАСНОДОНОМ

На північній околиці Первомайки (околиці Краснодону, де жила легендарна українська підпільниця Уляна Громова), розмістився ще відкритий цвинтар. З півночі його прикриває викладена з крупних каменів стіна. Висота стіни метри три-чотири; довжина – до півкілометра, хоча видно, що колись вона тягнулась далі в обидва боки. Місцеві мешканці якось не надто цікавились

об’єктом, а коли про нього почали згадувати в пресі, луганська археологічна «тусовка» зверхньо процідила: «Геологічний феномен, що має під собою виключно природні причини». Ну все ясно: «корифеї» стіну не бачили навіть здалеку.

Рельєф півдня Луганщини нагадує застиглі морські хвилі: повільний підйом поверхні з півночі на південь – і різкий, іноді вертикальний облом, після чого знову повільне підняття. Часто на цьому обломі виходять скельні породи, від чого пагорби ще більше стають схожими на хвилі, тепер уже з ажурними «барашками». У цього рельєфу є наукова назва: грядово-гривистий. Або – мікрокуестовий. Так от: куести закінчуються виходами кам’яних пластів, які під дією ерозії подекуди набувають просто фантастичного вигляду. Такі «гриви» є й північніше Стіни, і південніше. А тут рівна, майже на всьому протязі муру із доволі однорідних, відносно правильної форми кам’яних брил, покладених на глині під одним нахилом. Менших від тих, що вкривають Мергельне пасмо, та все ж важкуватих для однієї людини. У всякому разі – для сучасного муляра.

Фрагмент «великої краснодонської стіни»

Хто, коли й навіщо будував тут стіну (а поруч ще знаходяться рештки чималої водойми) – дилетанту лишається тільки гадати, однак… Неподалік, під Ростовом, між селами Ливенцівка та Каратаєво, зберігся мініатюрний фрагмент схожої кладки. Так от росіяни, не переймаючись чужою думкою, обізвали ці

решткиЛивенцовсько-Каратаєвською фортецею і датували їх… часами Троянської війни. То чому ми такі сором'язливі?

Зателефонував відомому луганському історику, доктору наук Ользі Борисовій. Відповідаючи на мої запитання, вона, крім іншого, послалась на думку свого колеги по вишу Віктора Крюкова (теж історика з докторським ступенем, до всього ще й арабіста), який вивчав цей «геологічний феномен» – і йому подібний у вищезгаданій Трої. За словами Борисової, Крюков дозволив їй прямо посилатись на нього, стверджуючи тотожність Троянської фортеці – і краснодонської стіни.

Щось на кшталт резюме

Для тих, кому досі смішно. У гирлі Дону знаходилась найпівнічніша з відомих давньогрецьких колоній – Танаїс. Тут не треба вибудовувати жодних «фантастичних» версій – про цю значну торгову факторію знають навіть п'ятикласники. Але чи могли танаїсяни торгувати з усім цивілізо- ваним античним світом, не пропонуючи власного товару і не продаючи навколишнім племенам товари, завезені з якого-небудь Мілету, Тиру чи там Карфагену? Отже, стосунків з сусідніми народами не могло не бути, і не факт, що вони стояли скільки-небудь нижче за розвитком, ніж елліни. В крайньому разі, вони могли перейняти потрібні їм технології фортифікації абощо.

От тільки Танаїс знаходиться на території РФ, а Луганщина – це Україна. Мало того: за офіційною версією, до XVIII століття по Р.Х. тут було суцільне Дике поле, куди цивілізацію приніс «старший брат». Чи то при Єлизаветі (з допомогою зголоднілих сербів, що втікали від турецької неволі), чи ще пізніше – при Софії-Августі Ангальт-Цербстській, у шлюбі – Катерині II.

Чи ми зобов'язані цьому вірити – питання риторичне.

http://luganskua.com/news/4550-zagadkova-luganshchina-fakti-ta-pripushchennya/?fbclid=IwAR3rMfRd-QUODIkwrQhdd1lXbnQyA4PswE7ZVh8lRe8_ajqvGhqBHg1uN28

Василюк О. **Степами Луганщини**

Цього року мені нарешті пощастило зробити оглядову поїздку по крайньому сходу України, присвятивши 6 діб автопробігу через всю Луганську область. Ця експедиція, хоча й також була покликана вивчити тутешні степи, але сильно вирізнилась від попередніх мандрів, коли ми щороку виїжджали прицільно на якусь окрему ділянку і вивчали її.

Ландшафт Донецького кряжу. На передньому плані представник Червоної книги України сон чорніючій

Тепер, побачивши хай і краєм ока, але всю область за один раз, можна робити порівняння, висновки і головне – давати поради іншим, куди поїхати. Загальний трек нашого маршруту Луганщиною мав наступний вигляд:

Для більшості українців саме Луганщина є тією «Terra Incorgnita», де ми ніколи не були і навіть не планували. Історично так склалось, що українці, які мешкають у інших областях, уявляють Луганщину досить непригляднім краєм, і, ніколи її не бачивши на власні очі, проголошують подумки вирок, щось на зразок «труби і терикони, що я там не бачив?».

Попри цей хибний стереотип, Луганщина є однією з найбагатших на природні цікавинки областей. Звісно, із Кримом, Івано-Франківською областю або Буковиною за красою та багатством «чистої природи» важко тягатись. Але, як це не дивно звучить, більшість областей України сильніше освоєні людиною, ніж Луганщина. Наприклад у класично туристичних Львівщині та Тернопільщині або столичній Київщині збереглося значно менше «дикої природи», ніж тут, на крайньому сході.

З іншого боку, Луганщина вигідно вирізняється серед інших областей тим, що на її території зосереджені зовсім різні ландшафти, здатні здивувати контрастами і різноманіттям навіть досвідченого туриста. Тут є крейдяні відслонення над обширними заплавами річок півночі області; піщані арени і ліси над Сіверським Дінцем, найбільшою річкою українського сходу; степові балки, населені байбаками і, врешті, незвичний ландшафт Донецького кряжу із пагорбами на монгольський манер, скелями і глибокими байраками.

Чого тут нема, так це туристичної інфраструктури. Звісно, що її нема передусім тому, що Луганщина майже ніким не сприймається як цікаве туристу

місце. Хто буває тут у справах, той відвідує лише великі міста, де нерідко і справді немає нічого крім труб і териконів. Та варто виїхати за місто, і ми потрапляємо в один з найцікавіших куточків країни. Між іншим, найбільший шмат степу у Європі(!), північне пасмо Донецького кряжу починається прямо за останніми будинками південних околиць Луганська. Починається і тягнеться на схід більш як на 100 кілометрів.

Весняний степ

Отож запрошую любителів нових вражень і туристичної цілини до подорожі на Луганщину, справжній Дикий Схід. Жодна турфірма не запропонує вам мандрівку сюди. Тому доведеться все зробити самим. Поза великими містами навряд чи вдасться знайти готель, а значить доведеться обійтись наметом.

Як доїхати? До Луганщини можна дістатись залізничним і автобусним сполученням практично з усіх областей України. Всі дороги тут ведуть до Луганська. Звідси, з центральної автостанції, кожні півгодини можна відправитись у будь-який куточок області, тож лишається лише вибрати куди саме.

Коли їхати? Луганщина – степовий край із досить суворим кліматом. Найбільше сенсу мають поїздки сюди навесні – з кінця березня до кінця червня. Саме в цей період тут квітнуть всі степові рослини. А в другій половині червня розгортаються довгі коси на колосках ковили.

Влітку тут дуже спекотно і сухо. А взимку навпаки – надто холодно. Тому оптимальним буде встигти потрапити сюди до кінця червня.

Якщо серед варіантів подорожі ви оберете Донецький кряж, не забувайте що це, хоч і невеликі, проте гори, і протягом доби тут можуть бути дуже відчутні перепади температури, до 20 градусів. Отож навіть в червні візьміть із собою теплі речі, вони багато не важать.

По причині досить суворих степових умов значну частину року тут можуть бути проблеми з водою. В селах багато колодязів. Але оскільки не всі хати жилі, то не всі колодязі використовуються. Отож питайте у людей, в якому з колодязів вода краща.

Степовий ландшафт Донецького кряжу

Куди їхати? Щоб обрати, куди саме ви подастесь після того як потрапите до луганського автовокзалу, треба уявляти територіальний розподіл по області цікавих місць. Спробую на свій розсуд запропонувати кілька варіантів.

1. Донецький кряж. Йдеться про частину області, що на південь від долини Сіверського Дінця. Сюди поїхати буде цікаво тим, хто мріє побачити безкрайні степи до обрію, монгольські пагорби і відчути, що в усі боки від тебе не видно нічого крім дикої природи. Звісно, що до самого центру кряжу транспорт не ходить. Тому щоб потрапити сюди, найпростіше дістатись найближчих до кряжу райцентрів, а там, за картою – місцевими сільськими автобусами. Найбільш вдалими для цього райцентрами будуть Свердловськ, Краснодон, Антрацит, Лутугине, Попасна, Перевальськ. Плануючи маршрут до кряжу, уважно роздивіться карту місцевості на космознімках, які можна побачити в інтернеті. Степові ділянки кряжу дуже добре на них проглядаються і тому ви зможете легко обрати, куди саме вирушити дістався до райцентру.

Донецький кряж має 2 пасма, що горизонтально перетинають південну частину області з заходу на схід. Північне пасмо починається прямо за межею Луганська на південь, а південне розміщене ледь не на українсько-російському кордоні на півдні області. Північне пасмо значно більше за площею, в ньому є великі байрачні ліси з повноводними навесні річками.

Одним з пріоритетних варіантів опинитись в самому центрі кряжу громадським транспортом – їхати маршрутом Луганськ-Свердловськ, але вийти на півдорозі на ділянці Краснодон-Свердловськ. Саме тут пряма траса перетинає кряж посередині.

Ландшафти Донецького кряжу

2. Заплава Сіверського Дінця. Сіверський Донець – найбільша річка на сході України. Після злиття її вод з Осколом, що на Харківщині, річка стає дуже великою і створює потужну заплаву. На відміну від заплави, наприклад, Дніпра, яка нині похована під каскадом водосховищ і забудовами в околицях Києва, заплава Сіверського Дінця знаходиться в природному стані. Весною, як і на більшості річок Луганської області, тут бувають потужні водопілля, які затоплюють ліси і луки талими водами. З високого берега річки це просто неймовірне видовище, яке нині мало де можна собі дозволити побачити в Україні. Коли паводок сходить, мандрувати можна і самою заплавою. Вона переважно залісена і добре зволожена. Вздовж річки утворюються масиви лісів. Тому в цій частині області можна планувати подорожі протягом всього теплого сезону.

Потрапити до заплави Дінця можна діставшись міст Кремінна, Станично-Луганське, Славяносербськ. В кремінських лісах триває процес створення Національного природного парку «Сіверсько-Донецький».

3. Крейди. Північна половина Луганщини зайнята своїм специфічним ландшафтом. Тут, по інший бік Дінця від Донецького кряжу, знаходиться

багато степових балок, протікають великі річки Євсуг, Айдар та інші. Вздовж цих річок широким шлейфом пролягають потужні заплави. По правому берегу всіх цих річок тягнуться високі крейдяні пагорби. Навесні на пагорбах прямо серед крейди, розквітають воронці (півонії).

“Крейдяні” ландшафти Північної Луганщини

Крейди над Айдаром, Новопсковський район

А внизу, попід крейдяними схилами живуть байбаки. Байбак – можливо, найбільший в Україні звір, який підпускає до себе людину на невелику відстань. Тому для фотосесії не знайти краще звіра за байбака, який стоїть біля нори. Втім, варто переступити невидиму межу, після якої закінчується уявлення байбака про безпеку, як звір миттю зникне у норі.

Щоб потрапити на крейдяні гори, необхідно їхати до райцентрів Старобільск, Новопсков, Сватове, Новоайдар, Білолуцьк, Білокуракине.

“Крейдяні” ландшафти Північної Луганщини

“Для фотосесії не знайти краще звіра за байбака, який стоїть біля нори”

Даною статтею я хочу спровокувати українців відвідати цей прекрасний край на сході України, незаслуговано забутий, проігнорований і відкинутий багатьма з нас

Коли приїдете до Луганщини і подастесь у мандри степами, обов’язково розповідайте людям, що ви приїхали сюди здалеку, адже місцеві жителі традиційно не цінують красу природи навколо. Нехай кожен, хто живе на крайньому сході України, знає, що йому є чим пишатись і що берегти.

https://ukrainaincognita.com/luganska-oblast/stepamy-luganshchyny

Цікаві факти про Луганськ і Луганщину, яких ви не знали ❤️

✅ Задовго до офіційного «заснування» міста Луганського у 1795 році, на лівому березі річки Луганки вже з початку XVIII ст. були відомі поселення запорозьких козаків: з 40-50 років XVIII ст. «стародавнє запорізьке займище, старожитна козацька місцевість» — Кам'яний Брід (нині, у дещо видозмінених межах є одним з 4-х адміністративних районів міста Луганська) та ще давніший зимівник козака Вергуна (нинішнє селище Вергунка Жовтневого району міста Луганська). Згадку про козака Семена Вергуна маємо в «Історії запорозьких козаків» Дмитра Яворницького. 1688 року цей козак доправив до Війська Запорозького Низового листа гетьмана Івана Мазепи, а також тисячу червінців у дарунок від нього, які передано кошовому отаману Грицькові Сагайдачному. Бачте, наші луганські запорожці були на стороні Мазепи🇺🇦

✅ Біля козацьких зимівників в урочищі Підгірному (пізніше село Підгірне, зараз — селище Слов'яносербськ) був Підгірненський бекет (передовий аванпост запорожців — укріплений пункт на кордоні), козаки з якого наглядали за Борівським перевозом (нині в районі сучасного міста Сіверськодонецьк) на річці Донець, через який переправлялися татари у напрямку Дикого Поля (там татари мали пасовища, якими користувалися в посушливі роки) і далі в Московію. Від 1641 року козаками цього бекету командував Іван Богун. Наступного (1642) року вони вщент погромили татарський загін, а 20 травня 1643 року там відбулася сутичка двох сотень кінних запорожців під проводом Богуна з військовим загоном московитів («русских») на чолі із Струковим, що був направлений із Воронежа. Вже через кілька років Богун уславиться як один з ватажків у війську Богдана Хмельницького від час польсько-української війни.

✅ Починаючи з XVIII ст., запорожці складають більшість населення Середнього Подінців'я. Хоча окремі їхні поселення були закладені ще в XVII столітті:

📌 Лисичий Байрак на Дінці (нині місто Лисичанськ); є свідчення, що запорожці Лисичого Байрака та сусідніх зимівників ще у XVII сторіччі використовували кам'яне вугілля як паливо для побутових потреб і при ковці заліза. Проте роком заснування Лисичанська вважається чомусь аж 1710 рік.

📌 Кам'яний Яр та Гриценків Протік (нині місто Брянка) — згадується в числі населених маєтностей запорозького козацтва у 1696–1707 роках. Абшитовані

запорожці, що мали тут зимівники, з успіхом займалися тваринництвом і хліборобством, а надлишки плодів своєї праці з великою вигодою для себе доправляли до Бахмутської фортеці.

📌 Черкаський Брід на річці Луганці згадується від 1645 року (село Черкаське з 1764 року, з 1956 року — місто Зимогір'я Слов'яносербського району). Черкаси (черкеси) — давня назва запорожців-козаків.

📌 Хороший Яр на річці Луганці (нині село Хороше Слов'яносербського району) — «найдавніше запорозьке займище, старожитня козацька маєтність».

📌 Макарів Яр на Донці (в 1951-2016рр — село Пархоменко Краснодонського району, після декомунізації селу повернули його історичну назву — Макарів Яр) — ця місцевість з давніх часів була улюбленим кутком і приємним сховищем для запорозького козацтва. 1738 року тут оселився зимівником абшитований січовик Макар Безродний. А запорожці із сусідніх зимівників Скелюватий Яр і Тертишний Байрак у 1690 та 1700 роках постачали до Бахмутської фортеці на продаж велику кількість худоби, збіжжя та інших харчів.

📌 Глибокий Яр і Мечетна Балка на річці Міущику (зараз сел. Красний Кут Антрацитівського району) — ця місцевість із давніх-давен відома та знайома запорозькому козацтву. Тут мав зимівник абшитований запорозький Військовий старшина Петро Довгаль.

📌 Шовковий Протік на річці Луганчику (село Шовкова Протока Лутугинського району), що із давніх часів було найулюбленішим кутком запорозького козацтва. У 1680 році тут сиділо зимівниками кілька абшитованих військових старшин із родинами. 1707 року Шовковий Протік також згадується в числі поселень запорозьких козаків.

📌 Займище Асесорське на Донці (нині місто Привілля; колишні назви: село Асесорське — 1695 р., поселення П'ята рота — 1753 р. поселення Привільне — 1778 р.) — згадується від 1695 року.

📌 Поповий Яр і Чорнухин Байрак (зараз село Чорнухине Попаснянського району) — ця місцевість добре знайома запорозькому товариству. У 1600–1700 роках через неї пролягав козацький шлях із Січі на Дон і Кагальник. На початку XVII сторіччя запорожці влаштували там одну з головних попутних станцій з

великими запасами харчів, зброї та інших припасів. Подорожні козаки мали можливість відпочити, запастися харчами та поживою для своїх коней. Для релігійних обрядів, за наказом Січі, там була похідна ікона святителя Христова Миколи Чудотворця, при якій утримували священика для молитов і пісень.

📌 Маєтність Веселенька біля місця впадіння річки Луганки в Сіверський Донець (нині селище Веселеньке Жовтневого району міста Луганська) — вже в 1707 році значиться в числі заселених місцевостей запорозького козацтва.

📌 Холодів Яр та Суха Балка біля місця впадіння річки Луганчика до Донця (нині — село Суходіл Станично-Луганського району, в 1962-2016 рр — Піонерське, після декомунізації селу повернули його історичну назву) — згадки про ці зимівники є від 1704 року.

⚠️ І це лише кілька найдавніших із них. Тодішні запорозькі маєтності перебували у складі Кальміуської паланки Запорозької Січі. Їхні зимівники були розташовані в нинішніх межах Луганської, Донецької, Дніпропетровської та Запорізької областей України, а також Ростовської області РФ. Наприклад, Покровське, — нинішній районний центр Неклинівського району Ростовської області — засноване 1769 року запорожцями Кальміуської паланки Війська Запорожського. Або, ще краще, — місто Таганріг, що до 1924-го року перебувало у складі УРСР (згідно з нормами тогочасного правопису українська назва міста «Таганріг», сучасна російська назва «Таганрог»), — також було в складі Кальміуської паланки Запорожжя. До слова, пригадайте дореволюційну автобіографію Антона Чехова: «Я родился в живописном украинском городе Таганроге...». У 1902 році, розмовляючи на Білій дачі (в Ялті) з М. Горьким і Б. Лазаревским, Чехов зізнавався: «Я настоящий малоросс, я в детстве не говорил иначе, как по-малороссийски». Словом, незрозуміло, чому нинішні «донские казаки» окупували Брянку чи Кадіївку (у 1978-2016 рр — Стаханов) — запорозькі землі.

✅ Села Кам’яний Брід та Вергунка були першими населеними пунктами, що прийняли будівельників і робітників Луганського ливарного заводу, який спорудив шотландець Карл Гаскойн (1795 р). Через 3 роки робітниче селище, яке утворилося довкола заводу отримало назву Луганське. Перша домна на Луганському ливарно-гарматному заводі видала чавун 4 жовтня 1800. Це була перша доменна піч в Україні!

✅ Відомий український письменник, педагог, лексикограф, літературознавець,

етнограф, історик, публіцист, громадсько-культурний діяч Борис Грінченко у 1887 році разом з молодою дружиною мешкав на Донбасі в селищі Олексіївка Катеринославської губернії (зараз є частиною селища Михайлівка Перевальського району Луганської обл.) та працював у народній школі Христі Алчевської, дружини Олексія Алчевського, — засновника міста Алчевськ. В селі знаходиться Народний меморіально-літературний музей Бориса Грінченка

✅ Місто Алчевськ назване в честь його засновника — українського промисловця і банкіра, власника Харківського торговельного банку, купця першої гільдії, мецената Олексія Алчевського, що був засновником Донецько-Юріївського заводу (нинішнього Алчевського металургійного комбінату) і акціонерного товариства ДЮМО. Заснований ним завод ДЮМО був у той час єдиним в Україні металургійним підприємством, побудованим на вітчизняні капітали, оскільки практично всі підприємства Донбасу збудовані за іноземні кошти: Бельгії, Франції, Великобританії, Німеччини. Під час гострої економічної кризи початку XX століття, не витримавши конкуренції з панівними на Донбасі іноземними компаніями, і, отримавши відмову від царського уряду на прохання про кредит, Олексій Кирилович Алчевський 7 травня 1901 року кинувся під поїзд на Царськосельському вокзалі в Петербурзі. Знецінені після загибелі Алчевського акції ДЮМО зосередилися в руках франко-бельгійських компаній. На пам'ять про засновника заводу ДЮМО станція Юр'ївка за клопотанням місцевих промисловців була перейменована в 1903 році в станцію Алчевське. Від станції отримало назву і заводське селище, з 1902 року перетворилося в місто.

✅ У жовтні 1893 року в театрі купця Степана Блинова в Луганську з великим успіхом проходили гастролі української трупи за участю відомої акторки Марії Калини. Було зіграно п’єсу «Наталка-Полтавка» Івана Котляревського.

✅ З 1918 року центральна і південна частини нинішньої Луганської області у складі Половецької землі — адміністративно-територіальної одиниці найвищого рівня Української Народної Республіки.

✅ У селі Іванівка Слов'яносербського повіту Катеринославської губернії (нині Антрацитівський район) народився підполковник армії Української Народної Республіки, учасник бою під Крутами — Семен Лощенко. Відомий тим, що вів вогонь з єдиної української гармати — «Вискакує потяг з двома вагонами і платформою, на которій стоїть 75-мм гармата. Ото такий бронепотяг! Одна гармата, один кулемет і 5 чоловік залоги. Штабс-капітан Лощенко, незрівняний

артилерист, людина великої одваги, маневрує між станцією і лавою, весь час веде огонь… Правдивим героєм бою був Лощенко і його четверо та машиніст з кочегаром на паровозі» — зі споминів одного із вцілілих учасників бою, Никифора Авраменка.

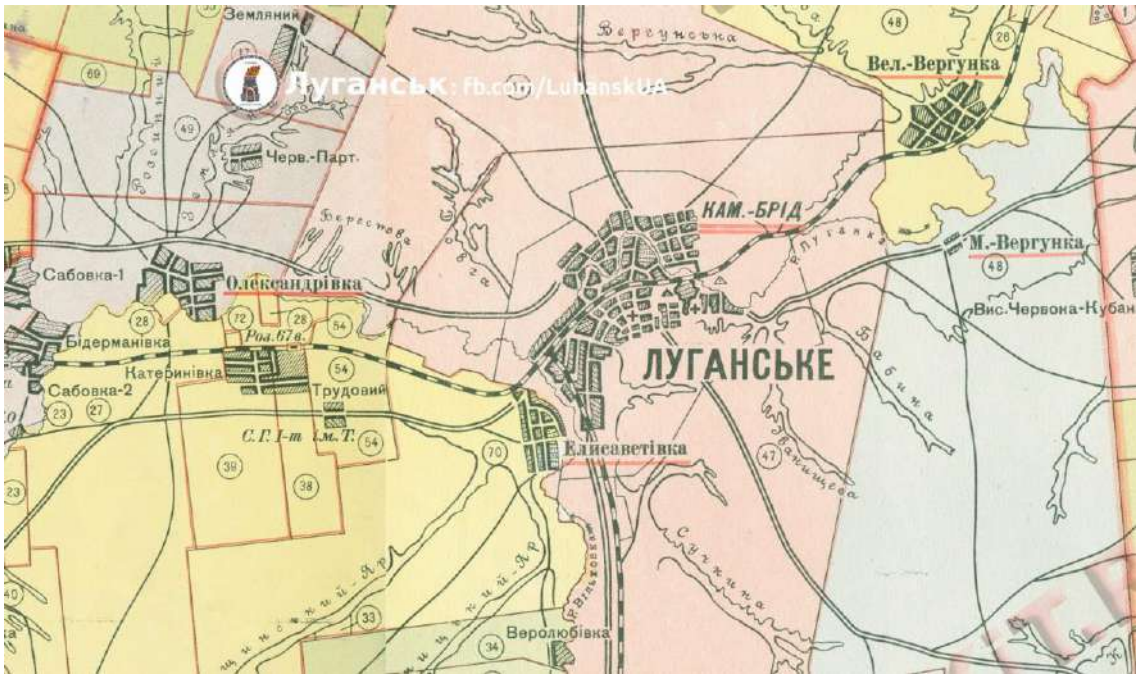

✅ Відповідно до Харківського правопису (він же «правопис Голоскевича», «скрипниківський» або «скрипниківка»), що був офіційний в УССР до 1933-го року, назва міста пишеться як «Луганське». Зображення, що прикріплене до публікації — частина Схематичної мапи Луганської округи 1928 року.

✅ Станом на 1935 рік із 25 шкіл у Луганську нараховується 22 україномовні і 3 російськомовні. Перечитайте це речення іще раз. А тепер іще раз 🙂

✅ Луганський футбольний клуб «Зоря» став чемпіоном СССР з футболу 1972 року. Це був перший чемпіон СССР із міста, яке не було столицею республіки.

✅ Протягом п’яти років колишній Луганський ливарно-гарматний завод був першим офіційним монетним двором незалежної України: всі українські монети з жовтого металу і деяка частина «білих» з 1992 по 1997 рр. викарбувані саме в Луганську! Пошукайте в гаманці, може знайдете рідну луганську монетку 🇺🇦□ 😊

www.facebook.com/Luhansk.official/photos/a.564971090286207/1302027773247198/?type=3

Дашко А. **Деркульський кінний завод в Луганській області кілька років тому відсвяткував 250-річний ювілей, а зараз переживає не найкращі часи.**

ІСТОРІЯ

Що відбувається і яких рішень від влади чекають люди, які присвятили життя граціозним скакунам, «Східний варіант» дізнався у керівника конезаводу Сергія Гладкова.

Історія довжиною у чверть тисячоліття

Датою заснування Деркульського державного кінного заводу вважають 25 жовтня 1767. Починалося все з 73 коней, через 10 років їх було вже 469, через 20 — під 900. Тут вирощували коней для армії та сільського господарства, як возні породи, так і англійську чистокровну верхову породу. Такі скакуни як Завзятий, Гість, Декабрист були відомі в усьому світі.

«Досягнення у нас були непогані, у нас є свій музей. Які коні були! Завзятий — об'їздив всю Європу. Так, це давно було, але ніхто ж не повторив навіть такого!», — розповідає керівник конезаводу.

Також на конезаводі постійно займалися селекційною роботою і вивели українську верхову породу коней.

Тож не дивно, що на території чимало пам'яток архітектури, в тому числі й унікальних: це центральна тренерська стайня, «японський манеж», адмінбудинок. З 2010 року весь комплекс конезаводу офіційно став пам'яткою національного значення. А 2013-го стали філією держпідприємства «Конярство України».

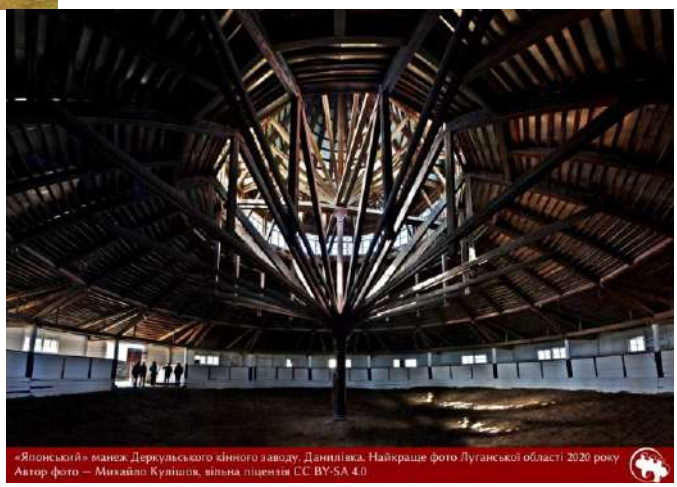

До речі, за підсумками 2020 року фото «японського» манежу перемогло в номінації «Найкраще фото Луганської області» в міжнародному фотоконкурсі «Вікі любить пам'ятки».

Але тільки зараз все це, зітхає керівник конезаводу, правду кажучи, нікому не потрібно.

“А хіба країні потрібні коні?”

Зараз на заводі 150 коней двох порід: чистокровної англійської та української верхової породи. І якщо про минуле, насичене перемогами та звершеннями, можна розповідати довго, то про майбутнє тут намагаються не думати — надто воно туманне. До 2010 року була дотація від держави, після справи йшли гірше з кожним роком.

«Живемо одним днем. Політики державної як такої щодо розведення коней немає. Розвитку ніякого немає, все стоїть на місці. У тому ж Казахстані прийняли державну програму підтримки конярства, воно стало відроджуватися, поголів'я доходить до півмільйона. А ми не знаємо, що нас чекає, перспектив я поки не бачу ніяких. Повинно бути рішення від президента, уряду: потрібні їм коні чи ні?», — пояснює Сергій В'ячеславович.

Наводить приклад: в Україні залишився лише один іподром в Одесі, де державні кінні заводи можуть тренувати своїх коней. Немає державних спортшкіл, де могли б займатися діти або молодь, залишилися приватні стайні.

Раніше коней продавали й за кордон, зараз зробити це навіть в інші регіони важко. Викликає побоювання і земельна реформа:

«Йде велика приватизація, приватизація земель. Ми висимо в повітрі. Якщо вся земля розпайована, то у нас вона державна. Що буде з цією землею? Іноді до нас звертаються інвестори, але всіх цікавить більше земля, ніж коні».

Люди, на яких все тримається

Конезавод живе, додає Сергій Гладков, багато в чому завдяки співробітникам. Люди тут працюють десятиліттями, є цілі династії. Для Новодеркула це, можна сказати, містотворче підприємство, де працює 50 осіб. Колись їх було 600. Молодь же переважно їде. За кордоном люди, які люблять і вміють доглядати за кіньми та тренувати їх, заробляють в рази більше:

«Це важка праця, робота руками. Для нашої місцевості зарплата непогана, але якщо брати по Україні, та ще й за кордоном ... Молодь ще 2000 року почала виїжджати, масово після 2010, до 50 осіб поїхали. Працюють по всьому світу: Англія, Ірландія, Греція, Австралія, Америка».

Переважно на Деркульському конезаводі зараз працюють жінки, які годують коней, доглядають за ними.

“Пережили кріпосне право і всіх царів…”

Щоб галузь розвивалася, потрібно купувати нових жеребців, розвивати поголів'я, оплачувати роботу жокеїв, перераховує Сергій Гладков:

«Якщо держава не в змозі утримувати, вона повинна якісь варіанти запропонувати приватному бізнесу. Кредит пільговий, інвесторів привести. Будівництво іподромів, брокерські, маклерські контори, відкриття тоталізаторів, щоб можна було проводити кінні перегони. У багатьох країнах це процвітає».

За ці роки, згадує керівник конезаводу, стукали в усі двері. Але допомоги або відповідей поки не отримали:

«Ми звертался до президента, прем'єра, у 2010 році, у 2015, 2017. У 2017 ми святкували ювілей — 250 років. Провели чудово, намагалися показати, що ми ще “живі”. Так нічого не добилися. Всі тільки обіцяли — депутати, губернатори, хто тільки не обіцяв допомогти. Це як вивести коня: всі подивилися, поплескали, ох, яка краса. А ми її заводимо в денник, її треба нагодувати, напоїти, почистити, полікувати. Раніше якийсь запал був у людей, якісь підсумки ми підводили після змагань. Був стимул. А зараз дивимося тільки на результати наших предків. Конезаводи — це ж була гордість України».

Хоча варіанти, вважає Сергій В'ячеславович, є. Можна використовувати досвід інших країн, де ця галузь розвивається і приносить прибуток. У тій же Англії 47 іподромів, кінні перегони користуються популярністю. Можливо, представники конезаводів могли б об'єднатися і розробити свої пропозиції.

«Сидимо кожен у своєму “колгоспі”. Можна сказати, ми перетворилися на колгоспи. Щось зробили, виростили, подивилися на них і загнали назад до стайні. Українська верхова порода — навіть її не хочуть підтримати. Ми пережили кріпосне право, конезавод, тобто, всіх царів ми пережили, всіх вождів. А тепер уже 30 років ми помалу чахнемо. І чи вистачить нам сил, щоб це пережити?», — резюмує керівник конезаводу.

https://v-variant.com.ua/article/derkulskii-zavod-luganshina/

Подорожі Україною: неймовірні місця Луганщини, про які Ви не знали

Луганщина є однією із наймолодших областей України – у 2018 році їй має виповнитися лише 80 років. Також цей регіон – один із найбільш маловідомих у туристичному плані, оскільки у всіх він здебільшого асоціюється із шахтами та іншими індустріальними об’єктами. Але запевняємо Вас, тут є на що подивитися, а від деяких речей втрачаєш дар мови з першого погляду.

Як місця слід відвідати на Луганщині

В основному край славиться своєю природою, але й шанувальники архітектури знайдуть собі місця до вподоби. Загалом на Луганщині налічується 87 територій і об'єктів природно-заповідного фонду, а також понад 6700 пам’ятників культури та архітектури.

На жаль, більшість із цікавинок зараз перебуває під окупацією бойовиків, тому невідомо, чи щось від них залишилось. До прикладу, свого часу унікальний для всієї території колишнього СРСР музей Пеле його власнику Миколі Худобіну довелося закрити у Луганську, а сам він зазнав неабияких знущань з боку так званого "ополчення". І таких прикладів немало. Але сподіваємося, після деокупації Донбасу українці знову матимуть змогу насолоджуватися красою Луганщини. А чим найбільше – читайте далі у нашому матеріалі.

Луганськ – не лише індустріальне місто

Розпочнемо нашу розповідь із головного центру області – Луганська. Було його засновано у XVIII столітті як перший на півдні Російської імперії чавуноливарний завод і здебільшого вся історія населеного пункту пов’язана з індустріальними речами. Крім того, через тривале перебування під керівництвом нашої агресивної східної сусідки тут є багато місць, що мають стосунок до російської культури та історії, а також до радянської пропаганди.

Але всі цікавинки Луганська не обмежуються лише цим. Перш за все відзначимо Кафедральний собор святих Петра та Павла, який вважається найстарішою спорудою у місті. Його будівництво було завершено у 1796 році, але й досі цей храм не припиняє вражати своєю архітектурою та унікальними розписами на стінах у інтер'єрі.

Величний Петропавлівський собор є окрасою Луганська

Ще одне знакове релігійне місце у Луганську – це **Свято-Володимирський собор**, що є однією із найбільших культових споруд на всій Лівобережній Україні: в його стінах може комфортно розміститися близько трьох тисяч прихожан. Цю пам’ятку історії та архітектури було повністю зведено в 2006 році на місці занедбаного міського парку, а на її будівництво витрачено 20 мільйонів гривень. Висота храму становить 65 метрів, він виконаний у формі хреста у візантійському стилі. Крім того, споруда має 15 куполів, які облаштовано дзвонами.

Свято-Володимирський собор було зведено лише 12 років тому

Радимо відвідати у Луганську і **Парк-музей кам’яних скульптур**, у якому представлено найдавніші фігури половецьких баб. Річ у тім, що раніше територію Луганщини заселяли половці, і саме тут відбувся розквіт їхньої культури та побуту. З часом вони зникли як народ, але залишили після себе багату спадщину, до якої належать і кам'яні статуї. У цьому парку поблизу Національного університету зібрано близько 80 таких унікальних скульптур, що мають висоту від 1 до 4 метрів. Зауважимо, що раніше їх було розкидано по всій території області.

Висота деяких половецьких баб сягає щонайменше 4 метри

До половців має стосунок ще одна пам’ятка, але вона розташовується вже не в обласному центрі, а неподалік нього – у Станиці Луганській. Йдеться про монументальний пам’ятник князю Ігорю, висотою у 14 метрів, який було відкрито у 2003 році. Вважається, що саме з цього місця монарх почав свій прославлений похід на половців, що описано у "Слові о полку Ігоревім".

Пам'ятник князю Ігорю та його війську стоїть на високому пагорбі: його добре видно з траси

З природних пам’яток поблизу Луганська виокремимо кілька водоспадів. До прикладу, один із них біля міської лікарні називають "льодоспадом", оскільки тішить він своєю красою лише взимку, а влітку пересихає. Також неподалік розташовується чи не найвідоміший у місті так званий "водоспад за

Гострою Могилою". Не менш красивим є й Іллірійський водоспад у яру "Довга балка", який утворився на одному з виходів потужних верств пісковиків. Ще одна особливість цього яру – він постійно збільшується.

Водоспади Луганська

Унікальні пам’ятки природи, яким позаздрить будь-який регіон

На Луганщині є дуже багато місць, які можна назвати фантастичними природними об’єктами. Перш за все, слід згадати заповідну зону "Айдарська тераса", яка розкинулася на площі у сто гектарів поблизу села Айдар-Миколаївка. Ця територія – пам’ятник природи загальнодержавного значення, а її родзинкою є надзвичайно рідкісні дубові насадження.

Краса "Айдарської тераси"

Інший унікальний гідрологічний об’єкт – **Конгресів яр** – розташовується у Лисичанську. Свого часу у цій місцевості відбувся контакт палеозою з

мезозоєм, тому вугілля об’єдналося з крейдою. А у результаті Північно-Донецького зсуву порода почала нашаровуватися ярусами, відтак зараз відкривається прекрасний вид дивного ландшафту.

Площа Конгресового яру становить 2,5 гектара, а отримав він свою назву після представлення на XVII міжнародному геологічному конгресі

Славиться Луганська область і своїми скелями, найвідоміші з яких – Королівські, що височіють у заповіднику "Провальський степ" неподалік окупованого Довжанська. Висота цих скельних утворень становить від 80 до 100 метрів, а утворилися вони внаслідок виходу пісковиків середнього карбону. Додамо, що на скелях здебільшого ростуть ендемічні види чагарникових рослин, однак тут можна побачити й рідкісні скельні папороті. Також це єдине на Донбасі місце, де знайдено один вузьколокальний ендемік Донецького кряжу — вероніку донецьку. Щодо поширеного у цій місцевості тваринного світу, то більшість із них занесено до Червоної книги.

Місце виходу пісковиків на Королівських скелях (фото Василь Гелюта)

Крім того, увагу заслуговує Аврора поблизу окупованого Перевальська. Хоча вона і є рукотворною, але викликає неабияке враження. Раніше ця скеля була частиною кар'єру, що належав гірському підприємству з видобутку корисних копалин відкритим способом "Перевальський кар'єр".

Аврора вражає навіть попри те, що є рукотворною

Також у цій місцевості відзначимо Долину кам'яних облич, або як їх ще називають – кам'яні гриби, кам'яні стовпи, кам'яні башти. Розташовується таке диво поблизу Новоселівки та простягається на два кілометри. Якщо придивитися, то справді на них можна побачити обличчя.

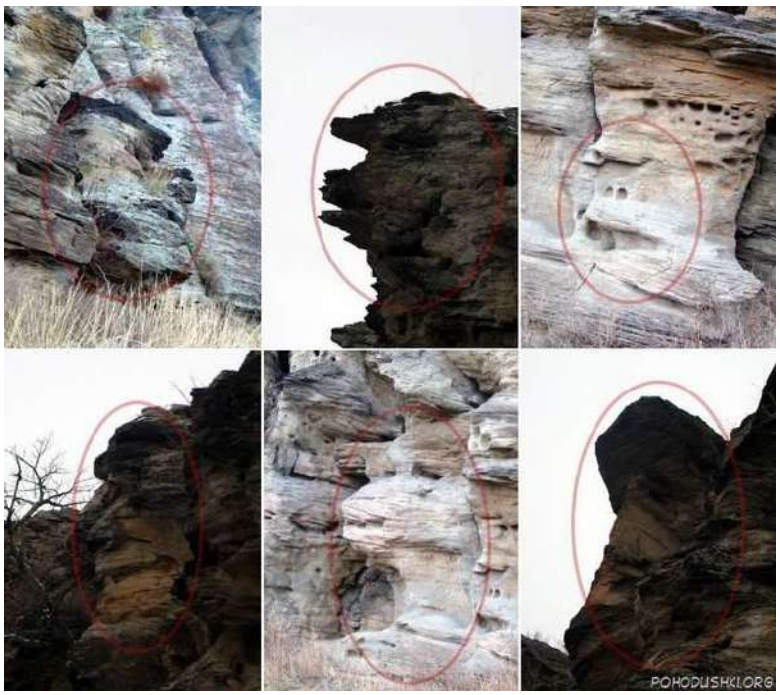

Дещо містична Долина кам'яних облич

А як щодо "Українських пірамід" або "Луганського стоунхенджу"? Тоді Вам варто відвідати археологічну пам'ятку бронзової доби "Мергелеву гряду", що розташовується все у тому ж Перевальському районі неподалік селища Степанівка. Вік цього утворення становить близько 5 тисяч років, а його площа – щонайменше 10 гектарів. В основі пам’ятника природи лежить кам'яниста гряда, що простирається з південного заходу на північний схід. Загалом до комплексу входять святилище, викладене обробленими кам'яними плитами й блоками по всій площі та обмежене кам’яною стіною з вертикально стоячих плит, і чотири кургани, висотою від 1,3 до 2 метрів. Також на гряді видніється найвища точка цієї місцевості — 242 метри над рівнем моря.

Є на Луганщині й одна з найкрасивіших водойм в Україні. Саме вона якнайкраще асоціюється з цією областю – бірюзова краса посеред індустріального краю. Озеро на Волнухінському кар’єрі, що у Лутугінському районі, утворилося випадково. За розповідями місцевих жителів, одного дня понад 10 років тому робітники, приїхавши на роботу, побачили затоплену виробку дикого каменю. Подейкують, що на дні так і залишилась деяка їхня техніка. А глибина озера є вельми пристойною – щонайменше 20 метрів, хоча, як дехто переконує, у деяких місцях вона становить і до 40 метрів. Зараз це місце стало улюбленим серед жителів Луганщини, особливо після початку війни, хоча дістатися туди непросто, оскільки кар’єр продовжує працювати.

Бірюзове озеро на Волнухінському кар’єрі утворилося випадково, проте природнім шляхом

Немов у древньому Римі

Унікальну не лише для Луганщини, а й для всієї України споруду можна побачити поблизу Голубівки. Після першого погляду на неї одразу згадуються

давні часи, особливо у Римській імперії, оскільки такі будівлі були характерним вираженням суворої міці тієї утилітарності.

Тутешній залізничний арковий міст-віадук було побудовано ще на початку минулого століття, однак потяги, хоча й зрідка, ним їздять ще досі, навіть незважаючи на те, що його під час Другої світової було підірвано, а потім знову відбудовано. Своєю появою він є зобов'язаним, перш за все, економічному розвитку Луганщини – на початку XX століття у регіоні бурхливо розвивалися промисловість і торгівля, з'явилося електричне освітлення, тому і виникла потреба у залізничному сполученні з головними центрами колишньої Російської імперії. Якраз перша черга новоспеченої Північно-Донецької залізниці й пролягла поблизу селищ Донецьке та Голубівське, де й розташовується міст.

Залізничний міст-віадук поблизу Голубівки функціонує досі

Зауважимо, що рельєф місцевості, де проходило будівництво, є досить складним – тут пролягає глибока балка, що нагадує великий каньйон з крутими берегами і струмком, який протікає знизу. Таким чином, було економічно невигідно зробити насип, аби залізниця пройшла через глибокий яр, тому і вирішили побудувати нетиповий для цих місць віадук. Крім того, через особливості рельєфу на цій ділянці було зведено ще кілька мостів і тунелів, однак герой нашої розповіді є найвідомішим і найбільшим з них.

Частинка справжнісінької Європи у краю вугільних шахт і металургійних заводів

Ще одна не притаманна цим місцям архітектурна цікавинка розташовується поблизу селища Селезнівка на місці злиття річок Білої, Утки та Селезня. Побудував це диво у стилі середземноморської вілли з місцевого тесаного пісковика один із найяскравіших представників модерну та неокласицизму імперського Петербурга Сергій Гінгер на замовлення

польського металургійного та вугільного магната Казимира Мсциховського. До слова, останній закінчив Київський університет і згодом з інженера-колійовця дослужився до дійсного статського радника, що дало йому право на спадкове дворянство.

Садибу Мсциховського побудовано у флорентійському стилі,
а вхід до неї було стилізовано під ворота середньовічного замку

Мсциховський був досить багатою людиною, свого часу та входив до структур кількох потужних промислових спільнот – зокрема, до Донецько-Юр'ївського металургійного товариства, Азово-Донського комерційного банку та Товариства Південно-Російської кам'яновугільної промисловості. Однак, головним у його підприємницькій діяльності стало Селезнівське товариство кам'яновугільної та заводської промисловості. Саме тут він заклав копальню, яка згодом перетворилася на дві шахти.

Також із Селезівкою Мсциховський вирішив поєднати своє подальше життя та побудував тут садибу. Грошей на майбутнє помешкання підприємець не шкодував. Так, меблі у вітальні були у стилі Людовіка XVI, а матерія, якою їх було оббито, була точною копією матерії у Версалі. Навіть зараз вражає розкішшю й оздоблення деяких кімнат. Крім того, Мсциховський запросив із Польщі садівника Марціна Хубецького, який прожив тут усе життя –його було поховано у парку поряд. Зауважимо, що поляк вклав дуже багато сил у парк і за його життя тут з’явилися рідкісні види рослин і дерев. Щоправда, найцікавіше дерево – тополю, яка має діаметр стовбура у 7 метрів, – посадили ще задовго до Хубецького: її вік становить близько 250 років.

Зараз як парк, так і садиба перебувають у вельми гнітючому стані – у часи радянської окупації тут були й Дім сиріт, і наркологічний диспансер, і навіть Дім відпочинку для перших осіб, а повний занепад розпочався в останні роки СРСР. До війни на Донбасі місцеві активісти намагалися хоч якось відновити минулу велич садиби, проводячи тут різноманітні заходи. Що зараз відбувається з цією унікальною будівлею, зі зрозумілих причин, сказати важко. Невідомою залишається доля й самого Мсциховського: за однією версією, він емігрував, а за іншою – його розстріляли як класового ворога.

Дві непересічні культові споруди

Луганщина може похвалитися двома унікальними релігійними місцями. Перше – це скитський печерний монастир, який розташовується в урочищі Аксеньєве поблизу села Наугольне, що у Сватівському районі. Заховався він серед могутніх дерев і крейдових схилів у Татарській балці, однак зайти всередину непросто, оскільки лази до печер періодично обвалюються.

У середньому висота печер становить від 2 до понад 4 мерів, а довжина коливається від 10 до 100 метрів, оскільки тут сформувався заплутаний лабіринт коридорів, кімнат і галерей. У кількох із них до сьогоднішнього дня чудово збереглася трапезна кімната та приміщення церкви. Також тут можна побачити висічений вівтар і схожі на келії монахів кімнати, а у деяких місцях на стінах видно висічені образи або старовірські хрести.

Як виник цей храм, залишається загадкою досі. На думку археологів, він датується XVI – XVIII століттям, а за однією з версій, його створили православні ченці, що рятувалися від візантійських єретиків-іконоборців у III столітті. Інші ж вважають, що підземний монастир вирили місцеві жителі за зразком Києво-Печерської Лаври у 1894 році за ініціативою місцевого вірянина Григорія, який регулярно їздив до Києва на прощу. Подейкують, що він хотів ще побудувати біля скиту православний собор, але, за легендою, одного разу просто зник, відтак ці плани не вдалося втілити у життя. Про Григорія та 1894 рік свідчить і відповідний напис на крейдовому знаку.

Ще одна феноменальна культова споруда розмістилася у Кам’янці у понад 40 кілометрах від Луганська, і що прийнятно, вона об’єднує багато релігій. Так, на вершині однієї зі скель Донецького кряжу зовсім поряд зведено католицьку капличку, православний храм, місце для жертовного вогню, який побудували послідовники вчення Бабаджі, а також святилища, присвячені майже забутим слов'янським богам. А все це оточує надзвичайно красивий ліс. Заснував **Храм усіх вір** на початку 90-х відомий на Луганщині археолог Микола Тарасенко. На його переконання, всі люди, які б молитви вони не вимовляли, звертаються до одного та єдиного Бога.

Храм усіх вір зведено прямісінько на скелі, а ведуть до нього кам'яні сходи

https://lifestyle.24tv.ua/podorozhi_ukrayinoyu_neymovirni_mistsya_luganshhini_pro_yaki_vi_ne_znali_n1010745

Львівська область

33 цікаві факти про Львів

1. Львів – сьоме за розміром місто України. Тут живе майже 740 тисяч мешканців. Допоможіть журналістам Vgorode.ua виконувати свою роботу.

2. Найвищий житловий будинок у Львові розташований на вул. Зубрівській, 32. Його висота 66 метрів. Він збудований у 2007 році.

3. У Львові є понад 100 діючих храмів, представлено два десятки конфесій. Не забудьте підписатися на канал Lviv.vgorode.ua в Telegram.

4. Львів – єдине місто в Україні, де є пам’ятники Леопольду фон Захер-Мазоху і Пабло Пікассо.

5. Щороку у Львові проходить близько 100 культурних, музичних, релігійних, гастрономічних фестивалів.

6. Торік Львів відвідало близько 1,6 млн туристів. За перше півріччя 2014 року – 600 тисяч туристів.

7. Один іноземний турист залишає у місті в середньому €210, а кількість туристів, які щороку приїжджають до міста, зростає на 15-20%.

8. У новий парламент потрапляє 19 представників Львова.

9. Через війну на Сході України донецький ФК "Шахтар" тепер грає на стадіоні "Арена Львів".

10. Львівський концерн "Електрон" випустив власні трамвай і тролейбус. На черзі – електробус та дуобус.

11. Кожен п’ятий у Львові - студент. Зокрема, у місті налічується близько 170 тис. студентів. А також 26 університетів. Найбільшими є ЛНУ імені Івана Франка та НУ "Львівська Політехніка".

12. Аеропорт імені короля Данила Галицького - один з найбільших у Східній Європі. Розташований за 6 км від центру міста. У 2012 році відкрито новий термінал та продовжено злітно-посадкову смугу, яка дає змогу приймати великі літаки. Пропускна здатність аеропорту складає 2 тис. пасажирів на годину.

13. Гасло міста – "Львів відкритий для світу". Логотип складається зі стилізованих різнокольорових зображень дзвіниць центральних храмів міста та вежі міської ратуші (зліва — направо): дзвіниця Вірменського собору, вежа Корнякта, вежа міської Ратуші, вежа Латинської катедри, дзвіниця монастиря Бернардинів.

14. Найвища споруда у Львові – костел Ольги і Єлизавети, висота його вежі – 88 метрів. З цього літа на неї можна вільно підніматися та оглядати панораму міста.

15. У Львові зародилась найбільша книжкова подія року – Форум видавців. Цьогоріч йому виповниться 22 роки.

16. З кінця 90-х років Львів внесено у перелік світової спадщини ЮНЕСКО, у місті збереглось найбільше в Україні (понад 55%) пам’яток історії та архітектури – 2 500.

17. У Львові з’явився перший у світі Музей сала, де розміщено найбільше в світі серце із сала завтовшки 55 та заввишки 85 см. Ідея його створення належить львівським ресторатором. Цей музейний експонат у червні 2011 року отримав відзнаку Книги рекордів України – "Найбільше в світі серце з сала".

18. У Львові розвинений кластер ІТ. В галузі працює близько 11 тис. ІТшників. Їх число помітно зросло з початком подій на Сході України.

19. Львівські ІТшники розробили додаток Skype для мобільного телефона.

20. У Львові створюють програмне забезпечення для багатьох голлівудських фільмів: наприклад, спецефекти для "Спайдермена", "Гаррі Поттера", "Халка" та інших фільмів зробили тут.

21. Хоча каву у Львові п’ють дуже давно, пам’ятник людині, що завезла її у XVII столітті до Європи та України, з’явився у місті зовсім недавно. Вшанували Юрія Кульчицького статуєю з бронзи, яку в жовтні 2013 року встановили у сквері навпроти ляльківого театру.

22. Восени 2014 року у Львові на площі Коліївщини встановили велогенератор: крутячи педалі, можна заряджати смартфони та інші гаджети.

До речі, сама площа Коліївщини вважається найменшою міською площею в Україні.

23. У Львові є будинок-кросворд та будинок з гігантським портретом Шевченка.

24. На V міському Святі пампуха 2010 року у Львові встановили світовий рекорд, виклавши малюнок із більш ніж 7040 пампушків 4 на 10 метрів. Ця подія тепер відома на весь світ – інформацію про неї розмістили на офіційному сайті Книги рекордів Гіннесса.

25. Львів – найбільш дощове місто країни. Місцеві мешканці жартують, що дощ у Львові йде з 1256 року (дата першої письмової згадки про Львів).

26. На кінець 2014 року середня зарплата у Львові – трошки вища за 2 700 грн.

27. Влітку 2013 року у Львові встановили вуличне піаніно, на якому могли грати всі охочі. Згодом, під час Євромайдану, цей музичний інструмент возили в Київ і грали на ньому для військових.

28. У Львові можна відвідати аж 60 музеїв. Серед них - музей всесвітньо відомого скульптора Йогана Пінзеля, чиї роботи зі Львова 2013 року возили на виставку в Лувр.

29. Вулиця з кількома назвами: станом на 2013 рік вулиця Архівна мала назви на честь Берґмана, Фелліні, Трюффо, Іллєнка, Параджанова і Тарковського.

30. У Львові існує поняття "львівської ґвари" – специфічної мови, якою користуються львів’яни. Втім, деякі львовознавці вважають, що це лише міф для туристів.

31. Львів американізований. У місті є кілька вулиць, назви яких не пов’язані з історією міста чи України: вулиця Джона Леннона, Вашинґтона, Лінкольна…

32. За аналогією з європейськими містами Львів підсвічує свої визначні будівлі: ввечері можна помилуватися підсвіченими храмами – костелом єзуїтів, Бернардинським собором, костелом Ольги і Єлизавети, управлінням залізниці, обласною державною адміністрацією тощо.

33. Львів – місто, де народився найвідоміший рок-гурт України – "Океан Ельзи". А ще зі Львовом пов’язані Руслана, Скрябін, гурт "Брати Гадюкіни" тощо.

https://lviv.vgorode.ua/news/dosuh_y_eda/295297-33-tsikavi-fakty-pro-lviv

Броди. Бальзак, Велика синагога, замок та палац

“Через тиждень після мого від’їзду із Парижа, о п’ятій годині ранку, я в’їхав у Броди, місто , яке цілком і повністю належить одному волинському поміщику і в якому йде жвава торгівля. Камери наших в’язниць виглядають набагато привабливіше, ніж кімнати в кращому готелі Бродів, який зветься “Росія”. Минуло п’ять годин, перш ніж господар і слуги зволили прокинутися. Справжня подорож для мене мала розпочатися лише в Бродах, бо я був упевнений, що куди важче здолати сто льє, що відокремлюють Броди від Бердичева, ніж сімсот льє, що відокремлюють Париж від Бродів. Складнощі з’явилися дуже скоро. Євреї відзначали одне зі своїх великих свят, а коли євреї святкують, торгове життя зупиняється.

Велика Бродівська синагога

Починаючи із Бродів в тутешніх краях всьому господарі євреї. Ні в одній книзі я не знайшов правдивої розповіді про це підкорення Польщі євреями. Правда ж полягає ось у чому: єврей царює, хоча і не править !.. Євреї з Бродів навіть за мільйони не перервали б святкові церемонії , тому я не міг ні з ким домовитися про поїздку з Бродів до Бердичева; між тим я не бажав зупинятися до тих пір, поки не доберуся до гостинного будинку своїх друзів. Інша перешкода полягала в російській митниці: вона відкривається не раніше десятої ранку, а оскільки російська митниця – установа політична; там перевіряють паспорт, і, будь навіть твої папери виправлені по всій формі, тобі можуть відмовити у праві на в’їзд. Господар готелю “Росія” порадив мені відправити паспорт митникам, щоб з’ясувати, чи вважатимуть вони його придатним. Рекомендаційному листу, яким я запасся, він певно великого значення не надавав. Це чесний юнак був не в ладах з французьким; про Францію він знав тільки з чуток; він повідав мені , що за рік у Броди приїжджають від сили три представника французької нації, якщо, звичайно, не рахувати компаньйонок і вчителів, які тягнуться до Росії нескінченною низкою, і настійно радив мені дочекатися чесного єврея, який постійно займається подібними перевезеннями і

напевно візьметься доставити мене в Бердичів всього за тиждень. Почувши слово “тиждень”, я видав крик, що загрожував мені відлученням від церкви, бо могло здатися, що в мене вселився біс.

– Я-то розраховував опинитися в Бердичеві через добу!

Оноре де Бальзак «Лист про Київ»

У Бродах Бальзак зупинявся під час своєї першої мандрівки до Верхівні. В той час це було останнє місто на кордоні Австрії і Росії.

Якщо вам цікаво дізнатись ще про пригоди видатного класика в Україні, то читайте ось тут, а я хочу ще трошки розповісти про Броди. Хоча у нас на сайті вже є інформація про це місто у виконанні Андрія Бондаренка, але мені хочеться ще… Отже нині євреїв у Бродах практично немає – від них залишились лише кілька будинків та синагога. Точніше руїни синагоги. Але руїни настільки величні, що навіть вони можуть прикрасити не лише Броди, а й будь-яке інше місто. Цікаво що фотографія не може передати всієї величі цієї споруди – потрібно дивитись наживо.

Про дерев’яну синагогу у Бродах відомо із 16 століття. З того часу юдейська громада міста дуже зросла, й потребувала нового, значно більшого і багатшого храму. Наріжний камінь під синагогу, яка в майбутньому отримала назву Велика Бродівська, було закладено у 1742 році. І це дійсно стала велика синагога, мабуть одна з найбільших в Україні. Крім того споруда будувалась ще й для виконання фортифікаційних функцій (неспокійний тоді був час, особливо для євреїв, татари шастали, та і місцеве населення завжди було не проти звинуватити «обраний богом етнос» у всіх своїх негараздах), тому храм став справжньою цитаделлю.

Протягом своєї, понад двохсотлітньої, історії на Велику Бродівську синагогу валилося немало нещасть (війни, пожежі і т.д.), але найбільшим нещастям став радянський період, а потім і період української незалежності. Тому і стоїть ця прекрасна будівля у аварійному стані, і потихеньку руйнується від дощів та вивітрювання.

Бродівський замок

Щеоднією «родзинкою» Бродів є замок. Старовинний, великий, але сказати красивий і цікавий язик не повернеться. Якщо один мій знайомий переплутав його здалеку і гаражним кооперативом (за гаражі він сприйняв каземати), то що вже можна сказати про цей замок. До такого стану будівлю довела доблесна радянська армія, яка тривалий час базувалась у ній.

Бродівський замок проектували відомий архітектор Андреа дель Аква та відомий інженер Гійом де Боплан на замовлення родини Конецпольських у 1630-роки. Замок являв собою п'ятикутник і складався з п'яти бастіонів до яких впритул підходили вали. У середині яких містились каземати. Навколо замку був викопаний глибокий рів, який наповнювався водою. Таким він був колись. Пізніше ним володіли Собєські, а ще пізніше – Потоцькі, які збудували собі тут черговий палац (який після військових на палац зовсім не схожий). Своє оборонне значення твердиня втратила у 1812 році, після того, як на вимогу Росії (росіяни боялись, що Наполеон використає замок, як тилову базу), австрійці зруйнували надбрамну вежу та равелін, а також засипали рів. З того часу у казематах замку розміщувався склад, а у прекрасному палаці Потоцьких зберігалася бібліотека.

В радянський період у замку розмістили завод із ремонту військових автонавантажувачів. В той період будівлю докорінно спотворили. Ну а у 1990-му військові залишили замок і нині він використовується, переважно, як громадський туалет для потреб базарних торгівців (ринок розташований поряд). Хоча із 2007 року місцевий краєзнавчий музей намагається зібрати кошти на реставрацію споруди. Шматочок навіть було відновлено.

Палац Потоцьких

У палаці, який на палац зовсім не схожий, нині розміщується міський архів та виставкові зали краєзнавчого музею. А взагалі виглядає цей палацово-

замковий комплекс, на честь якого навіть проводили конференцію «Бродівський замок — пам'ятка європейського значення в системі фортифікацій на території Галичини й Волині» дуже погано (від казематів гидко робиться). Нині цей об'єкт важко назвати екскурсійним або туристичним. Просто соромно за місцеву владу. Хоча у місті є ще немало туристичних об'єктів: старовинні будинки, храми. Збереглася навіть будівля готелю, в якому, ймовірно, зупинявся великий Бальзак. Але головні перлини Бродів у руїнах.

Водонапірка на виїзді із Бродів

https://ukrainaincognita.com/lvivska-oblast/brodivskyi-raion/brody/brody-balzak-velyka-synagoga-zamok-ta-palats

Львів'яни, які змінили світ: як онук рабина став засновником ісламської держави

Історія Леопольда Вайса, який народився у Львові у поважній єврейській родині, а закінчив життя відомим дипломатом, ісламським богословом та письменником, була б схожа на погано вигаданий фантастичний роман, коли б не була самою справжнісінькою правдою.

І ця людина, без всякого перебільшення, заслуговує бути представленою у спецпроєкті 032 «Львів'яни, які змінили світ».

Початок путі: від Львова до Берліна

Леопольд Вайс народився 2 липня 1900 року у Львові, Його заможна родина мешкала у будинку на вулиці Пекарській, 31. Батько Карл Вайс був відомим у місті адвокатом, а мати Малика належала до єврейської банкірської родини Менахема Менделя Фейґенбаума. Не менш впливовою людиною був дід Леопольда - рабин із Чернівців Аківа Вайс.

Про своє дитинство, проведене у місті Лева, сам Вайс пізніше писав з великою любов'ю.

«Моє дитинство пройшло у Львові — в той час під австрійським володінням — у будинку і на вулицях, які були одночасно тихими і величними. Довга вулиця мала якусь припорошену елегантність, з каштановими деревами і дерев'яною проїжджою частиною, на якій відбивалися копита коней. Я обожнюю цю вулицю зі свідомістю, що виходить далеко за межі мого дитинства, і не тому, що ця вулиця була моїм домом: я любив її, гадаю, через особливу ауру шляхетної самосвідомості, з якою вона лилася з розкішного центру цього прекрасного міста в бік мовчазного лісу на околиці і великого цвинтаря, захованого в цьому лісі.»

Батьки дали Леопольду чудову, як для того часу, світську та релігійну освіту. Взагалі Вайс вільно розмовляв багатьма мовами, серед яких були: англійська, французька, німецька, польська, українська, арабська, іврит, урду, фарсі.

З початком Першої світової війни 14-річний Леопольд приписав собі два роки, щоб потрапити до армії.

«У чотирнадцять років я втік з дому і вступив до лав австрійської армії під вигаданим ім'ям. Для своїх років я був високого зросту і легко зійшов за вісімнадцятирічного – це був мінімальний вік для набору до армії. Але, мабуть, мені не судилося дослужитися до маршала. Через тиждень або щось біля того мій нещасний батько зумів розшукати мене за допомогою поліції, і я був ганебно доставлений у Відень, куди моя сім'я переселилася незадовго до цього", - згадував свою пригоду Вайс.

Призвали Вайса до лав війська вже в останні тижні війни тому взяти участь у бойових діях Лео не встиг.

У 1918 вступає до університету у Відні, де два роки вивчає філософію та історію мистецтв.

Але здобуття вищої освіти Вайс залишає заради занять журналістикою. 1920 по 1922 роки Леопольд мешкає у Празі та Берліні, де деякий час працює асистентом усесвітньо відомого німецького кінорежисера доби німого кіно Фрідріха Мурнау.

Перший своєрідній «момент істини» стався для Вайса, коли вдалося взяти інтерв'ю у дружини відомого російського письменника Максима Горького

Єкатерини Пєшковою. Пєшкова приїхала до Берліна інкогніто збирати гроші для голодуючих Поволжя.

Стаття мала великий успіх, і Леопольд Вайс після цього став кореспондентом одної із самих впливових газет Німеччини Frankfurter Zeitung.

Як єврей Леопольд став мусульманином Мухаммадом

Навесні 1922 року Вайс отримав листа з Єрусалиму від свого дядька Доріана Фейгенбаума, лікаря місцевої психіатричної клініки, з пропозицією приїхати до нього в гості і деякий час пожити у місті. І Леопольд поїхав на Схід, став кореспондентом німецького видання у Палестині.

Тут він познайомився з сіоністами, які не дуже сподобалися Вайсу. У 1923 році здійснив поїздку до Йорданії, де познайомився з еміром Абдаллою, якій пізніше став засновником Хашимітського Королівства Йорданія. А потім відвідав Сирію, де глибше познайомився з арабським побутом.

Повернувшись до Берліна, він одружився з художницею Ельзою Шієм, яка була на 15 років старша за нього, і разом з нею у 1926 році перейшов до ісламу.

Важливим кроком для такого вчинку став випадок, коли одного разу Вайс їхав у берлінському метрополітені серед багатих, але похмурих пасажирів першого класу. Прибувши додому, Леопольд побачив відкриту сторінку Корану: “Ви сповнені бажанням мати більше і більше, до тих пір, поки ви не дійдете до своїх могил. Якби ви тільки знали це, ви б, напевно, побачили пекло, в якому перебуваєте."

Це і стала останньою краплею для переходу в іслам. Мусульманин Леопольд Вайс змінив ім'я на Мухаммад Асад. “Асад" арабською означає "лев", як і корінь імені Леопольд, а ім’я Мухаммад було взято на честь пророка. Так що пориваючи зі старим світом все ж таки Вайс-Асад не забував про своє коріння.

У 1927 році Мухаммад Асад як правовірний мусульманин вирушає у хадж у Мекку. Після хаджу помирає його дружина Ельза. У священному для ісламу місті відбувається ще одна доленосна для нашого героя зустріч. Він знайомиться з принцом Фейсалом, з яким випадково зустрічається в бібліотеці мечеті Аль-Харам. Після цієї зустрічі Мухаммад йде на зустріч до самого короля Абдул-Азіза Аль Сауду - засновника Саудівської Аравії, з яким знаходять спільну мову і переймаються взаємною симпатією.

За деякий час Мухаммад стає радником короля та його секретним агентом. Сам Асад пише що король вважав його своїм другом. "Він називає мене другом, хоча ми далеко не рівні у своєму становищі, адже він - король, а я - лише журналіст. Але я наважуюся говорити, що ми друзі, бо він повіряє мені свої найпотаємніші думки, причому робить це з такою щедрістю, з якою допомагає людям".

У Мецці Асад вдруге одружився з 15-річною Мунірою Хуссейн аль-Шаммарі, дочкою арабської шейха.

Крім того, Асаду довелося побувати в Нежді - на той час він єдиний чужинець, який отримав доступ на закриті території.

Наступні шість років Асад проводить у Саудівській Аравії, де вивчає іслам та подорожує.

Творець конституції Пакистану

У 1932 році Асад поїхав до Британської Індії, де приєднався до боротьби мусульман за незалежність Пакистану і стає близьким сподвижником ідеологічних батьків Пакистану Мухаммеда Ікбаля та Мухаммада Алі Джинни.

У 1934 році виходить у світ його «Іслам на роздоріжжі».

У 1939 році Асада як громадянина Німеччини інтернувала британська влада і він пробув в ув'язненні до 1945 року. Батько, мачуха та сестра Асада загинули під час Голокосту. Після утворення Пакистану у 1947 році Асада було призначено головою Департаменту ісламського відродження, який розробляв проєкт конституції країни. Так онук чернівецького рабина став творцем конституції ісламської держави Пакистан.

Від 1951 до 1952-го Мухаммад Асад – повноважний міністр у пакистанському представництві при ООН, де він різко виступав проти Ізраїлю та сіонізму.

У 1952 році у США Асад познайомився з молодою американкою польського походження Полою Казімірською, з якою у нього зав'язався роман.

Він розлучився з другою дружиною 25-річною Мунірою і втретє одружився. Нова дружина прийняла іслам і стала Полою Хамідою Асад.

Розлучення Асада погано сприйняли у ісламській країни, і не очікуючи рішення пакистанського уряду, Мухаммад сам подав у відставку.

Мухаммад Асад - письменник, філософ та борець за права жінок

За два роки у Нью-Йорку Асад написав автобіографічну книгу спогадів «Шлях у Мекку» (1954), що мала великий успіх і перекладена багатьма мовами. Крім того, він зробив один із найкращих коментованих перекладів Корану на англійську мову.

Пізніше працював професором університету Аль-Азхар у Каїрі.

Також у ці роки вийшли інші його книги: «Принципи мусульманської держави», «Сахіх аль-Бухарі, «Ранні роки ісламу».

А ще одна важлива сфера діяльності якої займався Мухаммад Асад - боротьба за права жінок. Він довго та рішуче протестував проти обмежень прав жінок в ісламських країнах.

Так, під час написання конституції Пакистану Асад наполіг на включенні права жінок бути обраною в у будь-які структури влади країни. У 90-ті роки прем’єр-міністром Пакистану була вибрана Беназір Бхутто - це був перший випадок, коли головою держави у мусульманському світі стала жінка.

Також Мухаммад виступав проти того, щоб жінки носили паранджу.

“Багато хто вважає, що якщо обличчя жінки закрити паранджею, це – іслам. Це – не так. За часів пророка, паранджа існувала тільки для пророка, і з цього не можна робити висновок, що це стосується всіх ісламських жінок”.

Близько дев'ятнадцяти років Асад прожив у Марокко у Танжері. У 80-роки війна між ісламськими країнами Іраном та Іраком потрясла Асада. Він назавжди залишає мусульманський Схід і перебирається до Європи – спочатку до Португалії, до Лісабону.

Останні роки життя провів в Іспанії. Асад помер 23 лютого 1992 року у 91-річному віці в іспанській Марбельї.

У Львові в останні роки було проведено кілька заходів по вшануванню пам’яті Асада. Так, у 2015 році у Львові на вулиці Лінкольна 29а, відкрили Ісламський культурний центр, який назвали на честь Мухаммеда Асада.

www.032.ua/news/3260859/lvivani-aki-zminili-svit-ak-onuk-rabina-stav-zasnovnikom-islamskoi-derzavi

ВУЛ. ГРАБОВСЬКОГО, 11 – ГОТЕЛЬ "ЦИТАДЕЛЬ ІНН" (ВЕЛИКА МАКСИМІЛІАНСЬКА ВЕЖА № 2)

Двоярусна казематна артилерійська вежа з підвальним приміщенням та пласкою терасою, збудована з червоної нетинькованої цегли. В плані правильний 17-гранник, з круглим внутрішнім подвір'ям. Збудована невідомим архітектором у 1853 р. на Калічій горі. Основне призначення – контроль міста на випадок повстання, і оборона східного крила Цитаделі. З початку липня 1941 р., на Цитаделі розміщувався нацистськими військами концентраційний табір для військовополонених *Stalag 328*. У вежі ч. 2 за свідченнями радянських військовополонених було місце допитів та камери смертників. З 1980 р. вежу і територію використовує В.О. "Електрон" під складські приміщення. Сьогодні, станом на 2009 р., у вежі розміщується готель "Цитадель Інн".

Історія

Приблизно у 1853 р.: початок будівництва максиміліанської вежі ч. 2 – приблизно 1850 р. Архітектор невідомий. Будівництво затвердила Центральна Комісія Оборонного будівництва у Відні. На спорудження цілого комплексу було виділено 150 000 золотих ринських. Згідно напису на замковому камені порталу вежі, побудована у 1853 р.

З 1870-х р., у зв'язку з використанням нової нарізної артилерії у військових діях, виникла загроза для тогочасних укріплень довкола міста Львова, як і всієї тогочасної фортифікації типу вартових таборів або полігональних систем. У зв'язку з цим розпочалось будівництво розпорошених і висунутих фортів. В слід за цим навколо Львова у 1875 р. розпочалось спорудження нових фортифікацій в радіусі 4 км. На сьогоднішній час вони не збереглись. У зв'язку із переходом Цитаделі до близької оборони вежа отримує шатрове накриття.

З початку липня 1941 р., на Цитаделі розміщувався нацистськими військами концентраційний табір для військовополонених "Шталаг-328" *(Stalag 328)*. У вежі ч. 2 за свідченнями радянських військовополонених було місце допитів та камери смертників.

З 1980 р. вежу і територію використовував В.О. "Електрон" під складські приміщення.

Передана у власність ТЗОВ "Галицька Цитадель" рішенням виконкому від 17.11.2003.

У 2009 р. у колишній вежі після тривалої реконструкції було відкрито готель "Citadel-Inn". Реконструкція викликала тривалу критичну дискусію, в тому числі на громадських слуханнях та у публікаціях в мережі Інтернет.

У 2012 р. ансамбль оборонних споруд Цитаделі - місце концентраційного табору "Шталаг-328" був внесений до списку пам'яток архітектури національного значення (охор. № 130026-Н).

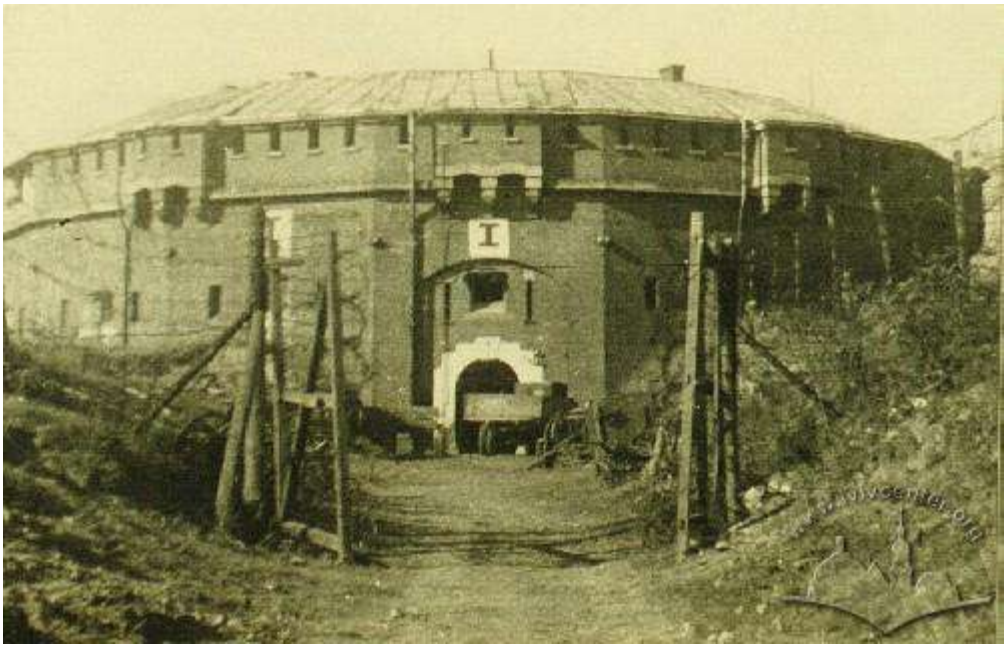

Архітектура

В плані вежа являє правильний 17-гранник, з округлим внутрішнім подвір'ям. Сухий рів та насипаний земляний вал з підпірною стіною утворюють зовнішню оборонну систему, що затруднює доступ до форту та прикриває від обстрілу перший, житловий ярус споруди. Дно рову мощене плитами пісковику. Через рів перекодувався звідний міст, який у вертикальному положенні закривав в'їздну браму та бійницю над нею. Підйом мосту здійснювався за допомогою ланцюгового механізму, що був влаштований в приміщеннях першого і другого поверхів. Вежа двоярусна, з підвалом та горищем. Планувальна система ярусів – коридорна, з анфіладним зв’язком

деяких приміщень першого поверху. Вікна кільцевого коридору першого та другого поверхів виходять у внутрішнє подвір'я. Сходова клітка півкругла в плані, виступає в об’єм внутрішнього подвір'я. Сходи між ярусами одномаршеві, забіжні. На фасаді з порталом головного входу влаштовано нішу з арочним завершенням. У тамбурі, поруч з вхідним блоком, в перекритті підвалу, першого та другого ярусів присутні прямокутні отвори, що утворюють вертикальну шахту для підйому гармат набоїв. На терасі містився підйомний механізм. Сам отвір вертикальної шахти на рівні тераси має білокам’яне обрамування з пазами для встановлення металевого двосхилого дашка. Завершувався фасад бланшованою стіною з машикулями. Машикулі влаштовані в еркерах на кутах граней через один.

Персоналії

Архітектор невідомий. Будівництво затвердила Центральна Комісія Оборонного будівництва у Відні. За даними карти львівської цитаделі за 1853 р. із Військового архіву у Відні – це головний інженер проекту І. Вондрашка. (Kriegsarchiv Wien)

Власники нерухомості (ділянки і будинку):

З 1849 р. власником гори і будівлі є Австрійське військове відомство

З 1980 р. вежу і територію використовує В.О. "Електрон" під складські приміщення.

З 2003 р. передана у власність ТЗОВ "Галицька Цитадель" рішенням виконкому від 17.11.2003.

https://lia.lvivcenter.org/uk/objects/citadel-2-tower/

Красиві і призабуті. ТОП-10 маловідомих палаців Львівщини

Львівщину без перебільшення можна назвати краєм палаців. Якби усі вони, чи хоча б більшість, сьогодні перебували в доброму стані, то туристичний палацовий маршрут міг би бути одним з кращих у Європі.

На жаль, далеко не всі маєтки призабутих князів і графів сьогодні здатні помилувати око вибагливому естету. Проте гріхом буде стверджувати, що немає на що подивитися. КРАЙ уже неодноразово писав про палаци Львівщини, славні своєю архітектурою та історією. Нині ж пропонуємо своєрідний ТОП палаців, незаслужено призабутих. Вони здатні заворожити око шанувальникам краси, однак потребують і допомоги.

Умовний ТОП-10 легко міг би бути й ТОП-15 чи ТОП-20. Але всьому свій час. КРАЙ обов’язково повернеться до цієї теми, аби детальніше

розповісти і про палаци, про які йтиметься нижче, і про інші маєтки галицького панства.

ХОДОРІВ. Палац Любомирського

У 1860 році, коли володарем Ходорова був Казимир Лянцкоронський, його донька Єлизавета вийшла заміж за барона Козіма де Во, фельдмаршала-лейтенанта австрійської армії. Отримавши знатну дружину і поважного тестя, барон на ввіреній Лянцкоронському території одразу по весіллю розпочав будівництво палацу.

На жаль, палац барона простояв не довго – під час Першої світової війни в 1915 році він був спалений російськими солдатами. Згарище стояло аж до 1932 року, коли за його відбудову взявся Евгеніуш Любомирський, котрий походив із князівського роду і був ад'ютантом легендарного генерала Владислава Андерса, культового персонажа польської міліарної історії.

Фасад будинку добре зберігся по нині, вносячи елемент романтики до архітектурного пейзажу Ходорова. Всередині споруда перепланована, сьогодні там розташована лікарня.

ЛІВЧИЦІ. Палац Лося

Палац у Лівчицях є родзинкою світської архітектури Жидачівщини позаминулого століття, яка дійшла до нас у цілком прийнятному вигляді.

За однією з версій, палац і парк на березі річки Бережниця у Лівчицях в 1850 році збудувала графська родина Глуховецьких. Інша версія робить палац на 45 років молодшим і приписує фундацію графу Сторожинському, який взяв на виховання юного нащадка Глуховських – Кароля. Власне останньому і належала тутешня земля аж до 1939 року.

Обидві версії не є абсолютно хибними, бо зведення палацу справді могли розпочати у 1850 році, а в 1895-му – його запросто могли добудовувати-перебудовувати. І все ж загальновизнано, що основна заслуга у появі палацу в Лівчицях належить родичу Глуховських, послу Галицького Сейму Броніславу Лосю. Саме він, взявши за основу кращі зразки мисливських замків Європи, у 1870 році звів миловидний палац, який милує око по сьогоднішній день.

Будували його майстри, спеціально привезені з Європи. Палац являв собою казковий будинок, що мав два поверхи і підвальні приміщення. Всього в будинку було 48 кімнат. Навколо палацу був посаджений парк з алеями. Всі дерева і квіти були завезені із-за кордону. У парку був став, вода до якого поступала з річки через спеціально відведений канал. У ставі плавали лебеді, розводилася риба. У парку збереглися різні види дерев: дуби, липи, різні види ясенів, кедри, сосни, ялини, тюльпанове дерево. Єдина прикрість, що в Першу світову було пограбовано внутрішні покої резиденції.

РОЗДІЛ. Палац Жевуських-Лянцкоронських

Близько 1740 року у Роздолі постав палацЖевуських-Лянцкоронських, який насамперед прославився своїми багатствами. Рід Лянцкоронських славився великою колекцією мармурових статуй, картин епохи Ренесансу, старовинних меблів, килимів, ваз, антикваріату, величезною книгозбірнею та родинним архівом.

Коштом дідича Міхала Юзефа Жевуського у Роздолі збудували мурований палац, який його фундатор назвав Франкополем на честь своєї другої дружини Францішки. Для творення палацу Жевуський запросив знаменитого архітектора Бернарда Меретина, скульптора Яна Гетнера та маляра Шимона Яремкевича. Палац було зведено у стилі французького ренесансу за взірцем замків долини Луари. Як годиться, палац оточував розкішний парк, який нині є територією санаторія.

Після Жевуських маєток перейшов у власність Лянцкоронських, які володіли ним до 1939 року. У 1874 році Антоній Лянцкоронський розпочав реконструкцію палацу, яка здійснювалася під керівництвом відомого львівського архітектора Юліана Захаревича. Палац було добудовано і розширено. У 1904 році французький архітектор Шарль Баужу об’єднав нові будівлі зі старим корпусом. До початку Першої світової війни за проектом архітектора Люнтваля з Сілезії було збудовано ліве, східне крило палацу.

Напередодні Другої світової війни багато експонатів було вивезено у Віденський палац графа Антона Лянцкоронського, де вони були реквізовані і згодом осіли у фондах Королівського замку у Варшаві і краківського Вавелю. Предмети старовини, що залишилися у Роздолі після націоналізації маєтку 1940 році були вивезені до Ермітажу і Одеського археологічного музею. Як не дивно, але захланні московські «мистецтвознавці» прогавили чи не найбільші шедеври – мармурову фігуру Марса II століття, антична скульптура жінки з

жертовною чашею (II століття до н.е.) і портрет римлянки, котрі довгі роки вважалися гіпсовими копіями давніх скульптур. Стараннями колишнього директора Львівської галереї мистецтв Бориса Возницького встановлено автентичність цих скульптур, які нині перебувають у колекції галереї.

КАМ'ЯНКА-БУЗЬКА. Палац Мієра

Наприкінці XVIII ст. поморський воєвода Юзеф Мієр купив Кам'янку-Струмилову у попереднього власника Цетнера. Потім власницею міста стала його наймолодша дочка Агнєшка. В 1818 р. вона вийшла заміж за власного кузена Фелікса Мієра. Його наймолодший син Кароль, останній з польської гілки Мієрів на галичині, успадкував Кам'янку. Його вдова Хелена Мієр близько 1896 р. продала маєток Анджею Потоцькому. Та вже на початку XX ст. ці землі придбав Ян Брандис – знову лише на кілька років. Ще до 1910 р. він це все продавБроніславу Вислоцькому. Його дочка Ванда Раковськабула останньою власницею Кам'янки аж до «золотого» вересня 1939 року.

Така часта зміна власників не дозволяє достеменно встановити, хто коли і що будував та добудовував у Камянському палаці. Зрозуміло тільки, що закладений він був родиною Мієрів, як припускають десь у середині XIX століття. Невідомим залишається й ім'я архітектора, котрий створив одну з найкращих споруд містечка. Її, щоправда, мало хто міг побачити через те, що, як і знаменитиому палацу Бадені в Буську, колишньому палацу Мієрів «пощастило потрапити» на територію військової частини. Останню сьогодні розформовано, а палац після хазяйнування військових потребує порятунку.

НЕСЛУХІВ. Палац Дідушицьких

Розкішний дендропарк з рідкісними деревами та кущами, схили якого опускаються до мальовничого озера з невеличким штучним острівцем – візитівка Неслухова, розташованого у Кам'яно-Бузькому районі.

А посеред парку – невеликий, але гарний палацик, який колись належав знаменитій родині Дідушицьких. Палац двоповерховий, зведений у класичному стилі.

На початку XIX століття палац у Неслухові на місці колишнього оборонного двору збудував граф Андрій Северин Дідушицький. Згодом його син Казимир Адам зробив реконструкцію палацу і добудував другий поверх. У такому вигляді маєток проіснував до 1891 р., коли споруду знову реконструювали. Тоді до головного корпусу була поєднана восьмигранна капличка з дахом-банею, завдяки чому вона перетворилася на своєрідну кутову башточку. Після багатьох перебудов палац набув асиметричного вигляду, яким і дійшов до наших днів. Останнім власником маєтку до 1939 р. був онук Казимира Адама Станіслав Дідушицький.

З внутрішнього оздоблення палацу дотепер практично нічого не збереглось. Та й сам палац вцілів завдяки диву і наполегливості С. Шестопала, колишнього керівника розташованої там у радянські часи Львівської дослідної станції інституту садівництва. У 1979 році палац, який перебував на той час в аварійному стані, було визнано непридатним для використання і вирішено знести. Шестопал зумів переконати відповідальне начальство у доцільності порятунку палацу, і до 1984 року було проведено його реконструкцію. Проте й нині палац Дідушицьких перебуває в далеко не ідеальному стані.

СУДОВА ВИШНЯ. Палац Марсів

У зведеного в першій половині XIX століття в Судовій Вишні палацу Марсів важка доля. Нині у її порятунок вірять хіба великі оптимісти.

На південному сході невеличкого містечка Судова Вишня, неподалік Мостиськ, розташований колишній маєток шляхтичів Марсів. Найбільший розквіт тамтешнього палацу та розташованого на шести гектарах парку прийшовся на часи знаного естета свого часу Яна Непомуцена Станіслава Віталіса Марса, який був власником Судової Вишні на початку XX століття. Хоча заради справедливості треба зазначити, що палац міг би називатися за іменем Антонія Коморовського – швагрна знаного Станіслава Щєнсни Потоцького, який власне і заклав маєток на початку XIX століття.

По смерті Яна Непомуцена його власність успадкував онук Кшиштоф Марс, котрий відремонтував палац після шкоди, завданої Першою світовою. Утім вже у Другу світову палац знову було понищено та пограбовано. У радянські часи він був переобладнаний в гуртожиток Судововишнянського зооветеринарного технікуму.

Унаслідок пожежі, яка трапилася вже у часи Незалежності, споруда перебуває в жахливому стані. Судовишнянська міська рада, враховуючи прикордонне розташування містечка, свого часу пропонувала передати інвестору залишки споруди за 1 гривню та виділити безоплатно землю з метою відбудови та проведення реставраційних робіт для створення Центру Євроінтеграції України.

МОСТИСЬКА. Палац Страхоцького

1830 року Антоній Страхоцький замовив архітектору Фредерику Бауману палац, який невдовзі постав у Рудниках Ляцьких – нинішніх Рудниках, північному передмісті Мостиськ.

Домінантою двоповерхової споруди з елементами неоготики є масивна кругла вежа зі шпилястим дахом. А крило, яке відходить від вежі, своїм вирішенням дуже нагадує костел.

Після смерті власника палацу Антонія Страхоцького будівля передавалася із рук в руки і врешті цю власність успадкувала одна із доньок графа Борковського Гелена, яка була одружена з графом Едвардом Холонєвським. Останній любив добряче загуляти, внаслідок чого дійшов до банкрутства і напередодні Першої світової війни Ланцутський банк наклав арешт на маєток. Зрештою, під час війни палац було серйозно пошкоджено. У 30-х роках XX століття його відновили для громадських цілей. Відтоді у цьому приміщенні працює школа.

Із цікавих фактів: під час Першої світової у Палаці Страхоцьких Австро-Угорщина підписала капітуляцію Перемишля, а в самій споруді певний час містився штаб російської армії.

КРУКЕНИЧІ. Палац Дрогойовської

Гордістю села називають мешканці села Крукенич на Мостищині будинок, де нині розташований ліцей Національного лісотехнічного університету. Споруда має давню і складну історію – у різні часи тут розташовувалися графський маєток, катівня НКВС, інтернат, навчальні заклади.

У 80-х роках XVIII ст. власником Крукенич став граф Дрогойовський. Близько 1822 року його дружина Гонората Дрогойовська побудувала в Крукеничах палац в класичному стилі і містечко стало головною садибою графської династії. Дві пари колон при вході, а також балкони-лоджії надавали будівлі пишності та величності. За будинком на горбочку зеленів парк, закладений ще в XVIII ст. і збережений до наших днів.

Нащадки графської династії жили розкішно, часто справляли бали, на які приїжджав військовий оркестр із Перемишля. Розкішне життя призвело до банкрутства графа. Під час чергового бенкету пан Дрогойовський, добре хильнувши,подався до конюшні і там застрелився.

Наприкінці XIX століття Драгойовські продали маєток Слотвінським, після чого власники мінялися ще кілька разів.

Найтемніші часи в історії палацу припадають на 1953-1957 роки, коли тут знаходилась тюрма НКВС. Радянська влада ще й спотворила палацову архітектуру, добудувавши спортзал. Однак навіть попри це маєток вартує, аби його оглянути.

РАКОВА. Палац Тхорницьких

У селів Ракова на Старосамбірщині, де колись господарював знаменитий рід Мнішеків, з часом з’явилися нові господарі. У другій половині XIX століття там досить успішно хазяйнували пани Козловецькі та Тхорницькі. Невідомо, кому з якої гілки цих споріднених шляхетних родів першому прийшло в голову будувати палац, однак більшість джерел вказують на Тхорницьких.

Тож наприкінці XIX на Прикарпатті з’явився ще один невеликий архітектурний шедевр – еклектична двоповерхова споруда з великими мансардами, ламаним дахом і високими димарями. Архітектором палацу був ВінцентРавський-молодший.

Палац добре дійшов до нашого часу, сьогодні там розташовано місцеву школу. І, звісно, архітектурну перлину не можна розглядати поза контекстом парку, посеред якої вона розташована. Парк, до речі, на сто років старший за палац і нині є пам’яткою садово-паркового мистецтва.

ПІДГІРЦІ. Палац Бруницьких

Палац Бруницьких – безперечно є не лише окрасою Підгірців, а й своєрідною аристократичною візитівкою Стрийщини.

Наприкінці XVIII століття палац у Підгірцях звів князь Юзеф АлександріЯблоновський, однак з невідомих нам причин за своїм дітищем зовсім не пильнував. У 1817 році він продав занепалий маєток сполонізованому єврею Юзефу Бруницькому, котрий повернув його до життя.

До 1939 року споруду ще не раз перебудовували, а після встановлення радянської влади палац очікувала звична доля «буржуйських» маєтків. У різні часи тут були рибгосп, школа-інтернат і навіть сільрада. Попри все будівля незле збереглася і була відновлена завдяки приватним інвестиціям. На жаль, уже не повернути вирубані невідомо з яких причин ландшафтниками радянських часів вікові дерева князівського парку.

www.kray.org.ua/7546/mandrivky/krasivi-i-prizabuti-top-10-malovidomih-palatsiv-lvivshhini/

ІМБЕР Нафталі Герц. Автор ізраїльського гімну із Золочева

Видатний єврейський поет Нафталі Герц Імбер народився 1856 року у Золочеві. Перший вірш на івриті написав у 1866 році, навчаючись у хедері.

Слава прийшла до Нафталі ще в юні роки – за поему, присвячену сторіччю приєднання Буковини до Австро-Угорщини, у 1875 році отримав нагороду від імператораФранца-Йосифа. У тому ж році в Імбера, який дозволяв собі вільнодумство, виник конфлікт із золочівськими хасидами і він буквально утік до Бродів. Там під впливом реформатора юдаїзму, письменника Авраама Крохмаля та єврейського науковця Хешла Єгошуа Шора став прихильником реформаторської течії Гаскала.

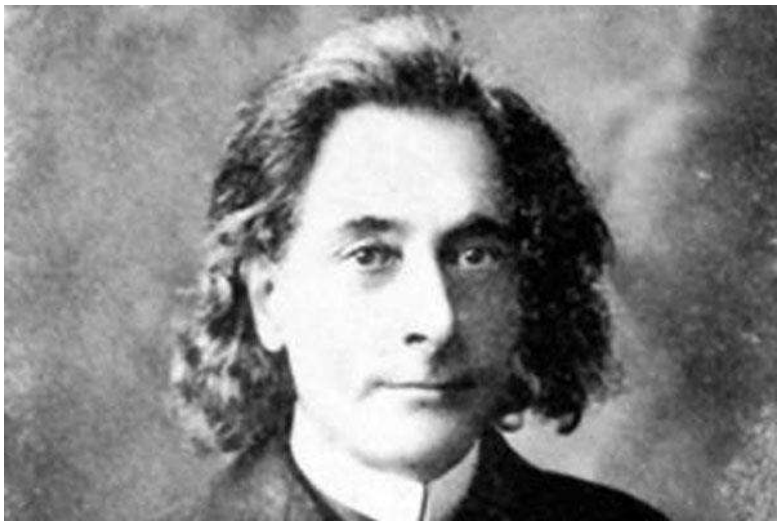

У молодості Нафталі Герц захоплювався подорожами, зокрема відвідав Угорщину, Сербію, Румунію. У 1882 році переїхав до Палестини, де працював секретарем лорда Лоуренса Оліфанта з єврейських питань. Там сповна проявився і поетичний дар Нафталі Герца. У першу збірку віршів «Ранкова зоря», видану в Єрусалимі у 1886 році, увійшов і вірш «Наша надія» Саме цей вірш став текстом майбутнього гімну сіоністського руху і держави Ізраїль.

У 1887 році він повернувся до Європи, але невдовзі уже опинився в індійському Бомбеї. У 1888 році приїхав до Лондона, де близько зійшовся з єврейським письменником Ізраелем Зангвілом. Імбер навчав його івриту і брав у нього уроки англійської. Імбер став прообразом жебрака-поета в двотомному романі «Діти гетто» Зангвіла.

У 1892 року Імбер переїхав до США. Писав англійською мовою твори на духовно-містичні теми, переклав на іврит «Рубаї» Омара Хайяма. За життя Імбера вийшли друком ще дві збірки його віршів — одна в Золочеві (1990 рік), інша в Нью-Йорку (1902 р.). У Нью-Йорку, на Манхеттені, поет і помер в 1909 році, встигнувши нажити собі чимало недоброзичливців, яким дошкуляв саркастичний характер поета. 1953 року прах Імберабуло перевезено до Єрусалиму.

Після утворення держави Ізраїль «Ха-тіква» фактично стала її гімном. Однак офіційний статус гімну був закріплений рішенням кнесету лише 10 листопада 2004 року.

www.kray.org.ua/6384/postati/imber-naftali-gerts-avtor-izrayilskogo-gimnu-iz-zolocheva/

Тустань. Середньовічна фортеця на скелях

Тустань – це пам’ятка природи, архітектури та археології національного значення, на скельному комплексі якої у IX-XIII ст. існувало дерев’яне місто-фортеця.

Архітектурно-археологічні дослідження фортеці Тустань, які проводить Михайло Рожко із 1971 р., привели до відкриття невідомого раніше у слов’янському світі нового виду середньовічної наскельної фортифікації.

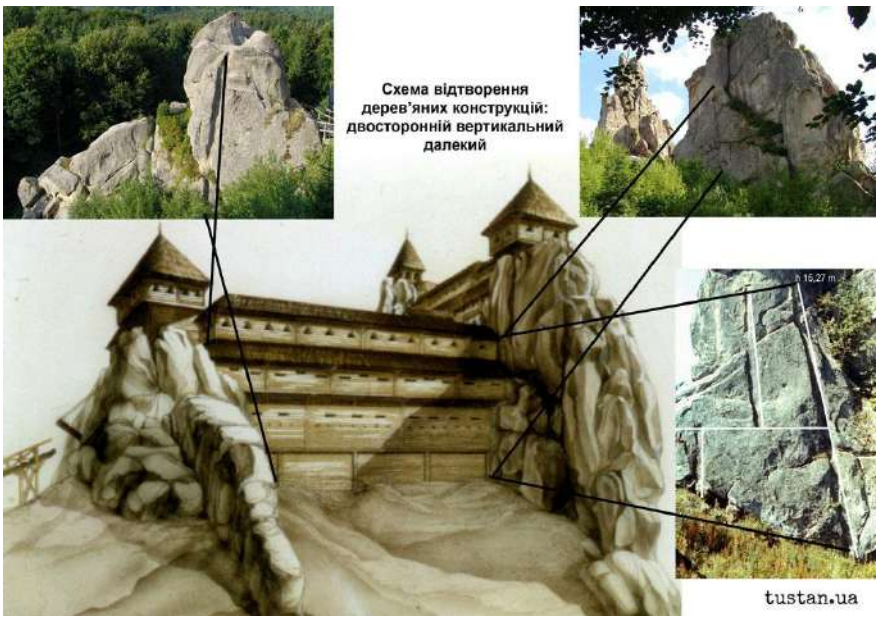

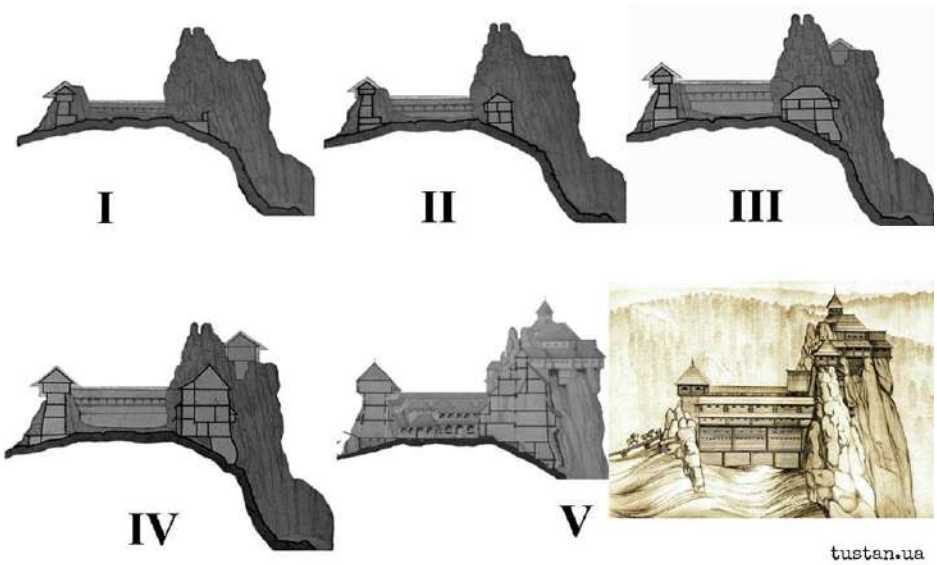

На скелях зафіксовано понад 4000 пазів та врубів, які дають унікальну можливість однозначної реконструкції дерев'яної забудови в тривимірному просторі, включно з профілем даху, із загальною висотою житлової забудови 25 м, пази дозволяють визначити висоту наземних оборонних стін, що становила 13-15 м.

Могутня фортеця, збудована на трьох скельних групах, та оборонні споруди Тустані розміщувались на північному сході від сучасного села Урич у Львівській області.

Фортеця неодноразово горіла, проте відроджувалася знову і знову. Науковцям відомо 5 будівельних періодів, коли її зовнішній вигляд повністю змінювався не лише за своїми розмірами, але й за висотою і характером дерев'яних конструкцій, зведених на скелях. Приблизний вигляд цього об'єкту в час його найбільшого розквіту станом на XIII століття, із достовірністю 90%, запропонував у гіпотетичній реконструкції Михайло Рожко.

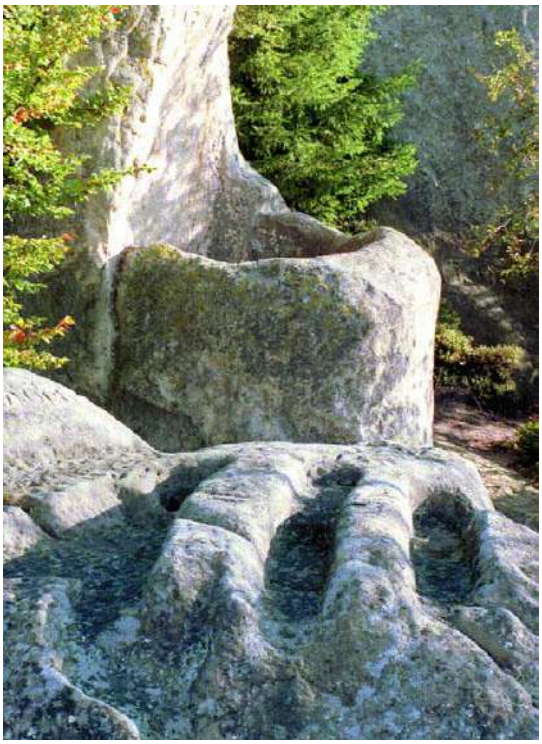

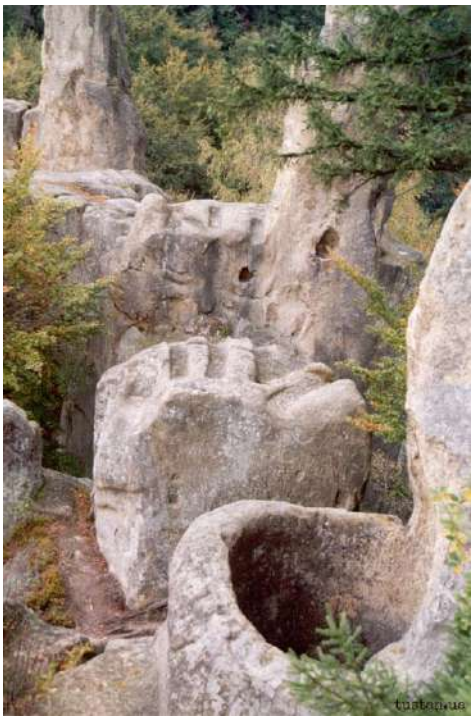

Як засвідчили археологічні дослідження цієї території, сучасна поверхня була на 2-3 метри вища від колишньої, таким чином, намул чи культурний шар на цій території ставів виріс до трьох метрів. Залишки дамби мають набагато кращий стан збереження ї своє продовження з південного боку, з боку скельної групи Жолоб. Поблизу воріт і в'їзду на територію були розміщені і перші сторожеві приміщення воїв Тустані.

Саме тут вдалося знайти залишки вогнища і напівземлянки, яка вказує на те, що тут були додаткові господарські і сторожеві споруди.

З 1984 року цей об’єкт охоронявся як комплексна пам ‘ятка природи “Скелі Ямненського пісковика з руїнами середньовічної фортеці”. У 1994 р. створено Державний історико-культурний заповідник “Тустань”. Функції його дирекції було покладено на Львівський історичний музей. Втім, у 2005 році створено окрему дирекцію ДІКЗ “Тустань”, підпорядковану Управлінню охорони культурної спадщини Львівської облдержадміністрації.

До складу Заповідника входять:

- Комплекс скель: Камінь, Острий Камінь, Мала Скеля та Жолоб;
- Музей історії Тустані;
- Церква св. Миколая – 100-літній дерев’яний храм у традиційному стилі українців Карпат;
- Культурний центр “Хата в Глубокім” – дерев’яна бойківська хата, відновлена згідно місцевих традицій будівництва та пристосована до соціо-культурної діяльності.

Щорічно, у перші вихідні серпня, Фортеця оживає – тут відбувається Фестиваль середньовічної культури “Ту Стань!”.

Церква св. Миколая

Бойківська хата

Музей історії Тустані

Фестиваль переносить відвідувачів у середні віки Київської Русі та творить атмосферу тих часів – окрім реконструкції боїв, на фестивалі лунає середньовічна музика, відтворюють традиції, ремесла та розваги. Бугуртам на фестивалі присвячують окремий день, окрім того програма “Ту Стані!” включає майстер-класи та змагання лицарів, на території функціонують ігрові містечка.

Театральні нічні постановки, штурм фортеці, кінопокази та загальна ватра із українськими піснями – неодмінні складові кожного фестивалю. У 2013 році фестиваль відбувся 2-4 серпня.

https://ukrainaincognita.com/lvivska-oblast/skolivskyi-raion/urych/tustan-serednovichna-fortetsya-na-skelyakh

Авдикович Климентина. Шоколадна королева Галичини

Климентина Авдикович народилася 27 липня 1884 року народилася у селі Копичинець на Тернопіллі в родині пароха Миколи Січинського та Олени Січинської – активної діячки українського жіночого руху на Галичині.

Згодом родина переїхала на нове місце служіння отця Миколи на Косівщину. Микола Січинський був послом до Галицького крайового сейму та активним діячем «Просвіти». Брат Климентини – Смирослав Січинський відомий тим, що, будучи студентом, 12 квітня 1908 року здійснив атентат на намісника Галичини графа Анджея Потоцького, протестуючи проти утисків українців.

У серпні 1902 р. Климентина вийшла заміж за професора української гімназії в Перемишлі й відомого на той час письменника Ореста Авдиковича. Викладала в Українському інституті для дівчат, працювала в кількох українських громадських установах Перемишля. Після смерті чоловіка 1918-го

року, продала частину свого майна і заснувала в 1922 році «Першу українську фабрику цукерків і помадок «Фортуна».

Того ж року вона перевезла підприємство до Львова, де зустрілася з різними труднощами, які їй допоміг вирішити митрополит Андрей Шептицький. Глава УГКЦ став партнером Авдикович, інвестувавши 46 тисяч доларів США у спільне підприємство, яке отримало назву «Фортуна нова». 1 листопада 1924 року підприємство запрацювало. Його проектна потужність — п’ять тонн продукції щодня, однак через брак досвідчених кадрів «Фортуна нова» ніяк не могла вийти на належний рівень. Як наслідок, У 1925 році митрополит призначив куратором фабрики свого брата Климентія, А Климентина самостійно почала підбирати персонал, віддаючи перевагу українським жінкам із вищою чи середньою освітою.

Авдикович також почала активно займатися популяризацією своєї продукції. Відкрилися фірмові крамниці «Фортуни нової» у Львові, Стрию та Дрогобичі. Продукцію фірми реалізовували на Волині, Холмщині, Підляшші і навіть експортували до США.

Окрім того, «Фортуна нова» забезпечувала українських дітей безкоштовними подарунками на свята, а безпосередньо Авдикович матеріально підтримувала Союз Українок і фінансувала Жіночий конгрес українок у Станіславові.

Після приходу радянської влади у 1939 році фабрику націоналізували – згодом на її основі виникне знана кондитерська фірма «Світоч».

Сама Климентина Авдикович у 1944 році переїхала до Відня. Вдруге вийшла заміж і деякий час жила у Зальцбурзі. По смерті чоловіка повернулася до Відня, де померла 10 жовтня 1965 року на 82 році життя. Її донька Стефанія була дружиною відомого іспанського художника Фернандо Герассі,

приятелювала зі Сімоною де Бовуар і Жаном-Полем Сартром, а згодом емігрувала до США, де викладала у Філадельфійському університеті.

Климентина Авдикович залишила спогади «Перша українська фабрика цукорків «Фортуна нова».

www.kray.org.ua/5915/postati/avdikovich-klimentina-shokoladna-koroleva-galichini/

Дрогобич та його неймовірна церква

Так і хочеться сказати – Дрогобич один із… Так-так, а із чого із?.. Тут варто гарно замислитись. Який же він, і з чого? Єдине, що зразу приходить на думку – другий за кількістю мешканців після Львова у області – 100 тисяч все таки, прямо як у Карпенка-Карого. Пам’яток повно, церква із Світової Спадщини ЮНЕСКО, готика, справжнісінька, а не «нео», висока ратуша, на яку можна піднятись, віденська сецесія, Котермак і Бруно Шульц, Іван Франко, нарешті. Все звучить супер, але туристів негусто…

Костьол Святого Бартоломея. Середина 15 ст.

Церква Святого Юра – об’єкт Світової спадщини ЮНЕСКО

Міську ратушу звели у 1920 році

Коли їдеш із Польщі й потрапляєш у Дрогобич – не відпускає якесь дивне відчуття… Виникають асоціації з двома автомобілями «BMW», один з яких тільки забрали із мийки, а інший приїхав десь із лісу чи поля. Чистенький і блискучий та брудний і запилюжений. Однакові ніби автівки, але такі різні.

Перемишль, в якому мешкає 60 тисяч, і Дрогобич, в якому живе 100 тисяч – два боліди з одного концерну, схожі й не схожі.

Відразу скажу – Дрогобич подобається, він дуже класний, навіть не зважаючи на вкраплення совдепівської безликої сірості, на значну кількість недоглянутої старовини, на унікальний шпихлір (гамазей), який понад 200 років зберігав для містян зерно, а нині вони просто плюнули на нього – пам'ятка національного значення нині має лише стіни – дах завалився… Дрогобич унікальний. Я не бачив в Україні жодного іншого міста таких розмірів, яке б мало таку неймовірну кількість красивенних, довершених будинків. Переважно це двоповерхові, в минулому розкішні, вілли, нафтовиків, які мали промисли у сусідньому Бориславі. Ці вузенькі вулички потрібно пройти усі, ніби ліс мисливській собаці, яка іде зигзаґом, не минаючи жодного куточку, жодної деталі чи маскарону – отримаєте нескінченну насолоду.

Дрогобич – місто дуже давнє. Коріння його ховається десь в XI столітті, коли почався тут добуток білого золота – солі, який триває і нині – дрогобицька виварена із земної ропи сіль, є у місті в магазинах, а випарюють її на підприємстві, яке є найстарішим у країні у своїй галузі. От і в часи руських князів в Дрогобичі добували сіль – про це згадується у Києво-Печерському патерику під 1106 роком.

Найстарішою будівлею міста є величезний готичний костьол Святого Бартоломея, який звели у 1450-ті роки – нині споруда перебуває у чудовому стані, як і потужна дзвіниця (перебудована із давньоруської оборонної башти), розташована неподалік, але гарно розгледіти, не кажучи вже, щоб сфотографувати храм, дуже заважають дерева. Ну де воно бачено, щоб така унікальна пам'ятка обросла деревами, ніби паркова ротонда, а міщани вважають, що так і треба – то ж легені планети, а ще на них у давні часи вішали злочинців.

Кафедральний собор Святої Трійці

Собор Святих Петра і Павла

Дзвіниця, перебудована із давньоруської сторожової башти.

У ті ж 1450-ті у місті народився Юрій Котермак (Дрогобич) – відомий вчений, ректор Болонського університету, перший український автор друкованої книги

Від часів Польщі та Австро-Угорщини тут залишились храми, освітні та навчальні заклади, в'язниця, житлові будинки, але найцінніші пам'ятки Дрогобича – дерев'яні церкви – Воздвиженська і Святого Юра (на тій же Зварицькій вулиці є ще дерев'яна П'ятницька церква, але її 1815 рік якось не вражає).

Церкву Воздвиження Чесного Хреста завершили у 1613 році і вона вважається одним із еталонів галицької дерев'яної архітектури, і бути б їй у Списку об'єктів Світової спадщини ЮНЕСКО, якби не стояла б вона на території пожежної частини (зведеної недолугими совдепами), і якби не було поряд церкви Святого Юра, про яку ми мусимо розповісти окремо, адже це один із найбільш видатних шедеврів дерев'яного зодчества в Україні.

Дрогобицькі синагоги

В XIX та в першій половині XX століття більшість серед населення Дрогобича, як і в усіх галицьких містах, складали євреї. Від того часу зберіглося дві синагоги, одна з яких була хоральною і має неабиякі розміри. Її зовсім недавно переставрували, й тепер думають що з нею робити.

Ще один туристичний магніт Дрогобича – Бруно Шульц. Це письменник єврейського походження, який писав польською та німецькою мовами. За рівнем таланту та мистецькою цінністю творів, критики порівнюють Шульца із Марселем Прустом та Францом Кафкою. Під час фашистської окупації України німецький покидьок застрелив Бруно Шульца двома пострілами в голову.

Не так давно прошуміла історія, про те як ненависник всього українського, колишній міністр освіти Дмитро Табачник, вивіз у Ізраїль фрески Шульца, знайдені під тиньком, у кімнаті де він мешкав. Але не будемо вдаватись у подробиці. Нині у Дрогобичі є музей Бруно Шульца, розташований у будівлі педагогічного університету.

Дрогобич із ратуші

Церква Святого Юра

Церква Святого Юра в Дрогобичі є найбільш цінним представником бойківської дерев'яної архітектури в Україні, і взагалі одним із кращих дерев'яних храмів країни. Особливо вражають розписи храму – примітивні на перший погляд, але насправді глибокі і неосяжні. Вони повністю вкривають внутрішній об'єм храму – навіть сволоки.

В Інтернеті часто можна зустріти версію про перенесення церкви Святого Юра у Дрогобич із прикарпатського села Надіївки – мовляв храм, збудований у XV столітті, виміняли у на сіль і перевезли на волах у передмістя Дрогобича Горішню Браму. Але нині доведено хибність цієї версії. Останні дослідження визначили, що при будівництві дрогобицького храму, дійсно використовували бруси із надіївського храму, але вони складають не більше третини від загальної кількості, тому вважати дрогобицьку церкву надіївською не можна.

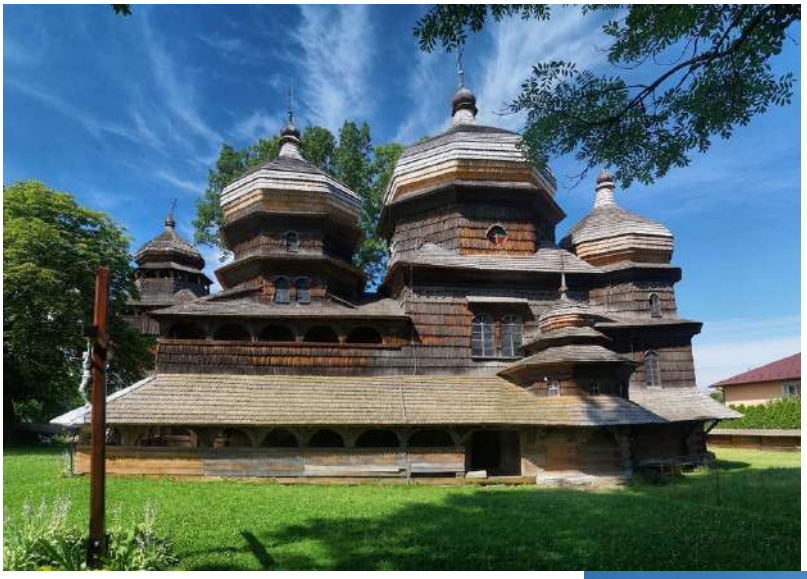

Бойки – етнографічна група українців, які заселяють північні та південні схили Карпат від річок Лімниця та Тересва на сході до Ужа та Сяну на заході. Переважна частина території мешкання бойків нині в Україні, але є землі, де жили бойки і на польській та словацькій територіях. Бойків дослідники вважають нащадками кельтського племені бойїв, яке мешкало на територіях нинішніх Чехії та Австрії, а також слов'янського племені білих хорватів. Центром нинішньої Бойківщини прийнято вважати місто Турку, а найбільш видатними архітектурними витворами бойків в Україні вважають дерев'яні храми у Маткові та Дрогобичі.

Церкву Святого Юра звели у 1656 році в традиційному бойківському стилі (хоча Дрогобич лежить на межі Бойківщини й Галичини, і сусідня церква Воздвиження Чесного Хреста зведена у галицькому стилі) із трьома верхами, вкритими ґонтом. У 1678 році неподалік від церкви збудували дзвіницю.

Церква має квадратну головну наву та дві гранчасті бічні. Над бабинцем розташовані хори із відкритою аркою-галереєю та Введенською каплицею. Сходи на верхній ярус піднімаються з-під вуличного накриття, від ганку.

Стінопис інтер’єрів храму виконаний артіллю майстрів під керівництвом Стефана (Поповича) Маляра із села Медики (нині територія Польщі). Розписи здійснювали у різні періоди. Відомо, що іконостас виготовили у 1659 році й ікони для нього виконав той самий Стефан. Нави розписували ті самі майстри, ймовірно, ще раніше, на що вказує спільність стилів з іконостасом. Також, припускають, що серед портретів ктиторів храму є автопортрет самого Стефана. Восьмерик та верх храму розписували у 1678 році вже інші майстри, хори – у 1691 році, каплицю – у 1711-му, а бабинець ще через три роки. Виглядає небаченим дивом, що стінописи збереглися до нашого часу – понад три століття вони вражають своєю відвертістю, майстерністю та неймовірною енергією. Небачені чудовиська, багатоголові гідри, відрубані голови та бідолашні грішники – подібні сцени із Страшного Суду можуть бути типовими для румунських храмів, але у нас їх побачиш нечасто. Всередині церкви Святого Юра відчуваєш себе у відкритій книзі, яку хочеться читати і читати.

В Дрогобичі є музей «Дрогобиччина», а в ньому відділ дерев'яної архітектури, частиною якого і є церква Святого Юра. Богослужіння в ній відбуваються лише у найбільші свята.

Із червня 2013 року неймовірний храм у Дрогобичі є об'єктом списку Світової спадщини ЮНЕСКО, серед 16 дерев'яних храмів Карпатського регіону України і Польщі.

Церква Воздвиження Чесного Хреста зведена у 1613 році.

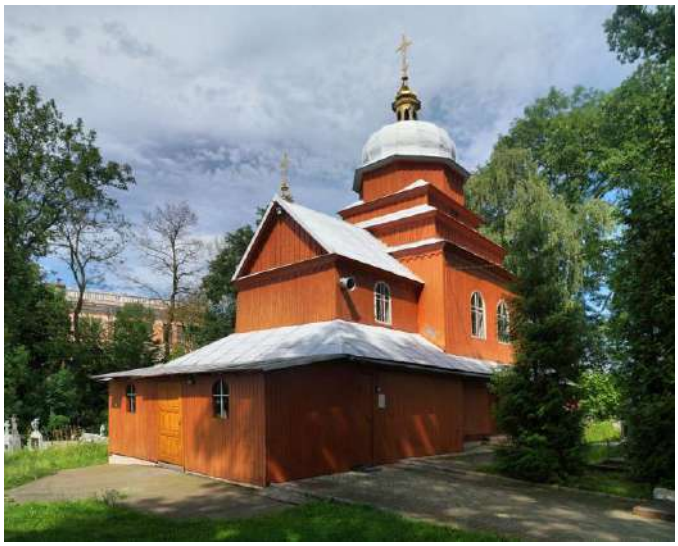

Церква Святої Параскеви (1815 рік)

https://ukrainaincognita.com/lvivska-oblast/drogobytskyi-raion/drogobych/drogobych-ta-iogo-neimovirna-tserkva

Львів монументальний. Втрачені пам'ятники австрійсько-польської доби (частина 1)

Львів завжди відзначався високим рівнем скульптурних витворів. Історія зберегла для нас сотні чудових зразків цього мистецтва і донесла десятки імен митців, які їх творили. У середньовіччі це мистецтво було пов'язано насамперед з будівлями. Фігури Христа, Богородиці та святих прикрашали львівські храми, королі, лицарі та простих міщан – домівки мешканців. Перші окремі пам'ятки теж носили сакральний характер і розміщувались на подвір'ї храмів. Світські пам'ятки першочергово з'явилися на кладовищах – це були надмогильні скульптури. І нарешті у середині XVIII століття перший пам'ятник на честь історичної постаті, скульптура гетьмана Станіслава Яблоновського, постала у львівському середмісті.

Загалом пам'ятників, які львів'яни звикли називати «польськими» у місті було споруджено не так ужей багато – трохи більше десятка, значно менше, ніж у радянські часи чи в добу Незалежності. Зразу зазначимо, що «польськими» їх можна іменувати з великими застереженнями, позаяк переважна більшість з них постала у часи, коли Львів був складовою частиною Австрійської імперії. З іншого боку, рішення про їх зведення приймала Рада міста Львова, у більшості репрезентована саме етнічними поляками. Тож немає нічого дивного, що пам'ятники на львівських вулицях та площах зводили на честь діячів польської історії та культури, борців за незалежність Польщі.

Більшість з цих скульптур у повоєнні роки були або вивезені до Польщі, або банально знищені. Комуністична влада залишила лише чотири пам'ятники

дорадянських часів. Окрім усім відомого монумента на честь Адама Міцкевича, інші вшановують польських повстанців XIX століття. Два з них встановлені героям повстання під проводом Тадеуша Костюшка 1794 року – Яну Кілінському у Стрийському парку та Бартошу Гловацькому у Личаківському парку (що прикметно, комуністів не збентежило, що обоє воювали проти російських військ – вочевидь, у ті часи слово «антицарський» навіть у Москві важило більше, аніж «антиросійський»). Ще один пам'ятник-обеліск споруджений на так званій горі Страт, що височіє над вулицею Клепарівською, на честь повішених тут учасників повстання 1846 року Теофіла Вісньовського та Йосифа Капустинського.

Всі ці пам'ятники і сьогодні можна побачити у Львові. Ми ж перейдемо до розповіді про монументи, яких на львівських вулицях і площах більше немає.

«Мандрівний» Станіслав Яблоновський

Пам'ятник гетьману Станіславу Яблоновському був першим пам'ятником світській особі у Львові. Він був встановлений у 1752-1754 роках, і постать для увічнення була обрана тогочасними мешканцями міста не випадково.

Пам'ятник Станіславу Яблоновському на Гетьманських валах

Станіслав Ян Яблоновський – визначна особистість в історії Речі Посполитої. Видатний воєначальник, польний, а пізніше великий коронний гетьман, і навіть претендент на польську корону, Станіслав Яблоновський

відзначився у багатьох війнах та битвах. Проте для львів'ян найголовнішим виявився один його ратний подвиг – успішна оборона Львова від нападу великого татарського війська у 1695 році (до слова, останнього, в історії міста). У Львові гетьман і помер кількома роками згодом, упокоївшись у крипті костелу єзуїтів.

Відтак саме внутрішнє подвір'я єзуїтської колегії вулиці Довгій (теперішній Театральній) і було обрано для розміщення пам'ятника. Барокову скульптуру було виконано з білого каменю. Яблоновського представили в образі давньоримського вояка в шоломі й парадних обладунках. У правій руці він тримав гетьманську булаву, а лівою підтримував довгий плащ, що спадав до землі й слугував конструктивною опорою статуї.

Достоту невідомо, хто був автором пам'ятника, однак нині ця честь найчастіше приписується видатному львівському скульптору Себастьяну Фесінґеру.

В єзуїтському подвір'ї пам'ятник простояв недовго. У нової австрійської влади, яка прийшла до Львова після поділу Речі Посполитої 1772 року, були свої плани на приміщення колишньої колегії (тут розташувалися суд та урядові установи) і свої погляди на те, як має виглядати навколишня територія. Пам'ятник гетьману Яблоновському непомітно зник і невдовзі про нього просто забули.

Пам'ятник Станіславу Яблоновському на площі Трибунальській

Лише наприкінці 1850-х років львівський журналіст та краєзнавець Іполит Ступницький віднайшов скульптуру гетьмана серед будівельного сміття

на задвірках кам’яниці на вулиці Кароля Людвіга, що передувала споруді «Гранд-готелю». Ініціативний Ступницький запалив львівську громаду ідеєю відновити пам’ятник і організував збір коштів для реставрації скульптури. Над реанімацією пам’ятника працювали одні з найкращих тогочасних скульпторів Львова Павло Ойтелє, Паріс Філіппі та Абель Пер’є.

В скульптурно-каменярській майстерні Леопольда Шімзера був виконаний постамент, прикрашений трьома мармуровими плитами. На першій плиті золотими буквами було вибито: “Станіслав Яблоновський, гербу Прус III, каштелян краківський, великий коронний гетьман, народжений у 1634 р., помер 1702 у Львові”. На другій: “Воював під Берестечком, Батовом, Баворовом, Кам’янцем, Уманню, Краковом, Ярославом, Голембєм, Прагою, Куликовом, Сандомиром, Торунем, в Курляндії, Гольштині, під Цудновом, Хмельником, Леховіцами, на Україні під Бучачем, Комарно, Калушем, Хотином, Золочевом, Трембовлею, Журавно, Віднем і Парканами”. На третій плиті: “Командував у Валахії, Буковині, під Кам’янцем, Хвастовом, Підгайцями; Львів перемогою боронив від Турків і Татарів. Вдячні міщани Львова пам’ятник йому той поставили, у 1859 р. був відновлений”. Четвертий бік постаменту був оздоблений гербом гетьмана. Від перехожих пам’ятник був відділений металевою неоготичною огорожею.

Відновлений пам’ятник встановили на місці колишніх оборонних валів, яке на той час стало центральним львівським бульваром. Сам бульвар, названий на честь австрійського ерцгерцога Карла Людвіга, відтоді отримав назву Гетьманських валів.

Гетьман Яблоновський перед костелом єзуїтів

На зламі століть пам’ятник Станіславу Яблоновському отримав і відповідне тло – помпезний будинок Промислового музею (нинішній Національний музей), збудований в стилі історизму у 1898-1904 роках.

А у 1932-му році скульптурний гетьман знову відправився у «мандри» – львівська влада з малозрозумілих причин вирішила перенести його на майже попереднє місце – посеред затишної площі Трибунальської (нинішня Яворського) перед фасадом костелу єзуїтів. Перед тим пам’ятник вкотре було відреставровано скульптором Тадеушем Івановичем.

На Трибунальській гетьман Станіслав Яблоновський простояв до ня Другої світової війни, у кінці якої радянська влада відправила пам’ятник в останню мандрівку – у донині невідомому напрямку.

Пам’ятник Яну III Собеському на листівці поч. XX ст.

Ян III Собеський

Рішення про спорудження у Львові пам’ятника королю Яну III Собеському було прийнято міською радою у 1883 році, одразу після святкування 200-ї річниці перемоги європейських армій над турками у Віденській битві, головним звитяжцем якої і був король Речі Посполитої. Львів’яни мали й додатковий сентимент до Яна Собеського – король народився в Олеському замку і велику частину свого життя провів у своїх маєтках у Золочеві, Поморянах, Підгірцях, Жовкві, Яворові, нерідко зупинявся у Королівській кам’яниці на площі Ринок у Львові.

Представникам австрійської імперської адміністрації, яка взагалі-то не надто толерувала захоплення місцевим людом колишніми королями поділеної

за її участі Польщі, у цьому випадку не надто пасувало виступати проти вшанування лицаря, який колись врятував від турецької навали їх столицю. Тож ідея спорудження пам'ятника була сприйнята із загадьним ентузіазмом.

Проект монумента було замовлено у відомого львівського скульптора вірменського походження Тадея Баронча. Як вважав відомий львівський дослідник Юрій Бірюльов, першу модель митець виготовив тоді ж, у 1888-му, але через організаційні проблеми та відсутність фінансування роботи з виготовлення пам'ятника постійно відкладалися. За цей час скульптор встиг кілька разів переробити проект і навіть встановити погруддя Яна Собеського у подвір'ї польського Куркового (Стрілецького) товариства на теперішній вулиці Лисенка)воно, до слова, простояло до кінця Другої світової).

Нарешті наприкінці 1896 року Рада міста Львова остаточно погодила усі питання і роботи розпочалися. У жовтні наступного року Тадей Баронч завершив проект кінної фігури Собеського у своїй віденській майстерні. Там же, у Відні, скульптуру було відлито у бронзі в ливарні Артура Круппа. Необароковий постамент з сірого теребовлянського пісковика виготовили уже у Львові, в майстерні Юліана Марковського.

Пам'ятник Яну Собеському на тлі будинку Галицької ощадної каси

Урочисто відкриття пам'ятника відбулося 20 листопада 1898 року. Місце для його встановлення обрали найпрестижніше – пішохідний бульвар між Марійською площею та Оперою (тепер приблизно на цьому місці стоїть пам'ятник Шевченкові).

Бронзовий Ян Собеський був зображений у момент, коли він на коні перестрибує через ворожу гармату і розтрощені залишки на полі бою. При цьому король одягнений в урочистий, а не бойовий одяг, що викликало у

частини сучасників критику через історичну неправдоподібність. Однак більшості львів'ян монумент сподобався.

Спеціально створена комісія узгодила емблеми і написи, що прикрашали пам'ятник. Спереду постамента розміщувалися герби Польщі і Литви, а з тилу – родовий герб Собеських «Яніна». На бічній стороні з боку Марійської площі золотими літерами вирізьбили напис «Королеві Янові III, місто Львів, 1898», а з протилежного було перелічено усі переможні битви Яна III з вказанням дат і місцевостей. П'єдестал був також декорований багатим фризом з картушами, коронами, скіпетрами.

Одразу після відкриття пам'ятника площа довкола нього стала традиційним місцем польських маніфестацій. Мабуть саме ця обставина призвела до того, що доволі скоро почали говорити про потребу підвищення його постаменту, який мав стати своєрідною трибуною. Однак лише в 1911-му цей план було здійснено і п'єдестал піднято на 1,25 метра. Були також плани розвернути монумент вздовж вулиці, тилом до Оперного театру, але від такої переорієнтації врешті вирішили відмовитись.

Радянська влада, що утвердилась у Львові у повоєнний час, королів, звісно, не толерувала, але Яна Собеського дивним чином не чіпала аж до 1949 року. Можливо, вирішальним чинником була зовнішня схожість львівського пам'ятника Яну III до київського монумента на честь Богдана Хмельницького. Частина «визволителів» щиро вважала кінну фігуру посеред Львова «Хмельницьким», а обізнаніші усерйоз розглядали можливість видати польського короля за козацького гетьмана простою заміною табличок – для повоєнного Львова з його докорінною зміною складу мешканців це було цілком реальною операцією.

Пам'ятник Яну III Собеському у Гданську

Однак цим химерним фантазіям реалізуватися не судилося. У лютому 1949-го так зване Міністерство зовнішніх справ УРСР (зрозуміло, що рішення приймалося зовсім не цим кишеньковим органом, а у Москві) зобов'язало львівську владу підготувати передачу пам'ятника Республіці Польща відповідно до польсько-радянського договору про обмін культурними цінностями.

У березні 1950 року монумент перевезли до Варшави, де він протягом 15 років стояв без постаменту на території парку Вілановського палацу, де тимчасово зберігалися польські пам'ятники, вивезені з Західної України. У 1965 році пам'ятник було перевезено до Гданська, де його встановили на площі Дерев'яного ринку. У 1989-му на його постамент було повернуто історичну таблицю з написом «Королеві Янові III, місто Львів, 1898».

Пам'ятник Корнелю Уєйському

Корнель Уєйський

Корнель Уєйський — відомий польський поет XIX століття, Його часто називають «останнім великим поетом романтизму» та найвідомішим польським поетом Східної Галичини. Уєйський тривалий час мешкав і творив у Львові, у якому здобув велику популярність . Досить сказати, що ще за життя поета, у 1893 році, одна з вулиць міста (сучасна Устияновича) була названа на його честь.

З ініціативою встановлення пам'ятника Корнелю Уєйському у Львові виступило Літературно-мистецьке коло – впливова організація польської інтелігенції міста. Кількома роками раніше саме завдяки Колові у Львові уже було споруджено пам'ятник іншому великому поетові та драматургові Олександрові Фредру.

Пам’ятник Корнелю Уєйському

Не виникло проблем з ініціативою Кола і цього разу. На початку жовтня 1897 року Рада міста Львова одностайно прийняла пропозицію спорудити пам’ятник Уєйському і оголосила збір пожертв.

Погруддя поета виконав відомий львівський скульптор Антоній Попель, майбутній творець пам’ятника Адамові Міцкевичу, а відлили його на віденській фірмі Фрідріха Круппа. Високий постамент (загальна висота монумента – 4,8 метрів) виготовили із світлого граніту з чорними плямами. Урочисте відкриття пам’ятника відбулося 8 грудня 1901 року.

Пам’ятник Уєйському на тлі будинку Міського казино

Пам’ятник Корнелю Уєйському – це бронзовий бюст поета на високому гранітному п’єдесталі з бронзовими лірою та розірваними кайданами у підніжжі. На фронтовому боці постаменту напис «Корнель Уєйський», зі зворотного боку — слова з поетового вірша: «Народе мій, будь щасливий»

Пам’ятник Уєйському у Щеціні

Пам’ятник постав посеред центральної алеї тодішньої вулиці Академічної, навпроти головного входу до будинку Міського казино, в якому, власне, базувалося Літературно-мистецьке коло. Спершу позаду пам’ятника висадили декілька дерев, а спереду облаштували клумбу з квітами та невисокими кущами. Після реконструкції проспекту у кінці 1920-х років пам’ятник опинився між двома паралельними рядами тополь.

У 1946 році пам’ятник був демонтований, а у 1950-му перевезений до Польщі, до Віляновського парку у Варшаві. У листопаді 1956 року пам’ятник перенесли до Щеціна.

www.kray.org.ua/16077/mandrivky/lviv-monumentalniy-vtracheni-pam-yatniki-avstriysko-polskoyi-dobi/

Миколаївська область

МИКОЛАЇВ ВРАЖАЄ: ЦІКАВІ ФАКТИ ТА МІСЦЯ, ЯКІ ВАРТО ПОБАЧИТИ

Місто назване на честь Святого Миколая – покровителя моряків. Саме в День Миколи війська російської імперії завоювали турецьку фортецю Очаків у 1788 році. Наступного року на Інгулі почали зводити місто, яке вирішили назвати на честь шанованого християнського святого.

Миколаїв – місто кораблів. Перший збудований тут фрегат називався не інакше як «Святий Микола».

Миколаїв має декілька власних рекордів. Тут є **Інгульський міст** – сьогодні він вже реконструйований та сучасний. Це перший міст в Миколаєві, що розташувався на злитті річок Інгул та Південний Буг. Міст розвідний, а його підйомна частина – **найбільша в Європі.**

Варварівський міст, що з’явився наступним, був збудований на місці переправи. Сьогодні це **єдиний в Україні міст**, розведення якого виконується горизонтально з поворотом на 90 градусів.

А ще тут знаходиться **найдовша пішохідна вулиця в Україні**. Це вулиця Радянська, що веде до набережної. Старі будинки тут поєднуються з новими. Тут – велика кількість кафе та магазинів. В кінці вулиці – Каплиця Святого Миколая. Раніше на її місці стояв собор, закладений самим Потьомкіним. Його ім’я згадаємо ще не раз, поки будемо говорити про **місто кораблів.**

Миколаїв має власні катакомби. І не прості катакомби, а цілу мережу підземних ходів а лабіринтів на 2-3, а може і більше ярусів.

Вже в кінці XVIII століття в місті почали активно відкриватися навчальні заклади – Чорноморське штурманське училище, чоловічі та жіночі гімназії. Не дивно, що у Миколаєві – багато освічених людей та справжніх фахівців своєї справи.

У 1821 році в місті відкрилася обсерваторія. Вчені, що працювали тут, зробили навіть власне відкриття. Малу планету Сонячної системи під номером 8141 відкрили саме вони! Над назвою, звичайно ж, довго думати не довелося. **Тепер десь в космосі навкруг Сонця крутиться ще один Миколаїв.**

Обсерваторія

Одна із найстаріших **обсерваторій Східної Європи**, заснована у 1821 році, спочатку була морською. Працівники складали морехідні карти, вчили штурманів орієнтуватися на морі за допомогою зірок, складати зоряні карти та визначати координати небесних планет і комет.

Це одна із найкрасивіших **будівель Миколаєва**, що була внесена до попереднього списку пам'яток світової спадщини ЮНЕСКО. Вона розташувалася на вершині Спаського кургану. Це не лише найвище місце Миколаєва, а й історична територія. Колись тут було поселення прадавніх народів епохи ранньої бронзи. Сьогодні ж це – найстаріша наукова установа в Україні, що розміщується в тому ж приміщенні та продовжує свою діяльність від першого дня існування.

Миколаївська обсерваторія має власний меридіан в міжнародних астрономічних атласах. Тут є музей, де зберігається колекція астрономічних приладів, годинників, книг, фотографій та карт.

Зоопарк

Здавалося б, навіщо їхати в інше місто, щоб відвідати там зоопарк…

А якщо він – один із **найкращих в Європі?**

А якщо він входить до світової асоціації зоопарків та акваріумів?

Можливо, не кожен знає, що це за асоціація, але вже сам факт вражає. Із 8 тисяч існуючих зоопарків до асоціації входять всього 254 із них.

Спочатку це був акваріум-музей із вільним доступом. Поступово він виріс до закладу, що став домівкою для більш ніж п’яти з половиною тисяч тварин 460 видів. Майже половина із них занесені до Червоної Книги. Зоопарк займає почесне третє місце за різноманітністю видів у Європі (після Неапольського та Монакського).

В **Миколаївському зоопарку** живе найстаріша тварина усіх зоологічних парків України – **65-річний крокодил** на ім’я Вася. Зоопарк має власний гімн, прапор, емблему, ювілейну монету та поштову марку. За рік його відвідують понад 300 тисяч людей.

Адміральська вулиця

Перша і головна вулиця Миколаєва ще з 1789 року. Саме тут розташований будинок, де проживали головнокомандуючі Чорноморського флоту.

Саме тут базувалося Чорноморське адміралтейство. Саме тут знаходяться Старофлотські казарми. Вулиця починається біля Морського зібрання, що згодом стало будинком офіцерів флоту.

Музей суднобудування та флоту

Візитна картка Миколаєва. Єдиний музей подібної тематики в Україні.

Будинок, де розмістився заклад, був помешканням та канцелярією головнокомандуючих Чорноморського флоту в XIX столітті. У 12 залах розмістилися близько 3 тисячі експонатів. Відвідувачі починають свій тур від часів Київської Русі.

Документи, фотографії, нагороди та особисті речі моряків розповідають про їх походи та подвиги, допомагають простежити, як розвивалось судноплавство та суднобудування. Близько 100 моделей кораблів, останки суден, знайдені на дні Чорного моря та південних річок, стародавні карти, навігаційні пристрої, унікальні документи, колекція зброї.

Все це можна знайти на вул. Адміральській, 4, щодня (крім останнього понеділка місяця) з 9 до 17 години.

Старофлотські казарми

Де б ще міг розміститися **Миколаївський музей**, як не в колишніх казармах для матросів?

Архітектурний ансамбль **Старофлотських казарм** – це три однакові будинки зі скромними фасадами розташовані у формі літери «П». Тут могли розміститися до 2 тисяч матросів, а комплекс мав стати навіть втричі більшим. В різні часи тут розташовувалися чоловіча гімназія, будівельний технікум, ремонтні бригади. Сьогодні місце стало домівкою для 170 тисяч експонатів.

В межах 21 залу створені підходящі умови для їх зберігання. Завітайте на вул. Набережну, 29 та переконайтеся самі.

Флотський бульвар

Флотський бульвар – це пішохідна вулиця на березі річки Інгул. У різні часи він називався Морським та Інгульським, а серед жителів міста був відомий просто як «Бульвар».

Тут стоїть пам’ятний знак на честь заснування Миколаєва (старовинна гармата), пам’ятник Фалєєву, який керував будівництвом міста, та адміралу Макарову, видатному полководцю та вченому.

Якір та вуличні ліхтарі в морському стилі доповнюють морську атмосферу та композицію. Місце, де в давнину було велике міське звалище, сьогодні стало одним із улюблених серед жителів Миколаєва.

Яхт-клуб

Найстаріший на території України.

Історія **яхт-клубу** досить трагічна.

В часи громадянської війни та Другої світової війни він був майже повністю зруйнований, а більшість кораблів знищено або вивезено. Все ж, кожного разу відбудовувався у рекордні терміни. Тут регулярно проводяться регати і змагання з вітрильного спорту, працює спеціалізована дитяча спортивна школа.

Пам’ятник Святому Миколаю

Звичайно ж, у місті є пам’ятник Святому Миколаю. Він знаходиться у сквері на вул. Радянській – одному із найулюбленіших **місць жителів Миколаєва.**

Покровитель міста, судноплавства та один із найбільш шанованих святих у християнській традиції з’явився завдяки сприянню та пожертвам місцевих жителів.

Музей Верещагіна

На вулиці Великій Морській є будинок під номером 47 – один із **найкрасивіших у Миколаєві**. Тут розмістився один із **найстаріших художніх музеїв України.**

Він став знаком данини талановитому російському художнику-баталісту Верещагіну. Основу музею склали саме його картини – 148 полотен, що зображували хід бойових подій. Сьогодні до колекції художнього музею входить близько 10 тисяч полотен, що складаються у справжній художній літопис.

Костел Святого Йосипа

Римо-Католицький костел був збудований у 1896 році. Він знаходиться на вул. Декабристів, 32.

Це споруда у псевдоготичному стилі. Проект безкоштовно розробив одеський архітектор. Гроші на будівництво збирали парафіяни.

Згодом поруч з'явилася приходська школа та притулок. У 30-х роках XX століття настоятеля розстріляли, а храм закрили. У 50-х роках, причепивши зірки замість хрестів, більшовики облаштували тут будинок культури.

Пам'ятник Потьомкіну

Виявляється, його ім'я пов'язане не лише з Одесою.

Григорій Потьомкін – засновник Миколаєва.

В пролетарському сквері встановили пам'ятку містобудівнику. Саме тут Потьомкін наказав встановити перші суднобудівні верфі.

А на одному із найстаріших будинків міста, що на розі вулиць Потьомкінської та Радянської, на честь 210-ї річниці міста встановлено меморіальну дошку – «Генерал-фельдмаршалу Григорію Олександровичу Потьомкіну, засновнику Миколаєва та засновнику Чорноморського флоту».

Адміралтейство

Це комплекс споруд, де відбувається будівництво та ремонт військових кораблів.

Коли сьогодні говорять про **Адміралтейство,** йдеться зазвичай про нову будівлю головного управління **Суднобудівного заводу.** Вона з'явилася після Другої світової війни поряд із залишками старого зруйнованого приміщення. Нове приміщення стало композиційним центром площі.

На шпилі є кораблик із сюрпризом – там заховане послання до нащадків.

www.ukraine-is.com/uk/shho-podivitisya-v-mikolayevi

Бреславська К. **ТОП-5 цікавих фактів про острів Первомайський**

Острів Первомайський штучного походження. Його насипали наприкінці XVIII століття для контролю входу в Дніпро-Бузький лиман.

Параметри острова: довжина близько 1400 кв. метрів, а площа - 7,3 га. Острів Первомайський лежить за 3,5 км від міста Очакова.

Назва острова Первомайський - не перша і неєдина. Так, спочатку острів називали Батарейним, а 1 травня 1920 року його перейменували в Первомайський. Місцеві жителі його називають Майським, також його іноді називають островом Самійла Кішки.

Штучний острів був побудований на трьох лініях шпунтових паль, простір між якими було заповнено гравієм, глиною, піщаною сумішшю. Як загороджувальну споруду і з метою забезпечення швартування суден додатково звели гавань, що захищає берега від руйнівного впливу хвиль.

Майже відразу після будівництва острова на ньому почали зводити військові об'єкти. Спочатку гарнізон острова становив 8 гармат з обслуговуванням, однак внаслідок Кримської війни він здобув нинішній вид. Острів був значно укріплений, а на його території побудовані укріплення 22-ї берегової казематованими батареї - побудовані мінні льохи і механічні елеватори для підйому і опускання снарядів. До 1881 року острів уже мав причал, склади, 40 казематів і навіть залізничну гілку.

З островом також було пов'язано і ім'я лейтенанта Шмідта. Вважається, що він провів в ув'язненні близько 5-ти місяців на Первомайському, після чого був розстріляний на сусідньому острові Березань.

Під час Другої Світової війни острів Первомайський відіграв велику роль. Артилерія, що розташовувалася на території острова, забезпечувала евакуацію, проходження військових кораблів в напрямку Херсона і Миколаєва. А військовий гарнізон тримався ще понад 6 місяців після захоплення німецькими військами Очакова.

Острів Первомайський був цікавий багатьом і навіть "знявся" в кіно. Саме на острові проходили зйомки багатьох документальних фільмів, а також стрічки "Беремо все на себе".

На острові є кілька пам'ятників: водолазам-розвідникам (пам'ятник був створений з використанням справжнього спорядження), а також унікальний пам'ятник екіпажу броненосця "Потьомкін".

https://travel.tochka.net/ua/13851-ostrov-pervomayskiy-top-9-interesnykh-faktov/

Кінбурнська коса

Кінбу́рнська коса́ — піщана коса розташована в Очаківському районі Миколаївської області за 4,0-7,5 км від м. Очакова. Займає крайню північно-західну частину Кінбурнського півострова між Чорним морем іДніпровсько-Бузьким лиманом. Довжина — 8,5 км, ширина в кореневій частині — 3,8 км.

Головними рисами коси є плоскорівнинність, гіпсометрична низинність та піщано-черепашковий склад літогенної основи.

Кінбурнська коса – місце казкових ландшафтів і унікальних природних пам'яток. Цілинні степи змінюють реліктові гаї, густі порослі папороті змінює хміль і виноград. В сосняку водяться білі гриби,а через кілька сот метрів ліс уже нагадує джунглі. На озерах і в морських затоках збираються зграї рожевих фламінго, гніздяться чаплі і журавлі, знаходять притулок орли-білохвіст. До нашого часу, на жаль, збереглися лише залишки турецької фортеці Кінбурн. Побудована вона була в 15 столітті. І нехай, залишилася лише частина від цієї величної фортеці, але навіть на це варто подивитися!

На її території функціонують Національний природний парк Білобережжя Святослава та Регіональний ландшафтний парк "Кінбурнська коса".

НПП "Білобережжя Святослава" створено згідно з указом президента України Віктора Ющенка 16 грудня 2009 року з метою збереження, відтворення і раціонального використання цінних природних та унікальних комплексів та об'єктів степової зони, що мають важливе природоохоронне, рекреаційне і культурно-освітнє значення. До території національного природного парку «Білобережжя Святослава» погоджено в установленому порядку включення 35223,15 гектара земель державної власності, а саме: 28587,74 гектара земель, що надаються (у тому числі з вилученням у землекористувачів) національному природному парку в постійне користування (з них 25000 гектарів земель

акваторій Дніпровсько-Бузького лиману, Ягорлицької затоки та прилеглої акваторії Чорного моря навколо Кінбурнського півострова), і 6635,41 гектара земель, що включаються до складу національного природного парку без вилучення. РЛП «Кінбурнська коса» створений відповідно до Закону України «Про природно-заповідний фонд України» рішенням Миколаївської обласної ради народних депутатів від 15 жовтня 1992 р. № 16. Територія парку включає Кінбурнський півострів та прилеглу кілометрову акваторію Чорного моря, Ягорлицької затоки та Дніпро-Бузького лиману у межах Очаківського району Миколаївської області загальною площею 17890,2 га. Після створення дирекції НПП «Білобережжя Святослава», більша частина території РЛП передана під охорону НПП, а РЛП продовжує виконувати свої функції на площі біля 3200 га. Головне досягнення багаторічного існування парку – збереження унікальних природних місцин Кінбурнської коси, серед яких - «Орхідне поле», «Покровська коса», «Ковалівська сага», а також мільйонів особин понад 5 тисяч видів тварин, рослин, грибів та лишайників. Серед яких понад 200 видів занесено до Червоної книги України та Міжнародних Червоних списків. З 1999 р. парк займаєтесь побудовою штучних островів та острівців для гніздування рідкісних птахів. Результати цієї роботи дають свої позитивні результати, в цьому році на них навіть утворили колоніальне поселення середземноморські та тонкодзьобі мартини. 13-го червня 2017-го року ТОВ СП «Нібулон» на чолі із Героєм України Олексієм Вадатурським відкрито ракетне сполучення між Миколаєвом та Кінбурнською Косою. Для зручного та безпечного користування водним транспортом компанією «Нібулон» на Кінбурнській Косі споруджено унікальний міст – причал. Він має довжину 165 метрів. Цього ж дня на Кінбурнську Косу відкрито річкові пасажирські перевезення з Херсону.

www.mk-oblrada.gov.ua/kinburnska-kosa

Чеботаєва О. **М.М.Аркас: аспекти культурної ідентифікації**

2018 рік проголошено ЮНЕСКО роком культурної спадщини в Європі. Акція мотивується складними процесами сучасного соціальнокультурного розвитку, серед яких однією з перспективних тенденцій вважається розвиток так званих креативних індустрій. Останні становлять сьогодні єдино можливий засіб протистояння негативним, нівелюючим впливам глобалізації, оскільки базуються виключно на оригінальних, автентичних культурних ресурсах конкретного регіону1. Найціннішими з цих ресурсів завжди були, є і будуть творчіособистості, що забезпечують культурний поступ суспільства. До вказаної категорії персоналій Миколаївщини, безперечно, належить Микола

Миколайович Аркас – видатний культурний і громадський діяч другої половини XIX – початку XX ст., справжній патріот рідного краю і України…

Прагнучи найповніше й цілісно відобразити харизматичність особистості М.М.Аркаса, багатогранність його творчої та громадської діяльності, автор монографічного аркасознавчого дослідження В.П.Шкварець визначає свого героя як видатного українського історика і талановитого композитора, етнографа і фольклориста, поета і педагога6. Між тим, в жодній із зазначених сфер діяльності М.М.Аркас не був професійним функціонером. В 1870–1875 рр. він навчався в Одесі на природознавчому відділенні фізикоматематичного факультету Новоросійського університету. Після закінчення університету служив в канцелярії військово-морського відомства в Миколаєві. В 1880 р. завершив військову службу на флоті й до 1895 р. обіймав посаду мирового судді. В грудні 1899 р. М.М.Аркасу присвоєно чин статського радника, в якому він і закінчив свою службову кар'єру, що тривала 24 роки. Отже, та діяльність, за яку М.М.Аркас найбільше поціновується сьогодні, не була пов'язана з виконанням службових обов'язків й, з чисто формальної точки зору, могла б бути визначена аматорською або культурно-дозвіллєвою, в якій наш славетний земляк піднявся до її вищого, творчого рівня. Найважливішим творчим доробком М.М.Аркаса, яким він збагатив скарбницю української культури, вважаються: а) опера «Катерина» – перша в історії музичного мистецтва опера на шевченківський сюжет (прем'єра відбулася в Москві 1899 р.); б) книга «Історія України–Русі» – перший системний виклад історії України в популярній формі та ще й українською мовою (видана в Петербурзі 1908 р.)…

В одному з листів про сенс своєї роботи над оперою «Катерина» сам М.М.Аркас писав, наприклад, наступне: «Може вона [опера – Авт.] й не справдить сподівання, якого б жадалося, бо до творів Великого нашого Тараса не моїй би слабій музиці брязчати, але осмілився і я свого додати, щоб пісня його ширилась між нашим людом, щоб бачили вони те, що тяжко і болісно накипіло на його серцеві і вилилось у стиху могутнім. Я бачив, як «Катерину» ставило товариство М.Л.Кропивницького у Москві і Миколаєві, я сльози бачив, чув і плач і більше нічого не бажаю!»…

М.М.Аркас є представником по-своєму унікального регіонального культурологічного явища – цілого родинного клану, п'ять поколінь якого близько 125 років (майже від самого заснування міста і до встановлення тут радянської влади) були нерозривно пов'язані і з Миколаєвом, і з півднем України. Причому представники всіх п'яти поколінь брали безпосередню й найактивнішу участь саме в тих аспектах життя краю, де формувалася його особлива інтелектуальна, інформаційна, духовна аура або, інакше кажучи, де визначалася регіональна культурна специфіка. Загальна атмосфера сім'ї

Аркасів, її спадкоємна традиція служіння суспільним інтересам на державній посаді або ж на ниві громадської культурнопросвітницької діяльності утворювала кумулятивний ефект: вона забезпечувала високий рівень концентрації духовної і творчої енергії, що трансформувалася в продуктивні менеджерські або креативні просвітницькі і культурні проекти. Іншого культурологічнодинастичного прикладу, подібного до аркасівського, в нашому регіональному соціокультурному просторі годі й відшукати. Усвідомлення себе складником цілісного родового організму з такою невід'ємною спадковою ознакою, як почуття морального та громадського обов'язку, для багатьох Аркасів було важливим фактором, формуючим особистість та визначаючим її культурну ідентичність.

Засновником династії Аркасів в Миколаєві став 28 літній грек Андреас (в українській транскрипції – Андрій Еманyїлович Аркас, 1766–1825), який вимушено емігрував зі своєї батьківщини разом із 17-річною дружиною Асиміною та однорічним сином Захарієм, уникаючи репресій за участь в антитурецькій визвольній боротьбі. В 1794 р. молода родина Аркасів пристала до необжитого ще інгульського берега, де кількома роками раніше були закладені судноверф (1788 р.) і нове місто при ній (1789 р.). Основним багатством Андреаса, з яким він прибув до Миколаєва (звісно ж, крім родини) була його освіта, здобута в одній із шкіл Константинопольського патріархату. Сьогодні цей чинник прийнято визначати терміном «людський капітал». Андреас Аркас вільно володів дванадцятьма мовами, хоча в перші роки перебування в Миколаєві заробляв на життя торгівлею в маленькій овочевій крамниці. Після відкриття в місті Чорноморського штурманського училища А.Е.Аркас викладав там мови та історію. Згодом він обійняв посаду головного перекладача при штабі Чорноморського флоту й «побіжно займався археологією».

Вказане хобі перетворилося на спадкове захоплення всіх наступних поколінь Аркасів аж до моменту їхнього виїзду з Миколаєва в еміграцію в 1919 р. Характерний для XVIII– XIX ст. загальний інтерес освіченої публіки до феноменів античної спадщини у миколаївських Аркасів примножувався їхньою генетичною пам'яттю. Від Андрія Еманyїловича наступні покоління Аркасів перейняли знання своєї генеалогії, підтвердженої історичними фактами, починаючи з Візантії X ст., але усною традицією укоріненої в давньогрецькі міфологічні часи. Тому всім поколінням миколаївських Аркасів (М.М.Аркасу також) був притаманний потяг до античних пам'яток не лише як до загальновизнаної основи європейської культури і цивілізації, а й як до власного історичного коріння.

Старшому сину А.Е.Аркаса – Захарію Андрійовичу (1793–1866) – випускнику Чорноморського штурманського училища в Миколаєві, морському бойовому офіцеру – в перспективі судилося стати першим доглядачем Херсонеського городища. Мова йде про початок дослідження й музеєфікації розташованого на Гераклійському півострові в межах теперішнього Севастополя давньогрецького міста Херсонес – одного з 7 унікальних об'єктів України, включених до Списку Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (23 червня 2013 р.). Результати своїх херсонеських розвідок і відкриттів З.А.Аркас опублікував в 1848 р. під назвою «Описание Ираклийского [колишня транскрипція топоніму «Гераклійський» – Авт.] полуострова и древностей его» в II томі Записок Одеського товариства історії і старожитностей. Друге видання цієї праці було здійснено окремим накладом в Миколаєві в 1879 р. вже після смерті З.А.Аркаса зусиллями його молодшого брата Миколи Андрійовича Аркаса (1818–1881). В травні 2018 р. виповнюється 200 років з дня народження цієї досить значимої для історії Миколаєва особистості.
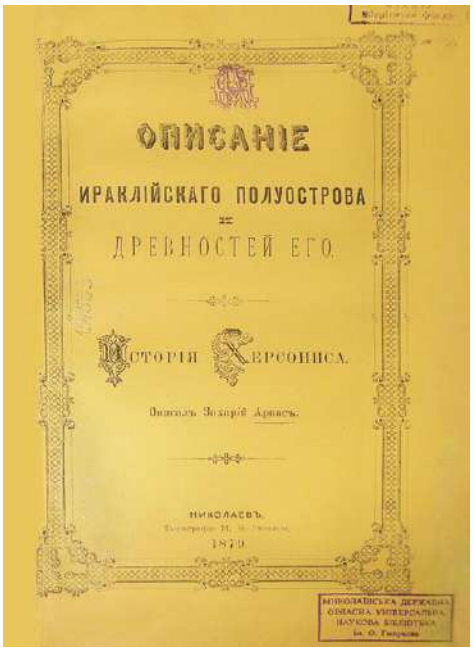
ОПИСАНІЕ
ИРАКЛІЙСКАГО ПОЛУОСТРОВА
=
ДРЕВНОСТЕЙ ЕГО.
Исторія Херсониса.
Описалъ Захарій Аркасъ.
НИКОЛАЕВЪ.
1879

М.А.Аркас – це молодший син А.Е. Аркаса й батько головного героя нашої статті – М.М.Аркаса. Народився він в Миколаєві 8.05. ст. ст. (або 21.05 н. ст.) 1818 р. – напередодні Миколи Весняного. За православним календарем – це день перенесення мощей Миколая Чудотворця з Мир Лікійських (колишня Візантія, теперішня Туреччина) до м. Барі (Італія). Вказаний збіг для родини Аркасів теж перетворився на важливий культурно-ідентифікуючий фактор. Щира православна релігійність Аркасів й відчуття органічного зв'язку своєї долі з долею міста Святого Миколая призвели до того, що цю сакральну особу Аркаси обрали своїм сімейним покровителем. В кожному наступному

поколінні одному з хлопчиків аркасівської родини обов'язково давали ім'я Микола. В подальшому це спричинить таку ситуацію, коли в межах певного історичного періоду в часі і просторі співпадатимуть дві, а то і три особи на ім'я Микола Миколайович Аркас. Іноді це ускладнює справу їх розрізнення, особливо молодими дослідниками-початківцями. Але, за спостереженнями одного з найавторитетніших аркасознавців Т.В.Березовської, продовжувачами роду і, одночасно, визначними культурно-історичними діячами ставали саме ті Аркаси, що носили ім'я Миколай. На прикладі видатної родини маємо цікаве підтвердження теоретичного положення про те, що культура як соціальне явище, крім всього іншого, є утворенням знаково-символічним. В соціокультурному просторі сучасного Миколаєва цю знаковість варто помітити в несподіваному сусідстві скульптурного втілення образу Святого Миколая і мармурових аркасівських левів в самому центрі міста в Каштановому сквері.

М.А.Аркас, як і його старший брат Захарій, закінчив Чорноморське штурманське училище в Миколаєві та зробив блискучу службову кар'єру, пройшовши шлях від юнги до адмірала, Головного командира Чорноморського флоту і портів, військового губернатора міст Миколаєва і Севастополя (1871–1881 рр.). Удостоєний звання почесного громадянина Миколаєва. Безперечно, виконання службових обов'язків обмежувало обсяг вільного часу, який би Микола Андрійович міг присвятити традиційним сімейним захопленням. Але й на його рахунку є здійснення в 1872 р. археологічної розвідки частини давньогрецького міста Ольвія (40 км від Миколаєва). Її результати опубліковані в тому ж році у VIII томі Записок Одеського товариства історії і старожитностей. Кілька років поспіль, надсилаючи 26-річному сину Миколі примірник книги З.А.Аркаса про старожитності Херсонеса, поважний адмірал супроводив його наступним листом [мова й пунктуація оригіналу – Авт.]: «Милостивый Государь, Николай Николаевич, Предприняв второе издание трудов покойного брата моего, генерал-лейтенанта Захария Андреевича, об Ираклийском полуострове и древностях его, с целью образования особого фонда, для устройства, на месте древнего Херсонеса-Таврического, музея христианских древностей Ираклийского полуострова, я, препровождая к Вам, Милостивый Государь, один экземпляр этого труда, полагаю, что Вам будет интересно познакомиться с сочинениями дяди Вашего, касающимися древностей Таврического полуострова. Искренне любящий Вас Н. Аркас».

У такий спосіб (можемо навіть сказати, що цілеспрямовано) передавалася естафета родинної пам'яті і традицій. Проте, процес інкультурації для кожного нового покоління миколаївських Аркасів відбувався в регіоні, який цілком відповідає поняттю активної етноконтактної зони. Отримання конкретним індивідуумом культурних навичок, персональне «входження» в культуру тут

було нерозривно пов’язане з процесами аккультурації, тобто взаємодії культур, в результаті якої утворювався принципово новий культурний синтез. Одним з аккультураційних трендів в Північному Причорномор’ї була греко-східнослов’янська культурна взаємодія з системним посиленням в ній українського етнокультурного компонента. Тому представник третього покоління Аркасів у Миколаєві – Микола Миколайович Аркас (1853–1909) увійшов в історію з визначенням – «грек із душею українця». Цей дуже вдалий, як на наш погляд, ідентифікаційний маркер ввів в аркасознавство колись миколаївський, а зараз – київський журналіст і письменник В. О. Жадько.

Українськість душі М.М.Аркаса формувалась під впливом відповідного соціальнокультурного оточення, передусім, під впливом його матері Софії Петрівни, що походила із старовинного козацько-старшинського роду Богдановичів. Почуті від мами українська мова й пісня пробудили глибокий інтерес сина до фольклорного пласта української культури. Естетика народної творчості в органічному поєднанні з оточуючим природним середовищем та спілкуванням з простими селянами родинного маєтку в Богданівці під Миколаєвом потужно впливали на формування духовно-емоційної сфери М. М. Аркаса, розвиваючи в ньому художньо-образне мислення, почуттєвість та співчутливість, схильність до глибокої емпатії. Особистісне захоплення абсолютно переважало в ньому логіку утилітарного раціоналізму. М. М. Аркас обтяжений нормативно-регламентуючими вимогами офіційної служби, прагнув вільної художньотворчої діяльності. На цей благодатний ґрунт лягло також раннє знайомство з творчістю Т.Г.Шевченка і взаємодія з представниками свідомої української інтелігенції, розпочата М.М.Аркасом ще в Одесі в його гімназичноуніверситетський період життя.

М.М.Аркас

Серед наставників молодого Аркаса часто називають українського композитора і фольклориста П.І.Ніщинського. В аркасознавчих публікаціях постійно згадують його музичну картину з народного життя «Вечорниці» й дотепер незабуту пісню «Закувала та сива зозуля», але уникають при цьому вказати, що П.І.Ніщинський був першим українським професійним перекладачем давньогрецької літератури. В його доробку – україномовні видання «Одиссеї» та «Іліади» Гомера, «Антігони» Софокла. На думку авторитетних літературознавців, навіть І.Франко не досяг рівня П.І.Ніщинського в галузі перекладу античних творів. Крім того, П.І.Ніщинський здійснив єдиний в історії світової літератури переклад «Слова о полку Ігоревім» на класичну давньогрецьку мову гомерівськими «героїчними» гекзаметрами.

Вище сказане означає, що греко-українська аккультурація, в потоці якої перебував М.М.Аркас, продукувала не лише греків із українською душею, але й українців з елліністичним світовідчуттям. Неоцінимою заслугою останніх було залучення своїх співвітчизників до першоджерела форм і смислів європейської культури, яким була і залишається антична спадщина. В подальшому цю ж лінію продовжив втілювати вихований М.М.Аркасом його усиновлений онук – М.М.Аркас-молодший (1898–1980). В умовах вимушеної еміграції він творчо проявив себе і як україніст, і як еллініст, а також як засновник історичної регіоналістики в її південноукраїнському варіанті.

Отже, образ М.М.Аркаса належить не лише історичному минулому. Як актуалізований компонент нашої пам’яті і свідомості, він продовжує залишатись невід’ємним складником регіональної культурної спадщини. Особистість, творчість, громадська діяльність М.М.Аркаса відбивають ряд типових регіональних соціокультурних тенденцій. З іншого боку, М.М.Аркас являє собою рідкісний за всіх часів тип персонального й родинного просвітницького подвижництва. В цьому сенсі він є високим моральним орієнтиром не лише для крайової спільноти, але й для всієї нації. Резонансна сила аркасової харизми робить його образ потужним аутентичним ресурсом, що заслуговує на почесне місце в регіональних програмах соціокультурного розвитку.

Краєзнавство. – 2018. - № 1. – С. 102-108 (file:///C:/Users/Admin/Downloads/kraeznavstvo_2018_1_12.pdf)

Очаків. Там де Дніпро зливається з морем

Небагато в Україні знайдеться міст, які б настільки мляво використовували свій потенціал. Бурхлива історія: битви, фортеці, греки, турки, татари, росіяни, Менглі Гірей, Сірко, Суворов, Потьомкін; та одна Ольвія повинна була б зробити Очаків туристичною Меккою… Неймовірна природа: море, лимани, острови (чого лише Березань варта), піщані коси (зокрема Кінбурнська)… А у середині червня це місто спить, ні тобі відпочивальників, ні жвавих сувенірних яток, нечисленні кафе біля моря порожні, а деякі взагалі ще не відкрились; та й саме місто якесь непоказне: два музеї, церква і трохи будинків 19 століття (центральну вулицю ми ледве знайшли) – якби я не знав що тут є море, я б просто не здогадався.

Колишня мечеть, нині Миколаївська церква

Поряд із Очаковом, на Чорноморській косі, є населений пункт із назвою Чорноморка – отам самі бази відпочинку, розваги, навіть аквапарк та винодільня є, але все рівно це навіть не рівень Залізного Порту, де прогулянкова набережна в декілька кілометрів довжиною. В Очакові нині розміщено адміністрацію національного природного парку «Білобережжя Святослава». Зусиллями цієї установи туризм в місті потроху піднімається – саме вони організовують прекрасні подорожі по Кінбурнській косі але…

Очаків розташований там де гирло Дніпра, у вигляді Дніпровсько-Бузького лиману, зустрічається із Чорним морем. Існує версія, що колись на цьому місці стояло сарматське місто Алектор, але історія цього міста абсолютно невідома. Трохи більше відомо про литовсько-руську фортецю Дашів, яку заснував на місці Очакова Великий литовський князь Вітовт. Йому

вдалося розширити межі князівства від моря до моря, поставити на півдні свої фортеці: Соколець (нинішній Вознесенськ), Дашів, Качукленов (Хаджибей, Одеса), Маяк-Каравул (на Дністровському лимані) й поставити татар Криму у васальну залежність. Литовські князі навіть призначали ханів. Останнім із їхніх ставлеників був засновник династії Гіреїв та незалежної Кримської держави (1443 р.) – Хаджи-Гірей. Після смерті Хаджи-Гірея почалася бійка за трон, в результаті якої до влади прийшов Менгли-Гірей. Правителем незалежної держави він був лише сім років – із 1468 по 1475 – саме тоді Крим завоювала Туреччина. А у 1792 році Менгли-Гірей заснував Очаків, точніше Кара-Кермен (Чорна фортеця).

Різні облоги Очакова

У 16 столітті всю північну частину Причорномор’я зайняли турки. Кара-Кермен став центром турецьких володінь між Дніпровським і Дністровським лиманами. На свій манер турки перейменували місто у Ачі-Кале (фортеця на

проході), а у слов’ян назва трансформувалася спочатку в Ачаков, а потім в Очаків.

В Очакові татари і турки збудували фортецю. Її постійно захоплювали і палили запорожці й поляки, але османи її відбудовували все потужнішою і неприступнішою. Остафій Дашкевич, Іван Сірко та Семен Палій здобували свого часу Очаків.

У 18 столітті місто складалося із великої фортеці на пагорбі, та фортів на нижній терасі (зокрема великого форту Гасан-паші). Із російсько-турецької війни 1735-1739 років почалася постійна гризня двох імперій за стратегічний вихід у Чорне море. У липні 1737 року під Очаковом зіткнулись 60-тисячна російська армія та 22-тисячний турецький гарнізон, що обороняв фортецю. В результаті турецька армія капітулювала й фортецю захопили москалі на чолі з графом Мініхом. Восени того ж року османи спробували повернути собі фортецю, але із 40 тисячами вояків не змогли здолати опір 8-тисячного російського гарнізону. Врешті за умовами Белградського мирного договору 1739 року росіяни Очаків залишили.

Турки зробили Очаків однією із головних баз для флоту, як військового так і торгового, збудували форт на Кінбурнській косі, ще більше укріпили міські мури. У ході російсько-турецької війни 1787-1792 років Росія захопила Очаків. Спочатку (у 1787 році) Суворов розбив турецький десант на Кінбурні (ось про це у Вікіпедії), а через рік Потьомкін після облоги штурмом узяв фортецю (Вікіпедія), щоб ніколи її вже не повертати. Ці битви ще й досі оспівують, як героїчні перемоги російської армії, хоча за великим рахунком це були загарбницькі дії з боки одного світового агресора проти іншого.

Пам’ятник Суворову та військово-історичний музей його імені

Художній музей

З часом Очаків утратив роль значного торгового центру, адже її на себе взяла Одеса. Фортецю розібрали після поразки у Кримській війні. Із каміння фортеці було збудовано унікальний острів-укріплення, який назвали Батарейним. Будівництвом керував відомий інженер Едуард Тотлебен. Закінчили його у 1874 році. Нині він називається Первомайським і є стратегічним військовим об'єктом із забороненим доступом. А від фортеці у Очакові не залишилось і сліду.

Нині найцікавіші архітектурні об'єкти міста – церква святого Миколая, Музей Суворова (військово-історичний) та Музей Судковського (художній). Останній визначається значним зібранням полотен на морську тематику. У будівлі військово-історичного музею раніше розміщувався райком партії, а музей Судковського є дійсно достойним, адже це (виявляється) художник із світовим ім'ям, який за свої 35 років життя написав величезну кількість картин (нібито більше шести сотень).

Миколаївська церква – унікальний храм, адже у 18 столітті його збудували як мечеть. У 1794 році росіяни, на честь захоплення міста, переробили мечеть у православну церкву, яка була перебудована у 19 столітті, а у 20-му її закрили більшовики, ще й поруйнували. До розвалу СРСР в приміщеннях храму діяв той самий військово-історичний музей, який у 2000-му році перенесли у будинок райкому. А храм відновлюють. Вже завершено реставрацію екстер'єру, але всередині розписів ще немає.

Є у місті ще трохи старовинних будівель, які особливої туристичної цінності не представляють (офіцерське зібрання, казарми, житлові будинки). Є пам'ятник Суворову і Шмідту. Останній, той самий лейтенант, дітьми якого представлялись герої Ільфа і Петрова, був розстріляний на острові Березань, поряд із Очаковом.

www.mk-oblrada.gov.ua/kinburnska-kosa

Фатєєва А**. Німецька сакральна руїна на Миколаївщині**

Мюнхен, Рорбах, Ватерлоо, Ландау, Грюнвальд, Карлсруе, Зульц, Шпеєр, Блюменфельд, неймовірно, але все це – села на території сучасної Миколаївщини. Щоправда, сьогодні вони мають інші назви, а ще на початку ХХ ст. їх назви були автентичними.

Україна вражає архітектурною величчю і красою своїх церков, храмів та костелів. Багато з них відомі широкому загалу, їх охороняють, пильнують і відновлюють, до них йдуть паломники й туристи. Однак є й інші святині, ті, які нищили раніше, і про які забули сьогодні. Тож з кожним днем перспектива їх цілковитого руйнування стає все реальнішою.

Зовсім не секрет, що люди схильні мислити стереотипами, власними чи чужими. Це стосується різних історичних, політичних, культурних та церковних питань. Так, конфесійна ситуація на півдні України в багатьох асоціюється виключно з православ'ям, з Московським Патріархатом, їм важко уявити на цій території, скажімо, католика чи протестанта. Не кожен знає, що, український південь завжди був мультикультурним та мультирелігійним. І ось вже більш ніж два століття минуло з того часу, коли перші німецькі колоністи з'явилися в південних степах України й вплинули на культуру цього краю.

Німецький південь України

Мюнхен, Рорбах, Ватерлоо, Ландау, Грюнвальд, Карлсруе, Зульц, Шпеєр, Блюменфельд, неймовірно, але все це – села на території сучасної Миколаївщини. Щоправда, сьогодні вони мають інші назви, а ще на початку XX ст. їх назви були автентичними. Це колонії, засновані німцями, вихідцями з західних земель – з Вюртемберга, Бадена, Ельзасу, Рейнської Баварії в XVIII-XIX ст., і названі на честь рідних міст в Німеччині.

Німці з'явилися на півдні сучасної України в той час, коли ці землі увійшли до складу Російської імперії в кінці XVIII ст. Катерина II та Олександр I прагнули якомога швидше заселити вільні землі. Колоністів заохочували великими просторами вільних земель, безвідсотковими позиками на ведення господарства, різноманітними пільгами та привілеями, зокрема звільненням від військової служби, від усіх податків та повинностей на 30 років. Переселенцям обіцяли компактні поселення, «підйомні» гроші, худобу, право самоуправління, свободу віросповідання, дозволили зводити храми та дзвіниці.

Крім того, колонізації сприяла нестабільна ситуація в Західній Європі, релігійні переслідування, негативні наслідки війн – нестача вільних земель, перенаселення, голод, велика кількість людей, що втратили домівки та майно. Тому чимало європейців відгукнулися на запрошення колонізувати північне Причорномор'я, і чи не наймасовіше зголосилися німці, які вже 1787 року почали поступове освоєння південних степів України.

Неабиякі труднощі чекали перших колоністів – довга дорога, обмаль їжі, незвичні важкі кліматичні умови степу – холодні зими та посушливе літо. Не всі витримали ці труднощі, багато померло в дорозі, дехто повернувся додому. А ті, що залишилися – засадили сади, виноградники, засіяли поля, побудували собори, школи, лікарні, їх поселення стали найбагатшими та найрозвиненішими в цій місцевості. Колоністи планували лишитись назавжди, але зі зміною влади змінилася і політична ситуація в краю.

Одночасно з іншими колоніями на Миколаївщині німці із земель Західної Прусії – з Бадена, Фальца, Ельзаса в 1809-1810 рр. заснували колонію Карлсруе (Калістратове, пізніше – Петропавлівка, сьогодні – село Степове

Миколаївського району Миколаївської області). Поселення входило до Тилігуло-Березанського колоністського округу у складі Одеського повіту Херсонської губернії.

Є дві основні версії про походження назви поселення «Карлсруе» – перша, що назву колонія отримала від імені першого колоніста Карла Шардта, який прибув в Карлсруе наприкінці літа 1809 р. разом з братами Філіппом і Фінценом. Друга, й більш вірогідна – що назва походить від німецького міста Карлсруе (Karlsruhe) – батьківщини переселенців.

Католицька кірха свв. Петра і Павла в Карлсруе

Важливу роль в житті німецької громади займала церква. Німці були глибо віруючими людьми, дотримувалися традицій, звичаїв та обрядів. Храм завжди був центром релігійного, духовного, суспільного життя колонії, засобом збереження своєї культури на новій батьківщині.

Католицька громада в Карлсруе остаточо сформувалася у 1830 році, коли побудували маленьку парафіяльну церкву на честь святого Домініка. А вже в 1861 році заснували католицьку парафію, яка належала до Ландауського деканату Тираспольської дієцезії. Кількість парафіян збільшувалася за рахунок як місцевих, так і жителів сусідніх сіл. Маленька кірха не здатна була вмістити всіх на недільних богослужіннях. Тому у 1864 році пастор Міхаель Станкевич разом з громадою прийняв рішення про будівництво нового храму на честь свв. Петра і Павла. Церкву будували протягом 4-х років – з 1881 до 1885 рік за

проектом архітектора Віктора Корфа. А керував будівництвом Фрідріх Селінджер.

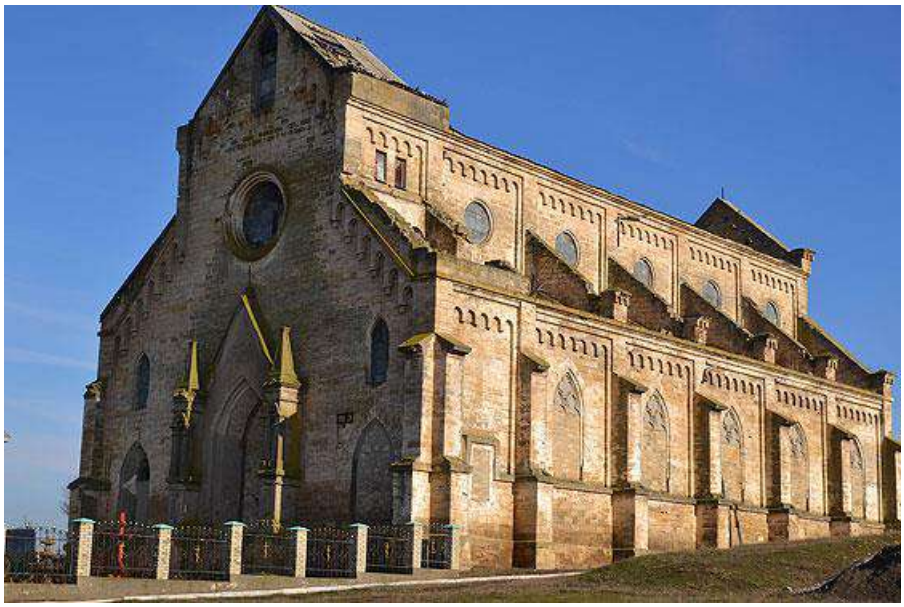

Вражає історія цього костелу, який сьогодні є чи не єдиним нагадуванням про колись неймовірної краси німецьку колонію. Ця споруда є одним з найкрасивіших храмів, збудованих німецькими колоністами на Миколаївщині у XVIII-XIX ст., і які збереглися до сьогодні. Однак, важко і сумно усвідомлювати, що за радянського періоду його грабували та нищили, а нині він продовжує невпинно занепадати. Відсутній дах, зруйновано дзвіницю, замуровано вікна та двері. Разом з тим, вражає майстерність архітекторів, бо не дивлячись на всі випробування, роками, кліматом, грабунками, руйнуваннями, костел все ще зберіг своєю велич.

Храм потребує реставрації, однак на це в місцевої влади немає грошей, а кірха хоч і є об’єктом культурної спадщини, що має архітектурну цінність, але як пам’ятка архітектури на державному обліку не перебуває. Відтак сподіватися на захист та фінансування з боку держави не доводиться.

Кірха в Карлсруе оздоблена традиційними архітектурними елементи німецького церковного будівництва. Це трирівнева неготична споруда, за типом – тринефна базиліка. Окрасою церкви були стрілчасті вікна та масивний механічний годинник. Купол дзвіниці прикрашав хрест 12 метрів заввишки. Сходи до храму починалися від самої брами, а подвір’я було огороджене білим парканом з великого каменю.

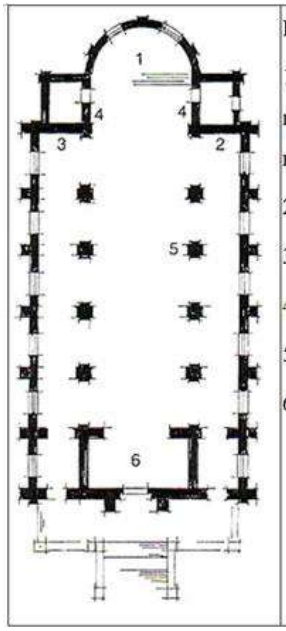

Костел в Карлсруе за даними Е. Шатерле

1. Головний вівтар (в готичному стилі. 8,5 м. за проектом В. Домбровського в Одесі). Персоналії вівтаря – свв. апостоли Петро та Павло
2. Вівтар св. Йозефа
3. Вівтар Діви Марії з королівським вінком з троянд
4. Ризниця
5. Дубовий столик для ікон та свічок
6. Орган 1897 р.

Всередині костелу було три вівтарі. Головний вівтар прикрашали барельєфні зображення св. апостолів Петра і Павла. У 1897 році у храмі був змонтований орган фірми Штайнмайєр, вартістю близько 5400 рублів, 8 скульптур роботи майстерні Адольфа Фотеля у Галлі (Швабія). Підлога була викладена кольоровим кахлем, вікна були вітражними. Художник з Інсбруку Рафаель Талер у 1909 році оздобив стіни та стелю кірхи фресками на біблійні сюжети «Зішестя Святого Духа», «Проповідь Святого Петра», «Тайна вечеря».

У 1887 році католицька кірха отримала благословення прелата Черяховича і того ж року відбулося її освячення в ім’я св. Петра і Павла.

Можна стверджувати, що Карлсруе було великою колонією, адже такий великий храм із дзвіницею та органом, як там, могли собі дозволити лише великі та багаті німецькі поселення. На честь храму деякий час за часів Першої світової війни село мало назву Петропавлівка.

Карлсруе: історія людей

Жителі Карлсруе, як й інших німецьких колоній, великого значення надавали освіті та вихованню дітей. Завдяки цьому німці були найосвіченішими з-поміж інших етносів південного краю. В Карлсруе діяла церковно-парафіяльна школа, також при церкві була богословська школа-семінарія, де здобували духовну освіту діти з усієї округи.

Тому не дивно, що з Карлсруе вийшла велика кількість осіб духовного сану – пастори Йозеф Іллі, Якоб Шардт (декан Бассарабського деканату), Йозеф Рьотер, Йозеф Лоран, Франц Лоран, Валентин Бьохлер, Едуард Гопфауф, Карл Гопфауф, Нікодемус Іллі, Ніколаус Гелман, Рафаель Лоран (куратор в пастораті Баден під Одесою), Христіан Зиске (настоятель Миколаївського приходу).

Відомі католицькі священики були пасторами в Карлсруе – Міхаель Станкевич, Якоб Зелінгер, Міхаель Гатценбюлер, Якоб Шерр, Міхаель Гільфер

(редактор «Німецької хроніки» товариства «Клеменс»), Йозеф Банільман, Йоганнес Бак, прелат Йозеф Крушинський. Він, як генеральний вікарій Тираспольської єпархії, керував римо-католицькими парафіями на півдні України. Якоб Шерр зробив значний внесок в освітній та духовний розвиток колонії – заснував школу, притулок для сиріт та зініціював відкриття духовної семінарії.

Останнім настоятелем кірхи з 1923 до весни 1935 року був Йоганес (Йоган) Таубергер, якого за звинуваченням у «антирадянській діяльності» засудили до 10 років таборів. Після цього кірху закрили, а католицька парафія в Карлсруе фактично перестала існувати.

Завершення славної історії?...

Після приходу до влади, більшовики почали переслідування, арешти, репресії проти католицьких священиків, які заважали здійснювати політику атеїзму. Від радянської влади постраждали не лише духовні особи, а й пересічні українські німці. Події XX століття спричинили погіршення соціально-економічного становища колоністів. Німців обмежили у володінні землею та худобою, встановили величезні податки, а згодом розпочалася колективізація, голод, масові репресії. Німецькі колонії ліквідували, а населення депортували як на Схід – до Сибіру, так і на Захід – назад до Німеччини. Так закінчилася епоха німецьких колоній на півдні України.

За часів німецької окупації під час Другої світової війни дзвіницю відбудували і відновили службу в костелі. Але коли Червона армія вела наступ, дзвіницю знову зруйнували, мовляв, німці могли б використовувати її як місце для коригування вогню. Більшовики намагалися знищити і саму кірху. Для цього навіть викликали саперів, але їх дії були марними, адже стіни встояли. Тож після війни, за рішенням місцевої влади, будівлю храму використовували для господарських потреб колгоспу як зерносховище та склад, там стояла техніка. Також кірху намагалися перетворити на клуб, але ця ідея була невдалою. Місцеві жителі розповіли, що коли показували фільми, люди не витримували церковної акустики, не могли слухати, в них «вуха боліли».

Радянська влада знищила не лише німецьких колоністів та католицьку кірху, а й цвинтар. У 1935 році, за розпорядженням місцевої влади, мармурові цвинтарні пам’ятники використали для будівництва палацу культури в сусідньому, тоді типово радянському селищі Широколанівці, яке, до речі, теж спочатку було німецькою колонією – Ландау.

Але це ще не всі випробування, які чекали на цей храм. Понад 10 років тому з метою заміни тимчасового даху на новий, старий зняли, а нового вже не зробили. Натомість на місці будинку пастора побудували православний Свято-Дмитрієвський храм (Димитрія Солунського).

З початку 1990-х років долю храму постійно обговорюють. Були пропозиції відреставрувати та перетворити кірху в оригінальний музей історії села, який би знайомив відвідувачів з місцевим культурно-історичним колоритом. Багато було розмов, але реставраційні роботи не проводили. Були чутки про те, що костел є на балансі у Ватикані, але це знову ж таки лише чутки.

У Степовому сьогодні немає католицької громади, певно тому храм передали православній громаді УПЦ (МП), адже жодної іншої в селі немає. Місцевий житель дуже емоційно прокоментував цю ситуацію: «Почали говорити "не та віра". Але якщо з церкви клуб зробили, то можна було б і перехрестити, Бог один, це люди для Бога зробили».

Сьогодні кірха напівзруйнована, але все ще нагадує про колишню красу, якими були вікна, двері, вівтарі, годинник, внутрішні оздоблення храму, настінні розписи. Грошей на реставрацію немає. Потреби в реставрації, та й взагалі в самій будівлі немає. Проте храм все ще опирається часу, погодним та кліматичним випробуванням, чекає своїх меценатів та реставраторів. Тому поки ще не пізно, необхідно відновити цю величну перлину XIX ст. – часів німецької колонізації українського півдня.

Німецькі колонії – яскрава сторінка історії причорноморського краю. Навіть 200 років потому на Миколаївщині збереглися німецькі храми, будівлі, споруди різного призначення, частина з них має статус пам’яток історії та культури. Але не всі вони встояли, адже за радянських часів їх знищували свідомо. А ті, що залишилися, без належного догляду продовжують руйнуватися. Загалом проблема поступової руйнації занедбаних храмів –

архітектурної спадщини німецьких колоністів на Миколаївщині є дуже відчутною. Тож нагальною є потреба, чи навіть необхідність їх реставрації.

https://risu.ua/nimecka-sakralna-rujina-na-mikolajivshchini_n79519

Компанія «Сандора» – 20 років на українському ринку

Компанія «Сандора», що входить в групу компаній PepsiCo, підводить підсумки 20-річчя роботи на ринку України з моменту заснування в 1995 році

29 вересня, 2015 роки, Миколаїв, Україна. – Компанія «Сандора» – один з провідних виробників соків в Україні – святкує в цьому році свій 20-річний ювілей. На честь цієї знаменної події компанія організувала прес-тур для журналістів українських ЗМІ на виробничі підприємства, розташовані в Миколаївській області. Під час візиту журналісти дізналися про історію компанії, познайомилися з процесом виробництва соку, сокової продукції і снеків, побачили, яким чином відбувається контроль якості сировини і готової продукції.

Два сучасних заводи компанії виробляють продукцію під такими відомими брендами, як «Sandora», «Sandora. Ексклюзив», «Sandora. Сік до сніданку», «Sandora. Овочевий коктейль», «Сандорик», «Садочок», сухарики «ХрусTEAM». При цьому компанія дотримується принципу відповідального ведення бізнесу, мінімізує вплив на навколишнє середовище і робить позитивний внесок у життя суспільства.

«Постійно вдосконалюючись, за 20 років роботи «Сандора» досягла чудових результатів. Компанія виробляє широкий асортимент продукції, пропонуючи споживачам продукцію високої якості за доступною ціною. Ключовий бренд соків і сокової продукції «Sandora» впевнено посідає лідерські позиції на соковому ринку України протягом багатьох років. Ми постійно впроваджуємо інновації та інвестуємо в модернізацію і розширення виробничих потужностей підприємств. Наші успіхи в бізнесі нерозривно пов'язані з прагненням забезпечувати стійке зростання компанії за рахунок інвестицій у здорове майбутнє людей та охорону навколишнього середовища. Компанія приділяє велику увагу розвитку персоналу, пропонуючи співробітникам різноманітні можливості для побудови кар'єри в компанії PepsiCo. Все це дозволяє нам дарувати посмішки мільйонам наших споживачів кожен день!» – зазначив Ніл Старрок, генеральний директор PepsiCo в Україні.

Компанія – лауреат численних галузевих відзнак і нагород у сфері якості продукції, в її портфелі – 267 асортиментних позицій.

Компанія «Сандора» робить ставку на розвиток українського ринку

У рамках глобальної стратегії PepsiCo, спрямованої на локалізацію виробництва, «Сандора» робить свій внесок у розвиток української харчової промисловості.

Два підприємства компанії в Миколаївській області – головні виробничі потужності сокового та снекового напрямків бізнесу PepsiCo в Україні. У 2008 році на виробничому комплексі №2 в с. Мішково-Погорілове стартувало виробництво холодного чаю Lipton Ice Tea, в 2009 році почався випуск прохолодних напоїв Pepsi і 7UP, а ще через п'ять років стартував розлив напою Mirinda. Крім того, завод випускає соки «Садочок», «Sandora», «Сандорик». Нова сторінка в історії компанії була відкрита в минулому році, коли на виробничому комплексі №1 в с. Миколаївське була запущена лінія виробництва сухариків «ХрусTEAM». Також тут традиційно виробляються соки «Садочок» і «Sandora», переробляють фрукти та овочі.

Сьогодні заводи компанії «Сандора» в Миколаївській області забезпечують понад 600 робочих місць.

Компанія «Сандора» веде соціально відповідальний бізнес згідно з принципом «Відповідально до мети» (Performance with Purpose)

Компанія «Сандора», будучи частиною групи компаній PepsiCo, поділяє філософію сталого розвитку бізнесу та прагне досягти відмінних фінансових результатів, зменшуючи вплив на навколишнє середовище і роблячи життя людей кращим.

Так, у ході реалізації програми скорочення споживання природних ресурсів, за останній рік було досягнуто значних результатів. У 2014 році заводи з виробництва напоїв, соків і снеків скоротили споживання електрики і води на 4% і 3,6% відповідно. Зусилля компанії по впровадженню в роботу «зелених» технологій були відзначені профільними організаціями: миколаївський офіс PepsiCo здобув нагороду «Зелений офіс» на III

Міжнародному екологічному форумі Green Mind, а компанія PepsiCo посіла 1 місце в національному конкурсі «Екологічна якість та безпека».

Також для розвитку і надання допомоги місцевим громадам Миколаївської області компанія «Сандора» підтримує різні соціальні ініціативи, спрямовані на надання благодійної допомоги дитячим будинкам, школам, молодіжним організаціям.

https://nv.ua/ukr/art/dev-patel-roznyav-vulichnu-biyku-foto-video-50260993.html

Ольвія

Ольвія в перекладі означає «Щаслива». Розташована на правому березі Бузького лиману біля сучасного с. Парутине Очаківського району Миколаївської області. Це комплекс пам'яток відомого античного міста-держави, який знаходиться за 40 км від обласного центру.

Ольвія була заснована грецькими переселенцями на початку VI ст. до н.е. і проіснувала майже тисячу років. Це місто згадував у своїх творах Геродот. В епоху розквіту територія міста досягала 55 га, його некрополя – до 500 га, а по берегах Бузького, Дніпровського і Березанського лиманів розмістилися півтори сотні сільськогосподарських поселень, що складали сільську околицю міста.

Ольвія. Загальний вигляд

Ольвія – офіційна назва міста, засвідчена в декретах, написах на монетах, більшості літературних джерел. Проте в творах деяких античних авторів місто названо **Борисфеном** (за грецькою назвою Дніпра), а його жителі — борисфенітами. Певно, це пояснюється тим, що Ольвія знаходилася неподалік від гирла Дніпра, а цю ріку греки вважали однією з найбільших рік у світі.

Сьогодні на цьому місці – Національний історико-археологічний заповідник «Ольвія», заснований у 1926 році як комплекс пам'ятників –

залишків відомого античного міста-держави Ольвії. Заповідник займає площу у 300 га.

Територія заповідника включає городище і некрополь стародавньої Ольвії. До складу заповідника також включено **острів Березань**, де існувало найдавніше в Північному Причорномор'ї давньогрецьке поселення. Острів Березань розташований у Чорному морі, за 12,8 км на південний захід від Очакова.

Гончарне горно. I ст. н.е.

Городище являє собою трикутник між Північною, Заячою балками та лиманом. Воно складається з трьох частин: верхнього міста, терасного міста, площею 30 га, та нижнього міста. Нижнє місто з портом, площею понад 25 га, затоплене водами Бузького лиману.

Некрополь (місто мертвих) Ольвії займає площу біля 300 га і знайомить нас з різноманітними типами поховань і споруд для цього.

Цікавою в північному Причорномор'ї є ольвійська **система водопостачання**. Тут збереглися резервуари для води, фрагменти кам'яного жолоба, по якому вода подавалася за допомогою так званого сифона до побутових споруд.

Типовою для стародавнього архітектурного ансамблю є **агора** — майдан розміром біля двох тисяч квадратних метрів. Навколо нього розміщувались торгові, адміністративні, культурні, навчальні і спортивні споруди.

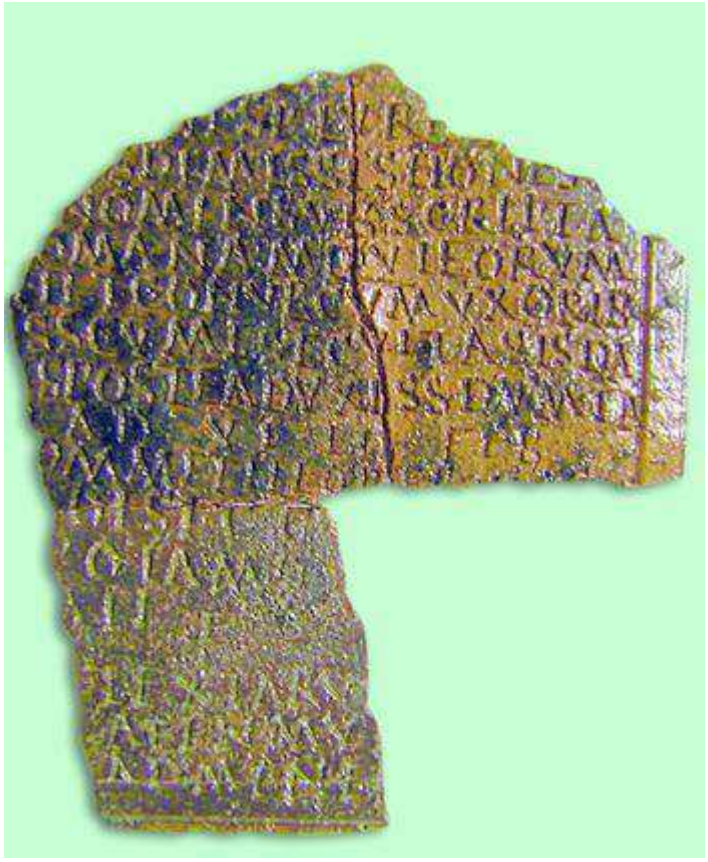

Напис про споруду оборонної стіни з присвятою Демерті, Корі, Плутону і народу,
II ст. до н.е.

Заповідник має власний музей, фонди археологічних матеріалів (понад п’ятдесят тисяч одиниць зберігання), наукову бібліотеку, експозицію архітектурно-будівельних залишків античної доби. Експонуються залишки фортечних мурів, житлових кварталів, римської цитаделі, Західного та Центрального теменосів, поховальних склепів та ін.

Під час багаторічних розкопок і Ольвії виявлено велику кількість високохудожніх творів мистецтва, які прикрашають вітрини багатьох музеїв світу: Петербурзького Ермітажу, Одеського археологічного музею, Київського національного історичного музею, Лондонського музею, Паризького Лувру, Берлінського музею та інших. Унікальна колекція античних пам’яток представлена і в музеї заповідника Ольвії.

В цій будівлі розташовується музей міста Ольвії

Ольвія як окреме місто-держава

Ольвія являла собою типовий античний поліс, політичний устрій якого — демократична рабовласницька республіка.

Органи державного управління поділялися на законодавчі й виконавчі. **Законодавчі функції** належали народним зборам (що скорочено називалися «народом») і раді, від імені яких видавалися декрети й постанови. **Народні збори**, що в них юридично могли брати участь усі повноправні громадяни, вирішували питання зовнішньої політики, оборони держави, взаємовідносин з навколишніми племенами, зокрема організацію посольств. Народні збори видавали закони про грошовий обіг, розв’язували питання про забезпечення населення продовольством у неврожайні роки, приймали постанови про надання привілеїв купцям і звільнення їх від сплати мита, надання громадянських прав іноземцям.

До функцій **ради** входило попереднє обговорення всіх найважливіших питань державного життя, після чого ці питання виносилися на розгляд народних зборів. Крім того, рада контролювала роботу органів виконавчої влади, займалася іншими питаннями, зокрема перевіркою здатності кандидатів займати державні посади перед їх виборами або призначенням.

Виконавчу владу здійснювали різні колегії — магістратури або окремі службові особи — магістрати, які обиралися на народних зборах відкритим голосуванням строком, як правило, на один рік.

Найвищою магістратурою була колегія архонтів з п’яти чоловік. Вона не тільки керувала всіма іншими колегіями, а й могла скликати в разі потреби народні збори, особливо в момент загрози нападу ворогів. Архонти стежили також за станом фінансів, карбуванням грошей.

Безпосередньо фінансовими справами займалися дві колегії: колегія Дев’яти й колегія Семи. Доходи держави складалися зі збирання мита, добровільних пожертвувань, податків на жертвоприношення, платежів за орендоване державне майно, стягання штрафів та конфіскацій майна.

Колегія стратегів з шести чоловік відала військовими справами, дбала про обороноздатність і захист держави.

До складу державного апарату входили й одноособові посади гімнасіарха, що керував гімнасієм і, певно, іншими формами навчання та фізичного виховання юнацтва, влаштуванням різних змагань; глашатая, який оголошував на народних зборах, у театрі та громадських місцях декрети й постанови; секретарів, жерців та ін.

В Ольвії існував також суд, що складався з кількох відділів; кожний з них відав певним колом питань. У судочинстві брали участь судді, обвинувачені, свідки. Визнаних винними штрафували, іноді як міру покарання щодо них застосовували конфіскацію майна тощо. Особливо суворо карали вільновідпущеників, їх навіть могли повернути знову в рабство.

В місті не було різкої майнової диференціації, серед жителів хори не існувало власників великих господарств або садиб. Населення периферії у пізньоархаїчний час складалося з малозаможних людей, як видно, вільних землеробів, побут і економічні можливості яких мало чим різнилися від умов життя і становища рядових городян.

Кінець IV—III ст. до н. е. були для Ольвії періодом найбільшого розквіту. В цей час розгорнулося велике будівництво, як монументальне — культове і міське, так і приватне: іноді перепланувалися і перебудовувалися цілі райони. Територія міста досягла максимальних за всю його історію розмірів — близько 50 га. На кінець IV ст. до н. е. припадає і грошова реформа, коли Ольвія почала карбувати власну золоту монету.

Розвивалися гончарне, металургійне, ткацьке, косторізне та інші ремесла, певною мірою рибальство (в Ольвії існував окремий рибний ринок). Значно розширився ареал торговельних зв’язків та обсяг торгівлі.

Піднесення економіки й культури міста супроводжувалося розвитком його сільськогосподарської округи — хори. Відновлювалося життя на багатьох старих поселеннях, засновувалися нові. Розширилося використання у будівництві каменю, житла будувалися на зразок міських. В цей час з’явилися досить великі садиби.

Приблизно з кінця III — першої половини II ст. до н. е. Ольвія вступила в період соціально-економічної та політичної кризи, що охопила майже весь грецький світ. Спостерігається зубожіння середніх верств населення і зосередження величезних багатств у руках окремих осіб.

Поряд із загостренням внутрішніх суперечностей, які роздирали ольвійське суспільство, значно погіршало і зовнішньополітичне становище держави: їй постійно загрожували напади навколишніх племен, яким вона платила данину.

Соціально-економічна і політична криза, що охопила колись квітучий поліс, завершилася всередині I ст. до н. е. найстрашнішим за всю історію Ольвії

розгромом. Вона зазнала нападу з боку гетів Дністро-Дунайського межиріччя під проводом Буребісти. Після цієї навали місто остаточно втратило значення одного з найважливіших торговельно-економічних центрів Північного Причорномор'я.

На жаль, з початку XIX ст. на території Ольвії проводились **хижацькі археологічні розкопки.** А за часів СРСР передмістя археологічного об'єкту використали для помешкань колишніх в'язнів радянських тюрем. Тож тут можна було за невелику ціну придбати археологічні знахідки, античні кераміку, монети у місцевих жителів. Частка споруд давньогрецького міста була розібрана на будівельні матеріали. Охорони ця цінна археологічна пам'ятка не мала десятиліттями.

Статус заповідника Ольвія набула у 1926 році. З проголошенням незалежності України розпочалися повільні заходи з приводу охорони археологічної пам'ятки і дослідження руїн та некрополів міста, визначені кордони пам'ятки. У 2002 році заповідник набув статусу національного.

ГОЛОВНІ МІСЬКІ ВОРОТА

Верхнє місто. Залишки західних воріт

В північній частині міста в давнину перебували головні міські ворота Ольвії. На жаль, під час першої світової війни, коли Ольвія залишилася без охорони, кам'яні залишки древніх воріт і, пов'язаних з ними оборонних споруд, відкриті Б. В. Фармаковським в 1907-1908 рр., були розкрадені.

Головні ворота складалися із двох прольотів. Великий проліт перебував у центрі; він вів у місто з півночі на південь. Малий проліт, орієнтований із заходу на схід, був розміщений на схід від великого прольоту. У тривожні часи двостулкові ворота обох прольотів закривалися наглухо засувами. Під час воєнних дій ворота, ймовірно, заставлялися зсередини каменями.

Будучи одним з найбільш уразливих місць міської оборони, головні ворота були укріплені чотирма вежами, по дві з кожної сторони, висунутими

трохи поперед лінії воріт, внаслідок чого перед входом в Ольвію утворилася невелика площа. Ця система дозволяла тримати ворога не тільки під фронтальним, але й під фланговим обстрілом.

ДІЛЯНКА І

Залишки житлового будинку з колодязем. I ст. н.е.

Це північно-східна частина верхнього міста. Тут у давнину починався схил, що вів в нижнє місто, і був терасовидно забудований. Протягом багатьох років розкопок на цій ділянці розкрита частина верхніх трьох терас, розташованих одна нижче іншої на 1,5—2 м.

Основні будівлі, виявлені археологами, знаходяться на середній терасі. У напрямку із заходу на схід тут проходить вузька брукована вулиця, по обидва боки якої були будинки. На північ від вулиці відкриті залишки великого будинку III-II ст. до н.е. Три входи з'єднували його з вулицею. Кожен вхід вів у брукований дворик. Ансамбль з'єднувався з Північними воротами й південною половиною міста Головною поздовжньою вулицею.

АГОРА

Залишки колон

Центром ансамблю була агора – площа розміром близько 2000 кв. м, навколо якої були зосереджені торгівельні, адміністративні, культові, громадські й навчально-спортивні будівлі. Агора, як площа, цілком ймовірно, виникла ще наприкінці VI ст. до н.е.

На півночі агора відокремлювалася від теменоса стоєю, яка представляла собою портик з двома рядами колон, очевидно, іонічного ордеру, відкритий убік агори. Від будівлі збереглися лише залишки фундаментів під зовнішні стіни й внутрішній ряд колон. Довжина зовнішньої стіни стої 45 м; її зведення відноситься до кінця IV ст. до н.е.

ТЕМЕНОС

Західний теменос, вівтар III ст. до н.е.

Священна ділянка – теменос – представляла собою обгороджену територію, де розташовувалися храми й вівтарі найбільш шанованих божеств, а також скарбниці. Ольвійський теменос мав вхід зі Східної вулиці. Тут був центральний вівтар, храми Аполлона Дельфінія й Зевса та дві невеликі споруди, очевидно скарбниці.

За час свого існування – з кінця VI по II ст. до н.е. – теменос і його окремі будівлі неодноразово перебудовувалися. На початку V ст. до н.е. теменос був обнесений огорожею. У його північній частині будується храм іонійського ордеру Аполлона Дельфінія, поблизу від якого розташовувалася майстерня по виготовленню мідних виробів, скарбниця, водойма. В храмі Аполлона Дельфінія були влаштовані постаменти для установки статуй, міських постанов і декретів. Були зведені нові вівтарі, у тому числі для узливань і спалення.

Майже від всіх будівель VI-II ст. до н.е. – храмів, огорож, західного портика – збереглися лише незначні фрагменти: окремі камені або невеликі відрізки кладок, а також шарові основи.

Виключення представляють головний вівтар, що є зразком високої майстерності ольвійських будівельників, і канали водовідвідної системи. Ці

водогони відводили, мабуть, дощові води у водойму, розташовану на Головній вулиці. З водойми води через кам'яний канал трикутного перерізу, що проходив під вимосткою Головної вулиці, надходили у водозбірну цистерну. Від нижньої частини цистерни відходив канал.

Внаслідок того, що шарові основи цих будівель повністю зруйновані, сьогодні експонуються їх схематичні плани в реставрованому вигляді.

ГІДРОСИСТЕМА

Система призначалася для постачання водою Нижнього міста й складалася з накопичувального резервуара (розміри в плані 2,8×2,0 м при глибині 3,95 м), керамічних труб, що проходили в спеціально виритій підземній галереї з оглядовими колодязями протягом 19,5 м (було виявлено три колодязі), і водоприймального пристрою, скоріше за все у вигляді фонтана.

Час функціонування цієї системи відноситься до V ст. до н.е.; пізніше, з кінця IV ст. до н.е., трубопровід був розібраний, а накопичувальний резервуар став використовуватись для збору дощової води.

Зберігся резервуар, фрагменти кам'яного жолоба, у якому були покладені керамічні труби водопроводу і два оглядові колодязі. Звертає на себе увагу високоякісна кладка стін резервуара, типова для кінця V- IV ст. до н.е. Невеликі гнізда, влаштовані в стінах водойми, призначалися, очевидно, для кріплення конструкції сифона.

СХІДНИЙ ТОРГІВЕЛЬНИЙ РЯД

Агора зі східної сторони межувала з торгівельним рядом, від якого збереглися залишки восьми підвальних приміщень. При розкопках тут знайдена велика кількість уламків привозного чорнолакового, різного місцевого посуду, близько 700 екземплярів монет.

ГІМНАСІЙ

Приміщення гімнасію виходило на південну сторону центральної площі (V-III ст. до н.е.). У результаті розкопок відкритий внутрішній двір – палестра, оточений з двох сторін портиками аттичного ордеру (збереглися кам'яні бази декількох стовпів), уздовж його східного портика – лазневий комплекс, що складався з декількох суміжних кабін з підводкою туди холодної й гарячої води, а також пристроєм стічної каналізації.

До комплексу гімнасія відносилася й група приміщень з колодязем глибиною більше 12 м і розташованих поруч трьох кам'яних резервуарів для підігріву води, що надходила по керамічному трубопроводі до лазневих будов. У приміщенні з колодязем у ніші стіни було встановлено погруддя статуї Аполлона. На південному сході від цього комплексу виявлено кілька підвальних приміщень, в одному з яких знайдено 104 монети й 19 червоноглиняних мініатюрних товстостінних флакончиків. Дослідники

вважають, що група з трьох приміщень представляла собою невеликий торгівельний ряд; одне з приміщень, очевидно, було аптекою.

Поруч з гімнасієм, на захід від нього, на південну сторону агори виходив будинок, скоріше за все, адміністративного призначення, де, можливо, розміщалися окремі магістратури. Від нього збереглися тільки шарові основи стін невеликих приміщень, що розташовувалися у два ряди.

ОБОРОННА СТІНА РИМСЬКОЇ ЦИТАДЕЛІ

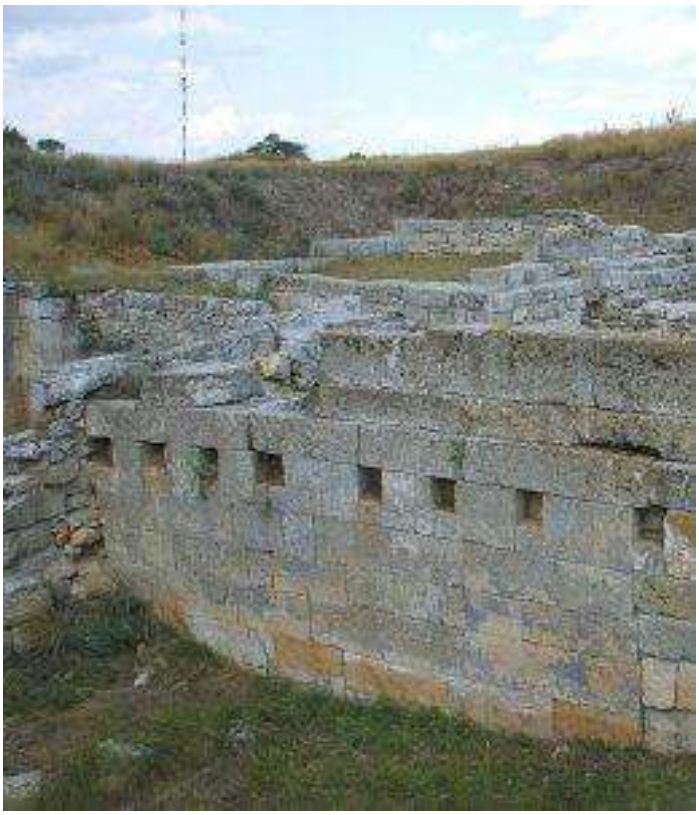

В II ст. н.е., з введенням в Ольвію при Антоніні Пії римського гарнізону, у південній третині Верхнього міста була зведена цитадель, оточена із заходу, півночі й північного сходу системою стін і веж. Очевидно, така система існувала й з південно-сходу, однак її місце розташування поки невідомо. Вхід у цитадель вів з півночі, де від воріт до півдня (до будинку римського гарнізону, відкритому на ділянці Л) вела вулиця. На захід від вулиці, на відстані приблизно 50 м від воріт, виявлені будівельні залишки й кілька присвят Аполлону Простату. Ці знахідки дозволили Б. В. Фармаковському припустити, що в II- III ст. н.е. тут перебував храм, присвячений Аполлону Простату.

ДИКАСТЕРІЙ (Суд)

Виходив на головну поздовжню вулицю портиком, від якого збереглися тільки шарові основи; внутрішній двір був оточений з півночі та сходу дванадцятьма критими приміщеннями. При розкопках тут знайдено велику

кількість черепків з продряпаними на них іменами. Такі черепки називались остраконами і використовувались в суді при голосуванні. Крім того, виявлено близько 550 невеликих глиняних коржиків – своєрідних лічильних фішок. Приміщення побудовано, очевидно, в III ст. до н.е. на місці раніше зруйнованого дикастерія. В частково зруйнованому підвальному приміщенні були знайдені рідкісні знахідки – дві бронзові псефи (жетони) для голосування.

https://7chudes.in.ua/nominaciyi/olviya-mykolajivska-obl/

Одеська область

Кракалія Р. **Пам'ятний прорив до Одеси**

Рівно 30 років тому, 21 липня 1992-го, день у день, сталася ця екстраординарна подія, яка, без сумніву, окремою сторінкою вписана в історію Військово-Морських сил України.

Кораблі, так само, як люди, мусять бодай раз у житті здійснити щось незвичайне, щось, що виходить за межі їхнього призначення. Бува, що це залишається надовго в історії. Але музейна доля не для них. Для них не важливо, довгим чи коротким буде їхнє життя, але важливо, щоби їх пам'ятали.

Цьому кораблеві пощастило. В тому сенсі, що невдовзі по народженні потрапив з півночі у теплі води Чорного моря. Де й було йому заповідано його зоряний час. Довгою чи короткою була його служба — не суттєво. В тім часі, до якого відносяться описані нижче події, на палубах, у кубриках та кают-компаніях різних суден єдиного тоді флоту цілої імперії, а передовсім — у душах моряцьких, котрі, як відомо, майже всі, що називається, нарозхрист, штормило. Та так, що визначити кількість балів було неможливо. Імперія розвалилася, і флот мав бути поділений. Кораблі мовчки очікували кожен своєї долі. Чи було їм байдуже? Метал, він і є метал. Вони залежали від людей. І… від міцності швартових канатів. А люди — люди від того, як міцно вони були пришвартовані до рідної землі. Але тут вже починається містика, а наша розповідь цілком реалістична…

Поки десь там у верхах думали-гадали, як же розділити той імперський Чорноморський флот, бойовий корабель-сторожовик СКР-112 (не всім бо дістаються поетично наснажені імена) зненацька знявся з якоря в акваторії Кримської ВМБ — цілком неочікувано для командування — і несанкціоновано вийшов у відкрите море та взяв курс на Одесу — вже під Державним прапором України. Це були хвилини високого чину. Обнадійливо вітали його морські простори, і радісно, гордо тріпотів на вітрі синьо-жовтий прапор.

Командир, наготований та рішучий, любий був кораблеві, і ця приязнь була взаємною. Весело двиготіли головний дизель та дві газові турбіни, забезпечуючи достойний хід до 14 вузлів. Запо-відалась небезпечна пригода. Сказати, що то був мужній вчинок командира корабля і кожного з членів екіпажу, який діяв чітко і злагоджено, підкорюючись одній спільній меті, — значить нічого не сказати. Розподіл Чорноморського флоту між країнами, кожна з яких могла претендувати на свою частку, затягувався. Це створювало нервозність на кораблях, у протиборстві патріотичних настроїв та російської пропаганди вчувалась певна розгубленість щодо подальшої служби. Чимало моряків були налаштовані рішуче: служити незалежній Україні.

Ще на початку року командир СКР-112 капітан-лейтенант Сергій Настенко, а також майже весь екіпаж таємно присягнули на вірність українському народові. Ухвалили рішення: поки не почався поділ флоту, пробиватися до Одеси. З цим погодилися навіть представники новопосталих незалежних держав — колишніх союзних республік. Того ранку на борт корабля прибув колишній начальник штабу бригади капітан другого рангу Миколи Жибарев, який також присягнув Україні і був звільнений з посади. Флотське начальство вимагало й від Сергія Настенка скласти рапорт про звільнення в запас — нібито за зниження боєздатности, хоча цей корабель закінчив рік кращим на базі. А свою боєздатність у короткім часі довів під час переходу в Одесу — без застосування зброї. Попри все, Сергія Настенка викреслили зі списку на отримання житла…

Витяги з вахтового журналу СКР-112 найкраще засвідчують ту історичну подію. 06.00. Проведено підйом особового складу; 07.20. Розпочато приготування корабля до бою та походу; 08.05. Оголошена «Навчальна тривога». Корабель до плавання у вузькості приготувати; 08.25. Корабель знявся зі швартових, прямує до виходу з озера Донузлав; 08.30. Корабель прямує до порту Одеса з метою політичного протесту проти свавілля проросійськи налаштованого командування 17 брк ОВР…

Командування військово-морської бази одразу ж організувало переслідування бунтівного корабля. Кілька суден кинулись навздогін, задіяна була навіть авіація. Йому наказували застопорити хід, відкривали попереджувальний вогонь; переслідувачі неодноразово перетинали йому курс та скидали у воду швартові, щоби канат намотався на гвинт, запалювали димові шашки…

На палубі фрегата «Разітєльний» озброєні морські піхотинці чекали команди на захоплення сторожовика. Два гідролітаки вже готувались розпочати торпедну атаку. Проте відкрити вогонь на ураження ніхто не наважувався. Та вже навіть в Одесі були спроби з боку ЧФ перекрити підхід до причалу. Попри

нервову напругу, ігноруючи стрільбу з моря, з повітря та по курсу корабля, сторожовик уперто пробивався вперед. Відтак під ескортом нашого бойового винищувача Су-27 успішно пришвартувався в Одеському порту. Сказати, що тріумфально — нічого не сказати.

У ті дні вся Одеса, як мовиться, з подивом та гордістю споглядала героїчний корабель. Щирий захват викликав його командир капітан-лейтенант Сергій Настенко — своєю патріотичною поставою, врівноваженістю та мужністю, умінням вистояти, попри всі перепони досягти поставленої мети. Одесити захоплювалися вмілими діями екіпажу та його командира.

За кілька днів моряки звернулися до міністра оборони із проханням дати кораблеві ім'я Семена Білого, отамана козацької Чорноморської флотилії, котра з кораблями Дніпровської флотилії в 1873 році увійшла в Севастопольську бухту. Але відповіді не отримали.

І хтозна, може, ця подія певним чином вплинула на підписання т. зв. Ялтинської угоди «Про принципи формування ВМС України і ВМФ Росії на базі Чорноморського флоту попереднього СРСР». У травні 1993 року СКР-112, перший бойовий корабель ВМС України, успішно подолавши 5-бальний шторм, перейшов до місця свого нового базування у Севастополі…

Чверть століття — не вік для корабля. Але потрібен був серйозний ремонт, а коштів, як завжди, не знайшлося. Восени 1997-го його вивели з Військово-Морських сил України. Що потрібно було кораблеві під ту пору? Після героїчного, без перебільшення, прориву з Донузлава до Одеси його могла б чекати музейна доля, він міг стати реліквією. Стояв би собі десь у столиці, а то й в Одесі, приміром, на 411-й батареї, до нього приводили б майбутніх військових моряків та розказували їм, як воно все починалося. Армія, флот сильні своїми традиціями, на яких виховуються майбутні захисники Батьківщини. Та ба!.. Героїчний корабель тоді швиденько порізали на металобрухт. Кажуть, що це було зроблено на вимогу, чи на догоду, проросійським силам. Цілком можливо. Бо й сьогодні ще, в час такої важкої війни з росією, вони раптом десь проявляються…

По недовгій, але гарній службі вони розпрощалися — корабель і його капітан. Сергій Настенко по тому ще шість років служив на фрегаті «Гетьман Сагайдачний», флагмані ВМС України, тричі здійснив трансатлантичний похід.

20 березня 2007 року на борту вітрильника «Дружба» Сергієві Настенку було вручено медаль усіх трьох ступенів «Морська слава України», встановлену ВГО «Братство моряків України». Представлення до Героя України залишилося на папері.

— У мене багато нагород, — сказав тоді, — всі вони або ювілейні, або за вислугу років. А за конкретний вчинок, за конкретну подію оце перша і єдина нагорода.

Тоді ж сказав і про те, що не забуває ні СКР-112, ні «Гетьмана Сагайдачного». Коли дізнався у командира фрегата, що є проблема, допоміг коштами.

Чорноморські новини. – 2022, 21-23 липня (www.chornomorka.com/archive/22378-22379/a-16191.html)

Тищук І., Винниченко І. **До питання про потенціал Одещини для розвою етноекзоґенного туризму**

Один із найбільших (за площею) реґіонів держави має й співмірний потенціал для розвитку цього виду туризму. Назвемо лише кількох відомих представників різних етносів, що мають тамтешнє походження, і які можуть стати «туристськими магнітами» не лише для своїх співвітчизників.

Міністер внутрішніх справ та військовий міністер Румунії, засновник Народної партії цієї ж держави, прем`єр-міністер Румунії (у 1918, 1920-21 та 1926-27 рр.), маршал Александру *Авереску* (1859-1938) народився в родині поміщика в с.Бабель (тепер с.Озерне Ізмаїльського району). Початкову освіту здобував у румунській православній гімназії в Ізмаїлі. У цьому ж місті розпочав службу в жандармерії. Відомий тим, що відмовився видати совєтській Росії Нестора Махно, який вимушений був шукати прихистку в Румунії [1].

Одеське коріння в політичного діяча, публіциста, засновника меншовизму Юлія *Мартова* (справжнє прізвище Цедербаум). Його дід, засновник перших у Російській імперії єврейських газет і журналів, Олександр Осипович стояв на чолі просвітницького руху в Одесі в 1850–1860 роках [2].

Уродженець Одеси поет, перекладач, графік Едуард *Багрицький* (справжнє прізвище Дзюбін) від 18 років друкувався в міських альманахах під псевдонімами “Нєкто Вася”, “Ніна Воскрєсєнская”, “Рабкор Горцев” та іншими. Про нього на Одеській кіностудії було створено художній фільм “Поет”. [3]

Батько лавреата Нобелівської премії Бориса Пастернака також уродженець Південної Пальміри Леонід *Пастернак* (його ім’ям названо вулицю в Тель-Авіві) більшість своїх картин створив після того, як переїхав до Москви, а згодом, 1921 року, еміґрував до Европи. В експозиції Одеського художнього музею постійно перебувають дві картини, одна з яких є варіантом твору, представленого в Третьяковській ґалерії. [4]

Маляр-мариніст Олексій *Ганзен* прийшов у цей світ в Одесі в лютому 1876 р. Генетика зайвий раз довела своє право на існування, дозволивши онуку

І.К.Айвазовського (Ганзен – син його дочки Марії) створити за життя понад 3000 великих полотен. До досягнення такого результату долучилось і навчання живопису у діда та в Одеській художній школі. В рідному місті майбутній маляр закінчив 2-у гімназію, Рішельєвський ліцей та юридичний факультет Новоросійського університету. 1912 року, повернувшись до Одеси, ініціював створення в місті художнього музею та надав для цього власні кошти. Твори майстра зберігаються в Феодосійській картинній ґалерії ім.І.К.Айвазовського (там само зберігається і бронзовий бюст живописця). [5]

Батьками видатного скрипаля ХХ ст. Давида *Ойстраха* були скромний службовець та артистка хору Одеського оперного театру. [6]

Одеситкою з походження була і Віра *Інбер* – поетка, прозаїк, перекладачка. Короткий час відвідувала історико-філологічний факультет на одеських Вищих жіночих курсах, а перша її публікація з'явилася в міських газетах в 1910 р. Її іменем було названо колишній Струдзовський провулок. Відомими є переклади (з української) В.Інбер творів Т.Шевченка та М.Рильського. [7]

Одеське коріння і в одного з "королів шпигунів" Сіднея *Рейлі*. Операції, блискуче проведені цією людиною, ввійшли в навчальні посібники спецслужб багатьох країн. Йому навіть у 800-сторінковій "Енциклопедії шпигунства" приділено 4 сторінки з фотографією та є півтора десятка згадувань в інших статтях, чого не удостоївся жоден ас світового шпигунства (розвідки). А у Фінляндії, в місті Турку, в єдиному у світі Музеї шпигунства є цілий стенд, присвячений цій особі. В історію він увійшов під ім'ям Сідней Джордж Рейлі, але Зигмунд Маркович Розенблюм ніколи не забував свого справжнього імені, як і міста, в якому з'явився на світ і провів дитинство та юність. Міжнародний авантюрист Сідней Рейлі надихнув Ієна Флемінга на створення образа аґента 007 Джеймса Бонда. [8]

Герой революції і перший "ворог народу" Яків Григорович *Блюмкін*, він же Сімха-Янкель Гершев Блюмкін, народився в Одесі на Молдаванці 1898 року. Освіту отримав в єврейській школі, якою керував відомий єврейський письменник, "дідусь єврейської літератури" Менделе Мойхер-Сфорім (Я.А.Шолом). За життя його називали "ангелом пекла", тому що скрізь, де він з'являвся, проливалася кров і гинули люди. Його прихильності і дружби шукали А.Луначарський, С.Єсенін, Н.Реріх, В.Маяковський, Л.Троцький (Бронштейн), Ф.Дзержинський, Н.Гумільов, А.Марієнгоф. [9]

До Одеси має безпосереднє відношення й основоположник психоаналізу Зигмунд *Фрейд*: тут народилась його бабця та до 16-літнього віку мешкала його мати – Амалія Малка Натансон. [10]

З родини євреїв-одеситів і відомий голлівудський актор, один із останніх "зірок" "золотої ери" Голлівуду Кірк *Дуглас*, справжнє ім'я якого Ісер (Іззі)

Даніелович (згодом – Демський). Володар почесного “Оскару” (1996), батько нині широко знаного актора Майкла Дугласа, у 2011 р. він був визнаний найстарішим блогером у світі. [11]

Попри те, що мати знаменитого американського ілюзіоніста і гіпнотизера Девіда *Копперфілда* (справжнє прізвище – Коткін) Ребекка народилась в Єрусалимі, його дідусі і бабусі були іміґрантами з Одеси. [12]

Під час “Перебудови” в Одесі гостила мати славнозвісного “Роккі-Рембо” – відома професійна астрологиня Жаклін Сталлоне. В інтерв’ю журналістам вона сказала, що її приїзду і пошукам посприяв перший і останній президент СРСР М.Горбачов (йому вона, до слова, склала гороскоп, він же – навзаєм – дав доручення КДБ розшукати відповідні документи). Ж.Сталлоне, як і її зірковий син, переймалась пошуком бабці Рози Гітель-Лабович (по її ж – материнській – лінії), яка походить з Південної Пальміри. Сам Сільвестр *Сталлоне* зазначав, що він, як особистість, сформувався завдяки генам не батька-італійця, а матері – онучки євреїв-одеситів. [13]

В Одесі народився й мешкав до півторарічного віку майбутній рятівник Дрезденської картинної ґалерії Леонід *Волинський (Рабінович)*. [14]

Матір популярної співачки Тамари *Гвердцителі* Інна Володимирівна Кофман (онучка рабина Одеської хоральної синагоги Соломона Розенштеха) народилась 1940 року в Одесі, під час радянсько-німецької війни 1941-1945 рр. купно з батьками переїхала до Тбілісі, де й зустріла свого майбутнього чоловіка – представника давнього князівського роду. Михаіл Гвердцителі був комсомольським та партійним працівником, потому перейшов на наукову роботу. Усі родичі Тамари любовно називали її Тамунею. [15]

1. Дроздов В.В. Авереску, Александру. URL: https://vue.gov.ua/Авереску,_Александру
2. Шубін О.В. Мартов Юлій Йосипович. URL: http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?Z21ID=&I21DBN=DOP&P21DBN=EIU&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=eiu_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=TRN=&S21COLORTERMS=0&S21STR=Martov_Yu_I
3. Крук І.Т. Багрицький Едуард Георгійович. URL: https://esu.com.ua/search_articles. php?id=38751
4. Драгун В. Пастернак Леонид Осипович. URL: http://odessa-memory.info/index. php?id=243
5. Ганзен Олексій. URL: https://adamovskiy.foundation/works/ganzen-a
6. Дикий Ю. Ойстрах Давид Федорович. URL: http://odessa-memory.info/index.php?id=242
7. Домиль В. Родовое проклятие Веры Инбер. URL: https://tudoy-sudoy.od.ua/inber-vera-2
8. Сидней Рейли (Sidney Reilly) – биография, новости, личная жизнь. URL: https://stuki-druki.com/authors/Reilly-Sidney.php
9. Алабай В. Яков Блюмкин: портрет и рама. URL: https://lechaim.ru/ARHIV/166/alabay.htm
10. Зигмунд Фрейд и его одесские корни. URK: https://grad.ua/istoriya-odessy/81971-pervyj-feminist-odesskij-sled.html
11. https://myod.info/top-10-zvezd-gollivuda-s-odesskimi-kornyami
12. Ibid.
13. Idid.

14. Леонид Рабинович (Волынский) – спасатель сокровищ Дрезденской галереи. URL: https://odessa-flat.com/interesnoe/odessa/leonid-volinskiy
15. Всі мої предки родом з Одеси: Тамара Гвердцителі скасувала концерти в Росії через війну. URL: https://nizhyn.in.ua/vsi-moyi-predky-rodom-z-odesy-tamara-gverdczyteli-skasuvala-konczerty-v-rosiyi-cherez-vijnu.html

Психологія та туризм: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 27 травня 2022 р.) – К.:ТОВ «Геопринт»,2022. – С. 166-170

...НАЙДОВШІ В СВІТІ ПІДЗЕМНІ ЛАБІРИНТИ

Історики вважають, що одеські катакомби (пізньолатинським словом “catacumba” називали підземні лабіринти, в яких християнські общини в II-IV ст. рятувалися від переслідування римських властей, проводили богослужіння і обряди поховання померлих) виникли наприкінці XVIII ст. на місці видобутку понтійського вапняку (на який були багаті приморські схили) та черепашнику, необхідних для будівництва міста. Вапняк настільки м*який, що його рубали навіть сокирами, для отримання ж рівних блоків використовували завезені з Англії металеві пилки. Видобуток каменю призвів до утворення мережі катакомб під містом та його околицями...

Одеські катакомби – різного походження. Дослідники завважують, що вони складаються з покинутих каменоломень по здобичі черепашника і ходів з підвалів будинків, так званих “мін”, які залягають не у вапняку, а значно ближче до поверхні – у глинах та суглинках. “Міни” проривали за межі будівель, де, проходячи під вулицями і майданами, вони з’єднувалися з каменярнями. Вироблення ж черепашника є під центральною частиною міста, Молдаванкою, Великим і Малим Фонтанами, селами Крива Балка, Нерубайське, Усатове, Куяльник та іншими.

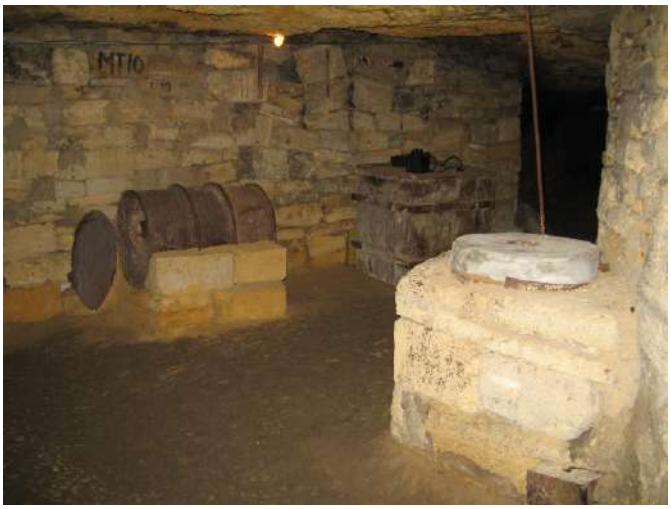

Одеські катакомби – найзнаменитіші в світі, оскільки їхня загальна протяжність сягає трьох тисяч кілометрів. Для порівняння: довжина Римських катакомб – триста, Паризьких – п’ятсот кілометрів. Навіть приблизна топографія цього підземного лабіринту не відома, тож Одеські катакомби за своїм “хитросплетінням лабіринтів” є також одними з найзаплутаніших у світі. Температура повітря під землею упродовж року – +14оС, а глибина в деяких місцях сягає 100 м.

У 1936 р. на Молдаванці, у стіні гірської виробки було виявлено вхід в природну карстову печеру, заповнену кістками тварин. Здійснені упродовж 1945-1995 рр. дослідження дозволили з’ясувати, що рясні кісткові рештки (більше 100 тисяч кісток!) належать верблюдові, лисиці, хом’якові, піщусі, полівці, гієні, страусу. У менших кількостях (від 1 до 10 особин) представлені такі тварини, як мастодонт, шаблезубий тигр-махайродус, ведмідь, борсук, тхір, а також антилопи, олені, птахи (кеклік, пастушок, орел, сокіл) і риби (судак, щука).

Упродовж кількох десятиліть історичну, екологічну, геологічну, палеонтологічну та іншу інформацію про підземні лабіринти збирають і закартовують члени військово-патріотичного центру “Пошук”. Ними, зокрема, встановлено, що найдовша з розташованих безпосередньо під містом каменярня (14,6 км) залягає під парком Перемоги та проспектом Шевченка. Її індекс – К-8 (усі закартовані лабіринти, підземні зали, тунелі, майдани, колодязі тощо мають оригінальні назви та індекси – І.В.). А найстаріша, 1812 року походження, – під вулицею Буніна. У печері природного походження – Грицаєвській, що під автовокзалом, знайдено кістки шаблезубих тигрів, гієн, страусів, етруського ведмедя та інших представників давньої фауни; деякі з них мають вік близько чотирьох мільйонів років(!). Під вулицею Преображенською лабіринт залягає на 40-метровій глибині. У с.Нерубайському (Біляївський район), у “печері Нордмана” виявлено кістки сотень печерних ведмедів, що мешкали в тутешніх місцях десятки тисяч років тому...

У с.Нерубайське (Біляївський район) знаходиться єдиний в Україні музей в катакомбах (під назвою “Партизанська слава”)...

www.facebook.com/permalink.php?story_fbid=pfbid087oniiYFw42VESo57cfQPgEPxoyxpkt1zWFXybpku1DaHTpoT9noJ5fuB5ofhGXhl&id=1819815019

Білоусова Л.Г. **Національні товариства в Одесі в XIX – на початку XX ст.**

Особливістю світової історії періоду XIX – початку XX ст. стали буржуазні революції й потужні національно-визвольні рухи, ідеологічними засадами яких були ідеї націоналізму, самоідентичності, етнічної винятковості.

Розпадалися величезні імперії, велися кровопролитні війни, створювалися нові держави, що призводило до рухів цілих народів. Одеса, як найбільше портове прикордонне місто Півдня Російської імперії, стала перехрестям активних міжнародних і внутрішніх міґраційних потоків та місцем постійного або тимчасового перебування представників понад ста національностей, зокрема іноземців. Ці громадяни об'єднувалися в товариства, діяльність яких досі вивчено недостатньо. Темою нашої статті є висвітлення досвіду громадських об'єднань в Одесі, створених на етнічних (релігійно-етнічних) засадах для спільної реалізації різноманітних соціальних інтересів. Джерельною базою слугують матеріали Державного архіву Одеської області щодо організації та діяльності товариств, зокрема їх статути, звіти, програми, протоколи засідань тощо, виявлені у фондах канцелярії одеського градоначальника (ф.2), канцелярії одеського поліцмейстера (ф.314), прокурора Одеського окружного суду (ф.635), Новоросійського університету (ф.45), Одеського відділення Товариства розповсюдження просвітництва між євреями в Росії (ф.442), Грецького благодійного товариства (ф.765), канцелярії попечителя Одеського навчального округу (ф.42) та ін.

Законодавство Російської імперії дозволяло створювати громадські об'єднання у жорстких рамках поліцейського нагляду й тотального контролю за їх діяльністю. Товариства перебували у віданні міністерства внутрішніх справ. Вони мали право на власну печатку та купівлю чи продаж нерухомості для використання у благодійних цілях. Щороку складали звіти про фінансову й суспільну діяльність, які затверджувалися загальними зборами товариств, друкувалися та розсилалися всім членам, градоначальникові, міністерству внутрішніх справ Росії, а також міністерствам зовнішніх справ країн, громадяни яких об'єднувалися на території Російській імперії. Градоначальник мав право закрити товариство в будь-який час, якщо визнавав це за потрібне, на підставі відомостей про безлад, порушення статуту або дії, що загрожували державному порядку і громадській безпеці.

У законодавстві Російської імперії для характеристики населення і його груп терміни «національний», «етнічний» не використовувалися. Закон про стани містив лише окремі розділи про іноземців та «інородців». До останніх відносили сім категорій населення: сибірські інородці (зокрема сибірські кирґизи); інородці Командорських островів; самоїди Мезенського повіту Архангельської ґубернії; кочові інородці Ставропольської ґубернії; калмики Астраханської та Ставропольської ґуберній; ординці Закаспійського краю; євреї1 . Яскравим виявом іґнорування етнічної належності жителів імперії стали матеріали першого всеросійського перепису населення 1897 р. Так, мешканців Одеси зареєстровано 403 815 осіб. Основою систематизації став

поділ за станами, місцем народження (місцеві та немісцеві) і проживання, віком, грамотністю, сімейним станом, групами занять тощо. Про належність до певної етнічної групи можна судити лише за непрямими ознаками – рідною мовою, віросповіданням, підданством.

Виокремлювалося 14 мовних груп, до яких входило 55 мов, що їх респонденти назвали рідними2 :

1) російська (237 425 осіб), до якої зараховувалися «великоросійська» (198 233), «малоросійська» (37 925) та білоруська (1267) мови;

2) польська (17 395);

3) інші слов'янські мови (1494), у тому числі болгарська (600), сербська та словенська (278), чеська й словацька (616);

4) литовсько-латиська (812), у тому числі литовська (396), латиська (394), жмудська (22);

5) романські (2359 осіб), у тому числі італійська (717), французька (1137), румунська (молдавська) (488), іспанська й португальська (17);

6) німецька (10 248);

7) інші германські (424), у тому числі шведська (47), норвезька та данська (21), голландська й фламандська (7), англійська (349);

8) інші індоєвропейські (6636), у тому числі вірменська (1401), грецька (5086), албанська (31), перська (84), осетинська (3), циганська (31);

9) єврейська (124 511);

10) картвельські (189), у тому числі ґрузинська (188) й ґурійська (1);

11) кавказьких горців (7), у тому числі лезґинська (2) та черкеська (5);

12) фінські (416), у тому числі фінська (30), водська (24), іжорська (2), чудська (20), естонська (231), лопарська (3), зирянська (4), мордовська (53), черемиська (1), угорська (48);

13) турецько-татарські (1838), у тому числі татарська (1432), турецька (319), башкирська (52), тептярська (6), чуваська (26), туркменська (1), мещерицька (2);

14) інші (9), у тому числі сирійсько-халдейська (4), арабська (4), абіссінська (1). Не зазначили мови 47 осіб.

Таким чином, найпоширенішими мовами в Одесі були російська (офіційно – «великоросійська») – 49% населення та єврейська (30,8%). За ними йшли українська (офіційно – «малоросійська»; 9,4%), польська (4,3%), білоруська (3%), німецька (2,5%), грецька (1,3%), татарська (0,4%), вірменська (0,3%), французька (0,28%). Іншими мовами послуговувалося близько 1 тис. осіб у кожній групі.

За підданством іноземці, котрі проживали в Одесі, становили 19 422 особи (4,8% міського населення) від таких держав і континентів: Австро-

Угорщина – 3435; Бельгія – 142; Болгарія – 275; Великобританія – 429; Вюртемберґ – 84; Німеччина – 2790; Голландія – 18; Греція – 4400; Данія – 26; Іспанія – 42; Італія – 937; Норвеґія – 6; Португалія – 3; Румунія – 668; Саксонія – 60; Сербія – 104; Туреччина – 4511; Франція – 830; Чорногорія – 65; Швейцарія – 302; Швеція – 35; Китай – 2; Персія – 178; Японія – 3; африканські держави – 4; Північноамериканські Сполучені Штати – 36; країни Південної Америки – 1; не зазначили державу – 363 .

Строкате й мобільне населення портового міста потребувало самоорганізації етнічних груп із різних причин: в умовах поліетнічного суспільства для малочисельних національних громад існувала загроза асиміляції. Іноземці мали бажання відтворити традиції й побутові умови своєї Батьківщини. Громадяни Російської імперії об'єднувалися, щоб зберігати та розвивати власні культуру, мову, спосіб життя.

Помітні зміни у суспільному житті сталися в період революції 1905– 1907 рр., коли під тиском громадськості імператор Микола II змушений був видати 17 жовтня 1905 р. «Маніфест громадянських свобод», за яким суспільство отримало значно ширші права створювати громадські об'єднання культурно-освітнього, професійного, національного, педагогічного, медичного, релігійного та інших напрямів.

Греки Одеси відіграли важливу роль у заснуванні міста, порту, розвитку міжнародної торгівлі та судноплавства. Вони займали ключові позиції в органах місцевого самоврядування – магістраті, думі, управі. Духовним осередком для них від 1795 р. стала Грецька Свято-Троїцька церква, парафіяни якої об'єднувалися переважно за етнічною ознакою, що й відзначалося в її офіційній назві. У 1821 р. у цьому храмі знайшов свій останній притулок константинопольський патріарх Григорій V, убитий під час Грецької революції турками й перевезений до Одеси. При церкві також поховано найвідоміших представників грецької громади –Г.Маразлі (1907 р.)4 , архімандрита А.Пефані (1916 р.)5 . Однак перше формально створене об'єднання етнічних греків в Одесі було пов'язане не з благодійністю чи релігійною підтримкою діаспори, а з їх боротьбою за незалежність історичної Батьківщини від Османської імперії. У 1814 р. виникло таємне товариство «Філікі Етерія» (гр. «Φιλική Εταιρεία» – «Спілка друзів»), засноване Н.Скуфасом, Е.Ксантосом і А.Цакаловим. За три місяці центр товариства було переведено до Константинополя, однак сама собою ця подія справила великий вплив на греків у всьому світі, уважається початком підготовки Грецької революції 1821 р. Саме тому греки вбачають Одесу надзвичайним і «своїм» містом, адже саме звідси засяяв вогонь свободи для Греції, котра виборола свою незалежність у 1830 р. Інші громадські об'єднання еллінів в Одесі започаткувалися значно пізніше.

У матеріалах одеського градоначальника є відомості про оформлення Грецького благодійного товариства в 1862 р., однак його статут було введено в дію тільки 1865 р.6 У переліку благодійних установ за 1866 р. згадується Грецьке братство, що отримало грошову допомогу від лотереї-алеґрі, яку влаштувало єврейське товариство «Бесіда»7 . Офіційно Грецьке благодійне товариство було засноване 1871 р., хоча ідея виникла раніше й створення організації фактично почалося 1867 р. Міністр внутрішніх справ О.Лобанов-Ростовський затвердив його статут 25 серпня 1871 р., про що одеський градоначальник повідомив засновників – комерційного радника Ф.Родоканакі, купців П.Раллі й І.Вучину та ін.8 Зберігся архівний фонд товариства9 , який містить статут, звіти про діяльність і фінансовий стан, відомості грошових надходжень та витрат, прохання греків про надання їм матеріальної допомоги, матеріали про організацію навчального процесу у Родоканакіївському дівочому училищі, каталог книжок бібліотеки товариства, відомості про доброчинців, пожертвувані й заповідані ними суми, зокрема про спадщину архімандрита А.Пефані. Цікаві сторінки з історії міжнародних відносин містить листування про трапезундських греків і греків-репатріантів (1917 р.).

У 1907 р. зусиллями Е.Павліді, Н.Ніколаїді, С.Меліссарато та К.Стефаніді було засновано Грецьке громадське зібрання «Анагеннісі» (гр. «Αναγέννηση» – «Відродження») – «для розумового розвитку, морального й національного об'єднання одеських греків, а також взаємодопомоги та приємного проведення часу своїх членів» шляхом проведення лекцій, вечорів, відкриття бібліотеки, видання журналу грецькою мовою та ін.10

У 1910 р. започатковано Товариство взаємодопомоги службовців греків в Одесі11. Грецьке музично-літературне товариство «Неа зої» (гр. «Νea Ζωή» – «Нове життя») в 1918 р. створили студенти Новоросійського університету за сприяння грецького клубу «Омонія» (гр. «Ομόνοια» – «Злагода») – для «моральної й матеріальної підтримки еллінської молоді»12.

Одним із найбільш ранніх в історії Одеси громадських об'єднань ***швейцарців*** стало Товариство на користь швейцарців в Одесі, яке згодом змінило назву на Швейцарське благодійне товариство13. Статут і спеціальні правила для нього імператор затвердив 20 липня 1845 р. У 1874 р. головою товариства став Ф.Вейос, секретарем – П.Ламбер, у 1901 р. – Ф.Скведер, у 1903 р. – консул Е.Вей. Найбільш авторитетними членами були Я.Етерлін, Л.Лаппель, Е.Маух, П.Мазната, Р.Вільд, П.Лаубшер, Я.Жуно. У 1912 р. почесним головою став Е.Томазіні; головою – швейцарський консул Е.Вей, секретарями – Ґільберер, Ю.Казі, Сеґессер, членами – Е.Оберле, П.Боніфаци. Члени товариства збиралися в будинку Тработті на розі вулиць

Преображенської та Єлисаветинської, де розміщувалося швейцарське консульство (у 1912 р. – вул. Гоголя, 18).

Чи не найвідомішим швейцарцем в Одесі був Я.Фанконі – власник популярної кав'ярні, відкритої 1892 р. на розі вулиць Катеринінської та Ланжеронівської. Його зять Ф.Скведер був також партнером Я.Фанконі. Це кафе стало місцем, де одесити збиралися за інтересами, обговорювали новини й укладали ділові контракти. Із 1903 р. Ф.Скведер мав власний буфет із напоями на вул. Ланжеронівській, 17, у будинку Григор'євої. Сини Ф.Скведера стали архітекторами.

Італійці в Одесі 1863 р., за градоначальника барона Веліо, заснували Італійське благодійне товариство («Societa italiana di beneficenza in Odessa»), статут якого міністерство внутрішніх справ затвердило 2 жовтня 1863 р.14 У 1900 р. було відкрито Італійський гурток15. 4 (17) серпня 1905 р. італійський ґенеральний консул в Одесі Подені звернувся до одеського градоначальника з клопотанням про розгляд проекту нового статуту товариства, доповненого за зразками статутів Французького благодійного товариств в Одесі та Італійського благодійного товариства у Санкт-Петербурзі. Далі документ було направлено до міністра внутрішніх справ із думкою градоначальника щодо затвердження: «Беручи до уваги особливі умови для відкриття національних товариств, статути яких можуть бути укладені з деякими відхиленнями від зразкового статуту Товариства допомоги бідним, […] я не бачу перепон для затвердження»16. Новий статут набув чинності 22 грудня 1905 р.

В Одесі існувало ще одне об'єднання італійців. 3 січня 1900 р. італійський ґенеральний консул у цьому місті барон Сквітті звернувся до місцевого градоначальника з клопотанням розглянути проект статуту Італійського гуртка в Одесі, який розробив П.Сперандео – лектор італійської мови в Новоросійському університеті. При цьому консул наголошував, що був змушений поступитися проханню лектора й не несе жодної відповідальності щодо форми або змісту статуту. Градоначальник не прийняв документ, посилаючись на необхідність надати текст у перекладі на російську мову17.

Вірмени виявили прагнення до об'єднання на початку 1880-х рр. У травні 1882 р. громада звернулася до градоначальника з проханням затвердити статут Вірменського благодійного товариства18. Міська влада підтримала цю ініціативу, однак міністерство внутрішніх справ дозволу не дало. 9 серпня 1889 р. ініціативна група (протоієрей одеської Вірмено-Григоріанської церкви І.Татензов, ґубернський секретар І.Харібов, одеські купці А.Ашиков, Ґ.Актаров, Д.Халайджоґло, Ґ.Попов, С.Асвадуров) знову звернулася до градоначальника з цим самим проханням. У проекті статуту засновники визначили свою мету – надавати допомогу найбіднішим родинам вірмен, а також дбати про освіту

їхніх дітей, віддаючи на навчання до різних загальноосвітніх і спеціальних закладів. При цьому посилалися на приклад благодійних товариств, які вже діяли в Одесі – католицького, лютеранського, караїмського. Однак МВС відхилило пропозицію як «не виправдану нагальною потребою»19.

У 1892 р. Нахічевано-Бессарабська вірмено-григоріанська консисторія подала до міністерства внутрішніх справ прохання про затвердження проекту положення Церковного опікунства про бідних вірмен у місті Одесі, але воно також було відхилене. Резолюція товариша міністра, сенатора В. фон Плеве була такою: «Скільки в Одесі вірмен? Чи не краще приєднати їх до Товариства допомоги бідним, котре надає виплати без різниці віросповідання?»20.

У 1912–1914 рр. до міської влади надійшло прохання про затвердження статуту Одеського вірменського жіночого благодійного товариства допомоги учням, котрі навчаються у середніх навчальних закладах та на вищих жіночих курсах. Жінки підготували два варіанти статуту, і лише з другої спроби вдалося зареєструвати це об'єднання. Головою товариства, що налічувало 20 осіб, була дружина купця 1-ї ґільдії А.Унанова (Унанян)21.

Німецька громада Одеси, історія якої починається 1803 р., започаткувала Німецьке благодійне товариство 23 серпня 1846 р. У 1861 р. постала організація «Гармонія» (нім. «Harmonia») – для підтримки національних традицій, допомоги молоді й для того, «щоб зробити своє життя більш корисним і цікавим»22. Численні німецькі колонії навколо Одеси та по всьому Причорномор'ю було засновано вихідцями з Вюртемберґа, Пруссії, Саксонії, Мекленбурґа та ін. Масове переселення німців, відповідно до маніфестів Катерини II від 22 червня 1763 р. та Олександра I від 22 лютого 1804 р. тривало впродовж XIX ст.

Німецька колонізація модернізувала не тільки економічне життя реґіону, а й значно збагатила його культуру, традиції, які зберігалися та передавалися наступним поколінням саме через громадські об'єднання. Так, на початку XX ст. було засновано Німецьке товариство освіти в Південній Росії (1906 р.), Південноросійське німецьке товариство (1906 р.), Товариство взаємодопомоги німців-католиків у Росії (1906 р.), Товариство «Маріягільф» (1907 р.), Одеський німецький клуб (1908 р.), Південноросійське католицьке німецьке товариство освіти (1908 р.), Товариство студентів-німців «Teutoniu Euxina» (1909 р.)23.

Французи створили Французьке благодійне товариство («La Sosiété Française de Bienfaisance d'Odessa») в 1856 р.24 Оновлений його статут міністр внутрішніх справ затвердив 3 травня 1901 р. Ще одна редакція цього документа від 1905 р. визначала основною метою товариства надання допомоги нужденним французьким громадянам, які проживали в Одесі, їхнім удовам і сиротам. На виплати могли розраховувати також француженки – удови

іноземців. Товариство брало на себе низку зобов'язань: забезпечувати життєвими припасами, одягом, житлом, а також тимчасовими або ж постійними грошовими виплатами непрацездатних осіб; надавати незаможним працездатним французам заняття, місця роботи й матеріали, допомагати у збуті виробленої продукції; дбати про виховання сиріт і дітей незаможних батьків і бідняків у разі хвороби; розміщувати незаможних у богадільнях та інших благодійних установах; облаштовувати з дозволу влади власні благодійні установи – притулки для старих, сирітські будинки, шпиталі та ін.

Фінанси організації складалися з членських внесків, прибутку від капіталів та майна товариства, пожертв від членів і сторонніх осіб, надходжень від проведення спектаклів, концертів, балів, вечорів, публічних читань, розваг тощо. Усі кошти перетворювалися на капітали – недоторканний, запасний та оборотний. Недоторканний капітал утворювався з сум, які надходили для збільшення цього капіталу, а також із коштів, що могли бути відраховані за постановою загальних зборів товариства. Його не можна було витрачати, лише відсотки з нього. Запасний капітал утворювався з початкового капіталу товариства, залишків прибутку над видатками та сум, пожертвуваних без спеціального призначення. Він міг витрачатися тільки за постановою загальних зборів. Оборотний капітал – це відсотки від недоторканного й запасного капіталів, членських внесків та інших надходжень. Усі види капіталів мали зберігатися в Одеському відділенні Державного банку, у скарбника залишалася тільки невелика сума на поточні витрати. Використовувати кошти можна було за рішенням загальних зборів, відповідно до кошторису. Якщо товариство з будь-яких причин припиняло свою діяльність, капітали витрачалися на благодійні справи для французів.

Керували товариством правління та загальні збори. Правління складалося з 9 членів, котрих обирали загальні збори на три роки закритим балотуванням. Обраними могли бути ті, хто прожив в Одесі не менше двох років і сплачував внески. Члени правління обирали голову, секретаря та скарбника, яким допомагали дами-патронеси. Правління, що організовувало всю роботу товариства, працювало безкоштовно, оновлювалося поетапно: щороку вибувала третина за жеребом у перші два роки, а потів за старшинством вибирання. Усі рішення, зокрема затвердження кошторисів і звітів правління та дозволи на видатки, ухвалювали загальні збори, якщо на них була присутня хоча б четверта частина товариства25.

На початку XX ст. в місті діяли ще декілька товариств – Французький сімейний осередок в Одесі (1908 р.), Одеське франко-російське спортивне товариство (1912 р.), Одеське товариство розповсюдження французької мови (1913 р.), Франко-російське товариство виноробства (ліквідоване в 1918 р.)26.

Прибалтійська громада не була надто чисельною, але також мала свої національні організації. Із 1906 р. діяло Одеське латиське товариство співу, яке в 1914 р. реорганізувалося в Одеське латиське громадське зібрання, керівниками його стали Р.Ліпін (голова) та К.Крінґель (помічник)27. Латиське громадське зібрання оформилося 1907 р. у складі 11 членів під головуванням П.Предіта. Латиші збиралися за адресою вул. Вітте, 1128. У 1912 р. зорганізувалося Одеське естонське товариство29. У 1913 р. в Одесі було засновано Литовське товариство взаємодопомоги та Литовське католицьке жіноче товариство покровительства пресвятої діви Марії30.

Серби в 1885 р. зробили спробу започаткувати товариство, але фактично воно не розпочало своєї діяльності навіть у березні наступного року, оскільки тимчасовий комітет вирішив відкласти офіційне відкриття до кращих часів через неврожайний рік, але не пізніше відновлення вивозу збіжжя з Одеського порту. У 1891 р. громада створила Сербське благодійне товариство при ґенеральному консульстві Сербії в Одесі31. У становленні цього об'єднання велику роль відіграв ґенконсул Г.Суппічич, котрий мав неоднозначну репутацію людини, яка зазвичай вирішує питання «у притаманному йому задерикуватому тоні». 22 лютого 1891 р. він повідомив одеського градоначальника П.Зеленого, що за дозволом міністерства закордонних справ в Одесі вже засноване при консульстві Сербське благодійне товариство. До листа додавалася копія «Правил Сербського благодійного товариства в Одесі». Засновниками виступили Г.Суппічич, князь Ю.Ґаґарін, А.Петрович, Г.Міткевич і Н.Маркович. На це градоначальник зауважив, що згідно із законодавством такі товариства можуть уважатися леґітимними лише за умови затвердження їх статутів міністерством внутрішніх справ, і повернув консулові правила. У відповідь Г.Суппічич пояснив свій погляд на справу таким чином: заснований при консульстві благодійний комітет є одним із відділів консульства, а тому не підпадає під ті закони, на яких наголошував градоначальник, а діє на підставі правил внутрішнього розпорядку консульства. При цьому Г.Суппічич посилався на практику діяльності інших диппредставництв, зокрема італійського та угорського. Він також зазначав: «Сербська колонія, що проживає в Одесі й бажає зі своїх статків допомогти незаможній своїй братії, не може сумніватися в повному співчутті російського уряду, який завжди настільки чуйно ставився до всіх починань відданих йому сербів»32. Однак градоначальник не змінив свого рішення, порадивши діяти в установленому порядку.

12 жовтня 1891 р. статут Сербського благодійного товариства в Одесі було затверджено в міністерстві внутрішніх справ. Організація мала на меті надавати допомогу незаможним сербам в Одесі та в передмісті, і таким, які

перебували в місті проїздом. На допомогу могли розраховувати також удови сербів із малолітніми дітьми або з незаміжніми доньками, якщо вони навіть не сербки, та бездітні вдови-сербки, котрі вийшли заміж не за сербів, але повернулися після смерті чоловіка у сербське підданство. Товариство зобов'язувалося: 1) надавати допомогу одноразово або постійно грошима чи речами; 2) вносити платню за лікування незаможних сербів, які потрапили до лікарні на прохання комітету; 3) надавати грошову допомогу для проїзду на Батьківщину.

Склад товариства не обмежувався кількісно, членом могла стати повнолітня особа будь-яких станів і звання, за винятком учнів навчальних закладів, нижніх військових чинів, юнкерів, обмежених у правах судом і тих, хто вносить до каси менше 3 руб. або не платить внесків упродовж року. Лікар, котрий лікував безкоштовно, ставав автоматично членом товариства, незалежно від сплати членського внеску.

Грошові кошти товариства складалися з членських внесків, пожертв, зборів «у кру́жку» в канцелярії консульства, та прибутків від театральних постанов, сімейних вечорів, балів і гулянь. 10% від прибутку утворювали запасний капітал, який обертався в ґарантовані державою цінні папери. На поточні витрати в касі могло залишатися не більше 500 руб., решта зберігалася в банку. Справами товариства керував комітет, що складався з голови, ґенерального консула Сербії та 4 членів, котрих обирали на один рік. Комітет визначав зі свого складу скарбника й секретаря. Останній вів російською мовою листування, журнали комітету та загальних зборів, укладав списки членів, а також осіб, яким надавалася допомога. Члени комітету, котрі займалися збиранням пожертв, отримували іменні листи за підписом і печаткою консула. Одеські дами, що брали участь у збільшенні коштів товариства, здобували звання благодійниць товариства.

Загальні збори були як річними, так і надзвичайними. На зборах обирали 4 членів комітету й кандидатів, а також 3 членів ревізійної комісії. Збори ухвалювали рішення щодо розмірів і видів допомоги, напрямів діяльності, витрат тощо. Так, на прохання консула Г.Суппічича Новоросійський університет із 1893 по 1919 рр. реґулярно надавав актову залу й велику аудиторію в медичних лабораторіях для читання публічних лекцій на користь Сербського благодійного товариства33.

Діяльність ***польської*** громади перебувала під пильним наглядом влади через активний упродовж XIX ст. національно-визвольний рух поляків. Після повстань 1830 і 1863 рр. їх учасники, зокрема представники вищої шляхти, були піддані арештам, обшукам, і в поліцейських установах, секретних столах градоначальників, управліннях ґубернаторів, канцеляріях прикордонних

військових служб і митниць осіли сотні списків повстанців, зокрема й випроваджених за межі імперії та таких, яким в'їзд до Росії заборонявся назавжди. Цензура приватного листування, нагляд за «неблагонадійними особами», контроль за перетином кордону польськими вихідцями призводили до виявлення контрабандної зброї, грошей, періодичних видань, зокрема газети «Час» («Czas»). За таких умов громадські об'єднання до початку XX ст. практично не могли діяти. Лише після маніфесту 1905 р. поляки Одеси заснували декілька товариств, що займалися культурно-освітніми, економічними, релігійними й ґендерними питаннями діаспори: Польський дім в Одесі (1906 р.)34, Польське товариство споживачів «Збереження» (1907–1908 рр.)35, Товариство святого Климента (1908 р.)36, Одеський польський дім (1910 р.), Одеське відділення Товариства рівноправності польських жінок (1912 р.)37.

Українська громада Одеси впродовж XIX ст. існувала в умовах суворої регламентації суспільно-політичного життя законодавчими положеннями. Валуєвський циркуляр 1863 р. та Емський указ Олександра II від 18 (30) травня 1876 р. забороняли використання української мови в таких найважливіших сферах освіти й культури, як друкування книг і текстів для нот, викладання предметів в навчальних закладах, переклад з іноземних мов, ввезення книжок українською мовою з-за кордону, організація концертів з українськими піснями.

Після маніфесту 1905 р. українці створили в Одесі низку національних культурно-освітніх, музичних, благодійних і споживчих установ: Українське товариство «Просвіта» (1905 р.), Українське товариство споживачів (1908 р.), музично-драматичний гурток «Українська хата» (1910 р.), Одеське відділення Галицько-руського благодійного товариства у Санкт-Петербурзі (1910 р.), Товариство «Україна» (1912 р.), Українське музично-драматичне товариство «Кобзар» (1913 р.), Одеський український літературно-артистичний клуб (1913 р.), Одеський український клуб (1914 р.), Зібрання клубу «Мазанка» (1918 р.)38.

«Просвіта» була найчисленнішою й налічувала понад 500 учасників, найактивнішими з яких були М.Комаров, С.Шелухін, І.Різниченко, І.Луценко, О.Фісак, А.Погибко, І.Немировський, О.Панченко, А.Кравченко, С.Благовіщенський, А.Федоренко, М.Білінський та ін. Товариство поставило за мету «допомогти культурно-просвітньому розвитку українського народу в місті Одесі». Для цього планувалося видавати книжки, відкривати бібліотеки й читальні, улаштовувати лекції, вечори, концерти, виставки, започатковувати ясла, школи, благодійні установи тощо.

Одним із помітних просвітян став студент Новоросійського університету А.Ніковський – майбутній політичний діяч періоду УНР. У документах Одеського окружного суду та прокурора судової палати за 1906 р. він значиться

як керуючий торговим домом І.Різниченка, присяжний повірений і член леґалізованого українського товариства «Просвіта», в якого було вчинено обшук у зв'язку зі справою, що розглядалася у суді за звинуваченням просвітян А.Луценко, А.Плахотнюк, М.Коваля та інших у належності до партії соціалістів-революціонерів і проведенні аґітації.

Упродовж 1906–1909 рр. А.Ніковський входив до складу правління товариства як секретар і відповідальний за бібліотечну секцію. Він підготував низку рефератів для громадських читань за темами «Марія Заньковецька» (1907 р.), «Батьки й діти в українській драматичній літературі» (1908 р.), «Оповідання та драматичні твори П.Барвінського» (1908 р.), «Оповідання С.Черкасенка» (1908 р.). У серпні 1909 р. А.Ніковський, М.Слабченко, В.Хоменко, В.Грищинський організували гурток і надали пропозицію влаштувати систематичні курси з різних галузей науки та українознавства. А.Ніковський розробив курс історії новітньої української літератури. У грудні 1909 р. він увійшов до складу 12-ти членів ліквідаційної комісії «Просвіти» (разом із такими членами товариства, як М.Комаров, І.Різниченко, І.Луценко, О.Фісак, А.Погибко, І.Немировський, О.Панченко, А.Кравченко, С.Благовіщенський, А.Федоренко, М.Білінський). Після закриття одеським градоначальником «Просвіти» у грудні 1909 р. члени товариства продовжували організовувати зібрання та вечори, співпрацювати в україномовній газеті «Рада», у місцевому осередку Товариства українських поступовців – «Молодій громаді». Після закриття «Ради» влітку 1914 р. просвітяни публікувалися в «Літературно-науковому віснику», а коли закрили і його, організували видання літературного журналу «Основа».

Самоназва «українець» стала предметом гострих дискусій. Офіційним і прийнятим у діловій документації Російської імперії визначенням для українців залишався термін «малорос», відповідно для мови – «малоросійська». Готуючись до першого всеросійського перепису населення, канцелярія уряду уклала список 140 народів, котрі проживали в Росії, де українцям дали наступне визначення: «Малороси – одна з головних племінних видозмін російського народу»39. Поняттям «українець» влада найчастіше позначала діячів національного руху, для яких у поліцейській лексиці також існував спеціальний термін: «затятий мазепинець». У самому українському інтеліґентському середовищі також не було єдності в питанні щодо національної самоназви. Дискутували й щодо майбутнього статусу території, котра називалася «Новоросією» – культурно-національна автономія у складі Росії чи самостійна та соборна Україна? Показовою у цьому сенсі подією стала поява в Одесі влітку 1917 р. російськомовної брошури місцевого історика І.Линниченка «Малорусский вопрос и автономия Малороссии (Открытое

письмо проф. М.Грушевскому)», в якій автор відстоював постулати російського панславізму40.

Одним із противників ідеї самостійності нації й держави був і відомий публіцист, громадський діяч, російський монархіст і націоналіст В.Шульґін. У 1917 р., після визнання Тимчасовим урядом Ґенерального Секретаріату та Української Центральної Ради, він обурювався тим, що мешканців південних ґуберній колишньої Російської імперії «разом» віднесли до українців, адже, мовляв, значна частина «свідомого південноросійського населення гордо називала себе малоросами – росіянами Малої Русі», і була нібито «гаряче прив'язана до цього російського імені»41.

Одеські громадські об'єднання, що включили до своєї назви визначення ***«російський»,*** діяли в різноманітних напрямах взаємної підтримки у професійній та економічній сферах, у благодійництві, розвитку культури, популяризації російської мови й літератури, спорту, роботі з молоддю. Переважна більшість їх працювала на ідеологічній платформі монархізму та російського націоналізму. Особливо активно втілювали у життя гасла великодержавного шовінізму й антисемітизму ультраправі чорносотенні організації, що виникли в період революції 1905–1907 рр.

У лютому 1906 р. було засновано Одеське відділення Спілки російського народу. Ініціаторами виступили лідери правомонархістського руху – секретар директора Російського товариства пароплавства й торгівлі граф О.Коновніцин (очолив організацію), викладач історії та географії М.Родзевич і присяжний повірений Б.Пелікан. У 1907 р. О.Коновніцин опублікував у газеті «За царя и Родину» відозву, де закликав євреїв публічно «покаятися» перед російським народом «за революцію», після чого друк видання було призупинено з причини розповсюдження національної ворожнечі. Однак Микола II «освятив» діяльність товариства, подарувавши О.Коновніцину на особистій аудієнції свій портрет. Організація розгорнула не тільки активну діяльність, а й створила цілу мережу нових об'єднань, таких, як Товариство робітників – членів Одеського відділення Спілки російського народу (1908 р.)42, Студентську організацію Спілки російського народу (1909 р.)43, Опікунство над нужденними та їхніми дітьми при Одеському відділенні Спілки російського народу (1913 р.)44. У 1907 р. між двома лідерами чорносотенства – О.Дубровіним і В.Пуришкевичем – стався розкол, після чого останній заснував Російську народну спілку імені Михаїла Архангела, відділення якої активно діяло в Одесі впродовж 1907–1917 рр.45

Однією з найбільш діяльних правомонархічних організацій була Одеська спілка російських людей46, заснована у жовтні 1906 р. М.Родзевичем, Н.Давидовим, К.Сєдовим. Метою її засновників було охоплення «всіх сфер

народного життя» та «просвіта народу» в дусі царистських ідеалів. У 1906 р. спілка налічувала 1500, у 1907 р. – 2600 членів. Про охоплення широких верств православного населення свідчила організація її підрозділів – студентського відділу (1909 р.)47, артілі торговців книгами і періодичними виданнями (1908 р.)48, Товариства допомоги нужденним учням Одеської чоловічої гімназії та одеських навчальних закладів (1909 р.)49. Для матеріальної допомоги членам монархічних організацій і біднякам М.Родзевич і Б.Пелікан заснували 1909 р. Одеське російське благодійне товариство «Братерська допомога»50. Одеська спілка російських людей вела боротьбу за «народну тверезість», облаштовувала читальні, дитячі садки, організовувала в роки Першої світової війни допомогу армії. У 1913 р. М.Родзевич відкрив Одеський ґубернський відділ Усеросійської Дубровінської спілки російського народу. Категоричне несприйняття демократії, запеклий російський шовінізм та антисемітизм спричинили загибель М.Родзевича в 1919 р. від кулі невідомої особи.

Серед одеських чорносотенних організацій були також товариства молоді «Російський двоголовий орел» (1907 р.) і «Білий двоголовий орел» (1907 р.)51. Діяло відділення Всеросійської національної спілки52 – поміркованої партії російських націоналістів (1908–1917 рр.). Метою організації було збереження неподільності Російської імперії та «єдності» народу з імператором, боротьба з «єврейським засиллям», «мазепинством», польським «сепаратизмом», політична й культурна асиміляція «інородців».

У сфері економічної взаємодопомоги функціонували Російська спілка трудящих друкарської справи (1906 р.)53, ремісничі та споживчі товариства «Російське братерство» (1907 р.)54, «Співдружність російських модисток» (1907 р.)55, Перше російське товариство взаємодопомоги (1908 р.)56, споживче товариство «Російська народність» (1908 р.)57.

Культурно-освітні завдання вирішували Російське товариство охорони народного здоров’я (1898 р.)58, Товариство слов’яноросійського хорового співу (1899 р.)59, Південноросійське драматичне товариство (1899 р.)60, Просвітницьке товариство «Співдружність російських письменників» (1911 р.)61, Товариство «Російська мова» (1911 р.)62, Російське гімнастичне товариство в Одесі (1908 р.)63, музичне училище при Російському музичному товаристві (1864 р.)64.

Загалом включення до назв громадських об’єднань визначення «російський» асоціювалося радше з поняттям «державний», «монархічний», аніж із назвою етносу чи нації. А створені численні «російські» товариства на практиці представляли собою політичні партії, що діяли за підтримки монархії й державних інституцій, через що мали значно більше можливостей для реалізації своїх цілей і програм.

Євреї, як найбільш численна після російськомовної етнічна група Одеси, створили в місті широку мережу з-понад сотні найрізноманітніших громадських об'єднань, демонструючи високий ступінь самоорганізації й соціальної активності. Найпершими з них були благодійні організації широкого профілю. Так, на 1865 р. уже діяло товариство допомоги незаможним «Пас-Леорхим», у 1866 р. було засновано Єврейське благодійне товариство. Із кінця XIX ст. кількість таких об'єднань значно збільшилася: Товариство допомоги нужденним трудівникам-євреям Одеси (1899 р.), Товариство трудової допомоги нужденним євреям Одеси (1900 р.), Товариство піклування про незаможне єврейське населення на Слобідці-Романівці (1900 р.), Одеське позичково-благодійне єврейське товариство «Гмілус-Хесед» (1908 р.), Благодійне товариство пам'яті Соломона Пилиповича Пуріца (1911 р.). У 1907 р. було здійснено спробу скласти реєстр усіх благодійних організацій і створити спілку доброчинних товариств та установ – Центральне єврейське реєстраційне бюро, однак органи влади не дали на це дозволу65.

Прагнення до взаємодопомоги представників певної професії було реалізоване у створенні широкої мережі відповідних товариств: єврейських прикажчиків; палітурників, картонажників та їх старших підмайстрів, котрі торгують товарами тієї ж галузі в Одесі «Кошре-Сфорім» (1909 р.); рибопромисловців і торговців тієї ж галузі – євреїв в Одесі; учителів-євреїв (1866 р.); мірниківєвреїв; купецьких аґентів і різних торговців-євреїв; торгових агентів і торговців-євреїв; рубальників кошерного м'яса; торговців, які постраждали від погромів; ремісників і промисловців-євреїв Одеси; представників ремісничої та землеробної праці серед євреїв у Росії; євреїв, котрі служили у солерибопромисловців66. Останнє товариство було створене ще 1889 р. у складі 101 члена, серед яких налічувалося п'ятеро купців (І.Геро, Л.Шварцер, Б.Бренайзен, І.Штрах, Л.Реєр), решта – міщани. Мета його полягала в допомозі незаможним, підтримці їхніх сімей під час хвороби годувальників, котрі прибували в Одесу з різних місць Російської імперії.

Релігійні товариства об'єднували євреїв, котрі звернулися до християнства; служителів синагог і молитовних будинків (шамесів); членів молитовного будинку «Кейлас-Яков №9» в Одесі; євреїв, які моляться Богу «за царя та уряд» під впливом «Хевре месполім бішлоймошел Малхіс»67.

Ґендерні організації ставили за мету сприяти жінкам налагодити матеріальне становище, дати знання та професію. Для цього було створено Товариство взаємної допомоги породіллям-єврейкам, Товариство для поширення ремесла між єврейськими жінками, Перше Одеське єврейське товариство взаємодопомоги «Гахносіс-Кело» (1913 р.)68

Опікування дітьми було одним із найголовніших напрямів роботи єврейської громади. У місті діяли товариства піклування про бідних та безпритульних єврейських дітей (1907 р.), взаємодопомоги бідним єврейським дітям у районі Молдаванки (1907 р.), безкоштовних їдалень для найбідніших єврейських дітей Одеси (1907 р.), взаємодопомоги єврейським дітям, які залишилися без денного догляду (1908 р.)69.

Медико-санітарний напрям роботи провадили товариства санітарних колоній для лікування і виховання слабких здоров'ям учнів незаможного єврейського населення Одеси (1906 р.), допомоги бідним хворим євреям «ЕрецХайлім» (1906 р.)70.

Численні товариства створювалися на підтримку нужденних учнів, у тому числі колишніх вихованців навчальних закладів – комерційних училищ Файга, Гохмана; учителів єврейської мови (меламедів); ремісничого училища «Праця»; приватних чоловічих училищ Р.Полухера, М.КлейманаФішельзона, С.Фінкеля, Я.Ландесмана, А.Гефтер, І.Співакова, ҐольдштейнКігель, Я.Бродовського, Б.Ланґ (уродж. Віпер), Я.Камінера, Краківського; приватних жіночих училищ Куперт, Р.Гулак (уродж. Бузиновер), початкової вечірньої жіночої школи С.Вейнштейн, безкоштовного єврейського училища Х.Городецької, жіночого єврейського комерційного училища Х.Гефтер, Одеської приватної єврейської жіночої гімназії В.Голдін (уродж. Абезгауз) та ін.71

Культурно-освітні, наукові об'єднання були покликані відроджувати й вивчати національні традиції, мову, історію, зберігаючи таким чином національну самоідентичність. З іншого боку, просвітництво та асиміляція на російському ґрунті стали невід'ємним напрямом роботи багатьох єврейських товариств. Одним із перших була «Бесіда», заснована 1863 р. з метою «доставити своїм членам та їхнім родинам приємне й корисне, без зайвих розкошів, проведення часу за співами, музикою, літературою, танцями та ін.»72. Цікаво, що зібрані «Бесідою» в 1865 р. від лотереї-алеґрі 200 руб. 34 коп. дирекція розподілила серед не тільки єврейських, а й інших благодійних товариств, зокрема 70 руб. дісталися Грецькому братству.

У 1867 р. градоначальник розглядав питання про створення просвітницького товариства для євреїв і того ж року було відкрито Одеське відділення Товариства розповсюдження просвітництва між євреями в Росії (засновники – І.Усишкін, С.Дубнов)73. Його метою було розповсюдження російської мови в єврейському середовищі, залучення євреїв до російської культури, а також поширення класичної єврейської мови й літератури, підтримка єврейських періодичних видань, розвиток історичних знань тощо.

Після 1905 р. в Одесі виникла низка об'єднань: 1907 р. – Єврейське товариство «Іврія» («Єврейське»; С.Барбаш, Х.Еттінґер, Х.-Л.Левинський,

Й.Клаузнер, А.Енкелес-Ункелес, М.Усишкін)74; 1908 р. – Одеське відділення Товариства любителів єврейської мови75, 1909 р. – Єврейське літературне товариство76; 1910 р. – фонд імені М.Лілієнблюма при комітеті Товариства допомоги євреям землеробам і ремісникам у Сирії й Палестині (М.Усишкін)77 та Спілка єврейських жінок для культурної роботи в Палестині (Б.Гехт)78; 1912 р. – Одеське відділення Санкт-Петербурзького товариства любителів єврейської мови «Агудас Ховевей Сфас Ейвер» (М.Усишкін, І.Клаузнер, С.Барбаш, М.Клейнер, Й. і Б.Гехт)79; 1912 р. – Товариство розповсюдження правильних відомостей про євреїв та єврейство80; 1914 р. – Єврейське літературно-наукове товариство81; 1917 р. – товариство «Ойр Ісраель», Єврейське культурно-просвітницьке товариство на Пересипу, громадська бібліотека «Сейфер» («Книга») імені Х.-Н.Бялика (А.Каган, Х.Еттінґер, І.Мільман, Й.Равницький, С.Барбаш, А.Зеліченко, Г.Гутман)82; 1919 р. – товариство «Тарбут» («Культура»)83.

Не всі громадські ініціативи вдавалося реалізувати. Так, у 1908 р. градоначальник не задовольнив прохання щодо створення Єврейського громадського зібрання в місті Одесі через те, що його засновники були сіоністами (М.Усишкін, С.Барбаш, І.Клаузнер, М.Лілієнблюм, Й.Гехт, Ґліксберґ, Фінкель, Фрідман, І.Ґопп, А.Маґаріл, Ш.Буришкін, Будницький, Радбіль, Й.Беруль, М.Шамо та ін.)84.

Значну кількість товариств було засновано для допомоги тим, хто еміґрував у Сирію й Палестину, країни Америки та Європи. Так, у 1885 р. створено гурток «Негемія» (М.Ліон, Г.Гіммельфарб, Л.Шварц, Р.Старкмет, З.Венгеров, Бугульський, Франкфельд) і товариство «Монтефіорі» (Л.Пінскер)85. У 1888 р. заснували Товариство допомоги євреям – землеробам і ремісникам у Сирії й Палестині, яке провадило значну роботу з надання матеріальної допомоги тим, хто вже переселився на землю пращурів. Активними його членами були Л.Пінскер, М.Морґуліс, А.Ґрінберґ, С.Барбаш, С.Пуріц, О.Цедербаум, Б.Шершевський, Л.Федермеєр, М.Штейнер, Я.Любарський, С.Рабинович, С.Берґ та ін.86

Після маніфесту 1905 р. кількість об’єднань значно збільшилася. У 1906 р. зорганізувалося Єврейське територіалістсько-еміґраційне товариство (Б.Симонович, Б.Рабинович, Я.Сагал, Л.Паперний)87, члени якого підтримували ідею створення національної держави не тільки в Палестині, а й в Африці, або в інших куточках світу88. Того ж року виникли одеський сіоністський клуб «Кадіма» (Й.Сапір, І.Тривус, Я.Ландесман, С.Рабинович, Е.Гельванський, Х.-Л.Левинський, М.Алейников, М.Вульф)89, одеська організація сіоністсько-соціалістичної робітничої партії «Поалей-Ціон» (Б.Борохов)90. У 1912 р. заснували Інформаційне бюро для єврейських

еміґрантів (Товариство для надання допомоги євреям-переселенцям; С.Барбаш, М.Ловицький, Г.Вейнштейн, І.Левін, І.Марґуліс)91.

У цілому євреї виявили найбільш активну здатність до самоорганізації, яка пояснюється й віковими традиціями громадського самоуправління (кагали), і природним прагненням зберігати свою етнічну та релігійну ідентичність в умовах обмежувального щодо юдеїв законодавства Російської імперії, і активними міґраційними процесами, що вимагали від переселенців концентрації колективних зусиль для адаптації на нових місцях.

Етнічні групи, які не були численними в Одесі, також створювали свої організації. Так, ***караїми***, котрі сповідували юдаїзм, у 1864 р. заснували Товариство для розповсюдження просвіти і взаємної допомоги (фундатори – купці А.Аґа, С.Манґубі, С. та І. Егізи, С. і Є. Бабаджани, І.Шамаш та ін.)92. У 1900 р. було затверджено статут Караїмського товариства, а в 1906 р. постало Одеське жіноче караїмське благодійне товариство93. У 1900 р. затверджено статут Товариства допомоги бідним ***чехослов'янам***94. Найбільш відомими його членами стали архітектор В.Прохаска і композитор Й.Прібік. У 1913 р. виникли Одеське перське товариство95 й Одеське ***бельґійське*** благодійне товариство96. У 1917 р. в Одесі зареєстровано Слов'янський клуб ***чорногорського*** товариства97. Ґрузини об'єдналися в товариство «Сакартвело» («Ґрузія») у 1913 р., а в 1917 р. було зареєстровано Ґрузинське товариство98. ***Англійці*** й ***американці*** не були значною групою одеського населення. Утім у місті діяли Британський та Американський клуби (1906 р.), Британське атлетичне товариство (1910 р.), Англо-російське позичково-ощадне товариство (1918 р.)99. До їх складу входили представники різних етносів, і ці об'єднання не можна вважати суто етнічними – назви свідчили про підтримку англійських традицій або ж про міждержавні стосунки, що також є цікавим історичним фактом. Особливою формою громадського зібрання за економічними інтересами стало ***болгарське*** городницьке товариство «Прогрес» (1908 р.)100. У 1918 р. було зареєстровано Благодійне товариство допомоги бессарабцям101.

Український історичний журнал. – 2017. – №2 – С. 46-63
(file:///C:/Users/amd/Downloads/UIJ_2017_2_6.pdf)

Вельможко В. **Одеські адреси Андрія Ніковського**

Недавно громадське об'єднання «Одесі — 600» до 100-ліття Української національної революції 1917—1921 років випустило календарики з портретами відомих діячів національно-визвольних змагань на Одещині. Про багатьох з них видано книги, надруковано статті в газетах та журналах, захищено дисертації.

Багато досліджень є і про Андрія Ніковського, заступника голови Центральної Ради та міністра закордонних справ УНР, який 75 років тому трагічно загинув від голоду та холоду в блокадному Ленінграді. Але його життєвий шлях, культурно-просвітницька та громадсько-політична діяльність, пов'язані з Одещиною, й досі недостатньо вивчені, розкриті. Це випливає, зокрема, з того, що прізвища Ніковського нема, на жаль, серед змінених після декомунізації назв вулиць Одещини.

Народився Андрій Васильович Ніковський 14 жовтня 1885 року в болгарському селі Малий Буялик Херсонської губернії (нині с. Іванове Лиманського району) під час батьківського бурлакування по панських маєтках. Його батько, Василь Євстафійович — міщанин з Очакова, мати, Ірина Опанасівна — проста селянка з-під Березані на Миколаївщині.

Дитинство Андрійка минуло в селі поблизу Очакова, «в голому, сухому як перець степу, над півсолоною Березанською затокою Чорного моря». Коли хлопчику сповнилося сім років, помер батько. Невдовзі мати вдруге вийшла заміж і переїхала до Одеси. Одна з адрес, за якою проживала нова сім'я, — будинок 62 на вулиці Успенській.

Спочатку Андрійко навчався у народній школі, після її закінчення впродовж року допомагав вітчимові — службовцеві лазні, а у вільний від роботи час готувався до вступу в гімназію. Це вдалося йому без особливих зусиль. За спогадами Ю. Лавріненка, в цьому посприяв син одеського ювеліра М. Елік, звернувши увагу на хлопчика, який стояв перед вітриною магазину і на запитання, що він тут робить, відповів: «Учусь, дядю, читати». Зворушений пан допоміг Андрійкові здобути освіту: готував його до гімназії, підтримував під час навчання в ній, посприяв вступу до університету.

Навчався Андрій у п'ятій одеській гімназії, із 14 років заробляючи репетиторством. Закінчив її в 1905-у (разом з майбутнім нобелівським лауреатом Соломонои Ваксманом). З атестата видно, що найцікавішими предметами були географія, математична географія та фізика. Можливо, інтерес до цих наук став вирішальним при вступі на природниче відділення фізико-математичного факультету університету в Одесі. По закінченні першого курсу, перебуваючи під впливом українського середовища, передусім одеської «Просвіти», Андрій Ніковський переводиться на слов'яно-руське відділення історико-філологічного факультету.

Під керівництвом професора Б.М. Ляпунова, брата відомого математика О.М. Ляпунова, молодий студент працює над розробкою наукової теми історії руських говорів та зв'язку з мовою давньоруських пам'яток. Досліджуючи цю тему, 1910 року Андрій здійснив діалектологічну експедицію поблизу Хотина (тепер Чернівецька область), де записував місцеву українську говірку. Під час

експедиції захворів на малярію, через що не встиг опрацювати зібраний матеріал. Одеський краєзнавець А. Гриськов згадує про цей період у житті студента А. Ніковського в статті про Є. Чикаленка, який запропонував тому разом з дружиною замешкати деякий час й його садибі в Перешорах, чим подружжя з радістю скористалося наступного року. На прохання професора Б.М. Ляпунова керівництво факультету продовжило термін навчання Ніковського ще на рік — для закінчення розпочатої роботи. Навесні 1912-го навчання в університеті закінчилося, але диплома А. Ніковський не отримав через відмову складати останній іспит, оскільки за наявними оцінками йому могли видати диплом II ступеня, який не дозволяв складати магістерські іспити. Тому й вирішив перенести складання іспитів на наступний рік, обмежившись заліковим свідоцтвом, яке давало право викладати у гімназіях.

Молоді роки Андрія припали на той час, коли після революції 1905 року в Російській імперії було частково знято заборону на українське слово й почали виходити національні видання та створювалися нові осередки українського життя: клуби, гуртки, товариства. А. Ніковський багато часу й енергії віддавав робот в одеській «Просвіті», де був членом правління, секретарем і бібліотекарем. Саме він займався впорядкуванням книгозбірні, купленої у вдови колишнього лідера одеської «Громади» Л. Смоленського. На початок 1908-го в бібліотеці нараховувалося більше двох тисяч видань. Активна громадська діяльність посприяла тому, що Андрій став делегатом від Одеси всеслов'янського студентського з'їзду, який проходив у червні 1908 року в Празі.

Наприкінці того ж 1908-го Сенат видав указ, згідно з яким діяльність українських просвітніх організацій визнавалася такою, що «загрожує громадському спокою». Наступного року одеську «Просвіту» було закрито. Після цього Андрій вступив до Одеської студентської громади, де вів курси української мови в таємних гуртках для молоді. Він також взяв участь у створенні Українського клубу та товариства «Українська хата», де виступав з рефератами про українську літературу.

У серпні 1908 року А. Ніковський одружився зі слухачкою Вищих жіночих курсів Наталією Христо. Тоді ж посприяв у виданні першої книжки подруги дружини, молодої письменниці Галини Журби (Домбровської) «З життя» в друкарні своєї тещі Софії Христо. У листопаді 1911-го на вулиці Преображенській, 11, відкриває «Українську книгарню «Діло», яка розповсюджувала українську літературу, займалася передплатою та продажем газети «Рада». Керувала книгарнею дружина Наталя Дмитрівна.

У 1910 році було засноване міжпартійне об'єднання «Товариство українських поступовців» (ТУП). В Одесі діяли два осередки — «Стара

Громада» (очолював М. Комаров) і «Молода Громада» (на чолі з С. Шелухиним). Членом останньої був й А. Ніковський. У 1911-у його обрали делегатом на з'їзд ТУПу в Києві. Саме тоді Євген Чикаленко запропонував йому на час відпустки замінити редактора газети «Рада». З документів Одеського жандармського управління відомо, що в жовтні 1912-го А. Ніковський намагався заснувати в місті україномовну газету «Народня справа». Тоді ж вийшли друком його перші літературознавчі праці — «Українська література і кріпацтво» та «Вічна казка».

Повернувшись до Одеси молодий випускник університету почав працювати викладачем російської словесності в двох одеських гімназіях — Е. Вісковатової (на розі вулиць Богдана Хмельницького та Степової, нині в цьому будинку розташоване Одеське професійно-технічне училище машинобудування) та О. Белен-де-Балю (на розі Канатної та Успенської, тепер це ЗОШ № 39). Працювати доводилося по 12—13 годин на добу, але це не забезпечувало стабільного і пристойного заробітку. Незважаючи на запрошення керівництва гімназій про подальшу співпрацю, А. Ніковський прийняв пропозицію Є. Чикаленка стати постійним редактором «Ради», яку очолював з 1 липня 1913-го до її закриття, через початок Великої війни, 20 липня 1914-го.

Тільки-но навесні 1915 року було знято заборону на українське слово, відразу ж почалося збирання матеріалів для нового українського журналу, що мав виходити в Одесі під назвою «Основа». А. Ніковський взяв на себе обов'язки видавця та головного редактора, а практичною роботою, пов'язаною з друкуванням часопису, опікувалися його одеські приятелі І. Гаврилюк та В. Буряченко. Впродовж 1915-го вийшло три числа єдиного на той час україномовного журналу. В умовах війни «Основа» друкувалася з величезними труднощами, зумовленими нестачею паперу, дорожнечею, а головне — цензурними утисками, штрафами або й забороною видання. Приводом для закриття часопису стала стаття С. Єфремова «З хвиль життя», що мала досить категоричний характер. У листі від

6 лютого 1916-го В. Буряченко запропонував А. Ніковському видати в Одесі альманах під тією ж назвою або під іншою й розіслати передплатникам. Відтак фактичним продовженням «Основи» стала збірка «Степ», яка була останнім числом журналу.

У роки війни А. Ніковський переважно перебував у Києві, зрідка навідуючись до Одеси в родинних та видавничих справах. Подальший період життя вже мало пов'язаний з містом Андрієвої юності. Після Лютневої революції його обрали товаришем (заступником) голови Центральної Ради. З приходом німців на знак протесту він вийшов зі складу Ради, був одним з організаторів антигетьманського заколоту, але до складу Директорії не

ввійшов. Коли повернулися більшовики, спочатку переховувався, а потім підробив документи на ім'я Йосипа Степановича. Після вступу в місто Денікіна знову працював у газеті «Рада», потім — у «Промені». У листопаді 1918-го померла дружина, залишивши малолітніх дітей — доньку Галю і сина Володимира. З присвятою «ясній пам'яті» дружини наступного року в Києві вийшла книжка А. Ніковського «VITA NOVA», яка містила літературознавчі есе про творчість кількох молодих талановитих поетів-новаторів.

Коли в 1920-у війська Директорії разом з поляками покинули столицю, Андрій Васильович, встигнувши попередити про негайну евакуацію Галину Журбу, виїхав до Вінниці (залишивши дітей у Києві), де йому доручили очолити міністерство закордонних справ. На цій посаді він пробув два роки, відмовившись від неї через сварку з головним отаманом. Річ у тім, що Андрій Ніковський виділив вдові Петра Болбочана Марії 17 тисяч австрійських марок, а це дуже не сподобалося Симонові Петлюрі. З цього вчинку видно, що Андрій Васильович не тримався за посаду будь-якою ціною, порядність для нього була понад усе.

У жовтні 1924 року А. Ніковський завдяки клопотанням С. Єфремова, який весь цей час доглядав за його дітьми, повернувся на Батьківщину. Спочатку оселився у Єфремова, та через кілька місяців винайняв кімнату, куди й переїхав з дітьми. Здавалося, життя почало налагоджуватися. Але в 1929-у його заарештовують, звинувативши в причетності до «Спілки визволення України». Після показового процесу в Харкові А. Ніковського засудили на десять років ув'язнення.

21 квітня 1940-го, відбувши покарання, Андрій Васильович поселяється у доньки в Ленінграді, яка була дружиною військового моряка. З початком блокади дочку з онукою відправили в тил, а от А. Ніковського як колишнього «ворога народу» залишили в місті, де він і помер від голоду та холоду. Там його востаннє бачив Юрій Меженко, який не міг навіть поділитися своїм мізерним пайком з безправним А. Ніковським. Точна дата його смерті так і залишилася невідомою. Похований у братській могилі на Піскаревському кладовищі.

Чорноморські новини. – 2017, 10 серпня (www.chornomorka.com/archive/21864/a-9758.html)

ЩО НЕ СТУДЕНТ ЧИ ПРОФЕСОР, ТО… НІМЕЦЬ

Пригадуєте Шевченкове:
“Як німець покаже
Та до того й історію
Нашу нам розкаже…”?

Чимало вихованців (які по тому також когось й чомусь та вчили) і викладачів Рішельєвського ліцею та його “спадкоємця” Новоросійського університету були нащадками ґотів. Основоположник вивчення і систематизації флори та фауни Новоросії, ботанік та зоолог Олександр (фон) Нордман (Нордманн) від 1834 р. був директором Одеського ботанічного саду, який перетворив на науково-дослідчу інституцію, а згодом пожертвував йому свій гербарій. Автор майже 60 наукових праць (на той час це вельми поважна кількість), він відомий й тим, що 1846 р. відкрив поблизу Одеси Нерубайське місцезнаходження викопних кісток давніх тварин. Від падолиста 1842 р. він – директор Одеського училища садівництва. Свідченням пошанування фахових здобутків науковця є таксони, названі на його честь: ялиця Нордмана (Abies nordmanniana), метелик з родини парусників (Parnassius nordmanni), птах родини тиркушкових (Glareola nordmanni).

О.Нордман

Академік Петербурзької АН, професор катедр історії та словесности Рішельєвського ліцею Михайло Розберґ 1830 р. був призначений головним редактором газети “Одесский вестник”, яка видавалась під його наглядом до 1835 р. До цього часопису він приєднав “Литературные прибавления”. Одночасно (купно з П.Морозовым) видав один із перших російських провінційних літературних альманахів “Одесский Альманах на 1831 г.”, в якому помістив “Обстоятельное описание всех примечательных мест, лежащих на пути от Москвы до берегов Чёрного моря”.

У гімназії при Рішельєвському ліцеї навчались майбутні: поет, перекладник, історик літератури, почесний академік Петербурзької АН Петро Вейнберґ; декан медичного факультету та ректор Імператорського університету

св.Володимира (тепер Київський національний університет імені Тараса Шевченка) Федір Ергардт. Вихованцем Рішельєвської гімназії та фізико-математичного факультету університету був Генріх Ґрафтіо – енергетик, електротехнік, дійсний член АН СССР (1932), будівничий перших гідроелектростанцій в Совєтському Союзі.

Уподовж 1857-1863 рр. посаду директора ліцею виконував історик і мистецтвознавець Павло (Павль) Беккер – один із головних авторитетів античної історії в Російський імперії, наукові інтереси якого стосувалися класичної археології і античних старожитностей Новоросійського краю та Причорномор`я. У ліцеї латиною викладав курс інституцій Юстиніана та римських державних законів.

Фізико-математичний факультет університету закінчив Сергій Вітте – міністер фінансів, міністер шляхів сполучення, Голова Комітету міністрів та Голова Ради міністрів Російської імперії (його перша дружина – уроджена Надія Іваненко – була донькою предводителя Чернігівського дворянства). Вихованець цього ж факультету Олександр Браунер (1857-1941) – біолог, зоогеограф, який одним із перших на Півдні Росії почав досліджувати питання охорони природи. Один із засновників Одеського сільськогосподарського інституту, в якому був деканом відділення тваринництва, він був й активним членом “Громади” – напівлеґального об’єднання українофілів. Його іменем названі 15 видів і підвидів тварин, один підвид рослин. А в зоологічному музеї ОНУ у 1990-х реґулярними були “Читання пам’яті О.О.Браунера”.

С.Вітте

Історико-філологічний факультет закінчив Герборд Штейнванд – археолог, який, працюючи в Одеської центральній науковій бібліотеці, підготував до видання фундаментальну бібліографічну працю, що її було опубліковано як перший том “Праць Наукової бібліотеки”. На цьому ж факультеті навчався Євген Будде – філолог-славіст, дослідник історичних

етапів російської літературної мови, професор Казанського університету, автор “Учебника грамматики русского языка”, в якому вперше застосовано для навчальної мети формальний метод опису мови.

Вихованцем ліцею та юридичного факультету університету був також Володимир Едуардович (Вольдемар фон) Фальц-Фейн (він під час поділу спадку батька відмовився від належної йому (за жеребом) Асканії-Нова на користь старшого брата). Уподовж кількох років обирався гласним повітового та губернського земських зібрань, почесним мировим суддею. Член ІІІ Державної думи від Таврйської губернії (1907). У травні 1918 р. відмовився від пропозиції німецького окупаційного командування виконувати посаду генерал-губернатора Криму.

В.Фальц-Фейн

Графік і маляр Павло (Павль) Шварц, який у 1926-1933 рр. брав участь у відновленні Одеського оперного театру (оформив вистави “Аїда” Дж.Верді, “Лоенгрін” Р.Ваґнера, “Кармен” Ж.Бізе), також закінчив Рішельєвський ліцей та юридичний факультет університету.

Ординарний професор катедри всесвітньої історії університету Олександр Ґустав Брікнер викладав всесвітню історію (римську та грецьку), історію французької революції та методологію історії; ординарний професор, декан фізико-математичноого факультету, завідувач ботанічного саду університету Яків Вальц (1841-1904) був першим викладачем цього навчального закладу, який “розпочав правильні мікроскопічні вправи зі студентами в області анатомії та морфології нижчих рослин”; а екстраординарний професор (від 1943 р. дійсний член АН СССР) Роберт (Георгій) Віппер уславився тим, що вперше увів тут нові форми та методи викладання історичних дисциплін

(семінари, бесіди та дебати), які користувались великою популярністю у студентів.

Архітектом Новоросійського університету у 1907-1916 роках працював уродженець німецької колонії Люстдорф (тепер – частина Одеси) Бруно Бауер. У 1920-х – професор архітектурного факультету Одеського політехнічного інституту. Автор проєкту реконструкції однієї з найзагадковіших пам`яток архітектури Одеси – прибуткового будинку Заблудовського (вул. Гоголя, 14), один із балконів якого має нетрадиційну трикутну форму, а в дворі є ще один внутрішній дворик. Він же є автором проєктів будівель пивоварних заводів – існуючих і сьогодні під іншими назвами – В.Санценбахера та Фіхтмана і Шпірта.

www.facebook.com/permalink.php?story_fbid=10215768129955780&id=1819815019

Музичко О**. Володимир Фоменко та його видавництво**

Маловідомий факт з історії української Одеси

Одним з чинників розбудови національної культури колись і дотепер є розвиток національної преси та книговидавництва. На початку ХХ століття, в період політизації українського національного руху, це завдання не лише не втратило своєї актуальності, а й посилилося у зв’язку з необхідністю донесення поглядів націєтворців до свого народу з метою пробудження його від тенет малоросійства. Безумовно, найвагоміший внесок у цю справу зробив одесит Є. Фесенко. Але діяв він далеко не в національному вакуумі.

У цьому, зокрема, переконує досвід обійденого увагою істориків Володимира Кононовича Фоменка (іноді він фігурує у джерелах як Хоменко) — голови теж нині забутого одеського «Благодійного товариства видання та поширення релігійно-моральних та просвітницьких книг українською мовою». В. Фоменко народився у родині священика станиці Уманської Кубанської області. Завершив навчання у Ставропольській духовній семінарії у 1902 році. Після навчання у 1907-у на історико-філологічному факультеті Юр’ївського університету перевівся у Новоросійський університет, але провчився тут на аналогічному факультеті лише один семестр.

Вперше дізнаємося про його активність в Одесі з документа 1909 року, коли разом з М. Слабченком та А. Ніковським він виступив ініціатором створення у «Просвіті» систематичних курсів з різних галузей українознавства. У листі В. Фоменко зізнавався, що «щиро «закоханий» в одеську «Просвіту». Очевидно, що слово було узято в лапки лише з огляду на його метафоричність у

використанні щодо установи. Як член ради «Української хати» у 1911 році виступив доповідачем про творчість І. Котляревського.

В. Фоменко відіграв одну з вирішальних ролей у поширенні української преси, передусім київської «Ради». У листах до видавця газети Є. Чикаленка наводив імена та прізвища одеських передплатників «Ради» (Чепурківська, Шульгин, Буряченко, Діонісій Ємельянович Бенедюк, Тимченок, Бродницька, Павло Філонович Стеценко, В. Громашевський, В.К. Ботвиновський, В.В. Вербілов, Савчинський, Новодворський, І.І. Кушко, А.П. Андрієвський, С.П. Андрієвський, Грібов, Г.К. Подуненко (Вегетаріанська столова), Матієнко, Савченко-Бельський, Л.А. Безпалько, Моренець, Шульга, Білогриць-Котляревський, Григорович), повідомляв про успіхи та труднощі у передплаті та продажі газети. М. Комаров надавав гроші на видання провідних українських часописів Львова та Києва, зокрема у листах до редакції «Ради» у 1910 році повідомляв про те, що в Одесі зібрали до 400 рублів на «Раду».

У 1909 році В. Фоменко надіслав до виділу (правління) «Просвіти» лист з штампом у лівому верхньому куті «Видавництво релігійно-духовних книжок «Промінь». Найпевніше, саме в контексті завдань поширення української преси виникла ініціатива заснування більш масштабного проекту: одеського «Благодійного товариства видання та поширення релігійно-моральних та просвітницьких книг українською мовою». Згідно зі статутом товариства, що нині зберігається в одному з київських архівів, засновники (серед них був передусім голова Одеського Українського клубу, батько видатного епідеміолога Лева Громашевського — Василь Громашевський) переслідували мету «прийти на допомогу релігійно-моральному та духовному розвитку Українського народу». З цією метою товариство мало видавати, купувати і поширювати дешеві й доступні за мовою та викладом книги і журнали релігійно-морального та просвітницького змісту. Спочатку переважно видавати журнали, брошури, листки, християнсько-богословські, біблійні, церковно-історичні та іншого змісту видання.

Складатися товариство мало з необмеженої кількості членів християнського віросповідання, повнолітніх осіб обох статей, за винятком учнів, військових нижчих чинів та юнкерів й осіб, обмежених у правах по суду.

Члени товариства поділялися на почесних, членів-співробітників та дійсних. Дійсні члени — особи, які вносять у касу щорічно не менше 3 рублів. Кошти товариства на існування складалися з внесків членів та зборів, отриманих від прибутків з вистав, базарів, публічних читань, лотерей. Правління мало перебувати в Одесі у складі 9 членів, що на 3 роки обиралися на зборах. Товариство було у віданні міністерства внутрішніх справ. Мало власну печатку. Проект статуту товариства зазнав цензурних правок, найбільш

суттєвою з яких є виправлення в розділі про його мету слів «Українського народу» на «населення Російської імперії».

Нам поки що невідомі конкретні видання цього товариства, яке влада, напевно, і не дозволила заснувати, однак вважаємо, що сама по собі ініціатива сприяла згуртуванню українців у справі поширення української преси, взаємодопомоги — беззаперечно, головної передумови національної консолідації.

В одному з чисел київської «Ради» за 1910 рік знаходимо такий лист до редакції: «Шановний Пане Редакторе! Гурток одеських українців улаштовує на одеській виставці 1910 року виставку української періодичної преси. Цею дорогою звертаємось до шановних представників української преси (як європейської так і американської) допомогти нам в цій справі і надіслати по одному примірникові свого видання, а також просимо шановне громадянство підтримати наше діло і, в кого є, надіслати за для цієї мети з тих часописів, які тепер вже не виходять, але колись існували — за для репрезентації нашого культурного руху з історичного боку. Адреса: Одеса, Україна, В.К. Фоменко». Таке формулювання адреси, з таким чітким поєднанням Одеси та України слід визнати символічним.

Ще одним активістом поширення «Ради» в Одесі був комерсант К.Т. Литвиненко. У листі до Є.Х. Чикаленка він повідомляв, що надсилає йому 20 карбованців та 55 копійок, що назбирав з передплатників на «Раду». «Так як я сам маю великі стосунки з людьми разного статку то й надіюсь, що передплатників зо сто буду мати. Є ті, що на місяць, а є й ті, що на 3 місяці і один на рік. Газета буде в кращих готелях, ресторанах, кав'ярнях», — запевняв він. За спостереженнями

В. Фоменка, газета краще розповсюджувалася в роздрібній торгівлі. Після наради В. Фоменка, В. Громашевського, І. Бондаренка та ще кількох українців було вирішено, аби газета продавалася у кіосках. Активісти знайшли шість кіосків на кращих вулицях та домовилися з кіоскерами. Завдяки особистим діям В. Фоменка зголосилися продавати «Раду» кіоскери на розі вулиць Прохорівської та М'ясоїдівської і на розі Прохорівської та Степової. Показово, що В. Фоменко просив Є. Чикаленка надсилати додаткові примірники, адже попередньої кількості вже не вистачало.

У 1910 році В. Фоменко мав власну книгарню у будинку № 6 на розі Херсонської вулиці. Книгарня спеціалізувалася на поширенні видань мовою есперанто. Тому вона набула цікавої назви «Українська книгарня Есперанто». Її адресою в тому ж 1910-у в документах зазначено будинок на вулиці Ніжинській, 53. Не зовсім ясно, чи була ця книгарня перенесена з Херсонської, чи це була ще одна книгарня. Схиляємося до другого варіанту. У 1912 році тут

уже розмістилася книгарня «Просвіта». Проте заради торгівлі українськими виданнями В. Фоменко видалив з вивіски згадку про есперанто. Не маємо даних про діяльність В. Фоменка у другій половині 1910-х та далі. Втім, у джерелах 1918 року згадано Хоменка як голову однієї з численних «Просвіт» міста. Не виключено, що це був той же В. Фоменко-Хоменко.

Отже, в особі В. Фоменка маємо приклад другопланової постаті у житті української Одеси, а проте і він заклав певну цеглину у фундамент українського національного міського простору, який сьогодні повинні добудовувати та вдосконалювати його ідейні послідовники. У дуже несприятливих умовах початку ХХ століття українцям вдавалося тривалий час зберігати та поширювати свою головну газету — «Раду», зокрема і в Одесі. Не бачимо причин, чому б це не вдалося тепер, хоча, звісно, проти українців продовжує діяти їх головний ворог — апативна пасивність.

Чорноморські новини. – 2013, 17-19 жовтня (www.chornomorka.com/archive/21450-21451/a-2978.html)

Білгород-Дністровський район

Аккерман або Ак-Керман (турецькою “білий камінь”), Керман (“фортеця”), Акджа (“біленька”), Аспрокастро (італійською “білий замок”), Мальвокастро (“зелений замок”), Монкастро (“замок на горі”), Маврокастро (“чорний замок”), Офіуса (Офіуза), Левкополь (грецькою “біле місто”), Тірас (Туріс), Ак-Ліба, Четатя-Албе (румунською “біла фортеця”), Фегервар (Фегер-Вар), Алба Юлія, Білгород. Всі ці назви, що мають відношення до різних історичних періодів та пов’язаних із ними подій, були у теперішнього районного центру – м.Білгород-Дністровський. Започаткувало ж його засноване в VI ст. до н.е. на правому березі р.Дністер (Тірас) вихідцями з грецького міста Мілет місто-колонія Тіра (деякі дослідники уважають, що “праматір’ю” міста була фінікійська колонія Офіуза чи Офіуса - "місто змій", що постала в VII ст. до н. е.). Це місто-держава з другої половини VI ст. до н.е. карбувало свої монети (спочатку зі срібла, згодом із міді та золота), провадило широку торгівлю з сусідніми племенами та багатьма античними центрами. У середині I ст. до н.е. оселя (вже під назвою Алба Юлія) увійшла до складу римської Нижньої Мезії і, отримувши значні права автономії, продовжувала карбувати власні монети. У різний час тут дислокувались IV Скіфський легіон “Жайворонка”, V Македонський, I Італійський та XI Клавдієв леґіони.

238-го місто захопили готи, які згодом збудували в ньому піратський флот і стали здійснювати набіги на римські провінції.

У 371 р. під мурами поліса з’явилися орди гунів, які знайшли спільників в особі поневолених готами скіфоеллінів. У самісінький розпал битви за місто вони відчинили браму, через яку увірвалися кочовики. Від цілковитого знищення готів врятувала домовленість із римським імператором, який 376 року дозволив їм оселитися в Мезії та Фракії. А завойовники-гуни, на знак подяки несподіваним союзникам, майже відновили історичну назву поліса (Туріс).

Через три століття місто стало резиденцією легендарного хана Аспаруха, який підкорив сім слов’янських племен і 679 р. розбив візантійську армію. За два роки на відбитих у Константинополя землях було засновано перше Болгарське царство.

У 1241 р. місто захопили татари, котрі були такими ж тюрками, як і половці, тому й прийняли назву Ак-Ліба. А вже 1288-го хан Ногай, маючи потребу в коштах для боротьби з іншими чингізідами, за щедру плату віддає місто генуезьким купцям. Як у калейдоскопі починають змінюватися його назви: Білий Замок (Аспрокастро) стає Зеленим (Мальвокастро) і Замком на горі (Монкастро). А з 1362 р., коли повсталі городяни вигнали набридлих баришників і лихварів геть, - Чорним (Маврокастро).

Місто набуло вільного статусу, посівши помітне місце в економічному житті краю: розвиває ремесла, карбує монету, здійснює вигідні торгові операції. Наприкінці XIV ст. Білгород (тоді Четатя-Албе, або Фегер-Вар) увійшов до складу Молдовського князівства, якому протегував його сюзерен - Угорське королівство. Молдовські господарі подбали про відновлення старих і будівництво нових оборонних споруд. На каменях мурів викарбовано роки — 1399 і 1432. Остання розбудова фортеці була виконана майстром Федорком, який побудував «сей град при благочестивейшем господине господаре Ио Стефане Воеводе и през болярина господства его и градского наместника, в лето 6948» (1482 рік).

Стефан Великий мобілізував для потреб будівництва 20 тисяч робітників, тож споруджена у візантійському стилі фортеця охоплювала загальну територію у дев'ять гектарів, довжина її складених із місцевого вапняку мурів сягала двох кілометрів, висота стін і веж - від семи до 15 м, а їхня товщина - від півтора до п'яти метрів.

Уздовж фортечної стіни виструнчилися 26 веж (спочатку їх було 34) - 12 бойових і 14 глухих, які слугували для зв'язки куртин. Зі східного, західного та південного боків фортеця була оточена ровом, початкова ширина якого сягала 14, а глибина - 21 метрів. Днище рову було нижче на три метри від рівня води у лимані. Там же, де рів підходив до затоки, влаштували спеціальні заслінки, які під час небезпеки піднімалися й заповнювали його водою. Із зовнішнім світом фортеця сполучалась двома воротами: Головні (Кілійські) знаходились з боку суходолу у двоярусній вежі, оснащеній двома воротьми, двома опускними гратами та підйомним мостом; натоміть Овідіопольські виходили до лиману.

Купно з Кілією фортеця неодноразово ставала серйозною перешкодою на шляху експансії турецьких султанів. Так, 1420 р. османський флот спробував узяти місто, але був відбитий із чималими для нього втратами. Натомість султан Баязид II вважав Четатя-Албе воротьми не тільки до Молдови, а й цілої Речі Посполитої. У серпні 1484 р. лише завдяки війську, чисельність якого перевищила 350 тисяч вояків, йому пощастило (після 16-денної облоги) підкорити місто. З 20 тисяч його мешканців вціліли лише 200 родин, 4 тис. осіб продали в рабство.

Для контролю за загарбаною територією було сюди переселено татар, які утворили Буджацьку орду із центром в Ак-Кермані (Білій Фортеці). Іноді її називали офіційно - Керман, подеколи - по-панібратськи Акджа (біленька). Упродовж 328 років, з невеликими перервами, над містом майоріло зелене знамено пророка, а муедзин із мінарету закликав правовірних до молитви, аж доки за Бухарестським трактатом 1812 року всі землі, що лежали між Дністром і Дунаєм, остаточно не перейшли до Російської імперії. Буджацьких і ногайських татар було виселено до Таврійської губернії, а в спустошений моровою язвою край потекли розрізнені людські струмочки - болгари, гагаузи та німці-колоністи знову обживали цю землю.

Згодом Аккерманська фортеця втратила своє воєнно-оборонне значення, і 1832 р. її зняли з реєстрів як стратегічний об'єкт, а 1859-го передали в управління міської влади. Бессарабський і Новоросійський губернатор граф Строганов пішов далі й дозволив Російському товариству пароплавства й торгівлі брати вапняк із фортечних мурів для облаштування пристані. Від цілковитої руйнації фортецю врятувало лише те, що видобувати вапняк із кар'єра виявилося значно легше, ніж розбирати мури замку.

Місто внесене ЮНЕСКО до списку 10 найдавніших міст світу, що зберегли безперервне існування – побіч із Римом, Атенами та Єрусалимом.

Уродженцями Білгорода-Дністровського є: мусульманський теолог, що певний час виконував посаду судді в Мецці, автор багатьох праць у різних царинах релігійного та наукового знання Мухаммад б. Мустафа аль-Аккірмані аль-Кафауві (?-1760); генерал-хорунжий армії УНР, німець з походження Александер Шайбле (з квітня 1919 р. – начальник Головного управління Генерального штабу УНР, один із авторів Закону про старшинські ранґи; за його ініціативою було відновлено скасовані Центральною Радою і Директорією УНР старшинські ранґи, зокрема, уведено звання генералів, у дивізіях створено атестаційні комісії, на які покладався розгляд питань про підвищення старшин у ранзі); полковник армії УНР Володимир Радулович-Топазунович (1860 – після 1920).

А.Шайбле

Кілька разів на території теперішнього району (зокрема, у Білгороді-Дністровському та в селищі Шабо) перебував король Румунії Міхай І, а також консул Франції в Криму Шарль де Пейсонель, поети А.Пушкін та А.Міцкевич (вислідом чого став сонет останнього “Аккерманські степи”).

www.facebook.com/permalink.php?story_fbid=1020975852463940 3&id=1819815019

Полтавська область

«ГОГОЛІВСЬКА ДЖАВЕЛІНА — ПЕРЕМОГА ЗА ХВИЛИНУ»: ПОЛТАВСЬКІ ВОЛОНТЕРКИ ГОТУЮТЬ УНІКАЛЬНУ ЛОКШИНУ ДЛЯ ВІЙСЬКОВИХ

У селищі Гоголеве на Полтавщині волонтерки Гончаренко центру разом із місцевими жителями налагодили виробництво домашньої локшини швидкого приготування за унікальним рецептом для українських військових. З початку війни на фронт вже передано майже тонну локшини, яка отримала назву «Гоголівська джавеліна».

Жінки з Гоголевого Миргородського району налагодили виробництво домашньої локшини швидкого приготування для українських захисників і захисниць за власним рецептом. Локшина заварюється окропом і за декілька хвилин її можна вживати, як готовий продукт.

В селищі створили імпровізований харчовий цех, в якому готують локшину за унікальним рецептом, що розробила місцева волонтерка пані Оксана — харчовий технолог за фахом. Жінки вимішують тісто, ріжуть, підсушують над пательнями, фасують. В страву додають сушені овочі, які також готуються на місці, та спеції. Місцевий коваль наточує ножі для роботи та розважає дітей, поки їхні матусі зайняті приготуванням їжі: робить із дітьми поробки для солдатів, займається малюванням.

З легкої руки українських господинь локшина з Гоголевого отримала назву «Гоголівська джавеліна». Як розповіли місцеві волонтерки, солдати кажуть, що локшина — «просто вогонь» і вигадують кумедні слогани

«Гоголівська джавеліна — це любов і вітаміни», «Гоголівська джавеліна — найсмачніша в Україні», «Гоголівська джавеліна — перемога за хвилину». Це особливо надихає місцевих активісток вдосконалювати виробництво.

За словами технологині та шеф-кухарки пані Оксани, рецепт відпрацьовувався з 2014 року — саме тоді вона почала займатись волонтерством. «Ми хотіли, щоб наша локшина була корисною та поживною. І щоб могли швидко приготувати собі смачну, домашню страву. Тому ми додаємо в нашу локшину яйця, овочі, спеції — все домашнє, наше, з городу. В нас є своя фірмова технологія, є холодний і гарячий цех, де ми готуємо. Лише за останній раз зробили та передали на фронт — 600 порцій. А найкраща подяка, те що нас надихає — це, коли наші воїни телефонують і кажуть, що їм було смачно. Ми навіть завели для цього телефон окремий, він поруч з нами лежить, коли ми готуємо», — розповіла пані Оксана.

Готову домашню локшину швидкого приготування волонтери Гончаренко центру відвозять на передову. «З початку війни наші дівчата виготовили та передали майже тонну Гоголівської домашньої локшини військовим на фронт. Це неабияка справа! Наші господині — найстаршій аж 90 років — усім селом готують щодня, щоб наші хлопці та дівчата, які зараз нас захищають, відчували нашу турботу та любов до них. І щоб в них були сили воювати і боронити нашу Україну», — зазначила керівниця Гончаренко центру в Миргороді Інна Ковальська.

https://poltava.to/news/66463/

Донченко Т. **Миргород: кращий курорт світу – поруч із нами!**

Найкращий курорт світу

Сучасний Миргород постав милим, чистеньким, по-справжньому європейським містечком, душевним і затишним. Ніякого натяку на провінційність ми не відчули. Цьогоріч курорт Миргород відзначив свій 100-річний ювілей. До нього, як видно, готувалися ретельно та старанно. Буквально все вичищене, вилизане, приведене до ладу. Величезна територія курорту виглядає дуже доглянутою та напрочуд охайною. Було дуже приємно дізнатися, що «Миргородкурорт» отримав високу міжнародну оцінку: чотири роки тому у Греції Генеральна асамблея Всесвітньої федерації водолікування та кліматолікування присвоїла йому титул «Кращий курорт світу».

Тут приємно навіть просто погуляти – курортний парк ніби запрошує на неквапні пішохідні прогулянки. Крокуючи пішохідним мостом через річку Хорол, можна помилуватися водяними лілеями та м’якими барвами заходу

сонця. Курорт може похвалитися і прекрасним піщаним пляжем, танцюючим світломузичним фонтаном, де ввечері збираються відпочивальники. Є тут і великий палац культури, і місце для дискотек. А ще на курорті можна почути, як «розмовляють» павичі. Якщо ви не чули їх раніше (а звуки нагадують одночасно пронизливе котяче нявчання та крики дитини), то можете і злякатися. Павичі живуть на курорті у величезному загоні, є й яскраві, як у казці про жар-птицю, і сліпучо-білі – виглядають аристократично і шляхетно. Пернатих на курорті взагалі шанують. Є тут і симпатичний ставок, де серед водяних ірисів розкошують дикі качки та гуси-казарки.

Знаменитий бювет: пий, скільки хочеш

Знаменитий бювет із мінеральною водою, відомою як «Миргородська», відреставрували на честь 100-річчя. Будівлю прикрашають оригінальні вітражі. На одному з них – зображення першого директора і головного лікаря курорту Івана Зубковського.

До речі, попити води з бювету можна абсолютно безкоштовно. Але якщо ви хочете не просто подивитися місто, а й підлікуватися, то майте на увазі: в об'єднанні «Миргородкурорт» є чотири санаторії різного профілю. В усіх лікують захворювання шлунково-кишкового тракту, але, крім того, кожна зі

здравниць спеціалізується на певних захворюваннях. У санаторії «Миргород» зміцнюють опорно-руховий апарат, а «Полтава» допомагає пацієнтам, у яких є проблеми із серцем і судинами. У санаторій «Хорол» приїжджають оздоровитися вагітні, також тут відпочивають цілими сім'ями з дітьми. Порушення ендокринної системи лікують у санаторії «Березовий гай», тут же працює школа діабету.

Цікаві факти про Миргород

- Історія міста починається з XII–XIII сторіччя – це був сторожовий пост Київської Русі. Пізніше це було полкове містечко українського козацтва.
- Історія курорту Миргород нараховує 100 років і починається з XIX сторіччя. Допомогла випадковість: місту не вистачало питної води, пробурили нову свердловину і на глибині 700 метрів виявили підземне озеро. Але вода городянам не сподобалася: вона була солонкуватою, зі специфічним запахом. Її використовували здебільшого для технічних потреб. Але незабаром помітили, що у тих, хто все-таки пив воду, поліпшувалася робота шлунка і кишечника; а у тих, хто приймав ванни в солоній воді, перестали боліти суглоби.
- Перший цех розливу мінеральної води теж з'явився майже 100 років тому – в 1918 році.

Дух Гоголя – всюди!

Нещодавно на Полтавщині відшумів Сорочинський ярмарок, шанованими гостями якого завжди є гоголівські герої. Але не засмучуйтесь, якщо ви не потрапили на ярмарок. Ви можете у будь-який час відвідати Миргород, де дух Миколи Гоголя та його героїв присутні 365 днів на рік. І не дивно: у Гоголя є збірка «Миргород». І миргородці мусять бути вдячними великому письменнику за хороший піар. Від автовокзалу йде вулиця Гоголя, дорогою – симпатичний готель «Гоголь» у мальовничому місці біля річки Хорол. У місцевому ресторані годують смачнющими галушками – напевне, саме такими, які їв Пузатий Пацюк із повісті «Ніч перед Різдвом». Вулиця Гоголя, врешті-решт, приводить до пам'ятника великому письменнику.

Є ще у місті й санаторій імені Гоголя – бронюючи житло, важливо не переплутати його з готелем.

Іван Іванович та Іван Никифорович

Найвідоміша калюжа світу

Миргородська калюжа

Пам’ятник Гоголю стоїть неподалік миргородської калюжі, яку він описав із таким смачним колоритом. Що ж у ній такого чудового? Насправді сучасна Миргородська калюжа – це мальовничий ставок, біля якого люблять гуляти й місцеві жителі, і курортники. Тут можна познайомитися ближче з гоголівськими героями та сфотографуватися з ними. На лавочці застиг юнак, із вигляду дуже хвалькуватий: ми впізнаємо Хлестакова із п’єси «Ревізор». Біля самої «калюжі» розляглася і дрімає свиня: можливо, це та сама бура свиня поміщика Івана Івановича, яка вкрала в миргородського судді скаргу Івана

Никифоровича, із «Повісті про те, як посварився Іван Іванович з Іваном Никифоровичем»? Самих сусідів-поміщиків, які посварилися через дурниці, ми теж бачимо біля ставка. Познайомимося і з Пузатим Пацюком, якому просто до рота стрибають вареники. Один із вареників відполірований до блиску. Місцеві жителі кажуть: якщо потерти вареник і загадати бажання, воно обов'язково збудеться! Як би там не було, але хочеться в це вірити. Бачимо і підступну вдову-відьму з «Ночі перед Різдвом», яка зуміла зачарувати й обдурити не одного залицяльника. Груди пишної красуні виглядають натуралістично і теж чомусь відполіровані – ну що поробиш, чоловіки люблять відверті фото з бронзовою Солохою… Від Миргорода залишилося приємне розслабляюче та заспокійливе відчуття. Відвідайте його й ви та насолодіться національним колоритом!

Свиня біля Миргородської калюжі

www.telegraf.in.ua/topnews/10064469-mirgorod-kraschiy-kurort-svtu820182018203poruch-z-nami.html

Опішнянське мистецтво може перевернути світ – історія гончарства від Ukraïner

Опішне на Полтавщині – найбільший серед десяти українських осередків гончарства. Це старовинне козацьке містечко, багате на поклади глини, де на межі 19-20 століття кожна третя сім'я займалася гончарством.

В Опішному розташований Національний музей-заповідник українського гончарства – виняткова установа, де вивчають, зберігають і популяризують гончарну спадщину українців.

У назві селища є деякі суперечності: на дороговказі при в'їзді зазначено "Опішня". Місцеві ж називають його Опішнє чи Опішне.

Про казус із назвою, гончарні традиції свого роду та розбудову музею гончарства в Опішному команді Ukraïner розповів директор музею-заповідника Олесь Пошивайло:

— Опішнє – це етнографічна назва містечка. Взагалі перша зафіксована назва його була Опочинське. Це була вотчина польського князя Вишневецького. Тому на перших картах і планах фігурує містечко Опочинське. Але й на той час місцеве населення називало його Опішнє, бо воно було крайнім населеним пунктом тогочасної Гетьманщини. Далі було незаселене, дике поле. В білоруській мові "апошні" – це крайній, останній. Можливо, саме звідси й походить назва містечка. Є документи другої половини 19 століття, де фігурує це містечко. На картах Російської імперії вказане м. Опошня, але ця назва русифікована, вигадана російськими канцеляристами, бо"Опішне" їм було складно вимовити. Тому в XIX столітті поширився топонім "Опошня". Ми ж намагаємось утверджувати стару назву і мріємо про те, шо колись Верховна Рада це уточнить і на картах вказуватимуть не Опішня, а Опішне або Опішнє.

Протягом століть жителі Опішного займалися кустарними промислами, серед яких чільне місце належало гончарству. Наприкінці 19 століття у селищі відкрили першу в лівобережній Україні земську навчальну гончарну майстерню. Таким чином намагалися не лише зберегти гончарство, а й осучаснити його, зробити конкурентоспроможним. Адже на той час у селищі Буди (Харківська область) вже працював фаянсовий завод Матвія Кузнєцова.

З кожним роком посуд промислового виробництва все дешевшав і ставав більш доступним.

Олесь Пошивайло, засновник та директор музею гончарства

Це стало серйозним викликом для традиційного гончарства. Щоб не втратити позиції гончарства у світі, що розвивається, майстрів заохочували до виготовлення та оздоблення переважно художньої кераміки. На початку 20

століття до цього залучали відомих українських художників, таких як, наприклад, пезайжист Сергій Васильківський, маляр, архітектор і графік Василь Кричевський, аніміаліст Микола Самокиш.

У цей період в Опішному зароджується нова стилістика декорування глиняних виробів, що вирізнялася бароковою орнаментикою. Вона і визначила зовнішній вигляд кераміки Опішного на ціле століття і принесла їй всесвітнє визнання.

Розвиток музейництва і перші спроби зберегти гончарну спадщину почалися в Опішному на початку минулого століття, коли відомий на той час кераміст-технолог Петро Ваулін заснував тут перший в Україні музей старовинних гончарних виробів. Його збірку через кілька років передали до полтавського музею.

На початку 1970-х років Гаврило і Явдоха Пошивайли створили у своїй хаті в Опішному перший в Україні домашній музей кераміки. Цей родинний музей став основою для розбудови їхнім онуком Олесем Національного музею гончарства.

До створеного Пошивайлами музею могли заходити всі охочі й роздивлятися гончарні вироби, рушники, скатертини. Відвідували його й іноземні делегації. Подібних ініціатив, щоб проста жінка із села створила музей, онук Явдохи пригадати не може:

Я не знаю, звідки ця тяга до створення музею з'явилась у бабусі. Мабуть, від любові до рідного ремесла, бо понад усе вона любила гончарство.

Спершу це мав бути лише музей Опішного, який потім переріс до музею гончарства Полтавщини і, зрештою, еволюціонував до загальноукраїнського.

Музей гончарства

Олесь Пошивайло згадує, що коли у 1985 році місцевий завод кераміки перебрався в інше приміщення, то звільнився будинок, який адміністрація планувала віддати під гуртожиток для робітників:

Тоді і я, і майстри Опішного зрозуміли, що якщо ми зараз не врятуємо цей будинок, один із найстаріших в селищі, споруджений за проектом Василя Кричевського, він буде втрачений для гончарної культури України. Так ми ініціювали створення музею гончарства в Опішному.

Сьогодні фонд музею налічує понад 50 тисяч екземплярів. Це найбільша в Україні колекція традиційної кераміки, і відвідувачі бачать лише близько одного її відсотка. Олесь розповідає про те, як формувалася колекція:

— Перші експонати я привіз із експедицій навколишніми селами. А коли коштів на придбання нових експонатів не було, ми почали влаштовувати симпозіуми художників-керамістів. Запрошували гончарів з усієї країни. Протягом місяця вони створювали скульптури, які залишали в музеї. Так тут з'явився парк монументальної скульптури. На відміну від традиційних вітрин, відвідувачі цього музею можуть гуляти живим парком і фотографуватися зі скульптурами.

Сьогодні у музеї працює 108 штатних співробітників і установа продовжує розширюватись, потребує нових спеціалістів. Та є відповідна постанова Кабінету Міністрів про заборону збільшення кількості співробітників бюджетних установ. Таким чином штучно обмежується розвиток культурних установ.

«Подібне гальмування для нас є стимулом до пошуку нових методів виживання, нових методів роботи. Якби в Україні не було такої кількості криз, ми б не розбудували такого музею. Не зважаючи на кризу, після Революції Гідності у нас вдвічі збільшилася кількість відвідувачів. Навіть попри те, що вартість вхідного квитка на всі наші об’єкти – понад 50 грн. Все що робиться в музеї на сьогодні, фінансується виключно на зароблені від екскурсій кошти. Розбудовниками нашого музею по суті є мешканці України, які платять за вхідний квиток. Від держави нам надходять кошти тільки на заробітну платню працівникам та на комунальні послуги» – зазначає Олесь Пошивайло.

Як каже пан Олесь, команда музею розбудовує установу так, як відчуває за правильне: Жоден державний орган, якому ми підпорядковуємося – чи це райвідділ чи міністерство культури – в цей процес не втручається.

Гончарний рід Пошивайлів

Ідеєю заснування музею та першому досвіду музейної справи пан Олесь завдячує своїй бабусі Явдосі. За бабусиними ж настановами він почав займатися наукою. Кандидатом історичних наук став і двоюрідний брат Олеся Ігор Пошивайло, який працює у Національному центрі народної культури

"Музей Івана Гончара", названому на честь збирача його колекції, українського скульптора та етнографа Івана Гончара.

Родина Пошивайлів займається гончарством з другої половини XVIII століття і до сьогодні: Мій гончарний рід є найстарішим родом, який функціонує по сьогоднішній день. Ви не знайдете в літературі жодного прізвища гончара, яке б згадувалось і у 18-му столітті і на початку 21-го століття. Дуже часто гончарні роди обривалися через суспільні катаклізми. Особливо ж гончарна традиція гинула під час репресій, голодоморів. Зараз ми намагаємося культивувати в Україні династійні гончарські традиції, а також підтримувати гончарів, заохочувати їх до творчості. Щоб гончарському роду ніколи не було переводу.

Дід Олеся, Гаврило Пошивайло, народився в Опішному в родині гончара-посудника Ничипора Пошивайла та гончарки Ганни Пошивайло. Його ж дід Тарас у останній чверті 19 століття виготовляв полив'яний посуд, а бабуся Килина ліпила дитячі іграшки.

Гаврило виготовляв посуд, декоративні скульптури, дитячі іграшки. Його дружина Явдоха була талановитою гончарною малювальницею, оздоблювала твори свого чоловіка рослинними та зооморфними композиціями. Основними кольорами для розпису кераміки були і донині лишаються червоний, зелений, чорний і синій.

Справу своїх батьків продовжує і Микола Пошивайло. Талановитий гончар, раніше творчий майстер на заводі "Художній керамік", на 87-му році життя він продовжує працювати для душі і проводить майстер-класи для відвідувачів музею.

Пан Микола займатися гончарством почав із 15 років. Він вважає, що для становлення гончара важливою є підтримка старших майстрів, особливо на початках. Згадує, що в будівництві нового музею допомагали і батьки.

Адже мама просила, що поки вона жива, треба побудувати музей. Його встигли побудувати за її життя, щоправда, не всі корпуси.

У 1999 році як окремий підрозділ національного музею гончарства в Опішному відкрився меморіальний музей-садиба гончарської родини Пошивайлів.

У музеї зберігаються вироби трьох поколінь гончарської родини Пошивайлів та інших майстрів межі 19-20 ст., полтавська традиційна вишивка, народне малювання та старовинні ікони. У 2016 році вулицю, на якій стоїть садиба, перейменували на честь Гаврила та Явдохи Пошивайлів.

За останні 100 років кількість гончарів в Україні зменшилась у десятки разів. Справжніх майстрів, що працюють на гончарному колі в Опішному зараз близько десятка.

Сьогодення музею

Якщо раніше гончарі самі возили свої вироби на ярмарки, то тепер замість них це роблять скупники.

Так, пояснює Олесь Пошивайло, втрачається зв'язок між майстром і користувачем:

— Цей зв'язок надзвичайно важливий, бо коли гончар виїздив на ринки, він вивчав смаки населення і, відповідно, намагався їх задовольнити. Майстер робив усе для того, щоб вироби мали добротний вигляд, красивий малюнок. Таким чином упродовж століть і створювалась вишукана форма опішнянських народних виробів.

Дуже популярними в музеї є гончарні майстер-класи. Люди відвідують їх, бо мають бажання самостійно щось створити.

У відгуках пишуть, що завдяки музею відчувають себе українцями. Саме у цьому й полягає місія усіх подібних установ:

— Це не скарбниця старожитностей, а живий організм, який змушує переосмислити себе як частину свого народу.

Музей не тільки змінив Опішне, але й продовжує його змінювати. Якби не музей, то гончарства тут вже не було б. Воно б зникло так, як зникає у багатьох інших колишніх осередках гончарства.

Тут досить активно розвивається туризм. Селище Старий хутір, наприклад, стало таким туристичним відкриттям, де тепер проводять і фестивалі, є де похарчуватися, і переночувати. З'являються й інші об'єкти. Щоправда, наша експедиція була в Опішні взимку, тому розвитку побачити повноцінно не вдалося.

В середині 90-х років, розповідає Олесь Пошивайло, міністерство культури розробило нову стратегію розвитку культури в Україні, чим заохотило інноваційні методи роботи:

— Ми на той час були єдиним музеєм в Україні, що мав у своїй структурі місцевий будинок культури, бібліотеку, музичну школу і середню школу. На базі середньої школи створили спеціалізований навчальний заклад, де діти з 1-го класу вивчали гончарство. Все це існувало до 2003 року.

Сьогодні музей і далі росте й розвивається. Тут щорічно проводять гончарні симпозіуми, організовують конференції, фестивалі та резиденції для митців:

— Ми купили хату 1902 року, в якій жив гончар поряд із музеєм. Плануємо зробити тут резиденцію для художників-керамістів. Резиденція, по суті, функціонує вже 4 роки, але в іншому приміщенні. Ми запрошуємо художників, які, маючи все необхідне для роботи, працюють впродовж кількох місяців, створюють там свої роботи. Вони працюють за такої умови, що половину своїх робіт забирають собі , а половину віддають до музею.

https://poltava365.com/opishnyanske-mistecztvo-mozhe-perevernuti-svit-istoriya-simi.html

Біля Полтави розкопали речі шведських солдатів

У Полтаві археологи знайшли предмети часів шведської облоги. У межах сучасних мікрорайонів обласного центру Половки та Юрівки виявили деталь від кремінної гвинтівки, пряжку з кінських обладунків, підкову від солдатського чобота та монету.

Знахідки дозволили встановити, що на цьому місці 1709 року розміщувався табір шведської кінноти.

8-тисячний контингент армії короля Швеції Карла XII тримав в облозі Полтаву з 7 квітня до 27 червня 1709 року. Після цього відбулася Полтавська битва, в результаті якої шведське військо відійшло.

https://gazeta.ua/articles/history/_bilya-poltavi-rozkopali-rechi-shvedskih-soldativ/1101038

Борисова О.,Степанець І., Гринюк Д. **Психологія сучасної героїки Гадяцького краю у краєзнавчо-туристичних розвідках**

Реалії сьогодення, проблеми соціально-економічного та політичного становища українського суспільства на сучасному етапі викликали гостру необхідність визначення позиції кожного громадянина щодо патріотичного ставлення до своєї Батьківщини. Серед низки питань у цьому руслі найактуальнішим видається питання психології виховання молодого

покоління, оскільки саме воно у найближчому майбутньому буде формувати культурно-політичну еліту держави. Молодь стає тією рушійною силою, від якої залежатиме майбутнє всієї нації. Відтак, національно-патріотичне виховання сьогодні є актуальним і вимагає врахування особливостей території Малої Батьківщини, знання про яку сприятимуть посиленню його психологічної компоненти. Важлива роль в цьому процесі повинна відводитися ресурсам військового туризму, адже саме він допомагає усвідомити почуття патріотизму до власної Батьківщини; прийняття глибинного, особистого, зацікавленого ставлення до неї. Розуміння Героїки допоможе сформувати її цінність, відкрити сприятливі умови для створення та розвитку багатьох психологічних, особистісних якостей, необхідних майбутнім захисникам Вітчизни.

Ідеологія національного відродження України в сучасних реаліях потребує особливої уваги до досліджень та наукових розвідок, що не просто розширюють межі географічного пізнання, а й сприяють переосмисленню нашого ставлення до рідної Землі. В цьому аспекті саме краєзнавчі та туристичні дослідження покликані ретельно « пізнати» кожен куточок України, її колоритну етнічну спадщину, історико-культурні пам'ятки та персоніфікацію Героїки краю, ментальні традиції Українського народу. Краєзнавчо-туристичні розвідки Полтавщини дозволили відкрити такі перспективи, зокрема, на території Гадяччини сучасного Миргородського району, що потребують таких досліджень.

Прикладом таких територій є Гадяччина Миргородського району Полтавської області. Це край що пов'язаний з життям і діяльністю багатьох видатних людей, край історично-вагомих подій та військової доблесті. В той же час, історія військової доблесті Гадяччини не закінчується у ХХ1 столітті, вона має нову сторінку вже на прикладах Нових Героїв. Це полтавчани, представники сучасного Миргородського району, Гадяцької громади, що свого часу долучилися до відстоювання незалежності і територіальної цілісності України спочатку на Майданах своїх міст та на Майдані Києва. Згодом вони стали на захист Батьківщини в лавах Збройних Сил України, Добровольчих підрозділах та в лавах територіальної оборони під час російсько-Української війни, що триває (з 2014 - на момент травня 2022 р.). Передувала цим подіям славетна Революція Гідності, що окреслила вектор розвитку Української Свободи. Багато жителів Миргородського району щиро підтримали цю Революцію і словом, і ділом. Вже 30 листопада 2013 року в містах району відбулись мітинги, учасники яких засудили антиконституційні дії очільників влади й оголосили безстрокову акцію протесту. Наступного дня група миргородців відправилась до Києва, щоб взяти участь у народному віче. Серед

них був і колишній міський голова міста Миргорода Василь Третецький. Після кривавих подій на Майдані, Василь Третецький заснував фонд медико-психологічної реабілітації учасників Революції. Нажаль, групою невідомих осіб було скоєно збройний замах на Василя Третецького, внаслідок якого він отримав тяжке вогнепальне поранення. Сталося це у Миргороді 16 березня 2014 року… . Він захоплювався Героями Небесної Сотні, які загинули на Майдані, й сам приєднався до цієї Сотні, прийнявши мученицьку смерть. Невдовзі активісти миргородського Майдану виступили з ініціативою про присвоєння Василеві Третецькому звання Героя України посмертно. Василь Третецький з Миргородського району – один з Небесної Сотні. З числа славетних «земляків» - сучасників варто згадати про відому далеко за межами Малої Батьківщини уродженку села Рокита на Полтавщині, поетесу, громадсько-політичну діячку, авторку чотирьох поетичних збірок, засновницю і директорку видавництва «Духовна Вісь» Тетяну Домашенко. Ця унікальна полтавчанка написала вірш «Небесна Сотня воїнів Майдану». Саме в цьому вірші насильницьки вбитих тогочасним режимом учасників Революції Гідності вперше названо Небесною Сотнею.

Нині у Миргородському районі проживає 2504 учасників бойових дій, з числа учасників АТО/ООС 50 осіб, які мають статус членів сімей загиблих ветеранів війни, з них 8 дітей загиблих учасників антитерористичної операції та 2083 особи, постраждалих внаслідок Чорнобильської катастрофи. Всі вищезазначені категорії осіб користуються пільгами відповідно до зазначених Законів та мають відношення до Героїки краю. Примітною в житті міста Гадяч стала подія 14 жовтня 2019 року. В цей день у Гадячі традиційно вшанували пам’ять захисників, які віддали життя за мирне небо та відкрили у міському парку "Перемога" пам’ятний знак загиблим воїнам. Краєзнавчі розвідки дозволили встановити, що за роки російсько-Української війни на сході із Гадяцького району загинули 11 захисників, яких згадуємо поіменно: Парака Богдан Миколайович, Кириєнко Юрій Володимирович, Прудій Микола Васильович, Лифар Анатолій Петрович, Пономаренко Руслан Миколайович, Жадько Ігор Віталійович, Ільченко Сергій Анатолійович, Перепелятник Олег Миколайович, Корнійко Олександр Сергійович, Ілляшенко Віктор Володимирович, Крупський Володимир Володимирович… Вічна Пам’ять Героям! Кожен з них залишив яскравий слід в історії військової доблесті Гадяччини та її Героїки [8].

На відкриття пам’ятника зібралося чимало жителів міста, у Гадяч з’їхалися ветерани АТО, ООС з усього району. Пам’ятний знак відкрила сестра загиблого захисника Анатолія Лифаря - Валентина Рябцева. Розташовується пам’ятний знак у парку «Перемога» біля пам’ятника чорнобильцям [8]. Це

місце Слави, до якого вклоняються близькі, рідні, знайомі та просто місцеві жителі, що розуміють ту ціну, яку заплатили Українці за збереження територіальної цілісності та незалежності нашої держави.

Важко усвідомити, що агресія росії проти незалежної миролюбної України триває вже майже вісім років. Серед Захисників нашої держави представники всіх її регіонів; багато з них з перших днів російсько-української війни долучилися до лав збройних сил України, до добровольчих батальйонів та захищали кожен клаптик української землі весь цей час. Боротьба за територіальну цілісність і незалежність України триває… Нажаль, жодна Перемога не трапляється без втрат. Ми усвідомлюємо Ціну, яку Українці платять за мирне небо, за нашу свободу і єдність. Серед Героїв, що віддали своє життя, є і уродженці Гадяччини. Це **Вічні Солдати, пам'ять про яких зберігає Гадяцька громада, а Гадяцька міська рада всіляко сприяє популяризації інформації про Героїчні сторінки краю, вписані подвигами реальних Людей у Новітню Історію України заради Перемоги над агресором в ім'я майбутніх поколінь Вільних Українців.**

Українське суспільство завжди буде пам'ятати своїх Героїв, шанувати їх здобутки! Кожна територіальна громада вже зараз, під час нової фази жорстокої агресії росії в Україні з 24 лютого 2022 року (російсько-української війни) намагається увічнити Подвиг своїх співгромадян в боротьбі за територіальну цілісність і незалежність України.

Краєзнавчі розвідки в цьому аспекті є надзвичайно потрібними та вагомими задля збереження історичної пам'яті та розвитку воєнного туризму, що стане особливо актуальним для України вже найближчим часом. Саме реальна Героїка має високу мету не лише популяризувати персоніфікацію Гадяцького краю та інших місцевостей України, а й виховувати майбутні покоління з почуттям гідності за свою **Малу Батьківщину**, з розумінням **Генетичного Коду Українця та Ціни Свободи!**

1. Борисова О.В. Перспективи залучення історико-культурних ресурсів Гадяцького району у туристичну галузь Полтавщини // Економіка, Управління, Інновації. – 2015. - №2 (14). URL: http://nbu.gov.ua/UJRN/eui_2015_2_5
2 Борисова О.В. Перспективи розвитку військового туризму. Регіональний аспект // Економіка та держава. – 2016. - №1. – С. 56-59.
3. Винниченко І.І., Рудніченко Ю.А. Воєнний туризм в Україні: умови та перспективи розвитку // Географія та туризм. – 2016. – Вип. 35. – С. 71-79. URL: https://tourlib.net/statti_ukr/vynnychenko2.htm (дата звернення: 10.04.2022).
4. Гринюк Д., Борисова О. Історико-географічні аспекти туристичних перспектив Албанії в контексті фортифікаційної унікальності // Матеріали науково-практичної інтернет-конференції «Фортифікації в туризмі: потенціал, стан, промоція, інновації» (23 квітня 2021 р.). – К., ТОВ «Геопринт», 2021. – С. 97-101
5. Гринюк Д.Ю. Методичні аспекти туристичного брендингу територій // Перспективи розвитку економіки та управління в умовах кризи: матеріали Міжнародної наук.-практ. конференції (м. Одеса, 20 липня 2020 р.). – Одеса, 2020. – С. 71-73.

6. Любіцева О.О., Панкова Є.В. Туристичні ресурси України: навч. посіб. – К.: Альтерпрес, 2007. – 369 с.
7. Кушнарьов В., Поліщук О. Мілітарі-туризм як інноваційний напрямок екстремального та пізнавально-розважального туризму // Вісник Київського національного університе-ту культури і мистецтв. Серія: Туризм. – 2018. – Вип. 1. – С. 107-118. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vknut_2018_1_11 (дата звернення: 10.04.2021).
8. Гадяцька міська рада. URL: https://hadiach-rada.gov.ua/

Психологія та туризм: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 27 травня 2022 р.) – К.:ТОВ «Геопринт»,2022. – С. 67-71

Петренко І., Винниченко І. **Британський слід в операції «Френтік»**

Операція «Френтік» (англ. Operation «Frantic»; відома також як Операція «Тітанік» та Операція «Френтік Джо») [1] – кодова назва спільної совєтсько-американської військової операції з човниковим рухом американських бомбардувальників у трикутнику Англія – Італія – Полтава у червні-вересні 1944 р. Її мета полягала в завданні масованих авіаційних ударів по важливих військових і промислових об`єктах Німеччини та її сателітів.

Стратегічна концепція союзників п антигітлерівській коаліції полягала в завоюванні переваги над противником шляхом знищення його військового та економічного потенціалу. Основна ж роль в її реалізації відводилась бомбардуванням важливих промислових об`єктів ворога – заводів, нафтопереробних комплексів, електростанцій, транспортних вузлів [2]. Одним із вислідів зустрічі 12-24 січня 1943 р. у Касабланці (Марокко) прем`єр-міністра Великобританії В.Черчилля з президентом США Ф.Рузвельтом стала ухвала директиви, що ставила завдання перед стратегічною авіацією двох країн завдання «послідовно руйнувати та дезорганізовувати військову, промислову та економічну системи Німеччини, підривати моральний дух німецького народу, доки не буде рішуче ослаблена його здатність до збройного опору» [3]. Виконання цього документу було покладено на 8 та 15 повітряні армії ВПС США, які дислокувались в Європі – на аеродромах в Англії та південній Італії. Купно з британськими ВПС вони уподовж 1943 року скинули на Німеччину майже вп`ятеро більше бомб, ніж попереднього. Проте не всі нафтопереробні та інші важливі заводи Третього Рейху перебували в радіусі дії зазначених бомбардувальників, зокрема, й тому, що у винищувачів супроводження цей радіус був значно меншим. Тож потенційні об`єкти бомбардування, які знаходились на сході Німеччини та в інших окупованих країнах, були недосяжними. Саме тому й виникла думка про спільну совєтсько-американську операцію «човникових» бомбардувань (англ. Shuttle Missions).

Наступні перемови з СССР були тривалими і складними. Передовсім, через вагання Й.Сталіна. Врешті совєтський лідер дійшов висновку про безумовну військову доцільність надання баз американцям, які й було створено у Полтавському аеродромному вузлі: на придатних для виконання завдання військових аеродромах Полтави, Миргорода та Пирятина. Іншим важливим фактором було те, що Полтава знаходилась на приблизно однаковій відстані і від Британських островів, і від Італії, звідки мали здійснюватись вильоти.

Про матеріальне забезпечення виконання необхідних робіт подбала американська сторона. 27 березня 1944 р. з порту Ліверпуля (Великобританія) у напрямку Кольського півострова вирушив арктичний конвой JW-58. Із 53 транспортних суден, на яких перевозилися будівельні матеріали, обладнання (у тому 12393 тонн металевих плит для злітно-посадкових полос) [5], автомобілі для підготовки авіабаз, паливно-мастильні матеріали, боєприпаси та комплектуючі для ремонту американських літаків, медичне обладнання (загалом 43,9 тис. тонн), переважна більшість була під американським прапором, під британським – Dolabella, Empire Prowess, Fort Columbia, Fort Hall, Fort Kullyspell, Fort Vercheres, Fort Yukon, Lacklan та Rathli. З сорока ж кораблів ескорту лише один був з ВМС США, решта – британські [6].

У Мурманську кораблі пришвартувалися 4 квітня. Під час переходу не було втрачено жодного торгового судна, натомість потоплено 4 німецьких підводних човнів [4]. Увесь вантаж залізницею та, частково, транспортними літаками доправили до місць призначення.

Рис. 1. Британський палубний бомбардувальник-торпедоносець «Евенджер» з британського авіаносця «Трекер» атакує німецький підводний човен U-288 під час супроводження конвою JW 58

В експлуатацію авіабази прийняла спеціальна інспекторська група під орудою генерал-майора Ф.Андерсона. Згідно з її висновками, полтавський та

миргородський аеродроми придатні до прийому важких бомбардувальників B-24 Liberator та B-17 Flying Fortress, пирятинський – ескортних винищувачів P-51 Mustang і P-38 Lightning.

Загалом за час проведення Операції «Френтік» (червень – вересень 1044 р.) було здійснено – уподовж 18 рейдів – 2207 літако-вильотів, на об`єкти противника скинуто 1955 тонн авіабомб. Ударів зазнали 12 важливих об`єктів, у повітряних боях знищено щонайменше 100 німецьких літаків, на землі – понад 60. Літаки-розвідники виконали 117 вильотів і сфотографували 174 цілі [5].

Рис. 2. Полтава. Пам’ятний знак на честь 50-річчя проведення операції “Френтік”

1. Operation Frantic Joe 1944. URL: http://cckw.org/forum/viewtopic.php?f=15&t=38
2. www.usaaf.net/ww2/atlanticwall/awpg8.htm
3. Цит. за: Manfred Jonas, Harold D. Langley, and Francis L. Lowenheim, eds., Roosevelt and Churchill: Their Secret Correspondence, New York: E.P. Dutton & Co., Saturday Review Press, 1975.
4. CONVOY JW 58. URL: www.warsailors.com/convoys/jw58.html
5. Кальнов Д., Совенко А. Операция Frantic. URL: www.airwar.ru/history/av2ww/allies/frantic/frantic.html
6. Конвой JW 58. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Конвой_JW_58

Британські адреси Півдня України: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 26 листопада 2021 р.) – К.:ТОВ «Геопринт»,2021. – С. 54-56

Тараніна Б. **Полтавські піраміди-усипальниці**

У другій половині XIX століття серед освічених верств Російської імперії зростало зацікавлення Сходом. До Єгипту прямували паломницькі, дослідницькі та дипломатичні місії. У монаршій столиці Санкт-Петербурзі створювали організації, покликані сприяти паломництву на Святу землю та до Синаю, а також стимулювати наукове сходознавство. У Києві постав Церковно-археологічний музей при Київській духовній академії, у який передали християнські старожитності, які дослідники знайшли в Єгипті.

Вражені величчю єгипетських гробниць, двоє чиновників-мандрівників із Полтавщини – Гнат Закревський та Олександр Білевич – вирішили звести каплиці у формі пірамід над своїми родинними склепами.

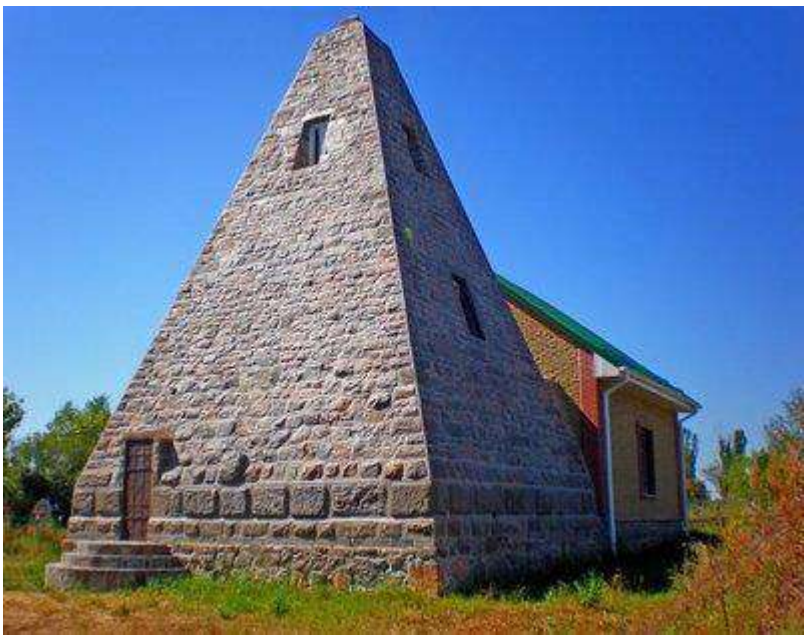

Піраміда у селі Комендантівка

Комендантівка

Першим дивовижну для українських теренів споруду побудував російський офіцер Олександр Білевич у селі Комендантівка (нині – Кременчуцький район).

За однією з версій, Білевич розпочав будівництво піраміди 1864 року, тільки-но повернувшись на рідну землю. Планували, що споруда водночас слугуватиме церквою. Згідно з іншим поясненням, він замислив піраміду-усипальню після передчасної смерти своєї дружини Софії у 1870-х роках.

Піраміду площею 10 квадратних метрів і заввишки 15 метрів майстри будували протягом тринадцяти років. Зводили її із гранітних блоків із місцевого кар’єру, скріплюючи їх між собою сумішшю крови забитої худоби і яєчних білків. Увінчали незвичну будівлю хрестом.

Піраміда мала три яруси. На першому був вівтар, там проводили богослужіння. Під церквою знайшли свій спочинок Олександр Білевич та його дружина Софія.

Після Другої світової війни крипту піраміди відкрили. Доля останків Білевичів невідома. Тривалий час будівля стояла пусткою. Останніми роками там прибудували церкву, обшиту "вагонкою".

Піраміда Закревського у Березовій Рудці, світлина 1915 року

Березова Рудка

Березова Рудка – село, що надихало Тараса Шевченка. Він був закоханий у прекрасну, але недосяжну Ганну Закревську, дружину тамтешнього поміщика Платона Закревського.

Втім Березова Рудка (нині – Лубенський район, неподалік Пирятина) відомі не лише завдяки перу й пензлю Шевченка. Тут також розташована піраміда-усипальниця родини Закревських. Побудував її дипломат Російської імперії Гнат Закревський, син Ганни і Платона, повернувшись із чергової мандрівки Єгиптом.

Закревський був закоханий у єгипетську культуру. Із Каїра він привіз статую богині Ізіди й загорівся ідеєю побудувати піраміду – таку саму, як в Гізі.

Піраміда в Березовій Рудці є поєднанням язичницьких, християнських та масонських символів. Її прикрашали фрески у єгипетському стилі та розписи з біблійними сюжетами. Споруду охороняла статуя Ізіди. Водночас на портику

над входом можна було помітити православний хрест. Саму будівлю звели з цегли, а екстер'єр імітував великі брили.

Року 1906 Гнат Закревський взяв у мандрівку до Каїра двох доньок. Вважав, що ця подорож допоможе їх одружити. Втім під час вакацій Закревський раптово помер через серцевий напад. Донькам довелось повертатися до рідних Рудок із тілом батька, забальзамованим у меді. Закревського поховали в крипті піраміди, під крилами богині Ізіди.

Після революції 1917 року усипальницю Закревських пограбували, а останки викинули із крипти.

Згодом у піраміді функціонував склад місцевого молокозаводу (всередині стояв «могильний» холод, молоко довго залишалося свіжим), громадський туалет, звалище. Якийсь час там навіть працював дизельний генератор, що забезпечував сільський клуб електроенергією. Сьогодні піраміда стоїть пусткою, приваблюючи фотокамери поодиноких туристів.

Сучасний вигляд піраміди у Березовій Рудці

https://localhistory.org.ua/rubrics/building/poltavski-piramidi-usipalnitsi/

Федечко Х. **"Жидівки" – особливо сині сорочки Гадяччини**

Полтавщина вирізнялась багатством і різноманітністю поясного, нагрудного і верхнього вбрання. У цьому регіоні переважали домоткані лляні сорочки з уставками й великим шийним вирізом. Вишивкою оздоблювали манжети, уставки та поділ сорочки (його не закривали поясним одягом). Вузький комір, чохли та пазуху не вишивали. Сорочки

були довгі, додільні (до кісточки). Розріз-пазуху в сорочках робили спереду, щоб було зручно годувати немовля.

Традиційно для сорочок українські господині обирали червоний колір. Його найлегше було добути – із материнки чи комахи воскового червця. Проте унікальними для Полтавщини були сорочки, які вишивали нитками кольору індиго (проміжний між темно-синім та фіолетовим). Такого кольору неможливо було досягнути натуральними барвниками. Зате сині нитки можна було придбати на базарах Гадяча. Сьогодні такі сорочки знавці давнього одягу називають гадяцькими. Однак колись їх знали за зовсім іншою назвою. "Жидівки" – саме так називали сорочки із синіми орнаментами. Барвники індиго з Індії привозили єврейські купці. Саме тому жителі Гадяччини почали називати свої сорочки "жидівками", а нитки – "жидівськими". Сорочка-"жидівка" була характерною для сіл Лисівка, Плішивець, Броварки, Вельбівка, Хитці, Книшівка.

Сорочка-"жидівка" була лише жіночою. Їхня вишивка поєднує рослинні та геометричні орнаменти. В одній сорочці може поєднуватись до десяти різних технік: вирізування, або лиштва, або низинка, протяганка, набирування, "пухлики", лічильна гладь (лиштва), настилування. Зате немає жодної, яка була б вишита хрестиком.

Поясним одягом була ткана плахта, а уже пізніше розвинулася зшивана спідниця, яка спочатку з’явилася у містян, а пізніше перейшла й до селян. Спідниці виготовляли вже не з домотканих матеріалів, а з різних купованих фабричних тканин. У XIX столітті спідниці були поширені майже всюди. На Полтавщині їх одягали поверх сорочки так, щоб вона не закривала вишитого подолу.

Стан підперезували вузьким тканим поясом-крайкою. Виготовляли його з вовняних ниток технікою ткання чи плетіння, завширшки від 3 до 5 см, завдовжки до 3 метрів. Пояси, ткані без допомоги ткацького верстата – на

дощечках, на нитку, на бердечці, – могли бути однотонними, без малюнка, або ж пофарбованими в червоний чи зелений кольори. Поширеними були "узорчасті крайки" з виразним орнаментальним малюнком геометричного або рослинного характеру. Викінчували пояси різнокольоровими торочками. На Полтавщині пояс-крайку часто пов’язували поверх плахти, яку він мав підтримувати на стані. Зав'язували його спереду, щоб кінці вільно спадали.

Обов’язковим доповненням був головний убір, під який заплітали одну косу або дві коси, у які вплітали кольорові стрічки-кісники. На Полтавщині дівчата на свято вкладали високий чубатий вінок, виготовлений із штучних квітів та вовняних кульок-помпонів, прикріплених на тверду основу.

Стрій вивершували прикрасами – намистом, коралями або дукатами. Їх виготовляли з різних матеріалів. Найціннішим вважали намисто з натуральних коралів, яке часто називали "добре", "дороге", тобто коштовне. Воно не тільки прикрашало вбрання, а й було надійною особистою маєтністю жінки, яке, якщо виникала необхідність, міняли на гроші. Вважали, що чим більше разків коралів одягала дівчина, тим заможнішою була її родина та багатим майбутнє придане.

https://localhistory.org.ua/rubrics/strii/zhidivki-osoblivo-sini-sorochki-gadiachchini/

Калашнік Т. **ВЕЛИКОБУДИЩАНСЬКА СОТНЯ ПОЛТАВСЬКОГО ПОЛКУ**

В історію України часів Козаччини Великі Будища увійшли як сотенне містечко Будиської, пізніше Великобудиської (Великобудищанської) сотні Полтавського полку. За останніми науковими даними Полтавський козацький полк був сформований в червні 1648 року в результаті адміністративної реформи, проведеної гетьманом Богданом Хмельницьким на звільненій території в 1648-1649 рр. На початковій стадії свого існування він складався з вісімнадцяти сотень, але Будищанської серед них ще не було. Вона виникла дещо пізніше. Історик Я. Дашкевич нижньою датою її існування називає 1660 рік, інші науковці О. Байда та В. Кривошея фіксують її появу лише з1665 року. Проіснувала вона до 1781 року. Сотенним містечком стало містечко Великі Будища. Сотня називалася Будиською, потім Великобудиською. Вона згадується в реєстрах Полтавського полку в 1718, 1721, 1733-1735 рр. [1].

Великі Будища мали земляні укріплення у вигляді рову, валу та палісаду, як майже всі інші сотенні містечка. Вони були зведені, виходячи з місцевих умов і знаходилися над Миколаївським яром. Залишки валів зберігалися у Великих Будищах ще до середини XIX ст., а потім їх зрівняли, а «фортецю» забудували. Зараз той куток називається Яхнівщина. В укріпленні розташовувалася дерев'яна Успенська церква, найдавніша і найкрасивіша в містечку. На озброєнні сотні було чотири - п'ять гармат. Сотенну старшину складали сотник, отаман, писар, осавул та хорунжий. Крім названих посад існували ще посади значкових, військових та бунчукових полкових і сотенних товаришів. Сотенна адміністрація призначалася полковою канцелярією. На пізньому етапі існування сотні мали випадки успадкування посад. Так, наприклад, сотниками Будиської сотні були дід Іван Павлович Сулима, батько Андрій Іванович Сулима та онук Павло Андрійович Сулима (який, до речі, навчався у Григорія Сковороди і «был понят», тобто навчався непогано). Сотниками Великобудиської сотні у різні часи її існування були: Педан Хоменко (1665), Роман Пугач (1671), Дмитро Харченко (1672), Левко Звенигородський, Педан Хоменко (1683-1687), Михайло Звенигородський-Левченко (1690-1704), Максим Носач (1693-наказний), Максим ЗвенигородськийЛевченко (1706), Петро Олексійович Кованька (1708), Дмитро Васильович Калачинський (1712), Максим ЗвенигородськийЛевченко (1715), Федір Семенович (1718), Йосип Сулима (1718), Дмитро Васильович Калачинський (1720-1723), Іван Павлович Сулима (1721-наказний, 1723-1734), Йосип Сулима (1724, 1725-наказний), Іван Раданський (1724-наказний), Юсько Ємченко (1724-наказний), Андрій Іванович Сулима (1734- 1771), Павло Андрійович Сулима (1771-1781) [2]. Великобудиська сотня займала одне з ключових місць в подіях, пов'язаних з Полтавською битвою. Армія шведського короля Карла XII майже два місяці розташовувалася у Великих Будищах [3],

тут же знаходилася штаб-квартира гетьмана Івана Мазепи, хоча сам він проживав у маєтку Кочубеїв у Диканьці. Саме тут був підписаний українсько-шведський договір, так званий Великобудищанський трактат 1709 р. Одностайності серед місцевих козаків не було. Одна частина з них підтримала шведського короля Карла XII, а інша – російського царя Петра І.

В універсалі гетьмана Івана Скоропадського від 13 липня 1709 року читаємо: «Відомо нам, гетьману, що під час зради Мазепиної многі полку полтавського військові і посполиті люди, зваблені будучи хитрістю Мазепи… стали противитися войсковим порядкам…». Це говорить про те, що гетьмана І. Мазепу підтримали деяка частина і старшини, і рядових козаків [4]. Але, звичайно, були і такі, хто підтримав Петра І. Зокрема, два брати, Максим та Михайло Звенигородські-Левченки, стали на сторону Петра І і були серед тих, хто обороняв Полтаву. Частина населення Великих Будищ покинула містечко і перейшла на інший берег річки Ворскли, звідки робила напади на шведське військо, розквартироване у містечку. В Інституті рукописів Національної бібліотеки України ім. Вернадського зберігається Компут (список особового складу Полтавського полку) за 1718 рік. Є там відомості і про Великобудиську сотню. Список відкриває сотенна старшина: Федір Семенович – сотник, Дмитро Колачинський – бувший сотник, Максим Левченко – бувший сотник, Сидір Яременко – отаман, Охрім Замурко – хорунжий. Далі йде список кінних козаків, потім – піших козаків. Тут знаходимо відомості не лише про козаків, а й про посполите населення, міщан та цехову організацію на території сотні. До речі, на той час у Великих Будищах були такі цехи: кушнірський, шевський, різницький, ткацький, колісницький, ковальський, гончарський, бондарський. Всього козаків нараховувалося разом з посполитими 803 чол., а з державними і монастирськими підданими – 1055 [5]. Слід зауважити, що враховувалися лише чоловіки, а жінки - лише у тому разі, коли чоловіка - господаря двору, не було в живих. Наприклад, Штепиха - вдова, Обушиха – вдова, попадя Василиха – вдова. У документі «Войсковая и городовая старшина в малороссийских полках в 1725 году» є відомості про будищанську сотенну старшину 1725 року. «Иван Сулименко – действительный сотник в Терском походе, Иосиф Сулименко – наказный сотник, Федор Товстый – атаман, Иван Фесенко – войт, Яков Иванов – писарь». У 1995 році у фондах Центрального державного історичного архіву в Києві Андрій Гречило, на той час голова Українського геральдичного товариства, науковий співробітник Інституту української археографії Національної академії наук України, знайшов відтиск печатки Великих Будищ на історичному документі за 1725 рік. На ній був зображений давній герб містечка: перехрещені булава та пернач, що символізували Будища як сотенне містечко. Дослідник В.Панченко у книзі «Міські та містечкові герби України»

твердить, що цей варіант герба був прийнятий у 1721 році. 22 лютого 1995р. сесія Великобудищанської сільської ради затвердила сучасний герб: у червоному полі перехрещені золоті булава і пернач. Щит обрамований декоративним картушем. Тоді ж було затверджено і хоругву: прямокутне полотнище з співвідношенням сторін 1:1. У червоному полі - перехрещені жовті булава та пернач. З чотирьох сторін хоругва має лиштву з синіх та жовтих трикутників шириною 1/8 від ширини хоругви. Зберігся список особового складу Полтавського полку «Список іменний» за 1733 рік. Згідно нього кількісний склад Великобудиської сотні став в декілька разів менший, ніж 1718 року. Великобудиська сотня нараховувала у 1733 році лише 231 чоловік. Мабуть, не оминула її немилість петровських прибічників. Багато великобудищанських козаків будували СанктПетербург, рили канали далеко на півночі, брали участь у військових кампаніях царського війська, де гинули від хвороб та голоду. Сотники Іван Павлович Сулима та Йосип Павлович Сулима очолювали частину козаків Великобудищанської сотні на будівництві Ладозького каналу з 1711 по 1718 роки [6]. Є дані про Великобудищанську сотню і в Румянцевському «Генеральному переписі» (1768 р.). На той час до Великобудищської сотні входило містечко Великі Будища, де проживало 2263 жителі, село Диканька (1509 жителів), село Чернечий Яр (77 жителів), село Старі Млини (82 жителі), село Нові Млини (18 жителів). Населення займалося чумацтвом, пасічництвом, винокурінням, торгівлею, різними ремеслами: ткацтвом, гончарством, ковальством, бондарством, чоботарством, столярством, колісництвом, слюсарством, шевством та ін. Серед козаків і посполитих виділяються заможні господарі. Наприклад, козак Єщенко Роман мав пасіку у 104 вулики, Пронь Іван – 100 вуликів, а Яковенко Микита аж 227 вуликів і доходу від пасіки – 70 рублів. Загалом 40 господарів мали пасіки.

Багато будищан займалося винокурінням. 16 винокурень було на території сотні, на деяких з них виготовляли більше 900 відер продукту (наприклад, на винокурні Міщенко Тетяни). Були на території містечка і водяні млини: у Тарана Івана, Глоби Данила, Михненка Івана, Гриченка Василя, Котляра Терентія, Черкасця Івана, і вітряки: у Савченка Федора та Олефіра Івана [7]. Деякі великобудищани мали невеликі городи. Але загалом сільським господарством займалися мало, віддаючи перевагу торгівлі (25 торгових точок різними товарами) та заняттям ремеслами і промислами. Цікаво, що у давніх документах зустрічаються ті самі прізвища, які до цього часу зустрічаються у Великих Будищах. Це – Курбала, Литвин, Косинський, Зубенко, Пориніс, Пархоменко, Одинець, Пронь, Жовнір, Яхно, Городницький, Яковенко, Сулима, Фесенко, Паненко, Швець, Дащенко, Гетьман, Гордівський, Передерій, Ващенко, Олефір, Котляр, Безуглий, Плювака, Демочко, Кулибаба,

Задорожний, Литвин, Глушко, Рибась, Момот, Голуб, Шарун та ін. 1775 року Великі Будища разом з Полтавою та Решетилівкою було включено до складу Полтавської роти Дніпровського пікінерського полку Новоросійської губернії. Остаточно полково-сотенний устрій на території Полтавського полку було знищено у 1781 році. З 1782 року Великі Будища входять до складу Полтавського повіту Новоросійської губернії і стають центром волості. 1796 року після змін у адміністративно-територіальному поділі була створена (Чернігівська) Малоросійська губернія. 1802 року утворено Полтавську губернію, до Полтавського повіту якої стало відноситися і містечко Великі Будища. 1803 року створено Зіньківський повіт, куди ввійшла і Великобудищанська волость [8]. Введений у XIX століття адміністративно-територіальний поділ зберігався аж до початку 20-их років XX століття.

1. Джерела з історії Полтавського полку (середина XVII-XVIII ст.). Компути та ревізії Полтавського полку. Компут 1649 р. Компут 1718р. – Полтава: Видавництво «АСМІ», 2007. – Том 1. – С.136-153.
2. Мокляк В. Полтавський полк. – Полтава: Видавництво «Дивосвіт», 2008. – С. 72.
3. Арандаренко. Записки о Полтавской губернии. – Полтава, 1852. – Т.III. – С.105-106.
4. Мокляк В. Полтавський полк. – Полтава: Видавництво «Дивосвіт», 2008. – С.100.
5. Компут всего полку Полтавского товариства и посполетства, конных и пеших… – ІР НБУ ім. Вернадського. – Од. зб. І-54480.
6. Модзалевський В. Л. Малоросійський родословник. – К., 1914. – С.818-819.
7. Казаки Полтавского полка по материалам Румянцевской описи. – Ч.II. – Полтава, 1914. – С.630-737.
8. Адміністративно-територіальний поділ Полтавщини (1648-1941 рр.). – Полтава: Департамент поліграфії ПП «ЕНТ», 2002.

Полтавщина – земля моя свята // Збірник кращих наукових статей III обласної науково-практичної краєзнавчої конференції учнівської молоді. – Полтава: ТОВ "Фірма "Техсервіс", 2012. – С. 41-46

Криштопа О. **Батьківщина "Енеїди" і її мова**

Двісті двадцять три роки тому в Петербурзі вийшла друком "Енеїда" Івана Котляревського – перший літературний твір розмовною українською. Автор використовував на письмі мову, яку чув щодня на вулицях Полтави і якою, ймовірно, сам спілкувався. Саме полтавська говірка середньонаддніпрянського діалекту лягла в основу української літературної мови. Відповідно, згодом саме вона стала загальновживаною серед українців. Парадокс у тому, що сьогодні полтавці говорять інакше

Мова, язик і покруч

"З моїх спогадів, українською говорили лише вчителі мови. В 11 класі мене так вкурвило, що всі говорять російською, що я захотіла втекти. Алілуя! Мені це вдалося", – подруга Юля, філологиня родом із Полтави, налаштовує нас перед поїздкою. Її коментарі скептичні, а висновки – невтішні: "Українську в Полтаві пора заносити в Червону книгу".

Але перше знайомство з мовною ситуацією у місті свідчить, що наче не все так російськомовно на батьківщині літературної української. Домінує тут рафінований суржик. Ми прислуховуємося до розмов випадкових перехожих: "Пойняв!", "харашо", "одстаньте", "не валяй дурака". Суржик пробрався навіть у вітрини крамниць. Наприклад, разом зі светром та штанами в Полтаві можна купити "ботинки".

Проте що далі, то російської більшає. У готелі як мінімум половина зовнішньої реклами – російською. Так само російською половина написаних від руки інструкцій та оголошень всередині готелю. Не відстає і молодь. "Пайдьом на п'ятую школу", – чуємо від компанії підлітків. Прикурюючи, вони зникають у темряві центрального району.

Полтава видається нам якимось оксюмороном, бо тут поєднується, здається, непоєднуване. У місті одночасно існують пам'ятники Петру І та Іванові Мазепі. Тут кам'яний Пушкін знайшов собі місце поруч із таким же кам'яним Гоголем. А найпопулярніший бар на центральній вулиці називається "Чичиков", на честь російського героя "Мертвих душ" Гоголя, тоді як "Енеїда" – смердючий радянський заклад у підземному переході.

Центр міста – Кругла площа, посеред якої фалічно стримить знак перемоги російської зброї над українською, а навколо біліють напівзруйновані будівлі Кадетського корпусу, збудованого за кілька років після смерти Котляревського.

Підраховуємо тих, хто спілкується російською, а хто – українською. На третьому десятку рахунок "11:9" на користь української. А от соціологія твердить, що все навпаки: дослідження ГО "Простір свободи" 2015 року зафіксувало тільки 47 % полтавців, які в побуті українськомовні.

Масова русифікація у місті почалася за Хрущова. Секретар Полтавської міської ради й за сумісництвом блогер Андрій Карпов (Полтава) розповідає, що батько навмисно віддав його до російської школи. У той час це було, по-перше, престижно. По-друге – спрощувало вступ і навчання в інституті, де захиститися інакше як російською не було змоги. У 1970-ті роки – пік русифікації – у Полтаві ще й заборонили відзначати роковини виходу "Енеїди".

В гостях у Котляревського

Україну і українську мову вигадали в австрійському генштабі – запевняють російські пропагандисти. Але, виявляється, усе почалося в

російській армії. Іван Котляревський, автор першого тексту сучасною українською, був російським військовим і в час війни 1812 року навіть сформував український підрозділ на захист Росії від Наполеона. За службу отримав чимало нагород.

Неймовірно, але точної інформації про Котляревського мало. З особистого відомо, що він ніколи не був одружений – через невдале перше кохання – і все життя прожив із мамою. Любив пиятики і друзів: розказував їм історії так, що в тих животи боліли від сміху.

Пам’ять про письменника в Полтаві береже Музей-садиба Івана Котляревського. Всього кільканадцять хвилин пішки від центральної площі є місце, де він написав не лише "Енеїду", а й решту своїх текстів. Адже Котляревського називають ще засновником української драми та театру. У 1818 році він очолив полтавський театр і написав для нього дві драми: "Москаль-чарівник" та "Наталка Полтавка".

Музей-садиба Івана Котляревського

Сьогоднішня музейна садиба заміняє оригінальний будинок Котляревського. Хоча й містить елементи з часів письменника. Наприклад, зберігся фундамент будинку, відновили один зі сволоків.

Маленька дерев’яна будівля стоїть неподалік Білої альтанки, що за радянських часів називали Ротондою дружби народів, якогось ресторану у стилі кіч і барокової церкви. Оддалік сидіть бронзовий Мазепа, заввишки сім метрів. Все це – на пагорбі. А внизу попід ним лежить класичне у плані архітектури радянське місто. З вікна садиби Котляревського проглядається ще пам’ятник полтавській галушці.

– Нічого схожого на правду, – відрубує екскурсовод.

Згідно з ковідними правилами, він у масці, і ця обставина створює певний бар'єр у встановленні контакту. Хоча чоловік середнього зросту добре знає свою справу: як носій місцевих знань пояснює, що в часи Котляревського тісто на галушки рвали руками, тому вони не мали ідеальної відрізної форми.

Пам'ятник полтавській галушці

Загальна площа садиби – 120 квадратних метрів. За неї Котляревські в середині XVIII століття виклали понад 27 рублів. Сьогодні це еквівалентно сумі, за яку можна було би купити будинок на Печерських пагорбах Києва.

Кімнат у будинку Котляревського кілька. Кухня, кабінет-спальня самого Івана, спальня його матері Параскеви Лаврентіївни, вітальня і велика світлиця-їдальня. На робочому столі, не оригінальному, лежать аркуші "Енеїди".

– У нас майже все оригінали! – обурюється на запитання про оригінальність екскурсовод. – Тільки я можу відрізнити де копія, а де справжнє.

Пародія на пародію

Іронія у тому, що перший текст нової української літератури – не оригінал, а копія, пародія, цитата. Ще й цитата на цитату. Постмодернізм кінця XVIII століття. Адже "Енеїда" Вергілія – це переказ "Одіссеї" Гомера. Тільки замість Одіссея, який повертається додому після Троянської війни, головним героєм стає Еней, переможений троянець. Замість повернення додому – пошук нового дому і створення Риму. Вергілій виконував політичне замовлення імператора Октавіана Августа: поглибити римську історію від Ромула і Рема й до троянців.

Недописану Вергілієву "Енеїду" теж не раз переписували. Одним із таких авторів був росіянин Микола Осипов (1751–1799): "Эней был удалой детина / И самый хватский молодец; / Герои все пред ним скотина, / Душил их так, как волк овец…"

Могила Івана Котляревського

Український літературознавець Євген Нахлік вважає, що саме ту версію взяв за основу свого пародіювання Котляревський. Тільки от імперська візія оригінальної "Енеїди" тут висміяна. Котляревський висміював все – і козацтво також. У перших частинах троянці-козаки – жертви зруйнування Січі. А в останніх частинах вони вже перетворюються на завойовників Латинської землі, тобто на російських імперців або їх прислужників.

Котляревський писав твір свого життя довгих 26 років. Але друком у повному обсязі так і не побачив – останні частини вийшли після його смерти. Уперше "Енеїду" надрукували 1798 року без цензурних перешкод. Тоді якраз минуло два роки як померла Катерина ІІ, та сама, яка доконала Гетьманщину й Січ. На троні її замінив Павло І, який ненавидів свою матір і цією ненавистю послуговувався у своїй політиці. Тож серед колишньої козацької старшини з'явилася слабка, проте марна надія на відновлення української автономії.

Мотиви Котляревського при створенні "Енеїди" – не відомі, але однозначно, що друкувати її 1798 року він не планував. Це без відома автора зробив конотопський поміщик Максим Пурпура. Котляревський йому цього не пробачив і у другому виданні твору ввів у текст в образі Мацапури: "Якусь особу мацапуру / Там шкварили на шашлику, / Гарячу мідь лили за шкуру / І розпинали на бику. / Натуру мав він дуже бридку, / Кривив душею для прибитку, / Чужеє оддавав в печать; / Без сорома, без бога бувши / І восьму заповідь забувши". Хоча в коментарях самого Котляревського Павло Мацапура – це ніжинський полковий кат, страчений 1740 року за "ядение человеческого мяса і прочия богопротивныя злодеяния".

"Будеш, батьку, панувати..."

На життя Івана Котляревського припало чимало історичних подій: знищення Запорозької Січі, війни імперії з османами та Наполеоном, зміни

одного царя на іншого, повстання декабристів. Помер він 10 листопада 1838 року. На його похорон зійшлася ледь не вся Полтава. А 65 років потому в самому центрі його рідного міста йому відкрили пам’ятник. Ця подія стала новою декларацією українства. Хоч напис на пам’ятнику й досі російською, певно, як нагадування про Емський указ.

Могила ж Котляревського міститься оддалік садиби й пам’ятника. Самотньо захована біля великого перехрестя у скверику, що має ім’я письменника. Ні вінків, ні квітів від вдячних нащадків. Тільки радянські багатоповерхівки бовваніють позаду.

Зате людно на ринку, який всього за кількасот метрів. Йдемо туди, бо де ж іще шукати справжньої живої мови як не на базарі. Спостерігаємо цікавий поділ: продавці промислового краму тут здебільшого російськомовні, а от продавці харчів послуговуються суржиком.

Дві жінки, одну з них звати Лєна, обговорюють якогось чоловіка:

– Нашо йому той хлєб? У нього коньяк – хлєб, Лєн!

Продавчиня сала пропонує купити в неї чи то здор, чи здир.

– Ето як смалець, – пояснює вона нам. Хоча смалець – це продукт, який виходить з цього нутряного жиру.

У п’ятницю обідньої пори базар майже порожній. Мабуть, тому так добре чути інформаційний шум різноманітних написів та оголошень. Здебільшого російською. Погляд зупиняється на рукописному графіті: "Прости, что жива". Здається, це про українську в Полтаві.

https://localhistory.org.ua/texts/reportazhi/batkivshchina-eneyidi-i-yiyi-mova/

На Полтавщині археологи знайшли унікальну підвіску у вигляді синього жука

Прикраса – перша знахідка сарматської доби такого на цих теренах.

Археологи науково-дослідницького центру “Рятівна археологічна служба” під час досліджень на Полтавщині натрапили на унікальну знахідку — підвіску у вигляді жука-скарабея з темно-синього фаянсу. Знахідку датують II століттям нашої ери.

Про це повідомляє “Рятівна археологічна служба”.

Підвіску сарматської доби знайшли у селі Підгора на ділянці дороги Дніпро-Решетилівка.

“Ця річ пролежала у землі майже дві тисячі років і не втратила своїх характеристик. Це свідчить про якість і технологічний рівень. Нас вразила деталізація і те, наскільки чітко були прокреслені лінії давнім майстром. Їм вдалося зобразити крила, деталі очей”, – розповів археолог та керівник археологічних робіт Богдан Сало.

Він підкреслив, що артефакт знайшли на місці дитячого поховання сарматських племен. Підвіска виконана з темно-синього фаянсу і є частиною намиста з іншими скляними елементами.

Дослідники підкреслюють, скарабей у релігії давнього Єгипту символізував бога сонця Хепрі. Такі амулети надівали не тільки за життя, їх клали у могилу для супроводу особи у потойбіччя, що символізувало відродження життя. Найчастіше вони були у дитячих та жіночих похованнях.

https://localhistory.org.ua/news/na-poltavshchini-znaishli-unikalnu-pidvisku-u-vigliadi-sinogo-zhuka/

Рівненська область

Острозька академія

Острозька академія у місті Острозі Рівненської області була заснована у 1576 р. князем Василем Острозьким, який вважався одним з найбагатших магнатів Речі Посполитої. За часів його князювання Київщина, Волинь та інші етнічні українські землі стали частково захищеними від набігів кримських татар, які на той час становили чи не найбільшу загрозу для існування українського населення. У зв'язку із відносним спокоєм на цих теренах розпочався розвиток господарського і культурного життя. Значні кошти для розбудови академії також пожертвувала племінниця князя Василя Острозького – княжна Гальшка Острозька.

Острозька академія орієнтувалася на науково-освітні традиції епохи Середньовіччя, що панували у Європі і виявлялися у вивченні семи вільних наук: граматики, риторики, музики, астрономії, арифметики, геометрії і

діалектики, а також трьох вищих наук: богослов'я, філософії і медицини. Тогочасні спудеї (студенти) Острозької академії вивчали п'ять мов: грецьку, латину, слов'янську, польську і давньоєврейську. Саме тут було створено найпотужніше на той час українське видавництво – друкарня Івана Федорова (Федоровича), де вийшов у світ перший український підручник – "Буквар" (1578 р.), Новий Завіт (1580 р.), а також – знамените на увесь світ перше друковане видання Острозької Біблії церковнослов'янською мовою (1581 р.). Повне видання Острозької Біблії було дуже складною справою, що вимагала значних коштів і зусиль освічених та самовідданих людей, з цією метою князь Василь Острозький зібрав у місті цілий гурт учених. У друкарні Івана Федорова побачили світ також визначні полемічні праці – "Ключ Царства Небесного" і "Календар римський новий" (1587 р.) Герасима Смотрицького, "Апокрисис" Христофора Філалета (1598 р.) та інші. Таким чином, унікальність Острозької академії виявлялася у тому, що тут поєдналися два типи культур: західноєвропейська та візантійська, саме з цим закладом пов'язаний ренесанс українського народу у XVII ст, передумовами для якого стали високі європейські традиції ґрунтовної освіти та культури. Вже наприкінці XVI ст. у цьому місті функціонувала бібліотека Острозької академії, яка дивувала відвідувачів своїми багатими книгозбірнями.

Славетними викладачами Острозької академії були – грецький вчений і релігійний діяч, випускник Падуанської академії – Кирило Лукарис, який пізніше став ректором академії, а згодом – Константинопольським патріархом;

відомий вчений, церковний діяч і засновник Манявського скиту у Галичині – Іван Княгинецький, острозький священик, письменник і перекладач Дем'ян Наливайко, який був братом українського військового діяча, козацького ватажка Северина Наливайка; математик, астроном, випускник Краківського і Падуанського університетів – поляк Ян Лятош, випускник італійських університетів чернець Василь Суразький та інші. Видатний письменник-полеміст, освітній і культурний діяч Герасим Смотрицький вважається першим ректором академії у Острозі. Історія зафіксувала факт прибуття сюди та діяльності відомого письменника-полеміста Івана Вишенського. Серед випускників цього закладу зазначаються видатні діячі науки та освіти – Максим і Степан Смотрицькі, активний діяч осередку київських вчених і викладач Львівської братської школи – Гавриїл Дорофеєвич, славетний український гетьман – Петро Сагайдачний та багато інших. Однак, після смерті князя Василя Острозького розпочинається поступовий занепад навчального закладу, у 1636 р. він припинив свою діяльність, а на його місці було засновано єзуїтський колегіум. Проте, академія сформувала тип вищого навчального закладу в Україні, згодом у Києві була створена Києво-Могилянська академія, на основі якої подібні заклади також виникли на території Молдови та Росії.

Після проголошення незалежності України, у 1994 р. розпочинається процес відродження Острозької академії, яка нині знаходиться у будівлях колишнього монастиря ордену капуцинів, що були зведені у другій половині XVIII ст., зокрема тут розташовані три факультети: гуманітарний, міжнародних відносин та політико-інформаційного менеджменту. Цей монастирський комплекс був збудований за проектом відомого архітектора Паоло Фонтана, до його складу входив костел і невеликий корпус келій. Інша частина споруд Острозької академії є новозбудована, причому деякі будуються ще і досі. У 2000 р. академія із збереженням своєї історичної назви отримала статус національного університету, а у липні 2009 р. їй було надано статус автономного дослідницького національного вищого навчального закладу. У 2002 р. для університетської бібліотеки за проектом архітектора Мирослава Чабака збудували нове приміщення – круглу купольну споруду, головний вхід якої оформлений у вигляді порталу з колонами, нині тут функціонують дві читальні зали і зал абонементу. Саме за цей проект архітектор Мирослав Чабак був удостоєний державної премії України у галузі архітектури. Острозька академія потрапила у Книгу рекордів Гіннеса у номінації "Найдовший марафон читання", що був присвячений до 200-річчя від Дня народження Тараса Шевченка.

Національний університет "Острозька академія" вважається першим вищим навчальним закладом на Сході Європи, і нині успішно функціонує за своїм призначенням, входить до складу Європейської асоціації університетів, а будівлі старих корпусів монастиря капуцинів – належать до пам'яток архітектури України.

На базі старого монастирського саду створено та впорядковано прекрасний парк. Тут можна побачити широкі галявини, квітники, невеликі ставки і фонтани. На території розкидані старовинні і сучасні скульптури та інші малі архітектурні форми. Перед фасадом академії та костелу ростуть старі дерева, поміж якими прокладено алеї. Особливо гарно тут восени, коли листя грає всіма барвами і відтінками жовтого, зеленого, пурпурового... А на задньому (внутрішньому) дворі парк має більш "західний" стиль, з великим відкрити простором. Функціонує також невеликий зоопарк.

https://drymba.com/uk/1034928-ostrozka-akademiya-holovnyy-korpus-ostroh

Броновицька Р. **Заповідник “Поле Берестецької битви” (с.Пляшева Радивилівського району)**

Улітку 1651 року на полі Берестецької битви біля сіл Пляшева і Острів полягло десятки тисяч українських козаків і селян. А ще невідомо скільки поляків і татар.

Саме через зраду останніх битву під Берестечком Богдан Хмельницький програв. Аби вигнати польських шляхтичів з українських земель, він заручився підтримкою татар.

Однак у розпал битви військо Іслам Гірея втекло, забравши з собою Хмельницького в полон. Козацьке військо залишилося без керівництва. Битва тривала ще десять днів. Однак безуспішно. На екстреній раді полковники вирішили припинити бій і відступати через болота. Одна з найбільших битв другого періоду визвольної війни українського народу під проводом Богдана Хмельницького проти шляхетського поневолення завершилася приблизно так: “В одному місці серед болота скупчилося триста козаків і хоробро боронилися проти великого числа атакуючих, які натискали на них звідусіль. Повністю оточені, вони загинули. Залишився один, який боровся протягом трьох годин проти всього війська польського", писав очевидець бою француз П'єр Шевальє.

Місце драматичної битви козацько-селянських загонів Богдана Хмельницького з військом польського короля Яна Казимира Другого — острів Журавлиха. За легендою назва виникла з поєднання слів "жура" та "лихо". Бо після битви тут усе було всіяне кістками. Їх місцеві виорювали плугами і через сотню років по тому.

На початку минулого століття на полі Берестецької битви на острові Журавлиха поставили храм-пам'ятник — Георгіївську церкву з козацькою усипальницею. Сьогодні це собор Свято-Георгіївського чоловічого монастиря.

Задум побудувати пам'ятник козакам, полеглим у Берестецькій битві, виник 1908 року з ініціативи монахів Почаївської лаври. Спорудження Георгіївського храму тривало від 1910 до 1914 років. Побудували його у стилі українського бароко, що був поширений в Україні в XVII-XVIII століттях. Церква-пам'ятник не має собі аналогів. Вхід до храму одночасно є іконостасом. Тому, коли щороку у дев'яту п'ятницю після Великодня вшановують загиблих козаків, молебень відбувається просто неба. Унікальність цієї святині полягає у ще й тому, що вона триярусна. Тобто має в собі три діючі церкви.

Основна — Георгіївська. Одна з головних святинь цього храму — ікона великомученика Георгія, написана на дереві. Другий поверх Георгіївського храму займає церква святих Бориса і Гліба — так звана балконна церква. Тут з лівого боку іконостасу розміщено кіот з іконою Святої Трійці. У нижній частині великої ікони є старовинний маленький образок, написаний на священному мамврійському дубі та освячений на Животворчому Гробі Господньому в Єрусалимі. Третя, підземна церква — церква Параскеви П'ятниці. Саме тут і знаходиться козацька усипальниця — чотириметрове кам'яне склепіння зі скляним саркофагом. Тут покояться рештки тих, хто загинув на полі Берестецької битви у 1651 році.

Сьогодні неважливо — це кістки українських козаків чи польських шляхтичів. Смерть зрівняла усіх. У гробниці церкви Параскеви П'ятниці у спеціальних нішах у стіні — теж кістки загиблих. Тут вони знайшли останнє земне пристанище. А ще скільки їх лежить у болотах у Пляшевій!.. Від гробниці підземний хід веде до козацької церкви Святого Михайла. Існує переказ, що саме в цій церкві молився Богдан Хмельницький перед битвою, а митрополит Йоасаф від імені Константинопольського Патріарха вручив українському гетьманові священного меча. Михайлівську церкву побудували за рік до Берестецької битви у селі Острів. Сьогодні на її місці кам’яний хрест. Саму ж церкву у 1912 році розібрали і перенесли на Журавлиху. У селі Острів, біля місця, де стояла Михайлівська церква, поховані Митрополит Йоасаф зі своїм товаришем ченцем Павлом, яких убили польські шляхтичі.

Коли у 1912 році почали будувати козацьку усипальницю, виникла думка про заснування монастиря, щоб було кому доглядати за гробницею. І вже у

1914 році освятили Козацькі могили з Михайлівською і Георгіївською церквами та заснованим тут монастирем-скитом. У 1958 році ченців з Пляшевої насильно вивезли, парафію ліквідували, а монастирську обитель перетворили на ферму, потім на лікарню. У 1967 році українська інтелігенція заради збереження святині добилася від уряду створення музею. Він розмістився у колишніх монастирських келіях. А з 90-х почали молитися у Георгіївському соборі жителі села Пляшева. Чернеча ж молитва над козацькими кістками відновилася у липні 2002 року з відродженням Свято-Георгіївської обителі.

Заповідник "Поле Берестецької битви" — це не лише острів Журавлиха з Георгіївським та Михайлівським храмами. Це й інші місця битви: козацька переправа, острів Гайок (місце героїчної оборони трьохсот козаків), Козакова яма та урочище "Монастирщина" — козацький цвинтар.

Із трьох козацьких переправ достеменно відомо, де була одна. Через ліс, болото і через Пляшівку відступали козаки. Вони побудували мости через річку, а болота загатили возами і військовим знаряддям. А на острів Гайок, писав Тарас Шевченко: "...триста як школо товариства лягло". В останній день битви у Гайку вони зайняли оборону. Протягом цілого дня з трьома сотнями козаків не могли впоратись кілька тисяч поляків. Відтак переправа для ворога лишалася недоступною, і тисячі козаків та селян безпечно відступали. Надвечір штурмувати Гайок прибув сам польський король Ян Казимир. Пізно ввечері загони німецьких найманців захопили острів.

Козакова яма — місце, де за легендою з поляками боровся останній з трьохсот українських вояків. Ян Казимир пообіцяв подарувати йому життя,

якщо той погодитися здатися в полон. Однак козак відмовився і загинув зі зброєю в руках.

Острів Монастирщина, або урощище Монастирщина, — це козацький цвинтар. Тут місцеві ховали козаків, що полягли на полі бою. Сьогодні на Монастирщині стоять лише два кам'яні хрести. На них ще можна роздивитися напис “1651” — рік драматичної битви під Берестечком.

Три століття минуло, відколи на цьому полі біля Пляшевої земля перемішалася з кров'ю та кістками тих, хто боронив незалежність України. Сьогодні тут колоситься пшениця. І маки цвітуть. Вони, як краплини козацької крові, що ніби проросли крізь віки нагадати прийдешнім про трагедію Берестечка.

https://ogo.ua/rivnenschina/tourizm/miracle/4

Мацик

Мацик (каврук, мацік, мацьок, карух, кірух, богук, «Поліське диво») — українська сиров'ялена м'ясна страва, яку готують шляхом тривалого зберігання шлунка свині (кендюха), міцно заповненого м'ясом і приправленого спеціями. Страву готують у Сарненському, Вараському (с.Більська-Воля), Дубровицькому, Зарічненському, Рокитнівському районах Рівненської області та Камінь-Каширському районі Волинської області України.

Виникнення страви було пов'язане з необхідністю довготривалого зберігання м'яса. Його зазвичай вішали на горищі, поряд із сіном, іноді зберігали в грубі, яку не топили.

У 2019 році Європейський Союз виділив грант на суму понад 59 тисяч євро для міст Рівного та Любліна на спільний проєкт з популяризації місцевих страв серед іноземців, й міська влада Рівного вибрала такою стравою мацик.

Для приготування страви зазвичай беруть нарізану шматками свинину та свинячий шлунок або свинячий сечовий міхур, які гарно вимивають, заправляють спеціями (перець, лавровий лист, часник) та просолюють. Потім цей шлунок міцно заповнюють мясом (щоб у ньому не залишалося повітря), зашивають і кладуть під прес для виведення зайвої рідини, після чого в сітці підвішують на 3-9 місяців для висихання.

https://uk.wikipedia.org/wiki/Мацик

Броновицька Р**. Замок князів Любомирських (м.Дубно)**

Древні мури Дубенського замку пам'ятають набіги кримських татар у XV столітті, напади козацьких загонів Максима Кривоноса та російського війська у XVII. Вони залишались неушкодженими під час Північної війни 1700-1721 років, повстання Тадеуша Костюшка наприкінці XVIII століття та французько-російської війни 1812 року. Тут перебували гетьман Іван Мазепа, шведський король Карл XII, цар Петро I, полководці Суворов і Кутузов.

Тут зберігали свої багаті скарби князі Острозькі, а згодом - і нащадки Острозької ординації: князі Заславські, Сангушки, Любомирські. Тут, під охороною хоругв ординацького війська, надійно зберігались безцінні родинні архіви цих можновладців. Тут діяла людвисарня - ливарна майстерня, де виготовляли гармати, культові речі для храмів та монастирів. Замок і нині зберігає таємниці та легенди тих століть.

У XIV столітті у селі Дубен, яке входило тоді до Острозького округу Федір Острозький спорудив невеликий дерев'яний замок. Князь Костянтин Іванович Острозький бачив перспективу Дубна як міста і у 1492-му звів кам'яний замок.

У 1507 році король польський Сигизмунд Перший подарував жителям Дубна "магдебурзьке право", а його власнику Костянтину Острозькому дозвіл будувати укріплення для оборони від ворогів, проводити ярмарки і торги та збирати із заїжджих купців мито.

Князь Костянтин Іванович Острозький єдиний з православних князів, хто був удостоєний високої посади гетьмана Литви. У Дубенському замку він зберігав трофеї, здобуті у численних битвах: коштовні прикраси, зброя, захисне озброєння та предмети побуту. Після перемоги над військом московського царя під Оршею 1514 року у замку з'явились гармата московська з кентавром,

гармата з московським гербом, срібна з позолотою царська булава та інші цінні речі. Князь Костянтин любив демонструвати перед іменитими гостями свої скарби. Стіни кількох мурованих замкових кімнат оббивали коштовними килимами і розвішували на них колекційну зброю. Зберігалися скарби у спеціальних скринях у підземеллі замку. Колекцію згодом доповнювали коштовності, які подарували Острозьким гості.

У підземеллях замку, окрім озброєння, на випадок облоги зберігалися й запаси їжі. Це були тисячі шматків сала, сотні бочок з рибою, оселедцями, в'яленим м'ясом та медом, барильця з повидлом, пшениця, різноманітні крупи. Продукти у спеціально обладнаних коморах не псувалися роками. У замкових казематах під час ворожих нападів переховувалися не лише мешканці замку, а й місцеві жителі. А підземними ходами можна було дістатися у різні частини міста. На час нападу татар Дубенський замок був повністю закутий в олово й броню і мав величезні запаси харчів.

У "Реєстрі скарбів замку князів Острозьких, складеному у 1616 році" подається перелік усіх речей, що зберігалися в сховищах. А це кінська збруя, захисне озброєння, яке було виготовлене винятково з благородних металів та оздоблене дорогоцінним камінням, срібні та золоті столові предмети. В замку зберігалися і чималі запаси тканин, хутра і, звичайно, коштовності: діадеми, персні з діамантами та рубінами, золоті та срібні ланцюжки. Всього багатств налічувалося 49 скринь. І що важливо, у "Реєстрі" харчі прирівнюються до скарбів. Оскільки під час облог вони були найціннішими.

Останній з великого роду князів Острозьких - князь Януш Костянтинович - оберігав скарби Дубенського замку як пам'ять про батька й діда. Особливо дорожив золотою медаллю з зображенням князя Костянтина.

Медаль - останній прижиттєвий портрет старого князя. Син завжди брав цю реліквію з собою в походи. Це зазначено і в "Реєстрі" 1616 року.

Одразу після смерті князя Костянтина Костянтиновича Януш Острозький заснував Острозьку ординацію, столицею якої спочатку вважався Острог, а пізніше - Дубно. Януш Острозький подбав і про зміцнення дубенської фортеці - укріпив замок бастіонами, два з яких збереглися до нашого часу. Полонені татари вирили глибокий рів. Його стіни обклали білим каменем. Проклали підвісний міст, який щовечора піднімали. Відтак замок став ще неприступнішим.

Скарби приваблювали завойовників. Саме багатства Дубенського замку, вважають історики, і були справжньою причиною десятків ворожих нападів на Дубно. Так лише у 1577 році татари двічі намагалися взяти замок. Однак безуспішно. Першого разу вони підійшли до Дубна у березні, щоб взяти в полон доньку Костянтина Острозького Катерину, і отримати за неї великий викуп. Сім днів татари тримали замок в облозі, та все ж змушені були відступити. Помста за невдачу - 200 спалених сіл, що належали Острозьким, та спустошене місто.

Вдруге татари підійшли до замку у грудні, коли там готувалися до весілля. Князь Костянтин Острозький видавав заміж свою племінницю Беату Дольську. Раптова поява татар викликала переполох серед княжих гостей. Не злякалася лише Беата. Вона підбігла до вежі і вистрілила з гармати. І вцілила у шатро кримського хана. Татари відступили.

У 1648 році вже за Владислава-Домініка Заславського, який князював після Януша Острозького, Дубенський замок намагалися взяти авангардні загони війська Богдана Хмельницького на чолі з Максимом Кривоносом.

Причина - ті ж самі скарби. Однак, побачивши укріплення фортеці, на наступ козаки не наважились.

У 1660 році під стінами замку стояли російські війська боярина Шереметьєва, але прихід кримського хана Іслам-Гірея перешкодив їм здійснити свої наміри.

Дубенський замок уцілів під час Північної війни 1700-1721років. Бо російський цар Петро І, намагаючись привернути на свій бік волинських магнатів, охороняв їх інтереси і права.

Наступний князь - Януш Сангушко - тримав у замку численний двір і жив на широку ногу. А відтак розтринькував і скарби, які йому дісталися у спадок від Острозьких. Згодом Сангушко скасував Острозьку ординацію. А землі розділив між кількома десятками польських сімей. Замок Януш Сангушко занедбав, а Дубно подарував Станіславу Любомирському.

У другій половині XVIII століття, за часів Станіслава і Михайла Любомирських, Дубенський замок почали відновлювати. На старому фундаменті побудували палац Любомирських. З великими бальною та бенкетною залами. Їх декорував відомий італійський майстер Доменіко Мерліні. І досі збереглися вакханки і сатири, що завмерли в танці. Під час контрактових ярмарків Любомирські частину палацу надавали гостям, аби ті могли гарно розважитись та відпочити. Тут влаштовували азартні ігри. Вони за один вечір могли перетворити багачів на бідняків, а бідняків - на багачів. На знамениті Дубенські контракти, що проіснували 20 років, щорічно з'їжджалися до 30 тисяч чоловік, у той час як населення самого міста становило лише шість з половиною тисяч. У 1794 році контракти перевели до Звягеля, а потім до Києва. Вони і дали назву столичній Контрактовій площі на Подолі. А Дубно почало занепадати.

Прийоми, які у палаці влаштовував князь Юзеф Любомирський на початку XIX століття, не мали тієї величі й пишності, як за контрактів. Напередодні війни 1812 року гарнізон Дубенської фортеці очолював Кутузов, армія якого стояла на кордоні з Австрією.

Юзеф Любомирський та його син Марцелій програли у карти велику суму грошей. І тому у 1844 році вирішили продати Дубно разом зі старим родинним замком військовому відомству. Проте молодий князь Марцелій сам продав місто і замок уральському золотопромисловцю Яковлєву і втік до Англії.

Згодом права на Дубно і замок перейшли до сина Яковлєва, офіцера гусарської армії. Пізніше замок купила княгиня Єлизавета Барятинська. А наприкінці XIX століття вона продала його державній скарбниці. До Першої світової війни в замку дислокувався один батальйон 41-го Селенгінського піхотного полку.

До початку XX століття ніхто і ніколи не міг взяти замок. І тільки в роки Першої світової війни його сильно зруйнувала австрійська артилерія. Руїни простояли до 1934 року, аж доки польська влада не відбудувала замок заново. До 1939 року там розташовувались польські державні установи. А під час німецької окупації дислокувалися угорські частини. Після приходу Червоної армії у замку розмістилися органи радянської влади. На початку 1950-х років сюди перевезли військову частину, яка проіснувала до 1986 року.

Із 1993 року Дубенський замок входить до складу Державного історико-культурного заповідника Дубна. І залишається найдавнішою спорудою міста. А на в'їзній брамі і понині зберігся герб князів Острозьких.

https://ogo.ua/rivnenschina/tourizm/miracle/6

Тунель кохання

Інші назви: Клеванський тунель, Лісова дорога в казку

Пам'ятка: залізничний тунель між селищами Клевань та Оржів

Історія виникнення «Тунелю кохання» оповита багатьма легендами. За однією з них, «Тунель кохання» існував ще за часів князів Чарторийських і був прихистком для пари закоханих молодих людей – утікачів з Клеванського замку; за іншою – тунель виник завдяки польському інженеру, який закохався в дівчину з Клеваня і побудував залізницю навпростець через ліс, аби скоротити дорогу з Оржева. Проте історія виникнення «Тунелю кохання» більш прозаїчна: у радянські часи було побудовано залізницю для військових потреб, а для конспірації – замасковано деревами. Згодом гілки дерев та кущів переплелись. Так природа за участю людини сформувала арковий тунель неймовірної краси з живою стелею та стінами.

«Тунель кохання» можна відвідувати у будь-яку пору року, але найбільш атмосферно у зеленому тунелі влітку та багряному восени. Найкращий час для відвідування – світанок: коли ще немає натовпів туристів, а сонячне проміння пробивається крізь гілки дерев.

Подорожуючи рівненськими лісами, в тому числі і «Тунелем кохання», не слід забувати про голодних поліських комарів...

У 2021 році «Тунель кохання» - це справжній туристичний об’єкт з великою кількістю туристів; готелем «Тунель кохання», що розташований неподалік; облаштованою платною парковкою для автомобілів; бесідками; можливістю придбати сувенір та поїсти.

http://way.rv.ua/location.html?l=29

Острог

Місто Острог розташоване на південному сході Рівненської області у межиріччі річки Горинь та її притоки Вілії. Колись це місто входило в п’ятірку найбільших в Україні, а нині Острог – провінційний райцентр із кількістю населення в 15 тисяч осіб. В економічному плані місто знаходиться в тіні розташованого неподалік (але в Хмельницькій області) поліса енергетиків Нетішина (і відповідно Хмельницької атомної електростанції). Хоча за туристичним потенціалом ці два міста-сусіди порівняти дуже важко.

Історія Острога почалася ще в часи Київської Русі. Ймовірно тоді й з’явилася назва „Острог” (в давньоруській мові острогами називали укріплені населені пункти), хоча місто називали ще й Острогобором та Остророгом.

Перша письмова згадка про Острог датується 1100 роком. Місто входило до складу Володимиро-Волинського князівства, а з 1199 року до Галицько-Волинського князівства.

У 14 столітті князь Данило Острозький, племінник князя Данила Романовича, заснував на крутому пагорбі на річкою Вілія замок, який у

майбутньому став резиденцією родини Острозьких. Це були одні із найбагатших магнатів на території України (якщо не найбагатші). У 17 столітті на землях роду було розташовано 24 міста та понад 400 сіл, але розбудова Острога почалася раніше. Найбільше зусиль до цього доклав останній православний представник роду – Василь-Костянтин Острозький (1526-1608). Саме на його кошти було створено греко-слов'янську школу, яку нині називають академією і вважають першим ВУЗом в Україні. При школі було відкрито друкарню в якій працював відомий друкар Іван Федоров. В ній було надруковано „Буквар" та „Острозьку Біблію" – перший повний варіант Біблії перекладений на східнослов'янську мову.

Острозький замок. Гравюра Наполеона Орди

Острог був одним із головних форпостів Речі Посполитої. Міський замок почали будувати у 14 столітті. Від тих часів збереглася «Вежа Мурована» (донжон – останній рубіж оборони). Її заклав засновник роду Острозьких – Данило. В подальшому вежа, яка одночасно служила і князівським житлом, неодноразово добудовувалася. Зараз у «Вежі Мурованій» розміщується краєзнавчий музей.

Вежа Мурована. Донжон замку

У 15 столітті князь Василь Острозький (Красний) збудував поряд із церквою Богоявленський собор. Храм входив у систему оборонних мурів тому його північна стіна має товщину у 3 метри. В подальші часи собор неодноразово перебудовували (останній раз у 1887-1891 рр.).

Богоявленський собор

Радянські часи були нелегкими для Богоявленського собору, та і перші роки незалежності пережив він досить складно. Вже на зламі століть храм (я був вперше у замку в 1999-му, собор якраз стояв у риштуваннях), як і весь комплекс Острозького замку було реставровано і зараз його золоті куполи блищать ну просто як нова копійка.

Василь-Костянтин Острозький збудував у замку ще одну башту Нову (ще її називають Круглою). Хоча деякі дослідники кажуть що будівництво башти було почате раніше – ще у 15 столітті, а Василь-Костянтин її лише добудував.

Внутрішня територія замку входить нині в історико-культурний заповідник. Вона обмежена двома вежами а над входом височіє дзвіниця збудована у 1905 році.

Василь-Костянтин Острозький був Білоцерківським та Вінницьким старостою, Київським воєводою та єдиним сенатором у сеймі православного віросповідання. Але його дружина була католичкою. Католицтво прийняв і його син та спадкоємець Януш, який фактично став прокляттям для роду, адже дуже зневажливо ставився до православної віри і козаків та спровокував перше всенародне повстання (див. повстання Косинського), яке переросло у безнастанну боротьбу українців із поляками. Після смерті Януша (1620 р.) династія Острозьких припинилась.

Кінець розквіту міста Острог настав у період україно-польської війни 1648-1654 рр. Саме тоді козаки штурмом захопили замок Острозьких та зруйнували його. Тривалий час після цього замкові споруди стояли в руїнах.

Острозький замок займав головне місце в укріпленнях Острога. Але він був лише частиною укріплень міста, яке оточували потужні мури та башти. Із башт міських укріплень збереглися зведені у 15-16 століттях Луцька надбрамна башта (зараз у ній музей книги та книгодрукування) та Татарська. Остання була названа відповідно до назви району міста заселеного переважно татарами. Нині вона перебуває в не найкращому стані.

Крім перерахованих вище споруд в Острозі збереглися Успенський костьол (збудований у 15 столітті, перебудований у 19-му, раніше був костьолом домініканського монастиря), костьол капуцинів (1758 рік), синагога (17 століття) та деякі інші старовинні будівлі.

Успенський костьол

Велика Острозька синагога

Грецько-слов'янська школа (Острозька академія) заснована Василем-Костянтином Острозьким була першим значним навчальним закладом в Україні. Тут в різні часи вчились: гетьман Петро Конашевич-Сагайдачний, архімандрит Києво-Печерської Лаври Єлисей Плетенецький, митрополит Київський Іов Борецький, ректор Київської Братської школи Милетій

Смотрицький, Луцький єпископ Ісая Борискевич та один із засновників Києво-Могилянської академії, митрополит Києво-Печерської Лаври Захарія Копистянський.

Монастир капуцинів (нині церква Острозької академії)

Острозька академія перестала існувати у першій половині 17 століття. У 1636 році будівлю академії було розібрано за наказом внучки Василя-Костянтина Острозького яка була католичкою. Указом Президента України від 12 квітня 1994 року розпочалося відродження Острозької академії, а указом від 30 жовтня 2000 року університету «Острозька академія» було надано статус національного. Острозька академія розміщується у будівлях колишнього монастиря капуцинів зведених у другій половині 18 століття.

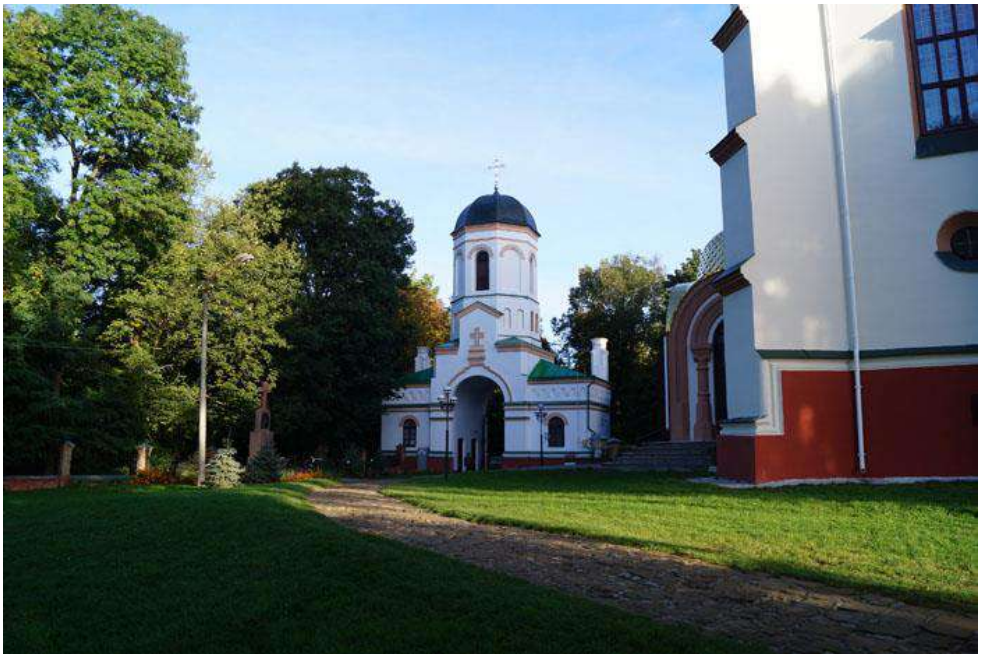

Надбрамна вежа-дзвіниця

Кругла вежа

Луцька брама

Татарська брама

https://ukrainaincognita.com/nasha-spadshchyna/zamky-ta-fortetsi/ostrog

Шевелєва М. **Улас Самчук – український Гомер XX століття**

Улас Олексійович народився 20 лютого 1905 року в селі Дермань на Волині (нині це Здолбунівський район Рівненської області). Про своє село

писав: “Дермань для мене – центр центрів на плянеті, і не тільки тому, що десь там і колись там я народився, а й тому, що це справді село наче писанка – з його і древнім Троїцьким монастирем, Свято-Федорівською семінарією, садами, парками, гаями, яругами, пречудовими переказами та легендами”.

Із 22-річного віку Самчукові довелося жити за межами батьківщини. Призваний до польського війська, він як і багато інших українців не бажав служити інтересам чужої держави. Тому дезертував і виїхав до Німеччини. Далі була Чехословаччина, після Другої світової – Канада. Ненадовго відвідати рідну Волинь вдалося лише у розпал нацистсько-радянського збройного протистояння – у складі похідної групи ОУН (мельниківців).

Улас Самчук зажив слави “українського Гомера ХХ століття” – відкрив світові справжню і невідому до того Україну. З-під його пера вийшли геніальні твори: “Волинь”, “Гори говорять”, “Марія”, збірки оповідань “Месники”, “Віднайдений рай”. У них він акцентував увагу на таких ключових темах, як загарбання більшовиками України, колективізація і Голодомор. Не оминув і героїчну боротьбу УПА за свободу України: “Нарід, який стає до змагу за своє існування, нарід, який кладе на терези все, чим жив і живе, нарід, який жертвує кров своїх ліпших з найліпших – розуміється, що такий нарід, як коли він має хоч трохи живої біологічної сили, не може дозволити собі на таку слабкість, як м'якість, як вибачливість до певних обставин, як той чи інший сегмент. Тільки тверда, послідовна, вперта до останнього віддиху, до останньої краплі крові боротьба”.

Сам письменник був прихильником українського націоналізму і поділяв погляди його ідеолога Дмитра Донцова. Був близько знайомий з Оленою Телігою. Її сміливість, екзальтована натура і жіночність високо цінувалися

письменником. Неодноразово літератор згадував її у своїх спогадах, як “дивовижну жінку”.

Як і більшість емігрантів, Самчук тяжко пережив розлуку з батьківщиною. Згадаємо слова Олександра Олеся: “Чужина – могила, чужина – труна!”. А Улас Самчук з цього приводу писав: “Належимо до племені людського роду, що, можливо, зо всіх решти племен світу найтяжче переживає втрату землі предків”.

У 1980 році письменника пропонували висунути на здобуття Нобелівської премії. Але цього не сталося через відсутність рекомендації від одного з Нобелівських лауреатів.

Меморіальна дошка Уласу Самчуку та Олені Телізі в м. Рівному

Останні роки важко хворів, практично втратив зір і фізичну можливість до писання. Літературознавець Шевельов-Шерех згадував: “Самчук кінчав свої дні занедбаний, упосліджений, забутий. Він сподівався малого – вижити на заробіток пером. Якщо судити людей за їх заробітком, письменником він останні роки життя не був. І навіть пенсіонером – ні, було це на межі жебрацтва”

Улас Самчук не дожив всього чотири роки до відновлення Незалежності України. Але до останнього подиху вірив: “Ми вернемося в свою велику, вимучену, вистраждану землю предків. Не сьогодні, так завтра, не в цьому, так в іншому поколінні; вернемось не тільки як жива матерія, а і як живий дух, вернемось, і то передовсім в продовженні, як творчість”.

І він мав рацію. У наші дні творчість Самчука нарешті повертається в Україну: “Націю, яку вбивали століттями, всіма зброями, повернено до життя протягом десятків років єдиною зброєю слова... Прийде час, що все те

словоблудіє про Сталінів і “старших братів” відпаде як полова від зерна... І наша література – рідна, многострадальна, гнана і переслідувана – та, що “на сторожі”, буде видною зо всіх місць планети”.

https://uain.press/blogs/ulas-samchuk-ukrayinskyj-gomer-hh-stolittya-999337

Рівненська атомна електростанція: найстаріший блок в Україні та безпека виробництва

Рівненська атомна електростанція розташова у безпосередній близькості до Волиської області, у місті Вараш (до перейменування Кузнецовськ). На станції діє 4 блоки: 1-й блок із 1980-го року та потужністю 420 тисяч кВт; 2-й блок запущений 1981-му році, потужність 415 тисяч кВт, а також два блоки-мільйонники запущені 1986-го та 2004-го років.

Остання цифра – на грудень 2015-го року станція виробила електроенергії в розмірі – 18,93 млрд. кВт год. Для тих, кого цікавлять технічні характеристики, можуть перейти на офіційний сайт електростанції – http://www.rnpp.rv.ua

Атомна електростанція – це не суто станція, а цілий комплекс підрозділів, які спільно підтримують нормальне функціонування станції. Окрім самої електростанції, блоків, градирень, із нею пов’язане практично повністю життя міста. Близько 8 тисяч людей працює на всіх підрозділах станції.

Розпочнемо із Інформаційного центру. Будівля центру розташована у місті. Його призначення – це інформування та співпраця із ЗМІ. Також на базі центру проводять екскурсії для школярів та журналістів. На макетах та зменшених копіях пояснюють принцип діяльності атомної електростанції.

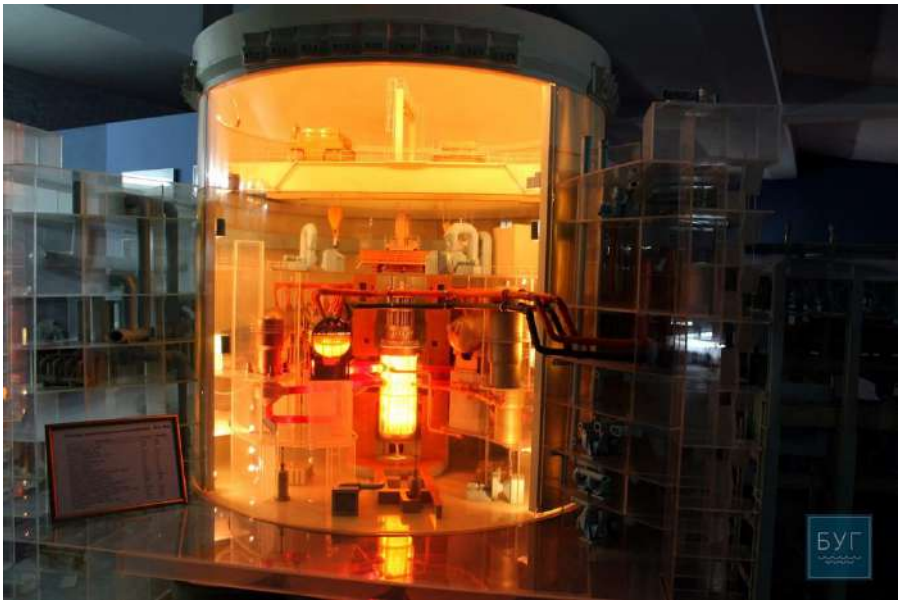

Макети енергоблоків атомної станції – точні міні-копії. Саме на прикладі цих макетів доступною мовою пояснюється принцип вироблення електроенергії. Якщо коротко, процеси відбуваються у ядерному реакторі. Ядерне паливо (таблетки урану) подаються у спеціальний котел.

Енергія, яка виділяється під час реакцій перетворюється в тепло і передається теплоносію. Варто відзначити, що теплоносій у цьому процесі отримує певну дозу радіації.

Далі тепло з теплоносія передається звичайній воді (за допомогою спеціальних пристроїв – теплообмінників), яка в результаті цього закипає (температура води становить близько 300 градусів). Водяна пара під високим тиском подається до турбіни і обертає її. На одному валу з останньою приєднаний генератор, який генерує електричну енергію.

За принципом дії АЕС – це та ж теплова електростанція. Різниця лише в тому, яким способом утворюється пара.

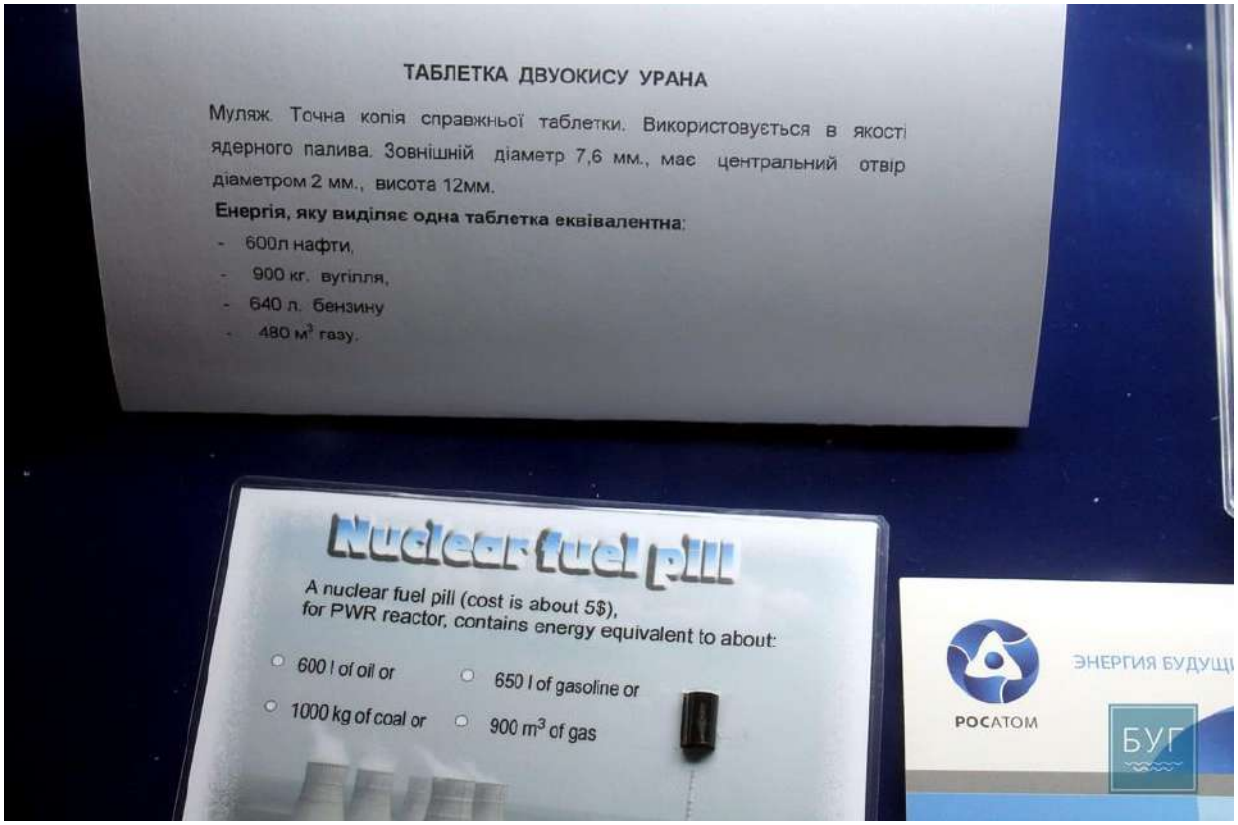

Муляж паливної таблетки в натуральному розмірі

Паливними таблетками заповнюють ТВЕЛ – це стержень із цирконієвого сплаву. Їх опускають в атомний реактор, де і проходить реакція. Довжина ТВЕЛу 2,5 метри.

А тепер фоторепортаж про те, як виглядає атомна електростанція із середини. Безліч трубопроводів, різних датчиків, дуже шумно та жарко. В приміщенні обов'язкове суворе дотримання правил безпеки.

Ще один важливий момент перебування на атомній електростанції – це те, що рухатися по приміщеннях можна лише у визначеними маршрутами. Такі ж стежки нанесені і на тротуарах на вулиці. Виходити за жовті лінії суворо забороняється.

Більш-менш зрозумівши принцип роботи атомної електростанції переходимо до градирень. Градирні Рівненської АЕС видно із далеку, адже висотою вони 150 метрів. На території АЕС знаходиться 6-ть таких споруд.

Призначення градирень – охолодження використаної води. Водяна пара із турбіни, після використання має меншу температуру, але все ще високу. Тому вона подається до градирень на охолодження відпрацьованої пари.

Градирні – це висока, порожниста споруда із діаметром в основі 120 метрів, а зверху – 60. Саме така побудова дозволяє створити протяг (висхідний потік повітря), який охолоджує воду. Цікавим фактом є ще те, що воду подають лише на висоту 14-ть метрів, звідки вона "падає" і в цей же час повітря її охолоджує.

А так званий "дим", який видно із далеку – це втрати води. Повітря при протязі частину води виносить вгору. Загалом втрачається близько 1% води під час охолодженні її в градильнях.

Розмір перекачаї води за годину – 100 тисяч метрів кубічних.

Приємним бонусом на Рівненській атомній електростанції є фонтан, розмічений на території. Та й загалом місто Вараш потопає в зелені. У місті багато насаджень, а також в самих приміщеннях станції багато рослин.

Нагадуємо, що атомна електростанція – це комплекс різних підрозділів. Одним із важливих елемнтів є Навчально-тренувальний центр. Саме в такому центрі працівники електростанції випрацьовують навички необхідні під час нештатних операцій, або ж як самі говорять, “коли щось пішло не так”.

Люди, які претендують на управління блочним щитом, повинні спочатки пройти спеціальне навчання протягом 3-х років та не менше 5-ти років досвіду.

На тренажерах моделюють різні екстренні ситуації і оцінюють реакція персоналу станції. Зазначимо, що це точні копії діючих блочних щитів. Різниці між ними немає, навіть папки із документами лежать в тій же послідовності.

Навчання і тренування відбуваються в кілька етапів. Особливість: під кожну спеціальність для кожного працівника складається індивідуальна програма навчання. Навчання включає у себе теоретичний етап, практичний та психологічну підготовку. Від категорії і залежить кількість екзаменів – від 3-х до 5-ти.

Якщо виникає критична ситуація, працівників навчають основного принципу: “зупинись-подумай-дій-контролюй” (його ще називають принципом “STAR”).

По всій станції розташовані прилади для вимірювання радіаційного забруднення – дозиметри. Спеціальні рамки та індивідуальні дозиметри постійно замірюють радіаційне забруднення.

Ще одним підрозділом АЕС є станція радіаційного контролю навколишнього середовища. Радіаційний контроль природнього середовища проводить в 43-х населених пунктах 30-ти кілометрової зони спостереження на території площею майже три тисячі квадратних кілометрів. Тут проживає 130-ть тисяч мешканців.

Для постійного моніторингу радіаційної ситуації на територіях навколо РАЕС створено АСКРО – автоматизовану систему контролю радіаційної обстановки, яка працює 24-години на добу.

Сейсмограф – глибина 33 метри до базальту та 4,5 метри в сам шар. Дозволяє замірювати поштовхи в земній корі. Як хваляться науковці, саме цим пристроєм фіксували в січні 2016-го року ядерні випробування Північної Кореї. які проводились під землею.

Станція для дистанційного зондування атмосфери на 3 кілометри.

Проба повітря, яку збирають 10-ть днів. Повітря спеціально проганяють через фільтр. Одна така проба дорівнює 3,5 роки повітря, яке вдихає людина

І на завершення: якщо бажаєте відвідати атомну електростанцію, то це зробити не так вже й просто. Журналісти інтернет-видання “БУГ” наприкінці квітня відправили документи на акредитацію, але враховуючі святкові дні, візит на станцію відбувся 23-го травня.

Врахувати необхідно нюанс, що окрім акредитації самого журналіста, необхідно попередньо реєструвати апаратуру, питанння, які плануєте висвітлювати. Також вже після приїзді деякий час витрачають, щоб отримати перепустку, проходити через металошукачі, дозиметри, переглядати відео-лекцію щодо безпеці перебування та питаннях фізичного захисту. Коли ж

станцію залишаєш, служба фізичного захисту ще й перевіряє відзнятий матеріал.

Охорону та оборону станції забезпечують військовослужбовці Національної гвардії України. Атомна електростанція – один із найбільш охоронних об’єктів країни. І такий рівнень захисту є зрозумілими, враховуючи ситуацію в країні.

http://bug.org.ua/article/rivnenska-atomna-elektrostantsiya-najstarishyj-blok-v-ukrajini-ta-bezpeka-vyrobnytstva-99163/

Вузькоколійна залізниця Антонівка-Зарічне "Поліський трамвай"

Вузькоколійна залізниця Антонівка-Зарічне знаходиться у Володимирецькому та Зарічненському районах, на північному заході Рівненської області. "Поїздок", "кукушка", "вузька" - так називає її місцеве населення. Одна з найдовших вузькоколійних залізниць серед тих, що нині існують в Європі, пролягає від станції Антонівка до станції Зарічне вздовж 106 кілометрів. Незвична вона й тим, що є однією з небагатьох вузькоколійок, які збереглися до нашого часу і функціонують досі.

Вважається, що вузькоколійка була побудована в 1885 р., коли територія Волині й Полісся входила до складу російської імперії. За іншими даними, залізницю збудували на початку Першої світової війни, що було зумовлено її промисловим і стратегічним значенням, адже неподалік у 1915 - 1916 рр. проходила лінія російсько-австрійського фронту. У роки Другої світової війни колія була зруйнована, перші її ділянки відновлено в 1946 р. Лінія набула сучасного вигляду в 1968 р., коли проклали ділянку до райцентру Зарічне. У 70-80-х роках XX ст. паровози були замінені тепловозами, а старі пасажирські вагони - на нові.

Нині потяг використовується як пасажирський і є для жителів багатьох поліських сіл важливим засобом зв'язку із районними центрами. Головна станція лінії - Антонівка. Поїзд складається із двох, а інколи - чотирьох вагонів. Для регулювання руху застосовується електрострижнева система.

Рухаючись зі швидкістю 26-55 км на годину, потяг робить 19 зупинок. Найбільші станції на колії - Володимирець, Біле, Острівськ, Зарічне.

Надзвичайно цікавим є природний ландшафт, який перетинає вузькоколійка. Природа Поліської низовини тут представлена повною мірою - "поїздок" занурюється в соснові й мішані ліси. Колія перетинає пасма піщаних дюн, порослих сосновими борами. За дюнами тягнуться болота, які з весни і до кінця літа вкриті різнотрав'ям. Чимало дерев'яних мостів на колії прокладені над численними струмками й невеликими річками.

"Поїздок" на своєму шляху перетинає ботанічний заказник "Хиноцький" (частина болота Морочне), гідрологічний заказник "Острівський" (лісові озера Велике, Середнє та Хоромне). Неподалік від залізниці знаходиться частина Рівненського природного заповідника, в якому охороняються озера Біле та заболочена долина річки Коза-Березина. Поблизу Зарічного знаходяться заказник "Вичівський", гідрологічний заказник "Дібрівський" (озера Чорне й Біле між селами Дібрівськ і Вовчиці) та Національний парк "Прип'ять - Стохід".

Населені пункти, які обслуговує "поїздок", мають давню історію і зберігають традиційний устрій життя. Більшість населених пунктів краю відомі з XVI-XVII ст. Науковці вважають, що ця територія є частиною прабатьківщини слов'ян. Історична територія сучасних Володимирецького і Зарічненського районів у давнину входила до складу Галицько- Волинського та Турово-Пінського князівств. З XIV ст. вона перебувала у складі Великого князівства Литовського та Речі Посполитої. У XIX ст. була розділена між Волинською та Мінською губерніями Російської імперії, а з 1921 р. - між Пінським повітом Поліського воєводства та Володимирецьким повітом Волинського воєводства в складі Польщі.

Кожен, хто побуває тут, запам'ятає цей край як один з найцікавіших у Східній Європі. Його екзотика - в аскетичному, суворому краєвиді та невибагливих умовах господарювання, які за кілька століть мало змінилися.

Вузькоколійка, зливаючись з природним і культурним середовищем цього краю, стала символом сучасного Полісся.

https://drymba.com/uk/1034823-vuzkokoliyna-zaliznytsya-antonivka-zarichne

Корець. Свято-Троїцький монастир

У містечку Корець, що на Рівненщині, розмістився один з найдавніших храмів нашої країни Свято-Троїцький жіночий монастир. Православну обитель у 1620 році заснував князь Самуїл Корецький. На той час у місті вже був жіночий монастир Свято-Воскресенський, однак він не міг вмістити усіх монахинь. Тому ігуменія Серафима попросила свого брата князя Самуїла побудувати новий, більший монастир.

Хоча храм і сестринський корпус будували швидкими темпами, утім побачити монастир князю Самуїлу не вдалося. Через два роки він загинув у битві з турками. Будівництво перейшло у руки брата католика Яна-Карла. Але і той справу не завершив. І лише у 1810 році монастирський храм добудував останній корецький князь Йосип Чарторийський. У 1831 році під час польських повстань монастир згорів. І так простояв більше 30 років. У 1864 році за відбудову святині взялася ігуменія Аполлінарія, настоятелька Воскресенського монастиря. А через 13 років будівництво завершила новопризначена ігуменія Феофанія. Художній розпис вівтаря і центральної частини храму зробили майстри Почаївської іконописної майстерні - послушник іконописець Петро Патокин і три його помічники із лаври. Іконостас замовили у Москві.

21 вересня 1880 року православну обитель освятили як Свято-Троїцький жіночий монастир. А у приміщенні Свято-Воскресенського організували притулок для дівчаток, тепер тут духовне училище.

На території монастиря знаходиться могила Анни Андро, дівоче прізвище Олєніна. За переказами, це перша наречена російського поета Олександра Пушкіна. «Я вас любил…», «Что в имени тебе моем», «Не пой, красавица, при мне», «Ее глаза». Ці вірші 29-річний Пушкін присвятив саме їй. Заміж Анна Андро вийшла лише після смерті поета за Федора Андро, який став однією з

перших осіб Польщі. У 1885 році, після смерті чоловіка, Анна Олексіївна поселилася у маєтку молодшої доньки поблизу Корця. У свої останні роки жінка вела набожне життя і була покровителькою храму. Опікувалася монастирським сирітським притулком. Саме тому вперше за історію чернецтва мирянку поховали на території православної обителі, хоча Анна черницею так і не стала.

Свято-Троїцький жіночий монастир вважається одним із наймогутніших твердинь православ'я північно-західної України. У найважчі часи корецька обитель була для простого люду справжнім оберегом. І хоча під час війни 1941-1945 років Свято-Троїцький монастир постійно контролювали німецькі окупанти, він зі своїми товстими стінами і погребами для жителів Корця був місцем, де можна було сховатись від бомбардувань. Післявоєнний час для монастиря був періодом відновлення господарства та відбудови святині.

4 жовтня 1980 року у Свято-Троїцькому монастирі святкували сторіччя відбудови обителі. Святійший патріарх нагородив храм орденом Святого рівноапостольного князя Володимира першого ступеня. А у червні 1984 року указом Святійшого Патріарха Пімена Корецькому жіночому монастирю була надана ставропігія. Тобто підпорядкування безпосередньо патріархові.

https://kolokray.com/uk/f/korets-svyato-troitskiy-monastyr.html

ТОП-8 озер Рівненщини: куди поїхати та де відпочити

Провести відпустку або вихідні можна не лише на морі, а й на березі озера. Часто такий відпочинок доступніший за морський. Тим більше, що озер на Рівненщині багато і кожне з них по-своєму дивовижне.

Нобель

Серед місць відпочинку й найбільше озеро Рівненщини – Нобель. Цю водойму вважають перлиною Полісся, адже, крім своїх пейзажів, багатства природи, поліського колориту та спокою, це місце славиться піщаними берегами й дуже чистою, м'якою водою. Саме озеро має три відокремлені острови й оточене лісами.

Озеро Нобель привертає увагу рибалок України великою різноманітністю риби. Особливо вихваляють тут щуку, сазана, ляща, карася, окуня та ін.

Озеро розташоване поблизу сіл Нобель, Дідівка та Котира Зарічненського району. Доїхати сюди можна як маршруткою, так і власним авто.

Голубе озеро

Коплище, Каменаха, або Голубе озеро – так називають водойму на межі Сарненського та Рокитнівського районів. Це озеро відоме блакитною та чистою водою, яка має безліч лікувальних властивостей. Озеро оточене густими зеленими лісами. Поблизу пляжу розташовані альтанки, волейбольний майданчик, мангали, дитячі гірки та каруселі.

Озеро розташоване недалеко від села Клесів Сарненського району.

Хрінницьке озеро

Ще одним популярним місцем для літнього відпочинку є село Хрінники Демидівського району. Тут розташоване Хрінницьке водосховище і є кілька баз відпочинку та оздоровчих комплексів, які можна обрати для того, щоб гарно провести час.

Хрінницьке водосховище створене у 1957 році на річці Стир, яка відноситься до басейну Прип’яті. Його створили, щоб забезпечити роботу Хрінницької гідроелектростанції, а також для відпочинку та

риболовлі. Вдосховище нараховує близько 28 видів риб а саме: щука, окунь, лящ, плітка, краснопірка, сом, сазан, плоскирка, карась сріблястий та ін.

Розташоване водосховище в межах двох районів Демидівського Рівненської області та Горохівського Волинської області. Площа водосховища - 2500 га. Глибина сягає подекуди до 3-7 метрів, на ямах та руслі річки буває і більше.

Біле озеро

Перлина Рівненщини – Біле озеро. Води цієї водойми славляться цілющими властивостями, а особливо – високим вмістом гліцерину. Вода в озері настільки чиста, що навіть на глибині понад 1.5 метра можна побачити дно.

Біле озеро розташоване у Володимирецькому районі в басейні річки Стир. Щоб дістатися до водойми, спершу можна доїхати до Вараша, а звідти маршрутне таксі доставить вас до бази відпочинку.

Базальтове

Серед таких місць відпочинку на Рівненщині – село Базальтове, відоме багатьом 30-метровими базальтовими стовпами, поблизу яких розташувалось невелике озеро з блакитно-смарагдовою водою. Ще однією родзинкою цього місця є невеликий острів посеред озера, який місцеві називають «островом кохання».

На Базальтовому озері є невеликий пляж і два спуски до води. Проте мілини на озері майже немає, тому недосвідченим плавцям краще утриматись від купання.

Доїхати до села Базальтове можна власним авто чи маршрутними таксі, які щодня відправляються з автовокзалу «Чайка» у Рівному.

Озеро Воронки

Неподалік від Білого озера, у Володимирецькому районі є озеро Воронки, що знаходиться в одноіменному селі. Довжина озера становить 600 метрів, а площа 21 гектар. Відпочивальники кажуть, що вода чиста, мало мінералізована та має слабокислу реакцію.

Тим часом берег лише в одному місці має невелику смугу піщаного пляжу, більша ж його частина оточена хитким плавом різної ширини. На березі озера розташована туристична база.Проте тут вдосталь місць, аби зупинитися у наметах.

Чорне озеро

Водойма знаходиться у селі Бишляк того ж таки Володимирецького району.

Його розміри – 550 метрів на 400. На 200 метрів в озеро вклинюється сосновий півострів. Має це місце легенду про неймовірне кохання двох молодих людей, яке розлучила смерть дівчини. А гірка туга хлопця зробила це місце чорним. Цю водойму туристи відвідують не часто, тому все тут лишається не дуже зіпсованим.

Озеро Любинь

Також відпочивальники відвідують і озеро Любенське (Любинь), що в чотирьох кілометрах від с.Борове Зарічненського району.

Ширина озера 350 метрів, а довжина 750 метрів. Озеро багате рибою, а ліси ягодами. На цьому озері можна організувати ночівлю у наметах.

https://itvmg.com/news/top-9-ozer-rivnenshchini-kudi-poikhati-ta-de-vidpochiti-foto-64557?fbclid=IwAR309r5_5vWNaHTTVRmr2gKN1Ktf1WC41w5ZV-xfwoTVyMsLpeITJwKzJmw

Марчук І. **Найбільший бурштин в Україні: влада заявляє про унікальну знахідку на Рівненщині. Що каже експертка**

На Рівненщині знайшли шматок бурштину вагою у понад п’ять кілограмів. Раніше про це повідомляв нардеп Олександр Ковальчук, а 29 грудня інформація про це з’явилась у Facebook голови ОДА Віталія Коваля. Там ідеться, що такий шматок – найбільший в історії України й один із найбільших у світі. Експертка-гемологиня підтвердила Суспільному, що таку знахідку справді можна вважати унікальною.

Що знайшли

Голова ОДА повідомив про знайдений шматок бурштину вагою 5305 грамів. У дописі Віталія Коваля вказано, що це - найбільша подібна знахідка в Україні і такий камінь “входить в десятку найбільших “бурштинових” каменів світу”. До цього найбільшими в державі вважали камені вагою 1930 та 1040 грамів.

За інформацією Віталія Коваля, бурштин видобули легально, це зробила компанія “Сонячне ремесло” на родовищі Володимирець – Східний. Ця фірма почала роботу у травні 2021 року.

Коментар експертки

Суспільне звернулось за коментарем щодо цінності знахідки до експертки-гемологині Державного гемологічного центру України Людмили Степанюк. Жінка 26 років працює в ДП “Бурштин України”, наразі є директоркою з виробництва.

“За увесь час моєї роботи я не пригадую такого. Найбільше, що було, це бурштин вагою майже два кілограми. П’ять кілограмів – це дійсно унікальна знахідка. Я чула про найбільший шматок, це дев’ять кілограмів. Цінність п’ятикілограмового шматка у тому, що це – справді велика рідкість і таких речей трапляється дуже мало”, – каже експертка.

Вона зазначила, що, згідно зі світовою класифікацією, шматки бурштину вагою у понад кілограм належать до унікальних знахідок.

“Щодо вартості – це дуже складне питання. Вартість визначається не однією людиною, а комісійно. Всі шматочки у понад один кілограм експерти оцінюють колегіально”, – зазначила Людмила Степанюк.

Спеціалістка каже, що в інтернеті є чимало чуток про шматки бурштину вагою у десятки кілограмів. Однак вона таких підтверджень в офіційній літературі не знаходила.

Дані з нелегального видобутку

Раніше Суспільне спілкувалось із джерелом, обізнаним у темі нелегального видобутку бурштину. Співрозмовник зазначив, який забажав залишитись анонімним, зазначав, що у 2016 році бачив нелегально видобутий шматок вагою в понад вісім кілограмів.

Йому відомо, що цю знахідку продали за кордон, однак як склалась далі доля цього каменю – не знає.

Що відомо

- Бурштин – це природна скам'яніла викопна смола хвойних чи покритонасінних дерев у вигляді тьмяних, прозорих і напівпрозорих каменів. Використовується для виготовлення ювелірних прикрас, у парфумерії, народній медицині та електриці. Вік каменів може сягати мільйонів років.
- У листопаді 2021 року Суспільне Волинь повідомляло, що біля Маневич знайшли бурштиновий камінь вагою майже 2 кг. У Рівному в музеї Музеї бурштину є екземпляр вагою майже 2 кг.
- Найбільші поклади бурштину, за даними експертки-гемологині, знаходяться в Калінінградській області у Росії.
- У грудні 2019-го Верховна Рада ухвалила закон про регулювання видобутку бурштину. Він передбачає видачу дозволів на видобуток на певних земельних ділянках, також вносить зміни до Земельного кодексу, якими передбачається проведення розвідувальних робіт щодо пошуку покладів бурштину. Водночас закон запроваджує кримінальну відповідальність за незаконний видобуток і відповідальність за недотримання вимог рекультивації.
- Після легалізації видобутку бурштину в Україні у 2019 році, на Рівненщині є 55 так званих “бурштинових ділянок”, які реалізували через аукціони. За даними ОДА, надходження у держбюджет від цієї діяльності склали понад 166 мільйонів гривень.

https://suspilne.media/193637-najbilsij-burstin-v-ukraini-vlada-zaavlae-pro-unikalnu-znahidku-na-rivnensini-so-kaze-ekspert/

Сумська область

Боровик О. **Єдина на Сумщині равликова ферма привчає місцевих до корисного делікатесу**

У Лебедині в Сумській області знаходиться одна з найбільших в Україні равликових ферм.

І поки інші українські бізнесмени експортують цей надзвичайно цінний своєю користю делікатес в ресторани та магазини Європи, лебединські ж підприємці шукають свого споживача тут, в Україні, зокрема, й на Сумщині.

Чи вдається їм привчити українців до нових смаків та на які хитрощі доводиться йти? - читайте в матеріалі Спецкор, який на власні очі побачив, що їсть, де та в яких умовах живе равлик перед тим, як потрапити на стіл уже у вигляді їжі.

Для роботи із равликами потрібна витримка і спокій, розповідають працівники ферми. І коли вам скажуть, що цей бізнес для лінивих, то не вірте їм.

На равликовій фермі близько пів сотні працівників. Одні працюють безпосередньо на вирощуванні молюсків, решта - на переробці сировини.

Ось так відбувається процес відбору ікри. Виокремити потрібно буквально кожну ікринку, яка дуже крихка.

Частина її піде для вживання в їжу, з решти – народяться маленькі равлики. А відбувається це в ось такому інкубаторі.

Вибрану ікру ми ставимо на полички в спеціальних корексах. І при температурі певній і вологості вони тут стоять. Потім протикаються ріжки і далі равлик починає розвиватися, рости. Равлики люблять тепло. І чим тепліше, тим швидше вони вилупляться

Людмила Каливод, зоотехнік

Равлика тут вирощують сорту Helix Aspersa Muller, який славиться своїми смаковими якостями. Виробничі потужності - близько 100 тонн.

Ті, що вже віддали свою ікру, підуть на м’ясо. І хоча для сумського (та й українського загалом) споживача цей делікатес є в диковинку, за кордоном равлики дедалі більше замінюють звичні для нас свинину та яловичину.

Найбільшими в світі любителями м’яса цих молюсків є Італія та Франція.

Фермери на Сумщині вирішили ж привчити до культури споживання равликів і місцевих жителів.

Почали із паштету. Він включає овочі: моркву, цибулю, шампіньйони і 50% равликового мяса. Для українця, який споживає сало,

ніколи не буде зрозумілою якась новинка, якщо вона не буде іти паралельно із нашою культурою харчування

Ярина Багатиренко, керівник равликової ферми

І коли за кордоном м’ясо равлика вживають як окремий продукт, то на сумській фермі цей делікатес перероблюють та додають у вже звичні українцям страви: вареники та пельмені.

Усі рецепти тут авторські. Головна мета – поступово привчити до нового смаку місцевих та відкрити всі корисні властивості цього продукту.

Адже м'ясо та ікра равлика - це скарбниця корисних елементів.

Равликове м’ясо багате великою кількістю білка, необхідного нашому організму, як будівельний матеріал.

На сто грам готового продукту припадає 16 грам протеїну, 2 грами вуглеводів і всього 1,4 жирів, що робить його дієтичним продуктом. Зміст холестерину в кілька разів нижче, ніж у інших сортів м’яса, а вміст поліненасичених омега – 3, омега – 6 жирних кислот вище, ніж у деяких сортів риби.

Кількість вітамінів, що містяться в складі равликового м’яса, вражає не менше:

- ретинол і вітамін А – речовина, яка бере участь в безлічі життєво важливих процесів, є основним зоровим пігментом, стимулює ріст і розвиток організму, сприяє антиоксидантному захисту, бере участь у формуванні клітинних мембран. Зміст в м’ясі молюска – 30 мкг;
- тіамін (В1), рибофлавін (В2), холін (В4), кобаламін (В12) – вітаміни цієї групи беруть участь в процесі перетворення енергії з їжі, яку мі їмо. Вони нормалізують роботу нервової системи, шлунково – кишкового тракту, печінки, впливають на гармонійний розвиток плода, кровотворенні, регулюють роботу статевих органів. Зміст – В1 0,01 мг, В2 0,12 мг, В4 65 мг, В12 0,5 мкг;
- альфа токоферол (Е) – уповільнює процес старіння, стимулює імунітет, поліпшує регенерацію шкіри і загоєння рубців, знижує кров’яний тиск і стомлюваність, запобігає утворенню тромбів. Призначається для сприятливого виношування плоду. У равликовому м’ясі його 5 мг, що становить 33% добової норми;
- нікотинова кислота (РР) – лікарський засіб, що приймає участь в ліпідному обміні, окислювальних процесах, утворенні ферментів. Запобігає розвитку дерматиту. 1,4 мг, що містяться в м’ясі молюска заповнюють денну норму на 7%;
- макроелементи – K, Ca, Mg, Na, Ph – беруть активну участь у багатьох життєво важливих системах. М’язових тканинах, утворенні кісткової

тканини, імунних процесах, нормалізують кров'яний тиск, запобігають зневодненню, виводять холестерин, беруть участь в побудові гормонів. Кальцій – 10, калій – 382, магній – 250, фосфор – 272, натрій – 70 міліграм в ста грамах продукту;

- мікроелементи – Fe, Cu, Se, Zn – беруть участь у багатьох процесах крові, формуванню клітин, роботі нервової і статевої систем, в комплексі з вітамінами здатні запобігти розвитку онкології. Залізо – 20%, мідь – 44%, селен – 55% і цинк – 9% від добової норми міститься в равликову м'ясі;
- жирні кислоти – омега – 3, омега – 6. Їх зміст становить в сумі майже 28% норми, що сприятливо позначиться на здоров'ї, адже ці ненасичені кислоти можна отримати лише з їжі, а їх дефіцит призведе до серйозних наслідків: холестерин, діабет, хвороби серця, ревматизм, онкологічні захворювання – щоб цього уникнути, необхідно подбати про наявність їх в їжі.

Є люди, які споживаючи ікру, піднімають свій імунітет дуже швидко. Є люди, які вживають сире равликове м'ясо для того щоб вилікувати виразку шлунку. Вона перевищує якості звичайної червоної, чорної ікри за рахунок чистоти її вирощування. І в першу чергу – складу амінокислот

Ярина Багатиренко, керівник равликової ферми

Задоволення це, говорять фермери, не з дешевих. Для порівняння, кілограм равликового м'яса коштує майже втричі дорожче за свинину – близько 300 гривень. Утім, равлики і втричі корисніші за інше м'ясо.

Нині, аби зацікавити покупців, на фермі експериментують із створенням зелених пельменів та равіолі.

Також на равликову ферму можна завітати на екскурсію. Попередній запис за телефоном 099 77 90 549. Щосереди та щоп'ятниці господарство проводить дегустаційні екскурсії для всіх охочих.

http://spec-kor.com.ua/sumy-is-unique/3563-zamist-svynyny-ravlykiv-navchaiut-spozhyvaty-v-izhu-na-sumshchyni.html

Боровик О. **Музеї на Сумщині, які варто відвідати кожному**

Музей горюнів

Музей автохтонного населення Путивльщини, горнюнів, знаходиться у селі Нова Слобода.

Аутентична хата, клуня, сарай та навіть вітряк. Все тут облаштували, як велося в унікального субетносу, який сформувався тут у 16-му столітті на основі давньослов'янського населення стародавньої Сіверщини.

Усі працівники музею також жителі села Нова Слобода та нащадки горюнського населення. Навідує їх на роботі й старше покоління.

Бабусі-горюнки проводять у новому музеї по кілька годин чи не щодня. Збираються аби поспівати, обговорити останні новини та випити чаю.

Музейно-виставковий центр «Тростянецький»

Якщо ви полюбляєте солоденьке, то неодмінно повинні відвідати експозицію **«Музею шоколаду»** в Тростянці.

Там можна помандрувати з Кортесом та Монтесумою і дізнатись про всі віхи становлення шоколадного та кавового виробництва та неодмінно сфотографуватись з декілька кілограмовими фігурами з шоколаду.

Окрім того, поруч ви зможете відвідати величну панську садибу та поринути в світ дворян XIX-XX століть, дізнатись, як священник з невеличкого села Тростянець Тимофій Надаржинський впливав на історію становлення Російської імперії, як Тростянець та Сумщина змінили долю майбутнього композитора Петра Чайковського та почути секрети бізнес-успіху цукрозаводчика-мільйонера Леопольда Кеніга.

В краєзнавчій експозиції ви поринете в минуле нашого міста, побачите неповторну природу Тростянеччини, потримаєте в руках зернотерку скіфських часів, почуєте історію будівництва найдавнішої церкви на Слобожанщині, дізнаєтесь як «батько української нації» Тарас Шевченко викупив кріпака з Тростянеччини та побачите унікальні весільні рушники.

Парк радянського періоду

Музей - єдиний на Сумщині, анологи в Україні є лише в Одесі в приватному музеї.

Це музей під відкритим небом в Путивльському районі. Розташовуватися у Спадщанському лісі. Там уже є заповідний комплекс, який входить до історико-краєзнавчого заповідника "Путивль".

Експонатами цього парку стали скульптури діячів комуністичної доби. Після декомунізації всі вони буквально були полишені на смітниках та звалищах, а тепер віднайшли своє місце.

Пам'ятники Ленінів, Сталінів, Жукова... всі вони були практично під копірку наштамповані та стояли у колгоспах, селах, містах. Експонати тут не лише з Сумської області, а й з ближніх областей. Передані в основному безкоштовно.

Музейні працівники їх відреставрували та упорядкували на території музею. Тож не полінуйтеся поїхати та побачити все на власні очі. Цікава історія експонатів вам у подарунок - від музейних працівників.

Сумський обласний художній музей ім. Н.Онацького

Сумський обласний художній музей ім. Никанора Онацького, заснований 1920 року як Сумський художньо-історичний музей.

В основу його покладено колекцію київського промисловця і мецената Оскара Гансена.

У музеї розгорнуто експозицію образотворчого мистецтва України та Росії XVIII – поч. XX ст., а також країн Західної Європи: Італії (XVI – кін. XIX ст.), Голландії та Фландрії (XVII – XIX ст.), Франції (XVII – поч. XX ст.).

На другому поверсі діє постійна експозиція декоративно-ужиткового мистецтва, до якої увійшли кращі світові зразки XVII – поч. XX ст. за такими розділами: мистецтво України, Росії, країн Західної Європи, Далекого та Близького Сходу.

Тут вам розкажуть, з чого саме починався музейний рух на Сумщині. Хто такий Никанор Онацький та чому його іменем названий музей.

Музей знаходиться в Сумах, поблизу Альтанки.

http://spec-kor.com.ua/sumy-is-unique/3533-muzei-na-sumshchyni-iaki-varto-vidvidaty-kozhnomu.html

Всеукраїнський фестиваль духової музики "Сурми України"

Історія фестивалю

Місто Суми – один з найстаріших центрів української військової духової музики, де її розвиток почався із середини XVIII століття. Протягом багатьох років військова духова музика увійшла майже в кожну родину сумчан.

Щедра на таланти Сумська земля подарувала світу багато славних імен. Начальник військово-музичного управління - головний військовий диригент Генерального штабу Збройних Сил України, народний артист України генерал-майор Володимир Федорович Деркач теж є уродженцем Сумщини. Саме за його ініціативи у 2000 році Сумською міською радою та Міністерством оборони України було започатковано фестиваль духової музики „Сурми конституції", який сьогодні є візитною карткою культурного життя, як нашого міста, так і України в цілому.

Фестиваль проводиться за підтримки Міністерства оборони України, Сумського обласного управління культури і туризму. Головним організатором цього грандіозного дійства є відділ культури та туризму Сумської міської ради.

У 2000 році першими учасниками фестивалю стали 6 духових оркестрів Збройних Сил України з Києва, Чернігова, Полтави, Конотопа, Охтирки та, звичайно, із Сум.

На ІІ-му фестивалі духової музики в Сумах (2001 рік) свою програму представляли вже 9 оркестрів. Крім військових музикантів з Києва, Полтави, Чернігова, Харкова та Сум, у фестивалі взяли участь інші духові оркестри нашого міста: зразковий дитячий оркестр духових інструментів „Орфей" Сумського Палацу дітей та юнацтва, духовий оркестр Сумського вищого училища мистецтв і культури ім. Д.Бортнянського та народний духовий оркестр Будинку культури „Хімік" ВАТ „Сумихімпром". Свою програму презентував сумчанам і духовий оркестр з міста-побратима Курська.

Вічно живу духову музику, здатну, як ніяка інша, бадьорити душу і створювати особливий настрій надії і впевненості, наступного 2002-го року дарували усім прихильникам вже улюблені колективи із Сум, Києва, Чернігова, Полтави, Харкова, Охтирки та нові учасники фестивалю – високопрофесійні та віртуозні військові оркестри з Вінниці, Львова та Севастополя.

Дебютантом фестивалю „Сурми Конституції" 2003 року став колектив з „перлини на берегах Чорного моря" – міста Одеси.

На V-му ювілейному фестивалі (2004 рік) сумчани та гості нашого міста від душі аплодували кращім духовим оркестрам Збройних Сил України з Києва, Вінниці, Львова, Одеси, Севастополя, Чернігова, Харкова, Полтави, Сум та народному духовому оркестру Сумського вищого училища мистецтв і культури ім.Д.Бортнянського. У фестивальні дні місто Суми, як відзначили засоби масової інформації, перетворилось на маленьку столицю грандіозного дійства. Святкова мелодія, яка лунала на фестивальних майданчиках у виконанні виключно українських колективів, наповнювала радістю серця та, зливаючись в єдиний могутній оркестр, славила наше місто та рідну Україну.

У 2005 році фестиваль духової музики „Сурми Конституції" набув статусу Всеукраїнського. Список його учасників поповнився військовим оркестром з міста Біла Церква.

2006-й фестивальний рік запам'ятався усім яскравим самобутнім виступом нових учасників – військового оркестру з Тернополя та оркестру університету цивільного захисту України (м. Харків).

У 2007 році географія сумського фестивалю знову вийшла за межі України. До українських колективів приєднались два духових оркестри Російської Федерації з міст Курська та Бєлгорода і молодіжний духовий оркестр з м. Люблін (Польща).

IX Всеукраїнський фестиваль (2008 рік) зібрав духові оркестри з 5 країн: України, Росії, Польщі, Грузії та Республіки Білорусь. Прекрасне свято музики, гармонії, духовності та патріотизму з'єднало серця глядачів та виконавців навколо вічних ідеалів живого мистецтва.

У 2009 році духову музику дарували сумчанам та гостям міста кращі духові оркестри Збройних Сил України та Грузії.

2010 фестивальний рік подарував знайомство із самодіяльним духовим оркестром з міста Горняя Стубіца (Хорватія), музиканти якого зачарували глядачів своєю щирістю та патріотизмом. Розширився і склад сумських оркестрів: до учасників фестивалю приєднався естрадний оркестр управління МВС України в Сумській області. Серця чоловіків відразу взяли у полон чарівні барабанщиці з Києва та народний духовий жіночий оркестр „Роксолана" з Кременчука.

У 2011 році справжнім подарунком всім прихильникам духової музики стали виступи оркестру Улудаг Мехтер Такімі (м. Бурса, Туреччина). Завдяки музикантам сумчани поринули у часи Османської імперії, почули справжню «яничарську музику».

2012 рік відкрив для широкого загалу прихильників духової музики віртуозних військових музикантів з оркестру 21-ї Підгальської гірськострілецької бригади Сухопутних військ Війська Польського (м.Жешув)

Кожного року програма фестивалю насичена та яскрава. Протягом двох фестивальних днів запальні військові сурми грають з ранку й до темна. Урочисте відкриття, шоу духових оркестрів, марш-парад по вулиці Соборній, концерти на різних майданчиках міста і неймовірно феєричне дійство – гала-концерт на стадіоні „Ювілейний", перетворюють наше місто наприкінці червня у центр духової музики – центр гармонії, єдності, родинності та краси.

З кожним фестивальним роком не тільки розширюється географія фестивалю, удосконалюється виконавська майстерність та артистизм його учасників, підвищується статус духової музики, а ще налагоджуються партнерські стосунки між містами та країнами.

Незмінним лишається одне - головною складовою фестивалю є кращі духові оркестри Збройних Сил України. Саме тому фестиваль має назву – „Сурми України".

https://smr.gov.ua/en/misto/sotsialno-ekonomichna-kharakteristika/kultura/88-festivali/521-vseukrajinskij-festival-dukhovoji-muziki-surmi-ukrajini.html

Боровик О. **Знаймо своїх: Микола Хвильовий із Тростянця**

Тростянеччина вшановує 125 років із дня народження свого видатного земляка Миколи Григоровича Хвильового (Фітільова).

13 грудня 1893 в учительського подружжя Фітільових народився син - Микола. Сталося це в (тоді ще) селі Тростянець Охтирського повіту. На формування світогляду майбутнього письменника вплинули народницькі погляди батька.

Під час навчання в Богодухівський гімназії Микола брав участь у революційному гуртку, за що його й виключили. Далі були праця на поміщика, робота на Донбасі, фронти Першої світової. 1919 -го Микола Фітільов за ідейними переконаннями вступив до лав КПбУ, а 21 -го оселився в Харкові.

На початку 1921 року їде «завойовувати» столицю — Харків. Працював слюсарем на заводі. Одружився з Юлією Уманцевою, яка мала дочку від першого шлюбу — Любов, її Хвильовий приймав як рідну і ніжно називав Любистком. Того ж року почав друкуватися в газетах і журналах, в альманахах «Штабель», «На сполох».

Активно заявив про себе, як один із організаторів літературно-художнього життя, член-засновник багатьох тогочасних літературних організацій: спочатку «Гарт» (1923); саме в нього зародилась ідея створення напівофіційної студії «Урбіно», що збиралась у нього ж на квартирі і була прообразом ВАПЛІТЕ (1924); потім були ВАПЛІТЕ (1926) (віце-президент), ВУСПП (1927), «Пролітфронт» (1930).

У 1920-ті роки повністю підтримував і впроваджував у життя політику «українізації», виступав проти русифікаційного і «просвітянського» векторів розвитку української радянської культури.

Саме тоді в газетах і з'явилися статті та оповідання ще невідомого Миколи Хвильового.

Авторська слава прийшла за два роки з публікацією збірки оповідань "Сині етюди". Особливий стиль, талант, ентузіазм та романтика, а також спроби переоцінки постреволюційної дійсності - все це вирізняло його серед інших. Це був час, коли панувало гасло - культуру в маси. В галузі літератури це означало - кожен, хто навчився писати, міг стати письменником.

Хвильовий побачив крах своїх ідеалів, кінець українізації, голодомор, репресії початку 30-х.

Останньою краплиною став арешт його друга - Михайла Ялового. 13 травня 33-го Микола Григорович запросив до свого дому найближчих друзів. За спогадами очевидців - пили чай, Хвильовий декламував "Бесов" Пушкіна. Потім письменник сказав присутнім, що зараз покаже, як правильно писати, вийшов до робочого кабінету і застрелився.

У передсмертній записці він написав. "Арешт Ялового - це розстріл цілої генерації. За що, за те що ми були найщирішими комуністами - нічого на розумію. За генерацію Ялового відповідаю я, Микола Хвильовий".

Символічна смерть: Хвильовий став першим із розстріляного покоління націонал-романтиків, згодом загинуть майже всі друзі і колеги письменника, а його ім'я на довгі роки порине у небуття.

У Тростянецькому краєзнавчому музеї діє постійна виставка присвячена життю Миколи Хвильового.

http://spec-kor.com.ua/sumy-is-unique/2751-znaimo-svoikh-mykola-khvylovyi-iz-trostiantsia.html

Могрицький заказник

Мо́грицький зака́зник — ландшафтний заказник місцевого значення в Україні. Об'єкт природно-заповідного фонду Сумської області.

Розташований у межах Сумського району Сумської області, на схід від села Могриця.

Площа 15,2 га. Статус надано згідно з розпорядженням голови облдержадміністрації від 14.12.1995 року № 237. Перебуває у віданні: Могрицька сільська рада.

Статус надано для збереження мальовничих крутосхилів правого корінного берега річки Псел з численними балками, порослими степовою рослинністю з ксерофітним кальцієфільним рослинними комплексом та притаманним йому тваринним світом. З півдня до заказника примикає Могрицький крейдяний кар'єр, з півночі — курган-городище.

Серед рослин представлені види занесені до Червоної книги України (пирій ковилолистий, коручка чемерниковидна), обласного червоного списку (анемона лісова, льон багаторічний, льон жовтий, лещиця малонасінна, льон австрійський, сон широколистий, сонцецвіт звичайний, шолудивник Кауфмана), угруповань Зеленої книги України (формації латаття білого та глечиків жовтих).

Є місцем мешкання тварин, занесених до Червоної книги України (мідянка, жук-олень, сколія-гігант, мнемозина, поліксена, махаон, орел-карлик, тушканчик великий), занесених до Європейського Червоного списку (деркач, синявець аргірогномон, мурашка руда лісова), обласного червоного списку (лунь лучний).

ttps://uk.wikipedia.org/wiki/Могрицький_заказник

Яблуня-колонія

На околиці старовинного м. Кролевець Сумської області знаходиться особливий, унікальний об'єкт природно-заповідного фонду України – ботанічна пам'ятка природи загальнодержавного значення "Яблуня-колонія". Зовні – це яблуневий кущ, орієнтовний вік якого – понад 200 років.

Серед пам'яток природи області „Яблуня-колонія" – найцікавіша. У яблуні давно вже немає її первісного материнського стовбура. Сьогодні на одному з міських майданів, за металевою огорожею, на площі близько 1000 квадратних метрів лежать у різних напрямках 15 приростих до землі стовбурів – її дітей чи онуків, а, може, правнуків та прапра… Загубився початок цього життя десь у сивій давнині.

Неперевершеною, ніде більш незнаною особливістю яблуні є її здатність до самостійного укорінення гілками, а значить – до продовження життя. Коли один з приростих до землі стовбурів має відмерти, його віти стрімко нахиляються до землі і теж приростають. Набравшись сил, вже не віти, а деревця піднімаються знову догори, рясно вкриваючись цвітом навесні та червоно-білими, приємними на смак яблуками восени.

Завдяки таким своїм особливостям увійшла диво-яблуня до історії садівництва. Наведемо одну з двох згадок про неї в четвертому томі творів І.В. Мічуріна, що вийшов 1948 року. Це його лист до офіційних місцевих інстанцій:

“Райземуправлению, райагроному.
Союз технических культур, старшему агроному.
г. Кролевец, УССР.

По имеющимся у меня сведениям, в Вашем районе имеется оригинальная яблоня, размножающаяся черенками, находящаяся вблизи станции Кролевец, близ села Андреевка в быв. усадьбе Андрея Василенко, ныне переданной колхозу. На основании постановления Наркомзема СССР, для опытных работ прошу срочно выслать мне 5 черенков указанной яблони почтовой посылкой, предварительно упаковав их во влажный мох…
12 ноября 1931 г. Директор Гос. селек. генет. станции Мичурин.”

Від вже далеких мічурінських часів над яблуневим віттям промайнуло більше семи десятиліть – вік вельми поважний для яблуні. За свідоцтвом, що залишив місцевий житель, фахівець райсільгоспуправління М. Дубинка, в 1970 році на землі лежало 9 стовбурів яблуні діаметром 30-40 см. Сьогодні їх кількість майже подвоїлась. Дивна яблуня за цей час омолодилась, розрослася вшир.

Підрахувавши кількість стовбурів у яблуневому кущі, приходиш до висновку, що це вже п’яте, а може і шосте… її покоління. Отже, вік яблуні значно більший за 200 років. Про сиві часи, пов’язані з віком яблуні, свідчить і надмогильна плита, що покоїться в тіні її гілок. На ній викарбуване:

“Князь Петр Сергеев сын Мещерский
родился 1780 августа 24
умер 1848 февраля 18
от роду 68 лет.”

Напевно, полюбляв князь посидіти в тіні гілок яблуні, скуштувати її смачне кисло-солодке яблуко…

Саме через це одна з поширених місцевих назв яблуні – “княжа”. А ще люди називають її “крученою” через покрученість стовбурів або “лозівкою” – через здатність рости кущем.

Тривалий час яблунею опікувались школярі місцевої школи, а нині – юні натуралісти. І це не випадково. Адже крім наукового, естетичного та пізнавального, має яблуня і виховне значення. Саме завдяки поважному ставленню до неї та копіткому догляду дітлахів розростається в Кролевці цей незвичайний яблуневий “гай”.

Ботанічна пам’ятка природи загальнодержавного значення “Яблуні-колонія” зацікавить багатьох жителів області та її гостей. Вона знаходиться за адресою: Сумська область, м. Кролевець, вул. Андріївська, 51

https://7chudes.in.ua/nominaciyi/yablunya-koloniya/

Спасо-Преображенський собор

Спасо-Преображенський собор (датування – друга половина XVIII ст., місцезнаходження – м.Суми, вул. Соборна, 31)

Його золоті куполи з триметровими скульптурами апостолів і 56-метрова дзвіниця з курантами видніються з будь-якої точки міста.

Сумський Соборний храм згідно зі старими актами завжди був храмом Преображення Господнього. Про рік початку будівництва можемо прочитати у архівних записах від 1802 року: «17 марта 1661 года был освящен алтарь церкви...»

Перший дерев'яний храм згорів і був відбудований в 1694 році полковником Герасимом Кондратьєвим. А майже через століття - 13 липня 1776 року - був закладений вже кам'яний соборний храм.

Будівництво кам'яної дзвіниці розпочалося трохи пізніше - 15 червня 1797 року. Великий дзвін для неї був узятий з Успенського чоловічого монастиря. Напис на дзвоні свідчить, що виготовлений він був на кошти статського радника Якова Шубського. Другий, трохи менший дзвін, пожертвував сумчанин Данило Забродський. Слід сказати, що соборний храм мав багато благодійників. Найщедрішими були Федір Філоненко, купці Пилип Сидоренко, Андрій Копилов, цеховий Матвій Алейников. Цікаво, що в архівних документах з-поміж прізвищ щедрих меценатів згадуються і жінки: Євдокія Парафієвська та Олена Крамаренко.

Цікавий і той факт, що куранти для дзвіниці Спасо-Преображенського собору виготовила англійська фірма «Бонекен» у 1884 році. Спершу механізм годинника-курантів мав чотири окремі вузли: хід годинника, бій чвертей, бій годинника та гра курантів. До речі, годинниковий механізм на дзвіниці Спасо-Преображенського собору був більш досконалим, ніж у московських кремлівських курантів. Годинник на Кремлівській Спаській башті заводився двічі на добу, а сумський - один раз на три доби.

Після багатолітнього мовчання голос нашого соборного годинника було відновлено в 1947 році відомим у місті Суми краєзнавцем І.П. Ліщинським, інженером-електриком за фахом. Прикро, але багатьох вузлів і деталей не вистачало. І зараз годинник іде, показує час, але не відбиває чверті, й відсутній курантний супровід. А як хотілося б чути не лише дзвони Спасо-Преображенського собору, а також бій його курантів!

Сучасного вигляду Спасо-Преображенський собор набрав після капітальної реконструкції в 1882-1892р.р. за проектом харківського архітектора М.І. Ловцова. Тоді ж були споруджені прибудови з північної та південної сторін. Храм став трипрестольним: головний - в ім'я Преображення Господня, південний - Благовіщення Пресвятої Богородиці та північний - Св. Великомученика Дмитрія Солунського.

Живописні роботи в інтер'єрі храму виконували художники В.Є. Маковський і К.В. Лебедєв. Все це розширення та благоприкрашення відбувалося на кошти сумських купців Дмитра та Миколи Суханових, яким вдячні сумчани установили у храмовому притворі пам'ятні дошки. Дмитра Суханова парафіяни обрали церковним старостою, після його смерті, починаючи з 1901 р., церковним старостою став П.І. Харитоненко, статський радник.

Окрасою храму є іконостас, створений із витонченого білого мармуру й зеленого малахіту. Серед ікон Спасо-Преображенського собору предметом особливого благоговіння здавна була Курська ікона Божої Матері, подарована храму курськими купцями в 1780 році. Також цінним у духовному плані є список Тихвинської ікони Божої Матері та ікона Апостола Первомученика архідиякона Стефана з частиною мощів святого. Кам'яне склепіння храму вкрите вигадливим і витонченим розписом, нашу уяву вражають ліпні оздоблення і різьблення по мармуру.

І стоїть собор, освітлений і чистий, як тоді, в сиву давнину, коли вперше тут виник, вичарувався з душ своїх прекрасних мудрих майстрів. Крізь міський гомін все сильніше звучать церковні дзвони, які закликають нас до відродження духовності.

https://smr.gov.ua/uk/misto/pam-yatki-mista/200-spaso-preobrazhenskij-sobor.html

Беценко Т.П. **До питання про походження топоніма Путивль**

Топонімікон – цікавий і водночас маловивчений фрагмент будьякої системи мовних знаків. Як правило, топонімічний матеріал кожної культури поєднує універсальні закони творення назв та власне національні, що заховані в глибині віків. Так чи інакше всяка географічна назва - витвір мовномисленнєвої культури наших предків. Це зумовлює повсякчасний інтерес до географічних найменувань. Показовим є топонімікон Сумського регіону, на теренах якого спостережено багатовікове переплетення різних культур, а отже, і мов, які залишили у спадок географічні найменування. Пізнання елементів «чужого» і «свого» у топонімічному просторі також виступає одним із суттєвих завдань сучасних пошуків.

Путивль – одне з найдавніших міст Сумщини. Місцевість навколо Путивля була заселена ще в IV тисяч. до н.е. Поблизу міста і на його території виявлені поселення епохи неоліту і бронзи, городище скіфського періоду, ранньослов'янські поселення перших століть н. е., а також сіверянське VIII–X ст.) і два давньоруські поселення (XI ст.), які поклали начало Путивлю.

Путивль розташувався на крайньому лівому фланзі Лівобережної оборонної системи, що сформувалася ще у додержавний період і потім розвинулася за сприяння князів Володимира, Ярослава Мудрого та Володимира Мономаха. Путивль слугує стратегічно важливим пунктом загальнодержавної оборони Київської Русі від набігів степових кочівників. У XII ст. він був феодальною вотчиною новгород-сіверських князів Ольговичів і величезним містом Присейм'я. Безупинні напади степових кочівників змусили князя Володимира попіклуватися про укріплення руських земель зі сходу та півдня. «Худо, что мало городовъ около Кіева», – сказав Володимир і «начал ставити городы по Десне, по Устре (Остру), по Трубежеви и по Суле и по Стугне», – так мовиться в Іпатіївському літописі. У літописній згадці хоч і не вказується безпосередньо на час заснування Путивля, проте історики схильні пов'язувати його виникнення з часами Володимира святого або Ярослава.

У минулому Путивль за значущістю виступав другим містом у Сіверський землі, яка почала відокремлюватися від Чернігівського князівства на межі XI–XII ст. Уперше Путивль згадується в Іпатіївському літописі 1146 р. у зв'язку з міжусобицею князів Святослава Ольговича та Ізяслава Мстиславовича. Путивль мав зв'язок з багатьма містами України та Росії. Ромоданівський шлях проходив від Путивля через Ромни – Лохвицю – Кременчук. Цей шлях виявився настільки зручним, що ним користувалися ще і на поч. XIX ст. З Путивля до Бєлгорода пролягала стара посольська дорога, що перетинала Ворсклу і Муравський шлях. Путивль славний і тим, що неодноразово згадується у всесвітньо відомій пам'ятці поетичної творчості Давньої Русі – «Слові о полку Ігоревім».

З-поміж учених немає одностайної думки щодо пояснення семантики топоніма Путивль. Наприклад, на думку М. Т. Янка, назву Путивль треба виводити з урахуванням географічного розташування міста: Путивль знаходиться на шляху «із варяг у греки», тобто на роздоріжжі (рос. на перепутье, на пути) [14, с.122]. Відомо, що у Путивлі сходилися дороги, що вели на північний схід – у ВолодимироСуздальську землю, до Волги і на південний схід – у половецькі степи. Цю гіпотезу розглядає і О. Луговський, додаючи, що, можливо, топонім походить від гідроніма Путивлька – невеликої річечки, що нині зникла під землею.

Досить популярною і прийнятною була гіпотеза, згідно з якою топонім Путивль виводили від антропоніма Путим (скороченого варіанта імені від Путимир тощо): таке ім'я мав нібито новгородський князь, що заснував місто. Прихильники цієї гіпотези наводять варіанти імені князя: крім згаданого, – Путислав, Путива, Путимир, Путимисл тощо. Аналогічні припущення подає А. Коваль у монографії «Знайомі незнайомці: походження назв поселень України»: «Можливо, – зазначає А.Коваль, – ім'я, від якого утворено назву міста, було Путив, Путивол» [3, с. 229–230]. Ще інші дослідники (В. Ташицький, Т. Лукінова, З. Франко, О. Поспєлов та ін.) припускають, що ойконім Путивль утворився від імені Путив за допомогою давнього праслов'янського форманта (суфікса) –ль (у дохристиянські часи існували такі імена, як Путив, Путивой, Путьша, Путята; прізвище Путивлець Васко зустрічається у козацькому реєстрі).

На нашу думку, ойконім Путивль треба виводити від гідроніма Путивлька. Підтвердженням запропонованої гіпотези досить промовисто слугують міркування священника Іакова Левитського, викладені в його праці «Город Путивль». Він, зокрема, зазначає, що Путивль як фортеця, як оборонне укріплення виник на березі річки Путивльки: «Следовательно, первоначальное положение города нужно искать тамъ, где была крепость. Крепости ставили по

близости къ рекам, для того, чтобы на случай осады иметь воду, проведену изъ реки въ тайном ходе, «въ тайнике» или въ «потайнике». По имени реки, вблизи которых был построенъ городъ, он получал часто и наименование» [4, с. 3]. Фортецю завжди будували поблизу водойми – для того, щоб на випадок осади мати воду, проведену з річки потайним ходом. Закономірно (і це підтверджують численні факти), що ім'я річок, поблизу яких будували місто, часто використовували для найменування останнього.

Іаков Левітський посилається на історичну згадку про містечко (городок) і фортецю, що їх подає в описі подорожі 1654 р. патріарха Макарія його син, архідиякон Павло. Його думка така: «Город названъ «Путивлемъ» именно по близости его положення у речки Путивльки» [4, с. 4]. Не можемо заперечити міркування Павла Аллепського, почуті, напевне, ним від батька і підтримувані Іаковом Левітським – через те, що ці міркування не суперечать науковим підходам у поясненні витоків топонімів.

Топонім Путивль не поодинокий на терені України: пор. ойконім Путивці (село у Полтавській обл.), Путила (селище в Чернівецькій обл., що раніше звалося Путилів, Сторонець-Путилів, Путила-Сторонець, Сторонець: воно розташоване на р. Путила; Сторонець – притока р. Путили, селище вперше згадується у грамоті 1501 р.). Скажімо, назва с. Путила, як вважає М. Т. Янко, – від назви річки Путили [14, с. 122]. Окрім того, М.Т.Янко фіксує й інші топоніми з аналогічною основою: Путила – також назва правої притоки Черемошу (бас. Дунаю), Путня – права притока Вітниці (бас. Дністра). Очевидно, що ойконіми з аналогійною топоосновою мають безпосереднє відношення до гідронімів. Вважаємо, що топонім (ойконім) Путивль – відгідронімного творення. Гідронім Путивлька логічно зіставляти з назвами р.р. Путна (бас. Тиси), Путня, Путола – в бас. Оки.

Походження гідроніма Путивлька пов’язуємо з апелятивом путь у значенні «діал. проточна вода», «течія» [5, с. 469]. Підтвердженням слугують топонімічні матеріали Є. О. Черепанової. З-поміж мікротопонімів з топоосновою путь дослідниця виявила такі одиниці: путаниця «урочище, що заливається весняною водою» (Чернігів, обл., Коропський р-н, с. Понорниця), Путивський спуск «гора, спуск до річки» (Чернігів обл., Новгород-Сіверський), Путимка – «джерело» (Сумська обл., Путивль), Путянський ліс – «ліс» (Сумська обл., Конотопський р-н, с. Бочечки), Путянський шлях – «дорога» (Сумська обл., Конотопський р-н, с. Бочечки), Путаниця – «глибоке місце в річці» (Сумська обл., с. Добротове) [11].

У Словнику української мови, укл. Б. Д. Грінченком, наведено низку слів – апелятивів з основою путь : пут - «путь»; путивець – «проселочная дорога», ум. путивчик; путимець – «путивець»; пуття – «путь» [6, с. 502]. Як

переконуємось, ойконім Путивль (це засвідчують словникові джерела) може мати зв'язок з апелятивами путь «дорога» і путь «течія». Перевагу віддаємо останньому, тому що існував гідронім Путивлька. Гідрооб'єкт набагато старший за поселення (а відповідно і його назву). Закономірність щодо найменування поселення на основі гідроніма, поблизу якого розташовується останнє (пор. аналогійні випадки: Полтава – від Лтава (Олтава) – назви урочища вздовж річки; Почаїв – від поча (калюжа), пор.: р. Почайна у Києві; Лохвиця – від назви р. Лохвиця (локва – «калюжа»); Золотоноша від гідроніма Золотоношка та ін.), – доволі стійка й логічно мотивована у системі назовництва. Тому, за нашими переконаннями, ойконім Путивль походить від гідроніма - назви річки. Отже, як мали змогу пересвідчитися, є всі підстави кваліфікувати, що топонім Путивль - вивідний від власної назви гідрооб'єкта.

1. Беценко Т. Етюди з топонімії Сумщини. Походження географічних найменувань. Суми: Собор, 2001. 72 с.
2. История городов и сел Украинской ССР. Сумская обл. К.: Главная редакция украинской советской энциклопедии, 1980. 698 с.
3. Коваль Я. П. Знайомі незнайомці. Походження назв поселень України. К.: Либідь, 2001. 304 с.
4. Левитский И. Город Путивль (краєзнавчий рукопис). Левитскій Іаковъ, священ. Городъ Путивль. Москва, 1905. 54 с.
5. Мурзаев Э. М. Словарь народной географической терминологии. М.: Мысль, 1984. 653 с.
6. Словарь української мови за ред. Б. Д Гринченко. К., 1909. Т. 3.
7. Словник української мови: В 11 т. К.: Наук. думка, 1975–1985.
8. Терещенко А. Я. Город Путивль и его население во второй половине XIX – начале XX в. Путивльський краєзнавчий збірник. Суми, 2005. Вип. 2. С. 84–99.
9. Тищенко К. М. Кельтські та іранські зв'язки топонімії Путивльщини. Путивльський краєзнавчий збірник. Суми: Унів. книга, 2008. Вип. 4. С. 12–27.
10. Черняков И. Путивль на перепутьях истории Украины и России. К.: Оптима, 2005. 232 с.
11. Черепанова Е. А. Микротопонимия Черниговo-Сумского полесья. Сумы, 1984. 457 с.
12. Черепанова Е. А. Народная географическая терминология ЧерниговоСумского полесья. Сумы, 1984. 275 с.
13. Янко М. Т. Топонімічний словник України: словник-довідник. К.: Знання, 1998. 438 с.
14. Янко М. Т. Топонімічний словник-довідник Української РСР. К.: Рад. письменник, 1973. 179 с.

Сумські історико-краєзнавчі студії. Збірник матеріалів ІІ Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції (Суми, 28 жовтня 2021 р.) – Суми: ФОП Цьома С.П., 2021. – С. 65-69.

Прокопенко М. **Музейник і супергерой: історія Федора Ернста, який рятував українську культуру від більшовиків**

9 листопада виповнилося 130 років від дня народження Федора Ернста. Його постать відіграє важливу роль в історії Національного музею історії

України – МІСТ, оскільки в 1923–1933 роках він керував художнім відділом Всеукраїнського історичного музею імені Тараса Шевченка.

Завдяки йому українські музеї отримали тисячі предметів мистецтва, сотні українських пам'яток повернули з Росії, а ми краще знаємо, як виглядали зруйновані більшовиками шедеври архітектури.

Київ вважав цікавішим за Берлін

Федір Людвігович Ернст народився 1891 року в Києві у родині німецького колоніста. Можливо, його зацікавлення пам'ятками почалося під час навчання в Глухівській гімназії у 1900–1909 роках. Натоді це – престижний навчальний заклад, потрапити куди було непросто. У гімназії вчилися майбутні митці, історики, археологи, чого вартує один художник Георгій Нарбут.

Глухів веде свою історію з часів Київської Русі, був гетьманською столицею і театральним осередком, там розташовувалося багато давніх храмів, а на межі XIX і XX століть зводилися оригінальні модернові будинки. Вдале місце, щоб зацікавитися історією та архітектурою.

Згодом дядько дав Федору Ернсту кошти на навчання в Берліні. Майбутній дослідник обрав кафедру історії мистецтв тамтешнього університету. За спогадами Ернста, німецька столиця видалася йому не надто цікавою, сірою. За рік він перевівся до Київського університету і продовжив вивчати історію мистецтв у професора Григорія Павлуцького. На його заняттях, крім теорії, було багато практики: студенти досліджували місто під час прогулянок, професор Павлуцький показував макети давніх храмів і чимало мистецьких робіт.

Перша відзнака і перше заслання

Під час навчання в Київському університеті Федір Ернст відвідував лекції осередку української інтелігенції "Стара громада", активно долучався до громадського життя, бував у музеях. Він познайомився з дослідниками Миколою Біляшівським та Данилом Щербаківським, разом із якими потім багато працював.

Роботи Ернста одразу привернули увагу: в університеті він отримав золоту медаль за дослідження київської архітектури XVII–XVIII століть.

У 1914 році, під час Першої світової війни, Федора Ернста заслали до Сибіру як "неблагонадійного", оскільки він був німцем за походженням.

Ернст повернувся із заслання наприкінці 1917 року, і вже у 1918-му почав займатися охороною пам'яток та наукою. Поновлює спілкування з Миколою Біляшівським, який очолював чимало комісій із огляду пам'яток, зокрема, Військового Микільського собору, з реставрації Софійського собору тощо. Федір Ернст теж долучається до роботи цих структур.

Відшукав тисячі пам'яток для музею

У 1922 році Федір Ернст прийшов до Першого державного музею, який у 1924-му став Всеукраїнським історичним музеєм імені Тараса Шевченка. Тоді попередник МІСТ утворював єдину структуру з сучасним Національним художнім музеєм України і розташовувався в будівлі на вулиці Грушевського, 6. У музеї в Ернста було чимало однодумців: директором був Микола Біляшівський, а народним та історико-побутовим відділами керував Данило Щербаківський.

За рік Федір Ернст, уже знаний дослідник мистецтва та архітектури, очолив художній відділ музею. Один із прикладів його діяльності: спочатку в колекції музею було орієнтовно 200–300 художніх творів, науковець збільшив їх кількість до 5 тисяч.

Дослідник їздив у відрядження, оглядав великі приватні колекції Богдана та Варвари Ханенків, Оскара Гансена і багатьох інших, монастирські зібрання. Федір Ернст сприяв тому, щоб пам’ятки з цих колекцій потрапляли до музею. Тоді були складні часи, по суті, доводилося забирати цінності для музею, щоб їх не вивезли до Росії і не продали за кордон.

Колекціонери ставилися до діяльності Ернста з розумінням. Багато з них, зокрема Оскар Гансен, знали дослідника особисто. Ці люди бачили зацікавленість Ернста в збереженні пам’яток і довіряли йому свої речі.

Влаштовував виставки, які збирали черги

Першу виставку у Всеукраїнському історичному музеї Федір Ернст організував у 1925 році. Проєкт був присвячений українському портрету і розміщувався в трьох великих залах. Там був представлений не лише живопис, а й меблі, зброя, скульптурні погруддя. В експозиції можна було побачити портрети гетьманів, які Ернст повернув із Росії, зображення польської шляхти

та російських імператорів. Куратор зібрав роботи відомих художників: Іллі Рєпіна, Михайла Врубеля, Олександра Мурашка, Георгія Нарбута, Тараса Шевченка та багатьох інших.

За три дні з моменту відкриття виставки відвідуваність музею зросла вдесятеро, у пресі та в книзі відгуків люди ділилися позитивними враженнями. Оскільки колектив музею був невеликий, Федір Ернст водив екскурсії виставкою у вихідні. Портрети гетьманів Івана Мазепи, Богдана Хмельницького та Івана Скоропадського, представлені на тій виставці, вперше за кілька десятків років можна побачити в МІСТ.

Портрет Івана Скоропадського експонується без рами: кураторка прагне показати роботу такою, якою її привезли з Ленінграда. Олійні портрети Хмельницького та Скоропадського, намальовані в XIX столітті, Мазепи – на початку XVIII. Автори невідомі, але Олена Кохан припускає, що ця інформація могла загубитися з часом.

У 1926 році Федір Ернст провів наймасштабнішу виставку Георгія Нарбута, на якій представили 494 твори культового українського графіка. Відвідувачі могли ознайомитися з різними періодами творчості митця (петербурзький, київський), а також – з літературою про нього.

Ернст знав Нарбута з часів Глухівської гімназії і допомагав йому в організації виставок.

Інша гучна виставка – "Тарас Шевченко на тлі його доби", відкрита 1929 року. На виставці в МІСТ можна побачити шість картин звідти, які нині зберігаються в Національному музеї Тараса Шевченка. Багато робіт для цієї виставки Федір Ернст повернув із ленінградських та московських антикваріатів.

У доробку Ернста були й виставки українського малярства, художника Олександра Мурашка і не тільки. Ці проєкти збирали чимало відвідувачів, завдяки досліднику сотні культурних цінностей загал побачив вперше.

Повертав українські пам’ятки з Росії

На початку 1920-х років спершу під приводом допомоги голодуючим, а потім і з інших причин більшовики вилучали культурні цінності для продажу за кордон. Збирали найкращі предмети з приватних колекцій, дарунки імператорів та митрополитів монастирям, не гребували музейними зібраннями. Потім створювали антикварні салони, щоб дорого продати ці речі.

Федір Ернст брав участь у низці комісій, зокрема описував предмети, які радянська влада забирала з Києво-Печерської лаври та інших київських храмів та монастирів. За цими документами було видно, що саме вилучили. Потім Ернст намагався відстежити, де опинилися ці речі, і листувався з російськими антикваріатами. Багато речей було втрачено, але частину повернули.

У 1928–1929 роках Федір Ернст був членом Паритетної комісії з обміну культурними цінностями між РРФСР та УРСР. Завдяки його зусиллям були врятовані згадані портрети гетьманів та багато інших пам’яток. Також дослідник мусив відбирати коштовні речі для продажу за кордон. Разом із колегами він намагався віддавати менш важливі предмети і зберігати справді цінне, кажучи, що за це більшовики нічого не отримають. Вже за два роки Ернста виключили з Паритетної комісії, а до Києва відправили співробітників з Ленінграда, які почали відбирати в музеїв справжні коштовності.

Зберіг унікальний фаянс

Окрема сторінка в біографії Ернста – порятунок предметів із Києво-Межигірської фаянсової фабрики на початку 1920-х. Серед них було чимало релігійних предметів, які зараз можна побачити на виставці, зокрема ікону, хрестик та лампадки.

Більшовики в рамках антирелігійної кампанії закривали та знищували монастирі. На території одного з них розташовувалася відома в XIX столітті фаянсова фабрика. Федір Ернст разом із Данилом Щербаківським власноруч винесли з території фабрики чимало виробів. У середині 1930-х років монастир зруйнували, а на його території збудували державні дачі. Ми б не побачили оригінальні витвори межигірських майстрів, якби не Ернст та Щербаківський.

Зафіксував знищене архітектурне обличчя Києва

Ернст став одним зі співзасновників Музейного містечка на території Києво-Печерської лаври. Монастир могли закрити і знищити, але завдяки таким людям, як Ернст, його зберегли у вигляді музею. На початку 1930-х Федір Ернст запропонував подібний проєкт, щоб врятувати пам’ятки Верхнього міста. Йдеться про ідею створення заповідника "Київський акрополь". До нього мали увійти Андріївська та Георгіївська церкви, Софійський собор, Михайлівський монастир, Десятинна церква (відбудова XIX століття у візантійсько-московському стилі). Ернст пропонував, щоб на території Десятинної церкви створили експозицію, яка б розповідала про давні храми та їх будівництво.

Проєкт "Київського акрополя" не втілили, а Михайлівський собор, Десятинну і Георгіївську церкви більшовики знищили.

Федір Ернст не зміг врятувати всі пам’ятки, які намагався, проте завдяки його матеріалам ми можемо відновити їхній вигляд. Дослідник створив один із найкращих путівників довоєнним містом "Київ. Провідник", в якому зібрано чимало світлин. Гіди досі використовують його, щоб показати уже знищений Київ.

Ернст багато фотографував на Подолі, у Верхньому місті, знімкував зруйновані згодом Михайлівський собор, Іринінську та Трьохсвятительську

церкви, Богоявленський та Військовий Микільський собори. Завдяки світлинам, зокрема й Ернста, наприкінці 1990-х змогли відбудувати Михайлівський собор.

Репресії та забуття

У 1925 році Миколу Біляшівського відсторонили від посади директора Всеукраїнського історичного музею, а в 1926-му він помер. У 1927 році покінчив життя самогубством Данило Щербаківський. Федір Ернст втрачав однодумців і стикався з усе сильнішим спротивом. Радянська влада прагнула збудувати новий світ, де не було б місця минулому, тож ставлення до збирачів старовини дедалі гіршало.

Дослідник щодня очікував арешту і намагався врятувати якомога більше пам’яток. Ернст продовжував організовувати виставки, їздив у відрядження на Волинь, Поділля, Чернігівщину, Черкащину, писав статті та звіти.

На початку 1930-х була сфабрикована абсурдна справа щодо контрреволюційної діяльності музейних працівників. У 1933 році за нею арештували Федора Ернста і наступного року засудили до трьох років виправних робіт на будівництві Біломор-Балтійського каналу. Навіть на засланні науковець не полишав музейної справи: він створив Музей історії Біломор-Балтійського каналу в місті Повенці, завідував Музеєм будівництва каналу "Москва–Волга" в місті Дмитрові.

Федір Ернст разом зі співробітниками музею Біломор-Балтійського каналу. Середина 1930-х років. Копія зі збірки Сергія Білоконя

Після звільнення Федір Ернст залишився у Казахстані, зокрема очолив роботу зі створення Казахської художньої галереї в Алмати. З нього не зняли судимість, а таким людям заборонялося проживати в європейській частині

СРСР. Згодом дослідник працював заступником директора Башкирського державного художнього музею в Уфі. Символічно, що саме туди евакуювали цінності з історичного музею під час Другої світової війни. А Ернста в 1941 році заарештували втретє, буцімто як німецького шпигуна (знову зіграло вирішальну роль німецьке походження мистецтвознавця), і 28 жовтня 1942-го розстріляли. Реабілітували посмертно.

Відновлення пам'яті

Після репресій про Федора Ернста "забули". Тамара Ернст, дружина дослідника, у 1947 році зверталася до влади з проханням дізнатися, що сталося з її чоловіком. Їй відповіли, що в 1946 році він помер від хвороби. Вже в 1958 році під час кампанії з реабілітації стало відомо, як і коли дослідник загинув насправді. До речі, сама Тамара Ернст була арештована в 1942 році за нібито "антирадянську агітацію та пропаганду", її засудили до 10 років ув'язнення, а в 1957-му реабілітували. Згодом вона написала короткі спогади про сім років життя з чоловіком.

Документи, пов'язані з дослідником, зберігалися в архівах, але доступ до них мали лише фахівці. Наукові роботи про Ернста почали з'являтися наприкінці 1990-х – на початку 2000-х років. Найфундаментальніша з них – видання Сергія Білоконя "В обороні української спадщини". Родинні спогади про Федора Ернста зберіг Микола Біляшівський, онук директора Всеукраїнського історичного музею.

Оскільки останні десять років життя Ернст був на засланні, його дружину теж арештували, а дітей у них не було, особистих речей і листів дослідника майже не залишилося. Основний масив пам'яток, врятованих Федором Ернстом, зберігається в кількох закладах: Національному художньому музеї України, Національному музеї Тараса Шевченка, Національному музеї українського народного декоративного мистецтва, Музеї історії міста Києва, Київській картинній галереї, МІСТ. За часів незалежності музейники відновлюють інформацію про ці пам'ятки, зокрема про те, що вони отримані завдяки Федору Ернсту. Як колись цей дослідник врятував від небуття тисячі пам'яток, тепер ми вберігаємо для нащадків його ім'я.

https://suspilne.media/185645-muzejnik-i-supergeroj-istoria-fedora-ernsta-akij-ratuvav-ukrainsku-kulturu-vid-bilsovikiv/

Бірьова О.Ю. **Заселення Слобожанщини та заснування міста Суми**

Слобожанщина – історичний та етнографічний регіон, до складу якого входять декілька сучасних областей України. Після ліквідації полкового устрою наказом імперського уряду від 1765 р. була запроваджена Слобідсько-

Українська губернія. До її складу відійшли всі п’ять полків, а також ті землі, на яких мешкало українське населення в Бєлгородській, Курській та Воронезькій губерніях [8, с. 119]. Губернським головою був призначений лейб-гвардії майор Євдоким Олексійович Щербінін. Але у 1780 р. адміністративний поділ Слобожанщини змінено. Замість Слобідсько-Української губернії утворено Харківське намісництво. До нього відійшли всі провінції ліквідованої Слобідсько-Української губернії, окрім Острогозької.

У 1796 р. відновили колишню назву цього краю – Харківське намісництво. У 1835 р. назву змінено на Харківську губернію. На півночі Харківська губернія межувала з Курською та Воронезькою губерніями, на сході – із землею війська Донського, на півдні – з Катеринославською, на заході – з Полтавською губернією [17, с. 1].

В адміністративному поділі територія губернії складалася з одинадцяти повітів: Старобільського, Ізюмського, Куп’янського, Зміївського, Вовчанського, Харківського, Сумського, Богодухівського, Лебединського, Охтирського, Валківського. Слобідський край утворився між кордонами Кримського ханства, Речі Посполитої та Росії. Питання належності до тієї чи іншої держави залишається спірним. Деякі історики схиляються до висновків, що Слобожанщина – це територія колишньої Російської імперії. До таких науковців відносяться М. Артюшенко, який відмічає, що Слобідська Україна була прикордонною областю Московської держави на півдні. Такої ж думки дотримуються Д. Багалій та І. Срезневський. «Топографічний опис Харківського намісництва» називає цей край – давнім кордоном Росії з половцями. Інша версія вказує на те, що Слобідський регіон був спустошеним краєм, який нікому не належав. Про це в своїй праці говорить Є. Альбовський. Автор вважає, що ці землі були скоріше татарські ніж московські. Про це говорить також М. Гербель.

У давні часи територія цієї місцевості належала Київському потім Переяславському князівствам. Київ у 1320 р. був підкорений Ольгердом й всі землі по Дніпру відійшли до Литви. Частина земель, які увійшли до Московської держави називали «Польською Украйною» – це землі Сіверщини, які межували з «диким полем» [6, с. 74]. Незаселені степи теж мали назву «Польської Украйни». Татарські навали спустошили цей край жителі відхилялися на захід – це привело до того, що Слобожанщину називали «диким полем», адже окрім татар в цій місцевості не було мешканців.

Литовські князі вважали ці землі своєю власністю. Литовськопольський уряд звернув свою увагу на цей край лише у XVI ст. Із Сеймового наказу 1590 р.: «Державні стани звернули нашу увагу на ті обставини, що ні держава, ні приватні особи не мають ніяких доходів з земель на українському прикордонні

за Білою Церквою … Ми на засаді наданого нам усіма станами права будемо роздавати угіддя на наш розсуд в довічне користування особам шляхетського походження за їх заслуги перед Річчю-Посполитою» [10, с. 20].

Після розмежування кордонів між Польщею та Росією у 1647 р., землі Слобожанщини перейшли під протекцію Московського царства, а саме такі містечка: Бобрик, Валки, слобода Кам'яна, село Крупець в НовгородСіверському повіті та городища: Недригайлове, Кам'яне, Городецьке, Охтирське, Ольшане. Гадяч й Сарський відійшли до Польщі. Договір царя Олексія Михайловича з королем польським Владиславом IV визначив кордон між землями, який співпадав з кордоном між Харківською та Полтавською губерніями. Тоді ж російський уряд заборонив людям з РечіПосполитої переселятись на Слобожанщину. За часів царя Михайла Федоровича почалося заселення території степу. Переважну більшість мешканців Слобідської України становили вихідці з Наддніпрянщини. Причина масового переселення з обжитих місць – утиски з боку польського уряду.

Кількість переселенців збільшилася в епоху Руїни, коли Правобережна Україна стала ареною запеклої політичної боротьби. За часів Брестейської унії (1596 р.) поміщики віддавали свої землі орендаторам, які разом з володіннями отримували право чинити розправи на свій розсуд. До оренди потрапляли й церкви більшість з яких зачинялися. Релігійні утиски з боку віри були вагомою причиною для пошуку кращої долі в покинутому краї. Не меншою за значенням причиною була втрата козаками їх пільг.

За постановою Сейму від 1638 р.: «запорізькі козаки за повстання втрачали назавжди усі свої права, привілеї та інші переваги й приводилися до стану холопів» [1, с. 10]. Про тяжке положення населення у Правобережній Україні говориться у літописі Самійло Величка: «Чинилося тоді шляхетним малоросіянам і посполитим, що жили обіруч Дніпра, й козакам Запорізького війська велике гноблення та озлоблення від панів та їхніх доглядачів» [14, с. 38]. Тисячі українців сім’ями, великими групами й поодинці, рятуючись від нестерпного гноблення польських феодалів рухалися у вільні місцевості, ближче до російських кордонів. Масове заселення цього краю розпочалося з середини XVII ст.

Козацьке населення з Правобережжя, Центральної частини та Запоріжжя приходило на нові землі. Про переходи на Слобожанщину людності із Запоріжжя свідчать згадки про окремих емігрантів – запорізьких козаків. Крізь Лівобережжя проходив головний шлях східного колонізаційного руху з українського Заходу, отже, не дивно, що центральне Лівобережжя було тим регіоном, звідки прийшло чимало слобідського населення. Причинами масових переселень були утиски польського уряду, події на українських землях

середини XVII ст. – козацька революція, що привела до заселення Слобожанщини та прискорила український колонізаційний потік на Схід [13, с. 20].

Історики подають різні дати заселення Слобідського краю. Найпершою є дата 1617 р. Дослідник С. Кованько вважає, що в цьому році група з десяти тисяч козаків з території Задніпровської (Правобережної) України перейшла на Донець [9, с. 13]. Хоча автор пише, що першими мешканцями Воронежа, заснованого у 1586 р. також були черкаси або українці. Отже, початок переселень він датує кінцем XVI ст. Друга хвиля, за дослідженнями фахівця, припадає на 1650–1651 рр., а остання (третя) – на часи правління Петра І. Більшість фахівців вважають датою першого великого переселення – 1638 р. Історик В. Барвінський відзначає цю дату як першу звістку про поселення козаків, хоча перше значне переселення у дикий степ датує 1659 р. [5, с. 7]. Також автор зауважує, що переселення черкас відбувалися ще у другій половині XVI ст. але вони не мали масового характеру.

Відомий дослідник Є. Альбовський подає дату 1638 р., як перше масове переселення, коли гетьман Яків Остряниця з сотниками та козаками прийшов на поселення до Чугуївського городища. На думку К. Щолкова перше переселення відбулося у 1617 р., а 1638 р. автор розглядає як другий етап заселення (прихід гетьмана Остряниці). Третя хвиля еміграції відбулася у 1640 р. [18, с. 9], коли був заснований Зміїв, козаками під приводом К. Сулими. Далі дослідник вказує такі роки переселення – 1645 р. в цьому році 1247 сімей козаків залишили Подніпров'я й оселилися на березі річок: Охтирки, Харкова й Дінця. Історик І. Срезневський датує початок заселення цих земель 1640 р., коли були освоєні місця біля річок Ворскли, Мерли, Мжі, Уд. Тривалість усього процесу заселення з точки зору фахівця – десять років [15, с. 4]. Другим основним етапом він вважає 1645–1651 рр., коли переселенці розселилися від верхів'я річки Сули до річок Осколу та Береки. І третій заключний етап І. Срезневський відносить до 1650 – 1651 рр. – виникнення поселень по берегах річки Ворскли та між річками Донцем та Осколом [15, с. 5]. Автор завершує тривалість процесу колонізації 1651 р., хоча інші дослідники, зокрема І. Щолков продовжують його до 1715 р., коли в Слобожанщину переселилися волохи. М. Гербель вважає часом першого поселення 1640–1645 рр., коли були заселені Ізюмські землі.

Згідно з «Топографічним описом Харківського намісництва», початок заселення слід відносити до 1650 р. [16, с. 3]. Висновки П. Лаврова висвітлюють це питання в іншому аспекті. На відміну від попередніх дослідників, основним часом заселення Слобожанщини автор вважає XVIII ст. [11, с. 6]. Таким чином, кожен дослідник датує заснування поселень по-різному.

І неможливо точно назвати дату початку переселень через те, що не всі вони мають документальні підтвердження. Більшість фахівців початком масового заселення вважають прихід гетьмана Остряниці з козаками в Чугуїв у 1638 р. [1, с. 14].

Історичною подією, яка збігається з часом заселення Слобідської України, була Визвольна війна під керівництвом Б. Хмельницького. Після Білоцерківського договору гетьман видав універсал, який дозволяв переселятися на Слобожанщину [1, с. 16]. Ось як цю подію описує літопис 1651 р.: «було чути серед людей горе та незадоволення на Хмельницького за те, що він віддав Україну в неволю полякам. Тоді ж Хмельницький, чекаючи сприятливого часу для помсти, дозволив пригнобленому народові приходити до Полтавщини для помешкання, і з того часу почали засновуватися Суми, Лебедин, Харків, Охтирка та інші слобідські міста аж до Дону козацьким народом» [12, с. 234]. Отже, літопис підтверджує, що новозбудовані міста населялися козаками, вихідцями з Наддніпрянщини. Для назви українських поселенців в офіційній мові Російської держави XVII ст. уживався термін «черкаси».

Одним із міст заснованих у середині XVII ст. було Суми. У 1652 р. на Суміному городищі, яке знаходилося між річками Псьол, Сумка та Сума, що служили в ті часи зручними шляхами сполучення й були надійними захисними рубежами, виник Сумський острог, побудований козаками Білоцерківського полку на чолі з отаманом Герасимом Кондратьєвим [2, с. 124]. Цю дату заснуванням міста називають Є. Альбовський та В. Барвінський. В «Екстракті про слобідські полки» сказано, що відомостей про те коли й ким засновано місто Суми не існує [4, с. 147]. У давнину місто мало назву «Сумін», саме так воно називалося в «Будівничій книзі міста Суміна» [3, с. 145]. Ця назва поселення походить шляхом перенесення найменування річки на назву міста: су – вода (тюр.) [7, с. 22].

Офіційною датою заснування поселення в сучасному місцевому статуті вважається 1655 р. Територія самої Сумщини мала більш вигідне положення порівняно з іншими землями Слобожанщини. Ця місцевість з півдня прикривалася Бєлгородським краєм а тому не так часто підвергалася татарським нападам. Оскільки поселення на території Слобожанщини розпочиналися з заходу, то Сумський край був населений більше за інші. Таким чином, Слобожанщина була буферним регіоном між трьома сусідніми державами. Заселення краю відбувалася шляхом переселення селян з Центральної та Західної України. Не існує єдиної періодизації щодо заселення місцевості.

1. Альбовский Е. История Харьковского слободского казачьего полка (1651–1765 гг.). Харьков: Тип. губерн. правления, 1895. 218 с.
2. Багалій Д. І. Історія Слобідської України. Харків: Дельта, 1993. 256 с.
3. Багалей Д. И. Материалы для истории колонизации и быта степной окраины Московского государства (Харьковской и отчасти Курской и Воронежской губерний). Харьков: Тип. К. П. Счасни, 1886. Т. 1. 358 с.
4. Багалей Д. И. Материалы для истории колонизации и быта Харьковской и отчасти Курской и Воронежской губерний. Харьков: Тип. К. П. Счасни, 1890. Т. 2. 433 с.
5. Барвинский В. А. Исторический очерк Харьковской губернии. Харьков: Союз, 1918. 22 с.
6. Беляев И. О сторожевой станичной и полевой службе на польской украйне Московского государства, до царя Алексея Михайловича. М.: Изд-во Моск. ун-та, 1846. 86 с.
7. Беценко Т. Етюди з топонімії Сумщини. Суми: Собор, 2001. 72 с.
8. Готье Ю. История областного управления в России от Петра I до Екатерины II. М.: Тип. Г. Лисснера, 1913. Т. 1. 471 с.
9. Кованько С. И. Описание Харьковской губернии. Харьков: б. и., 1857. 63 с.
10. Кулиш П. А. История воссоединения Руси. Спб.: Общественная польза, 1874. Т. 1. 363 с.
11. Лаврів П. І. Колонізація українських і суміжних степів : історичний нарис. К.: Просвіта, 1994. 56 с.
12. Летопись Самовидца. К.: Тип. Милевского, 1878. 318 с.
13. Маслійчук В. Л. Балаклійський полк (1669–1677 рр.). Харків: Харк. приват. музей міськ. садиби, 2005. 67 с.
14. Самійло Величко. Літопис. К.: Дніпро, 1991. 374 с.
15. Срезневский И. И. Историческое обозрение гражданского устроения Слободской Украины со времени еѐ заселения до преобразования в Харьковскую губернию. Харьков: Тип. окруж. штаба, 1883. 24 с.
16. Топографическое описание Харьковского наместничества 1787 г.: Отдельные оттиски из Харьковских губернских ведомостей № 15 и № 16. Харьков: б. и., 1878. 34 с.
17. Харьковская губерния. Список населѐнных мест по сведениям 1864 года / Под ред. Н. Штиглица. СПб.: Изд-во центр. статист. комит. Мин-ва внутр. дел, 1869. 209 с.
18. Щелков К. П. Историческая хронология Харьковской губернии. Харьков: Изд-во Хар. ун-та, 1882. 365 с.

Сумські історико-краєзнавчі студії. Збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції (Суми, 5 листопада 2020 р.). – Суми: ФОП Цьома С.П., 2020. – С. 250-255

Члек К. **Фонд садиби Кеніга у Тростянці на Сумщині втрачено назавжди**

Близько місяця Тростянець був в окупації. Від російської армії його звільнили 25-26 березня. По собі військові РФ залишили зруйнований залізничний вокзал, лікарню, будинки та архітектурні пам’ятки міста. Зокрема, садибу управителя маєтками Леопольда Кеніга.

Це пам’ятка архітектури національного значення, збудована в стилі модерн у парку "Нескучне" 1911 року і має охоронний номер 1548. У будинку мешкала родина керуючого лісовим господарством останнього власника Тростянця Юлія Кеніга, сина одного з найбільших підприємців Російської імперії, етнічного німця – цукрозаводчика Леопольда Кеніга.

Під час Другої світової війни, з 1941 по 1943 роки, Тростянець був окупований німецькими військами і зазнав значних руйнувань. На початку 1950-х об’єкти відбудували. У тому числі і будинок управителя маєтком у Нескучному.

За словами директора комунального закладу Тростянецької міської ради "Музейно-виставковий центр "Тростянецький"" Євгена Маловічка, зараз двоповерховий будинок управляючого лісовим господарством вигорів вщент. Сьогодні там знаходилася Краснотростянецька лісова науково-дослідна станція. Це було відділення Інституту лісівництва і агромеліорації.

"Будівля унікальна тим, що, по-перше, це пам'ятка архітектури, по-друге, вона збудована у 1911 році. На жаль, ми втратили назавжди унікальні зразки паркету, який виготовляли свого часу на південному заводі Кеніга. Там були просто шикарні каміни, дерев'яні сходи з червоного дуба. На жаль, усе вигоріло і відновленню не підлягає. На мою думку, це втрата не лише для міста, для музею – це втрата для усього наукового світу. Оскільки ми втратили бібліотеку, яка нараховувала понад 15-ть тисяч книг. Вона формувалася ще за часів Кеніга. Були книги, датовані кінцем 19-го-початком 20-го століття. Згоріли офіційні видання щодо розведення лісів", – говорить Євген Маловічко.

Єдине місце, де можна побачити паркет, виготовлений за часів Леопольда Кеніга, – в одній з кімнат Тростянецького музею. Щодо книг, зазначив Євген

Маловічко, він не впевнений, що наукові напрацювання, зокрема, по тростянецькому лісорозведенню, десь взагалі ще збереглися.

"Була окремо підібрана тематика щодо лісорозведення на Тростянеччині, починаючи з 1874 року. Аналогів таких книг в Україні немає. Єдине, чим можемо гордитися, у нас у фондах зберігається одна книга "Краткое описание лесоразведения в имении Кенига", датована 1913 роком. Також дуже шкода, що там зберігалася частина бібліотеки таких відомих людей, які заснували лісоводство в Україні – це академіки Висоцький та Погребняк. Оскільки вони у 20-30-ті роки починали діяльність саме на цій лісодослідній станції. Їхня особиста бібліотека, як і їхній архів, вигоріли і відновленню не підлягають", – розповідає директор музею.

Знищені й щоденникові спостереження за погодою на Тростянеччині та Сумщині. Датувався цей науковий архів з 1923 року.

Після революції 1917-го року у будинку управителя маєтками Леопольда Кеніга відкрили агрошколу, а у 1923-му – першу в Україні лісодослідну станцію. Вона пережила німецьку окупацію. Під час Другої світової війни в 1941-му році цю усю наукову бібліотеку і науковий архів вдалося евакуювати в Уфу. Це все повернулося у 1944-му році після звільнення Тростянця. А от березневу окупацію архіви не пережили.

"Приїздила експертна комісія на чолі з архітектором Биковим. І зазначалося, що на відновлення цієї пам'ятки архітектури, починаючи з проєкту і до самої відбудови, потрібні десятками мільйонів гривень. На жаль, найближчим часом цього не відбудеться", – каже Євген Маловічко.

https://suspilne.media/247179-fond-sadibi-keniga-u-trostanci-na-sumsini-vtraceno-nazavzdi/

Іванова В.О. **До історії Бельгійського акціонерного товариства «Сумські машинобудівні майстерні»**

У 1896 р. в м. Суми постало одне з найпотужніших машинобудівних підприємств регіону – Бельгійське акціонерне (анонімне) товариство «Сумські машинобудівні майстерні» (фр. «Société Anonyme des Ateliers de Constructions Mecanicues de Soumy»), нині – Акціонерне товариство «Сумське науково-виробниче об‟єднання». Краєзнавчі дослідження, повністю або частково присвячені історії підприємства, лише побіжно звертаються до питання «іноземного елементу», який, власне, уможливив організацію товариства [3; 5; 7; 8, с. 212–216]. Дана стаття є результатом пошуку й аналізу інформації про представників бельгійського промислового світу, які стояли біля витоків цього виробничо-технічного комплексу. Мета публікації – з'ясувати обставини створення на початку функціонування підприємства. Перша хвиля глобалізації – епоха вільної торгівлі і появи золотого стандарту, що тривала з другої половини 1870-х років до Першої світової війни, – утвердила загальносвітові економічні зв'язки. Англія, Бельгія, Німеччина і Франція стали основними виробниками промислових товарів, що експортувалися у колонії та країни, що розвивалися (США, Канаду, Австралію, Аргентину, Росію, Японію). Водночас, виникають стабільні інвестиційні потоки, спричинені, з одного боку, тим, що розвинуті країни володіли не лише капіталами, а й технологіями і відповідними кваліфікованими кадрами (виділено мною – авт.), з іншого – потребою країн, що вступали в стадію модернізації соціально-економічного життя, у нових високотехнологічних підприємствах [6, с. 10, 214].

Головним джерелом інвестицій, що надходили до Російської імперії, була Франція. Друге місце посіли бельгійські інвестиції – переважно у вуглевидобувні та металургійні підприємства (особливо в індустріальному регіоні на південному сході України, який називали «десятою провінцією Бельгії» або «білим Конго») [6, с. 11, 204, 207]. У Сумському повіті Харківської губернії – регіоні з високим рівнем концентрації промисловості і робочої сили – організація нового і затребуваного виробництва обіцяла інвесторам не менш високі прибутки. 15 (28) листопада 1896 р. російський імператор затвердив умови діяльності Бельгійського акціонерного товариства під назвою «Сумські машинобудівні майстерні (анонімне товариство)».

Рівно за рік до цієї події – 15 листопада 1895 р., був складений інший документ, що проливає світло на обставини заснування підприємства – довіреність, за якою потомственний почесний громадянин, сумський купець І-ї гільдії Павло Іванович Харитоненко уповноважував бельгійського підданого Альберта Едуардовича Жилена завідувати і розпоряджатись адміністративними і господарськими справами на машинобудівному котельному і ливарному заводі, орендованому П. І. Харитоненком разом із бельгійськими підданими Альбертом Едуардовичем Жиленом, Павлом Едуардовичем Жиленом і

Любимом Любимовичем Робером (*тут ми, по суті, маємо справу з заміною французьких антропонімів слов'янізованими варіантами особистих імен* – В.І.).у сумського ІІ-ї гільдії купця Антона Івановича Розенквіста. 3 січня 1896 р. ці повноваження були передані австрійському підданому Альбрехту Осиповичу Бероунському (*у деяких краєзнавчих нарисах подається інше ім'я Бероунського – Альберт, та вказується, що він мав не австрійське, а бельгійське громадянство. Причину цієї помилки, очевидно, слід убачати у «перенесенні» персональних даних бельгійця Альберта Жилена на особу його наступника. Якщо виходити з того, що прізвище «Бероунський» (слов'янське за способом утворення) походить від назви міста Бероун, останнього можна вважати чехом. Ця думка узгоджується з даними про Марту Бероунську – співробітницю канцелярії президента Чехословаччини Едварда Бенеша: за відомостями чеського історика Зденека Сметанки, М. Бероунська народилась у сім'ї інженера Альбрехта Бероунського, який керував заводами в Україні (помер у Новоросійську 31.12.1919 р.) і навчалась у Сумській жіночій гімназії [16, с. 865].* – В.І.) [10].

Наразі вдалося з'ясувати деякі відомості про вказаних у документі осіб. Павло Едуардович та Альберт Едуардович Жилен – представники «Société Anonyme des Ateliers de Construction J.-J. Gilain» (Анонімного товариства «Машинобудівні майстерні Ж.-Ж. Жилена») і, очевидно, сини його співвласника Едуарда-Поля Еміля Жилена. Підприємство, засноване у 1879 р. у м. Тінен (інша назва – Тірлемон, Бельгія), спеціалізувалось на виробництві обладнання для цукрових заводів, поставляло комплектні установки для обробки цукрового буряка у Францію, Іспанію, Португалію, Італію та Росію та цукрової тростини у Конго, Аргентину, Бразилію, Британську Індію, на о. Ява.

У 1904 р. компанія почала випускати локомотиви і трамваї; напередодні Першої світової війни товариство продавало машини для обробки хімікатів, компресори, насоси та вентилятори для вугільних шахт, широкий асортимент парових двигунів, обладнання для пивоварень, лікеро-горілчаних заводів, котли, підйомнотранспортне обладнання тощо [18, с. 15–16].

Інвестиція у «Сумські машинобудівні майстерні» стала для компанії Gilain однією з найбільших, але, очевидно, не єдиною: ім'я Альберта Жилена фігурує також серед засновників акціонерного товариства машинобудівних заводів у Горлівці (1896 р.) і товариства Мезенівського цукрового заводу (1911 р.) [1; 13, с. 3]. Любим Любимович Робер (*справжнє ім'я Л.Л.Робера – Еме (Aimé Robert). Пояснити цей дисонанс доволі просто, якщо згадати, що «aimer» у перекладі з французької означає «кохати», а Любим – чоловічий аналог співзвучного жіночого імені* – В.І.) – бельгійський підприємець, ім'я якого також зафіксовано у вищезгаданій довіреності – керівник «Société

Anonyme des Forges, Usines et Fonderies di Gilly» (анонімного товариства «Кузні, заводи і ливарні цехи у Жилі»). Підприємство випускало двигуни для генераторів, прокатних станів, кранів, ковальських молотів, установки для агломерації вугілля, компресори, локомотиви, газові двигуни, екскаватори, ливарні ковші, динамо-машини (генератори постійного току) тощо [14, с. 173]. У 1897 р. Е. Робер запатентував локомотив із поршнями, що дозволяють машині рухатися як уперед, так і назад [17, с. 1439]. Ім'я Е. Робера також згадується серед акціонерів Горлівських машинобудівних заводів [1]. 1 лютого 1896 р. у Брюсселі відбулась офіційна реєстрація анонімного товариства «Сумські машинобудівні майстерні»; його правління розташувалось у м. Жилі (Бельгія). Початковий капітал підприємства склав 1620000 франків / 405000 руб. і у 1897 р. був збільшений до 2000000 франків / 500000 руб. [11]. Перші потужності майстерень містилися на орендованому заводі А. І. Розенквіста на хуторі Чеховому поблизу Сум. Протягом 1895–1896 рр. на північній околиці міста, неподалік залізничної станції Суми, постали основні виробничі цехи та будинки персоналу [2, с. 255]. У цей самий період сюди приїжджали іноземні спеціалісти (*історія зберегла небагато їхніх імен [8, с. 214]. Нещодавно вдалося встановити ще одне – ім'я бельгійця Моріса Еміля Елоя Дасонвіля (Maurice Emile Eloy Dassonville), який у 1897 р. у м. Суми одружився з Варварою Шевченко. Відомо також, що він був інженером і деякий час працював у Горлівці [15]* – В.І.) – інженери, майстри, робітники, які мали необхідну кваліфікацію і на перших етапах забезпечували навчання місцевих трударів (*цікаві настанови своїм колегам залишив французький інженер П. Байярд, який працював у Росії: у розмовах із робітниками він рекомендував дотримуватися терпіння й гуманності, із колегамиінженерами – делікатності, товариського тону; радив старанно вивчати російську мову, без знання якої іноземець відчуває себе ізольованим і обмеженим у діях. У Росії, на думку П. Байярда, більше, ніж будь-де, приязний чужинець може розраховувати на дружній, гостинний прийом [12, с. 17]. Як відзначав спостережний сучасник трудової імміграції, слідуючи подібній тактиці, «бельгийцы прилежно изучают быт и нравы страны, в которую они вносят блеск своего просвещения» [6, с. 204]. Утім, невтішна для вітчизняних спеціалістів перевага іноземного керівного персоналу (наприклад, випадки, коли досвідчені місцеві інженери замінялись учорашніми студентами з-за кордону), очевидно, була приводом для різного роду непорозумінь [12, с. 15]* – В.І.). Спершу досить обмежена номенклатура продукції майстерень значно розширилась уже на початку XX ст., і, незважаючи на економічну кризу 1900–1903 рр. і соціальні потрясіння 1905 р., кількість замовлень поступово зростала. З початком Першої світової війни підприємство освоїло випуск військової

продукції (детонаторів і обладнання для порохових заводів). Після приходу до влади більшовиків акціонерне товариство, відповідно до декрету від 14 грудня 1917 р. «Про націоналізацію банків», було оголошене власністю держави (правління повернуло свої повноваження під час тимчасового відступу Червоної Армії і остаточно втратило їх у 1919 р.). У ці самі роки завод був зруйнований і пограбований (зникли станки, дрібні інструменти, запаси сировини), більшість книг і ділових паперів – спалені [18, с. 17]. У 1923 р. бельгійські акціонери доручили спеціальному посланцю доповісти про стан заводів: з'ясувалось, що вони відбудовані та заново обладнані. У 1925 р. було споруджено нові заводські будівлі; кількість замовлень перевищила виробничі потужності підприємства. Очевидно, іноземні акціонери намагались повернути інвестовані капітали: принаймні, маємо згадку про таку спробу з боку компанії Gilain, після банкротства якої у 1934 р. усі її претензії були остаточно відхилені [18, с. 17].

1. Акционерное общество машиностроительных заводов в Горловке, акция в 500 франков на предъявителя, Жильи, 18 апреля 1896 года // История России в документах. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://hisdoc.ru/papers/24847/.
2. Вечерський В.В. Пам'ятки архітектури й містобудування Лівобережної України: Виявлення, дослідження, фіксація. К.: Видавничий дім А.С.С., 2005. 586 с.
3. Григорьев Д. Н. Востребованные временем. Династия Харитоненко. Сумы: РИО «АС-Медиа», 2003. 72 с.
4. Иванов П.Г., Хачко А.К. Справочная книга русских и иностранных промышленнотехнических предприятий (металлургических и механических), правления и представительства которых находятся в С.-Петербурге на 1908 год. СПб.: Тов-во Р. Голике и А. Вильборг, 1908. 622, CXII с.
5. Москаленко В.П., Попов Б.В., Обозний М.П. АТ «Сумське машинобудівне науковиробниче об'єднання ім. М. В. Фрунзе». Історичний нарис. Суми: Видавництво «Слобожанщина», 1996. 480 с.
6. Мошенский С. . Рынок ценных бумаг Российской империи. М.: Экономика, 2014. 560 с.
7. Приходько М. Из глубин памяти. Несколько эпизодов из истории создания завода им. Фрунзе // Панорама. 2006, 6 вересня. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://rama.com.ua/iz-glubin-pamyati/.
8. Суми. Вулицями старого міста. Історико-архітектурний альбом / Керівники автор. колективу: Ю.С.Кобиляков, В.С. Соколов, В. К. Шейко. Суми: РВО «Ас-Медіа», 2003. 264 с.
9. Сумський обласний краєзнавчий музей (далі – СОКМ). КН 28397 Пи-10774.
10. СОКМ. КН 30470 Д-5380.
11. Сумские машиностроительные мастерские, анонимное общество, капитальная акция в 500 франков на предъявителя, 1896 год // История России в документах / [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://hisdoc.ru/papers/23866/.
12. Тиме И. Современное состояние техники на южно-русских горных заводах и рудниках // Горный журнал. 1897. Т. I. № 1 (январь). СПб.: Типография П. П. Сойкина (преемник фирмы А. Траншель), Стремянная, № 12. С. 1–56.
13. Устав Товарищества Мезеновскаго Свеклосахарного завода. Сумы: Типолитография К. М. Пашкова, Ильин. № 3, 1911. 18 с.
14. Dagant A. Cent vingt-cinq ans de construction de locomotives à vapeur en Belgique // Bulletin de L'institut Arheologique Liégeois. T. LXXXVI. Liége: Maison Curtius, 1974. P. 23–244.

15. Maurice Emile Eloy Dassonville // Geneanet / [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://gw.geneanet.org/michubert?lang=en&pz=maxine+marie+francoise+cicercule&nz=coton&ocz=0&p=maurice+emile+eloy&n=dassonville.
16. Smetánka Zd. War Finish Ivana Borkovskйho.Vzpomínka na kus ústavního inventáře a lidi kolem něho // Archeologické rozhledy LVI–2004, sešit 4. Praga: Archeologický ústav Akademie věd České republiky v Praze. S. 863–867.
17. The official gazette of the United States Patent Office. Vol. 82 – No. 10. March 8, 1898.
18. Tomsin Ph. Contribution à l'historique d'un atelier de construction mécanique brabançon Les Etablissements Gilain, à Tirlermont // Bulletin Trimestriel de l`asbl Patrimoine industriel Wallonie-Bruxelles. № 30 – mars 1995. Journées du patrimoine et après? Séminaire PIWB – ICOMOS. Samedi 25 mars 1995. Région wallonne: Division des Monuments, Sites et Fouilles. P. 13–26.

Сумські історико-краєзнавчі студії. Збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції (Суми, 5 листопада 2020 р.). – Суми: ФОП Цьома С.П., 2020. – С. 255-259

На Сумщині з'явився унікальний музей горюнів

У с. Нова Слобода, що в Сумській області, відкрито музей горюнської культури, який став першим етнографічним у Східній Україні.

"Вагома подія відбулася в селі Нова Слобода Путивльського району, там днями відкрито перший на території Східної України етнографічний музей – Музей горюнської культури. Цікаво, що екскурсії в цьому музеї будуть горюнською мовою, звучатимуть пісні етногрупи "горюни". Експозиція музею відображає побут звичайної горюнської родини. У плані роботи також знайомство зі стравами національної кухні", – розповіла начальник управління культури і туризму Олена Мельник.

Вона висловила впевненість, що нова атракція стане одним із найпривабливіших культурних і туристичних об’єктів Сумщини.

Як повідомляє видання "Данкор онлайн", музейна експозиція відтворює садибу горюнів кінця XIX – початку XX ст. В інтер'єрі будинку представлено меблі, різні предмети побуту, одяг тощо. В господарських будівлях – сараї, клуні, вітряку – експонуються знаряддя праці, інший сільськогосподарський інвентар. Крім цього, на горюнівському подвір'ї можна побачити колодязь-журавель і рідкісний різновид льоху – шийну яму.

Горюни – невелика етнічна група, яка проживає на Путильщині. На думку більшості дослідників, – це автохтонне давньослов'янське населення, яке зберегло унікальну самобутню культуру, мову й архаїчні риси в побуті.

www.ukrinform.ua/rubric-tourism/2317144-na-sumsini-zavivsa-unikalnij-muzej-goruniv.html

Софронієва пустинь (Молченський монастир)

Софронієва пустинь, або Молченський монастир Різдва Богородиці (не плутайте із Путивльським Молченським монастирем, хоча без плутанини важко, але далі спробуємо пояснити що до чого) розташований за 7 км від кордону з Росією, за 25 км від Путивля, біля села Нова Слобода. Свого часу він став для нас черговим відкриттям і довів – яка ж Україна безмежна і цікава всюди, варто лише захотіти її відкрити. От уявіть собі величезну площу на пагорбі, серед безкрайого лісу, де стоять старовинні споруди, різностильові – це і українське бароко, і еклектика, і цегляний модерн, які ув’язують цю площу в єдиний комплекс, який розумієш, навіть і з такою малою кількістю будівель.

Софронієвський монастир на початку XX ст.

Комплекс монастирських печер – один із найцікавіших в Україні

Після огляду архівних фото волосся дибки стає – та це ж один із найбільших монастирів України, що й підтверджує комплекс печер, можливо найширших та найвищих монастирських печер в країні, із правильно оформленим входом, із підземними храмами та келіями відлюдників, куди залізти можна лише накарачках і де можна було лише сидіти (не стояти і не лежати). Ух, неймовірна штука! А розкидані на площі будівлі, зокрема, відреставрована надбрамна церква, колишній лікарняний корпус, дещо занехаяна після недавньої реставрації трапезна палата – свідчать про колишню велич монастиря.

Згідно із результатами археологічних досліджень та різноманітними монастирськими записами 19 століття, монастир було засновано у домонгольський період, хоча документальних підтверджень цьому немає. Одна із легенд твердить, що монастир заснували лаврські монахи, після захоплення Києва монголо-татарами, але не будемо керуватись легендами й такий давній етап існування обителі опустимо.

Ще одна легенда каже, що колись (звідкись узявся 1405 рік), прийшов на пагорб, де нині монастир, пасічник, щоб ставити тут пасіку (зрозуміла справа – чого б він сюди прийшов) і побачив на липі ікону Богородиці (не чув я, що хтось інші ікони на деревах знаходив). Дядько дуже зрадів, вхопив ікону, й тут же побачив видіння – Богородиця сказала, що на цьому пагорбі треба закласти церкву. Поніс вражений пасічник ікону у Путивль і розповів про своє видіння. І поставили мешканці Путивля на горі каплицю, яка й стала початком монастиря. Болото Молче (ймовірно чимось нагадувало молоко), яке розташовувалося неподалік, дало назву монастирю – Молченський, а пагорб почали називати Чудною горою (чудо ж відбулося). Ікона ж з тих пір зберігалася у обителі.

Перша документальна згадка про Молченський монастир датується 1591 роком і зафіксована у московських документах. Ми наголошуємо на назві Молченський, а не Мовчанський, як зараз часто перекладають назву українською – назва не має ніякого відношення до мовчанки, а скоріше до молока (болото молочне – Молче). Наступна згадка датується 1593 роком і вказує на володіння монастирем церквою Святої Софії у Путивлі. Пізніші документи згадують обитель, у зв'язку з її пограбуванням кримськими татарами у 1593 році, а у 1605-му обитель пограбували війська Лжедмитрія. Після цього монахи перебрались в укріплений Путивль, у свою осаду із Софіївським храмом. Тоді ж у Путивль перевезли чудодійну ікону Молченської Богородиці, й путивльський монастир почав називатись також Молченським. Через деякий час монахи повернулися на Чудну гору й відновили старий монастир – відповідно, на початку 17 століття, функціонувало два Молченських монастиря – великий у Путивлі, й малий – на Чудній горі. Саме від того часу Путивльський монастир називається Молченським.

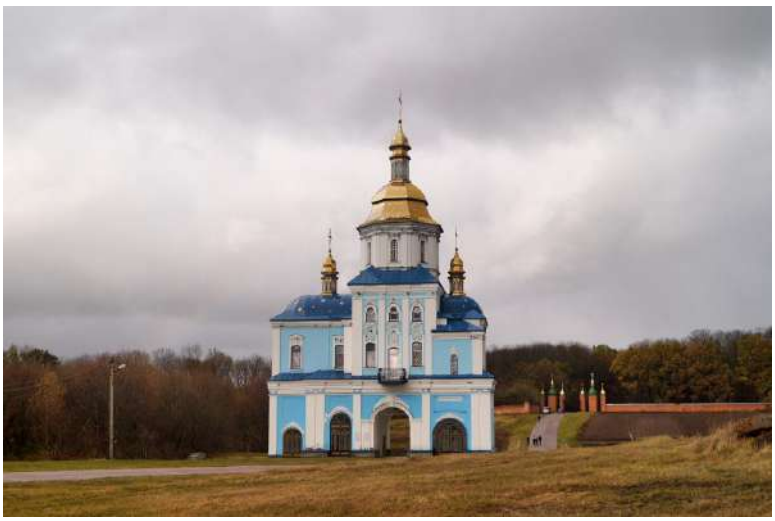

Найцінніша пам'ятка монастиря – Покровська надбрамна церква (1757 р.)

Всю першу половину 17 століття обитель на Чудній горі підпорядковувалася Путивльському Молченському монастирю. Вона сильно занепала, навіть не мала власного священика. Зміни почалися після того, як настоятель Путивльського монастиря відправив у обитель, яка вже перетворилася у справжню пустинь (чи то пустиню), непотрібного у Путивлі ієромонаха Олександра (явився під Путивль «от пределов киевских») та набожного путивльського купця Стафана Батоврина. Останній прийняв постриг від Олександра й охрестився Софронієм. З нього і почалося відродження монастиря. У 1654 році Олександр та Софроній написали скаргу московському патріарху Никону, мовляв утискає нас «дочірній» Путивльський монастир. Патріарх, у відповідь, не лише надав незалежність монастирю на Чудній горі, але й призначив його настоятеля, Олександра, керівником монастиря у Путивлі. Настоятелем Молченської пустині став Софроній, період керівництва якого перетворився на період розквіту обителі. Після його смерті у 1692 році монастир почали називати Софронієвим (Софронієвою пустинню).

Найстарішою із будівель, які збереглися у монастирі до нашого часу, є Покровська надбрамна церква. Храм звели у 1757 році у стилі українського бароко. Це тепер він стирчить «як свиня на горбочку», а у ті часи, й особливо у 19 столітті, чітко вписувався у гармонічний архітектурний ансамбль монастиря, який, якраз у 19 столітті дуже розрісся й став одним із найбільших монастирів імперії. Архівні фото просто вражають не лише розмірами монастиря, а й архітектурними стилями. Поглянувши на ці фото можна припустити, що на них якийсь польський кляштор (таке враження створюють європейські архітектурні особливості), а не обитель на кордоні із Московією. Монастир був настільки великим, що вирішив за півтора кілометра збудувати ще й скит – теж не зовсім маленький (Іоанно-Предтеченський). У центрі обителі стояв класицистичний собор Різдва Богородиці, навколо якого розташовувалися ще чотири великих церкви, а висотною домінантою була дзвіниця – майже копія львівської дзвіниці Корнякта…

До монастиря було приписане село Нова Слобода – більшість мешканців були кріпаками обителі. Згідно із переказами, монахи до селян відносились дуже неприязно, навіть жорстоко: орали кріпаками землю, запрягали їх у карету ігумена (про це навіть збереглися документальні свідчення). У навколишніх селах мешканців Нової Слободи називали «горюнами». Лише 1861-й позбавив селян від монастирських знущань.

Іллінська церква (1911 р.), колишня монастирська лікарня

На початку 20 століття у монастирі мешкало 108 монахів та 145 послушників. Але існувати монастирю залишалось недовго, адже у 1920 році в Курській губернії (монастир тоді був на її території) спалахнуло антирадянське повстання, яке жорстоко придушили. Софронієв монастир звинуватили у переховуванні повстанців і закрили. У 1939-1940 рр. в монастирі був табір НКВС, де утримували польських повстанців (тих, які не бажали приєднання до СРСР колишніх польських земель) – нині біля монастирської брами є братська могила полонених поляків. У 1940-50-ті роки більшість монастирських будівель розібрали на будматеріали. Неймовірному архітектурному комплексу, в якому налічувалася 61 споруда, прийшов кінець. Збереглися лише надбрамна церква, монастирська лікарня та трапезна. А ще збереглися печери.

Згідно із легендою перші печери вирили… хто б ви думали? Звичайно, лаврські монахи. Найдавніші печери у комплексі датуються 13-14 століттями. Вони були споруджені у лесових товщах Чудної гори й мали форму кільцевого замкнутого лабіринту із підземною церквою в центрі. У стінках коридору були зроблені ніші для поховань та келії монастирських старців. До речі старцівство у монастирі було дуже популярним явищем (які ж печери без старців), але на початку 19 століття припинилося, після душевної хвороби найшановнішого в ті часи старця, провидця Феодосія. Той мешкав у тісній келії на пасіці й покінчив життя самогубством – повісився голим. Монахи настільки вжахнулися від цієї події, що викопали яму під підлогою, опустили туди тіло старця, розітнувши мотузку, засипали, зруйнували келію й розорали грунт над нею. Після того старців у монастирі не було – печери використовувалися виключно для поховань та молитов у підземній церкві.

На початку 20 століття печерний комплекс частково укріпили цеглою і розширили. Деякі печерні ходи набули небувалих розмірів – кілька метрів у ширину та висоту. Нині 70 метрів печерного комплексу розчищено – туди пускають паломників і туристів, і таких розмірів печер немає ні в київських, ні в чернігівських печерних монастирях.

У 1988 році руїни Софронієвої пустині набули статусу пам'ятки архітектури, а у 2001-му монастир знову відкрили. Почалися реставраційні роботи, яким і нині немає кінця і краю. В найкращому стані перебуває головна пам'ятка монастиря – чудом збережена Покровська надбрамна церква (1757 р.). Яким стилем охрестили стиль храму його творці – хтозна. Але нині чітко видно, що це справжнісіньке українське бароко.

Головним храмом є колишній лікарняний корпус обителі (будівля зведена у 1911 році у стилі цегляного модерну) – колись в ньому містилася дрібна лікарняна церква Святого Іллі, тепер вся будівля – церква. Загалом типова для періоду лікарня, яких зводили багацько в імперії. Перебуваючи на території, насиченій значними архітектурними витворами, нічого особливого вона, мабуть, не представляла, але зараз це найбільша споруда монастиря, тому й виконує функції головного храму. Її вкрили банями і хрестами та освятили.

Ще одна цікава будівля – трапезна палата, зведена на зламі 17 і 18 століть. Колись це було європейське бароко, зараз – важко сказати, але ефектна штука, усім туристам подобається. Її були переставрували, але не користувались, і будівля знову занепала. Дуже жаль виконаної роботи – з таким успіхом трапезна може знову перетворитись на руїну. Поряд розташований залитий вже у 21 столітті фундамент собору Різдва Богородиці. На відбудову головного храму, зведеного у 1839 році, коштів виділили мало – вистачило лише на фундамент.

Є в монастирі господарські будівлі – якісь колишні гаражі. Є й пасіка. Над входом у печери збудована каплиця.

На відміну від багатьох монастирів московської патріархії, туристів у обителі приймають досить приязно. Ми майже нічого не знали про печери, але нам запропонували їх відвідати. Провели, показали.

Із монастирських пагорбів відкривається прекрасний краєвид долини річки Сейм. На горизонті Росія, і як добре, що така перлина, місце Сили, розташована в Україні. Приїжджайте – Софронієва пустинь вразить і вас так, як вона нас вразила.

https://ukrainaincognita.com/sumska-oblast/putyvlskyi-raion/nova-sloboda/sofronieva-pustyn-molchenskyi-monastyr

Тернопільська область

Місце, де відпочиває душа: цікаві факти про Зарваницю

Марійський духовний центр «Зарваниця» вже давно називають місцем, де відпочиває душа. Адже тут шепіт молитов звучить особливо, кроки карбуються легко, а серце переповнюють відчуття спокою, умиротворення та незримої Божої присутності. Тож, якою є Зарваниця, яка, наче Фенікс, постала із попелу, чим так сильно вона торкається душ людей та в чому сила Чудотворної ікони, перед якою схиляють голову в молитві так багато людей.

Цікаві факти про українську святиню нам розповідає священик Марійського духовного центру – о. Микола Медюх.

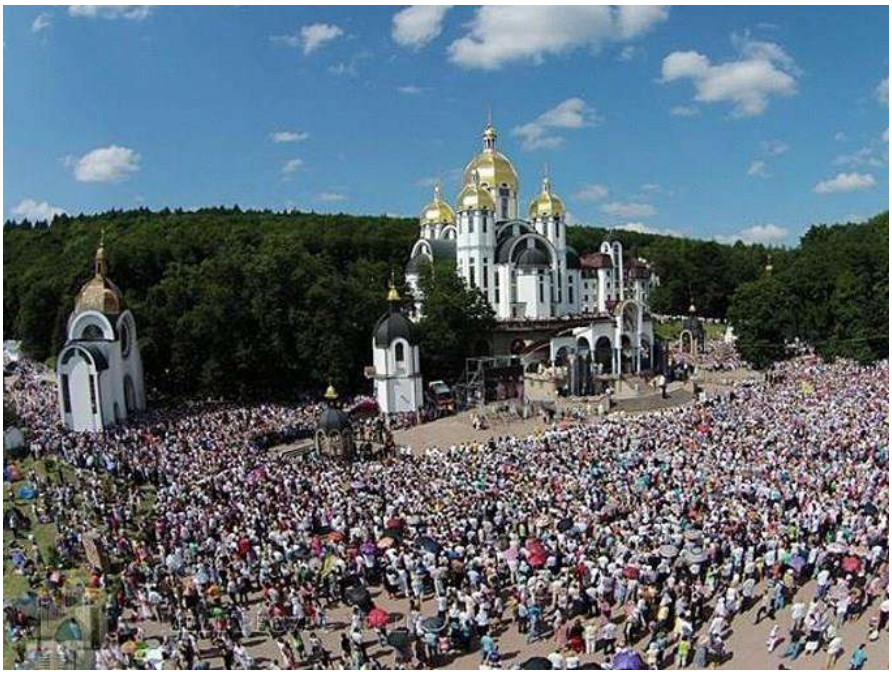

Що таке Зарваниця?

Це велика святиня Української Греко-Католицької Церкви, відпустовий центр, який входить в асоціацію 20-ти Марійських духовних центрів Європи. До початку пандемії, кожного року керівники таких центрів збиралися в одному із місць. У 2016 році Зарваниця приймала це почесне зібрання. Також святиня відкрита для представників різних конфесій, адже тут немає обмежень щодо обряду чи вірувань. Тут моляться і греко-католики, і православні, і протестанти.

Зарваницька Чудотворна ікона

Відомою на весь світ Зарваниця стала завдяки своїй Чудотворній іконі. Оригінал зберігається у парафіяльній церкві села і датується кінцем XVIII

століття, автор достеменно не відомий. Ще задовго до розбудови духовного центру вона збирала паломників, тут відбувалися чудотворні зцілення. З огляду на це, у 1857 галицька делегація їздила в Рим і звідти привезла благословення Папи Пія IX на коронування ікони. Згодом Папа надав Зарваниці відпустового статусу. Відтоді це особливе місце, де відпускаються гріхи.

Зарваниця в часи підпілля

Переслідування не оминули і Церкву, але впродовж цих років святиня не мовчала, просто на десятиліття її голос мав стати тихішим…. Під час так званого «катакомбного періоду» жодних публічних відправ не було, натомість все відбувалося у підпіллі. Ліс, домівки селян стали місцем моління.

Апофеоз відродження після 50-річної перерви

У 1988 році в Зарваниці відбулася перша публічна літургія, присвячена 1000-літтю Хрещення Русі. Її очолив владика Павло Василик. А відродженням Духовного центру у Зарваниці стала проща, присвячена 2000-літтю народження Ісуса Христа. Тоді ж Блаженніший Любомир Гузар освятив головний собор Зарваницької Матері Божої і відправив у ньому першу Архиєрейську літургію. Це була багатотисячна проща, на яку зібралися віряни з України та світу.

Папа Іван Павло II

Під час своєї апостольської подорожі Україною Папа Римський молився біля ікони Зарваницької Богородиці. Її спеціально привезли до нього з парафіяльної церкви. Папа Іван Павло II навколішки молився перед нею, а потім подарував їй вервицю з перлин. Сьогодні цей дар також зберігається в Зарваниці.

Цілий комплекс сакральних споруд

Марійський духовний центр – це не одна церква, а цілий комплекс культових споруд. Серед них: Надбрамна Церква Благовіщення Пресвятої Богородиці, собор Зарваницької Божої Матері, якому в 2019 році надали статус Малої базиліки, Підземна церква Святої Трійці, церква з Хатиною Матері Божої, церква Пресвятої Євхаристії, Вифлеємський комплекс та Український Єрусалим. Окрім цього, на території Марійського центру здобувають вишкіл та проходять духовні практики першокурсники Тернопільської вищої духовної семінарії імені Йосипа Сліпого. Також тут знаходиться відома Зарваницька купіль святої Анни, чудотворне джерело та дві каплиці. В одній із них встановлено фігуру монаха, якому за легендою, з'явилася Богородиця ще в далекому XIII столітті. Також особливої уваги вартує дзвіниця з криптою, де поховані: перший єпарх Тернопільсько-Зборівської єпархії Михаїл Сабрига, перший координатор душпастирства для українців в Італії о. Василь Поточняк та меценат Йосафат Стасів, який підтримував розбудову центру. І все це далеко не вичерпний список місць, які можна побачити, відвідавши Зарваницю.

«Український Єрусалим» – унікальний комплекс, який вміщає у собі копії найбільших християнських святинь Святої Землі (Голгофа, Оливний город,Сходи Покаяння, купіль Ветезда, Вежа Давида, копія Гробу Господнього)

Світові реліквії у Зарваниці

За роки існування духовного центру, сюди привозили найбільші святині. Саме в Зарваниці віряни мали змогу приступити до Туринської плащаниці, помолитися біля Чудотворної Ікони Нерукотворного Спаса, яку привозили з Ватикану. Лише за першу добу її вшанували декілька тисяч вірян. Взимку 2017

року Папа Римський Франциск коронував копію ікони Зарваницької Матері Божої, а два роки по тому Глава Католицької Церкви молився перед іконою Розп'ятого Спаса Ісуса Христа. Сьогодні ці дві святині зберігаються в Зарваниці і виставлені для почитання у соборі Зарваницької Божої Матері.

Окрім цього, у Зарваниці зберігаються мощі Івана Хрестителя та частинка Животворящого Хреста. Також було заплановано привести унікальну реліквію з Тернового вінка Ісуса Христа, проте через початок пандемії подію довелося відкласти.

Патріархи УГКЦ

Зарваницю неодноразово відвідували ряд відомих церковних та державних діячів. На кожній всеукраїнській прощі, яка відбувається щорічно вже впродовж 20-ти років, завжди є присутній Глава нашої Церкви.

Прощі впродовж цілого року і тисячі прочан

Традиційно прощі розпочиналися 6 травня і тривали до 14 жовтня, проте зараз ситуація змінилася і вони відбуваються впродовж цілого року. Адже останній Декрет Папи Римського дає на це дозвіл. За рік їхня кількість перевищує не один десяток. Серед найчисельніших: Загальнонаціональна проща, яка відбувається у липні та збирає десятки тисяч людей зі всієї України та закордону, а також Успенська. Після них особливо багатолюдними є прощі освітян, медиків, соціальних працівників. До пандемії кількість прочан була більшою, проте і зараз в літньо-осінній період кожної неділі Зарваницю відвідує більше тисячі людей.

Зарваниця сьогодні

Окрім літургій та богослужінь, Марійський духовний центр є місцем проведення таборів, реколекцій і вишкільних навчань, симпозіумів скульпторів та іконописних шкіл, конференцій. Попереду в планах великі проекти та

будівництва. Найближчою подією вже невдовзі стане відкриття Богословської академії, яке заплановане на 2022 р.

Місце, яке зцілює душі

Це останній, але мабуть, найважливіший факт про Зарваницю. Адже – це місце, в якому творяться справжні чуда, в якому зцілюються зранені душі, це місце, де віднаходять надію та торують свій шлях до Бога. Уже зараз до видання готують книжку, в якій зібрані усі свідчення про оздоровлення та зцілення. Вони безперечно зафіксовані і продовжують відбуватися в сучасному часі.

Для роздумів…

Запитуючи про чудеса, я очікувала, що мені назвуть кількість людей, які побороли невиліковні хвороби, почали ходити, до яких повернувся зір, або ж вони стали батьками, будучи безплідними. Впевнена, всі ці випадки також мали місце в Зарваниці, але відповідь священика була значно глибшою:

«Теперішній світ хоче бачити яскраві чуда, але згадаймо, коли Ісус був на землі, тоді Його чуда не сприймали. Я вважаю, великим сучасним чудом, те, що людина приходить до Зарваниці і вперше йде до сповіді, коли залишає нашу святиню оновленою і усміхається, хіба все це не чудо? Джерело в Зарваниці засипали камінням і поливали отрутохімікатами, але люди все одно сюди приходили, хіба це не чудо? Те, що вдалося з нічого збудувати такий масштабний комплекс, в який мало хто вірив, хіба не чудо? Коли навіть в часі пандемії Зарваниця притягає людей своєю тишею

https://velychlviv.com/mistse-de-vidpochyvaye-dusha-tsikavi-fakty-pro-zarvanytsyu/

Єдиний в Польщі нудистський пляж

Курортна слава Заліщиків почала зароджуватися ще в першій третині XIX століття, завважують автори двотомової праці «Залищики: роки, події, люди» М.Сопилюк і М.Бачинський. У виданому в Парижі 1833-го історико-статистично-географічному словнику Польщі зазначалось: «...Вода Дністрова відноситься до корисних для здоров’я через зимні оздоровлюючі купелі». А вже на початку минулого століття, завдяки специфічному кліматові, Заліщики починають називати курортною місцевістю. Зокрема, у довіднику «Przewodnik po zdrojowiskach i miejscowociach klimatycznych Galicyi» (1912 р.) анотація про місто починається словами «Заліщики, курорт. Місто повітове, 6000 мешканців...».

Мальовничість міста та околиць була (і є) такою, що сучасники розповідали, як заскочений вабами цієї царини німецький офіцер під час Першої світової війни пропонував збудувати канатну дорогу на другий берег Дністра задля того, щоб туристи могли ними милуватись.

У 1921 р. місто прийняли до Спілки польських міст, а вже за два роки 127 відпочивальників і туристів започаткували його курортну історію. 1924-го їх було вже кількасот. Місцеві лікарі Новіцький і Прохніцький запропонували ввести збори з відпочивальників для створення Фонду благодійних внесків на розвиток курорту.

1926-го в Заліщиках постало відділення Подільського товариства туристично-краєзнавчого*, яке очолив уродженець міста, професор німецької мови і ботаніки учительської семінарії Йосиф Шварц (1887-1947) – автор виданої 1931-го в Тернополі книги «Заліщики й околиці» (перший краєзнавчий путівник Наддністрянщини). Тоді ж організовується фонд добровільних внесків мешканців міста, було створено курортну комісію під орудою Й.Марчинського.

Тогочасний рівень курортних послуг був, певне ж, далекий від досконалого. 1926-го польська журналістка І.Копанкевічова так описала свої враження від «відкритих» для широкого загалу туристських Заліщиків: «Нечисленні тоді відпочивальники розміщувалися в українських хатах в т.зв. «Старих Заліщиках». Береги Дністра ще не були облаштовані і потопали в намулі, відбиваючи бажання купатися… На додачу в місті не було жодної байдарки чи човна, на яких курортник міг би покататися».

Згадане село Старі Заліщики, розташоване на самому краю півострова, в оточенні прегарних садів, було курортним «ядром» міста. Тож саме сюди стікались охочі до рекреації. У 1924 р. тут відпочивало близько 300 осіб, у 1925 – 700, у 1926 - 3000, а в 1927 – 4000 (за іншими джерелами – біля 23 тисяч) осіб.

Журналіст львівського часопису «Діло» Р.Купчинський так описав місцеву рекреацію у серпні 1927-го: «Заліщицька пляжа, пляжа польської Рівієри вся вистелена дрібним острим камінням, яке тільки десь не десь заступлене болотом… Вже за другим мостом видно торговицю! Правдиву торговицю людського м’ясива... Картина настільки неожидана й нагла, що аж очі треба примкнути. Гарем! Маси тіла, маси й маси, спрагнені соняшних румянців!.. Людей сотки й не перечислити їх, бо свіжо напливають усе нові. Наче обоз інтернованих калік; цілі купи сонних людей, що гріються до сонця. Місто завмерло. Всюди тихо, бо як кажуть селяни, «все лєгло і вігрівается».

Робота над піднесенням ваги курорту пожвавилась із прибуттям в 1926 р. нового старости повіту Й.Кжижановського. Вже за два роки можливості міста стали такими, що постало питання про офіційне визнання його курортного статусу. Тож 20 грудня 1928 р. тернопільський воєвода оголосив Заліщики

курортом загального призначення і надав йому тимчасовий статут. На початку наступного року в Варшаві на перших в Європі інструкційних курсах для керівників і працівників курортів брав участь представник Заліщиків Юліан Дацко.

Діяльність курортних установ і пляжів координувала курортна комісія під орудою старости повіту. До її складу входили також бургомістр міста Б.Торбе та очільники ґмін. Комісія утримувала 5 контролерів і сторожів на пляжі, які слідкували за порядком та збереженням майна.

Наприкінці 1920-х курортні ознаки Заліщиків стають виразнішими. На березі Дністра творяться два пляжі – знані загалом як «сонячний» (plaża słoneczna) і «тінистий» (zacieniona plaża), які поступово належно облаштовуються. Для цього спочатку використовувались кошти Фонду добровільних внесків. «Сонячний» пляж створювався з ініціативи професора Й.Шварца. Тут, біля підніжжя скель, навесні 1927 р. були збудовані т.зв. «сонячні купальні». Оточені високою (двометровою) огорожею з дошок з трьох боків, з четвертого вони впиралися у велику майже прямовисну кам`яну стіну гори. На самому ж пляжі було насипано шар жовтого піску товщиною понад півметра, розміщено кіоски з фруктами і солодощами.

У сезоні 1930-го «сонячний» пляж було розширено і продовжено: вирівняно далі площу (на 60 м) і засипано її світлим піском. У 1934 р. тут уже було «200 метрів бульвару на березі Дністра, упорядкованого і обставленого лавками». Пляж був неначе вирубаний в скелі. Через кожні кілька десятків метрів вгору розташовувалися заквітчані тераси, на які піднімалися стрімкими східцями. Було збудовано кабінки для складання речей, укладено дерев`яний хідник від кабін до води, поставлено павільйони для цукерні і гардеробу на пляжі, збільшено число лежаків (до 120), встановлено коші для гостей. При вході на сонячний пляж сторож збирав одноразовий внесок – 20 грошів (з того отримував 2% та одержував за місяць 30 злотих).

Інша «курортна» інфраструктура – крісла, пледи, збірна гойдалка для дітей (за 30 хвилин – 10 грошів). Через кожні 20 кроків прибиті до стовпчиків кошики для сміття. Для відпочивальників діяли павільйони, буфети, танцювальний зал. Біля підніжжя терас простягнулася широка обсаджена молодими деревами акації алея (т.зв. бульвар), на якій для дітей було насипано купи піску. Ці акації, формовані досвідченими фахівцями з городничо-садівничої школи, й донині на тогочасних світлинах нагадують пальми, тож незрідка в електронних джерелах інформації можна натрапити на вислів «пальми на березі Дністра». По цій алеї «спацерували» т.зв. літники.

У підприємливих людей та організаторів курортного руху в Заліщиках навіть був план будівництва басейну на березі Дністра, який обговорювався і пов`язувався з можливими інвестиціями від фонду Джона Рокфеллера.

У західній частині міста, над самою річкою виростали будинки і поверхові пансіонати, що вивищувалися кількома рядами попри чисті, нові вулиці, що вели вздовж високого залізничного віадука до «сонячного» пляжу. Весь берег Дністра був забудований пансіонатами Ballada, Helenowka, Maria, Morela, Naddniestrzanka, Neapol, Vita, Bajka, Irena, Kresowianka, Riwiera та ін.

У 1933 р. про Заліщики писали як про «єдину місцевість, де температура на сонці сягає 50-60ºС, а у вересні ще можна вилежуватися на пляжі в купальному костюмі, купатися і плавати на байдарці. Гості сюди прибувають, як видно зі списків, не лише з цілої Польщі, а й з Відня, Ґрацу, Лінца і Праги. Такого пляжу як «сонячний» не зустрінеш не лише в Польщі, а й за кордоном».

Родзинкою курортного відпочинку були щоденні оркестрові концерти на пляжі. Для цього на курортний сезон (у період від 15 червня до 31 серпня) винаймався військовий оркестр 54-го піхотного полку з Тернополя за 5000 злотих, який щоденно – від 10 до 12 і від 17 до 19 годин – грав на пляжі. Придбаний в курортній комісії квиток за 3 злотих (місцеві жителі платили 2 злотих) давав право користуватися пляжем і слухати оркестр. У вересні 1934-го на «сонячному» пляжі було відкрито кав`ярню з дансингом (танцювальний павільйон утримував Даніель Метц).

Популярність Заліщиків як курорту, особливо після перебування тут у 1933 р. Глави Другої Речі Посполитої Юзефа Пілсудського, привернула до міста увагу високих урядників. 6 липня 1935 р. місто відвідав міністер внутрішніх справ Польщі М.Косцялковський, який здійснював інспекційну поїздку по південно-східних воєводствах. Він цікавився розвитком Заліщиків як курорту і побував на заліщицькому пляжі.

Наприкінці травня наступного року в місті відбулася конференція у справі туристського облаштування Дністра. Конференцію провадив станіславський віце-воєвода Качмарчук за участи делеґата Міністерства зв`язку Польщі Бренера. Було обговорено питання організації руху веслових байдарок на Дністрі та розвитку туризму. Розпочалось будівництво другого крила павільйону на «сонячному» пляжі, де мали розмістити нові кабіни і роздягальні для відпочивальників та лежаки для сонячних ванн. У 1937 р. відкрився пансіонат «Іванка» над «сонячним» пляжем.

Суттєво «виграли» заліщицькі пляжі від проведення в місті «Свята винозбору» (польською «Winobranie»). Відкриття першої такої події відбулося 1 вересня 1935 р. на «сонячному» пляжі. В програмі свята була й вечірня «забава» на пляжі. Про цей захід місцева мешканка Р.Мамалига згадувала: «Після цього всі йшли до річки, де відбувались змагання на човнах. Це проходило, як правило, вже під вечір, тому човни прикрашали ліхтарями, паперовими гірляндами у вигляді винограду. Човни пливли наввипередки від

залізничного мосту до пляжу «тінистого» вниз по течії річки. А урочистим фіналом свята був вечірній феєрверк».

Під час другого «Свята винозбору» (у вересні 1936 р.) на заліщицьких пляжах знову був «аншлаг». 18 вересня відбувся сплав на байдарках на відстань 29 км за маршрутом Устечко – Заліщики, в якому взяли участь 40 човнів.

1937-го складовими свята були змагання рибалок, плавців, веслувальників на байдарках та рибальських човнах. 17 вересня в Заліщиках фінішував загальнопольський сплав, організований Львівською округою Польської Спілки Човнярів. 18-го у змаганнях взяли участь 40 човнів із різних міст Польщі. 19 вересня святкування закінчилося нічним фестивалем «Ніч над Дністром» на «сонячному» пляжі. Грали 4 оркестри, пляж був яскраво ілюмінований, численні човни і байдарки на причалі теж освітлені. Працювали кіоски з вином та виноградом, співали хори, розігрували лотерею, запалювали феєрверки тощо.

18-25 вересня 1938 р. під час «Свята винозбору» відбувся другий загальнопольський сплав на човнах п.н. «Дністром на Винобрання», на який прибули представники човнярських клубів із усієї Польщі.

Чимало польських знаменитостей не обходили увагою заліщицькі пляжі. Неодноразово відпочивала тут одна з найвідоміших польських письменниць минулого століття Марія Домбровська. До Заліщиків вона приїжджала зі своїм товаришем Станіславом Стемповським – публіцистом, польсько-українським політичним діячем періоду УНР. З ними відпочивав письменник і мандрівник Вацлав Сірошевський. Є в «Щоденнику» М.Домбровської запис від 26 вересня 1937 року: «Перебування в Заліщиках виявилося справжнім чудом. Весь час

літня погода, спека, блаженна атмосфера, сила винограду і смачних плодів всіх видів - це просто рай на землі, залитий сонцем. Засмагали ми по чотири години щоденно та щодня купалися в Дністрі».

Не проминули місто й Олена Теліга (поетка, публіцистка, діячка ОУН) та Дмитро Донцов (головний ідеолог українського інтеґрального націоналізму, літератор, філософ),

У тогочасних путівниках, пресі та оголошеннях можна прочитати безліч порівнянь Заліщиків із відомими світовими курортами. А подеколи й такі жартівливі й дотепні вислови, які здатні зацікавити найвибагливішого туриста: «Якщо Закопане – це перлина Татр, то Заліщики — чорна українська перлина», «Заліщики – Подільська Рив`єра», «Заліщики – українські Кароліна, Флорида, Палм-Біч», «У Заліщики навіть жінки приїжджають без своїх чоловіків», «Крім відпочинку знайдете тут смачні персики, виноград, абрикоси, дині, кавуни і відчуєте, ніби ви в одній із країн Магомета».

У 1930-х у місті послуги розміщення надавали численні й різноманітні пансіонати і приватні вілли. Умови побуту в них були не гірші, ніж на тогочасних курортах Франції та Італії. Електрика, радіо, телефон, асфальтовані дороги, смачні сніданки, европейського ґатунку пляжі та розваги. У місті діяли кілька яхт-клубів, секції гірського туризму, мисливства, рибальства, два тенісних корти.

Подейкують (проте ця інформація потребує ретельної перевірки), що в Заліщиках вирощували апельсини.

Окрім свята збирання врожаю популярними були кінні перегони, які проводили поблизу міста. На ці заходи жінки вдягали свої найкращі вбрання.

З парком баронеси Естель Генрієтти де Турнау фон Добчице та його екзотичними рослинами почав змагатися дендропарк при місцевій городничо-садівничій школі (тепер – аграрний коледж ім. Є.Храпливого; вул. Соломії Крушельницької, 52). Цей навчальний заклад, заснований на самому початку минулого століття, готував фахівців для всієї Європи, а саджанцями забезпечував щонайменше половину Австрійської імперії.

Творенню курорту не в останню чергу сприяла його транспортна доступність. За сприяння «Товариства побудови подільських залізниць» й завдяки значній підтримці уряду у 1898 р. було закінчено будівництво відтинку залізниці Чернівці – Лужани – Заліщики. У 1930-х до міста проклали залізничну гілку з Варшави (через Львів) і відтоді до дністровських пляжів можна було дістатися комфортабельними і швидкісними люкс-торпедами (про них також сповіщає путівник).

У далекосяжних планах організаторів курорту було висадити пальми на березі Дністра, оскільки цьому сприяв тутешній клімат. Проте повінь у 1941-му р. знищила всі пляжі та чималу кількість прибережних паркових насаджень.

Назву ж допису дали краєзнавчі пошуки уродженця Заліщиків Василя Лопуха, який мешкає у США. В одному з віднайдених ним джерел йшлось про те, що у міжвоєнний період на території Польщі був всього один нудистський пляж (Istniała tu także pierwsza w Polsce, nielegalna plaża naturystów (sztetl)). Саме в Заліщиках!

Вельми актуальними є рефлексії американського краянина. «Я не наважився сказати про мої відчуття, коли під час короткого перебування в Заліщиках маю можливість споглядати непривабливий вигляд сучасних берегів Дністра, що у межах міста. Хочеться тільки запитати мешканців (особливо тих, чиї обійстя над самим берегом) і місцеву владу: давнішу і теперішню – що заважає взятися і впорядкувати берег Дністра. Що спонукало польську владу на окраїні своєї держави, на окупованій території зробити чудові пляжі, відкрити пансіонати европейського рівня? Може тому що вони таки европейці? І що перешкоджає українцям, маючи свою державу, будучи господарями своєї землі, відновити красу берегів річки і повернути славу курортного міста».

Адже і тепер Заліщикам є чим похизуватись. Палац і парк («нижній» або «панський» – пам`ятка садово-паркового мистецтва; тут зростають дерева, кущі та ліани 45 видів, у тому 25 екзотів) баронів Бруницьких (кінець XVIII ст., 1831 р.; вул. Степана Бандери, 5), костьол святого Станіслава та манастир при ньому (1763 р., 1824 р.; вул. Гайворонського, 18), церква Покрови Пресвятої Богородиці (1864-1875 рр.; вул. Гайворонського, 4), будівля синагоги (кінець

XVIII – початок XIX ст.; вул. Філатова), цісарсько-королівська військова казарма (XVIII ст.; вул. Степана Бандери, 94), будинок староства і суду (1803 р. чи кін. XIX ст. – поч. XX ст.; на початку минулого століття тут діяла учительська семінарія, директором якої уподовж 1913-1925 років був видатний український письменник, літературний критик, громадський діяч Осип Маковей; тепер готель «Старі Заліщики»; вул. Осипа Маковея, 2), будинок польського товариства «Сокіл» (1903 р.; у ньому 9 квітня 1905-го виступала з шевченківською концертною програмою Соломія Крушельницька, про яку видатний італійський поет Д.Кардуччі писав: «Там, де проходить С.Крушельницька, квітнуть троянди і співають солов`ї»; тепер кінотеатр «Заліщики»; вул. Крушельницької, 48), будівля Народного дому (1908 р.; вул. Стефаника, 4), Центральний парк (пам'ятка садово-паркового мистецтва, в якому налічуються десятки рідкісних дерев та рослин), міський (нижній) цвинтар (на ньому чимало пам`ятних хрестів, цікавих надгробків та обелісків). Багатим на цікавинки є й відкритий 1929-го краєзнавчий музей (вул. Степана Бандери, 66).

До послуг подорожників – готелі «Старі Заліщики» (вул. Осипа Маковея, 2) та «Оазис» (вул. Зеленогайська, 5а), хостел (вул. Степан Бандери, 39), гуртожиток Заліщицького аграрного коледжу (вул. С.Крушельницької, 52) та апартаменти (вул. Данила Галицького, 12).

Набагато більше корисної інформації можна отримати, звернувшись до комунального підприємства «Заліщики туристичні» (вул. Степана Бандери, 2; тел.: (098) 8323327; http://tourism.zalrada.gov.ua; www.facebook.com/ Zalishchykyturystychni)

* Того року персональний склад ПТТК налічував 182 членів у Тернополі та 308 – у 16-ти (реґіональних) відділеннях Товариства

www.facebook.com/search/top/?q=нудистський%20пляж%20Заліщики

Єдиний оскароносець

Він був першим і залишається єдиним українцем, пошанованим Американською Академією кіномистецтва найпрестижнішою в кінематографі США нагородою.

Син уродженця села Іване-Золоте (тепер Заліщицький район) Івана Палагнюка та львів`янки Ганни Грам`як, Володимир Палагнюк був знаним не лише у США як Джек Паланс (Пеленс). Уподовж останнього десятиліття його життя до його імені та прізвища часто додавали пояснення «голівудівський актор українського походження» – попри те, що не в традиціях Голівуду

озвучувати національну приналежність своїх зірок, до того ж – демонстративно.

Сприяла цьому й подія, що сталась у квітні 2004 року під час тижня «Російських ночей» у Лос-Анджелесі, на якій актор відмовився від звання народного артиста Росії (захід кінематографічного, театрального й музичного візуального мистецтва був частково профінансований міністерством культури Росії і пройшов під патронатом її президента В.Путіна). Під час церемонії Джек сказав, що у нього склалось враження, немовби він перебуває на фестивалі через непорозуміння. Вийшовши на сцену, актор завважив: «Тут хтось щось наплутав. Я – українець, а не росіянин. І почуваюся на цих урочистостях дещо не в своїй тарілці. Тому ми з моїми друзями краще залишимо цю залу». І залишили. Для організаторів урочистого вручення голівудським «оскароносцям» дипломів народних артистів Росії це був шок.

Паланс був американцем, проте українство жило в ньому з тієї далекої дитячої доби, коли батько, який працював шахтарем на пенсільванських копальнях (і помер від раку легенів), кожного тижня, отримавши «свіжу» українську газету, садовив дітей довкола себе й прочитував її вголос від початку до кінця.

У нашого краянина незвична біографія. Проте, вона, певне, й не може бути інакшою в неординарної особистості. Розпочавши своє доросле життя на вугільній шахті, Володимир небавом виграв внутрішній футбольний чемпіонат університету Північної Кароліни. Цей успіх «закинув» талановитого юнака у професійний спорт. Наприкінці 1930-х розпочалась його кар'єра в професійному боксі під псевдонімом Джек Браццо. І тут він досяг неабияких успіхів у важкій ваговій категорії. Збереглися відомості про те, що наш родак побив рекорд того часу серією з 15 безперервних перемог, 12 із яких були здобуті нокаутом до кінця 4-го раунду. Під час одного з поєдинків Джек отримав удар в горло, що й призвело до довічної хрипоти.

З початком Другої світової він облишив боксерську кар`єру і вступив до Військово-повітряних сил США. Під час навчального польоту його бомбардувальник В-24 загорівся. Врятувавшись (вистрибнув з парашутом), Володимир, проте, отримав важкі опіки обличчя (згодом пошкоджене обличчя та хрипкий голос стали йому в пригоді в акторській кар`єрі, оскільки надавали героям Джека специфічного суворого вигляду). Після лікування та кількох пластичних операцій і пересадки шкіри В.Палагнюк брав участь у воєнних діях, за сміливість та хоробрість отримував нагороди і демобілізувався з армії 1944 року.

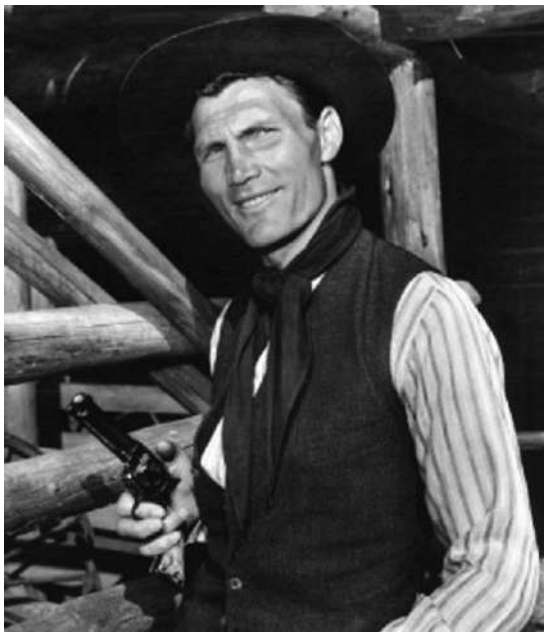

Скориставшись пільгами для ветеранів війни, він поступає на факультет акторського мистецтва Стенфордського університету. Під час навчання заробляв на життя на різних дрібних роботах у ресторанах, працюючи охоронцем, фотомоделею. По закінченні університету (у 1947-му) працює – певний час – репортером у газеті «The San Francisco Chronicle» та на радіо.

Як актор дебютував на Бродвеї у виставі за знаменитою п'єсою Т.Вільямса «Трамвай «Бажання». Згодом Джек грав одну з відомих ролей – Стенлі Ковальського. Ставши актором, Володимир (названий так на честь свого батька) змінив своє ім`я та прізвище на Волтер Джек Паланс (Walter Jack Palance).

Його екранним дебютом стала роль злочинця у стрічці «Паніка на вулицях» (1950). Більшість ролей нашого краянина – суворі й жорстокі злочинці, дарма що в приватному житті Джек був м`якою, доброю людиною та захоплювався мистецтвом і поезією. Він жалкував, що більшість зіграних ним ролей – неґативні персонажі; досить критично висловлювався про свою роботу в Голівуді, називаючи більшість своїх фільмів «сміттям», а режисерів – нездарами.

На зламі 1950-х – 1960-х актор певний час працював в Європі, де скористався нагодою виконувати приємніші та людяні ролі, до яких не звикла американська аудиторія. Це, зокрема, генерал Франц фон Вейротер в італо-франко-югославській кінострічці «Аустерліц» (1960), сіньйор Маттеоне у франко-італійській комедії «Страшний суд» (1961), Варавва в однойменному італо-американському пеплумі (1961). Роль, яку він найкраще зіграв в европейському кіно – Джеремі Прокоша у франко-італійській стрічці «Зневага» (1963).

Паланс, фільмографія якого нараховує майже 50 кінотворів, тричі номінувався на Оскара. Але отримав знамениту статуетку лише в березні 1992-го за комедійну роль ковбоя в «Міських піжонах» (йому завжди подобалася комедія). Під час процедури нагородження 72-річний актор приголомшив авдиторію своєю фізичною формою, кілька разів віджавшись на одній руці (це стало однією з найпам`ятніших подій в історії Американської Академії кіномистецтва).

«Більшість його ролей – це ролі жорстоких злочинців, суворих ковбоїв, страхітливих монстрів, розбійників-піратів, – розповідав Петро Борисів, президент фундації «Тризуб», яка об`єднує працівників українського походження, зайнятих у кіноіндустрії Голівуду, і почесним Головою якої був Паланс. – Хоча в житті він був надзвичайно м`якою, делікатною й сентиментальною людиною. У Голівуді з його інтригами й заздрощами Джека всі дуже любили. Він належав до людей, які були талановиті в усьому, за що бралися. Дуже тонко відчував поезію. Захоплювався також живописом і любив малювати пейзажі».

Джек Паланс в своєму житті пережив багато хвороб, проте зоряній не пощастило взяти його в полон. До кінця своїх днів він залишався скромним, товариським і доступним. Ніколи не бундючився й не надував щоки, хоч в товаристві завжди виокремлювався нестандартністю думок і поведінки.

П.Борисів завважив, що Паланс був «дуже глибокий чоловік, цікавився українською історією, причому належав до тієї категорії людей, які хочуть докопатися до істини. В українському кінематографі шанував Довженка, Параджанова, Іллєнка, Саніна. У середовищі чужинців ми з ним часто розмовляли українською».

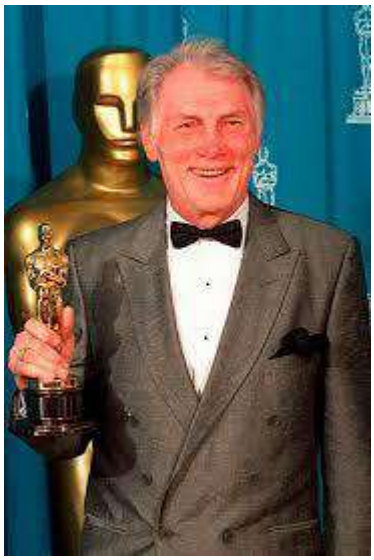

«Джек любив жартувати, – згадував Борисів. – Він казав, що є улюбленцем жінок й на цьому терені не має конкурентів. Мотивував це тим, що його «зірка» на знаменитій Алеї слави в Голівуді знаходиться саме навпроти відомого магазину «Frederick of Hollywood», який спеціалізується на продажу... нижньої білизни для жінок».

Крім акторської інша творчість Паланса була мало відома широкому загалу аж до виходу в світ у 1966-му збірки його віршів «Ліс любові» («Forest of Love»), для якої він же створив ілюстрації (малюнки). А малювати мистець почав ще під час перебування в Римі наприкінці 1950-х і зібрав у своєму маєтку чималу колекцію власних та інших картин (близько 200 творів).

Окрім згаданого Оскара дві номінації на цей приз у категорії «актор другого плану» Джек отримав за ролі в фільмах «Раптовий страх» (1952) і «Шейн» (1953). Був також лавреатом кінопремій «Золотий глобус» та «Еммі».

Мрією його життя, як зізнався актор, гостюючи в Києві, була роль Тараса Бульби в однойменній («Taras Bulba») американській кінострічці (1962), проте її зіграв Юл Бріннер.

За вдачею Паланс був американським «міським піжоном», але останні роки доживав на своїх фермах в Каліфорнії й Пенсильванії й дуже хотів зіграти свою останню роль в українському кінофільмі. Планувалося, що він зіграє головну роль у фільмі Олеся Саніна «Кобзарі». Цей твір – про людину, яка повертається з Америки в Україну й проходить через страждання, злидні, розлуку, розпач, розчарування й піднесення. Проте Всевишній й доля відвели Володимирові Палагнюку іншу останню роль. Його земний шлях закінчився в Монтесіто (Каліфорнія) на 87-му році – 10 падолиста 2006-го.

www.facebook.com/search/top/?q=Тернопільська%20область

Друга мама легендарного боксера

Певне, лише немовлятам невідомий Майк (Майкл Джерард) Тайсон – наймолодший в історії Національний Олімпійський чемпіон США серед юніорів у першій важкій вазі (1982), абсолютний чемпіон світу в важкій ваговій категорії серед професіоналів (1987-1990), найбільш високооплачуваний боксер в історії, «власник» значної кількости інших спортивних досягнень та нагород.

В Україні ж тепер він відомий завдяки контракту з букмекерською конторою «Паріматч»: його можна постійно бачити в її рекламних роликах.

«Залізний Майк» прийшов в цей світ 30 червня 1966 року в районі Браунсвілл (Бруклін, Нью-Йорк). Його батьками були Лорна Мей Сміт (1927-1982), яка працювала повією на дому, і місцевий сутенер Джиммі Кіркпатрік

(1924-1992). Своє ж прізвище Майк успадкував від біологічного батька, уродженця Ямайки Персела Тайсона, який залишив Лорну невдовзі після того, як вона завагітніла. А з Кіркпатріком вони прожили разом менше року, він покинув родину до народження Майка і більше не з'являвся. Про те, що Кіркпатрік не рідний батько, Майк дізнався тільки в 38 років, коли вперше побачив своє свідоцтво про народження. Проте це не похитнуло його синівські почуття до Кіркпатріка, як він сам розповів про це в інтерв'ю: «Я конче хотів бути сином сутенера, тому що це був великий статус у мене на районі. «Кучерявий» (прізвисько Кіркпатріка) швидко розмовляв і був кльово вбраним чуваком, що змінив спосіб життя моєї матері…».

Від початку Майк мав дуже м'який характер і не вмів постояти за себе. Однак після того, як один із членів місцевої вуличної банди вирвав у нього з рук улюбленого голуба і відірвав йому голову, розлючений підліток накинувся на свого кривдника і жорстоко побив його. З цього моменту Майк користувався повагою серед місцевих малолітніх бандитів, які взяли його до своєї компанії і навчили красти і грабувати магазини. Діяльність такого роду мала вислідом арешти та візити в виправні установи для малолітніх правопорушників.

Дванадцятилітнім Тайсона відправили у Трайон – спецшколу для неповнолітніх злочинців, розташовану в північній частині штату Нью-Йорк. До цього часу він вважався невиправним і відрізнявся величезною для свого віку фізичною силою (жим штанги лежачи у 13-літньому віці – 100 кг). У школі учителем фізкультури працював колишній професійний боксер Боббі Стюарт, який пристав на прохання Майка тренувати його за умови, що підліток не порушуватиме шкільну дисципліну.

Коли Стюарт зрозумів, що учень переріс його, він познайомив 14-літнього хлопця з легендарним тренером і менеджером Касом Д'Амато. Кас створив для Тайсона професійну команду (тренери, секунданти, масажисти та інші), задіяв свої неформальні зв'язки і вплив, щоб добувати йому досвідчених спаринг-партнерів. Він же надав Тайсону свою найбільшу в світі відеотеку, що містила 26 тисяч стрічок кінохроніки боксерських поєдинків (на той час це становило приблизно 98% усіх записаних на плівку боксерських поєдинків).

Д'Амато став не просто наставником для Тайсона: після смерти матері Тайсона Кас, разом із своєю цивільною дружиною Каміллою Евальд (Camille Ewald), не маючи власних дітей, усиновили Майка, оформивши опіку над ним.

Камілла (1905-2001) була донькою еміґрантів із села Староміщина (тепер Підволочиський район) – Гната і Насті Іващук (пізніше родина змінила прізвище на Евальд). Сім’я мешкала в містечку Кетскіл за 160 кілометрів від Нью-Йорка. Згодом Камілла познайомилася з італійцем Д’Амато, котрий, не знайшовши спільної мови з «покровителями» «Великого яблука», у пошуках

кращого життя перебрався до провінції й розпочав спільне життя з донькою родини Іващук (Евальд).

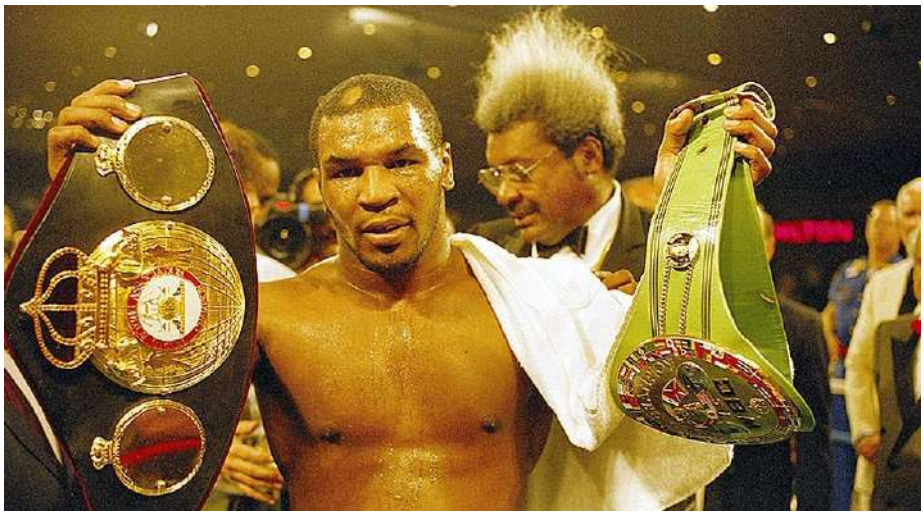

Коли Кас переїхав до Камілли, він відкрив на горищі поліцейського відділку тренажерний зал, а найздібніших учнів поселяв просто в її домі. І якщо Кас муштрував хлопців у залі, то Камілла тримала дисципліну вдома. Вона навчала підлітків манерам за столом, показувала, як готувати страви, прати, іноді навіть вчила писати й читати. Вона пекла для них торти, вислуховувала їхні переживання, а Майку допомогла змайструвати клітки для голубів, адже хлопець весь вільний час проводив із птахами. Кожен підліток мав певні обов'язки. Приміром, Майк мав виносити сміття. До такого режиму хлопець не звик, тож уподовж першого року тричі тікав із дому.

Касу вистачило лише трьох раундів спарингу, щоб заявити Майку: «Якщо ти будеш виконувати мої вказівки, я зможу зробити тебе наймолодшим в історії чемпіоном світу у важкій вазі».

Спершу Тайсон подумав, що Кас жартує: «Я сумнівався в тому, що він мені говорив з першого ж дня. Однак я одразу повірив Каміллі Евальд. Цій милій та славній українці, яка протягом 40 років була цивільною дружиною Каса. Після нашої першої вечері вона сказала: «Кас каже, що ти – той, на кого він чекав усе своє життя. Я не хочу, щоб ти повертався додому в Браунсвілл. Я боюся, що ти здійсниш якусь помилку і тебе або вб'ють, або знову відправлять за ґрати. Ти мусиш працювати з Касом. Згоден?».

Камілла була не з тих жінок, яким можна було відмовити. Тайсон почав приїжджати до Д'Амато на вихідні. Проте він продовжував залишатися простим злочинцем з Браунсвілля. Після першого ж тренування Майк поцупив гаманець в тренера Тедді Атласа, який одразу ж зрозумів, хто це зробив. Однак Кас та Камілла стали на захист хлопця. Українка розуміла, що з норовливим Тайсоном їй буде вкрай непросто: «Щоб перевиховати його, нам доведеться

докласти дуже багато зусиль. Але Кас мене навчив – якщо вірити у вирішення проблеми, то невирішуваних проблем не існує».

Майк обожнював своє нове помешкання – фантастичний триповерховий будинок у вікторіанському стилі з казковим видом на Гудзон. Контраст з різними виправними закладами, по яких поневірявся хлопець, додав ще більшого відчуття нереальності новому життю Майка. Цього будинку, до речі, давно вже могло не бути, якби не мрія Каса. Незважаючи на те, що Д'Амато був головою сім'ї, цей будинок належав Камілі. Вона неодноразово вмовляла чоловіка дозволити їй продати житло, адже воно обходилося надзвичайно дорого. Але Д'Амато казав, що цей будинок – символ їхнього з Камілою кохання. Він обіцяв, що підготує хорошу групу боксерів і в них з'являться гроші. І коли Кас вже почав втрачати надію, з'явився Майк.

Через кілька місяців тренувань Тайсон зрозумів, що він хоче жити з Камілою та Касом, а не з рідною мамою: «Я не хотів повертатися в Браунсвілл. Хотів позитивних змін в житті. Мені дуже подобалося, як ці люди ставилися до мене – так, що я почав відчувати себе людиною, а не виродком. Я розповів своїй матері, як мені живеться з Касом та Камілою. Мама була трішки розчарована, що я її покидаю, але підписала документи на те, щоб вони стали моїми опікунами. Мати заплакала та сказала: «Добре Майк. Тепер ти хоч поживеш по-людськи».

Завдяки українці Тайсон вперше в житті приміряв краватку. «Якось на свята до Камілли мали приїхати гості з України, – згадував Майк. – Вона одягнула мене, наче я одружувався. Я був в красивих широких штанах, сорочці,

жилеті, ну і краватка, з якою я впорався лише за допомогою Камілли. Я сидів там і задирав носа, коли всі дами захоплено говорили: «О-о-о, Майк, ти чудово виглядаєш!» До речі, про весілля. Щоб приборкати внутрішніх демонів Тайсона, в Каса з'явилася ідея одружити свого учня. Проте Майк стверджував, що йому ще зарано. Камілла теж не підтримала Д'Амато: «Синку, тобі лише 15. Не думай слухати Каса, щодо одруження. Скоро в тебе буде стільки жінок, скільки ти захочеш, а може й навіть більше, і ти зможеш собі вибрати найкращу».

На початку 1981-го Кас повідомив Майкові, що його рідна мама дуже хвора (остання стадія раку). Її смерть стала найжорстокішим нокаутом в його житті. Він качався по підлозі та кричав так, що це чув весь квартал. На могилі матері Майк пообіцяв, що стане найкращим боксером та прославить їх ім'я на весь світ. Втративши рідну матір, хлопчина запитав, чи тепер Камілла буде його мамою і чи може він її так називати. Вона відповіла: «Так, Майку».

Хлопець, проте, не поспішав виконувати обіцянку «стати найкращим боксером». Він знову пустився берега, покинув Каса і Каміллу та повернувся до того, що вмів робити так само добре, як і боксувати – грабувати будинки.

Хто знає, яка доля чекала б на Майка, якби не його давній друг, який колись навчив Тайсона грабувати. Перед черговим виходу «на справу» хлопець показав йому світлину з Касом та Каміллою. Подивившись на них, друг похитав головою: «Ей, Майк, ти мене щойно без ножа зарізав. Вони там тебе дістають? Називають ніггером?». «Ні, вони мені наче сім'я. Кас тебе вб'є, якщо ти мене назвеш ніггером», – відповів Тайсон. «І що ти тут забув, в цьому гидкому Браунсвіллі? Тутешнє лайно не для тебе, забирайся звідси. Дурень, вони ж тебе люблять. Хіба ти цього не бачиш, ніггер? Я б багато віддав, щоб білі мене так любили», – не розумів його друг.

На щастя, Майк послухав свого товариша. Коли боксер повернувся до Каса та Камілли, тренер зробив йому пропозицію, від якої він просто не міг відмовитись: «Послухай, тепер ми – твоя сім'я. Домовились? І ти тепер – наш хлопчик. Сім'я буде пишатися тобою. Ти принесеш їй славу. Камілла, подивись на свого чорного сина. Що скажеш?». Камілла просто встала, підійшла до Майка і поцілувала його.

Але коли від чемпіонського титулу Тайсона відділяли якісь кілька кроків, Д'Амато зрозумів, що йому не судилося побачити тріумф сина. Він помирав від пневмонії. Під час останніх відвідин Майком свого наставника той попросив боксера: «Пообіцяй мені, що потурбуєшся про Каміллу. Якби не вона, мене вже давно не було б в живих. Я дуже шкодую, що так і не одружився з нею. Я просто не хотів перекладати свої проблеми на її тендітні плечі».

Майк пообіцяв турбуватися про Каміллу і дотримав слова. 22 листопада 1986-го Тайсон в другому раунді нокаутував Тревора Бербіка і став наймолодшим чемпіоном світу у важкій вазі. Одразу після тріумфу він вирушив до Камілли, щоб показати їй свій пояс.

Через два роки Тайсон покинув рідний дім. Він одружився на акторці Робін Гівенс, проте сімейна ідилія швидко перетворилася на пекло. Дружині та тещі були потрібні лише гроші боксера. На щастя, дуже скоро Тайсон розлучився з Робін, після чого приїхав до Камілли з величезним букетом троянд: «Я не повинен був одружуватись. Мій шлюб перетворився на пекло». Як завжди, Камілла підтримала його: «Йому дуже потрібна турбота. Як же я за нього хвилююся. Я переживаю, коли він товаришує з людьми, яким в голові лише розваги. Я дуже боюся, що він може розсердитися. Так, на рингу він дисциплінований, але не в житті. Кас помер занадто рано, він не встиг його навчити».

Камілла прекрасно розуміла, який Майк: «Він такий непосидючий. Може бути з однією дівчиною, а потім при ній же почати надзвонювати іншій. Хоча що від нього хотіти, він же ще зовсім дитина».

Вона не вірила, що Тайсон зґвалтував Дезіре Вашингтон. Попри свій вже досить похилий (87-річний) вік, Камілла в міру сил захищала його у суді.

В 2000 р. Майк приїхав в Катскілл, щоб відсвяткувати з Каміллою її 95-річчя. Українка часто показувала журналістам поштівку, яку їй колись на день народження подарував Майк: «Тій, кого я дуже люблю і хотів би назвати матір'ю. Зі святом тебе! Майк, твій чорний син». А вже через рік Тайсону довелося брати участь в іншій церемонії: «Я дуже засмучений смертю своєї матері. Мені дуже пощастило, що вона благословила мене любов'ю та піклуванням, я відчував її турботу».

www.facebook.com/photo?fbid=10213307186513732&set=pcb.10213307246795239

Замкова столиця України

Замків із тернопільською «пропискою» – найбільше в Україні (34). Розташовані вони в найнесподіваніших місцях, різним є й їхній стан. Саме задля збереження та реставрації пам'яток культурної спадщини і налагодження музейної роботи 2005 р. було створено Національний (історико-архітектурний) заповідник «Замки Тернопілля» (www.zamky.te.ua), до складу якого входять: замок князів Збаразьких, палацово-парковий комплекс XIV-XIX ст. у м.Вишнівець (Збаразький район), замок XVII ст. у м.Скалат (Підволочиський район), замок XVII ст. у м.Теребовля, замок XVI-XVII ст. у містечку Микулинці (Теребовлянський район), замок XVII ст. у містечку Золотий Потік (Бучацький район), замок XVII ст. у с.Підзамочок (Бучацький район), замок XIV-XVIII ст. у с.Язловець (Бучацький район), замок XVI-XVIII ст. у селищі Скала-Подільська (Борщівський район), замок XVII ст. у с.Кривче (Борщівський район) та замок XVI-XVIII ст. у м.Чортків.

До однієї з найкраще відреставрованих фортифікаційних споруд належить Збаразький замок (м.Збараж, вул. Богдана Хмельницького, 28), зведений уподовж 1620-1630-х як ідеальна фортеця-зірка. Проєкт цитаделі було замовлено італійському архітекту Вінченцо Скамоцці – вельми знаному фахівцеві, який творив у Венеції, Віченці, Бергамо, Падуї та інших італійських містах, а також спроєктував «ідеальне місто» Пальма Нуова. Одержимий своєю ідеєю ідеалу та краси, уродженець Апеннін трохи упустив військовий функціонал споруди, який замовники (князі Збаразькі) вважали – самоочевидно – не менш важливим. Тож початковий проєкт Скамоцці «palazzo in fortezza» (палац у фортеці), описаний ним у трактаті «Про ідею універсальної архітектури», довелося відкоригувати іншим знаним європейським військовим будівничим – голландцеві Генріху ван Пеену та італійцю Андреа дель Аква.

Дитинець, будівництво якого провадилось під орудою Кшиштофа (Христофора) та Єжи (Юрія) Збаразьких, по тому – князів Вишнівецьких (вони отримали Збараж у спадок), об`єднував палац, каземати, вали, чотири бастіони

та рів, наповнений водою. На рогах оборонних валів знаходились п’ятикутні вежі. Боронили замок 50 гармат; зі сходу його оточували ліси, стави й болота, із заходу і півночі – високі береги річки Гнізна, з півдня – крутий яр.

Відомий турецький мандрівник XVII століття Евлія Челебі назвав рукотворну твердиню «фортецею з фортець».

Улітку 1649 р. тут було підписано невигідний для козаків Зборівський договір (про ці події розповів Г.Сенкевич в романі «Вогнем і мечем»).

У 1675-му військо турецького паші Ібрагіма Шейтана захопило фортецю, спалило її й зруйнувало оборонні мури. Вислідом цього стало звільнення міста Сеймом від сплати податків на дванадцять років.

Відновив Збараж Дмитро-Єжи Вишнівецький, а роду Потоцьких належить честь перетворення фортеці в магнатську резиденцію та отримання містом Магдебурзького права.

Майже повністю знищили замок пожежа 1896 року та наступні воєнні дії.

У 1935 році реставрацією цитаделі перейнявся польський Союз офіцерів резерву і влаштував тут … ресторан. По війні у замку діяла катівня НКВС; тіла замордованих скидали до криниці (глибиною 70 метрів, вона знаходиться в північному куті подвір`я; підземний хід від неї з'єднував твердиню з монастирем отців Бернардинів у центрі міста) та заливали бетоном. На початку 1990-х місцеві мешканці перепоховали останки жертв на цвинтарі.

Згодом у палаці містився Палац піонерів, у складі якого діяли спортивна школа та різноманітні гуртки.

Тепер у залах Збаразького замку діє краєзнавчий музей з тематичними експозиціями і картинною ґалерією, а в підземеллі – виставка старовинних знарядь для тортур. Загалом експозиція нараховує понад 5 тисяч експонатів: тут є колекція зброї, меблі і предмети інтер’єру XVII-XIX століть, рідкісні вишивки, нумізматична колекція (у ній – гроші, відзнаки і нагороди Україні, Німеччині, Польщі, Угорщини та Росії), атрибутика церковних обрядів, документи XVII-XIX століть, стародруки, дерев’яні скульптури талановитого майстра В.Лупійчука тощо.

Для проведення наукових конференцій, форумів, семінарів та різноманітних урочистих подій використовується Органний зал замку, «родзинкою» якого є орган псевдоготичного стилю з села Оприлівці (Збаразький район), виготовлений на початку минулого століття у Львові на фабриці Рудольфа Гасса.

Вишнівецький палац (смт Вишнівець, вул. Замкова, 5) був резиденцією останнього представника князівського роду Вишневецьких – Михаїла-Серватія, а після його смерти (у 1744 році) – князів Мнішеків. У ньому архітект, майор королівського війська Якуб Бланже Депрес (за його ж проєктом було зведено

комплекс манастиря Босих Кармелітів – визначної барокової пам`ятки, знищеної совєтами на початку 1960-х) поєднав риси пізнього бароко та класицизму, тож зрозуміло, чому Оноре де Бальзак, який відвідав містечко в 1848 р., назвав палац і парк «малим Версалем».

Вісімдесятиметрова дзеркальна зала, театральна зала, мисливська зала, картинна галерея, скульптури, вишукані інтер'єри, антикварні меблі і посуд –це далеко не все, що з'явилося в палаці під час володіння ним новими господарями. Вестибюлі були викладені керамічною плиткою в кількості 40 тисяч штук, кожна мала неповторний малюнок. Дах був незвичайного синього кольору. Бібліотека ж із 22 тисячами фоліантів – найбільша колекція рідкісних екземплярів в Європі. На жаль, велику частину книг втрачено.

Уподовж 60 років (до Першої світової війни) у палаца було 9 власників. Після війни його реконструкцією переймався київський архітект В.Городецький (автор і власник відомого столичного «Будинку з химерами»). Перед Другою світовою цінності, що залишилися, були вивезені до Москви.

Під час війни у палаці містились гестапо і жандармерія.

З 1963 року садиба стає пам'яткою архітектури, проте це не завадило працювати в ній різним установам, у тому швейній фабриці та ПТУ.

Автор проєкту розташованого на захід від палацу пейзажного парку – найяскравіший представник садово-паркового мистецтва в дусі сентименталізму, просвітницького католицизму і романтизму на теренах Правобережної України ірландець Діонісій МакКлер (Міклер). Складався він із 3-х частин: нижніх і верхніх садів, між якими на великому виступі Замкової гори містився партер (ділянка парку геометричних форм, зазвичай з низькими рослинами в горизонтальній площині).

Зведена побіч (1530 року; реставрація – 1862 р.) Церква Вознесіння Господнього виконує функцію усипальниці князів Вишневецьких (у ній поховані батьки Єремії Вишневецького – Михайло Вишневецький та його дружина Раїна, донька господаря Молдови Єремії Могили), але вже не католиків, а православних. Вона ж стала (за однією з версій) свідком заручин Марини Мнішек (перша коронована російська цариця і єдина в історії Росії, що не була православною) та Лжедмитрія I (московський цар у 1605-1606 роках, який правив під ім`ям Дмитра Івановича – сина Івана IV Грозного).

Перед своєю смертю князь Єремія наказав у заповіті вписати пункт, за яким заборонялось руйнувати церкву (чи не тому руйнування обходять її вже майже шість століть?)

Замок у Скалаті (м.Скалат, вул. Тернопільська, 3), перші відомості про який дослідники відносять до XVI століття (підтвердження цього було виявлено під час останньої реставрації), належить до типу так званих «ранніх регулярних замків» із системою мурованих башт і високих стін. Чотирикутний (довжина стін – заввишки 6 метрів та завтовшки 2 метри – відповідно 92, 72, 72 та 63 метрів) й оточений оборонним ровом, він мав чотири вежі зі стрільницями. А підземні ходи під ним ще чекають на дослідників.

1675 року війська візира Ібрагіма Шишмана вщент зруйнували місто і замок. Його відбудовою перейнявся новий власник Скалату сяноцький каштелян Ян Фірлей. Він відбудував розтрощений під час війни з турками замок, але вже не як оборонну споруду, а як резиденцію. Окрім ремонту веж і стін було зведено палац і пишну барокову браму, прикрашену статуєю лицаря та кам'яними плитами з викарбуваною на них історією замку (браму знищили під час Другої світової).

Наприкінці позаминулого століття коштом члена міської управи та посла до Галицького сойму Моріца Розенштока (Мауриція Розенстока) фон Ростоцького було здійснено його «реставрацію»: повну перебудову за проєктом архітекта Теодора-Мар'яна Тальовського – автора найвищої споруди Львова церкви святих Ольги і Єлизавети.

Відновлені вежі замку використовуються як експозиційні зали: на другому ярусі північної діє зал зброї (бойові сокири, алебарди, мечі, шпаги, списи, щити), на третьому ярусі експонуються дерев'яні скульптури знаного мистця Івана Мердака, четвертий «розповідає» про красу та особливості української вишивки. У східній вежі на другому ярусі функціонує зал археології, в якому демонструються експонати, знайдені під час археологічних розкопок на території всієї України. Окремий ярус вежі виділено для мистецької виставки уродженця Скалату маляра Василя Купецького.

Поруч із замком знаходиться оборонного типу неоготичний костьол Успіння Пресвятої Діви Марії, зведений уподовж 1995-2002 років на місці зруйнованого у підсовєтський час римо-католицького храму (автор проєкту – вже згаданий Т.-М.Тальовський, «спонсори» – Маурицій Розенсток та староста Антоній Шидловський).

Бережанський замок (м.Бережани, вул. Івана Франка) зведено уподовж 1534-1554 років великим коронним гетьманом Миколою Сенявським за проєктом італійського архітекта. Ця оборонно-житлова споруда (з мурами завтовшки 2-6 метрів) є унікальною: на відміну від більшості тогочасних твердинь, фортеця в Бережанах постала не на високій горі, а в заболоченій річковій долині на острові, утвореному двома рукавами річки Золота Липа.

Фасади житлово-палацових корпусів увінчували кам’яним мереживом двоярусні аркади-ґалереї на зразок італійського палаццо. Вони оббігали корпуси периметром, а вікна були прикрашені ренесансною різьбою. Ще на початку XVII століття замок у Бережанах називали «Східним Вавелем»: саме він був прототипом Краківського королівського Вавеля. У палаці Сенявських нараховувалось 14 парадних залів («золотих кімнат»), кожен із яких був названий за кольором декору або в пам`ять про певні історичні події. У цих залах була велика – як на той час – книгозбірня, що налічувала понад чотири тисяч томів, портретна ґалерія польських королів, власників замку та відомих і знатних його гостей, воєначальників, володарів і вельмож з інших країн, а також полотна на батальну тематику («Битва під Хотином, 1621 р.», «Битва під Журавно, 1676 р.», «Битва під Віднем, 1683 р.»), в яких брали участь Сенявські. В інкрустованих скринях зберігалися географічні карти, глобуси, родовий архів та генеалогічні матеріали. Кімнати були оздоблені живописом, драпіруванням, золотом, сріблом, тут розміщувалися картинна ґалерія та бібліотека.

В інтер’єрі палацових кімнат і залів були кам’яні та мармурові портали, каміни, дерев’яні різьблені сволоки, покриті поліхромією і золотом, над оздобленням яких працював придворний скульптор Іоан Пфістер. Красу і велич Бережанського замку описав польський поет уродженець Кременця Юліуш Словацький.

Це була одна з найвишуканіших твердинь Галичини і, водночас, наймічніша ланка оборони (від наскоків татар і турків), що входила в вервечку фортець у Свіржі, Перемишлянах, Поморянах, Підгайцях, Бучачі та Язлівці.

У 1672-1675 роках старанням М.Сенявського замок отримує зовнішнє укріплення бастіонного типу голландської та французької фортифікаційних шкіл. Жодна армія не могла взяти приступом бережанську твердиню. У 1675 та 1676 роках від її бастіонів відступали багатотисячні турецькі війська під проводом Ібрагіма Шишман-паші. Червоним кольором (що означало – «неприступний замок») позначалась бережанська твердиня на татарських картах.

На території замку донині зберіглася каплиця, яка є своєрідною домінантою композиції замкового подвір'я. Її будівництво здійснювалося у два етапи: перший – середина XVI ст., другий – перша половина XVII ст. Каплиця була не лише родинною церквою для живих, а й усипальницею для померлих. Надгробки Сенявських XVI ст. виконали скульптори Герман ван Гутте та Генріх Горст, у XVII ст. – Йоган Пфістер. Особливої мистецької слави каплиця набула завдяки багатому ліпнинному оформленню купола західної частини та мистецьки виконаних надгробків Адама-Героніма і трьох його синів. Фрески, різьба по каменю, декорація з гірлянд і грон, квітів та листя, пишний розпис стелі, алегоричні символи додавали каплиці особливої величі.

Перед приходом більшовицьких військ у 1920 р. саркофаги Сенявських купно з іншими цінностями було вивезено до Краківського королівського Вавеля, де вони і зберігаються в замку Пєскова Скала (побіч Кракова).

22-23 грудня 1918-го в замку (на той час – місце осідку Начальної команди (генерального штабу) УГА) відбулась – за участи Президента ЗУНР Є.Петрушевича, державного секретаря Д.Вітовського, генерала М.Омеляновича-Павленка, командирів груп УГА Г.Коссака, О.Букшованого, О.Микитки, А.Бізанца, А.Кравса та інших – нарада, на якій розглядались плани подальшого ведення війни.

Після вересня 1939 р. «визволителі» зі Сходу пограбували поховання в каплиці, понищили стрільбою мозаїку «Матір Божа» у головному вівтарі, який розібрали, знищили інтер`єри покоїв, надгробки. 1 липня 1941 р., під час відступу червоноармійців, було підірвано запаси амуніції та пороху у вежі, що призвело до руйнації значної частини замку. Його нищення довершили в 1946 р. підрозділи НКВС.

«Пам`ятає» замок і очільника антигабсбурзької національно-визвольної війни угорського народу 1703-1711 років Ференца II Ракоці (його барельєф міститься на пам'ятній дошці на замковій стіні), який перебував у ньому від лютого 1702 до травня 1703-го. Саме тут князем Трансільванії (Семигороддя)

було написано «Маніфест» (інша назва – «Бережанська відозва»), в якому він закликав угорський народ до повстання. На згадку про це на території замку щороку проводиться «Ференц-фест» – українсько-угорський фестиваль, у програмі якого є дефіле у народних костюмах Угорщини та України часів Ференца II Ракоці, традиційна кухня двох народів, фестивальна музична програма, мистецький вернісаж (у вересні 2019 р. одним із його заходів став майстер-клас з приготування богрячу Надзвичайного і Повноважного Посла Угорщини в Україні Іштвана Ійдярто). А проєктом «Berezhany: the lost trail of Ferenc Rakoczi» (Бережани: загублена стежка Ференца Ракоці) передбачено уведення Бережан в транскордонний туристський маршрут «Місцями слави Ракоці»

Більчем-Золотим (Борщівський район) від середини XVIII ст. володіли Потоцькі, саме в той час в цій оселі було створено парк, залишки якого збереглися дотепер. У 1854 р. Більче на аукціоні у тодішнього власника купує князь Адам Сапєга. Саме родини Сапєгів село зобов'язане своїми пам'ятками, що збереглися до сьогодні. У 1866-му вони переплановують парк у ландшафтному стилі, а на його території воєвода віленський, гетьман та канцлер великий литовський Леон Сапєга зводить двоповерховий палац (для цього використовувалось замкове каміння). Сам палац був знищений під час Другої світової, а на його місці збудовано сільський клуб.

На початку 90-х років позаминулого століття у парку було зведено костьол-усипальницю Сапєгів, який і сьогодні є головною окрасою села. Друга культова споруда, збудована коштом Сапєгів 1871 року – мурована церква св.Михаїла – знаходиться в центрі села. Розписи в храмі у 1912 р. зробив відомий український маляр Модест Сосенко, а фасад головного входу оздоблено мозаїчним образом Архистратига Михаїла.

Білокриницький палац знаходиться на території села Білокриниця (Кременецький район). Будівлю споруджено в середині позаминулого століття англо-ґотичному стилі, з елементами ренесансу. Її новий власник (від 1866 р.) граф Алєксандр Воронін (він похований подвір'ї палацу) вирішив заснувати навчальний заклад, тож заповів маєток та 180 тис. рублів скарбниці за умови відкриття в палаці сільськогосподарського навчального закладу для селянських дітей. У 1892 р. у палаці почала функціонувати Білокриницька трирічна рільнича школа, наступницями якої були Державна середня рільнича школа з лісовим відділом Кременецького ліцею Речі Посполитої (1918-1939), Державна середня рільничо-лісова школа Рейхкомісаріату Україна (1941-1944) та Кременецький лісотехнічний технікум (1944-1991). Від 2005 р. власником палацу є Кременецький лісотехнічний коледж (вул. Молодіжна, 1).

Поруч із палацом розташований Білокриницький дендропарк, заснований у другій половині позаминулого століття; у ньому тепер зростають 450 видів дерев і чагарників.

Пам’яткою архітектури національного значення є Старий (або Тернопільський) замок – фортифікаційна споруда в м.Тернопіль (вул. Замкова, 12). Зведено його у 1540-1548 роках на лівому березі р.Серет в урочищі Сопільче для охорони південно-східних кордонів Речі Посполитої від нападів кримських татар. Дотепер від фортифікації залишився лише палац. Через природне розташування замку його звели різноповерховим: окрім 3-х основних поверхів (з боку міста) він має й два підземних, які відкривалися з крутого берега ставу 2-а рядами бійниць. Із заходу мав додаткові поверхи казематів, складів, у підмурівках були бійниці; знаходилася в'язниця.

Значних руйнувань замок зазнав у 1575, 1589 та 1672 роках. Під час нападів татар і турків у 1544-1675 рр. містяни ховалися в його підземеллях. Підземні ходи з'єднували твердиню з Надставною, Середньою та Монастирською церквами, костьолами оо. домініканців та єзуїтів, синагогами, можливо (під ставом) – із Загребеллям.

1621 р. власник міста Томаш Замойський реставрував замок; приймав тут королевича Владислава IV Вазу.

У своєму «Щоденнику подорожі» згадує про замок та місто німецький мандрівник Ульріх фон Вердум.

У 1810 р. росіяни організували в замку «танцювальне казино», де намісник губернатор Тернопільського краю (адміністративно-територіальна одиниця у складі Російської імперії уподовж 1810-1815 років) Іґнатій Тейльс влаштовував великосвітські бали.

На початку позаминулого століття дідич міста Францішек Коритовський надав кошти для перебудови замку під палац: тоді знесено оборонні укріплення, вежі, брами, оточено звичайним муром. Із південного боку збудовано триповерховий Новий замок (Замковий палац), зведено нові в'їзні ворота.

У 1843 р. останній власник Тернополя Т. Туркулл продав замок міській громаді, яка передала його австрійському війську під касарні (казарми).

Російські війська, відступаючи з міста, 21 липня 1917 р. спалили Старий замок. А 15 квітня 1931 р. було освячено відбудований замок; у ньому діяли Піхотна школа підхорунжих резерву, від 1936 р. – Науковий комітет ім. Баворовських, що мав цінну збірку рукописів і документів.

У квітні 1944 Старий замок – один з останніх пунктів оборони гітлерівців – зруйнували війська Червоної армії.

Старий замок відбудували 1956 р. Від первісної будівлі збереглася нижня (цокольна) частина, товщина стін якої – 2,5-4,5 метрів.

Тернопільський замок – символ міста. Як основна геральдична фігура зображений на його новому (1992) гербі. Це також найстаріша будівля міста (перше акварельне зображення замку належить польському мистцеві Наполеону Орді і зберігається в Національному музеї в Кракові).

Першу екскурсію підземеллями замку провели в День міста 28 серпня 2016 р.

Відома як Палац Бадені (смт Коропець, Монастириський район) споруда набула свого теперішнього вигляду 1906 року – після того, як будівлю, що існувала, «причепурили» елементами стилю віденського ренесансу. А «винуватцем» цього став маршалок (Голова) Галицького крайового сейму, граф Станіслав Бадені, який за тринадцять років до того став власником Коропця. У

Коропці ж, на узгір'ї, де колись знаходилося поселення трипільської культури, височіє костьол св.Миколая. У цьому ж селищі, по дорозі на Горигляди, на пагорбі знаходиться споруджена 1772 року дерев'яна церква Успіння Пресвятої Богородиці.

Кременецький замок почали зводити ще в VIII-IX століттях. Гучної слави зажив він після того, як монгольська орда хана Батия взимку 1240-1241 рр. не змогла здобути цю твердиню. Коли Кременець та його околиці 1536-го стали власністю італійки Бони Сфорци д'Арагони (вона отримала їх у подарунок від свого чоловіка – польського короля Сигізмунда I), за її наказом зміцнили замкові стіни, три вежі та казарми, звели господарські споруди та порохівні. Упродовж тривалого час цю видатну оборонну споруду ніхто не міг здобути. Перший – і останній – раз це вдалось козацькому війську під орудою полковника Максима Кривоноса восени 1648 р.

2019 р. компанія AERO3Dengineering розробила 3D модель замку (https://sketchfab.com/.../castle-kremenets...)

Любителі мандрівок, мальовничих краєвидів та залюблені в історію не обходять стороною руїни п’ятикутної вежі й частину фортечного муру збудованого наприкінці XVI ст. замку у с.Токи (Підволочиський район); фортифікаційні елементи Теребовлянського замку; «квадрат» Микулинецького замку (а також розташовані в Микулинцях палац графів Реїв та костьол Пресвятої трійці – одну з архітектурних перлин Тернопільщини); зведений на зламі XVI-XVII століть Золотопотіцький замок (Бучацький район); мури, масивну арку південного в'їзду, залишки веж, земельного валу та руїни будівель Підзамоцького замку (Бучацький район); розташований на вузькому хребті плоскогір'я, з трьох сторін оточеного закрутом річечки Вільховець, Язловецький замок (у XVI ст. він уважався одним із кращих в Україні) та прилеглий до нього палац (у с.Язловець вартими оглядин є також Вірменська церква (1551 р.), готична каплиця на цвинтарі та костьол Успіння Пречистої Діви Марії, побіч якого 1609 р. поховали «польського Палестрино» – композитора та виконавця Миколая Ґомулку); замок Ґольських (інша назва – Чортківський), в якому в період османського панування в краї (1672-1683 рр.) знаходилася резиденція субпаші Подільського пашалику.

www.facebook.com/permalink.php?story_fbid=10213526849725175&id=1819815019

Диктатор Польщі з Бережан

Військовий і політичний діяч, очільник Польської військової організації та Табору національного єднання, військовий міністер у Тимчасовому народному уряді Польської Республіки, маршал, якого Ю.Пілсудський високо цінував за «міцний характер і волю, що ставлять його найвище серед польських генералів». У 1936 році – «друга людина в державі», яку Ю.Пілсудській хотів бачити її президентом. Про нього співали пісні, складали вірші, його ім'ям називали школи, вулиці, спортивні клуби, його зображеннями прикрашали громадські будинки, випускалися значки та поштові листівки з його портретами. Він був почесним громадянином майже чотирьох десятків міст (у тому й Тернополя – від 1939 року) та містечок; плакат з його світлиною в маршальському кашкеті і написом «Ми сильні, згуртовані, готові» та його заяви щодо можливого німецького нападу (на кшталт «не віддамо навіть гудзики») заспокоювали та давали відчуття впевненості усім полякам.

У цей світ майбутній верховний головнокомандувач Польщі Едвард Ридз-Смігли прийшов 11 березня 1886 р. у Бережанах. Його батько, етнічний поляк Томаш Ридз, був сержантом кавалерійської ланки, що дислокувалась у замку Синявських (знаний широким загалом як Бережанський замок). Мати – 19-літня українка Марія Баб'як, донька вахмістра поліції Яна Баб'яка та Катерини (уроджена Клецор), які мешкали на вул. Ізабелівка (будинок не зберігся).

Офіційні біографи Е.Ридз-Смігли стверджують, що шлюб його батькам давав 12 лютого 1885 року у Бережанах греко-католицький священик Бачинський.

Коли хлопчику виповнилось два роки, його батько захворів на запалення легень і помер у шпиталі у Львові. Там на якомусь із цвинтарів його й поховали. Після смерти Томаша Марія залишається в Бережанах з дворічною дитиною та мізерною пенсією, отож радіє будь-якій роботі: пере білизну, прибирає у будинках бережанської інтеліґенції, миє вікна та підлоги. Подейкують, що в дитинстві майбутній Маршал Польщі, щоб вижити, продавав пампушки на бережанській набережній…

Коли Едварду виповнилося 10 років, померла й мама. Її поховали на цвинтарі в Бережанах, а сиротою заопікувалися дід Ян та бабця Катерина. 1896-го, після закінчення онуком народної школи, вони віддали його до гімназії (містилась на другому поверсі міської ратуші; площа Ринок). У цьому навчальному закладі Едвард, як найздібніший учень класу, став стипендіатом. У гімназії ж він потоваришував із сином місцевого лікаря Едмундом Урановичем, батько якого, доктор Тадеуш Уранович, запропонував йому свій дім та опіку. Будинок Урановичів, у якому зростав і виховувався майбутній Маршал Польщі, зберігся, тепер у ньому міститься Бережанський об`єднаний районний військовий комісаріат (вул. Лепких, 3).

У другому класу гімназії Едвард захопився живописом – малював усе: пейзажі, натюрморти, людей. А ще – цікавиться історією Польщі й вступає до польських організацій: спочатку до молодіжного просоціалістичного «Променя», згодом – до патріотичного товариства «Відродження» ("Odrodzenie"), що мало військовий ухил. На змаганнях, які проводило це товариство, був найкращим стрільцем. Подейкували, що міг перепливти Бережанський став не тільки впоперек, але й повздовж – від Бережан до Лапшина (став тоді був значно довший, ніж тепер).

Його гімназійний товариш (згодом відомий математик Микола Чайковський, син письменника Андрія Чайковського) згадував: «Був це дуже файний хлопець, гарний товариш, радо говорив по-українськи і вивчав українську мову всі вісім років гімназії».

Тоді ж, у гімназії, Едвард був доволі романтичним: захоплювався театральним гуртком, почав писати – збереглися його вірші польською і навіть одна новела під назвою, що тепер видається для нього символічною, – «Старий прапор військовий». Однак «перемогла» прихильність до малярства і після закінчення гімназії (у 1905 році) за фінансової підтримки тодішнього бурґомістра Бережан Станіслава Шутцля юнак розпочав навчання у Краківській Академії мистецтв. А ще його матеріально підтримувала пані Михайлина Відманова, що приїхала до Бережан зі Львова в 1894 році після смерти чоловіка – професора університету. І саме з її ініціативи у 1910 році, перед призовом на військову службу, студент Краківської Академії мистецтв Е.Ридз розмальовував арочну нішу фасадного фронтону Вірменської церкви у Бережанах (костьол Різдва Діви Марії; вул. Вірменська, 6) – малював зображення Божої Матері. На той час Едвард захоплювався новими течіями в малярстві, тож коли зняли риштування, виявилося, що замість звичного зображення Матері Божої на прихожан і духовенство дивилася з фронтону вродлива дівчина з пишним коричневим волоссям, яка чимось нагадувала деяким Едвардовим друзям сестру їхнього спільного гімназійного товариша з

Рогатина Ванду Вахмалівну. Це був скандал! Розпис високе духовенство веліло стерти, а місце забілити вапном.

Бережанське «коріння» мала й політична діяльність майбутнього Маршала. 1908-го він вступає до створеної за ініціативи Юзефа Пілсудського таємної польської військової організації «Союз Чинної Боротьби», мета якої – боротьба за незалежність Польщі від Австро-Угорщини, і купно зі Станіславом Бажиковським започатковує її відділ у Бережанах. Саме тоді Едвард й обирає собі псевдо «Смігли» (спритний, меткий), яке з часом допише до прізвища…

Через 9 днів після початку Першої світової війни він, за вказівкою Ю.Пілсудського, залишає Бережани, куди як резервіст був мобілізований у 55-й полк австрійської армії, і виїжджає до Кракова – у створюваний в складі австрійського війська Легіон польський.

…Ставши, внаслідок Варшавської угоди Ю.Пілсудського з С.Петлюрою, союзником українців у війні проти більшовицької Росії, 7 травня 1920 року він на чолі своєї армії разом із військовими підрозділами УНР увійшов в Київ, і саме там 9 травня приймав на Хрещатику парад польських та українських частин. А через два тижні, 24 травня, коли в Київ переїхав український уряд, Е.Ридз-Смігли приймав – купно з Головним Отаманом Симоном Петлюрою – другий спільний парад на Софіївському майдані (принагідно: у параді в Києві, окрім Е.Ридз-Смігли, очевидно, брали участь ще принаймні два випускники Бережанської гімназії, які згодом, у 1930-х, були генералами Війська Польського – Францішек Фабри та Казимир Горошкевич. А загалом, завважують вітчизняні дослідники, генералами польського війська були вісім випускників гімназії).

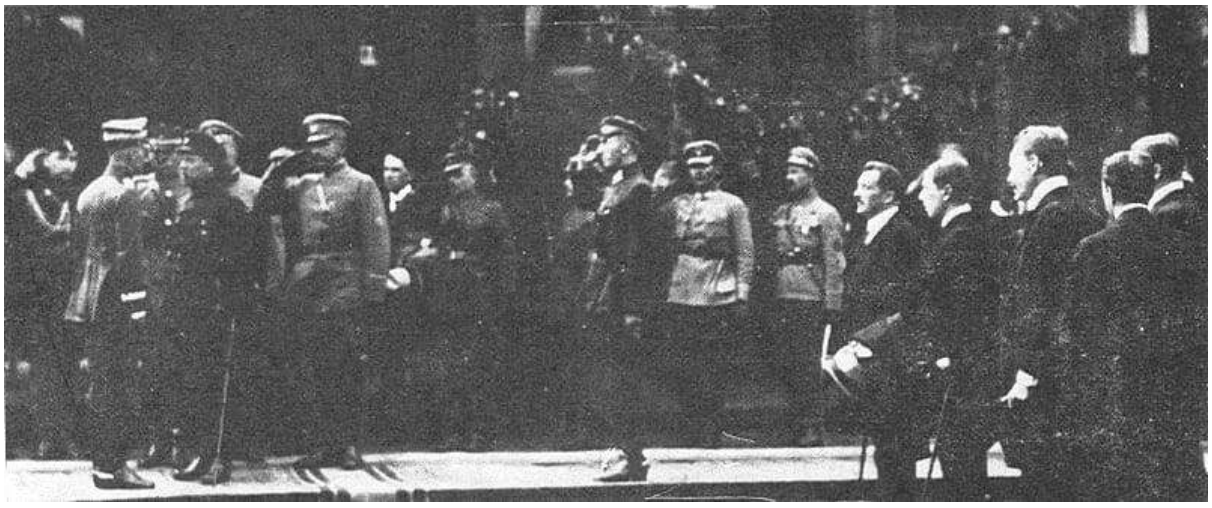

Е.Ризdз-Смігли доповідає С.Петлюрі про звільнення Києва від більшовиків

9 травня 1920 р. Українсько-польський парад на Хрещатику

Зі столицею України його пов`язували й інші спогади 😊 Адже саме в цьому місті 1918 року він, інспектуючи підпільний відділок Польської Військової Організації як її тодішній тимчасовий (на час ув'язнення Ю.Пілсудського) Голова, зустрів свою Марту – 23-річну доньку житомирського аптекара, тоді – кур'єра підпілля.

У дівчини була не проста історія. Вона на той час перебувала в шлюбі з паном Залеським – поляком із Житомира, якого в 1914 році мобілізували до російської армії. Тоді ж чоловік порадив їй перебратися до Києва – подалі від фронту. Молода жінка так і зробила. Навіть більше – через два роки закохалася в Києві в якогось пана М., і коли Залеський у 1917 році у справах прибув до цього міста, зізналася йому, заявивши, що, мовляв, хоче з паном М. «зійтися», і попросила розлучення. Залеський погодився, але наостанок вирішив поспілкуватися з самим паном М. Коли ж той "з перших вуст" вуст почув, що Залеський дає згоду на розлучення, то засміявся і завважив, що ні про яке одруження з Мартою мова не йде, що він просто гуляв з нею, і ще додав пару гострих слів про саму Марту. Залеський не втримався, зопалу витягнув пістолет і застрелив його. Був суд. Залеського визнали «деградованим» і з пониженням у званні та посаді відправили на фронт. А за рік у житті Марти з`явився Едвард.

Казали, що ображений Залеський більше не хотів дати Марті згоди на розлучення, і що хоч Марта й зійшлася з Едвардом, вона не могла розірвати свого шлюбу з першим чоловіком. Але тоді, у 1921 році, проблему із Залеським начебто вдалося владнати: Едвард таки взяв шлюб з Мартою і навіть привозив її в Бережани, щоб познайомити зі своїми тамтешніми товаришами (принаймні,

так свідчать деякі джерела. Інші ж завважують, що взяти шлюб з Мартою Е.Ридз-Смігли зміг лише в 1939 році – після смерти Залеського)…

www.facebook.com/permalink.php?story_fbid=1021610379454718 5&id=1819815019

Харківська область

Косий М. **Харківщина: промисловий центр на перехресті історії**

Харків, Харківська область — це не географія, не адміністративна одиниця України, не один із регіонів країни, це, насамперед, величезний науковий, промисловий, сільськогосподарський комплекс.

«Турбоатом»

Кілька цікавих фактів

Факт 1. Була розміром з Німеччину.

Харків'янам і зараз гріх скаржитися на нестачу простору. Сьогодні наш регіон за площею порівнянний з такими європейськими країнами, як Бельгія і Албанія. Але був період в історії (хай і дуже нетривалий), коли Харків був центром значно більшої території. У 1919 році до складу Харківської губернії входили не тільки нинішні землі, а й територія Катеринославської, Курської, Орловської і Полтавської губерній, а також північна частина Таврійської, частини Київської, Чернігівської і Тульської. Тоді наша територія була розміром з Німеччину.

Факт 2. Можемо пишатися «першим хмарочосом».

Зараз Держпром уже ніхто не назве хмарочосом. Але не так було в 1928 році, коли його нарешті добудували! Спорудили незвичайно «рослу» для тих часів будівлю у рекордний термін — лише за 2,5 року, витративши на це 9 мільйонів рублів. Висота Держпрому становить 63 м, а разом із телевежею, установленою у 1955-му (до речі, однією з перших у СРСР) — 108 м.

Факт 3. Учені започаткували атомну добу.

У 1932 році в Харкові вперше в світі науковцям удалося розщепити атом літію, що започаткувало атомну добу. Сталося це в самісінькому центрі міста, в старому корпусі Українського фізико-технічного інституту (нині Національний науковий центр «Харківський фізико-технічний інститут»).

Факт 4. Більшого міста на всій паралелі немає.

Харкову, звісно, далеко за розмірами до Нью-Йорка, Москви, чи Токіо. І все-таки ті, хто воліє гордо проголошувати: «Харків — найбільше місто», мають на це право. Потрібно тільки уточнювати: «На 50-й паралелі». Ця невидима географічна лінія проходить через Харків, нещодавно з цієї нагоди навіть встановили пам'ятний знак у Саду ім. Шевченка. Крім нас, на 50-й паралелі опинилися Краків, Прага, Майнц, Усть-Каменогорськ. І всі вони менші за Харків.

Факт 5. У нас найбільше земляків побувало в космосі.

Область — світовий рекордсмен з кількості народжених тут підкорювачів позаземного простору. До загону космонавтів СРСР було зараховано понад 30 наших земляків, із них 21 пілот побував на орбіті. Причому в цій галузі в харків'ян є і ще один рекорд: Сергій Волков, котрий народився в Чугуєві, став першим у світі космонавтом у другому поколінні. Колись позаземний простір підкорив його батько Олександр. Двоє харківських космонавтів — Валентин Бондаренко і Георгій Добровольський — загинули. Першим прізвищем, викарбуваним на стелі космічних трагедій, яку відкрили на мисі Канаверал у США, стало Бондаренко.

Факт 6. Три нобелівські лауреати жили тут.

Харків недаремно тривалий час вважався столицею науки. В нашому регіоні в різний час проживали три нобелівські лауреати: біолог Ілля Мечников, фізик Лев Ландау та економіст Саймон Кузнец.

Факт 7. Найстаріший зоопарк України — в Саду ім. Т. Шевченка.

Ще один привід для гордості — Харківський зоопарк. Він був відкритий у 1896 році й вважається найстарішим в Україні, третім за віком у Російській імперії і двадцятим — у світі. Нині його площа — 22 га, а в колекції налічується майже 400 видів тварин, у тому числі рідкісних і таких, що зникають. У серпні, до Дня міста, Харківський зоопарк зазнає надзвичайно дивовижних змін і стане, напевно, найкращим у країні.

Завод імені Малишева

Харківський паровозобудівний завод (тоді він так називався) було засновано ще в 1895 році. За радянських часів він прославився знаменитим танком Т-34. У роки незалежності України найзначнішою подією в історії заводу став пакистанський танковий контракт (1996—1999 рр.), коли було випущено 320 бойових машин. Це був перший істотний вихід за кордон військово-промислового комплексу незалежної України.

На сьогоднішній день завод заявляє про реалізацію на зовнішньому та внутрішньому ринку бронетехніки, про ремонт бойових машин, пошкоджених у зоні бойових дій, про випуск цивільної продукції. Але все це надто мізерно для такого величезного підприємства, спроможного переозброювати чимало армій світу.

Приладобудівний ім. Т. Г. Шевченка

Одне з підприємств України, яке має стратегічне значення для безпеки та економіки держави. До початку Другої світової війни підприємство займалося випуском елеваторів, транспортерів, засобів механізації для новобудов перших п’ятирічок. Під час війни збільшується випуск продукції військового призначення: авіабомби, снаряди й пускові ракетні установки «Катюша». На початку 1980-х стартує виробництво автоматизованих систем керування бойовими ракетними комплексами, а в 1989 році приладобудівний завод починає випуск телекомунікаційної апаратури й автоматизованих систем керування гідротурбінами. В останні роки про це підприємство вже ніхто й не згадує.

Велозавод

В 1926 році у виробництво була запущена перша модель знаменитого велосипеда «Україна», яка для багатьох з нас стала справжньою легендою нашого дитинства й без якої складно уявити будь-яке українське село. В 1932-му підприємство випустило майже 70 тисяч веломашин. З 1958-го харківські велосипеди експортують за кордон. У перші десятиліття незалежності завод збільшував обсяги виробництва, але до 2011 року виробництво стрімко скоротилося, основним доходом підприємства стала… оренда приміщень заводу. Але ж на велосипедах ХВЗ наші спортсмени перемагали на Олімпіадах. Ходова база місяцехода також була виготовлена в Харкові.

Авіаційний

ХАЗ будувався за концесією німецької фірми «Юнкерс» і був заснований в 1926 році на базі харківських ремонтних авіамайстерень. У радянський час займав одне з провідних місць у літакобудуванні СРСР. На заводі випускали транспортні, пасажирські й військові літаки.

ХАЗ. Як це було.

Зараз на авіазаводі близько півтори тисячі працівників, в умовах карантину половина з них не виходили на роботу. «Завод виконує тільки невідкладні роботи з виготовлення обладнання для Національної гвардії, серійної продукції і комплектуючих, а також ремонт для кількох приватних замовників — як вітчизняних, так і іноземних», — зазначили в Укроборонпромі.

Президент Володимир Зеленський, побувавши в Харкові, був вкрай обурений низькими заробітними платами на авіаційному заводі. З 2012 року ХАЗ взагалі не має державних замовлень. Сума заборгованості заводу перед працівниками становить сотні мільйонів гривень.

Тракторний

Цей завод-гігант був споруджений і змонтований лише за 15 місяців. За перші три місяці роботи випустив майже 1000 тракторів. Після війни ХТЗ робив дизельні трактори ДТ-54, які були відомі в усіх регіонах колишнього СРСР. В 1970-ті роки завод без зупинки виробництва провів корінну реконструкцію і успішно перейшов на випуск трактора Т-150 у гусеничному й колісному виконанні.

У роки Незалежності була створена ціла серія (близько 20 машин) від міні-тракторів до Т-160. Сьогодні ХТЗ масово не випускає трактори, але обіцяє забезпечити Україну вітчизняним трамваєм і на території, що не використовується, побудувати місто в місті — індустріальний парк, технопарк, центр для онлайн-торгівлі, логістичний комплекс, торговельний кластер, дослідницький і медичний центри.

«Турбоатом»

Харківський турбінний завод введено в експлуатацію 21 січня 1934 року, а вже в 1935-му зійшла перша турбіна потужністю в 50 МВт, за три роки була

виготовлена парова турбіна потужністю 100 МВт, у 1965-му — найпотужніша у світі одновальна парова турбіна потужністю в 500 Мвт. До 1986 року понад 40% потужностей ГЕС СРСР було укомплектовано турбінами виробництва «Тубо-атома», харківські турбіни стояли на багатьох закордонних електростанціях. На сьогоднішній день турбіни ПАТ «Турбоатом» працюють на електростанціях майже 50 країн, він посідає 4-те місце серед турбобудівних фірм світу. На заводі працює майже п’ять тисяч робітників.

Половина машинобудівної продукції країни

Останні десятиліття існування СРСР у Харкові люди старшого покоління вважають періодом розквіту країни. В першій половині 1980-х з конвеєрів харківських заводів сходило: 100% турбін для атомних електростанцій, 33% парових турбін, 60% дизелів для магістральних тепловозів, 20% великих електромашин, 15% усіх тракторів, випущених у СРСР.

Друга світова війна зруйнувала місто до невпізнанності. Але в 1945 році вже працювало 600 підприємств, в 1948-му промисловість Харкова вийшла на довоєнний рівень випуску продукції. До 1956 року обсяг промислового виробництва перевищив рівень 1940-го вчетверо. Харків повернув собі звання найбільшого машинобудівного центру України, випускаючи турбіни, тепловози, літаки, трактори, металорізальні верстати, електромотори, гірниче й хімічне устаткування, прилади та засоби автоматизації, обладнання для легкої і харчової промисловості.

Однак це була зовсім інша країна, зовсім інша економічна модель. Сучасні трактори, автомобілі, комбайни кращих світових виробників здатні замінити з десяток малопродуктивних машин, що вироблялися в СРСР. І споживачі віддають їм перевагу, незважаючи на високу ціну, але отримують у результаті надійність та економічність.

Турбіни виробництва «Турбоатома» успішно працюють на електростанціях більш як 45 країн Європи, Азії, Америки й Африки. «Турбоатом» постачив 13% турбін для АЕС від сумарних обсягів поставок на світовому ринку турбін АЕС і посідає за цим показником, як я вже казав, четверте місце серед турбобудівних підприємств світу.

«Електроважмаш» спеціалізується на розробці й випуску турбогенераторів, гідрогенераторів, великих електричних машин постійного струму, комплектного електрообладнання для міського й залізничного електротранспорту. Входить до переліку підприємств, що мають стратегічне значення для економіки й безпеки України.

Завод імені Малишева випускає бронетехніку й двигуни для неї. Традиційною продукцією для підприємства є також газові мотор-генератори, що використовуються для електростанцій, тепловозні дизельні двигуни.

Завод «Південкабель» найбільший виробник кабельної продукції. Асортименти нараховують 25 тисяч маркоразмірів кабелів. Продукція постачається до понад 20 країн.

Харківський машинобудівний завод «ФЕД» є передовим українським виробником у сфері авіаційного, оборонного й залізничного агрегатобудування. Виробляє високоточну паливно- і гідрорегулювальну апаратуру для аерокосмічної промисловості та виконує замовлення для інших галузей машинобудування і залізничного транспорту.

Парк ім. Максима Горького. Центральний вхід

Напевно, багато чули про казкову красу відпочинкових зон міста. Центральний парк культури й відпочинку ім. Горького в Харкові посів 16-й рядок у рейтингу найкращих парків розваг Європи. Його відвідало вже 15 мільйонів людей.

У Саду ім. Тараса Шевченка завжди людно

До речі

Головна площа Харкова 1991-го отримує нову назву — Свободи. Свою історію майдан Свободи відраховує при-близно із середини 20-х рр. минулого століття. За розмірами він уп'ятеро більший за Красну площу в Москві.

Сьогодні на площі, крім Держпрому, можна побачити будівлі Національного університету імені Василя Каразіна, обласної державної адміністрації, готелів «Харків» і «Харків Палас». У різні роки на ній було встановлено пам'ятники Каразіну, Леніну, Сталіну... Пам'ятників вождям уже немає, натомість є чудовий фонтан.

Площа Свободи

6 травня 1995 року — відкрито третю лінію харківського метрополітену: ділянку від станції «Метробудівників» до станції «Наукова» довжиною 6,1 кілометра. Спорудження лінії почалося в 1984-му. За планом передбачалося здати ділянку однієї чергою в 1993-му. Однак у реальності відкриття останньої станції було відкладено на десятиліття і відбулося лише в 2016-му.

14 вересня 1995 року — 9-ю сесією Харківської міськради XXII скликання втретє за останні два сторіччя було прийнято герб із зображенням кадуцея і рога достатку як найбільш традиційний в історії міста. Герб обіцяє Харкову прибутки й багатство.

1995 рік — у Харкові відкрито найбільший ринок у Східній Європі — Барабашово. Від моменту появи він постійно розширюється. Зараз це 18 тисяч складських приміщень і понад 70 тисяч покупців щодня.

28 серпня 2010 року — на День авіації України в Міжнародному аеропорту «Харків» було відкрито новий термінал. Він давав змогу приймати вчетверо більше пасажирів — до 800 тисяч

на рік, а під час проведення Євро-2012 аеропорт прийняв майже два мільйони пасажирів.

23 серпня 2012 року — на день визволення міста від фашистів відкрито оновлений Парк ім. Горького. В рамках реконструкції в парку встановили 36 атракціонів італійських, німецьких і американських виробників, побудовано чотири фонтани…

2013 рік — співачка Наталя Могилевська разом із композитором Русланом Квінтою написали гімн Харкова, який починається зі слів «Це місто, де збуваються мрії».

23 серпня 2020 року — в сквері на площі Свободи відкрито, як повідомив міський голова Геннадій Кернес, найбільший в Україні «сухий» круглий фонтан: його діаметр становить 36 метрів, він складається із семи кілець і 150 форсунок; також обладнаний світлодіодними лампами з величезною кількістю варіантів підсвічування.

23 серпня 2021 року — до Дня міста відкриється реконструйований зоопарк, один із найстаріших у Європі. В 1980-му зоопарку було присвоєно статус заповідної території.

www.golos.com.ua/article/350110

Шебелинка. Найбільше газове родовище

В Шебелинці відсутні якісь значущі архітектурні пам’ятки. Проте пишатись місцевим є чим. Як тільки починають говорити про Шебелинку, відразу згадується що тут знаходиться одне з найбільших газоконденсатних родовищ в Європі. Хоча зараз вже, напевно, ні. Таким воно було на момент відкриття та початку розробки, хоча в межах України все одно залишається найбільшим. Наступне за ним Яблоновське за потужністю є вдвічі меншим. Шебелинське родовище було відкрите в 1950 році. На той момент його запаси природного газу складали 650 млрд м3, конденсату — 8,3 млн т. Експлуатувати родовище почали в 1956 році, всього з трьома першими свердловинами. Через 15 років свердловин було вже 419. 2019 року почалось буріння свердловини під номером “888”. Хоча вже на той рік рівень виснаженості родовища визначили на 89%, видобувши за розрахунками близько 570 млрд м3 газу.

https://ukrainaincognita.com/mista/shebelynka-naybilshe-hazove-rodovyshche

Бакіров В.С., Куделко С.М. **НОБЕЛІВСЬКІ ЛАУРЕАТИ В ІСТОРІЇ ХАРКІВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ**

Класичний університет відрізняється тим, що він прагне створити і вдосконалити цілісну і багатовимірну картину всесвіту, охопити всю безліч його проявів і закономірностей науковими теоріями, концепціями, освітніми програмами і напрямами професійної підготовки фахівців. Світ, у якому живе людина та який у своїй цілісності виступає предметом університетського вивчення й осмислення, має три фундаментальних виміри: а) світ фізичних подій, структур і процесів (можна сказати, фізичний вимір; б) світ життя, біологічних явищ, об’єктів і систем (біологічний вимір); в) світ суспільного життя, соціальних, економічних, культурних та інших структур і відносин (суспільний вимір буття). І, безумовно, справжній класичний університет намагається охопити дослідженнями і викладанням усі ці три фундаментальних виміри реальності.

Глибоко символічно, що три великих науковці, життя і творчість яких були пов’язані з Харковом і Харківським університетом, удостоєні найвищої наукової нагороди – Нобелівської премії за дослідження у кожному з цих

вимірів. Це біолог Ілля Ілліч Мечніков, фізик Лев Давидович Ландау, економіст Семен Абрамович Кузнець. Саме на честь цих видатних діячів науки перед входом до університету встановлено скульптурний комплекс – як знак вдячної історичної пам'яті, символ глибокої пошани до науки, як надихаючий стимул для нових поколінь науковців у подоланні найвищих вершин наукового пізнання.

Каразінський університет по праву пишається досягненнями цих непересічних представників університетської спільноти, тим більше, що саме в Харкові було закладено фундаментальне підґрунтя їхніх подальших наукових звершень.

Ілля Ілліч Мечников народився 3 (15) травня 1845 року в селі Іванівка Куп'янського повіту Харківської губернії (тепер Дворічанський район Харківської області) у дворян ській родині. Дитячі роки він провів у родинному маєтку в сусідньому селі Панасівка (тепер Мечникове). Окрім Іллі, в родині було ще четверо дітей – троє синів і одна донька. Серед них найбільшої слави зажив Лев Ілліч Мечников (1838–1888) – вихованець Харківського університету, географ, соціолог, громадський діяч, один з основоположників соціо-природничого підходу до аналізу світової історії, учасник національновизвольної боротьбі італійського народу (ад'ютант Д. Гарібальді), викладач Токійського університету та Невшательської академії (Швейцарія) [2].

Освіту І.І. Мечников розпочав у Другій харківській гімназії, яка вважалася одним із найкращих середніх навчальних закладів Слобожанщини у другій половині XIX ст. Її випускниками (а в подальшому – і вихованцями Харківського університету) були такі знані діячі освіти, науки та культури, як Максим Максимович Ковалевський1 (1851– 1916) – правознавець і соціолог, що стояв біля витоків вітчизняної соціологічної науки; Михайло Іванович Туган-Барановський (1865–1919) – економіст, автор фундаментальних праць з політекономії, один з фундаторів та учасник першого основного складу ВУАН; Владислав Петрович Бузескул (1858–1931) – історик-антикознавець, академік ВУАН та АН СРСР, почесний голова історико-етнологічного відділу Всеукраїнської наукової асоціації сходознавства; Микола Віталійович Лисенко (1842–1912) – композитор, основоположник класичної української музики, автор духовного гімну українського народу («Боже, великий, єдиний, нам Україну храни…»); Генріх Іполитович Семирадський (1843–1902) – живописець, один з найяскравіших представників пізнього академізму в європейському мистецтві, член багатьох Академій мистецтв у різних державах світу та ін.

І.І. Мечников з дитячих років мав непересічні інтелектуальні здібності й феноменальну пам'ять, виявляв інтерес до природничих наук. Починаючи з

шостого класу гімназії, він відвідував лекції у Харківському університеті та працював у лабораторії фізіолога Івана Петровича Щелкова2 (1833–1909). Ще в юному віці він устиг зробити свої перші кроки в науці, займаючись вивченням прісноводних інфузорій і виклав свої спостереження у статті, що була опублікована у науковому часописі Московського товариства дослідників природи. Закінчивши у 1862 р. гімназію із золотою медаллю, І.І. Мечников вступив на природниче відділення фізико-математичного факультету Харківського університету. А вже через два роки 19-річний юнак екстерном склав іспити з усієї університетської програми, розрахованої на чотири роки. Після отримання диплома він, за сприяння славетного хірурга, почесного члена Харківського університету Миколи Івановича Пирогова (1810–1881), був зарахований стипендіатом Міністерства народної освіти і виїхав до Німеччини. Він проходив наукове стажування в університетах Гіссена, Геттінгена і Мюнхена (працював під керівництвом відомих зоологів і систематиків Рудольфа Лейкарта (1822–1898), Карла фон Зібольда (1804–1885) та ін.), досліджував ембріологію в Італії, де співпрацював із зоологом Андрієм Онуфрійовичем Ковалевським (1840–1901) [8 та ін.].

У 1867 р. І.І. Мечников повернувся до Петербурга, де захистив магістерську, а вже наступного року – і докторську дисертації. Він обійняв посаду приват-доцента Петербурзького університету, а в 1870 р. (у 25-річному віці) був обраний професором зоології та порівняльної анатомії Новоросійського університету в Одесі3 . У 1882 р. на знак протесту проти політики царського уряду в царині освіти він вийшов у відставку та виїхав до Італії.

У 1886 р. він повернувся до Одеси з тим, щоб очолити новостворену бактеріологічну станцію (Бактеріологічний інститут) – другу у світі та першу в Російській імперії установу, метою якої була боротьба з інфекційними захворюваннями. Уже в 1887 р. І.І. Мечников був змушений покинути батьківщину. Вчений переїхав до Парижа, де познайомився зі світилами світової мікробіології Робертом Кохом (1843–1910) і Луї Пастером (1822–1895). Останній запропонував йому посаду завідувача лабораторії у своєму інституті. І.І. Мечников прийняв цю пропозицію і віддав роботі в Інституті Пастера 28 років. З 1905 р. він обіймав посаду заступника директора цієї установи. Незважаючи на постійне проживання у Франції, І.І. Мечников не поривав зв’язків з рідною країною: неодноразово відвідував її, приймав на стажування багатьох вчених з Російської імперії [7; 8 та ін.].

Серед тих, хто підвищував свою кваліфікацію у Парижі під керівництвом І.І. Мечникова, були і вихованці Харківського університету (наприклад, Віктор Іванович Недригайлов (1865–1923) – один з фундаторів Бактеріологічного

інституту в Харкові та ін.). І.І. Мечников став автором багатьох праць у галузі біології і медицини. Він та його колеги створили потужне підґрунтя для зародження і розвитку еволюційної ембріології, експериментальної морфології, порівняльної патології, геронтології. Він доклав багато зусиль для розробки біологічних засобів боротьби із сільськогосподарськими шкідниками, долучився до створення пробіотиків – лікувальних препаратів на основі живих бактеріальних культур. Однак найбільшу славу вченому принесло винайдення у 1882 р. явища фагоцитозу – процесу активного захоплення і поглинання живих клітин і неживих часточок одноклітинними організмами або спеціальними клітинами (фагоцитами). Фагоцитоз є однією із захисних реакцій організму, зокрема під час запалення. І.І. Мечников став основоположником фагоцитарної теорії імунітету, доводячи, що механізм фагоцитозу відіграє провідну роль у функціонуванні імунної системи. Однак ця теорія знайшла не лише прихильників, але і критиків. У 1891 р. німецький бактеріолог Пауль Ерліх (1854–1915) висунув гуморальну теорію імунітету, сутність якої зводилася до визнання захисної дії бактерицидних речовин плазми і лімфи. Між апологетами цих двох теорій точилися гострі дискусії упродовж багатьох років. Зрештою, у 1908 р. Нобелівський комітет виніс рішення присудити премію в галузі фізіології і медицини спільно І.І. Мечникову та П. Ерліху за їхній внесок у вивчення імунітету [4].

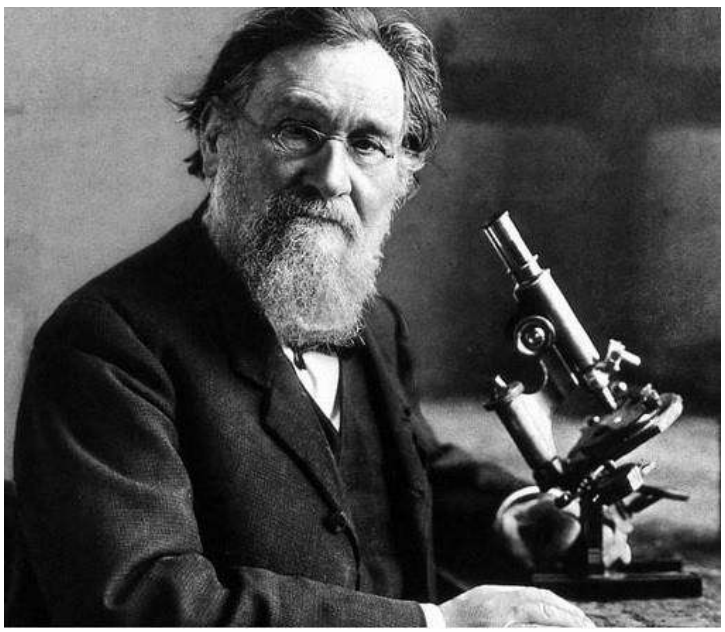

Протягом XX – початку XXI ст. послідовники цих двох учених продовжували проводити досліди, які давали нові експериментальні підтвердження фагоцитарної і гуморальної теорій (зокрема фагоцитарна теорія І.І. Мечникова уже в наш час набула розвитку в працях Чарльза Дженуея, Жюля

Хофманна, Руслана Меджитова та інших учених). А на початку XXI ст. було доведено справедливість обох теорій імунітету, які доповнюють одна одну. Дослідження І.І. Мечникова зробили прорив у медицині та біології кінця XIX – початку XX ст. і дали початок розвитку імунології як нового напряму медичної науки. Його праці й сьогодні значною мірою продовжують впливати на розвиток науки в усьому світі. Заслуги цього вченого були визнані ще за життя: він був обраний академіком Петербурзької АН, членом-кореспондентом Академії природничих наук у Філадельфії, Бельгійської академії наук, літератури і мистецтва у Брюсселі, почесним членом Імператорської Академії наук у Відні, почесним доктором Кембриджського університету, членом Французької академії медицини, Шведського медичного товариства і багатьох інших наукових товариств. І.І. Мечникова було відзначено медаллю Коплі – найвищою нагородою Лондонського королівського товариства [3 та ін.].

Заслуги видатного біолога були відзначені і в його Alma Mater та рідному місті. І.І. Мечников входив до числа почесних членів Товариства дослідників природи, яке діяло при університеті, а в 1916 р. його було обрано почесним доктором Харківського університету. Харківський НДІ мікробіології та імунології, біля витоків якого стояли учні і послідовники І.І. Мечникова, носить ім’я вченого. У Харкові на його честь названо вулицю та встановлено пам’ятник та меморіальні дошки.

Лев Давидович Ландау народився 9 (22) січня 1908 р. в Баку в родині службовців. Дуже рано він виявив хист до занять фізикою і математикою. Вищу освіту Л.Д. Ландау здобув у Бакинському і Ленінградському університетах (закінчив Ленінградський університет у 19 років, а у 18-річному віці опублікував свою першу наукову працю). Після закінчення аспірантури був відправлений у наукове відрядження до Західної Європи, проходив стажування у Німеччині, Швейцарії, Англії та інші країнах. Він зустрічався і спілкувався з такими корифеями науки, як Вайнер Гейзенберг (1901–1976), Нільс Бор (1885–1962), Вольфганг Паулі (1900–1958) та ін. Особливо плідною була співпраця Ландау з видатним фізиком-теоретиком Нільсом Бором у Копенгагені. Л.Д. Ландау вважав Н. Бора своїм учителем, а останній його – своїм найкращим учнем [4].

Молодим, але вже відомим у науці вченим у 1932 р. Л.Д. Ландау прибув до Харкова (тоді – столиці України) і розпочав роботу в Українському фізико-технічному інституті [12]. Науковець очолював теоретичну групу дослідників. Паралельно він займався викладацькою роботою в Харківському механіко-машинобудівному інституті (так тоді називався Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»), а у 1935 р. був запрошений завідувати кафедрою експериментальної фізики Харківського державного

університету. З нашим університетом ще до Ландау були пов'язані імена багатьох видатних фізиків – теоретиків і експериментаторів (Микола Дмитрович Пильчиков (1857–1908), Торічан Павлович Кравець (1876–1955), Дмитро Дмитрович Іваненко (1904–1994) та ін.). Деякі колеги і друзі Л.Д. Ландау в харківський період його життя також вчилися або ж викладали в ньому, серед них – Леонід Федорович Верещагін (1909–1977), Лев Васильович Шубніков (1901–1937), Ісак Якович Померанчук (1913–1966) та ін. [13].

Перебування Л.Д. Ландау в Харківському університеті було недовгим, але саме в цей період він почав здійснювати свої грандіозні задуми зі створення фундаментального курсу теоретичної фізики, формування власної наукової школи, а також заснування спеціалізованого наукового видання з теоретичної фізики й організації міжнародних наукових форумів. Видатні інтелектуальні здібності молодого вченого, його феноменальна ерудиція, рідкісне поєднання особистих якостей (принциповість, справедливість, товариськість та ін.) призвели до того, що навколо нього у Харкові та в університеті згуртувалась талановита молодь, яка згодом стала гордістю науки. Саме тут почав складатися його відомий теоретичний мінімум, який за весь час змогли скласти всього 43 особи (за 28 років!). Ті фізики, які успішно пройшли це випробування, стали ядром його фізичної школи – однієї з найвідоміших у світі. У Харкові науковець задумав написати і приступив до здійснення капітального видання – «Курсу теоретичної фізики». Ця семитомна праця, над якою вчений працював протягом багатьох років, була перекладена сімнадцятьма мовами і визнана однією з найкращих у світі. Під час роботи Л.Д. Ландау в Харкові сюди приїздили найвідоміші фахівці з усього світу (серед них – Н. Бор, В. Вайскопф, В. Паулі, Р. Пайєрлс та ін.).

Учений виступав за розвиток широких зв'язків із зарубіжними науковцями і вважав, що необхідно створити теоретичний журнал з фізики, в якому публікувалися б найкращі статті вітчизняних авторів, з якими могли познайомитися колеги з інших країн. Варто зазначити, що саме в Харківському університеті він зустрів свою майбутню дружину, випускницю хімічного факультету Конкордію Дробанцеву [1]. У 1937 р. учений переїхав до Москви, де і працював до кінця життя. Однак посіяне ним насіння проросло в наукових школах його учнів, перш за все Олександра Ілліча Ахієзера (1911–2000) та Іллі Михайловича Ліфшиця (1917–1982) [13]. І.М. Ліфшиць у 1969 р. змінив свого вчителя на посаді керівника теоретичного відділу в Інституті фізичних проблем АН СРСР. І сьогодні в Харківському національному університеті працюють учні учнів геніального фізика, які з гордістю говорять, що належать до школи Ландау. Висока планка викладання фізики у Харківському університеті зберігається і в наш час. В університеті діє чотири факультети фізичного

профілю, а їхні студенти традиційно здобувають перемоги на всеукраїнських і міжнародних олімпіадах і конкурсах.

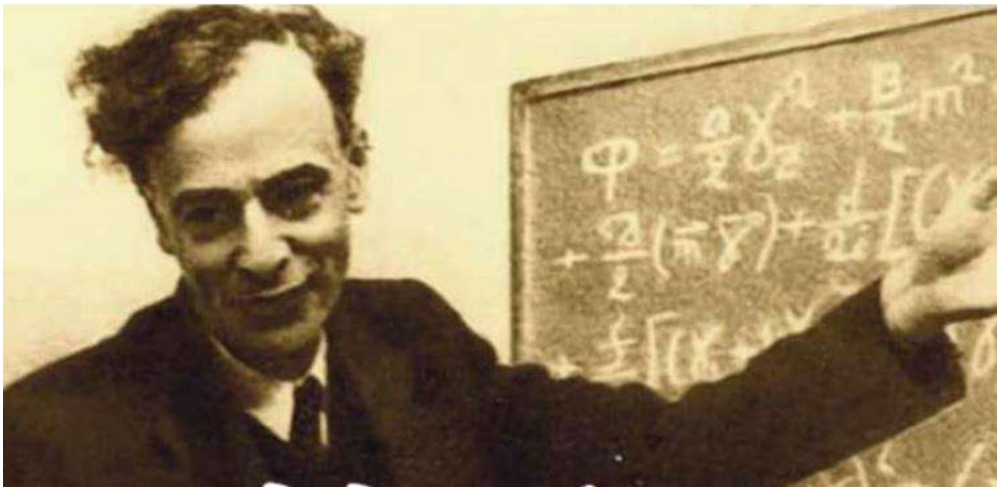

Особливістю Л.Д. Ландау було те, що він поєднав у своїй науковій діяльності такі якості, як простота і лаконічність викладання, досконале володіння математичним апаратом, найвищий ступінь узагальнення. Необхідно відзначити, що Ландау, безсумнівно, був видатним педагогом. Йому дійсно вдалося реалізувати свій план – відібрати найбільш здібних студентів і аспірантів, надихнути і спрямувати їх у потрібному напрямку, підтримати таланти, допомогти їм розкритися. Вчений, звертаючись до молоді, говорив: «Наука, як і море, вимагає самозречення». Ми можемо з повною підставою стверджувати, що як талановитий викладач і педагог Л.Д. Ландау сформувався у Харкові. Навколо імені будь-якої видатної людини складається велика кількість різноманітних міфів і легенд. Це закономірно і свідчить про інтерес до цих особистостей. Існують такі апокрифи і навколо постаті Л.Д. Ландау – наприклад, розповіді про те, що він був звільнений з Харківського університету ректором і т. д. Ландау не був звільнений, та й за законами того часу ректор не мав права звільнити завідувача кафедри. Наявність чималої кількості легендарних звісток також є непрямим свідченням уваги оточуючих до геніального вченого. На честь Л.Д. Ландау було названо багато формул, відкритих ним ефектів та інших фізичних явищ (діамагнетизм Ландау, квантування Ландау, полюс Ландау, рівні Ландау та ін.) [3]. Він був обраний членом багатьох зарубіжних наукових академій і товариств, удостоєний високих урядових нагород. У 1962 р. він отримав Нобелівську премію з фізики за піонерські дослідження з теорії конденсованих середовищ і особливо рідкого гелію.

Харківський університет ніколи не забував свого видатного професора. На його честь проводяться конференції та семінари, про нього написані статті і

книги, серед яких особливу цінність мають спогади тих, хто його знав і співпрацював з ним. У 2014 р. в університеті з метою популяризації фізичної науки серед населення і, перш за все, молоді, був відкритий ЛандауЦентр. У Харкові ім'я Л.Д. Ландау увічнене в топоніміці і меморіальних дошках.

Семен Абрамович Кузнець (у деяких англомовних версіях його ім'я пишеться як Саймон Сміт) народився 17 (30) квітня 1901 р., як вважають, у білоруському місті Пінськ (за іншими даними – у Харкові). Пізніше сім'я переїхала в Україну, до Харкова, де вчений продовжив навчання [9]. У різних джерелах вказується, що С.А. Кузнець здобув вищу освіту в Харківському університеті або Харківському інституті народного господарства [4]. На нашу думку, в даному випадку доцільно вести мову саме про класичний університет, оскільки Інститут народного господарства був створений на базі юридичного факультету Харківського університету та Харківського комерційного інституту. Серед тих, хто читав лекції С.А. Кузнецю у ХІНГ, всі (крім одного), були викладачами університету [5]. Крім того, не варто відкидати припущення про те, що майбутній відомий економіст міг навчатися одночасно і в Харківському університеті, і в Інституті народного господарства. Така практика була у той час широко розповсюдженою. Наприклад, знаменитий композитор І.О. Дунаєвський, ровесник Кузнеця, в ті ж роки деякий час навчався на юридичному факультеті Харківського університету і одночасно – в Харківській консерваторії.

Як би там не було, в офіційній автобіографії, яку він написав для Нобелівського комітету, він зазначив, що свою університетську освіту почав у Харкові. В цьому ж місті, вийшла його перша праця «Грошова заробітна плата робітників та службовців фабрично-заводської промісловості м. Харкова в 1920 році» (у збірнику «Матеріали по статистиці праці на Україні»). У цей період майбутньому метру економічної науки виповнилося 20 років.

Харківський університет пишається своїми економістами, серед яких такі видатні наукові сили, як Йосип Матвійович Ланг (1775–1820), Григорій Матвійович Цехановецький (1833–1889), Михайло Іванович Туган-Барановський (1865–1919) та ін. За часів, коли тут навчався С. Кузнець, в ньому викладали такі знамениті вчені, як Володимир Фавстович Левитський (1854–1939), Олексій Миколайович Анциферов (1867–1943), Петро Іванович Фомін (1873–1936), Володимир Михайлович Гордон (1871–1926) та ін. [6]. Економічна наука була на підйомі, вона все більше привертала увагу молоді, проходила її швидка інституалізація. Коли після низки реформ у 1933 р. був відтворений Харківський (тоді столичний) університет, у ньому було відкрито й економічний факультет. Згодом з університетом було пов'язане життя таких знаменитих економістів, як Олексій Матвійович Румянцев (1905–1993), Овсій

Григорович Ліберман (1897–1981), Прокіп Іванович Верба (1919–1988) та ін. [5].

С.А. Кузнець у 1922 р. емігрував спочатку до Польщі, а потім переїхав до США, де на нього найбільший вплив справив його учитель у Колумбійському університеті, лауреат Нобелівської премії Уеслі Клер Мітчелл (1874–1948). У Сполучених Штатах Америки розгорнулася основна наукова діяльність С.А. Кузнеця, яка принесла йому світову славу [2]. На відміну від, наприклад, теоретика Ландау, Кузнець був ученимпрактиком. Він провів велику кількість емпіричних досліджень, на основі яких зробив деякі ґрунтовні висновки. Особливу увагу він приділяв циклам в економіці, а саме чергуванню швидкого і повільного зростання національного доходу і технічного прогресу, яке охоплює два десятиліття. У результаті за цим явищем у науці закріпилося найменування «цикл Кузнеця» [14].

С.А. Кузнець був президентом Американської економічної асоціації, почесним доктором Гарвардського та багатьох інших університетів. Він був головою так званого «проекту Фалька» з економічного розвитку Ізраїлю. Цей проект сприяв перетворенню країни на високорозвинену державу [11 та ін.]. Аналіз біографій Нобелівських лауреатів, чиє життя і діяльність були пов’язані з Харківським університетом, спонукає до певних умовиводів. По-перше, всі Нобелівські лауреати мали не лише безпосередніх учителів, визначних учених, але і належали до сформованих наукових шкіл. По-друге, всі вони були тісно пов’язані з європейською та світовою наукою. По-третє, їхні дослідження відкрили дорогу новим, перспективним напрямам, а їхні учні досягли значних висот у науці. Наприклад, серед учнів С.А. Кузнеця, двоє стали лауреатами Нобелівської премії. Представник школи Л.Д. Ландау – О.О. Абрикосов –

також отримав Нобелівську премію, а, розвиваючи ідеї І.І. Мечникова, 10 вчених з різних країн стали її лауреатами. Але не тільки номінанти високої наукової нагороди пов'язують Харківський університет з Нобелівською премією.

Серед викладачів і випускників Alma Mater були члени Нобелівських комітетів і його кореспонденти. Багато професорів та випускників Каразінського університету виступали експертами Нобелівських комітетів: Микола Петрович Трінклер (1876–1957), Олексій Андрійович Івакін (1893–1942), Ілля Львович Кричевський (1885–1939) та ін. Вихованці університету та його професори були неодноразово номіновані на цю престижну премію. Серед них – соціолог Максим Максимович Ковалевський (1851–1916), біохімік Олександр Володимирович Палладін (1885–1972), письменник Олесь Гончар (1918–1995) та ін. [2 та ін.]. Багато разів професори університету висували на здобуття Нобелівської премії видатних діячів науки та літератури, борців за мир. Наприклад, Лев Юліанович Лазаревич-Шепелевич (1863–1909) рекомендував відому польську письменницю Елізу Ожешко (1841–1910), Георгій Володимирович Фольборт (1885–1960) — академіка Леона Абгаровича Орбелі (1882–1958) та ін. Члени корпорації Харківського класичного університету багатьма, у т. ч. родинними, дружніми й іншими узами були пов'язані з когортою Нобелівських лауреатів. Потрібно зазначити, що старший брат видатного письменника Івана Буніна – Юлій Олексійович Бунін (1857–1921), випускник фізико-математичного факультету університету, вплинув на нього значною мірою. Професор-картограф Микола Миколайович Байєр (1886–?) був дідом видатного фізика, лауреата премії 2010 року Андрія Гейма (1958 р. н.).

Не можна не сказати й про лауреатів премії – почесних докторів Харківського університету. Крім уже згаданого нами І.І. Мечникова, цієї високої нагороди були удостоєні Камілло Гольджи (1843–1926) та Даніел Гайдушек (1923–2008) [10]. Почесним членом Харківського товариства дослідників природи при Харківському університеті з 1923 р. був лауреат Нобелівської премії миру Ф. Нансен. Багато Нобелівських лауреатів відвідували Харківський університет, були знайомі з дослідженнями наших учених. Серед них – Фрітьоф Нансен (1861–1930), Ірен (1897–1956) та Фредерік (1900–1958) Жоліо-Кюрі, Нільс Бор (1885–1962), Поль Дірак (1902–1984), Поль Ланжевен (1872–1946) та ін. Звісно, соціально-політичний клімат у нашій країні, взаємини з представниками світової науки у ХХ ст. не завжди були безхмарними. Усе це вплинуло на інтенсивність вручення премії представникам Харківського університету. Сьогодні, коли ми входимо у світову наукову спільноту, праці харківських учених стають все більш відомими у всьому світі.

Вважаємо, що не помилимося, висловивши припущення про те, що й у майбутньому зі стін Alma Mater виходитимуть нові Нобелівські лауреати.

1. Бессараб М.Я. Ландау. Страницы жизни / М.Я. Бессараб. – М.: Моск. рабочий, 1990. – 319 с.
2. Вихованці Харківського університету: біобібліогр. довідник / Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна; автори-укладачі: Б.П. Зайцев, В.І. Кадєєв, С.М. Куделко, Б.К. Мигаль, Ю.Ю. Полякова, С.І. Посохов. – Х.: Авто-Енергія, 2004. – 250 с.
3. Вкарбовані в літопис науки / укл. С.М. Куделко, А.В. Григор'єв. – Х.: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2009. – 208 с.
4. Волянський Ю.Л. Нобелівські лауреати Слобожанщини / Ю.Л. Волянський, І.І. Залюбовський, Б.Я. Пугач та ін. – Х.: Факт, 2005. – 296 с.
5. Глущенко В.В. Наукові економічні школи в Харківському університеті / В.В. Глущенко, В.М. Лісовицький. – Х.: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2009. – 124 с.
6. Економічна наука в Харківському університеті: колективна монографія / кол. авт.; відп. ред. В.В. Глущенко. – Х.: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2013. – 372 с.
7. Мечников И.И. Этюды оптимизма / И.И. Мечников. – М.: Наука, 1988. – 328 с.
8. Мечникова О.Н. Жизнь Ильи Ильича Мечникова / О.Н. Мечникова. – М.; Л.: Государственное издательство, 1926. – 232 с.
9. Московкин В.М. Неизвестный Семён Кузнец: учёба в Харькове / В.М. Московкин // Университеты. – 2010. – № 1. – С. 52–65.
10. Почесні члени Харківського університету. Біографічний довідник / кол. авт.; гол. ред. В.С. Бакіров, відпов. секретар І.К. Журавльова; заст. гол. ред. С.І. Посохов; ред. І.О. Гірка, І.І. Залюбовський, В.І. Кадєєв, В.В. Александров, Ю.В. Холін. – Х.: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2015. – 356 с.
11. Сергійчук В. Семен (Саймон) Кузнець (30.01.1901 – 10.07.1985): [відом. економіст, уродженець Харкова] / В. Сергійчук // Що дала Україна світові. – К., 2008. – С. 166–167.
12. Толок В.Т. Физика и Харьков / В.Т. Толок, В.С. Коган, В.В. Власов. – Х.: Тимченко, 2009. – 408 с.
13. Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна за 200 років / В.С. Бакіров, В.М. Духопельников, Б.П. Зайцев та ін.; Худож.-оформлювач І.В. Осипов. – Харків: Фоліо, 2004. – 750 с.
14. Харьковский национальный университет имени В.Н. Каразина. Экономический факультет за 80 лет со дня основания / сост.: А.И. Давыдов, С.М. Куделко, М.В. Проценко. – Х.: ХНУ имени В.Н. Каразина, 2013. – 88 с.

Економічний нобелівський вісник. - 2016. - № 1 (9). - С. 18-24

Всюдихід "Харків'янка" - транспорт для Антарктиди

Вам набрид сніг, мороз і північний вітер? Важко запускається двигун і довго прогрівається салон? Ви не знаєте, що таке справжня зима. Почитайте про техніку, яку випускали в Україні для Антарктиди: для неї і -70С не межа.

Коли в середині XX століття почалося активне освоєння Антарктиди, полярникам знадобився транспорт, придатний для суворих умов сьомого

континенту. Специфіка експлуатації вражала навіть бувалих конструкторів: температури нижче –700С, висота 4000 м над рівнем моря і знижений вдвічі атмосферний тиск, сніговий покрив різної глибини і щільності.

Вантажівка з танка

Для таких умов потрібна була потужна “вантажівка”, яку знайшли в особі важкого артилерійського тягача АТ-Т. Гусеничний всюдихід вантажопідйомністю 5 тонн, здатний буксирувати причіп масою до 25 т, випускався на Харківському заводі ім. Малишева (1950 – 1979 рр.). Машина була побудована на шасі новітнього танка Т-54, вона здавалася вдалою у всіх відносинах і її добре прийняли підкорювачі Антарктиди.

До появи "Харків'янок" водії Арктики ховалися на маршруті від вітру і морозу в щитових будиночках, що стоять на харківських тягачах АТ-Т і на санях

Головне, для чого призначалися харківські машини на Крайньому Півдні – це робота в легендарних санно-гусеничних поїздах (СГП). Подібна форма транспортного сполучення гідна окремої розповіді, такі перевезення були організовані для постачання мережі полярних станцій в глибині крижаного материка. Вантажі до деяких з них можна закидати тільки наземним транспортом, оскільки можливості авіації в тих умовах дуже обмежені.

Санки вагою 40 тонн

Санно-гусеничний поїзд являв собою колону з декількох тягачів (доходило до 18 одиниць) з саньми на причепі. В тентованих кузовах всюдиходів і на санях – продукти, наукове і метеорологічне обладнання,

будматеріали і головне – життєво необхідне дизпаливо, якого тільки на станцію Восток щовесни (в Антарктиді це жовтень-листопад) потрібно закинути 150 тон. При цьому тягачі конвою за 3000-кілометровий шлях туди і назад з'їдали до 180 тон солярки. Частину необхідного для колони палива завчасно закидати човниковими рейсами тягачів на проміжні станції, частину цистерн для зворотього шляху поїзд залишав для себе по дорозі “туди”.

Маршрут від обсерваторії Мирний на морському узбережжі до станції Восток на крижаному куполі Антарктиди – найдовша дорога льодового континенту. Її протяжність в одну сторону досягає 1410 км, причому перепад висот становить понад 3,5 кілометрів. Крутий підйом починається прямо від Мирного і тягнеться близько 200 км. Тривалість походу досягала двох місяців в одну сторону.

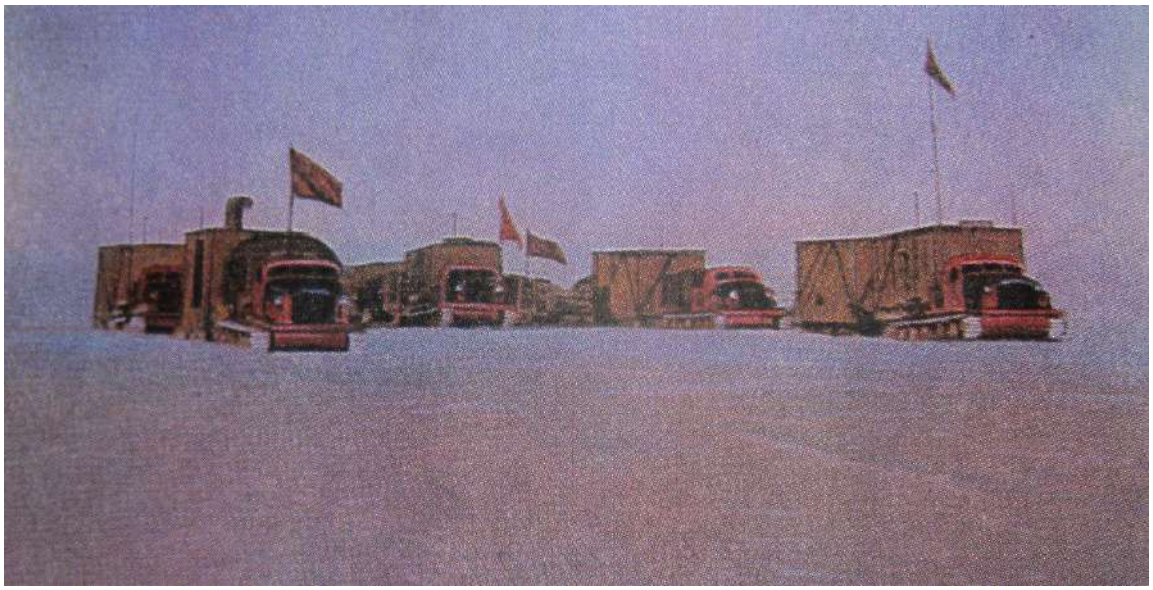

На деяких ділянках тягачам санних потягів доводилося йти розгорнутим фронтом, уступом: кожен прокладав колію глибше кліренсу машин

Велику проблему для транспортників Антарктиди в епоху відсутності GPS становила навігація – орієнтирів в крижаній пустелі немає жодних. Магнітні компаси близько полюса мають велику похибку, радіокомпаси авіаційного типу часто давали помилковий курс через перешкоди. Штурмани походів вели колони по зірках, як мореплавці середньовіччя – але тільки в погожі дні. Практично постійні хуртовини створювали проблеми з орієнтацією навіть в межах колони: в непроникній білій імлі машини доводилося вести з дистанцією в 2-3 метра, що іноді призводило до наїздів тягачів на сани, що їхали попереду.

Кожен АТ-Т тягнув на причепі сани масою від 25 до 40 тонн, але деякі ділянки вдавалося проходити тільки коли кожні сани брала упряжка з двох тягачів. Потім пара випрягалася і поверталася за іншими саньми. Також багато

часу займав старт каравану після тривалої стоянки. “Запарковані” сани іноді примерзали, іноді просідали в пухкий сніг на півметри-метр, відкопування їх займало кілька годин. Тому розігрівати їжу і спати намагалися на ходу, в балках – дерев'яних будиночках, які стояли на багатьох тягачах замість вантажного кузова.

Типова одиниця антарктичного санно-гусеничного поїзда: тягач АТ-Т з балком-лабораторією і сани з двома цистернами дизпалива для станції Восток

Як їздити при 70оС нижче нуля

Складно навіть уявити, як це – вести важкий тягач в білій крижаній пустелі, за тисячу кілометрів від найближчого житла і взвгалі від всього живого, в умовах, коли допомоги чекати нізвідки. Коли надія тільки на техніку і плече десятка твоїх колег, які сидять за важелями таких же машин попереду і позаду тебе. Обслуговування та ремонт техніки в санно-гусеничних походах доводилося проводити просто неба, при морозі в кілька десятків градусів і ураганних вітрах до 50 м/с.

Та й побутові умови були досить суворими: люди спали на двоярусних ліжках в балках, які опалювалися буржуйками-крапельницями. Одним з балків в колоні був камбуз з пічками для приготування їжі. Останнє взагалі було величезною проблемою і розтягувалося на кілька годин, оскільки вода на висоті 3500 м закипає при 87оС, і продукти в ній довго залишаються сирими. Дерев'яним будиночкам в кузові потрібна була заміна.

За 15 тис. км від великого начальства полярники дозволяли собі ідеологічні вольності: на транспаранті "Харків'янка" згадана в числі "трьох китів", на яких мандрівники будують надії на успіх походу довжиною 1,5 тис.км.

"Харків'янка"

Після декількох санно-гусеничних походів через Антарктиду було вирішено зробити для полярників спеціальний транспорт – населені всюдиходи, які могли б служити пересувними будинками для екіпажів. Замовлення розмістили в Харкові – місті, де було обидва підприємства, необхідних для створення такої техніки: машинобудівний завод ім. Малишева і авіаційний завод. На першому випускали якраз ці самі тягачі АТ-Т, а на другому розмістили замовлення на проектування кузова “снігового крейсера”. Тільки авіаконструктори могли вмістити в одній машині кокпіт водія, спальний відсік на 8 місць, кухню, кают-компанію, радіостанцію і туалет з умивальником.

Харківські авіабудівники помістили в кузові "Харків'янки" житлові та службові відсіки. Танкобудівники додали сюди ж силовий агрегат і 2500-літрові баки на 1000 – 1500 км шляху

Компонування нової машини харківські конструктори вибрали вагонне. Крім вищезгаданого, в ній помістився ще штурманський пост з астролюком і компасами декількох типів, лебідка зусиллям 20 тонн з 100-метровим тросом і два автономних обігрівача.

Вікна відсіку управління мали вбудований електропідігрів – і це в 1958 році, коли не всі автомобілі-іномарки мали звичайний опалювач! Загальний корпус з рядом лобових стекол і дев'ятьма ілюмінаторами накривав також 12-циліндровий танковий дизель потужністю 520 к.с. (при підключенні наддуву – 800-1000 к.с.) і баки ємністю 2500 л, запасу дизпалива в них вистачало на 1000 – 1500 км пробігу. Силовий агрегат, розташований в передній частині корпуса праворуч від місця водія, можна було обслуговувати і ремонтувати в комфортних умовах.

При відсутності GPS і будь-яких орієнтирів у сніжній пустелі навігація була проблемою в далеких походах. Тому як мінімум дві "Харків'янки" були випущені в штурманській комплектації

Корпус зібраний з алюмінієвих панелей, з 8-ма шарами синтетичної ізоляції, клепані стики всіх панелей проклеєні особливої стрічкою, щоб виключити найменше проникнення повітря при ураганах. У підсумку, якщо трапиться “Харків'янці” залишитися посеред Антарктиди без руху і з обігрівачами, що відмовили, температура в її салоні падала б лише на 2 – 3 градуси на добу.

При “житловій” площі корпусу в 28 кв. м висота стелі становила 2,1 м – можна було ходити на повен зріст! Зовнішні габарити вийшли більш ніж значними: довжина 8,5 м, ширина 3,5 м, і висота 4 м, але питання парковки і штовханини в пробках полярників не хвилювали.

Базувалася “Харків'янка” на подовженому танковому шасі, та й важила як танк: споряджена маса досягала 35 тонн. 5-ступінчасту коробку передач для неї зробили особливої конструкції, а гусениці розширили до 1 метра.

"Харків'янка" № 21 ("штурманська" комплектація) разом з №23 в 1959 р. побувала на Південному полюсі. А взагалі "Харків'янки" бачили як мінімум три полюси Антарктиди: географічний, Південний геомагнітний і Недоступності.

Машина вийшла чудова. Мало того, що могла розвивати до 30 км/ч, так крім функцій “кемпера” в походах вона залишалася і тягачем, буксируючи сани масою до 70 тонн. У 1958 році була випущена серія “Харків'янок” з 5 штук, які на довгі роки стали обов'язковими учасниками санно-гусеничних походів по Антарктиді. “Харків'янки” покреслили своїми гусеницями весь континент, бували і на Південному полюсі (2700 км від бази в одну сторону), і в інших важкодоступних місцях.

Машина №22 (без астрокупола), що стала згодом самою "розкрученою", в Харкові перед відправкою в Антарктиду. Розширювачі гусениць обріжуть вже там, "на місці" – вони не витримували навантажень і загиналися, заважаючи роботі ходової.

І якщо тягачі АТ-Т після кількох “капіталок” списували, розбирали на запчастини або просто кидали навіки посеред крижаної пустелі, то “Харків'янки” полярники любили і берегли, як люблять свій будинок. Досить сказати, що останній похід за стандартним маршрутом “Мирний – Восток “за участю “Харків'янок”, випущених в 1958 році, відбувся в 2009-му. І останнім він став не через списання машин, а внаслідок перенесення основної бази з Мирного на іншу станцію. Зараз українські всюдиходи використовуються на сьомому континенті як пересувні бази дослідників.

“З нами Бог, парторг і “Харків'янка” – написали полярники на транспаранті при старті одного з санно-гусеничних поїздів. Показавши таким чином сили, на які вони могли покластися в надважких умовах арктичних походів.

https://auto.24tv.ua/vsiudykhid_kharkivianka_v_antarktydi_istoriia_foto_tsikavi_fakty_n9686

Кочеток

Землі в околицях селища Кочеток були заселені з давніх часів Дикого поля. Ще до формування Бєлгородського приказу тут несли службу Путивльські станичники, а в 1571 році князь Михайло Тюфякін та диякон Матвій Ржевський встановлювали прикордонні межові стовпи. Назва Кочеток відноситься до першої половини 17 ст. і походить від одноіменного колодязя. Після заселення покинутого козаками Чугуєва служивими людьми, ці землі стали належати боярським дітям, що служили в Чугуєві. Згідно записів 1647 року, земля була записана за боярськими дітьми Федором Голобоком та 11 його товаришами (майже як по фільму – 11 друзів Оушена). Заснування села Кочеток було покладено ними, а також ченцями Володимирської пустині. У ньому мешкали господарські селяни монастиря, які після його закриття у 1787 році були переведені у розряд державних селян. З 1817 року Кочеток відноситься до Українського військового поселення, з центром управління у Чугуєві.

Кочеток став відомим на всій території Росії після відкриття тут в 1846 році колезьким радником Є.Следзієвським гідропатичного закладу. Він, будучи дуже відомим лікарем у південних провінціях Російської імперії, запропонував керівнику українських військових поселень генералу Олексію Петровичу Нікітіну відкрити в Кочетку медичний заклад. Для цього Следзієвський 1845 року поїхав за кордон вивчати на практиці організацію та застосування мінеральних вод за системою Прісніца. Повернувшись до Харкова, лікар за допомогою Нікітіна, отримує дозвіл на відкриття курорту з мінеральними водами у Кочетку. Заклад вів свою діяльність щороку з 15 березня по 15 жовтня. Спочатку сюди приїздили кілька родин з губернського Харкова, офіцери та чиновники українських військових поселень, а також навколишні поміщики. Але “сарафанне радіо” працювало й тоді. Після того, як військові чиновники з Москви та Петербургу почали відвідувати Кочеток, кількість знатних родин різко зросла.

У лісі було вирубано кілька широких практично майже проспектів, що вели до джерела. Були побудовані лікарні та будівлі з ваннами, збудована ціла вулиця котеджів з балконами та верандами, і, нарешті, була зведена ротонда з хорами для двох оркестрів і з великою верандою. Заможні поміщики прямували на курорт в село Кочеток, та не самі. Вони везли з собою цілий штат слуг, що складався з кучерів, конюхів, кухарів, перукарів, гувернантів, вчителів музики

та співу. Кожен хотів похизуватись перед іншим заможністю. Особливо виділялись серед інших струнний оркестр Стремоухова, з 40 осіб, та бальний оркестр Фідлера, з більше ніж 50 музикантів. Також батьки молодих дівчат на виданні розраховували на успішне знайомство, роман та шлюб. Курорти закінчувались кількома весіллями щороку.

Як писав один з відвідувачів курорту у своїх споминах: “Дешивизна, зручність приміщень, клімат, мальвниче розташування, близькість Чугуїва з чудовим товариством офіцерів, нарешті, щоденні вечори з танцями у вокзалі, феєрверки – все приваблювало сюди клієнтів.”

Курорт в Кочетку розвивався, але після закриття військових поселень в 1862 році відбулось невелике зниження його діяльності, маса офіцерів та їх родин виїхала з військовими частинами на нові місця служби. Ситуація вплинула і на курорт, куди стали навідуватись менш значущі чиновники. Часто змінюються власники курорту. В кінці 19 ст. в околицях села з’являються Старий Кочеток та Новий Кочеток. Ці котеджні поселення влаштували чиновники з Харкова, а мешканці з них використовували лишу воду з курорту, а ввечері збирались на танцювальні вечори та концерти. У 1880-х роках курорт Кочеток належав дворянці Марії Зубковій, і в цей час багато будівель курорту почали занепадати.

У Кочетку знаходиться прекрасна церква Володимирської ікони Божої Матері, яку видно здалеку, оскільки розташована вона на горі. Історія її наступна.

Перша дерев'яна церква в Кочетку була побудована служивими людьми в ім'я Архангела Михаїла в період з 1680 по 1700 рік. На згадку про цей храм в 1850-х роках на його місці існувала каплиця, пізніше перенесена на парафіяльне кладовище.

За версту від села з кінця 17 ст. існувала Володимирська пустинь. За указом Петра I їй була відведена земля. Згодом, в 1730 році був підписаний указ на ім'я Всесвятського ігумена Димитрія відкрити Богородицький монастир. Наступного року Богородицьку пустинь приписали до Харківського училищного монастиря, з якого сюди направляли настоятелів. У 1756 році було дозволено побудувати новий храм на місці вітхого, через рік його освятили. В 1787 році пустинь закрили, за клопотанням поміщика майора Стремоухова до єпископа Бєлгородського Аггія, в 1789 році дозволили монастирську церкву Володимирської ікони Божої Матері перевести в сільську парафіяльну, а колишню парафіяльну Михайлівську церкву було скасовано. Ієромонах Вікентій з лікаідованого монастиря став першим священиком храму. Сліди існування самого монастиря ще були помітні в кінці 19 ст.

За кліровими записами, нова церква в Кочетку була побудована коштами парафіян, але священик Г.Дуков повідомляв, що будівля була нічим іншим, як оновленою старою, тобто розширена приділами та оздоблена куполом. Дерев'яна дзвіниця була збудована 1818 року.

1847 року командир кавалерійського корпусу Українських військових поселень звернувся до архієпископа Харківського та Охтирського з тим, що в селі Кочеток у старому дерев'яному храмі знаходиться Чудотворна ікона Пресвятої Богородиці Володимирської, і до цієї ікони приходить велика кількість богомольців, які вирішили зібрати кошти на спорудження нового

кам’яного храму. Того ж року проект храму був затверджений. Будівельний комітет очолив начальник корпусного штабу генерал-лейтенант Борщов. Будівництво тривало до 1854 року. Згодом до святині добудували і дзвіницю.

На початку 1860-х років було побудовано дві дерев’яні каплиці: одну над джерелом, де, за легендою, з’явилась ікона Божої Матері, а іншу на коадовищі. 1884 року була відкрита церковноприхідська школа. Вона знаходилась у найманій квартирі та утримувалась на кошти священика, протоієрея Олексія Ілларіонова і приходу. Друга церковноприхідська школа була відкрита 1906 року, попечителем був сенатор Микола Костянтинович Кульчицький (колишній попечитель Петроградського учбового округу). Окрім того, при храмі 1903 року заснували ремісничу школу для глухонімих. У 1910 році навколо церкви було побудовано залізний паркан на мурованому фундаменті.

За радянської влади храм закрили та перетворили на зерносховище. Аж у 1984 році зробили повну реставрацію церкви та урочисто відкрили 1989 року. Відтоді церква є діючою та приймає прихожан та паломників. Церква має незвичайну архітектуру та нагадує казковий палац, багато декорований восьмикінечними зірками, різноманітними геометричнимии орнаментами та арками. В інтер’єрі храм прикрашають давні образи.

Відродження храму є чудовим прикладом того, як це можна було здійснити навіть в радянські часи. Нехай це займе трохи часу, але ми й вам розповімо (за метеріалами з сайту otkudarodom.com)

В 1960-70-х роках церква використовувалась як склад. За свідченням очевидців: “Стіни були настільки пошкоджені вогкістю, що виглядали чорними, наче обгорілі. Внутрішній простір позбавлений вівтарної перегородки. Скрізь – купи чогось, схожого на хімічні добрива. Ніяких ознак розписів. Ні найменших! Лише похмурі, немов обвуглені, склепіння”.

У 1980-х роках начальником ВУВГ “Донець” (управління водного господарства) був Михайло Ніколаєнко, який вирішив відновити храм силами очолюваного ним підприємства. Спочатку був потрібен дозвіл на передачу на баланс підприємства будівлі храму, який був наданий 1984 року заступником голови Харківського обласного виконкому Уваровою під власну відповідальність, але ще до цього Українське спеціалізоване науково-реставраційне управління провело проектно-вишукувальні роботи.

Під час реставраційних робіт у підвалі храму в правому куті західної його частини під бетонною плитою було віднайдено склеп з арочним склепінням близько 1,8 м. У склепі була труна з напрочуд добре збереженими мощами священика. Один із старожилів розповів, що це були мощі настоятеля та протоієрея Різдво-Богородицької церкви Олексія Ілларіонова. Похорон відбувся взимку 1910 року, а відспівували священика у Покровському кафедральному

соборі Чугуєва, потім доставили на санях у Кочеток. Мощі отця Олексія майже рік знаходились у закритому приміщенні храму і лише у вересні 1986 року їх перепоховали на кладовищі.

Хрести для храму були виготовлені за ескізами директора музею води С.Л.Комарова силами співробітників ВУВГ та Чугуївського заводу паливної апаратури. Метал для хрестів доставили з Донецького металургійного заводу, а на заводі "Електротяжмаш" зробили зірки. За встановлення хрестів на храмі Миколаєнко отримав сувору догану. В обкомі, куди його викликали, він довів, що пам'ятка архітектури повинна бути відновлена в первісному вигляді.

1986 року Миколаєнка запросили до Києва на з'їзд Товариства охорони пам'яток. На виступі він передав до президії світлини із зображенням храму до і після реставрації та наголосив, що хрести не золочені. Заступник голови Ради Міністрів СРСР П.Тронько відреагував на це, і через тиждень з Києва приїхав автомобіль, щоб везти хрести для позолоти. У цей час ліси на храмі вже прибрали, тому хрести для цього знімали харківські альпіністи. Незабаром прибули художники-реставратори з Києва, які почали відновлювати настінні розписи.

Після 1991 року настав час відновити дзвони, їх відливали лише у Воронежі на ливарно-механічному заводі. Хоча замовлень було на кілька років наперед, директор заводу відступив ВУВГ "Донець" дзвони із замовлення для Канади. Три дзвони вагою 248, 140 та 45 кг перевозили в обхід митниці в Двурічанському районі, де допоміг один з голів колгоспу, силосні ями якого розташовувались за межами кордону України, на російській території. Дзвони присипали силосом і так доставили в Україну.

Багато співробітників ВУВГ "Донець" працювали над відновленням Володимиро-Богородичського храму. Згідно з рішенням профспілкового комітету, кожен працівник відпрацював на суботниках по 40 годин, перерахувавши частину зарплатні для закупівлі матеріалів, необхідних для потреб храму.

Є в селищі унікальний музей води, створений 1984 року, в якому вже біля 2000 експонатів.

Поряд з селищем знаходиться кілька природних заказників з мальовничою природою. Ілля Рєпін тут написав кілька етюдів для свого "Хресного ходу в дубовому лісі".

https://ukrainaincognita.com/mista/kochetok

Харківський музей сексу і сексуальних культур світу

Науково-просвітницький музей сексу і сексуальних культур світу, створений у Харкові, — єдиний не тільки в Україні, але і Східній Європі!

Перший і поки єдиний в Україні музей, експозиція якого присвячена сексуальній культурі народів світу, був відкритий у 1999 році за ініціативою співробітників кафедри сексології Харківської медичної академії післядипломної освіти.

Вже 12 років музей сексу і сексуальних культур світу проводить велику просвітницьку роботу в області взаємин між чоловіком і жінкою, для сексуального розвитку не тільки підростаючого покоління або людей, які бажають вступити в шлюб, але і для збереження сімейних пар. Адже за статистикою, великий відсоток розлучень пов'язаний з низькою сексуальною культурою подружжя. У музеї сексу і сексуальних культур світупредставлені експонати, що зображують сексуальні культури народів Японії, Індії, Америки, Китаю, Африки і Європи від самого початку їх існування і до кінця XIX століття.

У музеї зібрані матеріали з сексуальних культур народів Європи, Африки, Америки, Індії, Китаю і Японії від стародавніх часів до сучасності. Експозиції окремих залів присвячені статевому вихованню дітей і підлітків, їх підготовці до вступу в шлюб і початку сімейного життя. Матеріали музею підібрані згідно з вимогами програм навчальних закладів.

Дванадцять залів являють собою сексуальні культури дванадцяти країн світу. Є в музеї сексу і сексуальних культур світу і підлітковий зал, відвідавши який, можна дізнатися багато цікавого про анатомію, фізіологію і психологію сексуальної поведінки людини. Окрема виставка розповідає про сексуальні стосунки тварин.

Але не кожен охочий може відвідати музей, адже в деякі виставкові зали вхід до 18 років заборонено.

https://mydim.ua/companies/museum/museum-of-sex-and-sexual-cultures-of-the-world/

Історія найбільшого в Україні харківського готелю "Інтернаціонал"

Будівництво почалося, коли Харків був столицею Радянської України

Готель Харків, який раніше мав назву "Інтернаціонал", побудований зі столичним масштабом, а його архітектор Григорій Яновицький після запуску об'єкта у 1936 році отримав Гран-прі Всесвітньої виставки мистецтв і техніки в Парижі. Будівництво об'єкта почалося в той час, коли Харків був столицею Радянської України, а закінчилося, коли столиця переїхала до Києва.

ІСТОРІЯ ХАРКІВСЬКОГО ГОТЕЛЮ "ІНТЕРНАЦІОНАЛ"

Запуск готелю в експлуатацію стався, коли були готові 327 номерів, при завершенні будівництва готель мав у своєму розпорядженні 495 апартаментів. У готелі планували проводити зустрічі іноземних делегацій, тому номери будувалися з поліпшеним плануванням.

У готелі був ресторан на 400 місць і окремий банкетний зал, крім того, функціонувала і кав'ярня. У плані технічного оснащення це була передова будівля того часу.

Всього готель вміщав 2 тисячі постояльців. Рівно стільки, скільки могли оселитися у всіх харківських готелях до радянської влади. Традиція будувати великі готелі поруч з урядовими будівлями в СРСР пішла з Харкова.

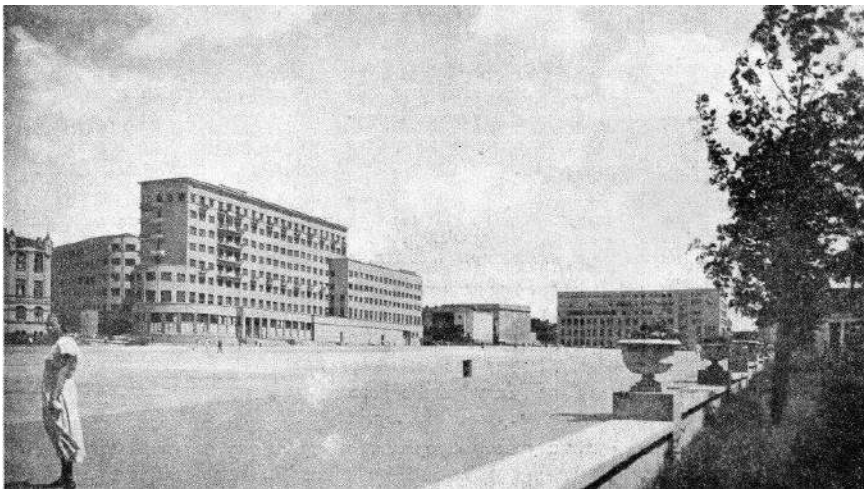

Під час німецької окупації будівля горіла й обстрілювалася. Німецька влада розмістила в ній в'язницю, в якій утримували заручників і арештантів.

Після війни об'єкт відновили, це відбувалось майже 30 років.

https://novyny.live/kharkov/istoriia-krupneishego-v-ukraine-kharkovskogo-otelia-internatsional-foto-37366.html

Палацово-парковий комплекс "Шарівський"

Палацово-парковий ансамбль "Шарівський" у селищі Шарівка був збудований на початку XIX ст. у стилі неоготики. Першими власниками маєтку була сім'я Ольховських, які у 1836 р. розпочали будівництво палацу та облаштування саду. Селище лежить за 70 км на захід від Харкова, його можна відвідати у межах одноденного маршруту поряд з садибою "Наталіївка" та Краснокутським дендропарком.

Пізніше комплекс будівель належав німецьким землевласникам – братам Гебенштрейтам. Наприкінці XIX ст. маєток придбав цукровий магнат з Німеччини – Леопольд Кьоніг, саме завдяки йому тут було зведено прекрасний архітектурний ансамбль, зокрема, до старого будинку прибудували ще два корпуси і спорудили дві триповерхові вежі.

Композиційним центром комплексу вважається палац, який будувався у чотири етапи. У своєму архітектурному вирішенні мурована будівля – білокам'яний двоповерховий будинок, складної конфігурації у плані, витягнутий більш, ніж на 150м., причому його парадний вхід спрямований на південь – на каскад паркових галерей. Між двома восьмигранними баштами, які надають споруді величі, розташовані парадний вхід, зал та вестибюль. Фасади палацу виконані із застосуванням романо-готичних форм архітектури. У вежах знаходяться виходи на оглядові майданчики. Стеля та стіни у вестибюлі прикрашені дубовими панелями. У палаці нараховується 26 кімнат і 3 зали, у

оздобленні його інтер'єрів використано різьблені дерев'яні прикраси, карнизи, а також – тематичний і орнаментальний розпис. У всіх залах та кімнатах було встановлено мармурові каміни та печі, облицьовані кольоровим кахлем. Магнат Леопольд Кьоніг для упорядкування садиби запросив фахівців з Німеччини – інженера Штольца та архітектора Якобі. При в'їзді до маєтку встановили парадні ворота із зубцями. Після будівництва палацу на території було також споруджено будівлю з гострим дахом для охорони, парники та оранжереї, будиночок садівника та палісадники, а також у лісі – хатину лісника.

Композиція парку була спроектована ландшафтним архітектором Георгом Куфальдтом. Тут було висаджено приблизно 150 видів екзотичних рослин, а також збудовано безліч фонтанів, алей, сходів та інших декоративних елементів. Парк розкинувся на площі приблизно 40га, його родзинкою вважається липова алея, крім того, тут знаходиться "камінь любові", подейкують, якщо до нього доторкнутися, то він скріпить кохання та взаєморозуміння у парі. Існують легенди, згідно з якими незадовго після весілля дружина графа Кьоніга захворіла на туберкульоз. Для того, щоб полегшити її страждання, граф навколо палацу розбив парк, де зростало багато сортів хвойних дерев та липи.

З приходом радянської влади у 1917 р. розпочався занепад маєтку, його було націоналізовано, у 1925 р. тут створили санаторій для хворих на туберкульоз. Упродовж усього XX ст. у будівлі палацу не проводилося майже

ніяких відновлювальних робіт. Лише у 2001 р. було відремонтовано парадний фасад. У 2008 р. санаторій вивели за межі селища та колишнього маєтку.

Палацово-парковий ансамбль "Шарівський" більш-менш цілісно зберігся до наших днів завдяки тому, що на його території багато років існував санаторій. Станом на 2015 р. відвідувати палац було небезпечно. За шість років, які палац провів без догляду і опалення, тут виникли ідеальні умови для палички Коха, якою вражена більшість приміщень. Однак, зусилля благодійного фонду "Омріяна країна" в особі керівника правління фонду і відомого громадського діяча Олексія Толкачова спрямовані на те, щоб відкрити палац для відвідувачів. На його базі планують проводити фестивалі, благодійні бали, концерти та інші культурні заходи і перетворити Шарівку у центр культурного туризму Харківщини. Зусилля відомого громадського діяча будуть спрямовані на те, щоб до реставрації комплексу залучити спонсорів, меценатів та широку громадськість. У зв'язку з цим було складено план з дезінфекції палацу, має бути проведена ретельна санітарна обробка приміщень, відновлення систем опалення та електроживлення. Нині тут проводяться реставраційні роботи. У серпні 2015 р. автор рок-версії гімну України Микита Рубченко у палаці знімав свій кліп.

У центральній частині палацу на першому поверсі знаходяться: велика вітальня, кабінет, колишня більярдна та оздоблений дубом зал-бібліотека, а

другий поверх займають великий бальний зал, частина житлових кімнат і парадні сходи. Саме у центральній палацовій частині збереглося вражаюче красою оздоблення, зокрема, унікальні настінні розписи, художні плафони на стелях, розкішні каміни з білого та рожевого мармуру, печі, декоровані кахлем художньої роботи, парадні дерев'яні сходи тощо. Ліве західне крило палацу вважається господарсько-житловим, на першому поверсі тут знаходиться кухня, де готували їжу для власників маєтку, а другий поверх займали житлові кімнати, які за радянських часів були прилаштовані для постійного проживання хворих. Праве східне крило – це двоповерхова скляна галерея, яка була прибудована у 20-ті роки XX ст. для потреб санаторію, тут, на першому поверсі знаходився зал театру, а на другому – хворі приймали сонячні ванни та дихали свіжим повітрям.

Палацово-парковий комплекс у Шарівці є цікавою принадою для туристів, вважається однією з найкращих садиб Східної Європи початку XIX ст. і належить до пам'яток архітектури національного значення. Північ Харківщини багата на старі дореволюційні маєтки. Найвідомішими із них є садиба Шидловських у Старому Мерчику (кінець 18 ст.), маєток Павлової у Малижиному (початок 19 ст.), а також палацово-парковий комплекс князя Святополк-Мирського у Люботині.

https://drymba.com/uk/1034215-palatso-parkovyy-kompleks-sharivskyy-sharivka

Федорова Т. **Рідний про скульптури в Саду Шевченка: «Це не неповага, це в голові у людей неповага»**

«Моя ідея була така, щоб це не був Ленін-вождь. У Вернадського були діти, він займався сексом, він любив, він гуляв, спілкувався з дітьми, а не стояв на п'єдесталі...».

Олександр Рідний — один з авторів скульптур в оновленому Саду Шевченка.

Леся Курбаса, Володимира Вернадського і Іллю Рєпіна він прагнув зобразити не як видатних постатей, а як звичайних людей. Саме тому Курбас босий — грає людину-невидимку, а Вернадський готує борщ за власним рецептом.

Лесь Курбас Олександра Рідного

Скульптурна композиція з Вернадським

Цього року в Україні відзначалося 175-річчя з дня народження Іллі Рєпіна, художника, народженого на Харківщині

Скульптури, створені Рідним та його колегою Катібом Мамедовим (пам'ятники Клавдії Шульженко з Ісааком Дунаєвським, Марку Бернесу, Леоніду Бикову), викликали неоднозначні відгуки серед харків'ян — принаймні у соцмережах думки розійшлися.

Водночас скульптури привертають велику увагу відвідувачів саду і стали місцем для фотографування сотень людей.

Марк Бернес. Робота Мамедова

www.mediaport.ua/subotniy-podkast-ridniy-pro-skulpturi-v-sadu-shevchenka-ce-ne-nepovaga-ce-v-golovi-u-lyudey-nepovaga

Краснокутський дендропарк

На території Краснокутського науково-дослідного центру садівництва знаходиться один з найстаріших дендрологічних парків України - "Краснокутський", який є пам'яткою садово-паркової архітектури XVIII ст. Він - один з небагатьох старовинних парків, що збереглися до наших днів. Від часів, коли наші пращури починали його створювати, минуло довгих 200 років. Відвідувачі мають змогу доторкнутися до давньої історії нашого краю, побачити підземні ходи колишнього монастиря, який ще у 1654 р. будували козаки Корсунського полку, що переселились на Лівобережну Україну після битви під Берестечком. Більше 100 років простояв цей монастир, будучи оплотом віри і фортецею одночасно, жодного разу ніким не переможений. Дендропарк "Краснокутський" є зразком пам'ятки ландшафтного мистецтва України XVIII ст.

Засновник парку – Іван Назарович Каразін.

Унікальність Краснокутського дендропарку полягає в тому, що він є одним з найвідоміших і найстаріших центрів акліматизації цінних у декоративному господарському відношенні рослин. У цьому парку вперше було акліматизовано понад 50 видів рослин, що збагатили флору України. Серед них такі цікаві рослини, як: гінкго дволопатевий, айлант найвищий, бундук канадський, клени цукровий та канадський цукристий (сріблястий), гледичія, каштани, шовковиця, платан західний, тополя канадська, сосна веймутова, ялина чорна та червона, гльоди, кизил, обліпиха то інші. Нині колекція дерев та чагарників налічує понад 350 видів.

Сьогодні дендропарк - одне з найулюбленіших місць відпочинку жителів Краснокутська та його гостей.

В окремих місцях парку відкриваються захоплюючі панорами, що нагадують живописні куточки гірської місцевості. На галявині біля нижнього ставу величезний кущ клена сріблястого надає особливої чарівності цьому куточку. Захоплення викликають дерева бука розрізнолистого, ялини Енгельмана, арисголохії, гінкго, платана, модрини, ялини фінедонської, бундука, групи кизилу, зарості кремени та виноградів - пахучого, дівочого й амурського.

Поєднання старих і молодих насаджень, листяних та хвойних порід, густих деревостанів і відкритих прогалин та полян, контрасти тіні й світла, квітучі чагарники, гладь водної поверхні ставків, затишок і чисте повітря,

наповнене ароматами квітів та листя, створюють у відвідувачів парку незабутні враження, добрий настрій, стимулюють любов до рідної природи, прагнення до її захисту і збереження.

https://drymba.com/uk/1034225-krasnokutskyy-dendropark-krasnokutsk

Херсонська область

Цікаве про «Асканію-Нова» – перлину туристичної Херсонщини

«Асканія-Нова» – один з найвідоміших заповідників України, який на цьому тижні відзначає своє 101-річчя. Заповідник є найстарішим степовим резерватом світу та входить до сотні найвідоміших заповідників планети, та вважається найбільшим степовим заповідником Європи. Він розташований у селищі Асканія-Нова Чаплинського району в Херсонській області. «Новини Приазов'я» зібрали цікаві факти про заповідник.

- «Асканія-Нова» визнана одним із семи природних чудес України та входить до сотні найвідоміших заповідників та парків світу.

Озеро

- Заповідник названо на честь маєтку в Німеччині. В XIX столітті родина засновника **Фрідріха Фальц-Фейна** купила цю територію у іншої німецької родини. Назва «Асканія-Нова» походить від її попередніх власників, герцогів Ангальт-Кетен-Плесських, які назвали ці території на честь власного маєтку в Німеччині – Асканії. Останнім з живих потомків баронів Фальц-Фейнів був племінник засновника заповідника **Едуард,** який помер у 2018 році.

Пам'ятник Фрідріху Фальц-Фейну

- «Асканія-Нова» площею 33 тисячі гектарів нараховує 1030 деревних рослин і понад 680 видів трав'янистих. Це найбільший дендрологічний парк степової зони України. Тут продовжують існувати рослини, які за останні два сторіччя території степів Євразії зникли.

Давня кам’яна статуя жінки в заповіднику

- «Асканію-Нова» часто називають «Ноєвим ковчегом у степу» – у заповіднику живуть тварини та птахи з усіх куточків світу. Колекція зоопарку заповідника представлена 34 видами ссавців, 3 видами безкілевих і 73 видами кілегрудих птахів, які утримуються напіввільно великими групами. В цілому

тваринний світ заповідної території налічує 69 видів, занесених в Червону книгу України та 12 – занесених в європейський Червоний список.

Зебри на просторах заповідника

- У заповіднику можна побачити «диво з соснами». Вдалині на галявині їх нараховується чотири, але коли підходиш ближче – їх уже п'ять, а за кілька кроків з'ясовується, що сосен шість. Щоб створити таке у дендропарку, Фальц-Фейн спеціально попросив свого друга-художника, який розрахував, з якої точки парку скільки дерев буде видно.

Галявина з соснами

- Площа заповідника займає 33 тисячі гектарів, при чому третина – степ, який навіть за мільйони років не знав плуга. Одна екскурсія у заповідник може замінити навколосвітню подорож, адже тут представлені тварини майже з усіх кліматичних поясів планети.

- На березі ставка заповідника розташований штучний грот. Саме в ньому знімали деякі сцени радянського фільму «Діти капітана Гранта».

www.radiosvoboda.org/a/tsikave-pro-askaniyu-novu/31698542.html

Неділько А.Г. **Традиції народного виноробства Каховщини у 1950-1980-х роках**

Виноградарство і виноробство в Україні пройшло досить складний і драматичний шлях. Однією з характерних ознак його розвитку було існування, поруч з його усталеними і законодавчо визначеними формами, так званого «народного виноробства». За часів існування СРСР виноградарство і виноробство знаходилось під повним контролем держави. Якщо приблизно до 1930 року постачальниками вина та виноматеріалів були переважно малі приватні господарства (одноосібники та кооперативи), то після 1945 року ними стали виключно новоутворені колгоспи та радгоспи. До того ж, репресії домогосподарств у вигляді сталінського податку на кожну свійську тварину і кожен кущ насаджень повністю зруйнувало індивідуальне виноградарство і виноробство. Проте, як свідчить історія, зберегти традиції виноробства як соціокультурний феномен в СРСР вдалося завдяки індивідуальному, або народному виноробству. Надамо лише декілька таких фактів:

- утворення колгоспів і радгоспів відбувалося у надзвичайно агресивній манері [1, 29-45], під час якого повністю руйнувалася матеріально-технічна база попередників (наприклад, прогресивне зрошення, яке було запроваджене на початку 1920-х рр. в єврейських поселеннях хутора Піщаний, і комуни «ІІІ Інтернаціонал» в селах Чорнянка і Ключова було зруйновано більшовиками і замість нього було запроваджено старий метод копанок і вад);

- державне виноградарство і виноробство зазнавало постійних кардинальних змін, під час яких повністю оновлювався сортовий склад насаджень, змінювалися технології і матеріали, тощо, що приводило до величезних втрат. Але завдяки старанням окремих селян було збережено дореволюційні сорти винограду, фруктових дерев, тощо, і були збережені традиції, які починалися ще з XIX сторіччя.

Поняття «народне виноробство» ще не застосовується в літературі, і має на меті показати існування виноробства в межах особистих домогосподарств

селян поза контролем держави. Головною відміною народного виноробства є виробництво винограду і вина переважно для власного споживання, яке за наявності вільного ринку може переходити у дрібнотоварне, проте саме цього не вистачало в СРСР у вказаний нами період. Якщо з точки зору культурології виноробство на великому підприємстві являє собою лише високоорганізований виробничий процес, спрямований на отримання прибутку, то для традиційного винороба – це спосіб життя, який містить не тільки технологічну складову, але й тісно переплетений з фольклором, народним мистецтвом, обрядовістю і ментальністю народу. Будь-яких досліджень з цього питання поки що не знайдено. У новому бібліографічному покажчику з виноградарства і виноробства про народне або традиційне виноробство немає жодного посилання [2]. Проте в народних піснях і у витворах народного мистецтва є численні посилання на виноград і вино, які є не тільки мистецькими символами, а й компонентами багатьох обрядів. Свідченням цього можна навести старовинні народні пісні «Через сад-виноград по воду ходила», «Ой сад-виноград, кучерява вишня», «Саду муй, саду да зелений виноград», «Ой на горі виноград», «Ох і там за садом-виноградом, Там за садом зеленим, Дівчинонька з козаком стояла», «Понад сад виноград а у саду грушки...», а також численні щедрівки, святківки, колядки, які створені нашим народом протягом століть і які є скарбницею нашої культури [3]. Важко уявити святкування, на якому б не використовували виноград і вино. Відомі всім слова Максима Рильського «Як парость виноградної лози, плекайте мову...» надають винограду сакрального значення. Виноград – один з популярних символів, які застосовуються на рушниках по всій Україні.

Світогляд українського селянина, в тому числі і каховського, має специфічну категорію, яка відсутня у інших народів – це поняття «сад-виноград». Як свідчить словник, сад-виноград – це нар.-поет. усталена назва саду [4, 9]. Для правильного розуміння цього дуже давнього поняття треба мати на увазі, що слово «виноград» у старослов'янській мові мало інше значення – воно означало не окрему рослину або ягоду, як зараз, а «виноградник» [5, 377-378]. Тому стає зрозумілим, що плекати свій сад-виноград – це не просто забава або хобі, а традиційна сакральна місія. Як свідчать словники, традиційним вважається явище, яке ґрунтується на традиції й закріплено нею [6, 224]. Такою традицією й стало народне виноробство, яке передавалося від батька до сина ще з давніх часів. Про давні виноробні традиції селян Каховщини свідчить каховська краєзнавиця А. Яблонська [7].

На початку 1950-х років з причин репресивного законодавства народне виноробство перебувало у примітивному стані. Для нього є характерними такі ознаки:

- мала площа індивідуальних виноградників, на яких застосовувалась укривна культура винограду, із застосуванням дерев'яних стовпчиків в якості опор, або взагалі без них;

- застосування старого або саморобного знаряддя та посуду;

- застосовувались переважно старі сорти винограду: Серексія, Рислінг, Тільтікурук, Каберне, Лідія, Чауш, Алімшак, Піно блан, Мадлен Анжеві, Трамінер рожевий, Шасла, Кабасія, Беляpджи, Аверна, тощо. Деякі сорти, котрі збереглися у приватних колекціях до сьогодення, селяни не можуть ідентифікувати, але стверджують, що вони походять від дідів і прадідів. В різних селах можливі різні назви сортів, які не співпадають з офіційно зареєстрованими (наприклад, виноград Рижий). В селі Мало-Каховка зафіксовано народний термін «карюк», який є синонімом до відомого терміна «горошіння винограду», тощо. Процес обприскування винограду носить також іншу назву «купання». Виноградники, як правило, були без поливу, традиційно вважали, що виноград повинен сам шукати корінням вологу.

Виходячи з обмежених врожаїв, які отримували індивідуальні винороби, приготування сортових вин було дуже важким завданням. Тому у народному виноробстві сортові вина зустрічаються досить рідко. Переважну більшість виноробної продукції малих господарств складають купажні й кріплені вина, причому треба мати на увазі, що всі вони готувалися по власним, а не офіційним схемам виноробства. Виходячи з цього, можна стверджувати, що продукція малих винарень є по-справжньому унікальною. Приготування сусла і вина відбувалося у спеціально відведеній окремій споруді (винарні, або виноробці), яка стояла біля винного підвалу. Винний підвал зазвичай звали льох, але в деяких приазовських селах можна було почути й болгарський термін «ізба». Підвали були переважно у вигляді землянок з очеретяним перекриттям. Кам'яні підвали були рідкісними і, як правило, були вже захоплені радгоспами. В підвалі за традицією тримали три бочки: перша бочка була найменшою і використовувалась для поточного виробництва. Середня бочка відкривалася лише один раз на рік, зазвичай в ній витримувалися вина протягом 1-4 років. Велика бочка слугувала як додаткова для ферментації сусла або для витримки вина не більше 1 року.

В індивідуальному виноробстві використовувалися такі види посуду та допоміжні ємності:

- для зберігання – бочки ємністю 150, 225, 300 і більше літрів;

- для обробки винограду – бродильні чани, корита;

- для декантації – кановка, кухля.

- для транспортування – анкерок (термін походить від моряків і означає дубову тару у вигляді саквояжу ємністю від 1 до 3 відер), барило або барильце

(ємністю від 1 до 5 л), тощо. Для пересилання вина поштою використовували медичні гумові грілки, які купували в аптеках.

Була також велика кількість різних мішалок, ковшиків, які були необхідні для щоденної роботи з вином. Всі знаряддя зберігалися у сухому і чистому стані. Скляний і глиняний посуд також використовувався для зберігання вина. Це були бутлі й глечики ємністю від 3 до 10 літрів. Їх зазвичай закорковували кукурудзяним качаном. В таких ємностях вина могли зберігатися до 3-4 років.

Існувала традиція, що вино можна відкривати лише один раз, після відкоркування бутля вино треба використати. Тому відкоркування бутля з вином вважалося далеко не буденною справою, яка завжди мала певний обрядовий зміст. В більшості випадків виноробу доводилося не тільки вирощувати свій виноград, але й виконувати функції тесляра, бондаря, коваля. Виноградний прес теж виготовляли самостійно, причому були як повністю дерев'яні (в яких навіть решітка виготовлена з дуба), так і комбіновані преси (в яких деякі елементи виготовляли з металу). Деякі домогосподарства взагалі не мали пресів, в таких випадках давили виноград руками. Слід звернути увагу, що весь процес від закладки виноградника до витримки вина контролювався надзвичайно ретельно, з обов'язковим дотриманням повною чистоти.

Особливу ж увагу приділяли виноробному посуду. Якість готового вина оцінювалася сусідами, іншими виноробами. Характерною особливістю періоду 1950- х років було також те, що під час святкувань і застілля завжди вживали виключно вино, горілка була практично невідома селянам. Виноградне вино не перекурювали на дистиляти, а практика самогоноваріння стосувалась головним чином великих міст. На Великдень і на Спаса ходили до церкви святити вино. Батюшка казав: «Можна святити тільки вино, горілку не можна святити. Поминати треба також тільки вином, а не горілкою» [8]. Вином пригощали навіть на показових комсомольських весіллях, які партія запроваджувала для боротьби з «негативними» тенденціями.

Поштовхом до розвитку післявоєнного народного виноробства стала хрущовська лібералізація, під час якої відбулося збільшення площ особистих виноградників і кількості приватних виноградарів.

Період 1960-х років був бурхливим і різноманітним, який практично змінив практику виноградарства і виноробства в цілому. В цей період відбуваються такі зміни у народному виноробстві:

- до приватних домогосподарств потрапляють нові матеріали і обладнання (гумові шланги, драбарки винограду, або як їх називають в народі «теребили», металеві бочки, секатори, нові обприскувачі тощо). Значно збільшується асортимент добрив і хімічних препаратів;

- зазнає змін сортовий склад приватних виноградників, додаються нові сорти Кудерка, Петрик, Ркацителі, Совіньон, Ізабела. Молдова, нові одеські і кримські сорти.

В цей період народне виноробство набуває комерційного напряму, значно розширюються можливості збуту виноматеріалів виготовлених домогосподарствами.

В 1970-х роках, поряд із змінами у технологічних процесах винрадгоспів, відбувся перехід від укривної культури до високоштамбової на шпалерах. Це позначилося і на приватних виноградниках, де також почали активно застосовувати шпалеру, бетонні стовпчики. З'являється також унікальне культурне явище: багато селян і мешканців міст влаштовують на вході до будинків, дачних ділянок, на терасах, балконах, в алеях парків, тощо, так звані «виноградні арки», тобто розміщували виноградда на альтанках. Альтанки робили з дерева або металевих чи пластмасових труб. Для їх будівництва потрібно було враховувати вагу зрілих грон. Виноградні акри стали справжньою прикрасою сільських і міських садиб. Це було абсолютно новим явищем, яке було невідоме у попередні роки. Виноградні арки набули неабиякої популярності, створивши нові можливості насолоджуватися красою виноградної рослини.

Поряд з цим, з'явилася також мода прикрашати ворота садиби або хвіртку металевою або пластиковою емблемою у вигляді виноградного грона. Не дивлячись на те, що про виноградні арки багато писали (й досі пишуть) в пресі, такий новий культ винограду нажаль залишається повністю недослідженим науковцями. Немає ніякого сумніву, що народна філософська концепція «сад-виноград» зіграла тут не останню роль.

Разом із значними позитивними змінами, період 1970-х рр. – це активний процес атеїстичної пропаганди. Саме в цей період починається активна пропаганда всіляких «нових» святкувань, «нових» обрядів. тощо. Намагаючись приховати кризові явища у економіці, партія активно насаджує горілчану культуру. Старожили пригадують, що саме в цей час виникли так звані «горілчані» весілля. Проте слід відмітити, що більшість селян дотримувалась старої традиції, і для святкування продовжували вживати вино. Як стверджують вчені, атрибутика українського весілля збереглася незмінною на протязі 1970-х рр. [9, 120].

Період 1980-х років можна назвати періодом найбільшого піднесення народного виноробства в Україні. Це було пов'язано з занепадом державної стратегії виноградарства на фоні відмираючої економіки, а також відвертою антинародною позицією влади, яка нищила тисячі гектарів цінних виноградних насаджень у період так званої «антиалкогольної кампанії». Повна фрустрація

влади створила значні переваги для народного виноробства, у другій половині 1980-х років різко зростає кількість видань, присвячених садівництву і виноградарству, які поширювали незалежні погляди на виноградарство і забезпечували обмін досвідом.

Задовго до появи європейських органічних або екологічних вин народне виноробство використовувало натуральні технології вирощування винограду й приготування вина. Серед виноробів Каховщини існує поняття, яке невідоме виноробам з великих підприємств – це поняття важке і легке вино. Тут маються на увазі не фізичні характеристики консистенції і складу вина, а фізіологічний вплив вина на організм людини. Важке вино шкодить людині, воно викликає негативне самопочуття (головний біль, печія, тощо). Важкою деякі народні винороби вважають продукцію великих підприємств. На відміну від них, легке вино не викликає негативного самопочуття і не шкодить людині. Проте офіційним стандартом заборонено додавати воду у виноградне сусло, з якого роблять легке вино. В цей період також починає формуватися ринок продукції виноградарства і супутніх послуг. За рахунок заготівлі величезної кількості чубуків найрізноманітніших сортів (які залишалися після знищення виноградників владою), значно зросла пропозиція саджанців винограду, що створило умови для розвитку належного виноградарства.

Нестачу обладнання для малих винарень (преси, дробарки, дистилятори. тощо) компенсували їх приватними замовленнями на великих промислових підприємствах (наприклад, на Новокаховському електромашинобудівному заводі, заводі «Сокіл», Каховському заводі ЕЗУ, тощо). Так були закладені перспективи подальшого розвитку виноградарської кооперації, ідея якої просувалася ідеологами перебудови, і можливості якісно нового етапу розвитку традиційного народного виноробства, якими за певних умов могла б скористатися держава.

Виноград і вино здавна оспівані українським народом у фольклорному мистецтві, застосовуються в великій кількості обрядів і звичаїв, і тому народне виноробство є не тільки економічним явищем, але й компонентом народної культури. Народне виноробство Каховщини пройшло складний і драматичний шлях розвитку, і являє собою систему народного досвіду, який зберігається приватними виноробами і передається з покоління у покоління. Завдяки старанням приватних виноробів і відповідних сільських громад, і їх надбанням вдалося певною мірою зберегти традиції виноградарства і виноробства Каховщини.

1. Неділько А. Г. Винрадгоспу «Таврія» – 50 років: Невідплачені борги (Документальна хронологія головних подій в житті селян і аналіз соціальних наслідків діяльності радгоспу). – У 3-х ч. – Ч.1. Важка Оскоминська дорога (1944–1959). – Нова Каховка: ПП Неділько А. Г., 2012. – 458 с.

2. Розвиток виноградарства і виноробства на Півдні України [Текст] : ретросп. бібліогр. покажч. / Уклад. : О. Г. Пустова, О. О. Цокало, Д. В. Ткаченко, М. О. Семиліт. – Миколаїв : МДАУ, 2010. – 440 с.
3. Пісні з родин та хрестин: Збірник-реконструкція / Іваницький А. І. (упоряд.). – Вінниця: Нова Книга, 2013.
4. Словник української мови: в 11 тт. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. – К.: Наукова думка, 1970–1980. – Т. 9.
5. Етимологічний словник української мови: В 7 т. / АН УРСР. Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; Редкол. О. С. Мельничук (головний ред.) та ін. – К.: Наук. думка, 1982. Т. 1: А–Г / Укл.: Р. В. Болдирєв та ін. – 1982. – 632 с.
6. Словник української мови: в 11 томах. – Том 10. – К.: Наукова думка, 1979.
7. Яблонська А. М. Каховщина – любов моя [Текст] : факти, знахідки, думки, краєзнав., худож.-публіц. нариси : кн. присвяч. 225 річниці засн. м. Каховка та с. Малокаховка / А. М. Яблонська; голов. ред. О. Алєферко, фот. А. М. Яблонська. – Херсон : Наддніпряночка, 2016. – Бібліогр.: с. 185-187. – 187 с.
8. Польовий щоденник. Записано автором у 2017 році в селі Мало-Каховка Каховського району Херсонської області.
9. Брайченко О. Побутування українських традиційних свят родинного циклу в умовах наступу радянської ідеології 70–80-х років ХХ століття // Народна творчість та етнологія: № 4 // [голов. ред. Г. Скрипник]; НАНУ, ІМФе ім. М. Т. Рильського. – К., 2014. – С. 115–127.

Минуле і сучасність: Таврія. Херсонщина. Каховка: збірник матеріалів ІІ Всеукраїнської науково-практичної краєзнавчої конференції з міжнародною участю (14 – 15 вересня 2017 р.) / Упоряд. М. В. Гончар. – Каховка – Херсон: Гілея, 2017. – С. 41-43.

Пам'ятник кавуну

Цей монумент зустрічає гостей Херсонської області на трасі, що веде з Дніпропетровської області (від Кривого Рогу і Нікополя) на південь, вздовж широкого Дніпра, на повороті з траси на захід, біля села Осокорівка

Нововоронцовського району. Сталеву скульптуру встановлено за радянських часів, постамент з простого бетону, але місцева сільрада доглядає за пам'ятником - він яскраво забарвлений і видно здалеку. Сама ягода висотою приблизно 3,5-4метра, плюс півтора метра – постамент. Місцеві жителі продають під ним такі ж соковиті кавуни і дині, тільки набагато менше, а пам'ятник, хоча і не дуже відомий, але є найбільшим пам'ятником кавуну в Україні! У Херсонській області щорічно проводять «Кавуновий фестиваль». Знамениті херсонські кавуни перетворюються в якийсь культовий символ!

https://agov.com.ua/index.php?page=S-Locations&LocationID=113

Єдине історичне шато України

Саме таким є «Виноробне господарство князя П.М. Трубецького», розташоване побіч с.Веселе на Бериславщині. Перші виноградники одного з найстаріших виноробних господарств України були закладені в маєтку «Козацьке» (Херсонська губернія) 1896-го. У відборі земель для насаджень та сортів виноградних лоз для князя Трубецького брав участь головний винороб Російської імперії князь Лев Голіцин.

Унікальні кліматичні умови та ґрунти, використання прогресивних технологій у виноградарстві та виноробстві не забарились позначитись на результатах діяльности. Уже в 1900 р. на Всесвітній виставці у Парижі Рислінг виноробного господарства був удостоєний Гран-прі. Через 2 роки вина місцевого виробництва нагороджуються першою премією імені імператора Алєксандра III («за краще російське виноградне столове вино»), у 1903-му – «за зразкову культуру виноградників».

Після 1917 р. виноробню і землі Петра Трубецького націоналізували. Посталий на їхньому «фундаменті» флагман совєтського виноробства винрадгосп імені Леніна привніс в історію виноробного господарства і всієї країни легендарні марочні вина «Оксамит України», «Перлина Степу», «Наддніпрянське», які з 1949 р. вважалися візитною карткою України та постачалися Британському королівському двору.

До 1964 р. на міжнародних виставках марочні вина поцінували 33 золотими та срібними медалями.

На початку 2000-х на підприємстві провели глобальну реконструкцію: було реалізовано проект виноробні европейського рівня для виробництва сухих вин за класичними французькими технологіями; на історичних землях (загальною площею 200 га) посадили нові виноградники (це виключно виноград міжнародних сортів із найкращих розсадників Італії та Франції:

каберне совіньйон, мерло, піно нуар, каберне фран, пті вердо, сіра, мальбек, шардоне, рислінг, аліготе, піно блан).

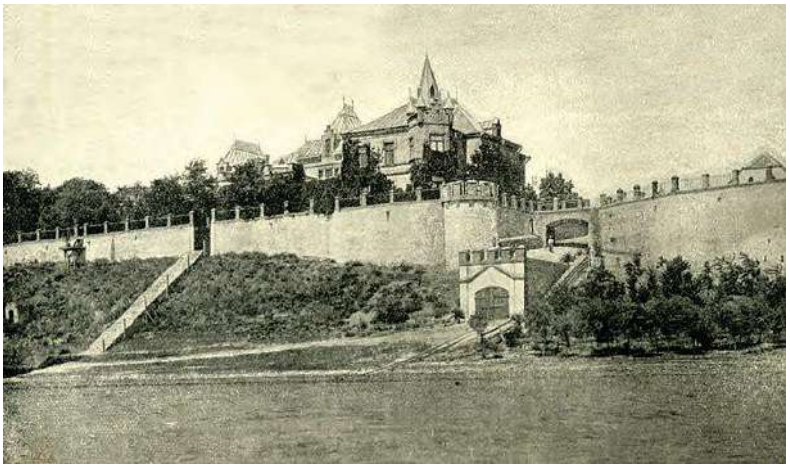

Петро Треубецький

Натуральні якісні вина Трубецького завоювали міжнародне визнання і зайняли свою нішу (преміальних авторських теруарних вин) на українському ринку. «Виноробне господарство князя П.М. Трубецького» виробляє вина на 100% із винограду, вирощеного на власних виноградниках, і ґарантує контроль якости на всіх етапах «народження» цього напою. Якість вина «Оксамит України» було відзначено золотою медалею престижного дегустаційного конкурсу «ПРОДЕКСПО», «Перлина Степу» – срібною медалею, витримані білі вина «Шардоне» та «Рислінг» – бронзовими. Високу оцінку експертів вина господарства отримали на дегустаційних форумах в Європі: у Лондоні (на організованому автором «Винного атласу» Оззом Кларком; грудень 2011 р.), на міжнародному конкурсі вин VINITALY у Вероні (березень 2012 р.), на міжнародній виставці у Кракові (лютий 2014 р.) та Wine&Spirits у Варшаві (2015 р.).

За результатами ІІІ Міжнародного дегустаційного конкурсу «BestDrink» кращим каберне України визнали «Каберне» «Виноробного господарства князя П.М. Трубецького». А вино «Оксамит України» неодноразово ставало володарем титулу «Бренд року».

Господарство є й унікальним об’єктом винного туризму. Збір врожаю приваблює на виноробню Трубецького велику кількість туристів не лише з України, а й з Европи. У 2013 р. було завершено реконструкцію історичної будівлі виноробні з вежею та оглядовим майданчиком, в якому обладнано

дегустаційні зали; встановлено 8 ґалерій винних підвалів часів позаминулого століття, які використовуються для витримки та зберігання вин. На території господарства діє готель на 10 номерів та банкет-хол в старовинному крилі виноробні.

Екскурсія ж «Виноробним господарством князя П.М. Трубецького» занурює гостей в дивовижний світ виноробства. Тут охочим розповідають про те, як виробляється вино, і надають можливість доторкнутися до магії цього процесу. Екскурсія починається на винограднику, де досвідчені енологи сповіщають все про виноградну лозу, ґрунти та клімат, теруар (і з чого він сформований), а також діляться знаннями про сортовий склад виноградників. З виноградників – до виноробні, на якій екскурсанти дізнаються, що процес виробництва вина розподіляється на первинне та вторинне виноробство. Довідаються вони й про те, як дбайливо перероблюється виноматеріал, як він витримується та завдяки чому перетворюється в елеґантний напій. По тому – дорога до історичних погребів, в яких розказують про історію «Виноробного

господарства князя П.М.Трубецького», показують всі цінні колекції та провадять деґустацію.

www.facebook.com/permalink.php?story_fbid=pfbid037vMCUCLsnFaqGftRWAULwzZYqUapcjpqJysummPDZeJccD63rPoJ9QqYfuZ8Rs1al&id=1819815019

Геніческ

Подейкують, що саме в цих місцях, на місці теперішнього адміністративного центру однойменного району, жили легендарні амазонки. Походження ж назви дослідники пов'язують з тюркським словом «інче» або «дженіче» (тонкий). Так кримські татари називали вузьку протоку, що з'єднує Азовське море та Сиваш, а тепер омиває міські пляжі. Перші поселенці називали його також Усть-Азовським і дві назви певний час співіснували.

Мешканці від початку займалися рибальством, видобутком солі та землеробством. 1540-го, за наказом кримського хана Сахіб Гірея, у поселенні будується фортеця, рештки якої збереглись. Перша ж документальна згадка про оселю міститься в Указі Катерини II від 10 лютого 1784 р. «Про влаштування нових укріплень...».

1835 року від Геніческа по Арабатській Стрілці прокладено поштовий тракт до Теодосії. Поселення стає значним торговим центром і 1837-го отримує статус містечка. Наприкінці позаминулого століття це вже значний порт, звідки навантажені пшеницею кораблі (під прапорами багатьох країн) відпливали до Франції, Англії, інших країн. У 1890-х у місті почали працювати відділення Петербурзького міжнародного комерційного, Азово-Донського сільськогосподарського та т.зв. кустарного банків. А млин, що належав німцеві-колоністу, був одним із найбільших на півдні України. Про ті часи дізнатися більше можна в Геніческому краєзнавчому музеї (вул. Відродження, 1).

Економічний розвиток значно посилився після того, як 1876 р. сюди проклали залізничну гілку від лінії Лозова–Сімферополь. Статус міста Геніческ отримав 1903 р.

У другій половині XIX ст. у місті неодноразово виступав композитор Семен Гулак-Артемовський (його родичі мешкали на Арабатській Стрілці). А.П.Чехов, перебуваючи в місті, відвідав міський театр «Гігант». А Максим Горький 1891-го був на Геніческих соляних промислах (про це він згадав в оповіданні «На солі»).

Відомий співак Леонід Утьосов (Лазар Вайсбейн) влітку 1914 р. у складі пересувного театру «Мозаїка» упродовж місяця гастролював у місті. 1937 р., після призначення першим секретарем ЦК компартії України, у місті побував

М.Хрущов, для якого на острові Бірючий збудували урядову («хрущовську») дачу.

Відомий «Костя-рибак», який «шаланди повні кефалі в Одесу привозив» – онук геніческого рибалки на прізвище Ніколаєнко.

Під час Другої світової війни у Геніческу дислокувався створений для потреб німецьких військово-морських сил «Хорватський військово-морський легіон», завданням якого було визначено охорону узбережжя від совєтських десантів та диверсантів. Для цього скнаристі німці в якості транспортних засобів видали хорватам конфісковані у місцевого люду катери та човни. На них восени 1942 р. і підірвались – під час встановлення в морі мін – 25 хорватських військовиків. Коли ж леґіонерів було вирішено перевести до Маріуполя, місцева (окупаційна) влада запропонувала назвати одну з вулиць Геніческа на Хорватську.

1949 року в місті виступав знаменитий менталіст Вольф Мессінг. А одну з відкритих нею планет співробітниця Кримської астрономічної обсерваторії, у минулому мешканка Геніческа Т.Смирнова назвала «Геніческ».

Місто було «знімальним майданчиком» під час створення художніх фільмів «Море студене» (1954) та «Дівчина з маяка» (1956).

Одна з неофіційних назв міста – «Мекка українських серфінгістів».

Науковцями не досліджені належно генічеські підземелля, довжина яких й до сьогодні невідома (у 1960-х співробітники КДБ обстежили лише 40 км катакомб). Попри те, що гіпотез щодо їхнього походження чимало. Одна з них (www.genichesk.com.ua/other/katakomby) – ці порожнини були створені скіфами для зберігання великої воєнної здобичі.

Упродовж багатьох років Геніческ вважають одним із найкращих бюджетних курортів країни.

www.facebook.com/search/top/?q=Херсонська%20область%20Україна%20невідома%20

Терновий І.Ф. **Герцоги Фердинанд та Генріх Ангальт-Кетенські – засновники колонії Асканія–Нова**

Всесвітньовідомий Біосферний заповідник «Асканія-Нова» ім. Ф.Е. Фальц-Фейна є національним надбанням сучасної України, її історичною гордістю, об’єктом, який залюбки відвідують туристи і мандрівники, вчені та дослідники з усього світу.

Про історію заповідника написана чимала кількість досліджень, статей, монографій найрізноманітніших напрямків. Проте, у висвітленні історії

Асканії-Нова дослідники, як правило, обмежуються фальц-фейнівською добою, яка найбільш вивчена, приваблива, зручна, зрозуміліша для вчених, школярів, туристів, пересічних громадян. Але історія Асканії-Нова – це не тільки доба панування представників фальц-фейнівської династії. Історія Асканії-Нова насичена, цікава й у період, коли на її території господарювали вихідці з німецького князівства Ангальт під керівництвом герцогів Фердинанда та Генріха Ангальт-Кетенських. Великий внесок у дослідження постатей герцогів зробив кримський історик Віктор Ганкевич (1968−2014). Завдяки унікальним працям вченого інформація про діяльність герцогів сьогодні доступна для широкої аудиторії.

Так історично склалося, що скромним європейським монархам судилося зіграти важливу роль у розвитку господарства Російської імперії, а згодом України. Герцоги походили із старовинного роду династії Асканіїв. Засновником династії вважається граф Альбрехт «Ведмідь». До всесвітньої історії він увійшов, як успішний колонізатор східнослов'янських земель. Завдяки зусиллям Альбрехта маркграфство Бранденбург було включено до складу Священної Римської імперії німецької нації 1157 року. Династія Асканіїв поділялася на багато гілок, а майбутні засновники Асканії походили з гілки Ангальт-Кетен-Плесської.

Фердинанд-Фрідріх народився у княжій родині 25 червня 1769 року. В сім'ї окрім Фердинанда було ще 7 братів та сестра Анна Амалія. У 34 роки Фердинанд одружився на принцесі Марії-Доротеї, проте шлюб виявився нетривалим через смерть дружини внаслідок хвороби. Вдруге Фердинанд одружився на графині Бранденбурзькій Юлії-Софії. На жаль, нащадків від обох шлюбів не залишилося. Фердинанд пройшов славетний шлях військового. Відмічений багатьма нагородами та званнями. Він командував стрілецькими батальйонами та бригадами у битвах з наполеонівськими військами, завжди опинявся у центрі подій, йому довіряли вести переговори з французами. У відставку вийшов у чині генерал-лейтенанта. Після поразки прусських військ під Йєною (1806 р.) князю Фердинанду чи не єдиному вдалося зібрати добровольців з розбитої прусської кавалерії. Король Фрідріх Вільгельм III, коли побачив добровольчий корпус, був у захваті від цих організаторських дій князя. За це він підвищив Фердинанда до чину генерал-майора. Після підписання Тільзитського миру (1807 р.) князь Фердинанд Ангальт-Кетен-Плесський подав рапорт про відставку через напружені відносини з керівництвом. За роки військової служби був неодноразово поранений. Проходив реабілітацію у кращих курортах Європи. Цікавий факт: півроку Фердинанд провів на півдні Російської імперії. Можливо, вже тоді він зацікавився степовим простором Таврії.

Фердинанд-Фрідріх Ангальт-Кетенський

У 1808 році Фердинанд разом з братом Августом подорожував Європою. Був гостем на весіллі Наполеона з Марією Австрійською. Під час весілля сталася пожежа, а князь відзначився як героїчний організатор рятувальної операції. Герцог Фердинанд вів насичену державну діяльність. Так, з 1797 року він голова міста Плесс (сучасне польське місто Пщина), з листопада 1806 року – губернатор Сілезії та графства Глатц (Глатц – сучасне польське місто Клодзько). А з 1818 року він керує рідним містом Кетен. Як господар своєї маленької держави, герцог Фердинанд зарекомендував себе вправним правителем, вдалим дипломатом. Прикладав багато зусиль для зміцнення свого князівства на європейській арені. Фердинанд мав широкі інтереси. Він підтримував засновника гомеопатії Самуїла Ганеманна, орнітолога Йоганна Науманна, архітектора Готфріда Бандхауера. Цікавився науками, мистецтвом, сприяв культурному та релігійному життю князівства. Парадоксальний факт з життя герцога: разом із дружиною Юлією Фердинанд під впливом Ордену Єзуїтів повернувся до лона римо-католицької церкви. Незважаючи на зобов'язання очолювати Євангельську церкву у Кетені, Фердинанд був римо-католиком, що викликало обуреність у багатьох кетенців.

Важливим кроком в житті Фердинанда стало листування з російським імператором Миколою І. Герцог розраховував здобути для свого князівства надійного партнера-захисника на європейській арені, а російський імператор вбачав у герцозі помічника-новатора у розвитку сільського господарства на півдні імперії. Таким чином за результатами домовленостей наприкінці 20-х рр. XIX ст. у таврійському степу з'явилися перші німецькі поселенці для розвитку та поширення вівчарства.

28 квітня 1828 року можна вважати днем народження Асканії-Нова, так як цього дня герцог Фердинанд підписав указ про заснування колонії. Вже на початку осені 1828 року до Таврії вирушив перший транспорт з Ангальту. Для князівства це стало справжнім святом, були влаштовані пишні проводи, які відвідав сам герцог, а мешканці вважали колоністів підкорювачами нових горизонтів. 25 жовтня 1829 року в Таврію прибув другий транспорт, а 13 липня 1830 року з Кетену вирушив третій транспорт. Кетенці відповідально, істинно по-німецьки, підійшли до заселення нових територій. До Таврії були відправлені необхідні спеціалісти: ремісники та пастухи з родинами, пічник та виноградар, муляр та коваль, чоботар та вчитель. Тисячі голів худоби, сотні возів з будівельними матеріалами, провіантом, обладнанням здолали довгі та складні кілометри з маленького європейського Кетену до посушливого таврійського степу. Вже через кілька років з'явилися населенні пункти Фердинандівка та Юліанівка, Августівка та Генріхівка, Нієнбург та Дорнбург. Тваринницькі ферми, господарські будівлі, приватні житла, що були зведені за короткий час, були схожі на мурашники. 23 серпня 1830 року герцог Фердинанд у віці 61 року пішов з життя у Кетені, а його справи перейшли до брата Генріха.

Генріх Ангальт-Кетенський

Офіційна біографія Генріха Ангальт-Кетенського починається з 18-річного віку, коли принц вступив до лав прусської армії. Як і Фердинанд, Генріх теж зробив блискучу військову кар'єру, дослужився до генерала від інфантерії. Був одружений на Августі-Фридериці Кестрицькій. Вона підтримувала чоловіка, займалася меценатською діяльністю та користувалася

величезною повагою серед населення князівства. Генріх Ангальт-Кетенський, перебуваючи на державній посаді, займався зміцненням економічної сфери, розвитком транспортної інфраструктури, будівництвом шкіл, бібліотек, церков. Він став одним з співзасновників Ордену Альбрехта «Ведмедя» (яким, до речі, був нагороджений Микола I за Асканію-Нова). Але для асканійців його історична місія полягає в тому, що саме при його правлінні селище отримало назву «Асканія-Нова». 23 листопада 1847 року герцог Генріх помер, не залишивши спадкоємців. Наймолодший брат герцогів Фердинанда та Генріха − Людвіг Ангальт-Кетен-Плесський теж помер бездітним. Таким чином Ангальт-Кетенська герцогська лінія остаточно перервалася. Поселення Асканія-Нова перейшло у спадок до герцога Леопольда IV Фрідріха Ангальт-Дессауського та проіснувало в якості ангальтської колонії ще 9 років.

Навесні 1856 року колонія була продана німецькому поміщику Фрідріху Фейну, діду Фрідріха Едуардовича Фальц-Фейна, майбутнього засновника заповідника «Асканія-Нова». Представники ангальтського двору були змушені продати Асканію-Нова з низки причин: давалися взнаки кліматичні особливості регіону, до яких складно адаптувалися колоністи (постійна нестача води, безжальне сонце, посухи, степові вітри), позначався відрив від Батьківщини, хронічно не вистачало кваліфікованих спеціалістів та компетентного керівництва. Тому Асканія-Нова приносила більше клопоту ніж доходів.

Проте наступні власники поселення Фальц-Фейни зробили з Асканії-Нова зразкове господарство, про яке почули на весь світ та куди бажали потрапити провідні вчені Європи, державні діячі, представники культури.

На сьогоднішній день асканійсько-ангальтські відносини знаходяться на дружньому рівні. Так, 2008 року в Асканії-Нова відбулася конференція, на якій німецькі краєзнавці представили унікальне видання «Асканія-Нова в планах та малюнках», познайомили асканійців з раритетними документами, виступили з пропозиціями по створенню спільних проектів. 25 травня 2012 року на кошти краєзнавців з Ангальту у нашому селищі було встановлено пам’ятний знак герцогу Фердинанду Ангальт-Кетенському – засновнику селища.

Постаті герцогів Фердинанда та Генріха Ангальт-Кетенського зіграли визначну роль у долі німецького князівства Кетен та поселення Асканія-Нова. Їх діяльність сприяла зміцненню російсько-німецькій дипломатії та економічно-культурним зв’язкам між країнами. Можна сміливо стверджувати, що Асканія-Нова стала осередком вузлів Центральної та Східноєвропейської історії тому, що німці запровадили на цій землі передові технології того часу, запросили кращих працівників, які виготовляли високоякісну продукцію, що цінувалася по всій Європі. На основі фактів заснування колонії можна простежити сільськогосподарський та етнічний розвиток регіону, а також вивчати

європейський досвід серед невиразного залюднення південних земель Російської імперії І пол. XIX ст.

Протягом подальших років Асканія-Нова завжди опинялася у вирі значущих історичних подій. Вона пережила революційні події 1917 року, громадянську війну з відчутними наслідками для господарства нашестям білих та червоних військ, махновських банд. Асканія уникнула голодомору, але відчула окупацію гітлерівськими військами та зазнавала тривалу «дружелюбну» радянську політику відносно вчених заповідника та інституту тваринництва, які замість того, щоб розвивати науку були змушені виживати у таборах та засланні.

Асканія-Нова сьогодні – це відомий український бренд світового масштабу. Вона – перлина степу, улюблене місце для цінителів природи. Хотілося, що б держава здійснювала належну допомогу заповіднику, аналогів якому немає в світі, але… сувора реальність демонструє зовсім протилежне.

Історія заснування Асканії-Нова – це яскравий приклад справжнього героїчного вчинку людини, яка підкорила собі природу та пристосувала її для своїх потреб. Сьогодні тема залюднення селища залишається малодослідженою у вітчизняній науці, а тому, вважаю, що події минулого заслуговують на докладне вивчення й широке наукове оприлюднення. Герцоги з Ангальту ніколи не були в своїй Асканії-Нова, але вони зробили найголовніше – дали життя селищу та можливість для розвитку, а тому по праву можуть вважатися почесними асканійцями.

1. Аскания–Нова в исторических планах и рисунках, 1828–1856 гг. / сост. Х. Шванн. – СПб; Магдебург; Кетен, 2008. – 52 с.
2. Бушаков В. А. О первоначальном названии Аскании-Нова – Чапли // Советская тюркология. − 1980. − №1. – С. 50-52.
3. Бушаков В. А., Дрогобыч Н. Е. Топонимия биосферного заповедника «Аскания-Нова» / В. А. Бушаков // Вісті біосферного заповідника «Асканія-Нова» ім. Ф. Е. Фальц-Фейна: проблеми екомоніторингу та збереження біорізноманіття. – Асканія-Нова, 1998. – С. 15.
4. Бушаков В. А., Дрогобыч Н. Е. Этимология названия Аскания-Нова / Фальц-Фейнівські читання – 2001 / збірник праць Міжнародної наукової конференції (25−27 квітня 2001 р., м. Херсон). – Херсон: Терра, 2001. – С. 31−34
5. Ганкевич В. Ю. Правлячий герцог Фердинанд Фрідріх Ангальт-Кетен-Плесський – засновник колонії Асканія-Нова / В. Ю.Ганкевич // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия «Исторические науки». − 2011. − Т. 24 (63), № 2: спецвыпуск «История Украины». − С. 31−45.
6. Ганкевич В. Ю. Ангальт-Кетенський герцог Хайнрих (1830−1847) / В. Ю. Ганкевич // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия «Исторические науки». − 2012. − Т. 25 (64), № 1.− С. 66−76.
7. Дрогобыч Н. Е. Франц Тецманн – первый исследователь Асканийской степи / Н. Е. Дрогобыч // Актуальні питання збереження і відновлення степових екосистем: Матеріали

міжнародної наукової конференції, присвяченої 100-річчю заповідання асканійського степу (Асканія-Нова, 21–23 травня 1998 р.). – Асканія-Нова, 1998. – С. 114.
8. Данилевич Н. Барон Фальц-Фейн. Жизнь русского аристократа / Н. Данилевич. – М. : Изобразительное искусство, 2000. – С. 17.
9. Задерейчук А. А. Фальц-Фейны в Таврии / А. А. Задерейчук. − Симферополь : Доля, 2010. − 190 с.
10. Задерейчук А. А., Климов В. В. Создавая рай… История рода Фальц-Фейнов / А. А. Задерейчук, В. В. Климов – Херсон: Надднепряночка, 2014. − 208 с.
11. Рябко В. М. Аскания-Нова в решении научных проблем / В. М. Рябко. – Херсон : ПАО «Херсонская городская типография», 2011. – 576 с., 280 ил.
12. Фальц-Фейн В. Э. Аскания-Нова / В. Э. Фальц-Фейн − К.: Аграрна наука, 1997. – 347 с.

Минуле і сучасність: Таврія. Херсонщина. Каховка: збірник матеріалів ІІ Всеукраїнської науково-практичної краєзнавчої конференції з міжнародною участю (14 – 15 вересня 2017 р.) / Упоряд. М. В. Гончар. – Каховка – Херсон: Гілея, 2017. – С. 207-209.

Лемурійське озеро

Лемурійське озеро (Рожеве озеро) знаходиться неподалік від сіл Григорівка (Чаплинського району) та Нововолодимирівка, на східній частині (бухта) затоки Сиваш. Має воду рожевого кольору. Лемурійське озеро вважається цілющим курортом міжнародного значення.

Історія

Озеро утворилось на місці аварії радянського бомбардувальника 26 серпня 1969 року на березі Сивашу. Рятувальники під час робіт зі збору залишків бомбардувальника поглибили вирву до 18 метрів, зачепивши при цьому водоносні горизонти. Згодом вирва наповнилась водою, яка була набагато солонішою, ніж у Сиваші. Мешканці навколишніх сіл назвали озеро «Яма» і часто заради розваги ходили купатись на нього. З часом почали поширюватись розповіді про лікувальні властивості солоної води озера і навколо озера почала розвиватись індустрія зеленого туризму. Свою назву озеро отримало від назви міфічного континенту Лемурія, яку йому дали прихильники езотеричних ідей Блаватської.

Колір

Рожевий колір водойми зумовлений дією одноклітинних водоростей Дуналіелла солоноводна, які під дією сонця виробляють бетакаротин. Чим спекотнішим видається літо, тим більше води випаровується з озера й тим насиченішого кольору набуває ропа. Відступаючи, вода залишає на березі тонни білого соляного «піску». Місцями соляні кристали збиваються, утворюючи справжні «сталактити». Білосніжний берег та рожеве озеро

справляють незабутнє враження, перетворюючи цю частину Херсонщини на один з наймальовничіших та найзагадковіших куточків України.

Застосування

Грязі цього озера сертифіковані в 2005 році та допущені до використання як лікувальний і косметичний засіб. Грязі озера входять до програми страхової медицини Німеччини.

https://tamtour.com.ua/lemuriiske-ozero

Ребро Д. **Олешківські піски або Як вівці перетворили степи на пустелю**

Для того, щоб побачити пустелю, не обов'язково їхати в Сахару, адже в Україні є Олешківські піски. Це королівство піщаних барханів, серед яких де-

не-де стирчать кущики. Проте ще 200 років цю територію прикрашали ліси! І якби люди мали мудрість у використанні цієї землі — там би досі буяло життя.

Розмір Олешківських пісків вражає. В цифрах — понад 160 тис. га, якщо порівняти — це як десять Чернівців. Складається масив з семи піщаних горбистих арен, які частково відрізняються за кількістю рослинності та рівнем опустелювання. Пісок там настільки сильно нагрівається (влітку сягає 70 градусів!), що висхідні потоки гарячого повітря від піску розганяють дощові хмари. Часто бувають піщані бурі, через які не видно горизонт. Але як так сталось?

До опустелювання, на місці пісків були степ та ліси. Проте в 19 столітті барон Фальц-Фейн, який заснував Асканію-Нову, почав випасати там овець. Тут не йдеться про кілька тисяч голів, а мільйони голодних ротів, які щодня та щороку жадібно з'їдали траву та квіти. Рік за роком вони з'їли степові рослини, які були природним бар'єром від пісків дніпровських низин. Це вивільнило піски, а все інше — зробила вітрова ерозія. З часом, від невеликої території пісків, опустелювання знищило понад 160 тис. га території. Разом зі степами знищувались ліси. У виданні «Журнал общеполезных сведений» за 1837 рік згадано, що на пісках нижнього Дніпра ще в 1802 році було більше ніж 5000 га лісу, проте до 1832 року їх кількість впала практично до нуля.

Коли території було задано суттєвого збитку, люди почали реагувати. Для того, аби зупинити опустелювання, вони почали саджати на кордоні з пісками соснові ліси. Проте через неймовірну спекоту літа ці ліси дуже легко запалюються. Величезна територія була втрачена та нині непридатна для вирощування зернових культур та життя.

У 2010 році на території Олешківських пісків з'явився природний парк з однойменною назвою. Парк створений згідно з Указом Президента України на двох Нижньодніпровських аренах: Козачелагерській та Чалбаській. Це стало туристичною цікавинкою, на яку їздить подивитись безліч людей. І дійсно, розмаїття ландшафтів парку вражає: від степу — до луків, та навіть, в деяких місцях — озер.

В книзі Буття Господь наказує Адаму та Єві наповнювати землю та підпорядковуйте її собі, а підкоривши — панувати. Тобто, кожен з нас є відповідальним за стан землі. Ми не можемо очікувати від інших людей чи держави, що вони розв'яжуть всі проблеми на території України.

В кожного з нас є влада впливати на природу — позитивно чи негативно. Для того, аби знищити степи, потрібне було лише одне неправильне рішення барона і кілька років слідування цьому рішенню. Так і в нас, маленькі рішення, як-от спалити траву восени, залишити після пікніка обгортки, викинути пластик з органічним сміттям, вигнати з дому собаку, погратися пташенятами диких

пташок — можуть спричинити великі зміни пізніше. Собака може здичавіти та напасти на людину, вогонь спричинити пожежу, пташенята помруть від голоду, а сміття — потрапити в шлунок диких тварин чи риб, вбивши їх. Або інший сценарій: ми можемо зберегти величезні території України від пожеж, захистити тварин та екосистеми від пластику!

Олешківські піски це тверезе нагадування про те, що земля — наша, і ми маємо владу нею мудро панувати. І нехай ця туристична локація буде пам'яткою, яка мотивуватиме нас піклуватись про прекрасні українські землі.

Цікаві факти:

– територія пісків потрапила до об'єктивів NASA;

– раніше в Олешківських пісках був військовий полігон, на якому відпрацьовували бомбування льотчики з країн Варшавського договору. Це тимчасово зупинило наукові роботи в регіоні. Донині там ще можна натрапити на снаряди, що не розірвалися. У зв'язку з воєнним станом, міністерство оборони України відновило військові навчання на колишньому полігоні, що перебуває під охороною й у віданні національного природного парку;

– на глибині до 400 м в пустелі є прісне підземне озеро. Проте, добувати звідти воду не можна, оскільки рівень води знизиться, і ліси не зможуть стримувати піски.

https://c4u.org.ua/oleshkivski-pisky-abo-iak-vivtsi-peretvoryly-stepy-na-pusteliu/

Чорноморський біосферний заповідник

Заповідник був заснований 14 липня 1927 року Декретом Ради Народних Комісарів УРСР № 172 як складова частина Надморського заповідника, у 1933 році став самостійною природоохоронною і науково-дослідною установою. Як біосферний заповідник затверджений Указом Президента України від 26 листопада 1993 р. № 563. Сесією Координаційної Ради з програми ЮНЕСКО "Людина та біосфера" заповідник включений до міжнародної мережі біосферних резерватів, відповідний сертифікат видано у 1998 році.

До території заповідника входять Тендрівська та Ягорлицька затоки Чорного моря, острови, розташовані в цих затоках, а також 6 материкових ділянок: Волижин ліс, Солоноозерна, Івано-Рибальчанська, Ягорлицький Кут, Потіївська та Потіївська Стрілка.

Територія заповідника поділяється на дві функціональні зони – заповідну, площею 70509,0 га (землі надані заповіднику у постійне користування) та буферну, площею 18620,0 га. Близько 84% території заповідника -74971 га – це акваторія Тендрівської і Ягорлицької заток Чорного моря, на суходільні ділянки припадає всього 16% – 14158 га. Навколо окремих ділянок заповідника встановлено охоронну зону загальною площею 9278,0 га.

У заповіднику працюють 73 чоловіка, з яких у науковому підрозділі – 7, у службі охорони – 26 осіб.

Заповідник створений для охорони гніздових і перелітних птахів, а також ландшафтів типчаково-полинових причорноморських степів і солончаків.

Чорноморський біосферний заповідник – найбільший в Україні заповідник, територія якого складається з кількох ділянок, що репрезентують різні ландшафти приморського півдня України: азональний лісостеповий, азональний піщано-степовий, зональний пустельно-степовий, приморський солончаковий.

За фізико-географічним районуванням територія заповідника відноситься до Причорноморсько-Приазовського південностепового краю Південностепової підзони Степової зони. Рослинність репрезентує Цюрупинсько-Скадовський округ Приазовсько-Чорноморської степової підпровінції Причорноморської степової провінції Європейсько-Азіатської степової області.

Рельєф заповідника рівнинний, з численними зниженнями уздовж моря. Незначні підвищення слабко хвилясті. Для морського узбережжя є характерним літоральний вал з піску та черепашок. Піщані арени являють собою чергування бугрів 3-5 м заввишки із западинами. Піски підстеляються вапняками. Аренні і приморські піски – відносно молоді і дуже динамічні структури. Різноманітність їх тваринного і рослинного світу, високий ендемізм,

геоморфологічна та ландшафтна унікальність висувають їх у раритети європейського рівня.

Клімат заповідника помірно континентальний, з жарким і посушливим літом та м'якою, з відлигами і нестійким сніговим покривом, зимою. Узимку і особливо рано навесні дують сильні вітри. Середня температура січня становить -2°С, липня – +24°С, середня кількість опадів – близько 320 мм на рік.

Заповідник представляє собою цілісну систему, яка поєднує надзвичайно різноманітні приморські, прирічкові, аренні та материкові природні комплекси із лісовою, лучною, болотною, водною, степовою та галофітною рослинністю і відповідним їм різноманіттям комплексів тварин. Ценотична різноманітність представлена: лісами, у яких відмічено 22 асоціації, що входять до 4-х формацій, чагарниками – відповідно 5 асоціацій і 2 формації, степами – 29 і 8, луками – 28 і 7, прибережно-водною і водною рослинністю – 11 і 1, солончаками – 23 і 8. До Зеленої книги України занесено 11 степових та лісових асоціацій, які відносяться до 3-х формацій.

На лісостепових ділянках – Івано-Рибальчанській (3104 га), Соленоозерній (2293 га) і Волижин ліс (203 га) – охороняються рідкісні природні комплекси нижньодніпровських пісків, представлені мозаїкою піщаних степів, лук та невеликих гайків (колків) з дуба звичайного, ендемічної берези дніпровської, груші звичайної, заростей степових чагарників, а також болотної і солончакової рослинності навколо озер і заток.

Реліктові лісові колки є залишками давньої Гілеї – лісового краю пониззя Дніпра, описаної у V ст. до н. е. Геродотом. Справжньою перлиною заповідника є Тендрівська коса, яка вузькою смугою пісків простягнулася на 80 км. Давні греки називали її Ахіллесовим шляхом. У ті часи на ній стояв храм, присвячений Ахіллесу. На косі зростають багато ендемічних видів, у тому числі видів з вузьким ареалом. Вони ніде більше у світі не зустрічаються і тому

занесені до Червоної книги України та Європейського червоного списку видів, що знаходяться під загрозою зникнення у світовому масштабі. До таких видів відносяться люцерни тендрівська і морська, перлівка золотолускова та інші.

Зональні типчаково-полинові пустельні приморські степи поширені на ділянках Потіївська (1064 га) і Ягорлицький Кут (840 га). Тут степові ділянки межують з великими ділянками приморських солончаків, що займають плоскі пониження із засоленими ґрунтами.

Територія заповідника репрезентує різноманіття природних умов степового півдня України. Нині Чорноморський біосферний заповідник практично став головним центром, де охороняються найбільш багаті та повночленні природні комплекси рослинного світу крайнього півдня, які зараз збереглися тільки на заповідних територіях.

На його території вже виявлено 926 видів природної флори, серед них – понад 700 видів судинних рослин, 90 – лишайників, 61 вид мохів, 87 видів шапкових грибів та 91 вид фітотрофних грибів-паразитів. І це далеко не всі види, оскільки водорості та гриби тут повністю ще не досліджені.

На території заповідника зустрічається близько 60 видів ендемічних рослин, як вузьколокальних ендемів (береза дніпровська, ковила дніпровська, жовтозілля дніпровське, козельці дніпровські, чебрець дніпровський, астрагал дніпровський тощо), так і більш широкоареальних ендемів – представників самофітно-степових, галофітних та лучних комплексів (ковила Лессінга, тюльпан Шренка, волошка короткоголова, піщанка Зоза, сон чорніючий, холодок прибережний, зозулинець болотний, запашний розмальований та салеповий і ін.). Тут зберігаються 16 видів рослин, занесених до Європейського червоного списку та 24 види, занесені до Червоної книги України.

Багатою є також і фауна заповідника, чому сприяє різноманіття його ландшафтів та географічне положення. У своєму поширенні представники тваринного світу значною мірою пов’язані із згаданими вище піщано-

лісостеповим, приморським, пустельно-степовим та прибережно-острівним природними комплексами. Нині в заповіднику вже відомо близько 3500 видів природної фауни. З них найбільшим різноманіттям відрізняються комахи, яких відомо близько 2200 видів, павукоподібні – 168 видів та молюски – 65 видів. Хребетні тварин представлені 462 видами, з яких найбільшим різноманіттям відрізняються птахи – їх відмічено 309 видів. Фауна плазунів налічує 9 видів і є однією з найрізноманітніших серед заповідників України. За всі роки спостережень у морських водах заповідника виявлено 83 види риб, або близько 50 % видового складу риб Чорного моря. Наземна фауна ссавців складається з 50, а морська – із 3 видів.

Заповідник відіграє особливу роль у збереженні рідкісних видів птахів. В його межах відбувається гніздування таких рідкісних видів, як кулик-сорока, морський зуйок, гага звичайна, ходуличник, крохаль довгоногий, реготун чорноголовий, орлан-білохвіст, дрохва, пелікан рожевий, баклан великий та біла чапля мала та інші.

Загалом на території заповідника гніздяться 110 видів птахів, а решта зустрічаються під час зимівлі та перельотів. Загальна кількість птахів, що зимують у Тендрівській та Ягорлицькій затоках, становить більше 120 тис. особин. У зв’язку з великою природоохоронною та науковою цінністю акваторії цих заток мають статус водно-болотних угідь, які мають міжнародне значення, головним чином як місця оселення водоплавних птахів. Найважливішим для птахів є прибережно-острівний комплекс, на якому зареєстровано 125 видів водно-болотних птахів і де зосереджується до 60-70 % загальної кількості морських птахів півдня України. Заповідник є базовим місцем гніздування мартина чорноголового у Європі. Орнітокомплекс лісостепових ділянок налічує 100-120 видів, з яких гніздяться 40, ще 60 використовують ці місця як кормові біотопи і місця відпочинку. У приморському степу зустрічається до 180 видів птахів.

Загалом на території заповідника мешкають 29 видів тварин, занесених до Європейського червоного списку, та 124 види, занесених до Червоної книги України. Особливо слід відмітити, що в межах заповідних акваторій зустрічаються рідкісні нині морські ссавці: афаліна чорноморська, білобочка

чорноморська та тюлень-монах середземноморський.

Чорноморський біосферний заповідник – найбільший морський заповідник держави, один з найстаріших та найбільш цінних в Україні.

Значна кількість рідкісних та ендемічних видів визначає величезну цінність гено- та ценофонду екосистем, що охороняються. Заповідник займає ключове положення, перш за все для охорони місць гніздування, міграцій та

зимівлі навколоводних птахів Причорномор'я, і має надзвичайне Європейське і світове значення для збереження і відтворення їх популяцій.

Чорноморський біосферний заповідник забезпечив збереження до цього часу унікальних еталонних фрагментів причорноморського степу, піщаного лісостепу, прибережних екосистем.

Заповідник – науково-дослідна установа та центр екологічної освіти в регіоні. Рекреаційна діяльність в межах заповідника не здійснюється.

https://ukrainaincognita.com/khersonska-oblast/goloprystanskyi-raion/chornomorskyi-biosfernyi-zapovidnyk

Лахтіонова Д.О. **Художники Кінбурнської коси**

Кінбурнська коса, що на Миколаївщині, займає особливе місце в історії та культурі Півдня України. Вона завжди приваблювала людей творчих, особливо художників, які залишили після себе певний пласт культури.

Метою статті є дослідження життя і творчість художників, пов'язаних із Кінбурном.

Живопис Кінбурнської коси представлений чотирма художніми напрямами: нонконформізм – творчість Люсьена Дульфана, реалізм з неоромантизмом – Володимир Зебек, реалізм – Володимир Спасоломський, імпресіонізм – Ігор Карачевський. Такого висновку ми дійшли в процесі досліджень життєвого та творчого шляхів митців. Були задіяні різноманітні форми роботи. Це зустрічі із самими художниками та людьми, що знали їх, знайомство з творами митців на виставках та в приватних колекціях, спілкування з мистецтвознавцями, пошукова робота з матеріалами в періодичній пресі та Інтернеті, власні спостереження тощо. Розглянемо життя та творчість кожного з них окремо.

Люсьєн Веніамінович Дульфан – американський художник, один із засновників одеської школи неофіційного мистецтва. Пройшов шлях від реалізму до сюрреалізму. На Кінбурнській косі він періодично жив близько тридцяти років. Зараз живе і працює в США. Народився у 1942 року в Киргизстані, у 1963 році закінчив Одеське художнє училище імені М. Б. Грекова. З 1966 року брав участь у виставках в Одесі [6]. Його роботи тих років різноманітні за тематикою і за манерою виконання. Є чудова реалістичні роботи («Червоний провулок»), і є роботи в яких помітна відмова від усталених норм, новизна («Шолом» (2002 р., колаж, парусина, олія), «Перший американський пілот» (1994 р., парусина, олія, 36х64), «Хлопчик на м'ячі» (2004 р., парусина, олія, 48х64) [9]. Творчість Дульфана мистецтвознавці

відносять до нонконформізму, як поміркованішого мистецького напряму з рисами новаторства [7].

Художник бере участь у виставках в Москві, Торонто, Нью-Йорку, Франції (1972 р.), Італії (Больцано, 2009 р.). З 1990 року Люсьєн Дульфан живе і працює в США, пише сюрреалістичні картини, де відображено самобутній колорит одеського, а також американського життя. Роботи мають космічну тематику. В Україні живе його син, також художник. Під час черговому приїзді на Кінбурнську косу Люсьєн Дульфан подарував голові Покровської сільської ради Григорію Агафонову альбом репродукцій своїх останніх робіт, написаних в США із автографом [6]. Це філософські роздуми художника про Всесвіт і місце в ньому людини.

Володимир Євгенійович Зебек – майстер мариністичного жанру. Море – це стихія і воля. Художник зізнається: «Для мене море – це те, що для Шишкіна ліс. Неможливо писати море, якщо не жити біля нього, не відчувати його подих на собі» [5].

Відомим і успішним він став ще у Москві. В роботах простежується реалістичний стиль, є також ознаки неоромантизму [6]. На Кінбурнський косі він жив з кінця 60-тих років ХХ ст. Багато робіт художника знаходяться в музеях та приватних колекціях в 40 країнах світу: Німеччина, Японія, США, Великобританія.

Народився художник в м. Миколаєві 18 травня 1931 року, але коріння родовідного дерева беруть початок за часів німецького барона фон Зебека, який одружився з прекрасною осетинкою Клавдією Петрівною (Тугай-Басаєва). За спогадами художника 30-ті роки – це страшні голодні роки. Мати з дітьми вижили, а батько помер від голоду. Щоб не померли і діти, мати віддала їх до притулку. Далі війна, окупація. У 1943 році матір з двома дітьми відправили на роботу до Німеччини. Одразу після війни Зебека ув’язнили як ворога народу. Три роки колонії в Архангельську запам’яталися на все життя. Але талант і в колонії допоміг молодому художнику вижити. В’язень Зебек майстерно написав портрет Сталіна і за це отримав дострокове звільнення. Далі була

армія. Жив у Клайпеді, там і став досвідченим художником. Поїхав до Львова, де вступив до художнього училища, де навчався два роки. Працював художником: оформлював санаторії і будинки відпочинку в Криму і на Ризькому узмор'ї. Знову почав навчатися. Цього разу він став курсантом Ризького військового училища. А незабаром зрозумів, що це не те, що йому потрібно, і склав іспити у Московське художнє училище. Після закінчення навчального закладу відмовився від посади головного художника театру в Норільську і поїхав в Загорськ, де працював з 1962 року в художньо-виробничих майстернях. З часом знову захотілося побачити Москву. Зацікавився політичною тематикою, написав серію картин про Леніна. Найбільш відомими стали картини «Ленін в робочому кабінеті», «Ленін на суботнику».

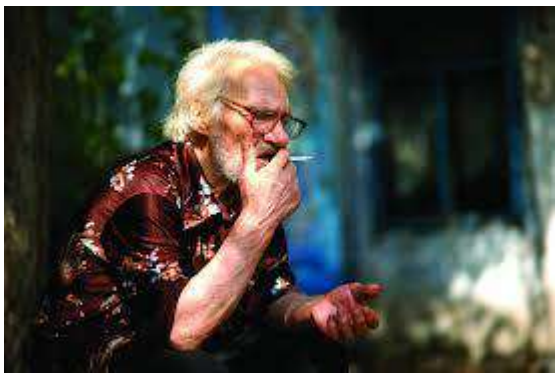

В 1964 році Володимир Зебек став членом Спілки художників. Отримав майстерню, де протягом тридцяти років народжувалися чудові картини. Три роки був членом художньо-оформлювальної ради при Спілці художників СРСР [5]. 1960-ті роки принесли художнику славу. Володимир Зебек став успішним, офіційно визнаним московським художником. Мав чудову родину, перспективу безбідного життя в столиці. Його роботи виставлялися в Чехословаччині і Фінляндії. Але з дитинства Володимир мріяв про спокій у селі, природу, море, про вільну творчість. Коли раптово прийшло друге кохання, він залишив Москву і купив будинок на Кінбурнській косі. Володимир Зебек – батько сімох дітей. Ніякі труднощі не змусили його припинити працювати. Він писав картини маслом, аквареллю, гуашшю. На його полотнах рибалки, мадонни, степ, квіти і, звичайно, море. Художник прагнув гармонії людини і природи. Працював багато, натхненно. «Я не люблю млявість у мистецтві. Лінія повинна бути експресивною, мазок повинен виблискувати», – вважав художник. Люди кажуть, що він був дивним, різкуватим у спілкуванні. З тваринами розмовляв, як з людьми, любив свій дім і нашу Кінбурнську косу. Про це свідчать картини: «Вечір на морі» (2005 р., картон, олія, 40х60), «Нічне таїнство» (2000-ті р.,

оргаліт, олія, 40х50), «Останній причал» (2001 р., оргаліт, олія, 60х80), «Морське дихання» (1990-ті р., оргаліт, олія, 35х50).

Картини Володимира Зебека реалістичні, але водночас, вони передають незвичайний стан природи і душі людини. Відчувається самотність, поривання до свободи, злиття з природою, душевний неспокій, що придає його творчій манері романтичне забарвлення. Останнім часом він дуже сумував за дружиною, якій судилося передчасно піти на небо. Володимир Зебек любив життя і радів, що мав можливість жити так, як хотів. Остання виставка художника-мариніста відбулася в Миколаївському музеї суднобудування та флоту в серпні 2012 року. Вона мала назву «Романтик Кінбурнської коси». На 85 році життя цього талановитого, нестандартного, ні на кого не схожого художника обірвалося. Це сталося 22 лютого 2015 року. Поховали художника в Покровці [6].

Спасоломський Володимир Дмитрович – російський художник пейзажист-лірик. Народився у м. Іваново (Росія) у 1946 році. Батько – інженер, мати, маючи медичну освіту, своє життя присвятила сім'ї та вихованню дітей: Володимира та Діани. Художній талант Володимира розкрився рано. Після закінчення школи вступив до Іванівського художнього училища, яке з успіхом закінчив (1966 р.) У цьому ж році став студентом інституту ім. Сурікова у Москві.

Працював художником-монументалістом, виконував монументальні роботи: займався мозаїкою, різьбою, розписував будинки, але душа прагнула чогось іншого. Інститут закінчив у 1972 році. В 1966 році він познайомився з художником Володимиром Зебеком, дружба з яким продовжувалася до кінця життя. У 1960 році друг запросив художника відвідати Кінбурнську косу. З першого погляду Кінбурн зачарував тоді ще молодого Володимира, і з 1994 року, прийнявши громадянство України, він назавжди оселився на Кінбурнській косі в селі Покровка. Місцеві його називали просто – «Художник Спас». Більшість своїх ліричних картин Спасоломський присвятив пейзажам Кінбурна, морю. Вони написані в реалістичному стилі. Тут народилися такі картини: «Світанок» (1990-ті р., картон, олія, 40х60), «Ніч на морі» (1990-ті р., картон, олія, 40х60), «Сонце над морем» (1990-ті р., картон, олія, 40х60), «Човен на березі» (1990-ті р., картон, олія, 40х60) [5]. Останні 15 років він вже не брав участі у виставках, а після хвороби не міг працювати з пензлем . Багато своїх картин художник просто дарував своїм сусідам, друзям. Та декілька його робіт знаходяться у музеях США (Нью-Йорк, Сан-Франциско) і країн Європи. Після тривалої хвороби 26 листопада 2014 року В. Спасоломський помер. Похований на місцевому цвинтарі села Покровка [5, 6].

Карачевський Ігор Олександрович – український художник-лірик і філософ. Його називають художником Кінбурнської коси, бо понад 25 років поспіль майстер пензля не втомлюється відкривати для себе красу краєвидів Кінбурнського півострова та знаходити теми для своїх полотен у самої природи. Працює Ігор Олександрович в різних жанрах і різними техніками, хоч художньої освіти не має, проте його картини раз побачивши, забути неможливо.

Мистецтвознавці відносять його творчість до імпресіонізму. Його ім’я також відоме далеко за межами України. Перша персональна виставка відбулася в Миколаєві у 1992 році. Протягом 2002–2012 років організовується п’ятнадцять персональних виставок в різних містах України. 2012 рік – дві виставки в Лондоні. Брав участь у предаукціонних виставках у Франції (м. Париж, м. Евіан). Більше 50 робіт художника знаходяться в приватних колекціях Одеси та Києва.

Народився Ігор Олександрович у Миколаєві 17 грудня 1948 року. Спочатку родина жила у Варварівці, згодом перебралися на 2-гу Воєнну. Навчався у чотирьох школах: у Варварівці, № 38, № 22 , № 38 міста Миколаєва. Багато читав, вже тоді мав свою думку, не вмів пристосовуватися і лицемірити, уперто стояв за правду, за справедливість. Малювати почав з дитинства і самостійно опанував теорію рисунку, особливості різних шкіл живопису. Творчість художників також вивчав самостійно, аналізував їхні роботи, шукав

свій стиль. Одного разу він твердо вирішив стати художником і спробував вступити до Харківського художньо-промислового інституту, але з першої спроби не витримав конкурсу, а художнє училище його не приваблювало. Далі – служба в армії, навчання в Московському державному університеті на факультеті політекономії і філософії. Під час вивчення історії КПРС виникли запитання, і це мало свої наслідки. Почуття власної гідності не дозволили йому залишитися в університеті і взагалі в Москві. Розчарований, повернувся до Миколаєва і пішов працювати в морський порт вантажником. Опанував професії кранівника, столяра, тесляра. А у вільний час знову звертався до мистецтва. Він вимагав від себе постійної роботи: копіював в художньому музеї ім. Верещагіна (Миколаїв) картини великих майстрів живопису. Писав з натури, працював на пленері, вивчав літературу з живопису.

З 1974 року Ігор Карачевський став членом творчого об’єднання «Прибужжя», а з 1986 по 1992 роки – активним учасником художніх виставок в Миколаєві, Очакові. Потім була творча поїздка на Північ, звідки привіз багато спогадів, замальовок, ескізів для майбутніх картин та оволодів технікою роботи пастеллю. Так було створено «Північний цикл» робіт. Карачевським створена серія жіночих портретів. Особливе місце займає цикл портретів «Жінки Кінбурнської коси». На полотнах і молоді дівчата, і жінки зрілого віку. Ніколи художник не писав портрети за фотографією, бо вважав, що в цьому «немає ніякого сенсу, потрібні живі емоції». В портретах художник добивається, крім схожості, передачі внутрішнього стану людини. В процесі роботи над портретами художник не виконує попередній малюнок, а зразу шукає образ пензлем і фарбами. Художник декілька разів звертався до написання автопортрету. Дуже цікавий «Автопортрет» 2002 року. Англійці, що навідалися до художника, зразу помітили його самобутність, незвичність манери

написання, разючу несхожість з тим, до чого звикли. Цей портрет увійшов до приватної колекції в Англії незакінченим. Ігор Олександрович має двох доньок і сина, яких ніжно любить.

В 1992 році він приїхав на Кінбурнську косу, одружився вдруге, працював вчителем, завідуючим будинком культури і, звичайно, малював. Так розпочався новий етап в житті художника. Він створює автобіографічний триптих «Заради хліба насущного» – «Ходіння по водах», «Руки» і «Заспокоєння». Тут і правда життя, і філософія. До цього ж періоду відноситься робота «Хмари над лиманом», написана пастеллю. Вона знаходиться в Очаківському художньому музеї ім. Судковського. Художник майстерно володіє різними техніками: олією, аквареллю, пастеллю, багато працює олівцем і полюбляє писати натюрморти, які умовно можна поділити на дві групи: буденні і святкові. Прості, буденні предмети наче мають душу і ваблять до себе глядача. Є натюрморти , в яких присутнє відчуття радості і щастя. Це і є «святкові» натюрморти. При неодноразовому спілкуванні з Ігорем Олександровичем ми зрозуміли відношення художника до своєї роботи. Автор полотен знаходить натхнення у природі рідного краю. Пейзажі пише лише на пленері, а на останньому етапі роботи дописує в майстерні. Вони світлі і життєрадісні. Головне для художника – враження від того, що він пише, майстер не виписує дрібні деталі, бо вважає, що для живопису найголовніше – це сонце і повітря. Пише той самий об’єкт при різному положенні сонця дрібними мазками, розкладає колір. Тіні, як і у імпресіоністів, мають колір. Карачевський – чудовий колорист. Він бачить багато відтінків одного кольору. Про це свідчать, наприклад, роботи «Натюрморт із кофейником» (2013 р., полотно, олія, 60х80) та «Іриси» (2013 р., полотно, олія, 73х60). Останнім часом художник використовує світлі та прозорі кольори. Наче аквареллю написані картини «Осінь», «Озеро Глаголь». На полотнах панує внутрішній спокій, гармонія. Якщо в портретах помітні лаконізм та декоративне узагальнення форми, то в пейзажах відчувається широта природи і душі митця. Ігор Карачевський – художник-лірик і художник-філософ. Працює в різних техніках: акварель, олія, пастель, змішані техніки. Українського митця цікавлять проблеми сьогодення, які він висвітлює в численних авторських композиціях, тема Бога і людини, місце людини на землі. Ігор Карачевський написав багато копій картин великих майстрів минулого. Зараз художник працює над темою «Стихія сонця і води».

Ми називаємо імена цих художників з гордістю. В подальшому ми будемо продовжувати працювати над невідомими фактами з життя цих талановитих людей мистецтва, яких об’єднав Кінбурн.

1. Інтернет-фото Л. Дульфана.

2. Інтернет-фото В. Зебека.
3. Авторське фото В. Спасоломського.
4. Авторська фотокопія автопортрета І.Карачевського.
5. Спілкування з художниками (Спасоломський Д. С., Зебек В. Є., Карачевський І.О.).
6. Спогади рідних, друзів, знайомих, колекціонерів (Зебек Д. В., Карачевська Г. Е., Холодов Д. В., Науптман Ф. І., Сич Є. Г., Агафонов Г. М., В. Топчий).
7. Спілкування з мистецтвознавцями (Орлова О. М., Зальцман Л. О., Зелена І. Е.).
8. Кустова С., Івашко Е., Гаврилов С. Кинбурнская коса» (книга-альбом). – Київ: Геопринт, 2010. – С. 102–113.
9. «LUCIEN DULFAN». COPYRIGHT – 2005. DART MODERN TARRAGONA.
10. Точка доступу: plastinka-rip.ru/hudozhestvennaya-galereya/133-zebek
11. Омельченко Л. А. Художник з Кінбурнської коси. Каталог виставки Ігоря Карачевського. – Випуск № 23. – Миколаїв: МДГУ ім. Петра Могили, 2008.
12. Філософія на полотні // Чорноморська зірка. – 2012.
13. Вечірній Миколаїв». –2009. – 25.06; 2008 – 25.03.

Минуле і сучасність: Таврія. Херсонщина. Каховка: збірник матеріалів ІІ Всеукраїнської науково-практичної краєзнавчої конференції з міжнародною участю (14 – 15 вересня 2017 р.) / Упоряд. М. В. Гончар. – Каховка – Херсон: Гілея, 2017. – С. 182-184

Передрій Л.М. **Ракова січ на Кінбурнській косі**

Становлення козацтва на Кінбурнський косі залишається поки поза увагою вчених, про існування Васильківської (Ракової) січі (1787–1792) вони навіть не згадують. Тому ми намагаємось довести її існування на косі, для чого неодноразово нами були організовані експедиції на місце розташування козацьких зимівників і був зібраний та систематизований пошуковий матеріал.

Протягом 1709–1733 років на території Кримського ханства існувала Олешківська січ. Життя під ханською протекцією не складалося добре, запорожці бідували матеріально, оскільки російський кордон відрізав їх від теренів збуту своїх традиційних товарів – солі, риби та худоби. Козаки у першій половині XVIII ст. мешкали на Кінбурнській косі легально, продовжували рибалити, розводили худобу, торгували сіллю. Господарство козаків було зосереджено по зимівниках-хуторах. Одне з таких було Василькове, яке розміщувалось на острові у Васильківських плавнях, сучасне с. Василівка.

Головне багатство краю тих часів – сіль і риба. І козаки з дозволу кримського хана займались соляним і рибним промислами, аж ніяк не порушуючи економічні інтереси татар, які тут мешкали і займались скотарством. Доказом мирного співіснування козаків і татар у XVIII ст. на Кінбурнській косі є факт одруження перших на жінках-татарках. Характерні

риси обличчя тюркських племен присутні у багатьох автохтонних родів коси (Ляшенко, Іванові, Руденко, Вакуленко, Василенко).

Нова січ, восьма за рахунком, існувала протягом 1734–1775 рр. і її вважають останньою січчю в історії запорозького козацтва. На Кінбурнській косі для утримання форпостів навколо фортеці Кінбурн у 1736 році запорожцями були збудовані землянки. Як зазначено у Акті (інструменті) від 4 квітня 1775 р. про передачу фортеці Кінбурн Оттоманською Портою Росії, складеним інженером-полковником Томиловим, запорожці проживали на косі у двох поселеннях: Колпаковка (75 хат і землянок) і Костівка (3 хати) і займались рибальством. Поселення Колпаковка отримала назву за ім'ям Опанаса Федоровича Колпака (Магденко). І хоча він був Орільським полковником, господарським життям і промислами у ті часи на косі керував саме він [5].

У період Нової січі (1734–1775) на території Кінбурнської коси існувала Прогнойська паланка, і козаки з дозволу кримського хана займались соляним і рибним промислом, засновували зимівники. Після Кучук-Кайнарджийського мирного договору 1774 р. півострів відійшов до Росії, і паланка була ліквідована. Але зрозумівши свою помилку, у 1787р. Катерина II дала дозвіл на створення козацького війська, яке отримало назву «Вірне військо Запорозьке». 27 лютого 1788 року Сидора Білого було затверджено кошовим отаманом цього війська. Він привів на Кінбурнську косу 12 тисяч запорожців і «став кошем біля урочища Василькове [3].

Сидір Білий демонстрував у війні високе мистецтво військового керівника. Він прославив себе під час бою 7 червня 1788 р., коли на чолі козачої флотилії сміливо атакував у лимані перед Очаківською фортецею турецьку ескадру і переміг. Турецькі парусні кораблі виявились безпорадними перед атаками козачих човнів. Три ворожих судна вибухнули, а інші втекли. Генерал-фельдмаршал Г. Потьомкін оголосив усім учасникам морської битви свою подяку, а Сидір Білий у нагороду отримав чин полковника. 17 червня 1788 р. у Дніпро-Бузькому лимані відбулась нова морська битва, яка стала останньою для кошового отамана. Сидір Гнатович був тяжко поранений і через три дні помер [2]. Поховали свого отамана козаки у Олександрівській церкві Кінбурнської фортеці. На Кінбурнській косі, на місці розташування колишньої фортеці, де був похований кошовий отаман, встановлено кам'яного хреста про подвиг славного отамана, а на території причалу Миколаївського морського порту споруджено пам'ятник Сидору Білому.

Окрім куренів, Вірне військо Запорозьке ділилося на кінних, котрих було 2829 чоловік, і піших – 9681 чоловік. Військо мало свої човни, галери, чайки та байдаки. Це була перша згадка про заснування січі на косі у 1787 р. [1]. Потьомкін дозволив розбудувати кіш на лівому березі Дніпро-Бузького лиману.

Так була заснована січ на Кінбурнській косі, яка отримала назву Васильківська. Але згодом січ отримала іншу назву – Ракова, до тепер територія біля с. Василівка на Кінбурнській косі має подвійну назву Васильківська – Ракова січ.

Щодо назви, то існує декілька версій. Багато топонімів навколо січі мали схожі назви: острови – В. Васильков та Н. Васильков (Карта 1779 р.), Васильківські плавні, село Васильково, урочище Васильково, тому невипадково і засновану січ назвали Васильківська, і знаходилась вона на острові В.Васильків, що був у ті часи у Дніпро-Бузькому лимані. Зараз острова не існує, його вкрили води лиману. Дуже цікаве питання – чому Васильківська січ має ще назву Ракова? Легенда свідчить, що отаманом був дуже хоробрий козак Рак, який загинув під час битви за Кінбурн. За нашою версією ця легенда має деяке підґрунтя. У зв'язку з воєнними діями на косі у 1787 р. під час російсько-турецької війни 1787-1791р. узбережжя Дніпро-Бузького лиману було поділене на декілька оборонних дільниць.

Перша дільниця – Кінбурнська – безпосередня фортеця і укріплення на косі під командуванням генерал-поручика І. Г. Река (3 піхотні і 2 козачі полки). Василькова січ входила до цієї оборонної дільниці, а оскільки командував нею І. Рек, то і січ – редути, укріплення були Рекові, з часом – Ракові. І. Г. Рек був хоробрим офіцером і був тяжко поранений 1 жовтня 1787 р. під час битви за Кінбурн [5]. За внесок козаків у розгром Туреччини біля Кінбурна Військо вірних козаків було перейменовано на «Військо Чорноморське», і козакам подаровані завойовані турецькі землі понад Чорним морем, в т.ч. Кінбурнська коса. М. Аркас пише: «Чорноморці з задоволенням почали обживати ці землі і поділили їх на паланки, котрі назвали Піддністрянська, Березанська, Кінбурнська і Таманська», але існували паланки лише до 1792 року, до смерті покровителя козаків Потьомкіна [1].

Центром Кінбурнської паланки (1788–1792) була Ракова (Васильківська) січ, а не селище Прогної, як досі вважають багато істориків. І хоча Кінбурнська коса була вилучена у козацтва, все ж таки більшість мешканців слободи Василькове на початок XIX ст. складали запорозькі козаки. Під час наших учнівських експедицій було знайдено багато каміння, залишків червоної цегли, що стало доказом існування будівель на території Ракової січі. Під час опитування старожилів села, ми з'ясували, що дійсно на тій території наприкінці XIX ст. залишались залишки споруд. На наше запрошення допомогти в дослідженні Кінбурнського півострова відгукнулись члени археологічної експедиції Інституту археології Національної Академії Наук України на чолі з керівником Кінбурнської експедиції доктором історичних наук Біляєвою С. О., які спільно з учнями школи провели дослідження території січі. Учнями було знайдено багато каміння, черепків посуду XVIII ст.,

дитячі іграшки (свистульки) у вигляді пташок. Найцікавіша знахідка – залишок скляного флакону для парфумів, який датується римським періодом.

Біляєва С. О. відмітила цінність досліджень учнів і пообіцяла включити у план археологічних робіт проведення розкопок на території Ракової січі. У 2015 р. учнями було знайдено турецький ятаган XVII ст., який було передано Очаківському краєзнавчому музею ім. О. Суворова. На майбутнє ми бачимо своє завдання у тому, щоб особистість Сидора Білого зайняла достойне місце у вітчизняній історії і він був вшанований на Миколаївщині так, як у Придністров'ї та на Кубані.

1. Аркас М. Історія України-Русі. – Одеса, 1994.
2. Курганская Е. Об истории кинбурнского сражения 1787 г. // VIII Миколаївська обласна краєзнавча конференція. – Миколаїв, 2011.
3. Кравець В. Перший козацький адмірал // Голос України». – 1992. – № 36.
4. Твердовська Л. Походження старовинних назв та етнічних поселень на території Кінбурнської коси // Чорноморська зірка» № 99-100, 103, 104.
5. Твердовська Л. Ракова сечь на Кинбурне // Южная правда». – 2015. – № 81.

Минуле і сучасність: Таврія. Херсонщина. Каховка: збірник матеріалів II Всеукраїнської науково-практичної краєзнавчої конференції з міжнародною участю (14 – 15 вересня 2017 р.) / Упоряд. М. В. Гончар. – Каховка – Херсон: Гілея, 2017. – С. 121-122

Творіння Ейфеля?

Джарилгацький маяк - один із найважливіших маяків Чорного моря. Розташований в східній частині острова Джарилгач (Скадовський район), він є пам'яткою культури.

Газета «Юг» 10 жовтня 1899 р. писала: «У вересні 1899 року головний командир флоту і портів Чорного й Азовського морів віце-адмірал Сергій Петрович Тиртов відвідав всі пристані Каркінітської затоки і дійшов висновку, що Джарилгацька бухта й порт Скадовськ придатний для каботажних суден. Морське міністерство ухвалило рішення спорудити на острові Джарилгач маяк».

Того ж (1899) року державний (уподовж 1906-1912 років – член Державної Ради) та громадський діяч українсько-польського походження Сергій Балтазарович Скадовський викупив острів Джарилгач у землевласника Олександра Вассала, а з весни наступного року Морське міністерство почало спорудження маяка саме у тому місці, де вже майже 75 років діяв маячний знак «5 Зн».

Сергій Скадовський

1902 року в координатах 46° 00′ та 33° 04′ було зібрано та встановлено 24-метровий маяк, виготовлений у вигляді білої залізної башти розкосої системи з центральною трубою. Його центральна частина у вигляді циліндра забезпечувала морякам видимість світла до 14,8 миль багато років. Світло було двох кольорів – білого та червоного. У червоних секторах позначалася небезпека. Для прийняття телеграм на маяку був телефон.

Усе його технічне оснащення та металевий каркас були виготовлені в Парижі на гроші С.Скадовського. В одних джерелах міститься інформація, що ажурний металевий каркас маяка та його пристрої були спроєктовані французьким архітектором А.Г.Ейфелем - автором символу Парижу. За іншими ж джерелами маяк був виготовлений за проєктом одного з його учнів.

Світлооптичний апарат маяка ВВТ складався з одного керосиножарового пальника (замість 15-ті масляних на старих системах) і давав пучок світла силою у 150000 свічок замість декілька сотень старих.

1958 р. на маяк встановили електричну 500-ватну лампу, що забезпечувала видимість світла на 23 милі. Підживлення акумулятора здійснювалося за рахунок дизеля-генератора.

Джарилгацький маяк з комплексом житлових будівель був зведений за 200 метрів від моря. У 20-х роках минулого століття в них було розквартировано прикордонний загін, пізніше там мешкав обслуговуючий персонал маяка, діяла метеостанція. У 60-х рр. шторм зруйнував одну з будівель. Пізніше довелось розібрати й інші.

Маяк зберігся і до нього можна було вільно зайти. На його оглядовий майданчик вели 105 сходинок, з якого було видно увесь острів, материкове узбережжя Херсонщини і навіть Крим. У вересні 2005 р. вхід до маяка було закрито і він припинив своє функціонування.

Про маяк згадував Давид Бурлюк (художник, поет, теоретик мистецтва, літературний і художній критик, видавець) у «Морской повести». Мальовничо описав Джарилгацьку затоку Костянтин Паустовський у повісті «Чорне море» (1935 р.).

23 квітня 2010 р. маяк відвідав перекладач з Японії Акір Судзукі. Саме він переклав оповідання Давида Бурлюка «Морская повесть» та став головним його популяризатором на Херсонщині.

Маяк «не міг» не мати історій та легенд. Спеціалісти, які студіюють паранормальні явища, стверджують, що маяк служить своєрідним замком між потойбічним і нашим світами. За легендою споруду встановлено на місці тектонічного розлому, який за наказом С.Скадовського засипали і запечатали маяком. Відтоді потойбічні істоти не можуть потрапити на острів Джарилгач.

1997 р. за 50 метрів від Джарилгацького маяка та за 200 метрів від моря спорудили 24-метровий маяк, з оглядового майданчика якого відкриваються мальовничі краєвиди.

www.facebook.com/permalink.php?story_fbid=pfbid034nqkp8LLzPTaX9bS45xDS7Xcr56swTiN6KCie3RVNDzbiKUXVcgzBGQ7vQsJKAKTl&id=1819815019

Хмельницька область

Самчики

Резиденція Чечелів в Самчиках – один з найбільш охайних і доглянутих палацових комплексів на теренах України. Знаходяться Самчики в декількох кілометрах на схід від Старокостянтинова. З головного автовокзалу Хмельницького сюди їдуть прямі автобуси. А зі Старокостянтинова до Самчиків взагалі бусики бігають чи не кожні півгодини. Палац є одним з найкраще збережених в Україні, що дало змогу облаштувати музей-садибу, яка отримала статус заповідника.

Поселення відоме з середини XVI століття і називалося Замчики. Землі навколо Старокостянтинова, у т.ч. і Самчики, належали князю Костянтину Острозькому. На початку XVIII століття після черги володарів маєток отримав Януш Хоєцький, який у 1725 р. створив собі резиденцію на березі річки Случі. В добу господарювання родини Хоєцьких побудовано церкву Параскеви П’ятниці, що зберіглася донині. Також з тих часів донині зберігся так званий Старий палац 1725 року побудови. Невиразна архітектура старої

будівлі спонукала інших хазяїв використовувати її переважно як службове приміщення нового палацу.

Наступним власником був гайсинський староста полковник Петро Чечель. Саме під час його господарювання маєток набув нового вигляду: було збудовано палац, два флігелі, в'їзну браму, оранжереї (серед них і теплицю відкритого типу «Сад в мурах»), стайні. Також Чечель провів реконструкцію в романтичному пейзажному стилі парку Хоєцьких. Маєток був тоді огороджений муром. Син Петра Чечеля Ян одружився з Людвікою Якубовською у 1822 році, і тоді ж батько подарував синові Самчики та інші села. Ян та Петро померли в один рік (1843), і маєток успадкувала Людвіка, а згодом Якуб, син Яна та Людвіки. Якуб продовжував розвивати освіту та культуру у своїх володіннях, наприклад, у 1854 році у Самчиках він заснував сільську музичну школу гри на духових та струнно-смичкових музичних інструментах, а також оркестр, яким керував Родерік-Август Браун, відомий польський композитор, диригент та скрипаль.

Під час польського повстання 1863 року Якуб Чечель підтримав повстанців. В бою з російською армією неподалік села Салиха він був поранений та потрапив у полон, де його закатували до смерті. Маєток Чечелей царат конфіскував. У січні 1867 року маєток викупив житомирський купець першої гільдії Купріян Абрамович Ляшков. Наступним власником садиби став Іван Угрімов (у 1870 році). Угрімови побудували за власні кошти школу та відкрили сільську бібліотеку, за їх господарювання маєток відвідували визначні діячі культури, освіти та науки — як Російської імперії, так і Європи. У 1902 році маєток викупив Михайло Шестаков, який володів ним до 1918 року.

Палац одноповерховий, в стилі пізнього класицизму (ампіру), побудований за проектом польського архітектора Якуба Кубицького. Будівля в формі видовженого прямокутного блоку на 15 осей, довжина – 44 метри, ширина – 16,5 метрів, висота – 14 метрів. Парадний фасад прикрашено шестиколонним портиком і трикутним фронтоном.

В тимпані фронтону збереглося ампірне ліплення двох жіночих фігур (богині краси й кохання Венери та богині родючості Церери) поряд з ліпленим колом, в якому розміщений герб власників. Герб знищено за часів СРСР та відновлено у 2009 році.

Первісне розташування приміщень палацу збережено майже повністю. Зокрема, в палаці є п’ять залів (Кругла, Велика, Римська, Спочивальня та Японський кабінет). Разом вони утворюють анфіладу з боку паркового фасаду, містять багате художнє оздоблення у стилі ампіру. Автором унікальних фресок є Михайло Врубель.

В Круглій (або ж Блакитній) вітальні відбувалися театральні постановки, танці, або ж вона могла служити музичним салоном.

Праворуч від Круглої зали розташована Велика (Червона) зала, у якій є чотири вікна. Ця зала слугувала господарям за їдальню. В одному з кутків зали стояв мармуровий камін.

Ліворуч від Круглої зали розміщена Спочивальня з двома вікнами.

По сусідству розташована Римська зала, що отримала свою назву за характерне оздоблення.

З Римської зали гість палацу може перейти до наріжної квадратної вітальні, що замикає анфіладу залів. Внаслідок тематики й стилістики зображень кімната отримала назву Японської. Її стіни від підлоги і до плафону повністю вкриті фресками. До 1951 року з Японської зали можна було через засклені двері вийти на ґанок і далі в парк, але ґанок знищили. Розпис стін складається з трьох ярусів. Нижній ярус — панель з декоративним візерунком (частково збережений). Середній ярус містить повторюваний сюжет: вазон із хризантемами у фігурній рамі. Верхній ярус містить різні сюжети: два зображення самураїв з мечами у вбранні періоду Едо за писанням великих книг, японку з парасолькою, чубатого журавля, драконів, метеликів, рослинні та

геометричні візерунки, ієрогліфи. За розповідями мешканців села, у ніші навпроти дверей раніше стояла скульптура Будди.

В кімнаті досі зберігся автентичний паркет, який виготовили німецькі майстри. Фрески Японської кімнати в Самчиках наразі залишилися єдиною пам’яткою європейського орієнталізму початку XIX століття в Україні.

Парковий фасад прикрасили чотириколонний портик і сходинки в парк. Вікна портику напівциркульні, на фасадах прямокутні, прикрашені гірляндами і сандриками.

Історично першим парком при маєткові був парк Хоєцьких. Але архітектурний ансамбль, розбудований на початку XIX століття Чечелем, не надто добре вписувався в старий парк. Тому для планування нового пейзажного парку в садибі у 1801 році було запрошено відомого на землях України (тоді в складі Російської імперії) садівника Діонісія Мак-Клера (1762–1853), засновника, серед іншого, ботанічного саду в місті Кременець, найстарішого серед ботанічних садів України.

Мак-Клер вдало використав наявний природній деревостан, переробив паркові алеї та стежки, змінив компонування насаджень, створив штучний рельєф з яром та гіркою-альтанкою.

У 1902–1904 роках Михайло Шестаков приєднав до парку ще 3 гектари території, на яких було закладено нові ділянки парку в регулярному (або ж класицистичному) стилі.

Паркові будівлі в стилі класицизму доповнили і провінційним зразком шинуазрі – Китайським павільйоном. Вибудуваний з цегли, потинькований, прикрашений рустикацією, пілястрами, розфарбований в біло-жовті кольори, павільйон теж цілком належав би класицизму, аби не високий гнучкий дах з заокругленими «рогами» на кутах, який своєю формою нагадує дах китайської пагоди. На шпилі даху — флюгер у вигляді прапорця, в якому прорізаний напис «1814».

Будинок цікавий і як приклад улаштування в давнину льодовень. У центрі глибокого льоху споруди вмуровано квадратну камеру, що перекрита підлогою цоколю. Крізь отвір у підлозі до льоху засипали лід, який заготовляли поруч, на

річці Случ. У стінах льодової камери розташовані ніші з полицями, де і зберігалися продукти.

В селі, неподалік від резиденції, знаходиться церква св. Параскеви з дзвіницею, збудована у 1771 році Хоєцькими

https://ukrainaincognita.com/khmelnytska-oblast/starokostyantynivskyi-raion/samchyky/samchyky

Бабюк Д. **АРХІВНІ ФОТОГРАФІЇ ЯК ДЖЕРЕЛО ВИВЧЕННЯ АРХІТЕКТУРИ ОБОРОННИХ СПОРУД КАМ'ЯНЦЯ-ПОДІЛЬСЬКОГО КІНЦЯ XIX – ПОЧАТКУ XX СТОЛІТЬ**

У другій половині XIX століття багато міст Європи здійснювали реконструкцію та перепланування, внаслідок чого багато стародавніх районів або окремих будівель було знищено, навіть якщо вони становили історичну цінність. Саме через це іконографічні джерела міста Кам'янця-Подільського

того періоду, в яких фіксується стан тогочасних оборонних споруд, мають неабияке значення для пам'яткоохоронної діяльності. В силу своєї документальності, правдивості, миттєвості та можливості тиражування, – фотографія, як іконографічне джерело, серед інших творів мистецтва займає вагому позицію [5; с. 93].

Активну пам'яткоохоронну діяльність на Поділлі проводили фотографи Юзеф Кордиш, Михайло Йосипович Грейм, Август Енгель, Франц Кодеш та підприємець Лазар Варгафтиг, які залишили нам чи не найбільше фотографічних документів із зображеннями оборонних споруд стародавнього Кам'янця-Подільського.

До життя та творчості М.Грейма зверталися у своїх дослідженнях О.Будзей, Ю.Гажтецький, Г.Осетрова, І.Підгурний, Н.Урсу, А.Прусевич. Творчість Ю.Кордиша побіжно досліджував Ю.Гаштецький. Діяльність Л.Варгафтига висвітлювала у своїх дослідженнях І.Паур. Діяльність інших митців досі залишається недослідженою.

Перші панорамні фотографії Кам'янця були зроблені 1859 р., коли до міста завітав подорожуючий фотограф Маркевич, який приїхав з Парижу [1]. Він зробив дві фотографії з видом на Кушнірську башту з Вітряною брамою, а також Турецьким бастіоном (Верхня польська брама). Ці фотографії є надзвичайно цінними, оскільки частину мурів комплексу Верхньої Польської брами розібрали у 1867 р. для розширення території Руського ринку поруч.

Творча спадщина Ю.Кордиша на сьогодні є малодослідженою, оскільки він не завжди підписував свої фотографії та часто маскував свій підпис. На сьогодні відомо невеликий набір фотографій місцевих оборонних споруд. Особливістю їх є те, що фотограф працював в місті до 1868 року і на той момент був єдиним в місті. Разом із фотографами А.Енгелем та М.Греймом, які почали свою діяльність у 1870 і 1871 роках відповідно, вони встигли зафіксувати у своїх фотографіях стан Старого замку та комплексу оборонних споруд поруч, які були згодом розібрані у 1875 р. для розширення дороги (Підзамецька брама, брама Станіслава Августа, башта св. Анни, Замковий міст, Міська брама) [8].

Творча спадщина М.Грейма досліджена найкраще за інших. Серед масиву документальних фотографій із видами міста Кам'янця-Подільського особливий інтерес мають загальні та панорамні види Старого міста, що відображали забудову кінця XIX – початку XX ст. та вигляд оборонних споруд того періоду. Фотографії М.Грейма відтворювали панорамні композиції міста з усіх чотирьох сторін світу. М.Грейм зробив найбільш вагомий внесок у відтворення панорамних композицій міста, більшість яких зберігаються в архівах Польської

Академії мистецтв у Кракові (117 фотографій) [5, с. 94], Польської Академії наук (83 фотографії) та університету в Лодзі (163 фотографії).

М.Грейм

Як член Подільського єпархіального історико-статистичного комітету М.Грейм активно співпрацював з Кам'янець-Подільським Давньосховищем, поповнюючи його експонатами, значну частину яких складали фотографії архітектурних та давніх оборонних споруд Поділля та Кам'янця-Подільського зокрема. Загалом, Михайлом Греймом було передано до Давньосховища більше 350 фотографічних експонатів [3]. У НІАЗ "Кам'янець" також зберігається фотокопія альбому з 24 фотографічних видів Кам'янця-Подільського 1901 р., що сьогодні є бібліографічною рідкістю [4; с. 34].

Документальні листівки із зображеннями видів Кам'янця-Подільського кінця XIX – початку XX ст., є також важливим джерелом для вивчення історії краю. На таких листівках традиційно зображалися панорамні види вулиць, площ, центральних частин міста, бульварів, соборів, церков, громадських будівель, навчальних закладів тощо [2]. Завдяки великому тиражу, такі видові листівки сьогодні широко представлені у музейних, архівних та приватних збірках.

Найбільш вагомий внесок у відтворення панорамних композицій міста у листівках, зробив М.Грейм та Ф.Кодеш, фотографіями яких користувались найчастіше. Також помітний слід у фіксації краєвидів міста, які видавалися у вигляді поштівок залишили такі фотографи, як А.Енгель та Ю.Кордиш [8].

Найбільшим видавцем ілюстрованих поштових карток був місцевий підприємець Л. Варгафтіг, який продавав їх у своїх магазинах. Також серед

інших видавців можна зазначити В.Вінярського, М.Грейма (який мав власну друкарню), Р.Кноппінга, Д.Лахмановича, К.Розенберга, Г.Шпізмана, які друкувалися в друкарнях Кам'янця-Подільського, Санкт-Петербурга, Праги, Дрездена, Відня та Дармштадту [4; с.171].

Всього у вигляді поштівок у Кам'янці-Подільському було видано близько 210 сюжетів, які складались із 69 серій. Найбільш популярний вид на листівках становив Старий замок. Він був сфотографований з різних боків: зі Старого міста, з боку Карвасар, Видрівки, зі східного та південного боків [6]. Також, окрім сучасних на той час видів замку увійшли фотографії періоду до 1875 р., тобто до розширення дороги, внаслідок чого було розібрано частину мурів [7].

На багатьох документальних листівках було зафіксовано міський бульвар, майдани та вулиці, культові, адміністративні, житлові та особливо оборонні споруди міста, зокрема Кушнірська башта, Вітряна, Польська та Руська брами, та брама Станіслава Августа [6].

Отже, фотографічні знімки та поштові видові листівки із зображенням краєвидів Кам'янця-Подільського та його передмість дозволяють з детальною точністю відтворити історико-архітектурний ансамбль міста кінця XIX – початку XX ст.. Зважаючи на те, що комплекс оборонних споруд Кам'янця-Подільського був сильно поруйнований подіями війни 1939-1945 рр. та значним проміжком часу, коли ці об'єкти зазнавали руйнації без відповідних реставраційних та консерваційних робіт – фотографії та поштівки кінця XIX, початку XX століття, виступають важливим зображальним джерелом для дослідження комплексу оборонних споруд адміністративного центру губернії.

1. *Будзей Олег*. Перші фотографії Кам'янця. URL: http://podolyanin.com.ua/history/6255/ –
2. Каменец-Подольский. Часть 1. URL: https://humus.dreamwidth.org/9196634.html
3. Отчет Подольского епархиального историко-статистического комитета за 1901 год. – Каменец-Подольск:Тип. Под. губ. правл.,1902. – С. 214
4. *Паур І.В*. Поштова листівка як джерело дослідження соціокультурного середовища та історичної топографії Кам'янця-Подільського (кінець XIX – початок XX ст.) / І.В.Паур. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук. – Кам'янець-Подільський,2015. – С. 34-152.
5. *Підгурний І.С*., Урсу Н.О. Культурно-мистецька спадщина Поділля у художніх фотографіях Михайла Грейма (друга половина XIX – початок XX ст.): монографія. – Кам'янець-Подільський:Аксіома,2012. – 232 с.
6. Приватна колекція листівок Ю.Савіна (м. Кам'янець-Подільський).
7. Туристичний путівник Кам'янець-Подільський. URL: https://tovtry.com/ua/history/book/kamjanets-podilskij.html
8. Фонди К-ПДІМЗ, КФ д/п – 2433.

Фортифікації в туризмі: потенціал, стан, промоція, інновації: Матеріали міжнародного науково-практичного інтернет-семінару (Київ, 23 квітня 2021 р.) – К.:ТОВ «Геопринт»,2021. – С. 37-39

Бакота – бажане місце

Бакота – колись столиця цілого краю, місце розташування одного з найдревніших чоловічих монастирів України, пізніше – трагедія тисяч людей, а нині – місце, де тілом і душею відчуваєш спокій. Бакота розташована на півдні Хмельницької області, за 55 кілометрів від славетного Кам'янця-Подільського. До 1981 року тут знаходилось село, яке і дало назву території, але тепер на його місці розлилась велична затока, утворена водами Дністра.

Бакота – історичне поселення

Уперше Бакота згадується в літописі 1024 року, хоча розкопки свідчать, що на цій території були і значно старіші поселення язичників. Вже у першій половині XIII століття Бакота стає великим містом і найважливішим центром Пониззя, яке входило до Галицько-Волинського князівства. Стрімкий розквіт закінчується таким же спадом після того, як у 1255 році містом на ціле століття заволоділи монголо-татари. Пізніше територія переходить під владу Литви, зокрема братам Коріатовичам, які відбудовують зруйнований татарами Бакотський замок (вони ж доклались до розвитку замку Паланку, Кам'янця-Подільського та інших твердинь). У 1431 році територія навколо Бакоти визнається нейтральною прикордонною зоною між Польщею та Литвою, що призводить до повстання жителів, які вигнали місцевих феодалів і проголосили незалежність. Але за кілька років польські війська жорстоко придушили повстання, зруйнували замок, а місто назавжди втратило своє значення як важливий адміністративний центр. Бакота — місце, де завмирає час Що ж до походження назви, то є дві основні версії. Перша пов'язує її з румунським словом «бокота», що перекладається як «шматок, кусень». Друга, значно красивіша, версія говорить про те, що в перекладі з давньоруської мови назва означає «бажане, чудове місце».

Бакота – скельний монастир

Паралельно з розвитком поселення неподалік виникає найдавніший печерний монастир Поділля. Знаходиться він у товщі 120-метрової Білої гори, яка складається з м'якого пісковику, що легко надається для видовбування печер. Дослідження вказують на те, що місце монастиря використовувалось як капище язичниками ще в дохристиянські часи. Монахи ж прийшли сюди в XI столітті, навіть є версії, що тут бував засновник Києво-Печерської Лаври святий Антоній. Під час монголо-татарської навали середини XIII століття в печерах переховувались не тільки ченці, але й селяни з довколишніх сіл. За легендою, їм пропонували зректись віри, а отримавши відмову, нападники замурували входи у печери разом з людьми. Дані про подальшу долю монастиря дуже

обмежені – у середині XV віку монахи покидають місце, а кілька обвалів породи знищили основну масу печер.

Бакота – трагедія для жителів

З 1918 село Бакота стає прикордонним – зовсім поруч проходить межа з Румунією. Кількість населення значно зменшилась під час голодомору 1947 року, але найтривожніша новина прозвучала в 1973 році – інформація про майбутнє затоплення села для побудови Новодністровської ГЕС. Жителям дали вісім років для того, щоб покинути маленьку батьківщину та почати життя заново, а вже у 1981 році почалось поступове підняття рівня Дністра, яке тривало шість років і забрало під воду кілька десятків сіл.

Бакота – місце туристичне

Нині Бакотою називають територію та околиці Бакотської затоки на Дністрі. Вона займає площу 1590 гектарів (це, як два міста Жовква), а завдяки

скелястим берегам має теплий та м’який мікроклімат, який метеорологи порівнюють з Ялтинським. Туристів місце приваблює фантастичними краєвидами, кількома пляжами та, звісно, залишками скельного монастиря. Тут зберіглось кілька печер та ніші від поховань ченців.

Поруч є три джерела з цілющою водою – Північне, Південне та Найпівденніше. До речі, про останнє кажуть, що воно лікує хвороби очей. Вода прохолодна і дуже смачна, а дорога до джерел прикрашена стрічками та іконками від сотень приїжджих віруючих. Відвідати ці місця можна у турі «Кам’янець-Подільський, Чернівці + Бакота» (3дні / 2 ночі) Екскурсію монастирем проводить Тарас Горбняк – уродженець затопленого села Бакота. Вже багато років він займається дослідженнями історії цієї території, а також розповідає її усьому світові. Історії про те, як селяни самостійно мусили руйнувати власні хати, рубати дерева у своїх садах і покидати родинні місця, просто приголомшують. Територія, яка підлягала затопленню, була зачищена повністю, а інтернетні історії про купол церкви, який видно з води – не більше ніж вигадка, перенесено було навіть цвинтарі.

Як доїхати

Поїздка машиною зі Львова займе близько шести годин. Можна їхати через Свірж, Бережани, Теребовлю та Кам’янець-Подільський, відвідавши дорогою кілька замків, або через Тернопіль та Хмельницький. Зверніть увагу –

при побудові маршруту не сплутайте місце з селом Бакоти на Тернопільщині. Місцевий гід розповідає історії про неуважних туристів, яких навігатори заводять в село над річкою Горинь. Без власного автомобіля добратись не так просто – з Хмельницького та Кам'янця ходять автобуси лише до сусідніх сіл – Гораївки та Старої Ушиці. А з них потрібно ще пройти пішки чотири та вісім кілометрів відповідно. Але повірте – воно того варте!

https://vidviday.ua/blog/ru/bakota/

Сатанів

Це подільське містечко я завжди відвідую із великим задоволенням. Так, у травні 2019 року я тут побував вже втретє. За 9 років, поки мене тут не було, змінилася хіба що оборонна синагога. Її відреставрували, і вона вже не виглядає так архаїчно, як колись. Все інше: замок, костел, міська брама, старий єврейський кіркут, величний, але маленький Збруч, гуси і корови на його березі, дерев'яна кладка – все, як декілька століть тому. Час тут зупинився. Лише величезний Арден палац на обрії – новий сучасний комплекс курортного містечка Сатанів нагадує, що ми – в XXI столітті.

Звідки ж така цікава назва?

Містечко Сатанів (Городоцький район Хмельницької області) – відомий український кліматичний і бальнеологічний курорт. Він лежить на крутому лівому березі Збруча біля підніжжя Товтрової гряди. Сюди аж від Дністра тягнеться Траянів вал, насипаний за часів завоювання Дакії римським імператором Траяном на початку II століття нашої ери. З цим періодом і пов'язана одна з можливих версій походження назви міста.

За легендою, коли у 105 році від Р. Х. римський легіон Тонілія йшов на північ від Дністра, зупинившись на високому березі Збруча Тонілій запитав воїнів: "Sat an non?" ("Зупинимося чи ні?"). Ті твердо відповіли "Sat!". Звідси і назва. Звичайно, ця версія виглядає просто красивою казкою, а назва могла мати і "диявольський" підтекст: з часів введення християнства на Русі ці землі довго залишалися пристановищем для язичників.

Як з'явився Сатанів

Перша згадка про містечко датується 3 березня 1404 року, коли польський король Владислав II Ягайло подарував Сатанів разом на навколишніми селами та Зіньковим Петру Шафранцю – сину краківського підстолія Петра Шафранця (старшого). За такій подарунок власник міста зобов'язувався постійно проживати в маєтках, мав давати в закордонні походи по 6 списників і 12 стрільців, а на випадок зовнішньої загрози обороняти край з

усіма своїми людьми. Крім того, володар земель мав право передавати свої маєтності іншим лише за згодою короля, а його піддані мали виконувати всі повинності і сплачувати всі податки, запроваджені ще з часів Коріатовичів.

Петро Шафранець був дуже близькою людиною до короля від самого початку своєї кар'єри. У 1398 – 1406 роках він займав посаду краківського підстолія, у 1406 – 1430 роках – краківського підкоморія. З 1431 по 1433 роки був сандомирським, а з 1433 по 1437 роки – краківським воєводою.

Землі навколо Сатанова на недовгий час були повернуті королю, а у 1431 році передані подільському воєводі Петру Одровонжу зі Спрови. Для захисту від татар Одровонж розпочинає будівництво замку на місці старих укріплень XIV ст. З тих часів до наших днів збереглася так звана "вежа Одровонжа" – найстаріша частина замку в Сатанові. Деякі дослідники вважають її архаїчним зразком фортифікацій Поділля і відносять до давньоруського періоду.

Башта стоїть трохи осторонь від основної частини замку. Вона кругла в плані має діаметр 6 метрів і збереглася на висоту трьох поверхів. На двох нижніх ярусах збереглися бійниці. Очевидно, вони були пристосовані до стрільби з лука, а не з вогнепальної зброї. До башти прилягали оборонні мури, сліди яких збереглися. У свої найкращі часи башта на три чверті об'єму виходила на напільну сторону цих мурів.

Синявський у Сатанові. Будівництво замку

Донька Яна Костки і Софії Одровонж, Катерина, внесла Сатанів в посаг своєму чоловікові Адаму Героніму Сенявському, який володів замками в Старому Селі під Львовом, в Меджибожі та Бережанах. Наприкінці XVI ст. Сенявський зводить в Сатанові регулярний замок, який став один з найпотужніших у Надзбруччі.

Замок було побудовано п'ятикутним в плані. Кожна сторона замку мала приблизну довжину 125 метрів, а на кутах було 5 веж, які буди далеко висунуті за лінію мурів. Мури були подвійними. Внутрішні мури (не збереглися) стояли на валу і відокремлювалися від зовнішніх ровом. Висота зовнішніх стін подекуди досягала 10,5 метри.Замок у Сатанові

У 1641 році вдова Адама Героніма Сенявського, Катерина Сенявська, виклопотала для Сатанова Магдебурзьке право. Вона отримала від короля право самій обирати війта і приймати остаточне рішення у всіх судових справах. За такі повноваження власниця мала утримувати в порядку міські укріплення і забезпечувати їх зброєю.

Магдебурзьке право не довго сприяло розвиткові міста. Під час Визвольної війни місто не раз захоплювали і руйнували козаки. У 1651 році вони взяли замок разом із татарами. У 1653 році козаки взяли місто без штурму: православні місцеві мешканці самі відкрили їм браму. Тоді запорожці вирізали не лише весь замковий гарнізон, але й мирних жителів.

Коли польський коронний гетьман Марцин Калиновський відвоював місто, то спочатку віддав наказ стратити всіх православних в Сатанові. Але вирок було пом'якшено, і стратили лише кожного десятого. На згадку про ці події Калиновський наказав поставити в Сатанові пам'ятний знак Скорботному Ісусу. Під час відкриття сказав: "Дивіться, навіть Господь зажурився, побачивши вашу зраду королеві". Пам'ятник і сьогодні стоїть на задвірках селищної лікарні.

У 1672 році Сатанів зайняли турки, але наступного року поляки відбили місто. У 1676 році турки, знов захопивши місто, знищили практично все його населення. Протягом 1676 – 1699 років Сатанів, як і все Поділля, перебувало під владою Туреччини.Замок у Сатанові

Відродження після турецької навали

Після війни на початку XVIII ст. Сатанів починає відроджуватися і повертати собі репутацію ремісничо-торгівельного містечка. У 1711 році у місті побував російський самодержець Пьотр I, що повертався з Прутського походу. Його приймав в себе в гостях коронний гетьман Адам Миколай Сенявський. У першій половині 1720-х років Сенявський відбудував замок і міські укріплення.

По смерті Адама Миколая Сенявського у 1726 році через доньку Сенявського Софію Сатанів перейшов до її чоловіка Августа Станіслава Чарторийського, воєводи руського. З 1744 року в Сатанові щорічно проводяться ярмарки. Власник міста виклопотав у короля право на проведення 4 щотижневих ярмарків. Сатанів зміцнює репутацію значного торгівельного центру Поділля.

Нова історія замку: Любомирські, Сангушки і Потоцькі

У 1782 році помирає Август Станіслав Чарторийський, а його донька Ельжбета Гелена Анна вносить Сатанів у посаг своєму чоловіку, великому коронному маршалку Станіславу Любомирському. У 1793 році після чергового поділу Речі Посполитої Сатанів входить до складу Російської імперії, і до початку Другої світової війни стає прикордонним містечком.

У 1816 році Сатанів перейшов донці Ельжбети Любомирської Олександри, яка була одружена зі Станіславом Косткою Потоцьким. Місто унаслідував їхній син Олександр Станіслав Потоцький, а пізніше – донька Потоцького Наталія, дружина князя Романа Адама Станіслава Сангушка. За участь у польському повстанні 1830 – 1831 роки російський уряд конфіскував маєток у Сангушка і його доньки Марії Клементини на користь скарбниці.

Замок-завод

У 1899 році на території замку збудували цукровий завод, який наніс непоправної шкоди фортеці, бо використовував мури, як вапняк при виробництві цукру. Завод належав акціонерному товариству, до складу якого

входили власниця Сатанова графиня Климентина Тишкевич, а також промисловці Прушинський, Брокль та інші. директор заводу Вільгельм Михайлович Брокль у 1914 році належав до ділової еліти Росії.

Завод припинив своє існування у 2002 році, а його споруди почали руйнуватися. У серпні 2009 року близько 2-ї години ночі обвалилася одна зі споруд цукрового заводу. Загальна площа руїни, яка утворилася внаслідок обвалу, сягнула 600 квадратних метрів.

До наших днів від замку дожили значні фрагменти замкових мурів і дві п'ятигранні кутові вежі, що виходять на Збруч. Грановані вежі, з'єднані оборонними мурами, збереглися на висоту двох-трьох ярусів. Товщина мурів в середньому становить близько 1,5 м.

Збруч

Збруч – маленька, але важлива в історії України річка. Колись вона розділяла імперії: Австрійську і Російську, а згодом – Польщу і СССР. Сьогодні це кордон між Хмельницькою і Тернопільською областями. Але і сьогодні трохи відчувається, що Збруч ще залишається «трохи кордоном» – ментальною межею між Західною та Великою Україною.

В долині Збруча біля Сатанова – одні з найкращих на Поділлі пейзажів. На високому лівому березі височіє Сатанівський замок. На пологому правому березі пасуться корови і багато-багато гусей. Між ними – дерев'яна кладка. Все виглядає дуже архаїчно і пасторально.

Синагога і євреї

У 1436 році король Владислав III надав Сатанову Магдебурзьке (німецьке) право. Завдяки одержанню міського статусу Сатанів перетворюється на значний ремісничий центр Поділля. Значну роль в тому відігравали євреї, які

переселилися на Поділля з різних куточків Європи. Юдеї складали дві третини мешканців подільських містечок, у т.ч. і Сатанова. Переважно, вони були ремісниками і торгівцями.

У 1514 (за іншими даними – у 1532 році) євреї спорудили в Сатанові кам'яну синагогу, яка вважається однією з найстаріших збережених юдейських культових споруд на території України. Щоправда, зроблений у 1992 році хімічний аналіз розчину дозволяє припускати, що божницю було збудовано в середині XVII століття.

Сатанівська синагога належала до фортечного типу синагог, які будувалися згідно з правилами фортифікаційної архітектури. параметри синагог чітко обмежувалися нормами, запровадженими християнськими володарям краю. Так, вони ні в якому разі не могли бути вищими за верхи костелів. Синагогу в Сатанові зведено в типово ренесансному стилі, і вона дійсно є схожою на невеликий оборонний замок.

Стіни божниці укріплені контрфорсами, а товсті стіни прорізані пізньоготичними вікнами. Фасади синагоги завершує аркатурний аттик у ренесансному стилі зі стрільницями. Скоріш за все тут був бойовий ярус. З двох боків до основного об'єму споруди добудовані низенькі приміщення хедеру (школи для хлопчиків) та молитовної зали для жінок.

Головне приміщення синагоги – висока головна зала. Її перекрито напівциркульними склепіннями зі стрільчастими розпалубками. В інтер'єрі збереглися сліди ліплення і настінних розписів. У 1960 – 1970-і роки у колишній синагозі був зерновий склад. Через різкий перепад температур і високу вологість облетіла майже вся штукатурка.

У 2015 році синагога була повністю відреставрована і втратила свій архаїчний вигляд. Також була впорядкована прилегла територія і площа перед божницею.

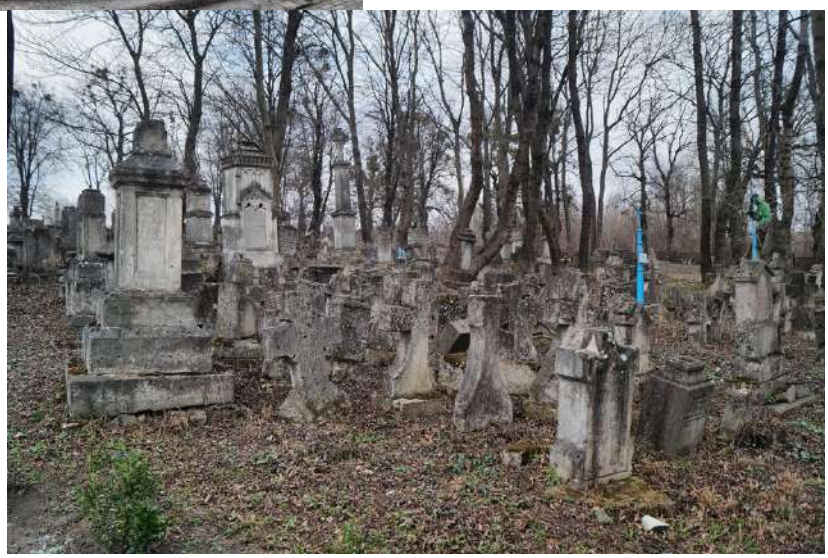

Костел

З 1523 року Сатановим недовгий час володіли Тарнавські, та з 1532 року він знову у власності Одровонжів. Донька останнього власника з Одровонжів – Станіслава, надала Сатанів, як придане, Яну Костці. Той у 1581 році збудований дерев'яний костел, який пізніше замінив мурований храм, якій існував ще принаймні на початку XX ст. Сучасний костел Св. Трійці з двома стрімкими шпилястими вежами збудовано на місці старого вже в часи Незалежності. Поруч з костелом – зарослий травою цвинтар зі старими надгробками.

Міська брама

У 1724 році Адам Миколай Сенявський відремонтував Міську браму – елемент міського укріплення, збудованого ще у XV столітті на півдні містечка поряд з впадінням у Збруч безіменного потічку. Вона увійшла в загальну систему оборонних мурів міста, з'єднавшись із замком.

Міська брама квадратна в плані, має 4 яруси. Довжина кожної стіни складає 7 метрів, товщина – 2,2 метри. Сполучення між першим і другим поверхом здійснювалося по сходах всередині мурів. Перший і другий яруси мають бійниці з щоками та прямокутним світловим отвором. На другому ярусі є великі віконні отвори з білокам'яними лиштвами, через які поступало світло. В ході відновлення брами Сенявським у 1724 році відновили і надбудували у бароковому стилі декоративний зубчатий парапет.

Над в'їздом у браму зберігся картуш з гербом Сенявських "Лелівою" – шестипроменевою зіркою над місяцем ріжками догори. Нижче герба – кам'яна плита з трохи наївним для сьогоднішніх днів надписом, який прославляє Адама Миколу Сенявського.

«Адам Миколай Сенявський із Гранова, власник Шклова і Міши, каштелян краківський, найвищий поводир державного війська, для громадської безпеки оцю твердиню відновив року 1722, маючи намір мурами захищати батьківщину, що її стільки раз захищав грудьми. Отож віща думка фундатора подбала побудувати оцю браму, щоб Оттоманській Порті загородити дорогу до Польщі, щоб користуватися рівною силою проти нападів варварів, лютому

татарові протиставив Сатанів, проти чого навіть і ворота адові не здолають, надто коли цю твердиню закрито перед ворогами. Одному тільки Богові, Королеві і Батьківщині віддаватиме свої ключі. Року Божого 1724».

Коли брама втратила оборонне значення, в ній у різний час розміщувалися митниця. В наші дні один з місцевих підприємців потрохи відновлює браму. Подвір'я і другий поверх вже очищено від сміття.

Кіркут (єврейський цвинтар)

Від Міської брами дорога у напрямку Сатанівської Слобідки приведе до кіркута (єврейського цвинтаря), розташованого на високому пагорбі на південній околиці містечка.

Більшість поховань на цвинтарі – справжні витвори мистецтва. На старій дільниці кіркута – 500 надгробків XVI – XIX століть, багато з яких заховалися в заростях. В новій частині – близько 3000 надгробків кінця XIX – XX століття. Найстаріший із п'яти виявлених надгробків XVI століття співпадає з часом утворення єврейської громади Сатанова датовано 1576 роком.

https://ukrainaincognita.com/mista/sataniv

Олійник І. **Штучний водопад в Маліївцях, місце сили та легендарних скарбів**

Звели це диво на монастирській кручі десь у XVIII столітті. Місцеві жителі кажуть, що довкола цього місця завжди особлива енергетика.

Бути в Маліївцях і не бачити диво-водоспаду – наче втратити півжиття. Навряд чи ще якийсь куточок України може похвалитися такою неймовірною спорудою. Самотня скеля висотою під два десятки метрів з небаченої краси водоспадом, приваблює сюди і туристів, і навіть прихильників язичницької

віри. Вода, що стікає цівкою по зарослому мохом камінню, за два метри до землі розсіюється над входом у печеру, а потім збирається докупи і стікає довгим дерев'яним жолобом у ставок.

Здалеку двоярусний грот нагадує велета: порослого густим мохом, з роззявленою пащею-печерою. А вода, що стрімко падає з висоти майже двох десятків метрів і стікає до озера старезним дерев'яним жолобом, не зупиняється ні на мить вже кілька століть поспіль.

Тут було капище

Те, що водоспад у Маліївцях – селі, де донині зберігся палац польських поміщиків Орловських, місце унікальне, годі й сперечатися. По-перше, на відпочинок або просто помилуватися його красою, влітку ідуть з усіх околись і діти, і дорослі. А віряни називають це місце сповненим магнетизму. Тож помолитися сюди йдуть і православні, і католики, і навіть язичники.

За слов'янських часів саме на цій кручі було велике язичницьке капище. А з приходом християнства на Русь тут оселився мандрівний монах з Візантії, облаштувавши собі келію в невеличкій печері. Пізніше на цьому місці був заснований перший в околиці православний монастир, котрий згорів якраз напередодні Визвольної війни у 1648 році. Не вціліли й архіви, котрі могли б розповісти про його цікаву минувшину. У 1673 році (за деякими джерелами – на століття пізніше) поруч звели Воздвиженську церкву, яка, на жаль, не пережила часів червоного терору.

Напівзруйнований монастир пустував 60 років. А вже 1708-го один подільський суддя відродив печерну обитель як греко-католицьку, запросивши туди отців-базиліан. Згодом церкву в базиліан відібрали і передали православним. Базиліани ж господарювали в монастирі сотню років: в 1810-му монастир було закрито, а все його майно перевезено до Барської обителі.

Дослідники маліївецької спадщини переказують, що дерев'яна Хрестовоздвиженська церква, зведена тут, була особливою. Навколо росли велетенські сосни і стояли кам'яні статуї святих. Територія була обнесена кам'яним муром з металевими штирями. На вході – металева кована брама з дзвіницею і чотирма дзвонами.

Озеро біля неї було викладене по колу камінням. Саме тут знаходилася дивовижна скульптурна група, що нагадувала хрещення Ісуса. До кам'яних святих вода була підведена так, що падала з долонь Іванна Хрестителя на голову Христа.

Водопад врятувала лікар

Нині маліївецькі печери часто називають Кармалюковими. Мовляв, свого часу тут частенько ховався від переслідувачів народний месник. Втім в часи

монастирські верхня печера носила ім’я Різдва Івана Предтечі, а нижня – святого Онуфрія.

У скалі - велетенська печера

Вода на гору подається по трубах

Штучний водоспад над печерами, ймовірно, спорудили вже Орловські, підвівши до нього дерев’яний водогін. Бо навряд чи в келіях хтось жив би, якби над ними падала вода. Кажуть, вже в радянські часи, коли водогін прогнив від часу, рятувати водоспад взялася лікар Маліївецького дитячого санаторію, котрий розташований у палаці Орловських, Олександра Соколова. Вона на отриману премію 400 рублів купила металеві труби, замінила водогін і водоспад ожив.

Якщо податися від водоспаду через місток – натрапите на неймовірне озеро.

Дерев'яним жолобом вода стікає до озера

Одне з кількох озер

Це одне з каскаду озер. Колись панство спускалося сюди через парк доріжками прямісінько від палацу. Нині потрапити до озера та водоспаду краще в об’їзд. Переповідають, що заповзяті шукачі скарбів не минають нагоди попірнати у водойму. Мовляв, як грянула революція, частину золота власники маєтку так і не вивезли. А може, думали знову сюди повернутися. Тож дехто вірить: а раптом пощастить і монетка Орловських таки опиниться в долоні…

Нині поблизу часто збираються прихильники язичницьких вірувань, котрі тут облаштували своє святилище. Там, де колись стояла церква – пам’ятний знак на її честь. А ще кілька років тому сюди повернулася статуя святого Онуфрія, котру за радянщини вивезли на кладовище.

Через парк можна прогулятися до палацу Орловських

https://ye.ua/podorozhi/36020_Podorozhuyemo_Hmelnichchinoyi__shtuchniy_vodopad_v_Maliyivcyah_misce_sili_ta_legendarnih_skarbiv.html

Меджибіж

В Меджибожі знаходиться друга за популярністю та відомістю фортеця Хмельниччини після Кам'янця.

Назва походить від того, що поселення розташоване *“межи Бугами”*: тут Південний Буг з‘єднується з своєю лівою затокою Бужком.

Знаходиться Меджибіж в 25 км. на схід від обласного центру, в кілометрі від траси Хмельницький-Вінниця. Фортецю з дороги побачити важко, але можливо, зате неможливо не побачити придорожню забігайлівку в вигляді фортеці, яка так і називається – *“Меджибіж”*. Тут звертаємо на бокову дорогу, переїжджаємо через міст – і перед нами відкривається панорама могутньої твердині, що досить непогано збереглася до наших часів.

Неподалік від фортеці – руїни пізньоготичного Троїцького костелу 1600-1632 рр. фундованого магнатами Синявськими (Сенявськими). Поруч - залишки келій домініканського монастиря. Зруйновано споруду 1962 р. за наказом головаря колгоспу, який страждав на жорстокий дефіцит каміння.

Це не єдина жертва совка. В місті десь в той самий час спотворено торгові ряди та розібрано ратушу, понівечено старі католицький та єврейський цвинтарі. Знищено церкву Успіння з фресками XV сторіччя, що стояла на пагорбі з мальовничим краєвидом і напередодні війни була ще в доброму стані. На місці її поставили туалет. (За даними Є Лопушинської).

Хронологічна таблиця

30-20 тисяч років тому – на місці майбутнього Меджибожу селилися люди кам'яного віку.

1146 р. – У Іпатівському літописі згадується, що Великий князь київський Ізяслав Мстиславович передав у володіння удільному князеві Святославу Всеволодовичу п'ять міст, у тому числі Межибоже.

1151 р. – Меджибіж перейшов у володіння князя Ростислава Юрійовича, сина Юрія Долгорукого.

XIII ст. – Меджибіж у складі самостійної територіальної одиниці – Болохівської землі.

1254-1255 рр. - війська Галицько-Волинського князівства здобули ряд міст Поділля, серед них і Меджибіж. Данило Галицький віддає наказ про будівництво у Меджибожі оборонного замку на мисі між двома річками.

? - Зруйнування фортеці в Меджибожі після походу татарського хана Бурундая.

XIV-XV ст. – Литовські князі Корятовичі зводять на давньоруському замчищу мурована фортецю. Перша документальна згадка про укріплення – від 1516 р.

1444 р. - Меджибіж входить у склад Польщі, ставши столицею Меджибозької округи.

XV ст. – Зведено Лицарську вежу замку в Меджибожі.

1540 р. – Меджибіж стає власністю магнатів Синявських (Сенявських).

XVI ст. – В Меджибожі з'являються перші євреї.

1570 р. – Хвиля Реформації сягає Меджибожа: у містечку діє кальвіністська громада.

1593 р. – Меджибіж завдяки старанням Синявських отримує право самоврядування (магдебургію), право на організацію цехів і братств.

Середина XVI ст. – за 2,5 км від Меджибізького замку зводиться замок Ракочі.

1566 р. – Замок Ракочі знищений під час татарського нападу.

1600 р. – Будівництво мурованого костелу неподалік замку.

I пол. XVII ст. – Населення Меджибожа сягає 12 тис. чоловік. Єврейська община нараховує 600 родин.

1649 р. – Вдалий штурм Меджибожа полками Д.Нечая і І.Богуна.

1649, 1653 рр. – в Меджибожі перебуває Богдан Хмельницький. В замку відбувається козацька рада.

1657 р. – Угорський князь Д'єрдь Ракоці стоїть зі своїми загонами під Меджибожем.

1666 р. – Невдала облога Меджибожа козацько-татарським військом.

1672-1699 рр. – Окупація Туреччиною Поділля. В Меджибожі стоїть турецький гарнізон.

1702 р. – Повсталі селяниі міщани обложили замок.

Близько 1715 р. – В меджибізькому замку кілька років провели гості Синявських, угорський князь Антоні Естерхазі з дружиною Марією.

1730 р. – Меджибіж з околицями переходить у власність родини Чарторийських.

1740-1760 рр. – В Меджибожі проживає рабин і цілитель Ізраїль Баал Шем-Тов (Бешт), засновник хасидизму.

1794 р. – У замку міститься штаб польського повстання проти царату під керівництвом Тадеуша Костюшка.

1814 р. (за іншими даними, 1819 р.) – Відкриття Адамом Чарторийським повітової школи в Меджибожі.

1831 р. – Царський уряд конфіскує маєтки Чарторийських.

4 жовтня 1846 р. – У Меджибожі перебуває в складі археологічної експедиції Тарас Шевченко.

1848 р. - Меджибіж передано військовому відомству Російської імперії.

1870-ті - початок ХХ ст. – Щорічні літні військові збори у Меджибожі. В місто навідуються російські імператори Микола І і Олександр ІІ.

1896-1914 рр. – В перебудованному замку міститься штаб 12-го Охтирського гусарського полку.

1917 р. – На території меджибізької фортеці формується військо гетьмана П.Скоропадського, який перебував у місті протягом трьох місяців.

1920 р. – Прихід радянської влади у Меджибіж.

1923-1959 рр. – Меджибіж – районний центр Кам’янець-Подільської (Хмельницької) області

1962 р. – За наказом голови місцевого колгоспу руйнують костел на каміння.

1967 р. – Пам’ятки Меджибожа досліджують спеціалісти інституту «Укрпроектреставрація».

1970-ті рр. – Початок реставраційних робіт на території замку.

Січень 2015 р. – впала бічна стіна палацу фортеці.

…За радянських часів у замку до 1930-х рр. квартирували військові підрозділи, в підвалах була в’язниця НКВС. Потім в фортеці розмістили маслозавод, що завдало пам'ятці великої шкоди.

В часи Другої світової війни у замку стояв німецький гарнізон. Але до найбільших втрат дійшло тоді, коли після війни міська влада дозволила мешканцям Меджибожа розбирати замок на будівельний матеріал для зведення райкому партії, селищної ради, окремих садиб тощо.

В післявоєнний час було також зруйновано Успенську церкву з XV ст., спотворено давні торгові ряди, розібрано ратушу, понівечено старі католицький та іудейський некрополі.

Поволі замок обертався на руїну. Таким він постав перед фахівцями інституту „Укрпроектреставрація" в 1967 р.: тоді почалося дослідження пам'яток містечка, виготовлення проектної документації на реставрацію. У наступні десятиліття було вжито антиаварійних заходів на небезпечних ділянках, зміцнено фортечні мури, досліджено й реставровано церкву, п'ятикутну вежу, східний, каретний, адміністративний корпуси. Дослідницькі та реставраційні роботи у фортеці тривають і нині. Ініціаторами створення обласної громадської організації «Постійно діюча археологічна експедиція «Меджибіж-2000» були уроженець Меджибожа бізнесмен Олег Погорілець і тодішній директор меджибізького музею Мирослав Пінчак. У 2001 році постановою Кабінету Міністрів України було утворено Державний історико-культурний заповідник “Меджибіж”.

Безумовно вартий відвідання музей, розташований на території меджибізької фортеці. У шести залах, відреставрованих у вересні 2006 року до 35-річчя музею, створено експозицію, яка ілюструє історію Меджибожа від давніх часів до наших днів.

В I-II залах можна ознайомитись з давньою історією місцевості. У відділі археології представлені артефакти, знайдені під час багатолітніх археологічних розкопок на території фортеці та у околицях селища. Це знаряддя праці кам’яного віку: сокири, рибила, ножі, виготовлені сколюванням пластин (20-30

тис. р. до н.е.); посуд трипільської культури (друга половина V тис. до н.е.) та черняхівської культури (II ст.) – другий з них виготовлений вже на гончарному колі, з більш тонкими стінками. Можна побачити миски різних розмірів, вази з трьома вушками, глечики з високими шийками тощо.

Серед археологічних знахідок доби Київської Русі – фрагменти жіночих скляних браслетів, намистина, що декорована емаллю, металеві наконечники стріл, гривня з XIII ст. (шийна прикраса). Археологами на території фортеці було знайдено рештки дерев'яних конструкцій давнього меджибізького прото-замку, чимало поховань різних періодів. Карта демонструє територію літописної Болохівської землі, яка займала територію Хмельницької, частково Житомирської та Вінницької областей. Чи не найцікавіший експонат залу – парне ритуальне поховання воїнів-язичників XIII ст. Між щелепами одного з воїнів було знайдене кам'яне прясло з п'ятьма рунічними знаками, інший воїн загинув від стріли, що попала йому в груди.

Період литовського панування на Поділлі (XIV ст.) представлений пряслами, скляною обручкою, хрестиком, фрагментами кахлів і керамічного посуду тощо.

Цікавими є знахідки з так званого замку Ракоці (середина XVI ст.), який розташовувався в 2,5 км від меджибізької фортеці і, ймовірно, слугував своєрідною митницею-коморою на шляху купців з Європи на Московію. 41 середньовічна монета різних держав підтверджує цю весерію – серед монет є польські, турецькі, руські, пруські, римські. Під час розкопок також було знайдено обручки й перстені, фрагменти кінської упряжі, шматки розірваних гармат.

Від часів Визвольної війни українського народу середини XVII ст. збереглися козацькі люльки, ядра, кулі, мортира (невелика гармата),тесаний кам'яний хрест, який ставили на козацьких могилах.

Далі представлена експозиція «Єврейська община в Меджибожі». Тут можна побачити талеси, мінори, тфіліни, посудини для миття рук, кам'яний надгробок, пурім-бретелі – форми для випікання прісного печива на свято Пурим. Відтворено фрагмент єврейської лавки. Серед іудейських книжок - тора, Естер, єврейсько-німецька біблія.

В III залі можна оглянути фрагменти інтер'єру міщанської кімнати кінця XIX – початку XX ст. Тут стоїть модна на той час дерев'яна шафа, масиний стіл прикрашений об'ємною різьбою, на диванах – серветки. Найкоштовніша річ в інтер'єрі – рояль, котрий могли собі дозволити лише заможні міщани. В експозиції – тарілки, на едяких – імена, на інших – види тогочасної столиці, Санкт-Петербургу.

IV зал присвячений розвитку ковальства і гончарства на Меджибіжчині: на вітринах кінська упряж, підкови, пута, коси, серпи, лопати, плуги, щітка для чесання пряжі, ножиці для стрижки овець, хвяхи, хрести тощо. Меджибіж на все Поділля славився своїми гончарними виробами, та в наш час, на жаль, це ремесло занепало. Експонується світлина останнього гончара Меджибожа, Миколи Островського, за роботою – виготовленням димленого посуду. Є у залі й посуд, виготовлений жіночими руками, наприклад, виготовлені майстринею Катериною Бедрій, – адже здавна гончарство вважалося жіночою справою.

V зал присвячений народному ткацтву. Тут відвідувачі можуть познайомитись зі зразками конопель (адже саме коноплю вирощували і використовували для ткацтва на Поділлі: на відміну від льону вона росла високою і давала більше волокна). Під час збирання конопель спочатку бралися чоловічі стебла (плоскінь) – в них більш тонке і ніжне волокно, аніж в жіночих (матірок). У експозиції - горизонтальний ткацький верстат, широко росповсюджений у другій половині XIX ст. Його заправляли 3 найдосвідченіші жінки. Крім того, експонується жіночий одяг.

VI зал – зібрання храмових і хатніх ікон XIX – початку XX ст. з різних куточків Летичівщини. На іконі «Марія Магдалина» (1904), створеній майстрами Київської школи ім. Новицького, свята зображена із посудиною з миром у руках. З того ж року і майстерні походять також образи Великої княгині Ольги і князя Володимира, ікони «Ісус Христос в Гефсиманському саду», «Воскресіння». Олійними фарбами на металі виконаний образ Пантелеймона-цілителя (теж з майстерні ім. Новицького). Ще одна роботи київських іконописців – «Микола Чудотворець» (1904), виконана на дереві з використанням олійних фарб, позолоти й емалі. З кінця XIX ст. походить «Собор святих в ім'я Успіння Богородиці». На вітрині з церковним приладдям демонструються срібні і латунні кадила (XVIII-XIX ст.), два октоїхи (осьмигласники – церковні книги; І половина XIX ст.), рукописна книга з 1671 р., фрагмент іконостасу-складня кінця XIX ст., прикрашеного емаллю. Також можна побачити дзвін (1771), надгробні хрести, прикрашені вишивкою ризи.

Образ Ісуса Христа, виконаний темперою з використанням позолоти, датується кінцем XVIII ст. З кінця XIX ст. походять ікони «Цар Слави», «Розп'яття», «Іоан Хреститель», «Богоматір – споручиця Ісуса». Початком XX ст. датується ікона «Богоматір Тихвінська».

З осені 2008 р. діє ще один зал, присвячений трагедії Голодомору 1930-х років.

Замок має план в формі довгастого трикутника, який своїм гострим кінцем лежить між Бугом та Бужком, в‘їзд знаходиться в основі трикутника. Замок зведено не на підвищенні, тому тут такі високі стіни та башти. Довжина фортеці – 130 м., ширина західної сторони – 85 м. Найбільші і найвищі будинки та мури скупчені в східній стороні твердині. З півночі зведено восьмикутну триповерхову башту, біля неї – житлові приміщення.

З північно-західного боку знаходиться невисока широка п‘ятикутна вежа з амбразурами замість вікон. Три вежі замку розташовані відповідно до потреб оборони: північно-західна дуже виходить за лінію стіни біля в‘їздної брами, восьмикутна височить на півночі, південний бік, захищенний Бугом, має кутову вежу - східну – величезних розмірів, своєрідної і складної конфігурації. Вона складається з ромбовидної частини і чотирьох напівкруглих веж, що з‘єднуються попарно з кожного боку.

У центрі замкового подвір‘я стоїть храм (1564 р.). Грізний характер замкових споруд пом‘якшується пропорціями церкви, тендітним барочним фронтоном та високою покрівлею, що завершується вежею зі шпилем. Різноманітні за значенням і дуже розчленовані об‘єми замку не зустрічаються в жодній іншій оборонній споруді. На території замку працює непоганий музей.

В кілометрі від меджибізької фортеці, у заболоченій долині Південного Бугу збереглися високі земляні вали. Це залишки городища, яке дослідник Поділля зламу XIX-XX ст. Юхим Сіцинський вперше назвав городищем Ракоці – за прізвищем угорського князя, який стояв тут табором в 1657 р. З документів середини XVI століття відомо, що жителі Меджибожа і довколишніх сіл повинні були закупити матеріали для нового замку. Безумовно, мова йде про

городище Ракоці, яке в той час слугувало своєрідною митницею. Це підтверджують і знайдені у грунті пломби того часу, котрими опломбовували товари, які перевозились купцями. Зараз городище Ракоці – археологічна пам'ятка.

Колиска хасидизму

Меджибіж – батьківщина **хасидизму:** тут 1740 оселився засновник цього містичного відгалуження юдаїзму, мандрівний релігійний філософ **Ізраїль бен Еліезер Баал-Шем-Тов** (скорочено Бешт, 1700 або 1698 - 1760), тут же і помер в 1760 р. Бешт народився у бідній сім'ї в **Окопах** (зараз Борщівський район Тернопільської області) поблизу **Кам'янця-Подільського**. За переказами, його батько був вже немолодим і вважався цадиком нистаром (таємним праведником). Ізраїль бен Елізер рано овдовів, працював сторожем у синагозі, а потім почав мандрувати єврейськими містечками Поділля. В Язлівці допомогав навчати дітей у школі-хедер. У 29 років майбутній засновник хасидизму одружився вдруге – на дочці раббина Ефраїма з Бродів. Невдовзі після весілля він усамітнився на сім років у Карпатах, заробляючи на життя важкою фізичною працею. Бен Елізер славився як цілитель, який лікував за допомогою амулетів та магічних заклинань. У 1740-х роках навколо Баал Шем-Това вже згрупувалося чимало учнів – «Свята громада». Власні проповіді Бешт вважав пророчими откровеннями. Літературної спадщини Ізраїль бен Елізер по собі не залишив, але із спогадів сучасників відомо, що він був непересічною людиною з великою харизмою. Проповіді Бешта зберіг його найближчий учень, раббі Яків Йосип Коген з Полонного. Головний київський рабин Нухим Вайсблат є нащадком Бешта.

Щотравня 6 сівана за юдейським календарем хасиди з усього світу з'їжджаються в Меджибіж на святкування Шавуот (свята дарування богом Тори юдеям на горі Синай). Могила Бешта – головна ціль паломництва хасидів.

Більшість будинків на вуличці, що веде до могили Бешти, вже викуплено хасидами з усього світу. Тож не варто дивуватися табличкам з назвами вулиць на ідиші. Поруч з мавзолеєм Бешта збудовано ритуальну лазню, готель для паломників, діє невеликий сувенірний ринок.

Вже в середині XIX ст. половина юдейських громад в Україні визнавала хасидизм, що не могло не викликати спротиву серед оборонців інституційної гебрейської релігії та польського і російського урядів. З України хасидизм поширився до Польщі, Литви, Білорусі, Угорщини Румунії, Палестини, США. На початку XX ст. хасидизм втратив чимало послідовників, адже його база – юдейські містечка Східної Європи – була в глибокій економічній кризі. Холокост довершив справу зруйнування єврейських община на Поділлі та Галичині. На даний момент у світі існує багато течій хасидизму, з яких

найвідомішими є Любавицький (ХАБАД), Брацлавський, Вижницький, Садогурський хасидизми.

Хасиди суворо притримуються звичаїв у всіх сферах життя. Більшість з них володіє ідішем. Їх одяг загалом повторює одяг юдеїв кінця XVIII – початку XIX ст. Це чорний (бажано шовковий) кафтан, який називають бекіше або капоте, біла сорочка, часом – темні панталони до колін з білими або чорними панчохами. На голові – штраймл, хутряна шапка, яку вдягають у дні релігійних свят і в суботи. В інші дні головні убори простіші: фетрові шляпи, кашкети, ковпаки. Деталям одягу хасиди придають магічні риси і значення: наприклад, короткі панталони потрібні для того, щоб штани не торкалися землі, яка вважається нечистою. Шовкова мотузка навколо пояса символічно відділяє вишнє і духовне від мирського. Сватаються хасиди як правило через професійних свах (шадхен): за юдейським прислів'ям, «брехню свахи бог продачає заздалегідь» - адже вона робиться для виконання завіту «плодіться і розмножуйтесь». Хасидські сім'ї переважно багатодітні, чоловіки і жінки – ровесники, шлюби з великою різницею у віці рідкість. Противники хасидизму свого часу склали чимало анекдотів проти хасидів, та з часом ці історії увійшли до хасидського фольклору і з задоволенням розказуються самими хасидами.

Старовинний юдейський некрополь в Меджибожі почали досліджувати лише в 1990-х рр. спеціалісти Єврейського Університету (Росія, Санкт-Петербург). До того багато старих мацев (надгробків) зберігалося у дворі замку,

де планувалося влаштувати лапідарій. Вважається, що перше поховання на меджибізькому окопиську датоване 1585 р. Хасиди планують збудувати у Меджибожі перший у світі музей хасидизму.

Костел св. Трійці

На захід від замку піднімаються над селищем руїни мурованого пізньоготичного костелу, зведеного в 1600-1632 рр. на кошти Адама Ієроніма Синявського і присвяченого св. Трійці. Святиню звели на невеликому природньому підвищенні. Про готику нагадують високі стрільчасті вікна та склепіння храму, що збереглися лише частково. Дах завершувався невеликою сигнатуркою на восьмикутному барабані. Відомо, що головний вівтар хрестового у плані костелу прикрашав образ пензля італійського художника Баккьяреллі (Bacciarelli). Образ зображав святих Ієроніма, Миколая, Рафала і Адама, патронів магнатських родів Синявських та Чарторийських.

Костел діяв до кінця Другої світової війни. За наказом голови місцевого колгоспу в повоєнний час храм було зруйновано. До споруди під'їхав танк, на костел закинули троси. Потягнули... Третина храму впала. Частина костельного каміння пішла жителям Меджибожа на будівництво, що ж розібрати не вдалося, німим докором стовбичить над селищем.

Колонни-каплиці і каплиця-ротонда

Свідками минулого в Меджибожі є не лише замок та костел, а також архітектурні споруди меншого масштабу. На протилежному березі Південного Бугу, напроти костелу, збереглася біля приватної господи турецька меморіальна колонна-каплиця з XVII ст. Ще одна стоїть у верхній частині Старого міста. Обидві колони походять з часів, коли у Меджибожі в 1672-1699 рр. стояв турецький гарнізон. Це квадратові у плані стовби-обеліски, які звужуються у верхній частині. Завершення колонн трискатне. Більш складну форму має обеліск у верхній частині Старого міста: на високому постаменті встановлено багатоярусну, круглу в розрізі колону. Кожен її ярус підкреслено декоративними поясами. Обидві колонни мають ніші, обидві колись стояли над могилами турецьких воєначальників, а пізніше, коли османи пішли з Поділля, слугували міщанам як каплиці.

Надзвичайно цікавою пам'яткою є також оборонна каплиця-ротонда, що стоїть на дворі одного з приватних будинків у Меджибожі. Вона теж датується XVII ст. і колись входила у систему фортифікацій міста. Головний об'єм пам'ятки є круглим у плані, товсті стіни нагадують про оборонність споруди. Круглі вікна поставлені високо і більше схожі на амбразури. Лише прямокутний об'єм притвора, декорований із західного боку пілястрами та трикутним фронтоном, дещо пом'якшує суворий образ ротонди.

https://castles.com.ua/n21n.html

На полях Хмельниччини до Дня Незалежності створили величезні Герби та карту України

Такий оригінальний подарунок підготували місцеві аграрії.

Сьогодні, 24 серпня, українці відзначають День Незалежності України. З питань безпеки цьогоріч довелося обмежити святкові заходи. Втім, громадяни не залишилися без оригінальних подарунків. На Хмельниччині місцеві аграрії привітали громадян з Днем Незалежності, створивши на своїх полях рекордні величезні композиції. А саме: два Герби та карту України.

«Нині Хмельниччина тримає не лише гуманітарний фронт, а й продовольчий. Тому з місцевими аграріями ми вирішили по-особливому привітати нашу область і усю країну з найважливішим державним святом», — зазначив начальник Хмельницької обласної військової адміністрації Сергій Гамалій.

У пресслужбі Хмельницької ОВА розповіли, що аграрії області створили три рекордні об’єкти. Зокрема, виорали величезну карту України. Її на одному гектарі поля створило приватне підприємство «Україна-Агро-2С» з Кам’янець-Подільського району. В центрі цієї мапи вишикувалися двісті людей зі синіми парасольками. Таким чином вони утворили напис «Непереможна і єдина».

Довжина одного з Гербів сягає 600 метрів

В центрі мапи України люди вишикувалися у напис «Непереможна і єдина»

Також аграрії створили на своїх полях два величезні Герби України. Довжина одного з них сягає 600 метрів. Над цими композиціями працювали Агропромхолдинг «Астарта Київ», ТОВ «Волочиськ агро», СТОВ «Гарант», ТОВ «ВКФ Агро-Еко XXI».

https://ye.ua/syspilstvo/60455_Na_polyah_Hmelnichchini_do_Dnya_Nezalezhnosti_stvorili_velichezni_Gerbi_ta_kartu_Ukrayini.html

Замок Острозьких у Старокостянтинові

А чи знаєш ти, друже, що одним із найвідоміших історичних міст Поділля, які входять до “Золотого кільця України” є місто Старокостянтинів.

Археологічні знахідки свідчать, що територія сучасного Старокостянтинова була заселена ще в добу неоліту. Під час розкопок біля міста виявлено могильники Черняхівської культури. У X-XI століттях ці землі входили до складу Київської Русі, а потім – до Болохівської землі, а з XIII століття – до складу Галицько-Волинського князівства.

Давньоруський літопис, висвітлюючи міжусобну боротьбу між Галицьким, Київським і Чернігівським князівствами під 1150 роком згадує “Болохівську землю”, розташовану у Послуччі і Південному Побужжі. Сторінки цього ж літопису розказують про те, що року 1241 князь Данило Галицький провів каральну акцію проти болохівських правителів, які не хотіли підкорятися його владі. Серед міст, покараних князем, значаться Деревич, Губин, Кобудь, Городець та інші. Історичні факти, підтверджені археологічними дослідженнями, свідчать, що літописний Кобудь, який існував уже в XII столітті, є не що інше, як пращур Старокостянтинова. А своєму відродженню місто зобов'язане князю Костянтину Василю Острозькому – одному із найяскравіших представників славетного роду князів Острозьких.

Князі Острозькі звели великі родові замки в Острозі, Старому Селі, монастирі-замки в Межиріччі та Дермані. Прагнучи зміцнити кордони своїх володінь зі сходу, Костянтин Острозький, який на той час втратив право на родове гніздо – Остріг, почав шукати нову резиденцію. Вибір впав на село Коліщенці. Цікаво, що за третину цього села князь заплатив ціну понад сотню разів більшу, ніж могло коштувати звичайне село. Очевидно князь купував не просто село, а місто, нехай зруйноване, знищене і занедбане, але обов'язково місто зі славною і давньою історією, місто, що затаїло в собі героїзм Кобуда. У 1561 році К.Острозький отримує дві королівські грамоти: одну на право заснування міста, а іншу – на Магдебурзьке право, за яким поселення отримувало статус міста з ярмарками і торгами. Отримавши ці документи, князь будує замок, а при ньому – місто, назване ім'ям власника та будівника замку, – Костянтинів. Старим Костянтинів став називатися після 1600 року, коли князь Острозький отримав привілей на заснування ще одного Костянтинова на Південному Бузі – Нового Костянтинова.

Отож, у 1561 році на місці між річками Случ та Ікопоть закипіло будівництво. Вже за десятиліття, 1571 року тут височіла могутня споруда, що вражала оборонною міццю і красою. Головним її завданням був захист країни від нападу татар. Бо саме через Старокостянтинів проходив Чорний шлях –

одна із трьох головних доріг, якими рухались татари, здійснюючи грабіжницькі напади.

Загальний вигляд замку Острозьких.

Територія замку мала вигляд видовженого трикутника, дві сторони якого омивалися водою, в третя, коротша, межувала з територією міста. Саме з цієї сторони замок мав посилений оборонний кордон.

Від міста фортеця була відокремлена глибоким ровом довжиною 220 метрів і шириною до 210 метрів, заповненим водою. З боку замку канал був обкладений валом зі зручними бастіонами для гарматної стрільби. Вхід до замку охороняла в'їзна брама, оснащена дерев'яним мостом на кам'яних опорах. З обох боків до них прилягали потужні кам'яні фортечні мури товщиною 1,5-2 м. і висотою 5,8 м. У північному мурі знаходився арковий отвір, захищений гратами – це була комунікація для човнів. Фортечний мур сполучав п'ять веж, що охороняли фортецю. Збереглася лише Наріжна вежа. Зовні вона кругла в своїй основі, а східним боком “вписується”у південно-східний торець замку. Башта споруджена разом із замком і має форму неправильного півкола. Вона оздоблена ренесансними елементами – атиком, що вінчає її зверху. Двоповерхова вежа має підвал, а поверхові приміщення перекрито хрещатим склепінням. Бійниці другого поверху башти подібні до вікон. Вони розташовані у шаховому порядку, що дозволяло розширити зону обстрілу під час оборони.

Мурований замок також двоповерховий, має великий підвал. В замку помітне характерне для середньовіччя поєднання у житлових приміщеннях побутових і оборонних функцій. Вікна були оправлені в свинець, а під палацом, в склепінчастому підземеллі, містився цейхгауз. Там зберігалися різні види тогочасної зброї: шмигівниці, гаківниці, рушниці, бочки з кулями та дробом, свинець. Пороховий льох розташовувався в окремому приміщенні цейхгаузу, яке пильно охоронялося.

На другому поверсі розміщувалися житлові кімнати, що мали по-італійськи зведені склепіння: сіни, ізби, кімната, комірка. В середині будинку була криниця. Внутріфортечна стіна кам'яниці – рівнопланова, а зовнішня виглядає асиметричною лінією, що надає замку особливого шарму, вишуканості, створює враження нагромадження різних за архітектурними конфігураціями будов.

Вздовж південної стіни за палацом розташована Троїцька церква, з виразними особливостями готичного стилю: крутий двосхилий дах, покритий полив'яною черепицею, високі стрілчаті вікна, на гребені – вежка з главкою. Її оборонний характер підтверджує зорієнтованість вівтарної стіни не на схід, а на північний схід, як того вимагав оборонний комплекс. Одночасно з церквою, з боку Случа, паралельно до храму було споруджено оборонну башту прямокутної форми. Первісно вона була двоярусною з циліндричними склепіннями. У кожній з трьох стін башти, що сягають 1,5 м. товщини, влаштовані бійниці. Башню вінчав готичний атик. До наших днів зберігся лише нижній ярус, що використовується як ризниця. На стінах та склепіннях ретельно реставрованого храму є старовинні фрески та тексти, писані кирилицею. Унікальною є фреска похоронної сцени Олександра Острозького й зображення герба князя на західній стіні церкви.

Низом стіни церкви були оздоблені дубовими панелями. Хори, драбинки, всі дерев'яні оздоби були виконані із дуба. Існує думка, що Троїцька церква, знаходячись у закритій зоні міста в замку, була скоріш за все сімейною, аніж масовою. Водночас, вона виконувала роль не лише храму, а й культурного осередку, де переписували книги і навчали учнів. Документи називають імена церковних настоятелів, які сприяли переписуванню книги “Кормча”та її розповсюдженню, а також тих, хто в місті започаткував Костянтинівську Академію. Пережила церква Святої Трійці багато віків, багато чого набачилася. Проте, міцні кам'яні стіни та фортифікаційний тип споруди допомогли їй вціліти під час історичних катаклізмів. Сьогодні цей діючий храм належить Українській православній церкві Київського патріархату.

Невеликий, вміло поставлений Старокостянтинівський замок витримав напади татар 1575, 1593, 1595, 1616, 1617, 1618, 1624 років, про що згадує Острозький літописець. Замок брав в облогу 1648 року Максим Кривоніс, завойовував 1651 року Богдан Хмельницький, у 1659 році брав в облогу Іван Виговський, у 1669 році тут стояв гетьман Петро Дорошенко.

Неодноразово замок був центром визначних історичних подій. Зокрема, у 1593 році воєвода Київський і маршалок землі Волинської К.Острозький збирав тут шляхетське ополчення. Після перемоги під Пилявцями 26 вересня 1648

року у Старокостянтинівському замку скликав велику старшинську раду гетьман Богдан Хмельницький.

Одночасно із будівництвом фортеці князь К.Острозький “почав садити місто”. В цей час розвиваються ремесла, торгівля, встановлюються економічні зв'язки з іншими містами. Тут відкривається школа – “Кадемія Костянтинівська”, як тоді її називали, діє майстерня по переписуванню книг, до міста приїздять чимало діячів Острозької академії, Мелетій та Герасим Смотрицькі, протягом двох років у місті мешкає першодрукар Іван Федоров.

Отож, Старокостянтинівська фортеця – це пам'ятка не лише історичного минулого України, а й становлення її національної культури, формування її інтелектуальної еліти.

Непростим і тернистим був шлях міста. У 1604 році Костянтинів перейшов у власність Януша Острозького і став повітовим містом. По смерті Януша його володарями стають інші магнатські роди – Заславських, Любомирських, Сангушків, Радзивілів, Чарторийських.

На жаль, через часту зміну власників наприкінці XVIII століття Старокостянтинівський замок вже був у занепаді. У часи дворянсько-російського господарювання ця оборонна споруда використовувалася під адміністративні установи. Цікаво, що у 1825 році в місті було розкрито гурток декабристів. Під час громадянської війни Старокостянтинів не раз опинявся у центрі бурхливих військових подій.

За радянської влади, у 1929 році, замок, як видатну пам'ятку культури доби феодалізму на Волині, було визнано історико-культурним заповідником республіканського значення. Перед другою світовою війною споруди було відремонтовано і відчинено музей. Під час гітлерівської окупації в приміщенні замку розмістили казарми для німецьких солдат. Після війни роботу музею було відновлено, проте, у 1954 році діяльність історичного заповідника та краєзнавчого музею зупинено. Фонди музею, рідкісні книги передали до інших музеїв України. Понад чотири тисячі експонатів перевезли до Могилів-Подільського, Острога, Чернівців та інших міст, а в приміщеннях замку розмістилися господарські установи. Поступово ця архітектурна пам'ятка XVI століття піддавалася руйнації. На жаль, сьогодні із 15 будівель, з яких складався Старокостянтинівський замок, збереглися лише дві: кам'яний палац із церквою та баштою, в'їздна брама з баштою та частина кам'яної стіни від міста. В останні роки розпочато реставрацію цієї легендарної оборонної споруди і є сподівання, що відроджений і гордий Старокостянтинівський замок і далі височітиме над водами Случа та Ікопоті як невмируща пам'ять про наше далеке минуле.

Ще однією унікальною пам'яткою оборонного зодчества України і неповторною історичною окрасою Старокостянтинова є Сторожова вежа та долучена до неї Хрестовоздвиженська церква. Ансамбль збудовано в останній чверті XVI століття у південній частині міста на березі Случа.

Вежа-донжон

Семиярусна вежа-донжон квадратна в основі, товщина її стін сягає двох метрів. Стіни зведені із каменю-черепашника. Цегляними були склепіння між ярусами та верхній ярус. Будівничі прикрасили споруду поребриками, розподільчими карнизами, мережками прямокутних западинок. Вікна башти високострілчасті, а поряд з ними – анфілади бійниць. Найбільше бійниць у верхньому ярусі. Багатоярусний донжон, спроможний вмістити велику кількість зброї, припасів, людей, являв собою потужну оборонну споруду. У кінці XVI століття до Сторожової вежі було добудовано Хрестовоздвиженську церкву. За розмірами храм невеликий, за формою – прямокутній. Стіни мали двоярусні бійниці: нижні – для важкої зброї і верхні – для ручної вогнепальної. На західній стіні його розміщувалися хори та дерев'яна галерея. Храм був православним аж до часу кончини Василя-Костянтина Острозького. А коли його спадщина перейшла до його сина Януша, той одразу ж переобладнав Хрестовоздвиженську церкву під костел і передав монахам Домініканського ордену.

Католики внесли свої корективи в архітектуру храму. Саме тоді неподалік було збудовано кляштор, переоблаштовано подвір'я, на якому стояли возовня, конюшня, льохи, кухні, будинки для челяді. Весь комплекс знаходився за

високою огорожею, що складалася із валів, ровів, підйомних мостів. Цей комплекс носив оборонний і сакральний характер і, одночасно, відігравав поважну роль княжої резиденції. Наприкінці XVIII століття православні знову повертають собі цю рукотворну святиню, також вносячи свої корективи у стилі російських православних церков.

Під час громадянської війни у 1919 році вогнем артилерії були збиті куполи Сторожової вежі, понівечено храм, проте собор функціонував до 30-х років. Чого тільки не було в житті Хрестовоздвиженської церкви – хорошого і поганого: чудотворна ікона, зцілення немічних, бібліотека у сховищах церкви, переписування книг, а під час другої світової війни у підвалах храму знаходилася гестапівська катівня. Сьогодні тут німують лише руїни і несхитно стоїть Сторожова вежа.

Багатий Старокостянтинів і на інші цікаві культові споруди. Наприклад, є тут знаменитий костел Іоанна Хрестителя, споруджений у XVIII столітті – тоді, коли Старокостянтинівські маєтності перейшли до князів Сангушків. Саме литовський маршал Януш Сангушко виділив тут землю для будівництва костелу та монастиря ордену Капуцинів. Брати-капуцини, які оселилися при костелі в монастирі, займалися просвітницькою діяльністю. При костелі діяла богодільня, яка надавала допомогу знедоленим жінкам та лікарня для бідних. Будівля костелу збереглася і нині використовується за призначенням.

Сьогодні у Старокостянтинові можна помилуватися і старовинною Андріївською церквою, побудованою у XIX столітті, і ще одним старовинним храмом – церквою в ім'я Різдва Пресвятої Богородиці, історія якої бере свій початок ще в XVII столітті. Навпроти цієї церкви жителі Старокостянтинова встановили погруддя фундатору і розбудовнику міста князю Костянтину Острозькому.

У твій записничок:

Костянтин Острозький – український магнат, воєвода Київський, маршалок Волинський, політичний і культурний діяч, один із найзаможніших і найвпливовіших магнатів Речі Посполитої. Серед його предків генеалогічна традиція кінця XVI-початку XVII століття називає Руса і давньоруських князів – Рюрика, Володимира Святославича, Ярослава Мудрого та Данила Галицького.

Його володіння нараховували двадцять п'ять міст, десять містечок та шістсот сімдесят сіл на Волині, Поділлі та в Галичині, а його прибуток сягав 1 200 000 злотих на рік. В історії України Костянтин Острозький відомий як палкий поборник православ'я, просвітник, меценат. У родовому місті Острозі він організував гурток літераторів, в багатьох містах відкрив школи.

При Острозькій академії 1578 року відкрилась одна із найдавніших в Україні друкарень, де запрошений князем Острозьким зі Львова друкар Іван Федоров надрукував у 1581 році знамениту Острозьку Біблію – видатну пам'ятку українського книгодрукування.

https://odb.km.ua/?dep=1&dep_up=439&dep_cur=1015#gsc.tab=0

Черкаська область

10 цікавих фактів про Черкаси, які ви могли не знати

Походження назви поселення "Черкаси" невідоме, ця історія досі повита багатьма версіями. Назва міста, відомого з XIII століття, напряму пов'язана з етнонімом "черкаси". Тоді цим словом називали всіх українців наші сусіди, зокрема татари і росіяни. Які ще цікаві факти приховує черкаська історія, читайте далі.

Оборонне чудо

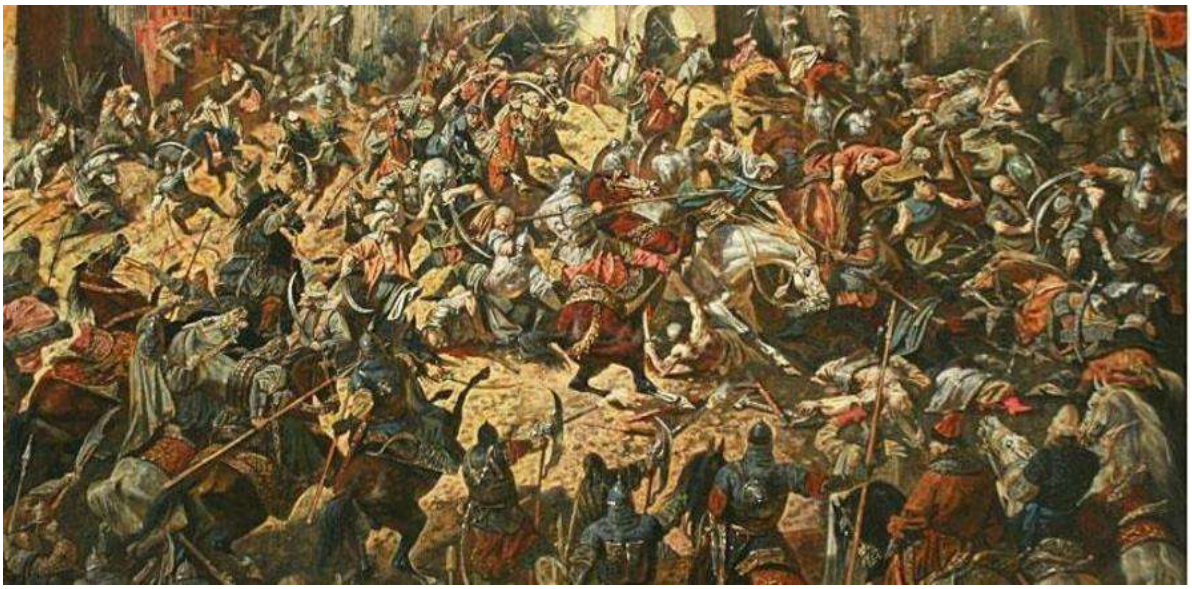

У 1482 році кримсько-татарський хан Менґлі Ґірей зі своєю десятитисячною ордою захопили 11 міст від Києва до Житомира, оборонитися вдалося лише Черкасам. Коли не вдалося взяти місто, хан зі своїм військом, що в рази перевищувало українське, повернувся назад у Крим.

Випередив свій час

Ще за 20 років до створення Запорізької Січі староста черкаських земель Остафій Дашкевич представив литовському сейму проект захисних споруд на березі Дніпра, які згодом втілилися в життя у вигляді наймогутнішої козацької республіки.

Зниклий замок

500 років тому центром нашого міста був сквер Богдана Хмельницького, де ми зараз проводимо романтичні прогулянки з видом на Дніпро. Раніше ж це було вигідне місце для оборони, там розташовувався величезний дерев’яний замок із чотирма вежами. Це місце мало назву "Замкова гора".

Черкаське "Бородіно"

"Москва спаленная пожаром французам отдана"... В історії нашого міста також є своє "Бородіно", коли під час битви з поляками в XVII столітті переможці спалили Черкаси.

Копія мосту

У черкаського мосту через дамбу є точна копія, яку виготовили на випадок війни. Якщо б міст підірвали, його можна було б одразу зібрати і замінити "запасним". Залишки конструкції останніми роками "догнивають" в Золотоноші.

Розбудувалися?

У середині XIX століття (приблизно 1840-ві роки) в Черкасах був лише один кам’яний будинок, а в місті проживало всього 9230 людей.

Прорив у стратосферу

У нас народився один із перших радянських стратонавтів – Яків Український. Він спроектував легкий скафандр для польотів у стратосферу і першим сфотографував Землю за допомогою інфрачервоних променів. Загинув разом із командою під час польоту на стратостаті.

А де ж трамвай?

Ще до початку Першої світової війни в Черкасах хотіли побудувати найсучаснішу на той час трамвайну лінію. Проект заморозили через початок війни. Трамвайну колію хотіли прокласти від Сінного базару (район вулиці Сєдова) до Соснівки по обидва боки бульвару Шевченка (тоді Олександрійського бульвару).

В 1914 році для трамвайних шляхів навіть побудували першу в місті електростанцію. У Черкаси завезли шпали, рейки й інше необхідне для будівництва обладнання. Через Першу світову, а пізніше громадянську війну шпали розтягнули на дрова, а інше обладнання пішло на потреби цукрового заводу.

Одна з 20-ти у світі

На території водоканалу стоїть висока водонапірна вежа. Це унікальний пам'ятник архітектури – одна з перших у світі гіперболоїдних конструкцій. Надзвичайно легка сталева ажурна водонапірна башта побудована за проектом Володимира Шухова. Сьогодні таких конструкцій у світі збереглося не більше двадцяти.

Місто-супутник

У Черкас могло з'явитися поселення-супутник "Черкаси-2" з населенням близько 120-180 тисяч осіб. Побудувати новий "мікрорайон" планували на намитих островах у трикутнику "Панське – Чапаєвка – Чехівка", а з основним містом з'єднати за допомогою моста. "Черкаси-2" навіть внесли у генеральний план. Але в результаті від задуму відмовилися: Черкаси почали розбудовувати у південно-західному напрямку.

https://zmi.ck.ua/sotsium/10-tskavih-faktv-pro-cherkasi-yak-vi-mogli-ne-znati.html

Марченко В. **Як фюрер і дуче приймали парад на Черкащині**

Це сталося 80 років тому, 28 серпня 1941 року, поблизу села Легедзине колишнього Бабанського, а нині Звенигородського району. Того дня Адольф Гітлер та італійський вождь Беніто Муссоліні літаком прибули із Берліна на військовий аеродром біля Умані. Разом із ними прилетіли найвищі посадовці Німеччини та Італії. Супровід фюрера був із начальника Генштабу вермахту

Кейтеля, міністра закордонних справ Рібентропа та партійного діяча Мартіна Бормана.

Свиту Муссоліні становили начальник Генерального штабу Кавальєро, міністр закордонних справ Італії Анфузо та італійський посол у Німеччині Альфері. Обидва вожді взяли участь у нараді військових високопосадовців, яка відбулася в Умані в штабі командуючого групи армій «Південь», генерала Рунштедта. Нарада пройшла у піднесеній і радісній атмосфері. А радіти нацистам дійсно були вагомі підстави: обійшовши далеким тилом бойові порядки радянських військ, які готувались захищати Умань з боку Гайсина і Теплика, німці в Первомайську замкнули величезне кільце оточення. В ньому опинились не багато не мало, аж дві радянські армії — 6 та 12 під командуванням генералів П.Понедєліна та І.Музичка. Залишки цих військ були загнані в лісовий масив «Зелена брама» між селами Підвисоке, Нерубайка, Копенковате та Небелівка на Кіровоградщині, де страждали в серпневу спеку насамперед від спраги і безводдя, а пізніше — від елементарного голоду. Там, у «Зеленій брамі», за якихось 30 кілометрів від Умані, вони й сиділи в міцному кільці й у той час, коли два європейські вожді приземлялись літаком з Берліна. Гітлер і Муссоліні тоді не лише нараду в штабі групи армій «Південь» провели, а й здійснили екскурсію вулицями старої Умані, прогулялися дендропарком «Софіївка». Пообідавши в місцевому палаці, скуштувавши українських страв, фюрер і дуче машинами виїхали з Умані в східному напрямку. Неподалік села Легедзине вони зупинились біля древнього скіфського кургану, повз який пролягав шлях, котрим інтенсивно рухались німецькі та італійські війська на схід. Там, за якихось 20 кілометрів (!) від «Зеленої брами» два найголовніших нациста Європи і вітали нескінченну валку військ, що сунули в бік Звенигородки. Супровід Гітлера згадував, що звістка про те, що фюрер ось тут за якихось два-три десятки кроків від дороги поруч із ними, миттю поширилась колоною. Німецькі вояки були у захваті й не приховували свого захоплення вождем та бадьоро вітали його. А ось бійці італійського експедиційного корпусу просто розгубилися і не вірили очам своїм: невже це справді дуче ось тут, далеко від рідної Італії? Стомлені довгим маршем, італійці зачудовано озиралися ще раз і ще раз на скіфський курган, на вершині якого маячіла постать Беніто, знайома з парадів та демонстрацій у Римі. Після імпровізованого параду Гітлер і Муссоліні тут таки, на узбіччі уманської дороги, провели коротку, проте за участю всіх, як німецьких, так і італійських польових командирів, нараду. Мова йшла про одне: як прискорити рух військ до Дніпра. Адже нацистський генералітет до настання осіннього бездоріжжя запланував на Лівобережжі ударами з півночі та з Кременчука взяти в котел усі радянські війська, що зараз обороняють Київ.

Червоноармійці, яким вдалося не потрапити в «Зелену браму» або дивом вирватися з неї маленькими групками та поодинці, вдень ховаючись, а вночі ще брели на схід. Брели, не відаючи про те, що з Миронівки на Городище, Смілу і далі на Кременчук уже стали сталевим клином німецькі війська і відрізали їм шлях дальшого відступу на схід. Німецькі й італійські дивізії після зустрічі зі своїми вождями біля степового кургану ще стрімкіше рвонули до Дніпра, обминаючи Черкаси, не зачіпаючи Чигирин. Із глухих сіл Звенигородського, Шполянського, Катеринопільського, Мокрокалигірського, Вільшанського, Ротмистрівського та Златопільського районів активісти ще лаштували череди колгоспної худоби гнати як тоді казали — «за Дніпро», сільради подекуди ще гуртували групи 16-17-річних юнаків для піших переходів теж «за Дніпро». А шлях до Славутича вже був перерізаний і для худоби, і для людей. Італійські й німецькі дивізії, яких два вожді вітали край уманського шляху 28 серпня, прискорили свій рух у напрямку Звенигородки й далі — Шполи та Сміли і стали надійним бар'єром від Корсуня до Кременчука і невдовзі успішно форсували Дніпро. Ще тривала героїчна оборона Червоною Армією Києва, переправ у Каневі та Черкасах, а ворожий клин з Кременчука ринув на північний схід, на зустріч такому ж своєму ударному кулаку. На Полтавщині, в районі Лохвиці, обидві ударні групи зустрілись, замкнувши в своїх лещатах відступаючі війська з-під Києва, очолювані генералом Кирпоносом. У нове оточення потрапили сотні тисяч червоноармійців. Частина з них билась до останнього патрона, гинула зі своїми гвинтівками-трьохлінійками від шквальної зливи пострілів німецьких «шмайсерів». Так у ті останні серпневі дні далекого 1941-го закладалась ще одна трагічна для Червоної Армії сторінка Другої світової війни.

Черкаський край. – 2021, 2 вересня

Канівський природний заповідник

Унікальність рельєфу, неповторна краса ландшафтів, величезне біорізноманіття дивом збереглися в самому центрі густонаселеної України. Земля тут буквально усіяна археологічними пам'ятками ще з часів палеоліту. Ці місця вже в кінці XIX – на початку XX ст. привертали увагу вчених: біологів, геологів, географів, археологів, краєзнавців.

Ще майже за століття до створення заповідника, у 1832 році Ф. Дюбуа де Монпере звернув увагу на деформованість поширених тут геологічних порід, що дало початок вивченню відомих тепер у всьому світі Канівських геологічних дислокацій. У 1875-1876 роках професор А. Рогович зібрав

унікальний палеозоологічний матеріал і звернув увагу на величезні скупчення у ньому викопних решток різних геологічних епох.

На одній із гір заповідника – Княжій – в результаті археологічних розкопок академік М.Ф. Біляшівський у 1892 році відкрив залишки літописного міста Родня – одного з перших міст східних слов'ян. Під час пізніших розкопок на території нинішнього заповідника було виявлено поселення скіфів і полян. Важливою передумовою створення заповідника була також і потреба захисту Тарасової (Чернечої) гори від ерозійної руйнації шляхом вилучення із господарської діяльності навколишніх земель.

Канівський природний заповідник – один з найстаріших заповідників в Україні. Він був створений згідно з постановою Колегії Наркомзему УРСР від 30 липня 1923 р. За останні 83 роки площа заповідника та статус цієї території неодноразово змінювались. З 1951 по 1968 роки ця територія була учбово-дослідним лісовим господарством Київського університету. Постановою Ради Міністрів УРСР від 12 листопада 1968 р. № 568 їй було повернуто статус державного заповідника. Розпорядженням РМ УРСР від 22 грудня 1986 року № 717-р площа заповідника була збільшена і на сьогодні вона становить 2027,0 га.

Його територія включає так звану нагірну частину – покриті лісом яри та пагорби на правому березі Дніпра (1415 га), два заплавних острови Дніпра – Круглик (92 га) і Шелестів (394 га) та Зміїні острови (116 га) в Канівському водосховищі – останці лівобережної тераси. Навколо території заповідника встановлено охоронну зону площею 1353 га.

Основними функціями і завданнями заповідника є охорона і збереження у природному стані типових та унікальних природних комплексів Лісостепу України, збереження біорізноманіття, моніторинг динаміки природних процесів. Заповідник є також учбовою базою Київського національного університету ім. Т.Г. Шевченка, де проходять польову практику студенти біологічного, географічного та історичного факультетів.

У заповіднику працюють 72 чоловіки, з них у науковому підрозділі – 11, у службі охорони – 14 осіб.

За схемою фізико-географічного районування територія заповідника знаходиться на межі Дністровсько-Дніпровського та Лівобережно-Дніпровського лісостепових країв Лісостепової зони. За геоботанічним районуванням рослинність цієї території відноситься до Уманьсько-Канівського (Правобережного центрального) округу Подільсько-Середньопридніпровської підпровінції Східноєвропейської провінції Європейсько-Сибірської лісостепової області.

Через значну розчленованість рельєфу на території заповідника спостерігається велика різноманітність мікрокліматичних умов, ґрунтового й рослинного покривів та тваринного світу.

Ще в недалекому минулому Канівські гори були лісовим краєм. Ковилово-різнотравний степ займав переважно верхівки горбів і південні крутосхили. Та вже на початку XX ст. внаслідок людської діяльності лісовий покрив значно зменшився. Вирубування лісів призвело до заміни основної породи дуба грабом. Після знищення лісів на крутосхилах почалася сильна ґрунтова ерозія. Тому нині яри займають майже третину території заповідника. Глибина деяких із них – Сухий потік, Маланчин потік, Комашиний яр – сягає 30-40 м. До території заповідника входять також відроги Хмілянського яру – одного з найбільших у Європі.

У лісовому покриві домінує граб з домішкою дуба звичайного, кленів гостролистого і польового, липи серцелистої, берези бородавчастої, ясена звичайного. Грабова діброва заповідника знаходиться на східній межі суцільного поширення європейських грабових лісів. Тут відомі і найбільш північні та східні місця зростання деяких європейських рідкісних рослин: підсніжника звичайного, скополії карніолійської, цибулі ведмежої, ранника весняного. На затінених північних схилах та в тальвегах трапляються реліктові рослини, що збереглися тут з льодовикових часів: багаторядники Брауна та шипуватий, голокучник дубовий, грушанка мала. На добре освітлених південних схилах можна зустріти релікти вже більш теплого міжльодовикового періоду: чину рябу, шоломницю високу та ін.

Значний науковий інтерес становлять екосистеми заплавних островів. Саме їх можна віднести до еталонних. Після створення на Дніпрі каскаду водосховищ таких островів практично не залишилося.

На Зміїних островах значну частину території займають вікові дуби й сосни з багатими підліском і трав'яним покривом. Тут на одній ділянці можна зустріти сон-траву, очерет і конвалію. Це пов'язано з підтопленням островів водами водосховища – у типові комплекси інтенсивно вселяються болотні види. Відбувається перебудова природної екосистеми.

На території заповідника охороняються 2 лісових, 1 степове та 2 водних рослинних угруповання, занесені до Зеленої книги України.

У флорі заповідника нараховується 990 видів судинних рослин, що становить близько 20 % флори України. Тут виявлено 170 видів лишайників, 138 – мохоподібних, а також 1232 види справжніх грибів. У заповіднику зростають 5 видів рослин, занесених до Європейського червоного списку, 29 видів, занесених до Червоної книги України, 6 видів з Додатку 1 Бернської конвенції.

Багатою є також фауна заповідника. В районі Канівських дислокацій виявлено понад 10 тис. видів безхребетних тварин (всього по Україні їх нараховується 25 тис. видів). Тільки комах мешкає у заповіднику близько 8000 видів, з яких 36 видів занесено до Червоної книги України (дибка степова, красотіл пахучий, жук-олень, вусач великий дубовий, джміль моховий, бджола-тесляр звичайний, сколія-гігант, ктир гігантський, бражник мертва голова, ведмедиця Гера, махаон, поліксена). Тут охороняється понад 300 видів павукоподібних, 200 видів молюсків, 130 видів ракоподібних, 49 видів багатоніжок, у тому числі рідкісний вид полідесмус український.

Серед хребетних тварин у заповіднику мешкають 233 види птахів, 53 види ссавців, 11 видів земноводних, 8 видів плазунів, 37 видів риб та 1 вид круглоротих, у тому числі чимало рідкісних видів. Щороку на Дніпрі біля заповідних островів зимує до 14 особин орлана-білохвоста, а з 1996 року цей птах почав гніздитись у заповіднику. Трапляється на прольоті чорний лелека. Неодноразово зустрічались змієїд і балобан. На острові Круглик є велика колонія чаплі сірої – близько 150 гнізд. На прольоті у порівняно великій кількості бувають на островах велика та мала білі чаплі.

Велике значення має заповідник і як місце відпочинку птахів під час прольотів. Восени в затоках і затопленому лісі на Круглику можна бачити великі зграї качок, куликів, мартинів.

Із ссавців звичними мешканцями заповідника є козулі, кабани, лисиці, зайці, борсуки, трапляються лосі. На островах постійно живуть кілька сімей бобрів, біля води можна побачити сліди видри та норки.

Із земноводних поширені жаби гостроморда, трав'яна і ставкова, ропуха сіра, квакша, часничниця. Трапляються тритони звичайний та гребінчастий. Серед плазунів найчисленнішими є ящірки зелена та прудка, вуж, рідше

трапляються веретільниця, мідянка, гадюка звичайна (чорна та плямиста форми).

Загалом на території заповідника зберігається 26 видів тварин, занесених до Європейського червоного списку, 83 види, занесені до Червоної книги України, та 175 видів тварин, що підлягають особливій охороні згідно з Бернською конвенцією.

Без перебільшення можна сказати, що екосистеми Канівського заповідника є одними з найбільш вивчених в Україні. Фахівцями різних галузей опубліковано понад 3500 наукових праць, присвячених заповіднику. Науковцями заповідника з 1968 року ведеться "Літопис природи" – основний звітний документ наукового відділу. На постійних пробних ділянках проводяться регулярні спостереження за річною та сезонною динамікою рослинного покриву. Накопичено досвід ведення комплексних екологічних досліджень, складено геоботанічну, ландшафтну та ґрунтову карти заповідника, проведено інвентаризацію основних груп рослин, тварин і грибів.

Актуальним і перспективним для заповідника є вивчення сукцесійних процесів, що дає змогу прогнозувати розвиток екосистем, збереження рідкісних видів та підтримання біорізноманіття.

Не менш важливим для заповідника є вивчення інтродукованих видів рослин і тварин. Деякі з них поводять себе досить агресивно відносно місцевих видів. Так, акація біла, клен американський та аморфа кущова вже займають значні площі, потіснивши аборигенні деревні та чагарникові види. Завезена десятки років тому американська норка витісняє європейську. Тому актуальним стало прогнозування подальшого розвитку природних комплексів загалом і стану окремих популяцій місцевих та інтродукованих видів.

Оскільки м. Канів є значним туристичним центром (Тарасову гору щороку відвідують до 300 тис. туристів), заповідник частково виконує і роль національного парку. Науковці розробили кілька екологічних стежок для організованих екскурсій. Особливою популярністю у відвідувачів користується музей природи, розташований на території садиби заповідника в меморіальному будинку академіка М. Ф. Біляшівського. Експозиція музею складається із 7 відділів (археологічного, палеонтологічного, лісового, ботанічного, зоологічного, відділу загальної екології, відділу вшанування пам'яті першого ректора Київського університету – професора М. Максимовича) та двох меморіальних кімнат академіка М. Ф. Біляшівського. Вона побудована виключно на багатющому місцевому матеріалі, а деякі експонати могли б стати справжньою окрасою провідних музеїв світу. Такими є кам'яні жіночі фігурки епохи палеоліту, кам'яні знаряддя праці, кераміка трипільської культури, елементи прикрас ранньослов'янського періоду.

У відділі палеонтології вражають людську уяву скам’янілі бивні та зуби мамонта, роги гігантського оленя, зуби акули лямна, “чортові пальці” та ін. Лісовий відділ розкриває перед відвідувачами таємниці життя лісу, а ботанічний, ніби продовжуючи цю тему, оповідає про рідкісні та лікарські рослини рідного краю, про ті величезні можливості, які має природа у відновленні та підтриманні нашого здоров’я. У зоологічному відділі одночасно можна милуватися чудовою колекцією метеликів, опудалами граціозної козулі, плямистого оленя, лося, кабана, суворого і гордого вовка, могутнього орла-беркута тощо. Експозиція відділу загальної екології розповідає про історію охорони природи, заповідної справи, про ті біди, яких зазнають люди від варварського ставлення до природи, порушення її законів. У відділі вшанування пам’яті першого ректора Київського університету можна дізнатися про його творчу та велику історико-культурну спадщину.

Невід’ємною частиною історії заповідника є життя і творчість великого вченого, історика, археолога, краєзнавця, фундатора Українського історичного музею академіка Миколи Федоровича Біляшівського. У двох невеликих меморіальних кімнатах музею представлено багато оригінальних документів про життя і творчість ученого.

Канівський заповідник дає змогу віч-на-віч спілкуватися з природою, яка живе за своїми мудрими законами і навчає нас пізнавати розумом і серцем красу і добро цього неповторного світу.

https://ukrainaincognita.com/zmiini-ostrovy/kanivskyi-pryrodnyi-zapovidnyk

Станкевич М. **Життя на Орбіті:**
місто-привид біля недобудуваної АЕС

"Я залишився тому, що мені нема, куда діваться. В основному, тут живуть пенсіонери. Я називаю Орбіту раєм для пенсіонерів. Тому що спокійно, магазин є, газ є, опалення є", - розповідає 55-річний Ігор Романенко, мешканець Орбіти.

Місто Орбіта загубилося у лісі під Чигирином на Черкащині. Бетонна дорога, яка добре збереглася, тому що нею рідко їздять, крізь бір веде до наймолодшого в області міста.

Про його минуле нагадує височенна цегляна труба недобудованого реактора. Її важко не помітити за кілька кілометрів.

45 років тому Компартія вирішила побудувати тут Чигиринську атомну електростанцію та місто енергетиків на 20 тис. мешканців. Спорудження станції розпочали, місто заклали. У 80-х, змінивши проект, будівництво заморозили. А після Чорнобильської трагедії назавжди зупинили.

Ігор Романенко живе в Орбіті 26 років. Йому справді нікуди їхати. 17 років тому ДТП назавжди посадила чоловіка в інвалідний візок, Ігор Романенко дуже рідко виходить на вулицю.

Винести з квартири на третьому поверсі його можуть лише два дужих чоловіки. Знайти таких помічників в Орбіті складно.

Попри вимушену ізоляцію, пенсіонер у курсі усіх подій – у містечку є інтернет, "ловить" телебачення та один із операторів мобільного зв’язку. Свого часу Ігор здобував освіту в Інституті народного господарства.

Сьогодні, жартує, без проблем би отримав фах історика. За подіями на Майдані стежив майже цілодобово: не вимикав телевізора вночі, аби не пропустити найважливіше. Тепер аналізує отриману зі ЗМІ інформацію щодо подій на сході України.

Місто-примара

Квартиру у Орбіті можна придбати за дві тисячі доларів і менше

Непривітно і холодно зустрічає нині Орбіта гостей. Місто приваблює хіба що індустріальних туристів. Будинки-пустки з повибиваними шибками, довкола ліс, лише натяки на цивілізацію. Недарма його охрестили містом-примарою.

Місцеві розповідають, що на початку двотисячних пристойну квартиру тут можна було виміняти на телевізор "Електрон". Сьогодні за помешкання місцеві просять від двох тисяч доларів.

Вітер гуляє залишеними дев’ятиповерхівками. Це колишні гуртожитки для енергетиків. Про радянське минуле нагадує вивіска "Універмаг". Сьогодні в Орбіті мешкає 160 людей у двох п’ятиповерхівках. Із майже 200 житлових квартир заселені 80. Місцеве населення - переважно пенсіонери.

"Орбіта – це золоте місце. ... І зайці бігають під домом, особливо зимою", - каже Ігор Романенко. На усе містечко тут є один продуктовий магазин. Із розваг – хіба що дитячий майданчик із не надто сучасними гойдалками та драбинками.

"Пенсіонерам особливі розваги не потрібні, а молодь може поїхати в Чигирин, Черкаси. Практично у всіх молодих людей є автомобілі. Ні, мені не страшно жити у лісі самому. Я - колишній мисливець", - каже пан Романенко.

У місто планували поселити людей, що втекли від конфлікту на Сході

Ігор Романенко пам’ятає часи розквіту містечка енергетиків: "Тут була розвинена інфраструктура. Найпоказовіша в області їдальня. На рубль двадцять там можна було наїстися од пуза. Я вважаю, що Орбіту угробили свідомо".

Зі зручностей у місті є газ, тепло, каналізація та вода, щоправда технічна. Комунальники із сусіднього села систематично вивозять сміття з Орбіти.

Ігор Романенко вирішив боротися за Орбіту. Він переконаний, що місто ще можна повернути до життя. "Ми плануємо зробити на Орбіті хорошу воду, і тоді Орбіта буде золотою", - каже чоловік.

У місцевій сільраді не бачать підстав розбудовувати Орбіту.

"У бюджеті сільської ради немає таких грошей, щоб там відкрити якесь підприємство чи щось таке зробити. З найближчими населеними пунктами є автобусне сполучення, у школу, дитсадочок діток підвозять",- зазначає Лариса Постригань, сільський голова Рацевого, до якого адміністративно належить містечко, щоправда, вже як вулиця Орбіта.

Не так давно, як перспективу для Орбіти, обласна влада розглядала варіант розселити людей зі сходу країни, які втекли від війни, або квартирувати військових. З багатьох різних причин питання лишається відкритим.

Півтори сотні мешканців Орбіти мешкають ось у таких п’ятиповерхівках

Віталій Коваль, заступник голови Чигиринської ОДА, закликає спершу визначитися, для кого розбудовувати Орбіту: "Щоб говорити про функціонування цих об’єктів, у першу чергу, треба визначитися, хто там буде жити. Чи це буде військова чистина, отже, там буде кому проживати. Чи поблизу буде виробництво, на якому працюватимуть люди, які проживатимуть в Орбіті. Просто так відновити там щось немає потреби. Невигідно людям за межі міста добиратися у Чигирин чи Черкаси".

Поки чиновники думають, як оживити Орбіту, туди потроху з’їжджаються переселенці з Донеччини та Луганщини. Майже рік в Орбіті мешкає дві такі родини: подружжя пенсіонерів та дідусь з бабусею й онукою.

www.bbc.com/ukrainian/society/2015/12/151207_orbita_ghost_town_dk

Трипілля — цивілізація далеких тисячоліть

40 років тому розпочалися археологічні дослідження між селами Тальянки та Легедзине Звенигородського району. І виявилися вони сенсаційними. Археологічна експедиція Інституту археології АН УРСР віднайшла на цій території найбільше в світі прамісто трипільської цивілізації, якому майже шість тисяч років і яке зайняло площу в 450 гектарів. У цілому ж на Звенигородщині, Тальнівщині, Уманщині виявлено 11 трипільських поселень. Це ті ж гігантські в світовому масштабі «Тальянки», «Чичиркозівка» — 300 гектарів, «Майданецьке» — 270 гектарів, «Доброводи» — 250 гектарів. Поселення мали від 1500 до майже трьох тисяч будівель і розташовувалися вони, як показали геомагнітні зйомки, концентричними колами. Сьогодні вся ця територія входить до складу історико-культурного заповідника «Трипільська культура», а генні дослідження стверджують: ми, українці, — нащадки цього найдревнішого роду землеробів.

Прямокутні хати з розписаними стінами, дивовижної краси кераміка з глибинною філософською символікою, в якій присутні три виміри світу — земля, небо та верхнє небо — всесвіт. Є символи Сонця, Місяця, концентричні кола, а ще зерно, рослини, дощі, геометричні композиції — складається враження, що цей народ бачив більше, ніж землю під ногами, він розумів таємниці космосу та передавав це в своїх піктографах. І все це в мідно-кам’яну добу, яку ми вважаємо дикунською. Ще не було єгипетських пірамід, жерців і фараонів з їх світосприйняттям, а тут, у центрі майбутньої України, сіяли, жнивували, розписували хати сонячними колами, продовжували свій рід. Звідки з’явилися й куди зникли трипільці — вчені відповіді на це все ще не

знають. Але після розкопок, як на долоні, постає прадавнє життя — об'єднане в родовід, мудре, талановите.

У Легедзиному діє музей трипільської культури, у фондах якого завдяки археологам є вже 90 тисяч експонатів, а в експозиціях — чотири тисячі. Ці скарби представити б світу належним чином — на сучасному технологічному рівні, з відповідною рекламою, побутовими умовами для туристів, якісними дорогами — з усієї планети з'їжджалися б люди, щоб побачити дивовижне Трипілля. На жаль, тільки минулого року, і то завдяки закордонним спонсорам, у музеї зробили якісне опалення, ремонт та внутрішній туалет. З фінансуванням самих розкопок ось уже двадцять років допомагає англійський лорд Бертран Кост — віце-президент благодійного фонду «Search Foundaition» (США). Він приїхав привітати Трипільську археологічну експедицію ІА НАНУ з сорокаріччям її діяльності і тими здобутками, які вона за цей час отримала. В урочистостях з нагоди ювілейної дати взяли також участь заступник голови Черкаської ОДА Роман Карманнік, заступник голови обласної ради Роман Сущенко, голова Звенигородської районної ради Сергій Струк, керівники органів виконавчої влади, науковці, студенти Уманського педагогічного та Черкаського національного університетів, які проходять на розкопках археологічну практику.

Черкаський край. – 2021, 29 липня

Страшевич В. Богатир із Тарнави

Літопис вітчизняного фізкультурного руху починається зі сходження на п'єдестал світової слави видатного українського богатиря Івана Піддубного, а здійснені ним спортивні подвиги назавжди залишаться у пам'яті нащадків. Таких патріотів-самородків, які проявляють свій талант, прославляючи рідний край, багато, і серед них — Василь Миколайович Дзюба.

Тіло почало рости після 17 років

Маючи феноменальний зріст та вагу — 2 м 31 см (три аршини і чотири вершки) та 190 кілограмів (одинадцять пудів і 35 фунтів) — богатир ніколи не хизувався ними, а спрямовував сили на надання допомоги батькам по господарству, сусідам чи колгоспу, а ще своїми виступами перед молоддю доводив, що праця на благо громади може творити чудеса.

Народився Василь Дзюба 6 січня 1899 року в селі Тарнава Монастирищенського повіту на Подільщині в родині бідного селянина й був п’ятою дитиною. Василько відзначався допитливістю, закінчивши сільську початкову школу, він мріяв продовжити навчання, але на заваді стали важкі життєві умови — почалася Перша світова війна, потім революційні події. Довелося змалку більше уваги приділяти батьківському господарству. До 17 річного віку юнак нічим не вирізнявся серед своїх однолітків, а вже після цього його тіло розвинулося вгору і вшир. До того ж мав неабияку силу й міць: то замість коня впрягався в плуг і орав з батьком, то сусіду допоміг витягти лоша з ями або перенести величезні обаполи зі старих верб, привезти коноплі з поля перед грозою, впрягшись у воза замість коней, які розбіглися, боячись блискавиць тощо.

Уманська газета «Селянська правда» від 12-13 лютого 1926 року надрукувала про Василя Дзюбу цікаві біографічні дані. Про себе Василь написав жартівливі вірші, які свідчать про його незаперечний талант, начитаність, любов до рідного слова:

Нема, мабуть, нігде краще, Як у нас в Тарнаві:
Гарні дівки, молодиці
І парубки жваві.
Всі вдягнені по-сільському —
Звичайно і просто.

Лиш ніхто з них не зрівнявся
З моїм буйним зростом.
Як зберуться коло мене —
Мов малі комахи,
Рідко хто з них досягає
Мені лиш до пахів.
Кажуть, не родись великим,
А родись щасливим,
Бо зі щастям прожити можна
Без зросту і сили.
Але я цьому не вірю,
Щастя — це полова.
А для мене моє щастя —
Фігура й здоров'я.
Бо щасливих є багато,
Нема їм зупину,
А я ж один народився
На всю Україну!

Пропагувати спорт в армії

Слава про тарнавського парубка-богатиря линула по всій окрузі. Зацікавився ним і командир 8-го кавалерійського корпусу Г.І.Котовський, штаб якого був в Умані.

Одного разу, проїжджаючи селами Уманської округи та інспектуючи підрозділи, комдив помітив незвичне видовище: двоє селян орали ниву — один в упряжі, другий — за плугом.

Григорій Іванович з дозволу батька забрав «коня» з собою в Умань, де тоді вже діяла окружна рада фізичної культури і спорту. Комдива вразили феноменальна сила й зріст Василя Дзюби. Він сподівався використати його як пропагандиста, щоб той виступав у підрозділах, демонструючи свою силу, виконуючи різні вправи з гирями, та навчав бійців.

Василя Дзюбу мобілізували до армійських лав та зарахували до команд окружної ради фізкультури і спорту. Зваживши на його феноменальний зріст і вагу, поставили на спеціальне забезпечення — видавали подвійний пайок — від військкомату і від кавалерійського корпусу.

Як військовослужбовець, Василь Дзюба брав участь у змаганнях, що проводила окружна спортивна рада, виступав із показовими виступами, демонструючи небачену силу, й навіть читав власні вірші з саркастичним змістом, чим викликав сміх у присутніх.

Військова служба в кавалерійському корпусі набагато розширила його інтереси. Василь багато читав, прислухався до розмов ветеранів, які пройшли військовими шляхами двох війн, що набагато збагатило його армійські знання, а ще в той час уперше почав по-справжньому тренуватися й виступати на олімпіадах, що проводив спортивний клуб «Олімп» кавалерійського корпусу серед команд підрозділів, виїздив на змагання губернської олімпіади в Київ. Після військової служби працював в уманській міліції. Але й там продовжував пропагувати спорт, здоровий спосіб життя, бо ніколи не палив і не вживав спиртних напоїв, допомагав проводити спортивні заходи серед правоохоронців.

Поборов «чемпіона світу»

Випадок, який стався з Василем Миколайовичем у 1924 році, назавжди поріднив його з цирковим мистецтвом. До речі, про спортивну кар'єру, здається, ніколи не мріяв. А сталося ось що: його разом із товаришем послали у відрядження в Київ — доставити злочинця до губернського управління. Виконавши свою роботу, вони зайшли на виставу до місцевого цирку, не стримавшись від спокуси подивитися на знаменитих французьких борців, які брали участь у «черговому чемпіонаті світу» в Києві, що проводили заповзяті ділки, які утримували цирк. Придбали квитки, знайшли свої місця. Всі глядачі звернули увагу на високий зріст Дзюби.

— Ви, товаришу, сядьте, будь-ласка, а то заважаєте дивитися, — попрохали глядачі.

— А я й так сиджу, — і посміхнувся, соромлячись свого високого зросту. Коли після чергового поєдинку арбітр-антрепренер запросив когось із глядачів за велику суму грошей боротися із знаменитим французьким борцем, всі мовчали. Бажаючих помірятись силою з черговим «чемпіоном світу» не було. Тоді арбітр побачив кремезну фігуру Дзюби, і передбачивши, що зараз цей велетень буде лежати на килимі, кинутий, як мішок, професіоналом, і викличе бурю оплесків, запропонував вийти на арену.

Переможцю була запропонована велика сума грошей. Василь Миколайович, після довгих вагань, погодився. Він спокійно зняв пояс із пістолетом, кашкет, гімнастерку, віддав товаришу в руки і вийшов на арену під оплески глядачів.

До речі, до цього випадку Дзюба по-справжньому ніколи не боровся, бо всі його суперники, побачивши кремезну постать, знімалися зі змагань, і він отримував звання переможця. Лише на тренуваннях Василь Миколайович міг провести, або побачити той чи інший борцівський прийом. Яке ж захоплення і здивування було в глядачів, коли здоровенний міліціонер довго крутився біля француза, а потім обхопив борця, відірвав його від килима, піднявши над головою, і впав із ним, поклавши «знаменитого чемпіона світу»

на обидві лопатки. Той і не зойкнув, опинившись переможеним. Глядачі притихли, а потім вибухнули хвилею оплесків на честь «нового чемпіона світу». Дзюбі довго не давали нагороди, але глядачі підняли шалений крик і тупотіння, на що антрепренер відреагував відразу і вимушений був вручити приз.

Номери, від яких публіка шаленіла

Василю Миколайовичу запропонували стати цирковим борцем. Такого феноменального атлета адміністрація київського цирку не хотіла втрачати, й незабаром заручилася його згодою. В дусі тих далеких часів на циркових афішах проти нього стояли такі дані: «Борець-велетень з Тарнави. Зріст: 1 сажень 8 вершків. Вага: 12 пудів 8 фунтів. Сніданок: 30 яєць і селянська буханка хліба».

На його циркові виступи глядачі завжди хотіли потрапити, щоб побачити цього феномена-атлета, як кажуть, у ділі. Його номери справді вражали: він розгинав і ламав руками підкови, переносив у зубах п’ятипудові лантухи (до речі, на одній з афіш було фото, як він на коромислі однією рукою несе у двох кошиках здоровенних чоловіків), однією рукою забивав долонею 150-міліметрові цвяхи у дубову дошку й витягував їх руками.

Вінцем його програми виступів був номер, коли на груди богатиря клали широкий поміст, по якому кілька разів проїжджала парокінна грабарка, а в 1930-их роках — автомашина-напівтонка (про це згадують черкаські прихильники цирку В.С.Скиртач, К.І.Воробйов, Л.Р.Каган та ін.). А ще ефектним був номер, коли на груди Дзюби вісім чоловік клали ковадло або кам’яну брилу чи багатопудовий жорновий камінь. Потім молотобійці щосили били по ковадлу чи каменю так, що іскри викрешувалися. Одного разу один з молотобійців схибив і ненароком вдарив по ребрах атлету. Це сталося влітку 1938 року в харківському цирку. Після цього випадку Дзюба важко захворів, повернувся в рідне село… На арену він більше не повернувся. Не маючи достатньо коштів для прожиття, бо все зароблене переказував у фонд держави, довелося влаштуватися працювати сторожем у колгосп… Дзюба часто виступав в Умані перед робітничими колективами, за що вдячні городяни подарували чавунну важку палицю, з якою борець ніколи не розлучався і носив її на руці, щоб завжди бути в формі. На ній із вензелями була зроблена змія, що обвила палицю, і напис: «В.М.Дзюбі. м.Умань. 1 травня 1925 р.». Вона довгий час зберігалася в родині сина Миколи в селі Тарнава, як речі Василя Миколайовича (серед них і весільна каблучка, розміром 3,2 см, та шапка 64 розміру), які нині передані в музей села.

В Умані Василь Миколайович поставив сценку-виставу в цирку й усі зібрані кошти направив на ліквідацію неписьменності та в фонд голодуючих. 12

січня 1925 року Дзюбу можна було побачити перед молоддю села Слободин, і знову виручка йшла на розвиток громади. А 31 травня 1936 року в Умані В.М.Дзюба виступає в міському цирку перед молоддю зі своїми товаришами-борцями.

Кошти йшли у фонд голодуючих.

За його безкорисливу допомогу влада виділила три гектари орної землі. Про це зберігся витяг з постанови, який засвідчив, що Вінницькому обл-виконкому (село Тарнава до 1954 року адміністративно входила до складу Вінницької області) «дозволяється залишити земельну ділянку в 3 га в с.Тарнава Монастирищенського району Дзюбі В.М. у зв'язку з його феноменальним зростом».

Був Василь Миколайович і актором. У серпні 1936 року його запросили на зйомки фільму «Острів скарбів», де він виконував роль одного з піратів, і зіграв досить майстерно. Фільм у 1938 році вийшов на екрани неосяжної країни і дуже подобався глядачам…

Традиціям — жити

Війна застала Василя Миколайовича в селі. Він пережив тимчасову окупацію. Хворіючи, борець нікуди не виїздив, часто голодував, схуд, виснажився. Коли радянські війська звільнили село, але навкруги ще вирували бої, його часто відвідували бійці, перед якими він виступав, розповідаючи про свою спортивно-циркову діяльність, демонстрував циркові номери тощо. Односельчани розповідали, що після чергової зустрічі з воїнами підрозділів, що йшли на фронт, кухар зготував дефіцитний на той час продукт — українські вареники. Вперше за роки окупації він досхочу наївся їх, що й стало причиною смерті. Сталося це у березні 1944 року. Похований В.М.Дзюба в Тарнаві. Його пам'яті присвячений традиційний турнір силачів, що займаються армспортом, який проводиться в Монастирищі й збирає багато перспективних молодих спортсменів.

Черкаський край. – 2021, 20 травня

Корочкін С. «Я служив у Чорнобилі фельдшером»

«Відмовитись не можна було»

У травні 1986 року з Черкаської 41-ої танкової дивізії в зону ЧАЕС було направлено два батальйони — медичний і банно-пральний. 26 вересня 1986 року, в суботу, мене викликали у міський військкомат. Вручили заздалегідь заготовлену повістку для проходження спеціальних військових зборів строком на 180 діб. Відмовитися не можна — стаття 192

Кримінального кодексу УРСР передбачала покарання позбавленням волі на строк до трьох років за ухилення від військових зборів.
Я швидко зібрався — служба фельдшером в армії привчила завжди тримати вдома «тривожну валізу» з усіма необхідними речами. У неділю нашу групу посадили в автобус і повезли в Білу Церкву. По дорозі зробили привал, супроводжувач оголосив: поки не вип'єте всю горілку, яку везете з собою з дому, далі не поїдемо. У Чорнобилі був сухий закон.
У Білій Церкві, в пересильному пункті військової частини, нас обмундирували. Далі розсадили на бортові автомобілі «Урал» і привезли в село Стещина Поліського району Київської області в медичний батальйон. Це 40 кілометрів від АЕС. Медсанбат розташовувався на території школи. У медико-санітарному батальйоні став черговим фельдшером у приймально-сортувальному відділенні. Жили в армійському наметі, харчувалися в наметовій їдальні зі своїх казанків, які потім самі мили холодною водою. Кіно було платне — туди ходили й жителі села. Кілька разів на санітарній машині я супроводжував важких хворих у Київ у госпіталь.

ПРОПУСК Ф-1
№ 011819
ВСЮДУ
НА ПРАВО ВЪЕЗДА
В ЗАКРЫТУЮ ЗОНУ
Организация 62 0377
(личная подпись)
Срок действия до
«31» декабря 1986 г.
Ф. Корогкин
И. Сергей
О. Сергеевич

«Наступний вискакував і ще підкручував гайку»

13 жовтня 1986 року мене перевели на станцію, в розпорядження 150-ої окремої роти бронетранспортерів, фельдшером-дозиметристом. Військова частина дислокувалася в лісі, на березі річки Уж, біля піонерського табору «Казковий» для дітей працівників ЧАЕС. Це 17 кілометрів від станції. У військовій частині мене призначили на посаду начальника медичної служби. Завдання полягало в тому, щоб забезпечувати пересування по території станції на бронетранспортерах, у днище яких залито по 6 тонн свинцю, офіцерів штабу оперативного угруповання, технічного персоналу, фахівців і професорів, які розробляли заходи з ліквідації аварії.

Щодня я виїжджав вимірювати рівні радіації в місцях роботи БТРів (а це 10-12 одиниць техніки), в тому числі й у безпосередній близькості від 4-го реактора, використовуючи дозиметр ДП-5Б. Бронетранспортер впритул під'їжджав до будь-якого об'єкта, я вимірював рівень радіації в цьому місці, а фахівці й атомники в машині визначали, скільки часу можна перебувати на відкритому просторі, розбирали схеми і плани.

Потім один вискакував з БТРа, бігом відкривав (закривав) який-небудь вентиль, або знімав показники якогось датчика, або закручував (відкручував) якісь болти на різних засувках і тікав назад. Зазвичай на це йшло до 60 секунд. Потім вибігав наступний і продовжував роботу попереднього — робив ще кілька оборотів гайкового ключа або повертав кран і т.д. Після цього їхали до іншого об'єкта, й усе спочатку. Далі, за заявками, я пересідав на наступний БТР.

«Кота звали Стронцій»

Постійно контролювалося будівництво саркофагу над зруйнованим реактором. Я супроводжував офіцерів штабу в поїздках по зоні відчуження. У вільний час перебував з особовим складом у бункері (бомбосховищі) під будівлею АБК-1.

Автомобільну стоянку перед центральним входом на станцію, де зупинялися БТРи, при мені двічі асфальтували, щоб зменшити рівень радіації. По дорозі між станцією і Чорнобилем постійно їздили поливальні машини, змивали радіоактивний пил.

У розташуванні військової частини біля піонерського табору «Казковий» я вимірював рівні радіації на місцевості, на колесах БТРів, на мийці машин, вів журнал середньодобового рівня радіації. Зняв з експлуатації і відправив на стоянку в могильник два бронетранспортери через накопичений ними рівень радіації. Надавав першу медичну допомогу, виписував довідки тим, хто звільняється. Рубав дрова і топив буржуйку.

Вихідних і свят не було. При частині жив кіт, якого звали Стронцій. Прибуваючи зі станції в піонертабір, я відразу ж мився під душем і міняв білизну, одяг і взуття, тому завжди ходив у новому спецодязі. На шиї завжди висіли дві перепустки й дозиметр. Використаний одяг не прали — його закопували в землю у спеціальних могильниках. Постільну білизну прали в польовому банно-пральному батальйоні в місті Поліське (60 км від АЕС). Один із замполітів батальйону, перебуваючи там у 1987 році, згідно з довідками, отримав дозу опромінення 19,9 рентгена, решта бійців з його підпорядкування — по 0,1 рентгена.

У мене під ліжком стояло два ящики води: один із фантою, другий — з мінералкою для вмивання обличчя і чищення зубів вранці. Всі колодязі й

свердловини в зоні відчуження були забиті дошками й опломбовані. Коли вода закінчувалася, я міняв на станції ящик з порожніми пляшками на ящик з повними (в моєму розпорядженні була машина швидкої допомоги «Латвія»). Дорога до станції проходила через Рудий ліс, який проїжджали на максимальній швидкості, бо там був дуже високий рівень радіації.

«Листів із скриньки ніхто не виймав»

За час перебування на ЧАЕС у мене зруйнувалися й випали всі зубні пломби, а з 3 по 9 листопада 1986 року я перебував на стаціонарному лікуванні в медсанбаті у селі Стещина Поліського району. Діагноз: екзогенний вплив радіоактивних речовин. Основне лікування полягало в перебуванні на безпечній відстані від станції.

Подзвонити додому я їздив на АТС міста Чорнобиль, але це не завжди вдавалося — там постійно були великі черги на два таксофони. Кілька листів опустив у поштову скриньку в центрі Чорнобиля, але, як виявилося, звідти їх ніхто не виймав.

У Чорнобилі та Прип'яті мене особливо вразило, як на балконах покинутих будинків сохли рядами протягом кількох місяців дитячі пелюшки й сорочечки.

Єдина вільна для проїзду з зони дорога пролягала по понтонному мосту через Прип'ять у Білорусію — тому що в той бік ніхто не їздив, і там не було жодних постів. Двічі я їздив у магазин. Найближчі діючі магазин і пошта були в містечку Брагін (Білорусія), за 95 кілометрів. Усім призваним через військкомати виплачувалися добові — 105 карбованців на місяць. За 69 діб я заробив 240 карбованців (спортивний велосипед коштував 220). Сфотографувався на тлі станції зі своїми товаришами по службі. Але з цього нічого не вийшло: фотоплівка засвітилася через високий рівень радіації. Іноді заїжджали в порожнє приміщення з незрозумілою назвою СВЯП, щоб сховатися від начальства й відпочити в БТРі. Але коли дізналися, що це за об'єкт — сховище відходів ядерного палива, то вже обминали його десятою дорогою.

У місто Чорнобиль (не на станцію!) приїжджало багато усіляких перевіряючих, агітаторів, які перебували там по кілька годин, робили відмітку у відрядженні й швидко їхали, щоб була підстава зачислити себе до чорнобильців і користуватися всіма пільгами відповідно до закону.

«Додому!»

15 листопада 1986 року командування військової частини подало заявку на мою заміну, оскільки я набрав дозу опромінення 17 рентген. Однак заміна все не прибувала і я й далі залишався на службі. Співробітникам військкоматів легше було знайти по картотеках водіїв БТРів, а от військового фельдшера-

дозиметриста... За час мого перебування в роті БТР особовий склад змінився двічі. Бійці служили по 25-30 днів і йшли додому, отримавши дозу радіації 17-18 рентген.

Заміну мені прислали тільки 4 грудня — після того, як 30 листопада був підписаний акт про завершення будівництва і введення в технічне обслуговування саркофага. Мені видали довідку, що я отримав дозу 25 рентген. Це була максимальна доза опромінення, яку дозволялося тоді у виняткових випадках писати в довідках.

…Вночі з 4 на 5 грудня я був удома. Одразу ж викинув усе, що було зі мною в зоні, включаючи годинники, і коротко підстригся.

69 діб я «усмиряв» мирний атом, з них 45 діб — перебуваючи безпосередньо на станції й біля неї. Перебування на ЧАЕС зарахували до трудового стажу на пільгових умовах — місяць за три. Час перебування на ЧАЕС мені оплатили в трикратному розмірі. Коли я повернувся додому, мене терміново викликали до секретаря парторганізації за місцем моєї служби (УВС). Думав, що оголосять подяку, а виявилося — щоб оголосити сувору догану за несплату членських внесків (2 карбованці 33 копійки на місяць).

На засіданні партбюро я пояснив, що я ж весь цей час перебував за межами Черкас, виконуючи свій обов'язок перед Батьківщиною (військовий квиток НУ №6074655). У відповідь мені було заявлено, що під час моєї відсутності партійні внески повинна була платити моя дружина. Уникнути догани вдалося лише тому, що я пояснив: дружина залишилася одна з двома маленькими дітьми — 1 рік і 8 років, і в неї не було часу, та вона й не знала, де знайти секретаря парторганізації, щоб вручити йому мої партвнески. 14 січня 1987 року, на 40-й день після приїзду зі станції, я був госпіталізований у лікарню МВС України в Черкаській області, й відтоді перебуваю під постійним наглядом лікарів. Через сім років після прибуття зі станції обласна МСЕК встановила мені третю групу інвалідності у зв'язку з аварією на ЧАЕС і я був звільнений зі служби на пенсію… У серпні 2018-го мені встановили другу групу інвалідності, 80 відсотків втрати працездатності.

Маю нагороди — подяку командувача Оперативного угруповання особливої зони, грамоту командування військової частини, був подячний лист за місцем роботи. Державну нагороду СРСР — медаль «Учаснику ліквідації аварії на ЧАЕС» (1991), державну нагороду України — медаль «Захиснику вітчизни», відомчу відзнаку МВС України — хрест «20 років Чорнобильськоі катастрофи» й ряд інших.

«Метою міг бути «Російський дятел»

Метою диверсії на Чорнобильській АЕС, доводять деякі розслідування, міг бути секретний об'єкт: «ракетний щит СРСР» — найбільша в Східній

Європі загоризонтна радіолокаційна станція «Дуга» для раннього виявлення пусків міжконтинентальних балістичних ракет (відома як «Російський Дятел»). Розташована вона за дев'ять кілометрів від ЧАЕС. На її будівництво було витрачено грошей удвічі більше, ніж на будівництво всієї атомної станції. Четвертий енергоблок працював на електропостачання РЛС «Дуга-Чорнобиль-2». (Про це є навіть документальний американсько-британсько-український фільм «Російський дятел», де надаються аргументовані непрямі свідчення причетності радянських високопосадовців до спланованого вибуху на АЕС задля їх прикриття з приводу непрацюючої «Дуги» напередодні прибуття комісії.)

В результаті вибуху 2000-тонна кришка реактора підлетіла вгору на кілька десятків метрів, пробила дах, зруйнувала стіни реакторного залу 4-го енергоблоку і впала вниз, розвернувшись на 90 градусів.

За даними всеукраїнської організації «Союз Чорнобиль України» на 1 січня 2021 року померло 992 598 чорнобильців.

Станом на 1 січня 2019 на обліку в органах соціального захисту населення перебувало 1 816 838 постраждалих внаслідок Чорнобильської катастрофи, з них 193 799 учасників ліквідації наслідків аварії на Чорнобильській АЕС.

Черкаський край. – 2021, 23 квітня

Страшевич В. Хроніки черкаського неба

111 років тому, 31 серпня 1910 року, в Черкасах піднявся в повітря літак, спроєктований місцевими братами-інженерами, одними з перших повітроплавців в Україні — Касяненками. Їхні імена золотими літерами вписані у вітчизняне літакобудування, вони стали авторами шести типів літаків і були третіми в Україні та четвертими на теренах царської Росії, які підняли тодішні літальні апарати в небо.Про видатних братів-конструкторів із Черкас і піде розповідь Василя Страшевича. Перед тим, як відійти у вічність, видатний краєзнавець зібрав унікальні матеріали.

Мрія братів про польоти

Черкасці можуть пишатися, що місто стало другим після Києва і третім після Петербурга, де вперше у повітря був піднятий літак. Розглядаючи пожовклі від часу сторінки журналу «Аэро и автомобильная жизнь» за 1910 рік, в одному з номерів читаємо: «Нам повідомляють із Черкас, що місцевий інженер Касяненко будує власної конструкції аероплан і що найближчим часом тут відбудеться його політ». Саме старший із Касяненків — Євген, один із

трьох талановитих братів-винахідників (були ще Іван і Андрій), став натхненником побудови літака.

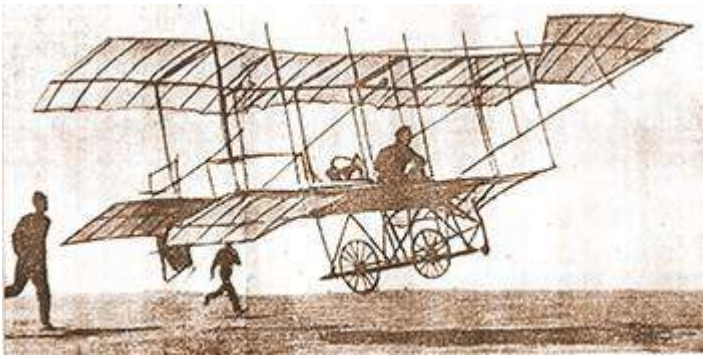

В одному з залів очікування приміщення Черкаського аеропорту кожен із пасажирів, чекаючи свій рейс, міг помилуватися величезним, на всю стіну в два поверхи, чудовим панно роботи митця Сергія Сосуліна. На ньому зображено трьох молодих інженерів, які схилилися над кресленням літака, та поруч знаменитого літуна Петра Нестерова, а внизу — схрещені гвинти й титри «Євген, Іван і Андрій Касяненки. 1910-1911 р.р.».

Брати-студенти політеху, майбутні інженери Євген, Іван та Андрій Касяненки стали аматорами повітроплавання, винахідниками аеропланів, причому, одними з перших в Україні, а видатний пілот, автор «смертельної петлі» Петро Миколайович Нестеров був близьким другом і порадником братів та першим випробувачем їхніх літаків.

Літак замість газети

…На одній із казбетських вулиць повітових Черкас, яким воно було в кінці 80-их років позаминулого століття, жила родина Касяненків. У сім'ї Івана Миколайовича виховувалося троє синів, які згодом один за одним закінчили місцеву чоловічу міністерську гімназію й стали студентами Київського політехнічного інституту.

Батько був освіченою на той час людиною, подавав «прошеніє» до міської думи, щоб дозволили видавати місцеву газету «Голос Придніпров'я», але згодом за браком коштів цей намір зміг здійснити. Проте друкованому слову родина Касяненків надавала великого значення, виписуючи губернські та столичні газети і журнали, маючи власну бібліотеку.
З юних літ брати захопилися повітроплаванням, жадібно черпаючи відомості про перші польоти німця Лілієнтала, братів-американців Райт, французів Вуазена, Фармана, Блеріо та інших, мріючи про завоювання повітряного простору.

Особливою тягою до занять авіацією схилявся старший із братів — Євген. Ще 12-річним хлопчиною у 1900 році задумав збудувати літак, і з

дитячої наївності, начитавшись газет, дав оголошення в одну з київських: «1000 крб. шукаю для побудови аероплана власної конструкції. Той, хто позичить, матиме добрий зиск. Є.Касяненко». Але, звичайно, меценатів із числа товстосумів не знайшлося, хоч оголошення друкувалося кілька разів. Підліток уже знав — для побудови літального апарату, важчого за повітря, потрібні кошти.

Молоді черкасці зачитувалися працями О.Шанют «Прогрес літальних машин», В.Ленглі «Щорічник повітроплавання», професорів М.Є.Жуковського, М.Б.Делоне та інших, самі вели пропагандистську роботу серед молоді, створили перший у Черкасах планерний гурток, збудували планер, на якому згодом здійснювали недалекі підльоти з дніпровських схилів. Цьому сприяв популярний посібник «Будова дешевого і легкого планера й способи літання на ньому», що сприяв популярності планеризму в усіх містах України. Побудований братами Касяненками планер важив усього «пуд і десять фунтів» (біля 20 кг), за поверхнею головних планів — 15 кв. м, а коштував близько 20 крб. Планер зроблено із соснових брусів, обтягнутих коленкором, розчалений шпагатом, стиковка пів планів — за допомогою листового заліза (бляхи) й шурупів». Як би там не було, але це був перший планер у Черкасах, який випробували брати та їхні товариші по гуртку. Він літав, долаючи невеликі відстані, запущений з невисоких схилів на березі Дніпра.

А ось коли брати захотіли збудувати літак власної конструкції, для них залишився єдиний вихід: будувати літак за власні кошти. Ось тоді черкасці й не побачили своєї першої газети, бо батько Іван Миколайович, знаючи про намір синів, віддав їм свої заощадження. Креслення аероплана були на столі, й брати вже були готові влітку 1910 року, перебуваючи на канікулах у Черкасах, почати побудову.

Перший політ

Поштовхом до створення цієї новації стало організоване 29 жовтня 1909 року Київське товариство повітроплавання з ініціативи професора КПІ М.Б.Делоне. Його членами стали студенти і викладачі інституту, серед них і брати Касяненки. При Товаристві працювали науково-технічна рада і правління, спортивний комітет. Незабаром творчі потуги київських конструкторів увінчалися успіхом. За п’ять років у Товаристві було створено понад 30 типів літальних апаратів. 23 травня 1910 року професор КПІ князь О.С.Кудашов на літаку власної конструкції і побудови пролетів кілька десятків метрів. Це був перший політ в Україні.

З червня цього ж року студент КПІ І.І.Сікорський (майбутній «батько гелікоптерів») на Куренівському аеродромі під Києвом на першому

вітчизняному моноплані піднявся на висоту 15-20 метрів і пролетів значну відстань.

Згодом льотне життя завирувало. На Куренівці Товариство на громадських засадах готувало пілотів-авіаторів та механіків. Протягом 1911-1912 років у Києві були проведені виставки Товариства, а в наступному — і всеросійську, де свої досягнення демонстрували і брати Касяненки, які на той час сконструювали три типи літаків. З березня 1914 року Товариство почало випускати свій журнал «Автомобільне життя і авіація».
У продовж літа 1910 року на подвір'ї Касяненків споруджувався майбутній літак. Ця ж подія стала помітною віхою у вітчизняному повітроплаванні. Подивитися на диво братів збирався чи не весь загал Черкас. І ось випробування.

Як згадує член Радянського національного об'єднання істориків природознавства і техніки М.Б.Ляховецький, у його архіві зберігся унікальний документ — оригінал акта на двох аркушах із так званої «амбарної книги». На пожовклому папері збереглися рядки вицвілими чорнилами: «1910 року серпня 31-го дня о 6 годині 45 хвилин вечора ми, що нижче підписані, склали цей акт у поданому нижче. На військовому плацу м.Черкаси Київської губернії було проведено пробу апарата-біплана системи бр.Касяненків (збудованого ними ж у Черкасах)».

Це був один із перших на теренах Росії біпланів зі штовхальною установкою двигуна «Айзані» з потужністю в 15 к.с. з переднім рулем висоти, зі стабілізатором і кілем направлення на хвостовій фермі. Матеріал — бамбук, деревина і полотно. Перед сидінням був додатковий костиль з невеличким колесом напроти капотування (це вже новація!). Крім того, в акті зазначалося, що «пропелер виготовлений бр.Касяненками».

«Проба проводилася при помірному вітрі, — значилося в акті, — причому, за першим пробігом апарат зробив невеликий плавний стрибок, який важко піддати вимірюванню, при наступному пуску апарату він пробіг близько 40 метрів, плавно відокремився від землі й піднявся на висоту трьох метрів, протримавшись у повітрі чотири секунди. Короткочасність польоту була наслідком того, що авіатор Євген Касяненко, виправляючи крен, який виник від обертаючого моменту пропелера, ненароком повернув кермо напряму вбік, збільшивши крен, і через це змушений був, зберігаючи апарат, опуститися на землю». Акт підписали студент Київського комерційного інституту М.Хоменко і службовець залізничної станції Черкаси І.Гродзов.

«Оживлені крила» третьої моделі

Аероплан міг протриматися у повітрі й довше, але ніхто з братів не опанував пілотного фаху, звичайно, не мав диплома льотчика, як і багато інших

авіаконструкторів того часу. Лише завдяки своїй сміливості й мужності та покладаючись на свою інтуїцію, Євген почав випробування літального апарату. Згодом піднімався на цьому аероплані і на 5-7 метрів з продовженим польотом до десяти й більше секунд, але акта про це вже не складали. Саме про Євгена Касяненка, як головного конструктора «Касяненко-№1» (так літак ввійде в історію авіації), вказувалося в журналі «Автомобільне життя й авіація» у 1924 році, коли «цей більш ніж скромний за теперішнім часом успіх молодого конструктора, коли тільки-но почавши будувати аероплани, конструктори працювали навмання й мали на власному досвіді вивчати прописні істини авіації, є вельми значним».

Свій другий літак «Касяненко-№1-біс» був з деякими новими доробками, побудований і випробуваний влітку 1911 року в Черкасах, особливих переваг перед першою моделлю не мав: такий же слабосилий двигун. Але на військовому плацу аероплан літав краще за першу модель. А вже наступний тип літака «Касяненко-№3» був двогвинтовим біпланом з «оживленими крилами», про які ще в листопаді 1911 року Євген Іванович Касяненко зробив доповідь у Повітроплавальному гуртку КПІ. Здатність у польоті змінювати кут нахилу крил стала новинкою у тодішньому повітроплаванні.

Літак «Касяненко-№3» був представлений на всеросійський конкурс 1912 року, але в ході випробування 28 жовтня, що проходили в Петербурзі пізнім вечором, пілот не справився з керуванням і зазнав аварії. Після неї брати його не відновлювали.

Але це не знітило молодих винахідників, особливо Євгена Касяненка. Ще в 1911 році на засіданні гуртка він заявив, що захопився будівництвом спортивного літака. При його конструюванні ентузіастам активно сприяв видатний льотчик-випробувач П.М.Нестеров, автор відомої «мертвої петлі». З братами він дружив, вони часто бували у нього вдома, обговорювали новини авіації, а після загибелі — поховали його на Аскольдовій могилі.

Під жорнами репресій

Великі труднощі не зупинили братів. Влітку 1913 року на Куренівському аеродромі в Києві вони збудували свій четвертий літак. Це був невеличкий, вагою до 175 кг літальний апарат — моноплан з «оживленими крилами» і двигуном у 15 к.с. За своїми конструкторськими якостями він був значно досконаліший, ніж попередні. В історію вітчизняної авіації він ввійшов як перша в нашій країні авієтка. Малопотужний двигун обмежував «стелю» моноплана: він піднімався всього на 30-40 метрів. Навіть майстерність видатного льотчика П.М.Нестерова, який його випробовував, не допомогла. А потужнішого у Касяненків не було.

«Касяненко-№5» брати-винахідники збудували влітку 1917 року в Києві. Це був біплан-винищувач з двигуном «Гном-Монасупап» у 100 к.с., розміщеним за пілотом у фюзеляжі, гвинт мав лопаті, таку конструкцію в Росії застосовували вперше. Тривалість польоту сягала 2,5 години з вантажем до 175 кг. Літак у серійний випуск не пішов, бо в той час не було де його будувати. У 1921 році Касяненки знову спробували свої сили у винахідництві й збудували невеличку за розміром авієтку для розвідки при кавалерійських частинах. Літак так і називався — «Касяненко-№6 (кавалерійський літак)». Будувався він у Києві на Ремповітрозаводі №6, але за браком коштів не був закінчений. Наші земляки були не тільки конструкторами літаків. Перш за все вони були патріотами. Іван Касяненко під час Першої світової війни був старшим авіамеханіком у загоні капітана П.М.Нестерова. Після Жовтневої революції став комісаром 143-го полку, згодом очолив Електричний відділ Вищої Ради Народного господарства, а з 1928 року був призначений головою і директором-розпорядником Українського товариства повітряних сполучень «Укрповітрошлях».

Андрій Касяненко у 1920-их роках очолював правління Товариства авіації та повітроплавання України і Криму, потім — президію ЦК Теравіахіму України, був редактором журналу «Аерохем».

Найталановитішим із братів був старший — Євген Іванович. З його творчими думками рахувалися багато конструкторів України, був особисто знайомим з усіма творцями літаків у країні на той час, з деякими дружив, листувався.

Перед Першою світовою війною, влітку 1914 року, Євген Касяненко запросив свого друга Ігоря Сікорського до Черкас, де той на власному літаку на Митниці демонстрував для черкасців польоти, а декого навіть катав. Євген Касяненко був українським соціал-демократом, входив до складу Центральної ради УНР. Згодом став членом компартії, редагував губернську газету «Більшовик» у 1919-1920 р.р. У 1922 році Євгена Івановича призначають повпредом України в Німеччині, згодом стає редактором газети «Вісті ВУЦВК» (1925 р.).

Для братів Касяненків життя обірвалося трагічно: всі вони стали жертвами сталінських репресій у 1937-1938 роках. Для багатьох вітчизняних авіаконструкторів плідна творча діяльність братів Касяненків стала гідним прикладом подвижництва і школою творчого пошуку. Все їхнє життя було пов’язане з нашим містом, куди вони після навчання в КПІ часто навідувалися до батьків.

Чи не час одну з вулиць Черкас назвати на честь ентузіастів вітчизняного авіабудування?

Черкаський край. – 2021, 4 березня

Голиш Г. **Від домашнього навчання до власної наукової школи. Як деньгівчанин став відомим ученим-правником**

У науковому бомонді Черкаського краю чільне місце посів наш земляк-деньгівчанин Василь Григорович Демченко. Доктор права і заслужений професор Київського університету св. Володимира, засновник наукової династії, він заслужив право на нашу вдячну пам'ять. Цьогоріч випадає слушна нагода згадати цього достойника науки добрим словом, адже виповнюється 180 літ від дня його народження.

Від Деньгів до Києва

Майбутній учений прийшов у цей світ 17 (30) березня 1831 року, а його рідними пенатами стало село Деньги Золотоніського повіту Полтавської губернії. Демченків дідусь згадується у сповідній відомості місцевої Архистратиго-Михайлівської церкви як «відставний кірасир» (кавалерист у залізному обладунку: кірасі. — Авт.) і тому до їхньої родини приклеїлося прізвисько «кірасири». Батько Григорій Якович був дрібнопомісним дворянином, главою багатодітної родини, де зростало п'ятеро дітей. Освітнім стартом для Василя стало домашнє навчання й Золотоніське повітове училище. У 1844-му він вступив до знаної своїми випускниками Ніжинської гімназії, став її кращим учнем, за результатами навчання в ній отримав золоту медаль. Завершивши гімназійну освіту, у 1851 році юнак вступив на нещодавно створений юридичний факультет Київського імператорського університету святого Володимира. Тут він слухав лекції відомих професорів-правників: фундатора нової науки права й творця «енциклопедії законознавства» К.О.Неволіна, класика слов'янського права і декана факультету М.Д.Іванішева, відомого філософа права М.І.Пилянкевича та ін. Наш земляк відразу зарекомендував себе як один із найуспішніших студентів і вже через рік був переведений до категорії «казеннокоштних» (відтоді його навчання оплачувалося державою). Ще в статусі студента Василь Демченко започаткував і власні дослідницькі студії, сфокусовані на проблемах цивільного права. Одна з його наукових праць уже тоді була відзначена найвищою нагородою університету — золотою медаллю.

Отримавши у 1855 році університетський диплом зі ступенем кандидата права, Василь близько року напрацьовував практичний досвід у межовому департаменті Сенату (столичний Санкт-Петербург). Невдовзі молодий правник повернувся до своєї almamater, куди його запросили для викладацької роботи на

рідному факультеті. Поряд із цим він учителював і в 2-ій Київській гімназії, продовжував наукові пошуки, що увінчалися захистом магістерської дисертації. Важливою віхою у становленні Василя Демченка як ученого й викладача стало його дворічне стажування в кращих вишах Західної Європи, зокрема, університетах Гейдельберга, Мюнхена, Берліна й Парижа. Там він набував наукового досвіду, спілкуючись із європейськими науковими світилами права — професорами К.Вангеровим, Р.Гнейстом, М.Дюверже, Ф.Рено, Ф.Тренделенбургом та ін.

У вирі науково-педагогічної діяльності

Повернувшись до Києва в 1877 році, Василь Григорович успішно захистив дисертацію (тема «Существо наследства и призвание к наследованию по русскому праву») й отримав науковий ступінь доктора спадкового права. Невдовзі обійняв посаду ординарного професора кафедри цивільних і межових законів рідного університету. Він став автором кількох книг та десятків статей із цивільного права, у яких висловив доволі свіжі ідеї, а ще створив власну наукову школу.

Лекції Василя Демченка відзначалися високим науковим рівнем та виразною практичною спрямованістю. Студенти глибоко поважали й любили професора не тільки за його фаховість, а й людяність. За словами його учня В.Чеважевського, «Демченко був ґрунтовним, добре знав свою справу, милим і доброзичливим».

Високий авторитет нашого земляка яскраво засвідчує його призначення в 1879-му деканом юридичного факультету; цю посаду він обіймав майже сім років. А ще був суддею університетського суду, заснував та очолив Київське юридичне товариство.

Багатогранна науково-педагогічна та організаторська діяльність невтомного наставника служителів Феміди знайшла й відповідне суспільно-державне пошанування. Його було нагороджено двома орденами Святого Станіслава (1-го і 2-го ступенів), двома — Святого Рівноапостольного князя Володимира (3-го і 4-го ст.), орденом Святої Анни (2-го ст.) й кількома медалями. До речі, Василь Григорович дослужився до 3-го класу (з 14) за «Табелем про ранги», маючи чин таємного радника (відповідав званню генерал-лейтенанта). На 1903 рік у всій Російській імперії налічувалося лише 553 особи, удостоєні такого визнання, а серед університетських професорів таких було хіба що кілька десятків.

До сказаного додам і те, що Василь Григорович (на відміну від сучасних професорів) отримував доволі високу винагороду за свою працю. Зокрема, його річна зарплата становила понад 4 тисячі рублів (близько 333 руб. на місяць), що приблизно у 23 рази більше заробітку індустріального робітника. Місячної зарплати тогочасного професора вистачило б на купівлю щонайменше тонни м'яса й 15 тонн хліба! Тож колишній деньгівчанин міг забезпечити своїй родині безбідне життя: повноцінне харчування, розкішну квартиру в центрі Києва, відпочинок на кращих курортах Європи, утримання прислуги, власний фаетон із кіньми тощо. До речі, й пенсія професорам виплачувалася у повному розмірі зарплати (а Василь Григорович продовжив свою викладацьку працю й після набуття статусу пенсіонера).

Професор Василь Демченко впокоївся якраз у рік початку Першої світової війни (квітень 1914 року), а вічний спочинок знайшов на одному з кладовищ Києва. На жаль, ім'я відомого вченого жодним чином не увічнено на Золотоніщині, зокрема й на його малій батьківщині в селі Деньги.

Феномен родини Демченків

Василь Демченко став чи не найбільш яскравим репрезентантом родини з глибоким козацьким корінням, яка подарувала Україні ще кількох знаменитостей. Його брат Яків Григорович також здобув вищу юридичну освіту й 28 років служив мировим суддею в Чигирині. Він став відомий ще й як невтомний збирач фольклорних перлів, талановитий публіцист і справжній генератор оригінальних ідей (наприклад, зрошення посушливих земель Середньої Азії через «поворот» сибірських річок). Авторитетним учителем географії та природознавства Золотоніської чоловічої гімназії був Дмитро Григорович Демченко — автор популярних брошур із агрономії, член Золотоніської земської управи, делегат Всеросійського з'їзду у справах народної освіти. Саме він ініціював спорудження в Деньгах коштом земства приміщення початкової школи, віддав для навчання юних земляків власне просторе помешкання. Університетську освіту здобув і їхній брат Іван

Григорович, який підтримував творчі зв'язки з поетесою Оленою Пчілкою (матір'ю Лесі Українки) й породичався з родиною Драгоманових. Справу Василя Григоровича в царині правничої науки продовжив його син Григорій. Він здобув науковий ступінь доктора кримінального права й учене звання ординарного професора. До наукової еліти належав і внук Василя Демченка з таким же ім'ям. Василь Демченко-молодший став доктором математики, працював у Бєлградському університеті (Югославія) й Сорбонні (Париж).

Не менш знаменитими були й рідні племінники героя нашої оповіді. Сергій Павлович Шелухін (його мати Явдоха — сестра Василя Демченка) — відомий правник, державотворець, соратник М.Грушевського та В.Винниченка. Ще один племінник — Всеволод Якович Демченко — талановитий київський інженер, успішний підприємець, делегат IV Державної думи. У Деньгах проживав один із непрямих нащадків знаменитої родини. Це Юрій Михайлович Демченко (нині покійний), який багато знав про своїх знаменитих родичів і залюбки розповідав про них своїм односельцям.

Черкаський край. – 2021, 10 березня

Страшевич В**. Удодів узвіз**

Недавно місцевий телеканал показав репортаж про потаємні місця Черкас, який підготували дві дівчини — майбутні журналістки, що навчаються в університеті. Вони розповідали про Удодів узвіз, мовляв, що назву він отримав від пташки одуда, і зразу на весь екран показали чудового кольорового птаха з чубчиком і кривим дзьобом. Де майбутні журналістки почерпнули відомості про узвіз, важко збагнути, мабуть, десь чули, бо подібна «обізнаність» лише призводить до плутанини. А мені хочеться розповісти про давно зниклу місцевість Черкас, про її жителів, на честь яких узвіз отримав цю назву.

Як пагорби обростали будинками

Це сталося у 1897 році, коли міська дума доручила адресній комісії — своїм гласним (по-нашому — депутатам), відомим черкасцям і знавцям свого міста С.Е.Вакулову, В.І.Каурову, Ф.І.Лисаку та Г.Д.Дубасу — скласти проєкт назв нових вулиць, провулків та узвозів. Серед інших новий узвіз отримав назву Удодова.

Серед перших російських старовірів — «безпопівців» — з прізвищем Удод був Іван Іванович зі своєю численою родиною, які, переселившись із села Гречківка (що під Смілою), утворили одну з великих старовірських громад у

Черкасах. Родини розмістилися в різних кутках Черкас, Іван Іванович Удод — у безіменному провулку-узвозі, що зараз у кварталі Верхньої Горової між перпендикулярними вулицями Нижньо-Смілянською та Садовою. Поруч із обійстям Івана Івановича розселювалася і його родина та родичі. У Черкасах раніше було безліч узвозів, що утворилися самою природою. Під час великих злив із гористої частини міста на оболонь стрімко неслися тонни дощової води, яка шукала виходу, вимиваючи на шляху грунти, утворюючи яри. Йшли роки, проносилися віки, а вода робила свою справу: проривала й розширювала утворені нею яри. В деяких випадках і людина прикладала руки, розширюючи їх й обладнуючи свої обійстя, а згодом і цілі вулиці (як це сталося з Нижньо-Смілянською, Розкопною, Старо-Базарною та іншими), а також провулки-узвози. І попід височиною виростали будиночки, які мальовничо описав у своєму романі-хроніці «Понад Славутичем-Дніпром» наш земляк, письменник Євген Кротевич: «Здебільшого біленькі хати то чіплялися над обривами з риском зірватися в прірву, то поховалися в ярах, визираючи звідти лише димарями, то розбігалися аж у степ… Навкруг хат зеленіли садки та городи з нагідками, чорнобривцями, рожами й соняшниками. Інколи були криниці з високими журавлями…».

Люди селилися під схилами тому, що завжди були гнані великою повінню — стихія щовесни топила Митницю «по вінця». Тому більшість намагалися зайняти під обійстя захищене місце, й це було непростою справою. Узвози обростали будинками, що ніби гірляндами спускалися зверху вниз. А в нічний час, коли світилося у вікнах, здалеку це видовище вражало.

Традиції старовірів

Удодів узвіз, як і інші, був невеликим, внизу закінчувався вулицею Красною, що стала продовженням Єврейської, і, беручи початок від соснівського бору разом з річкою Митницею, опоясувала Придніпровську височину та вервечкою тягнулася до Митницького урочища. А річка Митниця впадала в Гуржіївське болото, з іншого боку виходила знову на простір, збираючи дорогою дощові та весняні талі води, відправляла їх у Дніпро, поповнюючи могутній плин ріки.

Внизу Удодового узвозу була велика галявина на підвищенні, поруч тягнулася невелика притока Митниці. Вулиця Червона (з 1926 року разом із Єврейською вона утворить центральну магістраль черкаської оболоні й матиме назву імені єврейського письменника Шолом-Алейхема) йшла вліво вздовж височини, від неї відгалужувалася Бурчаківська (тут господарями була родина старовіра Тимофія Бурчаківського) і йшла паралельно горам, а вліво — вулиця Болотна.

Чи не єдиним мальовничим краєвидом на цьому фоні була стара криниця з

трухлявими стінками і похилим набік журавлем що ховався в затінку старих верб. Поруч — чорні від часу лавки, до яких надвечір збиралися погомоніти сусідки, а ближче до ночі то й молодь.

Численну родину старовіра Удода життєва доля закинула на українські землі ще в період Катеринівської епохи, коли властолюбна імператриця розселяла непокірних поборників старої віри по неозорих просторах своєї імперії. Потрапивши до смілянської Гречківки, родина звернулася до Черкаської думи з проханням оселитися на «пустопорожніх» на той час митницьких землях. Кожний дорослий член старовірської «безпопівської» громади мав якийсь будівничий фах. Знаючи про це, думські працівники охоче дозволяли, як і єврейським родинам, оселятися в місті. Ще слід було отримати поручительство на проживання від двох місцевих жителів. На узвозі селилися з дозволу від думи й «опікунів» інші родини, серед них Гречухіних, які, побудувавшись справа, утворили свій узвіз — провулок, що мав назву Гречухинів.

Голова численної старовірської громади Іван Іванович Удод сам був майстровитою людиною і своїх дітей змалку привчав до праці й збереження традицій. Родина була завзятими поборниками старої віри й дотримувалася усіх її канонів, справно відвідуючи молильню, що розмістилася справа в нагірній частині нинішньої вулиці Розкопної, де господарем був згодом мій сусід Порфирій Храмов (а його онук Олег моїм другом)…

Епідемії забирали життя містян

Оболонським жителям було скрутно з водою. Під височиною було чимало криниць, які наповнювалися грунтовою водою, й яким, як і вербам, що росли поруч, «ніхто ніколи не надавав «попеченія» (догляду, за висловленням українського письменника і краєзнавця-етнографа П.Куліша, який відвідував Черкаси у 50-60 роках XIX століття). Люди носили воду відрами та возили в бочках з Дніпра, а коли ввійшли в моду «абіссінські водокачки» (їх було чотири на усе місто, дві у Митницькому краї), то й із них. Звичайно, за плату. З часом безхазяйні криниці ставали осередками появи холери в місті, їх у Черкасах лише у 1838 році було сімнадцять на 9231 жителя, що мешкали в 1190 будинках (з них більше половини — оболонських). Одним із джерел появи холери стала антисанітарія питної води, що призводила до летальних випадків. Сумна статистика по Черкаському повіту: якщо з 6 по 10 липня 1848 року померло 123 особи, то вже з 7 по 10 серпня цього ж року жертв було 317; а всього в період епідемії померло 369 осіб. Звичайно, на повітове містечко, яким на той час були Черкаси, припадала левова частка померлих та хворих на холеру (по всьому повіту хворих було 1329 осіб). Спалахи хвороби з’являлися в місті все частіше, що змусило повітових

маршалків поділити повіт на санітарні дільниці, де лікарі слідкували за виконанням обов'язкових постанов владних структур у справі охорони народного здоров'я. На допомогу санітарній комісії та лікарям обиралися дільничні опікуни. Згодом увесь Митницький край, що включав оболонну частину міста, увійшов у четверту санітарну дільницю з лікарем (фельдшером) К.Н.Скибою. Той суворо контролював спалахи холери. Коли з'являлися ознаки захворювання на холеру, закривали деякі криниці, що їх вважали причиною спалаху епідемії. Ось тоді назріла необхідність на кутку Удодового узвозу обладнати нову. Мабуть, літнього Івана Івановича або його сина Харитона обрали дільничним опікуном міської санітарної комісії, і останній (швидше за все) взяв на себе ініціативу обладнати нову криницю. Родичі та й оболонці розповідають, що довго обирали місце, де її збудувати. Вирішено було копати нову криницю на перехресті трьох вулиць — на пагорбі поблизу узвозу біля обійстя Біланів. Неподалік була водойма, з якої через насосну станцію питна вода подавалася в місто. Поступово підземне джерело води було вичерпане. На початку нового століття тут обладнали нову насосну станцію, що забирала воду безпосередньо з ріки, а на старому місці залишилася невеличка водойма, ніби копанка, яку використовували в літні дні діти для купання та сусіди для поливання городів.

«Є джерела!»

Тепер чиста вода з сусідньої криниці була для удодівців далеко, майже зо два квартали від копанки. Ось тоді згодилася ініціатива Харитона Івановича Удода побудувати нову криницю. Сусіди всієї округи зібрали необхідні кошти і самі викопали криницю — сучасну, глибоку. Вода її наповнила зразу, та довелося вичерпувати й шукати внизу джерела, які б живили криницю. Кілька разів вичерпували воду з криниці, встановивши коловорот, поки хтось знизу не крикнув: «Є джерела!». Зверху видно було, як зміями звивалися ті джерела, наповнюючи криницю чистою водою. Вичерпавши воду знову, удодівці привезли дніпрового піску, чистого і крупного, засипали сантиметрів з десять дно криниці, щоб вода, просочуючись крізь нього, очищалася. Внутрішня частина криниці від верху до самого дна була викладена бетонними кільцями. Зовнішню частину зробили у вигляді шестикутника, обшитого струганою дошкою.

Незабаром ця криниця стала відомою в місті не тільки тим, що була єдиною на всій оболоні, у якій створ був із бетону. Вона була викопана на самому куті гористого трикутника, куди стікалися води. Це місце стало ніби «бермудським трикутником», загадкою для всього міста. Жителі вірили, що вода в криниці була цілющою, вони залюбки приходили сюди, щоб набрати її в різноманітний посуд. За домовленістю з дільничним відпускали воду

оболонському пивзаводу та Троїцькій церкві, де з неї робили свячену. Криниця на Удодівському узвозі ще стала відомою як своєрідне адресне бюро: коли питали, де живеш, була ствердна відповідь: «на Митниці, недалеко від криниці Удода». Цього було досить, щоб визначити місце. Біля криниці посадили клени, а забиті в землю вербові кілки за кілька років розрослися й стали кучерявими та ошатними деревами. Кілька лавок, виготовлені кимось із удодівців, стали, як і в минулому, місцем зустрічі сусідів, які обговорювали різноманітні життєві колізії, а ближче до вечора лавки полонили хлопці й дівчата, звідки чулися сміх і пісні… Мій шкільний товариш, із яким дружив до кінця його днів, Анатолій Никитенко мешкав поруч. Він став чудовим письменником, залишивши нашому поколінню «черкаську сагу» з шести романів про життя оболонського містянина, і який став справжнім співцем Митницького краю. В одному з романів — «Коротке літо кохання» — удодівській криниці відведено чільне місце.

Завдання думі виконали самі

…Одного разу, у вересні 1912 року, на адресу міської думи надійшов лист від жителів оболонської частини Черкас. У ньому йшлося, що поблизу Удодової криниці є місток через безіменний протік річки Митниці, повз який проходять жителі майже всієї Митниці, а також навпаки: з міста на берег ріки Дніпро та Митницької оболоні. Але «у сирий час (тобто дощову погоду) тут неможливо ходити». Необхідно було надсипати насип і цим «полегшити відношення жителів оболоні з центром міста». І підписи: Семен Зарубін, Ілля Білан, Іван Удод, Йосип Боківня, Пилип Чирков, Юхно — жителі Удодівського кутка.

Відповіли думські працівники про комунальний стан міста, мовляв, перестрибуйте через протоку десь в іншому місці, тому й залишили запит жителів без відповіді. Чиновники сподівалися зробити насип, коли для цього знайдуться кошти. Та відійшла осіння негода зі зливами й вітрами, потім зима додала талих вод у протоку на Митниці. Обходити цю місцевість треба було довго — робити значний гак вліво або вправо від узвозу. Тривалі весняні води надовго затримували перехожих. Отож, не сподіваючись, мабуть, на допомогу думи, яка думала занадто довго, громада Удодівського узвозу на чолі з Іваном Яковичем Удодом, який працював на залізничному полустанку «Черкаси-Пристань» комерційним конторником, вирішила самостійно виконали свій же наказ думі.

Для цього було завезено понад 20-30 грабарок грунту для насипу (у декого були коні й грабарки, з якими вони працювали), кілька «суботників», толока — і насип був готовий. Він міг витримати й високу дніпровську повінь,

яка частенько «навідувалася» до нашого міста. Насип зміцнили привезеним дерном, щебенем. Тепер це була широка дорога, що вела до невеличкого містка через протік, а потім до центральної вулиці оболоні. Громаді кутка не сподобався місток через півтора-двометрову водну перешкоду. Вирішили обладнати новий. Знову закипіла робота. Спасибі людям: зразу знайшлися дубові стовпчики, соснові дошки. І незабаром ентузіазм громади дав чудовий результат: і насип через митницький протік, і місток були готові. Тепер можна було зразу через узвіз підніматися в гористу частину і виходити безпосередньо в центр міста.

Невеличкі такі переправи через річку Митницю та її протоки було обладнано в різних місцях оболоні, їх усі збудували місцеві жителі. А пристав на бричці їздив і цікавився, де, через які водні перепони було обладнано містки, чи не забудовувалися тротуари вулиць?

А що ж славнозвісна дума? Резолюція «Зачекати. До наявності коштів при проведенні необхідних виправлень вулиць» наштовхнулися на людську мораль: завжди робити добро. Збудовані удодівцями чудова криниця та місток з насипом через митницький протік слугували оболонцям до 1960 року, коли перестала існувати Митниця: засипана піском, вона пішла під воду… На початку 80-их років минулого сторіччя вона почала відроджуватися. І кожний із черкасців радо сприйняв би звістку про відновлення зелених насаджень на схилах височини та появи нових перелісків на нових землях черкаської оболоні. Може, знайдеться нове покоління удодівців? До речі, може, тоді й з’являться справжні одуди й оселяться в цих зелених хащах, які були раніше.

Черкаський край. – 2020, 6 травня

Роговська Т. **11-річна дівчинка з Корсунщини визнана наймолодшою авторкою духовних християнських творів для бандури**

28 листопада 2020 року в місцевій школі с. Нетеребка Корсунь-Шевченківського району відбулася реєстрація Національного рекорду України. Національним досягненням визнана творчість 11-річної Маргарити Євменчук. В такому юному віці вона написала 11 духовних музичних творів, із якими несла служіння в церквах Черкащини, Житомирщини та Рівненщини. Сьогодні в її доробку – 45 вокальних й інструментальних творів. Слова до музики дівчинка теж пише сама.

За словами керівниці Національного реєстру рекордів України Лани Вєтрової, це вже другий рекорд дівчини. Перший, як наймолодшої авторки інструментальних творів для бандури, а дівчинці тоді було 9 років, був установлений минулого року.

Маргарита, як і кожна дитина – дуже активна, а ще, за словами мами дівчинки Ольги Євменчук-Костеньової – дуже недисциплінова. Мама бачить у цьому певний плюс. Так, провчившись у музичній школі грі на фортепіано півтора роки, ця рішучість, трішки недисциплінованість додали їй мужності одного дня запитати в мами, чи не буде та сваритися, якщо вона буде грати на бандурі. Припустивши, що це може бути дитячою примхою, мама дала добро. І не дарма.

-65 струн інструмента. На яку не подивишся, мені вони - всі однакові. Але донька за півроку освоїла річну програму. Перший твір – етюд «Перлинонька» «народився», коли Маргариті було 8 років. Маргарита може прокинутись о другій ночі, взяти в руки бандуру й попросити записати на камеру телефону гру. Згодом передивляється відео й записує на ноти, - розповіла Ольга Євменчук-Костеньова.

Гра на бандурі - ще й певне фізичне випробування. Адже стирається шкіра на пучках пальців. За словами мами Маргарити, мозолі сходили чотири рази на кожному з восьми пальців, адже мізинці не задіяні в грі. Шкіра загрубіла, й подушечки пальців стали адаптовані до струн.

Без експертизи жодна заявка, жоден рекорд не підтверджують. Тож експертна комісія два тижні їздила Україною, по храмах, аби впевнитись, що немає подібного виконання. І рекорд Маргарити підтвердили.

- Приємно, що дівчинка розвивалась увесь цей час, не стояла на місці, відкрила для себе нову творчу грань чистої музики духовної тематики, - пояснила Лана Вєтрова. – Музичні твори, які виконує, несуть любов і дівчина озвучує їх цитатами з Біблії.

За словами Лани Вєтрової, Маргарита - не тільки талановита в музиці, а й добра серцем, дуже світла дитина і, дійсно, її покликання – нести любов, і робить вона це в тому числі через музику, свою творчість і ставлення до життя.

- Дуже важливо виховати талановиту дитину й підтримувати цей талант. Але важливіше виховати добру дитину. У Маргаритку мама заклала таку безмежну любов до світу, що це, ймовірно, і спонукало її до творчості, а не навпаки, - говорить керівниця Реєстру. - Після встановлення рекорду я бачила окрилену дівчинку, якій хочеться творити далі. Її рекорд – трамплін, поштовх для подальшої творчості.

Маргарита після рекорду змінила свій статус на сторінці в Facebook на «християнська бандуристка-композиторка», зазначивши, що віднині вона має право так писати, бо має документально підтверджений документ.

Тож у Національному реєстрі рекордів цього року підтвердили нову номінацію, якої ніколи в ньому не було – наймолодша авторка музичних творів християнської тематики для бандури.

Також Маргарита представляє Україну поза межами нашої країни і її християнські твори високо оцінені на конкурсах Італії, Туреччини, Франції, Чехії та Словаччини. Талант у дівчини - дійсно від Бога, адже мама не мала жодного відношення до музичного мистецтва. А нині всіляко підтримує талант доньки.

У Маргарити нині немає вчителя гри на бандурі. Допомагає і підтримує її вчитель музичного й образотворчого мистецтва Нетеребської школи, доброї душі людина Григорій Гонтар. Саме завдяки підтримці цієї людини родина після певних сімейних обставин опинилась на Корсунщині. Нині вони щасливо проживають у с. Деренковці, а вчиться дівчинка в школі с. Нетеребка.

У житті Маргарити був складний період, коли їй серйозно перебили кисть руки. Це фактично вирок грі на інструменті, але від вердикту лікаря: «грати можна», дівчинка плакала від щастя.

За порадою Лани Вєтрової, рекорд Маргарити подаватимуть на участь у Книзі Рекордів Гіннеса, адже поки що наймолодшим автором музичного твору, а саме мюзиклу, є 14-річий американець.

Вечірні Черкаси. – 2020, 3 грудня

Кравець А. **«Каски Майдану» від художника з Умані вдягли мільярдер з Великобританії і топ-політик з Польщі…**

У грудні 2013 року професійний художник і психолог з Умані Василь Власюк потрапив на Майдан, де саме набирала обертів Революція Гідності. А вже у січні 2014-го на Майдані була не одна його картина, намальована… на шоломах протестувальників. Здебільшого – на помаранчевих будівельних касках та на «рідкісних» у протестувальників зелених військових шоломах радянських часів…

Василь Власюк і розписані ним шоломи-обереги Майдану

“Ідея розмальовувати каски з’явилася у “свободівця” Анатолія Кравця, з яким ми познайомилися у захопленій будівлі КМДА, – розповідає Василь Власюк. – Він показав мені чийсь шолом з дитячими малюнками квітів, – у центрі однієї з тих квіточок була вм’ятина від кулі, яка так і не добралася до голови того, у кого стріляли. Хлопці почали вважати такі шоломи своєрідним оберегом – з малюнками як “додатковим ступенем захисту”… Цікаво було спостерігати за сюжетами на десятках тих шоломів, до оздоблення яких долучилися художники Майдану – і професійні, й аматори. Там були малюнки у трипільському стилі, були і з княжими дружинниками, з козаками, а найбільше – з Біблійними мотивами…” Коли 22 січня 2014-го у беззбройних протестувальників почали стріляти на ураження, на барикади поповзли міліцейські бронетранспортери, а Будинок профспілок було підпалено, – художник з Умані зрозумів, що мирна фаза Революції скінчилася. Пізніше, як і всі, радів перемозі Революції, лютував від окупації ворогом українського Криму і початку вторгнення на Донбас. Зрештою, – знайшов продовження боротьби на культурному фронті, коли Україна, отямившись від потрясінь,

стала на шлях збройного спротиву чужинській агресії. У перші дні АТО розмальований Василем Власюком шолом, обвуглений вогнем у знищеному Будинку профспілок, був проданий з аукціону у Канаді за 1020 канадських доларів – доклавши до них власних коштів, уманчанин разом з друзями купив тепловізор для українських воїнів, що билися з ворогом у зоні АТО. Каски, розписані уманчанином, є в колекціях раритетів цінителів Мистецтва Боротьби по всьому світу. У вересні 2014 року тодішній міністр культури України Євген Нищук, вручаючи солдатську каску із зображенням українського козака екс-президенту Польщі, лідеру польської «Солідарності» Леху Валенсі, підкреслив, що це – малюнок Василя Власюка і тільки він так міг поєднати мужність і силу з миролюбністю і романтичністю образу козака. Сам же Власюк у бесіді з «Козацьким краєм» з посмішкою згадує: «Цю каску забирали на Гданськ «у режимі алярму» - я навіть домалювати повністю задумане не встиг. Але Валенсі сподобалася, вдягнув її одразу, в знак солідарності з Майданом і Революцією Гідності – в інтернеті досі багато фото, де він позує в цій касці…»

Цю каску екс-президент Польщі Лех Валенса вдягнув у день свого народження восени 2014 року і вважав це одним з найкращих подарунків

Ще в квітні 2014-го учасниця Євромайдану Юлія Марушевська, авторка англомовного відео «I Am a Ukrainian», визнаного Бі-Бі-Сі найвдалішим вірусним відео соцмереж, що популяризувало українську Революцію в світі, зустрілася у Вашингтоні з відомим британським мільярдером Річардом Бренсоном. Описуючи цю зустріч у своєму персональному блозі, Бренсон тоді похвалився, що Юля подарувала йому «каску з Майдану» - і виставив відповідне фото, де був у шоломі, розписаному Василем Власюком. Заодно Бренсон із захопленням зауважив, що художник так яскраво й тепло розписав шолом, бо навіть балансуючи на межі життя і смерті, люди хочуть бачити красиве… Навесні наступного, 2015 року учасники міжнародного бізнес-форуму в Києві, які в принципі знали про епатажність британського мільярдера

зі списку «Форбс», все ж були вражені, коли між бізнесменами у костюмах з краватками і в смокінгах з “метеликами» Річард Бренсон з’явився не лише в українській вишиванці, а й знову - у будівельній касці від «стиліста» Власюка, з намальованими на ній козаками і сучасним українським солдатом...

Власні мільярди доларів дозволяють Річарду Бренсону вдягнути, що заманеться, але на бізнес-форум він явився в українській вишиванці, ще й одягнув на знак підтримки Революції свою розписану каску «мейд ін Умань», коли давав інтерв’ю Каті Осадчій…

У січні 2021 року Річард Бренсон став реальним конкурентом для Ілона Маска в освоєнні космосу – його ракета LauncherOne успішно стартувала з-під крила спеціально обладнаного для такого повітряного старту літака Boeing-747, який має назву Cosmic Girl. Літак піднявся в повітря з аеродрому в Каліфорнії і здійснив пуск ракети, перебуваючи над Тихим океаном. Тому запідозрити цю людину у «шароварщині» точно неможливо – типова людина XXI століття, він просто знає справжню вагу і значення давніх символів, особливо якщо вони – загартовані у вогні справжньої Боротьби за Волю… “Я не зразу зрозумів, що мені самому нагадують розписані шоломи, – каже художник Василь Власюк. А потім збагнув нарешті: захисна овальна оболонка у розписах і візерунках це ж практично ті самі писанки, давній український оберіг, символ життя, що торжествує!..” Нині пан Василь вже давно не розписує шоломи – він ділиться мистецькими знаннями і вмінням з іншими, у першу чергу – з дітьми. Коли з агітпоїздом “Труханівська Січ” побував на Сході, поблизу донецького Торецька розмалював автобусну зупинку в степу в українському стилі – причому, разом з місцевими дітьми. А вдома в Умані – потужно оформив книгу свого рідного брата, відомого казкаря і сценариста Сашка Лірника – двомовні “Пухнасті казочки”, які завдяки англійському перекладу доносять знання про українську

культуру й іноземним читачам… А ще – дипломований спеціаліст з психології творчості не тільки мріє, а й робить реальні кроки до втілення своєї мрії – пошуку секрету стимуляції творчої енергії українців на боротьбу за свою державність на “культурному фронті”. Василь Власюк твердо переконаний, що це – реальна допомога тим, хто зброєю захищає Волю нашої держави.

Козацький край. – 2021. - № 1 (січень). – С. 5

Пам’ятник «Чорним запорожцям» у Золотоноші – шана переможній битві Зимового походу…

Це один з тих пам’ятників, де зупиняються всі ті, кому не байдужа історія свого краю. Але не кожен знає історію створення цього монументу і звідки на ньому взявся двоголовий орел… Цей бій 15 лютого 1920 року під мурами старовинного Свято-Успенського собору та на кризі річки Золотоношки став фактично крайньою точкою Першого зимового походу. Наступного дня війська Армії УНР отримали наказ покинути Лівобережжя і відвернути на захід – місію переможного походу було виконано… У тому бою біля стін собору комполку «чорних» Петро Дяченко мав коротку «персональну дуель» з комісаром червоних – командири ворогуючих сторін вистрілили практично водночас, при цьому комісар загинув, а полковник чорних запорожців отримав поранення. В цей час підоспіли ординарці Дяченка – під їхніми шаблями більшовики почали втікати через річку Золотоношку. Ось як писав про це полковник Дяченко: «На льоду, ковзаючи, почали падати, і я з ординарцями мав можливість зробити показову стрілянину по рухомих цілях. Нахабний відділ був перебитий до одного. Половина міста по річку була в наших руках, а друга – в большевиків. Наступати в пішому ладі, і то в лоб, я не хотів, а в кінному ладі не міг, бо вислані патрулі не могли вишукати переходу через річку, яка розлилась і замерзла. Протримавши свою половину міста до вечора, полк вирушив назад у с. Деньги… Полк мав втрати: чотирьох козаків убитими, трьох поранених та 9 поранених коней. Ворог зазнав до 100 чоловік втрат».

2017 року тодішній голова Черкаської ОДА Юрій Ткаченко підтримав ідею встановлення пам’ятника на місці переможного бою у Золотоноші, у якому українці здобули блискучу перемогу над московськими більшовиками. Роботу виконав відомий черкаський скульптор Іван Фізер (на жаль, його вже немає серед живих). Майстер зобразив ворога «чорних запорожців» у вигляді напівзмія - напіворла двоголового, як символ одвічного прагнення наших далеко не мирних сусідів до вторгнення на землю України. А заодно – як символ того, що ворог завжди отримає належний опір…

Козацький край. – 2021. - № 1 (січень). – С. 6

Як козаки Москву громили…
Спільний удар українських і польських військ 1618 року завершився розгромом ворога на величезній території російських земель

Навесні 2022 року вшановували день пам’яті гетьмана Петра Сагайдачного, чий земний шлях завершився рівно 400 років тому. Канонізованого два роки тому, Церква офіційно проголосила в часі повномасштабного російського вторгнення Сагайдачного покровителем українського війська. Щоб зрозуміти символізм події — слід не забувати переможну історію…

XVII століття розпочалося вкрай невдало для Московського царства — великим голодом, спричиненим неврожаєм з-за змін клімату, що настали після виверження у лютому-березні 1600 року вулкана в Перу, який і до сьогодні називається Хуайнапутіна (ісп. Huaynaputina).

«Смутний час» викликав у Московії низку селянських бунтів і двірцевих переворотів. Забитий і темний московський народ звик до рабської покори царям, але після загадкової смерті останнього нащадка Івана Грозного, царевича Димитрія, відмовлявся коритися боярам, кого б ті не пробували

коронувати зпоміж себе. Натовпу так хотілося царя, що ним двічі проголошували самозванців — так званих «Лжедимитріїв Першого та Другого». Причому, в усіх заколотах армія московитів проявляла себе як слабка і деморалізована, а бояри кликали на допомогу у «внутрішніх розборах» то Швецію, то Річ Посполиту. Після того як Московщина була неодноразово бита усіма, «кому не ліньки», так звана Семибоярщина (московський уряд з семи бояр) у вересні 1610 року відкрила ворота Москви польсько-литовсько-українським військам Речі Посполитої і змирилася з роллю країни, порядок у якій мали наводити ззовні. На московський престол бояри запросили правителем 15-річного королевича Владислава з польської Варшави, а до часу, поки він подорослішає, зобов'язувалися дослухатися до тимчасової військової адміністрації (залоги) від поляків, литовців і «черкасів», як називали у тогочасній Москві українців.

Проте від грудня 1612 року стало зрозуміло, що Москва не збирається дотримуватись і цієї обіцянки — тож з часом королевич Владислав, отримавши підтримку польського Сейму, вирушив з військом повертати собі престол. Перші часи походу не принесли жодних серйозних результатів, тож після низки невдалих спроб осади і штурму міст московитів, початок 1618 року вже 22-літній королевич Владислав зустрів у резонних роздумах, як заручитися підтримкою найсильнішого війська Європи — українських козаків.

Відчуваючи лихе, Москва попросилася укласти мирний договір, проте отримала відмову — польський сейм вже мав згоду гетьмана Петра Сагайдачного на спільний похід проти Москви. Перед тим сейм погодився абсолютно на всі вимоги Сагайдачного: розширення козацьких територій у Речі Посполитій і збільшення реєстрового війська козаків, визнання православної віри і судової та адміністративної автономії України.

На думку частини дослідників, похід військ Сагайдачного на Московію розпочався у серпні 1618 року з козацького Трахтемирова на території сучасної Черкащини. Як згодом вияснилося, для того, щоб ворог тікав аж до самої Москви, козакам знадобиться менше двох місяців.

Українці швидко взяли штурмом Путивль (нині — в складі Сумської області України), Єлець, Данков і Лєбєдянь (сучасні міста Липецької області Росії), Касимов, Шацьк і Скопін (Рязанська область в нинішній РФ), Романов на Ярославщині... Врахувавши масове дезертирство московських стрільців і астраханських татар, командувач московитів Волконський Коломну під Москвою залишив взагалі без бою. Розгромивши «апалчєнцев» князів-воєвод Пожарського та Волконського, українські і польські війська безперешкодно об'єдналися в селищі Тушино, яке нині — в адміністративних межах Москви, У самій Москві почалася «бєзудєржная» паніка…

У ніч перед святом Покрови пресвятої Богородиці (14 жовтня) козаки вже добралися до ворожої столиці. Як пише дослідник Олексій Горбачевський, козаки виламали Острожні ворота Москви і вже почали дубовими колодами вибивати Арбатські, але раптово Сагайдачний дав відбій. Він наказав припинити облогу й відступити. За легендою, опівночі в усіх московських церквах задзвонили дзвони і це начебто мало психологічно-моральний вплив на козаків, які наступали, бо вони також були православними…

Та за красивою легендою нерідко ховаються прагматичніші пояснення.

Враховувати православний чинник можна, бо гетьман з усім військом був вписаний до київського Богоявленського братства. У 1620 році він взагалі запросив Єрусалимського патріарха Феофана III, який делегованими йому Вселенським патріархом правами відновив православну митрополію Києва — фактично, гетьман спричинив скасування в односторонньому порядку Берестейської унії з католиками.

Але слід врахувати і природу козаччини — в першу чергу, здобичництво, тобто заробіток шаблею. Хай би яким дисциплінованим було військо Сагайдачного, насамперед козаків хвилювала саме здобич. Мало кого цікавило, стане Владислав московським царем чи ні. Можна навіть висловити припущення, що козаки таємно отримали від Москви солідний відкуп.

Найвірогіднішою ж є думка, що ще перед початком штурму Петро Сагайдачний вже знав про рішення польського сейму щодо якнайшвидшого припинення війни.

Так чи інакше, але, власне, тільки спільним успіхам козацької і польської зброї Річ Посполита зобов'язана Деулинським перемир'ям 1618-го, згідно з яким Московія залишилась без виходу до Балтійського моря та пішла геть з тимчасово окупованих нею Смоленська, Чернігова і Сіверщини.

Історія час від часу повторюється — і в наш час ми знову бачимо, як проти нащадків «апалчєнцев» Москви воюють нащадки козаків Сагайдачного, і в цьому протистоянні українцям активно допомагає Варшава. У квітні 2022 року королівський замок Вавель у польському Кракові, звідки в Україну цієї весни мав прибути на експонування в музеях нашої держави меч гетьмана Петра Конашевича-Сагайдачного, висловив солідарність з Україною, яка нині знову збройно протистоїть одвічному ворогу українців і поляків. На офіційній сторінці Вавеля розмістили комікс роботи польських художників Артура Вабіка та Марціна Новаковського — у сюжеті малюнків привид гетьмана Сагайдачного, який у 1618 році переміг Московію, знову бере до рук свій меч і стає на захист України… Цікаво, що сучасні вчені-вулканологи стверджують: от-от може знову прокинутися сплячий вулкан в Перу — Хуайнапутіна, з

подачі якого чотири століття тому розпочався найгірший для Московії «Смутний час». Кажуть, у Кремлі дуже вірять у символи, дати і «знаки»?..

Козацький край. – 2022. - № 1 (червень). – С. 6

Тальне

Наступним пунктом нашої мандрівки буде місто ТАЛЬНЕ. Нині це районний центр на річці Гірський Тікич, а у XIX столітті його називали заповідним маєтком родини Шувалових. Хоча з'явилося місто значно раніше. Перша документальна згадка про нього датується 1646 роком. Відповідно до найпоширенішої версії назва Тальне походить від гідроніма «Тальянка» (так називається одна із приток Гірського Тікича, що протікає у околицях міста). А назва Тальянка походить від слова «тал» (давня назва верболозу).

Мисливський палац Шувалових

У 1702 році в Тальному збудували костьол. Ця споруда є найстарішою у місті. Нині це діючий римо-католицький храм, хоча процес реставрації ще триває. Зовсім недавно відмили та відновлюють розписи вівтарної частини та великі мармурові колони. У радянський період вівтар забілили та зафарбували, а ось розписи у інших приміщеннях нещадно знищили. Було зруйновано дзвіницю. Будівлю костьолу перетворили на склад та майстерню. Зараз реставрація костьолу добігає кінця. Надбудовано дзвіницю, зроблено ремонт головної зали та зовнішніх стін. Лише у вівтарній частині роботи тривають.

У 1725 році власниками Тального стали Потоцькі. Вони володіли містом 100 років. 1823 року Тальне перейшло у власність до Ольги Потоцької, яка

через рік вийшла заміж за генерал-майора графа Льва Наришкіна. За дорученням дружини граф став розпорядником та фактичним володарем міста. У 1846 році граф Лев Наришкін помер. Він заповів Тальне дочці, а та передала його чоловіку – графу Петру Шувалову. У 90-ті роки XVIII століття Потоцькі на березі Гірського Тікича розбили великий парк. За основу для парку було взято стару природну долинну діброву, в якій прорубали мережу алей. Композиційною основою парку став дерев'яний двоповерховий мисливський палац.

У другій половині XIX століття за розвиток парку узявся Петро Шувалов. Він почав доповнювати діброву різноманітними декоративними породами. Було облаштовано набережну частину парку із оглядовими майданчиками та водоспадом. В парку спорудили альтанки та містки. Усе це Шувалов оголосив заповідною територією. Зараз Тальнівський парк має площу 406 га і вважається пам'яткою садово-паркового мистецтва національного значення. Нині він більше нагадує старий ліс. Декоративні рослини тут не дуже помітні (якщо вони дійсно тут є), але відразу привертають увагу старі дуби, товсті стовбури яких то там, то тут вистромлюються поміж значно молодших дерев. Протягом 1896-1903 років Шувалови збудували новий мисливський палац. Цю споруду можна вважати окрасою не лише Тального, а й всієї Черкащини.

Палац Шувалових за архітектурою нагадує невеликий замок. Його і називають мисливським замком. Складається він із двох частин – житлової та господарської. Та частина, що в часи Шувалових була господарською, зводилась у стилі англійських котеджів. А ось житлова частина мала архітектурні риси ренесансних замків Франції. Подібні споруди, часто значно більших розмірів, будували у Європі в XVII – XVIII століттях. На початку XX століття такий замок виглядав дещо декоративно, але зараз відвідувачам так не здається. Хоча відвідувачів у мисливському замку буває небагато. В першу чергу тому, що вже не один рік його закрито на дивну реставрацію. В радянські часи у замку розмістили тальнівський сільськогосподарський технікум. А у підвальному приміщенні було відкрито Музей Хліборобства. Але вже у XXI столітті і музей, і технікум із будинку виселили. Почалася реставрація будівлі.

Першим ділом споруду обнесли високим парканом із написами «Стороннім вхід заборонено». З дахів зняли старовинну голландську черепицю й перекрили замок сучасним покрівельним матеріалом (чимось на зразок металочерепиці). Хоча черепиця, кажуть, заміни не потребувала. Башти обплели будівельними лісами. Зараз ліси зняли (чи щось на них робили – незрозуміло). Місцеві мешканці подейкують, що замок хотіли перетворити на резиденцію для когось із можновладців. Всередині навіть було встановлено джакузі. Але гроші різко скінчились…

Костьол Святої Анни

Башти, шпилі, балкончики, тераси, англійські котеджі. І все це ще й досі прикрашає герб родини Шувалових. На задньому дворі їхнє родинне кладовище. І двохметровий паркан, що ховає замок від сторонніх очей. Кінця реставраційним роботам у мисливському замку Шувалових поки що не видно. Як шкода. Подібний об'єкт за належної реклами відбою не мав би від туристів. Особливо у комплексі із парком.

Поряд із парком стоїть симпатичний невеликий будинок, частина якого зберегла розкішний бароковий декор, а вхід прикрашають леви. Ефектно виглядає ліва частина будинку, яка прикрашена напівколонами, барельєфами та високим фронтоном. Нині це редакція місцевої газети «Колос». Хоча колись в будинку мешкав управляючий маєтком Шувалових. На задньому дворі у господарському приміщені прямо на підлогу звалені експонати Музею Хліборобства. Сюди їх викинули реставратори палацу Шувалових. В малесенькій кімнатці сидить директор музею, головною задачею якого є охорона експонатів та провітрювання старовинного одягу (щоб міль не поїла). А колись музей вважався унікальним. Ще одним об'єктом, на який варто звернути увагу в Тальному, є Петропавлівська церква. Та ви і не зможете не помітити цей величезний помпезний православний храм, збудований у 2007 році для Київського патріархату.

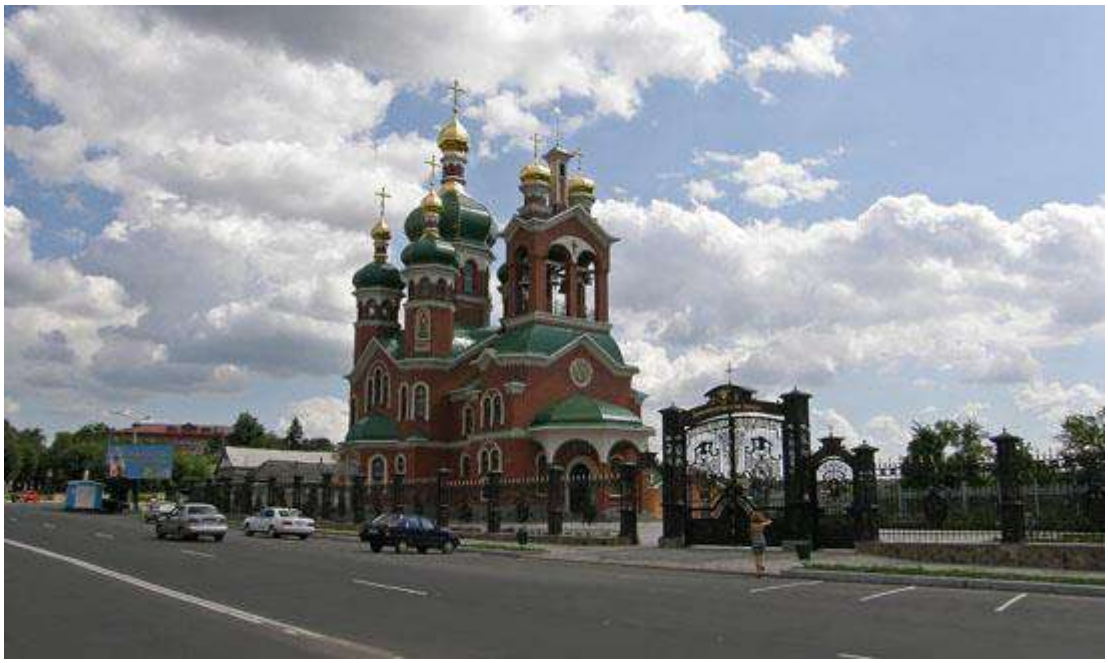

Петропавлівська церква

https://ukrainaincognita.com/cherkaska-oblast/talnivskyi-raion/talne/talne?fbclid=iwar0zjfjmgkliv29onhstam4mc2lhypcnz11su1pz7gzrgb-dwa0ns7cmkqy

Корсунь-Шевченківський

Корсунь-Шевченківський є регресивним у демографічному відношенні містом, кількість населення якого неухильно зменшується. На початку XVII століття в Корсуні мешкало майже стільки ж жителів, як і зараз (15 проти сучасних 20 тисяч). Тоді Корсунь вважався великим козацьким полковим містом – зараз – це глуха провінція. Хоча поглянувши на казкові корсунські краєвиди, думаєш: “Ех, тут тільки б жити й жити!” Та чомусь не живеться. Особливо в останні півтора десятки років. Хоча, мабуть, така ситуація з часом зміниться (особисто я в цьому майже впевнений). Зміниться завдяки економічному підйому. І, можливо, нарешті, з’явиться розуміння величезного туристичного потенціалу Корсуня.

В майже тисячолітній історії Корсуня бувало всяке: і занепади, й підйоми. Але місто постійно з гідністю виходило з усіх негараздів. Надіємось, що і з цього вийде.

Історія міста

До 1944 року Корсунь-Шевченківський називався Корсунь. Ця назва дана була йому священиками київської десятинної церкви, які були вихідцями з кримського Корсуня (Херсонеса). Ці священики, нібито, отримали від князя Володимира право збирати данину на Пороссі. Потрапивши у поселення, засноване князем Ярославом Мудрим ще у 1032 році, святі отці зачудувались

природою, яка нагадувала їм рідний Херсонес. Ось так і з’явилась назва Корсунь, яка вперше згадується у офіційних історичних документах під 1169 роком.

Брама та палац Лопухіних-Демидових

Корсунь було засновано як прикордонний форпост Київської Русі – він входив до оборонної лінії Ярослава Мудрого. У 1195 році місто стало центром

удільного князівства. Першим корсунським князем був волинський князь Роман Мстиславович. Але у страшному 1240 році Корсунь, як і більшість поселень Київської Русі, був зруйнований татаро-монголами.

Коли відновилося життя в Корсуні – достеменно невідомо, як невідомо, чи існував він у Литовську добу. Як місто він знову згадується в історичних документах уже за поляків аж наприкінці XVI століття, коли польський король Стефан Баторій наказав збудувати у Корсуні замок. Сталося це 1580 року. Привілей на відновлення та володіння містом було надано братам Вишневецьким – Олександру та Михайлу.

У 1585 році було утворене Корсунське староство. Того ж року місто отримало Магдебурзьке право. А вже у 20 роках XVII століття Корсунь став значним містом Наддніпрянщини. За кількістю населення він тоді випередив Черкаси, Білу Церкву та інші міста і поступався лише перед Чигирином. Головною особливістю Корсуня стала значна концентрація в ньому козаків. Це був один із головних центрів українського козацтва.

Козацька старшина і заможні реєстрові козаки, що мешкали у Корсуні, крім земель у місті та на його околицях, мали свої хутори. Тому в Корсунському старостві у першій половині XVII століття сіл не значилось, лише “хутори міські, козацькі”. Але дуже багато було у місті козацької бідноти та безземельних селян. Саме вони під час виступу Тараса Федоровича (Трясила) підняли повстання у Корсуні. Сталося це 1630 року. Тоді військо Трясила, що оточило місто, було підтримане міщанами та реєстровими козаками. Польсько-шляхетське військо не витримало удару з фронту й тилу й поспішно втекло у Бар.

Підтримало населення Корсуня і повстання Павлюка у 1637 році. Але особливу роль Корсунь відіграв під час Визвольної війни 1648-54 років. Тоді місто стало центром великого козацького полку. Цей полк був найбільшим серед 16 козацьких полків.

26 травня 1648 року неподалік від Корсуня відбулася велика битва між польським та козацьким військом. Козаки, разом із союзниками татарами, отримали в цій битві перемогу, вщент розбивши польсько-шляхетське військо. Ця битва стала першою серйозною перемогою військ Хмельницького (не рахуючи значно меншої битви під Жовтими Водами).

Під час Визвольної війни Корсунь не раз ставав тимчасовою резиденцією Богдана Хмельницького, який у місті мав власний будинок. Тут він написав 16 листів, 3 універсали та один наказ.

Північний рукав Росі

Період історії, що отримав назву “Руїна”, розпочався після смерті Богдана Хмельницького. Не останню роль у визначенні подальшого напрямку ходу української історії зіграв Корсунь – саме у цьому місті відбулася козацька рада, яка обрала гетьманом Івана Виговського. Новий гетьман проводив антимосковську політику. Москва, що була невдоволена Виговським, підбурювала козацьку старшину проти нього. Це призвело до заколоту та бунту, який очолив кошовий отаман Яків Барабаш. Підтримав бунт полтавський полковник Мартин Пушкар. Заколотники швидко оволоділи землями Полтавського та Лубенського полків. Але правобережні полки (у тому числі і Корсунський) підтримали Виговського. Війська гетьмана виступили проти заколотників і розбили їх під Полтавою. Пушкар загинув у бою, а Барабаша стратили.

Зважаючи на ситуацію в Україні, Москва, що вже вважала її своєю колонією, відкрито послала війська проти Виговського. Гетьман попросив допомоги у поляків. В результаті було підписано Гадяцький договір, на основі якого розривалася угода 1654 року, а Україна входила до складу Речі Посполитої як рівноправне з Польщею та Литвою Велике Князівство Руське.

У 1659 році Виговський заключив союз із татарським ханом Мухамед-Гіреєм IV і виступив проти російського війська, яке саме у цей час оточило Конотоп. 9 липня 1659 року під Конотопом козацько-татарське військо завдало нищівної поразки основним силам російського царя. Російське військо, яке налічувало близько 100 тисяч вояків, було повністю розбите (деякі історики вказують, що загинули десятки тисяч, навіть у Росії погоджуються з цифрою 10 тисяч, українські історики говорять про 30 тисяч).

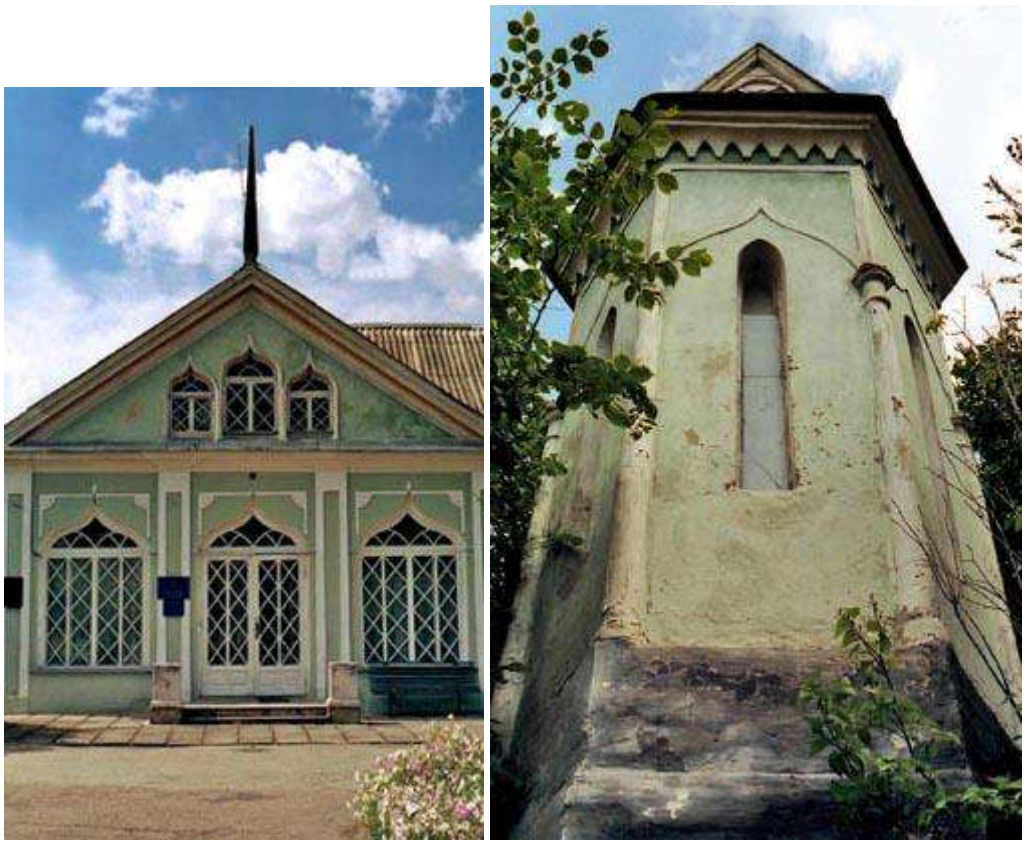

Флігель (нині Картинна галерея) та каплиця поряд із ним.

У Корсуні поставили 24 гармати козацького арсеналу. Кілька місяців у місті панував відносний спокій, але вже у 1660 році польські війська, що розгромили російську армію Шереметьєва, примусили Юрія Хмельницького присягнути на вірність польському королю. Сталося це 21 листопада у Корсуні після "чорної ради". Ця подія стала причиною розколу України на дві частини – Правобережну й Лівобережну. Лівобережним гетьманом у 1662 році обрали Якима Сомка.тодішнього кордону. Ця поразка дуже налякала російського царя Олексія – він готувався до вторгнення козаків у Московське князівство. Але Виговський не зміг розвинути свій успіх. Усе зіпсувала громадянська війна, спровокована опозицією, яку очолював Юрій Хмельницький. В результаті Виговський зрікся гетьманства, а Юрій Хмельницький 27 жовтня 1659 року підписав новий російсько-український договір (це сталося у тому ж Переяславі). За цим договором Україна остаточно втрачала незалежність і перетворювалась на російську колонію.

1663 року в Корсуні відбулася ще одна рада, на якій Юрій Хмельницький склав булаву. Новим правобережним гетьманом обрали Павла Тетерю. Того ж року на "чорній раді" у Ніжині (саме її описав Пантелеймон Куліш) лівобережним гетьманом обрали Івана Брюховецького. Почався розквіт Руїни.

Чортів місток

Отже бачимо, що Корсунь на початковому етапі Руїни відігравав важливу роль у житті України. В ньому відбувались численні козацькі ради. Місто було одним із головних центрів козацького життя.

Сутички між Лівим берегом, за яким стояла Москва, та Правим, який підтримували Польща та Крим, призвели до суспільного занепаду. Особливо помітним цей занепад був у Надроссі (у тому числі й на Корсунщині). Кількість населення тут постійно зменшувалась. У 1665 році майже всі козаки Корсунського полку переселились на Лівобережжя, а у 1675 війська лівобережного гетьмана Івана Самойловича насильно відправили жителів міста у "Задніпря", саме ж місто спалили. Тож на кінець 70-х років XVII століття Корсунщина перетворилась на безлюдну пустку.

У 1681 році Московське царство підписало угоду з Туреччиною та Кримським ханством – Бахчирайський мир. За цією угодою Південна Київщина не повинна була заселятись. Поляки не втручались у цей процес, бо мали мир із Туреччиною. Але у 1683 році Ян III Собєський розірвав цей мир. Саме тоді відбулась знаменита битва під Віднем.

1684 року король видав дозвіл на нове заселення Надросся, а 1686 Москва й Польща підписали договір про "вічний мир". Завдяки цьому договору Правобережна Україна ще на сторіччя залишилась під владою Польщі.

У 1702 році розпочалось повстання Семена Палія (1702-04), яке активно підтримав Корсунський полк на чолі із Захаром Іскрою. В результаті на Правобережжя (на прохання поляків) увійшли московські війська та гетьман Іван Мазепа.

А потім був справжній калейдоскоп подій: Карл XII та Полтавська битва (1708), похід Пилипа Орлика з татарами на Київщину (1711), Прутська угода

Росії з Туреччиною (1711) і, як наслідок, відхід російських військ із Правобережжя. А у 1712 році польська влада розформувала козацькі полки (у тому числі і Корсунський).

У XVIII столітті Корсунь був одним із центрів гайдамацького руху. Почався він одразу після розформування Корсунського полку. Гайдамацькі загони часто нападали на маєтки шляхти, розорюючи їх. Декілька разів вони захоплювали Корсунь. Але апогеєм гайдамацького руху став 1768 рік – гайдамацьке повстання "Коліївщина". Кінець повстання був сумним – на допомогу полякам прийшли російські війська, що по-зрадницькому захопили керівників "Коліївщини" та велику частину гайдамаків. В результаті Корсунщина знову перетворилась на пустку.

До 1775 року Корсунем володів князь Яблоновський. Потім на кілька років він став власністю Інфляндського воєводи Каспара Рогалинського. А в 1780 році Корсунське староство передали у власність польському князю Станіславу Понятовському, який був племінником тодішнього короля Станіслава-Августа.

Понятовський доклав чимало зусиль для відбудови Корсуня та процвітання краю. Він навіть звільнив місцевих жителів від кріпосних повинностей. У 80-х роках XVIII століття Станіслав Понятовський розпочав будівництво великого маєтку, який згодом став палацово-парковим комплексом. Саме цей комплекс зараз є основою Корсунь-Шевченківського історико-культурного заповідника.

Після приєднання краю до Росії Корсунське староство було подароване князю Петру Лопухіну. Сталося це в 1799 році. Цій події передувала довга гризня між сестрами Енгельгард (Варварою та Олександрою) за право володіння Корсунем та прекрасним маєтком Понятовського. Варвара, що після одруження мала прізвище Голіцина, не могла похвалитись великими статками. А ось Олександра (дружина коронного польського гетьмана Браницького та відома власниця Білої Церкви) була казково багатою, тому, звичайно, вона мала більше можливостей отримати Корсунь. Але імператор Павло I вирішив не сварити сестер і віддав місто своєму міністру юстиції та генерал-прокурору.

Лопухін відразу ж відновив кріпацтво, а невдоволені були жорстоко покарані. Лаврентій Похилевич указує на розповіді місцевих жителів про "жахливі страти", що проводились особливими військовими підрозділами задля переконання міщан у всіх позитивах нового порядку. Євреї та католики "були позбавлені благ кріпосного стану".

У XIX столітті на території Корсуня було дві великих церкви (хоча в більш давні часи, коли місто було досить великим, їх тут було близько десятка) – Преображенська та Іллінська. Іллінську церкву збудували в 1701 році. Цей

храм пережив велику кількість лихоліть, але не зміг вистояти у радянські часи. Те ж саме можна сказати про великий Преображенський собор, який князь Лопухін збудував у 1821 році.

Також у Корсуні в XIX столітті стояв досить великий Онуфріївський монастир, який був відомий тим, що в ньому поховали відомого київського митрополита Діонісія Балабана. Монастир був розташований за сім верст від міста на великому острові Росі. Але зараз від обителі немає і сліду.

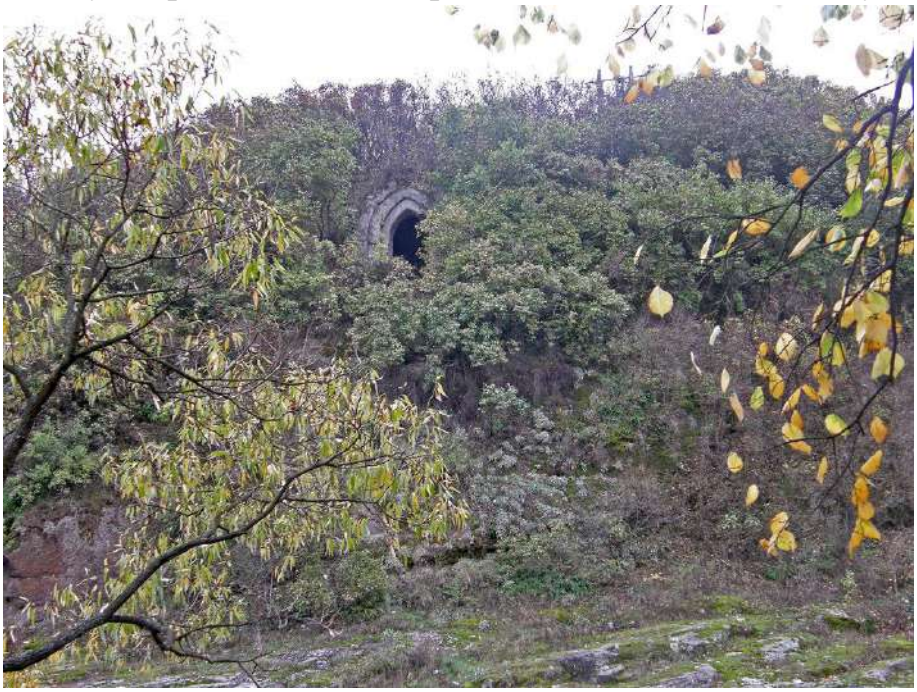

Грот Лопухіних (на горі)

Поруч із палацом, ще на початку XX століття стояла оригінальна лютеранська каплиця. Цю споруду збудували німці, що працювали у XIX столітті на суконній фабриці та на інших підприємствах міста (у 1861 році в Корсуні мешкало 135 лютеран). Каплицю зруйнувала велика повінь на Росі у 1942 році.

1813 року в Корсуні збудували велику суконну фабрику, яка довгий час була головним промисловим підприємством міста, а у 1860 році було збудовано шкіряний завод.

Майже все XIX століття Лопухіни (а потім Лопухіни-Демідови) намагались облаштувати свій маєток, і це їм удалося. Зараз Корсунський палацово-парковий ансамбль можна вважати одним із кращих в Україні.

В XX столітті на Корсунщину, як і всюди, прийшла радянська влада. Одним із перших її досягнень стало будівництво міжрайонної ГЕС, яке розпочалось у 1929 році. Перший струм станція дала 1934 року. Це була одна з перших “малих” ГЕС в Україні.

Рось у Корсуні

Особливу славу Корсуню принесла Корсунь-Шевченківська битва, що відбулась взимку 1944 року.

До 1954 року Корсунь-Шевченківський (цю назву місто має з 1944 року) було райцентром у Київській області, після 1954 – райцентром у новоствореній Черкаській області.

У 1616 році в Корсуні мешкало близько 15 тисяч чоловік, у 1864 – 4,5 тисячі, у 1972 – 17 тисяч, у 2001 – 21 тисяча.

Палацово-парковий ансамбль

Про існування парку з музеєм Корсунь-Шевченківської битви я довідався наприкінці 90-х. Мені казали, що непоганий парк, але побачити я очікував зовсім інше. “Мало я бачив провінційних парків”. Але побачене мене дуже здивувало й привело у захват.

Захоплення моє почалося відразу після спуску до Росі у напрямку вулиці Острів Коцюбинського, відразу коли я побачив декоративні башти над брамою головного входу. А після першого рукава Росі – справжнього кам’яного каньйону мене охопив екстаз.

Великий палац, купа інших естетично привабливих споруд маєтку, флігель, каплиці – я просто не уявляв, що таке можна побачити на півночі Черкаської області. Дещо зіпсувала перше враження військова техніка, розташована перед палацом. Також зовсім недоречне розташування в самому палаці музею Корсунь-Шевченківської битви. Невже Радянський Союз був

настільки бідним, що не міг збудувати окреме приміщення для того, щоб увічнити пам’ять своїх героїв?

Споруди маєтку оточує прекрасний парк, розбитий на кількох островах Росі. Можливо, його можна було б назвати рядовим провінційним парком, якби не мав він такого цікавого рельєфу та не розрізали б його кам’янисті рукави Росі. А так його можна назвати “гідропарком” (особливо враховуючи те, що сюди влітку сходиться й з’їжджається сила-силенна “купальщиків”). Про непересічність цього парку говорить і його вік – більше двох століть для парку вік немалий.

В цілому палацово-парковий ансамбль дуже своєрідний і мало схожий на інші подібні ансамблі нашої країни. Зараз він складається з ландшафтного парку, палацу, триповерхового флігеля, в’їздної брами з господарською добудовою, швейцарського будиночку, колишніх приміщень стайні й каретної, манежу, лазні, будинку головної контори та двох православних каплиць.

Палацовий ансамбль у Корсуні почав будувати Станіслав Понятовський у 1789 році як свою літню позаміську резиденцію. Основою ансамблю став великий кам’яний палац закладений того ж року. Архітектором палацу був Я.Д.Ліндсей. Палац збудували у стилі неоготики. Спочатку це була двоповерхова споруда, зведена з цегли й дерева, яка мала п’ятистінний тамбур головного входу та бічні ризалити. У 30-40-х роках XIX століття палац зазнав значних перебудов, які здійснювали нові власники Корсуня Лопухіни-Демидови, після якої він набув рис російського романтизму з елементами неоготики та класицизму.

Княжа ялинова алея

Поряд із палацом у 1782-83 роках звели великий флігель. Первісно це була одноповерхова будівля, з'єднана з палацом ордерною галереєю. У XIX столітті флігель добудували – він отримав ще два поверхи й перетворився у типову споруду в стилі раннього класицизму. Зараз на третьому поверсі флігелю розташована картинна галерея, яку відкрили у 1977 році.

Ще однією цікавою будівлею ансамблю є в'їздна брама. Її збудували в 30-х роках XIX століття у формах французької оборонної архітектури. До неї прибудували одноповерховий корпус господарського призначення, а також стайню-каретну. Тоді ж за проектом невідомого архітектора Лопухіни звели одноповерховий цегляний манеж. Вигляд цією споруди неодноразово змінювався в результаті численних добудов. Останні три добудови були зроблені у радянські часи.

В 30-40-х роках XIX століття була зведена ще одна цікава споруда ансамблю – швейцарський будинок. Ця двоповерхова дерев'яна споруда має бічні галереї і була збудована для челяді. Розташований будинок на Швейцарському острові.

Наприкінці XIX століття в маєтку звели каретну, а на початку XX – лазні.

На території палацового ансамблю розташовані дві православні каплиці. Особливо цікавою є каплиця, розташована біля входу у флігель. Її збудували у першій половині XIX століття на місці колишньої лютеранської каплички.

Палацовий ансамбль Корсуня, який у середині XIX століття вважався одним із найбагатших у Європі, оточено ландшафтним парком площею 97 гектарів. Парк було закладено у 1782 році архітектором Жаном-Анрі Мюнцем у стилі англійського ландшафтного парку. За основу для парку використали природний ландшафт кам'янистої заплави та терас річки Рось. Величезні обкатані гранітні брили, скелі, перекати та пороги численних рукавів та протоків Росі у синтезі з існуючими деревними насадженнями створюють дуже оригінальну паркову композицію. Доповнюють цю композицію малі архітектурні форми: альтанки, містки (особливо цікавим є "Чортів міст", перекинутий над каньйоном), скульптурні зображення, світильники. На одному з островів на узвишші залісненого пагорба ще за часів Понятовського у скелі висікли грот. Грот цей існує і зараз (на жаль, до нього я не потрапив, бачив лише здалеку).

В радянські часи парк, що отримав назву "Парк ім. Леніна", набув рис відвертої провінційності та поступово руйнувався. Його реконструкція почалась лише у 80-х роках XX століття, а у 1994 році його включили в склад Корсунь-Шевченківського державного історико-культурного заповідника. Зараз у парку зростає близько 300 видів рослин, які формують досить оригінальні

ландшафти. Особливо цікавими є гора Янталка, повністю засаджена бузком, та Князівська алея ялин.

Парк перебуває зараз не в найкращому стані (за загальною доглянутістю я б поставив йому “четвірку”). Не сподобалось мені й те, що доглядається лише центральна частина парку, а паркові стежки виводять до якихось дачних будиночків. Але, на мою думку, з палацово-паркового комплексу у Корсуні можна зробити видатний туристичний об’єкт, що зможе конкурувати з багатьма українськими парковими ансамблями.

https://ukrainaincognita.com/cherkaska-oblast/korsun-shevchenkivskyi-raion/korsun-shevchenkivskyi/korsun-shevchenkivskyi?fbclid=iwar3uex3dcbdlsijuv6dbmu6sok0dq_7azhbdqpyhkbcoipgudnmbwtxwwnw

Дендропарк “Софіївка”. Український ДІснейленд та трохи правди про його засновників

Замість передмови

Усі туристичні агентства заманюють відвідувачів у дендропарк «Софіївка», називаючи його парком кохання. Особливо вразила одна назва туру – «Парк-любові Софієвка». Будь я необізнаним в тому, що це за парк, виникли б асоціації з якимось агентством з продажу кохання, або з орендою паркових діляночок для кохання… Вирішив трохи погуглити в пошуках коріння таких назв. Ні, я то це коріння знаю, а ось як же обґрунтовують страшну паркову тягу до кохання автори туристичних описів та звітів. Ввів «Софиевка история любви» (російською просто звітів більше) і відразу отримав ось такий перл. Подаю уривок мовою оригіналу (репліки мої):

«Недавно я ездила в интересный экскурсионный тур. Конечно море, солнце и песок – это хорошо, но знать историю своей страны это тоже нужная вещь. (Ага, значить людина шукала тур, із благородною метою – поглибити знання історії страны)

Моим выбором экскурсионного тура стала Софиевка, именно здесь находится самый красивый парк Европы. (Передумала займатись історією й вирішила поправити знання з паркобудування, причому відразу у самому красивому парку Європи. От хто ж їй таке сказав? Мабуть людина, яка об’їздила усі парки. Скоро «Софіївка» стане найкрасивішим парком у світі.)

Только ступив в этот парк, сразу видно, что он создавался с любовью и тщанием. В парке есть искусственные озера, устроили их вдоль реки Каменка, именно поэтому разбили огромную парковую территорию. (От іменно поетому і разбілі, потому что там єсть «искусственные озера»)

Я была чрезвычайно поражена, когда увидела плантацию с редкими видами растений, в том числе отборочные кусты роз, которые с радостью готовы миловать глаз туриста. (Рози пройшли отборочний турнір і мабуть плей-офф, а тепер раді-раді)

Кстати, этот парк совсем не имеет искусственного вида, поскольку здесь подчеркнута естественна красота природы – одиночество причудливых скал, чистота земных озер, наивность полевых маков. (Ноу коммент)

Стоять на месте и рассматривать окружающую красоту и величие, это очень приятно и одновременно невозможно, потому что хочется узнать, что находится дальше. (Ну мочить баришня)»

Джерело біля центрального входу

Вдумайтесь у глибину поданого тексту. А вам цікаво «что же находится дальше». Ок. А «дальше» ви відскакуєте від довгої тачанки-маршрутки-електрокара без вікон і дверей повна хата людей. «Паберегись!!!» – доповнене сиреною лунає, як на одеському ринку. Але відскочити особливо нікуди – навколо вас натовп, який теж намагається відскочити. Відбувається якийсь фокус, і натовп щасливо уникає зіткнення. Щасливо видихають десятки продавців сувенірної продукції, намети яких рясно утикали головну алею – і цього разу ніхто із натовпу не впав на штамповано-китайські витвори мистецтва. Але ще не вечір…

За тачанкою цокає копитами конячка, запряжена у щось на зразок карети. Під копита впасти ще страшніше ніж під електрокар. Але й цього разу обходиться. Нарешті піднімаєш голову й починаєш милуватись нерукотворною

красою роботи тисяч кріпаків й геніального інженера Метцеля. Бачиш Нижній став із фонтаном «Змією», хоча змію толком розгледіти не дають спини туристів, які натхненно фоткаються. Потім доведеться пояснювати, що фотографували саме тебе, а не десяток, щільно притиснутих до тебе інших (чужих) моделей. Бачиш фантастичні скелі на іншому боці ставу, на які не менш фантастично дряпаються сотні людей. Бачиш агресію лебедя, від якого шалено відбивається нещасний фотограф. Підібрався поближче на свою голову. Лебеді, до речі, тут орендні (наче з Асканії), працюють лише в теплий сезон. А тачанки з Одеси – теж лише в теплий сезон катають.

«Паберегись!!!». Знову сам дивуєшся своїй спритності й уникаєш зіткнення. А потім милуєшся гримаскою Ероса над нерукотворним кам'яним хаосом. Дивуєшся величі водоспаду – благо, що воду підкачали, тому що інколи він буває зовсім чахлим, а в несезон практично не працює. Як і фонтан Змія, який плює від природної подачі води із Верхнього ставу. Зовсім без насосів. От тільки екскурсоводи мовчать про те, звідки вода береться у Верхньому ставі, і про те, що припини роботу насоси – капець фонтану. Зі енд.

В Умані вода взагалі порціонно. Із Білої Церкви трубопроводом женуть. Мешканці змушені ділитись нею із суперпарком, щоб решта співгромадян і гостей країни змогли побачити шалену неземну красу їхнього парку-любові.

Ось трьохсоттонний кам'яний велет тримається на трьох точках. Ти про нього раніше чув. Чудо. Тре й собі під нього встромитись – відчути шалений приток адреналіну. Правда черга велика. Нічого. Варто почекати хвилин

п’ятнадцять, надзусиллями зупиняючи неслухняні ноги, які женуть тебе далі в неймовірному пориві побачити «а что же дальше».

Нижній став та фонтан Змія

Добираєшся до Єлисейських полів – купи велетенського каміння, бережно й гармонійно складеного тут помахом чарівної палички Метцеля. Це не поля – це справжній мурашник після загибелі матки. Особини рухаються хаотично і безцільно, вражені натхненною величністю каменю. Геніальні будівельники сунули сюди його із кар’єра по намерзлому насту – по землі ж не посунеш, а кранів й іншої техніки тоді ще не було. Важко було, перділи, але робили. Бо чого ж не зробиш заради любві.

Щоденно на будівництві парку працювали 800 кріпаків. Кажуть Потоцький заохочував їх до роботи нереальним на той час стимулом – зарплатою. Кріпаки хоч і не знали що це, але, кажуть, велися. Робили роботу на совість, патріотично, навіть гинули за парк. Десятками. Но любовь требует жертв.

Спостерігаєш за черговим витвором садівничого генія – трьохголовим пнем, який колись працював родинним деревом, і крокуєш далі.

Ось могила трьох дітей Щенсного Потоцького і Софії (невже дійсно Потоцького). Померли, бідні, під час якоїсь епідемії. Ну нічого, живим не помирать, а мертвим, коль уж померли, не вставать. Саме так наче казав безсмертний гоголівський Хома Брут над труною панночки. А ось і пам’ятник (знову велетенський камінь), покладений в пам’ять про панночку. Про першу дружину Потоцького – Гертруду. Ось що пише всезнаюча Вікіпедія:

«Батьки сподівалися на вигідний династичний шлюб з княжим або графським родом. Однак Щенсний полюбив Гертруду, дочку графа Я. Комаровського, який володів лише кількома селами. З Гертрудою Щенсний таємно від своїх батьків обвінчався в 1770 році. За наказом Салезія Потоцького Гертруду вагітну викрали і відвезли до монастиря. Щоб по дорозі вона криком не привертала уваги, її накрили подушками, під якими вона задихнулася. Труп Гертруди скинули в ополонку. Дізнавшись про це, юний Потоцький намагався покінчити життя самогубством, але його врятував джура. Батько Гертруди розпочав судову справу, яка загрожувала Салезію Потоцькому вигнанням із Польщі. Не витримавши ганьби, на початку 1772 року раптово померла мати Щенсного, Ганна Ельжбета, а 11 жовтня того самого року помер і Салезій Потоцький. Так, 20-річний Станіслав Щенсний став єдиним господарем величезного маєтку, обтяжений мільйонними боргами батька.»

Похмура романтика дуже пізнього середньовіччя, яке було законсервованим у Польщі, все життя керувала вчинками Станіслава Щенсного Потоцького. І тоді, як він ніби покохав дуже поюзану красуню Софію, і тоді, коли він очолив Торговицьку конфедерацію й зробив себе найгіршим зрадником в історії Польщі. Саме на запрошення конфедератів у Польщу в 1792 році вторглись російські війська. А захистити країну мала Прусія. От так і відбувся другий поділ Польщі.

Але повернемось у парк. Нарешті Верхній став. Ой, що тут робиться. Це ж якийсь фестиваль водоплавних засобів: гондоли, катамарани, шлюпки і навіть пароплави. А став то, хоч і називається великим, але не дуже великий насправді. І всі ці плавзасоби виглядають такими собі водомірками в тазику.

Грот Венери

Павільйон Фазанник

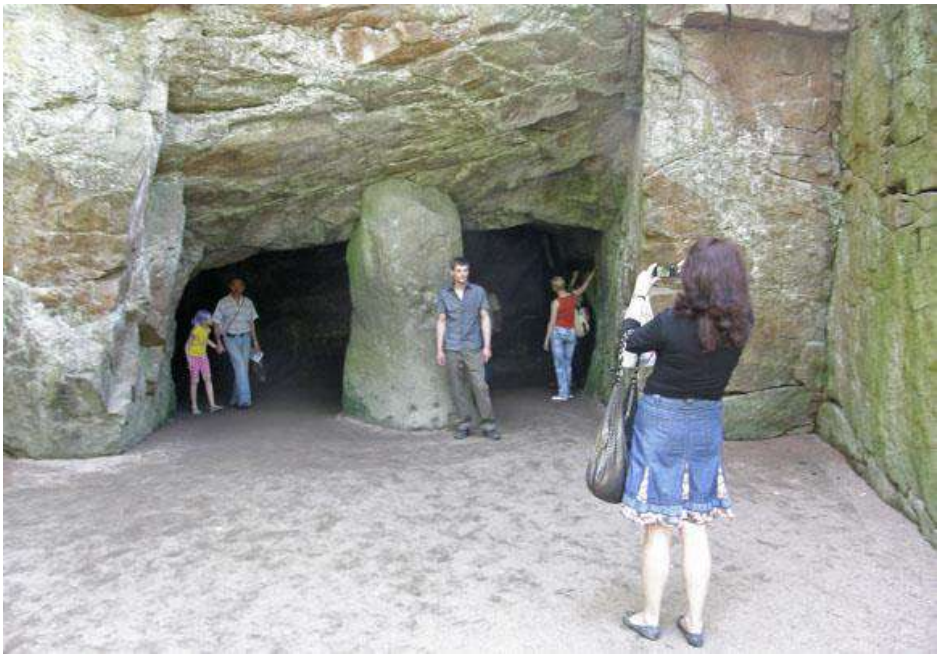

Грот Грому

А ось починається підземна річка, якою можна здійснити мандрівку у царство Аїда. Правда, черга дуже велика – дехто півтори години чекає. Добре, що вже не хочеться побачити, що ж там далі. Нібито «далі» закінчилось. Тепер можна взяти морозиво чи пиво. Пройтись сувенірним базаром. До речі, саме тут кінцева електротачанок. Саме звідси ці загадкові транспортні засоби зринають у свій нестримний політ по парку. Тут стоять двоколісні дива на магніті, які колись презентував Кіркоров. Тут же коні з каретами й без них. «Вася, я хочу

на конячці, он конячка поїхала». «А це шо тобі, не конячка, це шо, б…ядь, верблюд?!» Верблюдів тут немає – чомусь прощьолкали дзьобом організатори шоу. Але є ретрокостюми – можна сфоткатись.

Партеній амфітеатр

Ще можна пройтись до великої галявини, яка схилом спускається від оранжереї. Травичка газонна – підстрижена. В центрі галявини донизу спускається дивовижний візерунок підстрижених чагарників – це регулярна частина парку. Тут, на соковитій, яскраво зеленій травичці лежать втомлені екскурсанти. Їхні замріяні погляди спрямовані у бездонне синє небо: «Це ж треба, яке чудо сьогодні ми побачили».

За оранжереями містечко Національного університету садівництва. Теж вартий уваги об’єкт. Тре ще й туди сходить. Проходиш через ворота: «Ви ж назад мене впустите?» «Ну смотря як вести себе будеш».

За воротами прекрасний комплекс корпусів університету садівників. Тут і палаци, і церква, і парк, і півонії з бджолами. Але сюди не водять екскурсії. Тут якось тихо й, мабуть, нецікаво. Треба йти назад до Великого ставу. Все-таки катнутись підземною річкою серед натовпу таких же як і ти ентузіастів «истории своей страны».

Замість післямови

В «Софіївці» я був десятка півтора разів. Реальне задоволення отримав від нього лише одного разу – в листопаді у будній день. Вразила фактурна велич каміння. Дійсно, парк мені сподобався. Сподобався, як фільм-блокбастер із навороченими спецефектами. Від такого охаєш і ахаєш. Такий можна ще разок передивитись – і все. Класний, але не душевний якийсь. От так і парк. Тут

немає закрученого сюжету – тут все просто. Йдеш по головній алеї і дивишся на спецефекти. Інколи трошки відступаєш від головної алеї, але не суттєво. Нехай за годину, максимум за дві доходиш до Верхнього ставу. Сплавляєшся підземною річкою. І наче все. Хоча ще звичайно є, але воно вже не таке цікаве. А після дуже цікавого, менш цікаве дивитись якось нецікаво.

Верхній став

Натовпи туристів, сувенірний ринок, смердючі біотуалети (ну хто ж їх поставив тут, його б самого в них запустити) – це те, що не дозволяє скласти об’єктивне уявлення про парк. А ще безперервні зойки екскурсоводів про шалене кохання Софії і Потоцького. В таких розповідях відразу відчувається запашок. Спробуємо проаналізувати. Ось що каже Вікіпедія про Софію:

«Софія Костянтинівна Главоне, у першому шлюбі Вітт, у другому шлюбі Потоцька, також відома як Софія де Челіче (12 січня 1760, Бурса – 24 листопада 1822, Берлін) – константинопольська куртизанка грецького походження, за однією з легенд була наложницею султана, співмешканка багатьох знаменитостей, шпигунка і авантюристка, зуміла стати польською аристократкою (титулована графиня). Постійна відвідувачка європейських аристократичних салонів, одна з найколоритніших постатей в історії Польщі, шанована сучасниками, як жінка виняткової краси і чарівності, названа сучасниками «прекрасна фанаріотка» або «прекрасна грекиня» (фр. la belle phanariote). Відома також блискучим інтелектом, хитрістю, відсутністю докорів сумління і численними романами.»

Вірите у те, що така людина дійсно могла шалено кохати. Я – ні. У всьому вона вбачала лише вигоду для себе, фактично торгуючи собою, хоча й

за дуже великі гроші. Спочатку вона була куртизанкою у Туреччині, потім жила із папським інтернунцієм в Стамбулі Каролем Боскамп-Лясопольським. Пообіцяла вийти заміж за нього, але дорогою в Польщу, на своє ж весілля, познайомилася із сином коменданта Кам'янця Юзефом Віттом й вийшла заміж за нього (1779 р.). Народила йому сина. Потім входила у свиту польського короля Станіслава Августа Понятовського. Із 1789 року була коханкою Григорія Потьомкіна. З Потоцьким познайомилася у 1791 році. Наступного року польський сейм, за Торговицьку конфедерацію, позбавив Потоцького усіх державних посад. І тоді Потоцький завів тісні стосунки із Софією. При цьому вона була в офіційному шлюбі із Юзефом Віттом. Але народила Потоцькому трьох дітей. В самого ж Потоцького з його офіційною дружиною Юзефіною Мнішек було одинадцять дітей. Але у 1798 році Юзефіна померла, а Софія офіційно розлучилася із Юзефом (Потоцький купив це розлучення за 2 млн. злотих). У 1798 році Щенсни та Софія одружилися. А двома роками раніше було закладено парк «Софіївка».

Будівлі Національного університету садівництва

Софія народила Потоцькому ще п'ятьох дітей (разом виходить вісім). Та чи любила вона його? Адже дослідники стверджують, що Софія почала зраджувати Потоцькому з його сином Єжи. Ну просто якась хвора людина була, адже Єжи був молодший за неї на 16 років. Це вразило старого графа. Після цього він прожив недовго й помер у 1805 році. Перед смертю він не побажав

проститись із Софією й наказав покласти йому на груди медальйон із зображенням своєї першої дружини Гертруди.

Тіло мертвого графа залишили на ніч у костьолі. Але вночі невідомі зловмисники роздягли його, забрали всі нагороди й дорогоцінності й залишили голий труп обпертим об стіну. Поруч було приколото записку: «За зраду вітчизни».

По смерті старого графа Софія чотири роки жила із Єжи у Тульчині. Залишились свідчення, що Єжі разом із мачухою влаштовував у тульчинському палаці справжні оргії. Але у 1809 році він охолонув до мачухи, а потім і помер від туберкульозу. Новим власником Тульчина став син Софії Мечислав. Він ненавидів зв'язок матері із зведеним братом, тому після смерті Єжи вигнав матір із Тульчина, забравши в неї усі дорогоцінності. При цьому він обзивав матір найгіршими словами («проститутка» було найбільш м'яким). За це імператор наказав посадити Мечислава до Петропавлівської фортеці.

Софія повернулась до Умані, де з 1810 року почався новий етап її життя. Вона стала глибоко релігійною матроною – намагалася спокутувати свої гріхи, займаючись благодійністю. Але видно кара наздогнала її – в 1820 році в неї почався рак матки. Останні два роки життя вона провела на лікуванні у Берліні. Там і померла у 1822 році. Перед смертю вона навіть не згадувала Потоцького, але теплими словами згадувала Потьомкіна.

Будинок творчості учених НАН України (готель-музей та ресторан)

В Берліні тіло Софії забальзамували, посадили в карету й у сидячому стані, наче живу, повезли до Умані. Справа в тому, що трупи через кордон перевозить було заборонено. В Умані були пишні похорони. Причому процесія відбувалася уночі, при світлі смолоскипів.

Поховали Софію в костьолі базиліанського монастиря. Але у 1877 році костьол було дуже пошкоджено землетрусом. Тому донька Софії Ольга

Наришкіна перевезла залишки матері до свого маєтку в Тальному. Тут тіло повторно поховали в церковному склепі. Там вона повинна лежати і нині.

От така ось не зовсім романтична історія кохання Софії й Потоцького. Де там воно було – хтозна. Мабуть, лише з боку Потоцького. Але Софія залишилась в історії завдяки парку, який Потоцький збудував їй всього за 6 років. Можливо він перед смертю був не проти перейменувати парк. Але…

Описувати парк не буду. Таких описів в Інтернеті сотні, якщо не тисячі. Звичайно, парк – перлина. Це доводять ті 500 тисяч туристів, що відвідують його щороку.

https://ukrainaincognita.com/pototski/dendropark-sofiivka-ukrainskyi-disneilend-ta-trokhy-pravdy-pro-iogo-zasnovnykiv

Чернівецька область

Гідрологічний заказник "Буковинські водоспади"

Гідрологічний заказник "Буковинські водоспади" у селі Розтоки Чернівецької області знаходиться на схід від села, на території гірської залісненої ущелини, у руслі потоку Смугарів (який є притокою ріки Черемош) та його бічних допливів. Звідси походить ще одна назва заказника – "Смугарівські водоспади". Ці водоспади, поряд із водоспадом "Сучавський Гук", є найзначнішими у області.

Унікальність гідрологічного заказника полягає у тому, що на території у межах 2км вирують аж сім значніших водоспадів (деякі краєзнавці нараховують їх навіть 10 і більше!), які характеризуються неоднаковою потужністю, будовою та висотою. До складу заказника входять такі найбільш відомі водоспади: Ворота, Великий Гук, Верхній Гук, Середній Гук, Нижній Гук, Ковбер і Сич. Ці водоспади – абсолютно різні, перепад їхньої висоти становить від 3 до 19м, і розташовані вони на ділянці біля 3 км.

До водоспадів веде дорога географічно правим (північним) берегом потоку Смугар, яка відгалужується від основної траси Вижниця-Путила у місці впадіння вказаного потоку у Черемош. Перші три водоспади знаходяться у основній течії потоку справа від дороги. Водоспад Ковбер, висота якого становить 3,5м., названий на честь заможного аристократа, який для забору води для свого млина ще у часи панування Румунії наказав спорудити бетонну стіну. Наступний, вертикальний водоспад Сич висотою 10,5м., який розташований на відстані усього 20м вище від Ковбера, отримав свою назву

через специфічне сичання води. Трохи далі від нього розташований двоступеневий Нижній Гук, висота його падіння становить приблизно 7м.

Далі дорога перетинає потік через міст і починає підніматися на схил хребта. Тому тут необхідно зійти з дороги і прямувати далі стежкою безпосередньо біля русла потоку. На відстані 1км від Нижнього Гука (приблизно за 100м від моста) розміщений водоспад Ворота висотою 3,5м. Верх водоспаду обмежений двома камяними стінами висотою кілька метрів, які справді нагадують браму. Цей водоспад теж належить до основного потоку. Щоб рушити далі, потрібно пройти через ворота, куди піднімаємось дерев'яними східцями.

Значно більшу висоту, до 10,5м, має утворений лівим (південним) допливом Смугарова вертикальний трьохкаскадний водоспад Середній Гук, який розміщений на відстані 250м від Воріт. На відстані 500м від нього розташований Великий Гук, котрий є найвищим і одним із найгарніших водоспадів на Буковині, висотою аж 19м! Він утворений також бічним потічком Дутчин Потік, який впадає у Смугар зліва. Останній з найбільш відомих водограїв – це Верхній Гук, висота цього вертикального водоспаду становить 5м. Крім зазначених семи найвідоміших водограїв є ще кілька менших і маловодніших, котрі "діють" лише у період сильних дощів.

У цій місцевості можна натрапити на виходи піщаника, сланцю і великого вапняку, саме вони сформували низку водоспадів. Сама долина є вельми мальовничою, потік утворює численні басейни і ванни, можна спостерігати камені загадкової форми. Навколо пам'ятки природи активно розвивається екологічний туризм. Тут проводяться екскурсії та прокладено пішохідний маршрут, встановлені інформаційні стенди. Особливо вражаючі ці водоспади

навесні, коли вода стрімко та бурхливо рухається додолу. Поєднання такої великої кількості водограїв на незначній ділянці з мальовничими краєвидами є рідкісним явищем в Українських Карпатах, тому цей заказник вражає не лише своєю екзотикою, але також має велику наукову цінність.

https://drymba.com/uk/1037845-hidrolohichnyy-zakaznyk-bukovynski-vodospady

Антон Кравс — український воєначальник та генерал Української Галицької армії

Антон Кравс (1871, Берегомет – 1945, Відень) — український генерал. Генерал-чотар* Української Галицької армії (УГА), найдисциплінованішої та найбоєздатнішої частини збройних сил Української Народної Республіки. Антон Кравс найбільш відомий за заслуги командуванням 3-го корпусу під час Польсько-української війни у 1919 році.

Воєначальник є також автором мемуарів “За українську справу”. Проголошена у 1918 році Західноукраїнська Народна Республіка (ЗУНР) потребувала оборони. Саме з цією метою було сформовано Українську Галицьку армію. В міру воєнно-політичних обставин історія та діяльність цієї армії тісно пов”язана з Поділлям й охоплює липень 1919 – травень 1920 рр. В своїх спогадах Антон Кравс описує час свого командування 3-ім корпусом УГА.

Anton Kravs

Народився Антон (в деяких джерела Антін) Кравс 23 листопада у селі Берегомет, Герцогство Буковина (нині Вижницький район) в сім‘ї німецького колоніста та українки.

У 1891 році юнак закінчив Віденську кадетську школу та пізніше Віденську вищу офіцерську школу. Кравс служив обер-лейтенантом у місті Заліщики в Галичині, нині Тернопільська область.

Антон Кравс та військова діяльність

Під час Першої світової війни Антон Кравс служив підполковником австрійської армії. Будучи командиром батальйону 58-го Станиславівського та 55-го Бережанського полку воював на російському та італійському фронтах.

Від грудня 1918 року Кравс бере активну участь у боях на польському фронті, як активний командир бойової групи “Хирів” 8-ї Самбірської бригади 3-го корпусу УГА.

Навесні 1919 військові кола Галицької армії висували кандидатуру Кравса, як успішного генерала на пост Диктатури Західноукраїнської Народної Республіки, оскільки Євген Петрушевич (який все ж таки став Уповноваженим Диктатором ЗУНР) не мав військової освіти.

На початку серпня 1919 року Антона Кравса призначили командиром військової групи об’єднаних армій УНР та ЗУНР, які в ході наступальної операції 31 серпня 1919 року визволили столицю України, Київ від більшовиків. Детальний опис цієї операції з уривками з мемуарів Антона Кравса “За українську справу” можна прочитати в матеріалі Історичної правди “31 серпня 1919 року. Як галичани з денікінцями Київ звільняли”. Із опису та різних спогадів бачимо, що Кравс був вправним майстром переговорів. Однак через непорозуміння в наказах з Головним отаманом військ Української Народної Республіки Симоном Петлюрою, 1 вересня 1919 року Антон Кравс разом із Галицькою армією змушений був покинути Київ.

Антон Кравс у Відні

З 1924 року Антон Кравс перебував у Відні. Він проживав у сьомому районі Відня за адресою Lerchenfelderstraße 13, 1070 Wien. Тут він опікувався та брав активну участь у діяльності ветеранських товариств Української Галицької армії. Також написав спогади “За українську справу”. У мемуарах він простежує бойовий шлях “ввіреного йому в підпорядкування 3-го корпусу УГА”. Ці спогади особливо важливі для сучасних дослідників, зазначає у 2019 науковець Сергій Олійник, кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Саме завдяки цим спогадам науковці мають можливість краще прослідкувати формування УГА та отримати цілісну картину діяльності цього збройного формування. Більше опису та інформації можна знайти у працях та

спогадах представників вищого та середнього командного складу УГА й армії УНР (Української Народної Республіки), зокрема: Мирон Тарнавський, Осип Станімір, Володимир Купченко, Лука Мишуга, Олександр Левицький, Степан Шухевич, Михайло Омелянович-Павленко, Юрій Тютюнник.

1941 року стає членом Української Генеральної Ради Комбатантів.

Помер Антон Кравс 13 листопада 1945 року у Відні у одній із найбільших лікарень Європи АКН (Wiener Allgemeine Krankenhaus). Однією із причин смерті став моральний тиск та нехтування його хворого стану з боку СМЕРШу (підрозділ контррозвідки Народного комісаріату оборони СРСР). У квартирі Кравса проводилися обшуки, а самого генерала мали намір вислати до ГУЛАГУ у Сибір (як і багатьох інших українців) за антирадянську діяльність у 1919-1920-х рр.

Про це та інші моменти із життя Антона Кравса дізнаємося у спогадах Дам'яна Пеленського (якого ще називали батьком Пласту в Німеччині) для Культурно-мистецького Календар Альманах на 1947 рік.

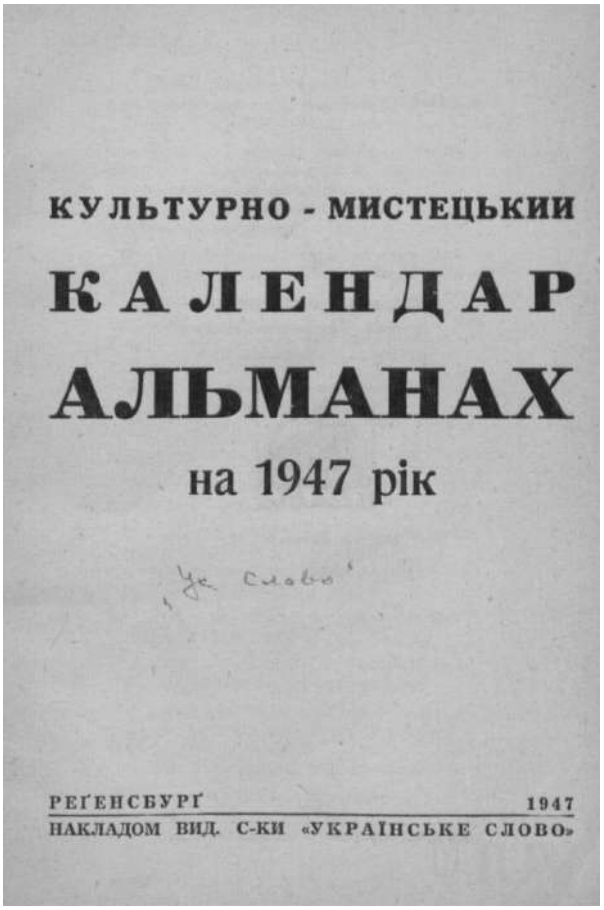
КУЛЬТУРНО - МИСТЕЦЬКИЙ

КАЛЕНДАР

АЛЬМАНАХ

на 1947 рік

РЕҐЕНСБУРҐ 1947

НАКЛАДОМ ВИД. С-КИ «УКРАЇНСЬКЕ СЛОВО»

В річницю смерти генерала

АНТОНА КРАВСА

Антон Кравс

13. листопада 1945 року помер у Відні відомий з наших Визвольних Змагань 1918—1920 рр. генерал-четар Антон Кравс.

Генерал Кравс хворів декілька років. Воєнні події, окупація Відня большевиками та кількагодинний прикрий трус у домі генерала (його не заарештували тільки через стан здоров'я) підірвали його сили так, що він не міг уже побороти своєї недуги і помер (у віці сімдесят чотири роки).

Скромний був похорон: крім найближчої рідні, віддали генералові останню шану отаман Клон з дружиною і пані Марія Дацькова з донею. Поховано його в родинному гробівці на цвинтарі Калькебург у Відні.

Поки ще прийде відповідний час, коли українське громадянство велично вшанує заслуженого в українській справі славетного генерала, хочу хоч кілька слів, як незабудьок, кинути на свіжу могилу.

Перший раз я стрінувся з генералом Кравсом у 1918 році взимі на фронті під Перемишлем коло Нижанкович. Генерал Кравс був тоді ще підполковником — командантом відтинку Самбір. В той час я як молодий старшина лучби (хорунжий) об'їздив з полковником Коссаком — командантом III-го галицького корпусу — фронт. Пригадую собі: це був морозний день у грудні, надворі перетрясав білий сніжок. Ми заїхали автом до села, здається, Гільське, під Нижанковичами. Там якраз застали ми генерала, що перевіряв свій відтинок фронту, саме групу сотника Молеція. Ніби сьогодні бачу кремезну постать жовніра, повну енергії і відваги.

З приїзду полковника Коссака генерал Кравс дуже

71

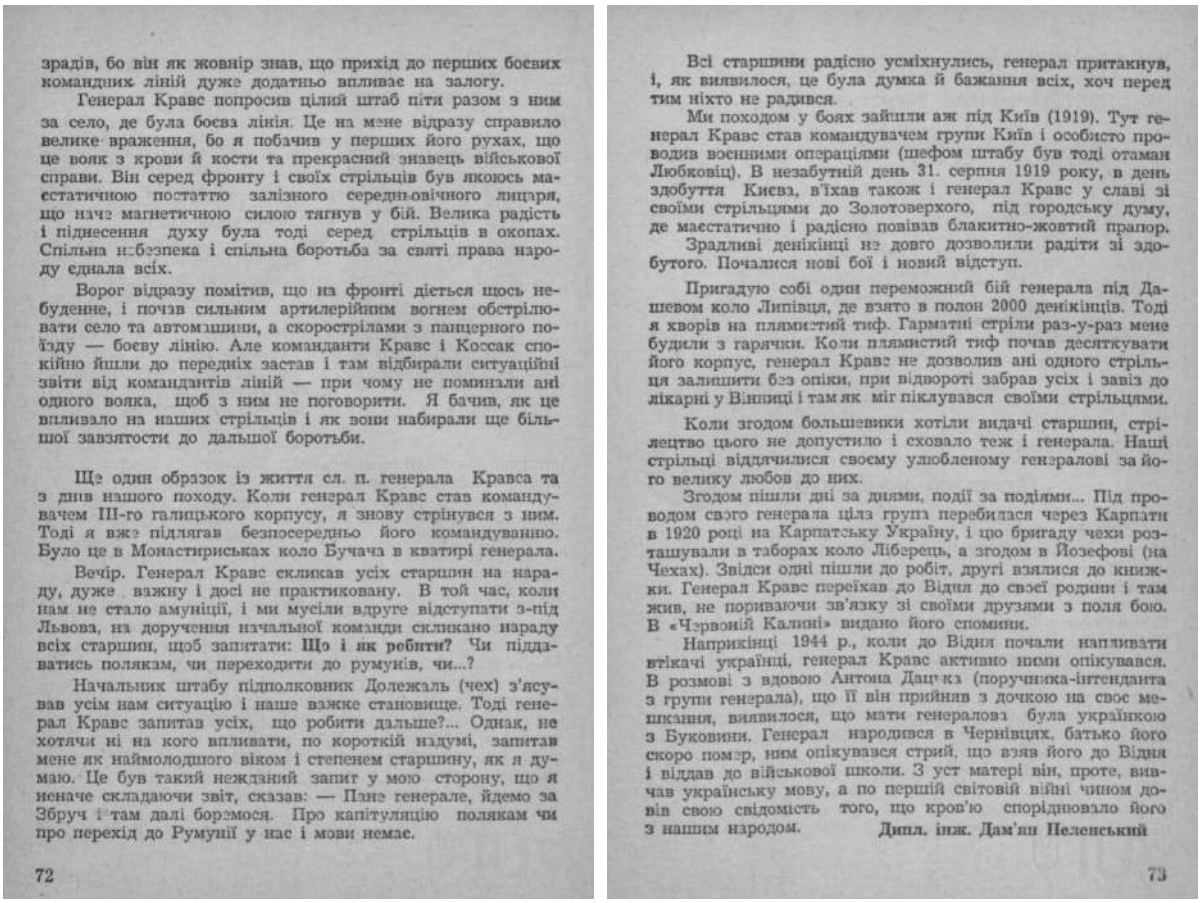

зрадів, бо він як жовнір знав, що прихід до перших боєвих командних ліній дуже додатньо впливає на залогу.

Генерал Кравс попросив цілий штаб піти разом з ним за село, де була боєва лінія. Це на мене відразу справило велике враження, бо я побачив у перших його рухах, що це вояк з крови й кости та прекрасний знавець військової справи. Він серед фронту і своїх стрільців був якоюсь маєстатичною постаттю залізного середньовічного лицаря, що начеб магнетичною силою тягнув у бій. Велика радість і піднесення духу була тоді серед стрільців в окопах. Спільна небезпека і спільна боротьба за святі права народу єднала всіх.

Ворог відразу помітив, що на фронті діється щось небуденне, і почав сильним артилерійним вогнем обстрілювати село та автомашини, а скорострілами з панцерного поїзду — боєву лінію. Але команданти Кравс і Коссак спокійно йшли до передніх застав і там відбирали ситуаційні звіти від командантів ліній — при чому не поминали ані одного вояка, щоб з ним не поговорити. Я бачив, як це впливало на наших стрільців і як вони набирали ще більшої завзятости до дальшої боротьби.

Ще один образок із життя сл. п. генерала Кравса та з днів нашого походу. Коли генерал Кравс став командувачем III-го галицького корпусу, я знову стрінувся з ним. Тоді я вже підлягав безпосередньо його командуванню. Було це в Монастириських коло Бучача в кватирі генерала.

Вечір. Генерал Кравс скликав усіх старшин на нараду, дуже важну і досі не практиковану. В той час, коли нам не стало амуніції, і ми мусіли вдруге відступати з-під Львова, на доручення начальної команди скликано нараду всіх старшин, щоб запитати: **Що і як робити?** Чи піддаватись полякам, чи переходити до румунів, чи...?

Начальник штабу підполковник Долежаль (чех) з'ясував усім нам ситуацію і наше вкрай становище. Тоді генерал Кравс запитав усіх, що робити дальше?... Однак, не хотячи ні на кого впливати, по короткій надумі, запитав мене як наймолодшого віком і степенем старшину, як я думаю. Це був такий несподіваний запит у мою сторону, що я неначе складаючи звіт, сказав: — Пане генерале, йдемо за Збруч і там далі боремося. Про капітуляцію полякам чи про перехід до Румунії у нас і мови немає.

72

Всі старшини радісно усміхнулись, генерал притакнув, і, як виявилося, це була думка й бажання всіх, хоч перед тим ніхто не радився.

Ми походом у боях зайшли аж під Київ (1919). Тут генерал Кравс став командувачем групи Київ і особисто проводив воєнними операціями (шефом штабу був тоді отаман Любковіц). В незабутній день 31. серпня 1919 року, в день здобуття Києва, в'їхав також і генерал Кравс у славі зі своїми стрільцями до Золотоверхого, під городську думу, де маєстатично і радісно повівав блакитно-жовтий прапор.

Зрадливі денікінці не довго дозволили радіти зі здобутого. Почалися нові бої і новий відступ.

Пригадую собі один переможний бій генерала під Дашевом коло Липівця, де взято в полон 2000 денікінців. Тоді я хворів на плямистий тиф. Гарматні стріли раз-у-раз мене будили з гарячки. Коли плямистий тиф почав десяткувати його корпус, генерал Кравс не дозволив ані одного стрільця залишити без опіки, при відвороті забрав усіх і завіз до лікарні у Вінниці і там як міг піклувався своїми стрільцями.

Коли згодом большевики хотіли видачі старшин, стрілецтво цього не допустило і сховало теж і генерала. Наші стрільці віддячилися своєму улюбленому генералові за його велику любов до них.

Згодом пішли дні за днями, події за подіями... Під проводом свого генерала ціла група перебилася через Карпати в 1920 році на Карпатську Україну, і що бригаду чехи розташували в таборах коло Либерець, а згодом в Йозефові (на Чехах). Звідси одні пішли до робіт, другі взялися до книжки. Генерал Кравс переїхав до Відня до своєї родини і там жив, не поривaючи зв'язку зі своїми друзями з поля бою. В «Червоній Калині» видано його спомини.

Наприкінці 1944 р., коли до Відня почали напливати втікачі українці, генерал Кравс активно ними опікувався. В розмові з вдовою Антона Дащ-ка (поручника-інтенданта з групи генерала), що її він прийняв з дочкою на свое мешкання, виявилося, що мати генералова була українкою з Буковини. Генерал народився в Чернівцях, батько його скоро помер, ним опікувався стрий, що взяв його до Відня і віддав до військової школи. З уст матері він, проте, вивчав українську мову, а по першій світовій війні чином довів свою свідомість того, що кров'ю спорідновало його з нашим народом.

Дипл. інж. Дам'ян Нелепський

73

Генерал Антон Кравс похований на кладовищі Кальксбург, що знаходиться у 23-му районі Відня Лізінг (*Liesing*) в групі 9 — могила номер 19 (Kalksburg Friedhof in der Gruppe 9 — Grab Nr.19). Біля могили Антона Кравса знаходиться могила Оттилії Окуневської, вдови військового лікаря Ярослава Окуневського.

* військове звання генеральського складу Української Галицької армії 1919-1920 роках. Найнижче генеральське звання, еквівалентне званню генерал-хорунжий (Українська республіка) чи генеральний хорунжий (Українська Держава), відповідає генерал-майор в сучасних Збройних силах України.

https://iuv.guide/persons/anton-kravs-ukrainskyy-voienachalnyk-ta-heneral-ukrainskoi-halytskoi-armii/

Невідома Буковина: 12 цікавих фактів про край за часів Австро-Угорщини

У 1900 році професор Чернівецького університету Корнелій Козак та начальник крайової жандармерії ротмістр Едуард Фішер видали унікальну книжку "Краєзнавство Буковини".

Завдяки Чернівецькій митниці її перевидали українською. Публікуємо деякі найцікавіші факти із цієї книжки.

1. Назва Буковина походить від слов’янського слова "бук" – буковий ліс або букова земля. Це був один із найкращих коронних країв Австро-Угорської імперії з багатими нивами, буйними луками, могутніми гірськими хребтами, романтичними річковими долинами. Його площа налічує 10 441 квадратний кілометр. Найдовша відстань із заходу на схід – 95,7 кілометра, а з півночі на південь – 168,7.

2. Буковина розташована у помірній північній зоні й має континентальний, трохи різкий клімат із суворою зимою, що триває до п’яти місяців, короткою весною, дуже гарячим літом і переважно гарною осінню. Середньорічна температура коливається від 5,5 градуса тепла в горах і восьми градусів на низині. Екстремальні температури піднімаються влітку до 35 градусів тепла і опускаються взимку до 30 градусів морозу. Найбільша кількість опадів випадає у долинах Черемошу, найменша – біля Кіцманя. Сніговий покрив зберігається у передгір’ї від 120 до 140 днів, у горах – від 180 до 200 днів на рік. На один ясний день припадає в середньому 18-22 хмарних. Найчастіше град випадає у місцевості між Дністром та Прутом. Найбільш багатим на град є липень.

3. Буковина є дуже родючим краєм. На місцевості між Дністром і Прутом знаходяться дві третини загальної площі орних земель. Тут вирощують жито, пшеницю, овес, просо, рапс, картоплю, кормовий буряк, конюшину, сочевицю, коноплю, льон, тютюн, фенхель, мак. Найважливішою культурою є кукурудза. На городах буковинці також садять кольорову капусту, спаржу, салат, дині. У садах ростуть переважно сливи, яблуні, груші, черешні, вишні, грецькі горіхи. Біля Глиниці, Старої Жучки та Репужинців успішно розвивається виноградарство.

4. Буковина – один із найбагатших на ліси країв Європи. Майже 44% всієї території покрито лісом. 99 092 гектари припадає на листяні ліси, 337 790 – на хвойні, 10 985 – на середні та низькоствольні. Найважливішими породами дерев є червоний і білий бук, дуб, клен, вільха, липа, береза, тополя, верба, акація, горобина, кінський каштан, смерека, ялина, сосна, кедр, модрина.

5. На Буковину завезли племінних тварин із австрійських гірських земель. У Радівцях у 1792 році заснували державний кінний завод, де німецькі колоністи вирощують розкішну породу коней. Всього в краї налічується 50 900 коней, 180 000 овець, 132 000 свиней. Буковинці також вирощують домашню птицю: курей, гусей, качок, цесарок, індичок.

6. На Буковині водиться дуже багато дичини та птиці: олені, козулі, кабани, зайці, вовки, ведмеді, рисі, дикі кішки, борсуки, лисиці, дрохви, глухарки, тетерки, рябчики, сірі та білі куріпки, вальдшнепи. Можна полювати на хижих птахів: орла, шуліку, канюка, яструба, сокола, пугача.

7. Біля Кіцманя і Ставчан знаходяться найбільші рибні ставки. Найважливішою промисловою рибою є родина коропових, а також усач звичайний, окунь, линь, щука, лящ, сом, біла риба. У верхів'ях гірських річок водиться форель.

8. Край багатий на корисні мінерали, проте вони розробляються в дуже малих кількостях. Серед них найважливіше місце займає сіль, яка видобувається у соляних шахтах біля Качики. Ця солеварня щорічно виробляє солі на приблизно 950 000 крон. Інколи трапляються буре вугілля і нафта. У деяких болотах є великі поклади торфу, наприклад, біля Кадубівців і Панки, але вони не розробляються. У горах подекуди знаходять озокерит. На півдні є великі запаси руди, трапляються срібло, свинець. А в піску Золотої Бистриці є невелика кількість золота. Особливе значення мають поклади болотних мінералів. Є на Буковині орнаментальний камінь, алебастр, гіпс.

9. У 1804 році на Буковині налічувалося 641 ремісниче підприємство, три скляних заводи, дев'ять солеварень, чотири пивоварні, 29 винокурень, 215 млинів, 150 парових та водяних лісопилок. Із відходів деревини виробляли деревне вугілля, оцтовокисле вапно, живицю, деревну смолу.

10. Найважливішими предметами торгівлі були зерно, худоба, шерсть, ліс. Щорічно вивозилося понад 20 000 вагонів пиломатеріалів. Буковина торгувала з Румунією, Росією, Німеччиною, Англією, Францією, Швейцарією, Туреччиною.

11. Загальна довжина буковинських доріг складає понад 4000 кілометрів. Вони мають державне, повітове та місцеве значення. До державних належать Карпатська дорога або дорога Франца, митна і бельгійська. Всі імперські дороги мають загальну довжину майже 430 кілометрів, повітові – 932.

12. Довжина буковинської залізниці наприкінці 1899 року становила 476 кілометрів. Головна лінія – королівська австрійська державна залізниця Львів – Чернівці – Іцкани довжиною 114 кілометрів. Місцева залізниця Чернівці – Новоселиця довжиною понад 30 кілометрів служить переважно для перевезення лісу та зерна.

Молодий буковинець. – 2020, 21 липня

Таранець С. **«Старообрядницький Єрусалим». З історії поселення липованів у с. Біла Криниця на Буковині**

Останнім часом старообрядознавча проблематика у світі все більше привертає увагу світової спільноти, де не останнє місце посідають відомі старовірські центри, до яких, безумовно, належить й Біла Криниця. Незважаючи на те, що вона відіграла помітну роль в історії попівського старообрядства, ґрунтовних спеціальних досліджень, присвячених цьому центру, до цього часу не існує. В XIX – на початку XX ст. різних релігійних та культурологічних аспектів з історії означеного осередку торкалися професор Московської духовної академії М. Суботін, чиновник слідчої поліції І. Аксаков, місіонер панівної Церкви М. Попов, відомий дослідник старообрядства П. Смирнов, релігійний історик М. Монастирьов та ін.

М. Монастирьов описав перебування у Білій Криниці митрополита Амвросія (Поповича) та відкриття першопрестольної кафедри старообрядського архієрея. Автор звернувся до взаємостосунків місцевих ченців з австрійською та турецькою владою, становища духовенства під час Кримської війни. Описуючи контакти Москви з Білою Криницею, він не обходить увагою протиокружницький конфлікт, частково торкається історії стародубських, вєтківських, куренівських та румунських монастирів.

Значну дослідницьку роботу виконав чиновник слідчої поліції І. Аксаков, який за дорученням російського уряду стежив за релігійними процесами, що відбувалися у Білій Криниці та навколишніх з нею поселеннях. В 1849 р. І. Аксаков надав у Міністерство внутрішніх справ записку «О бессарабских раскольниках», яка стала важливим джерелом з історії місцевого старообрядства.

У 1862–1897 роки професор Московської духовної академії М. Суботін зібрав значну кількість офіційних та неофіційних документів, які стосувалися функціонування Білокриницької ієрархії. В 1864 р. у його розпорядження поступив архів Білокриницького монастиря, який привезли у Росію колишні представники старообрядської Церкви. Водночас старовірська тема стала

домінуючою у його роботі. В 1869 р. він опублікував акти і листування білокриницьких соборів 1868 та 1889 років.

В 1812 р. проблема буковинського старообрядства звернула на себе увагу австрійських Заснування Білокриницького старовірського центру попівщини належить до 80-х років XVIII ст. Згідно з джерелами старообрядців, останні врятували на Дунаї від турецьких переслідувачів австрійського високопоставленого чиновника, мотивуючи свій вчинок тим, що «виконали борг любові християнського закону, врятували від смерті людину, за що сподіваються в майбутньому віці від Бога отримати віддяку, тому й не хочуть брати в нього ніякої винагороди». Вдячний посланник запропонував старовірам переселитися в межі Австрійської імперії. За спасіння життя він залишив записку, у якій назвав своє ім'я та висловив готовність сприяти у вирішенні проблем. Старовіри сприйняли це як «погляд Божого промислу». На сході громади старообрядці прийняли рішення переселитися в Австрію. Для цього збори вибрали та відрядили у Відень депутатів Олександра Алексєєва і Никифора Ларіонова, де за підтримки відомої особи отримали від імператора Йосипа II дозвіл на переїзд. На певний час австрійський уряд звільнив липованів від податків і військової повинності, а після закінчення терміну пільгових років на них поширювалися ті самі закони, якими керувалася решта населення краю. Отже, у 1786 р. родини разом із ченцями та ігуменом Семеоном перейшли на австрійську територію. Старообрядці поселилися на державній землі поблизу урочища Варниця в Буковинському циркулі. Від існуючого там «білого» джерела поселення отримало назву «Біла Криниця». Упорядженій монастир спочатку розташували край лісу в урочищі Тернівка, проте там він проіснував недовго. За одними свідченнями, неодноразові напади на насельників зі смертельними випадками змусили ченців перенести його безпосередньо в село. За іншою інформацією, зокрема, редоуцької директорії, стало відомо, що неподалік від Білої Криниці був влаштований маленький монастир, у якому споруджено два дерев'яні будинки, у т. ч. й молитовний будинок, і проживало п'ять ченців. Про ліквідацію монастиря йшлося в приписі губернського начальства від 24 серпня 1791 року, яке розпорядилося «монастирок у лісі таємно влаштований перевести в саме поселення». Отже, у 1803 р. чоловічий монастир було влаштовано в самому селі Біла Криниця на подарованій землі Іларіона Петровича. У 1818 р. обитель отримала цю ділянку в «довічне користування». Крім землі, пожертвуваної цим благодійником, обитель мала угіддя, заповідані Явдохою Єфимовою. Попечителями чоловічого монастиря були також ченці Олімпій Милорадович і Павло Васильев, які в 1844 р. пожертвували обителі 10 тис. левів сріблом. За огорожею розміщувалася триярусна дерев'яна церква на 200 осіб. Насельники монастиря жили в

чотирьох дерев'яних будинках, розташованих у монастирському дворі навколо церкви, а саме подвір'я було обсаджене фруктовим садом. У різний час ігуменами монастиря були Симеон, Никандр, Геронтій (Леонов, з 1841 р.) та ін. Коли в 1847 р. арештували ігумена Геронтія, у 1851 р. там відбулися вибори нового настоятеля. Як відомо, Геронтій подався до Росії для збирання коштів на утримання монастиря та митрополії. Протягом XVIII – першої половини XIX ст. старообрядцями-попівцями завжди порушувалося питання про заснування самостійної Церкви, проте майже всі спроби знайти архієрея закінчувалися безуспішно.

У 30–40-х роках XIX ст. питання про заснування трьохчинної ієрархії було поставлене іменитими купцями, зокрема, московськими: Василем Григоровичем Рахмановим, Федором Андрійовичем Рахмановим, Терентієм Солдатенковим, а також петербурзьким купцем Громовим, київським купцем Дехтярьовим і хвалинським Кузьміним. Вони взяли на себе всі витрати на утримання Білокриницької митрополії. За свідченнями М. Попова, самарськими й саратовськими старообрядцями було зібрано величезну суму Із цією метою на Схід відправили кілька делегацій. Водночас російські старообрядці розуміли, що автокефальну Церкву можна створити лише поза межами Росії. Розпочалися консультації зі своїми одновірцями за кордоном, відтак з'ясувалося, що відкрити старообрядську митрополію можна в с. Біла Криниця, яке розміщувалося в кордонах Австрійської імперії. Старовіри довели австрійській владі свою спроможність утримувати митрополію. На ченців Олімпія Милародовича і Павла Великодворського було покладено пошуки відповідного архієрея. З їхньої офіційної біографії відомо, що Павло Васильович Федотов (відомий також під прізвищем Великодворський) народився 1803 р. в молдавському м. Ботошани (насправді – у м. Валдай). Його батько Василь Федотов народився в Білій Криниці. У 1818 р. Павло перейшов у Білокриницький чоловічий монастир. Чернець стверджував, що пожертвувані монастирю 5 тис. левів сріблом він отримав у спадок від покійного батька. Олімпій Савович Милорадович народився 1804 р. в Білій Криниці, був ченцем Білокриницького монастиря. Батько Олімпія також був ченцем цієї обителі, відомий під іменем Симон († 1832 р.). Згодом останній перейшов в Бессарабію, де став настоятелем Серковського чоловічого монастиря. Ігумен ніби залишив у спадщину 8,5 тис. левів сріблом, з яких 5 тис. Олімпій пожертвував Білокриницькому монастирю. Насправді ці гроші зібрали в Росії. У 1843 р. Павло Великодворський звернувся з клопотанням до австрійського імператора Фердинанда I, у якому вказав на необхідність заснування для липованів, котрі мешкають в Австрійській імперії, окремої архієрейської кафедри. Він дав зрозуміти австрійським чиновникам, що виконання цього прохання буде

неприємним для Росії, однак, незважаючи на це, білокриницька делегація отримала від уряду дозвіл.

Можливість утримання старообрядцями власного митрополита стала головною умовою дозволу на заснування старообрядської митрополії на Буковині. У 1844 р. імператор видав декрет, яким липованам дозволялося взяти із-за кордону верховного архіпастиря, котрий би зміг рукопокласти в Білій Криниці намісника. Резиденція майбутнього архієрея мала розміститися в чоловічому монастирі. Уряд зобов'язав липованів самостійно утримувати монастир і архієрея, який перебував при ньому, а також заснувати та утримувати за власний кошт школу.

У 1850 р. при монастирі було відкрито училище грамоти для хлопчиків. У пошуки єпископа вирушили ігумен Геронтій і чернець Павло, яким вдалося побувати в Молдові, Далмації, Словенії, Чорногорії, Сербії, але реальну допомогу вони отримали лише в пониззі Дунаю у свого одновірця отамана некрасовців Осипа Гончара. Останній підтримував тісні зв'язки з польською еміграцією в Стамбулі, зокрема відомим Михайлом Чайковським (Садикпашею). Дбаючи тільки про свої інтереси, М. Чайковський узявся допомагати й старообрядцям. Він порадив звернутися до тих єпископів, які через різні обставини втратили свої кафедри й проживали в Константинополі.

У 1846 р. Олімпій Милорадович і Павло Великодворський відправилися в Османську імперію. Окрім європейської та азіатської Туреччини, ченці відвідали Єрусалим, Аравію та Єгипет, проте потрібного їм кандидата знайшли

лише в Константинополі. Ним виявився босносараєвський митрополит Амвросій (Попович), який погодився перейти до старовірів і висловив готовність бути в них верховним архіпастирем. В угоді, укладеній між білокриницькими депутатами та митрополитом у Константинополі, обумовлювалося місцеперебування Амвросія в Білокриницькому чоловічому монастирі. Щорічно липовани зобов'язувалися сплачувати митрополитові 500 австрійських червонців. М. Попов, явно не володіючи достовірними даними, відзначав, що старообрядці збиралися пожиттєво платити митрополитові 500, а його синові – 200 російських напівімперіалів. Після смерті митрополита його жалування мав отримувати син. У своїй біографії митрополит Амвросій писав, що народився він 1791 р. в м. Еносі, у священики рукопокладений митрополитом Матвієм Еноським і став 23 священиком у роду. У 1817 р. він прийняв чернечий постриг. Упродовж 1823–1827 років був ігуменом Троїцького монастиря на о. Халки, що неподалік Константинополя. У 1827 р. Амвросія поставили настоятелем Макарівської церкви в Босфорі Цареградському, а потім патріарх Костянтин призначив його протосингелом Вселенської патріархії. У 1835 р. Синод вибрав Амвросія на Боснійську кафедру. У 1841 р. за наполяганням візира Хурсєва митрополита звільнили із займаної посади.

Тогочасна практика була закономірною для турків. У той час у Стамбулі без кафедр перебувало 6 патріархів і понад 20 митрополитів і єпископів, незважаючи на те що за ними зберігався сан і хіротонія. Після прибуття в Білокриницький монастир Амвросій зобов'язався приєднатися до старообрядської Церкви «згідно з правилами святих отців» і невідкладно рукопокласти намісника. Свій вибір старообрядським архіпастирем Амвросій розцінював не інакше, як «явне божественне провидіння». Він розумів, що виїжджав в Австрію без дозволу патріарха, тому стежив, аби не було з боку останнього перепон. Те, що митрополита Амвросія не відлучили від Церкви і не заборонили в богослужінні, видно з грамоти, адресованої йому патріархом Анфимом, який звертався до нього: «Безрозсудна й мовчазна твоя втеча і противне твоє священним законам від Церкви відлучення, до якого вдався, і від якої (Церкви) був благодіянний і пошанований». Повертаючись в Австрію, старообрядська делегація на чолі з ченцем Павлом і митрополитом Амвросієм була удостоєна аудієнції австрійського імператора у Відні. Митрополит подав Фердинанду прохання. Імператор пообіцяв, що після наведення відповідних довідок затвердить Амвросія на посаді верховного первосвятителя старообрядців, однак Павло не став чекати перевірок і наполіг на від'їзді митрополита в Білу Криницю. 3 березня 1847 р. Амвросій отримав австрійське громадянство.

27 жовтня 1846 р. в Покровському храмі Білокриницького чоловічого монастиря відбувся собор, головним питанням якого було приєднання митрополита Амвросія до старообрядської Церкви. Засідання вів настоятель Геронтій. На соборі були присутні ієромонах Ієронім, уставник Кіпріян Тимофєєв (майбутній митрополит Кирило), делегати білокриницької, климоуцької, соколинської і мехидрської громад, представники від молдавських громад, зокрема ясські купці Никифор Панкратієв, Яків Желєзняков, Логін Богомолов та ін. Пропонувалося приєднати митрополита другим чином, як це було прийнято в інших старообрядських громадах. Це рішення підтримували старообрядці Слави, Сарикьой, Журилівки та інших населених пунктів Нижнього Дунаю. Аналогічна практика існувала у вєтківських громадах. Про це доповідав собору колишній настоятель Лаврентіївського монастиря чернець Аркадій. Після тривалих обговорень собор наполягав приєднати Амвросія шляхом прокляття єресі.

18 січня 1847 р. в Білій Криниці відбулася перша архієрейська хіротонія. У сан єпископа митрополитом Амвросієм було возведено місцевого мешканця Кирила Тимофієва, який став намісником Білокриницької митрополії. Цього ж року Амвросій здійснює низку хіротоній священиків у Білу Криницю, Ясси і задунайські старообрядські слободи. У Білу Криницю звернулася братія Славського скиту з проханням поставити для старовірів Нижнього Дунаю окремого єпископа. Кандидатом обрано колишнього настоятеля Лаврентіївського монастиря ігумена Олімпія. Крім настоятеля Макарія, отамана некрасовців Викули Корнієва і братії, прохання підписали купці Сава Рукавишников, Онисим Іванов, представники журилівської і сарикьойської старообрядських громад. Клопотання добруджанських старовірів було задоволено. Чутки про хіротонію єпископа за межі Австрії дійшли до австрійського уряду. 20 січня 1848 р. білокриницькі мешканці отримали зауваження з приводу рукопокладення Аркадія Славського, оскільки цей факт став порушенням раніше укладеної угоди. Діяльність Амвросія звернула на себе увагу російського уряду і константинопольського патріарха Анфима, який через карловицького митрополита Йосипа відправив Амвросію спеціальну грамоту. Патріарх розглядав від'їзд Амвросія в Білу Криницю як втечу, що порушувало закони православної Церкви. Він намагався повернути Амвросія в Константинополь. Анфим зазначав, що митрополит зловживає своїм архієрейством, попирає правила православної Церкви. У другій грамоті патріарх вимагає вислати Амвросія, але стає очевидно, що це не під силу митрополиту Йосипу. У листі від 8 серпня 1847 р. патріарх особисто закликав Амвросія покаятися та пригрозив позбавити його сану.

У відповіді митрополит Амвросій запитував патріарха, за що його зняли із законної Боснійської митрополії, до того ж без оголошення причини. Наголосив також на тому, що патріарх не звернув уваги на прохання російського посланника в Стамбулі В.П. Титова, котрий безуспішно просив за Амвросія перед Анфимом. Митрополит дорікав константинопольському патріархові за те, що той не виявив «людинолюбства і братолюбства», що патріархи Герман IV (1842–1845), Мелетій III (1845) і Анфим VI (1845–1848) рукопоклали на єпархії своїх молодих улюбленців, які були «невправні» в церковному управлінні, при цьому залишили його «на малій пенсії». Амвросій мотивував свій вчинок тим, що вдіяв так, щоб захистити віруючих, яких він ні від кого не відбирав, оскільки це заборонено правилами святих отців, яких він дотримується. У листі Амвросій вкотре нагадав патріархові, що він очолив старообрядську Церкву ради власного спасіння та спокою, і не міг відмовити старообрядцям і «зневажити такою доброю справою для спасіння овець, що залишилися без пастиря», яких він не крав, і не відібрав, однак прийшов, щоб їх захистити, і «бути їм за отця, пастиря і утішителя, не втручаючись до чужих овець». Митрополит констатував, що він «один раз цю релігію прийняв» і назад повертатися не хоче, що прийшов він «з ревності євангельської до овець, котрі не мають власного пастиря, не на знищення, але на збільшення слави Божої, де залишки сил старих літ моїх покласти і саме моє життя кінчити хочу, дякуючи Богові».

6 грудня 1847 р. через дипломатичні канали між Росією та Австрією митрополита викликали до Львова. Російський уряд вимагав негайно вислати його з Білої Криниці і закрити чоловічий монастир як «розсадник» російської антидержавної політики. З огляду на претензії Росії, канцлер Карло Інцагі підготував спеціальні запитання до митрополита, суть яких полягала в тому, чи дійсно митрополит був посланий в Австрію від константинопольського патріарха, чому приймав у монастирі російських утікачів, чому допускав поїздки білокриницьких купців і місіонерів у Росію, чому розширив свої повноваження за межами Буковини. Австрійський уряд звинувачував митрополита в незаконному допуску на проживання в Білокриницький монастир російських підданих, злочинців і ченців, які втекли від покарань, у тому, що дозволив рукопокладати для Росії духовенство тощо. У звіті митрополит зазначав, що ніколи не казав австрійському імператору, що на Буковину його послали від константинопольського патріарха, тому ніхто його в цьому не може корити, що в Білій Криниці він не приймав російських підданих, незважаючи на те що настоятель монастиря справді відправився в Росію за потрібним для церкви начинням, але проповідників туди не посилав і влада його в той бік не поширювалася. Однак тісні контакти російських

старообрядців з Білою Криницею були достатньо інтенсивними. Білокриницькі старообрядці через московських купців Милова, Ігумнова і Грачова активно листувалися з Рогозьким кладовищем. Через радзивилівську таможню з Росії на Буковину пересилали значні суми грошей для підтримки діяльності Білокриницької митрополії. Так, у березні 1847 р. настоятель монастиря Геронтій отримав понад 3 тис. рублів. Російський уряд вжив низку успішних заходів, спрямованих на викорінення контактів російських і закордонних старообрядців. У 1849 р. він заарештував і ув'язнив у Шліссельбурзьку фортецю московського міщанина Ф. Жигарьова, який побував у Білій Криниці. Згодом його перевели в Суздальський Спасо-Єфремівський монастир, де він невдовзі й помер. Зі Львова митрополита викликали у Відень. 27 грудня 1847 р. Амвросія прийняв ерцгерцог Йосип Людвіг. Через кілька днів після цієї зустрічі митрополит дізнався про вимоги російського двору і константинопольського патріарха про вислання його з Білої Криниці.

У клопотанні від 3 березня 1848 р. митрополит Амвросій відзначав, що він ніколи не чинив опору цісарській волі і що прибув до Австрії ще й тому, що бачив у білокриницьких депутатів «височайше імператорське повеління». Про відвертість переходу Амвросія в старообрядство свідчать його слова: «Я не плачу, що втратив мою попередню митрополію Босанську: там винні мусульмани, вороги Хреста Христового; але найприкріше те, що нині вже і під скіпетром християнського імператора другу нову приймаю кару, що втрачаю знов довірену мені паству і знов затверджений архієрейський престол в Білокриниці, та ще й зовсім проти совісті моєї, або переконанням, або каяттям чи відступити назад і повернутися до патріарха, чи спробувати довічного ув'язнення». Австрійський уряд поставив Амвросія перед вибором: або він повернеться до свого патріарха, або відправиться в заслання. Митрополит писав, що він був над безоднею, його позбавили не лише єпархії, честі й довіри, але й найелементарніших засобів до існування. Амвросій відмовився їхати в Константинополь. Він просив цісарської милості та призначення йому державної пенсії, яка відповідала б його статусу. Пенсію митрополитові призначили в розмірі 300 левів сріблом. 26 липня 1848 р. міністр внутрішніх справ Добгольф заборонив йому приймати липованів. Уряд визначив йому подальше місцеперебування – м. Ціллі.

Білокриницькі ченці клопотали перед графом Коловратом про повернення Амвросія в Білу Криницю, проте той відповів, що повернення митрополита в Білокриницький монастир неможливе. Водночас австрійський уряд не повністю виконав вимоги Миколи І: він не видав Амвросія Росії і не ліквідував Білокриницького монастиря. 4 березня 1848 р. на деякий час було закрито чоловічий монастир, однак відчувати незручності білокриницьким

старообрядцям довелося недовго. Після державного перевороту 1848 р. імператор Фердинанд був вимушений видати маніфест про дарування конституції народам Австро-Угорщини. Скориставшись революційним станом у країні, чернець Павло без дозволу уряду самостійно відкрив монастир. У 50–60-х роках XIX ст. чоловічий монастир облаштували. Там перебудували Покровський собор, возвели зимовий храм на честь Миколи Чудотворця, а також великий братський корпус. У 1899 р. за сприяння митрополита Афанасія чоловічий монастир відкрив своє представництво на Головній вулиці Чернівців.

У 1851 р. в Білокриницькому чоловічому монастирі нараховувалося 42 насельники (29 ченців і 13 бельців), у т. ч. ієромонахи Сава і Арсеній, ієродиякони Георгій та Ілля, іподиякони Мефодій, Йосип та Геронтій, скарбник чернець Дорофій, економ чернець Іоанн, схимники Трифилій, Ізраіль, Герасим, Феодор, ченці Ігнатій (1-й), Іоанн, Ігнатій (2-й), Саватій, Палладій, Авраамій, Сисой, Вікентій, Никанор, Макарій, Іона (1-й), Тихін, Никодим, Іона (2-й), Павло і відшельник Никандр, а також бєльці Афанасій Михайлов, Ануфрій Тимофіїв, Василь Григорьєв, Іван (Плотник), Іван Васильєв (1-й), Іван Васильєв (2-й), Іван (Підкеларщик), Іаков (Підкеларщик), Євстафій Лазарев, Андрій Мельник, Герасим (Хлібник), Олексій (Конюх) і чтець Кирило Іванов. Білокриницький чоловічий монастир жив за статутом, виданим архімандритом Аркадієм. Зокрема, братія обителі (крім хворих і немічних, про яких повідомляли настоятелю) мала підніматися за дзвоном і щоденно приходити на ранкову молитву. Після завершення опівнічниці робітники і ремісники брали настоятильське благословення і вирушали на роботи, а хто йшов без благословення, той приймав звичайне покарання (виправлення). Робітники, які не мали урочної (на цілий день) роботи, вистоювали не лише ранкову службу, але й були присутніми на літургії. По закінченні робочого дня, після вечері, усі без винятку насельники обителі мали бути на повечерниці (за винятком тих, хто мав невідкладні справи). Коли завершувалося богослужіння, усі йшли до своїх келій.

У монастирі за дотриманням правил стежив соборний старець. Гості, які відвідували монастир, могли на короткий час бути в келії ченців чи бєльців. Якщо гості залишалися в монастирі надовше (один день і більше), то зобов’язані були брати благословення в настоятеля, а хто порушував установлений порядок, той підлягав монастирському покаранню. Водночас австрійський уряд продовжував забороняти контакти буковинських старообрядців зі своїми закордонними одновірцями.

У 1858 р. за доносом Войнаровича в Білу Криницю спорядили урядову комісію під керівництвом чиновника з особливих доручень Штокера. Його приїзд викликав переляк серед місцевих липованів. Багатьох ченців і

послушників, які нелегально перебували в чоловічій обителі, відправили в Мануйлівський монастир. За результатами перевірки уряд не скасував свого попереднього рішення, він і надалі дозволив утримувати в Білій Криниці церковну ієрархію та її архієрея. Претензії російського уряду обмежили контакти російських старовірів з буковинськими липованами. Білокриницька митрополія переважала певну фінансову скруту. У 1861 р. митрополит Кирило поїхав у Росію. У 1862 р. від імені Московської духовної ради було видано Окружне послання. В історії Білокриницької ієрархії цей документ відіграв вирішальну роль в переоцінці старообрядцями свого місця в навколишньому світі та зміні його ідеологічних засад. Однією з причин його підписання стало відновлення трьохчинної церковної ієрархії. У 1863 р. Кирило став учасником собору представників Білокриницької ієрархії в Москві. Під час свого перебування там він втручався у справи російських єпископів. Архієпископ Антоній Володимирський не викликав особливої довіри митрополита. Між ними виник конфлікт. Заручившись підтримкою групи впливових старообрядців, 18 лютого 1863 р. митрополит Кирило за допомогою Московської духовної ради усунув Антонія від управління справами. Його місце зайняв єпископ Афанасій Саратовський, який проявив себе під час збору пожертвувань на заснування Білокриницької митрополії. Не бажаючи втратити свого колишнього впливу, Антоній створив групу противників митрополита. Його від'їзду з Москви допомогло Січневе повстання в Польщі. Скориставшись обставинами, що склалися, архієпископ вимагав якнайшвидшого вислання Кирила з Росії, мотивуючи свій вчинок тим, що його незаконне перебування може вплинути на дароване Олександром II право вільно відправляти старообрядські богослужіння. Рогозькі старовіри мали на меті привернути до себе уряд і в такий спосіб домогтися визнання старообрядських єпископів у Росії. Докази Антонія переконливо вплинули на старообрядців. Навіть прибічники Кирила змушені були визнати, що митрополитові краще покинути межі країни. Водночас архієпископ вдруге обнародував Окружне послання, яке носило миротворчий характер щодо панівної Церкви. Послання обурило митрополита Кирила, який підозрював московських старообрядців у відступі від старої віри і негайно виїхав у Білу Криницю. Кирило інформував Амвросія про прийняття Окружного послання. Останній, не розібравшись у суті справи, прокляв відступників від старої віри.

20 червня 1863 р. білокриницький собор затвердив Амвросієву анафему. Отже, на Окружне послання було покладено клятву двох митрополитів. Повідомлення про відступництво Рогозького кладовища швидко поширилося серед старовірів. Окружникам нічого не залишалося, як відправити делегацію в Ціллі, ознайомити Амвросія з текстом Окружного послання та проінформувати

його про протистояння, яке розгорілося між двома архієреями. Ознайомившись з реальним станом речей, 28 жовтня 1863 р. Амвросій заборонив Кирила у священнодіянні до його розкаяння перед Церквою. 31 жовтня Амвросій помер.

Підтримка Амвросієм Окружного послання викликала протиріччя в середовищі старообрядців. 13 січня 1864 р. на Рогозькому кладовищі було скликано собор старообрядців Білокриницької ієрархії, у якому взяло участь близько 500 делегатів. На соборі зачитали текст Окружного послання, однак більшість присутніх відмовилася його підтримати, а отже, і Антонія. Собор вирішив, щоб той негайно покинув Москву. Передбачаючи свою печальну участь, Антоній покаявся і зрікся Окружного послання. Коли вісті про примирення Антонія дійшли до Білої Криниці, то митрополит Кирило, вигнаний через нього з Москви, визнав Окружне послання. Це спричинило повстання проти нього його колишніх прибічників, які не хотіли прийняти послання. Під їхнім тиском митрополит знову відмовився від свого попереднього рішення. Про це Кирило заявив 24 і 27 лютого 1864 р. грамотами до всіх російських старообрядців і до всеросійського собору. Зі вступом Афанасія на митрополичий престол у Білій Криниці стосунки російських старообрядців і митрополії остаточно охололи. Старовіри майже забули про Білу Криницю. Антонія I завжди обтяжувала ієрархічна підпорядкованість закордонному митрополитові. Після смерті Кирила йому вдалося досягти значної самостійності в правлінні церковно-ієрархічними справами російських старообрядців.

Наступник Кирила митрополит Афанасій намагався врегулювати протиокружницький розбрат. У 1884 р. він запропонував мир єпископу Кирилу I, який очолював у той час Балтську єпархію, і, як відомо, не підтримував Окружного послання. Митрополит писав у Кишинів, що він дарма ворогує проти єпископівокружників, що готовий визнати Кирила I в сані, якщо той зречеться Антонія II, але, незважаючи на миролюбивий тон митрополита, Кирило відкинув запропонований варіант. Під час правління митрополита Афанасія австрійський уряд намагався з'ясувати причини відокремлення липованів від російської Церкви, ведення ними метричних книг та відкриття школи. Для цього у Білу Криницю прибув ерцгерцог Рудольф, який виявив особливу увагу митрополиту, довго і люб'язно з ним розмовляв і цим підкреслив особливу доброзичливість австрійського уряду до місцевих мешканців та їхнього владики. Як завжди, болісним місцем для липованів залишалися метрики, які вони розглядали як такі, що суперечать справі давньоправослав'я, і це при тому, що під час заснування Білокриницької ієрархії чернець Павло пообіцяв уряду, що метрики будуть уведені.

Крім чоловічого монастиря, у середині XIX ст. у Білій Криниці було засновано жіночий монастир. 8 липня 1852 р. там було освячено дерев'яну (на кам'яному фундаменті) церкву в ім'я Успіння Пресвятої Богородиці. Водночас митрополит Кирило поставив для жіночої обителі першу ігуменю Олександру. У 1960-х роках благоустрій монастиря продовжився. У 1898 р. на кошти знаменитого московського фабриканта А.І. Морозова та інших московських благодійників там розпочалося будівництво кам'яної церкви, однак невдовзі з'ясувалося, що в багатьох місцях вона дала тріщини і могла обвалитися. За посередництвом московського священика І. Власова ігуменя монастиря звернулася до благодійниці Ольги Олексіївни Овсянникової, яка після прибуття в Білу Криницю особисто вибрала місце для будівництва нового храму й пообіцяла всіляку підтримку.

У 1900 р. за проектом російського архітектора А.В. Кузнєцова розпочалося будівництво Успенського собору. Возведення храму було покладено на віденського підрядчика Клике. У 1901 р. благодійниця несподівано померла. Вона не встигла зробити жодних розпоряджень із цього приводу, однак будівництво собору не припинилося. Його продовжував фінансувати чоловік покійної Г.С. Овсянников, проте 16 серпня 1902 р. помирає і він і також не встигає зробити жодних розпоряджень про виділення грошей на продовження будівництва. Спорудження собору було тимчасово призупинено. Новий імпульс будівництву собору дала М.І. Хромова, яка вирішила його закінчити. Завдяки її старанням, Успенський собор в Білій Криниці став одним з величніших храмів Австро-Угорщини. Установлений там дубовий іконостас був виконаний російським майстром Н. Лебєдєвим. Його заповнили старовинні образи московського письма, а також нові ікони московського іконописця Гур'янова, які були виконані в строганівському стилі. У древньому стилі майстрами Абросимовим і Мишуковим було виготовлене церковне начиння. Ще за життя сама О. О. Овсянникова із сімейного рахманівського зібрання пожертвувала собору повний круг старовинних богослужбових, крюкових, учительних і повчальних книг.

15 липня 1908 р. в жіночому монастирі відбулося освячення Успенського храму, яке здійснили митрополит Макарій Білокриницький, архієпископ Іоанн Московський, єпископ Леонтій Славський, єпископ Іоасаф Тульчинський, а також духовенство Білокриницького чоловічого монастиря, Рогозького кладовища, Славського монастиря та інших населених пунктів Австрії та Румунії (загалом 21 духовна особа). На святі були присутні представники австрійської влади: намісник президента Чернівців Бардлеон, капітан Серетського повіту Богосевич, мирові судді Серетського окружного суду та інші офіційні особи. Під час освячення собору були проголошені многії літа

австрійському імператорові Йосипу, митрополитові Макарію Білокриницькому, архієпископові Іоанну Московському, а також благодійникам, за рахунок яких було споруджено цю прекрасну споруду. Телеграми з подяками відправили благодійницям М. І. Хромовій і К. Д. Свєшниковій, котрі підтримали храм грошовими кредитами в Державному банку Австрії в розмірі 100 тис. рублів.

Після Лютневої революції 1917 р. Біла Криниця залишилася за межами Росії. До складу Української РСР село ввійшло 17 червня 1940 року. Радянська влада ліквідувала чоловічий і жіночий монастирі, закрила храми, а ченців розігнала. Під час Другої світової війни митрополит Тихон намагався відновити монастирське життя в Білій Криниці, але 1944 р., рятуючись від комуністів, він перейшов у Румунію. Чоловічий монастир повністю розвалили, оскільки по його території пройшов кордон між СРСР та Румунією.

У 60–70-х роках XX ст. шедевр архітектури Успенський собор жіночого монастиря використовували під колгоспний склад. Лише в 1978 р. постановою Ради міністрів УРСР його було взято під охорону держави. У 1984 р. за підтримки голови радянського фонду культури академіка Д.С. Лихачова і Р.М. Горбачової розпочалися реставраційні роботи собору, проте через відсутність фінансування у 1989 р. їх було призупинено. У 1992 р. собор освятив митрополит Олімпій Московський та всія Русі. У 1996 р. в Білій Криниці відбувся Перший всесвітній собор старообрядців Білокриницької ієрархії. У 2001 р. собор був переданий у власність Руської Православної Старообрядської Церкви. Отже, заснована у 80-х роках XVIII ст. російськими вихідцями з румунського пониззя Дунаю Біла Криниця на Буковині в другій половині XIX ст. перетворюється на потужний центр старообрядців Білокриницької ієрархії за кордоном. У 1803 р. в селі засновано Покровський чоловічий монастир, а в 1852 р. – Успенський жіночий монастир. 27 жовтня 1846 р. в цьому селі було створено Білокриницьку церковну ієрархію приєднанням до старообрядської Церкви босно-сараєвського митрополита Амвросія (Поповича).

18 січня 1847 р. в Білій Криниці відбулася перша архієрейська хіротонія. Проте наприкінці листопада 1847 р. безтурботна діяльність місцевих митрополитів була порушена. Росія стала вимагати від Австрії ліквідації старообрядської ієрархії та закриття чоловічого монастиря. 4 березня 1848 р. австрійський уряд закрив чоловічий монастир, однак невдовзі, після революції 1848 р., він відновив своє функціонування. 15 липня 1908 р. в жіночому монастирі відбулося освячення Успенського собору, спорудженого за проектом російського архітектора А.В. Кузнєцова. Чоловічий і жіночий монастирі в Білій Криниці були ліквідовані з приходом радянської влади. У 1944 р. старообрядська митрополича кафедра була перенесена з Білої Криниці в румунське місто Браїлу.

Краєзнавство. – 2019. - № 1. – С. 59-70 (file:///C:/Users/Admin/Downloads/kraeznavstvo_2019_1_6.pdf)

ЯСКРАВІ ВРАЖЕННЯ

Романтичний дух великих князівств. Хотинська фортеця ожила під подихом історії і завзяття справжніх середньовічних баталій. Її стіни знову чули посвист пущених з лука стріл, дзвін схрещених у поєдинку мечів, іржання коней в лицарських турнірах і переможні вигуки найхоробріших воїнів.

Про повнокровні, видовищні кінні сутички — джостинги — організатори Міжнародного фестивалю «Середньовічний Хотин» мріяли давно. І ось мрія здійснилася. На вбраних за середньовічними гравюрами конях у сяючих на яскравому сонці латах лицарі, зі списами напереваги і з геральдичними відзнаками, сходились у поєдинках на спеціально облаштованих ристалищах.

Відбувся навіть великий кінний турнір «Битва столиць» за участі вершників з Москви, Санкт-Петербурга та Кам’янця-Подільського.

— Хотинський фестиваль історичної реконструкції з відтворення матеріальної і духовної культури епохи європейського Середньовіччя щороку збирає все більше учасників і глядачів, — розповідає головний суддя змагань росіянин Володимир Дерехов. — Цього разу позмагатися і себе показати в усій красі — і спортивну підготовку, і обладунки зі спорядженням, почасти виконані власноруч, — приїхали клуби з багатьох міст України, а також з Білорусі, Молдови, Росії, Татарстану.

Окрім кінних лицарських турнірів, глядачі захоплено спостерігали за боями піших воїнів в номінаціях «один на один», «військо на військо» і «всі проти всіх» (так звані бугурти). Змагалися між собою й стрільці, влучаючи у рухому ціль. До радості поціновувачів середньовічної доби була також масштабна фортифікаційна облога за всіма правилами тих легендарних часів — з лучниками, застосуванням метальних машин, з боями на фортечних мурах.

Відтворенням живої епохи стали й історичні наметові табори учасників Хотинфесту, розбиті довкола фортеці. Тут старанно реконструювали середньовічний побут — аж до посуду і страв. Лунала незвична гарна музика, виконувана на старовинних інструментах. Одягнутих в історичні костюми менестрелів і трубадурів чемно слухали дами в незвичного крою довгих сукнях (поки їх лицарі били один одному носи).

Тим часом діти комп'ютерної доби, що завітали до Хотина зі своїми батьками, охочими до активного і цікавого відпочинку, із захватом грали в «живі» середньовічні ігри, направду розтрощуючи палкою глиняні горщики і відчайдушно відбиваючи м'ячі в «лапті», з подивом упізнаючи у ній правила сучасного бейсболу.

Втім, у Хотинській фортеці не лише змагалися і відпочивали. Представники міських рад Волинської (Луцьк), Хмельницької (Кам'янець-Подільський, Старокостянтинів, Ізяславськ), Рівненської (Дубно), Чернівецької (Хотин) областей займалися у відреставрованих залах фортечного палацу унікальним офіціозом — провели установчі збори Асоціації органів місцевого самоврядування «Шлях Гедиминовичів».

— Мені надзвичайно приємно бути присутнім під час старту цього транскордонного культурного проекту, який, безсумнівно, викличе неабияку цікавість з боку вітчизняних та іноземних інвесторів, — зауважив голова Чернівецької облдержадміністрації Михайло Папієв. — Символічно, що саме у Хотинській фортеці керівники поважних українських міст об'єднались заради створення сучасного міжнародного туристичного продукту, об'єднаного темою культурно-історичних здобутків династії Великих князів Литовських.

Усе не просто так, додав пан Папієв, а з далеким прицілом. Це є чудовою нагодою для промоції історичних земель та міст України, її музеїв та заповідників, історично пов'язаних з Великим князівством Литовським, на національному та європейському туристичних ринках.

Президентом асоціації, що накреслила на пів-Європи масштабні амбітні плани, обрали міського голову Луцька Миколу Романюка.

Ісаченко С. Хотинфест став наймасштабнішим у країні святом історичної реконструкції // Урядовий кур`єр. – 2013, 24 травня

Ауслендер Р. Спогади про одне місто

Віддалене східноевропейське місто, не велике і не мале: Чернівці, столиця коронного краю Буковини колишньої Австро-Угорської монархії. Буковина, звана також «Бухенланд» – від північно-східних Карпат вона простягається через лісисті гори і пагорби карпатського передгір'я до подільських степових рівнин на північ та до бессарабських на сході... Від 16 000 до 17 000 мешканців міста Чернівці складалися з німців, українців, гебреїв, румунів, а також таких меншостей, як поляки і мадяри. Строкате місто, в якому переплелися німецький, слов'янський, латинський і гебрейський культурні елементи.

До 1924 р. – хоч Буковина вже 1918 р., після Першої світової війни, дісталась Румунії – загальновживаними мовами були румунська і німецька, опісля, до кінця Другої світової війни, офіційною мовою стала румунська, хоча насправді і далі говорили по-німецьки. Німецька мова була не тільки мовою побуту і культури, вона була і залишилась рідною мовою більшої частини населення. Власне Чернівці залишались австрійським містом до 1944 р. – відтоді вони належать до Української республіки. Різноманітні мовні впливи забарвили, звичайно, і буковинську німецьку говірку, частково досить неґативно. Але водночас вона збагатилась новими словами і зворотами. Вона мала своє особливе обличчя, власний колорит. Під поверхнею мовленого лежало глибоке, широко розгалужене коріння різноманітних культур, які багатократно взаємопроникали одна в одну і давали словесному листю відчуття звуку і образу, соку та сили. Більше третини населення становили гебреї, і це надавало містові особливого забарвлення.

Давньогебрейська фольклорна спадщина, леґенди хасидів «витали в повітрі», ними просто дихали. З цього бароккового мовного середовища, з цієї мітично- містичної сфери вийшли німецькі та гебрейські літератори, наприклад, Пауль Целян (...), найвидатніший лірик мови ідиш Іцик Манґер...

Тут багато читали, не тільки газети, журнали, критику і белетристику, але й високу, справжню літературу. Тут з жаром дискутували, грали на музичних інструментах і співали. Міський театр постійно був переповнений, під час гастролей завжди був аншлаг. Значна частина молоді, духовно розкута, відзначалася ненаситною жагою знань. Головний інтерес багатьох інтелектуалів не зводився до честолюбного планування вигідної кар'єри або вищого життєвого рівня, набагато більше важили для них пізнавальні можливості, у якій-небудь сфері – в науці, філософії, політиці або в переживанні містики, мистецтва, поезії і музики. Частина інтелектуальної молоді була політично заанґажована – і це був далеко не «салонний»

анґажемент. Ці молоді люди йшли на великі жертви, їх кидали до в'язниць, знущались над ними, жорстоко катували в поліції, але вони і словом не обмовлялись за чи проти своїх товаришів. Інша частина молоді кохалась у мистецтві. Коли зустрічались друзі, то починалися пристрасні дискусії про філософські, літературні, мистецькі теми і проблеми – нерідко аж до світання. Або збиралися разом, співали німецьких та іншомовних народних пісень, також аж до рання. Молодь мала тоді час або викроювала собі час – навчання і професійні обов'язки вважались другорядною справою, нудною необхідністю.

Так, в інтелектуально орієнтованої частини населення в передвоєнний час з'явився незвичний стиль життя: відчуженість від світу і зневажання загрозливої дійсности як вираження життя в світі ідей та ідеалів, котрі сприймалися як «суттєвіша дійсність». Скульптори, малярі, музиканти, поети існували, якщо вони не мали ніякої іншої професії, за рахунок захоплення своїх друзів і співгромадян, які купували їхні твори, відвідували їхні концерти і вечори. Підтримувати і фінансувати митців і поетів вважалося обов'язком. Цінувалося не тільки те, що ставало відомим через видавництва, через великі тиражі: пієтет перед творцем і його твореннями демонстрували ще задовго до того, як вони були опубліковані.(...)

Чернівці були містом мрійників і адептів. Тут ішлося, кажучи словами Шопенгауера, «про інтерес думки, а не про думку інтересу». Ортодоксальні гебреї і «хасиди» були адептами того чи іншого «святого» раббі. Речі практичного життя не важили для них нічогісінько. Багато з них не мали ніякої професії. Їх утримували дружини, які гордилися тим, що одружені з «вченим» чоловіком, вони «вчилися» інколи усе своє життя із «священних книг» і блаженно слухали мудрі слова свого раббі.

Асимільовані гебреї і освічені німці, українці, румуни так само були адептами: чи то філософів, чи політичних мислителів, композиторів або містиків... Тут були: шопенгаверіанці, ніцшеанці, марксисти, фройдисти. Тут марили Гельдерліном, Рільке, Стефаном Ґеорге, Ґеорґом Траклем, Ельзою Ласкер-Шюлер, Томасом Манном, Германом Гессе, Ґодфрідом Бенном, Бертольдом Брехтом. Тут ковтали класичні та сучасні твори зарубіжної, особливо французької, російської, англійської та американської літератур. Кожен апостол був осяяний місією свого майстра. Тут славили до самозречення і з палким захопленням. Захоплення – слово, яке сучасна критика відхиляє як «пафос» або сентиментальність. У такій атмосфері людина з духовними інтересами була прямо-таки «приречена» полемізувати з філософськими, політичними, літературними або мистецькими проблемами, або ж сама займатися однією з цих сфер – Затонуле місто. Затонулий світ.

Переклад Петра Рихла

Форум націй. – 2005. - № 10/41. – С. 7 (http://forumn.kiev.ua/10-41-2005/41-11.htm)

Перший і єдиний

Єдиний в Україні (і в тогочасній Східній Європі) Музей буковинської діаспори «народився» у серпні 1992-го. А на початку жовтня того ж року у ньому гостив згаданий раніше генерал-губернатор Канади Р.Гнатишин. Він передав до музею документи з власного архіву, книги, світлини. Відкриваючи експозицію «канадійської» зали (значна частина експонатів якої висвітлювала його власне життя), Гнатишин завважив: «Цей музей – пам'ятник відважним піонерам і невгамовним, шукачам кращої долі. Я горджуся тим, що можу їх вшанувати як перший генерал-губернатор Канади, який тут побував, а також як перший канадський генерал-губернатор українського походження зі славного буковинського краю...»

Наразі в музейному фонді понад 4 тисячі експонатів, у тому чимало унікальних. Вони висвітлюють еміґраційний рух на території краю в кінці XIX – у першій половині минулого століть, коли за океан (переважно до Канади і, меншим числом, до США) та інших країн виїхали понад 50 тисяч буковинців. На одній зі світлин українці – ветерани Першої світової війни на зустрічі (7 червня 1922 р.) у Білому домі з президентом США В.Хардінґом. Чимало раритетних експонатів передав до музейної збірки дизайнер найбільшого в світі пам'ятника писанці у місті Веґревіль (Канада) буковинець Павло Цимбалюк.

Про українську людність у Південній Америці (передусім у Бразилії, Арґентіні та Уруґваї) та її організоване життя «розповідають» документи та паспорти наших краян, світлини, друковані матеріали українських інституцій, часописи.

Чимало експонатів характеризують творчість видатних митців, науковців, громадських діячів – вихідців із Буковини. Приміром, роботи майстрині

прикладного мистецтва Ксенії Колотило з Відня. Чотири картини Василя Курилика (його батько народився в с.Борівці Кіцманського району) прикрашають резиденцію генерал-губернатора Канади, його твори є й в приватних колекціях британської королеви Єлизавети II та колишніх канадійських прем'єр-міністрів. Батьківщина скульптора, різьбяра, автора унікальної «Абетки з історії України» (усі літери зроблені з молодого дуба) Ярослава Паладія – село Кострижівка (Заставнівський район). Ініціатор створення «Енциклопедії сучасної України», доцент Сорбонни, Голова НТШ в Європі, почесний громадянин м.Чернівці та почесний доктор Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича Аркадій Жуковський – чернівчанин. Літературознавець, письменник, публіцист, академік та директор Інституту національних меншин АН Молдови, член Спілок письменників України і Молдови, Заслужений діяч науки Молдови, кавалер «Ордена Республіки» (найвища нагорода Молдови) Костянтин Попович прийшов у цей світ на Сокирянщині.

Батько першого мера (він уподовж трьох термінів виконував цю посаду) українського походження канадійського міста Едмонтон Вільяма (Василя) Гавреляка – уродженець с.Банилів (тепер Вижницький район).

А прибор для пиття національного аргентінського напою «мате» подарував уродженець Чернівців Володимир Калічко.

Сорочки і рушники, серветки та подушки, скатертини і дерев'яні вироби, викладені бісером, а також писанки буковинців – усі вони тішать не лише багатством та розмаїттям кольорової гами, а й композиційним рішенням та високою технікою виконання.

Надзвичайно цінною – зокрема, для дослідження розвитку музичного мистецтва краю у 20-30-х роках минулого століття – є повна фонотека Йозефа Шмідта («Буковинського Карузо»), дебют якого відбувся в чернівецькій синагозі. Матеріали про його життя та творчість подарував музею Альфред Фасбінд – швайцарський співак, музикант, музиколог, засновник та збирач архіву Й.Шмідта у Цюріху.

Чимало експонатів оповідють про єврейську еміґрацію та видатних представників цього народу, земна стежина яких розпочалась на Буковині. Уродженець Чернівців Пауль Целан (Анчель) літературними критиками вважається найвизначнішим австрійським поетом минулого століття та одним із найкращих европейських ліричних поетів повоєнного часу. Книги віршів також чернівчанки Рози Ауслендер (Розалії Беатріс Рут Шерцер) перекладено більшістю европейських мов; вона – кавалер єдиного федерального ордену ФРН «За заслуги».

У столиці Буковини розпочав свій земний шлях і Ервін Чаргафф (1905-2002) – біохемік, який першим у світі описав подвоєння молекули ДНК (воно увійшло в історію науки як «правило Чаргаффа» і стало вагомим кроком на шляху до відкриття генетичного коду людини). Він – знавець 15 мов, член Паризької АН, Нідерландської королівської АН, Академії натуралістів Німеччини «Леопольдіна», від 1952 р. професор (завідувач з 1970-го) катедри біохемії Колумбійського університету.

2003 р. музей «трансформувася» у відділ «Буковинська діаспора» Чернівецького краєзнавчого музею (вул. Главки, 1а).

Винниченко І., Аляб`єв О. Чернівецька область / Серія «Україна невідома». – К., ТОВ «Геопринт», 2020. – С. 101-103

Добржанський С. **Розвиток міського самоврядування Чернівців у другій половині XIX – на початку XX ст.**

Реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні, яке у відповідності із основними засадами Європейської хартії місцевого самоврядування відбувається впродовж останніх років, передбачає проведення низки структурних змін, спрямованих на реалізацію

децентралізації, розвиток інфраструктури, залучення громадськості до розробки управлінських рішень, забезпечення контролю за здійснення владних повноважень тощо. У відповідній концепції 2014 р. справедливо констатувалося, що існуюча система не задовольняла потреб суспільства, не забезпечувала створення та підтримку сприятливого життєвого середовища, необхідного для всебічного розвитку людини, її самореалізації й захисту прав, надання населенню високоякісних і доступних послуг. Зважаючи на це, доцільно не лише враховувати зарубіжний досвід та здійснювати експертний аналіз, а й проводити історичні дослідження, спрямовані на врахування досягнень і помилок минулого. Відтак, пропонована розвідка має наукову та суспільно-політичну актуальність.

В історії міста Чернівці вирішальним і переломним стало приєднання Буковини до Австрії. Австрійці зробили місто адміністративним центром краю, розмістили тут органи військового, а потім окружного правління. Звичайно, це сприяло розбудові міста і поставило на порядок денний формування органів міського управління. 1786 р. Чернівці отримали перший міський статут, укладений військовим очільником краю генералом К. Енценбергом. Згідно цього документу містом управляв громадський (міський) суд, який складався з міського судді та 4 радних. Вони обиралися терміном на 3 роки.

Після входження Буковини до складу Королівства Галичини і Володимирії управляти Чернівцями продовжував громадський суд. Але розвиток міста потребував удосконалення системи управління. В результаті активного наполягання тутешніх жителів 2 вересня 1832 р. Чернівцям було надано магдебурзьке право. Це стало важливим кроком у розвитку міського самоврядування, щоправда міський магістрат та міщанський комітет мали досить обмежені права. Як писав Р. Кайндль: «…надто великий вплив окружних та крайових властей та мале значення міщанського комітету залишалися й у подальшому гальмом у розвитку міста».

Революція 1848–1849 рр. стала новою рубіжною датою для Чернівців. У октройованій (дарованій) конституції 4 березня 1849 р., яку підписав імператор Франц-Йосиф під тиском революційних подій, Буковину було відділено від Галичини і проголошено окремим коронним краєм Габсбурзької імперії зі статусом герцогства. Чернівці відповідно стали столицею однієї з 15 областей Цислейтанії, що значно підвищило статус міста.

У цій же конституції було проголошено ряд нововведень щодо місцевого управління імперії. Зокрема, 33 параграф гарантував місцевим громадам право обирати своїх представників в органи самоврядування, самостійно приймати нових членів громади і управляти своїми справами, відкрито здійснювати фінансову діяльність, публічно проводити засідання своїх представників тощо.

Ці положення було поглиблено в окремому тимчасовому законі для громад (громадському законі) від 17 березня 1849 р. У вступній частині цього документу декларувалося: «Основою вільної держави є вільні громади». Відтак громадам передавалося широке коло повноважень, які поділялися на природні і делеговані. Однак цей закон не вступив у дію, оскільки 31 грудня 1851 р. конституцію 1849 р. було скасовано, а в імперії встановлено неоабсолютистський порядок.

Нові зміни в Австрії відбулися після публікації жовтневого 1860 р. диплому і лютневого патенту 1861 р., згідно з якими в державі відновлювався конституційний лад. 5 березня 1862 р. було прийнято закон, який фіксував засадничі правила для управління місцевими громадами. У ньому визначалася їх сфера повноважень. Зокрема громади відповідали за безпеку особи і власності, розвиток місцевих доріг, мостів, нагляд за дотриманням стандартів мір і ваги, охорону здоров'я, нагляд за службовим порядком, нагляд за моральністю, догляд за убогими, нагляд за будівництвом і пожежною безпекою, заснування і утримання народних шкіл, залагодження суперечок між членами громади за допомогою обраних мужів довір'я, публічні добровільні ліцитації рухомого майна тощо.

У законі зазначалося, що будь-яка нерухомість повинна перебувати на обліку в громадах. У XXII статті закону 1862 р. про місцеві громади вказувалося, що столичні міста коронних земель, а також інші важливі міста та курорти отримують на основі крайових законів окремі статути, які затверджуються імператором.

На основі загальноімперського закону про місцеві громади і громадське самоврядування 14 листопада 1863 р. було затверджено «Громадський порядок для герцогства Буковина». Документ фіксував, що кожна громада з власними органами управління в місті, містечку чи селі, вважається місцевою громадою. Вказувалося, що декілька громад можуть об'єднатися, але тільки на добровільних засадах.

Імперський закон від 5 березня 1862 р. та крайовий закон від 14 листопада 1863 р. стали правовим фундаментом для розвитку місцевого самоврядування на Буковині. На підставі цих законів буковинським сеймом було прийнято закон, затверджений імператором Францом-Йосифом 8 березня 1864 р., який для Чернівців надавав окремий громадський статут. Із цього часу в статистичних та інших документах місто фігурувало саме у цьому статусі. На початку XX ст. в Австрії нараховувалося 33 міста з окремими статутами. На Буковині це були тільки Чернівці, в Галичині – Львів та Краків.

Статут Чернівців складався з трьох розділів і мав 109 статей. У першому розділі «Про територію міської громади і про членів громади» зазначалося, що

громаду міста Чернівці становлять безпосередньо середмістя і передмістя Роша, Клокучка, Каличанка та Гореча. У громаді розрізнялися її члени і чужинці. Перші поділялися на тих, хто належить до громади (відносились корінні жителі Чернівців) і міщан (ті, хто склали присягу). Міщанином могли бути чоловіки, які володіли власним господарством, мали пасивне і активне виборче право і ті, хто впродовж трьох років сплачував прямого податку не менше 20 гульденів щорічно.

Громада також мала право надавати австрійським підданим почесне громадянство, незалежно від того в якій громаді вони перебували. Обов'язковим було ведення запису її членів, із яким могли вільно ознайомитися інші. Членам громади гарантувалися рівні права і обов'язки. Чужинцями вважалися всі, хто проживав у місті, але до громади не належав. Їм не можна було забороняти проживати на території Чернівців.

Другий розділ статуту стосувався управління громадою. Керівними органами були громадська (міська) рада і магістрат. Громадська рада мала розпорядчі і наглядові функції влади, а магістрат – адміністративні та виконавчі. На чолі обох органів стояв бургомістр.

Громадська рада обиралася членами чернівецької громади чоловічої статі. Брати участь у виборах мали право міщани і почесні міщани, а також, всі, хто платили від будинку або земельної ділянки не менше 5 гульденів податку в середмісті і 3 гульдени у передмісті, ті хто платили взагалі прямих податків у середмісті не менше 10 гульденів, а у передмісті – 6 гульденів, вище духовенство всіх конфесій, надвірні, державні, крайові урядники та урядники публічних фондів, адвокати, нотаріуси та лікарі, а також ті, хто здобули магістерський ступінь у навчальних закладах за межами краю, керівники та надучителі народних шкіл, а також директори, професори і вчителі середніх та вищих навчальних закладів та ін.

Виборчого права були позбавлені офіцери, які перебували на військовій службі, жінки, наймані працівники, помічники ремісників, ті, хто перебували під опікою, не мали сталого заробітку і не сплачували належного податку тощо. Також позбавлялися виборчого права притягнені до відповідальності за кримінальні злочини і бродяжництво.

Активним виборчим правом користувалися всі члени громади чоловічої статі, яким виповнилося 24 роки. Позбавлені нього (крім тих, хто не мав і пасивного виборчого права) були урядники і слуги громади, особи визнані винними в аморальності, звільнені від служби за дисциплінарні порушення.

Чернівецька громада поділялася на три виборчі округи. Перший становило середмістя Чернівців. Тут обиралося 45 депутатів громадської ради. До меж другого виборчого округу входило передмістя Роша, де обиралося 3

депутати. Третій – становили передмістя Калічанка, Клокучка і Гореча. Тут обирали 2 депутатів. Таким чином громадська рада складалася з 50 депутатів.

Право вибору можна було здійснювати тільки в одному виборчому окрузі. Належність до нього визначалася місцем сплати податку. Якщо виборець не потрапляв до жодного з виборчих округів за цим параметром, тоді він реалізовував своє виборче право за місцем проживання.

У першому окрузі виборці поділялися на три курії. У кожній з них вони забезпечували сплату третини прямих податків. Якщо виборці сплачували однакову кількість податків і були на межі входження в одну з курій, то перевага надавалася міщанину, а серед двох міщан – старшому за віком. Від кожної з курій обиралося 15 депутатів.

До першої виборчої курії першого виборчого округу належали (крім тих, хто потрапляли сюди за величиною сплаченого податку) почесні міщани, надвірні, державні, крайові та урядники публічних фондів, офіцери, які не перебували на службі за умови, що сплати не менше 30 гульденів прибуткового податку. Якщо ж ці категорії платили менше, то зараховувалися до другої курії. До неї також належали вищі священики, адвокати, нотаріуси, лікарі, директори і надучителі народних шкіл, директори, професори і вчителі вищих шкіл. Міщани, а також надвірні, державні, крайові та урядники публічних фондів, офіцери, які не перебували на службі і взагалі не сплачували прибутковий податок потрапляли до третьої курії. Другий і третій округи на виборчі курії не поділялися.

За чотири тижні до виборів списки виборців по округах і куріях подавалися в ратушу і виставлялися там для публічного розгляду. Списки можна було оскаржити не пізніше, ніж за 8 днів до виборів. Комісія у складі бургомістра і чотирьох обраних членів громадської ради розглядала відповідні звернення. За 6 днів до виборів будь-які зміни у списках заборонялися.

Процедура виборів проводилася виборчими комісіями. Для кожного округу і курії створювалася окрема комісія з 5 осіб, яку призначав бургомістр. Як правило, її очолював член громадської ради. Спочатку обирали виборці третього виборчого округу, потім другого, потім перша курія, за нею друга і в кінці третя курія першого виборчого округу. Вибори в кожному окрузі і в кожній курії першого округу проводилися в окремі дні.

Кожен мав голосувати особисто. Для цього він повинен був прибути в призначений час у відповідне місце до комісії, де його записували у протокол. Кожен виборець записував у картку стільки прізвищ, скільки обиралося до громадської ради в його курії або окрузі. Після завершення терміну подачі карток комісія підраховувала подані голоси. Обраним вважався той, хто

отримав абсолютну більшість голосів. У разі, коли декілька претендентів набрали однакову кількість голосів передбачався другий тур голосування.

Обраний до громадської ради не мав права відмовитися від вибору без поважної причини. У разі відмови, міська рада мала право оштрафувати цю особу на суму до 100 гульденів. Виняток становили священики, учителі, урядники різних рівнів, військові дійсної служби, особи старші 60 років, особи, які вже двічі обиралися до міської ради, за станом здоров'я і ті, хто впродовж року часто відлучався з громади. До громадської ради обирали на чотири роки. Кожних два роки половина членів громадської ради переобиралася. Перший раз, цю половину переобирали за жеребкуванням.

Громадська рада обирала зі свого складу бургомістра. У виборах повинно було брати участь не менше ¾ членів міської ради. Обраним, вважався той, хто набрав абсолютну кількість голосів. У разі однакової кількості голосів передбачався другий тур. Якщо ж і у другому турі претенденти набирали однакову кількість голосів, бургомістра визначали за жеребкуванням.

Цю посадову особу також обирали на 4 роки, а віце-бургомістра – на 2 роки. Обрання бургомістра затверджував імператор. Члени громадської ради працювали на громадських засадах, бургомістр і віце-бургомістр отримували заробітну плату.

Як уже зазначалося, адміністративним і виконуючим органом громади був магістрат. Він складався з бургомістра, віце-бургомістра, чотирьох міських радників, а також необхідного персоналу урядників і слуг. Міські радники обиралися з членів громадської ради і переобиралися кожні два роки. Громадська рада встановлювала міським радникам жалування.

Третій розділ статуту стосувався сфери компетенції міської громади та її органів самоврядування. Як і в законах про місцеве самоврядування 1862 і 1863 рр. коло дій міської громади поділялося на самостійне і перенесене. До першого входило управління міським господарством, нагляд за безпекою особи і власності, утримання доріг, площ, мостів, безпека пересування на дорогах і по воді, нагляд за торгівлею, стандартами мір і ваги, охорона здоров'я, нагляд за слугами і робітниками, нагляд за будівництвом, протипожежна охорона, розвиток початкових (народних) та середніх шкіл, розв'язання суперечок обраними з членів громади мужами довір'я, утримання поліції, доброчинних закладів, міщанського шпиталю та ін.

Повноваження громади включали нагляд за дотриманням загальноімперських та крайових законів, за справами політичного управління тощо. На громадську (міську) раду покладався обов'язок захищати інтереси громади. Вона повинна була дбати про рухоме і нерухоме майно громади, формувати прибуткову і видаткову частини бюджету міста, дбати про покриття

дефіциту, публікувати бюджет. Громадська рада мала право запроваджувати додаткові (до прямих і прибуткових) податки.

До повноважень громади належав також вибір бургомістра, його заступника і міських радників, надання права власності, права міщанства і звання почесного міщанина, визначення кількості урядників і громадських слуг, встановлення розміру їхнього жалування, подання петицій від імені громади. Громадська рада мала право встановлювати свої приписи до виконання, а за їх порушення – карати штрафом розміром до 25 гульденів або арештом до 5 днів.

Засідання громадської ради проводив бургомістр або його заступник. Вони повинні були відбуватися публічно, але в окремих випадках за рішенням бургомістра або за пропозицією 5 членів ради могли проходити в закритому режимі.

Стосовно магістрату зазначалося, що він виконував всі ухвали громадської ради. На нього покладався обов'язок готувати проект бюджету міста і подавати його на розгляд громадської ради за три місяці до початку адміністративного року. Магістрат наглядав за громадськими касами і доброчинними закладами, контролював торгівлю та виконання приписів щодо її ведення, стежив за отриманням громадських прибутків, утримував поліцію.

Органи міського самоврядування перебували під контролем вищих інстанцій. Зокрема крайовий сейм через виділ наглядав, щоб міський маєток і добро громади перебували в належному стані. Виділ сейму мав право вимагати звіт від органів самоврядування про стан справ і надсилати своїх комісарів для вивчення цих питань. Окремі питання, зокрема щодо продажу нерухомості вартістю понад 10 тис. гульденів, отримання позики, якщо вона перевищувала міські доходи, можна було вирішувати тільки з дозволу буковинського сейму.

Крайова влада повинна наглядала за тим, щоб органи міського самоврядування не перевищували повноважень і не порушували існуючі закони. Уряд мав право розпустити міську раду. У такому випадку впродовж 6 тижнів мали призначатися нові вибори. На цей час працював тимчасовий магістрат у складі п'яти міських радників на чолі з головою. Зміни до статуту мав право вносити крайовий уряд.

Таким чином, Статут 1864 р. значно розширював права міського самоврядування Чернівців. Воно здійснювалося на відносно демократичних засадах, однак в основу виборчої системи було покладено величину сплати податків (майновий ценз), а також належність до певних привілейованих соціальних груп (соціальний ценз). Це обмежувало доступ до самоврядування широких верств біднішого населення Чернівців. Міська рада і міський магістрат на чолі з бургомістром мали широкі повноваження, але в окремих

питаннях перебували під контролем Буковинського сейму, крайового президента і крайового правління, а також уряду. Тим не менше, статут відкривав широкі можливості для реалізації міського самоврядування і вирішення питань економічного та соціального розвитку міста.

До кінця XIX ст. до статуту двічі вносилися зміни. Перший раз у 1868 р. у зв'язку з ухваленим законом від 20 вересня 1868 р., згідно якого чужинців (не членів громади) почали називати співучасниками громади (Gemeindegenossen). Їм надавалося активне і пасивне виборче право при виборах до громадської ради на тих самих засадах, що і членам громади. В залежності від сплати податку або наявних привілеїв вони включалися до однієї з трьох виборчих курій середмістя Чернівців. Друга зміна відбулася відповідно до закону від 1 березня 1874 р., за яким вводилася посада другого віце-бургомістра. Він ставав членом магістрату тільки тоді, коли заміщав бургомістра.

Загалом, Статут Чернівців загалом давав можливість ефективно управляти містом. Підтвердженням цьому може бути те, що в другій половині XIX – на початку XX ст. населений пункт швидко зростав, розвивалася інфраструктура, велося інтенсивне будівництво адміністративних та житлових споруд. За період з 1869 по 1910 р. населення місто зросло з 33 884 до 85 458, тобто більш ніж у 2,5 рази.

Однак, на початку XX ст. ситуація змінилася. На Буковині було проведено цілу низку реформ, зокрема змінено виборчий закон щодо виборів до Буковинського сейму, ухвалено новий громадський статут для сільських громад та новий виборчий закон для органів громадського самоврядування. Все це стимулювало обговорення необхідності змін статуту Чернівців. Особливо активно за це виступали українці та румуни. Більшість жителів Чернівців цих етнічних груп належали до бідніших верств населення і тому мали невелике представництво в громадській раді Чернівців. Між тим, чисельність українців і румунів серед жителів Чернівців поступово зростала. У 1910 р. в Чернівцях проживало 41 360 німців і євреїв, 15 254 українців, 13 440 румунів, 14 893 поляків. Отже, німці і євреї становили 48,4%, українці – 17,9%, румуни – 15,7%, поляки – 17,4%.

У міській раді українці довгий час взагалі не мали представництва, потім мали двох депутатів і тільки у 1910 р. вибороли 4 місця для своїх представників. Це не давало можливості впливати на ухвалення рішень і викликало незадоволення, про що неодноразово заявляли українські представники. Зокрема, 22 травня 1910 р. українське політичне товариство «Руська рада» скликало віче в Українському народному домі, на якому обговорили недоліки управління Чернівцями. З великою промовою виступив секретар товариства Остап Луцький. Він звинуватив міську раду в тому, що

вона витрачає великі суми грошей на непотрібні речі, вказав на неефективне ведення обліку нерухомого майна та земель, несвоєчасне оприлюднення бюджету на наступний рік і виділення занадто великих коштів на утримання адміністративного апарату тощо.

Зважаючи на це, українці, а разом із ними і румуни та деякі представники інших етнічних груп, вимагали змінити статут Чернівців, запровадивши при виборах міської ради національні курії, на зразок виборчого закону до Буковинського сейму. Тутешня адміністрація загалом погоджувалася на такі зміни. Вже в січні 1910 р. було запропоновано перший варіант зміненого статуту. Передбачалося збільшити кількість членів міської ради до 70. Місто в кожній національній курії створювало один виборчий округ, а виборці поділялися на 4 групи (кола) за майновим станом. У результаті німцям і євреям припадало 42 місця (25 євреїв і 17 німців), українцям 10, румунам і полякам по 9. Пізніше було вирішено збільшити кількість членів міської ради до 72, установивши представництво румунів і поляків також по 10.

Цього ж року Буковинський сейм затвердив новий статут, однак він був повернутий на доопрацювання. Слід віддати належне депутатам сейму, які оперативно внесли поправки в проект і вже 21 жовтня 1912 р. Буковинський сейм повторно ухвалив новий статут для Чернівців і окремо новий виборчий закон для органів міського самоврядування міста. У цих актах зазначалося, що виборче право поширювалося на всі верстви міського населення, однак зберігалися майнові курії (виборчі кола). У середмісті їх було 4, у передмісті – 2. Громадська рада мала створити виконавчий комітет (магістрат), до якого входили бургомістр, 4 віце-бургомістра і 9 радних. Кожна з основних національностей повинна була мати одного віце-бургомістра. Щодо радних, то 6 з них обиралися від німецько-єврейської курії і по одному від решти національних курій. В національних куріях і виборчих колах запроваджувалося пропорційне виборче право. За вимогою тодішнього віце-бургомістра С. Вайсельберга збільшувалася кількість мандатів до міської ради від середмістя і зменшувалася від передмість.Батурин

Характерно, що значна частина депутатів міської ради виступила проти таких змін. На засіданні 22 жовтня 1912 р. навколо питання оновлення статуту розгорілися гострі дебати, після яких 23 депутати ухвалили протест проти дій Буковинського сейму. Можливо це вплинуло на центральні органи влади, бо до початку Першої світової війни новий статут м. Чернівців так і не був санкціонований імператором.

Таким чином, у другій половині XIX – на початку XX ст. місто Чернівці управлялося окремим статутом, затвердженим імператором. Статут відкрив широкі можливості для розвитку управління містом, хоча й зберігалася правова

перевага заможних верств та окремих привілейованих груп жителів міста над менш заможними. Розвиток міста як багатонаціонального центру поставив на порядок дня нові завдання щодо задоволення потреб окремих національних груп. Проект 1912 р., ухвалений Буковинським сеймом, відкривав непогані перспективи для розвитку міського самоврядування і поглиблення автономії міста. Однак, цей процес було перервано початком Першої світової війни.

Краєзнавство. – 2019. - № 2. – С. 29-36 (file:///C:/Users/Admin/Downloads/kraeznavstvo_2019_2_5.pdf)

ЙОГО ТВОРІННЯ – У СПИСКУ ОБ`ЄКТІВ ВСЕСВІТНЬОЇ СПАДЩИНИ ЮНЕСКО

Уродженець чеського містечка Пржештіце, вихованець Віденської академії мистецтв, засновник Королівської Богемської академії наук, словесности та мистецтв імператора Франца-Йосифа (тепер Чеська академія наук та мистецтв) та її перший президент, один із найталановитіших архітектів Европи був автором проєктів понад 150 будівель у Празі та Відні. Проте вершина фахового таланту Йозефа Главки знаходиться на певній віддалі від цих столиць.

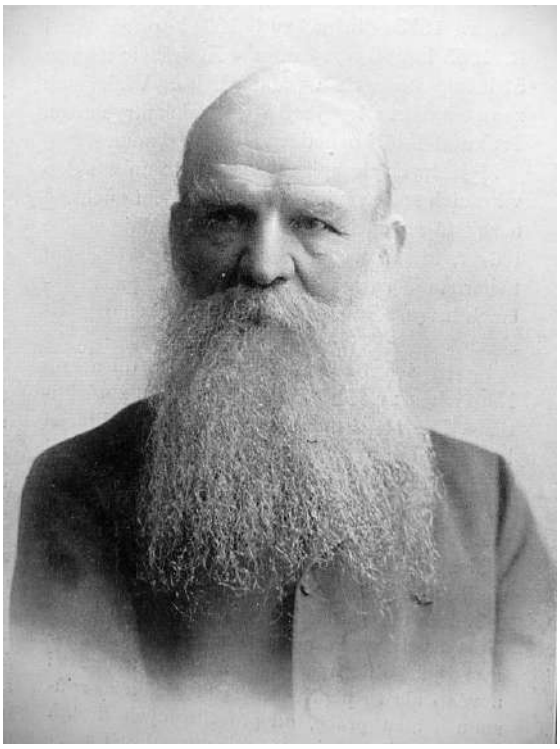

Архітектурний комплекс колишньої резиденції митрополитів Буковини і Далмації на Господній горі (яку 1888 року перейменували на Габсбурзьку височину) – тепер центральні корпуси Чернівецького національного

університету імені Юрія Федьковича (вул.Коцюбинського, 2). На трьох міжнародних конкурсах зодчих другої половини позаминуого століття цей проєкт незмінно посідав призові місця.

Оздоблювальні роботи в резиденції здійснювали чех, майстер історичного живопису Карел Свобода, віденські художники Карл Йобст та Йоган Кляйн, а також буковинські – Епамінандос Бучевський та Євген Максимович. Художнім різьбленням по каменю та ліпленням керував сам Й.Главка.

Оскільки доставка будівельного матеріалу з Австрії була економічно недоцільною, архітект з інженерами почав шукати місцеві поклади. Були віднайдені родовища будівельного каменю в селах Василів, Чуньків, Дорошівці (тепер Заставнівський район), Красне (Сторожинецький), Сучавіца (Румунія). Тут видобували алебастр, кораловий камінь (принагідно: виготовлену з місцевого алебастру вазу в 1878 р. на міжнародній виставці у Парижі оцінили в 700 гульденів).

Й.Главка також навчив буковинців працювати з каменем, оскільки домігся відрядження з Відня 30 ремісників-каменярів, які навчали місцевих мешканців тонкощів професії. Освоїли буковинці і виготовлення глазурованої цегли та черепиці, якою була покрита резиденція і оздоблені стіни.

Синодальну залу резиденція ще називають Мармуровою, оскільки її стіни, підлога та колони виконані з білого і чорного мармуру. Стіни прикрашалися фресками з мозаїкою на релігійну тематику. Доповнювали внутрішнє оздоблення зали дві кришталеві срібні люстри на 120 свічок, чотири люстри на 32 свічки, 36 ламп настінних на 3 свічки та 4 лампи настінних на одну свічку. Усі світильники та люстри були розроблені і виготовлені у Відні інженерами Махоткою та Шпоранцем. Підлогу застеляли трьома великими килимами, витканими на спеціально створених ткацьких верстатах (біля одного верстата одночасно працювали 40 майстринь).

Загальна вартість будівництва сягнула 3 мільйонів 600 тисяч корон (1 мільйон 400 тисяч золотих карбованців).

Автентику палацу висвітлив часопис «Neues Wiener Journal», який 25 вересня 1927 р.опублікував враження від відвідування митрополичої резиденції віденського журналіста Жана Ґольдберґа: «Гарний ранок пізнього літа... Ми йдемо чудовою алеєю шароподібних акацій до головного входу палацу. Тут резиденція Буковинського митрополита. Сходами потрапляємо на другий поверх, де знаходиться помешкання та робоча кімната/офіс митрополита… Наші оглядини «резиденції» розпочинаються із чудового залу засідань, чиї стіни прикрашають великі полотна картин із зображеннями всіх Габсбургів – від Марії Терезії до цісаря Франца Йозефа. Ці картини були створені у Віденській академії мистецтв. З цього залу потрапляємо до іншого значно більшого залу засідань Синодальної ради, тут проходять засідання під головуванням митрополита. Особливо цікавим є величезний Конгрес-зал, який повністю виконаний із мармуру і підпирається мармуровими колонами. Дерев'яна дубова стеля прикрашена різьбою. На стінах фрески із сценами з історії румунсько-православної церкви.

Одна фреска зображає перенесення мощей покровителя краю Івана з Акерману (Бессарабія) до Сучави у 1402 р. Інша фреска унаочнює Ясський синод під головуванням молдовського воєводи Василя Лупу у 1642 р. Третя фреска представляє присягання 1777 р. буковинського населення Марії Терезії у Чернівцях на тому місці, де зараз стоїть римо-католицька церква.

Одна із цих картин містить зображення заснування у 1466 р. монастиря у Путні Штефаном Великим, який за власним бажанням там і похований… Далі потрапляємо до бібліотечної кімнати, частина книг є власністю митрополита, а інша частина власністю митрополії.

Великий банкетний зал накритий та сервірований на 180-200 осіб, його також підпирають мармурові колони та прикрашають багаті фрески у візантійському стилі. Три цікаві картини особливо впадають в око: «Насичення народу п'ятьма хлібами», «Таємна вечеря» та «Весілля у Кані Галілейській». Нещодавно у цій залі пригощали короля Румунії Фердінанда, який тут гостював.

У так званій домашній капличці щодня правлять Службу ченці. Всього їх тут семеро. На цьому богослужінні завжди також присутній і митрополит... У каплиці на одній мармуровій плиті можна прочитати дату спорудження резиденції – 1864 до 1880 рр. 15 липня 1882 р. каплицю було освячено. Семінарська церква була освячена 29 липня 1882 року тодішнім митрополитом д-ром Сільвестром Мораріу.

Митрополит архієпископ Нектарій був на час мого візиту у від'їзді з інспекцією лісових угідь релігійного фонду на півдні Буковини. Але мені дозволили оглянути його бюро. Воно вразило своєю простотою… Тут можна побачити великий портрет померлого короля Фердінанда, який створив чернівецький художник Баржоан, а також портрети королеви Марії, Ізідори Константинович, портрети Штефана Великого та Олександра Доброго, які написав професор Максимович.

Митрополит мешкає у резиденції у п'ятьох кімнатах… Резиденція складається із головного корпусу по середині, семінарського корпусу із семінарською церквою ліворуч і корпусом для священників праворуч. Головний корпус налічує з усіма допоміжними спорудами 156 приміщень. Тут знаходиться інтернат для семінаристів, теологічний факультет із 50-ма студентами, інтернат для учнів школи церковного співу і приватні помешкання радників консисторії».

У березні 1944 р. румунсько-нацистські окупанти спричинили пожежу, яка майже повністю знищила шедевральну Синодальну залу. Збитки вираховувались величезною (не лише на той час) сумою — понад 25 мільйонів карбованців…

Архітект є автором проєкту й Вірменської церкви (вул.Українська, 28) – діючої вірменської католицької церкви східного обряду Святих апостолів Петра і Павла. В її архітектурі переплелися елементи романського та готичного стилів, а також українського бароко. Й.Главка й керував зведенням храму, проте через хворобу не зміг бути в Чернівцях на завершальному етапі будівництва.

Завдяки чудовій акустиці храм від початку використовувався для проведення вечорів церковного співу; тут також було встановлено орган.

Винниченко І., Аляб`єв О. Чернівецька область / Серія «Україна невідома». – К., ТОВ «Геопринт», 2020. – С. 8-11

Чернігівська область

Собора І. **Батурин – відроджена столиця: що подивитися та який він сьогодні**

Батурин. Заплющіть очі та прислухайтесь: чуєте тупіт копит? То крізь 300 років лунає, як вулицями Батурина їдуть козаки. Може, вони повернулись з бою, а може, від'їжджають на службу.

Протягом 1669-1708 та 1750-1764 років Батурин був резиденцією гетьманів Лівобережної України – Дем'яна Многогрішного, Івана Самойловича, Івана Мазепи, Пилипа Орлика, Кирила Розумовського. Свого часу місто майже зрівняли із землею, а пізніше ще й занедбали.

Сьогодні Батурин відродився, до його легень вдихнули нове життя. Протягом 2003-2009 років низка меценатів вкладали кошти у відновлення історичних пам'яток міста. А у листопаді 2007 року Указом Президента України державному історико-культурному заповіднику "Гетьманська столиця" надали статус національного. До заповідника ввійшли Будинок генерального судді Василя Кочубея, Цитадель Батуринської Фортеці, музей археології Батурина та Палац Кирила Розумовського.

Туристи

До Гетьманської столиці щодня приїздять відвідувачі, які не втомлюються цікавитися історією своєї країни. Однак доїхати до міста не так вже і легко, адже залізниці там так і не проклали, а до найближчих міст – Бахмача та Конотопа – близько 30 кілометрів. Тому найзручніше їхати своєю автівкою, або ж до Бахмача і Конотопа, а звідти – автобусом.

Розповідають, що залізницю не збудували у Батурині, бо свого часу у прилеглому селі Митченки жив та працював видатний український бджоляр Петро Прокопович. Коли він дізнався, що шлях Москва-Київ має пройти через його землі, він попросив імператора змінити проект, щоб зберегти чистоту меду. Тож і донині залізниця замість Глухова і Батурина лежить через Конотоп і Бахмач.

Популярність історико-культурного заповіднику "Гетьманська столиця" припадає на літній період. Влітку щодня приїжджають по 200-300 відвідувачів, а рекордом є 1000 туристів. Взимку погода та короткий день не спонукають до поїздок, навіть теплий плед не дуже зігріває, екскурсоводи відпочивають. Всього ж за рік до Батурина навідуються близько 100 тисяч туристів.

Будинок генерального судді Василя Кочубея

У 1708 році московські війська під командуванням Олександра Меншикова спалили Батурин, усіх жителів міста жорстоко вбили. Однак

будинок Кочубея чудом вцілів та зберігся до наших днів, а дехто з істориків стверджує, що це взагалі єдина будівля, яка вистояла при пожежі.

Наприкінці XVII століття у будинку діяв найвищий судовий орган лівобережжя України – Генеральний військовий суд. А після того, як у 1700 році генеральним суддею обрали Василя Кочубея, будинок став його особистою власністю.

Після смерті генерального судді будинок утримували його нащадки, хоч і не жили там. Вони наймали людей, які опікувалися будівлею. Так тривало до 1917 року, поки Кочубеї не виїхали за кордон.

У 1921 році на території прилеглій до будинку свою роботу розгорнуло товариство бджолярів імені Прокоповича. А зараз на подвір'ї організовано виставку просто неба – пасіку імені Прокоповича, де відтворено розвиток бджільництва від примітивного вулика-дуплянки до втулкового вулика, вдосконаленого самим Прокоповичем.

Під час Другої Світової війни будинок все ж пошкодили – вціліли лише стіни та підвальні кімнати. Нині тут музей. Побачити в ньому можна різноманітні прикраси, люстри, замки і ключі з будинку, чудові зразки кахлів, яким була обкладена піч в будинку.

У музеї глибоко розкривається історія родини Кочубеїв. Працівники заповідника склали родове дерево Кочубеїв, також представлені родинні портрети. Розповідає музей і про кохання доньки Кочубея Мотрі та Івана Мазепи. У 65 років гетьман закохався у 16-річну доньку генерального судді. Кажуть, що Мотря стала останнім коханням Мазепи. Закохані протягом недовгого часу листувалися через слуг Мотрі. Однак згодом ці листи перехопив Василь Кочубей, який не надто шляхетно використав інтимне листування доньки у своєму доносі на Мазепу. Листи теж можна побачити у заповіднику "Гетьманської столиці".

Будинок Кочубея Фото: Український інтерес / Інна Собора

Цитадель Батуринської фортеці

Спорудили цитадель у 1625 році на пагорбах річки Сейм. Із трьох боків фортеця була оточена ровом, а четвертий виходив на крутий берег Сейму. Фортецю оточував земляний вал з дубовим частоколом, який переривався шістьма кутовими баштами. Всередині на високому пагорбі стояв “панський двір”, який і називають “цитадель”.

З Батуринською фортецею пов’язують діяльність перших батуринських гетьманів – Дем’яна Ігнатовича, Івана Самойловича та Івана Мазепи. Тут можна побачити і гетьманський будинок, і скарбницю.

Також у цитаделі є замкова дерев’яна церква Воскресіння Господнього, яку вважають усипальницею героїв Батуринської оборони 1708 року. Там щорічно вшановують пам’ять тисяч загиблих батуринців.

Цитадель Батуринської фортеці повністю відновили у 2008 році. З того часу її брама гостинно відчинена для усіх небайдужих до історії Батурина і України.

Музей археології Батурина

Музей розгорнули у приміщенні колишньої Воскресенської церковнопарафіяльної школи, яку побудували в 1904 році. Експозиція музею висвітлює історію міста від найдавніших часів до листопада 1708 року.

Відвідувачів чекають три тематичні напрямки: “Батурин стародавній”, “Батурин козацької доби”, “Батурин – гетьманська резиденція”.

Серед експонатів – пам’ятки доби палеоліту, мезоліту, неоліту, давньоруські прикраси з різних матеріалів, різноманітні предмети побуту. Також у музеї можна побачити козацькі похідні та ужиткові речі, копії документів та мап того часу, лицарський пояс з посрібленням, срібний талер 1622 року, козацькі чоботи та повстанську зброю. Представлені там пам’ятки часів Многогрішного, Самойловича, Мазепи та деякі речі, знайдені після повного знищення Батурина та всіх жителів восени 1708 року.

Музей археології Батурина. Фото: Український інтерес / Інна Собора

Палац Кирила Розумовського

Палац, мальовничий і захопливий, не знищила ні війна, ні стихійне лихо. Його занедбали. До 2009 року про будівлю можна було читати лише в книжках та уявляти, якою вона могла б бути. Однак у 2009 році, з сьомої спроби, у Палаці Кирила Розумовського завершилась рестарація і він відкрився для відвідувачів.

Кирило Розумовський, ставши гетьманом, повернув столицю козацької держави з Глухова до Батурина. Він запланував створити там грандіозний палацово-парковий ансамбль. Для цього гетьман запросив одного з провідних архітекторів тієї доби Чарльза Камерона, який працював у Батурині протягом 1799-1803 років. Результатом його роботи став величний триповерховий палац у стилі класицизму.

Кажуть, що Палац зводив Кирило Розумовський для своєї матері. Однак більшість істориків запевняють, що ніхто там не жив жодного дня. Після смерті гетьмана в січні 1803 року всі роботи припинилися, а через 20 років пожежа знищила майже всі його інтер'єри.

Зараз там відкриті перший та другий поверхи, де можна побачити родинні портрети Розумовських (копії з оригіналів), оригінальний палаш (меч) Кирила Розумовського, який нащадок гетьманського роду Григір Розумовський передав до палацу у день його відкриття, облаштовану Каплицю з іконами XVIII століття. Другий поверх відновлений за аналогами збережених робіт Чарльза Камерона. Там облаштовані житлова кімната для гостей, кабінет, бібліотека з книжковою шафою 1732 року.

Прикрасою Палацу є "Антична" зала, яка розкішно декорована сюжетами давньогрецької міфології. Зала мала б слугувати великою їдальнею, а тому домінуючим експонатом тут є бенкетний стіл та двадцять стільців до нього, які виготовили сучасні майстри у стилі XVIII-XIX століття.

Нині у Палацу є ще одне гарне призначення – там щороку об’єднують своє життя сотні пар, оскільки проведення весільних церемоній у Палаці Кирила Розумовського стало красивою традицією.

Не дивлячись на те, що за вікном може йти дощ, а може і сніжити, не варто замерзати серцем. Беріть найтепліший пуховик, закидайте на плечі рюкзак з найнеобхіднішими речами і мандруйте Україною. А мандруючи, обов’язково зазирніть до Батурина – міста, пронизаного духом козаччини та гордістю за свою землю.

https://uain.press/blogs/baturin-vidrodzhena-stolitsya-shho-podivitisya-ta-yakij-vin-sogodni-591234

Гузь Б. **Долі німців Чернігівщини**

Ще до ІІ-ї світової війни в Чернігівській області існувала досить численна німецька діаспора. Етнічні німці компактно проживали в декількох населених пунктах, які називаються Біловезькими колоніями. Оселилися вони там в другій половині XVIII століття, ініціатором створення німецьких колоній була імператриця Катерина ІІ. За її указом в 1766 році на землях Іваницької сотні Ніжинського полку, які належали Генеральній Артилерії Війська Запорозького, і з'явилися перші поселенці.

Колоністів, завербованих у німецьких землях, разом з усім домашнім скарбом, сільгоспінвентарем та живністю перевозили на кораблях з Гамбургу і Любека в Санкт-Петербург, а далі вони їхали в кибитках до місць поселення. Були це, переважно, селяни і дрібні ремісники.

Більша частина колоністів була лютеранами (58%), вони переселилися з Гессену, а також із Саксонії, Ганноверу та Пруссії. Іншу частину переселенців становили католики (32%), які прибули з Майнца, Пфальца, Вюрцбурга, Швабії та інших місць. Решта належали до реформаторських конфесій, гнаних за віру (меноніти). Недалеко від Бахмача в верхів'ях річки Остер організувалося шість колоній з адміністративним центром, названим Біла Вежа.

Біля поселення знаходилися руїни фортеці часів Київської Русі з такою назвою, яка вперше згадується в літописі 1085 року, а в 1239 році була зруйнована монголо-татарами. Від назви стародавнього городища і пішла назва колонії. У Білій Вежі оселилися лютерани, котрі заснували ще три поселення: Городок (первинна назва Катеринополь), Кальчинівка і Рундевізія (Рундевайзе).

Біла Вежа була духовним центром німців-лютеран, тут знаходилася кірха і будинок пастора, молитовний будинок був також в Рундевізії. Католики заснували дві колонії: Великий Вердер (Грос Вердер) і Малий Вердер (Кляйн

Вердер), які знаходилися в декількох кілометрах на північ від лютеранських колоній.

У Великому Вердері перші поселенці побудували римо-католицький костел. Пізніше адміністративний центр колоній перемістився в Кальчинівку, яка стала волосним центром. Поселення колоністів розташовувалися в Біловезькому степу, вже заселеному українцями. Кальчинівка була старим козацьким поселенням, відомим з першої половини XVII століття, вона є на мапі де Боплана 1648 року. На момент прибуття колоністів там уже було 9 хат і 5 мазанок артилерійських службовців, які випасали артилерійських коней. У безпосередній близькості від інших поселень розташовувалися українські хутори.

Між Білою Вежею і Городком знаходився власницький хутір Скоропадського (Скуропатського), нині це село Вишнівське в Бахмацькому районі. До Великого Вердера примикали хутори Генерального писаря Семена Савича (Писарщина) і Генерального підскарбія Андрія Марковича (Марковичів), тепер це село Зарукавне. А в двох верстах на південний схід від Великого і Малого Вердера знаходився власницький хутір Кочубеївка (тепер село Біловежі Перші).

На будівництво колоній виділялися кошти з державної скарбниці, так, в Білій Вежі на церкву, школу і ратушу було виділено понад 5000 рублів, а всього переселенцям на облаштування виділялося з казни близько 100 000 рублів. Згідно маніфесту імператриці колоністам надавалися місцеве самоврядування, захист від зазіхань загальної адміністрації, свобода віросповідання і суттєві пільги: звільнення від усіх податей і військової служби, безвідсоткові кредити, безмитний продаж вироблених нових товарів та ін.

Подолавши неминучі труднощі перших років, німці створили ефективні фермерські господарства, основу яких складало землеробство і тваринництво. Болота у верхів'ях Остра колоністи осушили, викопавши канали та побудувавши шлюзи. Вирощували зернові культури, тримали багато корів і свиней. З середини XIX століття почали успішно культивувати картоплю, значну частину якої продавали. Німецькі поселення мали чітке планування, добротні будівлі, відрізнялися чистотою і акуратністю. Так, в Білій Вежі (Білих Вежах) вулиці мали бруковані тротуари, а дорога-бруківка через хутір Скоропадського вела в сусідню колонію Городок.

Населення колоній зростало, вже на початку XIX століття стала гостро відчуватися нестача орних земель, хоча вони і були виділені з запасом. Найбіднішою німецькою колонією був Городок. Там планувалося створити ремісничий центр по обслуговуванню інших колоній, тому переселенцям виділили менше орних земель, але вироби ремісників не знаходили попиту.

Частина колоністів переселилася на південь України під Маріуполь, створивши там дочірні колонії (Грюнау), переселялися і в Ставропольську губернію (Кроненталь).

У 1871 році імператор Олександр II скасував всі привілеї німецьким колоністам, перевівши їх в категорію поселенців-власників. Німці в цілому сприйняли реформи досить спокійно і досить швидко пристосувалися до нових умов господарювання. У Біловезьких колоніях вони скуповували землі, що було неможливо раніше, а їх ефективні селянські господарства виглядали таким собі острівцем економічної стабільності і успіху на тлі поміщицьких економій і селянських господарств українських сіл. Розвивалося і виробництво, в Білих Вежах діяли суконна і тютюнова фабрики. Сучасний вигляд дороги між Білими Вежами і Городком Після скасування колоністського статусу частина німців Біловеж знайшла себе на терені державної і громадської діяльності, вони стали видатними вченими, ветеринарними лікарями, агрономами. У нових умовах німцям довелося служити в армії, адже військова повинність стала обов'язковою. Під час І-ї світової війни їх не залучали воювати зі співвітчизниками, але вони брали участь в бойових діях на Кавказькому фронті, воювали з турками.

Жовтневий переворот і прихід до влади більшовиків німці сприйняли спокійно, адже повага до влади і законослухняність були їх характерними рисами. Ічнянський краєзнавець Костянтин Самбурський в своїх щоденниках (1925 р.) наводить вислів старого Юрія Раймхена з Білих Веж. На питання "Чи спокійно в колоніях?", той відповів: "Ми не бунтуємо, ми живемо спокійно".

У 1921-1923 роках через посуху Поволжя і південні області України охопив голод. На Чернігівщині посухи не було, але через неконтрольовану продрозкладку також мала місце нестача харчів. Німці Біловезьких колоній разом з українськими селами виконували грабіжницькі плани хлібозаготівель. Про це писав К. Самбурський: "1922 рік, 19 (31) серпня, п'ятниця. Кальчинівка і Вердер, німецькі колонії, везуть в Ічню продподаток".

Під час голоду німці Біловеж приймали своїх співвітчизників з голодуючих регіонів. Знову щоденники Костянтина Самбурського: "1922 рік, 5 (17) червня, неділя. Приїхало кілька сімей німців. Це німці з Самарської губ. У минулому році виїхали до Херсонської губернії, потім у Катеринославську, а тепер їдуть в колонії Борзнянського повіту, у Вердер, Рондивізію та ін. Їдуть німці на ручних візках. Голі, обірвані діти. Дві сім'ї без матерів. Їх матері померли в Сезьках у Прилуцькому повіті. Залишилося двоє немовлят — худих, при смерті. Жалісливі селяни принесли їм молока. Старші діти годують їх сосками. Одна дитина помирає. Німці розташувалися біля споживчої лавки біля дороги. Одну дитину приїжджих сьогодні поховали".

У 1923 році була проведена адміністративно-територіальна реформа, німецькі села увійшли до складу Парафіївського району Конотопської округи. За переписом 1924 року в Біловезьких колоніях проживало 5152 особи, було 912 дворових господарств. У XX столітті в німецьких селах проживали і українці, в Білих Вежах, Великому і Малому Вердері їх чисельність сягала 15%, а в інших селах становила 9-10%. Німці проживали і в навколишніх українських селах, зокрема, в українських Білих Вежах (Кочубеївці), мали місце і змішані шлюби лютеран і католиків з православними.

Політика НЕПу, яка проводилася в 1920-х роках, стала для німців Біловеж останнім періодом їх спокійного і благополучного життя. Влітку 1929 року почалася колективізація селянських господарств, яка викликала стихійні протести селян по всій Україні, і німців Біловезьких колоній в тому числі. Законослухняних німецьких селян в даному випадку було практично нереально переконати віддати своє майно в колгоспи добровільно, адже індивідуальні селянські господарства вони вели вже півтори сотні років. Пасивні протести німців-лютеран проти примусової колективізації, так звані "волинки", очолював пастор Феофіл Мельман. Зі служителями культу більшовики не церемонилися, коли після територіальної реформи знадобилося приміщення під сільраду в Білих Вежах, у пастора відібрали дім. Довелося йому квартирувати у свого псаломщика в Городку. 1916 р. За постановою особливої наради при Колегії ДПУ УРСР від 19.12.1932 р. пастора Мельмана засудили на 3 роки тюремного ув'язнення, а церкву закрили.

У німців-католиків активну агітацію проти політики більшовиків проводив ксьондз Петро Барановський, настоятель Петропавлівського костелу в Ніжині. Був він єдиним ксьондзом на чотири повіти, службу в костелі Великого Вердера правив наїздами. У вересні 1929 року за ухвалою колегії ОГПУ Петро Барановський був поміщений в Соловецький концтабір на 10 років, а костел у Великому Вердері закрили. У 1937 році справу Барановського було розглянуто повторно, за постановою "трійки" при УНКВС по Ленінградській області його розстріляли.

Опір німецьких селян колективізації було зламано в результаті кампанії з розкуркулення. Селян поділили на три категорії: бідняки, середняки і куркулі. До куркульських господарств віднесли всі селянські господарства, які постійно використовували найману працю або мали млин, олійницю, крупорушку, просорушку, шерстечесалку, сушилку та ін. З урахуванням заможності і хазяйновитості німецьких селян, багато з них потрапляли під наведені критерії. У німецьких селян не існувало понять куркуль, бідняк, середняк, над таким розподілом вони просто сміялися. Були селяни багатші і бідніші, але вони становили єдину згуртовану громаду, в якій всі підтримували один одного. К.

Самбурський в своїх щоденниках наводить слова старого Раймхена: "У нас і бідний знаходить собі заняття і живе добре". Не дарма начальник ГПУ УРСР В. Балицький писав у 1932 році: "... середняк німецького села по своїй міцності — куркуль українського села".

Куркульські господарства, що підлягали ліквідації, були поділені на три категорії. До першої категорії належали учасники і організатори антирадянських виступів, які підлягали ізоляції в тюрмах і концтаборах. У 1929-1934 роках було розглянуто 15 кримінальних справ, до тюремного ув'язнення на 5 років були засуджені 4 жителі Біловеж і ще 7 осіб були адміністративно вислані на 3 роки, або відправлені на заслання на 5 років в північні райони країни. До другої категорії потрапляли всі, хто чинив менш активний опір кампанії розкуркулення, але не чинив явного опору хлібозаготівлям. Їх разом з сім'ями виселяли в східні і північні райони країни.

Виселення куркулів другої категорії з Біловезьких колоній почалося в першій половині 1930 року. Інформація про місця депортації німців Біловеж знайдена з відомостей про політичні репресії 1937-1938 років на нових місцях їх проживання, і зі списків німців, мобілізованих в Трудармію в 1942 році. Основним місцем депортації став Казахстан, а також Урал і Фрунзенська область Киргизії. Всього знайдено 131 прізвище уродженців Біловеж, переважно, це чоловіки — глави і члени сімей. З урахуванням чисельності німецьких сімей, кількість депортованих складала 600-800 чоловік. Цифра, безумовно, оціночна, для отримання точних даних потрібно мати поіменні списки депортованих з архівів. Відомості про кількість розкуркулених сімей є по католицьких селах. У 1930-1931 роках у Великому Вердері було розкуркулено 25 сімей з 153, а в Малому Вердері — 29 сімей, або ж четверта частина жителів (114 сімей).

Рятуючись від висилки, німці тікали в дочірні колонії, перебиралися в найближчі міста та села, змінюючи навіть прізвища і національність. До третьої категорії куркулів відносилися всі, хто не чинив опору розкуркуленню. Їм надавалися зменшені земельні ділянки за межами колгоспних масивів, а засоби виробництва, майно, худоба, навіть будинки, вилучалися. Люди залишалися в селах, але без засобів до існування. В ході розкуркулення більшовики використовували вікову релігійну ворожнечу між лютеранською і католицькою громадами.

Першими чинити опір колективізації перестали лютерани, вступивши до колгоспів. Всі добротні будинки і надвірні споруди у Великому і Малому Вердері, відібрані при розкуркулюванні, розбиралися і перевозилися в Кальчинівку і Рундевізію. Такий відвертий грабіж співвітчизників протестів у лютеран не викликав. І тільки в 1932 році майно розкуркулених почали

забирати в місцеві колгоспи "Дружба" й ім. Сталіна, що склало 10-15% від вивезеного з Великого і Малого Вердера майна та споруд. Опір німців-католиків примусовій колективізації був остаточно подоланий в результаті Голодомору 1932-1933 років.

За відмову селян здавати зерно в посівфонд села Великий і Малий Вердер були занесені на "чорну дошку", що тягло за собою заборону на пересування і зовнішню військову блокаду сіл, припинення будь-яких продовольчих поставок, необмежений терор "активістів хлібозаготівель". Все продовольство з сіл було викачано, від голоду померло 256 осіб, з них 60 дітей, що склало близько 20% від загального числа жителів. Деякі сім'ї вимерли повністю. Зі спогадів уродженки Малого Вердера Софії Райт: "Дуже багатьох убив голод. По селищу ходили тіні людські — шкіра та кістки. Деякі навіть йти не могли самостійно, спиралися об паркан, ще сподіваючись, що, може, хтось дасть хоч маленький шматочок хліба. Це ніколи з пам'яті не зітреться, змушує робити все, щоб не повторився цей страшний мор". Спроби якось допомогти голодуючим односельчанам робилися. У Великому Вердері вчителі відкрили ясла, де годували голодних дітей, але цього було явно недостатньо.

Лютеранські села перенесли голод легше, хоча й там мала місце нестача продовольства через спущені зверху нереальні плани хлібозаготівель. У колгоспах було відкрито їдальні, позначилися також заможність і хазяйновитість німців. Як повідомляв Ніколай Луфт, його дід, який проживав у Городку, особисто розподіляв продукти на велику сім'ю, він говорив, що їсти треба, хоч і потроху, але щодня. Підгодовував і внучку, яка прибігала до дідуся з Кальчинівки, де проживала у вітчима.

Про померлих від голоду в лютеранських селах немає відомостей, втім, списки померлих складалися за свідченнями очевидців, коли німців в селах вже не було. У навколишніх українських селах лютував голод, їх жителі ходили до німців просити милостиню. Але своїм співвітчизникам-католикам лютерани не допомагали, скоріше навпаки. Софія Райт згадувала, як у 1933 році батько виміняв на олійниці в Рундевізії дві макухи, а коли їх роздробив, то всередині виявилися тільки лушпиння, сміття та недопалки, скріплені якимось розчином для міцності. У підсумку всі німці Біловеж стали колгоспниками, заплативши високу ціну за опір колективізації. Але це їх не врятувало від сталінських репресій 1937-1938 років. Кращі колгоспники Білих Веж і Городка. Жовтень 1933 р.

Перші репресії німців почалися в 1936 році, стосувалися вони громадян, що мали німецьке підданство, але незабаром поширилися і на етнічних німців, що були громадянами СРСР. У Біловежах перші арешти почалися в жовтні 1936 року. Чекісти "викрили" німецьку контрреволюційну фашистську

організацію, яка нібито мала осередки в усіх німецьких селах. У деяких вироках цю організацію називають українсько-німецькою. У чекістів вже був багатий досвід по "викриттю" різного роду українських повстанських націоналістичних, петлюрівських буржуазно-націоналістичних, єврейських шовіністичних, а також військовоофіцерських організацій аж до "Штабу повстанських військ визволення України".

"Розкрита" чекістами фашистська організація виглядала дивною, її члени звинувачувалися за ст. 54-11 КК УРСР (будь-яка участь у контрреволюційній організації), а інші частини ст. 54, що передбачали відповідальність за шкідництво, саботаж, диверсії, тероризм, шпигунство та ін., не застосовувалися. Виходить, що організація начебто й існувала, але ніякої активної діяльності не вела. Очевидно, що в контрреволюційну організацію чекісти просто записали всіх німців, невдоволених політикою більшовицької влади, отримавши необхідну інформацію від агентури та шляхом слідчих дій з застосуванням заходів фізичного впливу. Логіка чекістів була простою — кому з німців не подобається радянська влада, той і фашист.

Відомості про сталінські репресії в німецьких колоніях Чернігівщини взяті, в основному, з виданої в Україні серії Книг пам'яті “Реабілітовані історією. Чернігівська область". В них містяться прізвища від "А" до "О", використано і деякі інші джерела. За наявними даними, було заарештовано 102 особи, з них у справі контрреволюційної фашистської організації 79 осіб і 23 особи — за статтею 54-10 КК УРСР за антирадянську пропаганду і агітацію. Арешти проводилися не тільки в селах Біловеж, але і в навколишніх українських селах, де проживали німці, а також в містах Бахмач, Ніжин і Прилуки.

До вищої міри покарання — розстрілу (ВМП) були засуджені 68 осіб, а 23 особи були ув'язнені у виправно-трудових таборах (ВТТ) на 5-10 років. Ще 10 справ були закриті, винесено один виправдувальний вирок. Більша частина розстрільних вироків була винесена позасудовими органами, "двійками" і "трійками". До складу "двійки" входили начальник УНКВС області та обласний прокурор, а в складі "трійки" був ще секретар обкому партії. В судовому порядку було розглянуто 14 справ, Спецколегії Чернігівського та Київського облсудів засудили 2 особи до ВМП. Найбільше число засуджених до ВМП було в Великому і Малому Вердері (20 осіб), по 18 осіб розстріляли в Білих Вежах і Рундевізії. Більша частина репресованих — колгоспники або робітники, вказуються їх професії: ветеринарний санітар, коваль, комбайнер, конюх, пасічник, рахівник, слюсар, столяр, стрілочник, тесля, чорнороб, швець, шорник ... У більшості вказано початкову освіту (школи в німецьких селах були 4-х класними), зустрічаються й неписьменні. Серед розстріляних був і

представник сільської інтелігенції Рудольф Міллер, директор школи у Великому Вердері, який мав незакінчену вищу освіту. Він був засуджений за участь у контрреволюційній організації, а в дійсності за спробу навчання дітей німецької мови. Агроном з Рундевізії Яків Лаукарт покінчив життя самогубством під час слідства. Наймолодшому з розстріляних був 21 рік, а найстаршому — 61, ще чотири особи загинули в ВТТ.

Розстрільні вироки виконувалися працівниками Чернігівського УНКВС в приміщенні обласного управління, тіла вантажили на машини і вивозили за місто в урочище поблизу села Халявин Чернігівського району. У 1989 році на місці масових поховань було встановлено пам'ятний знак у вигляді гранітної стели. Хоча німецькі колгоспи і були створені насильницьким шляхом, вони вигідно виділялися на тлі колективних господарств в українських селах, завдяки працьовитості, організованості і дисциплінованості німців, які просто не вміли працювати "абияк". У Кальчинівці перед війною був зразковий колгосп, який славився високими врожаями зернових культур, а ще тут здавна вирощували породистих коней. Колгосп очолював комуніст Християн Едель, а його брат Данило був головою сільради.

Кальчинівка найменше постраждала від сталінських репресій, тут розстріляли всього трьох жителів. У Рундевізії до війни була лікарня з пологовим відділенням, середня школа, цегельний завод, електростанція — вулиці села освітлювалися. Працювали електромлин і ливарний комбінат, на якому виготовлялися чавунні піддувала, плити, дверцята для груб та інші вироби господарського вжитку. З початком війни почалася масова мобілізація громадян України в Червону армію. Німців в армію не брали, хоча декого все ж мобілізували в перші місяці війни, в армії перебували і німці довоєнного призову.

У жовтні-грудні 1941 року за указом Сталіна німців прибрали з діючої армії, відправивши в Трудармію, і навіть до в’язниць. Знайдено лише 5 жителів Біловеж, які успішно служили в Червоній армії. Для цього їм довелося змінити національність. Зокрема, так вчинив уродженець Малого Вердера Іван Райт, мобілізований в армію на початку липня. У вересні 1941 року він був поранений, потрапив до шпиталю, а при виписці звернувся до комісара шпиталю з проханням допомогти залишитися в армії. Комісар порадив йому написати заяву, що він не німець, а українець. Надалі за документами він значився українцем, воював у розвідці, в лютому 1943 року був важко поранений під Курськом і демобілізований з армії за інвалідністю. Уродженець Білих Веж молодший лейтенант Християн Лаукарт в кінці війни був нагороджений орденом Червоної Зірки.

У 1985 році всіх ветеранів війни, уродженців Білих Веж, Рундевізії, Великого і Малого Вердера, нагородили орденами Вітчизняної війни II ступеня, а Івана Райта — орденом I ступеня. Частина чоловіків Біловеж в серпні 1941 року була мобілізована в робочі колони, вони копали окопи, протитанкові рови і будували інші укріплення на західному напрямку. В останній день серпня 1941 року вийшла Постанова політбюро ЦК ВКП (б) "Про німців, які проживають не території Української РСР". Нею пропонувалося заарештувати німців, які перебувають на обліку як "антирадянський елемент" і мобілізувати інших працездатних німців-чоловіків від 16 до 60 років в будівельні батальйони з передачею НКВС для використання в східних областях СРСР. Але Чернігівський УНКВС не зміг виконати це розпорядження, оскільки вже 9 вересня Чернігів був захоплений німецькими військами. Лише в Городку ще 23 червня були заарештовані за антирадянську пропаганду і агітацію чотири жителі. Вироки їм винести не встигли, відправивши етапом до Кустанайської в'язниці (Казахстан). Один із заарештованих помер в тюремному вагоні на станції Челябінськ, інший помер до винесення вироку в лікарні Кустанайської в'язниці, ще один зник безвісти під час етапування. Вироку дочекалася лише Катерина Кістер, в 1942 році її засудили на 10 років ВТТ. Війська вермахту захопили села Біловеж 14 вересня, їх населення опинилося в зоні окупації. Жителі, які на той період перебували на схід від місць проживання, були депортовані, а чоловіків мобілізували в Трудармію. Зокрема, в Омутінський район Тюменської області відправили на поселення три сім'ї Луфт із Городка, які в серпні супроводжували колгоспну худобу до Пермі.

Зиму 1942 року сім'ї провели в землянках, викопаних у тайзі, оскільки в селі Красноярська ферма їх не прийняли. А в Трудармії опинилися чоловіки, мобілізовані в серпні в робочі колони. Про життя німецьких колоній Біловеж в період окупації відомостей мало. Адміністративно колонії підпорядковувалися Роменському ортскоменданту і бургомістру Роменського гебіту. Селяни добилися відновлення індивідуальних господарств, хоча окупаційна влада наполягала на створенні сільських громад по типу колгоспів. У Рундевізії відновив роботу електромлин. Окупанти залучали місцевих німців до роботи в адміністрації, служили вони перекладачами в комендатурах, поліцаями в народній самообороні, їм відводилася роль старост, допоміжного персоналу в органах німецького управління та ін. Це були, переважно, лютерани, які зберегли німецьку мову і національну ідентичність завдяки наявності національної церкви, що підтримувала німецькі традиції й самобутню культуру. А більшість жителів Великого і Малого Вердера німецької мови вже не знали і говорили, переважно, українською мовою.

Костел Покрови Божої Матері Ружанецької у Великому Вердері тривалий час підпорядковувався Могилівській католицькій архиєпархії. Настоятелі костелу, які призначалися архиєпархією, не були німцями. Безумовно, поляк Жискар чи білорус Барановський були вельми гідними проповідниками католицької віри, але завдання збереження національної ідентичності німців не стояло серед першочергових пріоритетів Ватикану. Інших можливостей збереження мови і національної культури у німців-католиків не було, через ізольованість Біловезьких колоній зв'язок з історичною батьківщиною був втрачений.

У співпраці місцевих німців з окупаційною адміністрацією не все було так однозначно і у лютеран. В кінці 1941 року каральний загін мадяр, який прибув з Бахмача в Кальчинівку, вчинив жорстоку розправу над сім'єю колишнього голови колгоспу Християна Еделя. Після окупації села Християн і Данило Еделі пішли в підпілля. В Кальчинівку вони таємно проникли під новий 1942 рік, хотіли провідати рідних, взяти теплі речі і продукти. На них доніс хтось із сусідів. Сім'я Християна Еделя складалася з 10 осіб, серед них одномісячні близнюки Микола та його сестра. Данило Едель також тоді перебував у його будинку. Всіх їх розстріляли. Поки йшла розправа, сім'ї Данила Еделя вдалося сховатися.

З наближенням фронту в серпні 1943 року почалася широкомасштабна евакуація етнічних німців з території Рейхскомісаріату Україна в Німеччину. Першими евакуювали жителів Біловезьких колоній. По суті, вибору у німців Біловеж не було, потрапили вони в складну ситуацію між двома тоталітарними режимами. Частина з них, перебуваючи в окупації, служила інтересам Німеччини, інші, наскільки можливо, уникали співпраці з окупантами, але всіх, хто лишився, знову б чекали депортації і тюрми. Та й за відмову від евакуації окупанти погрожували розстрілом. В кінці серпня-на початку вересня німці чотирьох лютеранських сіл вирушили своїм ходом на підводах на Захід. А значна частина католиків Великого і Малого Вердера залишилася. У ніч перед евакуацією вони замкнули свої будинки і сховалися в нескошених хлібах навколишніх полів.

У березні 1944 року біженці були розміщені в районі Вартегау в Західній Польщі, де їх розселили по різних населених пунктах, використовувалися евакуйовані на різного роду роботах, а в січні 1945 року тікали далі на захід. Їхні долі склалися по різному, частині евакуйованих вдалося розчинитися серед біженців у Німеччині (орієнтовно близько 40%), а інших знайшли розшукові команди НКВС. Спочатку їх відправляли назад в СРСР під виглядом радянських військовополонених, вони фігурують в записах ОБД Меморіал як звільнені з полону, в тому числі й жінки. Після Постдамської конференції право

СРСР на репатріацію визнали союзники по коаліції, евакуйованих німців стали видавати НКВС в американській та англійській зонах окупації.

Масова репатріація обставлялася урочисто: кумачеві транспаранти, полум'яні промови з трибуни, з гучномовців лунала пісня "Широка страна моя родная", а на пероні грав духовий оркестр. В офіційних документах місцями репатріації, спеціально для міжнародної спільноти, записувалися адреси постійного проживання німців на Чернігівщині, але везли репатріантів на схід в спецпоселення. Всього знайдено 48 прізвищ репатрійованих жителів Біловеж, переважно, лютеран (3 особи римо-католицького віросповідання), розселили їх у спецпоселеннях лісової промисловості Вологодської та Кіровської областей. Деякі з евакуйованих німців були мобілізовані до військ вермахту, в 1944-1945 роках вони служили в Німеччині, Австрії, Чехословаччині та Югославії. Серед них знайдено одного жителя Великого Вердера, його репатріювали з Югославії в 1948 році.

Села Біловеж звільнили від окупантів 13 вересня 1943 року бійці 2-ї гвардійської повітряно-десантної дивізії 18-го гвардійського стрілецького корпусу 60-ї армії. За Червоною армією йшли передові частини військ НКВС, які виявляли всіх німців, що не евакуювалися з якихось причин. Жителі, які ще залишалися в лютеранських селах, були депортовані, серед них і родина Данила Еделя з Кальчинівки. Його син Валентин пізніше кілька разів приїжджав на батьківщину, і, знайшовши в архівах документи про антифашистську діяльність свого батька і його брата, домігся установки на могилі розстріляних пам'ятника, спорудженого за підтримки тодішнього керівництва Бахмацького району. Військові чекісти розшукували і заарештовували німців, які співпрацювали з окупаційною адміністрацією. Відомо 4 таких справи по уродженцям Біловеж. Вироки виносилися військовими трибуналами (ВТ) військ НКВС і військових округів. Звинувачення висувалися по ст. 54-1 "а" КК УРСР (зрада Батьківщині). Трьох уродженців Кальчинівки і Рундевізії засудили до 10 років ВТТ. Останній вирок за статтею "зрада Батьківщині" виніс у 1950 році ВТ військ МВС по Вологодської області. Уродженка Рундевізії Марія Лаукарт була засуджена до 25 років позбавлення волі.

Доля жителів Великого і Малого Вердера, які залишилися на Чернігівщині, також була незавидною. З окупантами німці-католики не співпрацювали, тому після звільнення Чернігівщини вони ще півроку проживали в селах, працюючи в місцевих колгоспах, а в березні-травні 1944 року всі працездатні чоловіки були мобілізовані Дмитрівським РВК Чернігівської області в Трудармію. Їх відправили в ВТТ Бакалбуду-Челябметалургбуду (Бакалстрой-Челябметаллургстрой), де вони утримувалися окремо від ув'язнених ГУЛАГу. Знайдено 61 прізвище трудармійців, вік

мобілізованих від 17 до 48 років. З них 9 осіб були вже в ВТТ засуджені, вироки в опублікованих документах не наводяться, але за іншими відомостями їх розстріляли, а ще 2 особи померли від недоїдання та хвороб.

У 1946 році почалася демобілізація німців з Трудармії, але додому вони не повернулися, їх відправили в спецпоселення (Киштим, Біломорканал, СУ 859, СУ 880 та ін.). Трудармія мало чим відрізнялася від концтаборів, але, формально, німці були мобілізованими, а не ув'язненими. Поки йшла війна, за сім'ї мобілізованих німців, що залишилися в селах, відповідав Дмитрівський РВК, тому їх не чіпали. Але в лютому 1946 року всіх німців Великого і Малого Вердера депортували в східні райони країни. Директивного документа про виселення, як це було у випадку німців Криму, не знайдено. У довідках про звільнення вказується директива НКВД СРСР № 181 від 11.10.1945 р., але вона стосувалася правил реєстрації репатріантів в спецпоселеннях. На німців-католиків Біловеж, які не покидали місць постійного проживання, ця директива не розповсюджувалася. Сім'ї трудармійців відправили зовсім не туди, де перебували їхні батьки, брати, чоловіки і сини. Всього знайдено 32 прізвища депортованих членів сімей. Список неповний, підходящих прізвищ німців, висланих за звинуваченням "особа німецької національності", набагато більше, але попереднє місце проживання в джерелах не вказується, що не дозволяє їх однозначно ідентифікувати. Проте, список дає чітке уявлення про місця депортації. Більшість жителів були відправлені "на лісоповал" в спецпоселення Кіровської області, а деякі опинилися в Комі АРСР і навіть в Іркутській області.

Після депортації 1946 року німецька діаспора на Чернігівщині остаточно перестала існувати, німці Біловеж були розсіяні по територіях сходу і півночі Росії, в Казахстані і Сибіру. У червні 1945 року села Грос Вердер і Кляйн Вердер перейменували в Зеленівку і Малозеленівку, а Гросвердерска сільрада стала називатися Зеленівською. Німецьку назву Рундевізія замінили на Круглолугівка (буквальний переклад з німецької). Пізніше Зеленівку і Малозеленівку об'єднали в одне село Зеленівка. Покинуті німцями села заселялися переселенцями, ще в 1943 році в Білих Вежах (Біловежі Другі) поселили переселенців з Курської області Росії. За садибами, які дісталися безкоштовно, переселенці не стежили, дерев'яні споруди без догляду і ремонту поступово ставали непридатними для проживання. Бруковані тротуари села нові господарі розібрали на побутові потреби. Пізніше переселенці роз'їхалися хто куди, а село так і не відродилося. Станом на 2019 рік на території колишнього села немає жодного заселеного будинку, тільки руїни та зарослий лютеранський цвинтар.

Село Зеленівку в 1946 році також заселили переселенці з Росії і Білорусії. Негативний досвід безкоштовної передачі садиб в Білих Вежах був врахований,

з кожної родини нових переселенців брали 1500 рублів за право вселитися в будинок. Село відродилося, існує воно і понині, хоча в ньому, як і по всій Україні, позначаються демографічні процеси скорочення чисельності та старіння сільського населення. А інші німецькі села так повноцінно і не відродилися. У селі Городок до 1954 року була сільрада, діяв колгосп ім. Тельмана, потім село увійшло до складу сільради села Рубанка Дмитрівського району, а в 1970-х роках було зняте з обліку через відсутність жителів. Круглолугівка проіснувала довше, село зняли з обліку в 2016 році, а Кальчинівка знаходиться на межі зникнення.

З 1987 року мав місце масовий виїзд німців Росії і Казахстану на історичну батьківщину. Серед тих, хто виїхав, був і уродженець Малого Вердера Яків Андрійович Райт (1919-2007). Він пережив розкуркулення, голод 1932-1933 років, з вересня 1941 року по квітень 1946 року перебував у Трудармії в Богословлазі, потім проживав на спецпоселенні в Казахстані. Виїхавши до Німеччини, Яків Райт присвятив решту життя вивченню історії своєї малої батьківщини, відновленню історичної правди про німецькі поселення Чернігівщини та про долі односельчан. Його спогади зберігаються в Бахмацькому районному історичному музеї. У 2002 році він з співавторами видав у Касселі книгу "Gross und Klein Werder" (Великий і Малий Вердер). Спогади і книга стали об'єктами Лютеранське кладовище в Біловежах Других, сучасний вигляд Відкриття пам’ятного знака Жертвам Голодомору в Зеленівці пильної уваги, на них посилаються як краєзнавці, так і відомі вчені-історики в своїх публікаціях про Біловезькі колонії. Завдяки подвижницькій діяльності Якова Райта стали відомими багато фактів історії Біловеж, починаючи від їх створення і до радянського періоду. Зокрема, він склав список померлих від голоду у Великому і Малому Вердері в 1932-1933 роках. В 2007 році жителі Зеленівки встановили в селі пам'ятний знак Жертвам Голодомору. Внесок у вивчення історії лютеранських поселень Біловеж вніс і житель Гамбурга Ніколай Луфт, який вивчає історію своєї родини. Народився він в спецпоселенні Тюменської області, а його дід, батько і старші брати та сестри до депортації проживали в Городку. Зібрані ним відомості містять, зокрема, унікальну інформацію про переїзд предків з Любека в Санкт-Петербург.

З 1990-х років на Чернігівщину спорадично приїжджають німці, щоб поклонитися землі предків. У Зеленівці дивом зберігся католицький костел, в 1934 році комуністи знесли куполи, а будівлю переобладнали під клуб і кінотеатр, добудувавши котельню. В якості сільського клубу давній костел і дожив до наших днів.

Костьол

Є ще будівля школи, збудованої німцями в 1907 році, там розміщувалася восьмирічна школа, яку в 2016 році закрили через відсутність учнів. Збереглося і кілька німецьких будинків, вже перебудованих новими власниками. А в лютеранських селах об'єктом паломництва є кладовище в Біловежах Других, приїжджим показують також пам'ятник родині Едель у Кальчинівці, а в інших селах можна побачити лише руїни, порослі лісом. Роботи по збереженню історичної пам'яті про Біловезькі колонії Чернігівщини протягом ряду років проводить Бахмацький районний історичний музей ім. М.Г. Яременка. Наукові співробітники музею збирають експонати з побуту німців, історичні документи і свідчення очевидців, співпрацюють із зацікавленими німецькими громадськими організаціями та приватними особами. Статті про різні аспекти історії Біловезьких колоній опублікували в місцевій та обласній пресі співробітники музею Валентина Пушенко, Тетяна Стрикун, Наталя Шевченко, архітектор Іван Биков, мистецтвознавець Марина Виноградова, краєзнавці Сергій Балашов, Борис Киричок та інші. Музей став першим місцем, куди звертаються приїжджі німці, їх знайомлять з наявними фондами, проводять екскурсії по німецьким поселенням. Гостями музею були Яків Райт, його син Валентин і небіж Валентин Вотчал. У 2007 році музей провів науково-практичну конференцію, присвячену історії Біловезьких колоній. Готується постійна експозиція з історії Біловеж. Можна сподіватися, що пам'ять про німецькі колонії Чернігівщини не буде забута.

http://chz.org.ua/wp-content/uploads/2020/02/Doli-nimtsiv-CHernihivshchyny-.pdf

Чернігівський дитинець (Вал)

Дитинцем або Кремлем називалася внутрішня, найбільш укріплена частина стародавніх міст Київської Русі.

Назва цієї частини міста, скоріш за все, була утворена словосполученням “дньшний град”, тобто розташування його всередині міста.

Це був політико-адміністративний центр, внутрішнє місто, де знаходилися княжий двір, військова залога, мешкали бояри та церковна влада. Внаслідок цього дитинець був добре укріплений: земляний вал з огорожею, рови та ін. Решта міського населення: ремісники, торговці мешкали в так званому зовнішньому місті.

Дитинець давнього Чернігова розташований на мису, у місці злиття річки Десни і Стрижня. Знаходячись на перетині головних природних напрямів, він займає пануюче положення серед оточуючого ландшафту. Саме таке місцерозташування дитинця забезпечувало найбільш сприятливі умови для контроля над округою і візуального зв’язку з нею. Через це в стародавні часи його територія була найзручнішим місцем для оселення людей.

Археологічні дослідження чернігівського дитинця розпочались більше ста років тому (Т.В. Кибальчич, Д.Я. Самоквасов та ін.). За весь час досліджень було розкрито більше 10 тис. кв. м. Розкопками відкриті залишки 4 храмів, терему, 2-х парадних брам, вивчені десятки житлових, виробничих і господарчих будівель, досліджені залишки оборонних споруд, знайдено 7 ювелірних скарбів, зібрана величезна колекція знахідок. На час найбільшого розквіту міста — першій половині XIII ст., загальна довжина оборонних споруд дитинця складала 1600 м., а площа —16 га.

Мис у гирлі Стрижня вперше був згаданий на початку н.е., що підтверджують знахідки зарубинецької кераміки. Також це доводять і знахідки римських монет того часу.

Новий етап розвитку приходиться на VII—VIII ст. Розташоване тут селище займало досить велику площу. Південна його частина була укріплена. Іншу частину мису займали сільськогосподарські угіддя.

Епоха становлення давньоруської держави (кінець IX—X ст.) представлена на дитинці знахідками загальноруських типів (напівземлянкові житла з глинобитними печами і ранньогончарною керамікою, предметами озброєння, дружинними старожитностями та ін.). У 80-90-х рр. X ст. чернігівський дитинець, як і більшість давньоруських центрів Середнього Подніпров'я, переживає значну реконструкцію, займаючи, як і раніше, південно-східну частину міста (6 га). За лінією оборонних споруд продовжується міська забудова, у якій вже з'являються елементи садибного планування. На північний захід від городища знаходилося язичницьке капище.

З 1024 р., коли Чернігів став столицею князівства, розпочався новий етап в розвитку міста. Мстиславом Володимировичем були закладені княжий двір і Спаський собор, розширена укріплена площа досягла 10,5 га. У XII ст. навколо Борисоглібського собору формується єпископський двір, до якого у XIII ст. вела в'їздна брама.

Північно-східна частина мису, залишаючись довгий час за межами дитинця, увійшла до його складу в другій половині XII ст., коли на берег Стрижня був перенесений княжий двір. У X—XI ст. тут існувала звичайна міська забудова. З 70-рр. X ст. місце садиб зайняли храм-усипальня з цвинтарем (X—XII ст.).

В останній третині XII ст. на північному схилі виріс новий княжий двір, формується ще один архітектурний ансамбль. У 1174 р. тут була закладена Михайлівська, а у 1186 р. — Благовіщенська церкви. На початку XIII ст. в'їзд на княжий двір прикрасила кам'яна брама з церквою.

У ході останніх досліджень були виявлені декілька господарчих об'єктів на території княжого двору XII—XIII ст. — медуша та млинарня.

Значна частина цього величного історико-культурного надбання була втрачена в 1239 р., коли Чернігів захопило військо монголів, очолюване ханом Менгу. Після тижневих боїв монголи прорвалися до міста, знищили багато городян, зруйнували житлові та культові споруди.

Деякий час Чернігів переживав період занепаду та втрати колишньої військової та економічної могутності, який мав як центр найбільшого князівства в часи Київської Русі. Згодом стратегічне розташування Чернігово-Сіверщини почало цікавити сусідні держави. Литва, Польща, Московська

держава розпочали активну боротьбу за Чернігівщину, яка тривала декілька століть. Чернігів пережив багато випробувань: походи литовців (1278, 1362, 1404), поляків (1471, 1604, 1610, 1618), російських військ (1503, 1633), набіги кримських татар (1482, 1483). Кожна адміністрація, посівши в місті, намагалася перетворити Чернігів на власну фортецю. Вона являла собою декілька ліній укріплень, міцні фортифікації: земляний вал, рови з водою, дерев'яний мур з бойовими баштами, підземний хід, що вів до річки Десна, перекидні мости. Фортеця була добре озброєна, у тому числі, гарматами.

Нарешті, у середині XVIII ст. внутрішні чинники, зокрема, піднесення національної свідомості, поява козацтва та ін., дали змогу чернігівцям самостійно впливати на ситуацію. У 1648 році, після початку Визвольної війни, з міста були витіснені польські адміністрація та гарнізон. Подальші спроби польсько-литовських військ захопити Чернігів були невдалими.

Ставши центром полку, місто починає відбудовуватись, на фортеці розгортається монументальне будівництво. Вже в середині XVIII ст. територія колишнього Дитинця була щільно забудована житловими та адміністративними будівлями. Тут здіймалися величезні храми, знаходився базар, а також кладовище. У 90-х роках зводиться житлова споруда-мурований будинок полковника Якова Лизогуба. Полковник був героєм штурму турецької фортеці Азов в 1696 р. та фінансував будівництво Катерининської церкви на пошану загиблим при облозі козакам. Крім того, у кінці XVIII ст. поряд з Борисоглібським собором будується мурована монастирська трапезна, над якою в 1700-02 рр. зводиться двох'ярусна башта з дзвіницею і церквою Іоанна Богослова. Так був заснований чернігівський Колегіум.

Споруда цікава як своєю архітектурно-просторовою композицією, скульптурним декором, плануванням, так і історією спорудження, оскільки це був перший учбовий середній заклад на Лівобережній Україні.

Колегіум з'явився завдяки зусиллям вихованців Києво-Могилянського Колегіуму архієпископів Чернігова Л.Барановича й І.Максимовича, а також фінансовій підтримці гетьмана І.Мазепи. Заклад, де викладали мови та

природничі науки, був всестановим та багатонаціональним. Проіснувавши з 1700 до 1786 р., дав багато освічених людей, зокрема, відомих медиків XVIII ст. У 1786 р. був реорганізований в духовну семінарію.

Поступово грізні і бурхливі часи війн та походів відійшли в минуле. Необхідність в утриманні фортеці зникла і її було реорганізовано в 1799 р. Гарнізон розформовано, укріплення знесені, озброєння майже повністю вивезено. Натомість залишилися гармати на Цитаделі, що й досі охороняють старовинне місто, та пам'ять про славетне й героїчне минуле наших пращурів.

https://oldchernihiv.com/chernigivskiy-ditinets-val/

Містобудування та оборонна архітектура Чернігова

Чернігів виник на високому правому березі річки Десна у нижній її течії. Біля Чернігова в Десну впадає невелика річка Стрижень і трохи далі на захід – річка Білоус. Чернігів знаходиться у північній частині території сучасної України. Згідно перепису всього тяглового населення (міщан і селян, які сплачували податки) в Чернігові в 1666 р. налічувалось 314 дворів (крім козаків і духовенства). В цих дворах мешкало 467 осіб чоловічої статі. В цілому ж на той час в Чернігові проживало приблизно дещо більше 2 тисяч людей. Жителі міста займались сільським господарством, ремеслами і торгівлею. Чернігову належали 3 млини і 12 озер [1]. У 1721 р. також було проведено перепис населення міста в зв'язку з квартируванням у Чернігівському і Стародубському полках військовиків Мекленбурзького корпусу. Вносились відомості лише про кількість дворів та їхню приналежність. Про заняття та майнове становище мешканців відомості відсутні. Всього в Чернігові в 1721 р. налічили 631 двір. Старшинських дворів було 18, попівських – 17, церковних причетників – 2, міщанських – 141, козацьких – 245, бобильських – 178, шинкових – 30. Селянські двори не зазначені [2]. Всього мешканців проживало більше 3 тисяч. Крім того, в Чернігові постійно перебував гарнізон російських військ, чисельність яких не була сталою і часто змінювалась. Важливе значення для розвитку Чернігова мали привілеї, яких він набув у зв'язку з отриманням магдебургського права ще в 1623 р. 27 березня 1623 р. польський король Сигізмунд III пожалував Чернігову привілеї на магдебургське право. Відтоді у місті діяв магістрат як орган міщанського самоврядування. Він займався міським господарством, фінансами, судочинством і опікувався питаннями правопорядку. Це було підтверджено грамотою короля Сигізмунда III про надання магдебургського права Чернігову від 4 квітня 1623 р. Магдебургське право для Чернігова було підтверджено Універсалом гетьмана Богдана

Хмельницького від 8 листопада 1649 р., привілеєм польського короля Яна Казиміра від 1 липня 1650 р., жалуваними грамотами московського царя Олексія Михайловича від 26 червня 1655 р., від січня 1660 р. та 3 листопада 1666 р. Варто також згадати царську грамоту від 26 березня 1690 р [3]. Як відзначають дослідники, Чернігів знаходиться у виняткових природних умовах, які значною мірою зумовили і роль міста у вітчизняній історії. Воно розміщене в центрі великої фізикогеографічної області. яка займає більшу частину українського Полісся на Лівобережжі. Чернігів виник на тому місці, яке є не лише центром зазначеного регіону, а й своєрідним природним фокусом місцевості. Місто знаходиться на межі двох головних фізико-географічних підобластей. Перша – це ДніпровськоДеснянське Полісся в долинах Дніпра і Десни, а також прилеглі низинні місця. Друга – це Городнянсько-Чернігівське Полісся на дещо підвищеному місці. На правобережній рівнинній підвищеній частині Чернігова і на його околицях межують (і сходяться) три фізико-географічні райони. Маються на увазі Любецько-Чернігівська мореннозандрова рівнина, Ріпкинсько-Чернігівська лесова рівнина та Дніпровсько-Замглайська заболочена рівнина. Кордон між першими двома проходить долиною ріки Стрижень. Таким чином, біля гирла Стрижня сходяться три типи ландшафтів. А за кілька кілометрів вище по Десні до Чернігова наближається четвертий тип ландшафту – Дніпровсько-Замглайські заболочені рівнини. Отже, таке місцезнаходження Чернігова забезпечило не лише стратегічні переваги, але і завдяки природній розмаїтості і сприятливі умови для ведення господарства. В самому місті виділяються три природні вузли. Перший – це територія Чернігова разом з поселеннями, пов’язаними з ним. Другий вузол як фокус просторової структури – є Дитинець. Він займав невеликий мис, який виступає в заплаву Десни. Саме тут перетнулися головні природні напрямки, які пов’язані з провідними природними утвореннями. Головну природну вісь міста складає лінія схилів правого берега Десни. З Дитинцем пов’язані головні елементи місцевості. Таке розміщення Дитинця було дуже вигідним з погляду контролю над довкіллям і одночасно забезпечувало візуальні зв’язки з ним. Отже, природні умови зумовили провідне місце цієї частини Чернігова в структурі стародавнього міста над Десною.

Третій природний вузол знаходиться на розі мису Дитинця. Це місце найближче від інших до Десни. На нього орієнтовані головні елементи природного ландшафту. Саме там знаходилась цитадель або Верхній замок – найбільш укріплена частина міста. Природне і штучне середовище виступають в єдності і взаємно доповнюють одне одного [4]. Зручність місцезнаходження Чернігова полягала і в тому, що до нього сходились басейни рік Десни, Снова та Сейму. Завдяки невеликим річкам і водоймищам Чернігів був зв’язаний з

Любечем. А це давало прямий вихід до Дніпра – головної водної артерії. Якщо просуватись проти течії Десною і Сеймом, то відкривався шлях на схід

Все викладене і зумовило виникнення Чернігова саме на цьому місці. Залишки поселень людей на терені міста походять від часів неоліту та бронзового віку. Відомі також городища VII–VIII століть, на основі яких формувалося місто. Вони знаходились на місці Дитинця (нині територія Валу), Алеї Героїв, далі на високому правому березі Десни, а також на лівому березі річки Стрижень. Тоді одночасно існували укріплені городища і неукріплені селища. В тодішній панорамі провідне місце займали великі кургани, насипані із землі. Висота деяких з них була більшою за 10 м. На думку деяких дослідників (В. Богусевич) у X – на початку XI століть княжий двір існував на горі, де пізніше постав Єлецький монастир. За князювання Мстислава Володимировича у 30-х роках XI ст. чернігівський Дитинець розмістився на території сучасного Валу. Відтоді почалося активне муроване будівництво і взагалі забудова Чернігова. Відомий дослідник чернігівського зодчества та планування і забудови міста А.А. Карнабіда виділив основні етапи в плануванні і забудові міста. Перший етап охоплював XI ст. і початок XII ст. Тоді заснувався новий княжий двір – Дитинець на території сучасного Валу. Його план наблизився за формою до трапеції, а площа до 8 га. Північно-західний, південнозахідний та південно-східний кордони Дитинця наклалися на попередні укріплення – земляні вали вздовж сучасних вулиць Преображенської, Підвальної та Проспекту Миру. Північно-східна межа проходила зі сходу від колишнього будинку губернатора (нині Чернігівський обласний історичний музей ім. В.В. Тарновського) – на відстані біля 120 м від Спаського собору. Тоді ж постав і “Окольний град” площею 26,4 га, який відділявся від Дитинця ровом і валом. На захід від Дитинця забудовується Третяк площею 19,5 га. Мабуть, вже тоді з’явились вулиці – дороги, напрямок яких зумовили зовнішні шляхи, які колись зв’язували городища. Вони і стали основою планування Чернігова XI–XII століть. Вірогідно, таким чином сформувались дороги до Києва, Любеча, Новгорода – Сіверського та Вщижа. Вони майже збігаються з нинішніми вулицями Київською, Любецькою, імені Т.Г. Шевченка та імені 1 Травня. Ці вулиці-дороги і контури укріплень Дитинця визначили початки формування радіально-кільцевої системи планування давнього Чернігова. Саме в центрі Дитинця в 30-х роках XI ст. закладений мурований Спаський собор – головний храм міста і Чернігівського князівства. Перед його західним фасадом знаходився головний майдан, на якому можна було бачити і палацові споруди. На новому етапі в XII ст. на схід від Дитинця створюється новий двір князя Святослава Всеволодовича. Загальна площа Дитинця разом з дворами князів Мстислава і Святослава наблизилась до 15 га. З північного сходу Дитинець став

обмежувати високий правий берег річки Стрижень. На місці зруйнованого “терема” чи храму будується мурований однобанний тринавний Борисоглібський собор – видатна пам’ятка чернігівської архітектурної школи XII ст. На дворі Святослава в 1174 р. заложили тринавну Михайлівську церкву. Вона знаходилась між Прогорілими та Водяними воротьми Дитинця. Північніше від неї в 80-х роках XII ст. зводиться Благовіщенська церква. Вона була зруйнована під час монголо-татарської навали. До кінця XII ст. в основному склався архітектурний комплекс дворів князів Мстислава і Святослава. Вірогідно, центральною частиною Дитинця залишався княжий двір Мстислава. На той же час склалися контури укріплень Дитинця з Київськими (Любецькими), Прогорілими та Водяними воротьми. Вони і утворили в майбутньому композиційну та функціональну основу нової фортифікаційної системи. Третій етап почався після татаро-монгольської навали та лихоліть XIII–XV століть і продовжувався до 1618 р. Тоді чернігівська земля входила до складу Московської держави.

За свідченням Никонівського літопису в 1531 р. зроблено нові дерев’яні укріплення і Чернігів став доволі сильною фортецею на південно-західному кордоні Росії. Можливо, тоді на виступаючому до Десни розі (мису) Дитинця збудовано внутрішній (верхній) замок. Четвертий етап припадає на часи, коли Чернігівщина входила до складу Польщі. Борисоглібський собор перебудували на домініканський костьол. Мабуть, тоді ж на місці однокамерного терема XI ст. зведено надбрамну дзвіницю, яка простояла до другої половини XVIII ст. З середини XVII ст. почався новий етап, який залишив по собі помітний слід в забудові Чернігова [5]. Джерельну базу у вивченні містобудування та оборонної архітектури Чернігова другої половини XVII – початку XVIII століть становить корпус писемних та мистецьких образотворчих джерел, а також праці дослідників. Вони засвідчили зміни в названих галузях архітектури. Велику документальну цінність являють собою “Розписні списки”, які складались під час передачі чернігівської фортеці від одного воєводи до іншого. Стан забудови та характер укріплень Чернігова на початку 1680-х років засвідчив “Розписний список” Чернігова від 4 січня 1682 р. Він подав відомості також про озброєння і склад військового гарнізону. Цей список складений на час передачі чернігівської фортеці від стольника і полковника Степана Янова до стольника і воєводи князя Михайла Кропоткіна [6]. Для дослідження може прислужитися зображення частини чернігівської фортеці на чудотворній іконі чернігівської Єлецької Богоматері, написаної в 1690-х роках. “Розписний список” Чернігова 1701 р. містить відомості про топографію міста, характер оборонної архітектури. Подано розміри земляних валів, зазначено кількість брам і веж, згадуються храми, житлові та адміністративні споруди. Вміщено відомості про

особовий склад гарнізону фортеці, запаси харчів, грошей та зброї [7]. Важливим джерелом з історії містобудування і архітектури Чернігова є рукописний і мальований план міста – “Абрис Чернігівський” 1706 р. Вірогідно, він створений прапорщиком Іваном Долинським на великому аркуші паперу (63 × 97 см. Туш, перо, пензель, олівець). Фотокопія плану зберігається в фондах Чернігівського обласного історичного музею ім. В. В. Тарновського (Інв. № ВФ-4295). На “Абрисі Чернігівському” зображені архітектурні ансамблі і окремі споруди Чернігова з околицями та елементами ландшафту [8]. Стан Чернігова і фортеці письмово зафіксовано також в 1718 р. В документі зазначено, що укріплення із дубових колод всі згнили. Стіни з дерева замінюються земляними валами з бастіонами (“раскатами”). Описано частини міста, подано основні розміри його складових, відомості про особовий склад залоги та стан озброєнь. Цей документ зафіксував на початок XVIII ст. перехід у чернігівській фортеці на нову фортифікаційну бастіонну систему [9]. Чернігівська фортеця проіснувала до кінця XVIII ст. У зв’язку із відсутністю воєнної загрози вона була ліквідована в 1799 р. [10]. В описах Чернігова XVIII ст. зафіксовано планування міста та оборонні споруди, які зазнали незначних змін після другої половини XVII – початку XVIII століть. В 1765–1769 роках проведений Генеральний (Румянцевський) опис Лівобережної України. В рамках цієї акції бурмістр Григорій Бублик і райця Леонтіїв упорядкували короткий опис Чернігова, а його розгорнутий варіант підготував магістратський канцелярист Мусій Бочко [11]. В топографічному опису Чернігова 1783 р., складеному колезьким реєстратором А. Тарасовим, згадуються давні укріплення міста із замком і ровами, що збереглися на той час. [12]. Серед описів Чернігова виділяється праця О. Шафонського 1786 р. Міські укріплення автор поділяв на старі й нові. Йшлося також про різні частини міста, брами та окремі споруди. О. Шафонський зазначив, що міські жителі називали фортецю Старим містом, а нове знаходилось за ним всередині старого валу. Подано також опис ансамблів чернігівських монастирів [13]. В скороченому опису Чернігова 1787 р. зазначено, що Чернігів тоді мав замок і фортецю з трьома брамами. Вони були обнесені земляним валом, ровом і палісадом [14]. В топографічному опису Малоросійської губернії 1798–1800 років теж згадуються давні укріплення Чернігова з валами і замком. Перелічено мурованні і дерев’яні будинки та храми у місті, а також будівлі заміських монастирів [15]. В 1846 р. Т.Г. Шевченко за дорученням Тимчасової комісії для розгляду давніх актів (Київ) перебував у Чернігові. В своїх “Археологічних нотатках” він залишив згадку про чернігівську фортецю та гармати [16]. М. Маркевич переповів історію чернігівських укріплень від часів Київської Русі і до закриття фортеці в кінці XVIII ст. Автор зазначив, що в 1670 р. чернігівський полковник

В. Дунін-Борковський збудував у Чернігові нову фортецю в південно-східному куті старої. Вона мала 7 полігонів (мабуть бастіонів) по периметру більш ніж на півтори версти. Цю фортецю назвали “новим містом”. Далі подано описи валів та монастирів. Загалом для праці М. Маркевича, як і для більшості публікацій XIX ст., характерний описовий характер [17]. Матеріали топографічних описів Чернігова, опублікованих протягом XIX ст., використані в книзі М. Маркова про давні пам’ятки Чернігова та в нарисі історії міста до тисячолітнього ювілею згадки про Чернігів у літопису.[18]. П. Іловайський в своїй праці навів цитату із доповіді полковника Ізмайлова про задовільний стан чернігівської фортеці в 1738 р. Автор зауважив, що на всіх бастіонах розставлені гармати [19]. Після Великої вітчизняної війни дослідники в своїх працях торкаються питань історії містобудування та оборонної архітектури зазначеного періоду. І.О. Ігнаткін з посиланням на свідчення сучасників фортеці зазначив, що вона в другій половині XVIII ст. мала три брами та сім церков. Дослідник опублікував план Чернігова 1776 р. з фортецею [20]. П.Г. Юрченко розглянув принципи композиційної побудови архітектурних комплексів монастирів Чернігова та Києва і звернув увагу на джерелознавче значення зображення на іконі чернігівської Єлецької Богоматері [21]. М.П. Цапенко наголосив, що одним із надзвичайно цікавих міських ансамблів того часу був чернігівський кремль, який формувався протягом багатьох століть. Не обминув він увагою і ансамблі чернігівських монастирів [22]. Г.Н. Логвин звернув увагу на перебудови укріплень Чернігова в другій половині XVII століття та особливості архітектурних ансамблів чернігівських монастирів – П’ятницького, Єлецького та Троїцько-Іллінського. Але слід зауважити, що ці видання мали науково-популярний характер [23]. А.А. Карнабед спирався передовсім в своїх дослідженнях на оригінальні плани Чернігова XVIII–XIX століть, в яких знайшли відображення планування, забудова і фортифікаційні споруди міста другої половини XVII – початку XVIII століть. Дослідник подав графічний аналіз розвитку силуету Чернігова з боку річки Десни від XI ст. до XX ст. [24]. В.О. Ленченко відзначив, що “Абрис Чернігівський” 1706 р. зафіксував стан укріплень Чернігова напередодні їхньої реконструкції. Вони повторили обриси укріплень часів Київської Русі. Подано прорис мальованого плану Чернігова 1706 р. [25]. Українським містам XVIII ст. присвячена окрема книга Л.А. Пляшко. Автор розглянула особливості фортець Лівобережної України, їхню структуру, забудову та містобудівельні засади. Йшлося також про Чернігів початку XVIII ст. на основі надрукованого в цій же книзі “Абрису Чернігівського” 1706 р. [26]. Важливе значення для дослідників Чернігова мав вихід з друку в 1990 р. енциклопедичного довідника “Чернігівщина”. В ньому побачили світ статті, присвячені містобудуванню, чернігівській фортеці,

“Абрису Чернігівському” 1706 р. та архітектурним ансамблям чернігівських монастирів [27]. Аналізу планів українських міст часів Гетьманщини (в тому числі і Чернігова) присвячені праці В.В. Вечерського. Особливу увагу він приділив “Абрису Чернігівському” 1706 р. [28]. Таким чином, маємо цілий комплекс писемних і образотворчих (іконографічних) джерел. З них лише деякі використані дослідниками (здебільшого, частково). Крім того, деякі з названих джерел опубліковані останніми роками і ще не увійшли до активного наукового обігу. Відтак, ступінь вивченості містобудування та оборонної архітектури Чернігова другої половини XVII – початку XVIII століть не можна назвати задовільним. Відсутня картина змін і розвитку містобудування та фортифікаційної справи протягом досліджуваного періоду. Тому постає завдання відтворити цей процес на основі різноманітних джерел з використанням всього того, що зроблено попередніми дослідженнями, показати містобудівну ситуацію та особливості оборонної архітектури Чернігова зазначеного періоду. Слід відзначити, що в другій половині XVII – початку XVIII століть одним із головних визначальних чинників у побудові нових і розбудові старих історичних міст Лівобережної України була нагальна вимога забезпечити обороноздатність населених пунктів, захист їх від нападів ворогів. Саме засади фортифікації визначили планувальні особливості міста в органічному поєднанні з характером рельєфу. Містобудування та оборонна архітектура Чернігова другої половини XVII – початку XVIII століть, як вже зазначалось, багато в чому продовжили традиції доби Київської Русі. Окремі укріплені частини давньоруського Чернігова продовжували існувати і в XVII ст., але, звичайно, в оновленому вигляді. Ще “Закон градський”, який входив до складу “Мірила праведного” XIII ст. вимагав прозорості забудови і можливості відкритого бачення як архітектурних домінант, так і природного довкілля. Ще з часів Київської Русі адміністративний, сакральний і політичний центр зосереджувався в найбільш укріпленій частині міста. У другій половині XVII ст. містобудування на Лівобережній Україні помітно активізувалось. Його теоретичною основою стала праця О. Радишевського “Устав ратных, пушечных и других дел, касающихся до воинской науки” 1621 р. Один із її розділів присвячений питанням містобудування. Планування і архітектурна форма міста набули ідеологічного осмислення і рис канонічності у “Требнику” Петра Могили 1646 р. Санітарні, протипожежні норми і вимоги фортифікації викладені ще в кінці XVI ст. в “Соборном уложении”. Для Чернігова того часу був характерний поліцентричний тип містобудівної композиції, коли центри окремих планувальних районів відзначали вертикальні домінанти. До цього треба долучити наявність Борисоглібського, П’ятницького, Єлецького та Троїцько-Іллінського монастирів. Вони сформувались та функціонували як

самостійні містобудівні утворення з урахуванням і використанням особливостей місцевого ландшафту [29]. Власне місто Чернігів другої половини XVII – початку XVIII століть знаходилось на місці стародавнього Дитинця. Відтворенню його планування та зовнішнього вигляду мають допомогти вже згадані писемні та образотворчі (іконографічні) джерела. Вони дозволяють вияснити і важливі деталі облаштування фортифікаційних та інших споруд. У "Розписному списку" Чернігова 1682 р. описані укріплення міста, які зроблені по-новому, в порівнянні із системою фортифікації часів Київської Русі. В домонгольський період над схилами яруг чи долин або на земляних валах ставили кліті з колод найчастіше розміром приблизно 3 × 3 м двома чи трьома рядами. Кліті ставились впритул одна до одної. Нижні частини таких городень укріплювали укосами із землі. Із зовнішнього боку для більшої міцності додавали мурування із необпаленої цегли з дерев'яними субструкціями. Городні заповнювали землею, а верхні їхні частини, які виступали над рівнем укосів, обмазували глиною для протистояння пожежам і підпалам. На городнях влаштовували "заборола" у вигляді дерев'яних стінок з бійницями, які деколи виступали за зовнішню лінію стіни. Цікаво, що в клітях городень з внутрішнього боку міста влаштовувались приміщення житлового та господарського призначення [30]. З часом недосконалість такої конструкції, яка виявилась у великих витратах деревини, нерівномірності осадки городень, зумовили перехід до влаштування оборонних стін "тарасами". За нової системи дві паралельні рублені стіни з'єднувались через певні відстані поперековими стінами. Утворені таким чином кліті засипались землею та камінням. Іноді деякі кліті залишались незаповненими і тоді з них вівся нижній бій. Верхи над стінами із "тарас" влаштовувався бойовий хід. Для ведення обстрілу простору безпосередньо біля стіни фортеці ("підошвенний бій") влаштовували "облами". Для цього стіни бойового ходу виносились за зовнішній рівень великої стіни на дерев'яних консолях. В стіні і в підлозі "обламу" робились бійниці. Зверху бойовий хід перекривався двосхилим дахом на кроквах, який з боку міста спирався на дерев'яні стовпці. Найбільш важливі частини міста оточували стіни із "тарас", а посад найчастіше захищала стіна тином (частоколом) із вертикально закопаних у землю колод. Вони загострювались вгорі і з'єднувались між собою посередині настилом. З цього настилу і від рівня землі з бійниць, а також з-поміж загострених верхівок колод захисниками міста вівся вогонь по ворогу. Важливим елементом фортифікаційних споруд були бойові вежі [31]. Подібним чином будували не лише в Росії, а і в багатьох містах Лівобережної України, де стояли гарнізони московських військ. Це стосується в повній мірі і Чернігова другої половини XVII – початку XVIII століть. В "Розписному списку" Чернігова 1682 р. записано, що місто Чернігів нове.

Малось на увазі, що недавно були зроблені нові укріплення із дубової деревини в дві колоди з “тарасами”. У міській стіні між двома колодами зробили відступ у півaршина (близько 36 см) для засипки землею. “Облами” влаштували із дубових брусів. З боку річки Стрижень знаходилась вежа з проїзною брамою до нижнього міста. Біля цієї вежі була хвіртка до нижнього острогу, де жили ратні люди царя – солдати і стрільці. На той час було також 5 веж ранішої побудови і нова дубова башта. В документі підкреслено, що ця вежа і нові укріплення збудовані в 1681–1682 роках, коли воєводою в Чернігові був князь Михайло Кропоткін. Нижній острог захищав ряд стоячих осинових колод. До нього вели дві брами. Але ці укріплення на той час вже були давніми і в багатьох місцях навіть попадали. Далі в “Розписному списку” 1682 р. подано перелік того, що знаходилось у “верхнем городе Чернигове”. Біля проїзних воріт – 2 пищалі залізні. А “по башням и под навісом наряду” чотири пищалі мідні із запасом ядер до них та ще одинадцять пищалей з боєзапасом. Там же знаходилась “приказная изба на подклете. Перед нею сени да клеть, а под клетью соляной амбар”. В цьому випадку мова йде (як і взагалі в цьому документі) лише про споруди із дерева. Під кліттю тут розуміється не зруб, а холодна “изба” без опалення. Це – адміністративна споруда на підкліті, яка являла собою нижній поверх, де звичайно розміщувались службові та господарчі приміщення. Там також знаходились “четыре житницы”, велика клуня та одинадцять ям з хлібними запасами. Біля проїзних воріт дві “избы” для вартових. В документі окремо виділено описи кількох дворів. У дворі, де жили чернігівські воєводи, знаходились три “горницы”. Дві на підклітях, під третьою – лазня, а на сінях горище. Під “горницей” тоді розумілось верхнє приміщення (парадне чи “чисте”) споруди. У “горнице” на підкліті жив піддячий Михайло Дашинцев. У верхньому місті знаходилось сім старих приміщень для солдат, а також ще вісім, збудованих за попереднього воєводи князя Михайла Кропоткіна. В нижньому острозі розташувався поштовий двір, на якому утримувалось 12 коней. Сарай на цьому дворі оточений плетеною з лози огорожею. Поряд знаходилось приміщення для вартових і поштових гінців. Неподалік – “кружечной двор”, де були світлиця та курна хата (мала піч без димаря) і льох з виходом. На цьому дворі можна було побачити дві мірні дубові діжки для вина й пива та інші мірні посудини. Там провадилась роздрібна торгівля вином і пивом (на розлив). Неподалік мосту діяла казенна кузня. Подано і перелік інструментів для ковалів. Цікава згадка про наявність у запасі 270 дубових колод “накатки” та 22 дубових брусів, які залишились після влаштування “обламів” на міських стінах. Заслуговують на увагу відомості про кількість людей гарнізону. У верхньому місті в нижньому острозі на варті перебувало одночасно по 150 осіб. Вони змінювались щодобово. У верхньому місті біля

брами на варті стояли капітан і 50 стрільців. У чотирьох вежах верхнього міста чергували по 10 стрільців на чолі з десятником. У двох вежах від нижнього острогу чергували по 5 чоловік, а на стіні між баштами в шести місцях по чотири чоловіки. В нижньому острозі біля Київських та водяних воріт на варті перебували команди по 10 чоловік під орудою десятників. Біля адміністративного будинку, біля скарбниці, казенного льоху та на "кружечному" дворі чергували по 15 чоловік. Поштових коней охороняли 5 військових. Всього ж стрільців налічувалось 1087 чоловік. В 1682 . капітаном в Чернігові служив Костянтин Мезанет (Мезапет), несли слу жбу поручики Л. Борцко, А. Інгліо, прапорщик І. Кашпіров [32]…

1. Швидько Г.К. Цінне джерело з історії Чернігівщини (переписна книга 1666 р.) //Перша Чернігівська обласна наукова конференція з історичного краєзнавства: Тези доповідей. – Чернігів, 1985. – С. 54–55.
2. Швидько Г.К. Перший загальний перепис дворів населених пунктів Чернігівського полку 1721 р. // Друга Чернігівська обласна наукова конференція з історичного краєзнавства (грудень 1988): Тези доповідей. – Чернігів-Ніжин, 1988. – Вип. ІІ. – С. 61–62.
3. Доманова Г. Королівські привілеї, царські грамоти та гетьманські універсали Чернігівського магістрату //Місцеве самоврядування та статутне право в Україні: Збірка матеріалів. – Чернігів, 2003. – С. 53– 61.
4. Водзінський Є.Є. Структура та історико-культурна цінність ландшафтно-археологічного комплексу Чернігова //Друга Чернігівська обласна наукова конференція з історичного краєзнавства (грудень 1988): Тези доповідей. – Чернігів-Ніжин, 1988. – Вип. ІІ. – С. 130–131.
5. Карнабід А.А. Минуле і сучасне стародавнього центру Чернігова – Дитинця // Український історичний журнал. – 1972. – № 3. – С. 91–93. Карна біда А.А. Чернігів: Архітектурно-історичний нарис. Вид. 2-е. – К.: Будівельник, 1980. – С. 12–40.
6. Із росписного списка стольника, воеводы и полковника московских стрельцов С.И. Янова об укреплениях Чернигова, указных грамотах и состоянии казны // Чернигову 1300 лет: Сб. документов и материалов. – К., 1990. – С. 46–48. "Росписной список" чернігівської фортеці 1682 р. / Підготовка до друку і вступна стаття С.О. Половникової // Чернігівська старовина: Зб. наук. праць, присвяч. 1300-річчю Чернігова. – Чернігів, 1992. – С. 88–95.
7. Розписний список Чернігова 1701 р. /Підготовка до друку та передмова В.О. Харламова // Слов'яно-руські старожитності Північного Лівобережжя: Матеріали історико-археологічного семінару, присвяч. 60- річчю від дня народження О.В. Шекуна. – Чернігів, 1995. – С. 91–92.
8. План знаходиться у відділі рукописів Бібліотеки Російської академії наук у Петербурзі в зібранні планів, карт, креслень, малюнків, гравюр Петра І. Повністю "Абрис Чернігівський" з коментарями опубліковано: Пляшко Л. "Абрис Чернігівський" // Наука і суспільство, 1971. – № 8. – С. 30–31. Пляшко Л. Подорож до міста XVIII ст. – К.: Наукова думка, 1980. – С. 32–33. Пляшко Л. Найдавніший план Чернігова // Наука і культура. Україна: Щорічник. – К., 1989. – Вип. 23. – С. 241– 244. Чернігівщина: Енцикл. довідник. – К.: УРЕ, 1990. – С. 31–32; Табл. XXXIII.
9. Мышлаевский А.З. Крепости и гарнизоны Южной России в 1718 г. – СпБ, 1897. – С. VIII–X, 19.
10. Чернігівщина: Енцикл. довідник. – К.: УРЕ, 1990. – С. 890.
11. Из описания Чернигова по генеральной ревизии Черниговского полка 29 мая 1776 г. // Чернигову 1300 лет: Сб. документов и материалов. – К., 1990. – С. 52–54. Описи Чернігова 60-х років XVIII ст. / Підготовка до друку і передмова О. Коваленка та І. Петреченко //

Сіверянський літопис. – 1997. – № 4. – С. 165–170. Военно-историческое обозрение Российской империи: Черниговская губернія. – СпБ, 1851. – Т. 12. – Ч. 2. – С. 113–116.
12. Труды Черниговской архивной комиссии. 1900–1902. – Чернигов, 1902. – Вып. 4. – С. 151–154. Из топографического описания Чернигова 1783 года // Чернигову 1300 лет: Сб. докум. и материалов. – К., 1990. – С. 57–58.
13. Шафонский А. Черниговского наместничества топографическое описание. – К., 1851. – С. 241–245, 263–272, 273–278, 287– 290.
14. “Сокращенное историческое описание Чениговской губернии вообще и всякого города особо” 1787 р. /Підготовка до друку і передмова О. Коваленка та І. Петреченко // Сіверянський літопис. – 1995. – № 2. – С. 82–95.
15. Топографічний опис Малоросійської губернії 1798–1800 років // Описи Лівобережної України кінця XVIII – початку XIX ст. – К., 1997. – С. 32.
16. Шевченко Т.Г. Археологічні нотатки // Шевченко Т.Г. Повне зібрання творів. – К., 2003. – Т. 5. – С. 217.
17. Чернигов. Историческое и статистическое описание Чернигова. Сочинение Н. Маркевича. – Чернигов, 1852. – С. 19–34, 57–65.
18. Марков М.Е. О достопамятностях Чернигова. – Чернигов: Типография губернского земства, 1882. – С. 2–25. Очерки истории города Чернигова. 907–1907. Юбилейное издание Черниговской городской управы. – Чернигов: Типография губернского земства, 1908. – С. 23, 34–36.
19. Иловайский П.И. Черниговская старина по преданиям и легендам. – Чернигов: Типография губернского правления, 1898. – С. 15.
20. Игнаткин И.А. Чернигов. – М.: Госуд. изд-во литературы по строительству и архитектуре, 1955. – С. 19–21.
21. Юрченко П.Г. Архітектура України після возз’єднання з Росією (друга половина XVII – 70-і роки XVIII ст.) // Нариси історії архітектури Української РСР (Дожовтневий період). – К., 1957. – С. 110– 111.
22. Цапенко М. Архитектура Левобережной Украины XVII– XVIII веков. – М.: Стройиздат, 1967. – С. 65–68.
23. Логвин Г.Н. Чернигов. Новгород-Северский. Глухов. Путивль. – М.: Искусство, 1965, С. 11–122. 2-е видання М., 1980. – С. 9–144.
24. Карнабіда А.А. Чернігів: Історико-архітектурний нарис. – К.: Будівельник, 1969. – 79 с.: іл. Карнабед А.А. Планировка и застройка Чернигова (Развитие и проблемы преемственности архитектурнопланировочной структуры исторического города). Автореф. диссертации на соискание ученой степени кандидата архитектуры. – Ленинград, 1974. – 23 с. Карнабіда А.А. Чернігів: Архітектурно-історичний нарис. – Вид. 2-е. – К.: Будівельник, 1980. – 128 с.: іл.
25. Ленченко В.А. К истории дерево-земляных укреплений на Украине в XVII–XVIII вв. // Исследование и охрана архитектурного наследия Украины: Сборник. – К., 1980. – С. 93–95.
26. Пляшко Л.А. Подорож до міста XVIII століття. – К.: Наукова думка, 1980. – 151 с.: іл.
27. Чернігівщина: Енцикл. довідник. – К.: УРЕ, 1990. – С. 457– 459, 889–890.
28. Вечерський В. Плани міст Лівобережної України XVII–XVIII століть як джерело вивчення містобудівного розвитку // Архітектурна спадщина України. – К., 1996. – Вип. 3. – Част. 1. – С. 105–121. Вечерський В. Плани міст Гетьманщини й національне містобудування // Пам’ятки України. – 1996. – № 2. – С. 66–77. Вечерський В. Архітектура другої половини XVII – 70-х років XVIII ст. // Історія української архітектури. – К., 2003. – С. 195–206. Вечерський В. Система укріплень Чернігова ранньомодерного часу – втрачена пам’ятка українського містобудівного мистецтва // Чернігів у середньовічній та ранньомодерній історії Центрально-Східної Європи: Зб. наук. праць, присвяч. 1100-літтю першої літописної згадки про Чернігів. – Чернігів, 2007. – С. 540–553.

29. Чернігівщина: Енцикл. довідник. – К.: УРЕ, 1990. – С. 458– 459. Вечерський В. Архітектура другої половини XVII – 70-х років XVIII ст. // Історія української архітектури. – К., 2003. – С. 196. В 1681– 1683 роках Адам Зернікау в Батурині написав трактат про фортифікацію за голандським і новим методом (бастіонним). Автобіографія Адама Зернікау /Підгот. документа до публікації та передмова С. Мащенка // Сіверянський літопис. – 2002. – № 3. – С. 21–23.
30. Асєєв Ю.С. Архітектура Київської Русі. – К.: Будівельник, 1969. – С. 13–14.
31. Пилявский В.И., Тиц А.А., Ушаков Ю.С. История русской архитектуры. – Ленинград: Стройиздат, 1984. – С. 31–32.
32. Из розписного списка стольника, воеводы и полковника московских стрельцов С.И. Янова об укреплениях Чернигова, указных грамотах и состоянии казны // Чернигову 1300 лет: Сб. документов материалов. – К., 1990. – С. 46–48. “Росписной список” Чернігівської фортеці 1682 р. /Підгот. до друку і вступна стаття С.О. Половникової // Чернігівська старовина: Зб. наук. праць, присвяч. 1300-літтю Чернігова. – Чернігів, 1992. – С. 88–95.

Адруг А.К. Архітектура Чернігова другої половини XVII – початку XVIII століть. – Чернігів: Чернігівський ЦНТЕІ, 2008 р. – С. 9-20

«КОРОВЕЛЬ-2011»

На Чернігівщині відбувся традиційний міжнародний фестиваль слов’яно-варязької культури та історичного фехтування.

Стільки лицарів в одному місці побачиш нечасто. І немає значення, звідки вони приїхали, — з Мінська, Гомеля, Воронежа, Києва, Харкова чи Сум — і спорудили наметове містечко під звичайним поліським селом Шестовиця. Тут дуже гарні місця, та не лише розкішна природа вже водинадцяте привабила

сюди закоханих в історію людей, котрі здружилися під дзенькіт мечів. Фестиваль проходить на місці городища вікінгів IX — XIII століття, а поряд працює археологічна експедиція, яку очолює завідувач кафедри історії та археології України Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка Володимир Коваленко. У нинішньому році розкопки проводилися на місці оборонного валу, який проіснував до монгольського нашестя. Це, зокрема, підтверджує знайдений учасниками експедиції широкий, «шпателеподібний» наконечник монгольської стріли — такою зброєю поціляли в бою по конях.

Володимир Коваленко мріє реконструювати варязьку стоянку таким чином, щоб «ожили» її колишні мешканці і привабили туристів. А поки що тут під час фестивалю розгулюють приїжджі «варяги та «стародавні слов'яни» в історичному вбранні та обладунках. Захоплюючі поєдинки на мечах, стародавні пісні і танці, ярмарки, ігри, виставки… Цьогоріч тут було понад дві сотні офіційно зареєстрованих учасників та понад три тисячі гостей і глядачів.

Тютюнник Є. «З мечів летіли іскри…» // Урядовий кур`єр. – 2011, 23 липня

Фабриченко В. **Берегиня сімейного вогнища (до 110 – річниці по смерті О.М.Білозерської)**

В листі до Плетньова, редактора журналу «Современник», щасливий Пантелеймон Куліш писав: «Жінки створені для того, щоб зробити з нас сократів». І тут він мав рацію. Його дружина – українська письменниця Ганна Барвінок не руйнувала, а створювала, «ліпила» свого чоловіка впродовж 50 літ подружнього життя. І завдяки цій надзвичайній українській жінці світ побачив у постаті П.Куліша великого українця, кумира кількох поколінь.

Олександра Михайлівна Білозерська народилася 23 квітня 1828 року на хуторі Мотронівка на Чернігівщині в небагатій родині шляхетського маршал-предводителя повітового дворянства. Батько її був освіченою людиною. Мати, що походила з козацького роду, кохалася в українській мові, любила читати. Початкової грамоти Лесю, так звали О.Білозерську в дитинстві, вчив кріпак. У шестирічному віці її разом із сестрою Надією відвезли в сільський пансіон полковниці Ольги Козаової. З якою Мотрона Василівна Білозерська товаришувала. Там сестри Білозерські пробули шість років. Отримали традиційне пансіонне виховання та освіту. По смерті Козакової повернулися додому. Після цього О.М.Білозерська ще кілька місяців пробула в пансіоні Прінцлейна в Конотопі, поки його не закрили у 1841 р., освіту завершила у 14 років, її почали вивозити на бали.

На Різдво 1842 року Василь Білозерський, брат Саши Білозерської, запросив погостювати до себе на хутір Пантелеймона Куліша. Тоді ж Пантелеймон Олександрович познайомився з великою родиною Білозерських і вперше побачив свою майбутню дружину.

Восени 1846 р. Академія наук відрядила П.Куліша на три роки за кордон для вивчення слав'янських мов, історії, культури, мистецтва. Відомо, що П.О.Куліш двічі просив руки Олександри Михайлівни, за першим разом йому було відмовлено. Мати не дала на те згоди, хоча дочка зізналася у своїх почуттях. Оскільки через патріархальне виховання вона не могла піти проти волі матері, єдине, що вона могла пообіцяти – це не виходити заміж ні за кого іншого.

У житті Пантелеймона Куліша почалося блискавичне сходження - з учителя гімназії з незакінченою університетською освітою він обіймає посаду викладача словесності у Петербурзькому університеті. Вдруге він з'явився у Мотронівці в іншій іпостасі – як перспективний вчений, столичний гість. М.В.Білозерська згодилася на шлюб. Весілля Олександри Білозерської та Пантелеймона Куліша відбулося 24 січня 1847 року в селі Оленівці під Борзною, в маєтку батьків молодої. Старшим боярином на весіллі був Т.Г.Шевченко. Ту квітку, що молода начепила бояринові, він беріг ще довго і з ніжністю.

Ось як згадує своє весілля Олександра Михайлівна: « Музика гримить, шампанське піниться, затички в стелю б'ють…, а тут поруч і зоря мого щастя… А мама! Щаслива подивилася на своїх дітей і на невгамонних своїх гостей та піде. Бокали дзвеніли, пінилися клубом, хлопали, розбивались… плескали під стелю, кричали гірко! То я мов дикарка, раз удостояла таки жениха поцілувати. Боже, що то за вечеря була! Гучна, весела, щаслива…». Із спогадів видно, що в цей момент не було щасливішої людини у всьому світі за Олександру. Весілля – найяскравіший спогад її життя, адже вона дійсно кохалаКуліша всією душею.

Після весілля Пантелеймон Олександрович писав Чуйкевичу: «Да, я счастлив своею жинкою, что просто восхищение! Шевченко знает, а в истории заткнет за пояс иншого студента; женщина розумная, твердая в намерениях, чувствительная к бедствиям человечества, одним словом достойная самой высокой ступени в обществе».

Майже одразу після весілля подружжя Кулішів виїздить до Києва, де мала відбутися прощальна вечірка з друзями. На вечір приходять Т.Шевченко, М.Костомаров, усі члени Кирило-Мефодіївського товариства – близько 25 осіб. У своїх спогадах Ганна Барвінок пише: «Боже мій! Куди я попала! Що за лиця розумні, очі освітлені, палали вогнем енергії. Гомін балачок мені здавався божественною музикою. Я почувала себе в храмі Божім. Хотілося щось робить, говорить, бігти, летіть, помогати собі, слухаючи гімн, і не сміла сісти… Всі фібри моєї душі, як струни напружені, заграли в мені ще не відомими звуками… я у той вечір мов виросла». Невдовзі молодята разом з Василем Білозерським, до яких мав приєднатися Т.Г.Шевчнко (на його подорож за кордон О.М.Куліш віддав свій посаг 3 крб.) виїхали до Варшави, де чекали, поки будуть готові виїзні документи Олександри Михайлівни. «Я всю дорогу од Києва до Варшави упивалася поезіями Шевченка і багато віршів напам’ять заучила», згадуватиме згодом Ганна Барвінок.

У Варшаві вони чекали місяць на приїзд Т.Шевченка й оформили документи для виїзду до Німеччини. Проте виїхати не вдалося: П.Куліша, а також інших членів братства заарештували у справі Кирило–Мефодіївського товариства. З Олександрою Михайлівною жандарми повелися брутально. У листі до І.Пулюя Ганна Барвінок згадує: «Через місяць по шлюбі заарештували мужа і брата, і мене 19-літню, прямо взявши із хуторного гніздечка – покинули серед Варшави, так що я ні людей ні мови не знала». Від надмірного хвилювання і тривоги вона втрачає дитину й щастя бути матір’ю назавжди. Процес ІІІ відділі, заслання до Тули – всі випробування, що випали на долю Куліша, з ним ділила самовіддана дружина. О.М.Куліш клопочеться за чоловіка перед шефом жандармів графом Орловим. За нею теж встановлюють таємний нагляд, оскільки вона, як зазначено в документах, «пламення украинка», яка «обращает на себя внимание черезмерной любовью к родине своей, Малороссии».

З моменту одруження завершується щасливий період її біографії. У роки заслання, потім у Петербурзі, за кордоном, у Львові, Мотронівці Олександра Михайлівна у сприйнятті Куліша – лише жінка з «хозяйственными способностями” і маловчена людина. Той, для кого вона жертвувала всім, аби створити йому умови для праці, родинний затишок, боляче ранив її вразливу душу. Неврівноважений Куліш з другої половини 50-х переживав внутрішню

драму, мав кілька романів. Залишав і знову повертався до Олександри Михайлівни. «Роман Куліша з Милорадовичівною, Марко Вовчком, Глібовою, Ганною Рентель – ті Кулішеві обмани, що про них ми маємо певні відомості, припадають на другу половину 50-х і на початку 60-х р.р., на час від року 1856 до 1861». У П.Куліша виразно окреслився погляд на дружину як на малоосвічену і неохайну жінку. Таке ставлення чоловіка, сімейні конфлікти і непорозуміння призвели до тривалого нервової хвороби Олександри Михайлівни. Захворювання почалося взимку 1854-1855 р.р., посилилося наступного року, коли Куліші жили в Києві, згодом набуло хронічного характеру.

Не скоро оцінить Куліш цю жертовність жінки. Її жертовність і всепрощенство були осмисленними, добровільними. Вона поділяла погляди Куліша на шлюб у тому сенсі, що подружжя повинні почувати себе вільними, повинні бути з обох боків моральної самопожертви. На жінку покладалися більші обов'язки щодо збереження сім'ї, ніж на чоловіка.

Куліш у автобіографічній статті «Жизнь Кулиша» писав про свою дружину: «Жінка ні в чому його не впинює, і чого він бажає. Тим вона рада з душею поступитись. Їй аби його бачити та чути». Самобичування, почуття провини перед дружиною руйнували благородну від природу Кулішеву натуру – усі його захоплення закінчувалися розчаруваннями.

Зрештою взаємини подружжя Кулішів витримали всі випробування «понурого періоду» у житті Пантелеймона Олександровича. Вже в серпні 1872р. він писав: «… Без этой особы не могу теперь нигде жить, хоть бы в раю. Цену людям узнаем мы только в старости. Блажен, кто может еще дружеским вниманием оплатить любящему и благородному сердцу за его заслуги перед нами, которых иногда мы и ценить не были способны».

У 1883 р. Олександра Михайлівна та Пантелеймон Куліш оселяються в Мотронівці. Наприкінці 1885 р. в Мотронівці сталася пожежа: «усе краще загарбала і всю бібліотеку поруйнувала», згоріло багато рукописів і переклад Біблії.

В останні роки життя Кулішеві терпіли важку матеріальну скруту. «2 лютого 1897 року, воскресенье, метель, плохая погода. Сегодня в 8 часов вечера умер Пантелеймон Александрович Кулиш, утеряла Украина найстаршого сына, найстаршого, найкращого робитныка свого», писав у своєму щоденнику сусід подружжя Кулішів Іван Іванович Троїцький. Після смерті П.О.Куліша Олександра Михайлівна величезну моральну підтримку одержувала від своїх земляків – І.Шрага, М.Кочубея, М.Чернявського, Б.Грінченка, М.Коцюбинського, В.Тарновського. Олександра Михайлівна дбайливо

впорядковувала могилу письменника, збирала архів, переписувала переклади та готувала твори чоловіка до друку, облаштовувала його музей.

Останні роки Олександра Михайлівна жила, «зозуля без гнізда», як називала себе, у злиднях. Померла О.М.Куліш 6 липня 1911 року.

http://kachanivka.in.ua/publikacii/101-bereginya-smeynogo-vognischa.html

Качанівка

Качанівка по праву вважається кращим зразком палацово-паркового ансамблю на Лівобережжі. Щоб пересвідчитись – варто хоч раз побувати тут.

Палац у Качанівці (XVIII-XIX ст.)

Будівництво качанівського маєтку почав російський генерал-фельдмаршал Петро Румянцев-Задунайський. Перебуваючи на посаді генерал-губернатора Малоросії він мав кілька резиденцій. На Чернігівщині це були Вишеньки і Качанівка.

Румянцев-Задунайський був відданим слугою Катерини II. Талант його як полководця важко заперечити, але для України він зробив немало лихих справ, зокрема посприяв абсолютній відміні її автономних прав та злиттю із Росією.

У 1771 році Румянцев-Задунайський розпочав будівництво великого палацу. Будівельними роботами керував український архітектор Максим Мосціпанов. Будівництво здійснювалось за проектом метра російського палацобудівництва Карла Бланка.

Спочатку палац був зовсім не схожим на сучасний. Це був одноповерховий будинок зведений у романтичному стилі з численними шпилями та башточками. Навколо будинку розбили регулярний парк та сад.

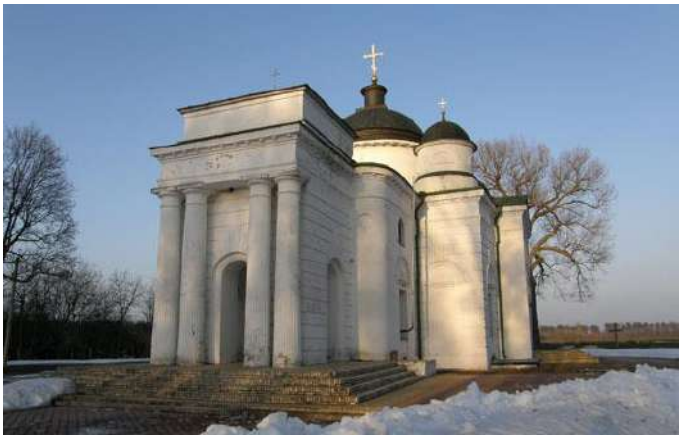

Георгієвська церква (1817-1826 рр.)

Одночасно із палацом Румянцев-Задунайський збудував ще ряд паркових, здебільшого декоративних, будівель. Із них збереглася чудернацька альтанка на пагорбі над ставком та архітектурна композиція «Романтичні руїни», збудована як данина тодішній моді. Ох ці руїни заставили поламати голову наступних господарів. Деякі з них навіть проводили археологічні дослідження, щоб з'ясувати руїни чого розташовані у їхньому парку. Але цікава історія трапилася вже в 70-ті роки XX століття коли історик архітектури С.К. Кілессо та археолог Р.О. Юра заклали шурфи у Суботові, щоб знайти руїни замку Богдана Хмельницького. При цьому вони спиралися на малюнок відомого художника С.Васильківського «Руїни в Суботові», який неодноразово публікували видатні українські історики. Дослідники нічого не знайшли, а пізніший детальний аналіз історії створення малюнку дозволив з'ясувати, що насправді на ньому зображено «Романтичні руїни» в Качанівському парку, які свого часу замалював Тарас Шевченко. Хто переназвав малюнок – невідомо. Можливо це зробив сам Васильківський для підвищення рейтингу свого твору.

Поряд із палацом було зведено ще декілька службових приміщень та флігелів.

Службові будівлі, флігелі та електростанція (XIX ст.)

Після смерті фельдмаршала (1796 р.) Качанівка перейшла до його сина – Сергія, а той у 1808 році продав її багатому поміщику Григорію Почекі. Почека перебудував палац у стилі російського класицизму. Існує думка, що він просто зніс старий палац і на його місце поставив новий. Це була одноповерхова будівля, досить звичайна для поміщицьких маєтків того часу.

Григорій Почека був одружений на вдові київського губернаторського маршала Степана Тарновського. Вдова мала сина від першого шлюбу – Григорія Тарновського. Саме йому після смерті Почеки (1824 р.) дісталася у спадок Качанівка.

Альтанка Глінки (XVIII ст.)

Григорій Тарновський був людиною дуже заможною. Він мав величезні земляні наділи, 9 тисяч душ кріпаків, промислові підприємства (цукрові заводи, млини). Але дуже багато грошів Тарновський тратив на твори мистецтва й на допомогу митцям. В нього часто гостювали художники, композитори, письменники і поети. Ціле літо провів у Качанівці Михайло Глінка. Він любив грати у насипному гроті під альтанкою. З тих пір цю споруду називають альтанкою Глінки. Кажуть, що тут Глінка написав частину опери «Руслан і Людмила».

Ілля Рєпін створив у Качанівці знаменитих «Запорожців». А ще тут в різний час бували Гоголь, Марко Вовчок, Врубель, Петров-Водкін, Брюллов, Гулак-Артемовський та ін. Був тут і Тарас Шевченко. У нього якраз після відвідин Качанівки зіпсувалася думка про Григорія Тарновського. Поета вразило марнотратство магната.

Григорій Тарновський розпочав будівництво великого класицистичного палацу, але за життя так і не добудував його. Так само із парком – заплановане перепланування так і не завершилось. Доробляти усе взявся наступний власник Качанівки, племінник Григорія, Василь Тарновський.

Василь Васильович Тарновський був фанатичним українофілом. Він та його син Василь Тарновський-молодший зібрали величезну колекцію українських старожитностей, а також своєрідну Шевченкіану – колекцію речей пов'язаних із поетом. Експонати із колекції Тарновських у XX столітті розійшлися по багатьох музеях України.

Палацово-парковий комплекс набув майже кінцевого вигляду в часи Василя Тарновського-молодшого. Наступні власники Качанівки – «цукровий король» Павло Харитоненко та барон де Олив зробили незначні перебудови, які стосувалися переважно інтер'єру та господарських будівель. Вже на початку XX століття у Качанівці з'явилося ще декілька флігелів та електростанція, розташована поряд із палацом.

Садибу Василь Тарновський продав у 1898 році. Разом із нею він продав і частину колекції. Добре що Харитоненко теж був відомим колекціонером та меценатом – він зберіг та примножив колекцію.

Качанівський палацово-парковий ансамбль розташований на двох терасах річки Смош. На краю верхньої тераси стоїть палац, флігелі та велика кількість господарських споруд. Палац дуже великий. Його збудували у стилі класицизму. З двох боків до палацу прибудовано два одноповерхових флігелі, один з яких завершується трьохярусною водонапірною вежею, зведеною вже у 90 роки XIX століття.

Навпроти палацу за кілька десятків метрів стоять два гостьових флігелі. Від палацу через парк простяглася брукована алея, яка завершується Георгіївською церквою. Цей храм був збудований у 1817-1826 рр. Почеками у стилі російського ампіру. Церква за своєю архітектурою не поступається палацу.

На нижній терасі розбито ландшафтний парк з каскадом із 12 ставків, парковими скульптурами, містками та «Романтичними руїнами». Весь комплекс зараз перебуває у прекрасному стані і просто заворожує своєю гармонійністю та красою численних туристів. На території є готель, де можна

зупинитись на ніч, та помилуватися красою палацу, підсвіченого вогнями прожекторів.

https://ukrainaincognita.com/chernigivska-oblast/ichnyanskyi-raion/kachanivka/kachanivka

Безпека в туризмі

Закон України «Про туризм»

Розділ III
БЕЗПЕКА ТУРИЗМУ

Стаття 13. Безпека в галузі туризму

Безпека в галузі туризму - сукупність факторів, що характеризують соціальний, економічний, правовий та інший стан забезпечення прав і законних інтересів громадян, юридичних осіб та держави в галузі туризму.

Органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи в межах своїх повноважень вживають заходів, спрямованих на:

забезпечення закріплених Конституцією України прав громадян на безпечне для життя і здоров'я довкілля при здійсненні туристичних подорожей, захист громадян України за її межами;

забезпечення особистої безпеки туристів, збереженість їх майна, незавдання шкоди довкіллю;

інформування суб'єктів туристичної діяльності про загрозу безпеці туристів у країні (місці) тимчасового перебування;

надання необхідної допомоги туристам, які опинилися у надзвичайній ситуації;

забезпечення туристам (екскурсантам) можливості безперешкодного одержання медичної, правової та інших видів невідкладної допомоги, доступу до засобів зв'язку;

заборонення використання туризму з метою незаконної міграції, сексуальної, трудової та інших видів експлуатації громадян;

охорону туристичних ресурсів України, встановлення гранично припустимих навантажень на об'єкти культурної спадщини та довкілля;

забезпечення безпеки об'єктів туристичних відвідувань з урахуванням ризику виникнення природних і техногенних катастроф та інших надзвичайних ситуацій тощо.

З метою забезпечення безпеки туристів суб'єкти туристичної діяльності, здійснюючи відповідний вид діяльності, зобов'язані:

інформувати туристів про можливі небезпеки під час подорожі, необхідність виконання загальнообов'язкових вимог та запобіжних чи попереджувальних заходів (медичних щеплень тощо);

створювати безпечні умови в місцях надання туристичних послуг, забезпечувати належне облаштування трас походів, прогулянок, екскурсій тощо;

забезпечувати спеціальні вимоги безпеки під час надання туристичних послуг з підвищеним ризиком (автомобільний, гірський, лижний, велосипедний, водний, мотоциклетний, пішохідний туризм, спелеотуризм тощо);

забезпечувати туристів кваліфікованими фахівцями туристичного супроводу, спеціальним спорядженням та інвентарем;

забезпечувати навчання туристів засобам профілактики і захисту від травм, попередження нещасних випадків та надання першої медичної допомоги;

забезпечувати надання оперативної допомоги особам, які постраждали під час подорожі, транспортування потерпілих;

оперативно інформувати органи місцевої влади та відповідальних осіб про надзвичайні ситуації, в яких опинилися туристи, подавати відомості про зниклих осіб.

Особи, які організовують експлуатацію туристичних ресурсів, зобов'язані забезпечувати виконання вимог щодо охорони довкілля та охорони культурної спадщини, а також вживати заходів щодо забезпечення мінімізації або припинення шкідливого впливу на довкілля і соціально-культурне середовище та компенсувати завдані їм при цьому збитки.

Надання необхідної допомоги туристам, які опинилися у надзвичайній ситуації в межах території України, здійснюється спеціалізованими державними, комунальними та приватними службами, а також рятувальними командами, що утворюються відповідно до законодавства.

Організація рятувальних команд і порядок здійснення рятувальних заходів визначаються Кабінетом Міністрів України.

Держава забезпечує захист законних прав та інтересів іноземних туристів відповідно до законодавства та міжнародних договорів України.

Стаття 14. Захист інтересів українських туристів за межами України

Держава гарантує захист законних прав та інтересів громадян України, які здійснюють туристичні подорожі за кордон.

У разі виникнення надзвичайних ситуацій держава вживає заходів щодо захисту інтересів українських туристів за межами України, у тому числі заходів для їх евакуації з країни тимчасового перебування.

Стаття 15. Фінансове забезпечення відповідальності туроператора та турагента

З метою забезпечення прав та законних інтересів громадян - споживачів туристичних послуг туроператор та турагент зобов'язані здійснити фінансове забезпечення своєї цивільної відповідальності (гарантією банку або іншої кредитної установи) перед туристами.

Туроператор для покриття своєї відповідальності за збитки, що можуть бути заподіяні туристу в разі виникнення обставин його неплатоспроможності чи внаслідок порушення процесу про визнання його банкрутом, які пов'язані з необхідністю покриття витрат туриста з його повернення в місце проживання (перебування), відшкодування вартості ненаданих послуг, передбачених договором, повинен надати підтвердження фінансового забезпечення своєї відповідальності (гарантію банку або іншої кредитної установи) перед туристом, в установленому порядку.

{Частина друга статті 15 із змінами, внесеними згідно із Законом № 1276-VI від 16.04.2009}

Турагент для покриття своєї відповідальності за збитки, що можуть бути заподіяні туристу в разі виникнення обставин його неплатоспроможності чи внаслідок порушення процесу про визнання його банкрутом, та які пов'язані з необхідністю відшкодування вартості ненаданих послуг, передбачених договором, повинен надати підтвердження фінансового забезпечення своєї відповідальності (гарантію банку або іншої кредитної установи) перед туристом, в установленому порядку.

Мінімальний розмір фінансового забезпечення туроператора має становити суму, еквівалентну не менше ніж 20000 євро. Розмір фінансового забезпечення туроператора, який надає послуги виключно з внутрішнього та в'їзного туризму, має становити суму, еквівалентну не менше ніж 10000 євро. Мінімальний розмір фінансового забезпечення турагента має становити суму, еквівалентну не менше ніж 2000 євро.

Будь-які суми, надання яких гарантується фінансовим забезпеченням цивільної відповідальності туроператора, використовуються виключно для

задоволення вимог, що висуваються на підставі та за наявності обставин, зазначених у цій статті.

Відшкодування збитків, заподіяних туристу в разі виникнення обставин неплатоспроможності туроператора (турагента) чи внаслідок порушення процесу про визнання його банкрутом, здійснюється відповідною кредитною установою на підставі заяви туриста, договору на туристичне обслуговування (ваучера) та документів, що підтверджують невиконання туроператором (турагентом) договірних зобов'язань.

Стаття 16. Страхування туристів при здійсненні туристичних поїздок

Страхування туристів (медичне та від нещасного випадку) є обов'язковим і забезпечується суб'єктами туристичної діяльності на основі угод із страховиками. Туристи вправі самостійно укладати договори на таке страхування. У цьому випадку вони зобов'язані завчасно підтвердити туроператору чи турагенту наявність належним чином укладеного договору страхування.

Договором страхування повинні передбачатися надання медичної допомоги туристам і відшкодування їх витрат при настанні страхового випадку безпосередньо в країні (місці) тимчасового перебування.

Інформація про умови обов'язкового страхування має бути доведена до відома туриста до укладення договору на туристичне обслуговування.

Обов'язкове (медичне та від нещасного випадку) страхування здійснюється один раз на весь період туристичної подорожі.

За вимогою туриста туроператор чи турагент забезпечують страхування інших ризиків, пов'язаних із здійсненням подорожі.

За бажанням туриста з ним може бути укладено угоду про страхування для покриття витрат, пов'язаних з анулюванням договору на туристичне обслуговування з ініціативи туриста, або угоду про страхування для покриття витрат, пов'язаних з передчасним поверненням до місця проживання при настанні нещасного випадку або хвороби.

{Частина шоста статті 16 із змінами, внесеними згідно із Законом № 1276-VI від 16.04.2009}

Компенсація шкоди, заподіяної життю чи здоров'ю туриста або його майну, проводиться у встановленому порядку.

https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/324/95-%D0%B2%D1%80#Text

РОЗДІЛ 11. БЕЗПЕКА ТУРИЗМУ ТА СТРАХУВАННЯ

11.1. Безпека туристичної подорожі

Відправляючись в туристичну чи екскурсійну поїздку, на відпочинок або оздоровлення, на маршрут вихідного дня або у всесвітню подорож, турист стикається з цілою низкою проблем, які при збігу обставин можуть призвести до негативних наслідків для його здоров'я та майна, погано вплинути на настрій та враження від поїздки.

Перебуваючи в незнайомому середовищі, яке відрізняється від місця постійного проживання, активно відпочиваючи, турист постійно знаходиться під впливом ризикових обставин. Він не знає досконало звичаїв, мови, традицій, побуту, не має імунітету від хвороб, поширених у даній місцевості, не пристосований до проживання та інтенсивних навантажень у гірських районах, в пустелі або на воді.

Серед інших виділяються головні фактори небезпечності: травмонебезпека, небезпечна дія навколишнього середовища, в тому числі виробничі джерела - шум, вібрація, пожежонебезпека, хімічні, радіоактивні, біологічні, психофізичні, природні, особиста безпека в умовах криміногенного стану, а також специфічні фактори ризику, притаманні особливим видам туризму. Різні несприятливі для туризму фактори мають неоднакову вірогідність їх настання, неоднакову інтенсивність дії та наслідки.

Закон України "Про туризм" у розділі VIII надає гарантії безпечного перебування туристів на території України і зобов'язує органи влади та суб'єктів туристичної діяльності розробити комплекс заходів з безпеки туристів. Зокрема, в статті 26 сказано: "Місцеві органи державної виконавчої влади в галузі туризму розробляють і організовують виконання регіональних програм забезпечення захисту та безпеки туристів, особливо в місцях туристичної активності.

Суб'єкти туристичної діяльності розробляють конкретні заходи щодо забезпечення безпеки туристів, екскурсантів, які беруть участь у туристичних подорожах, походах, змаганнях, запобігання травматизму та нещасним випадкам і несуть відповідальність за їх виконання".

В Україні діє міждержавний стандарт (ГОСТ 28681.1-95) "Туристично-екскурсійне обслуговування", який передбачає порядок проектування туристичних послуг, включаючи розгляд можливих ризиків, які можуть

викликати негативні наслідки і спричинити шкоду здоров'ю туриста та його майну.

Згідно із Законом України "Про туризм" із метою забезпечення безпеки туристів суб'єкти туристичної діяльності зобов'язані здійснювати:

- підготовку безпечних умов для перебування туристів, облаштування трас походів, прогулянок, екскурсій, місць проведення змагань, забезпечення туристів справним спорядженням та інвентарем;
- навчання туристів засобам профілактики і захисту від травм та нещасних випадків, інструктаж із надання першої медичної допомоги, а також інформування про джерела небезпеки, які можуть бути зумовлені характером маршруту та поведінкою самих туристів;
- контроль за підготовкою туристів до подорожей, походів, змагань, інших туристичних заходів;
- надання оперативної допомоги туристам, що зазнають лиха, транспортування потерпілих;
- розробку та реалізацію спеціальних вимог безпеки під час організації та проведення походів з автомобільного, гірського, лижного, велосипедного, водного, мотоциклетного, пішохідного туризму та спелеотуризму [54, 16-17].

Найбільш поширеним нещасним випадком серед туристів є травматизм. Ризик отримання травми може виникнути в різноманітних умовах, але найбільша вірогідність події виникає при переміщенні механізмів, предметів і безпосередньо туристів, зі складним рельєфом місцевості, при зсувах, сходженні лавин та інших атмосферних і природних явищ. Важливими у запобіганні травматизму є справне туристичне та спортивне спорядження, одяг, взуття тощо.

З метою запобігання травматизму використовуються захисні облаштування, огородження туристичних стежок і маршрутів, захисне обладнання канатних доріг, гірськолижних трас, підйомників, індивідуальні страхові мотузки, шлеми тощо.

Один з небезпечних етапів подорожі - етап перевезення (проїзд до місця відпочинку та зворотний проїзд, транспортування під час подорожування та інші). Оскільки транспортні засоби є джерелами підвищеної небезпеки, питання безпеки туристів повинні бути центральними у всіх варіантах перевезень.

Значний вплив на життя і здоров'я туриста має навколишнє середовище. Основними факторами впливу навколишнього середовища є висока або низька температура повітря, вологість і рухомість повітряних мас, опади, перепади тиску, недостатність кисню та ін.

При проектуванні туру необхідно брати до уваги вибір сприятливої пори року, вечірнього чи денного часу, раціонально обрати трасу туристичного

маршруту, врахувати погодні умови, забезпечення відповідної екіпіровки, засобів індивідуального захисту, повне і своєчасне інформування туристів про можливу небезпеку та ін.

Важливим фактором, що згубно впливає на здоров'я туристів, є ультрафіолетове випромінювання, підвищений рівень радіоактивності. Можуть мати місце також хімічні фактори, які впливають на організм людини.

Існує також велика загроза інфекційних захворювань, харчових отруєнь та інших біологічних факторів.

В багатьох випадках туристи самі порушують регламентовані правила поведінки і потрапляють в складні ситуації, відстають через неуважність від груп на екскурсіях, відправляються в райони, не рекомендовані для відвідування туристів, беруть участь у ризикових заходах, купаються у заборонених місцях, відвідують сумнівні розважальні заклади та ін.

З метою здійснення практичної роботи по забезпеченню безпеки туристів, наданню їм допомоги і захисту в екстремальних ситуаціях, туристичні підприємства, що спеціалізуються на організації туристичних подорожей з використанням активних форм пересування туристів, створюють пошуково-рятувальні служби або укладають угоди на обслуговування з відповідними службами.

Пошуково-рятувальна служба повинна мати повну взаємодію з органами охорони здоров'я, зв'язку, внутрішніх справ, цивільної авіації, лісового та водного господарства, гідрометеорологічної служби.

11.2. Особливості страхування в туризмі

Страхування - це вид цивільно-правових відносин щодо захисту майнових інтересів громадян та юридичних осіб у разі настання певних подій (страхових випадків), визначених договором страхування або чинним законодавством, за рахунок грошових фондів, що формуються шляхом сплати громадянами та юридичними особами страхових платежів (страхових внесків, страхових премій).

Страхування в туризмі - це система відносин між страховою компанією і туристом по захисту його життя і здоров'я та майнових інтересів при настанні страхових випадків.

Страхування здійснюється також господарюючими суб'єктами, які страхують своє майно, транспортні засоби, фінансові ризики. Ці види страхування в туризмі проводяться в тому ж порядку, що й страхування в інших галузях економіки.

Страховиками визнаються юридичні особи, створені у формі акціонерних, повних, командитних товариств або товариств з додатковою відповідальністю згідно із Законом України "Про господарські товариства" з

урахуванням особливостей, передбачених цим Законом, а також, хто одержали у встановленому порядку ліцензію на здійснення страхової діяльності. Страхова діяльність в Україні здійснюється тільки страховиками-резидентами України.

Страхувальники - це юридичні особи та дієздатні громадяни, які уклали зі страховиками договори страхування або є страхувальниками відповідно до законодавства України.

Сутність страхування, як і будь-якої іншої економічної категорії, визначається її функціями. Страхування виконує чотири функції: ризикову, попереджувальну, ощадну, контрольну.

Зміст **ризикової функції страхування** полягає у відшкодуванні ризику. В межах дії цієї функції відбувається перерозподіл грошової форми вартості між учасниками страхування у зв'язку з наслідками випадкових страхових подій.Ризикова функція страхування є головною, бо страховий ризик, як ймовірність шкоди, безпосередньо пов'язаний з основним призначенням страхування по відшкодуванню міжнародних втрат потерпілим.

Попереджувальна функція страхування полягає у фінансуванні за рахунок коштів страхового фонду заходів по зменшенню страхового ризику.

Ощадна функція страхування сприяє накопиченню грошової суми на подальше життя.

Контрольна функція страхування полягає в перевірці цільового формування та використання коштів страхового фонду.

Особливості страхування в туризмі стосуються безпосередньо страхування туристів. Застосовуються наступні види страхування: медичне; від нещасного випадку; майнове; на випадок затримки транспорту; витрат, пов'язаних із неможливістю здійснити поїздку; асистанс; страхування відповідальності власника автотранспортних засобів та інші.

Одним із основних видів страхування в туризмі є медичне страхування, яке, в основному, покриває всі витрати на медичні послуги, послуги стаціонарного лікування, перевезення машиною швидкої допомоги, придбання ліків, догляд за хворим, а у випадку смерті за кордоном - траспортування тіла на батьківщину.

Не менш важливим є страхування від нещасних випадків. Страховим випадком визнаються: смерть застрахованого, яка настала в результаті нещасного випадку, що відбувся із застрахованим під час дії договору страхування; інвалідність, одержана в результаті нещасного випадку; часткова втрата працездатності в результаті нещасного випадку, який мав місце під час дії договору страхування.

Стаття 17 Закону України "Про туризм" передбачає, що "Страхування туристів (медичне та від нещасного випадку) обов'язкове і здійснюється суб'єктами туристичної діяльності на основі угод зі страховими компаніями, які мають право на здійснення такої діяльності".

Суб'єкт туристичної діяльності, який надає туристичні послуги, зобов'язаний забезпечити страхування туристів та осіб, які їх супроводжують. Для цього договір страхування із страховиком можуть укласти самі туристи або суб'єкт туристичної діяльності як агент страхової компанії. У першому випадку перевіряється наявність у туриста страхового полісу і його копія додається до договору про надання туристичних послуг. У другому – договір страхування укладається безпосередньо в туристичному підприємстві агентом страхової компанії, яка має ліцензію на право здійснення діяльності, пов'язаної з організацією медичного страхування і страхування від нещасного випадку.

Особливим видом страхування є асистанс. Він забезпечує туристів або спеціалістів, відряджених за кордон, допомогою на місці в технічній (ремонт автомобіля), грошовій або іншій формі.

Асистанс – це перелік послуг (в межах угоди), які надаються в необхідний момент в натурально-речовій формі або у вигляді грошових коштів через технічне, медичне і фінансове сприяння.

Об'єктом страхування відповідальності власників автотранспорту є їх громадянська відповідальність за можливе спричинення шкоди іншим особам при дорожньо-транспортній пригоді. Завдані матеріальні збитки та витрати, зумовлені нанесенням тілесних пошкоджень потерпілим громадянам, підлягають відшкодуванню страховою компанією. За цим видом страхування виплачуються матеріальні збитки, пов'язані з відновленням транспортних засобів та іншого майна, проводиться оплата витрат на лікування потерпілих громадян, протезування, перекваліфікацію, відшкодовуються втрати сімейного бюджету у зв'язку із тілесними пошкодженнями або смертю потерпілого тощо.

В міжнародній страховій діяльності страхування відповідальності власників автотранспорту відоме під назвою "зелена картка".

"Зелена картка" - це система міжнародних угод про обов'язкове страхування громадянської відповідальності автовласника. Свою назву вона отримала за кольором і формою страхового полісу.

Система "зелена картка" створена в 1949 році і гарантує вільне пересування транспортних засобів у межах кордонів 32 держав.

Обсяг відповідальності у зв'язку із заподіяною шкодою регулюється, як правило, діючим в цій країні законом про обов'язкове страхування громадянської відповідальності автовласників.

Практично у всіх європейських країнах страхування громадянської відповідальності власників транспортних засобів обов'язкове. Такі країни об'єднались у систему "Зелена картка", де тісно співпрацюють уряди, національні бюро "Зеленої картки" і страхові ринки.

https://tourlib.net/books_ukr/kyfjak_11.htm

Фокін С.П. **Безпека у туризмі як чинник сталого розвитку туризму**

Актуальність дослідження. Сфера туризму є вагомим складником соціальної стратегії держави, спрямованої на формування освітнього та культурного рівня життя населення, а також забезпечення відновлення життєвих сил людини та раціонального використання вільного часу.

Туризм нині є одним із найбільш динамічно розвиваючих напрямів у міжнародній торгівлі послугами. Майже всі країни входять у міжнародний туристичний ринок, але розподіл туристичних потоків проходить нерівномірно в зв`язку з різним рівнем соціально-економічного розвитку країн і, як наслідок цього, різним рівнем безпеки туризму. Розвитку туризму сприяють різні фактори. До них можна віднести конкуренцію, інформаційні технології, авіаперевезення, туроператорські послуги, політичні і соціальні обставини в країні, а також загалом підвищення рівня безпеки, які відносяться до їхньої діяльності самодіяльно, без державної підтримки. На сьогодні заходи з підвищення безпеки в туризмі в нашій країні мають йти в двох напрямах: по-перше, забезпечення комплексних питань безпеки, а по-друге, забезпечення безпосередньо безпеки туристів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питанням безпеки туризму присвячено чимало публікацій [1; 2; 3 тощо]. Умовно їх можна поділити на три групи за аспектами дослідження та колом охоплюваних питань: сутність безпеки туризму та чинників впливу; механізми, що забезпечують належний рівень безпеки; нормативні й законодавчі акти різних країн та міжнародних організацій. Для прикладу можна навести те, що нині глобальною проблемою у світі є тероризм. Для мандрівників найризикованішим є перебування у небезпечному для життя та здоров‟я місці у невизначений час. Адже жодна країна не захищена від тероризму та пов‟язаних із ним катастроф, що може спричинити також значні втрати доходів від туризму.

Постановка задачі. До соціально-економічних чинників, що впливають на розвиток туризму, належать підвищення рівня освіти, культури, естетичних потреб населення. Для ефективного функціонування та динамічного розвитку

сфери туризму необхідна досконала система її безпеки. Особливої актуальності це питання набуває в умовах глобалізації, яка всебічно впливає на міжнародну та національну безпеку. Туризм, як жодна інша галузь, підвладний впливу неринкових чинників – війн, природних катаклізмів, епідемій тощо. Глобалізація ризиків негативно впливає на кон‟юнктуру ринку туристичних послуг. Водночас глобалізація може мати не лише політико-правовий, а й соціально-економічний та культурноінформаційний виміри.

Вирішення поставленої задачі. Експерти Всесвітньої туристської організації пропонують такі шляхи розв‟язання проблеми: розробка та впровадження в життя норм безпеки подорожей та місць перебування туристів; інформування й просвітницька робота громадськості; створення інституційних рамок для розв‟язання проблем, пов‟язаних із безпекою туристів, зокрема в екстремальних ситуаціях; міжнародне співробітництво на різних рівнях.

Безпека туристів та висока якість їх обслуговування неможливі без урахування громадських й інших національних інтересів, а також особливостей навколишнього середовища. Місцеві органи влади й управління визначають перелік правил та постанов, котрі повинні виконувати адміністративні органи, що працюють у сфері охорони здоров‟я, правопорядку, транспорту, охорони довкілля тощо. Важлива роль тут належить і туристичним фірмам, які повинні виконувати вимоги правил безпеки, організуючі подорожі. Над питаннями безпеки туризму працюють відповідні міжнародні організації: Міжнародна організація праці, Всесвітня організація охорони здоров‟я, Організація Об‟єднаних Націй, Міжнародна організація цивільної авіації, Міжнародна морська організація та ін. Всесвітня організація охорони здоров‟я видає «Вимоги щодо щеплення при поїздці за кордон», «Епідеміологічний щорічник», вона розробила також «Міжнародні медико-санітарні правила», які діють із 1951 р. За чинним законодавством України суб‟єкти туристичної діяльності з метою забезпечення безпеки туристів зобов‟язані: інформувати туристів про можливі небезпеки під час подорожі, про виконання загальнообов‟язкових вимог та запобіжних чи попереджувальних заходів (медичних щеплень тощо); створювати безпечні умови в місцях надання туристичних послуг, забезпечувати належне облаштування трас походів, прогулянок, екскурсій тощо; виконувати спеціальні вимоги з безпеки під час надання туристичних послуг із підвищеним ризиком тощо. Особи, які організовують експлуатацію туристичних ресурсів, зобов‟язані забезпечувати виконання вимог з охорони довкілля та культурної спадщини, а також вживати заходів із мінімізації або припинення шкідливого впливу на довкілля й соціально-культурне середовище та компенсувати завдані при цьому збитки. Держава забезпечує захист законних прав та інтересів іноземних туристів

відповідно до законодавства та міжнародних договорів України й гарантує захист законних прав та інтересів громадян України, які подорожують за кордон [3]. В Україні відпрацьовано механізм страхування туристів: медичне – від нещасного випадку, а також страхування цивільної відповідальності та транспортних засобів [4]. Водночас не врегульовано питання фінансування заходів під час евакуації туристів із районів стихійного лиха, військових сутичок, терористичних актів. Такі заходи фінансують зазвичай із державного бюджету та за рахунок благодійної допомоги міжнародних організацій і приватних осіб. Світове співтовариство дедалі більше уваги приділяє забезпеченню достатніх фінансових ресурсів для проведення превентивних заходів із запобігання ризиків у сфері туризму, а також для фінансування урегулювання збитків. У розвинутих країнах створюють відповідні страхові антитерористичні пули, фінансові резерви на випадок катастроф, діють також системи попередження надзвичайних ситуацій. Українські страхові компанії перебувають на стадії осмислення нинішніх світових та національних тенденцій щодо ризиків у туризмі, які формуються за підвищеної політичної та соціальної напруженості в окремих регіонах, а також у період активізації природних катаклізмів та техногенних процесів. У такій ситуації доречна ініціатива саморегулювальних органів, наприклад, Ліги страхових організацій України, відповідних міністерств та відомств, які могли б розробити нормативні та законодавчі акти, а надалі забезпечити контроль за їх виконанням.

Висновки. Отже, у сфері туризму діє значна кількість нормативно-правових актів. За останні роки були внесені зміни, які раніше діяли в законодавстві цієї сфери. Але, враховуючи складнощі, які було розглянуто, їх постійну динаміку, варто зробити висновки про необхідність подальшого вдосконалення правового регулювання у сфері туризму та його безпеки.

1. Козинець В. Безпека життєдіяльності у сфері туризму : навч. посіб. / Віталій Козинець ; Київ. ун-т туризму, економіки і права. – К. : Кондор, 2006. – 575 с.
2. Маринин М. М. Туристські формальності і безпека в туризмі / М. М. Маринин. – М. : Фінанси і статистика, 2004. – 144 с.
3. Фокін С. П. Транспортування туристів спеціалізованими організаціями під час виникнення надзвичайних ситуацій / С. П. Фокін // Взаємодія транспорту і туризму: тенденції, проблеми, перспективи : зб. наук. пр. – К. : Принт-центр, 2012. – С. 174–177.
4. Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про туризм» від 18 листопада 2003 р. ₣ 1282-IV.
5. ГОСТ 28681.3-95 Межгосударственный стандарт. Туристско-экскурсионное обслуживание. Требования по обеспечению безопасности туристов и экскурсантов. Дата введения в Украине 1997. 01. 01 // Уніфіковані технології готельних послуг : навч. посіб. / за ред. проф. В. К. Федорченка, Л. Г. Лук‟янова, Т. Т. Дорошенко, І. М. Мініч. – К. : Вища шк., 2001. – 237 с.

https://core.ac.uk/download/pdf/153586163.pdf

Дуга В.О. **Менеджмент безпеки в агротуризмі**

Постановка проблеми у загальному вигляді. Сучасною тенденцією XXI ст. є зростання ролі і значення сільського (аграрного) туризму для особистості, держави, суспільства в цілому. Поїздки в сільську місцевість для сучасної людини — це невід'ємна частина її життя, особливий спосіб відпочинку і дозвілля, який виконує важливі соціальні та культурні, економічні та екологічні, навчальні, виховні та інші функції.

Однак на фоні зростання числа туристів, які обирають відпочинок в сільській місцевості, зростання ролі і значення агротуризму для розвитку України, сталою залишається кількість загроз, які супроводжують туристів під час подорожей. У цих умовах реалізація комплексу заходів щодо забезпечення безпеки туристів як складової ефективного розвитку агротуризму, формування системи менеджменту безпеки в агротуризмі є нагальною потребою особистості і суспільства, постійним пріоритетом політики щодо розвитку нашої держави на довгострокову перспективу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Слід зазначити, що питанням забезпечення безпеки туризму в сучасній науці з кожним роком приділяється все більшу уваги. Вони знайшли своє відображення в науковій та навчальній літературі, висвітлені в багатьох публікаціях, які умовно можна поділити на три групи за аспектами дослідження. Публікації першої групи розкривають сутність безпеки туризму та чинників впливу, другої — розробку механізмів, які б забезпечували належний рівень безпеки, третя група аналізує нормативні й законодавчі акти різних країн та міжнародних організацій, що передбачають захист особистості під час подорожей. Уваги заслуговують дослідження А. Бобкової, А. Голод, В. Козинця, Н. Корж, І. Маркіної, О. Охріменко, А. Харламової [1; 2; 3; 4; 8; 9; 10].

При цьому питання менеджменту безпеки саме в сільському, агротуризмі тільки поверхнево зазначаються в Законі України «Про сільський зелений туризм» і стисло висвічуються в працях вітчизняних науковців, залишаючись предметом гострих дискусій і комплексних управлінських рішень.

Метою роботи є встановлення місця й ролі менеджменту безпеки в агротуризмі та визначення особливостей його розвитку в сучасних умовах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Безпека туризму — це складне багатоаспектне явище. Найчастіше безпеку визначають як «відсутність небезпеки, надійність». Термін «безпечний» означає «позбавлений загроз». Стан безпеки у повсякденному житті сприймається особистістю як «захищеність», «надійність», «міцність» [2, с. 192].

Вітчизняні та зарубіжні науковці виділяють три складові безпеки туризму: безпека туристичного бізнесу (безпека туризму), безпека туристичних об’єктів (дестинацій), безпека в туризмі (безпека туристів). Хоча на думку багатьох вчених безпека туризму є універсальною категорією, що має як економічний та соціальний, так і екологічний зміст, поєднує в собі забезпечення інтересів як виробників, так і споживачів туристичних послуг, а також об'єктів, на які спрямована туристична діяльність. Класифікація безпеки в залежності від об'єкта може мати наступний вигляд: безпека споживачів туристичного продукту (туристів), безпека виробників туристського продукту, безпеку дестинації, безпека сфери господарської діяльності (галузі), безпека держави. Безпека туризму є актуальним завданням всіх без винятку учасників туристської діяльності. Поняття «безпека» є багатогранним і, кажучи про безпеку в агротуризмі, необхідно виділяти конкретний об'єкт безпеки.

Поняття безпека визначається як стан захищеності життєво важливих інтересів (потреб, задоволення яких, надійно забезпечує існування і можливості прогресивного розвитку) особистості, суспільства і держави від внутрішніх і зовнішніх загроз. Турист, як особистість, крім туристських має потреби і в самозбереженні — збереженні свого життя, здоров’я та працездатності [10, с. 66].

Шкідливі чинники (чинники ризику) в туризмі можуть бути класифіковані наступним чином: травми, вплив навколишнього середовища, біологічні дії, психофізіологічні навантаження, небезпека пожеж та випромінювань, хімічний вплив, підвищена запиленість і загазованість, інші фактори [8, с. 174].

Слід підкреслити, що чинниками, які сприяють тому, що туристи під час відпочинку стають зручною «мішенню» для злочинців та інших правопорушників, є: наявність у туристів великих сум грошей, а також інших матеріальних цінностей; прагнення до нових вражень і бажання йти на ризик заради цього, а як наслідок втрата пильності, концентрації уваги і неадекватність реакцій на виникаючі загрози особистої безпеки; небажання туристів повідомляти в компетентні органи місця тимчасового перебування про скоєні стосовно них злочини [1, с. 38-37].

Шкода життю і здоров'ю туристу під час подорожі може бути заподіяна як в результаті вчиненого щодо нього злочину, так і стати наслідком недоліків послуг у сфері туризму, виникнення раптового захворювання або настання нещасного випадку.

Захворювання туристів під час подорожей є розповсюдженим явищем. Причини можуть бути найрізноманітніші:

- вплив на організм людини хвороботворних бактерій і вірусів;

- контакт туристів з отруйними рослинами, хворими тваринами;
- вживання неякісних продуктів харчування;
- фізичне і нервово-психічне напруження;
- зловживання алкоголем, використання наркотичних препаратів.

Не варто забувати і про той факт, що під час подорожі реакція організму на зовнішні впливи не залишається постійною. Організм прагне пристосуватися до мінливих умов дійсності, подолати труднощі. При цьому виникає стан психічного напруження, так званий стрес.

Специфікою безпеки туризму є також те, що туристи регулярно взаємодіють з джерелами підвищеної небезпеки, а також повинні постійно адаптуватися до нової соціально-психологічної обстановки, традицій, звичаїв, географічного середовища місця тимчасового перебування [7].

Одним із завдань сільського господаря є, безумовно, гарантування безпечного відпочинку гостей. Поняття «безпека гостя» повинна стосуватися усіх напрямів діяльності агротуристичних господарств. Приємні враження отримані під час відвідування сільської місцевості турист поставить на перше місце, але ж на друге, як умову успішності подорожі – власну безпеку та гарантію збереженості майна.

Забезпечення на належному рівні безпеки туриста власниками агроосель залежить як від зовнішніх (не залежать від власників осель), так і від внутрішніх (цілком і повністю залежать від власників) факторів.

До зовнішніх факторів безпеки відносяться загальна політична ситуація, соціально-економічне середовище ведення бізнесу, екологічна чистота місцевості, рівень злочинності у країні в цілому і регіоні зокрема [9, с. 38-40]. Злочинність є в будь-якій країні, місті, селі. Схильність до крадіжок, обману, хуліганства не залежить від національності, а залежить від соціального середовища, в якому проживає населення. Та при вирішенні питань забезпечення безпечного відпочинку господарі агротуристичних осель мають незрівнянно більше переваг, ніж такі заклади розміщення як готелі, хостели, бази відпочинку і т.д. Як показують статистичні дані, в сільській місцевості рівень злочинності набагато нижчий ніж у містах.

Внутрішні фактори безпеки: безпечне проживання туристів, дотримання санітарно-гігієнічних вимог при приготуванні страв, екологічна чистота продуктів харчування, забезпечення протипожежної і протиепідеміологічної безпеки, дотримання техніки безпеки при користуванні побутовими електроприладами. Екологічна чистота місцевості й безпечність, натуральність продуктів харчування мабуть є найважливішими факторами безпеки для туристів, які приїжджають на відпочинок у сільську місцевість.

Господар повинен не лише створити сприятливі умови відпочинку для відпочиваючих, а й познайомити їх із правилами техніки безпеки, як в межах своєї оселі, так і поза нею, враховуючи особливості тієї чи іншої місцевості. Перебування туриста в агрооселі, сільській місцевості також не повинно завдавати шкоди. Він повинен поважати політичний, соціальний, моральний і релігійний уклад, з повагою відноситися до місцевих жителів, уникати різного роду дискримінацій, підкорятися діючим законам і правилам [3, с. 270].

Залежно від масштабів туристської діяльності можна виділити 5 рівнів системи безпеки туристської сфери: мега-рівень (міжнародний, міждержавний), макро-рівень (державно-галузевий), мезо-рівень (регіональний), мікро-рівень (оперативно-виробничий), нано-рівень (індивідуальний, особистісний). Безпеку необхідно розглядати як комплексне поняття, тільки безліч її окремих складових (держава, регіон, підприємство, турист, господар агрооселі, місцевий житель тощо) разом зможуть сформувати стан максимальної безпеки [4].

Менеджментом безпеки в агротуризмі виступає система управління технологічним процесом обслуговування туристів (з врахуванням безпечних умов для туристів, господарів і самої агротуристичної оселі), яка дозволяє ефективно задовольняти потреби туристів і спрямована на досягнення успішного функціонування підприємства.

У загальному вигляді система менеджменту безпеки в агротуризмі представлено у вигляді таких взаємопов’язаних елементів (етапів) (рис.1).

При цьому агротуризм розглядається як відкрита система. Безпека в агротуризмі передбачає інтеграцію таких трьох компонентів як економічна, екологічна та соціальна безпека. Економічна та соціальна складові повинні бути тісно взаємопов'язані з екологічною складовою, бо абсолютно неможливо досягти «екологічно стійкого розвитку», нехтуючи задоволенням соціальних потреб в суспільстві і формуючи неефективну економіку.

Управління здійснюється шляхом аналізу та оцінки стану безпеки, постановки цілей, планування комплексу заходів, організації запланованих дій, мотивації, контролю та моніторингу діяльності зі створення комплексної системи (програми) забезпечення безпеки туристів і агротуристичних підприємств. Особлива увага звертається на аналітичну роботу, збір інформації з різних джерел, комплексне і централізоване узагальнення досвіду з практичного забезпечення безпеки туристської діяльності, участь громадськості в плануванні, розробку стандартів безпеки.

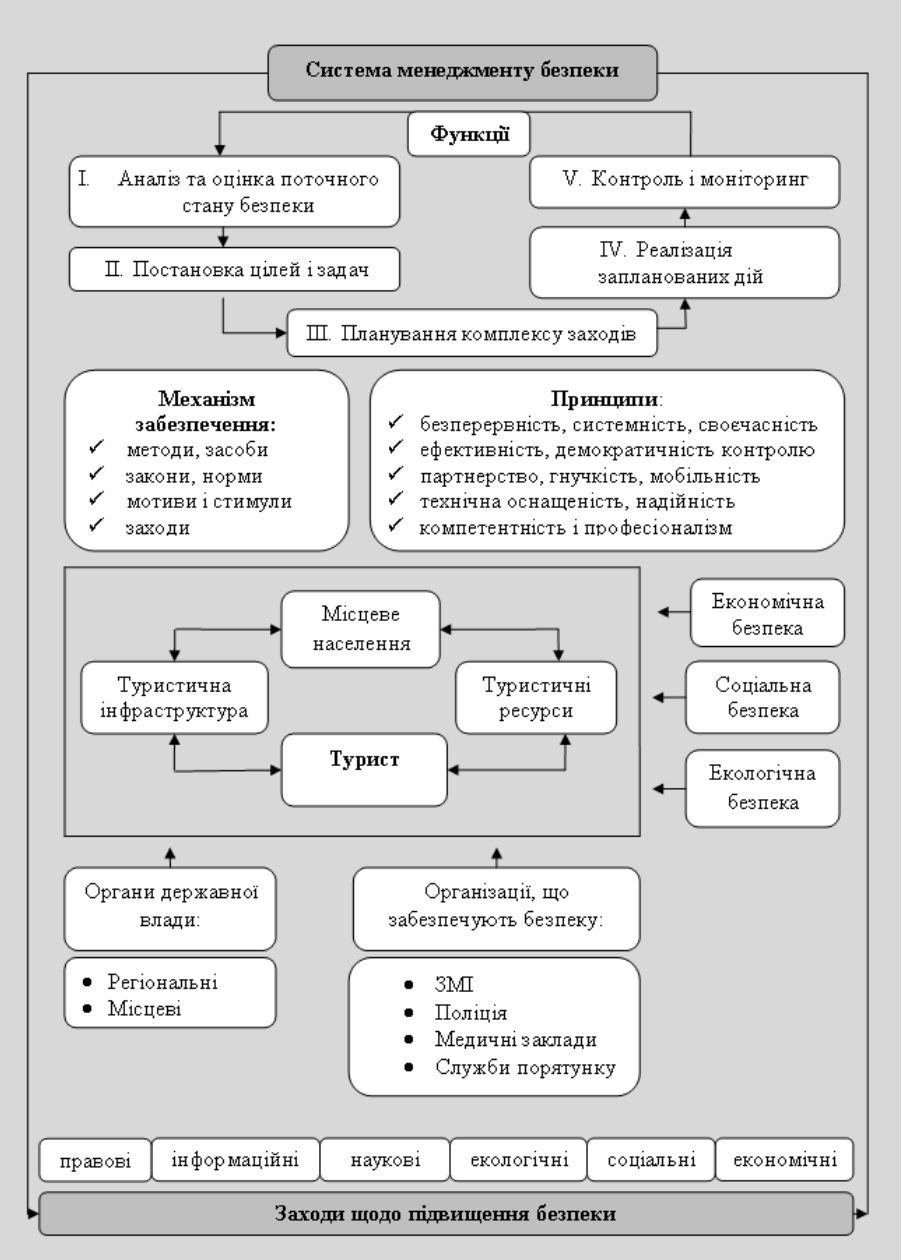

Рис. 1. Складові системи менеджменту безпеки в агротуризмі

Однією з важливих функцій є планування витрат на забезпечення безпеки – вони повинні бути оптимальними, раціональними і не занадто обтяжливими для господарів агрооселі. Оптимальним критерієм буде мінімізація ризику загроз при даному рівні якості життя.

При формуванні системи менеджменту безпеки варто впроваджувати нові форми співпраці та партнерства, заручатися підтримкою місцевих органів влади, громадських організацій, профспілок, фахівців туристичної індустрії. З метою забезпечення безпеки туристів і місцевих жителів необхідна ефективна координація діяльності різноманітних структур: освітніх організацій, статистичних служб, поліції, ЗМІ тощо.

Контроль безпеки обслуговування туристів господарями агротуристичних осель здійснюється відповідно до планів. За основу беруть такі методи:

- візуальний (шляхом огляду територій, транспортних засобів, місць для купання, інвентарю, споруд і т. д.);

- з використанням засобів вимірювання (контроль якості води, грунтів, повітря, вмісту мінеральних добрив, технічного стану транспортних засобів і т. д.);

- соціологічні дослідження (опитування туристів, мешканців села, членів сімей, які залучені до процесу надання агротуристичних послуг) [5].

Завдяки чіткій послідовності виконання етапів така система дає можливість привести фактичний стан безпеки в агрооселі до оптимального рівня.

Система менеджменту безпеки агротуризму повинна бути заснована на ретельно спланованій комплексній системі заходів щодо підвищення безпеки туризму (табл. 1).

Таблиця 1.

Комплексна система заходів щодо підвищення безпеки туризму

Економічні
- проведення інформаційно-аналітичних досліджень в області безпеки підприємницької діяльності в сфері агротуризму; - вивчення та впровадження в практику туристської діяльності позитивного вітчизняного і зарубіжного досвіду забезпечення безпеки підприємницької діяльності; - сприяння співробітництву вітчизняних та іноземних підприємців, обміну досвідом та найкращою практикою підприємницької діяльності; - сприяння розробці та ухваленню національних стандартів підприємницької діяльності в сфері безпеки туризму; - стимулювання соціально відповідальної підприємницької діяльності; - розробка сучасних систем управління безпекою та ризиками; - прогнозування та виявлення внутрішніх і зовнішніх джерел небезпеки.
Інформаційні
- створення і підтримка системи позначень, інформаційних покажчиків, графічних символів, зображень в агротуризмі; - створення на радіо і телебаченні циклів передач про безпеку туризму; - формування системи статистичного спостереження та інформаційного забезпечення; - збір, накопичення, зберігання, аналіз і обробка необхідної інформації, доведення інформації до зацікавлених осіб; - сприяння захисту персональних даних туристів та іншої інформації (дані про стан здоров'я туриста і т.д.); - об'єктивне інформування населення про загрози безпеки туризму; - поширення відомостей про ризики і загрози безпеки туризму в місцях тимчасового перебування туристів, а також оперативне і своєчасне їх інформування.
Екологічні
- широке розповсюдження екологічно орієнтованих методів управління туризмом; - реалізація механізму відшкодування шкоди, заподіяної здоров'ю та майну туриста та ін; - розвиток с/г виробництва, що забезпечує продуктами туристів на основі екологічно прогресивних агротехнологій, адаптованих до місцевих умов; - вдосконалення еколого-туристської просвітницької діяльності та системи безперервної екологічної освіти для формування у туристів, підприємців, місцевого населення дбайливого ставлення до природної спадщини; - розвиток системи моніторингу за станом навколишнього середовища і контролю за джерелами забруднення; - оцінка господарської ємності локальних і регіональних туристських (еко) систем країни, визначення допустимого антропогенного впливу на них; - згладжування сезонності, сприяння більш рівномірному розподілу потоків туристів і відвідувачів в часі і просторі; - створення сприятливих умов для розвитку тих форм і видів туризму, які дозволяють економити рідкісні і

цінні природні ресурси, особливо воду і енергію, а також в максимально можливій мірі уникати утворення відходів; - переклад трудомістких, енерго- і ресурсоємних виробництв в більш прогресивні і високотехнологічні форми.
Правові
- підвищення рівня правової культури підприємців сфери туризму, сприяння розвитку прогресивних форм і методів захисту їх прав та законних інтересів; - створення правових механізмів, що сприяють обмеженню зростання цін (тарифів) на послуги вітчизняних організацій туристичної індустрії (готелі, перевізники, власники туристичних ресурсів та ін.).
Соціальні
- реалізація комплексу заходів, спрямованих на збереження життя і здоров'я людини, вирішення демографічних проблем, викорінення бідності; - зміна структури споживання і зменшення диференціації в доходах населення за допомогою розвитку стійкого і відповідального туризму; - протидія експлуатації, дискримінації в сфері туризму; - сприяння прийняттю суб'єктами туристичної індустрії кодексів етики, які заперечують експлуатацію неповнолітніх в сфері туристичної індустрії; - розвиток інфраструктури і створення умов для подорожей осіб з обмеженими можливостями і літніх людей; - забезпечення дотримання туристами правил, звичаїв, вірувань місцевого населення.
Наукові, освітні
- підвищення культури безпеки всіх учасників туристського процесу; - розробка та поширення наукових і навчальних посібників, проведення конференцій з основних проблем забезпечення безпеки туризму; - створення єдиної системи професійної підготовки і перепідготовки (підвищення кваліфікації) персоналу (керівників і фахівців органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств туристичної індустрії) в області забезпечення безпеки туризму, а також для роботи в умовах кризових (надзвичайних) ситуацій.

Метою проведення таких заходів є максимальне усунення ризиків під час надання аротуристичних послуг. Пропоновані заходи безпеки не повинні завдавати шкоди інтересам, а також обмежувати права і свободи, як самих туристів, так і місцевих жителів [6, с. 119-120].

Висновки. Безпека туристів, їх благополуччя не може розглядатися окремо від інших суспільних чи національних інтересів країни і навколишнього середовища в цілому. При розробці та впровадженні принципів, правил, програм, які б забезпечували якісний та безпечний відпочинок, інтереси туристів і приймаючої сторони повинні бути взаємно гармонізовані.

Забезпечення безпеки відпочиваючих в агротуризмі повинне здійснюватися на різних рівнях: агрооселі, туристські центри, місцева влада, міжнародні організації та міждержавні органи та ін. Кожен з цих рівнів має вносити свій внесок у безпеку туризму. Для цього варто розпочати з програм навчання господарів агротуристичних осель, які обов’язково повинні містити розділ «Забезпечення умов безпечного відпочинку». Наступним кроком повинна бути розробка та розміщення в садибах різноманітних пам’яток, інструкцій щодо дотримання безпеки під час відпочинку (для іноземних громадян — відповідними іноземними мовами). Господарі агротуристичних осель повинні нести відповідальність за підготовленість персоналу до дій по

забезпеченню безпечного відпочинку, повинні бути обізнаними, фізично та морально підготовленими до ролі захисника в непередбачуваних ситуаціях (вирішення конфліктів між відпочиваючими та сільським населенням, контроль за якістю обслуговування туриста та недопускання обману в сільських крамницях, сувенірних лавках і т.д.).

Підвищення рівня безпеки туризму на державному, територіальному та на рівні агротуристичної оселі буде сприяти якісному відпочинку туристів, розвитку інфраструктури послуг для відпочиваючих і місцевих жителів, забезпечувати доходами сільське населення, запобігати екологічним наслідкам розвитку агротуризму.

Функціонування ефективної системи менеджменту безпеки буде мати позитивний вплив на подолання культурних бар'єрів між туристами і місцевим населенням, сприяти формуванню позитивного іміджу агрооселі, дестинації, що в свою чергу буде позначатися на соціально-економічній політиці та зовнішньополітичній діяльності країни.

1. *Бобкова А.Г.* Безопасность туризма: учебник / А.Г. Бобкова, С.А. Кудреватых, Е.Л. Писаревский; под общ. ред. д-ра юрид. наук. Е.Л. Писаревского. – М.: Федеральное агентство по туризму, 2014. – 272 с.
2. *Голод А.П.* Безпека туризму як об’єкт регіональних економічних досліджень // Інноваційна економіка, – 2014. – №4 (53) . – С.190-194
3. *Козинець В.М.* Безпека життєдіяльності у сфері туризму: Навчальний посібник. – К.: Кондор, 2006. – 576 с.
4. *Корж Н.В.* Формування системи економічної безпеки індустрії туризму як складової стійкого розвитку туризму в Україні [Електронний ресурс] / Н.В. Корж, О.В. Заноско // Економіка. Управління. Інновації. Електронне наукове фахове видання. – 2011. – № 2 (6). URL: www.nbuv.gov.ua/e-journals/eui/2011_2/11knvtvy.pdf
5. *Кудла Н. Є.* Менеджмент туристичного підприємства: підручник. – К.: Знання, 2012. – 343 с. URL: http://pidruchniki.com
6. *Кудла Н.Є.* Сільський туризм: основи підприємництва та гостинності. Навч. посіб. – К.: Центр учбової літератури, 2015. – 152 с.
7. *Маринин М.*М. Туристские формальности и безопасность в туризме. – М.: Финансы и статистика, 2004. – 144 с.
8. *Маркіна І.А*. Управління безпекою туристичного бізнесу // Экономика Крыма. – 2012. – № 1 (38). – С. 174-176.
9. *Охріменко О.О*. Соціальні аспекти безпеки сфери туризму в умовах глобалізації // Стратегічна панорама. – 2006 – № 1. – С. 38-41.
10. *Харламова А.Ю*. Проблемы оценки экономической безопасности в сфере туризма // Управление инвестициями и инновациями, – 2016. – № 1. – С.65-68.

www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5348

Семенова М**. Туристичне страхування: що це та як працює**

Туристичне страхування є особливим засобом господарсько-правового регулювання туристичної діяльності, спрямованим на захист усіх суб'єктів

туристичної діяльності, до яких зараховують не лише туристів, туроператорів і турагентів, а й інших учасників туристичних відносин.

Попри всю важливість страхування загалом і в галузі туризму зокрема, сучасний стан розвитку ринку страхування характеризується суперечливістю, що спричинено передусім недосконалістю законодавства, а також низкою інших чинників, наприклад, недостатнім рівнем кваліфікації кадрів у страхових компаніях, зловживаннями у сфері страхових відносин як із боку страховиків, так і страхувальників, недосконалістю захисту прав споживачів страхових послуг тощо.

Загальне поняття "страхування" міститься в деяких нормативно-правових актах України. Так, згідно зі ст. 1 Закону України "Про страхування" від 07.03.96 р. № 85/96-ВР (далі – Закон про страхування) страхування – це вид цивільно-правових відносин щодо захисту майнових інтересів фізичних осіб і юридичних осіб у разі настання певних подій (страхових випадків), визначених договором страхування або чинним законодавством, за рахунок грошових фондів, що формуються шляхом сплати фізичними особами та юридичними особами страхових платежів (страхових внесків, страхових премій) і доходів від розміщення коштів цих фондів. А відповідно до ч. 4 ст. 333 ГК України страхуванням у сфері господарювання є діяльність, спрямована на покриття довготермінових і короткотермінових ризиків суб'єктів господарювання з використанням заощаджень через кредитно-фінансову систему або без такого використання.

Суть страхування полягає в тому, що громадяни й організації заздалегідь страхують себе від несприятливих наслідків у сфері їх матеріальних та особистих нематеріальних благ через внесення грошових внесків до особливого фонду спеціалізованої організації (страховика), що надає страхові послуги, а ця організація за умови настання зазначених наслідків виплачує за рахунок коштів цього фонду страхувальнику чи іншій особі обумовлену суму.

Сутність страхування визначається його функціями. Класичними вважають такі основні функції, притаманні страхуванню: ризикова, ощадна, попереджувальна, контрольна. У межах ризикової функції відбувається перерозподіл засобів страхового фонду в разі настання страхових випадків, тобто в результаті втілення ризику. Накопичувальна (ощадна) функція полягає в нагромадженні (заощадженні) коштів населення у зв'язку з укладанням договорів страхування життя до певного віку чи закінчення строку страхування, що пов'язано з потребою громадян у страховому захисті досягнутого ними соціального становища й рівня доходів. У цьому разі функції страхової компанії й ощадного банку збігаються. Однак роль страхової компанії має більш дієвий результат, оскільки відшкодування засобів відбувається залежно

від певних обставин у житті людини та має яскраво виражений характер допомоги в скрутних ситуаціях. Призначення попереджувальної функції полягає у фінансуванні за рахунок засобів страхового фонду заходів щодо скорочення страхового ризику, тобто зменшення ймовірності страхового випадку та можливої величини збитку. Відповідно до контрольної функції на підставі законодавчих й інструктивних документів здійснюється фінансовий страховий контроль за правильним проведенням страхових операцій.

У зв'язку з тим, що накопичувальна функція, характерна для страхування загалом, не є визначальною для страхування ризиків, які виникають у сфері туризму, можна зробити висновок, що таке страхування виконує три основні функції: ризикову, попереджувальну та контрольну, серед яких ризикова є головною функцією страхування, оскільки страховий ризик, як імовірність збитку, безпосередньо пов'язаний з основним призначенням страхування – відшкодуванням матеріального збитку потерпілим.

Здійснюючи аналіз страхування у сфері туризму, також необхідно звернути увагу на окремі категорії в законодавстві про страхування. У разі правового регулювання страхування за своєю формою поділяють на обов'язкове – страхування, передбачене законом, і добровільне – здійснюване на добровільних засадах.

Закон про страхування і Закон України "Про туризм" від 15.09.95 р. № 324/95-ВР (далі – Закон про туризм) окремого поняття "страхування" в галузі туризму не дають, проте доцільно визначити, що страхування туристичної діяльності – особливий вид страхування, спрямований на захист майнових прав та інтересів громадян у процесі подорожі, а також на страховий захист туроператорів і турагентів, що здійснюють туристичну діяльність.

Страхування в туризмі також можна визначити як систему відносин між страховою компанією й туристом щодо захисту його життя і здоров'я та майнових інтересів у разі настання страхових випадків. Загалом сутність страхових відносин, що виникають у туристичній діяльності, – захист усіх суб'єктів туристичної діяльності, до яких зараховують не лише туристів, туроператорів і турагентів, а й інших осіб, які беруть участь у правовідносинах у сфері туризму.

Отже, за суб'єктами страхування можна виокремити такі види страхування у туризмі: страхування суб'єктів туристичної діяльності, що надають туристичні послуги, та страхування споживачів туристичних послуг.

Оскільки споживач туристичних послуг є найменш захищеним суб'єктом туристичної діяльності, то в цій публікації приділено увагу питанню страхування споживачів туристичних послуг як складника страхування в туризмі.

В економічному словнику наведено таке тлумачення страхування туристів. Так, travel insurance – це вид страхування, що забезпечує страховий захист громадян на час їх перебування на турбазі, у кемпінгу, подорожі, поході тощо. Може охоплювати як відповідальність за втрату чи пошкодження майна туристів, так і страхування їх життя і здоров'я.

Страхування туристів характеризується низкою особливостей, притаманних такому виду страхування: ризиковістю, короткостроковістю поїздок, невизначеністю часу настання та виду страхових випадків і розміру можливого збитку, що зумовлює необхідність страхування споживачів туристичних послуг. Основні положення із страхування туристів установлено Законом про туризм. Статтею 16 цього Закону передбачено, що в разі надання туристичних послуг обов'язковим є страхування туристів (медичне та від нещасного випадку). Таке страхування здійснюють суб'єкти туристичної діяльності на підставі договорів зі страховиками.

Туристи мають право самостійно укладати договори на таке страхування. У цьому разі вони зобов'язані завчасно підтвердити туроператору чи турагенту наявність належним чином укладеного договору страхування. А вже договором страхування має бути передбачено надання медичної допомоги туристам і відшкодування їх витрат у разі настання страхового випадку безпосередньо в країні (місці) тимчасового перебування. Інформацію про умови обов'язкового страхування має бути доведено до відома туриста до укладення договору на туристичне обслуговування. У згаданій статті вказано, що за вимогою туриста туроператор чи турагент забезпечують страхування інших ризиків, пов'язаних зі здійсненням подорожі.

За бажанням туриста з ним може бути укладено угоду про страхування для покриття витрат, пов'язаних з анулюванням договору на туристичне обслуговування з ініціативи туриста, або угоду про страхування для покриття витрат, пов'язаних із передчасним поверненням до місця проживання в разі настання нещасного випадку або хвороби.

Отже, Законом про туризм передбачено обов'язкове медичне страхування та страхування від нещасного випадку всіх туристів.

Туроператор також має можливість застрахувати свою відповідальність перед туристами. Безперечним є той факт, що під час подорожі турист цілком залежить від умов договору між туроператором і перевізниками або посередниками перевізників, що спричиняє обґрунтований ризик неможливості повернення туриста в разі скасування перевезень. Туристичний оператор і перевізник, як професійні учасники цих відносин, можуть самостійно розрахувати економічні ризики та страхувати свої інтереси. Натомість турист є економічно слабкою стороною у відносинах із туроператором і перевізником та

не може оцінити всі ризики, пов'язані з поїздкою. Тому абсолютно недаремно Законом про туризм установлено, що туроператор чи турагент, який діє від імені туроператора, до укладення договору на туристичне обслуговування зобов'язаний надати споживачу туристичних послуг необхідну інформацію, зокрема, щодо порядку забезпечення туроператором обов'язкового та/або добровільного страхування туристів.

Тож можна впевнено стверджувати, що саме туроператор має всі підстави й можливості для того, щоб, окрім обов'язкового страхування, запропонувати та забезпечити туристам страхування від неповернення. Саме ці заходи й дадуть змогу уникнути значних проблем. Скажімо, у березні 2020 р. у зв'язку з поширенням COVID-19 було закрито кордони між країнами, а тому посольства й консульства України у всьому світі працювали в режимі 24/7, намагаючись виявити громадян України, які потребують допомоги, і забезпечити евакуацію їх спецрейсами за дорученням керівництва України. Водночас Міністр закордонних справ Дмитро Кулеба під час брифінгу 16 березня 2020 р. заявив, що саме туроператори повинні повернути туристів до України, бо це їхній обов'язок. Питання щодо визначення того, хто ж зобов'язаний повертати туристів на батьківщину в разі виникнення надзвичайних ситуацій – держава чи туроператор, офіційно не вирішено й досі та не закріплено на законодавчому рівні.

На перший погляд відповідь очевидна. Так, згідно з вимогами ст. ст. 14 і 25 Закону про туризм туристи мають право, зокрема, на сприяння з боку органів державної влади України в одержанні правових та інших видів допомоги за межами України, а держава гарантує захист законних прав та інтересів громадян України, які здійснюють туристичні подорожі за кордон. У разі виникнення надзвичайних ситуацій держава вживає заходів щодо захисту інтересів українських туристів за межами України, у тому числі заходів для їх евакуації з країни тимчасового перебування. Отже, Закон про туризм зобов'язує саме державу забезпечувати повернення українських туристів до України. Але більш глибокий аналіз засвідчує, що найчастіше туроператори намагаються самоусунутися від вирішення проблем своїх туристів, у зв'язку із чим держава змушена нести надмірний тягар і повертати таких туристів своїми силами й коштом платників податків.

Уважаю, що саме туроператор насамперед повинен дбати про повернення своїх туристів з огляду на таке. Туроператори є суб'єктами туристичної діяльності, які здійснюють підприємницьку діяльність. А підприємницькою визнають діяльність, що є самостійною, ініціативною, систематичною, здійснювану на власний ризик, за плату, з метою одержання прибутку.

Отже, туроператор під час здійснення господарської діяльності повинен усвідомлювати, що він має не лише можливість одержати прибуток, а й самостійно нести ризики зазнати збитків. Туристичну діяльність здійснюють передусім в інтересах споживачів туристичних послуг, тому реалізація таких послуг має супроводжуватися захистом прав й інтересів споживачів та забезпеченням їхньої безпеки. Туроператор надає туристичні послуги за наявності договору на туристичне обслуговування, за умовами якого туристу надають комплекс туристичних послуг.

Своєю чергою, комплекс туристичних послуг охоплює послуги з перевезення, під якими розуміють не тільки відправлення туриста в подорож, а й повернення до країни його постійного місця перебування. Тому туроператор бере на себе обов'язки забезпечити повернення туриста з подорожі. Згідно з нормами цивільного законодавства зобов'язання має бути виконано належним чином відповідно до умов договору, а одностороння відмова від зобов'язання або одностороння зміна його умов не допускається. Отже, туроператор повинен самостійно виконувати взяті на себе зобов'язання та нести відповідальність у разі їх невиконання.

Щодо забезпечення платоспроможності суб'єктів туристичної діяльності в Україні, то за ст. 15 Закону про туризм із метою забезпечення прав і законних інтересів громадян – споживачів туристичних послуг туроператор здійснює фінансове забезпечення для покриття своєї відповідальності за збитки, що можуть бути заподіяні туристу в разі виникнення обставин його неплатоспроможності чи внаслідок порушення процесу про визнання його банкрутом та які пов'язані, зокрема, з необхідністю покриття витрат туриста з його повернення до місця проживання (перебування).

Мінімальний розмір фінансового забезпечення туроператора має становити суму, еквівалентну не менше ніж 20000 євро. Проте хочу наголосити, що туроператор може мати фінансове забезпечення більшого розміру з огляду на суму можливих збитків. Формальний підхід до дотримання умов Закону про туризм у разі виникнення непередбачуваних ситуацій змушує третіх осіб виконувати обов'язки туроператорів. Наприклад, свідомих громадян, транспортні компанії, дипломатичні установи тощо. Туроператор також має можливість застрахувати свою відповідальність перед туристами. Наразі цей вид страхування не є обов'язковим, але такий інструмент дає можливість туроператору забезпечити інтереси туристів, захистити свій бізнес від збитків і зберегти репутацію. Тож можна упевнено стверджувати, що саме туроператор має всі підстави й можливості для того, щоб, окрім обов'язкового страхування, запропонувати та забезпечити туристам страхування від неповернення.

Ще одну проблему пов'язано з недосконалістю понятійного апарату. Статтею 16 Закону про туризм, як випливає з її змісту, урегульовано питання страхування туристів, під якими згідно зі ст. 1 розуміють осіб, що здійснюють подорож Україною або до іншої країни з не забороненою законом країни перебування метою на строк від 24 годин до одного року без здійснення будь-якої оплачуваної діяльності та із зобов'язанням залишити країну або місце перебування в зазначений строк. Таким чином, на інших споживачів туристичних послуг вимоги ст. 16 формально не поширюються. Можливість неоднозначного трактування Закону про туризм у частині страхування може призводити до зловживань із боку осіб, що надають туристичні послуги, порушення права на однакове гарантування безпеки всіх споживачів туристичних послуг.

ВИСНОВОК:

Зважаючи на викладене вище, виникає потреба у внесенні системних змін до Закону про туризм із метою реалізації положень ст. ст. 399, 401, 448 Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, зміцнення розвитку конкурентоспроможної туристичної галузі як генератора економічного зростання та стимулювання економіки, зайнятості й валютних надходжень, урегулювання невідповідності термінологічного апарату й умов туристичної діяльності, викладеного в Законі про туризм, сучасному європейському досвіду та основним Директивам ЄС, зокрема Директиві (ЄС) 2015/2302 Європейського парламенту та Ради ЄС від 25 листопада 2015 р. про пакетні тури та пов'язані з ними туристичні послуги, що вносить зміни до Регламенту (ЄС) № 2006/2004 і Директиви 2011/83/ЄС Європейського парламенту та Ради та скасовує Директиву Ради 90/314/ЄЕС.

Правовими наслідками таких новацій, що позитивно вплинуть на розвиток туризму загалом, стануть: поліпшення якості туристичних послуг, більш професійне (відповідальне) ставлення туроператорів до процедури формування туру та більш обачне обрання турагентствами туроператорів, тури яких вони реалізовуватимуть, забезпечення максимального захисту прав споживачів як найбільш слабкої сторони договору.

https://uz.ligazakon.ua/ua/magazine_article/EA015335

Смовженко Т.С., Коркуна О.І., Коркуна, О. Я. Цільник О.Я.

Ризики інвестиційної діяльності в сфері туризму та готельноресторанному бізнесі

Постановка проблеми. Розвиток туризму та готельного господарства в Україні та ефективна діяльність підприємств цієї сфери значною мірою залежать від загальнодержавного інвестиційного потенціалу, який формується з різних фінансових джерел, зокрема залучених інвестицій. Інвестиційні ресурси є однією з основних складових ресурсного забезпечення діяльності цих сфер господарювання, однак варто зазначити, що для інвесторів у період будь-якої кризи існують ризики вкладання коштів у цей бізнес. Тому сьогодні проблематика ризиків інвестиційної діяльності у сфері туризму та готельно-ресторанного господарства є дуже актуальною.

Аналіз останніх досліджень. Питаннями інвестиційної діяльності у сфері туризму та готельно-ресторанного бізнесу в різні періоди займалися різні науковці. Зокрема, варто звернути увагу на праці Л. Борща [1], С. Захарчука [2], Ю. Коваленка [3], А. Степаненка [4], P. Suansri [5], F. Aref [6], D. Fennell [7], R. Bushell [8]. Щодо аналітично-інформаційної бази, то вона представлена на сайтах Всесвітнього економічного форуму [9], Всесвітньої туристичної організації [10] та Державного комітету статистики України [11]. Утім, незважаючи на значний доробок у цьому напрямі, залишаються частково нерозкритими питання ризику інвестиційної діяльності у цій сфері, що сьогодні становить безумовний науковий інтерес і визначає мету статті.

Метою статті є дослідження інвестиційної діяльності у сфері туризму та готельно-ресторанному бізнесі, а також визначення основних небезпек і ризиків.

Основні результати дослідження. Сьогодні робота з інвестиційними фондами, приватними інвесторами стала дуже актуальною для України, оскільки саме шляхом залучення інвестиційних вливань можна розвивати український бізнес.

Туризм і готельне господарство суттєво впливають на економіку і розвиток більшості регіонів України, сприяють надходженню валюти в країну, створенню нових робочих місць, покращенню інфраструктури. Для отримання максимальної користі від цих сфер діяльності кожна держава, зокрема Україна, розробляє туристичну політику, яка є одним з напрямів соціально-економічної політики держави.

Туристична політика держави, як відомо, базується на стратегії і тактиці. Головна ціль туристичної стратегії держави – це створення високоефективного конкурентоспроможного туристичного комплексу, що забезпечує широкі можливості для обслуговування українських і іноземних громадян, а також значний внесок у розвиток економіки країни. Варто зазначити, що чим більший наплив туристів у країну, тим кращий розвиток готельного господарства. Туристична і готельна індустрія мають унікальну структуру. Вони

характеризується наявністю цілої низки окремих елементів, включно з різними галузями обслуговування, серед яких:

− невеликі ресторани;

− мотелі та готелі;

− будинки відпочинку;

− пральні;

− магазини, що продають вироби місцевих ремісників і предмети мистецтва тощо.

Таким чином, інвестиції уряду в інфраструктуру, а іноді і в дорогу матеріально-технічну базу туризму, стимулює інвестування численних підприємств малого бізнесу. Туристична індустрія є досить капіталомісткою галуззю через високу вартість нерухомості і обладнання. Так, капітал в індустрію гостинності залучається на тривалий період часу і повертається досить повільно, а сама структура інвестицій у цьому секторі подібна до інвестицій у промисловість, що вимагає великих затрат [12].

Розглядаючи детальніше вплив інвестицій на туристичний та готельно-ресторанний бізнес, варто зазначити, що інвестиції – це вкладення капіталу для забезпечення доходу та зростання його вартості у майбутньому періоді. За об’єктами інвестування виділяють інвестиції у технічний та кадровий потенціал цих суб’єктів господарювання, їх сировинні та товарні ресурси, інноваційні розробки, а також фінансові інструменти. Інвестування в досліджувані сфери має чимало переваг як для економіки країни, так і для самого інвестора [13]:

− джерело валютних надходжень до національної економіки;

− поповнення дохідної частини бюджету завдяки розширенню податкової бази;

− збільшення споживчого попиту;

− створення нових робочих місць;

− розширення виробництва товарів і послуг, що збільшуються як результат платоспроможного попиту туристів;

− зростають доходи населення, що працюють у туристичній сфері;

− швидкий термін окупності витрат.

Окрім того, варто виділити і певні недоліки, що проявляються в тому, що вони [13]:

− впливають на ріст цін на місцеві товари та послуги, на земельні й інші види природних ресурсів і нерухомість;

− сприяють відтоку грошей за кордон через туристичний імпорт;

− викликають екологічні та соціальні проблеми;

− можуть нанести збитки розвитку інших галузей тощо.

Інвестиції у технічний потенціал підприємства туристичного і готельно-ресторанного господарства становлять вкладення капіталу у придбання, модернізацію, ремонт машин та обладнання, приладів, інвентарю, будівництво, придбання та реконструкцію об'єктів нерухомості. Інвестиції у кадровий потенціал пов'язані з навчанням працівників підприємства, вкладеннями у підвищення їх кваліфікації. Інвестиції у сировинні та товарні ресурси становлять вкладення у приріст цих ресурсів підприємства готельно-ресторанного господарства. Інноваційні інвестиції пов'язані з реалізацією інновацій у сфері готельно-ресторанного господарства, зокрема появою нових форматів або концепцій розвитку, технологій виробництва продукції та способів її просування на ринку, а також нових підходів до управління діяльністю підприємств (закладів). Інвестиції стають основою вкладення капіталу у технічний та кадровий потенціал, сировинні та товарні ресурси, інноваційні розробки, а також інші об'єкти, пов'язані із здійсненням операційної діяльності підприємства, забезпеченням техніки безпеки та покращенням умов праці персоналу готельно-ресторанного господарства. За формою фінансування виділяють інвестиції, що здійснюються шляхом самофінансування, залучення позикових коштів, а також змішаного фінансування. Реалізація інвестиційних проєктів шляхом самофінансування передбачає використання в інвестиційній діяльності власних коштів.

Планування інвестиційної діяльності – це процес розроблення системи планових заходів із забезпечення підприємства необхідними інвестиційними ресурсами для підвищення ефективності його інвестиційної діяльності у майбутньому. Головною ціллю інвестиційного планування є інтеграція всіх учасників для виконання комплексу робіт, які забезпечують реалізацію визначених завдань [13].

Джерелами фінансування інвестиційної діяльності підприємства туристичного та готельно-ресторанного господарства також є позикові кошти, які представлені переважно довгостроковими банківськими кредитами та облігаційними позиками. Окрім цих форм залучення позикових коштів, що є традиційними, процес кредитування може бути організований у спосіб, що не пов'язаний з отриманням підприємством-позичальником грошових коштів, а саме через механізм лізингу, за яким підприємство-лізингоодержувач отримує у платне використання на визначений період окремий вид майна (основні засоби) з правом можливого подальшого викупу. Змішане фінансування інвестиційної діяльності у сфері готельно-ресторанного бізнесу передбачає реалізацію інвестиційних проєктів як за власні, так і позикові кошти. У сучасних умовах доцільно виділити рису, яка притаманна всім категоріям інвестицій: це їх тлумачення як вкладу в розвиток основного капіталу. Інвестиції являють собою

економічну категорію розширеного відтворення, що дають можливість здійснювати структурні зміни в економіці і формуванні необхідних пропорцій на макрорівні, адекватних ринковим формам господарювання. Тому інвестування у сферу туризму та готельно-ресторанного бізнесу для України можна вважати першою і найнеобхіднішою умовою виходу з фінансової кризи. Однак у будь-якій інвестиційній сфері важливу роль ще відіграють ризики. Ризики інвестиційної діяльності – це імовірність отримати відмінний від очікуваного результат інвестиційної діяльності внаслідок дії екзогенних і ендогенних чинників впливу. Під очікуваним результатом мається на увазі отримання доходів і досягнення певного соціального, технологічного, інформаційного, інноваційного та інших ефектів [13].

Також можна відзначити, що інвестиційний ризик являє собою можливість нездійснення запланованих цілей інвестування (таких як прибуток або соціальний ефект) і отримання грошових збитків. Цей ризик необхідно оцінювати, обчислювати, описувати та планувати, розробляючи інвестиційний проєкт [14].

Можливість прогнозувати з максимальним ступенем імовірності ту чи іншу подію за інвестиційним проєктом, зокрема спрямованим на розвиток сфери туризму та готельно-ресторанного бізнесу, в майбутньому дозволяє відпрацьовувати у планах і прогнозах стратегію протидії ризику. Співвідношення ступеню ризику і дохідності оцінюється за статистичними методами, ймовірності дозволяють дати кількісну характеристику ризику.

Розвиток туризму в Україні сьогодні є дуже перспективним, він позитивно впливає на всі сектори економіки: торгівлю, транспорт, виробництво різних побутових товарів тощо.

Ризики фінансової діяльності підприємств будь-якої форми власності сфери туризму та готельно-ресторанного бізнесу можна класифікувати так:

− політичний ризик;
− загальноекономічний ризик;
− правовий ризик;
− технічний ризик;
− ризик учасників проєкту;
− фінансовий ризик;
− маркетинговий ризик;
− екологічний ризик.

Політичний, правовий та загальноекономічний ризики можуть бути викликані зовнішніми умовами реалізації інвестицій. Інші види ризиків спричиняються можливими помилками планування та організації конкретних проєктів [14].

Політичний ризик визначається факторами, які впливають на політичні складові – зовнішня політика, свобода слова, сепаратизм, політичний курс держави, тиск органів самоврядування тощо.

Правовий ризик визначається такими факторами: якість системи оподаткування, наявність досконалої правової бази та державних гарантій тощо.

Загальноекономічні ризики. Ступінь небезпеки залежить від багатьох факторів, які можуть вплинути на економічну складову інвестування і на рентабельність конкретного підприємства. Цей показник залежить від стану економіки держави, циклічності розвитку, ринкової кон'юнктури, податкової, бюджетної та фінансової політики [14].

Технічний ризик зумовлюється великою кількістю хиб і помилок широкого спектра аспектів інвестування, пов'язаних з якістю проектування, технічною базою, обраною технологією, управлінням проєктом, перевищенням кошторису.

Фінансовий ризик випливає з нездійснення очікуваних подій з фінансового боку проєкту. Це можуть бути незаплановані зменшення або зникнення джерел та обсягів фінансування, незадовільний фінансовий стан партнерів, зриви надходжень коштів від реалізації вироблених товарів чи послуг, неплатоспроможність покупців продукції та власні підвищені витрати.

Маркетинговий ризик виникає через прорахунки під час оцінювання ринкових умов дії проєкту (наприклад, ринків збуту чи постачання сировини і матеріалів, організації реклами чи збутової мережі, обсягу ринку, часу виходу на ринок, цінової політики), внаслідок низької якості продукції тощо.

Екологічний ризик пов'язаний з питаннями впливу на довкілля, можливої аварійності, стосунків з місцевою владою та населенням.

Ризик учасників будь-якого проєкту в туристичній сфері чи готельно-ресторанному бізнесі може бути пов'язаний з усіма неочікуваними подіями в управлінні та фінансовому стані підприємств і партнерів. Залежно від наслідків ризики поділяють на дві великі групи: чисті і спекулятивні. Чисті ризики означають можливість отримання негативного або нульового результату. Спекулятивні ризики виражаються в можливості отримання як позитивного, так і негативного результату [1].

Залежно від ступеня впливу на фінансове становище підприємства виділяють допустимий, критичний та катастрофічний ризик. За припустимий ризик зазвичай приймають загрозу повної втрати підприємством прибутку. Критичний ризик пов'язаний з втратою очікуваної виручки. Найнебезпечнішим є катастрофічний ризик, що призводить до втрати всього майна та банкрутства підприємства. Управління ризиками є складовою частиною управління в будь-

якому підприємстві, зокрема туристичних підприємствах і підприємствах готельно-ресторанного бізнесу, тому має бути або функціональний підрозділ, або окрема посадова особа, що відповідає за цю ділянку роботи. Зазвичай цим займається фінансовий менеджер або фінансовий директор.

Варто зазначити, що в управлінні інвестиційними ризиками використовують низку прийомів, які переважно складаються із засобів дозволу ризиків і прийомів зниження ступеня ризику. Засобами дозволу ризиків є їх уникнення, утримання, передання, зниження ступеня ризику. Уникнення ризику означає просте ухиляння від заходу, пов'язаного з ризиком. Однак уникнення ризику для інвестора найчастіше є відмовою від прибутку. Утримання ризику – залишення ризику за інвестором, тобто на його відповідальності. Передання ризику означає, що інвестор передає відповідальність за ризик комусь іншому (наприклад, страховій компанії). У цьому разі передання ризику відбувається шляхом його страхування. Зниження ступеня ризику – скорочення ймовірності та розміру втрат.

Для зниження ступеня ризику використовують різні прийоми, з яких найбільш поширеними є диверсифікація, придбання достовірної і повної інформації, лімітування, самострахування, страхування.

Висновки. Отже, враховуючи наведене, можемо зробити висновок, що вкладання коштів у будь-яку інвестиційну діяльність, зокрема в туристичну сферу та готельноресторанний бізнес, завжди пов'язано з ризиком, оскільки доходи чи збитки від діяльності є величинами випадковими, тобто невідомими на момент прийняття рішення про інвестування. Інвестиційний план завжди орієнтується на майбутнє і тому пов'язаний з великою невизначеністю щодо економічної ситуації та поведінки людей. Досить імовірно, що з об'єктивних чи суб'єктивних причин інвестиційні плани не реалізуються. Тому однією з вагомих причин, яка стримує збільшення зовнішніх джерел фінансування для здійснення інвестиційної діяльності, є високі ризики вкладання інвестиційних ресурсів, що можуть призвести до недоотримання запланованого прибутку чи втрати вкладених коштів.

1. *Борщ Л. М*. Інвестування: теорія і практика. – К.: Знання, 2005. – 470 с.
2. *Захарчук С.* Фінансово-економічні проблеми функціонування туристичної галузі // Економіка. Управління. Інновації. 2010. Вип. 1(3). URL: www.mbuv.gov.ua
3. *Коваленко Ю.О*. Особливості розвитку міжнародного туризму як виду економічної діяльності // Стратегія розвитку України (економіка, соціологія, право). - 2004. – Вип. 3-4. – С. 710-714.
4. Suansri P. Community-Based Tourism: Handbook. Bangkok, 2003.
5. *Степаненко А.В*. Теорії місцевого економічного розвитку // Часопис соціально-економічної географії: зб. наук. пр. – 2010. – Вип. 8(1). – С. 15-30. URL: www.geograf.com.ua/chseg/vypusk812010/teorii-miscevogoekonomichnogo-rozvytku
6. *Aref F*. Residents' Attitudes towards Tourism Impacts: A Case Study of Shiraz, Iran. Tourism Analysis. 2010. Vol. 15(2). Pp. 253-261.

7. *Fennell D. A.* Ecotourism: an introduction. 2-nd ed. Routledge, 2003. 260 p.
8. *Bushell R., Eagles P. F. J.* Tourism and Protected Areas: Benefits Beyond Boundaries. London: CAB International, 2007. 372 p.
9. World economic forum: Website. 2019. URL: www.weforum.org
10. World tourism organization: Website. 2019. URL: www2.unwto.org/en
11. Регіони України, 2018: стат. зб. Ч. 2. Державна служба статистики України: сайт. URL: www. ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2019/zb/12/zb_ru2ch2019.pdf
12. *Климчук А.Т.* Проблеми та перспективи інвестиційної діяльності в туристичній галузі України // Все о туризме: сайт. 2017. URL: http://tourlib.net/statti_ukr/klymchuk.htm
13. *Мордань Є.Ю., Білець А.С., Сердюк К.В.* Інвестиції в туристичну сферу України: сучасний стан, проблеми та перспективи // Глобальні та національні проблеми економіки. – 2017. – Вип. 19. – С. 410-414.
14. *Мойсеєнко І.П.* Інвестування. – К.: Знання, 2006. – 490 с.
15. *Никифоров А.Є.* Ризики інноваційно-інвестиційної діяльності та їх роль у розвитку економіки // Актуальні проблеми економіки. – 2015. - № 8. – С. 45-52.

Регіональна економіка. – 2020. - №. 1. – С. 154-159

Чорненький В. **Забезпечення безпеки у сфері туризму6 адміністративно-правовий вимір**

Постановка проблеми. Сьогодні в Україні туризм розглядають не тільки як подорожі окремих громадян, а як складний міжгалузевий об’єкт державно-правового впливу. Попри те, що розвиток туристичної сфери створює необхідні умови для підвищення рівня мобільності та зайнятості населення України, сприяє стабільному зростанню її економіки, раціональному використанню об’єктів культурної та природної спадщини, він став одним із пріоритетів реалізації Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020» [1]. Зокрема, пунктом 10 вказаної Стратегії, з-поміж першочергових реформ і програм, передбачено реалізацію Програми популяризації України у світі та просування інтересів України у світовому інформаційному просторі. Для забезпечення цієї Програми заплановано фокусуватись на формуванні і просуванні бренд-меседжів про Україну: … Україна – країна, приваблива для туризму; Україна – країна із визначними культурними та історичними традиціями [1]. Натомість, туристичні поїздки доволі часто супроводжуються і негативними моментами, що свідчать про необхідність звернути прискіпливішу увагу на забезпечення безпеки туризму в силу збільшення загроз, які мають і внутрішнє, і зовнішнє походження.

Аналіз дослідження проблеми. Питання, пов’язані з регулюванням туристичної сфери загалом та окремими питаннями, що стосуються розвитку туризму, зокрема проблемами правового регулювання безпеки туризму, були предметом розгляду багатьох учених, з-поміж них слід назвати О. Артеменко, І. Бережну, Б. Вихристенка, В. Гостюка, В. Гуляєва,В. Заросила, В. Колпакова, О.

Ломакіну, Н. Опанасюк, Д. Стеченка, В. Шамрая та ін. Однак, незважаючи на активізацію дослідницьких зусиль, спрямованих на аналіз питань туризму, певні аспекти адміністративно-правового регулювання у цій галузі залишаються недостатньо розробленими.

Метою цієї статті є розгляд питання, пов'язаного з науковою розробкою проблематики забезпечення безпеки у сфері туризму в адміністративно-правовому вимірі.

Виклад основного матеріалу. В контексті досліджуваного питання необхідно підкреслити, що туристична сфера завжди була тим сектором економіки, який розвивався чи не найшвидшими темпами. Загалом сфера туризму є поліструктурною і функціонує та розвивається як єдине ціле завдяки елементам, які взаємодіють і між собою, і з навколишнім середовищем. У сучасному світі туризм вважається одним із найпомітніших суспільних феноменів, який органічно поєднує у собі не лише могутню індустрію, яка виготовляє різний туристичний продукт, що поєднує традицію і гостинність, ринковий простір і рекреаційну сферу людського життя, а й створює добробут, нові суспільні відносини, які потребують дотримання прав та інтересів усіх його учасників, цивілізованих приватноправових інструментів регулювання і захисту [2, с. 315].

Переважно науковці розглядають туризм у двох аспектах – вузькому та широкому.

Так, у широкому сенсі туризм – це сфера туризму, складна система, яка, будучи складовою соціальної сфери, водночас належить до комплексного міжгалузевого об'єкта державного управління (державно-правового впливу).

У вузькому розумінні термін «туризм» трактують як діяльність традиційних постачальників туристичних послуг (готелі, ресторани, кафе, туристичні агентства, прокат автомобілів, авіалінії тощо). Варто ще раз наголосити, що туризм є комплексною сферою відносин, яка об'єднує значну кількість різноманітних напрямів регулювання, яке здійснюється на різних рівнях: міжнародному, національному, регіональному.

Законом України «Про туризм» термін «туризм» витлумачується як «тимчасовий виїзд особи з місця проживання в оздоровчих, пізнавальних, професійно-ділових чи інших цілях без здійснення оплачуваної діяльності в місці, куди особа від'їжджає [3].

Розглядаючи питання правового регулювання туризму в Україні в контексті європейської інтеграції і гармонізації національного законодавства О. Нелін висловлює тезу про те, що «індустріалізація туризму, що є складною за структурою галуззю, особливо потребує чітких та прозорих правових взаємовідносин між усіма суб'єктами туристичної діяльності. Роль туризму

набуває особливого значення в інформаційному суспільстві, коли діяльність людей змінюється надзвичайно швидкими темпами і людині в цьому мінливому світі особливо потрібні життєстверджуючі стабілізатори, які походять від ознайомлення з існуючим позитивним досвідом» [4, с. 4].

Способом організації сфери туризму, її взаємним зв'язком і впорядкованістю елементів виступає її структура. Структуру туризму складають: горизонтальний рівень – однотипні елементи (суб'єкти сфери туризму, об'єкти індустрії та інфраструктури туризму, туристичні ресурси, технології туризму); вертикальний рівень – до якого необхідно віднести об'єкти туристичної індустрії – індустрію регіонального туризму – індустрію загальнодержавного туризму, а також ієрархію цих рівнів. Елементами сфери туризму виступають суб'єкти, об'єкти, засоби і технології туризму, а також підсистеми сфери туризму.

Особливе місце у структурі туризму займають суб'єкти, яких можна поділити на такі види:

1) туристи;

2) суб'єкти, що здійснюють туристичну діяльність, а також інші організації індустрії туризму та індивідуальні підприємці;

3) об'єднання туристів і підприємців сфери туризму;

4) працівники індустрії туризму;

5) органи державної влади та місцевого самоврядування і їх посадові особи;

6) місцеве населення;

7) міжнародні міжурядові організації та їх посадові особи, а також міжнародні недержавні організації.

Водночас, до об'єктів туризму слід зарахувати:

1) об'єкти туристичної індустрії;

2) об'єкти соціальної, інженерної, транспортної, інноваційної інфраструктур туризму;

3) туристичні ресурси, компоненти навколишнього середовища і природні комплекси;

4) інформаційні ресурси, технології та системи інформаційного забезпечення сфери туризму, зокрема ті, що дозволяють створювати, просувати та реалізовувати туристичний продукт.

Натомість необхідно зауважити, що туристична сфера України є складовою системи вищого порядку, – соціальної сфери, економіки, міжнародної (глобальної) системи туризму тощо. Доводиться констатувати, що з огляду на значний розвиток масового туризму особливо міжнародного, його поширення в усіх регіонах земної кулі першочергового значення набуває

питання безпеки у сфері туризму, яка передусім має бути забезпечена шляхом мінімізації та усунення можливих ризиків упродовж усієї туристичної подорожі.

Як слушно зауважує О. Дьордяк, такі події, як терористичні акти в Парижі й Брюсселі, ураган «Метью» в західній частині Атлантики та Карибському морі, можуть призвести до туристичного спаду в постраждалих містах та аеропортах. Вплив цього спаду швидко позначається на всій економіці, що впливає на бізнес і його працівників у туристичній та нетуристичній сферах [5, с. 57].

Водночас, В. Гостюк звертає увагу на те, що небезпеки природного та техногенного характеру, включаючи надзвичайні екологічні ситуації, безперервно супроводжують туристів під час їх подорожей. Активно проявляють себе й інші види небезпек, зокрема, нещасні випадки, дорожньо-транспортні пригоди, авіакатастрофи, випадки заподіяння шкоди життю, здоров'ю та майну туристів, викликані неналежним наданням туристичних послуг тощо [6, с. 162].

На нашу думку, з-поміж найбільш розповсюджених ризиків у сфері туризму, на які мають зважати і самі туристи, і суб'єкти, що здійснюють туристичну діяльність, можна назвати такі:

1. Небезпека отримання травм, що може виникнути в результаті різних непередбачених ситуацій, а також необережних дій під час відпочинку і переміщення туристів.

2. Небезпека терористичних актів, яка сьогодні набула надзвичайно непередбачуваних і непрогнозованих відтінків і найжахливіше те, що упродовж останніх десятиліть цьому негативному явищу піддалась низка розвинутих держав.

3. Політична нестабільність, яка може проявлятись у певних країнах по-різному, а саме це країни: 1) які перебувають у стані військового конфлікту, або де існують райони широкомасштабних бойових дій; 2) в яких діють терористичні угруповання; 3) де існує внутрішньополітична нестабільність.

4. Небезпека інфекційних захворювань є особливо поширеними ризиками для туристів.

5. Вплив навколишнього середовища, ризики, які зумовлені температурними показниками, різкими перепадами тиску, рівнем вологості тощо.

6. Небезпека пожеж, які можуть створити реальну загрозу не лише здоров'ю, а й життю для туристів.

7. Біологічні чинники, що викликаються зокрема патогенними мікроорганізмами, отруйними рослинами і тваринами.

8. Психічні та фізіологічні чинники, пов’язані з фізичним, психічним і нервовим навантаженням туристів, які можуть виникати від перевтоми пересування та перебування в незнайомих місцях.

9. Небезпечний рівень ультрафіолетового і радіологічного випромінювання, врахування якого надзвичайно важливе у туристичних подорожах, а також інформування туристів про можливість виникнення таких небезпек.

10. Запиленість і загазованість, що перевищує допустимі норми, у цьому випадку необхідно дотримуватись існуючих стандартів, що встановлені відповідними нормативами.

Зважаючи на вагомість розвитку туристичної галузі, Урядом України було прийнято Розпорядження № 168-р від 16 березня 2017 року «Про схвалення Стратегії розвитку туризму та курортів на період до 2026 року». Ця Стратегія передбачає декілька напрямів, одним з яких є напрям «Безпека туристів». Цей напрям передбачає забезпечення безпеки туристів та захист їх законних прав та інтересів, що сприятиме підвищенню якості наданих туристичних послуг шляхом: – надання невідкладної допомоги туристам, які опинилися у надзвичайній ситуації та/або постраждали під час подорожі; – створення «гарячої» телефонної лінії для прийому і ведення обліку звернень та скарг туристів, у тому числі іноземних, а також надання необхідної інформації з питань туризму, виклику допомоги; – проведення моніторингу надзвичайних подій, що трапляються з туристами в регіонах; – посилення відповідальності суб’єктів туристичної діяльності перед споживачами туристичних послуг [7].

Неабиякі зусилля для забезпечення безпеки у сфері туризму приймає світова спільнота. Так, Гаазька декларація Міжпарламентської конференції з туризму прийнята в Гаазі 10–14 квітня 1989 року закріпила положення про те, що «всім урядам слід прагнути до зміцнення миру ібезпеки на національному, регіональному та міжнародному рівнях, що є найважливішою умовою розвитку внутрішнього і міжнародного туризму [8]. З огляду на це, особливе завдання щодо реалізації організаційних, політико-правових, оперативних і довгострокових заходів у сфері забезпечення безпеки вітчизняних туристів покладається на органи державної влади та місцевого самоврядування, які ними мають проводитись постійно.

Безумовно, що це зумовлює виконання такими органами низки основних завдань, з-поміж яких слід виокремити:

1) визнання, неухильне дотримання та захист прав і свобод людини і громадянина;

2) охорона життя, здоров’я, санітарно-епідеміологічного благополуччя населення, захист суспільної моралі;

3) охорона навколишнього середовища, громадського порядку та громадської безпеки, власності громадян і юридичних осіб;

4) захист законних економічних інтересів фізичних і юридичних осіб, суспільства і держави від адміністративних правопорушень, а також попередження адміністративних правопорушень;

5) оптимізація (підвищення якості) виконання суб'єктами забезпечення безпеки своїх державних функцій і повноважень, виключення їх дублювання, обмеження довільного адміністративного розсуду, забезпечення відкритості, передбачуваності, прозорості та демократичності застосовуваних заходів забезпечення безпеки;

6) формування у громадян, співробітників органів виконавчої влади та працівників недержавних організацій шанобливого ставлення до закону і суду;

7) підвищення рівня культури безпеки населення в сфері туризму.

Висновки. Отже, підсумовуючи викладене вище, можемо констатувати, що особливе завдання щодо забезпечення безпеки у сфері туризму є одним із пріоритетів державної політики будь-якої держави, котра поставила туризм в основу свого соціально-економічного та культурного розвитку. З цією метою держава здійснює правове регулювання діяльності суб'єктів, які організовують відпочинок громадян, а також створюють умови для їхніх комфортних і безпечних подорожей. Водночас, для розвитку туристичної галузі України, в якій перевага надаватиметься безпековим питанням, необхідно створити ефективну державну політику, спрямовану на підвищення конкурентоздатності суб'єктів надання туристичних послуг, шляхом прийняття законодавчих та підзаконних нормативно-правових актів, що стимулюватимуть розвиток вітчизняних туристичних підприємств та інших суб'єктів туристичної сфери, а відповідно дозволять їм надавати якісні послуги у цій галузі та забезпечити безпеку туристів.

1. Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020»: Указ Президента України від 12.01.2015 р. № 5/2015. Офіційний вісник Президента України, 2015. № 2. Ст. 154.
2. *Кохановський В.О.* Учасники цивільно-правових відносин у сфері туризму // Альманах прав. – 2016. – Вип. 7. – С. 315–319.
3. Про туризм: Закон України від 15.09.1995 р. № 324/95-ВР.Відомості Верховної Ради України, 1995. № 31. Ст. 241.
4. *Нелін О.* Актуальні питання правового регулювання туризму в Україні в контексті європейської інтеграції і гармонізації національного законодавства // Юридична Україна. – 2014. - № 12. – С. 4–8.
5. *Дьордяк О.* Понятійно-категоріальний апарат у міжнародно-правовому регулюванні діяльності з надання туристичних послуг // Актуальні проблеми держави і права. зб. наук. праць. – Одеса: ВД «Гельветика», 2016. – Вип. 76. – С. 57–62.
6. *Гостюк В.І.* Проблеми правового регулювання безпеки туризму // Європейські перспективи. – 2004. - № 6. – С. 162– 167.

7. Про схвалення Стратегії розвитку туризму та курортів на період до 2026 року: Розпорядження № 168-р від 16 березня 2017 року. URL: www.kmu.gov.ua/ua/npas/249826501.
8. Гаазька декларація Міжпарламентської конференції з туризму прийнята в Гаазі 10–14 квітня 1989 року. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_904.

https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2019/sep/18313/16.pdf

Наукова література

Туристське краєзнавство з основами безпеки в туризмі: хрестоматія до вивчення дисципліни (для здобувачів ОР Бакалавр спеціальності 242 «Туризм») / укл. Винниченко І.І. – 2022. – 1113 с.

Рецензенти:

Смирнов Ігор Георгійович – д.геогр.н., професор кафедри країнознавства та туризму географічного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Шпарага Тетяна Іліодорівна – к.геогр.н., доцентка кафедри країнознавства та туризму географічного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка